

MUZEUM ARCHEOLOGICZNE W POZNANIU

FONTES
ARCHAEOLOGICI POSNANIENSES

ANNALES MUSEI ARCHAEOLOGICI POSNANIENSIS

VOL. VIII — IX

1957 — 1958

Redaktor: Józef Kostrzewski

Nr zamówienia. 250/252. — Arkuszy druk. 58,5+7 wkł., arkuszy wyd. 57. — Skład rozp. w listopadzie 1957 r. — Druk ukończono w kwietniu 1958 r. — Nakład 800+19 R-10 — Odbito na pap. druk. sat. kl. V, 61×86/8, waga 70 g. — Cena zł 160.—

TEOCZONO W POZNAŃSKIEJ DRUKARNI NAUKOWEJ — POZNAŃ, UL. FREDRY 10

SPIS TREŚCI — TABLE DES MATIÈRES

	Str./Page
Tadeusz Malinowski: Osadnictwo kultury lużyckiej wczesnej epoki żelaznej w Słupcy	1
L'habitat de la civilisation lusacienne du premier âge du fer à Słupca	95
Tadeusz Bartkowski: O krajobrazie pierwotnym w rejonie Słupcy . . .	98
Considérations sur le paysage originairc de la région de Słupca	112
Kazimierz Chmielewski: Zwierzęce szczątki kostne z grodziska kultury lużyckiej w Słupcy	115
Le matériel ostéologique animal de l'enceinte fortifiée de la civilisation lusacienne de Słupca	135
Franciszek Wokroj: Szczątki ludzkie z grodziska kultury lużyckiej w Słupcy	137
Les ossements humains de l'enceinte fortifiée de la civilisation lusacienne à Słupca	143
Melania Klichowska: Wyniki badań materiałów botanicznych z badań 1954 r. na grodzisku kultury lużyckiej w Słupcy	144
Les matériaux botaniques trouvés en 1954 dans l'enceinte fortifiée de Słupca	145
Konstanty Moldenhawer: Wyniki badań materiałów botanicznych 1955 r. na grodzisku i osadzie kultury lużyckiej w Słupcy	146
Analyse des matériaux botaniques recueillis en 1955 dans l'enceinte fortifiée et dans l'établissement ouvert de la civilisation lusacienne à Słupca	148
Leon Jan Euka: Nowe cmentarzyska kultury pomorskiej w Wielkopolsce	150
Nouveaux cimetières de la civilisation poméranienne en Pologne	178
Aleksander Dymaczewski: Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Młodzikowie, pow. Środa	179
Le cimetière de la période romaine à Młodzikowo, distr. de Środa	433
Mieczysława Ruxerówna: Gemma międzyrzecka	443
La gemme de Międzyrzecz	447
Wojciech Śmigieński: Wykaz nabytków Muzeum Archeologicznego w Poznaniu w roku 1955	448
Liste des nouvelles acquisitions du Musée Archéologique à Poznań	449

Osadnictwo kultury łużyckiej wczesnej epoki żelaznej w Słupcy

Le habitat de la civilisation lusacienne du premier âge du fer à Słupca

I. WSTĘP

Opracowanie niniejsze ma za zadanie publikację wyników prac wykopaliskowych, prowadzonych w latach 1953—1955 przez Muzeum Archeologiczne w Poznaniu, na stanowiskach 1, 2 i 3 w Słupcy. Stanowiska te, położone na północny-wschód od miasta, w pobliżu strzelnicy i na torfowiskach, obejmują: stan. 1 — grodzisko, stan. 2 — groblę, biegnącą od strzelnicy poprzez torfowiska do grodziska oraz stan. 3 — osadę położoną w pobliżu strzelnicy, na zewnętrznym skraju torfowisk (ryc. 1).

Odnosnie do grodziska, to było ono znane z badań powierzchniowych¹⁾, a częściowo także i amatorskich²⁾ już w okresie międzywojennym i po drugiej wojnie światowej³⁾. Pominięto je jednak w wcześniejszych zestawieniach grodzisk kultury łużyckiej⁴⁾ i uwzględniło je dopiero najnowsze ich opracowanie z terenu Wielkopolski⁵⁾.

Odnosnie do grobli, to najprawdopodobniej obiektem tym po raz pierwszy zainteresowali się w czasie 2-cj wojny światowej Niemcy, którzy jednak po dokonaniu na niej dwóch niewielkich, niezlokalizowanych sondży dalszych prac zaniechali. Z badań tych nie pozostała do dni dzisiejszych żadna notatka w archiwum Muzeum Archeologicznego w Poznaniu,

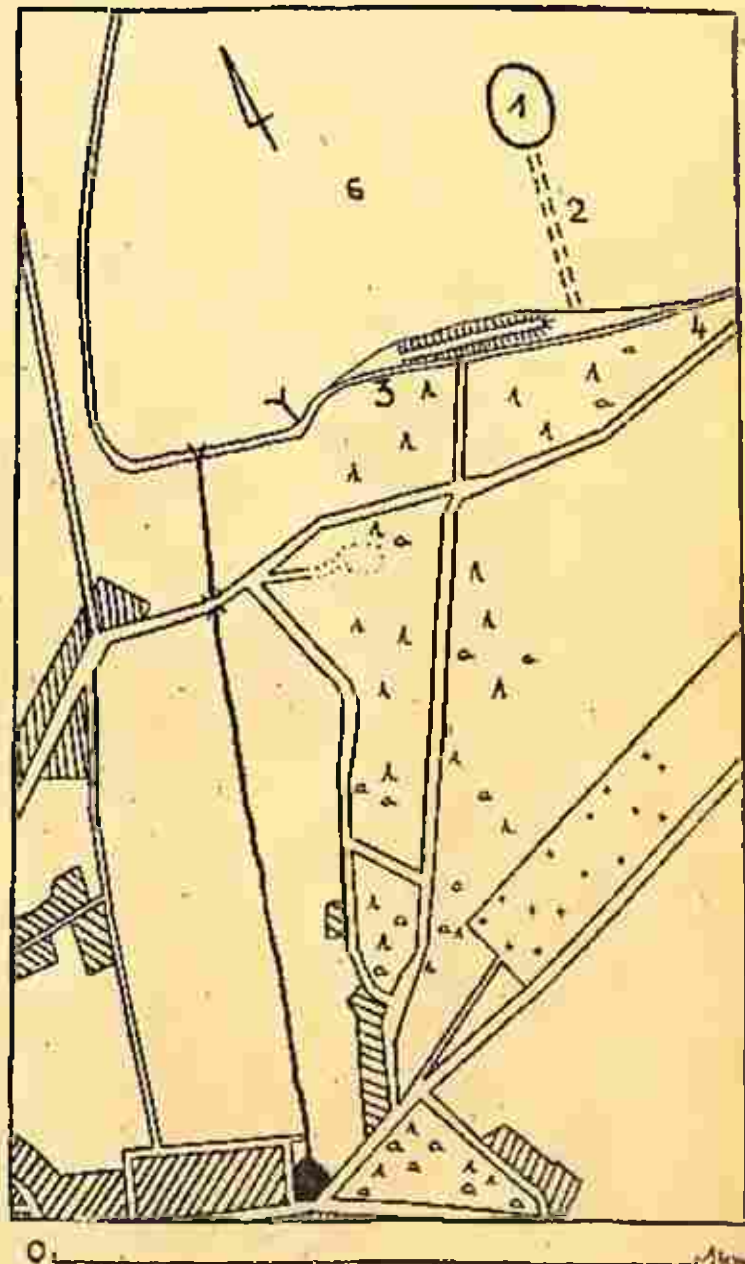
¹⁾ Badania powierzchniowe prowadził tu dr Zdzisław Durczewski; por. T. Malinowski, Nabytki b. Działu Prehistorycznego Muzeum Wielkopolskiego w Poznaniu w latach 1929—1932, *Fontes Archaeologici Posnanienses*, tom VI, Poznań 1956, str. 134, 155. Por. także Z. Durczewski, Grupa górnośląsko-malopolska kultury łużyckiej w Polsce, część II, Kraków 1939—1946, str. 188.

²⁾ Liczne zabytki pochodzące z tego stanowiska posiadał bowiem p. Edward Sypniewski, co jednak nie znalazło odbicia w publikacji poświęconej jego zbiorom — por. Z. Durczewski, Zabytki z powiatu konińskiego w zbiorach prywatnych, *Wiadomości Archeologiczne*, tom XIII, Warszawa 1935, str. 123—130.

³⁾ B. Kostrzewski, Wykaz nabytków Muzeum Archeologicznego w Poznaniu w latach 1945—1949, *Fontes Præhistorici*, tom I, Poznań, 1951, str. 209.

⁴⁾ J. Kosfrzewski, Kilka uwag uzupełniających o budowle mieszkalne i obronne kultury łużyckiej w Biskupinie, *Gród prasłowiański w Biskupinie w powiecie znińskim*, Praca zbiorowa pod redakcją prof. dr Józefa Kostrzewskiego, Poznań, 1938, str. 22, ryc. 6; oraz W. Szafrański, Mapa grodów prasłowiańskich, *Z Otchłani Wieków*, rok XV, zeszyt 3—6, Poznań, 1946, str. 32—39.

⁵⁾ T. Malinowski, Grodziska kultury łużyckiej w Wielkopolsce, *Fontes Archaeologici Posnanienses*, tom V, Poznań, 1955, str. 19—21.

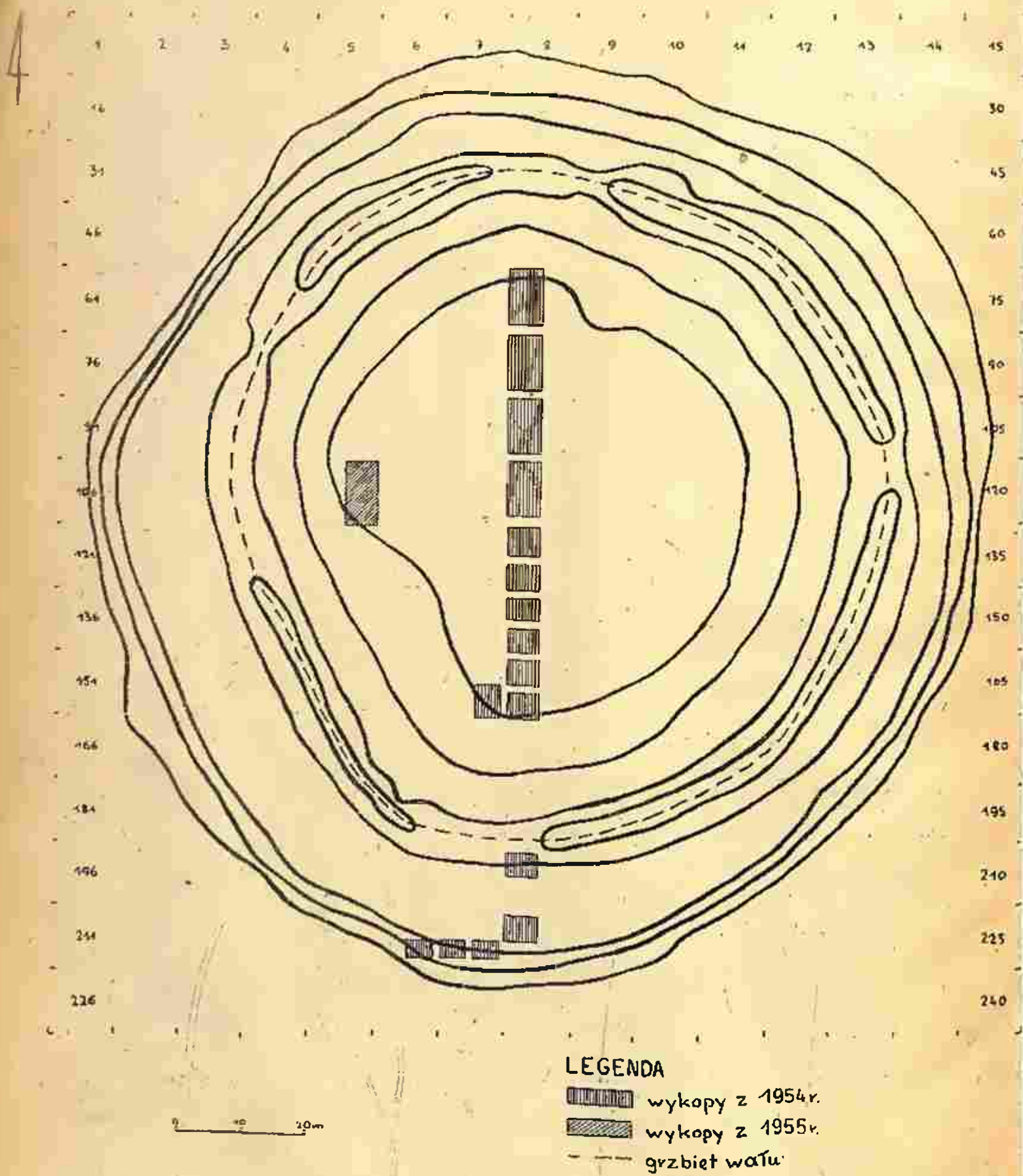

Ryc. 1. Szkic sytuacyjny stanowisk kultury łużyckiej, wczesnej epoki żelaznej w Słupcy. — Fig. 1. Carte des stations de la civilisation lusacienne à Słupca.

poza oznaczeniem na mapie kierunku biegu grobli⁶⁾. Brak też zabytków z tych badań.

Osada została odkryta dopiero w czasie przepro-

⁶⁾ Idem, Badania archeologiczne w Słupcy, pow. koniński, *Przegląd Zachodni*, rok X, nr 1—2, Poznań, 1954, str. 249.

Ryc. 2. Słupca. Prowizoryczny plan grodziska. — Fig. 2. Słupca. Plan provisoir de l'enceinte fortifiée.

wadzania pierwszych prac wykopaliskowych w Słupcy⁷⁾. Z powodu braku jakiejkolwiek dokumentacji trudno jest orzec, czy niektóre stanowiska (z wyjątkiem grodziska) odkryte w czasie przedwojennych badań powierzchniowych są identyczne z groblą i osadą⁸⁾.

Badania archeologiczne, trwające od 1953 do 1955 roku, prowadzone przez ekspedycje Muzeum Archeologicznego w Poznaniu⁹⁾, spowodowane były przygotowaniem do zalania terenu grodziska i jego sąsiedztwa wodami nowopowstającego jeziora w Słupcy. W pierwszym roku badań ograniczono się do wykonania dwóch wykopów na terenie grobli¹⁰⁾. Skład ekspedycji: piszący te słowa i J. Nawrocka. W roku 1954 ekspedycja w składzie: mgr St. Jasnosz, Z. Bukowski, D. Durczewski i T. Grzywaczykówna (przy pomocy laborantów W. Gromackiego i W. Ratajczaka) wykonała przekop przez grodzisko na linii północ-południe oraz wykop na wale grodziska i na przed-

zeum Archeologicznego w Poznaniu pod numerami: 1930: 184 (nr kat. 1930: 554—555), 1932: 131 (nr kat. 1932: 7934—796), 1933: 20 (nr kat. 1933: 254—255), 1949: 355 (nr kat. 1949: 1060—1062), 1953: 231 (nr kat. 1953: 530—531), 1953: 236—240 (nr kat. 1953: 541—551), 1953: 260—261 (nr kat. 1953: 643—666), 1954: 127—128 (nr kat. 1954: 338—517), 1955: 229—234 (nr kat. 1955: 565—694)¹¹⁾. Zabytki, pochodzące z amatorskich badań powierzchniowych na terenie grodziska w Słupcy, posiada także Muzeum w Koninie.

II. STANOWISKO I — GRODZISKO

A. Opis stanowiska. Grodzisko znajduje się na wysepce, położonej na podmokłych torfowiskach, w odległości około 200 m od ładu suchego, na wysokości dzisiejszej strzelnicy. Wysepka ta w kształcie wydłużonego owalu o osi północ-południe w całości

Ryc. 3. Słupca, stan. 1. Przekrój grodziska na osi północ-południe. — Fig. 3. Słupca, Station 1. Coupe de l'enceinte fortifiée en direction Nord-Sud.

walu¹²⁾. W roku 1955 zaś, ekspedycja w składzie: piszący te słowa i mgr W. Rendecka (przy pomocy laborantów W. Bromskiego i W. Kłosowskiego) przekopła część osady położonej na brzegu jeziora, wykonała wykop nr 3 na terenie grobli oraz zbadała fragment zachodniej części grodziska¹³⁾. Zabytki pochodzące z interesujących nas w tym opracowaniu stanowisk, zainwentaryzowane są w zbiorach Mu-

zajęta jest przez grodzisko. Doskonale zachowany, wysoki ok. 4 m wał wraz z przedwalem otacza majdan. Cały ten obiekt wraz z przyległym torfowiskiem został objęty prowizoryczną siatką arową o liczbie 240 arów. Z tego około 150 arów wypada na powierzchnię wysepki. Majdan grodziska liczy około 40 arów, reszta przypada na wał i przedwał (ryc. 2—3).

B. Założenie badań. Badania na terenie grodziska miały przede wszystkim za zadanie wyjaśnić chronologię obiektu oraz dostarczyć materiałów do rekonstrukcji zabudowy grodu, budowy (po ew. odnalezieniu bramy grodu, zajęć gospodarczych ówczesnej ludności, a także jej stosunków społecznych. Ponieważ przeprowadzane prace miały charakter wybitnie ratunkowy, gdyż liczone się z możliwością szybkiego zalania terenu grodziska, w pierwszym sezonie wykopaliskowym, który objął ten obiekt (1954 r.) wykonano jedno ramię projektowanego przekopu krzyżowego, obejmującego na linii północ-południe ćwiartki A i D arów 68, 83, 98, 113, 128, 143 i 158 oraz ćwiartki B aru 157 (ryc. 107). Ponadto wykonano wówczas wykop w wale grodziska, usytuowany na ew. D aru 203, wykopy na przedwale, obejmujące północne części ćwiartek B aru 216, A i B aru 217 oraz ew. D aru 218. W następnym sezonie wykopaliskowym, z powodu wysokiego stanu wody, nie można było nawiązać do uprzednich badań. Ogra-

lankże i dem, Grodziska kultury łużyckiej w Wielkopolsce, Fontes Archaeologici Posnanienses, tom V, Poznań 1955, str. 19—20, gdzie próbowano pokrótce scharakteryzować wyniki prac wykopaliskowych w Słupcy.

¹³⁾ Zabytków z okresu międzywojennego brak w magazynach. Prawdopodobnie zaginęły one w czasie ostatniej wojny.

⁷⁾ Idem, Tymczasowy komunikat o wyniku prac wykopaliskowych w Słupcy, pow. Konin, Z Otchłani Wieków, rok XXIII, zeszyt 6, Poznań 1953, str. 222.

⁸⁾ Idem, Nabytki b. Działu Przedhistorycznego Muzeum Wielkopolskiego w Poznaniu w latach 1929—1932, Fontes Archaeologici Posnanienses, tom VI, Poznań 1956, str. 155 (Słupca, stan. 2 i 3).

⁹⁾ W roku 1953 i 1955 były one finansowane przez Inspektora-rzeczoznawcę zabytków archeologicznych na województwo poznańskie, w roku 1954 zaś przez Muzeum Archeologiczne w Poznaniu.

¹⁰⁾ T. Malinowski, Tymczasowy komunikat o wyniku prac wykopaliskowych w Słupcy, pow. Konin, Z Otchłani Wieków, rok XXIII, zeszyt 6, Poznań 1953, str. 220—222; idem, Badania archeologiczne w Słupcy, pow. koniński, Przegląd Zachodni, rok X, nr 1—2, Poznań 1954, str. 241—249; idem, Objevy ve vsi Słupcy v Polsku. Archeologické rozhledy, rok VI, zeszyt 2, Praha 1954, str. 207, 211—212.

¹¹⁾ D. Durczewski, Badania archeologiczne w Słupcy w pow. konińskim w 1954 r., Przegląd Zachodni, rok XI, nr 1—2, Poznań 1955, str. 376—382; T. Grzywaczyk, Osiedle obronne kultury łużyckiej w miejsc. Słupca, pow. Konin, Wiadomości Archeologiczne, tom XXIII, zesz. 2, Warszawa 1955, str. 200—203.

¹²⁾ W. Rendecka-Szeniec, Osadnictwo kultury łużyckiej w Słupcy, Z Otchłani Wieków, rok XXIII, zesz. 4, Wrocław-Poznań 1957, str. 184—189; T. Malinowski, Sprawozdanie z badań archeologicznych w Słupcy, pow. Konin w 1955 r., Sprawozdania Archeologiczne, tom IV, Warszawa—Wrocław—Kraków 1958, str. 66—78. Por.

niczono się więc tylko do wykonania wykopu w zachodniej części grodziska, który objął ćw. A i B aru 110. W wykopie tym osiągnięto całec.

Ryc. 4. Legenda do profilów na grodzisku w Słupcy. —
Fig. 4. Légende pour les profils de l'enceinte fortifiée
à Słupca.

C. Majdan grodziska

a. Układ warstwowy^{12a)}. W trakcie badań majdanu grodziska wydzielano warstwy przy pomocy kryteriów głównie botanicznych. Stwierdzono ich trzy: (ryc. 5—7) 1) Warstwa I — to darni i próchnica torfiasta (do głębokości średnio 35 cm od powierzchni). 2) Warstwa II jest gliniasta, koloru szaro-żółtego, brunatnego i siwego, silnie przesycona popiołem i węgielkami drzewnymi (w warstwie tej, a zwłaszcza na odcinkach majdanu pokrytych rozsy-piskiem wału, występują liczne, wyklinowujące się drobniejsze warstewki piasku, silnej spalenizny, polepy i gliny niewypalonej). Zalega ona do głębokości średnio 50 cm a 80—90 cm przy rozsypisku wału. 3) Warstwa III to ziemia torfiasta, przesycona spalenizną z dużymi nieraz zwalami polepy; w warstwie tej występują konstrukcje drewniane oraz wyklinowujące się warstewki piasku, gliny, popiołu i spalenizny¹³⁾. Zalega ona średnio na głębokości 85 cm a do 145 cm przy rozsypisku wału. Poniżej tego poziomu (zauważono to w trakcie badania ćw. A i B aru 110) występuje szlam i piasek koloru szarego i żółtego. Ze względu na to, że nie występowały tam żadne zabytki, poziom ten należy uznać za strop całca. Dokładniejsze zbadanie uniemożliwiła woda, silnie występująca na tej głębokości. Dodać tu trzeba, że w trakcie badań na ćwiartce A i B aru 110, w ramach warstwy I, po wyschnięciu profilu, da się wyróżnić próchnicę poddarniową, zalegającą do głębokości średnio 15 cm i posiadającą konsystencję gruzelkową, od próchnicy znajdującej się niżej, bardziej zwartej i tłustej. Różnica ta zupełnie nie była uchwytana przy zdejmowaniu warstw w poziomie.

Z obserwacji poczynionych w trakcie prowadzenia prac wykopaliskowych na terenie majdanu grodziska wynika, że wyżej wymienione warstwy II i III są

^{12a)} Objaśnienia znaków użytych w rysunkach profilów grodziska, zawiera ryc. 4.

sobie współczesne chronologicznie, że powstały na skutek spalania zabudowań grodu. Nie dotyczy to jedynie w pełni warstwy I — próchnicy, powstałej na pogorzelisku jako produkt rozkładu w glebie ciał organicznych pochodzenia roślinnego i zwierzęcego. Obserwacje te, poczynione w czasie dwóch sezonów wykopaliskowych, pozwalają na traktowanie wydobytego materiału kultury łużyckiej jako współczesnego sobie chronologicznie, co znajduje wyraz w sposobie jego opracowania nie w ramach poszczególnych warstw przyrodniczych, lecz w ramach jednej warstwy osadniczej. Ponadto stwierdzono na majdanie grodziska występowanie w darni i górnej części próchnicy, mniej więcej do głębokości 15 cm (dotyczy to ćw. A i B aru 110), nielicznego materiału średniowiecznego. Sporadycznie przenika on i do warstw niżej położonych, najprawdopodobniej na skutek działalności rozmaitych zwierząt ziemnych¹³⁾.

b. Konstrukcje. Resztki konstrukcji drewnianych (dranice, okraglaki, kołki) oraz kamiennych, (paleniska, rozrzucone kamienie), występują na wszystkich arach zbadanych w czasie prac wykopaliskowych, z wyjątkiem ćw. B aru 157, gdzie jednak wykopu nie pogłębiono do poziomu występowania owych konstrukcji. Objaśnienia znaków użytych w rysunkach konstrukcji podaje ryc. 8.

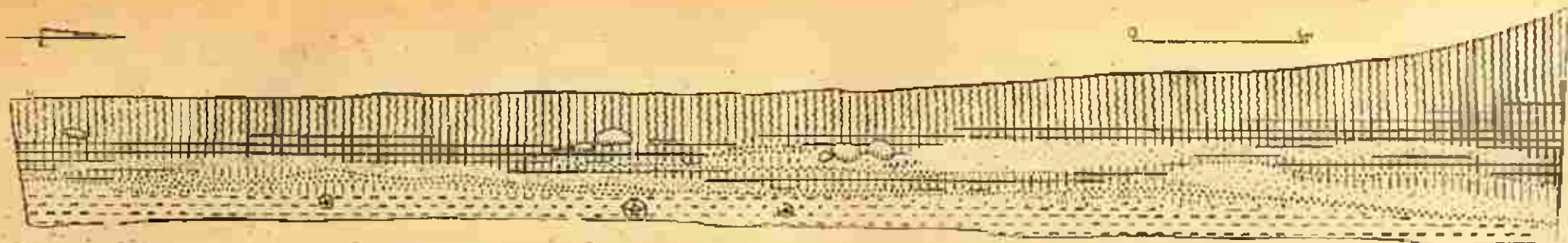
Ar 68, ćw. A i D. Układ konstrukcji drewnianych bardzo nieregularny. Występujące dranice, porozrzucone w rozmaitych kierunkach nie tworzą czytelnej całości, nawet w wypadku większych ich skupisk, jak na przykład w północno-wschodniej części. W środku opisywanego odcinka występują pionowo i ukośnie wbite kołki, nie wnoszące jednak żadnego światła co do ich przeznaczenia i związku z dranicami. Nieco poniżej środka, na zachodnim skraju działek tuż przy szczątkach 3 żaren kamiennych (miejsce zaznaczone na planie »x«) występowało znaczne skupisko ziarn soczewicy jadalnej i innych roślin¹⁴⁾, spoczywające na drewnianych beleczkach i faszynie. Brak jakiegokolwiek zachowanej obudowy, nie pozwala jednak na stwierdzenie, czy mamy tu do czynienia ze zbiornikiem czy też tylko z rozsypiskiem ziarn. Po środku obu ćwiartek występują szczątki rozrzuconego paleniska kamiennego. Na całej powierzchni ćwiartek, poniżej dranic i paleniska, znajdowała się warstwa faszyny, umocniona od dołu brzołowymi beleczkami. Ryc. 9.

Ar 83, ćw. A i D. W północno-wschodniej części działek występowały resztki drewnianych konstrukcji, o układzie mniej więcej regularnym, nie dającym jednak podstaw do określenia ich przeznaczenia. Nie rozwiązują tego problemu także występujące tam

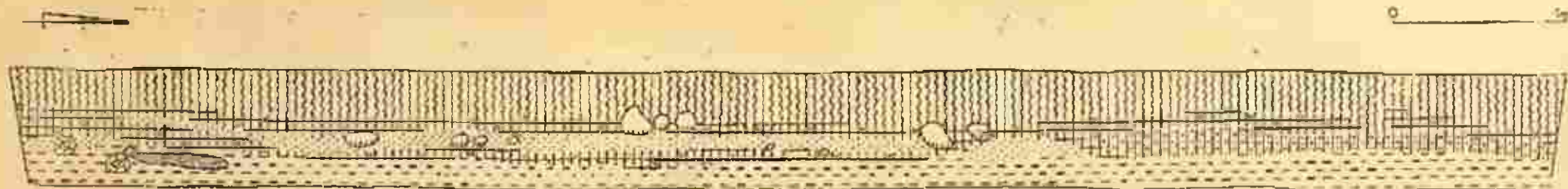
¹³⁾ Por. D. Durczewski, op. cit., str. 378.

¹⁴⁾ W czasie prowadzenia prac wykopaliskowych w 1954 r., ze względu na sporadyczność występowania materiału średniowiecznego i szybki, rafunkowy charakter badań, został on zupełnie przoczony, co znalazło wyraz w sprawozdaniach z tych prac (por. przyp. 11 — jedynie D. Durczewski, op. cit., str. 380, zwraca uwagę na sprzączkę do pasa, mającą analogię z wczesnego średniowiecza). W każdym jednak razie, w olbrzymiej większości pochodzi on z warstwy I — darni i próchnicy.

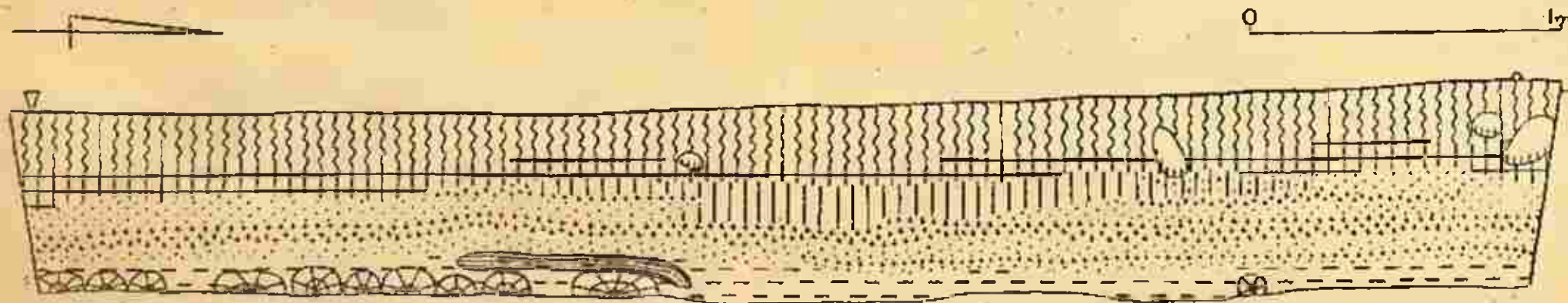
¹⁵⁾ Por. M. Klichowska, Wyniki badań materiałów botanicznych, pochodzących z badań w 1954 roku na grodzisku kultury łużyckiej w Słupcy, Fontes Archaeologici Posnanienses, tom VIII Poznań 1958.

Ryc. 5. Słupca, stan. 1. Zachodni profil św. A i D arc 68. — Fig. 5. Słupca, Station 1. Profil de la paroi occidentale des quarts A et D de l'arc 68

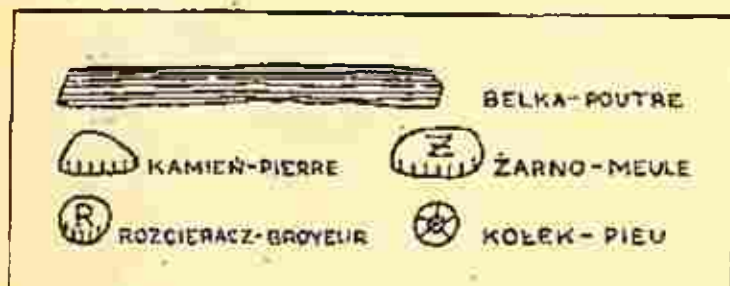

Ryc. 6. Słupca, stan. 1. Zachodni profil św. A i D arc 98. — Fig. 6. Słupca, Station 1. Profil de la paroi occidentale des quarts A et D de l'arc 98.

Ryc. 7. Słupca, stan. 1. Zachodni profil św. D arc 128. — Fig. 7. Słupca. Profil de la paroi occidentale du quart D de l'arc 128.

pionowo bite kołki. Brak tutaj śladów opalenia drewna. W środkowej części ćwiartek, na zachodnim ich skraju, wystąpiły resztki paleniska kamiennego, usytuowanego na faszynie i beleczkach brczowych. W południowej części ćwiartek układ konstrukcji był bardzo nieregularny. Występujące tu porozrzucane dranice i pionowo bite kołki nie tworzą żadnego czy-

Ryc. 8. Legenda do konstrukcji na grodzisku w Słupcy.
— Fig. 8. Légende pour les constructions en bois et en pierre dans l'enceinte fortifiée de Słupca.

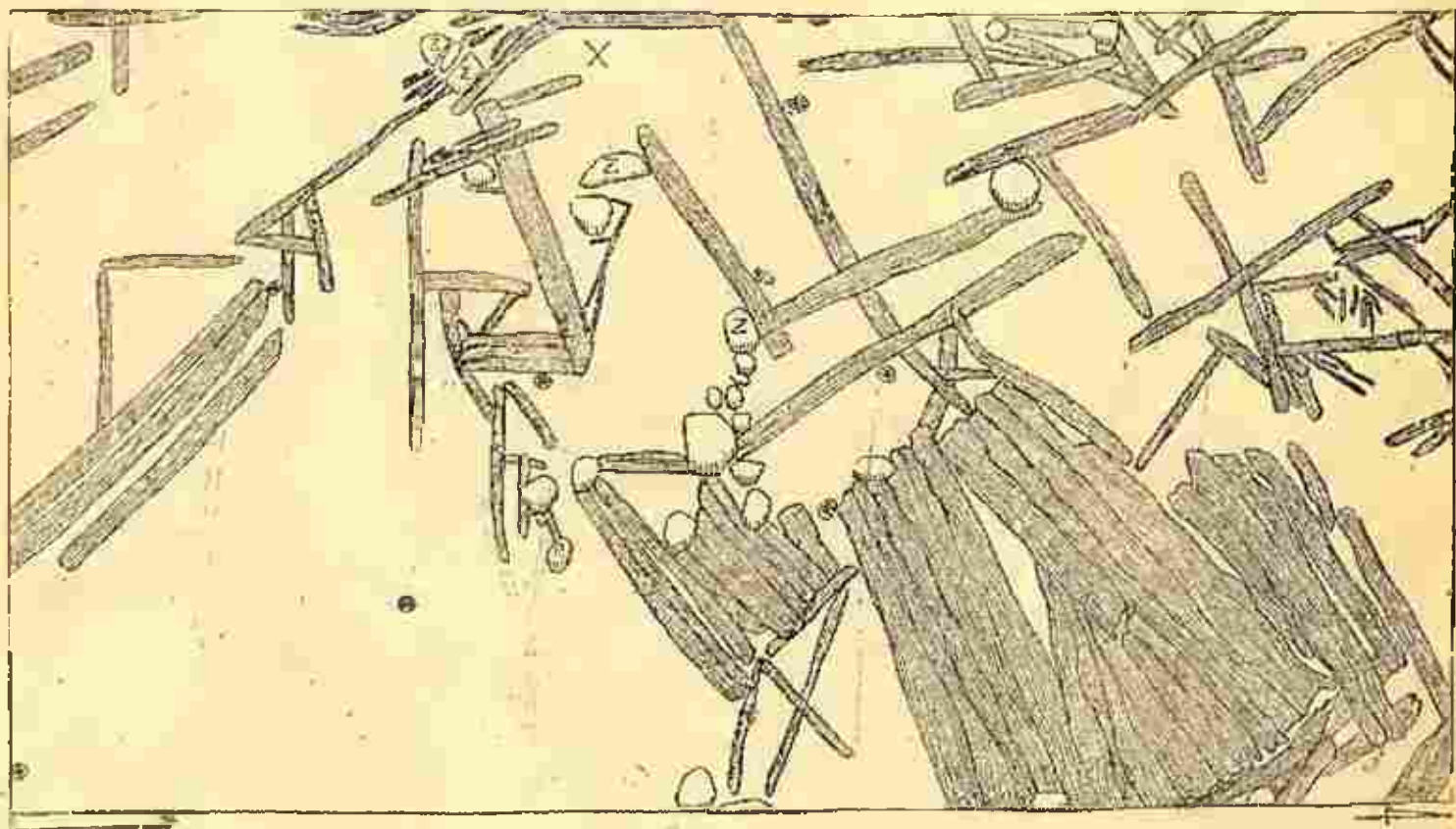
telnego układu. Są tu także całe drzewka z niestarczannie poobcinanymi gałęziami, będące albo budulcem, albo też materiałem opalowym. Nad tą częścią konstrukcji wystąpiła faszyna. Wystąpiła ona też pod wszystkimi konstrukcjami. Sprawia to wrażenie, że w tej części ćwiartki nagromadzone były materiały nie zużytkowane jeszcze przy budowie. Ryc. 10.

Ar 98, ćw. A i D. Występujące tu konstrukcje drewniane, zwłaszcza w północnej części ćwiartek, mają charakter wybitnie nieregularny. Być może, że

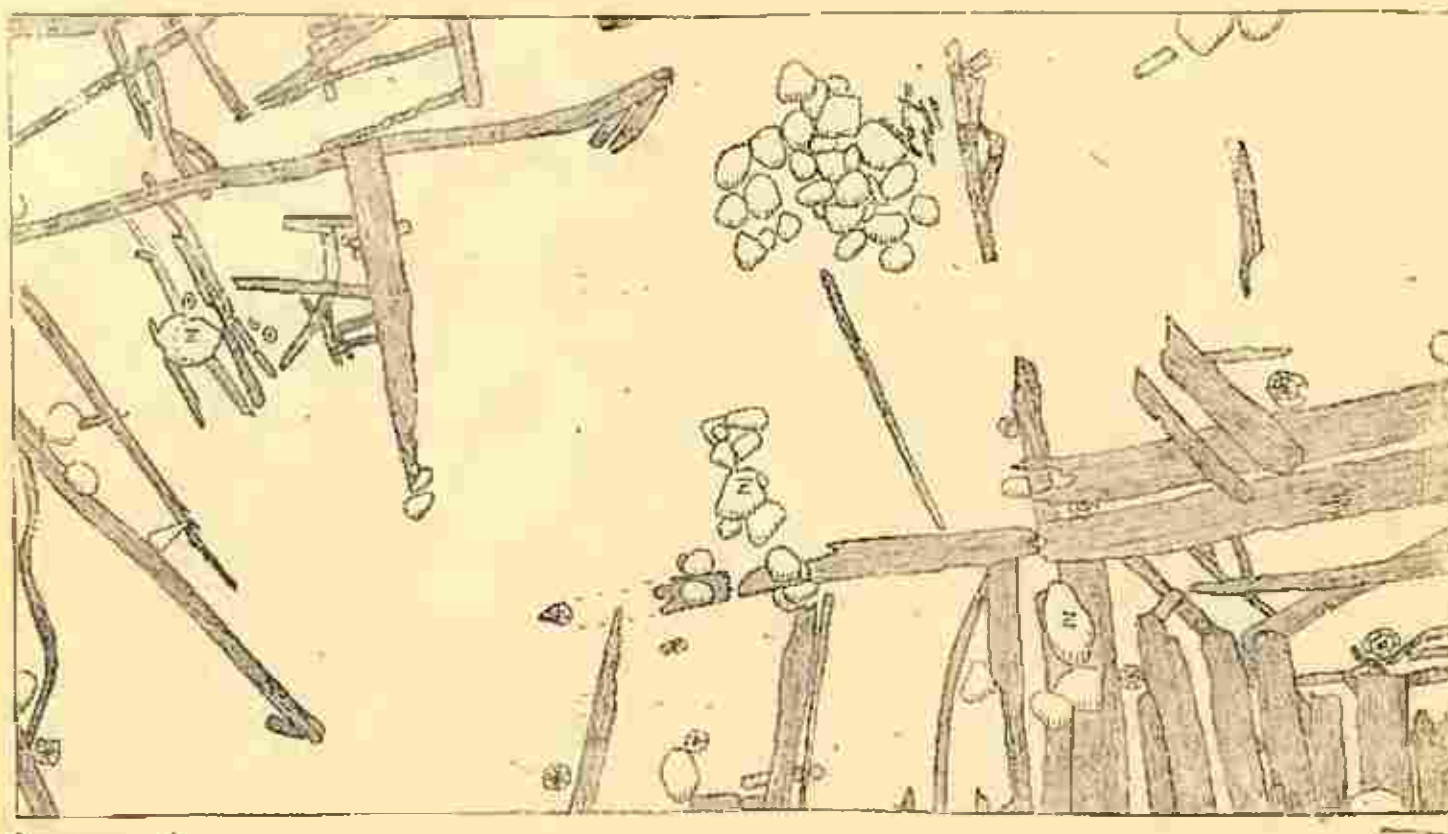
nawiązują one do tych konstrukcji, które wystąpiły w południowej części ćwiartek A i D aru 83. Kołki, przeważnie pionowo bite, znajdujące się w rozproszeniu na terenie omawianych ćwiartek, nie dają podstaw do wyciągania jakichkolwiek wniosków. Wystąpiły one nawet tam, gdzie nie odkryto żadnych resztek dranic lub okrągłaków (południowa część ćwiartek). W środkowej partii ćwiartek znajdowało się skupisko kamieni, nie mające jednak charakteru paleniska. Ryc. 11.

Ar 113, ćw. A i D. Konstrukcje odkryte na tych ćwiartkach nie przedstawiają czytelnego układu. Dotyczy to zwłaszcza północnej i północno-wschodniej ich części, gdzie większe i mniejsze dranice są porozrzucane w rozmaitych kierunkach. Także i pionowo bite kołki, występujące na omawianym terenie, nie dają żadnych podstaw do jakiegokolwiek interpretacji. Pod rozrzuconymi konstrukcjami występuje faszyna. W południowo-zachodniej części ćwiartek wystąpiło duże skupisko kamieni. Pod nim znajdował się piasek z gliną oraz bardzo liczne węgielki drzewne, tworzące sprasowane warstewki. W części południowo-wschodniej dranice ułożone mniej więcej prostopadle do siebie, umacniane pionowo bitymi palami i luźno rzucanymi kamieniami oznaczają — być może — nikłe ślady dalszego ciągu drogi — ulicy, zaobserwowane na sąsiadującej od strony południowej ćwiartce D aru 128. Ryc. 12.

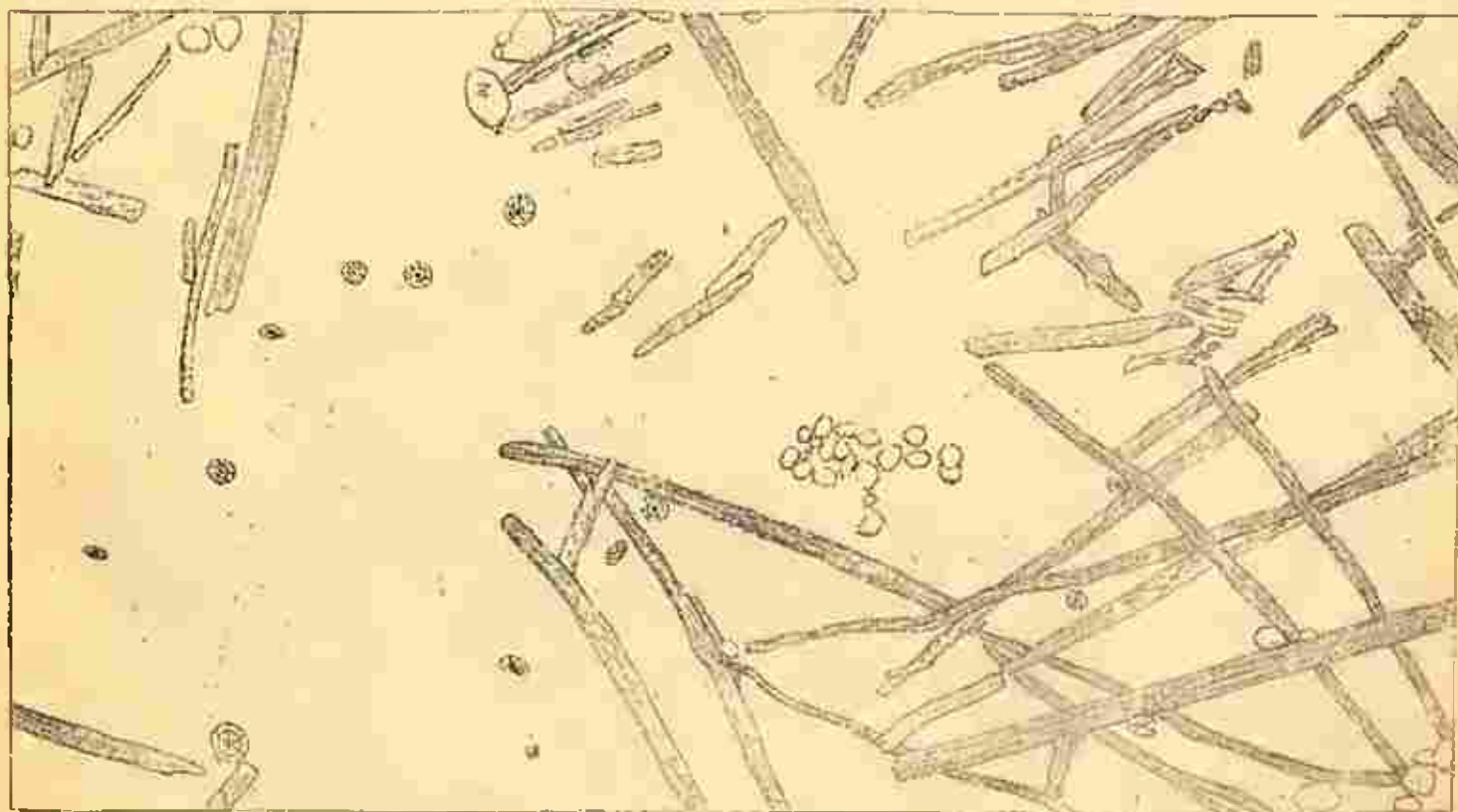
Ar 128, ćw. D. Występujące na tej ćwiartce konstrukcje drewniane uderzają niespotykaną do tej pory regularnością i zagęszczeniem. Według obserwacji poczynionych w trakcie prowadzenia prac wykopaliskowych, konstrukcje w postaci równoległe do siebie

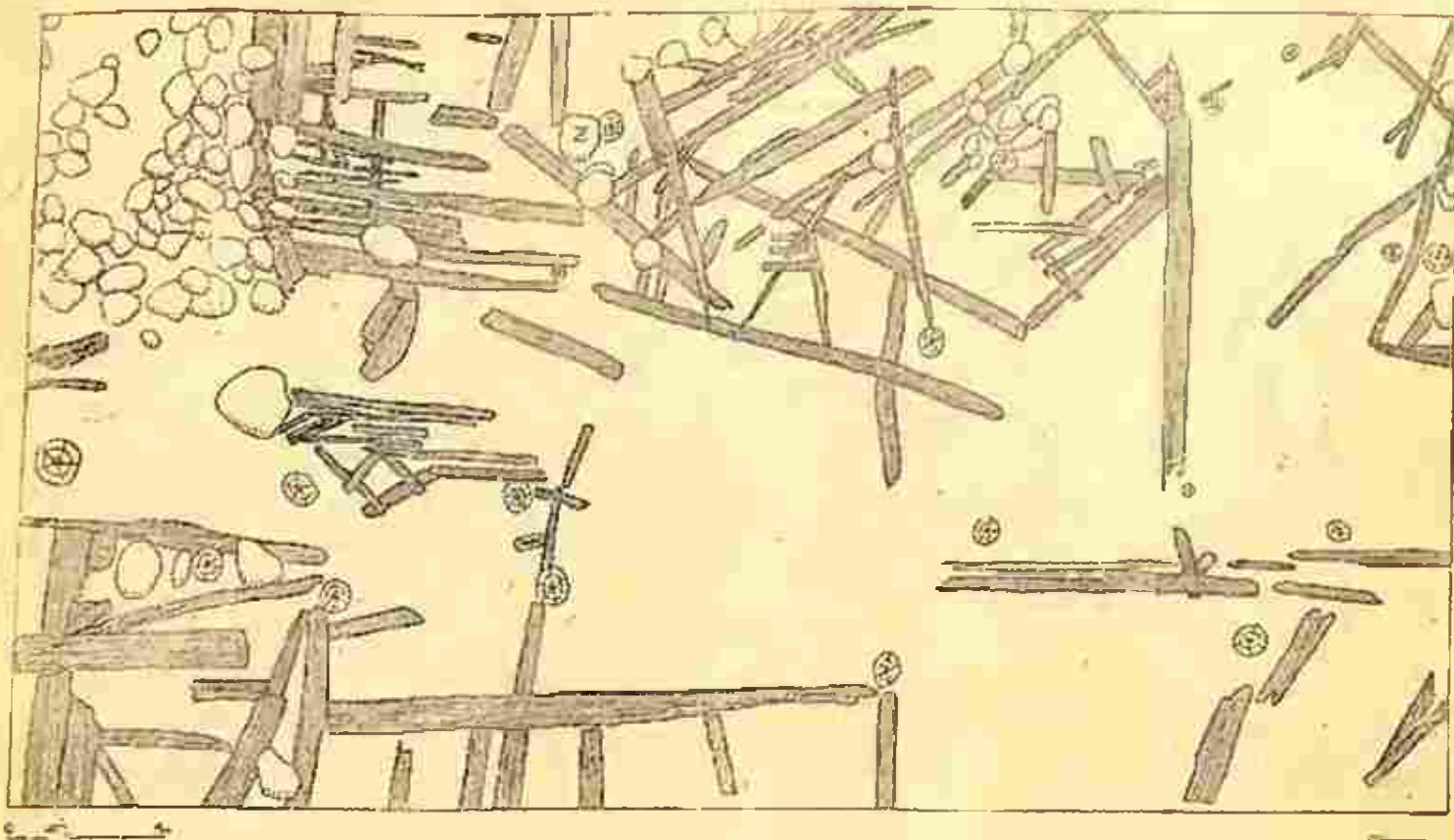
Ryc. 9. Słupca, stan. 1. Konstrukcje ćw. A i D aru 83. — Fig. 9. Słupca. Station 1. Les constructions des quarts A et D de l'are 83.

Ryc. 10. Słupca, stan. 1. Konstrukcje cw. A i D aru 93. — Fig. 10. Słupca, Station 1. Les constructions des quarts A et D de l'arc 93.

Ryc. 11. Słupca, stan. 1. Konstrukcje cw. A i D aru 93. — Fig. 11. Słupca, Station 1. Les constructions des quarts A et D de l'arc 93.

Ryc. 12. Słupca, stan. 1. Konstrukcje św. A i D aru 113. — Fig. 12. Słupca, Station 1. Les constructions des quarts A et D de l'are 113.

ułożonych belek, spoczywających niekiedy na belkach poprzecznych, umacniane pionowo bitymi palami oraz luźno rzucanymi kamieniami są pozostałością ulicy, której nikłe ślady napotkano na ćwiartkach poprzednich aru 113-tego. Belki, stanowiące konstrukcję tej ulicy, były grube od 4—6 cm. Na omawianej ćwiartce ulica ta nie występuje w całej swej szerokości, wchodzi ona częściowo w profil wschodni ćwiartki. Dlatego też trudno jest orzec coś o jej szerokości¹²⁾. Konstrukcje drewniane, znajdu-

¹²⁾ W opracowaniu niniejszym przyjmuję zasadniczo interpretację konstrukcji majdanu grodziska zgodnie z notatkami w dzienniku badań prowadzonym przez Z. Bukowskiego i D. Durczewskiego oraz z publikowanymi sprawozdaniami (por. przyp. 11) z tych badań. Odnośnie jednak do interpretacji odkrytej na omawianej ćwiartce «ulicy» można wysunąć kilka zastrzeżeń. Po pierwsze jest ona wykonana ze zbyt cienkich, jak na tego rodzaju konstrukcje, dranic. Po drugie — jak wynika z planu, niektóre dranie, mające stanowić powierzchnię ulicy, wychodzą daleko poza jej zasięg; dotyczy to zwłaszcza północnej części omawianej tu ćwiartki. Z podobnym zjawiskiem spotkano się także na terenie grodziska kultury łużyckiej w Biskupinie, gdzie tłumaczy się je jako rodzaj zajazdu dla wozów do występujących w pobliżu stodółek. Por. Z. A. Rajewski, Budowle grodzów kultury łużyckiej na półwyspie jeziora biskupińskiego w powiecie żnińskim, III Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w grodzie kultury łużyckiej w Biskupinie w powiecie żnińskim za lata 1938—1939 i 1946—1948, Poznań 1950, str. 275. Na tym miejscu chciałbym także sprostować mylną informację D. Durczewskiego (op. cit., str. 377, ryc. 1) bo rycina publikowana przez niego przedstawia nie fragment drewnianej ulicy na św. D aru 128, lecz konstrukcje równoległe od strony zachodniej do tzw. «ulicy».

jące się w zachodniej części ćwiartki, mimo dosyć regularnego układu, nie dają podstaw do interpretacji. Ryc. 13.

Ar 128, św. A. W północno-wschodniej części omawianej ćwiartki występują resztki konstrukcji, charakterem swym wiążące się z ulicą występującą na poprzednio omawianej ćwiartce. Być może, że resztki tych konstrukcji występują także i w południowo-wschodniej części omawianego obszaru — pewnego rodzaju dodatkowe powiązanie mogłyby tu stanowić bite pionowo pale, wyznaczające być może, zachodni skraj ulicy. W zachodniej części ćwiartki układ odkrytych tam dranic i drobnych, nieregularnych beleczek nie daje żadnych możliwości interpretacji. Ryc. 14.

Ar 143, św. D. Odkryte tu resztki konstrukcji drewnianych są porzucane w rozmaitych kierunkach i zupełnie nieczytelne. Nie można także nic wywnioskować z kołków, bitych przeważnie pionowo. Skupisko okrągłaków z resztkami poobcinanych gałęzi, odkryte w południowo-zachodniej części ćwiartki wykazuje pewne podobieństwo do skupiska odkrytego na ćwiartkach A, D aru 83. Traktować je można jako nagromadzenie materiału budowlanego lub opałowego. Ryc. 15.

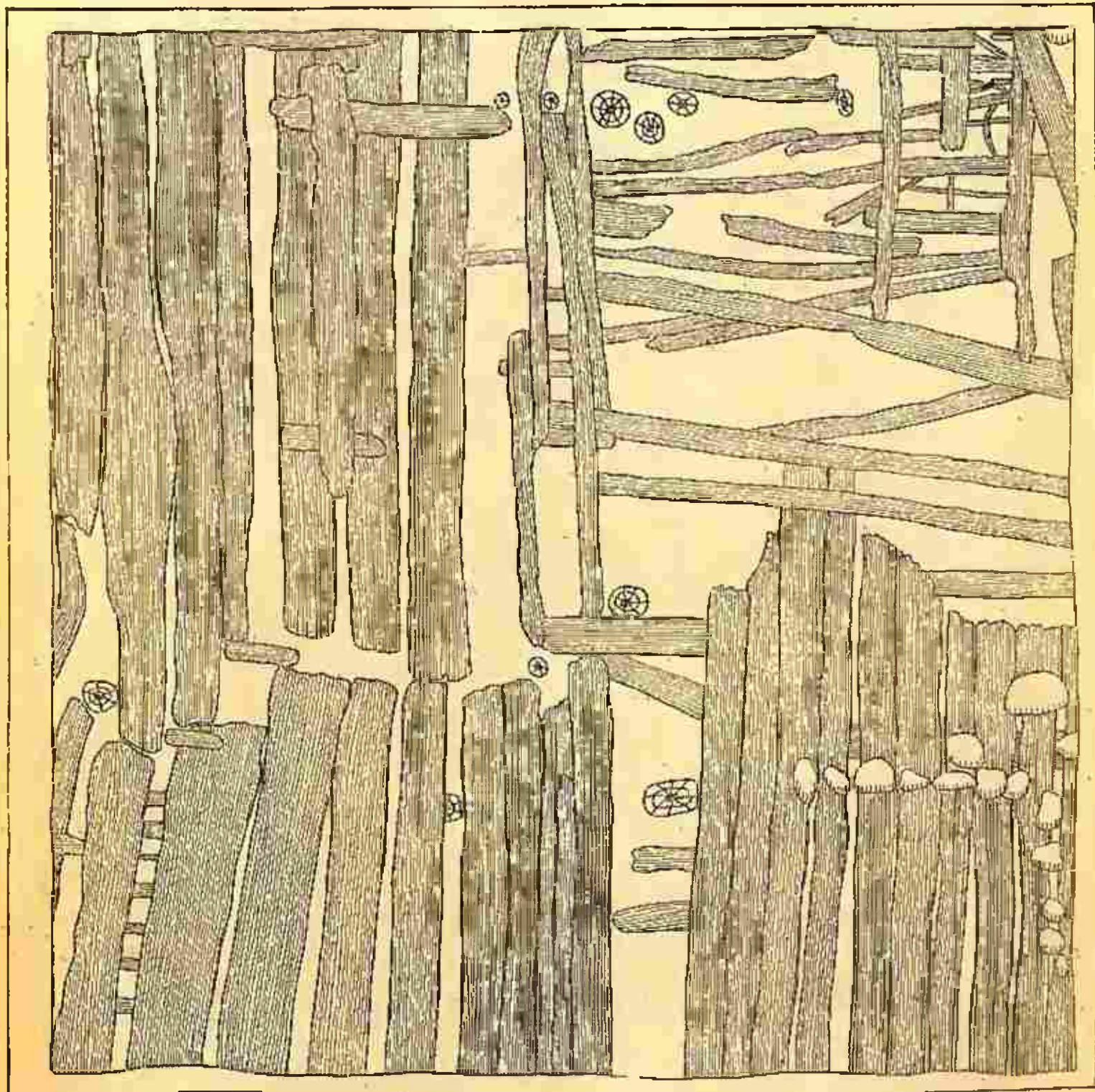
Ar 143, św. A. Układ odkrytych tu konstrukcji drewnianych jest mało czytelny. W zachodniej części ćwiartki belki biegną mniej więcej na osi północ-południe, lecz nie tworzą one żadnej całości. W części środkowej ćwiartki zwraca uwagę draniec poziomo ułożona między dwoma słupkami, umocniona jakoby z obu stron bitymi kołkami. W południowo-

wschodniej partii omawianego terenu występują dronice ułożone równolegle do siebie. Jednak i one, ze względu na to, że wchodzą we wschodni profil ćwiartki, są trudne do jakiegokolwiek interpretacji. Ryc. 16.

Ar 158, ćw. D. Odkryte tu resztki konstrukcji drewnianych nie przedstawiają czytelnego układu. W północnej i środkowej partii omawianej ćwiartki układają się one prostopadle do siebie, lecz nie dają pojęcia o ogólnych chociażby cechach konstrukcji.

W rogu północno-zachodnim skupisko małych kamieni nie ma charakteru paleniska, ze względu na zupełny brak śladów przepalenia kamieni, jak i popiołu i węgla drzewnych. W części wschodniej wystąpiło ucięte drzewo, z zachowanymi częściowo gałęziami, które, podobnie jak na ćwiartkach A D aru 83 i D aru 143, traktować można jako materiał budowlany lub opałowy. Ryc. 17.

Ar 158, ćw. A. Na ćwiartce tej szczególne zagęszczenie resztek konstrukcji drewnianych wystąpiło we

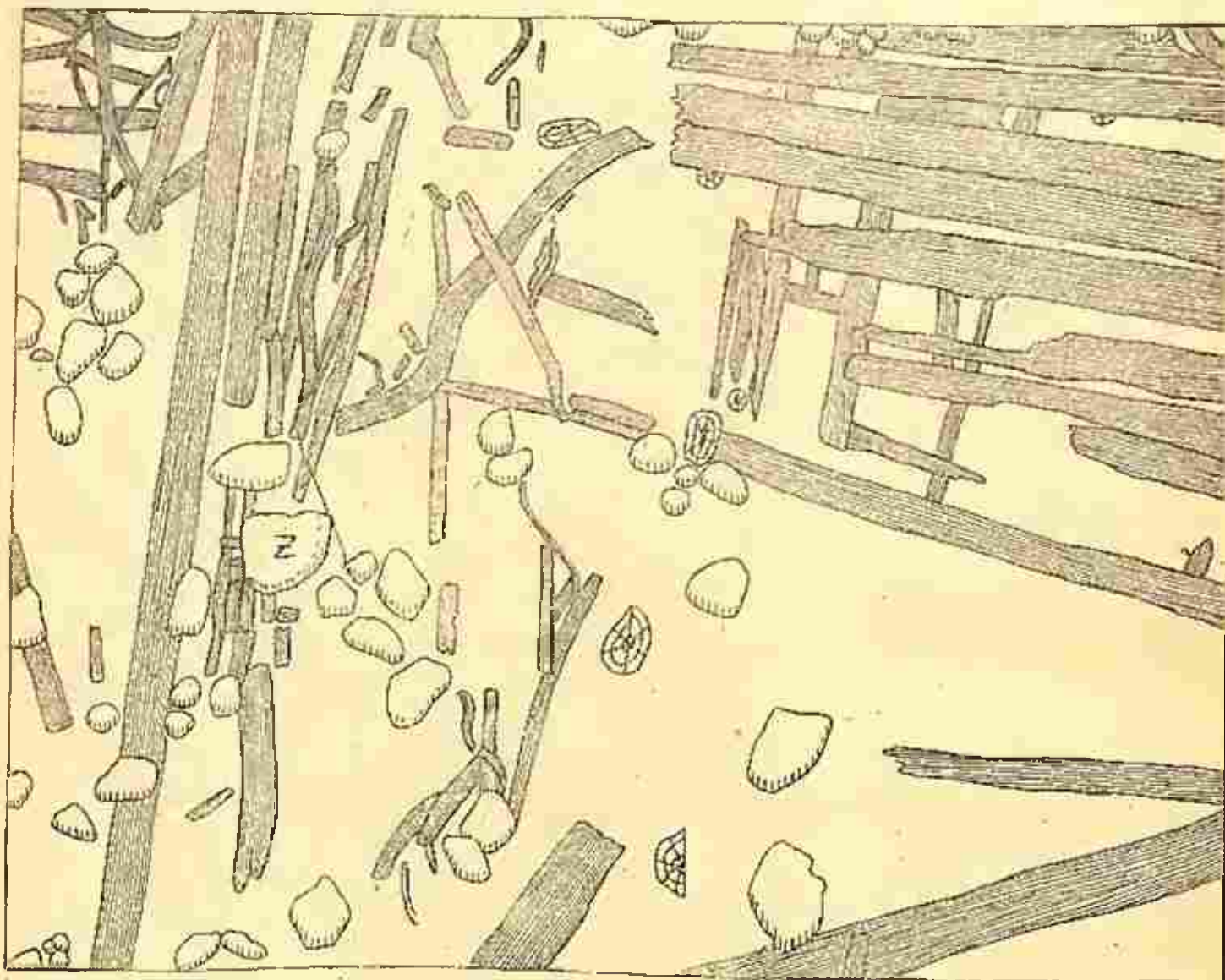

Ryc. 13. Słupca, stan. 1. Konstrukcje ćw. D aru 128. — Fig. 13. Słupca, Station 1. Les constructions du quart D de l'arc 128.

wschodniej części. Mają one jednak charakter nieregularny, występujące belki nie wiążą się z dranicami, co uniemożliwia wysnuwanie wniosków odnośnie do charakteru konstrukcji. To samo powiedzieć można także i o zachodniej części ćwiartki, gdzie dranice porozrzucane są zupełnie chaotycznie. Ryc. 18.

Ar 110. ćw. A i B. Konstrukcje drewniane tych ćwiartek są w dużej mierze zniszczone silnym po-

znane nam są na przykład z Biskupina¹³⁾. Podobna interpretacja wszystkich trzech najbardziej regularnych elementów nie wyklucza się wzajemnie, a na jej korzyść przemawiają odkryte powyżej (w obrębie warstwy II) dwa paleniska: kamienne (x_1) i gliniane (x_2), które w zupełności mieszczą się w powyżej zarysowanym, przypuszczalnym układzie przestrzennym konstrukcji drewnianych. W północno-wschodnim rogu ćwiartki A wystąpiły też dosyć re-

Ryc. 14. Słupca, stan. 1. Konstrukcje ćw. A aru 128. — Fig. 14. Słupca. Station 1. Les constructions du quart A de l'aire 128.

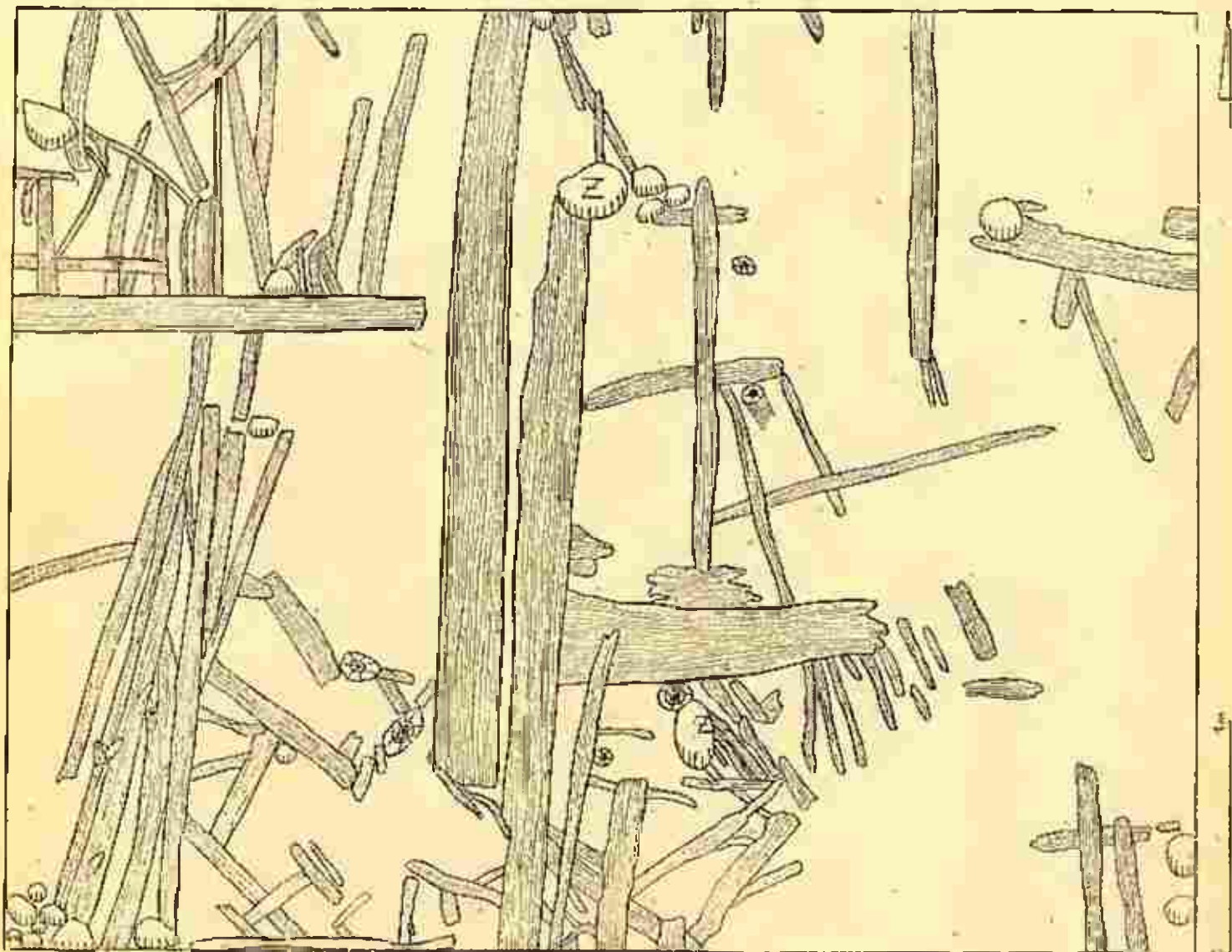
zarem i na omawianym terenie nie tworzą czytelnego układu. Pewną regularność zaobserwować można jedynie w południowo-wschodniej części ćwiartki A, gdzie równoległe do siebie układane, cienkie (4—5 cm) belki, tworzą jakgdyby fragment ulicy. Inny charakter wydają się mieć dosyć regularnie ułożone, silnie zwęglone dranice w północnej partii ćwiartki B. Możliwy byłoby uznać je za szczątki podłogi drewnianej, biorąc pod uwagę także fakt występowania w pobliżu, w północno-zachodniej części ćwiartki, dosyć regularnego układu zwęglonych, trudnych do całkowitego wypreparowania, gałęzi — być może pozostałości po wyplatanych drzwiach, jakie z tego okresu

regularne, prostopadłe do siebie biegnące dranice, lecz z racji fragmentaryczności tego układu trudno wysnuwać nawet przypuszczenia co do jego charakteru. Poniżej konstrukcji wykonanych zwykle z sosny, rzadziej z dębu, zaobserwowano na przestrzeni prawie całego wykopu występowanie faszyny, na którą składają się gałęzie i grubsze pieńki, głównie brzozy. Mają one układ całkiem nieregularny, wraz z występującymi razem, dużo rzucanymi kamie-

¹³⁾ Por. J. Kostrzewski, Kilka uwag uzupełniających o budowlańskich mieszkalnych i obronnych kultury łużyckiej w Biskupinie, Gród prasłowiański w Biskupinie, w powiecie znińskim, Poznań 1938, str. 16, tabl. IX, 2—3.

niami. W jednym wypadku w warstwie faszyny znaleziono duże żarno nieckowate. Brak faszyny zauważono jedynie w północno-zachodnim krańcu ćwiartki A, gdzie przy braku jakiegokolwiek pozostałości konstrukcji drewnianych wystąpiło duże skupisko kamieni polnych, ułożonych na żółtym piasku stanowiącym prawdopodobnie całec (ryc. 19). Wspomniano wyżej o odkryciu na terenie omawianych ćwiartek dwóch palenisk. Jedno z nich (ryc. 19x) składało się

warstw gliny znaleziono kilka fragmentów szydła kościanego. W sąsiedztwie tego paleniska znajdowały się także trzy szczątki roślinne, podobne do ziarniaków jęczmienia oraz trzy nasiona grochu zwyczajnego²⁰⁾. Dodać tu trzeba, że na omawianym terenie, na ćw. A, u spągu warstwy II odkryto duże skupisko, zawierające 60 l. zwęglonych ziarn roślinnych, w znakomitej większości grochu. Prócz tego występowały tu w niewielkiej ilości ziarna jęczmienia wielo-

Ryc. 15. Słupca, stan. 1. Konstrukcje ćw. D aru 143. — Fig. 15. Słupca. Station 1. Les constructions du quart D de l'are 143.

z trzech nieregularnych warstw kamieni polnych, w sąsiedztwie których wystąpiły liczne węgielki drzewne, glina (częściowo przepalona) i piasek. W czasie badań oznaczono je mianem skupiska α (ryc. 20). Następne palenisko (ryc. 19x₂), oznaczone w trakcie badań mianem skupiska β , było pokryte szarym popiołem drzewnym, pod którym wystąpiły szczątki wylepionej gliną powierzchni paleniska. Poniżej znajdowały się kolejno: cienka warstwa spalenizny, warstwa wypalanej gliny, warstwa spalenizny i znów warstwa wypalanej gliny, co świadczy o dwukrotnej naprawie¹⁹⁾ tego paleniska (ryc. 21). W jednej z

rzędowego, pszenicy płaskurki i żyta zwyczajnego²¹⁾. Skupisko to, oznaczone w trakcie badań literą γ , sięgające konstrukcji drewnianych, zalegało na dużej przestrzeni pośrodku północnej części ćw. A i wchodziło w jej północny profil. Miało ono charakter roz-

zobserwowano także w grodzisku kultury łużyckiej w Biskupinie. Por. J. Kostrzewski, op. cit., str. 24, tabl. IX, 1 i X, 1—3.

²⁰⁾ Por. niżej pracę K. Moldenhawera, Wyniki badań materiałów botanicznych pochodzących z badań w 1955 roku na grodzisku i osadzie kultury łużyckiej w Słupcy, Fontes Archaeologici Posnanienses, tom VIII, Poznań 1958.

²¹⁾ Por. idem, op. cit., str.

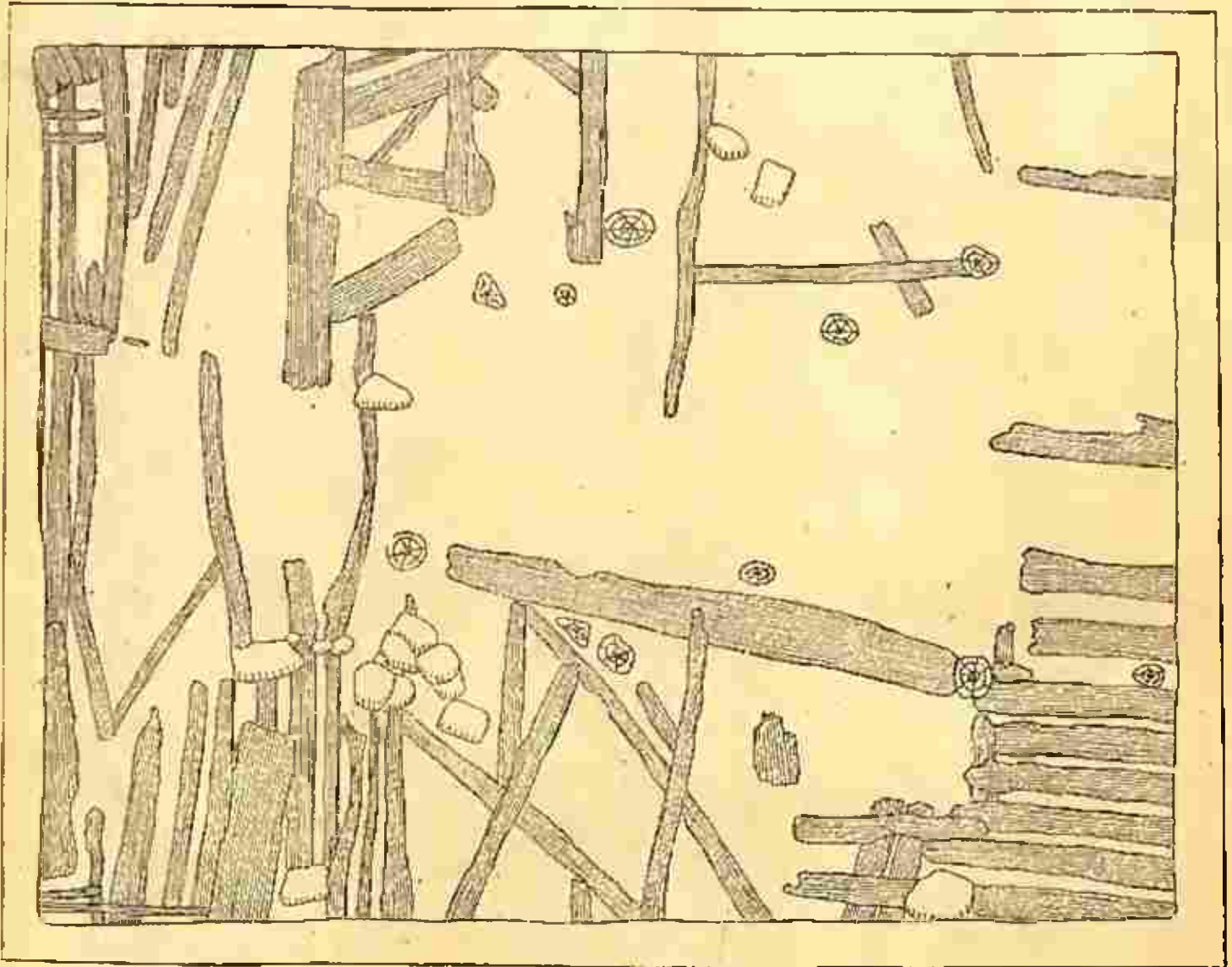
¹⁹⁾ Naprawę paleniska o nieco odmiennej konstrukcji

sympiska jakiegoś znacznego, naziemnego zbiornika ziarna.

Przechodząc do ogólnego omówienia konstrukcji odkrytych na majdanie grodziska w Słupcy, należy przede wszystkim stwierdzić, że są one z reguły bardzo źle zachowane (ryc. 108—109), co szczególnie silnie uniemożliwia ich interpretację. Spowodowane to jest dostrzegalnym w każdym wykopie silnym pożarem grodu. Niewątpliwie gród w Słupcy posiadał

swoje odpowiedniki w wspomnianym już Biskupinie²¹⁾. Podobnie też, jak w Biskupinie, pod resztkami konstrukcji odkrytych na majdanie grodziska w Słupcy występuje warstwa faszyny²²⁾.

Trudno też jest zająć się sprawą rozplanowania grodu. Wykop środkowy wskazuje na jego gęstą zabudowę, o czym świadczą spotykane wszędzie resztki konstrukcji (wykonane z drewna sosny i dębu²³⁾). Potwierdza to także wykop w zachodniej części gro-

Ryc. 16. Słupca, stan. 1. Konstrukcje św. A aru 143. — Fig. 16. Słupca, Station 1. Les constructions du quart A de l'are 143.

zabudowania mieszkalne (świadczą o tym paleniska, żarna, przedmioty związane z gospodarką domową), lecz stan zachowania konstrukcji nie pozwala na ich odtworzenie. Najprawdopodobniej były one budowane techniką łątkowo-sumikową. Paleniska są przeważnie kamienne, bardziej jednak nieregularne od spotykanych na terenie grodziska kultury łużyckiej w Biskupinie²⁴⁾. Być jednak może, że jest to także spowodowane silnym zniszczeniem grodu. Odkryte w Słupcy jedyne palenisko gliniane ma także

²¹⁾ J. Kostrzewski, Osada bagienna w Biskupinie, w powiecie żnińskim, Przegląd Archeologiczny, tom V, Poznań 1938, str. 129.

dziska. Niestety fragmentaryczność badań i zły stan zachowania odkrytych resztek konstrukcji nie pozwala na jakiegokolwiek dokładniejszego ustalenia tego zagadnienia. Ciekawym zjawiskiem jest odkrycie w kilku punktach grodziska (ar 83, św. AD, ar 143, św.

²²⁾ Idem, op. cit., str. 129.

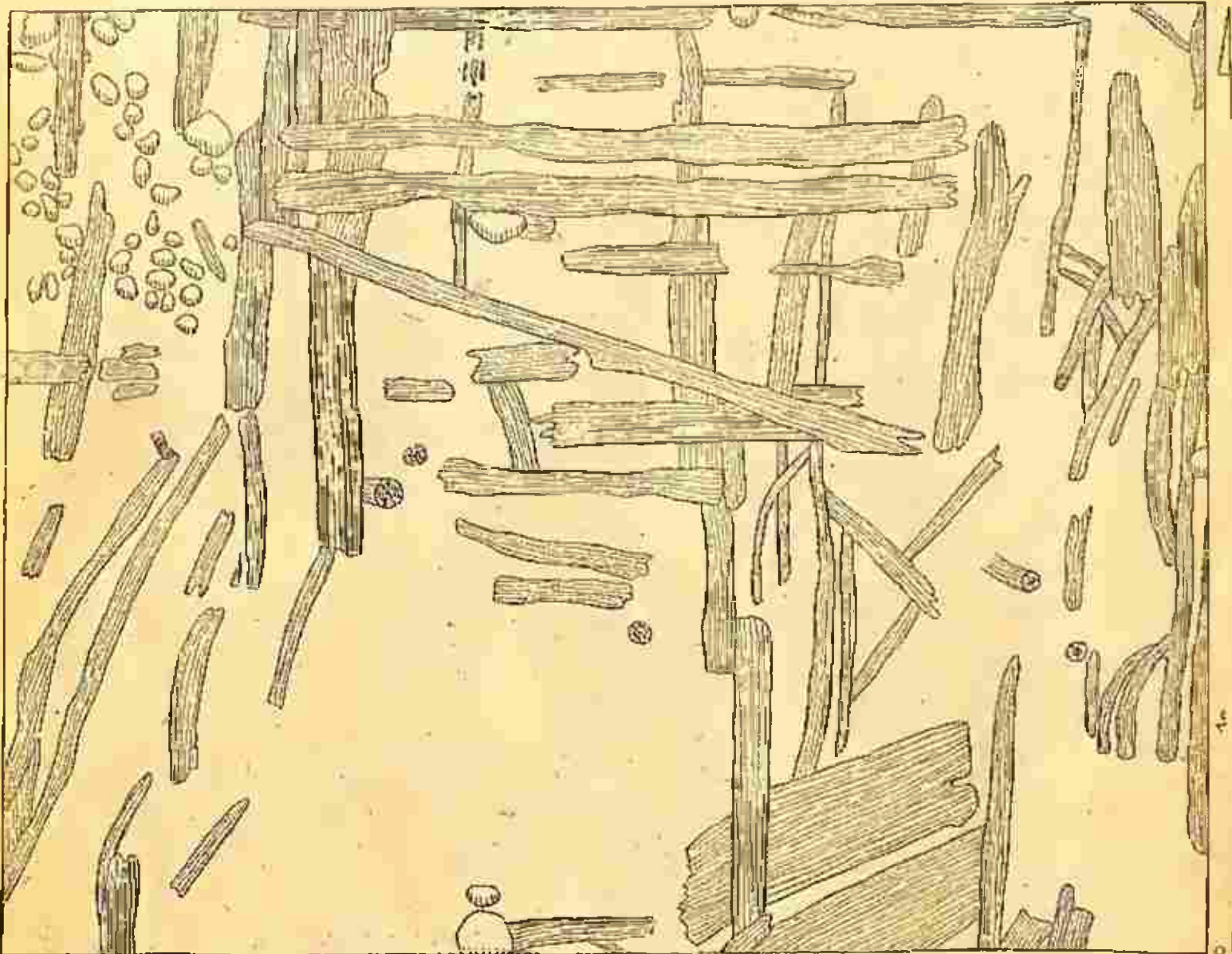
²³⁾ Z. Rajewski, Biskupin v Polsku. Opevněné sídlo lidu s lužickou kulturou, Archeologické rozhledy, ročník V, zesz. 4, Praha 1953, str. 496. W faszynie odkrytej w Słupcy występują ponadto resztki skrzypów (określenie mgr inż. Z. Gądzińskiego z Zakładu Inżynierii Leśnej W. S. R. w Poznaniu).

²⁴⁾ Pobrane próbki określił mgr inż. Z. Gądziński z Zakładu Inżynierii Leśnej W. S. R. w Poznaniu.

D, ar 158, ćw. D) materiału drewnianego w stanie zupełnie surowym. Jeśli nie jest to drewno przeznaczone na opał, mogło ono spełniać rolę surowca budowlanego, co mogłoby świadczyć o nie zakończonym w pełni procesie zabudowywania grodu. Można tu wysunąć inną jeszcze hipotezę, że drewno to mogło być użytkowane do naprawy konstrukcji grodu na etapie całkowitego zakończenia jego budowy. Brak jednak jakichkolwiek śladów napraw

fazowym osadnictwie ludności kultury lużyckiej na tym obszarze²⁶⁾.

c. Polepa. W obrębie wykopów na majdanie znaleziono 1086 grudek polepy. Są one rozmaitej wielkości i kształtu. Zwykle bardzo nieregularne, niekiedy mają odciski prętów, okraglaków i dranic, nadające im często kształt graniastosłupów o przekroju trójkąta z wklęsłymi bokami. Odciski w opisywanej polepie pozwalają na rekonstrukcję średnic obłepia-

Ryc. 17. Słupca, stan. 1. Konstrukcje ćw. D aru 158. — Fig. 17. Słupca. Station 1.
Les constructions du quart D de l'are 158.

(być może jest to spowodowane słabym zachowaniem się resztek konstrukcji), skłania mnie do przechylenia się raczej na stronę dwóch pierwszych hipotez.

Jedna tylko rzecz zdaje się nie ulegać wątpliwości w świetle dotychczas odkrytych resztek konstrukcji na majdanie grodziska w Słupcy. Brak bowiem jakichkolwiek śladów nawarstwień konstrukcji na tym terenie pozwala na wyciągnięcie wniosku o jedno-

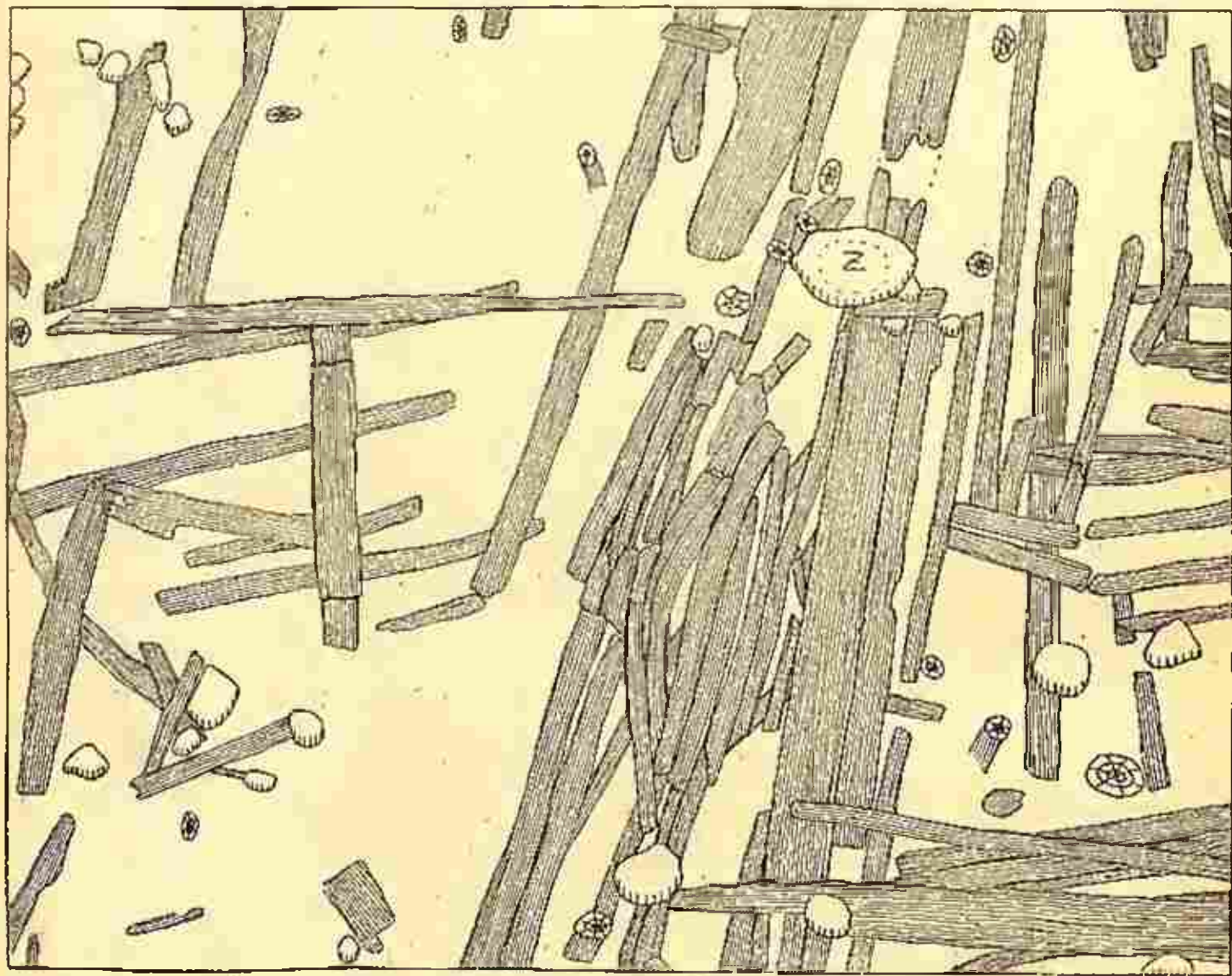
nych prętów i okraglaków, wynoszących od 1,2 cm do 11,2 cm (ryc. 22). Odnosnie do odcisków dranic, to prócz wyraźnych linii włókien drzewnych nie pozwa-

²⁶⁾ Sprawą pobytu człowieka na terenie grodziska w okresie średniowiecza, najprawdopodobniej krótkotrwałego, z powodu braku jakichkolwiek śladów jego działalności w zakresie budownictwa, zajmę się w jednej z następnych części niniejszego opracowania.

ają one na przeprowadzenie innych obserwacji: Często jeden kawałek polepy nosi zarówno odciski dranic, prętów jak i okrągłaków. Polepa wykonana została z gliny, posiadającej domieszkę drobnego piasku, a także ilu. Niezmiernie rzadko występują w niej drobne kamyczki oraz domieszka roślinna, jak o tym możnaby sądzić po występujących odciskach najprawdopodobniej słomy lub trawy, krótkociętej. Polepa wypalona jest zwykle na kolor bru-

związane z konstrukcjami dachu, wykonanego z plecionki z prętów i gliny²⁷⁾.

d. Naczynia. Przechodząc do opracowania naczyń uzyskanych w wykopach majdanu grodziska, należy poruszyć kilka spraw. Po pierwsze nieczytelność odkrytych konstrukcji grodziska i niemożność uzyskania zarysu budowli uniemożliwiła opracowanie materiału w ramach pewnych zespołów mieszkalnych (odnosi się to także do innych kategorii za-

Ryc. 18. Stupca, stan. 1. Konstrukcje ćw. A aru 158. — Fig. 18. Stupca. Station 1. Les constructions du quart A de l'are 158.

natny i brunatno-szary, rzadziej na kolor ceglasty. Zaobserwowano również, że często polepa zabarwiona jest od strony odcisków okrągłaków i dranic na kolor czarny. Jest to najprawdopodobniej wynikiem odymienia tych partii polepy przez palące się drewno, co także wskazuje na zniszczenie zabudowań grodu na skutek pożaru.

W świetle powyższego opisu potwierdzają się dane odnośnie do materiałów służących do budowy konstrukcji drewnianych grodu — występowanie dranic, okrągłaków i drobnych prętów (plecionka?). Te ostatnie według danych etnograficznych mogłyby być

bytków), prześledzenie ewentualnych różnic w występowaniu tego materiału, co mogło być spowodowane odrębnymi funkcjami rozmaitych typów naczyń²⁸⁾. Po drugie, następstwem powyższego stwierdzenia, jak również faktu jednofazowego osadnictwa ludności kultury łużyckiej w Stupcy, jest zbiorowe opracowanie całości ceramiki pochodzącej z majdanu

²⁷⁾ Por. K. Moszyński, *Kultura ludowa Słowian*, cz. 1, Kraków 1929, str. 486.

²⁸⁾ Por. A. Kietlińska, *Kryteria klasyfikacji ceramiki w archeologii*, *Przegląd Archeologiczny*, tom IX, zesz. 2—3, Poznań 1953, str. 279 i nast.

grodziska, z próbą jednakże wyodrębnienia pewnych typów ceramicznych, ze względu na ich przypuszczalne zastosowanie w gospodarstwie domowym.

1. Naczynia zasobowe.

Do tego rodzaju naczyń zaliczam duże naczynia szerokootworowe, o baniastym brzuścu, wysokiej, w przybliżeniu cylindrycznej szyjce i chropowatej powierzchni. Niekiedy posiadają one ucha (amfory).

Naczynie o baniastym brzuścu, wyodrębnionej, wysokiej, w przybliżeniu cylindrycznej, lekko zwężającej się szyjce i wyodrębnionym dnie. Wyodrębnienie się gładkościennej szyjki podkreślone jest poziomym pasmem okrągłych dołków. Brzusiec obmazywany. Powierzchnia koloru szaro-brunatnego. Głina

śnięciem pośrodku. Powierzchnia koloru szaro-brunatnego z szarymi plamami, gładka na szyjce, obrzucana na brzuścu. Głina z dużą domieszką piasku średniej grubości. Naczynie częściowo sklejące i uzupełnione gipsem. Średnice: otworu 15 cm (przypuszczalna), brzuśca 21 cm, (przypuszczalna), dna 10 cm; wysokość 24,5 cm. Rys. 23,5.

Duży fragment naczynia o przypuszczalnie baniastym brzuścu i wyodrębnionej, wysokiej, cylindrycznej szyjce. Powierzchnia koloru szaro-brunatnego z czarnymi plamami, gładka na szyjce, obmazywana i obrzucana na brzuścu. Głina z dużą domieszką drobno- i średnioziarnistego piasku. Naczynie częściowo sklejące i uzupełnione gipsem. Przypuszczalne średnice: otworu 31 cm, brzuśca 64 cm. Ryc. 23,4.

Ryc. 19. Słupca, stan. 1. Konstrukcje ćw. A i B aru 110. — Fig. 19. Słupca. Station 1. Les constructions des quarts A et B de l'arc 110.

z dużą domieszką drobnoziarnistego piasku. Naczynie sklejące i uzupełnione gipsem. Średnice: otworu 19 cm, brzuśca 28,5 cm, dna 12,5 cm; wysokość 23 cm. Ryc. 23,6.

Naczynie o częściowo asymetrycznym, baniastym brzuścu, wyodrębnionej, wysokiej, cylindrycznej szyjce i wyodrębnionym dnie. Na granicy szyjki i brzuśca znajdują się dwa symetrycznie umieszczone grube, taśmowate ucha. Powierzchnia koloru szaro-brunatnego z czarnymi plamami, gładka na szyjce, obmazywana na brzuścu. Głina z dużą domieszką drobnoziarnistego piasku. Naczynie sklejące i uzupełnione gipsem. Średnice: otworu 17,3 cm, brzuśca 24,3 cm, dna 10 cm; wysokość 23,5—25 cm. Ryc. 23,3.

Duży fragment naczynia o baniastym brzuścu, słabo wyodrębnionej, wysokiej szyjce, lekko zwężającej się, oraz wyodrębnionym dnie. Na granicy szyjki i brzuśca zachowało się duże, taśmowate ucho z lekkim wkle-

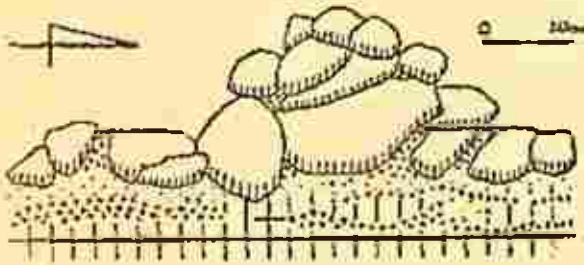
13 mniejszych fragmentów naczyń tego typu, posiadających baniaste brzuśce, wysokie szyjki i niekiedy ucha na granicy szyjki i brzuśca. Szyjki są lekko wychylone na zewnątrz (ryc. 23,2) i sporadycznie obmazywane, podobnie jak brzusiec (ryc. 23,1). Powierzchnia koloru szaro-brunatnego, czasem z ciemnymi plamami, zdobiona jest w jednym wypadku poziomą linią odcisków paznokciowych na granicy szyjki i brzuśca. Głina z dużą domieszką drobno- i rzadziej średnioziarnistego piasku.

2. Naczynia kuchenne.

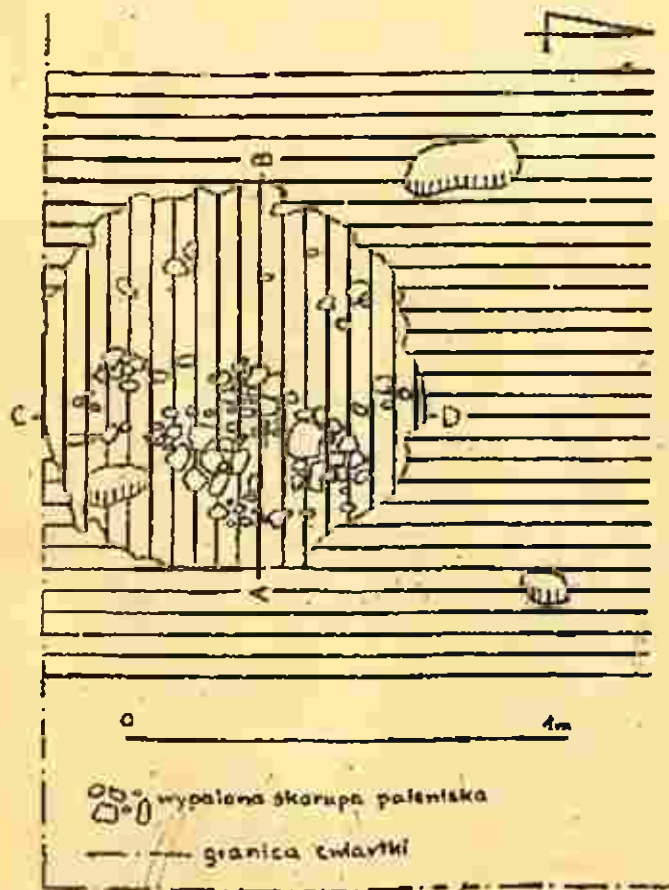
Do tego rodzaju naczyń zaliczam przede wszystkim szerokootworowe naczynia kształtu jajowatego oraz szerokootworowe, niskie naczynia baniaste i wazowate.

38 ułamków naczyń kształtu jajowatego, posiadających krawędzie zwężające się do wewnątrz lub

nieznacznie wychylone na zewnątrz. Dna z reguły przydennych, dochodząca do 1,2 cm. Gлина z znaczną wyodrębnioną. Powierzchnia naczyń obmazywana i obrzucana, koloru szaro-brunatnego, niekiedy z ciemnymi plamami. Ułamki tego typu naczyń cechuje duża grubość ścianek, zwłaszcza w partiach

Ryc. 20. Słupca, stan. 1. Przekrój przez palenisko kamienne na ćw. B aru 110. — Fig. 20. Słupca. Station 1. Coupe du foyer dans le quart B de l'are 110.

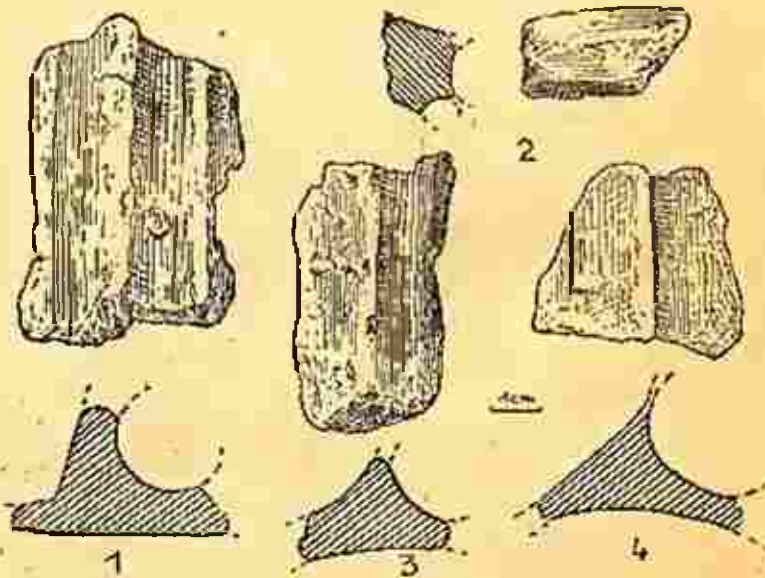

Ryc. 21. Słupca, Stan. 1. Palenisko gliniane na ćw. B aru 110. — Fig. 21. Słupca. Station 1. Foyer dans le quart B de l'are 110. Plan et coupes.

domieszką średnio- i gruboziarnistego piasku, a czasem także drobnych kamyczków. Jeden z fragmentów posiada również na zewnętrznej powierzchni liczne odciski krótko ciętej słomy czy trawy. Średnice otworów od 14 do 26 cm, den od 8 do 11,5 cm; wysokość zachowanych fragmentów waha się w granicach od 22 do 25 cm. Ryc. 24, 1—2 i 25, 1—2.

Fragment miskiego naczynia szerokootworowego o krótkiej, lekko wychylonej szyjce, baniastym brzuścu i wyodrębnionym dnie. Powierzchnia koloru szaro-brunatnego z czarnymi plamami, gładka na szyjce i obmazywana na brzuścu. Szyjka u nasady zdobiona jest ornamentem w postaci pasma ukośnych, głębokich bruzd, poniżej których w jednym wypadku na zachowanym fragmencie naczynia wystąpił okrągły głęboko wyciśnięty dołek. Gлина z dużą domieszką drobnoziarnistego piasku. Naczynie częściowo wyklejone i uzupełnione gipsem. Średnice — otworu 18 cm, brzuśca 22 cm, dna 11 cm; wysokość 14 cm. Ryc. 25,3.

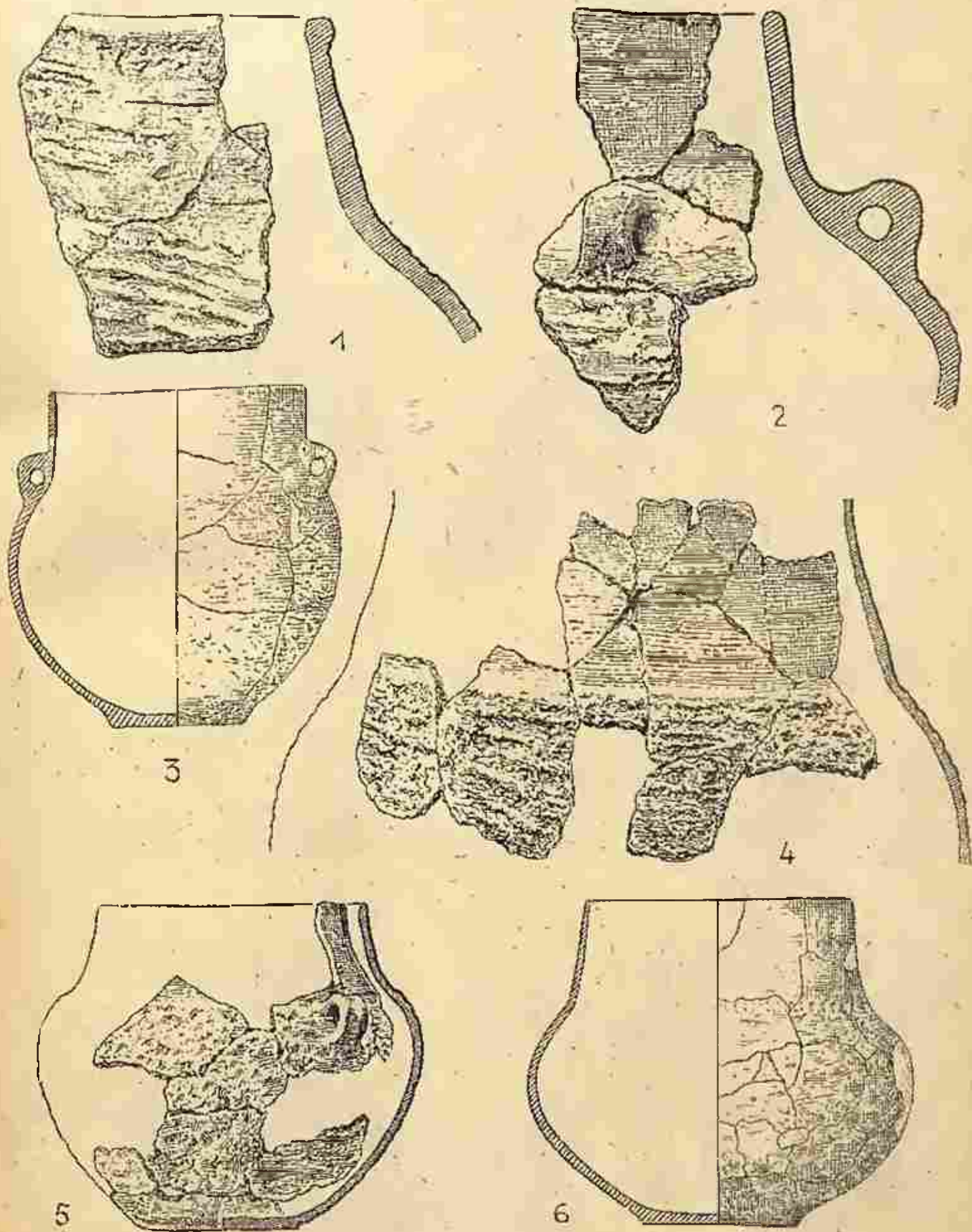
2 fragmenty naczyń podobnego typu charakteryzują się obmazywaną i obrzucaną powierzchnią brzuśca i gładką szyjką, koloru szarego i szaro-bru-

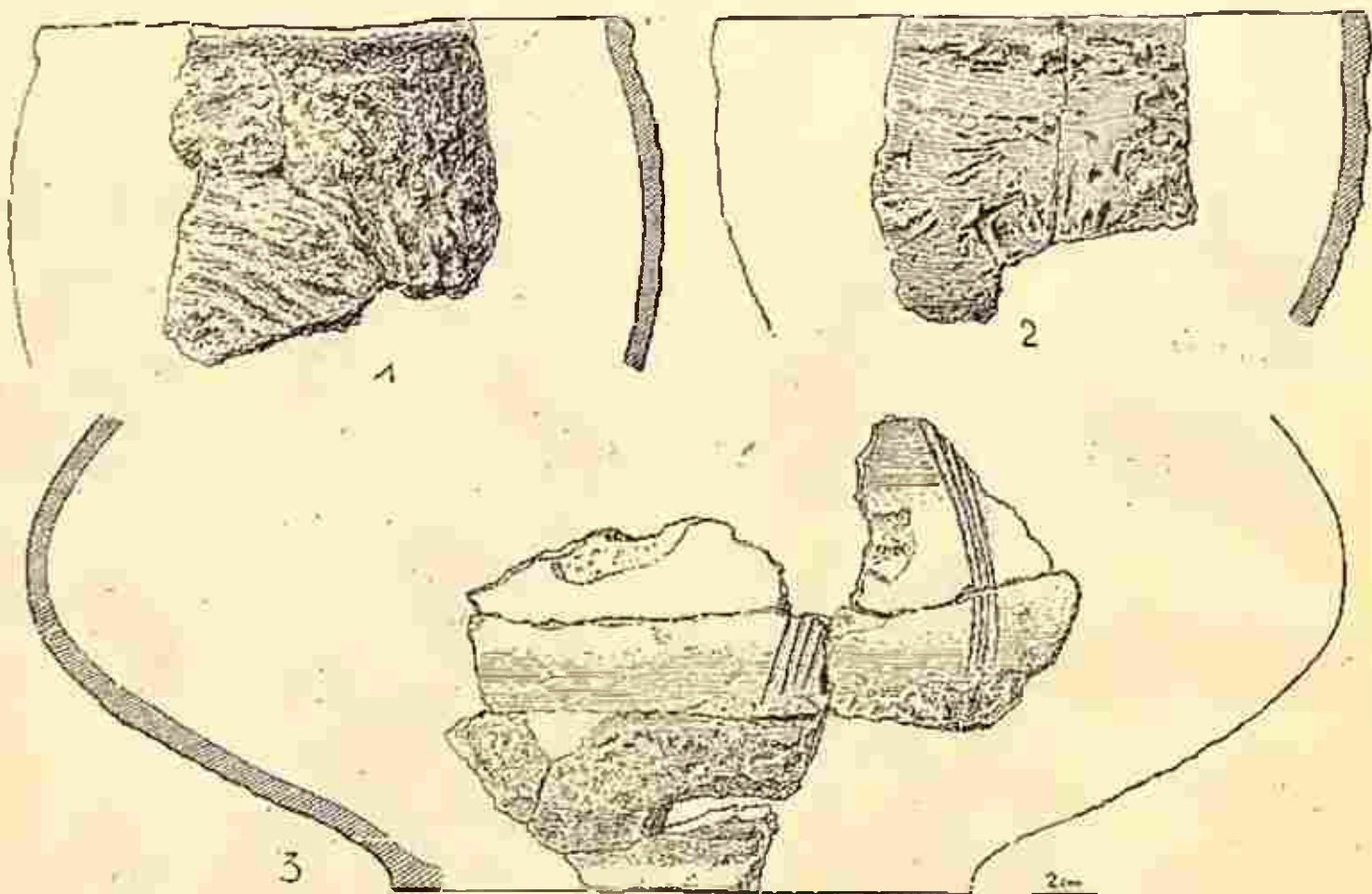
Ryc. 22. Słupca, stan. 1. Kawalki polepy z majdanu grodziska. — Fig. 22. Słupca. Station 1. Fragments du torchis de l'intérieur de l'enceinte fortifiée.

natnego. Występuje tu gлина z dużą domieszką średnio- i gruboziarnistego piasku. Jeden z fragmentów posiada również na zewnętrznej powierzchni liczne odciski długo- i krótko ciętej słomy lub trawy.

Fragment naczynia wazowatego o baniastym, wysoko położonym brzuścu i silnie wyodrębnionym dnie. Powierzchnia koloru czarnego i brunatno-czarnego, jest w górnej partii brzuśca (powyżej załomu) gładka, niżej zaś obrzucana. W zachowanej części partii górnej występują pionowe i ukośne pasma równoległe do siebie biegnących czterech linii. Gлина z dużą domieszką drobno- i średnioziarnistego piasku. Naczynie sklezione i uzupełnione gipsem. Przymuszczone średnice: brzuśca 44 cm, dna 18 cm; zachowana wysokość 16,5 cm. Ryc. 24, 3.

Ryc. 23. Słupca, stan. 1. Naczynia i fragmenty naczyń zasobowych. 1—2— $\frac{2}{3}$ w. n.
3—6— $\frac{3}{10}$ w. n. — Fig. 23. Słupca. Station 1. Vases et fragments de vases à provisions. 1—2 en $\frac{2}{3}$. 3—6 en $\frac{3}{10}$ gr. nat.

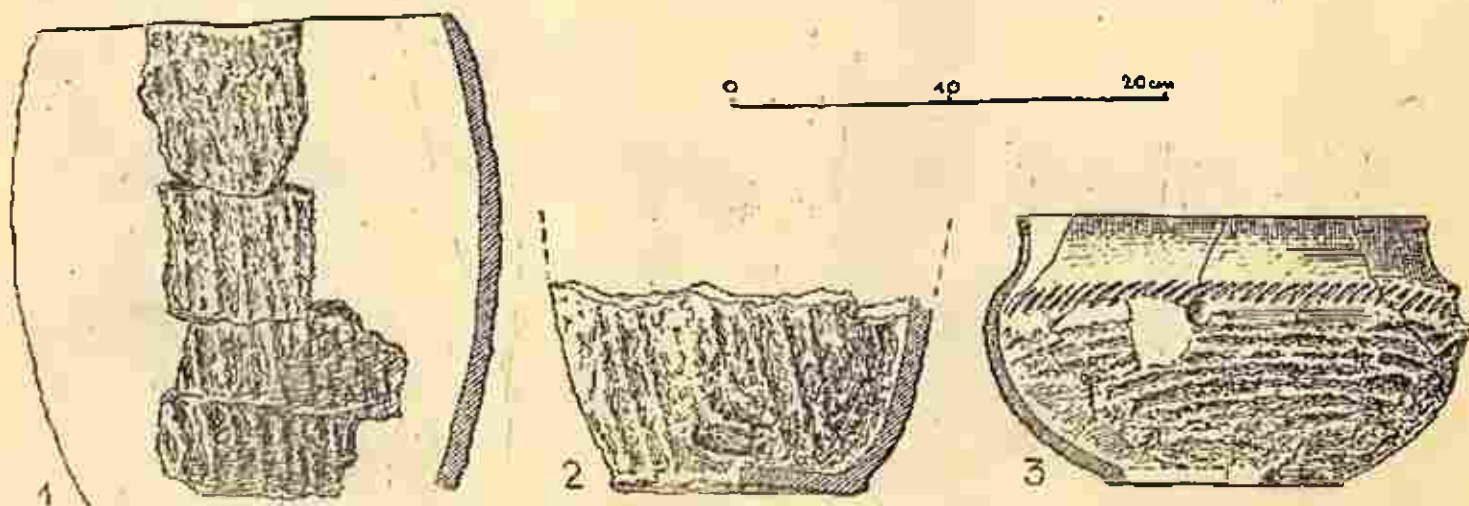

Ryc. 24. Słupca, stan. 1. Fragmenty naczyń kuchennych. — Fig. 24. Słupca. Station 1. Fragments de vases de cuisine.

4 fragmenty naczyń typu wazowatego posiadają powierzchnię obrzucaną i obmazywaną koloru szaro-brunatnego i brunatnego z szarymi i ceglasytymi plamami. Gлина zawiera domieszkę średnioziarnistego piasku.

3. Naczynia do czerpania i spożywania pokarmów.

Do tej grupy naczyń zaliczam wszelkiego rodzaju czarki, czerpaki, kubki i misy, przy czym zwłaszcza ostatnie wydają się mieć wybitnie charakter naczyń

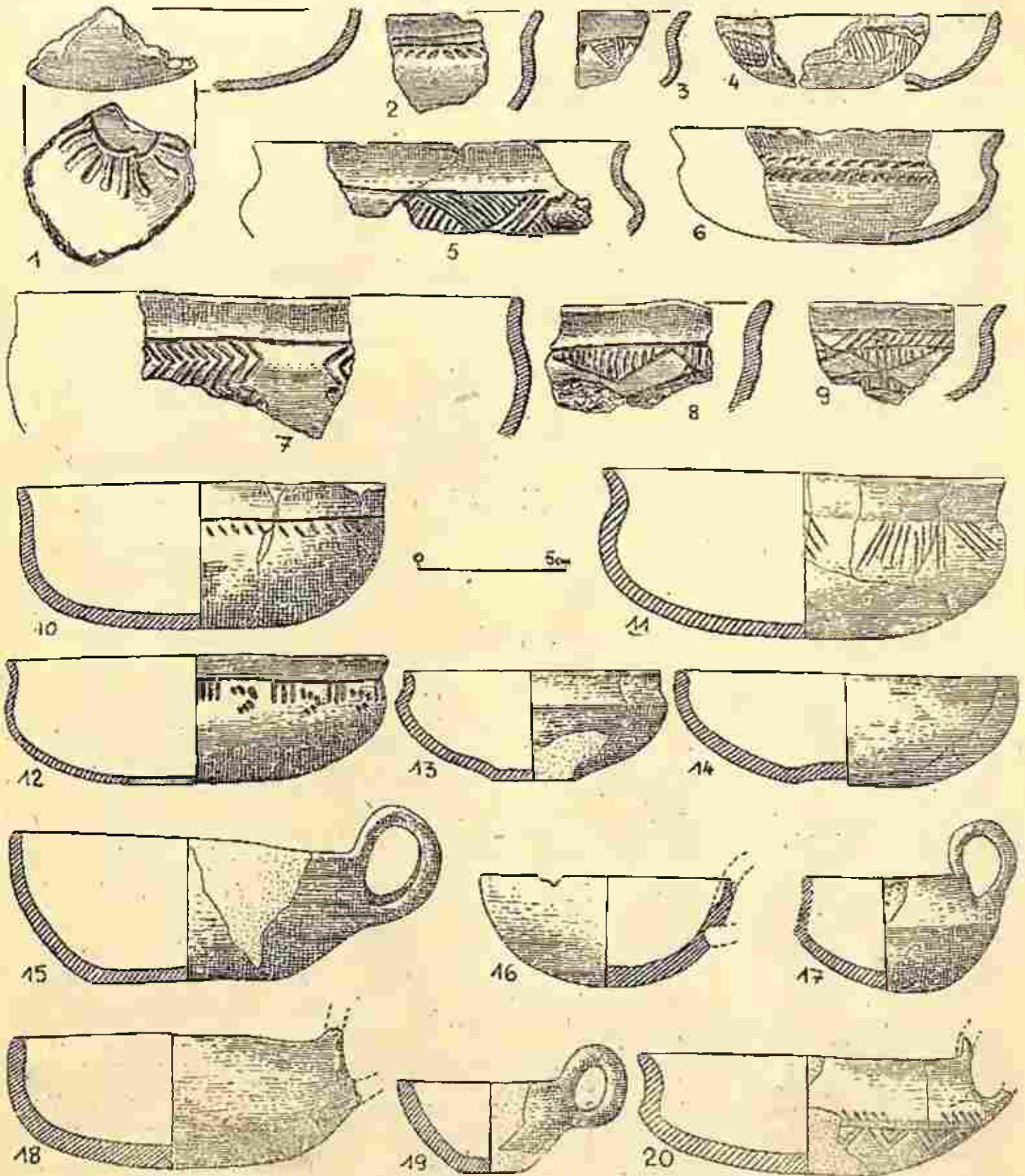

Ryc. 25. Słupca, stan. 1. Naczynia kuchenne. — Fig. 25. Słupca. Station 1. Vases de cuisine.

do spożywania pokarmów; poprzednie rodzaje zaś mogły spełniać obie wyrażone w niniejszym podtytuł funkcje.

Czarka z krótką, wychyloną na zewnątrz szyjką i zaokrąglonym dnem. Powierzchnia gładka, lśniąca

(tzw. »grafitowana«) koloru czarnego. Szyjka podkreślona poziomą, głęboko rytą bruzdą, poniżej której znajduje się ornament w postaci pionowych pasm krótkich, głęboko rytych trzech rowków; między tymi pasmami występują głębokie nakłucia, niekiedy nie-

Ryc. 26. Słupca; stan. 1. 1-14 — Czarki, 15-20. Czarki z ansc. — Fig. 26. Słupca. Station 1. 1-14. Tasses, 15-20. Tasses à anses.

regularne, niekiedy zaś układające się w rodzaj ostrego kąta otwartego z lewej strony. Gлина zawiera dość znaczną domieszkę mialkiego piasku. Naczynie uzupełnione gipsem. Średnice: otworu 12,7 cm, brzuśca 13 cm; wysokość 4,5 cm. Ryc. 26, 12.

Czarka z krótką, wyodrębnioną, lekko wychyloną na zewnątrz szyjką i zaokrąglonym dnem. Powierzchnia gładka, koloru brunatnego. Poniżej szyjki, w górnej partii brzuśca znajduje się ornament w postaci nieregularnych, na przemian ukośnie biegnących pasm krótkich linii. Gлина z dosyć dużą domieszką bardzo drobnego piasku. Naczynie sklezione i uzupełnione gipsem. Średnice: otworu 13,7 cm, brzuśca 13,9 cm; wysokość 5,7 cm. Ryc. 26, 11.

Czarka z krótką, słabo wyodrębnioną, lekko wychyloną na zewnątrz szyjką i zaokrąglonym dnem. Powierzchnia gładka koloru czarnego. Szyjka podkreślona poziomą linią, poniżej której biegnie pasmo ukośnych, krótkich żłobków, niezupełnie regularnych. Gлина z małą domieszką bardzo drobnego piasku. Naczynie sklezione i uzupełnione gipsem. Średnice: otworu 13 cm, brzuśca 12,8 cm; wysokość 5,1 cm. Ryc. 26, 10.

Czarka kształtu odcinka kuli, z lekko zaokrągloną do wewnątrz krawędzią i wklęsłym dnem. Powierzchnia gładka koloru szarego. Gлина z małą domieszką drobnociarnistego piasku. Naczynie sklezione i uzupełnione gipsem. Średnice: otworu 12 cm, dna 4,1 cm; wysokość 4,1 cm. Ryc. 26, 14.

Czarka z krótką, lekko wychyloną na zewnątrz szyjką i wyodrębnionym, płaskim dnem. Powierzchnia gładka, koloru szaro-brunatnego i szarego. Gлина z małą domieszką drobnociarnistego piasku. Naczynie sklezione i uzupełniane gipsem. Średnice: otworu 9 cm, brzuśca 9,2 cm; dna 3,3 cm; wysokość 4,0 cm. Ryc. 26, 13.

Fragment czarki z wyodrębnioną, krótką, lekko na zewnątrz wychyloną szyjką i nieco spłaszczonym dnem. Powierzchnia gładka, lśniaca (tzw. »grafitowana«) koloru czarnego. Gлина z małą domieszką drobnociarnistego piasku. Naczynie częściowo sklezione. Średnice: otworu 8,4 cm, brzuśca 8,5 cm; wysokość 3 cm.

2 fragmenty czarki w kształcie odcinka kuli z wklęsłym dnem w środku dna. Powierzchnia wewnątrz gładka, zewnątrz chropowata koloru brunatno-szarego. Poniżej krawędzi biegnie bardzo niestarannie ryty ornament w postaci nieregularnej, miejscami rozdławiającej się linii poziomej, poniżej której znajdują się nieregularne trójkąty wypełnione nieregularnie ukośnymi żłobkami. Gлина z małą domieszką drobnociarnistego piasku. Średnica otworu ok. 6 cm, wysokość 2,4 cm. Ryc. 26, 4.

131 fragmentów czarek, z których większość posiada krótkie, wyodrębnione, lekko wychylone na zewnątrz szyjki. Powierzchnia wszystkich ułamków jest gładka, przeważnie czarna oraz brunatno-szara. Występują też fragmenty o powierzchni żółto-szarej i czarnej, lśniące (tzw. »grafitowane« — 7 szt.). Gлина z małą domieszką bardzo drobnego i mialkiego piasku. Wśród ułamków zdobniczych (49 szt.) występuje w jednym wypadku ornament pseudosznurowy, ornament linii poziomych, ukośnie i pionowo zakreskowanych trójkątów, pasm ukośnych nakłuc i nacięć oraz kombinacje wszystkich tych wątków zdobniczych (ryc. 26, 2—3, 5—9).

W jednym wypadku na dnie czarki czy też czerpaka, na powierzchni wewnętrznej występuje ornament w postaci owalu z promieniście biegnącymi krótkimi żłobkami (ryc. 26, 1). Jeden z fragmentów czarki jest przepalony w ogniu. Czepak kształtu odcinka kuli ze śladami szerokiego, taśmowatego ucha, wystającego ponad krawędź naczynia. Powierzchnia gładka, koloru szarego i czarnego. Gлина z dużą domieszką drobnociarnistego piasku. Średnica otworu 12,3 cm, wysokość 5,4 cm. Ryc. 26, 18.

Czepak kształtu odcinka kuli ze spłaszczonym dnem i taśmowatym uchem, wystającym ponad krawędź naczynia. Powierzchnia gładka koloru szarego. Gлина z małą domieszką drobnociarnistego piasku. Naczynie sklezione i uzupełniane gipsem. Średnica otworu 13,1 cm, wysokość 5,3 cm. Ryc. 26, 15.

Czepak kształtu odcinka kuli z lekko wklęsłym dnem i szczątkami taśmowatego ucha, wystającego ponad krawędź naczynia. Powierzchnia szorstka koloru szarego. Gлина z dużą domieszką drobnociarnistego piasku. Naczynie sklezione i uzupełniane gipsem. Średnice: otworu 12,4 cm, dna 4,5 cm; wysokość 4,9 cm.

Czepak kształtu odcinka kuli z lekko zagiętą do wewnątrz krawędzią i taśmowatym uchem, wystającym ponad brzeg naczynia. Powierzchnia gładka, koloru ciemno-brunatnego. Wewnątrz na dnie słabo zaznaczone koło przy pomocy niewyraźnego, płytkiego żłobka. Gлина z małą domieszką bardzo drobnego piasku. Naczynie sklezione. Średnica otworu 11,9 cm, wysokość 3,9 cm. Ryc. 27, 8.

Czepak kształtu odcinka kuli ze śladem czopowatego umocowywania taśmowatego ucha wystającego ponad krawędź naczynia. Powierzchnia gładka, koloru ciemno-brunatnego. Gлина z dużą domieszką drobnociarnistego piasku. Średnica otworu 9 cm, wysokość 4—4,5 cm. Ryc. 26, 16.

Czepak z wyodrębnioną, lekko na zewnątrz wychyloną szyjką, spłaszczonym dnem i szczątkami taśmowatego ucha wystającego ponad krawędź naczynia. Lekko spłaszczony w miejscu dolepienia ucha. Powierzchnia gładka koloru brunatnego. Poniżej szyjki biegnie przerywane pasmo grup ukośnych, krótkich rowków, podkreślone (już pod załomem brzuśca) poziomym rowkiem, dającym podstawy zwisającym podwójnym, sporadycznie pojedynczym, głęboko rytym trójkątom. Gлина z niewielką domieszką drobnociarnistego piasku. Naczynie sklezione i uzupełniane gipsem. Średnice: otworu 11,8 cm, brzuśca 12 cm; wysokość 4,1 cm. Ryc. 26, 20.

Mały czepak kształtu odcinka kuli, z płaskim dnem i taśmowatym uchem wystającym ponad krawędź naczynia. Lekko spłaszczony w miejscu dolepienia ucha. Powierzchnia gładka koloru szarego. Gлина z dużą domieszką drobnociarnistego piasku. Naczynie sklezione i uzupełniane gipsem. Średnice: otworu 6,4 cm, dna 2,4 cm; wysokość 2,7 cm. Ryc. 26, 19.

Czepak z wyodrębnioną, krótką, lekko wychyloną na zewnątrz szyjką i resztkami taśmowatego ucha, wystającego ponad krawędź naczynia. Lekko spłaszczony w miejscu dolepienia ucha. Powierzchnia gładka, lśniąco czarna (tzw. »grafitowana«), zdobiona jest na załomie szyjki cienką, niewyraźną linią poziomą. Gлина z niewielką domieszką drobnociarnistego

piasku. Naczynie sklepane. Średnice: otworu 9,5 cm, brzuśca 9,7 cm; wysokość 3,6 cm. Ryc. 27, 11.

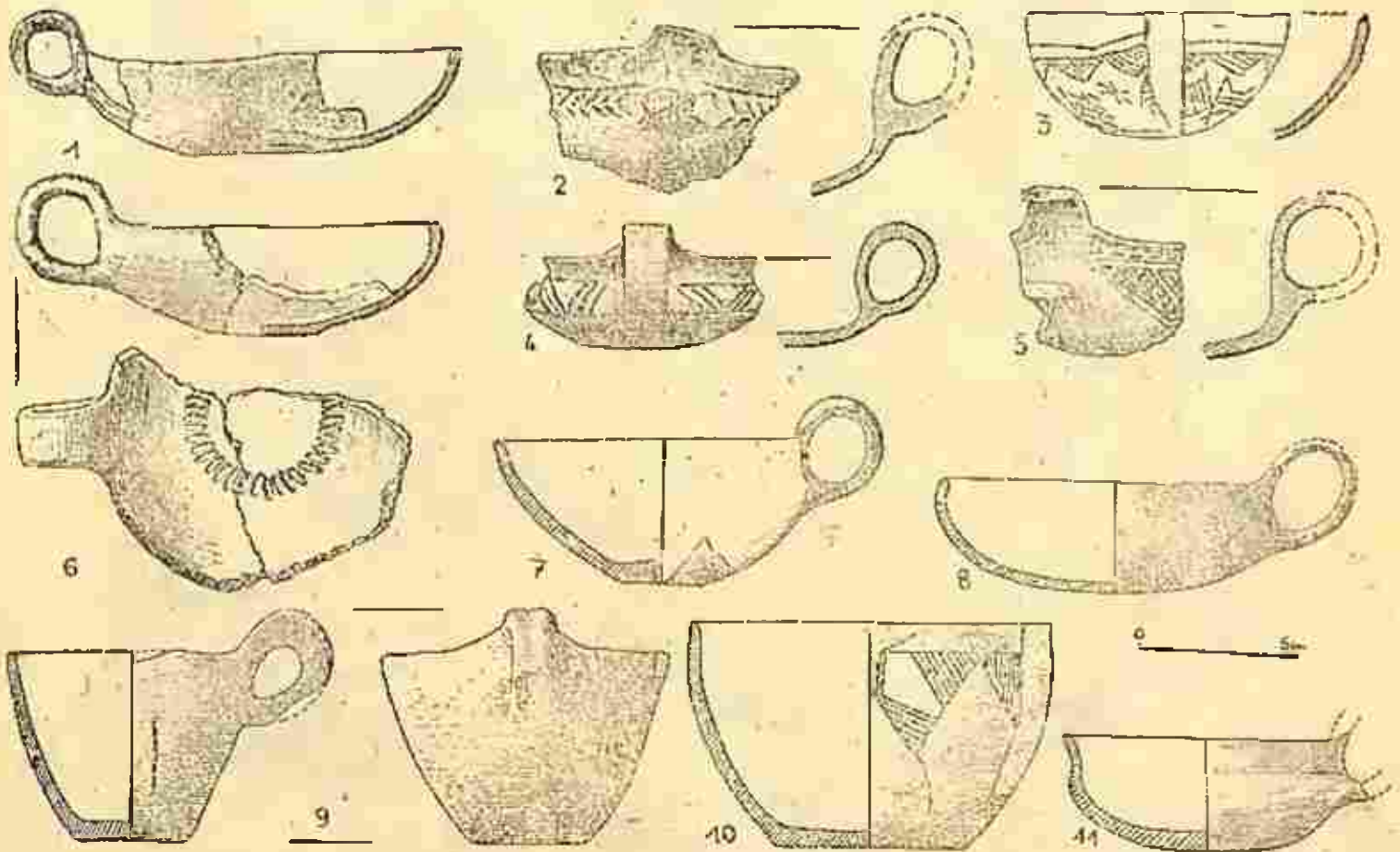
Czerpak kształtu odcinka kuli z płaskim dnem i taśmowatym uchem wystającym ponad brzeg naczynia. Powierzchnia gładka koloru szarego i szaro-brunatnego. Głina z dużą domieszką drobnoziarnistego piasku. Naczynie sklepane i uzupełniane gipsem. Średnice: otworu 11,5 cm, dna 3,7 cm; wysokość 4,8 do 5,2 cm. Ryc. 27, 7.

Fragment małego czerpaka z wyodrębnioną, dosyć wysoką, lekko na zewnątrz wychyloną szyjką i taśmowatym uchem, biegnącym ponad krawędzią naczynia. Lekko spłaszczony w miejscu dolepienia ucha. Powierzchnia szorstka koloru brunatnego. Głina z dużą domieszką drobnoziarnistego piasku. Dno na-

wklęsłym dnem i małym taśmowatym uchem, wystającym ponad krawędź naczynia. Powierzchnia gładka, lśniąca, koloru piaskowo-brunatnego. Głina z dużą domieszką bardzo drobnego piasku. Naczynie sklepane. Średnice: otworu ok. 10 cm, dna 4 cm; wysokość 3 cm. Ryc. 27, 1.

Fragment czerpaka w kształcie odcinka kuli z lekko zagiętymi do wewnątrz brzegami i resztkami taśmowatego ucha, wybiegającego ponad krawędź naczynia. Powierzchnia gładka koloru czarnego, wewnątrz lśniąc czarna (tzw. »grafitowana«). Głina z dużą domieszką bardzo drobnego piasku. Naczynie sklepane. Średnica otworu 10 cm, wysokość 2,5–3 cm.

85 fragmentów czerpaków, posiadających w większości kształt odcinka kuli i taśmowate ucha wystą-

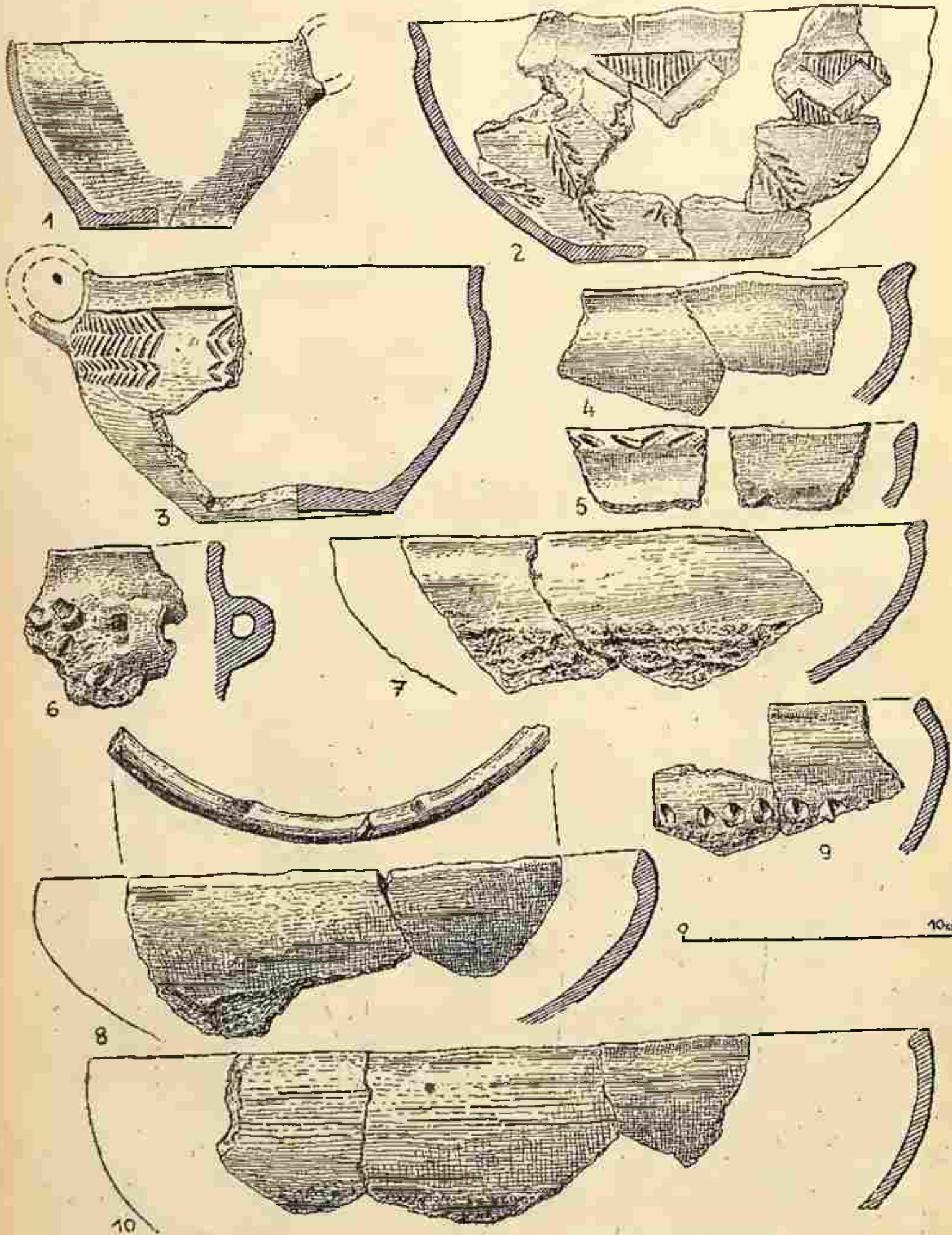
Ryc. 27. Słupca, stan. 1. 1–8 i 11. Czerpaki, 9–10. Kubki. — Fig. 27. Słupca. Station 1. 1–8 et 11. Tasses à anse, 9–10. Gobelets.

czynia posiada odciski krótko ciętej trawy czy słomy. Naczynie sklepane. Średnice: otworu 6,3 cm, brzuśca 7,1 cm; wysokość 4,3 cm. Ryc. 26, 17.

Fragment czerpaka w kształcie odcinka kuli z lekko zaznaczonym, płaskim dnem i taśmowatym uchem wystającym ponad brzeg naczynia. Powierzchnia gładka, lśniąca czarna (tzw. »grafitowana«). Wewnątrz dno czerpaka zaznaczone jest krótkimi, promieniście układającymi się szerokimi żłobkami. Głina z domieszką bardzo drobnoziarnistego piasku. Naczynie sklepane. Średnice: otworu ok. 12 cm, dna 3,8 cm; wysokość 3,8 cm. Ryc. 27, 6.

Fragment czerpaka kształtu odcinka kuli z lekko

jące ponad brzeg naczynia. Powierzchnia tych fragmentów jest w większości wypadków gładka, przeważnie szara i czarna, sporadycznie zaś brunatna i szaro-brunatna lub też lśniąco czarna (tzw. »grafitowana« — 5 szt.). Głina posiada zwykle domieszkę bardzo drobnego lub też drobnoziarnistego piasku. Ornament występuje jedynie na 8 fragmentach, mających mniej lub bardziej wyodrębnioną szyjkę. Brak jest zupełnie fragmentów w kształcie odcinka kuli, zdobionych w jakikolwiek sposób. Na ornament czerpaków z wyodrębnioną szyjką składają się głównie poziome linie, pasma ukośnych żłobków lub nacięć, pasma poziomych nakłuć, zwisające trójkąty ukośnie

Ryc. 28. Słupca, stan. 1. 1, 3 i 6. Kubki, 2, 4-5, 7-10. Misy. — Fig. 28. Słupca. Station 1. 1, 3 et 6. Gobelets. 2, 4-5 et 7-10. Terrines.

zakreskowane oraz kombinacje wymienionych wątków zdobniczych. Ryc. 27, 2, 4—5.

3 fragmenty czarki lub czerpaka²⁹⁾ kształtu odcinka kuli. Powierzchnia gładka koloru czarnego i szaro-brunatnego, zdobiona jest poniżej krawędzi dwiema nieregularnymi, poziomymi bruzdami, z których dolna służy jako podstawa zwisającym trójkątom ukośnie zakreskowanym. Poniżej występują dodatkowo grupy ukośnych linii i nacięć, zakreskowane wieloboki itp. Głina z małą domieszką drobnoziarnistego piasku. Średnica otworu ok. 8 cm. Ryc. 27, 3.

Kubek kształtu stożkowatego, z płaskim, niezbyt regularnym dnem i uchem o przekroju nerkowatym, wystającym ponad krawędź naczynia. Ścianki naczynia podnoszą się symetrycznie w kierunku ucha. Powierzchnia gładka koloru szarego i czarnego. Kubek jest lekko spłaszczony w miejscu dolepienia ucha. Głina z dużą domieszką drobnoziarnistego piasku. Średnice: otworu 9,5 cm, dna 6,4 cm; wysokość 6,4 cm (przy uchu 7 cm). Ryc. 27, 9.

Kubek w kształcie lekko zaokrąglonego stożka, z płaskim dnem i taśmowatym uchem, wybiegającym ponad krawędź naczynia. Powierzchnia szorstka koloru brunatnego i brunatno-szarego. Głina z bardzo dużą domieszką drobnoziarnistego piasku. Naczynie sklepane i uzupełniane gipsem. Średnice: otworu 8 cm, dna 3,2 cm; wysokość 4,8 cm.

Kubek kształtu stożkowatego z płaskim dnem i taśmowatym uchem, wystającym ponad krawędź naczynia. Powierzchnia na ogół gładka, koloru brunatnego z czarnymi plamami. Głina z dużą domieszką drobnoziarnistego i rzadziej średnioziarnistego piasku. Naczynie sklepane i uzupełniane gipsem. Średnice: otworu 10 cm, dna 4,5 cm; wysokość 6,7 cm.

Kubek w kształcie lekko zaokrąglonego przy krawędziach stożka, z płaskim, częściowo wyodrębnionym dnem i śladami taśmowatego ucha wystającego ponad krawędź naczynia. Powierzchnia na ogół gładka, koloru brunatnego z szarymi plamami w partiach przydennych. Głina z domieszką drobnoziarnistego piasku. Naczynie sklepane i uzupełniane gipsem. Średnice: otworu 11 cm, dna 5,5 cm; wysokość 6,8 cm. Ryc. 28, 1.

Kubek w kształcie lekko zaokrąglonego przy krawędziach stożka, z płaskim dnem. Powierzchnia na ogół gładka koloru szarego. Głina z małą domieszką drobnoziarnistego piasku. Naczynie sklepane i uzupełniane gipsem (fragmentarycznym stanem zachowania tłumaczy się fakt braku śladów ucha, przy kształcie typowym dla kubków). Średnice — otworu 8,5 cm, dna 4,5 cm; wysokość 5 cm.

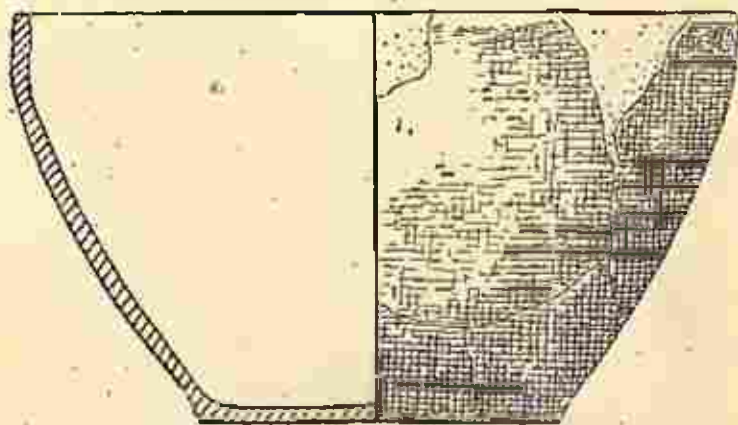
Fragment dużego kubka kształtu w przybliżeniu stożkowatego, z wyodrębnioną niską, lekko na zewnątrz wychyloną szyjką, płaskim dnem i śladami taśmowatego ucha, wybiegającego ponad brzeg naczynia. Powierzchnia gładka, koloru brunatnego

i szarego. Wyodrębnienie szyjki podkreślone jest poziomą, głęboko rytą bruzdą, poniżej której znajdują się grupami ułożone na przemian ukośnie biegnące pasma krótkich nacięć. Głina z małą domieszką drobnoziarnistego piasku. Naczynie częściowo wyklejane. Średnice: otworu ok. 16 cm, brzośca ok. 15 cm, dna 7,5 cm; wysokość 8,8 cm. Ryc. 28, 3.

44 fragmenty kubków kształtów stożkowatych, czasem lekko zaokrąglonych przy krawędziach. Powierzchnia ich jest w przeważającej ilości wypadków gładka, tylko nieliczne fragmenty są chropowate. Z wyjątkiem jednego ułamka wszystkie są niezdobione. Najczęściej powierzchnia posiada kolor szaro-brunatny lub szary, w jednym zaś wypadku jest isniąco czarna (tzw. »grafitowana«). Ucha z wyjątkiem jednego okazu są taśmowate i sięgają ponad krawędź naczynia. Głina przeważnie z domieszką drobnoziarnistego piasku; domieszka piasku średnioziarnistego występuje rzadziej. Jeden z ułamków, wspomniany wyżej, posiada lekko wychyloną na zewnątrz szyjkę, małe grube ucho, umieszczone poniżej szyjki, powierzchnię chropowatą z licznymi odciskami krótko ciętej trawy czy słomy, zdobioną dodatkowo odciskami paznokciowymi. Głina z domieszką średnioziarnistego piasku. Ryc. 28, 6.

Duży kubek lub wysoka miska³⁰⁾ kształtu stożkowatego, z płaskim dnem. Powierzchnia na ogół gładka koloru szarego i czarnego. Głina z dużą domieszką drobno- i średnioziarnistego piasku. Naczynie sklepane i uzupełniane gipsem (stanem ułamkowym można tłumaczyć brak ew. ucha). Średnice: otworu 13 cm, dna 6,3 cm; wysokość 7 cm.

Duży kubek lub wysoka miska³¹⁾ w kształcie lekko zaokrąglonego stożka z płaskim dnem. Powierzchnia gładka koloru szaro-brunatnego, zdobiona poniżej krawędzi naczynia poziomą bruzdą, dającą podstawę zwisającym trójkątom o ukośnie zakreskowanych kątach. Głina z dużą domieszką drobnoziarnistego piasku. Naczynie sklepane i uzupełniane gipsem (fragmentarycznością zachowania można tłumaczyć brak ew. ucha). Średnice otworu 11,8 cm, dna 6,5 cm; wysokość 7,5 cm. Ryc. 27, 10.

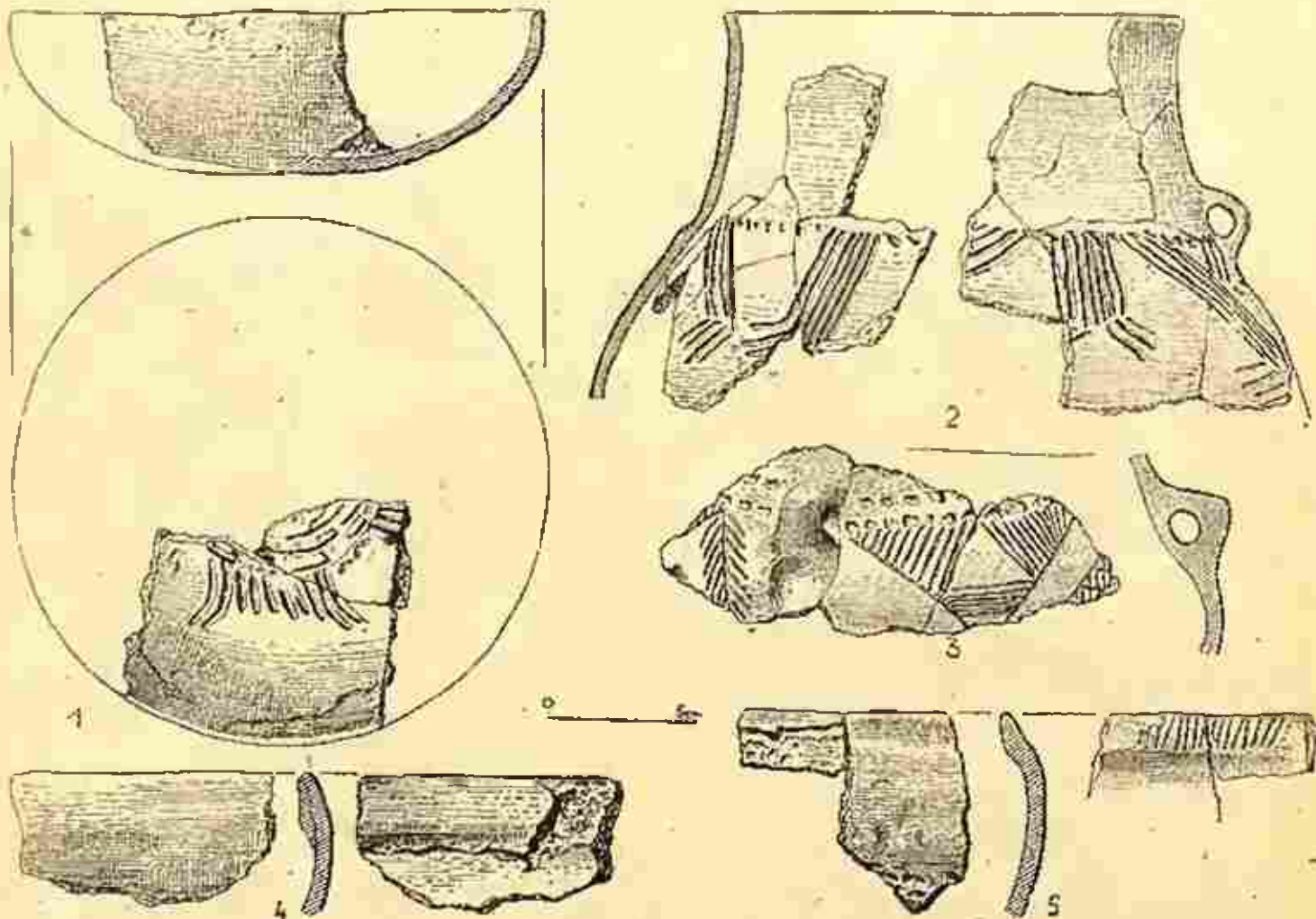

Ryc. 29. Słupca, stan. I. Wysoka miska. Ok. 1/2 w. n. — Fig. 29. Słupca, Station I. Terrine. Env. 1/2 gr. nat.

³⁰⁾ Sprawa dokładnego sklasyfikowania owego przedmiotu jest utrudniona ze względu na fragmentaryczność zachowania.

³¹⁾ Por. przyp. 30.

²⁹⁾ Sprawa dokładnego sklasyfikowania owego przedmiotu jest utrudniona ze względu na fragmentaryczność zachowania. O ile jednak kształt przemawiałby raczej za typem czerpaków (wyjątkowo tylko spotyka się w materiale ze Słupcy czarki kształtu odcinka kuli) to z drugiej strony ornament, występujący zwykle na czarkach, wskazywałby na możliwość zaszeregowania naszego okazu właśnie do tego ostatniego gatunku naczyń. Brak śladów ucha i niemożność osiągnięcia pełnego profilu, dodatkowo utrudniają właściwą klasyfikację.

Ryc. 30. Stupca, stan. 1. 1, 4—5. Misy, 2—3. Naczynia baniaste. — Fig. 30. Stupca. Station 1. 1 et 4—5. Terrines, 2—3 Vases bombés.

Fragment wysokiej miski, kształtu odcinka kuli, z wyodrębnioną niską szyjką, wywiniętymi na zewnątrz brzegami i płaskim dnem. Powierzchnia gładka, koloru jasno-brunatnego z czarnymi plamami. Na zachowanym fragmencie brzegu widoczny jest w jednym miejscu lekki występ. Wyodrębnienie szyjki podkreślone jest głęboką, poziomą bruzdą, dającą podstawę dla zwisających trójkątów, wypełnionych głęboko rytymi kreskami. Poniżej znajduje się w niektórych miejscach zachowanego fragmentu naczynia pasmo trójkątów, skierowanych wierzchołkami ku górze, ku miejscu styku trójkątów wiszących. Pasma trójkątów niżej położonych jest również wypełnione głębokimi, pionowymi kreskami, co nadaje wolnej przestrzeni między obu pasmami trójkątów charakter ozdobnego pasma zygzakowego. Ponadto w środkowej partii brzuśca rozrzucone są ukośnie, w rozmaitych kierunkach długie, głęboko ryte ornamenty jodełkowate. Gлина z małą domieszką drobnego i średnioziarnistego piasku. Naczynie częściowo sklepane. Średnice: otworu ok. 18 cm, dna 7 cm; wysokość 8,8 cm. Ryc. 28,2.

Wysoka miska kształtu stożkowatego z płaskim dnem. Powierzchnia na ogół gładka, koloru czarnego. Gлина z dużą domieszką drobnego i średnioziarnistego piasku. Naczynie sklepane i uzupełniane gipsem. Średnice: otworu ok. 18 cm, dna 8,8 cm; wysokość 10,5 cm. Ryc. 29.

3 fragmenty wysokich misek kształtu stożkowatego, z płaskimi dnami. Powierzchnia gładka lub częściowo szorstka koloru czarnego i brunatnego. Gлина z dużą domieszką drobnego i średnioziarnistego piasku. Średnice: otworów od ok. 18 do 20 cm, den od ok. 8 do 12 cm; wysokość od 10 do 10,5 cm.

165 fragmentów mis szerokokotworowych, w kształcie w przybliżeniu odcinka kuli. W olbrzymiej większości charakteryzują się one zgrubiałymi, ściętymi do wewnątrz brzegami; nieliczne tylko posiadają brzegi zaokrąglone. W kilku wypadkach na wewnętrznej stronie zgrubiałych brzegów występują podłużne lub kuliste wypukłości (ryc. 28, 4, 8). Spotyka się także na nich ukośnie żłobki (ryc. 30, 5) i szerokie mniej lub bardziej wyraźne bruzdy (ryc. 28, 5). Powierzchnia zewnętrzna mis jest u mniej więcej połowy okazów gładka, u reszty szorstka, chropowata a w 6 wypadkach nawet częściowo (w dolnej partii brzuśca) obrzucana lub obmazywana (ryc. 28, 7, 10). Powierzchnia wewnętrzna mis jest zawsze gładka. Misy posiadają powierzchnię zewnętrzną i wewnętrzną zwykle koloru szaro-brunatnego, brunatnego i czarnego, w 11 wypadkach nawet lśniącą czarną (tzw. „grafitowaną“). Bardzo rzadko występuje zdobienie mis. Spotyka się je, oprócz omawianego ornamentowania brzegów, tylko w 6 wypadkach na zewnętrznych ściankach, w postaci wyłącznie dółków paznokciowych (ryc. 28, 9) oraz w 2 wypadkach na

wewnętrznej stronie den, w postaci bądź to promieniście ułożonych, krótkich żłobków, bądź też w postaci kilku dookoła biegnących, szerokich żłobków i promieniście do nich ułożonych pasm szerokich linii krótkich i długich (ryc. 30, 1). Wypada tu zaznaczyć, że ornament paznokciowy, o którym wspomniano wyżej, spotykamy jedynie u mis o powierzchni chropowatej, często obrzucanej i obmazywanej, ornament zaś dna występuje w omawianym zespole wyłącznie na ulamkach mis gładkościennych. Odnosnie do domieszki występującej w glinie spotyka się zwykle domieszkę piasku drobnoziarnistego, rzadziej średnioziarnistego i to głównie wśród ulamków mis o powierzchni chropowatej. Na jednym z fragmentów przybrzeżnych można zaobserwować odpadanie zgrubiałej od wewnątrz krawędzi od ścianki (ryc. 30, 4), co mogłoby wskazywać przypuszczalnie na dolepienie przynajmniej niektórych zgrubiałych krawędzi do gotowej ścianki naczynia, a następnie na wygładzanie całości. Średnice mis zrekonstruowane na podstawie większych fragmentów krawędzi wahają się od 20 do 30 cm. Dna bywają często tylko lekko spłaszczone, czasem też wyraźnie płaskie, niekiedy wyodrębnione. Jedno z nich o średnicy ok. 13 cm jest jakgdyby lekko przepalone z zewnątrz.

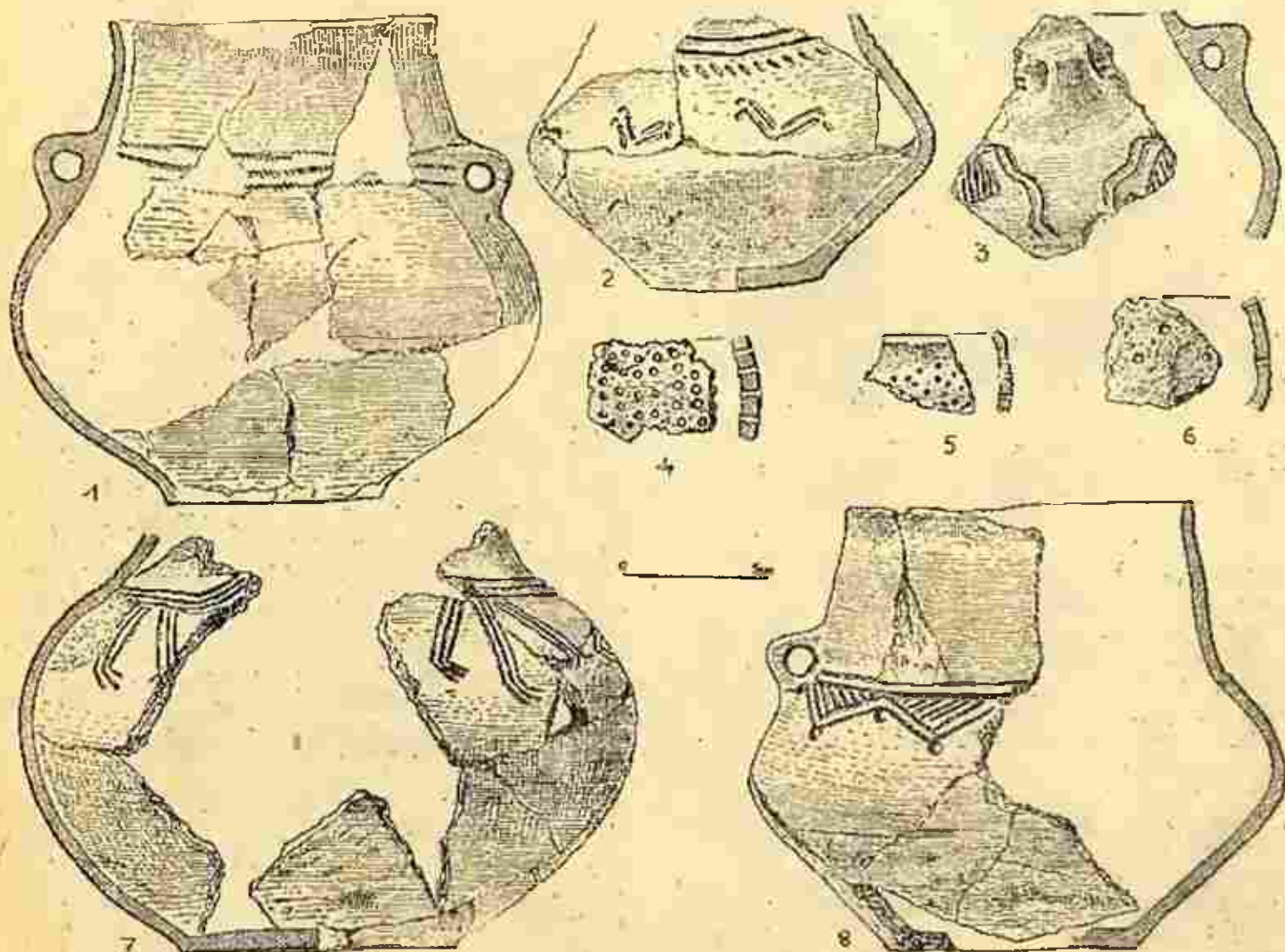
Niestety opracowywany materiał nie daje podstaw do oznaczenia wysokości mis.

4. Naczynia nie oznaczone funkcjonalnie.

Do tej grupy zaliczam wszystkie naczynia, przeważnie gładkościenne, których przeznaczenie nie jest całkowicie możliwe do wyjaśnienia.

Naczynie o baniastym brzuścu, wyodrębnionej, lekko zwężającej się ku górze szyjce, z nieznacznie wychylonymi brzegami. Dno płaskie, wyodrębnione. Naczynie posiada dwa małe, taśmowate uszka umieszczone symetrycznie na granicy brzuśca i szyjki. Powierzchnia czarna, lśniąca (tzw. „grafitowana”) zdobiona jest w dolnej partii szyjki trzema pasmami ornamentu „pseudocznurowego”. Gлина z dużą domieszką drobnoziarnistego piasku. Naczynie sklepane i uzupełniane gipsem. Średnice: otworu 11,5 cm, brzuśca 19,6 cm, dna 7,8 cm; wysokość 17 cm. Ryc. 31, 1.

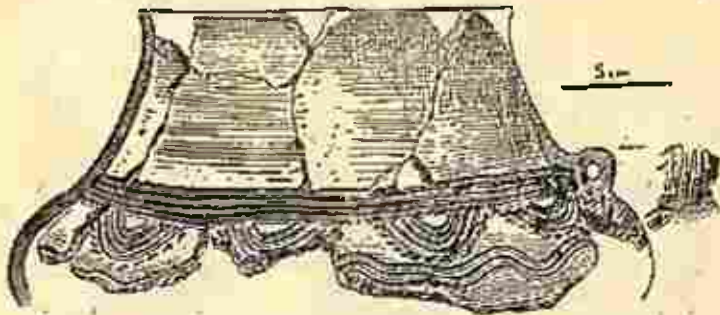
Fragment naczynia o baniastym brzuścu, wyodrębnionej, wysokiej szyjce, w przybliżeniu cylindrycznej, z nieznacznie wychylonymi brzegami. Naczynie posiadało najprawdopodobniej dwa małe, taśmowate uszka (jedno zachowane), umieszczone symetrycznie na granicy szyjki i brzuśca. Dno płaskie. Powierz-

Ryc. 31. Słupca, stan. 1. 1—3 i 7—8. Naczynia baniaste, 4—6. Ułamki cedzidel. —

chnia gładka koloru brązowego i szaro-brązowego. Wyodrębnienie szyjki podkreślone jest dwoma głębokimi poziomymi rowkami, stanowiącymi podstawę zwisających trójkątów, wypełnionych ukośnymi na przemian kreskami. Trójkąty te otoczone są od spodu linią zygzakowatą, posiadającą w załamaniach małe okrągłe dołeczki. Głina z małą domieszką bardzo drobnego piasku. Naczynie częściowo sklepane. Średnice: otworu ok. 12 cm, brzuśca ok. 18 cm, dna ok. 7 cm; wysokość 16,2 cm. Ryc. 31, 8.

10 fragmentów górnych partii naczynia o baniastym brzuścu, wyodrębnionej, wysokiej, zwężającej się ku górze szyjce z dosyć silnie wychylonymi brzegami i najprawdopodobniej dwoma taśmowatymi uszkami umieszczonymi symetrycznie na granicy szyjki i brzuśca. Powierzchnia gładka — zewnątrz czarno-lśniaca, tzw. „grafitowana”, wewnątrz szaro-brązowa. Wyodrębnienie szyjki podkreślone jest pięcioma szerokimi, głębokimi, poziomymi rowkami, poniżej których znajdują się zwisające półkola, wykonane z pięciu koncentrycznych, szerokich i głębokich rowków, otoczonych z zewnątrz głębokimi nakłuciami. Poniżej tego ornamentu biegnie pasmo linii falistej składającej się z trzech głębokich, szerokich rowków. Także i ucha zdobione są czterema podobnymi pionowymi bruzdami. Głina z dużą domieszką drobnego i średnioziarnistego piasku. Fragmenty naczynia częściowo wyklejone. Średnice: otworu ok. 16 cm, brzuśca przypuszczalnie 30 cm; grubość ścianek dochodzi do 1 cm. Ryc. 32.

Ryc. 32. Słupca, stan. 1. Fragment naczynia baniastego. — Fig. 32. Słupca. Station 1. Fragment d'un vase bombé.

16 fragmentów dziesięciu górnych partii naczyń o baniastych brzuścach, wyodrębnionych, wysokich, zwężających się lub w przybliżeniu cylindrycznych szyjkach z nieznacznie zwykle wychylonymi na zewnątrz brzegami, najprawdopodobniej posiadającymi małe, symetrycznie na granicy szyjki i brzuśca umieszczone, taśmowate uszka (w dwóch wypadkach kolankowate). Powierzchnia naczyń gładka koloru szaro-brązowego, brązowego, a w wypadku 3 naczyń czarno-lśniaca, tzw. „grafitowana”. Wyodrębnienie szyjki podkreślone jest zawsze bądź to pasmem szerokich, poziomych bruzd, bądź też pasmami okrągłych dołeczków czy też nakłuc. Często motyw te występują równocześnie. Górna część brzuśca jest zwykle ornamentowana. Występują tu zakreskowane, zwisające się trójkąty, otoczone nakłuciami, pasma linii ukośnych, ukośne zygzaki, szachownice z trój-

kątów, częściowo ukośnie zakreskowanych, motywy jodejkowe. Często niektóre z tych wątków występują razem (ryc. 30,2—3 i 31,3). Spotyka się także duże, płytkie dolki, umieszczone poniżej ucha. Głina tych naczyń posiada domieszkę drobnego i sporadycznie średnio-ziarnistego piasku. Średnice otworów wahają się od 10 do 18 cm.

2 fragmenty naczynia o baniastym brzuścu i wyodrębnionej, zwężającej się szyjce. Być może, że naczynie to posiadało dwa symetrycznie umieszczone ucha, których ślady się jednak nie zachowały. Dno płaskie. Powierzchnia koloru szaro-brązowego i szarego. Wyodrębnienie szyjki podkreślone jest trzema głębokimi rowkami, od których zwisają pasma trójliniowe, głęboko ryte, zakrzywione na końcach, biegnące pionowo i na przemian ukośnie po bokach. Głina z domieszką drobnego i sporadycznie średnio-ziarnistego piasku. Naczynie częściowo wyklejone i uzupełnione gipsem. Średnice: brzuśca ok. 23 cm, dna ok. 10 cm. Wysokość u podstawy szyjki 12,8 cm. Ryc. 31,7.

Fragment naczynia o baniastym brzuścu, przechodzącym górną w zwężającą się, niską szyjkę, z dosyć silnie wychyloną krawędzią. Dno płaskie, silnie wyodrębnione. Powierzchnia gładka, koloru czarnego, zdobiona jest w miejscu przechodzenia brzuśca w szyjkę trzema szerokimi, poziomymi bruzdami. Głina z dużą domieszką drobnego i średnioziarnistego piasku. Być może, że naczynie to posiadało dwa symetrycznie umieszczone uszka, których ślady się nie zachowały. Naczynie częściowo wyklejone i uzupełnione gipsem. Średnice — brzuśca ok. 23 cm, dna 10 cm, zachowana wysokość 14 cm.

Fragment małego naczynia o baniastym brzuścu, przechodzącym w szyjkę. Dno płaskie, miejscami wyraźnie wyodrębnione. Powierzchnia chropowata koloru brązowo-szarego z czarnymi plamami. W miejscu przechodzenia szyjki w brzuśce występuje ornament w postaci pasma dwóch głębokich, poziomych bruzd, podkreślonych poniżej poziomym pasmem ukośnych nacięć. Niżej, w górnej partii brzuśca rozmieszczone są dodatkowo zwisające kąty z dwóch głęboko rytych bruzd zakończone u góry ukośnymi nakłuciami. Głina z dużą domieszką drobnego i sporadycznie gruboziarnistego piasku. Naczynie częściowo wyklejone i uzupełnione gipsem. Średnice — brzuśca ok. 15 cm, dna 6,5 cm; wysokość zachowana 10 cm. Ryc. 31,2.

Fragment małego naczynia o baniastym brzuścu, przechodzącym w szyjkę. Dno płaskie. Powierzchnia koloru czarnego, z szarymi plamami, zdobiona jest poniżej szyjki ukośnymi pasmami pionowych nakłuc. Głina z niewielką domieszką bardzo miąższego piasku. Naczynie częściowo wyklejone i uzupełnione gipsem. Średnice — brzuśca 14 cm, dna 6 cm; wysokość zachowana 8,3 cm.

5. Cedzidla

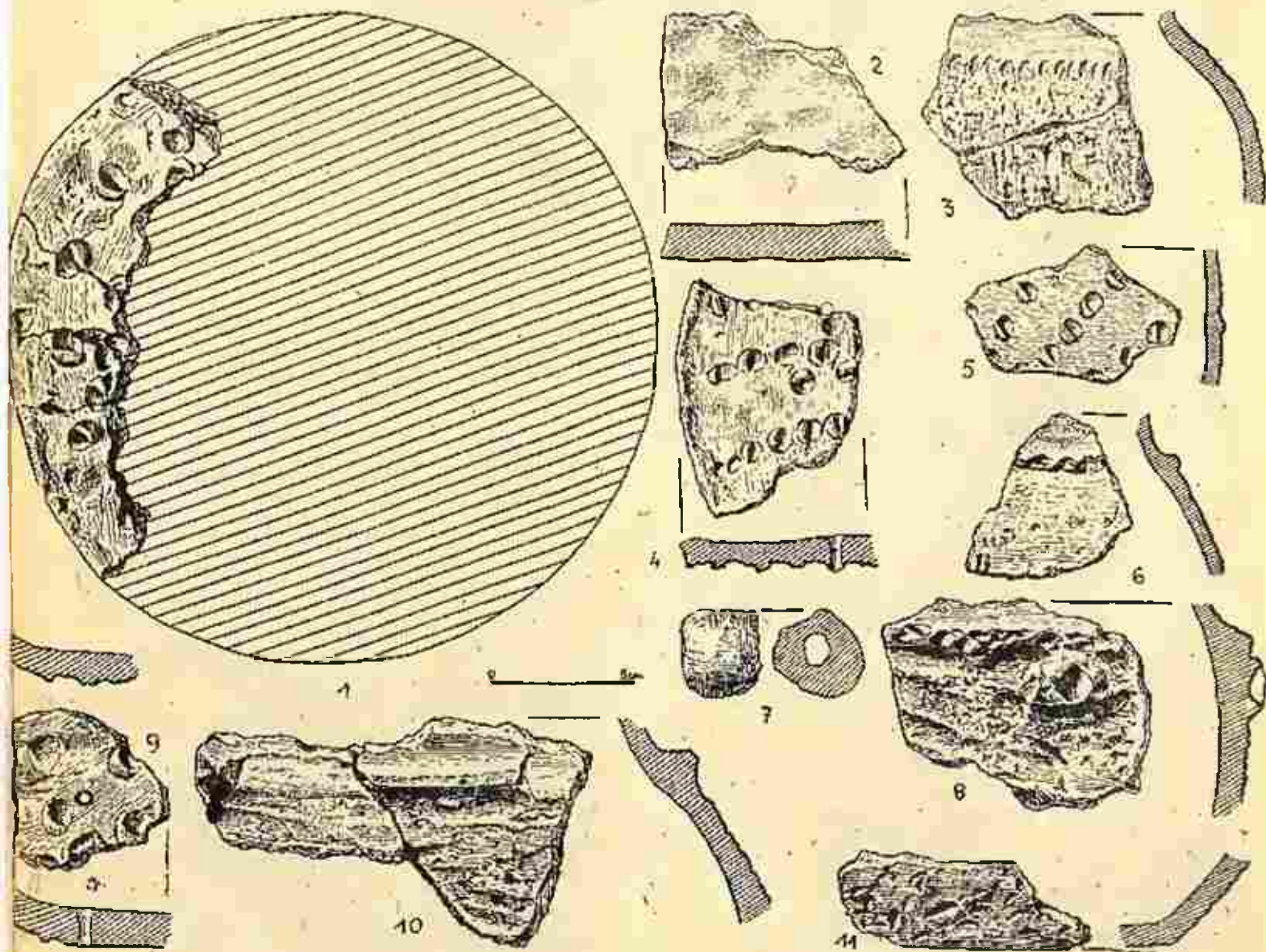
6 fragmentów cedzideł glinianych. Jeden z tych fragmentów, posiadający zachowaną część krawędzi (ryc. 31,5) wydaje się pochodzić z formy miseczkowatej, której średnicy otworu nie da się jednak określić bliżej (od 10 do 16 cm). Pozostałe ułamki pochodzą z partii brzuśca. Otwory występujące zwykle bardzo gęsto są we wszystkich wypadkach przekłuwane

ze strony zewnętrznej i posiadają średnice od 1 do 4 mm, przy czym każdy ułamek posiada otwory tylko o jednakowej średnicy. Jeden z fragmentów cedzidła posiada otwory rozmieszczone bardzo rzadko o średnicy 3 mm. Powierzchnia fragmentów cedzidła jest szorstka koloru brązowego i szarobrunatnego. W glinie występuje duża domieszka drobnego i średnioziarnistego piasku; niekiedy zdarzają się ziarenka piasku długości 4—6 mm. Grubość ścianek waha się od 4 do 7 mm. Ryc. 31, 4 i 6.

6. Tzw. „talerze” lub „podkładki” krążkowe.

97 większych i mniejszych fragmentów tzw. „talerzy” lub „podkładek” krążkowych. Wykonane są one z różnej grubości kawałków gliny; posiadają brzegi zgrubiałe od strony zewnętrznej, ukośnie ścięte i zaokrąglone. Powierzchnia jest zwykle nierówna, gładka lub chropowata, pokryta w olbrzymiej większości nieregularnymi odciskami paznokciowymi. Wy-

jątek stanowi tu 5 ułamków, posiadających powierzchnię zupełnie gładką oraz 2 fragmenty, na których dolki paznokciowe ułożone są w mniej więcej regularne, biegnące w pewnych odstępach od siebie, pionowe i poziome, krzyżujące się pasma. Sporadycznie (8 szt.) spotyka się także ułamki posiadające przekłuwane, niekiedy nieregularnie, owalne otwory o średnicy od 5 do 7 mm. Niestety fragmentaryczność zachowanych ułamków nie pozwala na rekonstrukcję układu przestrzennego owych otworów, występujących zarówno przy brzegach jak i w partiach środkowych tzw. „podkładek”. W omawianym materiale okazy te wystąpiły wyłącznie w fragmentach pokrytych nieregularnie i regularnie odciskami paznokciowymi. Spód „podkładek” jest niekiedy bardzo nieregularny. W kilku wypadkach na spodach mniej więcej płaskich, zaobserwowano jak gdyby rodzaj podsypki drobnego i średnioziarnistego piasku. Kolor powierzchni odpowiada zawsze zabarwieniu spodu. Najczęściej spotyka się powierzchnię koloru szaro-brązowego i brązowego, sporadycznie zaś ce-

Ryc. 33. Słupca, stan. 1. 1—2, 4 i 9. Fragmenty tzw. „talerzy”, 3, 5—8, 10—11. Ułamki naczyń. — Fig. 33. Słupca, Station 1. 1—2, 4 et 9. Fragments des assiettes plates, 3, 5—8 et 10—11. Fragments de vases.

głastego, szarego lub też pokrytą czarnymi plamami. Głina posiada dużą domieszkę drobno- i średnioziarnistego piasku. Na podstawie większych fragmentów części przykrawędnych stwierdzono, że średnice występujących w Słupcy «podkładek» wahają się od 24 do 40 cm. Grubość wynosi od 0,5 do 1,5 cm. Ryc. 33.1—2, 4 i 9.

7. Ułamki naczyń niecharakterystyczne pod względem typów.

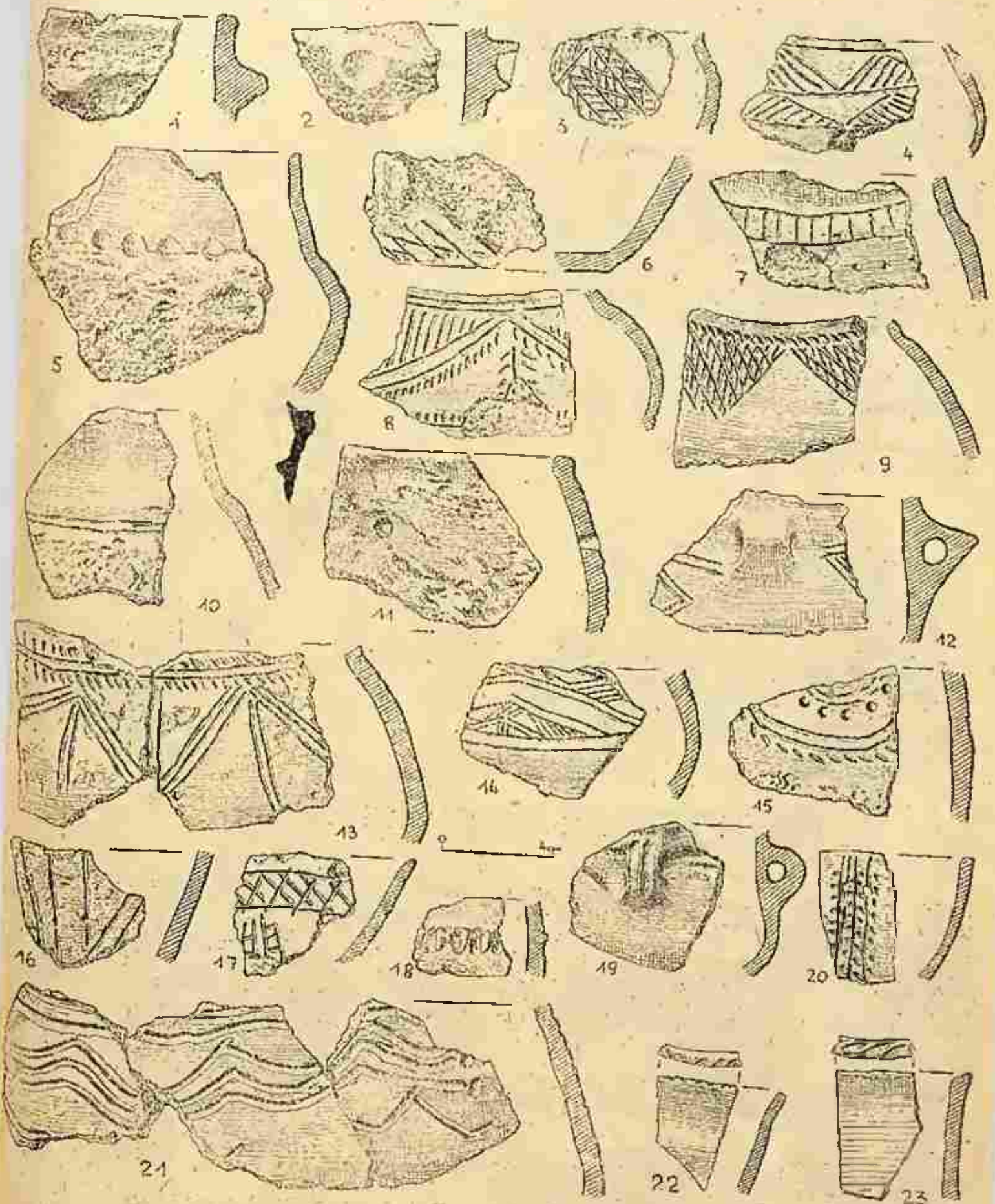
Do tej grupy zaliczam drobne zazwyczaj fragmenty naczyń, których krawędzie, części brzuśca, a zwłaszcza dna, nie pozwalają na pewne zaszeregowanie do któregoś z wymienionych wyżej typów. Podobnych ułamków wyróżniono w materiale pochodzącym z terenu majdanu grodziska 26 692 sztuki. Pragnąc przynajmniej częściowo uchwycić pewne cechy charakterystyczne, ogół wspomnianych ułamków omawiać będę według wyraźnie zarysowującego się podziału na fragmenty o powierzchni szorstkiej (obmazywanej i obrzucanej) i o powierzchni gładkiej.

Ułamki naczyń, niecharakterystyczne pod względem typów, o powierzchni obrzucanej i obmazywanej, wystąpiły w ilości 22 357 sztuk, z czego na części przykrawędne przypada 1209 sztuk, na fragmenty brzuśców 20 196 sztuk, na dna i ułamki den 928 sztuk i na ucha 24 sztuki. Wśród części przykrawędnych spotyka się fragmenty z brzegami prostymi, czasem zgrubiałymi, nie posiadające (w wypadku większych ułamków) śladów szyjek, z brzegami lekko lub silnie wychylonymi, co często występuje wraz z obmazywaniem lub gładkościnnymi szyjkami oraz nieliczne brzegi lekko wychylone do środka. Części brzuśca są lekko zaokrąglone i mniej lub więcej baniaste. Dna i ich fragmenty są zwykle bardzo grube; niektóre z nich posiadają od strony spodniej ślady jak gdyby podsypki drobno- i średnioziarnistego piasku. Spotyka się dna wyodrębnione i niewyodrębnione. Niektóre z den noszą przy skraju ślady odpadnięcia ścianek, co świadczy o tym, że lepiono je z innego kawałka gliny, niż ścianki naczyń. Wśród uch wyróżnić można taśmowate (niekiedy o przekroju nerkowatym) i wałeczkwate. Są one zwykle bardzo niewielkich rozmiarów. Na podstawie zachowanych śladów można wnosić, że były one wlepiane w ścianki naczyń dwoma sposobami — przez wklejanie na jednym środkowym czopie i przez umocowywanie na dwóch czopach na krańcach ucha. Pierwszy sposób zaobserwowano w odniesieniu do ucha wałeczkwatego (ryc. 33,7), drugi zaś na przykładzie uch taśmowatych, otwartych przy ściance naczyń. Powierzchnia wszystkich ułamków jest bądź to obmazywana (picnowo, ukośnie, nieregularnie), bądź też obrzucana, przy czym oba rodzaje często występują łącznie. Równie często (dotyczy to zwłaszcza fragmentów przykrawędnych) wraz z obmazywaniem i obrzucaniem partii brzuśca występuje gładkościnna szyjka. Najbardziej charakterystyczna jest powierzchnia koloru szaro-brunatnego i szarego; rzadziej występuje kolor piaskowy, brunatny, czarny oraz powierzchnia plamista.

Uderzająca jest niewielka ilość ułamków zdobionych. Ogółem wynoszą one 318 sztuk, z czego na dołki paznokciowe przypada 241 sztuk, na listwy 47 sztuk, na guzy 24 sztuki, na okrągłe, płytkie dołeczki

3 sztuki, na ukośne żłobki 2 sztuki i na linie poziome 1 sztuka. Odciski są wykonane w dwojaki sposób: albo tworzą głębokie nieraz dolki, otoczone z jednej strony wybraną masą gliny, bądź też są to po prostu półksiężycowate nacięcia. Rozmieszczone są one mniej lub bardziej regularnie na powierzchni brzuśca, sięgając nieraz szyjki i dna, niekiedy zaś ułożone są poziomym pasmem na granicy szyjki i brzuśca (ryc. 33,3,5 i 11). Listwy występują najprawdopodobniej jedynie w górnych partiach naczyń, przy brzegach i na pograniczu szyjki i brzuśca. Są one kilku rodzajów: listwy o przekroju trójkątnym (niekiedy ze ściętym czubkiem), listwy nieforemnie ugniatane (ryc. 33,8) oraz listwy szczątkowe w postaci nieregularnego wałeczka, powstałego przez zeszkobanie gliny z powierzchni naczyń (ryc. 33,6). Listwy pierwszych rodzajów były najprawdopodobniej przyklejane do ścianek, jak o tym świadczą ślady ich odpadania (ryc. 33,10). Podobnie jak listwy, tak same i guzy (prawdopodobnie dolepiane do powierzchni) występują jedynie w górnych partiach naczyń, przy brzegu i na pograniczu szyjki i brzuśca. Dzielią się one wyraźnie na dwa rodzaje: guzy stożkowate (ryc. 34, 1) oraz mniej lub bardziej foremne guzy wydrążone w środku (ryc. 34,2). Listwy wraz z guzami stanowią w omawianej grupie jedyne połączenie dwóch rozmaitych wątków zdobniczych (ryc. 33,8). Okrągłe, płytkie dołeczki, wygniatane najprawdopodobniej (ze względu na niewielkie rozmiary) nie palcem lecz jakimś innym narzędziem, występują wyłącznie w pojedynczych, poziomych pasmach, na granicy szyjki i brzuśca naczyń (ryc. 34,5). Ukośne żłobki, które odkryto na 2 ułamkach naczyń pochodzących z części brzuśca i partii przydennej są ryte głęboko i ułożone miotłkowato (ryc. 34,6 i 16). Jedyne zaobserwowany wypadek pasma dwóch cienkich, płytkich, nieregularnie rytých linii poziomych, występuje poniżej styku szyjki z brzuścem naczyń (ryc. 34,10). Głina omawianych ułamków naczyń charakteryzuje się dużą domieszką piasku, głównie drobno- i średnioziarnistego, choć niierzadka jest domieszka gruboziarnista lub wręcz drobnych kamyczków. Ponadto na 11 ułamkach naczyń zaobserwowano domieszkę składników roślinnych w postaci głównie krótko ciętych kawałków słomy lub trawy, rzadziej odcisków łusek roślin trawiastych. Dwa ułamki naczyń noszą ślady naprawy w postaci wywierconych od zewnątrz, stożkowatych otworów (ryc. 34,11). 41 fragmentów jest przepalonych w ogniu.

Ułamki naczyń niecharakterystyczne pod względem typologicznym, o powierzchni gładkiej wystąpiły w ilości 4335 sztuk fragmentów, z czego na części przykrawędne przypadają 704 sztuki, na fragmenty brzuśców 3250 sztuk, na dna i ułamki den 245 sztuk i na ucha 136 sztuk. Wśród części przykrawędnych spotyka się fragmenty wysokich szyjek z brzegami prostymi lub lekko wychylonymi; nielicznie występują brzegi nieznacznie wychylone do wnętrza naczyń. Części brzuśców są, podobnie jak u ceramiki obmazywanej i obrzucanej, lekko zaokrąglone i mniej lub więcej baniaste. Dna są zwykle niezbyt grube, a czasem bardzo cienkie. Częściej spotyka się dna niewyodrębnione od brzuśca niż dna wyodrębnione. Wśród uch wyróżnić można liczne ucha taśmowate, mniejsze i większe, wlepiane w ścianki naczyń po

Ryc. 34. Słupca, stan. 1. Ułamki naczyń. Fig. 34. Słupca. Station 1. Fragments de vases.

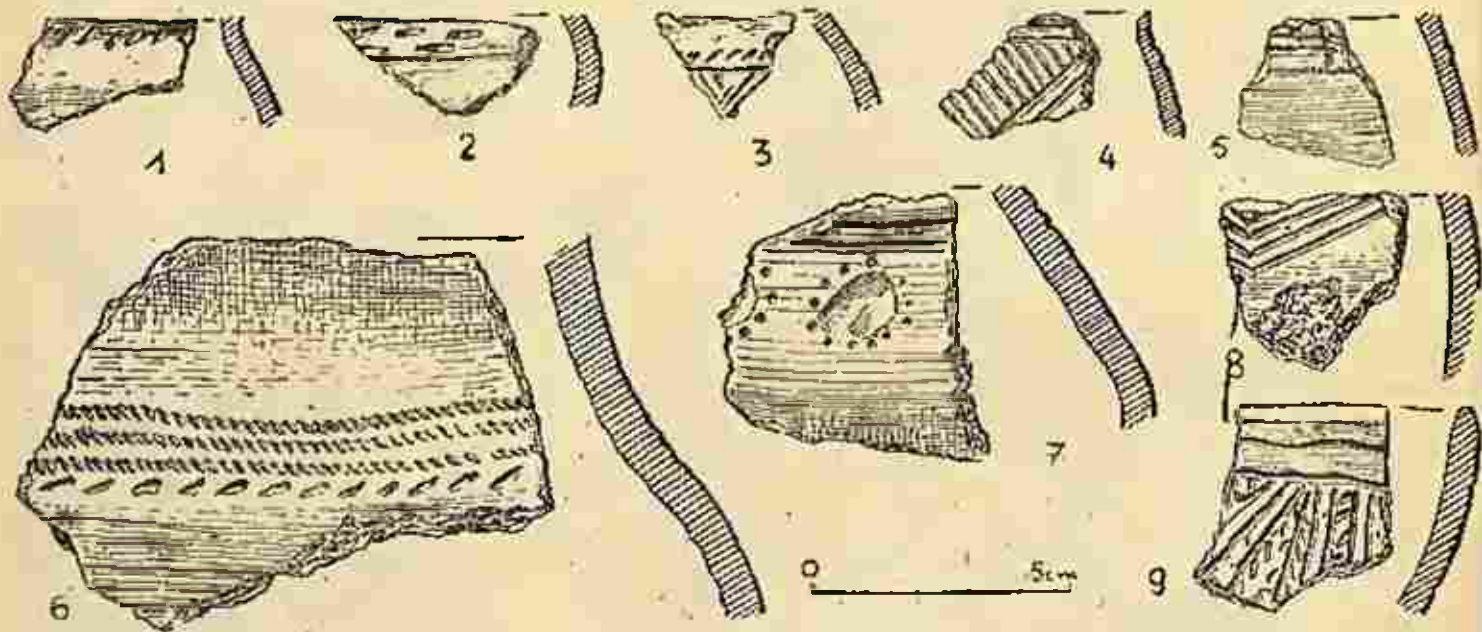
dobnie jak analogiczne ucha ceramiki obmazywanej i obrzucanej, zdobione mierz szerokimi, pionowymi żłobkami (ryc. 34,19) oraz ucha kielankowate (ryc. 34,12). Powierzchnia wszystkich ułamków jest gładka, koloru szaro-brunatnego i czarnego (w 152 wypadkach czarno-lśniąca, tzw. »grafitowana«), rzadziej piaskowa, brunatna lub ceglasta. Często spotyka się szaro-brunatne naczynia z czarnymi plamami, oraz występowanie tzw. »grafitowania« jedynie na wewnętrznych ściankach naczyń.

Ilość ułamków pokrytych ornamentem wynosi 458 sztuk. Duża ilość motywów zdobniczych, ich wzajemne współwystępowanie, nie pozwala na dokładne zorientowanie się co do częstotliwości ich występowania. Spotyka się żłobki pionowe, poziome i ukośne, w pasmach i pojedyncze, rozmaite rodzaje nakłuć i nacięć, dolki paznokciowe, małe i duże okrągłe dołeczki, zakreskowywane trójkąty, wiszące półkola itp. (ryc. 34,3—4, 7—9, 13—15, 17—18 i 20). Stosunkowo

grubościenne, są one jednak w wyraźnej mniejszości. Głina posiada na ogół znaczną domieszkę drobnoziarnistego piasku. Rzadziej występuje domieszka piasku zarówno bardzo miążkiego jak i średnio- i gruboziarnistego. Jeden fragment naczynia ncsi ślady naprawy w postaci wywierconej od zewnątrz, stożkowej dziurki. 15 ułamków naczyń jest przepalonych w ogniu.

8. Analiza materiału ceramicznego.

Przystępując do analizy materiału należy najpierw wyjaśnić przyjęty w niniejszym opracowaniu schemat podziału naczyń na rozmaite grupy. Wynikł on z potrzeby opracowania naczyń nie tylko ze względu na przynależność typologiczną, lecz także na ich funkcję w gospodarstwie ówczesnego człowieka, co ostatnio bardzo silnie podkreślone było w literaturze przedmiotu³¹⁾. Nie kwestionując bynajmniej truizmu, że między innymi kształty naczyń warunkowane są także i funkcją jaką naczynie ma spełniać, trzeba jed-

Ryc. 35. Słupca, stan. 1. Ułamki naczyń (1—5 i 8—9 — inkrustowane). — Fig. 35. Słupca, Station 1. Fragments de vases (1—5 et 8—9 sont inkrustés).

rzadziej natomiast występuje motyw linii falistej (rys. 34,21), okrągłych dołków otoczonych pionowymi nakłuciami (ryc. 35,7), tzw. ornament »pseudosznurowy« (11 sztuk, ryc. 35,6) i ukośne karbowanie krawędzi naczyń (ryc. 34, 22—23). W 7 wypadkach głęboko ryty lub nakłuwany ornament zawiera resztki białej masy inkrustacyjnej³²⁾; występuje on jedynie wśród ułamków naczyń o powierzchni koloru czarnego (ryc. 35, 1—5 i 8—9).

Omawiane ułamki naczyń charakteryzują się głównie cienkimi ściankami. Występują co prawda ułamki

³¹⁾ Ułamków, których ornament wypełniony był białą masą inkrustacyjną, było znacznie więcej, co potwierdzają obserwacje czynione w trakcie prac wykopaliskowych. Główną przyczyną podawanej powyżej statystyki jest nieostrożne mycie ułamków naczyń, w czasie którego wmywano inkrustację, a być może także i wykruszenie się masy inkrustacyjnej już po wyschnięciu skorup.

nak przyjmując, że ogólne kształty naczyń nie wyznaczają jego funkcji. Ten fakt sprawił, że w niniejszym opracowaniu przyjęto taki, a nie inny schemat podziału naczyń. Nie ulega wątpliwości, że podział ten nie może rościć sobie pretensji do dania ostatecznej odpowiedzi dotyczącej odpowiedniego sklasyfikowania naczyń pod względem ich przeznaczenia gospodarczego. Jest on tylko roboczą próbą podziału. I tak na przykład spośród wszystkich naczyń wyróżniono te największe, o powierzchni obrzucanej i obmazywanej, jako naczynia zasobowe. Inne, mniejsze uznano jako naczynia służące do gotowania pokarmów. Podział taki przyjęto ze względu na ogólną tendencję człowieka do przechowywania zapasów pożywienia w naczyniach dużych. Jako przykład dużych naczyń

³²⁾ A. Kietlińska, Kryteria klasyfikacji ceramiki w archeologii, Przegląd Archeologiczny, tom IX, zes. 2—Poznań 1953, str. 279 i nast.

uważanych za zasobowe można podać niektóre naczynia kultury unietyckiej, trypolskiej i innych. W naszym wypadku, przy braku naczyń analogicznych rozmiarami, przyjęto za zasobowe okazy największe, choć i one mogły spełniać rolę kuchennych, podobnie jak i niektóre z naczyń kuchennych mniejszych rolę naczyń zasobowych. Rolę naczyń kuchennych mogły też w pewnych wypadkach odgrywać większe misy; ślady lekkiego przepalenia dna jednej z opisanych powyżej mis mogą być poparciem tego przypuszczenia, mimo, że głównym przeznaczeniem mis było, według wszelkiego prawdopodobieństwa, słuzenie do spożywania pokarmów²¹⁾. W schemacie przyjętym w niniejszym opracowaniu naczyń można z łatwością zauważyć tendencję do podkreślania odrębnego przeznaczenia naczyń o powierzchni szorstkiej, obmazywanej i obrzućanej, posiadających z reguły większą domieszkę średnio- i gruboziarnistego piasku w glinie, jak też odznaczających się widocznym ubóstwem ornamentyki, w stosunku do przeznaczenia naczyń gładkościennych, posiadających głównie domieszkę drobnoziarnistego piasku w glinie i często bogato ornamentowanych. Nie jest to bynajmniej pogląd nowy²²⁾. Ma on w dodatku potwierdzenie w danych etnograficznych, mówiących, że naczynia z dużą domieszką grubo- i średnioziarnistego piasku w glinie bardziej nadają się do gotowania pokarmów niż naczynia nie posiadające takiej domieszki²³⁾. Przyjęcie tego stwierdzenia pozwala wnioskować o wzajemnym stosunku i proporcji naczyń przeznaczonych do gotowania (olbrzymia większość) i naczyń przeznaczonych do spożywania pokarmów oraz innych np. ozdobnych celów. Ta ostatnia uwaga może dotyczyć zwłaszcza tych naczyń, które posiadając gładką, ornamentowaną powierzchnię, ze względu na kształty nie mogły prawdopodobnie służyć do spożywania pokarmów, a pod względem tworzywa wykazują różnice w stosunku do naczyń kuchennych. Do grupy naczyń zaliczono tu także tradycyjnie²⁴⁾ tzw. »talerze« lub »podkładki« gliniane. Przeznaczenie ich nie jest jednak w pełni wyjaśnione. Gdyby służyły np. do pieczenia podkłomyków²⁵⁾, to trudnym do wytłumaczenia byłby fakt występowania na nich w większości wypadków dołków paznokciowych, układanych niekiedy w mniej lub więcej regularne ornamenty, a także występowanie wspomnianych wyżej otworów, które, jak to wiadać na egzemplarzach pochodzących z innych stanowisk²⁶⁾, układają się często regularnie w jednym miejscu, np. w środku przedmiotu.

²¹⁾ Por. W. Hołubowicz, *Garncarstwo wiejskie zachodnich terenów Białorusi*, Toruń 1950, str. 201—202.

²²⁾ Por. np. J. Kostrzewski, *Prasłowiańszczyzna. Zarys dziejów i kultury Prasłowian*, Poznań 1946, str. 79.

²³⁾ Badania etnograficzne J. Machnika i T. Malinowskiego nad garncarstwem w Myszynie w ramach Etnograficznego Obozu Szkoleniowego Studium Historii Kultury Materialnej (1952). Por. także W. Hołubowicz, op. cit., str. 35—36.

²⁴⁾ Przez termin »naczynia« rozumiem bowiem sprzęt mogący zawierać rzeczy płynne i sypkie (por. Trzaski, Everta i Michalskiego, *Słownik języka polskiego*, Dod. red. T. Lehra-Splawińskiego, tom II, Warszawa 1939, str. 389). Uwaga ta także dotyczy w pewnym sensie tędzidel.

²⁵⁾ Por. np. ostatnio J. Kostrzewski, *Wielkopolska w pradziejach*, Warszawa—Wrocław 1955, str. 134.

²⁶⁾ Na przykład ze Słarkowa, pow. Wolsztyń (zbiory Muzeum Archeologicznego w Poznaniu, brak numerów inwentarza i katalogu).

Naczynia i ułamki naczyń uzyskane w wykopach majdanu grodziska w Słupcy posiadają liczne analogie, pochodzące z grodzisk kultury łużyckiej na najbliższym terenie. I tak na przykład w Biskupinie, w powiecie żnińskim, na znanym grodzisku kultury łużyckiej występują naczynia »grubszej roboty« o baniastym brzuścu i cylindrycznej szyjce uznawane także za naczynia zasobowe²⁷⁾. Spotyka się tam także obmazywane naczynia w przybliżeniu jajowate²⁸⁾. Podobne czarki jak w Słupcy występują w Biskupinie²⁹⁾, w Kamieńcu, w powiecie toruńskim³⁰⁾ i w Komorowie, w powiecie szamotulskim³¹⁾. Czerpaki z wybiegającymi ponad krawędź dużymi, taśmowatymi uchami, bardzo charakterystyczne dla kultury łużyckiej, znamy na przykład z grodzisk w Biskupinie³²⁾, Jankowie, w powiecie mogileńskim³³⁾, Kamieńcu, w powiecie toruńskim³⁴⁾ i Komorowie, w powiecie szamotulskim³⁵⁾. Równie pospolite są kubki. Występują one na przykład w Biskupinie³⁶⁾, Jankowie, w powiecie mogileńskim³⁷⁾ i Komorowie, w powiecie szamotulskim³⁸⁾. Misy wysokie oraz szerokootworowe z zgrubiałymi krawędziami, często ukośnie złobkowanymi znane są poza grodziskiem w Biskupinie³⁹⁾ także z Grodziska, w pow. jarocińskim⁴⁰⁾ i Kruszwicy, w powiecie inowrocławskim⁴¹⁾, gdzie dodatkowo występuje analogiczny ornament na dnie misy⁴²⁾. Podobnie przedstawia się sprawa z pozostałymi typami naczyń. Niestety jednak brak jest dotychczas z innych

²⁷⁾ W. Kóćka, *Ceramika biskupińska, Gród prasłowiański w Biskupinie w powiecie żnińskim*, Poznań 1938, str. 28. Niestety cytowane opracowanie posiada charakter bardzo ogólnikowy, brak jest w nim szczegółowszych danych odnośnie do wymiarów owych naczyń i domieszki schudzającej glinę. Uderza też zaliczenie naczyń dosyć bogato zdobionych do typu zasobowych. O ile mi wiadomo, pełniejsze opracowanie ceramiki biskupińskiej przygotowuje do druku mgr J. Żurek, z którego pracą nie mogłem się niestety zapoznać.

²⁸⁾ W. Kóćka, op. cit., str. 31, tabl. XXVII, 12—13.

²⁹⁾ Idem, op. cit., str. 31, tabl. XXVIII, 6; J. Kostrzewski, *Osada bagienna w Biskupinie, w pow. żnińskim*, *Przegl. Archeologiczny*, tom V, zesz. 2, Poznań 1936, tabl. XXXIII, 12.

³⁰⁾ B. Zielenka, *Materiały z osiedla obronnego kultury łużyckiej w miejscowości Kamieniec, pow. Toruń*, *Wiadomości Archeologiczne*, tom XXII, zesz. 2, Warszawa 1955, str. 168, tabl. XXVII, 20b, 21.

³¹⁾ T. Malinowski, *Grodziska kultury łużyckiej w Wielkopolsce*, *Fontes Archaeologici Posnanienses*, tom V, Poznań 1955, str. 11, ryc. 29, 4.

³²⁾ W. Kóćka, op. cit., str. 30, tabl. XXIII—XXIV; J. Kostrzewski, op. cit., tabl. XXXII, 1—2, XXXIII, 1.

³³⁾ K. Langenheim, *Der Kopf von Adolfinenhof (Jankowo) Kr. Mogilno, eine wikingische Holzplastik?* *Posener Jahrbuch für Vorgeschichte*, rocznik I, Posen 1944, str. 93, ryc. 2(2).

³⁴⁾ B. Zielenka, op. cit., str. 167, tabl. XXVII, 13, 15.

³⁵⁾ T. Malinowski, op. cit., str. 11, ryc. 29 (5—7).

³⁶⁾ W. Kóćka, op. cit., str. 30—31, tabl. XXVII, 1—3, 6.

³⁷⁾ K. Langenheim, op. cit., str. 93, ryc. 2(3).

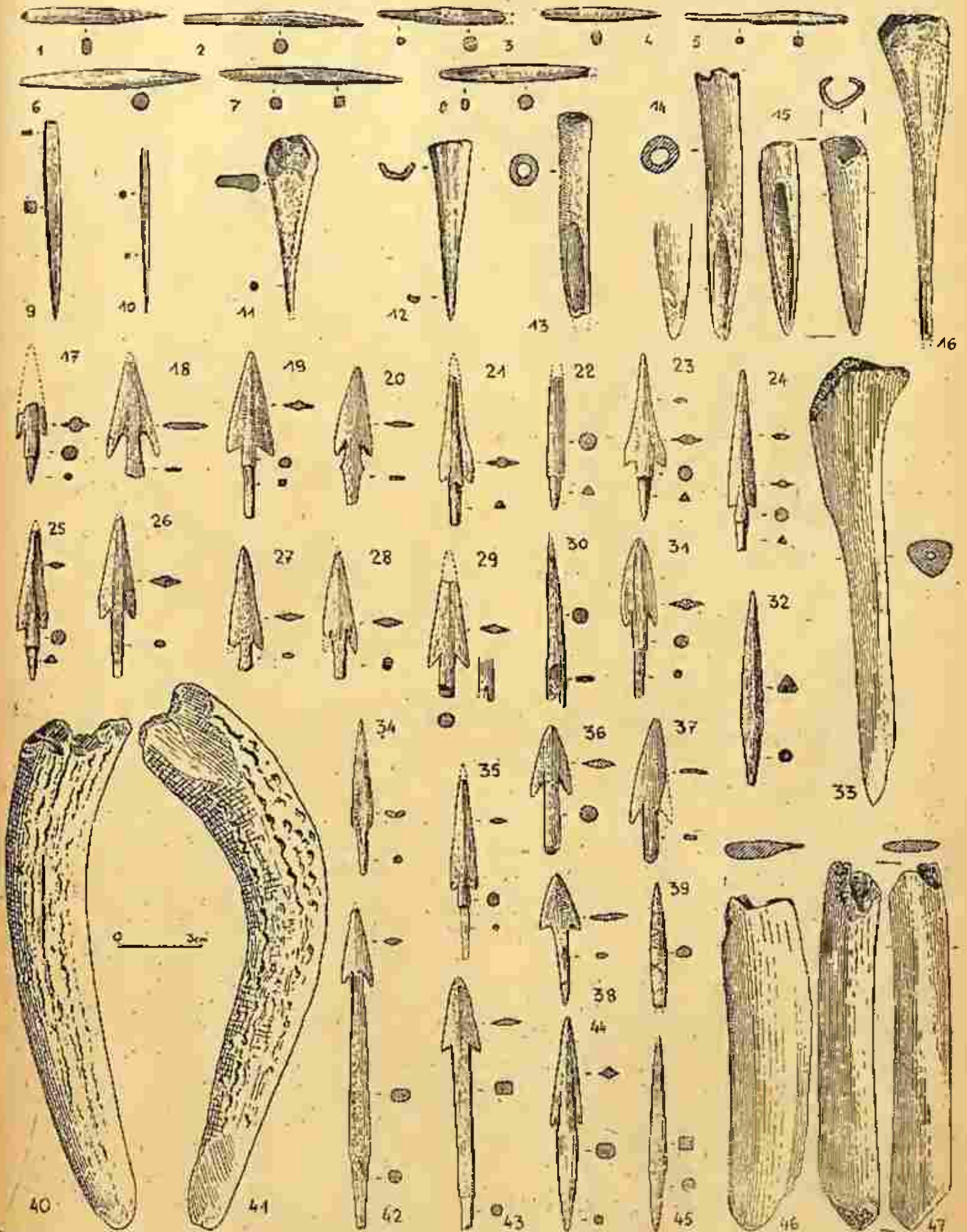
³⁸⁾ T. Malinowski, op. cit., str. 11, ryc. 29 (2, 10).

³⁹⁾ W. Kóćka, op. cit., str. 30, tabl. XXVI, 1—6.

⁴⁰⁾ T. Malinowski, op. cit., str. 8, ryc. 20 (6, 11).

⁴¹⁾ Z. Zakrzewski, *Nasyp na Rzempowskim Ostrowie w Kruszwicy, w pow. strzebińskim*, *Wiadomości Archeologiczne*, tom IX, Warszawa 1924—1925, str. 184, ryc. 9; R. Jakimowicz, *Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w Kruszwicy w latach 1948—1949*, *Studia Wczesnośredniowieczne*, tom I, Warszawa—Wrocław 1952, tabl. 80, 1. Por. także T. Malinowski, op. cit., ryc. 31(1).

⁴²⁾ Z. Zakrzewski, op. cit., str. 184, ryc. 15.

Ryc. 36. Słupca, stan. 1. 1-8 „Haczyki”, 9-10. Igły, 11-16 i 33. Szydła, 17-32, 34-39, 42-45. Groty strzał, 40-41. Przedmioty motykowate 46-47. Skrobacze z żeber zwierzęcych. — Fig. 36. Słupca, Station 1. 1-8. Hameçons en corne et en os. 9-10. Aiguilles, 11-16 et 33. Poignons en os, 17-32, 34-39 et 42-45. Pointes de flèche en corne et en os, 40-41. Objets en forme de hoes, 46-47. Grattoirs de côtes d'animaux.

Fragment szydła (ćw. D aru 128), wykonany z kości zwierzęcej. Ostrze wyświecone. Zachowana długość 4,5 cm.

Fragment szydła (ćw. A aru 143), wykonany prawdopodobnie z kości zwierzęcej. Ostrze ze śladami wygładzania. Zachowana długość 3 cm.

Szydło (ćw. A aru 143), wykonane z kości piszczałkowej owcy, kozy lub sarny. Ostrze ze śladami strugania i wyświecenia. Długość 7,4 cm. Ryc. 36,15.

Dwa fragmenty szydła (ćw. A aru 158), wykonane z kości zwierzęcej. Ostrze wyświecone. Zachowana długość 6,1 cm.

Dwa fragmenty szydła (ćw. A aru 158), wykonane z kości strzałkowej świni. Ostrze ze śladami obróbki posiada koniec ułamany. Zachowana długość 6,5 cm. Ryc. 36,11.

Fragment szydła (ćw. D aru 158), wykonany z kości zwierzęcej. Ostrze ze śladami obróbki, wyświecone. Zachowana długość 3 cm.

Fragment szydła (ćw. D aru 158), wykonany z prawej kości śródstopia owcy lub kozy. Ostrze ze śladami obróbki i wyświecenia. Długość 6,6 cm. Ryc. 36,12.

4. Igły

Fragment najprawdopodobniej igły (ćw. AD aru 68), wykonanej z kości zwierzęcej. Powierzchnia wygładzona, przekrój okrągły. Jeden koniec zaokrąglony, drugi ułamany. Zachowana długość 3,7 cm, średnica 3 mm.

Fragment igły (ćw. AD aru 83), wykonanej najprawdopodobniej z rogu. Powierzchnia gładka, wyświecona. Jeden koniec zaokrąglony, drugi ułamany. Przekrój okrągły. Zachowana długość 6,1 cm. Największa średnica 2,5 mm. Ryc. 36,10.

Fragment igły (ćw. AD aru 98), wykonanej z rogu, kształtu mniej więcej regularnego ostrosłupa, o przekroju prostokątnym. Na powierzchni ślady strugania. Jeden koniec zaokrąglony, drugi ułamany. Zachowana długość 7,4 cm, średnica 4 i 5 mm. Ryc. 36,9.

5. Dłutko

Fragment dłutka (ćw. A aru 110), wykonanego z kości zwierzęcej. Jeden koniec ukośnie odłupany tworzący ostrze jest lekko wyświecony, drugi koniec odłamany. Zachowana długość 3 cm, szerokość ostrza 5 mm. Ryc. 37,6.

6. Skrobacze

Fragment skrobacza (ćw. A aru 110), wykonanego prawdopodobnie z przepiłowanej wzdłuż kości udowej świni. Jeden koniec gładki, wyświecony, drugi odłamany. Ostrze asymetrycznie zaokrąglone. Zachowana długość 4 cm, szerokość ostrza 1,3 cm.

Fragment skrobacza (ćw. B aru 110), wykonanego z żebra bydlęcego. Jeden koniec połupany, ze śladami starcia, drugi ułamany. Zachowana długość 12,8 cm.

Skrobacz (ćw. B aru 110), wykonany z żebra jelenia lub bydlęcego. Jeden koniec uformowany w asymetryczny trójkąt i wygładzony, drugi ułamany. Zachowana długość 13,5 cm; ostrze o bokach 8 i 19 mm. Ryc. 36,47.

Skrobacz (ćw. B aru 110), wykonany ze żebra bydlęcego. Jeden koniec wygładzony i uformowany w asymetryczny trójkąt, drugi ułamany. Zachowana długość 12,4 cm; ostrze o bokach 8 i 28 mm. Ryc. 36,46.

7. Tzw. »gładziki łyżwowate«

Fragment dolnej, mocno wyświeconej, gładkiej powierzchni »gładzika łyżwowatego« (ćw. AD aru 83).

»Gładzik łyżwowaty« (ćw. A aru 110), wykonany z prawej kości promieniowej bydła. Dolna część wygładzona i lekko porysowana. Długość 21,5 cm. Ryc. 37,11.

Fragment »gładzika łyżwowatego« (ćw. A aru 110), wykonanego z prawej kości promieniowej świni. Dolna część silnie wygładzona. Zachowana długość 6,4 cm.

»Gładzik łyżwowaty« (ćw. B aru 110), wykonany z prawej kości promieniowej bydła. Dolna część wygładzona. Długość 23,5 cm. Ryc. 37,10.

»Gładzik łyżwowaty« (ćw. B aru 110), wykonany z prawej kości promieniowej bydła. Dolna część silnie wygładzona i lekko porysowana. Długość 24 cm. Ryc. 37,12.

»Gładzik łyżwowaty« (ćw. B aru 110), wykonany z prawej kości promieniowej bydła. Dolna część lekko wygładzona. Długość 28 cm. Ryc. 37,9.

Fragment »gładzika łyżwowatego« (ćw. B aru 110), wykonany z prawej kości promieniowej bydła. Dolna część lekko wygładzona. Zachowana długość 14,5 cm.

8. Groty strzał

Grot strzały (ćw. D aru 68), wykonany najprawdopodobniej z rogu. Płaski, z zadziorami i rodzajem skrzydełek przy zwięzającym się ku dołowi trzpieniu. Długość łączna 5,1 cm, długość trzpienia 2,1 cm, największa szerokość liścia 1,3 cm, szerokość skrzydełek 7 mm. Ryc. 36,20.

Grot strzały (ćw. D aru 68), wykonany najprawdopodobniej z rogu. Liść płaski z obustronnie wyodrębnioną ością i z zadziorami. Trzpień w górnej partii o przekroju okrągłym, w części dolnej o przekroju prostokątnym. Długość łączna 6,2 cm, długość trzpienia 2,8 cm, największa szerokość liścia 1,8 cm. Ryc. 36,19.

Fragment grotu strzały (ćw. AD aru 68) wykonany z rogu. Kolec stożkowy z ułamanym czubkiem, resztki trójkątnego trzpienia. Największa szerokość kolca 5 mm.

Uszkodzony grot strzały (ćw. AD aru 68), wykonany z rogu. Liść o przekroju trójkątnym, z jednostronnie zaznaczoną ością. Posiada zadziory. Trzpień niesymetrycznie wieloboczny.

Grot strzały (ćw. AD aru 68) wykonany z rogu albo kości. Kolec gruby o przekroju owalnym posiada jednostronne wyżłobienie sięgające trzpienia. Trzpień w przybliżeniu owalny. Długość łączna 5,7 cm, długość trzpienia 1,7 cm, szerokość kolca u podstawy 8 mm. Ryc. 36,34.

Grot strzały (ćw. AD aru 68) wykonany najprawdopodobniej z rogu. Liść z zadziorami o przekroju soczewkowatym posiada z jednej strony rodzaj ości podkreślonej u obu krawędzi lekkimi wyżłobieniami. Czubek liścia ułamany. Trzpień krótki, rozszerzający się ku końcowi. Przypuszczalna długość łączna 4,5 cm, długość trzpienia 1,6 cm, szerokość liścia 1,9 cm. Ryc. 36,18.

Grot strzały (ćw. A aru 83), wykonany z rogu. Wąski, długi liść z zadziorami posiada ułamany czubek. Po obu stronach liścia biegnie gruba oś dodatkowo podkreślona przy pomocy wyżłobień. Trzpień krótki.

w przekroju w przybliżeniu okrągły, stanowi początkowo przedłużenie ości, następnie zaś jest pionowo ścięty i ostro zakończony. Przepuszczalna długość łączna 6,7 cm, długość trzpienia 1 cm, (część gruba 5 mm, część cienka 5 mm), największa szerokość liścia 1,1 cm. Ryc. 36,17.

Grot strzały (ćw. A aru 83), wykonany z rogu. Wąski, długi liść, z niewielkimi zadziorami, posiada ulamany czubek. Po obu stronach liścia biegnie ość, szczególnie silnie wyodrębniona w dolnej partii liścia. Trzpień krótki, dzieli się na dwie części. Pierwsza będąca przedłużeniem ości, ma przekrój w przybliżeniu okrągły, druga natomiast, kształtu ostrosłupa, posiada przekrój trójkąta równoramiennego. Przepuszczalna długość łączna 5,8 cm, największa szerokość trzpienia 1,9 cm (część pierwsza 7 mm, część druga 1,2 cm), największa szerokość liścia 1 cm. Ryc. 36,25.

Grot strzały (ćw. AD aru 83), wykonany z rogu. Liść z silnie podciętymi zadziorami, posiada ulamany czubek. Po obu stronach liścia biegnie ość, szczególnie silnie wyodrębniona w dolnej partii liścia. Trzpień, będący przedłużeniem ości, ulamany, w przekroju okrągły, rozszerzający się nieznacznie u dołu, gdzie posiada ślady celowego rozszczepienia, usytuowanego równoległe do płaszczyzny liścia. Przepuszczalna długość liścia 3,3 cm, długość trzpienia do miejsca rozszczepienia 1 cm, największa szerokość liścia 1,4 cm. Ryc. 36,29.

Grot strzały (ćw. AD aru 83) wykonany z rogu. Kolce w kształcie silnie wydłużonego stożka, zakończony jest płaskim trzpieniem o przekroju prostokątnym. Trzpień nosi ślady celowego rozszczepienia. Długość kolca 4,7 cm, szerokość kolca u podstawy 5 mm, długość trzpienia do miejsca rozszczepienia 9 mm. Ryc. 36,30.

Grot strzały (ćw. AD aru 83) wykonany prawdopodobnie z kości zwierzęcej. Liść o przekroju jednostronnie wypukłej soczewki, posiada stępiony czubek i silnie podcięte zadziory (jeden ulamany). Trzpień krótki, o przekroju w przybliżeniu prostokątnym, spłaszczony na końcu. Długość łączna 5,5 cm, długość trzpienia 1,9 cm, przepuszczalna największa szerokość liścia 1,4 cm. Ryc. 36,37.

Grot strzały (ćw. AD aru 83) wykonany z rogu. Kolce w kształcie silnie wydłużonego stożka zakończony krótkim trzpieniem w kształcie ostrosłupa o trójkątnym przekroju. Czubek kolca odłamany. Długość łączna przepuszczalnie 5,6 cm, szerokość kolca u podstawy 5 mm, długość trzpienia 1,2 cm. Ryc. 36,22.

Grot strzały (ćw. AD aru 83), wykonany z rogu. Liść o przekroju trapezowatym, posiada silnie podcięte zadziory i ulamany czubek. Trzpień bardzo długi, rozszerzający się do $\frac{2}{3}$ długości, następnie bardzo silnie zestrugany. Przekrój trzpienia początkowo okrągły, w części najbardziej rozszerzonej owalny, w części zestruganej w przybliżeniu okrągły. Przepuszczalna długość łączna 12,2 cm, długość trzpienia 9,5 cm, (część rozszerzająca się 6,7 cm, zestrugana 2,8 cm), największa szerokość liścia 1 cm. Ryc. 36,42.

Grot strzały (ćw. AD aru 83), wykonany z rogu. Liść wydłużony, posiada zadziory i ulamany czubek. Po obu stronach liścia biegnie ość, szczególnie silnie wyodrębniona w dolnej partii liścia. Trzpień, stano-

wiący początkowo przedłużenie ości liścia, o przekroju w przybliżeniu okrągłym, ścięty jest następnie pionowo i cienko zastrugany. Przekrój tej części trzpienia jest nieregularnie okrągły. Przepuszczalna długość łączna 6,9 cm, długość trzpienia 2,7 cm (w tym części zastruganej 2 cm), największa szerokość liścia 9 mm. Ryc. 36,35.

Grot strzały (ćw. AD aru 83) wykonany z rogu. Liść posiada silnie podcięte zadziory i szeroką ość. Trzpień będący początkowo przedłużeniem ości (przekrój nieregularnie owalny), następnie ścięty jest pionowo i zastrugany. Długość łączna 5,9 cm, długość trzpienia 3 cm, (w tym części zastruganej 1,8 cm), największa szerokość liścia 1,2 cm. Ryc. 36,31.

Grot strzały (ćw. AD aru 83), wykonany z rogu. Liść, silnie wydłużony, posiada zadziory i silnie wyodrębnioną ość. Czubek ulamany. Trzpień, będący początkowo przedłużeniem ości (przekrój w przybliżeniu okrągły), przybiera następnie kształt graniastosłupa o przekroju trójkątnym. Część trzpienia odłamana. Przepuszczalna długość liścia 4 cm, długość zaokrąglonej części trzpienia 5 mm, największa szerokość liścia 1,3 cm. Ryc. 36,21.

Grot strzały (ćw. D aru 83), wykonany prawdopodobnie z kości. Kolce w kształcie wydłużonego stożka (czubek ulamany), przechodzi następnie w trzpień (ulamany) o przekroju okrągłym. Zachowana długość łączna 4,7 cm, szerokość kolca u podstawy 4—5 mm.

Grot strzały (ćw. AD aru 98), wykonany z rogu. Kolce w kształcie wydłużonego ostrosłupa o przekroju kwadratowym, przechodzi w stożkowaty trzpień. Łączna długość 7,1 cm, długość trzpienia 2,1 cm, szerokość kolca u podstawy 5 mm. Ryc. 36,45.

Grot strzały (ćw. AD aru 98) wykonany z rogu. Liść wydłużony, z zadziorami, posiada lekko wyodrębnioną, szeroką ość. Trzpień, o przekroju spłaszczonego owalu, będący przedłużeniem ości liścia, jest ulamany. Długość liścia 3,6 cm, największa szerokość liścia 1,3 cm. Ryc. 36,27.

Grot strzały (ćw. AD aru 98) wykonany z rogu. Liść wydłużony, z zadziorami, posiada lekko wyodrębnioną, szeroką ość. Trzpień, o przekroju spłaszczonego owalu, będący przedłużeniem ości liścia, jest ulamany. Długość liścia 3,4 cm, największa szerokość liścia 1,3 cm. Ryc. 36,26.

Grot strzały (ćw. AD aru 98), wykonany z rogu. Liść o przekroju soczewkowatym, posiada zadziory. Długi trzpień, początkowo o przekroju prostokątnym, następnie zastrugany do owalnego, jest ulamany. Zachowana łączna długość 9,3 cm, długość liścia 2,5 cm, największa szerokość liścia 1,4 cm. Ryc. 36,43.

Grot strzały (ćw. A aru 110), wykonany z rogu. Wydłużony kolce w kształcie ostrosłupa o przekroju trójkątnym z lekko ściętymi kątami, ma otluczony czubek. Kolce przechodzi w stożkowaty trzpień. Łączna długość 7,3 cm, długość trzpienia 2 cm, szerokość podstawy kolca 7 cm. Ryc. 36,32.

Fragment grotu strzały (ćw. A aru 110), wykonany najprawdopodobniej z rogu jelenia. Liść grotu posiada zadziory i wyodrębnioną ość, przechodzącą w trzpień o przekroju okrągłym, który z kolei zastrugany był w formę o przekroju trójkątnym.

Grot strzały (ćw. D aru 113), wykonany z rogu. Liść silnie wydłużony, z lekko wężymi zadziorami,

grodzisk pełnych danych odnośnie do wzajemnego stosunku naczyń obmazywanych i obrzucanych do naczyń gładkościennych, stąd też nie można przeprowadzić w tej mierze jakichkolwiek porównań, mogących dać ciekawe wyniki. Odnośnie do ornamentyki naczyń, to jest ona bardzo podobna do spotykanej na naczyniach z wymienionych powyżej grodzisk; częściowo sprawę tę poruszano już powyżej przy podawaniu analogii do mis z naszego grodziska. Z innych spostrzeżeń wymienić można tu fakt, że z grodziska w Kruszwicy pochodzi niezwykle podobny ułamek naczynia, na którym tło staje się ornamentem, przy czym jest to ułamek naczynia inkrustowanego, a więc prawdopodobnie o powierzchni koloru czarnego⁵⁵⁾. Jedyłą — wydaje się — odrębnością ornamentyki naczyń ze Słupcy jest występowanie dwóch ułamków naczyń (ryc. 34,6 i 16) z ornamentem motylkowym. Jest to ornament typowy dla młodszych okresów epoki brązowej u szeregu grup lokalnych kultury łużyckiej⁵⁶⁾.

Odnośnie do ogólnej chronologii omawianej ceramiki, to wykazuje ona wyraźnie swą przynależność do podokresu halsztackiego D. Przemawiają za tym przede wszystkim następujące momenty: 1) występowanie ceramiki inkrustowanej⁵⁷⁾; 2) występowanie ornamentu tzw. «pseudosznurowego»⁵⁸⁾ oraz 3) liczne analogie pochodzące z grodzisk w ten sposób datowanych⁵⁹⁾. Występowanie jednostkowe ornamentu, mającego analogie w ceramice z epoki brązu, traktować należy jako zjawisko konwergencji, ewentualnie jako przeżytek.

e. Przedmioty z kości i rogu

1. Tzw. «przedmioty motykowate»

»Przedmiot motykowaty« (ćw. A aru 113) wykonany z rogu jelenia, ze śladami odcinania od czaszki zwierzęcia. Ostrze wyświecone. Długość 19 cm. Ryc. 36,40.

»Przedmiot motykowaty« (ćw. B aru 157) wykonany z rogu jelenia ze śladami odcinania od czaszki zwierzęcia. Ostrze bardzo silnie wyświeczone. Długość 20 cm. Ryc. 36,41.

Fragment najprawdopodobniej »przedmiotu motykowatego« (ćw. D aru 158) wykonany z rogu jelenia. Ostrze wyświecone. Zachowana długość 9,5 cm.

2. Haczyki do łowienia ryb i innych zwierząt.

Haczyk (ćw. B aru 110), wykonany najprawdopodobniej z rogu. Kształt wrzecionowaty ze śladami strugania i odcięcia jednego końca. Drugi koniec ułamany. Przekrój, z wyjątkiem ostruganego obustronnie końca,

w przybliżeniu okrągły. Zachowana długość 5,5 cm, największa średnica 8 mm. Ryc. 36,8.

Haczyk (ćw. D aru 113), wykonany z rogu. Kształtu wrzecionowatego ze śladami strugania na powierzchni. Jeden koniec ułamany. Przekrój ostrza okrągły, w środkowej części przedmiotu owalny. Zachowana długość 5,4 cm. Największa średnica części środkowej 5 mm, najmniejsza — 3 mm. Ryc. 36,1.

Haczyk (ćw. D aru 128), wykonany najprawdopodobniej z kości. Kształt wrzecionowaty. Jeden koniec ułamany, wtórnie wyświecony. Przekrój owalny lub w kształcie zaokrąglonego prostokąta. Zachowana długość 4,5 cm. Średnica części środkowej 4 i 3 mm. Ryc. 36,4.

Haczyk (ćw. A aru 143), wykonany najprawdopodobniej z rogu, w kształcie dwóch stykających się podstawami ostrzysłupów o przekroju prostokątnym (jeden lekko zaokrąglony). Jedno ostrze ułamane, drugie stępione. Zachowana długość 6,8 cm, średnica części środkowej 5 mm. Ryc. 36,7.

Haczyk (ćw. A aru 143), wykonany z rogu. Kształtu nieregularnego, w przybliżeniu wrzecionowatego. Ślady strugania powierzchni i końców. Mniej więcej w połowie długości ślady poprzecznego nacinania. Końce ułamane. Przekroje nieregularne. Zachowana długość 6 cm, średnica części środkowej 4 i 3 mm. Ryc. 36,5.

Dwa fragmenty haczyka (ćw. A aru 143), wykonane z rogu. Kształt w przybliżeniu wrzecionowaty, w przekroju nieregularnie okrągły. Jeden koniec ułamany, drugi stępiony, ze śladami strugania. Łączna długość obu fragmentów 4,8 cm, średnica części środkowej 5 mm. Ryc. 36,3.

Haczyk (ćw. D aru 143), wykonany z kości. Kształt wrzecionowaty, w przekroju w przybliżeniu okrągły, ze słabymi śladami strugania końców. Jeden koniec ułamany. Zachowana długość 6,7 cm, średnica części środkowej 5—6 mm. Ryc. 36,6.

Haczyk (ćw. D aru 158), wykonany najprawdopodobniej z rogu. Kształt w przybliżeniu wrzecionowaty, w przekroju nieregularnie okrągły. Ślady strugania powierzchni. Jeden koniec odłamany. Zachowana długość 6,6 cm, średnica części środkowej 4—5 mm. Ryc. 36,2.

3. Szydła

Szydło (ćw. A aru 83), wykonane z kości piszczelowej owcy. Koniec zastrzony i wyświecony. Długość 10,1 cm. Ryc. 36,33.

Szydło (ćw. AD aru 83), wykonane z kości piszczelowej owcy lub kozy. Koniec zastrzony i wyświecony. Długość 10,2 cm. Ryc. 36,14.

Szydło (ćw. A aru 110), wykonane z kości piszczelowej owcy lub kozy. Koniec odłupany, ze śladami nacinania. Długość 7,5 cm. Ryc. 36,13.

Szydło (ćw. A aru 110), wykonane z kości rysikowej konia. Koniec zastrugany i lekko wyświecony. Ostrze ułamane. Długość 12 cm. Ryc. 36,16.

8 fragmentów szydła znalezionych w palenisku glinianym β na ćw. B aru 110. Wykonane z kości kozy owcy lub sarny. Ostrze posiada ślady nacinania i wyświecania. Zachowana długość 10 cm.

Fragment szydła (ćw. D aru 128), wykonany z kości zwierzęcej. Ostrze wyświeczone. Zachowana długość 5,8 cm.

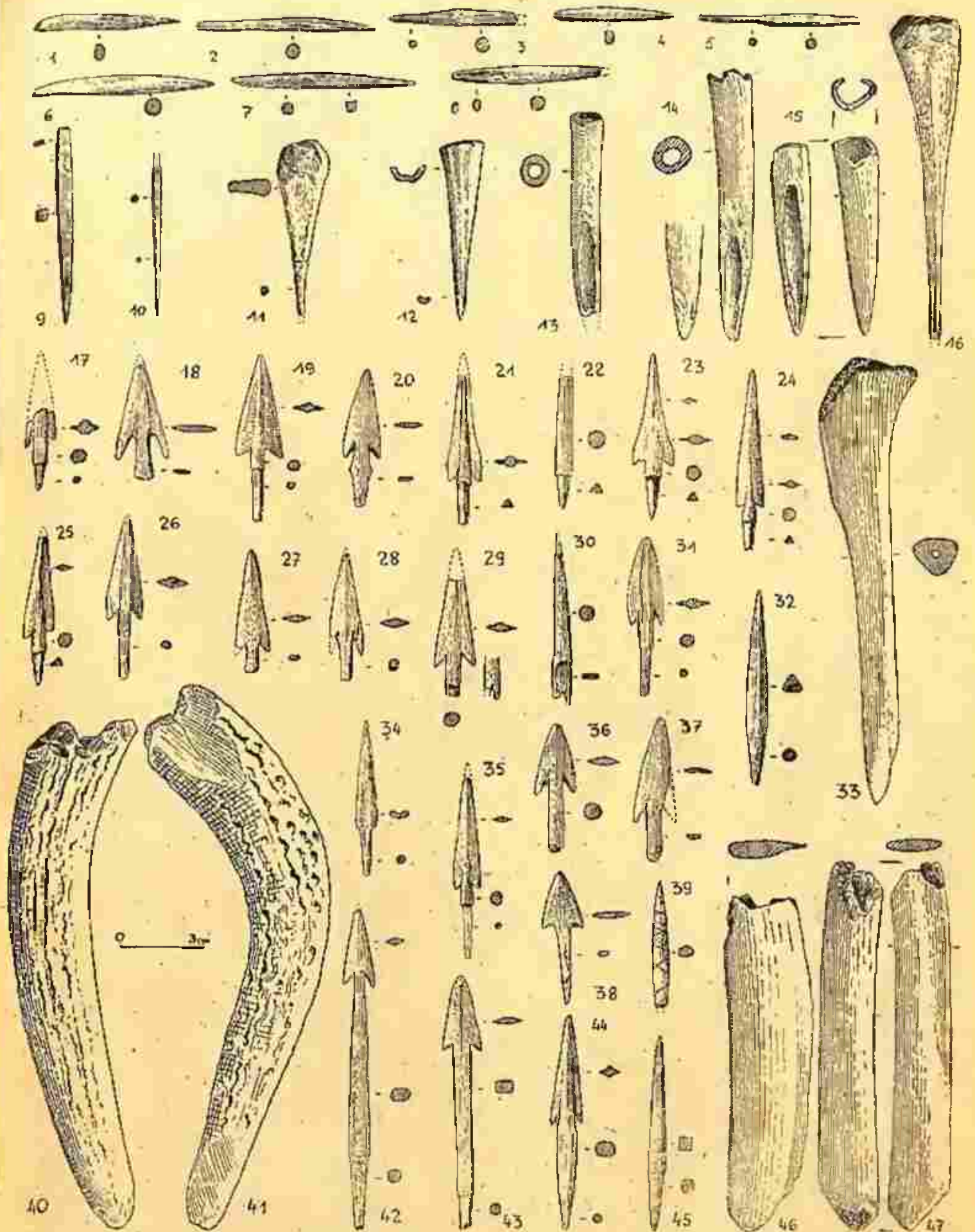
⁵⁵⁾ R. Jakimowicz, op. cit., tabl. 80 b.

⁵⁶⁾ Por. J. Kostrzewski, Od mezolitu do okresu wędrowek ludów, Prehistoria ziem polskich, Kraków 1939—1948, str. 229 i inne; W. Grünberg, Die Grabfunde der jüngeren und jüngsten Bronzezeit im Gau Sachsen, Berlin 1943, tabl. 33(6) i inne.

⁵⁷⁾ R. Janku, Cementarzysko w Skrajnej w pow. kaliskim. (Przyczynek do poznania grupy wschodnio-wielkopolskiej kultury łużyckiej). Przegląd Archeologiczny, tom VI, Poznań 1937, str. 20—26; J. Kostrzewski, Pradzieje Polski, Poznań 1949, str. 127 i 131.

⁵⁸⁾ Idem, Osada bagienna w Biskupinie w pow. znińskim, Przegląd Archeologiczny, tom V, zesz. 2, Poznań 1936, str. 135.

⁵⁹⁾ T. Malinowski, op. cit., str. 26—34.

Ryc. 36. Słupca, stan. 1. 1-8 „Haczyki”, 9-10. Igły, 11-16 i 33. Szydła, 17-32, 34-39, 42-45. Groty strzał. 40-41. Przedmioty molykowate 46-47. Skrobacze z żeber zwierzęcych. — Fig. 36. Słupca, Station 1. 1-8. Haczyki en os, 9-10. Aiguilles, 11-16 et 33. Poignées en os, 17-32, 34-39 et 42-45. Pointes de flèche en corne et en os, 40-41. Objets en forme de hoes, 46-47. Grattoirs de côtes d'animaux.

Fragment szydła (ćw. D aru 128), wykonany z kości zwierzęcej. Ostrze wyświecone. Zachowana długość 4,5 cm.

Fragment szydła (ćw. A aru 143), wykonany prawdopodobnie z kości zwierzęcej. Ostrze ze śladami wygładzania. Zachowana długość 3 cm.

Szydło (ćw. A aru 143), wykonane z kości piszczelowej owcy, kozy lub sarny. Ostrze ze śladami strugania i wyświecenia. Długość 7,4 cm. Ryc. 36,15.

Dwa fragmenty szydła (ćw. A aru 158), wykonane z kości zwierzęcej. Ostrze wyświecone. Zachowana długość 6,1 cm.

Dwa fragmenty szydła (ćw. A aru 158), wykonane z kości strzałkowej świni. Ostrze ze śladami obróbki posiada koniec ułamany. Zachowana długość 6,5 cm. Ryc. 36,11.

Fragment szydła (ćw. D aru 158), wykonany z kości zwierzęcej. Ostrze ze śladami obróbki, wyświecone. Zachowana długość 3 cm.

Fragment szydła (ćw. D aru 158), wykonany z prawej kości śródstopia owcy lub kozy. Ostrze ze śladami obróbki i wyświecenia. Długość 6,6 cm. Ryc. 36,12.

4. Igły

Fragment najprawdopodobniej igły (ćw. AD aru 68), wykonanej z kości zwierzęcej. Powierzchnia wygładzona, przekrój okrągły. Jeden koniec zaokrąglony, drugi ułamany. Zachowana długość 3,7 cm, średnica 3 mm.

Fragment igły (ćw. AD aru 83), wykonanej najprawdopodobniej z rogu. Powierzchnia gładka, wyświecona. Jeden koniec zaokrąglony, drugi ułamany. Przekrój okrągły. Zachowana długość 6,1 cm. Największa średnica 2,5 mm. Ryc. 36,10.

Fragment igły (ćw. AD aru 98), wykonanej z rogu, kształtu mniej więcej regularnego ostrosłupa, o przekroju prostokątnym. Na powierzchni ślady strugania. Jeden koniec zaokrąglony, drugi ułamany. Zachowana długość 7,4 cm, średnica 4 i 5 mm. Ryc. 36,9.

5. Dłutko

Fragment dłutka (ćw. A aru 110), wykonanego z kości zwierzęcej. Jeden koniec ukośnie odłupany tworzący ostrze jest lekko wyświecony, drugi koniec odłamany. Zachowana długość 3 cm, szerokość ostrza 5 mm. Ryc. 37,6.

6. Skrobacze

Fragment skrobacza (ćw. A aru 110), wykonanego prawdopodobnie z przepiłowanej wzdłuż kości udowej świni. Jeden koniec gładki, wyświecony, drugi odłamany. Ostrze asymetrycznie zaokrąglone. Zachowana długość 4 cm, szerokość ostrza 1,3 cm.

Fragment skrobacza (ćw. B aru 110), wykonanego z żebra bydłęcego. Jeden koniec połupany, ze śladami starcia, drugi ułamany. Zachowana długość 12,8 cm.

Skrobacz (ćw. B aru 110), wykonany z żebra jelenia lub bydłęcego. Jeden koniec uformowany w asymetryczny trójkąt i wygładzony, drugi ułamany. Zachowana długość 13,5 cm; ostrze o bokach 8 i 19 mm. Ryc. 36,47.

Skrobacz (ćw. B aru 110), wykonany ze żebra bydłęcego. Jeden koniec wygładzony i uformowany w asymetryczny trójkąt, drugi ułamany. Zachowana długość 12,4 cm; ostrze o bokach 8 i 28 mm. Ryc. 36,46.

7. Tzw. »gładziki łyżwowate«

Fragment dolnej, mocno wyświeconej, gładkiej powierzchni »gładzika łyżwowatego« (ćw. AD aru 83).

»Gładzik łyżwowaty« (ćw. A aru 110), wykonany z prawej kości promieniowej bydła. Dolna część wygładzona i lekko porysowana. Długość 21,5 cm. Ryc. 37,11.

Fragment »gładzika łyżwowatego« (ćw. A aru 110), wykonanego z prawej kości promieniowej świni. Dolna część silnie wygładzona. Zachowana długość 6,4 cm.

»Gładzik łyżwowaty« (ćw. B aru 110), wykonany z prawej kości promieniowej bydła. Dolna część wygładzona. Długość 23,5 cm. Ryc. 37,10.

»Gładzik łyżwowaty« (ćw. B aru 110), wykonany z prawej kości promieniowej bydła. Dolna część silnie wygładzona i lekko porysowana. Długość 24 cm. Ryc. 37,12.

»Gładzik łyżwowaty« (ćw. B aru 110), wykonany z prawej kości promieniowej bydła. Dolna część lekko wygładzona. Długość 28 cm. Ryc. 37,9.

Fragment »gładzika łyżwowatego« (ćw. B aru 110), wykonany z prawej kości promieniowej bydła. Dolna część lekko wygładzona. Zachowana długość 14,5 cm.

8. Groty strzały

Grot strzały (ćw. D aru 68), wykonany najprawdopodobniej z rogu. Płaski, z zadziorami i rodzajem skrzydełek przy zwiężającym się ku dołowi trzpieniu. Długość łączna 5,1 cm, długość trzpienia 2,1 cm, największa szerokość liścia 1,3 cm, szerokość skrzydełek 7 mm. Ryc. 36,20.

Grot strzały (ćw. D aru 68), wykonany najprawdopodobniej z rogu. Liść płaski z obustronnie wyodrębnioną ością i z zadziorami. Trzpień w górnej partii o przekroju okrągłym, w części dolnej o przekroju prostokątnym. Długość łączna 6,2 cm, długość trzpienia 2,8 cm, największa szerokość liścia 1,8 cm. Ryc. 36,19.

Fragment grotu strzały (ćw. AD aru 68) wykonany z rogu. Kolec stożkowy z ułamanym czubkiem, resztki trójkątnego trzpienia. Największa szerokość kolca 5 mm.

Uszkodzony grot strzały (ćw. AD aru 68), wykonany z rogu. Liść o przekroju trójkątnym, z jednostronnie zaznaczoną ością. Posiada zadziory. Trzpień niesymetrycznie wieloboczny.

Grot strzały (ćw. AD aru 68) wykonany z rogu albo kości. Kolec gruby o przekroju owalnym posiada jednostronne wyżłobienie sięgające trzpienia. Trzpień w przybliżeniu owalny. Długość łączna 5,7 cm, długość trzpienia 1,7 cm, szerokość kolca u podstawy 8 mm. Ryc. 36,34.

Grot strzały (ćw. AD aru 68) wykonany najprawdopodobniej z rogu. Liść z zadziorami o przekroju soczewkowym posiada z jednej strony rodzaj osi podkreślonej u obu krawędzi lekkimi wyżłobieniami. Czubek liścia ułamany. Trzpień krótki, rozszerzający się ku końcowi. Przepuszczalna długość łączna 4,5 cm, długość trzpienia 1,6 cm, szerokość liścia 1,9 cm. Ryc. 36,18.

Grot strzały (ćw. A aru 83), wykonany z rogu. Wąski, długi liść z zadziorami posiada ułamaną czubek. Po obu stronach liścia biegnie gruba oś dodatkowo podkreślona przy pomocy wyżłobień. Trzpień krótki

w przekroju w przybliżeniu okrągły, stanowi początkowo przedłużenie ości, następnie zaś jest pionowo ścięty i ostro zakończony. Przepuszczalna długość łączna 6,7 cm, długość trzpienia 1 cm, (część gruba 5 mm, część cienka 5 mm), największa szerokość liścia 1,1 cm. Ryc. 36,17.

Grot strzały (ćw. A aru 83), wykonany z rogu. Wąski, długi liść, z niewielkimi zadziorami, posiada ułamany czubek. Po obu stronach liścia biegnie ość, szczególnie silnie wyodrębniona w dolnej partii liścia. Trzpień krótki, dzieli się na dwie części. Pierwsza będąca przedłużeniem ości, ma przekrój w przybliżeniu okrągły, druga natomiast, kształtu ostrosłupa, posiada przekrój trójkąta równoramiennego. Przepuszczalna długość łączna 5,8 cm, największa szerokość trzpienia 1,9 cm (część pierwsza 7 mm, część druga 1,2 cm), największa szerokość liścia 1 cm. Ryc. 36,25.

Grot strzały (ćw. AD aru 83), wykonany z rogu. Liść z silnie podciętymi zadziorami, posiada ułamany czubek. Po obu stronach liścia biegnie ość, szczególnie silnie wyodrębniona w dolnej partii liścia. Trzpień, będący przedłużeniem ości, ułamany, w przekroju okrągły, rozszerzający się nieznacznie u dołu, gdzie posiada ślady celowego rozszczepienia, usytuowanego równoległe do płaszczyzny liścia. Przepuszczalna długość liścia 3,3 cm, długość trzpienia do miejsca rozszczepienia 1 cm, największa szerokość liścia 1,4 cm. Ryc. 36,29.

Grot strzały (ćw. AD aru 83) wykonany z rogu. Kolec w kształcie silnie wydłużonego stożka, zakończony jest płaskim trzpieniem o przekroju prostokątnym. Trzpień nosi ślady celowego rozszczepienia. Długość kolca 4,7 cm, szerokość kolca u podstawy 5 mm, długość trzpienia do miejsca rozszczepienia 9 mm. Ryc. 36,30.

Grot strzały (ćw. AD aru 83) wykonany prawdopodobnie z kości zwierzęcej. Liść o przekroju jednostronnie wypukłej soczewki, posiada stępiony czubek i silnie podcięte zadziory (jeden ułamany). Trzpień krótki, o przekroju w przybliżeniu prostokątnym, spłaszczony na końcu. Długość łączna 5,5 cm, długość trzpienia 1,9 cm, przepuszczalna największa szerokość liścia 1,4 cm. Ryc. 36,37.

Grot strzały (ćw. AD aru 83) wykonany z rogu. Kolec w kształcie silnie wydłużonego stożka zakończony krótkim trzpieniem w kształcie ostrosłupa o trójkątnym przekroju. Czubek kolca odłamany. Długość łączna przepuszczalnie 5,6 cm, szerokość kolca u podstawy 5 mm, długość trzpienia 1,2 cm. Ryc. 36,22.

Grot strzały (ćw. AD aru 83), wykonany z rogu. Liść o przekroju trapezowatym, posiada silnie podcięte zadziory i ułamany czubek. Trzpień bardzo długi, rozszerzający się do całości długości, następnie bardzo silnie zestrugany. Przekrój trzpienia początkowo okrągły, w części najbardziej rozszerzonej owalny, w części zestruganej w przybliżeniu okrągły. Przepuszczalna długość łączna 12,2 cm, długość trzpienia 8,5 cm, (część rozszerzająca się 6,7 cm, zestrugana 2,8 cm), największa szerokość liścia 1 cm. Ryc. 36,42.

Grot strzały (ćw. AD aru 83), wykonany z rogu. Liść wydłużony, posiada zadziory i ułamany czubek. Po obu stronach liścia biegnie ość, szczególnie silnie wyodrębniona w dolnej partii liścia. Trzpień, stano-

wiący początkowo przedłużenie ości liścia, o przekroju w przybliżeniu okrągłym, ścięty jest następnie pionowo i cienko zastrugany. Przekrój tej części trzpienia jest nieregularnie okrągły. Przepuszczalna długość łączna 6,9 cm, długość trzpienia 2,7 cm (w tym części zastruganej 2 cm), największa szerokość liścia 9 mm. Ryc. 36,35.

Grot strzały (ćw. AD aru 83) wykonany z rogu. Liść posiada silnie podcięte zadziory i szeroką ość. Trzpień będący początkowo przedłużeniem ości (przekrój nieregularnie owalny), następnie ścięty jest pionowo i zastrugany. Długość łączna 5,9 cm, długość trzpienia 3 cm, (w tym części zastruganej 1,8 cm), największa szerokość liścia 1,2 cm. Ryc. 36,31.

Grot strzały (ćw. AD aru 83), wykonany z rogu. Liść, silnie wydłużony, posiada zadziory i silnie wyodrębnioną ość. Czubek ułamany. Trzpień, będący początkowo przedłużeniem ości (przekrój w przybliżeniu okrągły), przybiera następnie kształt graniastosłupa o przekroju trójkątnym. Część trzpienia odłamana. Przepuszczalna długość liścia 4 cm, długość zaokrąglonej części trzpienia 5 mm, największa szerokość liścia 1,3 cm. Ryc. 36,21.

Grot strzały (ćw. D aru 83), wykonany prawdopodobnie z kości. Kolec w kształcie wydłużonego stożka (czubek ułamany), przechodzi następnie w trzpień (ułamany) o przekroju okrągłym. Zachowana długość łączna 4,7 cm, szerokość kolca u podstawy 4—5 mm.

Grot strzały (ćw. AD aru 98), wykonany z rogu. Kolec w kształcie wydłużonego ostrosłupa o przekroju kwadratowym, przechodzi w stożkowaty trzpień. Łączna długość 7,1 cm, długość trzpienia 2,1 cm, szerokość kolca u podstawy 5 mm. Ryc. 36,45.

Grot strzały (ćw. AD aru 98) wykonany z rogu. Liść wydłużony, z zadziorami, posiada lekko wyodrębnioną, szeroką ość. Trzpień, o przekroju spłaszczonego owalu, będący przedłużeniem ości liścia, jest ułamany. Długość liścia 3,6 cm, największa szerokość liścia 1,3 cm. Ryc. 36,27.

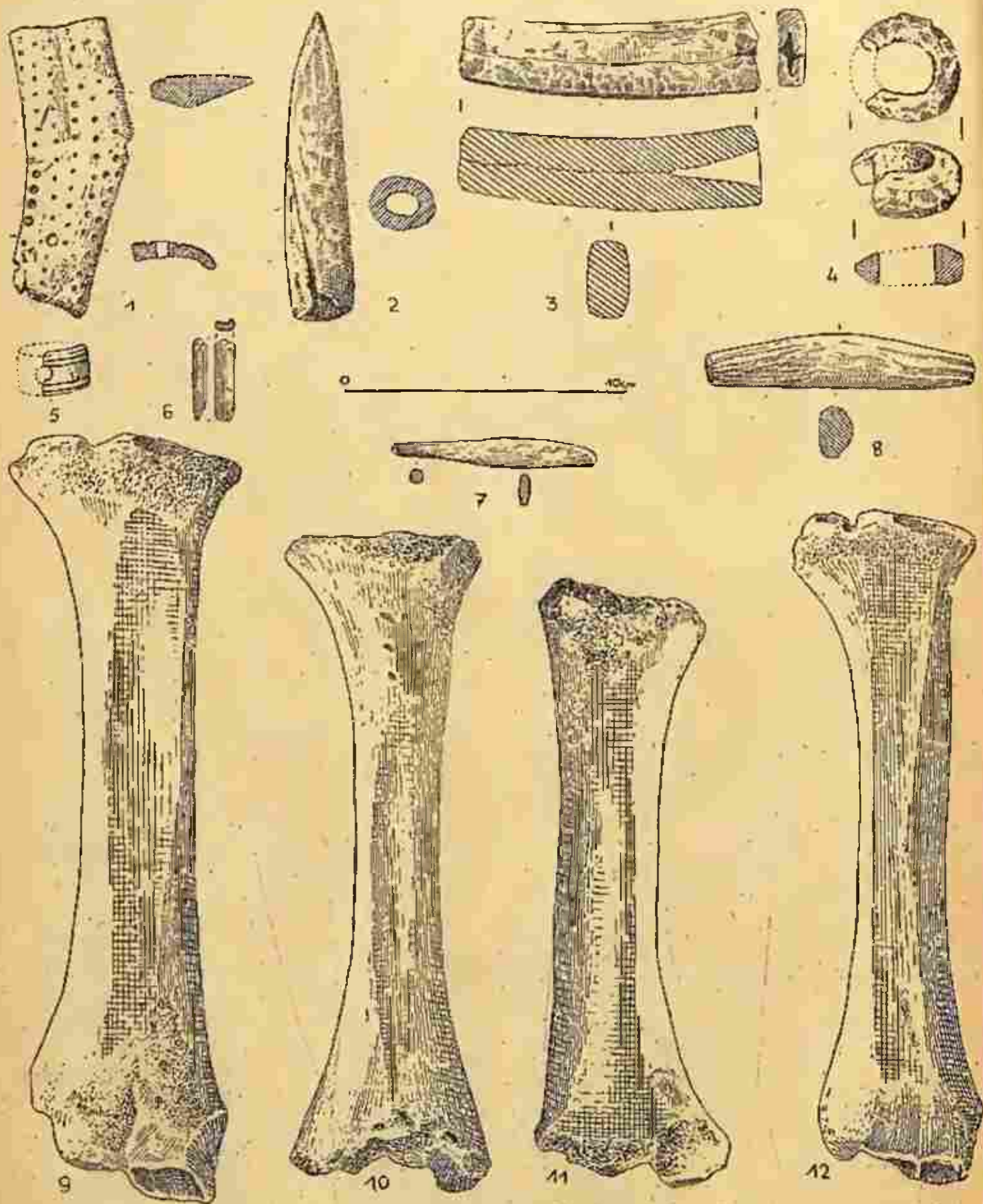
Grot strzały (ćw. AD aru 98) wykonany z rogu. Liść wydłużony, z zadziorami, posiada lekko wyodrębnioną, szeroką ość. Trzpień, o przekroju spłaszczonego owalu, będący przedłużeniem ości liścia, jest ułamany. Długość liścia 3,4 cm, największa szerokość liścia 1,3 cm. Ryc. 36,26.

Grot strzały (ćw. AD aru 98), wykonany z rogu. Liść o przekroju soczewkowatym, posiada zadziory. Długi trzpień, początkowo o przekroju prostokątnym, następnie zastrugany do owalnego, jest ułamany. Zachowana łączna długość 9,3 cm, długość liścia 2,5 cm, największa szerokość liścia 1,4 cm. Ryc. 36,43.

Grot strzały (ćw. A aru 110), wykonany z rogu. Wydłużony kolec w kształcie ostrosłupa o przekroju trójkątnym z lekko ściętymi kątami, ma odluczony czubek. Kolec przechodzi w stożkowaty trzpień. Łączna długość 7,3 cm, długość trzpienia 2 cm, szerokość podstawy kolca 7 cm. Ryc. 36,32.

Fragment grotu strzały (ćw. A aru 110), wykonany najprawdopodobniej z rogu jelenia. Liść grotu posiadał zadziory i wyodrębnioną ość, przechodzącą w trzpień o przekroju okrągłym, który z kolei zastrugany był w formę o przekroju trójkątnym.

Grot strzały (ćw. D aru 113), wykonany z rogu. Liść silnie wydłużony, z lekko wciętymi zadziorami,

Ryc. 37. Słupca, stan. 1, 1, 3—5. Oprawki rogowe, 2. Grot oszczepu, 6. Dłutko, 7—8. Przedmioty nieokreślone. 9—12. „Gładziki łyżwowe”. — Fig. 37. Słupca. Station 1. 1 et 3—5. Douilles en os, 2. Pointe de lance, 6. Ciseau, 7—8. Objets d'usage inconnue, 9—12. Lissoirs en form de patans.

posiada krótką, silnie zaznaczoną oś. Przekrój liścia soczewkowaty. Trzpień, będący początkowo przedłużeniem ości i mający przekrój nieregularnie owalny, następnie zaś zestrugany do formy o przekroju trójkątnym, jest ułamany. Łączna zachowana długość 6,7 cm, długość liścia 4,9 cm, długość trzpienia o przekroju owalnym 6 mm, największa szerokość liścia 9 mm. Ryc. 36,24.

Fragment grotu strzały (ćw. D aru 113) wykonany z rogu. Liść wydłużony posiadał zadziory i krótką, silnie zaznaczoną oś. Przekrój liścia trapezowaty.

Fragment grotu strzały (ćw. A aru 128), wykonany najprawdopodobniej z kości zwierzęcej. Krótki, stożkowaty kołec ścięty jest w trzpień o przekroju trójkątnym (ułamany). Długość kolca 2,9 cm, szerokość podstawy kolca 4 mm.

Grot strzały (ćw. D aru 128), wykonany z rogu. Długi liść posiada silnie podcięte zadziory i szeroką oś. Trzpień, będący przedłużeniem ości liścia, rozszerzony w górnej partii, zaostrza się ku końcowi. Przekrój trzpienia jest nieregularny. Długość łączna 7,8 cm, długość trzpienia 4,2 cm, największa szerokość liścia 1,1 cm. Ryc. 36,44.

Grot strzały (ćw. D aru 128), wykonany najprawdopodobniej z rogu. Długi liść z lekko podciętymi zadziorami, posiada oś, silnie wyodrębnioną przy nasadzie liścia, nadającą mu przekrój trapezowaty. Trzpień, będący początkowo przedłużeniem ości liścia (przekrój okrągły) jest zastrugany następnie do formy ostrosłupa o przekroju trójkątnym. Ogólna długość 6,2 cm, długość trzpienia 2,3 cm (w tym część o przekroju trójkątnym 1,7 cm), największa szerokość liścia 1,5 cm. Ryc. 36,23.

Fragment trzpienia grotu strzały w kształcie ostrosłupa, a przekroju trójkątnym, wykonany prawdopodobnie z rogu (ćw. A aru 143).

Grot strzały (ćw. D aru 143), wykonany z rogu. Szeroki, krótki liść z lekko wyodrębnionymi zadziorami posiada przekrój w kształcie spłaszczonego owalu. Trzpień zwężający się ku końcowi ma przekrój w przybliżeniu czworokątny. Długość łączna 5,1 cm, długość trzpienia 2,9 cm, największa szerokość liścia 1,5 cm. Ryc. 36,38.

Grot strzały (ćw. D aru 143), wykonany z rogu. Liść o przekroju trapezowatym posiada silnie podcięte zadziory i otłuczony czubek. Trzpień posiada przekrój okrągły i jest częściowo ułamany. Przepuszczalna długość liścia 2,3 cm, największa szerokość liścia 1,6 cm. Ryc. 36,36.

Grot strzały (ćw. A aru 158), wykonany z rogu. Kołec w kształcie wydłużonego stożka zdobiony jest na powierzchni dwoma ciągłymi nacięciami krzyżującymi się wielokrotnie. Trzpień o przekroju okrągłym jest częściowo odłupany. Długość kolca 4,6 cm, szerokość kolca u podstawy 5 mm. Ryc. 36,39.

Grot strzały (ćw. A aru 158), wykonany z rogu. Liść o przekroju trapezowatym posiada silnie wcięte zadziory (jeden ułamany) i otłuczony czubek. Trzpień o przekroju owalnym jest celowo rozszczepiony, równoległe do płaszczyzny liścia. Łączna zachowana długość 4,7 cm, długość liścia 3 cm, długość trzpienia do miejsca rozszczepienia 1,3 cm. Ryc. 36,28.

Grot strzały (ćw. D aru 158), wykonany prawdopodobnie z rogu. Szeroki liść posiada zadziory (jeden ułamany), silnie wyodrębnione szczególnie w dolnej

partii, część i ułamany czubek. Trzpień, o przekroju w przybliżeniu okrągłym, początkowo będący przedłużeniem ości, następnie pionowo ścięty do formy o przekroju prawdopodobnie trójkątnym, jest ułamany. Łączna zachowana długość 4,9 cm.

Grot strzały (ćw. D aru 158) wykonany prawdopodobnie z rogu. Kołec w kształcie nieregularnego, wydłużonego ostrosłupa, o przekroju prostokątnym, ma ułamany czubek. Trzpień w kształcie płaskiego ostrosłupa o przekroju prostokątnym jest częściowo ułamany. Łączna zachowana długość 9 cm.

Grot strzały (luźno znalezione) wykonany z rogu. Posiada liść o przekroju trapezowatym, silnie podcięte zadziory, otłuczony czubek i ułamany trzpień. Długość liścia 2,7 cm, największa szerokość liścia 1,4 cm.

9. Groty oszczepów.

Grot oszczepu (ćw. A aru 110) wykonany z rogu jelenia. Powierzchnia ze śladami strugania, szczególnie na czubku grotu. Wewnątrz częściowo wydrążony dla umocowania drzewca. Łączna długość 11 cm, średnice owalnego otworu wydrążonej tulei 1,7 i 1,2 cm. Ryc. 37,2.

Niewykończony grot oszczepu (ćw. B aru 110) z rogu jelenia. Powierzchnia częściowo zestrugana, szczególnie czub grotu. Brak otworu dla umocowania drzewca. Długość łączna 10,9 cm.

10. Oprawki rogowe

2 fragmenty (niewykończonych?) oprawki z rogu jelenia (ćw. AD aru 83). Jest to wydrążony krążek rogowy, o jednej płaszczyźnie (dolnej?) ściętej mniej więcej płasko a drugiej lekko wypukłej. Na powierzchni występują ślady strugania. Kształt nieregularny. Wysokość 1,2—1,5 cm, średnica ca 4 cm, średnica otworu ca 2 cm. Ryc. 37,4.

Fragment oprawki z rogu jelenia (ćw. A aru 110). Jest to wysoki, równo ucięty, wydrążony krążek rogowy. Powierzchnią gładką zdobioną jest na obu krańcach krążka dwoma równoległymi żłobkami poziomymi. W zachowanej części oprawki znajduje się też w środku fragment otworu dla mitu. Wysokość 1,5 cm, zrekonstruowana średnica 2 cm, przypuszczalna średnica otworu 1,5 cm, średnica otworu dla nitu 5 mm. Ryc. 37,5.

Fragment oprawki (ćw. B aru 110), wykonanej z rogu jelenia. Jest to wysoka płytka, zaokrąglona, posiadająca w dolnej części otwór dla nitu o średnicy 3 mm.

Oprawka (rękojeść) noża (ćw. A aru 143), wykonana z rogu jelenia. Lekko zakrzywiona, o przekroju w przybliżeniu prostokątnym, posiada z jednego końca płaski otwór dla umocowania trzpienia noża żelaznego (wewnątrz ślady rdzy). Na całej powierzchni występują wyraźne ślady strugania. Długość 10,5 cm, wysokość ca 1,6 cm, szerokość 2,3—2,8 cm, szerokość otworu dla trzpienia noża 1,4 cm, wysokość otworu 3 mm, długość otworu 3 cm. Ryc. 37,3.

Fragment oprawy (ćw. A aru 158) wykonanej z rogu jelenia. Jest to nieregularna płytka rogowa, zdobiona na gładkiej stronie powierzchni nieregularnymi rzędami mniejszych i większych dołków, i posiadająca w lewym końcu 2 otwory dla nitów. Zachowana długość ca 10 cm, szerokość ca 4 cm, średnice otworów dla nitów 4 mm. Ryc. 37,1.

11. Przedmioty rogowe bliżej nieokreślone

Fragment przedmiotu (ćw. A aru 110) wykonanego z zacstrzonej w trójkąt płytki z rogu jeleniego.

Nieokreślony przedmiot (ćw. A aru 110) wykonany z rogu jeleniego. Jest on kształtu łódkowatego, z lekko podniesionymi końcami, z zaokrągloną, ze śladami strugania stroną górną i startą stroną spodnią. Długość łączna 9,5 cm, szerokość na końcach 1,2 cm, szerokość w środku 2 cm, wysokość na końcach 9 mm, wysokość w środku 1,4 cm. Ryc. 37,8.

Przedmiot nieokreślony (ćw. D aru 128), wykonany prawdopodobnie z rogu. Jest on kształtu wiosłowego, z wyświeconą, ułamaną «rączką» o okrągłym przekroju i wytartą obustronnie powierzchnią części szerszej. Łączna zachowana długość 7,4 cm, z tego «rączka» ca 3 cm, największa szerokość 1 cm, największa wysokość 5 mm. Ryc. 37,7.

12. Róg i kość ze śladami obróbki

Róg jelenia ze śladami obróbki (ćw. A aru 110, ćw. A aru 143, ćw. D aru 143, ćw. A aru 158 [2 szt.]).

Róg rogacza ze śladami obróbki (ćw. D aru 143, ćw. AD aru 68).

Nieokreślony bliżej kawałek rogu ze śladami obróbki (ćw. A aru 113).

Kości świni ze śladami obróbki (ćw. A aru 110 — kość udowa, ćw. D aru 158 — kiel).

Kość piszczelowa sarny (?) ze śladami obróbki (ćw. B aru 157).

Kość bydlęca lub końska (żebro) ze śladami obróbki (ćw. A aru 128).

Nieokreślona bliżej kość ptaka ze śladami obróbki (ćw. A aru 143).

Nieokreślone bliżej kości zwierzęce ze śladami obróbki (ćw. AD aru 68 [2 szt.], ćw. AD aru 83, ćw. A aru 110, ćw. D aru 128, ćw. D aru 143).

13. Analiza materiału

Przedmioty z kości i rogu stanowią najliczniejszą, po ceramice, grupę zabytków odkrytych na terenie majdanu grodziska w Słupcy. Jeśli chodzi o tzw. «przedmioty motykowate», służące być może jako kijki zbierackie, to znane są one zwłaszcza z Biskupina⁶¹⁾, a także z innych grodzisk kultury łużyckiej, na przykład z Komorowa, w powiecie szamotulskim⁶²⁾. Wykonane są, podobnie jak cytowane analogie, wyłącznie z rogu jelenia⁶³⁾, a cechą charakto-

rystyczną ich jest silne niekiedy wyświecenie ostrza. Haczyki⁶⁴⁾ do łowienia ryb i zwierząt wykonane są przeważnie z rogu, rzadziej z kości zwierzęcych. Kształtu zwykle wrzecionowatego, uwiązane były w środku (stąd też są tu niekiedy ślady poprzecznego nacinania) sznurem i wbite w przynętę, zarzucane na ryby lub zastawiane na zwierzęta. Podobne haczyki, wykonane z drewna, używane były do niedawna do polowania ryb w Bułgarii, na północnej Białorusi, Wielkorusi itd.⁶⁵⁾. Znane są także z rozmaitych wykopalisk, już od epoki kamiennej analogiczne haczyki, wykonane m. i. także i z rogu⁶⁶⁾. Występują one też na rozmaitych grodziskach kultury łużyckiej (Biskupin⁶⁷⁾, Buch pód Berlinem⁶⁸⁾ lecz uważane były za szydła podwójne. Bardzo pospolite są wśród znalezisk, pochodzących z grodzisk kultury łużyckiej⁶⁹⁾ tzw. szydła kościane, znane także i ze Słupcy. Wykonane są zwykle z kości owcy lub kcy i sarny, rzadziej z kości konia lub świni. Podobne przedmioty kościane służyły do niedawna na Polesiu i Wielkorusi do wyplatania łapci⁷⁰⁾. Igły, wykonywane prawdopodobnie najczęściej z rogu, a także i kości, mają swoje odpowiedniki w Biskupinie, gdzie uważane są za szydła igielkowate⁷¹⁾. W Biskupinie też znajdujemy analogie do jedynego fragmentu kościanego dółka⁷²⁾ oraz do tzw. skrobaczy⁷³⁾, wykonywanych w większości z żeber bydlęcych i najprawdopodobniej jelenich, a w jednym wypadku z kości świni. Wśród tzw. «gładzików łyżwowatych», wykonanych w większości z kości promieniowych bydlęcych, a tylko w jednym wypadku z kości prawej promieniowej świni, znajdujemy egzemplarze o rozmaitej długości. Podobne okazy zostały m. in. znalezione w Biskupinie⁷⁴⁾. Jak

⁶¹⁾ Z braku lepszego określenia, wobec pewnych funkcjonalnych cech wspólnych z właściwymi haczykami, używam tego terminu, chociaż jest on bardziej odpowiedni dla przedmiotów zagiętych, zakrzywionych. Por. Trzaski, Everta i Michalskiego, Słownik języka polskiego, tom I Warszawa b. r., str. 1135 i 1139.

⁶²⁾ K. Moszyński, Kultura ludowa Słowian, tom I, Kraków 1929, str. 69, ryc. 52—53 (na zwierzęta — ptactwo wodne str. 38). Por. także U. T. Sirellius, Die Volkskultur Finnlands, tom I, Jagd und Fischerei in Finnland, Berlin und Leipzig 1934, str. 98, tabl. 42, ryc. 172—173.

⁶³⁾ П. И. Борисковский, Палеолит Украины, Материалы и исследования по археологии СССР, № 40, Москва—Ленинград 1953, str. 274; J. G. D. Clark, Prehistoric Europe, The Economic Basis, London 1952, str. 31, ryc. 10.

⁶⁴⁾ K. Łukasiewicz i Z. Rajewski, op. cit., str. 47, tabl. XL, 9—13; Z. A. Rajewski, op. cit., str. 174, ryc. 5 (3).

⁶⁵⁾ A. Kiekobusch, Die Ausgrabung des bronzezeitlichen Dorfes Buch bei Berlin, Berlin 1923, tabl. XV, dołem nr 4.

⁶⁶⁾ Na przykład z Biskupina, por. K. Łukasiewicz i Z. Rajewski, op. cit., str. 47, tabl. XXXIX, 1—12; Z. A. Rajewski, op. cit., str. 174, ryc. 5 (1—2).

⁶⁷⁾ K. Moszyński, op. cit., str. 337, ryc. 315. Niestety brak skali przy powyższej rycinie uniemożliwia przeprowadzanie bliższych porównań. To samo dotyczy materiału, z którego narzędzia te były zrobione.

⁶⁸⁾ K. Łukasiewicz i Z. Rajewski, op. cit., str. 47, tabl. XL, 1—8.

⁶⁹⁾ Idem, op. cit., str. 50, tabl. XXXIX, 37—38.

⁷⁰⁾ Z. A. Rajewski, op. cit., str. 178—174, ryc. 4; K. Łukasiewicz i Z. Rajewski, op. cit., str. 48, tabl. XL, 14—21.

⁷¹⁾ Z. A. Rajewski, op. cit., str. 172—173, ryc. 3; K. Łukasiewicz i Z. Rajewski, op. cit., str. 46—47, tabl. XXXVIII.

⁶¹⁾ K. Łukasiewicz i Z. Rajewski, Przedmioty rogowe i kościane z grodu kultury «łużyckiej» w Biskupinie, Gród prasłowiański w Biskupinie, w powiecie żnińskim, Poznań 1938, str. 48—49, tabl. XLI; Z. A. Rajewski, Przedmioty z rogu i kości i obróbka obu surowców w grodach «łużyckich» z wczesnego okresu żelaza, III Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w grodzie kultury łużyckiej w Biskupinie w powiecie żnińskim za lata 1938—1939 i 1940—1948, Poznań, 1950, str. 175—176; J. Kostorzewski, Przyczynki do znajomości przedhistorycznych narzędzi rogowych i drewnianych, Przegląd Archeologiczny, tom V, Poznań 1936, str. 78—79, ryc. 4 (1, 3, 4); Idem, Osada bagienna w Biskupinie w pow. żnińskim, Przegląd Archeologiczny, tom V, Poznań 1936, str. 136, tabl. XLI, 1—6.

⁶²⁾ Idem, Przyczynki do znajomości przedhistorycznych narzędzi rogowych i drewnianych, Przegląd Archeologiczny, tom V, Poznań 1936, str. 78—79, ryc. 4 (2).

⁶³⁾ Przynależność gatunkową i materiał omawianej grupy zabytków określił mgr K. Chmielewski z Zakładu Paleozoologii PAN w Poznaniu.

się wydaje, problematyczne jest dotąd określenie ich funkcji. Bardzo bowiem zbliżone przedmioty wczesnośredniowieczne, posiadające jako jedną z różnicę otwory do umocowywania np. rzemieni, określone są jako łyżwy, ew. płozy do sanek⁷⁵⁾.

Najliczniejszą grupę wśród przedmiotów kościanych i rogowych stanowią groty strzał, wykonane przeważnie z rogu, a przypuszczalnie także, jednak w mniejszej ilości, z kości zwierzęcych. Dzieli się one zasadniczo na dwie duże grupy: groty zakończone liściem⁷⁶⁾ i groty zakończone kolcem. Obie te grupy wykazują dodatkowo pewne zróżnicowanie wewnętrzne (trzcienie rozmaitej długości i różnego przekroju, uformowanie liścia lub kolca itp.), nie dające jednak podstaw do wydzielania specjalnych podgrup. Ciekawą rzeczą jest występowanie wśród omawianych groty okazów zakończonych zarówno liściem jak i kolcem z rozszczepionym trzcieniem, przy czym, w wypadku groty z liściem, rozszczepienie to występuje zawsze w płaszczyźnie równoległej do płaszczyzny liścia. Tego rodzaju groty nie ma nawet w Biskupinie, który dostarczył analogii do wszystkich innych okazów⁷⁷⁾, nawet do jedynego ze Słupcy zdobionego groty strzały⁷⁸⁾. Poza Biskupiną analogiczne groty strzał obu typów znane są na przykład z Jankowa, w powiecie mogileńskim⁷⁹⁾ i z Kamieńca, w powiecie toruńskim⁸⁰⁾. Groty oszczepów z rogu jeleniego mają bliskie analogie w Biskupinie⁸¹⁾ i Jankowie, w powiecie mogileńskim⁸²⁾.

Z oprawek rogowych na uwagę zasługują szczególnie dwie. Jedna — to nieregularna płytka rogowa,

zdobiona na powierzchni rzędami mniejszych i większych dołków i posiadająca otwory dla nitów. Pewne podobieństwo kształtów i ornamentu wykazuje podobny przedmiot uważany za fragment rogowego młotka z Buch pod Berlinem⁸³⁾. Dodając, że okaz nasz zachował się tylko we fragmencie, można by pokusić się o podanie innej możliwości jego interpretacji, a mianowicie, że jest to fragment płytki jarzmowej uprząży⁸⁴⁾. Z okresu kultury łużyckiej mamy bowiem dowody wykorzystywania siły zwierzęcej w postaci np. licznym rogowych⁸⁵⁾ czy też żelaznych⁸⁶⁾ wędzidel końskich. Druga ciekawa oprawka to okładzina noża żelaznego, posiadająca analogie w Biskupinie⁸⁷⁾.

W świetle oznaczenia gatunkowego materiału zabytkowego pochodzenia zwierzęcego z majdanu grodziska w Słupcy potwierdzają się częściowo analogiczne oznaczenia z Biskupina⁸⁸⁾. Częściowo, bo w świetle dotychczas uzyskanego materiału wykopaliskowego ze Słupcy stosunek kości zwierząt dzikich, użytych do wyrobu wyżej wymienionych przedmiotów, do kości zwierząt domowych, wynosi w przybliżeniu 4:3, podczas gdy w Biskupinie 2:1⁸⁹⁾, przy czym przy wzięciu pod uwagę możliwości rozmaitego określenia przynależności gatunkowej niektórych przedmiotów, co dotyczy zwłaszcza trudnych do określenia kości owcy, kozy i sarny, stosunek ten wyrównuje się. Jeśli zaś weźmiemy pod uwagę także wyrobki z rogu, pochodzącego wyłącznie od zwierząt dzikich, stosunek ten znów wykazuje przewagę zwierząt dzikich. Rzeczą godną uwagi jest fakt, że zarówno w naszym materiale, jak i w materiale pochodzącym z Biskupina⁹⁰⁾, ogólnie pierwsze miejsce zajmuje zwierzę dzikie: jelen, przed następnym z kolei zwierzęciem hodowanym krową. I w Słupcy i w Biskupinie ostatnie miejsce zajmuje koń. Dla bliższej orientacji podajemy poniżej tabelkę przynależności gatunkowej materiału zabytkowego pochodzenia zwierzęcego z wykopów na majdanie grodziska w Słupcy:

⁷⁵⁾ Por. np. J. Kostrzewski, *Kultura prapolska*, wyd. II, Poznań 1949, str. 255.

⁷⁶⁾ Terminologię zapożyczyłem od doc. dra A. Nadolskiego, por. w sprawie nomenklatury brzoźnowczej w polskiej archeologii wczesnohistorycznej. Sprawozdania PMA, tom IV, zesz. 1—2 Warszawa 1951, str. 150—151, ryc. 3 i 4; Studia nad uzbrojeniem nolkim w X—XI i XII wieku, Łódź 1954, str. 285. Terminologię tę przystosować jednak musiałem do pewnych różnic występujących u groty strzał okresu kultury łużyckiej i stąd spotykamy u mnie termin «kolca», występujący w okresie wczesnośredniowiecznym jedynie w odniesieniu do groty beltów.

⁷⁷⁾ Por. K. Łukasiewicz i Z. Rajewski, op. cit., str. 52—54, tabl. XLIV, 10—39; Z. A. Rajewski, op. cit., str. 171—172, ryc. 1. Groty z rozszczepionym trzcieniem podaje G. Leńczyk, Wyniki dotychczasowych badań na Tyńcu pow. Kraków, *Materiały Starożytne*, tom I, Warszawa 1956, tabl. XX, 5.

⁷⁸⁾ K. Łukasiewicz i Z. Rajewski, op. cit., str. 54 (groty z nacięciami, tworzącymi na powierzchni rodzaj siatki. — Niestety nie podano, do jakiego typu groty te się zaliczają. W każdym razie ważne jest stwierdzenie wykonywania tego rodzaju groty. Nacięcia na grocie przedstawionym na ryc. 2a — str. 53, nie mają prawdopodobnie charakteru ornamentu, lecz znaczenie praktyczne, co słusznie zauważono w tekście — str. 54).

⁷⁹⁾ J. Kostrzewski, *Przyczynki do znajomości przedhistorycznych narzędzi rogowych i drewnianych*, *Przegląd Archeologiczny*, tom V, Poznań 1936, str. 75—78, ryc. 1.

⁸⁰⁾ B. Zielonka, *Materiały z osiedla obronnego w miejscowości Kamieniec, pow. Toruń*, *Wiadomości Archeologiczne*, tom XXIII, zesz. 2, Warszawa 1955, str. 164, tabl. XXV, 8—9.

⁸¹⁾ K. Łukasiewicz i Z. Rajewski, op. cit., str. 52, tabl. XLIII, 12—18; Z. A. Rajewski, op. cit., str. 172, ryc. 2.

⁸²⁾ J. Kostrzewski, op. cit., str. 73—75, ryc. 3 (1).

⁸³⁾ A. Kickebusch, *Die Ausgrabung des bronzezeitlichen Dorfes Buch bei Berlin*, Berlin 1923, str. 75, ryc. 19.

⁸⁴⁾ Por. J. Zak, *Rogowe części uprząży końskiej*, *Slavia Antiqua*, tom III, Poznań 1932, str. 195—201 oraz idem, *O genezie uprząży końskiej na ziemiach polskich*, *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, rok III, nr 3, Warszawa 1955, str. 625—635.

⁸⁵⁾ Por. W. Hensel, *Wędzidla rogowe z osady bagiennej w Biskupinie, w pow. żnińskim, w Wielkopolsce*, *Przegląd Archeologiczny*, tom V, Poznań 1936, str. 179—180, ryc. 1—4; Z. A. Rajewski, op. cit., str. 174—175, ryc. 6—7.

⁸⁶⁾ Por. np. B. Zielonka, op. cit., str. 162, tabl. XXIV, 34; Z. Pieczyński, *Cmentarzysko z wczesnego okresu żelaznego (700—400 przed n. e.) w Górzewicach, w pow. szamotulskim*, *Fontes Archaeologici Posnanienses*, tom IV, Poznań 1954, str. 123, ryc. 37 (3 i 8), str. 136, ryc. 48 (15 i 16).

⁸⁷⁾ K. Łukasiewicz i Z. Rajewski, op. cit., str. 49—50, tabl. XLII, 24—27.

⁸⁸⁾ K. Krysiak, *Przynależność anatomiczna i gatunkowa materiału zabytkowego pochodzenia zwierzęcego z grody kultury łużyckiej w Biskupinie*, III Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w Biskupinie w powiecie żnińskim za lata 1938—1939 i 1946—1948, Poznań 1950, str. 186—187.

⁸⁹⁾ Idem, op. cit., str. 186.

⁹⁰⁾ Idem, op. cit., str. 191 (tabelka).

TABELA I Przynależność gatunkowa materiału zabytkowego pocho- dzenia zwierzęcego z terenu grodziska (stan 1)										
	Jeleń (Cervus elaphus)	Krowa (Bos taurus)	Owca (Ovis aries)	Sarna (Capreolus capreolus)	Świnia (Sus scrofa domestica)	Koza (Capra)	Koń (Equus caballus)	Ptaki (Aves)	Ogólnie rog	Ogólnie kość
„Przedmioty motykowe“	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Haczyki do łowienia ryb i zwierząt	—	—	—	—	—	—	—	—	3+3×	1+1×
Szydła	—	—	1+ 5×	2×	1	5×	1	—	—	4+1×
Igły	—	—	—	—	—	—	—	—	1+1×	1×
Skrobacze	1×	2+1×	—	—	1×	—	—	—	—	—
„Gładziki łyżwowate“	—	5	—	—	1	—	—	—	—	1
Groty strzał	1×	—	—	—	—	—	—	—	25+ 7×	4×
Groty oszczepów	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Oprawki	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Róg i kość ze ślada- dami obróbki	5	1×	—	1+1×	2	—	1×	1	1	6
Inne	2	—	—	—	—	—	—	—	1×	1
Razem	17+ 2×	7+2×	1+ 5×	1+ 3×	4+ 1×	5×	1+1×	1	30+ 12×	13+ 7×

Uwaga: X = prawdopodobnie

f. Przedmioty z gliny

1. Ciężarki tkackie

Fragment ciężarka tkackiego (ćw. AD aru 68) o gładkiej powierzchni koloru ceglasto-brunatnego. W przelomie szary. Głina bez domieszki schudzającej.

6 fragmentów okrągłego w przekroju ciężarka tkackiego (ćw. AD aru 68), o gładkiej powierzchni koloru szaro-brunatnego. W przelomie brunatny i czarny. Głina z niewielką domieszką średnioziarnistego piasku oraz plew zboża.

Fragment ciężarka tkackiego (ćw. A aru 68), okrągłego w przekroju, o gładkiej powierzchni koloru brunatnego. W przelomie szary. Głina bez domieszki schudzającej.

Fragment ciężarka tkackiego (ćw. A aru 83), kształtu w przybliżeniu stożkowatego, z niewielkim wklęsnięciem u szczytu i śladem poprzecznego otworu. Powierzchnia gładka koloru szarobrunatnego i czarnego. Przelom szaro-brunatny. Głina z niewielką domieszką drobnoziarnistego piasku i krótko ciętej trawy czy słomy.

Fragment ciężarka tkackiego (ćw. AD aru 83), okrągłego w przekroju. Powierzchnia gładka koloru szaro-brunatnego. W przelomie szary. Głina z niewielką domieszką drobnoziarnistego piasku.

Fragment ciężarka tkackiego (ćw. AD aru 83), okrągłego w przekroju. Powierzchnia gładka koloru szaro-brunatnego. W przelomie szaro-brunatny i szary. Głina z niewielką domieszką drobnoziarnistego piasku.

2 fragmenty ciężarka tkackiego (ćw. D aru 83), okrągłego w przekroju. Powierzchnia gładka koloru

brunatnego. W przelomie brunatny. Głina z niewielką domieszką drobnoziarnistego piasku i krótko ciętej trawy czy słomy. Częściowo zachowany otwór poprzeczny, posiada średnicę 1,3 cm.

Fragment ciężarka tkackiego (ćw. D aru 98), kształtu w przybliżeniu stożkowatego, z zachowanym częściowo otworem poprzecznym. Powierzchnia gładka koloru brunatnego. Przelom szaro-brunatny. Głina bez domieszki schudzającej. Średnica otworu 8 mm.

3 fragmenty ciężarka tkackiego (ćw. A aru 110), prawdopodobnie o przekroju okrągłym. Powierzchnia szorstka koloru brunatnego. Przelom brunatny. Głina z dużą domieszką drobno-, rzadziej średnicziarnistego i gruboziarnistego piasku.

Fragment ciężarka tkackiego (ćw. A aru 110), o przekroju okrągłym. Powierzchnia szorstka koloru szaro-brunatnego. W przelomie szaro-brunatny. Głina z dużą domieszką drobno-, rzadziej średnio- i gruboziarnistego piasku.

Fragment ciężarka tkackiego (ćw. A aru 110), o przekroju okrągłym. Powierzchnia gładka, koloru brunatnego. W przelomie szaro-brunatny. Głina z niewielką domieszką drobnoziarnistego piasku.

7 fragmentów ciężarka tkackiego (ćw. A aru 110) kształtu stożkowatego z zachowanym częściowo otworem poprzecznym. Powierzchnia szorstka koloru szarego. W przelomie szary. Głina z dużą domieszką drobno-, średnio- i gruboziarnistego piasku. Częściowo sklepany. Średnica otworu poprzecznego 1,5 cm. Ryc. 38,18.

Fragment ciężarka tkackiego, okrągłego w przekroju (ćw. A aru 110). Powierzchnia szorstka koloru

brunatno-ceglatego i brunatnego. W przelomie szaro-brunatny. Gлина z niewielką domieszką drobnoziarnistego piasku. Średnica podstawy ok. 8 cm. Ryc. 38,16.

Duży fragment stożkowatego ciężarka tkackiego o płaskiej podstawie (ćw. A aru 110, skupisko γ), utraconego w miejscu poprzecznego otworu. Powierzchnia szorstka koloru brunatnego i szaro-brunatnego. Przełom szaro-brunatny. Gлина z dużą domieszką drobnoziarnistego piasku. Sklejony i uzupełniony częściowo gipsem. Średnice — podstawy 9 cm, otworu poprzecznego 1,2 cm; zachowana wysokość 12,8 cm. Ryc. 38,15.

Fragment płaskiej podstawy ciężarka tkackiego (ćw. A aru 110, skupisko γ). Powierzchnia szorstka koloru szaro-brunatnego. Przełom szaro-brunatny. Gлина z dużą domieszką drobnoziarnistego piasku.

Fragment górnej części ciężarka tkackiego (ćw. A aru 110, skupisko γ) z częściowo zachowanym otworem poprzecznym. Ciężarek ten miał prawdopodobnie kształt zaokrąglonego u góry graniastosłupa, o przekroju prostokątnym. Powierzchnia gładka koloru szaro-brunatnego. Przełom szary. Gлина z niewielką domieszką drobnoziarnistego piasku. Średnica otworu poprzecznego ok. 7 mm.

Fragment górnej części ciężarka tkackiego (ćw. B aru 110) z częściowo zachowanym otworem poprzecznym. Ciężarek ten miał prawdopodobnie kształt stożkowaty. Powierzchnia gładka koloru szaro-brunatnego i szarego. Przełom szaro-brunatny. Gлина z niewielką domieszką drobnoziarnistego piasku. Średnica otworu poprzecznego ok. 7 mm.

Fragment górnej części ciężarka tkackiego (ćw. D aru 128). Ciężarek ten miał prawdopodobnie kształt stożkowaty. Powierzchnia szorstka, porowata, koloru szaro-brunatnego. Przełom szaro-brunatny. Gлина z dużą domieszką krótko ciętej trawy czy słomy (stąd porowatość powierzchni i wnętrza) oraz z niewielką domieszką drobnoziarnistego piasku.

Fragment ciężarka tkackiego (ćw. A aru 143) prawdopodobnie o przekroju okrągłym. Powierzchnia gładka koloru brunatno-szarego. Przełom brunatno-szary. Gлина z niewielką domieszką drobnoziarnistego piasku.

Fragment górnej części ciężarka tkackiego (ćw. A aru 158) kształtu stożkowatego. Powierzchnia gładka koloru brunatnego. Przełom brunatno-szary i czarny. Gлина z niewielką domieszką drobnoziarnistego piasku.

Fragment górnej części ciężarka tkackiego (ćw. A aru 158) kształtu prawdopodobnie nieregularnie stożkowatego. Powierzchnia formowana niestarannie, nosząca odciski długich, szerokich źdźbeł najprawdopodobniej słomy, jest koloru brunatnego i brunatno-szarego. Przełom szary i czarny. Gлина z niewielką domieszką drobnoziarnistego piasku.

Fragment środkowej części ciężarka tkackiego (ar 158 ćw. A) kształtu prawdopodobnie stożkowatego. Powierzchnia gładka, porowata, koloru szaro-brunatnego. Przełom szaro-brunatny. Gлина z dużą domieszką krótko ciętej trawy lub słomy (stąd porowatość powierzchni i wnętrza); domieszki piasku brak. Otwór poprzeczny posiadał średnicę ok. 1 cm.

Fragment ciężarka tkackiego (ar 158 ćw. A) z częściowo zachowanym otworem poprzecznym. Cięża-

rek ten prawdopodobnie posiadał kształt stożkowaty. Powierzchnia szorstka, koloru szaro-ceglatego. Przełom szary. Gлина z dużą domieszką drobnoziarnistego oraz małą domieszką średnio- i gruboziarnistego piasku.

Fragment górnej części ciężarka tkackiego (ar 158 ćw. D) o przekroju okrągłym. Powierzchnia szorstka koloru brunatnego. Przełom szary. Gлина z dużą domieszką drobnoziarnistego piasku, sporadycznie występuje domieszka piasku średnio- i gruboziarnistego, a nawet małych kamyczków o długości 5 mm.

Fragment górnej części ciężarka tkackiego (ar 158 ćw. D) kształtu stożkowatego. Powierzchnia szorstka, koloru brunatnego i szarego. Przełom szaro-brunatny. Gлина z dużą domieszką drobno-, średnio- i gruboziarnistego piasku. Średnica zachowanej części otworu poprzecznego wynosi 1 cm. Ryc. 38,17.

2 fragmenty środkowej części ciężarka tkackiego (ar 158 ćw. D) kształtu stożkowatego, z częściowo zachowanym otworem poprzecznym. Powierzchnia gładka koloru ceglasto-brunatnego. Przełom szaro-brunatny. Gлина z niewielką domieszką drobnoziarnistego piasku oraz z nielicznymi śladami domieszki krótko ciętej trawy lub słomy. Średnica otworu poprzecznego ok. 1 cm.

Fragment ciężarka tkackiego (ar 158 ćw. D) o przekroju okrągłym. Powierzchnia szara oraz brunatno-szara. Przełom brunatno-szary. Gлина z małą domieszką bardzo drobnego piasku.

2 fragmenty ciężarka tkackiego (ar 158 ćw. D) o przekroju okrągłym, z częściowo zachowanym otworem poprzecznym. Powierzchnia szorstka, koloru brunatnego i szaro-brunatnego. Przełom szaro-brunatny i szary. Gлина z dość dużą domieszką drobnoziarnistego piasku oraz z nielicznymi śladami drobnej domieszki roślinnej (plewy?). Średnica otworu poprzecznego 1 cm.

3 fragmenty luźno znalezionych ciężarków tkackich. Wszystkie pochodzą z okazów stożkowatych, przy czym jeden ułamek górnej części ciężarka posiada wklęsnięty czubek, drugi zaś płaską podstawę. Powierzchnia fragmentów jest gładka, koloru brunatnego i szaro-brunatnego. Przełom brunatno-szary i szary. W jednym wypadku gлина nie wykazuje śladów żadnej domieszki, w pozostałych występuje domieszka drobnoziarnistego piasku, przy czym fragment podstawy ciężarka posiada dodatkowo ślady domieszki krótko ciętej słomy lub trawy oraz plew.

2. Naczynia miniaturowe

Do tej grupy zabytków zaliczam rozmaitych typów naczyń, których rozmiary jednak nie wykazują możliwości spełnienia jakichkolwiek funkcji praktycznych.

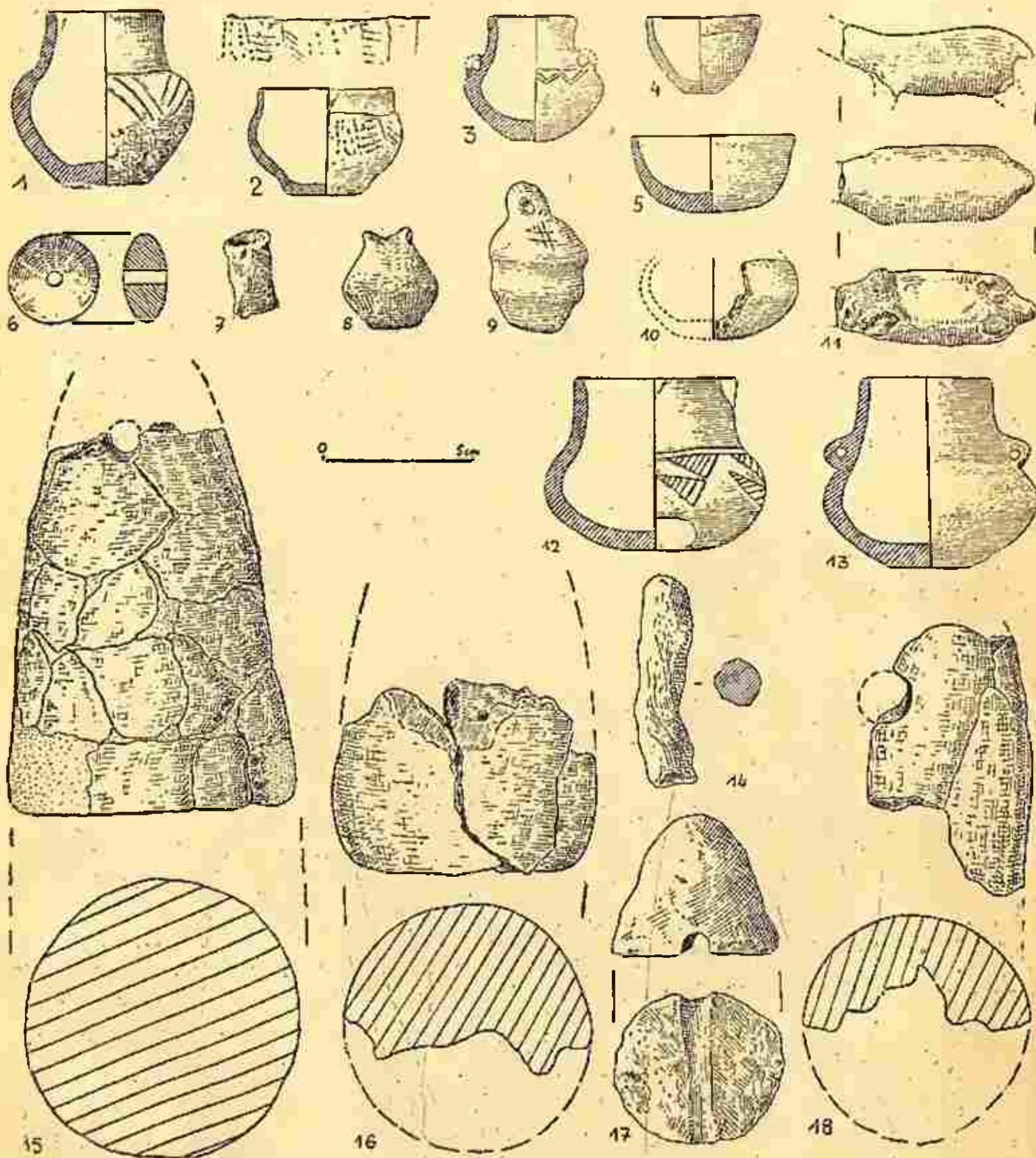
Naczynie (ar 68 ćw. AD) z baniastym brzuścem, wysoką, w przybliżeniu cylindryczną szyjką, u nasady której znajdują się dwa symetrycznie rozmieszczone łamowate uszka, oraz z zaokrąglonym lekko dnem. Powierzchnia gładka koloru szarego. Gлина z dużą domieszką średnioziarnistego piasku. Średnice: otworu 4,5 cm, brzuśca 7,1 cm, dna 2,9 cm, wysokość 6,3 cm. Ryc. 38,13.

Fragment naczynka (ar 68 ćw. D) o charakterze wysokiej miski z lekko podkrośloną, nieco wychyloną szyjką i płaskim dnem. Powierzchnia szorstka ko-

loru ceglasto-brunatnego. Gлина z dużą domieszką drobnoziarnistego piasku. Średnice: otworu — 3,8 cm, dna 1,3 cm, wysokość 2,4 cm. Ryc. 38,4.

Szerokootworowe naczynko (ar 83 ów. AD) z białym brzuścem, krótką, lekko wygiętą ma zewnątrz

szyjką i wyodrębnionym płaskim dnem. Powierzchnia uformowana niestarannie, gładka, koloru brunatnoszarego i szarego, zdobiona jest na największej wydatości brzuśca bardzo nieregularnym i niestarannym ornamentem w postaci pasma czterech pio-

Ryc. 38. Słupca, stan. 1. 1—6, 10, 12—13. Naczynia miniaturowe, 6. Gliniany krążek; 7 i 14. Waleczki gliniane, 8—9. Grzechołki, 11. Gliniana figurka zwierzęca, 15—18. Fragmenty ciężarków tkackich. — Fig. 38. Słupca. Station 1. 1—5, 10 et 12—13. Vases en miniature, 6 Rondelle (fusaiole?), 7 et 14. Petits cylindres, 8—9. Hochets, 11. Figurine d'animal en argile, 15—18. Fragments de poids du métier de tissand.

nowych rzędów nakłuć, pasma poziomych linii, pomiędzy którymi występują pojedyncze nakłucia i pasma linii ukośnych. Szyjka podkreślona jest nieregularnie rytą linią poziomą. Gлина z niewielką domieszką drobnziarnistego piasku. Średnice: otworu 4,5 cm, brzuśca 5,2 cm, dna 2,7 cm, wysokość 3,6 cm. Ryc. 38,2.

Fragment miseczkowatego naczynka (ar 98 ów. AD) z miejscami lekko wychylonym na zewnątrz brzegiem i zaokrąglonym dnem. Powierzchnia gładka koloru szarego i szarobrunatnego. Gлина z niewielką domieszką drobnziarnistego piasku. Średnice: otworu 5,5 cm, dna ok. 2,5 cm, wysokość 2,6 cm. Ryc. 38,5.

Naczynko (ar 113, ów. D) z baniastym brzuścem, wyodrębnioną szyjką z lekko wychylającymi się na zewnątrz brzegami, z resztkami dwóch, symetrycznie umieszczonych na granicy szyjki i brzuśca uszek i płaskim dnem. Powierzchnia gładka, czarno lśniąca (tzw. »grafitowana«), zdobiona jest na granicy szyjki i brzuśca nieregularną, poziomą linią służącą jako podstawa zwisającym trójkątom o bokach wykonanych z podwójnych, nieregularnych linii. Gлина z dużą domieszką drobnziarnistego piasku. Średnice: otworu 2,9 cm, brzuśca 4,6 cm, dna 1,3 cm, wysokość 4,3 cm. Ryc. 38,3.

Naczynko (ar 148 ów. A) z baniastym brzuścem, wyodrębnioną wysoką szyjką, z lekko wychylającymi się na zewnątrz brzegami i z płaskim dnem. Powierzchnia koloru czarnego i szaro-brunatnego, w górnej części gładka, poniżej załomu brzuśca obrzucana. Wyodrębnienie szyjki podkreślone jest głęboko rytą linią poziomą, z której zwisają na przemian ukośne pasma po trzy równoległe linie. Gлина z dużą domieszką drobn-, sporadycznie średnioziarnistego piasku. Średnice: otworu 3,8 cm, brzuśca 6,1 cm, dna 2,9 cm, wysokość 5,9 cm. Ryc. 38,1.

Fragment naczynka (luźno znalezione) o baniastym, zaokrąglonym brzuścu i płaskim dnie. Powierzchnia gładka koloru szarego i czarnego. Gлина z dużą domieszką drobnziarnistego piasku. Średnice: brzuśca ok. 5,3 cm, dna ok. 2 cm, zachowana wysokość 2,8 cm. Ryc. 38,10.

Naczynko (luźno znalezione) o baniastym brzuścu, wyodrębnioncj, wysokiej szyjce z lekko wychylonymi na zewnątrz brzegami o zaokrąglonym dnie. Powierzchnia gładka koloru szaro-brunatnego. Wyodrębnienie szyjki podkreślone jest dwiema poziomymi głęboko rytymi liniami, służącymi jako podstawa luźno rozmieszczonym, zwisającym trójkątom ukośnie zakreskowanym. Poniżej tych trójkątów, równoległe do nich, wyryte są inne trójkąty, również ukośnie zakreskowane. Gлина z dużą domieszką drobnziarnistego piasku. Naczynko uzupełnione gipsem. Średnice: otworu 5,5 cm, brzuśca 7,7 cm, wysokość 6,5 cm. Ryc. 38,12.

3. Grzechotki

Jajowata grzechotka (ar 68 ów. AD) zakończona asymetrycznie położonym uszkiem i posiadająca w dolnej swej części dwa poziome, szerokie wgniecenia. Wewnątrz pusta, zawiera w sobie kilka grzechoczących kamyczków lub grudek gliny. Powierzchnia szorstka koloru brunatnego i szaro-brunatnego zdo-

biona jest w jednym miejscu, poniżej uszka dwiema pionowymi i poziomymi, krzyżującymi się liniami obok których znajduje się kilka krótkich nacięć. Gлина z dużą domieszką drobn- i średnioziarnistego piasku. Wysokość grzechotki (wraz z uszkiem) 5,3 cm, największa średnica 3,3 cm. Ryc. 38,9.

Dwustożkowa w przybliżeniu grzechotka (ar 158 ów. A) zakończona dwoma symetrycznie rozchylającymi się guzkami i posiadająca płaską podstawę. Wewnątrz pusta, zawiera w sobie kilka grzechoczących kamyczków lub grudek gliny. Powierzchnia gładka koloru ciemno-brunatnego. Poprzecznie pod guzkami i pomiędzy nimi znajdują się pojedyncze otworki o średnicy 3 mm. Gлина z dużą domieszką bardzo drobnego piasku. Największa średnica grzechotki 3,2 cm. Średnica podstawy 1,4, wysokość (wraz z guzkami) 3,5 cm. Ryc. 38,8.

4. Inne przedmioty gliniane

Częzerek gliniany²¹⁾ (luźno znaleziony), płaski, z lekka owalny. Powierzchnia gładka koloru szarego, glina z dużą domieszką drobnziarnistego piasku. Średnica 3 cm, średnica otworu 0,5 cm, wysokość 1,5 cm. Ryc. 38,6.

Tulów glinianej figurki zwierzęcej (luźno znalezionej) z zaznaczoną szyją, krótkim, zwisającym ogonkiem i śladami czterech ułamanych nóg. Powierzchnia gładka koloru brunatnego. Gлина z dużą domieszką bardzo drobnziarnistego piasku. Zachowana długość 6,5 cm. Średnica tulowia ca 2,5 cm. Ryc. 38,11.

Fragment nieregularnie modelowanego, szpulkowatego przedmiotu glinianego (ar 128 ów. D). Zachowany w całości, rozszerzający się lekko, koniec wklęsnięty. Być może, że jest to nóżka jakiegoś przedmiotu. Powierzchnia gładka koloru brunatnego. Gлина z niewielką domieszką drobnziarnistego piasku. Zachowana długość 2,5 cm. Średnica końca ca 1,5 cm. Ryc. 38,7.

Nieregularnie modelowany waleczek gliniany (ar 158 ów. D), lekko skręcony wzdłuż własnej osi. Powierzchnia szorstka koloru ciemno-brunatnego. Gлина z dużą domieszką drobn-, średnio- i gruboziarnistego piasku. Długość 6,8 cm, średnica ca 1,5 cm. Ryc. 38,14.

5. Analiza materiału

Tak zwane ciężarki tkackie są bardzo pospolitymi znaleziskami na terenie rozmaitego typu osad od młodszej epoki kamiennej począwszy. Występują one w dwóch zasadniczych kształtach — stożkowatym i graniasto-słupcowatym, i obie te odmiany, ze znaczną przewagą pierwszej, obserwować można w omawianym materiale. Występują one także powszechnie i na innych grodziskach kultury lużyckiej, np. w Biskupinie, skąd mamy analogie do ciężarków stożkowatych²²⁾, posiadających niekiedy u góry wklęs-

²¹⁾ Znajduje się w zbiorach Muzeum w Koninie.

²²⁾ T. Wierczowski, Rzadsze wyroby gliniane (sita, zabawki, przybory tkackie i odlewnicze), Gród prasłowiański w Biskupinie w powiecie żnińskim, Poznań 1938, str. 38; W. Szafraniecki, Ciężarki tkackie i przędzy z grodu kultury »lużyckiej« w Biskupinie, III Sprawozdanie z pracy wykopaliskowych w grodzie kultury lużyckiej w Biskupinie w powiecie żnińskim za lata 1938--1939 i 1946--1948, Poznań 1950, str. 133 i nast.

męcie⁹⁴⁾, oraz do ciężarków kształtu graniastosłupa⁹⁵⁾. Ciężarki stożkowate i graniastosłupowate znane są także z grodziska kultury łużyckiej w Komorowie, w powiecie szamotulskim⁹⁶⁾. Odnośnie do przeznaczenia owych przedmiotów, to w świetle ostatnio prowadzonej dyskusji⁹⁷⁾ wydaje się, że służyły one do obciążania zwisających nici osnowy w pionowych warsztatach tkackich. Duża ilość ciężarków tkackich, znaleziona we fragmentach na terenie grodziska Słupcy, świadczyłaby więc o rozwiniętym tkactwie. Uderzającym w związku z tym jest absolutny brak przęślików glinianych na interesującym nas obszarze (jeśli nie liczyć niepewnego okazu, określonego w niniejszym opracowaniu jako ciężarek gliniany), a służących do obciążania wrzeciona przy skręcaniu nici. Biorąc pod uwagę pospoliczość występowania przęślików glinianych na innych grodziskach kultury łużyckiej (np. w Biskupinie⁹⁸⁾) brak ich w Słupcy nie da się wytłumaczyć tylko fragmentarycznością zbadania tego grodziska. Być może, że wrzeciona używane przez ludność grodu w Słupcy zrobione były wraz z przęślikiem z jednego kawałka drewna⁹⁹⁾.

Naczynia miniaturowe rozmaitych kształtów są bardzo powszechnymi zabytkami, spotykanymi zarówno w osadach jak i na cmentarzyskach młodszych okresów kultury łużyckiej. Podobnie jak w Słupcy są one i na innych grodziskach (np. w Biskupinie¹⁰⁰⁾) miniaturami przypominającymi kształtami naczynia używane w normalnym gospodarstwie ludności owego czasu. Wydaje się, że bez względu na ich jakość wykonania, spełniały one rolę zabawek dziecięcych¹⁰¹⁾. Do rzędu tych zabawek zaliczone są takie grzechotki gliniane. Odnośnie do okazów ze Słupcy najwięcej analogii posiadają grze-

chotki dwustożkowate z grodziska biskupińskiego¹⁰²⁾, z grodziska w Kruszewicy, w powiecie inowrocławskim¹⁰³⁾ oraz z cmentarzyska w Laskach, w powiecie kępińskim¹⁰⁴⁾. Rzadkie jest występowanie uszka, stwierdzonego w naszym wypadku na grzechotce fajcwałej, analogii w tym względzie dostarczają nam również znaleziska biskupińskie¹⁰⁵⁾. Słusznie zwraca się w literaturze przedmiotu uwagę, że grzechotki mogły grać także rolę środków apotropicznych¹⁰⁶⁾. Rolę zabawki dziecięcej spełniała też prawdopodobnie fragmentarycznie zachowana figurka zwierzęca ze Słupcy, mająca swe odpowiedniki w Biskupinie¹⁰⁶⁾. Ze względu na dużą ilość domieszki drobno-, średnio- i gruboziarnistego piasku, występującego w glinie znalezionego w Słupcy wałeczka, charakterystycznej raczej dla ceramiki i to tzw. grubej roboty (obmazywanej i obrzucanej), należy przyjąć, że wałeczek ten jest częścią dłuższego ckażu, z którego lepiono naczynie. Wypalonym zaś mógł zostać przypadkowo na jakimś palenisku lub też w czasie pożaru grodu w Słupcy.

g. Przedmioty metalowe.

1. Narzędzia

Fragment silnie zniszczonego rdzą sierpa żelaznego (ar 110, ćw. B) z wyraźnym zakrzywieniem, główni w mniej więcej środkowej części okazu oraz zwięzający się ku końcowi. Głównia posiadała poprzeczny przekrój trójkątny, o czym świadczy zgrubienie tylca i zastrzona część pracująca. Zachowane wymiary: długość 9 cm, szerokość główki 1,8 cm. Ryc. 39,9.

Fragment silnie zniszczonego rdzą noża żelaznego (ar 68, ćw. A) z prostą głównią o przekroju trójkątnym i otworem (dla umocowania w rękojeści przy pomocy nitu) mniej więcej w środku między ostrzem a tylcem. Otwór ten prawdopodobnie znajdował się w nasady główki. Zachowane wymiary: długość 6 cm, szerokość główki 0,9 cm, średnica otworu 3 mm. Ryc. 39,5.

2. Ozdoby

Dolna część szpili brązowej (ar 83, ćw. AD), zwięzającej się ku ostrzu. Przekrój okrągły. Zachowana długość 6,5 cm, największa grubość 2 mm.

Spiralnie skręcona tarczka najprawdopodobniej

⁹⁴⁾ T. Wieczorowski, op. cit., str. 38; W. Szafrański, op. cit., str. 133 i nast., ryc. 2.

⁹⁵⁾ Ibidem, op. cit., str. 139, ryc. 5.

⁹⁶⁾ T. Malinowski, Grodziska kultury łużyckiej w Wielkopolsce, *Fontes Archaeologici Posnanienses*, tom V, Poznań 1955, str. 10—11, ryc. 29 (9).

⁹⁷⁾ J. Kostrzewski, Kiedy zjawily się w Polsce krosna poziome?, *Lud*, tom XXI, cz. 1, Wrocław 1954, str. 667—676; T. Wróblewski, Kilka uwag o geograficznym zasięgu występowania krosien poziomych i pionowych, *Lud*, tom XXI, cz. 1, Wrocław 1954, str. 677—698; A. Nahlik, W sprawie rozwoju krosna tkackiego, *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, rok IV, nr 3, Warszawa 1956, str. 519—540. W związku z tą ostatnią pracą można dodać, że z okolic miejscowości Wysoká Libeň okr. Mělník w Czechosłowacji pochodzi stożkowaty ciężarek tkacki wykonany z kamienia, wysoki ca 16 cm, przynależny być może do kultury knowickiej (Dział Prehistoryczny Muzeum Narodowego w Pradze, nr inw. 19652).

⁹⁸⁾ Por. np. T. Wieczorowski, op. cit., str. 38, i W. Szafrański, op. cit., str. 146 i nast.

⁹⁹⁾ Jest to oczywiście hipoteza robocza. K. Moszyński (*Kultura ludowa Słowian*, cz. I, Kraków 1929, str. 303—304) podobne typy wrzecion, występujące w czasach nam współczesnych na rozległych obszarach Słowiańszczyzny, uważa za okazy młodsze.

¹⁰⁰⁾ T. Wieczorowski, op. cit., str. 38; Z. Kołosówna, *Przedmioty kultury i zabawki z grodu kultury łużyckiej w Biskupinie*. III Sprawozdanie z prac wykopalskich w grodzie kultury łużyckiej w Biskupinie w powiecie żnińskim za lata 1938—1939 i 1946—1948, Poznań 1950, str. 236.

¹⁰¹⁾ Odmienne zdania jest Z. Kołosówna, op. cit., str. 236—237.

¹⁰²⁾ T. Wieczorowski, op. cit., str. 37, tabl. XXXII, 15; Z. Kołosówna, op. cit., str. 235.

¹⁰³⁾ Z. Zakrzewski, Nasyp na Rzemnowskim Ostrowie w Kruszewicy, w pow. strzelińskim, *Wiadomości Archeologiczne*, tom IX, Warszawa 1924—1925, str. 185, ryc. 13; T. Malinowski, op. cit., str. 14, ryc. 31 (4).

¹⁰⁴⁾ M. Cwirko-Godyckij i A. Wrzosek, Grzechotki z grobów cmentarzyska łużyckiego w Laskach, w pow. kępińskim, *Światowit*, tom XVII, Warszawa 1939, str. 171—254.

¹⁰⁵⁾ Z. Kołosówna, op. cit., str. 214.

¹⁰⁶⁾ Por. W. Szafrański, Wierzenia mieszkańców grodu biskupińskiego, *Z Otchłani Wieków*, rok XVII, zes. 5—6, Poznań 1948, str. 74; E. R. Rabięga, Współczesne i przedhistoryczne zabawki gliniane w Polsce, *Z Otchłani Wieków*, rok XVIII, zes. 7—8, Poznań 1949, str. 117—119; Z. Kołosówna, op. cit., str. 235—236. Za daleko posuniętym wydaje się jednak wniosek autorki dotyczący celebrowania (magicznych) obrzędów przez dzieci, w dodatku tylko przez wybrane dzieci (str. 236).

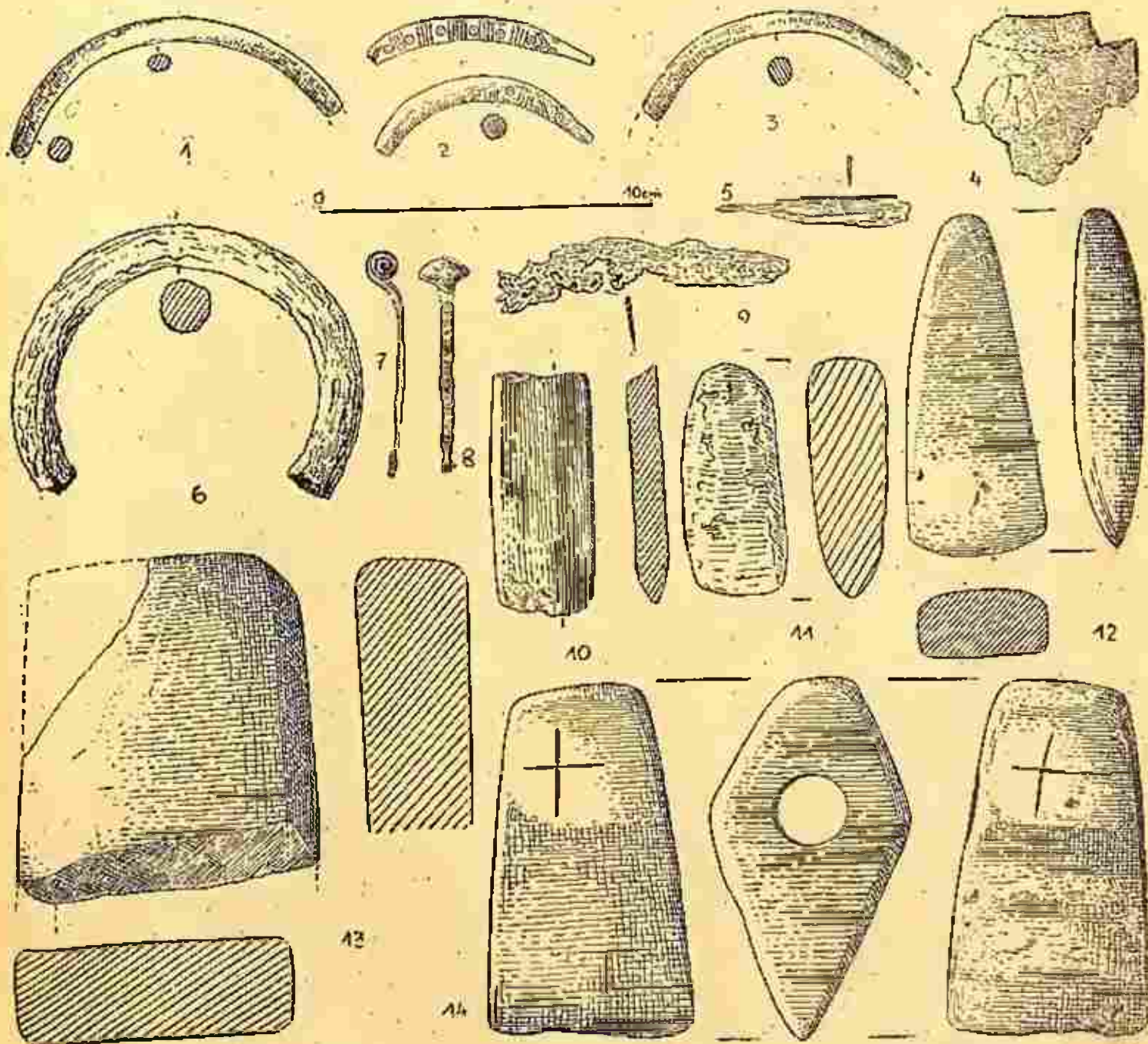
¹⁰⁶⁾ Eadem, op. cit., str. 237—238, ryc. 64 i 67.

szpili brązowej (ar. 110, ćw. A). Średnica tarczki 2,7 cm, grubość drutu 2—3 mm.

Fragment szpili brązowej (ar 110, ćw. B), zwężającej się ku ostrzu. Przekrój okrągły. Zachowana długość 10,9 cm, największa grubość 3 mm.

Fragment szpili (?) brązowej (ar. 128, ćw. A), wykonanej z drutu, miejscami spłaszczonego, miejscami zaokrąglonego noszącego na powierzchni prawdopo-

Fragment szpili żelaznej (ar 158, ćw. A), silnie zniszczonej przez rdzę. Główka stożkowata osadzona była na szyjce, posiadającej w zachowanej części ornament w postaci podwójnych pasm poziomych zgrubień, podciętych prawdopodobnie płytkami rowczkami. Zachowana długość (wraz z główką) 6,4 cm, średnica główki 1,5 cm, średnica przeciętna szyjki 3 do 4 mm. Ryc. 39,8.

Ryc. 39. Słupca, stan. 1. 1—3, 5—9. Przedmioty metalowe, 4. Fragment skóry, 10—14. Przedmioty kamienne. —
Fig. 39. Słupca. Station 1. 1—3 et 5—9. Objets en métal, 4. Fragment de cuir, 10—14. Objets en pierre.

dobnie ślady kucia. Zachowana długość 9,5 cm, grubość drutu średnio 2 mm.

Szpila żelazna (ar 110, ćw. A) z główką lekko odgiętą, spiralnie (2,5 raza) zwiniętą w uszko, silnie zniszczoną przez rdzę. Zachowana długość 6,9 cm, szerokość spłaszczonej części główki 5 do 6 mm. Ryc. 39,7.

Fragment naramiennika brązowego (ar 83, ćw. AD), wykonanego z długiego pręta, spłaszczonego od strony wewnętrznej. Powierzchnia niezdobiona wykazuje prawdopodobnie ślady kucia. Zachowana długość 12,3 cm, przypuszczalna średnica ok. 10 cm, średnica pręta 6—7 mm. Ryc. 39,1.

Fragment silnie spatinowanego naramiennika brą-

zowego (ar 98, ćw. AD), wykonanego z okrągłego pręta, spłaszczonego od strony wewnętrznej. Powierzchnia niezdobiona, wykazuje prawdopodobnie ślady kucia. Zachowana długość 9,6 cm, przypuszczalna średnica ok. 10 cm, średnica pręta 6—7 cm. Ryc. 39,3.

Fragment ozdoby brązowej (ar 110, ćw. A), wykonanej z okrągłego pręta, zwężającego się ku lekko odchylnemu, ułamanemu końcowi. Strona wewnętrzna przedmiotu pokryta jest ornamentem w postaci pasm poprzecznych kresiek przedzielanych kółkami z koncentrycznymi dołeczkami występującymi pojedynczo, parami lub trójkami. Co pewien czas spotyka się także poprzeczne, podwójne linie tworzące literę V o zakreskowanych bokach. Zachowana długość 8 cm, przypuszczalna średnica ok. 6 cm, średnica pręta 6 mm. Ryc. 39,2.

Fragment lekko owalnej bransolety żelaznej (ar 158, ćw. A), wykonanej z pręta o przekroju okrągłym. Powierzchnia, silnie zniszczona przez rdzę, nie posiada śladów ornamentu. Zachowana długość 23 cm, średnica (wewnętrzna) 8 cm, średnica pręta 1—1,3 cm. Ryc. 39,6.

3. Przedmioty nieokreślone

2 fragmenty przedmiotu (ar 110, ćw. A), wykonanego ze spłaszczonego pręta żelaznego, tworzącego regularnie zaokrąglony łuk zwężający się na jednym z końców. Być może, że są to ułamki bransolety. Powierzchnia silnie zniszczona przez rdzę, nie posiada śladów ornamentu. Zachowana długość fragmentów 5,6 i 3,5 cm, przypuszczalna średnica ok. 6 cm, szerokość pręta 5 mm, jego grubość ca 2 mm.

3 fragmenty przedmiotu (ar 110, ćw. A) wykonanego z pręta żelaznego, częściowo o przekroju prostokątnym, częściowo zaś kwadratowym. Ułamki te tworzą miejscami dość regularne łuki, miejscami zaś są skreślone lekko wokół swej osi i powyginane. Zachowana długość fragmentów 9 cm, 12,5 cm i 8 cm, grubości pręta ca 3×3 mm i 6×2 mm.

Fragment owalnego przedmiotu (ar 158, ćw. A), wykonanego z pręta żelaznego o przekroju w przybliżeniu trapezowatym. Zachowana długość 8,2 cm, średnice wewnętrzne 3,2 oraz przypuszczalnie 2,7 cm, grubość pręta ca 3 mm.

3 nieokreślonego kształtu fragmenty przedmiotu żelaznego silnie zniszczone przez rdzę, znalezione na ćw. A aru 143.

2 fragmenty cienkich pręcików żelaznych, silnie zniszczonych przez rdzę, znaleziono na ćw. A aru 158.

4. Analiza materiału

Z powodu złego stanu zachowania trudno coś dokładnego powiedzieć o pierwotnym wyglądzie znalezionego sierpa. Posiada on zakrzywioną, półkolistą główkę, spotykaną np. u sierpów żelaznych z Biskupina¹⁰²⁾. Niestety brak jest z grodzisk kultury łużyckiej najbliższego terenu noży żelaznych posia-

dających otwory dla nitów. W ogóle noże żelazne rzadko spotykamy na grodziskach z wczesnej epoki żelaznej. Na dużą stosunkowo ilość przedmiotów wykonanych z tego metalu w Biskupinie wypada tylko jeden nóż i to w dodatku trudny do bliższego określenia¹⁰⁶⁾. Noże z otworami dla nitów z okresu halszackiego znane są natomiast z cmentarzysk w Dąbrowie, w powiecie wieluńskim¹⁰³⁾ oraz w Górszewicach, w powiecie szamotulskim¹⁰⁴⁾ a z dalszych terenów znamy je z obszaru grupy bielińskiej kultury łużyckiej¹⁰⁵⁾. Odnośnie do szpil brązowych, to stan ich zachowania nie pozwala na przeprowadzenie ściślejszych porównań. Jedyna znaleziona spiralnie skreślona tarczka szpili brązowej posiada odpowiednik w Kamieńcu, w powiecie toruńskim¹⁰⁷⁾. Szpila żelazna ze stożkową główką posiada prawdopodobnie analogię (w okazy z łabędzią szyjką) w Biskupinie¹⁰⁸⁾, dalszą analogią jest też szpila z Góry, w powiecie jarocińskim¹⁰⁹⁾, posiadająca główkę półkulistą, lecz za to analogiczne zdobienie szyjki. Jeśli chodzi o szpilę żelazną z główką spłaszczoną, zwinioną w uszko, to będzie ona miała swój odpowiednik w Biskupinie¹¹⁰⁾, a fragmenty naramienników brązowych, niezdobionych — w Kamieńcu, w powiecie toruńskim¹¹¹⁾. Analogiami do bransolety żelaznej, posiadającymi jednak bardziej owalne kształty i zdobienie powierzchni (być może ze względu na przecięcie rdzą nie zachowało się ono na naszym okazie) są bransolety z Górszewic, w powiecie szamotulskim¹¹²⁾ i ze Szczonowa, w powiecie jarocińskim¹¹³⁾. Odnośnie do fragmentu ozdoby, będącej ze względu na ornament występujący na jej powierzchni wewnętrznej, częścią wtórnie zgiętego naszyjnika lub bransolety, można podać, że podobną ornamentykę (kółka z koncentrycznymi dołeczkami) spotyka się na rozmaitych przedmiotach kultury łużyckiej, zarówno brązowych¹¹⁴⁾, jak i kościanych¹¹⁵⁾. Stosunko-

¹⁰⁶⁾ *Idem*, op. cit., str. 104, ryc. 12 (8).

¹⁰⁷⁾ K. Jażdżewski, Osadnictwo prehistoryczne nad górną Prosną, Z Otchłani Wieków, rok IV, zes. 5—6, Poznań 1929, str. 98, ryc. 6.

¹⁰⁸⁾ Z. Pieczyński, Cmentarzysko z wczesnego okresu żelaznego (700—400 przed n. e.) w Górszewicach w pow. szamotulskim, *Fontes Archaeologici Posnanienses*, tom IV, Poznań 1954, str. 102, ryc. 1 (10) i inne.

¹⁰⁹⁾ W. Kropf, Die Billendorfer Kultur auf Grund der Grabfunde, Leipzig 1938, str. 130, ryc. 253 (2—3, 6—8).

¹¹⁰⁾ B. Zielonka, Materiały z osiedla obronnego kultury łużyckiej w miejscowości Kamieniec, pow. Toruń, *Wiadomości Archeologiczne*, tom XXII, zes. 2, Warszawa 1955, str. 161, tabl. XXII, 21.

¹¹¹⁾ B. Kostrzewski, Przedmioty brązowe i żelazne z grodu kultury łużyckiej w Biskupinie, Gród prasłowiański w Biskupinie w powiecie znińskim, Poznań 1938, str. 45, tabl. XXXVII, 17, 22.

¹¹²⁾ J. Kostrzewski, Wielkopolska w pradziejach, Warszawa—Wrocław 1965, str. 138, ryc. 379.

¹¹³⁾ B. Kostrzewski, op. cit., str. 45, tabl. XXXVII-16.

¹¹⁴⁾ B. Zielonka, op. cit., str. 161, tabl. XX, 7.

¹¹⁵⁾ Z. Pieczyński, op. cit., str. 121, ryc. 33 (2).

¹¹⁶⁾ A. Witkowska, Halszacki skarb żelazny z Szczonowa, w pow. jarocińskim, *Przegląd Archeologiczny*, tom IX, zes. 1, Poznań 1951, str. 72.

¹¹⁷⁾ J. Kostrzewski, Ze studiów nad wczesnym okresem żelaznym w Polsce, *Slavia Antiqua*, tom IV, Poznań—Wrocław 1954, ryc. 5; J. Antoniewicz, Zabytki halszackie z Bogumilowa i Pyszkowa w pow. sieradzkim, *Światowit*, tom XVIII, Warszawa 1947, tabl. I, 13; E. Pe-

¹⁰²⁾ B. Kostrzewski, Przedmioty brązowe i żelazne z grodu kultury łużyckiej w Biskupinie, Gród prasłowiański w Biskupinie w powiecie znińskim, Poznań 1938, str. 45, tabl. XXXVII, 12—13; *Idem*, Przedmioty brązowe i żelazne z grodu kultury łużyckiej w Biskupinie, III Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w Biskupinie w powiecie znińskim za lata 1938—1939 i 1946—1948, Poznań 1950, str. 104, ryc. 12 (1 i 4).

wo duża ilość przedmiotów żelaznych świadczy, że omawiany materiał pochodzi z okresu halsztackiego. Na bliższe sprecyzowanie chronologii nie pozwala fakt występowania przedmiotów typowych zarówno dla podokresu halsztackiego C jak i podokresu halsztackiego D (żelazne sierpy, noże)¹²¹. To samo dotyczy także szpil żelaznych, wykpanych w Słupcy, przy czym okazy z główką zwinętą w uszko uważa się za przynależne raczej do młodszej fazy okresu halsztackiego¹²². Również li. ułamkowo zachowane przedmioty z brązu ze względu na brak cech, pozwalających na ściślejsze ustalenie ich chronologii, nie wnoszą nic nowego do ogólnego datowania omawianego materiału.

h. Przedmioty kamienne

1. Narzędzia¹²³

Motyka kamienna (ar 83, ćw. AD), lekko zwężająca się ku obuchowi i posiadająca zaokrąglone ostrze. Powierzchnia pozbijana. Długość 7,3 cm, szerokość obucha ca 2 cm, szerokość ostrza 2,5 cm, największa grubość 2,4 cm. Ryc. 39,11.

Fragment płaskiej motyki kamiennej (ar 113, ćw. A) o przekroju poprzecznym prostokątnym i obustronnie ściętym, zaokrąglonym ostrzu. Obuch ułamany, ostrze poobijane. Niektóre brzegi noszą ślady dodatkowego, silnego wytarcia. Zachowana długość 7,5 cm, szerokość 2,7—3 cm, grubość ca 1 cm. Ryc. 39,10.

Motyka kamienna (ar 113, ćw. A), zwężająca się z lekką symetrycznie ku obuchowi, o przekroju podłużnym w przybliżeniu soczewkowatym. Ostrze obustronnie ścięte, zaokrąglone. Powierzchnia wygładzona. Długość 10,3 cm, szerokość obucha 1,3 cm, szerokość ostrza 4,2 cm, największa grubość 2 cm. Ryc. 39,12.

Fragment dużej osetki prostokątnej (ar 98, ćw. AD) o przekrojach prostokątnych. Powierzchnia gładka, miejscami wyraźnie starta. Krawędzie zaokrąglone. Zachowana długość 9,5 cm, szerokość 8,5 cm, grubość 3 cm. Ryc. 39,13.

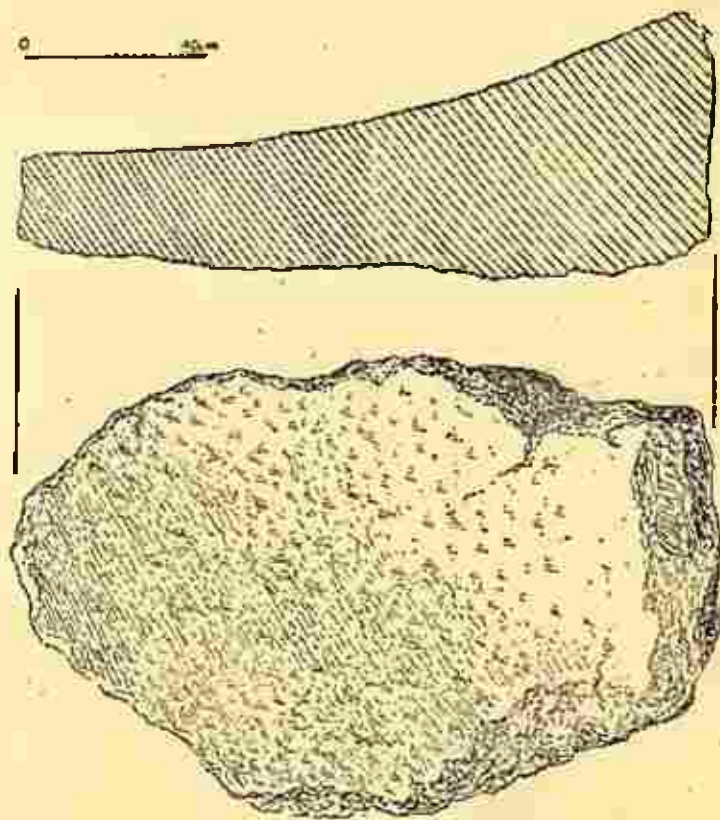
Pięcioboczny toporek kamienny (ar 143; ćw. A) o tępym obuchu i rozszerzającym się ostrzu. Powierzchnia wygładzona, otłuczona jest na obuchu i z jednej strony ostrza. Obydwie górne, przeciwległe płaszczyzny toporka zdobione są znakami prostego krzyża. Wysokość 11 cm, szerokość ostrza 6 cm, średnica otworu 2,5 cm. Ryc. 39,14.

Fragment pięciobocznego toporka kamiennego (ar 157, ćw. B) o wygładzonej powierzchni. Średnica otworu 2 cm.

Ostrze najprawdopodobniej pięciobocznego toporka kamiennego (ar 158, ćw. A) o wygładzonej powierzchni. Otwór dla trzonka lejkwaty. Szerokość ostrza 3,2 cm, średnica otworu 2,5 i 2,2 cm.

Ostrze najprawdopodobniej pięciobocznego toporka kamiennego (ar 158, ćw. D) o wygładzonej powierzchni. Otwór dla trzonka lejkwaty. Szerokość ostrza 4,5 cm, średnica otworu w granicach 1,5 do 2 cm.

Wśród licznych żaren kamiennych wyróżnić można typ niekwatowy, podłużny, występujący rzadko (np. ar 158, ćw. A) posiadający ukośnie ściętą powierzchnię tarcia oraz liczniej występujący typ protrotacyjny, owalny o mniej więcej regularnie wklęsniętej powierzchni tarcia (np. ar 110, ćw. A). Z pierwszym typem żarna (ryc. 40) łączą się rozcieracze kuliste.

Ryc. 40. Słupca, stan. 1. Żarno kamienne typu niekwatowego. — Fig. 40. Słupca, Station 1. Moulin à bras.

w drugim typem żarna zaś (ryc. 41,3) rozcieracze mniej lub więcej płaskie, posiadające jedną tylko powierzchnię pracującą w formie lekko wypukłej. Rozcieracze tego ostatniego typu znalezione były w 2 egz. na ćw. A i B ar 110 (rys. 41,1—2).

Gładzik kamienny (ar 110, ćw. A) kształtu trapezowatej bryły o zaokrąglonych końcach. Najszersza płaszczyzna stanowiąca podstawę gładzika jest silnie starta. Długość 9 cm, szerokość podstawy średnio 3,5 cm, wysokość 1,8—2,5 cm. Ryc. 42,1.

Fragment walcowatego przedmiotu kamiennego (ar 110, ćw. A) ze śladami wygładzenia powierzchni. Zachowana długość 7,6 cm, średnice 3,7 i 4,4. Ryc. 42,2

2. Analiza materiału

Motyki kamienne, spotykane na grodziskach kultury łużyckiej, uważano dotychczas w większości wypadków za narzędzia neolityczne, znajduwane na złożu włórnym. Tak na przykład w Biskupinie wszystkie motyki kamienne uznano za neolityczne¹²⁴.

¹²⁴ J. Zurek, Zabytki z epoki kamiennej na półwyspie biskupińskim, Gród prasłowiański w Biskupinie

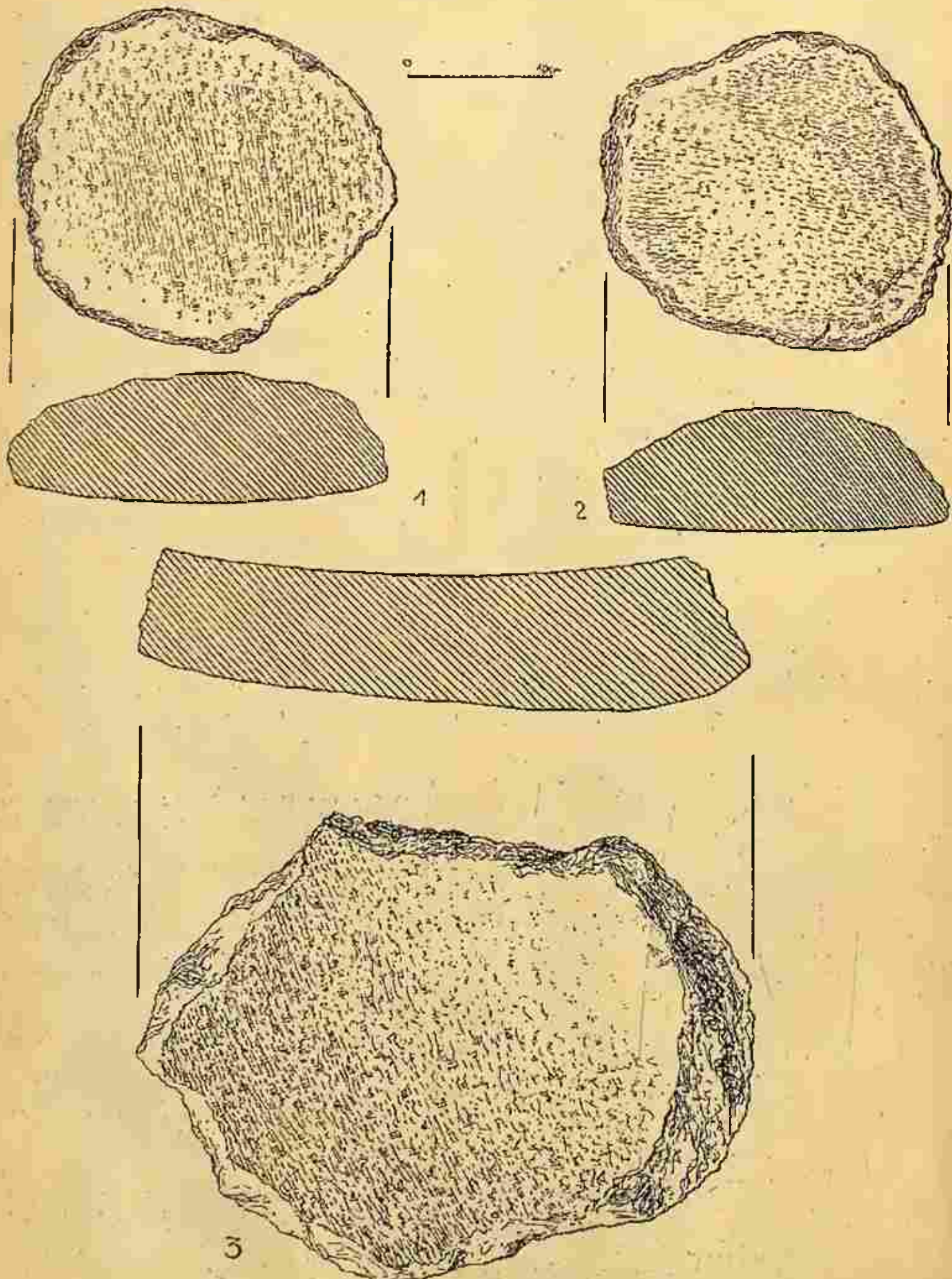
tersen, Schlesien vor der Eiszeit bis ins Mittelalter, Berlin—Leipzig, b. r., str. 105, ryc. 205 i inne.

¹²⁰ A. Kieckebusch, Die Ausgrabung des bronzeitlichen Dorfes Buch bei Berlin; Berlin 1923, ryc. 19.

¹²¹ J. Kostrzewski, Wielkopolska w pradziejach, Warszawa—Wrocław 1955, str. 135 i 149.

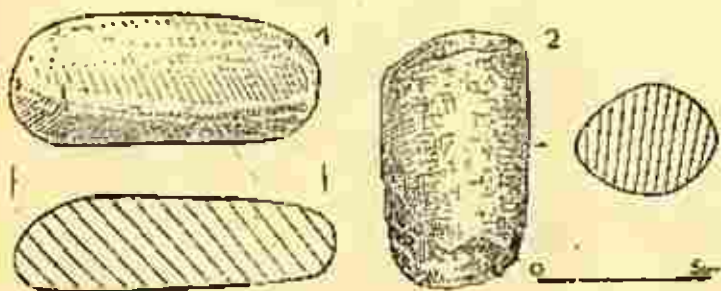
¹²² Idem, op. cit., str. 138.

¹²³ W Muzeum w Koninie znajduje się pięcioboczny toporek kamienny oraz szczątki motyki kamiennej. Jeden z tych przedmiotów pochodzi z grodziska w Słupcy.

Ryc. 41. Słupca, stan. 1. Żarna kamienne typu protorotacyjnego. 1—2. Rozcieracze, 3. Kamień spodni. — Fig. 41. Słupca. Station 1. Moulins à bras. 1—2. Broyeurs, 3. Moulin.

Nie negując bynajmniej, że w wielu wypadkach tak rzeczywiście być mogło, na co mogą wskazywać nie-liczne ułamki ceramiki neolitycznej (kultury pucharów lejkowatych) i niektóre inne przedmioty kamienné¹²³⁾, niewątpliwie część tych motyk należy uznać za przynależne do kultury lużyckiej i to nie tylko w sposób wtórny, jak to wyrażano w literaturze przedmiotu¹²⁴⁾. Wskazują na to właśnie motyki znalezione na grodzisku w Słupcy, w Komcrowie, w powiecie szamotulskim¹²⁵⁾ oraz na ementarzysku kultury lużyckiej w Laskach, w powiecie kępińskim¹²⁶⁾. W dodatku jedna z motyk pochodzących z grodziska w Słupcy, wykonana z łupku, nosi na brzegach ślady dodatkowego wytarcia. Można to tłumaczyć w ten sposób, że po uszkodzeniu motyki do tego stopnia, że nie nadawała się ona do swego pierwotnego prze-

Ryc. 42. Słupca, stan. 1. Gładziki kamienne. — Fig. 42. Słupca, Station 1. Polissoirs en pierre.

znaczenia, co obserwujemy w naszym przypadku, wykorzystano dodatkowo materiał, z którego była zrobiona i zamieniono ją na oselkę. Oczywiście, nie mogło to mieć miejsca w epoce kamiennej. Oselki powszechnie występują w Biskupinie¹²⁷⁾ i na niektórych ementarzyskach kultury lużyckiej¹²⁸⁾. Są one jednak zwykle nieregularne, wydłużone, posiadające

w powiecie żnińskim, Poznań 1938, str. 25 i 27; F. Maciejewski, Zabytki z młodszej epoki kamiennej znalezione na półwyspie jeziora biskupińskiego w powiecie żnińskim, III Sprawozdanie z prac wykopaliskowych na grodzisku kultury lużyckiej w Biskupinie w powiecie żnińskim za lata 1938—1939 i 1946—1948, Poznań 1950, str. 91.

¹²³⁾ J. Żurek, op. cit., str. 24.

¹²⁴⁾ Idem, op. cit., str. 25 i 28.

¹²⁵⁾ T. Malinowski, Grodziska kultury lużyckiej w Wielkopolsce, Fontes Archaeologici Posnanienses, tom V, Poznań 1955, ryc. 29 (1).

¹²⁶⁾ A. Wrzosek i M. Cwirko-Godycki, Przedmioty z kamienia znalezione na ementarzysku lużyckim w Laskach w pow. kępińskim, Przegląd Antropologiczny, tom XIII, zes. 4, Poznań 1938, str. 616, tabl. II.

¹²⁷⁾ T. Dobrogowski, Narzędzia kamienne z grodu kultury lużyckiej w Biskupinie w pow. żnińskim, Gród Prasłowiański w Biskupinie w powiecie żnińskim, Poznań 1938, str. 44; F. Maciejewski, Narzędzia kamienne z grodu kultury lużyckiej w Biskupinie, III Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w grodzie kultury lużyckiej w Biskupinie w powiecie żnińskim za lata 1938—1939 i 1946—1948, Poznań 1950, str. 107—108.

¹²⁸⁾ J. Kostrzewski, Wielkopolska w czasach przedhistorycznych, wyd. II, Poznań 1923, str. 102; L. J. Łuka, Cmentarzysko kultury lużyckiej w Czarnkowie, IV—V okr. epoki brązu, Fontes Praehistorici, tom I, Poznań 1951, str. 82.

niekiedy otworki do zawieszania¹²⁹⁾ i nie mogą stanowić pełnej analogii do naszego bardzo regularnego okazu. Bardzo powszechnymi są na stanowiskach kultury lużyckiej, zwłaszcza zaś pochodzących z wczesnej epoki żelaznej, toporki kamienne, posiadające niekiedy w swej górnej części wyryte znaki, zwykle dwóch linii skrzyżowanych pod rozmaitym kątem¹³⁰⁾. Analogii do naszego w całości zachowanego okazu szukać możemy w Biskupinie¹³¹⁾ oraz nieco pełniejszej w Jankowie, w powiecie mogileńskim¹³²⁾. Niezbyt wyjaśnione jest jednak dotąd przeznaczenie owych toporków. Niektóre z nich, jak wspomniano wyżej i co obserwujemy na naszym okazy, mają wyryte krzyżujące się linie, uważane za symbol słońca¹³³⁾ stąd ogół z tych toporków wiąże się z obrzędami kultowymi ludności kultury lużyckiej¹³⁴⁾. Wyszukane też były sugestie odnośnie do praktycznego przeznaczenia owych toporków¹³⁵⁾, które uzupełnić można dwoma dalszymi spostrzeżeniami. Będzie to duża ilość toporków i ich ułamków w porównaniu z narzędziami wykonanymi z metalu w znaleziskach biskupińskich i słupskich oraz fakt praktycznego używania innych, wymagających obróbki narzędzi kamiennych a mianowicie motyk.

Odnośnie do żaren kamiennych i rozcieraczy, występujących na grodzisku w Słupcy, uderzającym jest fakt spotkania w przeważającej większości żaren tzw. protorotacyjnych wraz z płaskimi, „bochenkowatymi” rozcieraczami w stosunku do podłużnych żaren nieckowatych. Zjawisko to jest o tyle ciekawe, że w wypadku posługiwania się żarnami protorotacyjnymi, przy użyciu rozcieracza „bochenkowatego”, nakrywającego większość powierzchni żarna, możliwe było tylko wykonywanie ruchów obrotowych, przypominających ruchy bieguna u żaren rotacyjnych. Powodowało to w efekcie większą wydajność pracy niż na żarnach typu podłużnego, do którego używano rozcieracza kulistego. Być może, że dalsze obserwacje nad żarnami zarówno okresu schyłkowego kultury lużyckiej jak i okresów późniejszych pozwolą na zapełnienie luki w rozwoju żaren przez odnalezienie momentu przejściowego od żaren nieckowatych i protorotacyjnych do rotacyjnych na naszych ziemiach¹³⁶⁾. Żarna protorotacyjne nie są mi znane z innych stanowisk kultury lużyckiej, w Biskupinie występują jedynie żarna z rozcieraczami kulistymi¹³⁷⁾. Według niektórych danych żarna zbliżone swym charakterem do żaren protorotacyjnych ze Słupcy miano znajdować już na stanowiskach neolitycznych w Pol-

¹²⁹⁾ M. Kostrzewska, Wyroby kamienne kultury lużyckiej w Wielkopolsce w epoce brązu i wczesno-żelaznej, Przegląd Archeologiczny, tom IX, zes. 2—3, Poznań 1953, str. 237.

¹³⁰⁾ Idem, op. cit., str. 239—248.

¹³¹⁾ F. Maciejewski, op. cit., str. 106, ryc. 3.

¹³²⁾ M. Kostrzewska, op. cit., str. 250, ryc. 16 (2) (tu pod nazwą Pakość).

¹³³⁾ E. Petersen, Schlesien von der Eiszeit bis ins Mittelalter, Berlin—Leipzig, b. r., str. 111.

¹³⁴⁾ Por. np. M. Kostrzewska, op. cit., str. 247—248, 252—253; W. Hensel, Poznań w starożytności i we wczesnym średniowieczu, Przegląd Zachodni, rok IX, nr 6—8, Poznań 1953, str. 46.

¹³⁵⁾ M. Kostrzewska, op. cit., str. 253—254.

¹³⁶⁾ Por. A. Nasz, Żarna wczesnodziejowe, Warszawa—Wrocław 1950, str. 66.

¹³⁷⁾ Por. T. Dobrogowski, op. cit., str. 64; F. Maciejewski, op. cit., str. 108—109.

sce¹⁴⁰). Gładzik oraz walcowaty przedmiot kamienny znane są z licznych stanowisk kultury łużyckiej¹⁴¹), a z grodzisk np. w Biskupinie¹⁴²).

i. Przedmioty z innych surowców

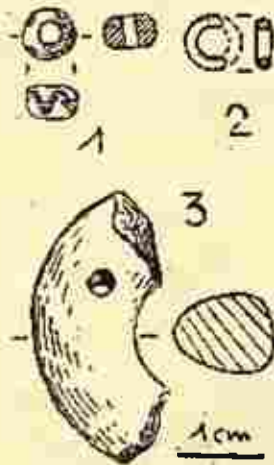
1. Szkło

Fragment okrągłego paciorka z niebieskiego szkliwa (ar 113, ćw. D). Jest on płaski i posiada przekrój wypukłej na zewnątrz soczewki. Średnica paciorka 7 mm, średnica otworu 4 mm, wysokość 2 mm. Ryc. 43,2.

Gruby, wysoki, okrągły paciorek z niebieskiego szkliwa (ar 158, ćw. A) z wtopionym na zewnętrznej stronie grubym, miejscami zaokrąglonym zygzakiem ze szkliwa żółtego. Przekrój wypukłej na zewnątrz soczewki. Średnica paciorka 7 mm, średnica otworu 2 mm, wysokość 4 mm. Ryc. 43,1.

2. Bursztyn

Wisiorzek bursztynowy (ar 158, ćw. A) wykonany przez przewiercenie dziurki w ułamanej części okrągłego, dużego paciorka, posiadającego wyraźnie starte krawędzie w miejscu ułamania. Posiadał on przekrój w przybliżeniu okrągły, lekko spłaszczony od strony zewnętrznej. Bursztyn koloru ciemno-czerwonego. Średnica pierwotna paciorka 4,4 mm, średnica pierwotna otworu 1,4 cm, wysokość 9 mm, średnica wtórnie wywierconego otworu 2 mm. Ryc. 43,3.

Ryc. 43. Słupca, stan. 1. 1—2. Paciorki ze szkliwa, Wisiorzek bursztynowy. — Fig. 43. Słupca, Station 1. 1—2. Perles en verre. 3. Pendeloque en ambre jaune.

3. Skóra

Fragment obuwia (?) ze skóry bydłowej (ar 110, ćw. A). Posiada on część (poziomego?) ścięgu oraz poniżej znajdujące się luźno rozrzucone dziurki w liczbie pięciu, z których cztery tworzą dosyć regularny prostokąt. Grubość skóry nieregularna od 2 do 4 mm. Ryc. 39,4.

4. Analiza materiału

Paciorki ze szkliwa, opisane powyżej, posiadają liczne analogie w Biskupinie, zarówno pod względem

kształtów jak i ornamentu¹⁴³). Występują one w podokresie halsztackim C jak i podokresie halsztackim D (także i w znaleziskach kultury pomorskiej¹⁴⁴). Do wisiorzka bursztynowego nie znalazłem bliskiej analogii. Wszelkiego rodzaju wyroby bursztynowe znane są na naszych ziemiach już od okresów poprzedzających kulturę łużycką. Z czasu trwania tej ostatniej można by przytoczyć znaleziska paciorków bursztynowych z Biskupina, posiadających jednakże mniejsze rozmiary i nieraz odrębne kształty¹⁴⁵). Atrakcyjność surowca, z którego wyrabiano powyższe paciorki, sprawiła w naszym wypadku przerobienie ułamka paciorka na wisiorzek; podobne tendencje wtórnego wykorzystania uszkodzonych wyrobów bursztynowych znane są z Biskupina¹⁴⁶).

Niespodziewanym znaleziskiem jest fragment prawdopodobnie obuwia skórzanego, nie posiadający żadnej analogii z okresu trwania kultury łużyckiej. Odkryty został w obrębie warstwy II, a więc warstwy czysto łużyckiej¹⁴⁷). Nie można jednak na tym miejscu wykluczyć możliwości zawleczenia tego fragmentu z warstwy wyższej, wykazującej niktę ślady pohytu człowieka w okresie średniowiecznym, przez rozmaite zwierzęta ziemne¹⁴⁸). Pełną odpowiedź w tej sprawie mogłyby może dać specjalne badania.

j. Przedmioty średniowieczne

Jak już wspomniano we wstępie niniejszego opracowania, w górnej części warstwy I wykopów na terenie majdanu grodziska w Słupcy wystąpiły nieliczne ułamki naczyń, pochodzące z okresu średniowiecznego.

1. Materiały

Wśród 36 ogółem znalezionych ułamków naczyń wyróżnić można cztery rodzaje: ceramikę całkowicie obtaczaną, stalowo-szarą, szaro-ceglastą i ceglastą. Ceramikę całkowicie obtaczaną reprezentuje 1 ułamek, pochodzący z brzuśca naczynia koloru szarego, pokryty gęsto ułożonymi, poziomymi bruzdami (ryc. 44,1). Głina posiada dużą domieszkę średnioziarnistego piasku.

Wśród 6 ułamków naczyń o powierzchni stalowo-szarej 1 należy do części przykrawędnych, 2 są fragmentami uch a 3 fragmentami brzuśców naczyń. Fragment przykrawędny posiada zgrubiały brzeg ścięty do

¹⁴⁰) Z. A. Rajewski, Paciorki kultury łużyckiej, Gród prasłowiański w Biskupinie w powiecie znińskim, Poznań 1938, str. 62—63; F. Maciejewski, Paciorki z grodu «kultury łużyckiej» w Biskupinie, III Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w grodziskach kultury łużyckiej w Biskupinie w powiecie znińskim za lata 1938—1939 i 1946—1948, Poznań 1950, str. 111—113.

¹⁴¹) J. Kostrzewski, Wielkopolska w pradziejach, Warszawa—Wrocław 1955, str. 141, 158 i 175.

¹⁴²) Z. A. Rajewski, op. cit., str. 62—63; F. Maciejewski, op. cit., str. 111—112.

¹⁴³) Z. A. Rajewski, op. cit., str. 62.

¹⁴⁴) Niestety został on zidentyfikowany dopiero w skrzynce z ułamiakami naczyń, do których, ze względu na formalne podobieństwo został zaliczony przez robotników zatrudnionych przy pracach wykopaliskowych.

¹⁴⁵) Mgr S. Lewalski z Zakładu Towaroznawstwa Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Poznaniu wyraził przypuszczenie, że można się liczyć z zakonserwowaniem podobnych fragmentów przedmiotów organicznych w warunkach szczególnie sprzyjających, np. w bliskim sąsiedztwie drewna dębu. Drewno takie wystąpiło w konstrukcjach drewnianych ćwiartki, na której znaleziono fragment buta (?) skórzanego.

¹⁴⁶) A. Nasz, op. cit., str. 20 i inne.

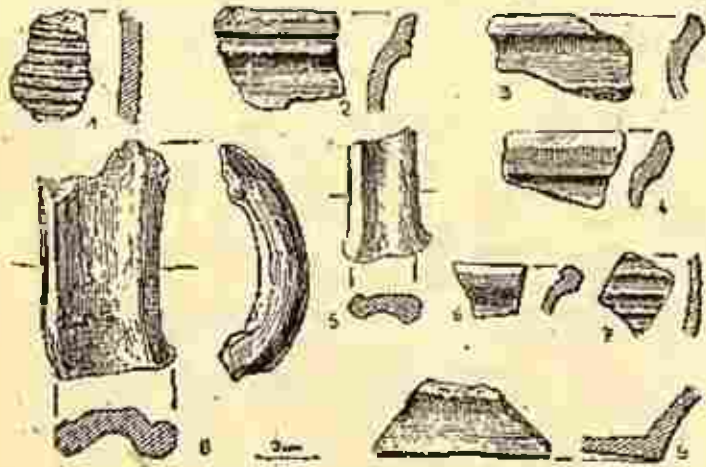
¹⁴⁷) M. Kostrzewska, op. cit., str. 238—239.

¹⁴⁸) T. Dobrogowski, op. cit., str. 64; F. Maciejewski, op. cit., str. 108.

wnętrza naczynia a zewnątrz podkreślony poziomym rowkiem i niewielką zaokrągloną listwą (ryc. 44,2). Duże taśmowate ucha mają przekrój nieregularnie nerkowaty (ryc. 44,8). Wszystkie ułamki (z wyjątkiem uch) posiadają ślady ciągów koła garncarskiego, szczególnie silne na wewnętrznych ścianach naczyń. Gлина dobrze wypalona, z dużą domieszką bardzo drobnoziarnistego piasku.

Grupa naczyń szaro-ceglanych reprezentują 2 ułamki, z których 1 należy do części przykrawędnych a jeden jest uchem. Fragment przykrawędny posiada zgrubiały, zaokrąglony brzeg, podcięty od strony wewnętrznej naczynia (ryc. 44,6). Występują na nim ślady ciągów koła garncarskiego. Ułamek ucha taśmowatego posiada przekrój nieregularnie nerkowaty (ryc. 44,5). Gлина dobrze wypalona z dużą domieszką drobno- i bardzo drobnoziarnistego piasku.

Wśród 27 ułamków naczyń ceglanych wystąpiło 5 fragmentów przykrawędnych, 17 ułamków pocho-

Ryc. 44. Słupca, stan. 1. Ceramika średniowieczna. —
Fig. 44. Słupca. Station 1. Tessonns du moyen âge.

dzących z brzuśców oraz 5 części den. Ułamki przykrawędne dzielą się na 2 grupy: o wychylonych, zgrubiałych krawędziach, podciętych od zewnątrz i wklęsniętych od wewnątrz naczynia. (3 szt. — ryc. 44,4) oraz o wychylonych krawędziach, zaokrąglonych od zewnątrz brzegach i wróbkach do pokrywy od wewnętrznej strony naczynia. (2 szt. ryc. 44,3). Opisane powyżej ułamki przykrawędne pochodzą najprawdopodobniej tylko od dwóch naczyń. Wśród fragmentów pochodzących z brzuśców naczyń większość posiada powierzchnię niezdobioną. Identyczny ornament w postaci gęstych poziomych bruzd wystąpił jedynie na powierzchni dwóch ułamków (ryc. 44,7). Wśród fragmentów den niektóre okazy są wyodrębnione od ścianek naczynia. Przeważają dna płaskie, lecz spotyka się także dna lekko wklęsłe (ryc. 44,9). Jeden z ułamków posiada ślady obfitej podsypki drobnoziarnistego piasku. Omawiana ceramika cechuje się dobrym wypaleniem oraz dużą domieszką drobno-, a nawet średnio- i gruboziarnistego piasku w glinie. Wszystkie ułamki noszą ślady ciągów koła garncarskiego.

2. Analiza

Ceramika całkowicie obtaczana, którą reprezentuje w opisanym powyżej zespole 1 ułamek, pojawia się na

ziemiach polskich w okresie wczesnośredniowiecznym około połowy X wieku¹⁴⁰). Naczynia stalowo-szare pojawiają się na terenie Polski najwcześniej u schyłku XIII wieku¹⁴⁰). Ceramika ceglano-szara na Śląsku datowana jest najwcześniej na połowę XIII wieku¹⁴¹) lub na pierwszą połowę XIV wieku¹⁴²), a ceramika ceglana na Śląsku i pograniczu śląsko-wielkopolskim pojawia się pod koniec XIII wieku¹⁴³). Tak więc cały zespół może być datowany na podstawie wyłącznie ceramiki gdzieś na XIII/XIV wiek, gdzie wyraźnym elementem przeżytkowym będzie ułamek naczynia całkowicie obtaczanego. Pozostałe bowiem ułamki reprezentują ceramikę tęczoną na kole garncarskim, charakterystyczną najprawdopodobniej dla zawodowych ośrodków rzemiosła garncarskiego¹⁴⁴).

D. Wał i przedwale

a. Układ warstwowy

1. Wał

W czasie prac wykopaliskowych prowadzonych na wale grodziska (ar 203, ćw. D, ryc. 110), wyróżniono następujące warstwy¹⁴⁵): I — miąższości od 30 do 50 cm, próchnica przemieszana w dolnej części z piaskiem, II — miąższości od 40 do 65 cm, zbita glina, III — miąższości od 55 do 100 cm, piasek przemieszany z ilem, IV — zbita warstwa czarnoziemiu torfiastego, sięgająca głębokości ok. 330 cm od powierzchni wału. W dolnej części przemieszana była z jaśniejszymi warstewkami piasku. Ogólnie biorąc, wszystkie wyróżnione warstwy są dosyć jednolite pod względem swej struktury. Pewne, drobne zresztą odchylenia dają się zauważyć jedynie w warstwie III. Wszystkie warstwy wykazują tendencje opadania w kierunku zachodnim, w stronę obniżenia w wale naprzeciw grobli (ryc. 45).

2. Przedwale

W czasie prac wykopaliskowych prowadzonych na przedwale grodziska¹⁴⁶) ary 216, ćw. B, 217, ćw. A i B,

¹⁴⁰) W. Hensel, Słowiańszczyzna wczesnośredniowieczna. Zarys kultury materialnej, Poznań 1952, str. 172.

¹⁴¹) R. Janką, Szczegółowe sprawozdanie z prac wykopaliskowych w Opolu za okres 1948—1949 r., Materiały Wczesnośredniowieczne, tom I, Warszawa 1951, str. 46.

¹⁴²) H. Seger, Ein Hortfund aus dem 13. Jahrhundert, Alt-schlesien, tom 9, Breslau 1940, str. 147—148, 155.

¹⁴³) R. Janką, op. cit., str. 46.

¹⁴⁴) H. Seger, op. cit., str. 147—148, 155.

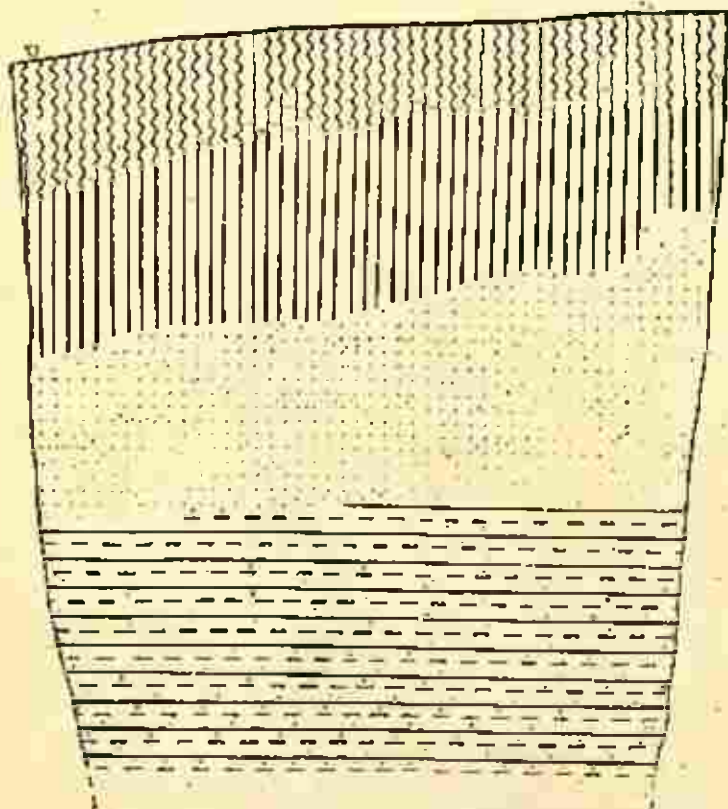
¹⁴⁵) W. Hołubowicz, Garncarstwo wiejskie zachodnich terenów Białorusi, Toruń 1950, str. 180.

¹⁴⁶) Nieco inaczej podają kolejność warstw i ich miąższość autorzy tymczasowych sprawozdań z prac wykopaliskowych w Słupcy w roku 1954 (por. D. Durczewski, Badania archeologiczne w Słupcy w pow. konińskim w 1954 r., Przegląd Zachodni, rok XII, nr 1—2, Poznań 1955, str. 360; T. Grzywacz, Osiedle obronne kultury łużyckiej w miejsc. Słupca, pow. Konin, Wiadomości Archeologiczne, tom XXII, zes. 2, Warszawa 1955, str. 201). W niniejszym opracowaniu oparto się na zapisach w dzienniku badań oraz na rysunku północnego profilu wykopu.

¹⁴⁷) Wykopy na przedwale grodziska potraktowane zostały przez autorów tymczasowych sprawozdań z prac wykopaliskowych w Słupcy w roku 1954 jako wykopy na grobli u podnóża grodziska (por. D. Durczewski, op. cit., str. 360; T. Grzywacz, op. cit., str. 200).

218, ćw. D) wyróżniono następujące warstwy¹⁵⁷⁾: I — próchnica o miąższości od 25 do 30 cm, II — próchnica zmieszana z drobnymi warstwami piasku, miąższości od 15 do 25 cm, III — piasek różnokolorowy, zmieszany niekiedy z ilem, miąższości od 25 do 45 cm (górną część tej warstwy stanowił piasek gliniasty układający się warstwą grubości od 5 do 15 cm). IV — brunatny piasek zmieszany z gliną, miąższości od 30 do 50 cm, V — glina z domieszką piasku, miąższości od 15 do 30 cm, VI — warstwa siwego łu, przemieszanego z muszelkami oraz szarym piaskiem, miąższości od 25 do 35 cm, VII — drobny piasek o miąż-

0 1m

Ryc. 45. Słupca, stan. I. Profil ściany północnej ćw. D aru 203 (wał). — Fig. 45. Słupca. Station 1. Profil de la paroi septentrionale du quart D de l'are 203 (rempart).

szości od 5 do 10 cm (w rogu północno-zachodnim ćw. D, ar 218 dolną część tej warstwy stanowiła kilkunastocentymetrowa wyklinowująca się warstewka popiołu), VIII — glina przemieszana z piaskiem, miąższości od 25 do 30 cm, IX — czarnoziem bagienny, w którym wystąpiły resztki konstrukcji drewnianych. Ogólnie biorąc, da się zauważyć dosyć równomierne zaleganie poszczególnych warstw (ryc. 46).

b. Konstrukcje

1. Wał

Na głębokości ca 3,3 od powierzchni wału, w zbitej warstwie czarnoziemiu torfiastego natrafiono na re-

¹⁵⁷⁾ W omawianiu układu warstw oparto się w głównej mierze na zapiskach w dzienniku badań oraz na rysunku północnego profilu wykopu na ćw. D aru 218. To ostatnie źródło posłużyło do wyznaczenia, chociażby w przybliżeniu, miąższości poszczególnych warstw.

szki drewna sosnowego i dębowego, przesycone wapnem i krzemionką¹⁵⁸⁾. W czasie prac wykopaliskowych oraz w sprawozdaniach z tych prac, szczątki te uznano za resztki spetryfikowanego rusztu drewnianego wału¹⁵⁹⁾. W świetle dokonanej analizy próbki powyższego drewna okazało się, że zostało ono nasycone wapnem i krzemionką już przed dostaniem się do wału. Tym samym upadają wszystkie podstawy do interpretacji znalezionych tu nikłych szczątków drewna, jako pozostałości rusztu. W braku śladów innych konstrukcji drewnianych, na podstawie dotychczas przeprowadzonych badań należy uznać, że wał był budowany jedynie z nieumacnianych warstw rozmaitego rodzaju ziemi, wśród których występowały luźno niezbyt liczne kamienie.

2. Przedwał

Ar 216, ćw. E. Na głębokości ok. 2 m w rogu północno-wschodnim i 1,5 m w rogu północno-zachodnim (spad terenu w kierunku zachodnim) na powierzchni całego wykopu ukazały się bliżej nicokreślone konstrukcje drewniane, leżące poziomo. Nie zaobserwowano na tym terenie jakichkolwiek słupków.

Ar 217, ćw. A. W części północno-zachodniej, na głębokości ok. 1,8 m ukazały się 3 kołki, a na zachód od nich skupisko kamieni. Na południowy zachód od kołków, poniżej ich poziomu występowania, odkryto podłużne belki, o grubości 2 do 3 cm, zorientowane w kierunku południe — południowy-zachód. Od wschodu belki te sąsiadowały z dużą ilością drobnego drewna i gałęzi (faszyna). W części południowo-wschodniej wystąpił szereg kołków, równoległy do kołków części północno-zachodniej.

Ar 217, ćw. B. Na głębokości ok. 2 m wystąpiła warstwa kamieni, cienka wzdłuż południowej ściany wykopu i gruba (2—3 warstwy) wzdłuż ściany północnej. Pod brukiem tym natrafiono na belki, z których nieliczne miały nosić ślady opalenia.

Ar 218, ćw. D. W północnej części wykopu zarysował się dosyć regularny układ belek zwykle równoległych do siebie, zorientowanych w kierunku północ-południe. Na południowym skraju tych belek wystąpiły ukośnie, rzadziej pionowo bite słupy, tworzące nieregularny rząd, pomiędzy nim i na południe od niego leżały chaotycznie rzucone belki. Na całej ćwiartce, między belkami i słupami, natrafiono na luźno rzucone kamienie. Ryc. 47.

3. Analiza

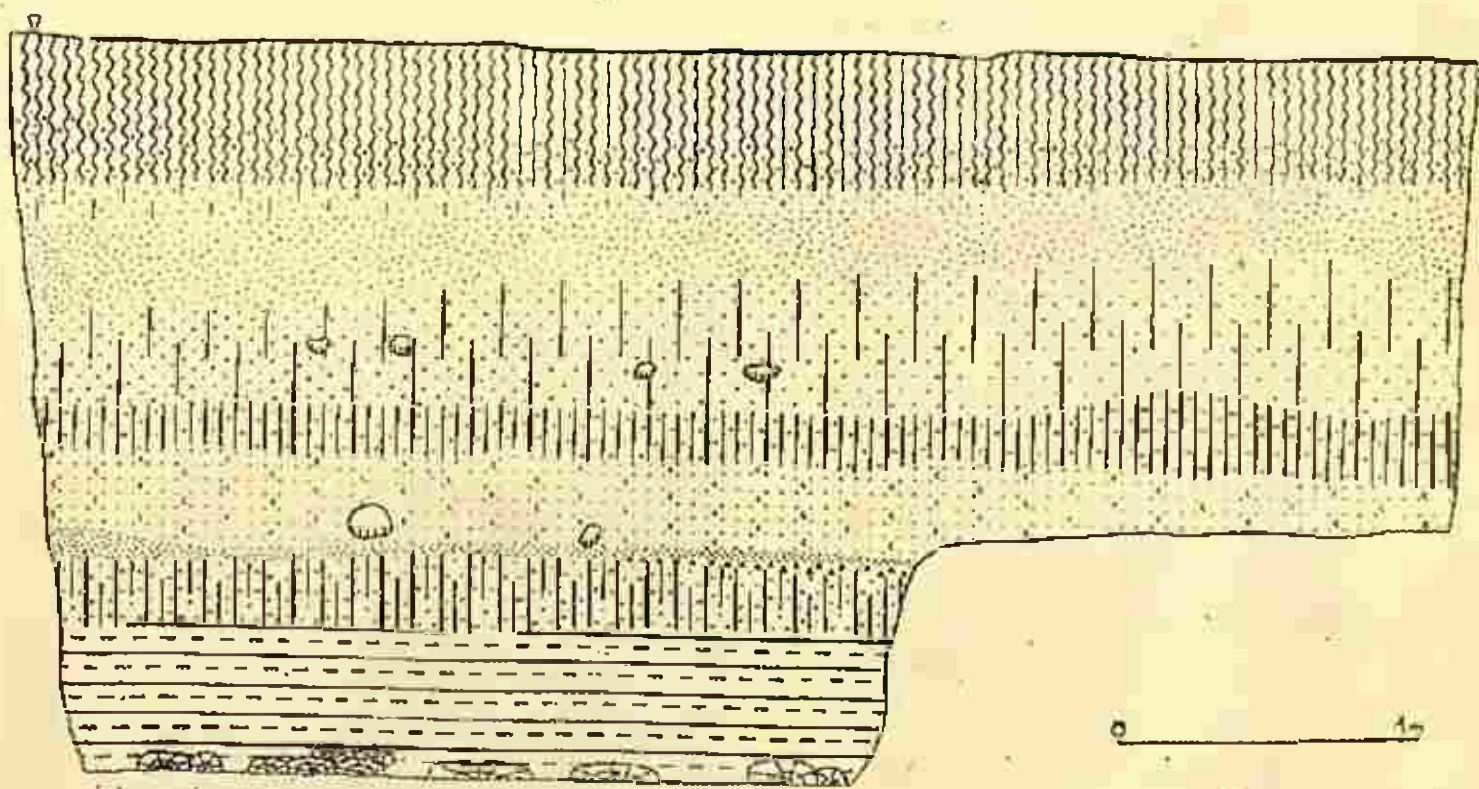
Odnosnie do wału uderzającym jest brak jakichkolwiek resztek konstrukcji drewnianych, przynajmniej na zbadanym odcinku i do osiągniętej głębokości. Wątpliwym się jednak wydaje, czy na konstrukcje te można by natrafić niżej, już u samej podstawy wału, która mniej była narażona na niszczącą działalność czynników atmosferycznych niż jego partie szczytowe. Konstrukcje drewniane wału stwierdzono np. na grodziskach kultury lużyckiej w Bisku-

¹⁵⁸⁾ Analizę tego drewna wykonał mgr inż. Z. Gądziński z Zakładu Inżynierii Leśnej Wyższej Szkoły Rolniczej w Poznaniu.

¹⁵⁹⁾ D. Durcześniecki, op. cit., str. 380; T. Grzywaczek, op. cit., str. 200—201. Por. także T. Malinowski, Grodziska kultury lużyckiej w Wielkopolsce, Fontes Archaeologici Posnanienses, tom V, Poznań, 1955, str. 20.

pinie¹⁶⁰⁾ i Komorowie. w powiecie szamotulskim¹⁶¹⁾. Z drugiej jednak strony znane są odosobnione wypadki grodzisk, posiadających wały ziemne. Z okresu kultury lużyckiej wymienić można grodzisko w Złotomorowie (Senftenberg), pow. Kalawa (Calau vel Kalau) na Dolnych Łużycach (Niemcy)¹⁶²⁾. Także we wcześniejszych i w późniejszych okresach otaczano grody wałami wyłącznie ziemnymi. I tak na przykład najprawdopodobniej wały ziemne posiadało neolityczne grodzisko kultury ceramiki malowanej w Złotej, pow. Sandomierz¹⁶³⁾. Stwierdzono je także na terenie grodzisk, pochodzących z okresu wczes-

odmienną sytuację obserwujemy, na przykładzie położonego u nasady półwyspu jutlandzkiego grodziska wczesnośredniowiecznego w Haithabu (Niemcy). W najstarszej fazie swego istnienia gród ten otoczony był wałem ziemnym, posiadającym od strony zewnętrznej umocnienie z desek i słupów wspierających¹⁶⁴⁾. Tak więc, mimo braku większej ilości pewnych analogii odnośnie do budowy wału w Słupcy z okresu współczesnego temu obiektowi, posiadamy pewne dane, poświadczające możliwość budowy wałów obronnych wyłącznie ziemnych z czasów wcześniejszych i późniejszych. Na podstawie tych danych

Ryc. 46. Słupca, stan. 1. Północny profil św. D aru. 218 (przedwał). — Fig. 46. Słupca. Station 1. Profil de la paroi septentrionale du quart D de l'are 218 (partie extérieure du rempart).

nego średniowiecza w Plisce (Bułgaria)¹⁶⁴⁾, i w Mińsku (Z. S. R. R.)¹⁶⁵⁾, a w Polsce w Sopocie¹⁶⁶⁾. Nieco

¹⁶⁰⁾ Z. A. Rajewski, Budowle grodów kultury lużyckiej na półwyspie jeziora biskupińskiego w powiecie żnińskim, III Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w grodzie kultury lużyckiej w Biskupinie w powiecie żnińskim za lata 1938—1939 i 1946—1948, Poznań 1950, str. 251—253.

¹⁶¹⁾ J. Kostrzewski, Kilka uwag uzupełniających o budowlach mieszkalnych i obronnych kultury lużyckiej w Biskupinie, Gród prasłowiański w Biskupinie w powiecie żnińskim, Poznań 1938, str. 20.

¹⁶²⁾ A. Gütze, Die Ausgrabung des Burgwalles von Senftenberg, Kr. Calau, Nachrichtenblatt für deutsche Vorzeit, rocznik IX, zesz. 3, Leipzig 1933, str. 37.

¹⁶³⁾ W. Hensel, Wstęp do studiów nad osadnictwem Wielkopolski wczesnohistorycznej, Poznań 1948, str. 21.

¹⁶⁴⁾ G. Fehér, A bolgár — török műveltség emlékei és magyar őstörténeti vonatkozásai (Les monuments de la culture protobulgaré et leurs relations hongroises), Budapest 1931, str. 21—22; por. także W. Hensel, op. cit., str. 75.

¹⁶⁵⁾ H. Cehak-Holubowiczowa, Odkrycie starożytności Mińska, Z Otchłani Wieków, rok XIV, zesz. 5—6,

można przyjąć, że wał grodziska w Słupcy posiadał w zbadanej części wyłącznie konstrukcję ziemną, co jednak nie wyklucza możliwości istnienia na przykład analogicznych umocnień w rodzaju tych, które odkryto w Haithabu lub innych, w częściach wału dotąd nie zbadanych. W czasie prac wykopaliskowych prowadzonych na wale nie uzyskano bowiem pełnego profilu wału, lecz tylko w przybliżeniu jego środkowy odcinek. Brak też jest wszelkich danych dotyczących rozwiązania umocnień górnej części wału. Prawdopodobnie, jeśli takowe istniały, ślady ich zostały zniszczone wielowiekowym działaniem czyn-

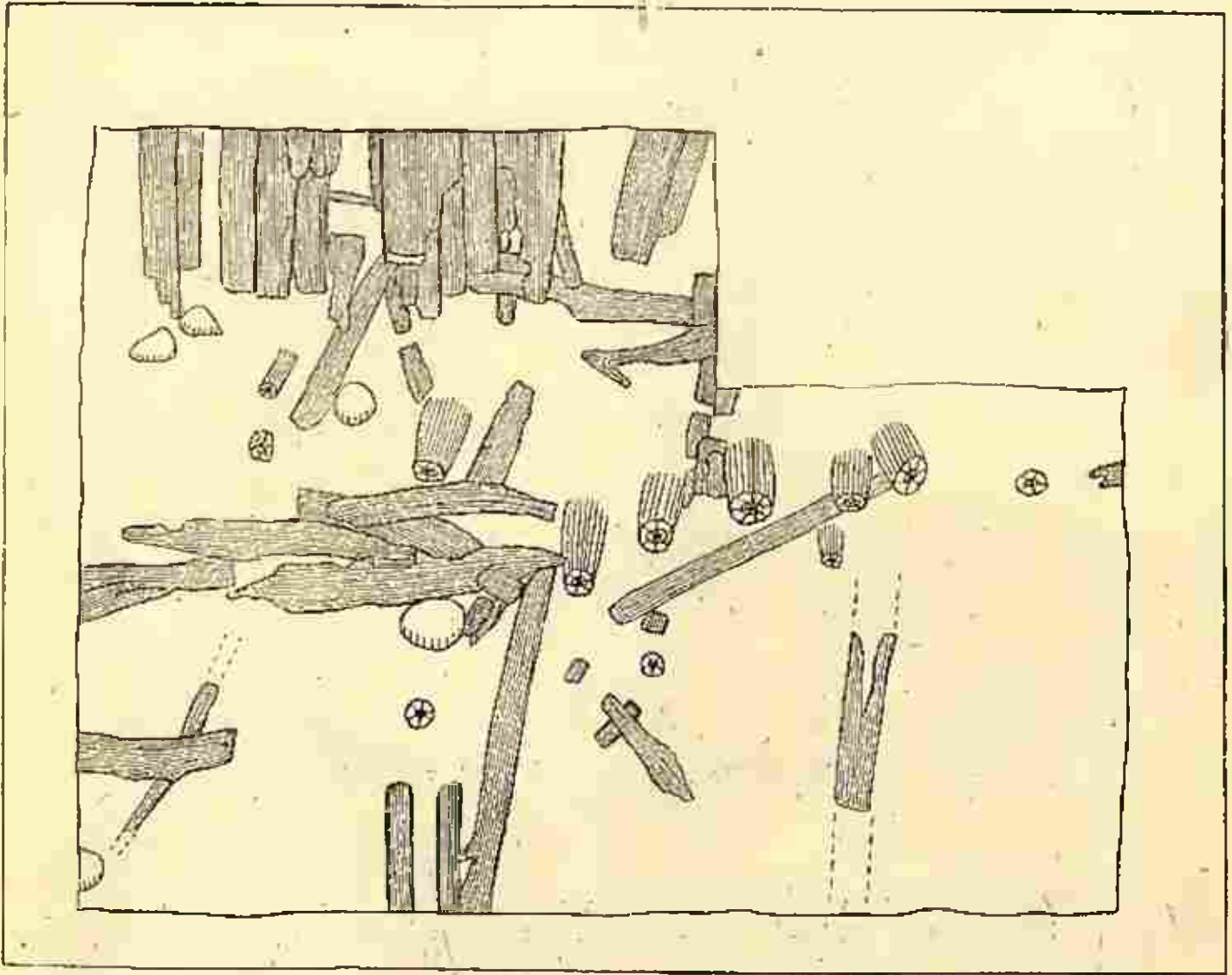
Poznań 1947, str. 70; por. także W. Hensel, op. cit., str. 108.

¹⁶⁶⁾ W. La Baume, Der Burgwall bei Zoppot, Nachrichtenblatt für deutsche Vorzeit, rocznik 10, zesz. 7, Leipzig 1934, str. 162; por. także W. Hensel, op. cit., str. 157.

¹⁶⁷⁾ H. Jankuhn, Haithabu. Eine germanische Stadt der Frühzeit, Neumünster in Holstein 1938, str. 71; por. także W. Hensel, op. cit., str. 100.

ników atmosferycznych. Odnośnie do konstrukcji odkrytych w wykopach na przedwale, nie wydaje się być prawdopodobnym, aby konstrukcje te związane były z biegnącą do grodziska groblą, jak to przedstawiono w tymczasowych sprawozdaniach z prac prowadzonych na tym terenie¹⁰⁹). Po pierwsze, występują one na dosyć znacznych głębokościach (np. na ćw. D, aru 218 na głębokości ok. 2,5 m) i nie może być mowy o tym, by te grube warstwy leżące nad nimi pocho-

i jego rozsypiska (ryc. 48), co nie miałyby miejsca w wypadku, gdyby przedwale było jedynie wynikiem silnego zniszczenia wału. Do tych wywodów dodać należy jeszcze jeden fakt, a mianowicie ten, że przedwale szczególnie silnie jest wyodrębnione w południowej i wschodniej części wysepki, na której znajduje się grodzisko. Nie mogłoby to mieć miejsca, gdybyśmy przyjęli, że powstanie przedwala wiąże się z denudacją wału. Przeciwno temu mnic-

Ryc. 47. Stupca, stan. 1. Konstrukcje na ćw. D aru 218 (przedwale). — Fig. 47. Stupca. Station 1. Les constructions du quarl D de l'are 218 (partie, extérieure du rempart).

dzili wyłącznie z rozsypiska wału, gdyż analogiczna sytuacja wystąpiłaby również i na majdanie grodziska, czego przecież nie można stwierdzić. W dodatku, warstwy rozsypiskowe są zwykle, jak to zaobserwowano na terenie majdanu grodziska, bardzo nieregularne, wyklinowujące się, czego nie można powiedzieć o warstwach występujących w wykopach na przedwale, z wyjątkiem warstwy II i górnej części warstwy III. Następnym dowodem popierającym twierdzenie, że konstrukcje odkryte w wykopach na przedwale nie są konstrukcjami grobli, jest fakt, że przedwale wyraźnie odcina się od wału

maniu świadczy dodatkowo fakt, że odkryte w wykopach przedwala konstrukcje, mimo zbieżności w odstępach rzędów pali odkrytych w wykopie 2 na terenie grobli, występują szerokim pasem we wszystkich wykopach na przedwale, a więc już poza samą domniemaną groblą. Dotyczy to zwłaszcza ćw. B ar 216 i ćw. B ar. 217. Do tego dochodzi jeszcze rząd pali odkrytych na ćw. D ar 218, usytuowany prawie prostopadle do rzędów kołków odkry-

¹⁰⁹) D. Durczewski, op. cit., str. 380; T. Grzywacz, op. cit., str. 200.

tych na ów. A ar 217, co tłumaczono skręceniem grobli w kierunku wschodnim¹⁶⁰). Jaka więc funkcję spełniało przedwałę? Wydaje się, że nie może być mowy o tym, by istniały na nim dodatkowe urządzenia obronne. Najlepszą bowiem obroną mieszkańców grodu było płytkie, zatopione częściowo jezioro. krępujące inicjatywę atakujących, narażonych na rażenie pociskami przez obrońców, schronionych za wysokim wałem. Wydaje się również wysoce prawdopodobnym, że przedwałę, opasujące gród od strony południowej i wschodniej, stanowiło podejście od grobli, położonej na południe od grodu do bramy znajdującej się we wschodniej części wału, w miejscu jego najbardziej widocznego obniżenia. Oczywiście, że względu na to, że ten fragment grodziska nie został poddany badaniom archeologicznym, powyższe przypuszczenie można traktować tylko jako hipotezę roboczą. Na poparcie jej jednak można by dodać fakt, że właśnie w stronę owego, wschodniego obniżenia w wałe grodziska, w stronę, gdzie kończy się przedwałę, wychodzi fragment

a także i u wielu innych obiektów warownych, pochodzących z czasów dużo późniejszych, z okresu średniowiecza. W związku z powyższymi wywodami pozostała do wyjaśnienia sprawa występowania konstrukcji drewnianych w wykopach na przedwale grodziska w Słupcy. Otóż opracowanie morfogenetycznej najbliższej okolicy Słupcy i zagadnienia wieku krajobrazu polodowcowego w rejonie Słupcy wykazuje, że nieka jeziorna posiada wyrównane dno płaskie, że nie mogły na niej istnieć jakiegokolwiek wyniesienia w postaci wysp, na których mogłyby powstać gród¹⁶¹). Z tego wypływa wniosek, że najprawdopodobniej wyspka z grodem usypana była przez ówczesną ludność i że konstrukcje, stwierdzone w wykopach na przedwale grodziska są związane z umacnianiem gruntu sztucznej wysepki, na której zamierzono wybudować gród. W ten sposób można by również wytłumaczyć wspomniane wyżej występowanie konstrukcji szerokim pasem już poza obrębem samej, domniemanej na tym terenie grobli.

c. Inwentarz ruchomy

1. Ceramika

Na ogólną ilość 285 ułamków naczyń znalezionych w wykopie na terenie wału grodziska 182 fragmenty pochodzą z naczyń o powierzchni obmazywanej i obrzucanej a 103 są częściami naczyń gładkościennych. Wśród ostatnich napotkano m. in. na 3 fragmenty mis z krawędziami, ściętymi do wnętrza naczynia, posiadającymi w 2 wypadkach pionowe występy (ryc. 49,4), 3 ułamki o powierzchni czarno-lśniącej, tzw. „grafitowanej“ oraz 2 fragmenty zdobione głębokimi, poziomymi rowkami, wypełnionymi białą masą inkrustacyjną (ryc. 49,6). Poza tym pozostałe cechy ułamków naczyń pochodzących z wykopu w wałe grodziska nie różnią się zupełnie od cech ceramiki pochodzącej z majdanu grodziska.

Na ogólną ilość 454 ułamków naczyń uzyskanych w wykopach na terenie przedwala 373 fragmenty pochodzą z naczyń o powierzchni obmazywanej i obrzucanej (w tym 5 przepalonych w ogniu), a 81 są częściami naczyń gładkościennych. Wśród tych ostatnich napotkano m. in. na 1 fragment misy z brzegiem ukośnie karbowanym od wewnątrz (ryc. 49,2), fragment bogato zdobionej czarki (ryc. 49,5) oraz 2 ułamki o powierzchni czarno-lśniącej tzw. „grafitowanej“. Poza tym pozostałe cechy ułamków naczyń uzyskanych w wykopach przedwala grodziska nie różnią się zupełnie od cech ceramiki pochodzącej z majdanu grodziska. Od tego szablonu odbija wyjątkowo duży fragment owalnej pokrywy (?), znaleziony na ów. B aru 216, w ramach warstwy IV. Gruby w części środkowej, wyraźnie zwięża się on ku znacznie podniesionemu krańcom. Długie, grubie ucho, mieści się na najdłuższej osi owalu. Powierzchnia gładka koloru brunatno-szarego i szarego uformowana jest niezbyt starannie. Nosi ona przypadkowe odciski paznokci, listewek skórnych oraz słomy lub trawy. Głina z dużą domieszką piasku od drobno- do gruboziarnistego. Średnica krótka ca

Ryc. 48. Słupca, stan. 1. Widok na przedwałę i wał grodziska. — Fig. 48. Słupca 48. Station 1. Vue de la partie extérieure du rempart et du rempart.

przypuszczalnej ulicy, odkryty na ów. A aru 110. Przybysz podchodzący do grodu od strony grobli zwrócony byłby w tym wypadku do wału prawą stroną swego ciała. Posiada to duże znaczenie w systemie obronnym, gdyż tarcze służące do ochrony ciała przed pociskami noszono w lewej ręce, w prawej zaś trzymano broń. Napastnik więc, któremu udało się przedostać do przedwala, musiałby podejść do bramy zwrócony niesłoniętą częścią ciała do wału, skąd mógł być rażony pociskami. Przypuszczenie nasze odnośnie do podobnego usytuowania podejścia do bramy grodu znajduje potwierdzenie u współczesnego Słupcy grodu w Biskupinie¹⁶²),

¹⁶⁰ D. Durczewski, op. cit., str. 380; T. Grzywaczka, op. cit., str. 200.

¹⁶¹ Por. T. Zurowski, Budowe kultury lużyckiej w Biskupinie. Próba rekonstrukcji, III Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w grodzie kultury lużyckiej w Biskupinie w powiecie znińskim za lata 1938—1939 i 1940—1948, Poznań 1950, str. 297.

¹⁶² T. Bartkowski, O krajobrazie pierwotnym w rejonie Słupcy, Fontes Archaeologicae Posnanienses, tom VIII, Poznań 1958, str. 105.

8 cm, długa (zachowana) 7 cm i (przypuszczalna) ok. 13 cm, grubość (największa) 1 cm, długość ucha 4 cm. Ryc. 49,3.

2. Inne zabytki

W wykopach na terenie przedwału uzyskano 26 grudek polepy, wypalanej w większości wypadków na kolor ceglasty, a także ceglasto-brunatny. Gлина nie zawiera żadnej domieszki.

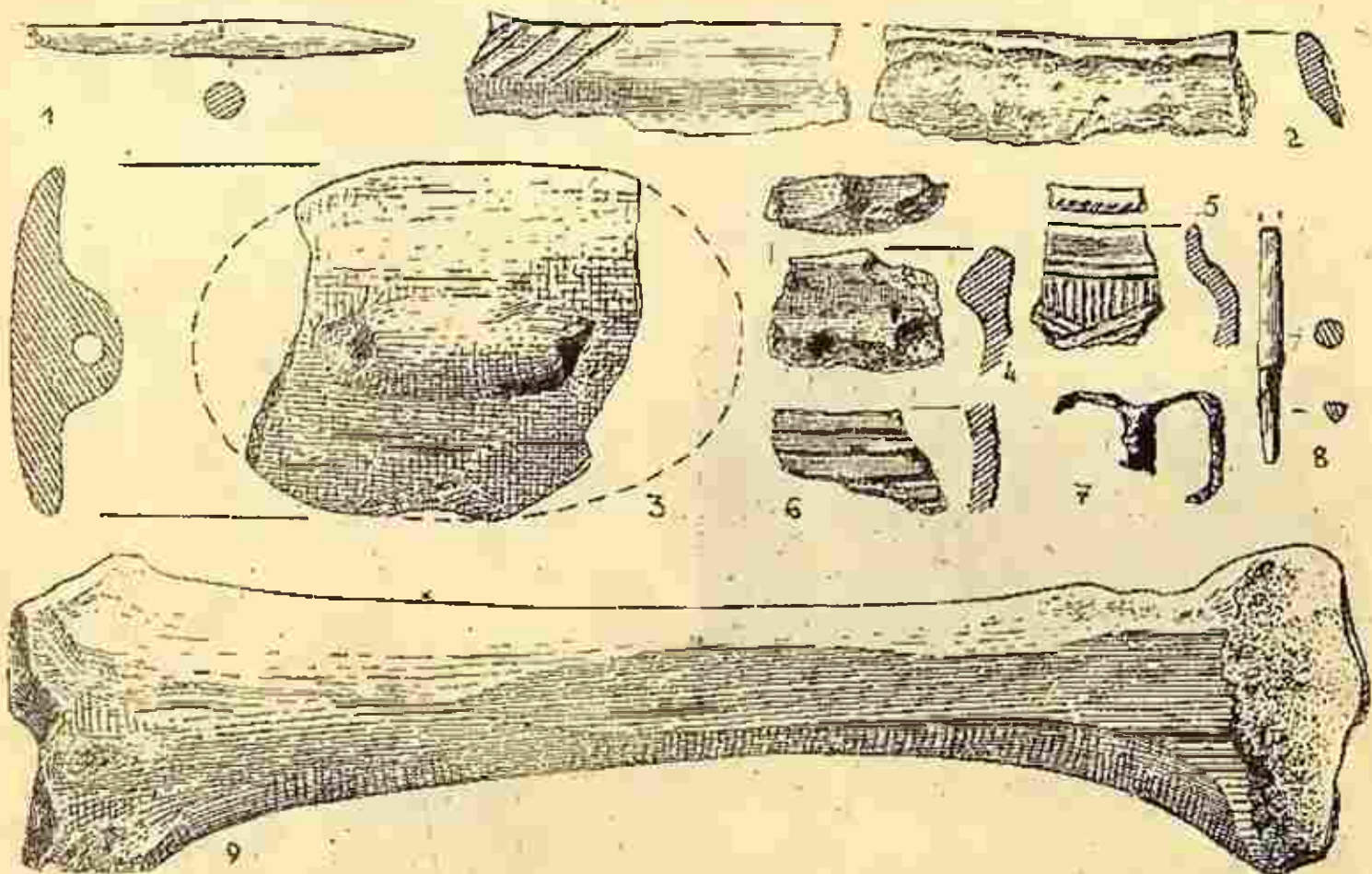
Górny fragment prawdopodobnie stożkowatego ciężarka tkackiego (ar 203, éw. D). Powierzchnia szorstka koloru brunatnego. Gлина z dużą domieszką drobno-, średnio- i gruboziarnistego piasku. Średnica otworu poprzecznego ca 1,2 cm.

gładzona, dosyć silnie porysowana. Długość 30 cm. Ryc. 49,9.

Fragment sprzączki do pasa (ar 217, éw. A, w. III) wykonanej z żelaza. Podwójny symetryczny kabłąk. posiada pośrodku ramię do umocowania kolca (złamany). Powierzchnia silnie zniszczona przez rdzę. Wysokość pojedynczego kabłąka 2,5 cm, szerokość 1,5 cm. Ryc. 49,7.

3. Analiza

Znaczna część powyżej opisanego materiału znajduje bliskie odpowiedniki w materiale opisanym w części dotyczącej majdanu grodziska. Aby uniknąć zbędnego powtarzania analizy tej części materiałów.

Ryc. 49. Słupca, stan. 1. Zabytki pochodzące z wału i przedwału grodziska. — Fig. 49. Słupca, Station 1. Objets trouvés dans le rempart et dans sa partie extérieure.

2 fragmenty uszkodzonego tzw. haczyka kościanego (ar 218, éw. D) kształtu wrzecionowatego, lekko spłaszczonego pośrodku. Jedno ostrze ułamano. Zachowana długość 8,6 cm, największa grubość 8 mm. Ryc. 49,1.

Grot strzały (ar 217, éw. B) wykonany z rogu. Kołec w kształcie silnie wydłużonego stożka z ułamanym czubkiem zakończony jest trzpieniem o przekroju trójkątnym. Zachowana długość ogólna 5,3 cm, długość trzpienia 2,1 cm, szerokość kolca u podstawy 6 mm. Ryc. 49,8.

„Gładzik łyżwowały“ (ar 217, éw. A), wykonany z prawej kości promieniowej bydła. Dolna część wy-

zajmiemy się pokrótce tylko dwoma, odbiegającymi od reszty zabytkami. Pierwszy z tych zabytków to opisany powyżej duży fragment owalnej pokrywy (?) glinianej. Zupełnie pewnie funkcji tego przedmiotu określić nie można. Przez podobieństwo do nieco innych pokryw, które mają tzw. „tabakierki“ gliniane z okresu kultury łużyckiej¹²⁾, przyjęto tymczasowo takie określenie naszego okazu. Podobną „pokrywą“ miano znaleźć w czasie prac wykopaliskowych na terenie grodziska kultury łużyckiej w Bi-

¹²⁾ A. Knapowska, Kilka przykładów wpływów naczyń drewnianych na ceramikę, Z Otchłani Wieków, rok XXI, zes. 1, Poznań 1952, str. 5-6.

skupinie¹²³), jednakże nie posiadała ona tak długiego ucha, nietypowego dla kultury łużyckiej. Dalszych analogii do owego przedmiotu nie zauważyłem.

Jeśli zaś chodzi o następny przedmiot, którym jest fragment sprzączki do pasa, to posiada on analogię w datowanej na okres wczesnośredniowieczny sprzączce z Kaldusa, pow. Chelmno¹²⁴). Obecność jego wiąże się najprawdopodobniej z ułamkami naczyń średniowiecznych, znalezionych na terenie majdanu grodziska.

E. Podsumowanie badań na grodzisku

Sumując wyniki badań na grodzisku w Słupcy należy stwierdzić, że fragmentaryczność badań nie upoważnia do wyciągania zbyt szerokich wniosków przynajmniej odnośnie do kilku zagadnień. W świetle przeprowadzonej powyżej analizy chronologicznej niektórych wyrobów odkrytych na grodzisku oraz analizy układu warstwowego na grodzisku, można z całą pewnością stwierdzić, że osadnictwo na terenie grodziska miało charakter jednofazowy i że gród pochodzi z podokresu halszackiego D. Jakkolwiek bowiem szereg zabytków może przypadać na oba podokresy halszackie, to jednak występują tu przedmioty będące najprawdopodobniej bardziej typowe dla podokresu halszackiego D niż dla podokresu C a poza tym są tu znaleziska datowane wyłącznie na podokres halszacki D. Do ostatnich zaliczyć należy przede wszystkim ceramikę, u której głęboko rytym ornament wypełniony jest białą masą inkrustacyjną. Znalezione zaś na terenie grodziska, nieliczne zabytki, pochodzące z okresu średniowiecznego mają charakter pozostałości po czasowym pobycie grupy ludzi na tym obiekcie. Świadczy o tym, prócz sporadycznego występowania wspomnianych znalezisk, także i to, że brak jest, przynajmniej na odkrytym terenie, śladów jakichkolwiek zabudowań z tego okresu. Najprawdopodobniej ów czasowy pobyt grupy ludzkiej w okresie średniowiecza datować można ściśle na rok 1331, kiedy Krzyżacy zniszczyli Słupcę w czasie napadu na Wielkopolskę¹²⁵). Trudno bowiem tłumaczyć fakt pobytu niewielkiej grupy ludności średniowiecznej, stojącej przeciw na dosyć już znacznym stopniu rozwoju gospodarczo-społecznego, na tak niedostępnym nawet do ostatnich czasów terenie, innymi powodami niż chęcią ukrycia się w okresie groźącego niebezpieczeństwa. W dodatku postawiona powyżej ścisła data zgodna jest z ogólnym datowaniem znalezionych na terenie grodziska przedmiotów pochodzących z okresu średniowiecznego¹²⁶).

Wracając do głównie nas w niniejszym opracowaniu obchodzącego zagadnienia osadnictwa ludności kultury łużyckiej na grodzie w Słupcy, stwierdzić należy, że niewiele będzie można tu powiedzieć na temat budownictwa tak obronnego jak i mieszkalnego grodu. Z pierwszym problemem wiąże się fakt jedynie fragmentarycznego zbadania części wału, z drugim zaś silne zniszczenie odkrytych na majdanie grodziska konstrukcji, w dodatku na dość wąskim odcinku, nie pozwalającym na uchwycenie pewnych, mimo złego zachowania, regularności, co mogłoby nastąpić przy odkryciu większej powierzchni majdanu. Jedno jest całkiem pewne, że gród był zabudowany zwarciem. Ponadto odkrycie glinianego paleniska z dwukrotną naprawą świadczy, że osadnictwo na tym terenie było zasiedziałe. Być może, że dowodem tego jest także fakt odkrycia półobrobionych pni drzewa. Poparciem powyższych wniosków są również duże ilości ułamków naczyń i kości zwierzęcych, mimo stosunkowo cienkiej warstwy kulturowej.

Brak możliwości zrekonstruowania rozplanowania grodu i poszczególnych budynków nie pozwala na wyciąganie daleko idących wniosków odnośnie do przewagi któregoś z zajęć gospodarczych ludności zamieszkującej gród. Znalezienie narzędzi, służących do uprawy ziemi (motyki kamienne, a być może także rogowe tzw. „przedmioty motykowate”) i do sprzętu zboża (sierp żelazny) oraz licznych nasion, szczególnie grochu i soczewicy, a ponadto pszenicy, jęczmienia i żyta, świadczy o istnieniu i o poważnej roli uprawy ziemi systemem kopieniaczym¹²⁷). Z występowania tzw. żaren protorotacyjnych, bardziej efektywnych w użyciu od żaren z rozcieraczami kulistymi, wyciągnąć można również podobny wniosek. Z drugiej jednak strony na terenie grodziska w Słupcy stwierdzono występowanie dużej ilości kości zwierząt hodowlanych (92,66% ogólnej ilości kości zwierzęcych), co przy odkryciu na terenie grodziska śladów specjalnych pomieszczeń mogłoby świadczyć, że właśnie hodowla zwierząt stanowiła podstawę bytu i zajęć gospodarczych ludności. Nie ulega wątpliwości, że było, które jest majątkiem hodowców, w wypadku wybudowania grodu, a więc osiedla obronnego, znajdzie w nim pomieszczenie dla siebie w wypadku niebezpieczeństwa. Tak więc sprawy przewagi jednego z dwóch głównych, wyżej przedstawionych rodzajów gospodarki u ludności zamieszkującej gród w Słupcy nie można całkowicie rozstrzygnąć. Pewne sugestie co do przeważania hodowli nasuwa jednakże analiza rekonstrukcji krajobrazu pierwotnego w naj-

i ma potwierdzenia, nie szukając dalej w wynikach prac wykopaliskowych prowadzonych na terenie najbliższym — w Poznaniu i Międzyrzeczu (materiały te są w trakcie przygotowywania do publikacji lub w opracowaniu. Inicjując mnie w tym miejscu informacje uzyskałem od mgr Marii Malinowskiej i mgra Stanisława Kuratowskiego).

¹²⁷) Por. M. Klichowska, Wyniki badań materiałów botanicznych, pochodzących z badań w 1954 roku na grodzisku kultury łużyckiej w Słupcy oraz K. Moldenhawer, Wyniki badań materiałów botanicznych, pochodzących z badań w 1955 roku na grodzisku i osadzie kultury łużyckiej w Słupcy; obte prace zamieszczone są w Fontes Archaeologici Posnanienses, tom VIII, Poznań 1958.

¹²³) Informacja ustna p. Franciszka Maciejewskiego kustosa Muzeum w Biskupinie.

¹²⁴) W. Łęga, Kultura Pomorza we wczesnym średniowieczu na podstawie wykopalisk, Toruń 1930, str. 190, tabl. XLIX, 264.

¹²⁵) Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, tom X, Warszawa 1889, str. 551. Pozycję cytowaną opracował Br(onisław) Ch(łebowski).

¹²⁶) Jeśli by twierdzenie powyższe utrzymało się w ogólnym krytyki, mielibyśmy dodatkowo jeszcze jeden dowód długiego przeżywania się starszych form ceramicznych. Uwaga ta dotyczy faktu znalezienia w Słupcy na grodzisku jednego ułamka naczynia całkowicie obciążanego

bliższej okolicy grodziska słupeckiego¹²²⁾ oraz, być może analiza częstotliwości występowania pewnych gatunków zwierząt hodowanych w stosunku do innych gatunków zwierząt tego rodzaju¹²³⁾. I tak np. w materiale kostnym zwierząt hodowanych przeważają kolejno kości: krowy, owcy, świni i konia. Stosunkowo rzadziej występują szczątki kozy. Tutaj trzeba zaznaczyć, że nieco inaczej wyglądała ta sprawa odnośnie do grodów w Biskupinie, zamieszkiwanych przez ludność opierającą swój byt najprawdopodobniej w większej mierze na uprawie ziemi niż na hodowli zwierząt¹²⁴⁾. Szczątki zwierząt hodowanych występowały tam, biorąc pod uwagę ich ilość w takiej kolejności: krowa, świnia, koza, owca oraz koń¹²⁵⁾.

Uzupełnieniem zajęć dostarczających głównych środków żywnościowych mieszkańcom grodu słupeckiego było niewątpliwie myślistwo, rybołówstwo i zbieractwo. Wprawdzie w świetle dotychczas uzyskanych danych stosunek procentowy szczątków kostnych zwierząt domowych do kości zwierząt hodowanych¹²⁶⁾ przedstawia się nieco odmiennie niż to ma miejsce w Biskupinie¹²⁷⁾, to jednak biorąc pod uwagę ich ilość występowały one w podobnej kolejności: jeleń, sarna, dzik, zając, bóbr, żubr lub tur oraz kuna. W Biskupinie nie ma co prawda kuny, lecz występuje niedźwiedź, którego brak w materiale słupeckim. Na zwierzynę polowano, pomijając inne, nieuchwytnie w materiale archeologicznym sposoby, przy pomocy luków, oszczepów a być może i tzw. haczyków, wykonanych głównie z rogu. Zabitą zwierzynę ćwiartowano na miejscu, zabierając jedynie najlepsze części oraz ewentualnie skórę lub rogi. Świadczy o tym fakt znajdowania wśród materiału kostnego zwierząt dzikich głównie łopatek i kości udowych¹²⁸⁾, do czego analogię znajdujemy również w Biskupinie¹²⁹⁾. Polowano też zapewne na pfacstwo wodne. Dowodem tego może być fakt znalezienia grotu strzały na torfowiskach, daleko od grodziska, oraz uzyskanie w materiale zabytkowym na terenie grodziska bliżej nieokreślonego fragmentu kości ptaka ze śladami obróbki. O uprawianiu rybołówstwa świadczą łuski okonia ok. 1/2 kilogramowe-

go¹³⁰⁾, znalezione w warstwie III ćwiartek A i D art. 68 oraz liczne tzw. haczyki, wykonane głównie z rogu. Szczątki okonia oraz innych ryb znane są także z Biskupina¹³¹⁾. O zbieractwie świadczą żołędzie dębu, bzu czarnego, psianki czarnej, komosy i rdestu¹³²⁾, występujące również w materiale biskupińskim¹³³⁾. Wszystkimi tym dodatkowymi zajęciami gospodarczymi sprzyjało niezwykle korzystne położenie grodu w pobliżu miejsca koncentrowania się rozmaitych środowisk życia zwierzęcego, jak bagno, jezioro, wody płynące i lasy¹³⁴⁾.

Te same powody, które uniemożliwiają pełne określenie podstawowego zajęcia gospodarczego ludności zamieszkującej gród w Słupcy, stoją na przeszkodzie próbie rekonstruowania stosunków społecznych tej grupy ludności. Przeważające czynniki gospodarcze wpływają bowiem w znacznej mierze na stosunki społeczne określonej grupy ludzkiej, nawet wtedy, gdy, jak to ma miejsce w naszym wypadku, gospodarka ma charakter mieszany¹³⁵⁾. Jedno jest jednak pewne, że grodzisko w Słupcy, założone przy pomocy olbrzymiego wysiłku najprawdopodobniej na sztucznie usypanej wyspie¹³⁶⁾ (przyczynkiem do poznania prężności i organizacji całej grupy ludzkiej) jest świadectwem silnego napięcia walk pomiędzy poszczególnymi ówczesnie żyjącymi grupami ludzkimi kultury łużyckiej. Grody kultury łużyckiej powstawały bardzo często w miejscach z natury obronnych. Wykorzystywano tu wyspy, półwyspy, kolana rzek i inne, sprzyjające ochronie warunki środowiska geograficznego. Powstawały one jednak również na terenach płaskich¹³⁷⁾. To, że nie wahano się tworzyć z braku miejsc z natury obronnych miejsc sztucznie bronionych¹³⁸⁾, świadczy o wielkim niebezpieczeństwie napadów w owym czasie. Doskonale świadectwo temu daje zresztą nie ulegający wątpliwości katastrofalny koniec grodu słupeckiego na skutek

¹²²⁾ Oznaczył je prof. dr J. Kaj z Wyższej Szkoły Rolniczej w Poznaniu.

¹²³⁾ J. Kaj, Szczątki rybne w materiale kostnym wykopaliskowym z grodzisk kultury łużyckiej i wczesnohistorycznej w Biskupinie w powiecie żnińskim, III Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w grodzie kultury łużyckiej w Biskupinie w powiecie żnińskim za lata 1938—1939 i 1946—1948, Poznań 1950, str. 72—74.

¹²⁴⁾ M. Klichowska, op. cit., str.

¹²⁵⁾ K. Moldenhawer, Szczątki roślinne z wczesnego okresu żelaznego w Biskupinie, III Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w grodzie kultury łużyckiej w Biskupinie za lata 1938—1939 i 1946—1948, Poznań 1950, str. 81—84.

¹²⁶⁾ T. Bartkowski, op. cit., str. 111—112.

¹²⁷⁾ L. Krzywicki, Ustroje społeczno-gospodarcze w okresie dzikości i barbarzyństwa (Studia socjologiczne), Warszawa 1951, str. 299 i 369—370.

¹²⁸⁾ T. Bartkowski, op. cit., str. 105.

¹²⁹⁾ T. Malinowski, op. cit., str. 39.

¹³⁰⁾ Na marginesie pragnę wyjaśnić tu inną sprawę. Otóż w niektórych moich sprawozdaniach z prac wykopaliskowych w Słupcy (Badania archeologiczne w Słupcy, pow. koniński, Przegląd Zachodni, rok X, nr 1—2, Poznań 1954, str. 243 oraz Objawy we vsi Słupcy w Polsku, Archeologicke rozhledy, rok VI, zesz. 2, Praha 1954, str. 211) przyjmowałem, że przedwale grodziska posiada ślady przypuszczalnie falochronu. Według jednak obserwacji poczynionych w wykopach przedwala, jak też prawdopodobieństwa hipotezy o sztucznym pochodzeniu wyspy uznać należy, że wspomniane ślady są fragmentem konstrukcji drewnianych mających na celu umocnienie gruntu pod sztuczną wyspą.

¹²³⁾ Por. T. Bartkowski, O krajobrazie pierwotnym w rejonie Słupcy, Fontes Archaeologici Posnanienses, tom VIII, Poznań 1958, str. 105—112.

¹²⁴⁾ Dane zaczerpnięte z opracowania K. Chmielewskiego, Szczątki kostne zwierzęce z grodziska kultury łużyckiej w Słupcy, Fontes Archaeologici Posnanienses, tom VIII, Poznań 1958.

¹²⁵⁾ Por. ostatnio T. Malinowski, Grodziska kultury łużyckiej w Wielkopolsce, Fontes Archaeologici Posnanienses, tom V, Poznań 1955, str. 43. Tamże nieco odmiennie sformułowanie odnośnie do podstaw gospodarczych ludności zamieszkującej gród w Słupcy.

¹²⁶⁾ K. Krysiak, Szczątki zwierzęce z Biskupina, wydobyte z warstw «kultury łużyckiej» w sezonie wykopaliskowym 1948 roku, III Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w grodzie kultury łużyckiej w Biskupinie w powiecie żnińskim za lata 1938—1939 i 1946—1948, Poznań 1950, str. 60—63.

¹²⁷⁾ K. Chmielewski, op. cit., str.

¹²⁸⁾ K. Krysiak, op. cit., str. 40. Por. tutaj także uwagi dotyczące wcześniejszych opracowań zwierzęcych szczątków kostnych z Biskupina przez E. Lubicz-Niezabitowskiego. Por. także str. 58—59.

¹²⁹⁾ K. Chmielewski, op. cit., str.

¹³⁰⁾ K. Krysiak, op. cit., str. 59.

zbrojnego najazdu. Mamy tu na myśli silne ślady pożaru, obecność dużej ilości rogowych i kościanych grotów, szczepów i strzał, posiadających w dużej mierze utracone czubki (skutek magłego zetknięcia się w pędzie z twardą powierzchnią np. ścian domów), szczególnie zaś występowanie nieopogrzebanych szczątków ludzkich zarówno po zewnętrznej stronie walu¹⁰⁵⁾ jak i na terenie majdanu grodziska¹⁰⁶⁾. Te ostatnie, wśród których wyróżnić można szczątki dzieci i kobiet, są klasycznym dowodem rzezi. Powyższe dowody są bodajże jedynym materiałem mogącym, w sposób bardzo jednak niepełny, dać pewien pogląd na stosunki społeczne, jeśli nie ludności samego grodu, to przynajmniej rodów najbliższej okolicy. Jak to bowiem wykazuje dotychczasowy materiał archeologiczny, napadu na gród w Słupcy mogła dokonać jedynie inna grupa ludności tejże kultury łużyckiej, do której zaliczamy ludność zamieszkującą gród.

III. STANOWISKO 2 — GROBLA

A. Opis stanowiska

Grobla położona jest na przestrzeni ok. 200 m na podmokłych torfowiskach między łądem suchym, na wysokości dzisiejszej strzelnicy, a grodziskiem, położonym na wysepce wśród torfowisk. W terenie grobla zaznacza się lekkim wyniesieniem ponad otaczające ją torfowiska, szczególnie wyraźnym w miejscu wychodzenia grobli na łąd stały w pobliżu strzelnicy. Ryc. 1.

B. Założenia badań

Badania na terenie grobli miały przede wszystkim wyjaśnić charakter tego obiektu, jego chronologię, a następnie technikę budowy grobli. Ponieważ przeprowadzone prace miały charakter wybitnie ratowniczy, gdyż liczone się z możliwością szybkiego zalania terenu grobli wodami nowopowstającego w Słupcy jeziora, w pierwszym sezonie wykopaliskowym, który objął ten obiekt (1953 r.), wykonano wykopy 1 i 2, mniej więcej w środkowej części biegu grobli. W 1955 r. przeprowadzono dodatkowe badania grobli na terenie wykopu 3, usytuowanego w miejscu wychodzenia grobli na łąd stały w pobliżu strzelnicy.

C. Wyniki badań

a. Wykop 1. W wykopie tym o rozmiarach 15×2 m, po zdjęciu darni, wśród której znaleziono kilka ułamków naczyń kultury łużyckiej oraz kości zwierzęcych, zaczęły się pokazywać konstrukcje drewniane w postaci rzędu pali drewnianych i szczątków

drugiego rzędu. Przestrzeń między konstrukcjami wypełniona była torfiastą ziemią z licznymi soczewkami piasku i faszyny oraz bezładnie rzuconymi kamieniami. Niezależnie od tego warstwy faszyny i skupiska kamieni spotykało się po obu stronach zewnętrznych konstrukcji. Miały one za zadanie zabezpieczyć groblę przed „rozpłynięciem się” pośród grzęzawisk. Wśród konstrukcji grobli wykopu 1 znaleziono kilkadziesiąt ułamków naczyń. Powierzchnia skorup bywa zwykle szorstka, obmazwana, koloru brunatno-szarego. Występują także ułamki naczyń o powierzchni gładkiej, koloru szarego i czarnego. Gлина posiada zwykle domieszkę średnio-, rzadziej drobnoziarnistego piasku. Prócz ułamków naczyń w wykopie tym uzyskano kilkanaście całych i ułamkowo zachowanych kości zwierzęcych. Wszystkie te zabytki występują prawie wyłącznie między dwoma rzędami pali drewnianych, tylko sporadycznie spotkało się je poza tym obszarem.

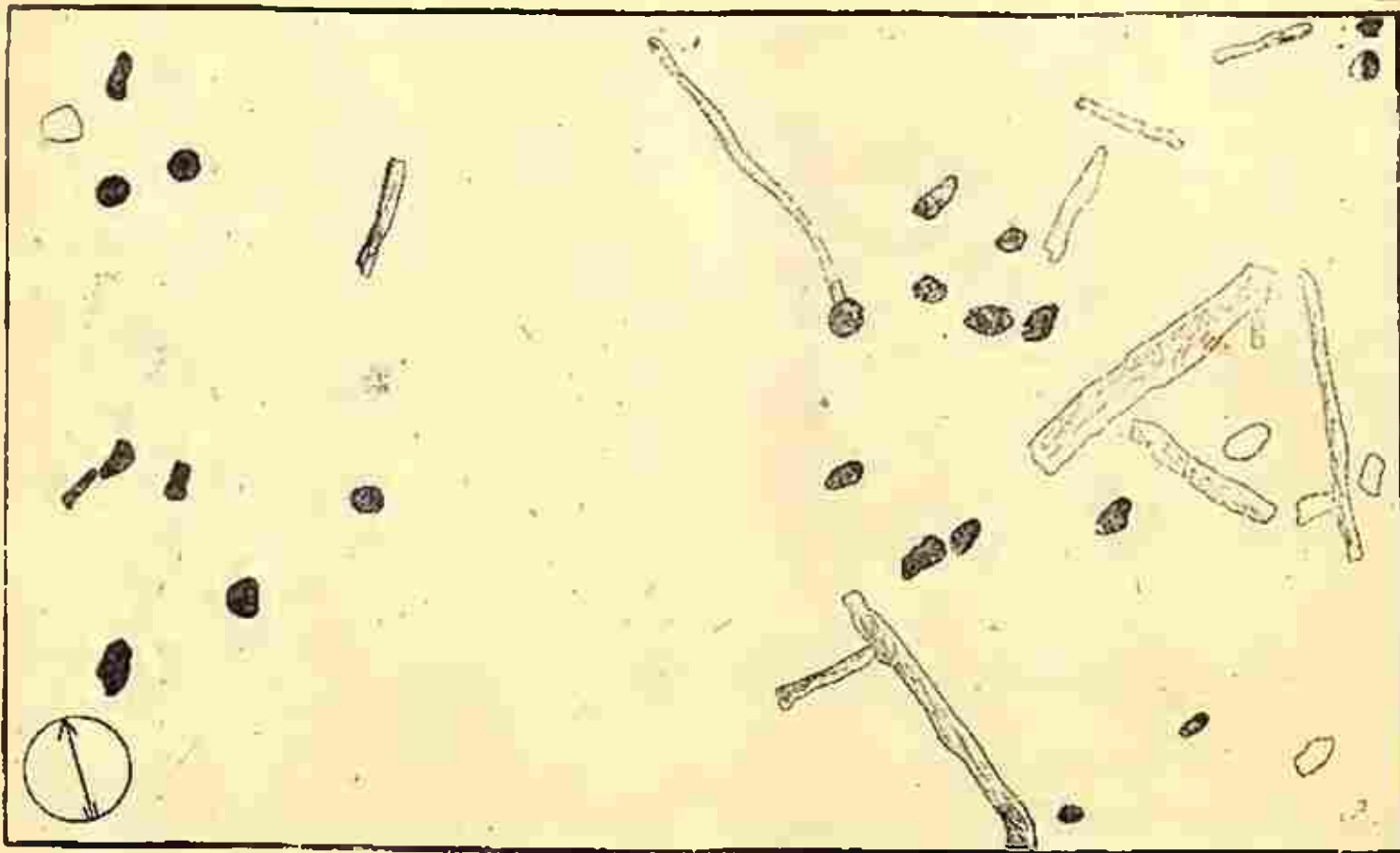
Na podstawie słabo zachowanych konstrukcji grobli wykopu 1, na podstawie zakłócenia warstw piasku i przesunięcia ich częściowo poza zachodni koniec konstrukcji oraz znalezienia w górnej warstwie torfiastej ziemi ostro zakończonych ułamka pala drewnianego, można przypuszczać, że grobla uległa uszkodzeniu jeszcze w czasach, kiedy była używana. Tezę tę popiera także fakt kompletnego braku wtrętów późniejszych. Do miejsca tego nie dotarło także kopanie torfu w czasach najnowszych, a trudno wyobrazić sobie inny powód kopania zabagnionego terenu, w dodatku bardziej niedostępnego kilkadziesiąt lat temu, niż dziś.

b. Wykop 2. W wykopie tym o rozmiarach 5×3 m po zdjęciu warstwy darni, wśród której znaleziono, prócz przedmiotów nowożytnych, 4 przeważnie gładkościenne ułamki naczyń o powierzchni szarej, ukazały się konstrukcje drewniane grobli-drogi, w postaci 2 rzędów pali drewnianych, bądź to w postaci okrągłaków niekorowanych, bądź też grubych dranic (ryc. 50 i 111). Przestrzeń między tymi konstrukcjami oraz obok nich na niewielkim obszarze wypełniona była kolejno od dołu warstwami faszyny (która spoczywała na dawnym, torfiastym dnie jeziora, znajdującym się, podobnie jak w wykopie 1, średnio na głębokości 1,20 m od obecnej powierzchni grobli) oraz warstwami piasku (ryc. 112), wśród którego spotykało się kamienie dosyć dużej nieraz wielkości i naręcza faszyny, w postaci często grubych gałęzi, m. in. i brzozy ze wspaniale zachowaną korą. Na zewnątrz oba szeregi pali umocnione były także kamieniami, ponadto na wschodnim ich krańcu grubymi gałęziami i całymi bierwionami drewna, rzuconymi jednak bezładnie, bez żadnego porządku. Trzeba tutaj dodać, że rzędy pali składają się z całych ich grup, ułożonych niekiedy nieregularnie i często wychylających się od osi szeregu na zewnątrz lub do wnętrza grobli. W trakcie badań w omawianym wykopie zdołano też uchwycić kolejność budowy grobli. Na podstawie cieńszych lub grubszych obwódek piasku, występujących dookoła wszystkich pali a sięgających w głąb ówczesnego dna jeziora, sędzić można, że były one wbite dopiero po narzuceniu faszyny i warstw piasku.

Do najokazalszych zabytków, znalezionych w tym

¹⁰⁵⁾ T. Malinowski, Badania archeologiczne w Słupcy. Dow. koniński, Przegląd Zachodni, rok X, nr 1—2, Poznań 1954, str. 243 oraz J. Gładyska, Czaszka kultury łużyckiej ze Słupcy, Przegląd Archeologiczny, tom X, Poznań 1958, w druku; F. Wokroj, Szczątki ludzkie grodziska kultury łużyckiej w Słupcy, Fontes Archaeologici Posnanienses, tom VIII, Poznań 1958, str.

¹⁰⁶⁾ Idem, op. cit., str.

Hyc. 50. Słupca, stan. 2. Konstrukcje drewniane wykopu 2. — Fig. 50. Słupca. Station 2. Les constructions en bois dans le sondage No 2.

samym wykopie, należy bezsprzecznie naszyjnik brązowy, wykonany z drutu zwężającego się przy końcach (ryc. 53,3). Znajdował się on w jednej z górnych warstw piasku, na głębokości 30—40 cm od powierzchni darni na terenie grobli. Głównie z warstw piasku wydobyto także kilkadziesiąt ułamków naczyń. Wśród nich wyraźnie wyodrębniają się dwie grupy: 1. Fragmenty naczyń o powierzchni szorstkiej obmazywanej, koloru szaro-brunatnego, których glina posiada dużą domieszkę gruboziarnistego piasku, 2. Ułamki naczyń o powierzchni gładkiej, koloru szarego lub czarnego, których glina posiada domieszkę piasku drobnoziarnistego. W wykopie tym znaleziono też kilkanaście kości zwierzęcych, całych lub w fragmentach.

Zabytki, chociaż w nieco mniejszej ilości, trafiły się i w warstwach faszyny. W niczym nie różnią się one od wyżej opisanych. Poza piaskiem i faszyną występowały one tylko sporadycznie. W wykopie tym zaobserwowano także niewielki wkop, który, sądząc po zwartości i profilu, był prawdopodobnie wykonany w czasie użytkowania grobli-drogi.

c. Wykop 3. W wykopie tym o rozmiarach 2×20 m stwierdzono, że grobla w miejscu tym budowana była w sposób analogiczny jak na odcinkach zbadanych w wykopach 1 i 2. Tworzyły ją na przemian zalegające warstwy piasku i faszyny, umocnione kamieniami i pionowo bitymi kółkami (ryc. 51 ab). Całec w postaci żółto-szarego ilu wystąpił na głębokości 90—100 cm. W odróżnieniu jednak od poprzed-

nio poczynionych obserwacji, na badanym odcinku grobli umocnienia drewniane występowały nie w postaci rzędów pionowo bitych pali lub dranic, lecz w postaci szeregu drobnych kółków, występujących na przestrzeni całego wykopu (ryc. 52 ab). Jest to prawdopodobnie związane z faktem, że wychodząca na ład suchy grobla mniej była narażona na działanie wody, niż to miało miejsce w jej biegu środkowym. Stwierdzono także, że w miejscu tym grobla rozszerzała się lekko, co zresztą uchwytne jest i w dzisiejszej topografii terenu.

Oprócz ceramiki, analogicznej do występującej w poprzednio opisanych wykopach znaleziono tu kilka ułamków naczyń o powierzchni czarno-lśniącej, tzw. „grafitowanej” oraz fragment naczynia z ornamentem wypełnionym białą masą inkrustacyjną (ryc. 53,1). Poza tym wymienić tu należy następujące zabytki:

2 fragmenty stożkowatych ciężarków tkackich, z których jeden posiada ślady otworu poprzecznego (średnica ok. 1 cm). Głina z niewielką domieszką drobnoziarnistego piasku w przełomie szaro-brunatna. Powierzchnia koloru brunatnego.

Miniaturowe naczynko o baniastym brzuscu, płaskim dnie, wysokocej szyjce zakończonej lekko wychylonymi brzegami. Powierzchnia gładka koloru brunatnego i brunatno-szarego. Głina z dużą domieszką drobno- i średnioziarnistego piasku. Średnica otworu 3,2 cm, brzusca 4,8 cm, dna 2,6 cm, wysokość 4,5 cm. Ryc. 53,4.

Wylupany przy obuchu kamienny toporek kształtu pięciobocznego. Jeden bok, poniżej obucha, nosi słabo wyryty znak krzyża, a właściwie spłaszczonej litery „X”. Ostrze lekko wyszczerbione. Długość 9 cm, szerokość ostrza 3,6 cm, średnica otworu 1,7 cm. Ryc. 53,6.

Czubek innego kamiennego toporka.

Kulisty, dosyć silnie spłaszczony rozcieracz kamienny z wyraźnymi śladami starcia dolnej i bocznej powierzchni.

Dwa kamienne gładziki, jeden podłużny, starty na obu końcach, o przekroju poprzecznym w kształcie zaokrąglonego u szczytu trójkąta (ryc. 53,2), drugi w kształcie mocno wydłużonego owalu, zgrubiały na jednym z końców (ryc. 53,5), oraz kilkanaście grudek polepy, całych lub fragmentarycznie zachowanych kości zwierzęcych i 3 odłupki z krzemienia narzutowego.

d. Znaleźiska luźne

Oprócz opisanych już poprzednio luźnych znalezisk, pochodzących z terenu grobli¹⁴⁷⁾ (przedmiot motykowaty, tzw. „gładziki łyżwowate”, ułamek toporka kamiennego, naczynko miniaturowe, ułamki ciężarka tkackiego, fragment grzędła glinianego, ułamki naczyń, rogi i kości zwierzęce), wymienić tu należy, poza analogiczną ceramiką następujące zabytki:

Przedmiot motykowaty o silnie wyświeconym ostrzu. Posiada on uchwyt w postaci częściowo obciętej parości. Ślady nacięć na powierzchni. Wykonany z rogu jeleniego, zrzuconego przez zwierzę. Wysokość przedmiotu 35 cm. Ryc. 53,8.

Fragment okrągłego, pełnego kółka wózka kulturowego z otworem w środku. Powierzchnia gładka koloru szaro-brunatnego i czarnego, zdobiona na krawędzi na przemian ukośnymi pasmami ukośnych żłobków. Głina z dużą domieszką średnioziarnistego piasku. Przepuszczalna średnica ok. 8,5 cm, średnica otworu 1 cm, wysokość 1,4 do 1,7 cm. Ryc. 53,7.

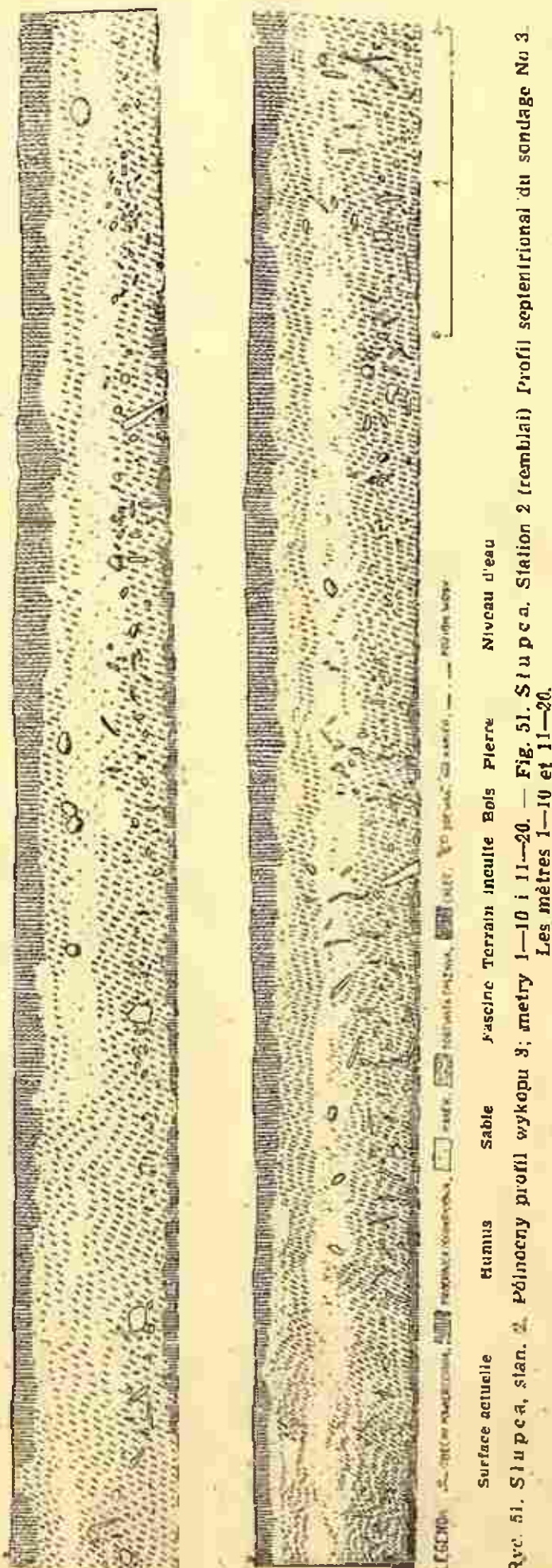
D. Analiza materiału

Odkrycie grobli drewniano-ziemnej, biegnącej od ładu suchego poprzecz torfowiska do grodziska kultury łużyckiej jest wypadkiem bez precedensu w dotychczasowej historii badań nad zagadnieniami omawianej kultury. Pewne dane wskazują na istnienie swego rodzaju mostów, biegnących przez jezioro do grodziska, co na przykład stwierdzono w Biskupinie¹⁴⁸⁾ i co przyjmuje się także odnośnie do grodziska w Komorowie, w powiecie szamotulskim¹⁴⁹⁾. Były one jednak budowane inną techniką, pozwalającą na swobodne przepływanie wody między kon-

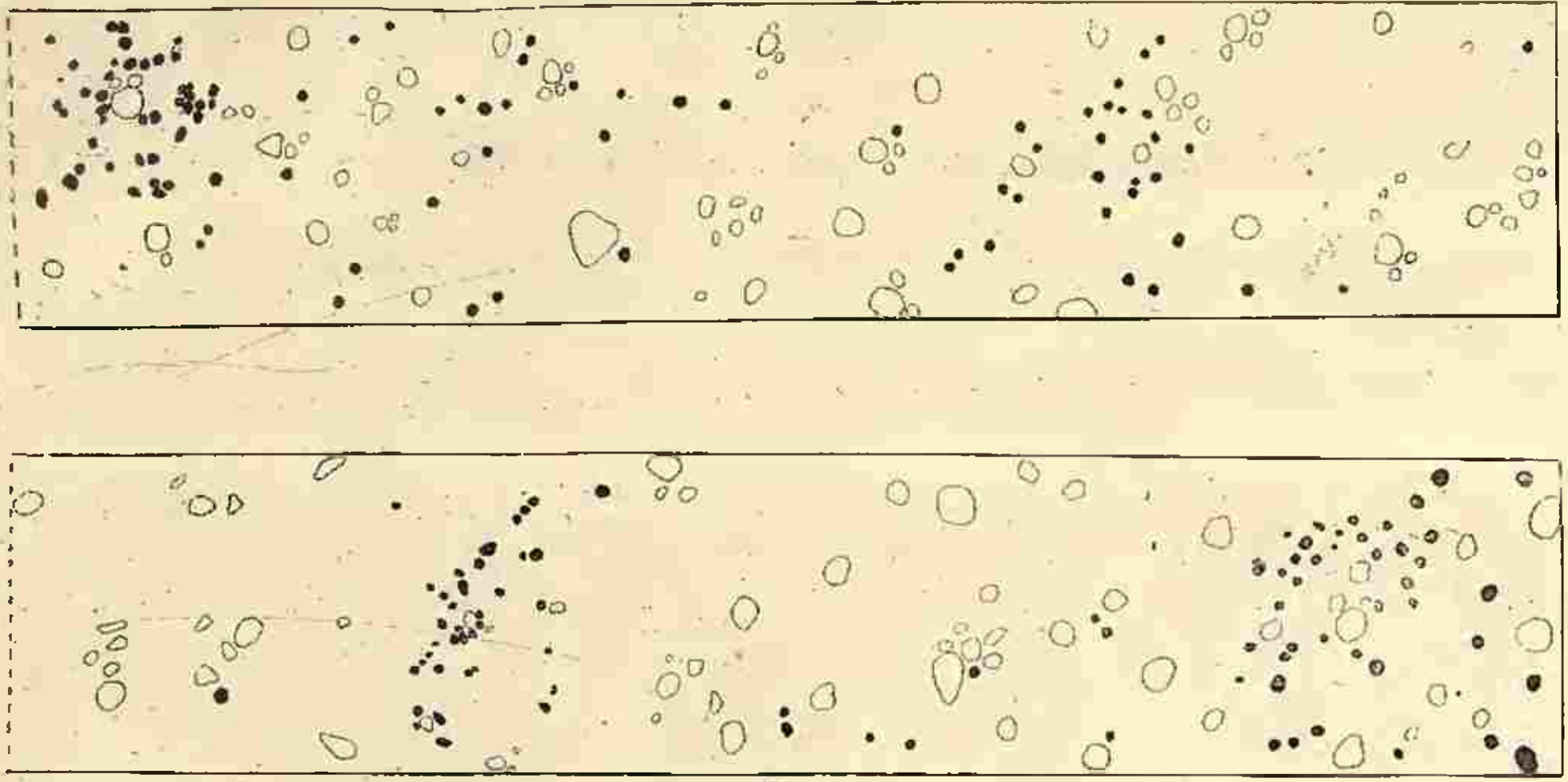
¹⁴⁷⁾ T. Malinowski, *Badania archeologiczne w Słupcy, pow. koniński, Przegląd Zachodni, rok X, nr 1/2, Poznań 1954, str. 242—243.*

¹⁴⁸⁾ Z. A. Rajewski, *Budowle grodów kultury łużyckiej na półwyspie jeziora biskupińskiego w powiecie żnińskim, III Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w grodzie kultury łużyckiej w Biskupinie w powiecie żnińskim za lata 1938—1939 i 1940—1946, Poznań 1950, str. 260—270.*

¹⁴⁹⁾ J. Kostrzewski, *Wykopaliska na wyspie komorowskiej jeziora bytyńskiego, Wiadomości Archeologiczne, tom X, Warszawa 1929, str. 160 oraz Z. A. Rajewski, op. cit., str. 250, bardziej skłaniający się do tej możliwości.*

Ryc. 51. Słupca, stan. 2. Północny profil wykopu 3; metry 1—10 i 11—20. — Fig. 51. Słupca, Station 2 (remblai) Profil septentrional du sondage No 3. Les mètres 1—10 et 11—20.

○ KAMIEŃ ● KOŁEK

Pierre Pieu

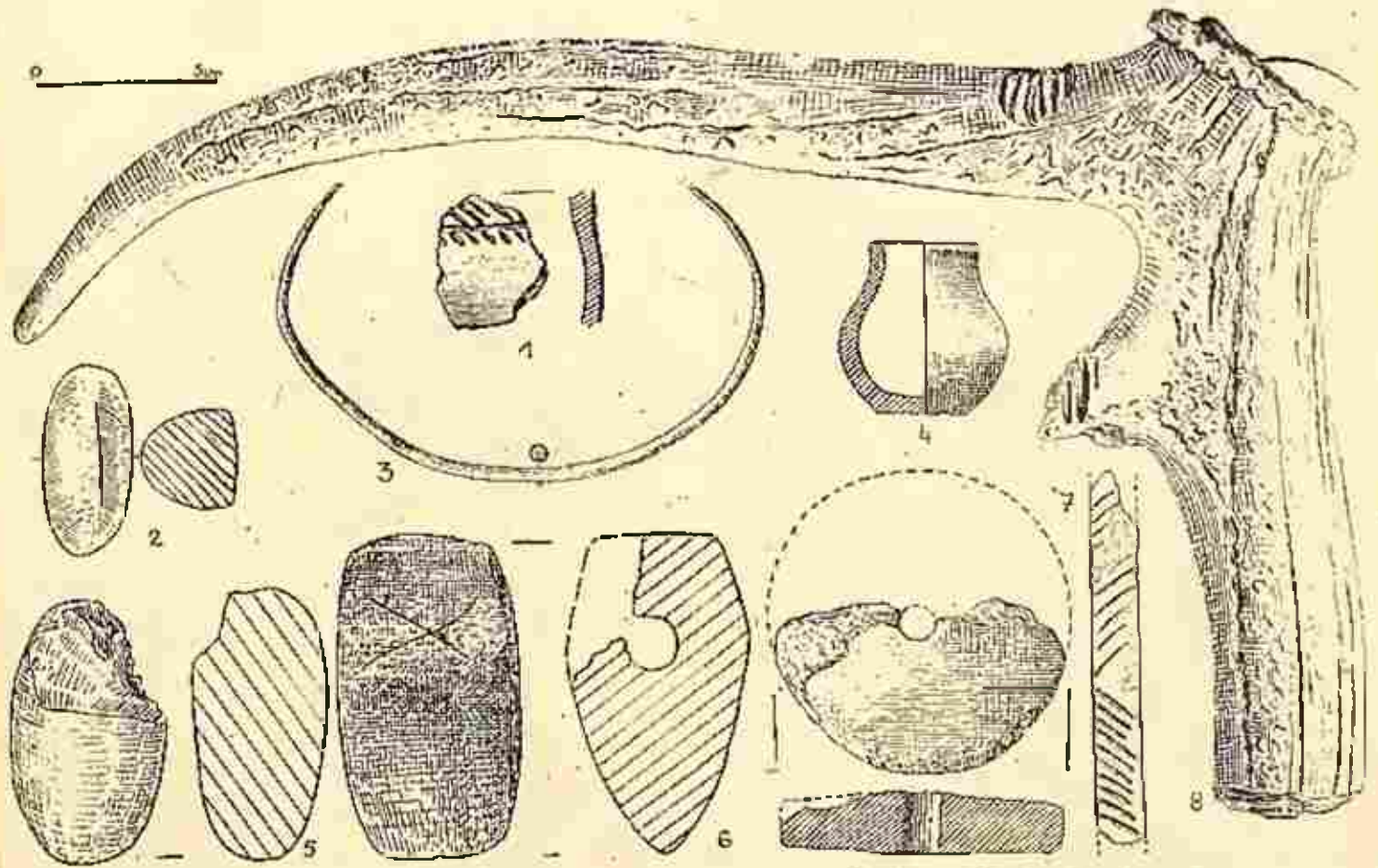
④

Ryc. 52. Słupca, stan. 2. Rzut poziomy wykopu 3; metry 1—10 i 11—20. — Fig. 52. Słupca. Station 2 (remblai). Plan du sondage No 3. Les mètres 1—10 et 11—20.

strukcjami drewnianymi. Być może, że pewną, daleką zresztą analogią będą konstrukcje pochodzące z epoki brązowej odkryte pod miejscowością Valthe w prowincji Dronthe²⁰⁰⁾ (północno-wschodnia Holandia). Trudno tu jednak orzec, czy były one szczątkami grobli, czy też wymoszczonej drewnem ulicy, w każdym bądź razie nie mają one charakteru resztek mostu. Inną, bardziej zbliżoną pod względem konstrukcyjnym groblę, pochodzącą jednak z okresu późniejszego, wczesnośredniowiecznego znamy na przykład z Giecza, w powiecie średzkim²⁰¹⁾. Odnośnie do grobli ze Słupcy ciekawym jest stwierdzenie, że była ona budowana w tej kolejności, że najpierw sypano warstwy piasku i rzucano naręcza faszyzny

rozmyć w ten sposób stawianej konstrukcji. Przebieg szerokość grobli, obliczona na podstawie odległości krańcowych rzędów pali, wynosząca około 3,5 m świadczy o możliwości jednostronnego poruszania się na niej takich pojazdów jak wozy. Mimo bowiem braku danych co do istnienia tych pojazdów w Słupcy, znane są nam one z Biskupina, gdzie długość osi wozów oblicza się na 178 cm²⁰²⁾. Istnienie w Słupcy lekkowatego wyjścia grobli na ląd suchy umożliwiało łatwy do niej dostęp ze wszystkich stron, zarówno dla wozów jak i na przykład dla pędzonego bydła. Odnośnie do zabytków ruchomych, które wystąpiły pomiędzy konstrukcjami drewnianymi, ułamki naczyń posiadają ściśle odpowiedniki

Ryc. 53. Słupca, stan. 2. Zabytki pochodzące z wykopu 2 i 3. — Fig. 53. Słupca, Station No 2 (remblai). Objets provenants des sondages No 2 et 3.

a następnie dopiero, po uformowaniu właściwego nasypu, umacniano go wbijaniem pionowych pali. Jest to jeszcze jeden dowód, oprócz danych geologicznych²⁰³⁾, że jezioro w tym miejscu było płytkie i spokojne, że nuchy wody nie mogły w krótkim czasie

w ceramice znalezionej na majdanie grodziska w Słupcy. To samo dotyczy fragmentów ciężarków tkackich, ułamków toporków kamiennych, m. in. ze znakami krzyża, naczyńka miniaturowego i innych. Dwa zaś gładziki kamienne posiadają analogie pochodzące z grodzisk w Biskupinie²⁰⁴⁾. W Biskupinie znaleziono też kółka wózków kultowych, posiadające jednak nieco odmienne kształty; są to kółka szpry-

²⁰⁰⁾ Por. popularno-naukowe ujęcie W. F. van Heemskerck Duker — P. Felix, Wat sarde bewaarde. Haag b. t., str. 110—111.

²⁰¹⁾ T. Malinowski, Odkrycie drogi wczesnohistorycznej w Gieczu, powiat Środa, Z Otchłani Wieków, rok XX, zes. 11—12, Poznań 1951, str. 189—190.

²⁰²⁾ Por. T. Bartkowski, O krajobrazie pierwotnym w rejonie Słupcy, Fontes Archaeologici Posnanienses, tom VIII, Poznań 1958, str. 105.

²⁰³⁾ Z. A. Rajewski, op. cit., str. 250.

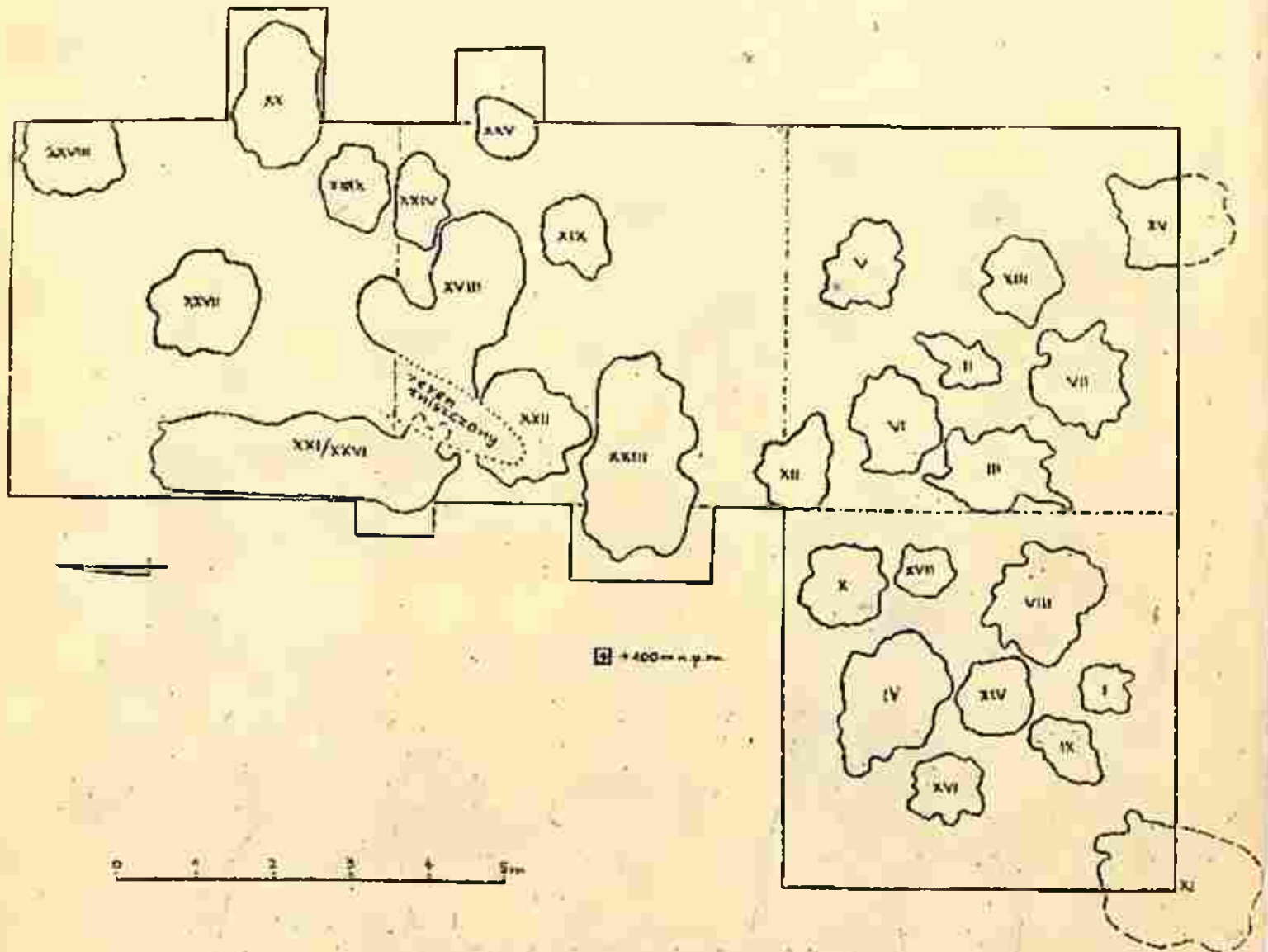
²⁰⁴⁾ F. Maciejewski, Narzędzia kamienne z grodu kultury lużyckiej w Biskupinie, III Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w grodzie kultury lużyckiej w Biskupinie w powiecie żnińskim za lata 1938—1939 i 1946—1948, Poznań 1950, str. 108.

chowe²⁰²). Kółka pełne, pochodzące jednak z IV okresu epoki brązu znane są na przykład z kurhanu na cmentarzysku w Brzeźniaku, pow. Łobez²⁰³). Tak więc szereg danych, a zwłaszcza ułamki naczyń, fragmenty ciężarków tkackich i grudki polepy świadczą, że piasek, którego używano do budowy grobli pochodził z terenu osady, i to osady datowanej na podokres halszacki D (ceramika inkrustowana). Świadczy to o tym, że przed założeniem grodu i biegnącej do niego grobli, musiała w pobliżu istnieć osada,

IV. STANOWISKO 3 — OSADA

A. Opis stanowiska

Osada, jak świadczą o tym występujące na powierzchni ziemi ułamki naczyń, rozciąga się szerokim pasem wzdłuż południowego skraju podmokłych torfowisk w Słupcy, na wysokości mniej więcej od wylotu grobli do zachodniego krańca strzelnicy (ryc. 1). Dokładniejsze zlokalizowanie omawianego stanowi-

Ryc. 54. Słupca, stan. 3. Plan przebadanej części osady. — Fig. 54. Słupca. Station No 3 (établissement ouvert) Plan de la partie fouillée.

z której terenu brano piasek. Osada ta, mimo ogólnego datowania na podokres halszacki D, jak świadczą o tym znaleziska na terenie grobli, była jednak nieco starsza od grodu.

²⁰²) Z. Kołosówna, Przedmioty kultu i zabawki z grodu kultury łużyckiej w Biskupinie, III Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w grodzie kultury łużyckiej w Biskupinie w powiecie żnińskim za lata 1938—1939 i 1946—1948, Poznań 1950, str. 214—216 i 233—234.

²⁰³) J. Kostrzewski, Kultura łużycka na Pomorzu, Poznań 1958, w druku. Tamże dalsza literatura do interesującego nas przedmiotu.

sku jest niemożliwe, gdyż jest ono w większości porośnięte gęstym lasem i krzakami. Silnie rozwinięte posycie lasu uniemożliwiło wytyczenie krańcowych granic osady. Być może, że osada ta rozciąga się dalej na wschód poza wysokość wyznaczoną przez bieg grobli. Mogłyby o tym świadczyć informacje miejscowej ludności o istnieniu w tymże miejscu, również gęsto zarośniętym, cmentarzyska²⁰⁷). Wiadomości tej

²⁰⁷) Por. T. Malinowski, Badania archeologiczne w Słupcy, pow. koniński, Przegląd Zachodni, rok X, nr 1/2, Poznań 1954, str. 249.

nie zdołano jednak sprawdzić z przyczyn obiektywnych w czasie sezonów wykopaliskowych, a w wypadku przeprowadzania tam badań na szerszą skalę okazać się może, że mamy tam do czynienia w rzeczywistości z dalszym ciągiem osady.

B. Założenie badań

Badania na terenie osady miały na celu wyjaśnienie charakteru i chronologii tego obiektu. Ze względu na to, że większość terenu zajmowanego przez osadę porośnięta jest lasem i że badania objąć mogły tylko niewielki jej fragment położony na zachodnim skraju, nie liczone się z możliwością dania pełnej odpowiedzi na rozliczne inne pytania z dziedziny bądź to społecznej, bądź to ekonomicznej, dotyczącej ówczesnej grupy ludzkiej zamieszkującej ten teren. Z tego też powodu badania te traktować należy jako

Ryc. 55. Legenda do rzutów poziomych i profili z terenu osady w Słupcy. — Fig. 55. Légende pour les plans et profils de l'établissement ouvert.

sondazowe, zwiadowcze. Objęły one w ramach prowizorycznego podziału arowego, ćwiartki A B i C aru 1-go oraz ćwiartkę B aru 2-go (ryc. 54), a więc przestrzeń 100 m². Objasnienie znaków użytych w rysunkach rzutów poziomych i profili w osadzie podaje ryc. 55.

C. Układ warstwowy

W trakcie badań wyróżniono (ryc. 56) dwie zasadnicze warstwy, opierając się wyłącznie na kryteriach botanicznych. Są to: warstwa I — darn i próchnica poddarniowa, o grubości od kilku do przeszło 20 cm, zalegająca na zbadanym obszarze bardzo nieregularnie, głównie na skutek świeżo przeprowadzonej orki leśnej (pod szkółkę leśną) oraz warstwa II — piasek koloru brunatno-żółtego, z domieszką żwiru i drobnych kamieni. Warstwa ta o grubości od kilkunastu do kilkudziesięciu centymetrów przechodzi czasem w jasno-żółty piasek, stanowiący całość, czasem zaś od niego odcina. Charakteryzuje się także częstymi zaciekami limonitycznymi. W niektórych miejscach warstwa II zamiast do jasno-żółtego piasku docierała bezpośrednio do położonej pod nim

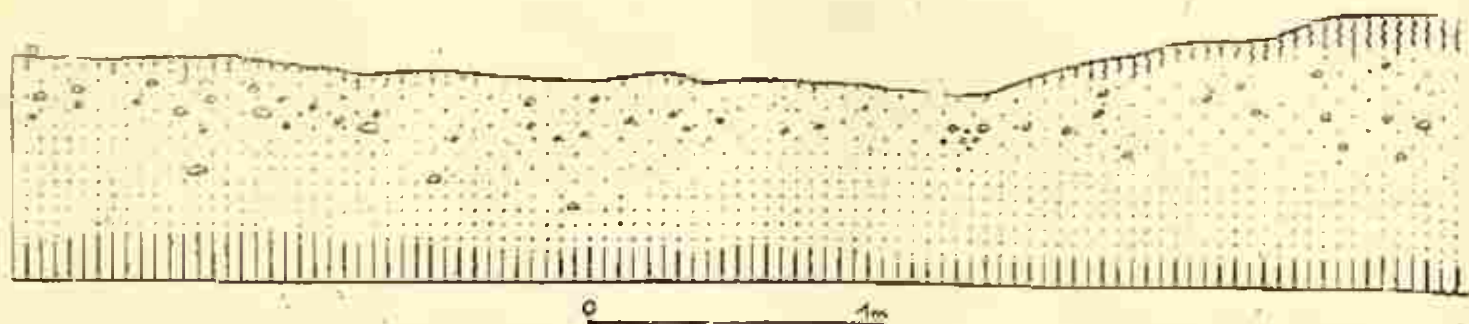
warstwy pomarańczowo-brunatnej gliny, zmieszanej niekiedy ze żwirem. W warstwie drugiej pojawiły się jamy, odcinające się od niej ciemniejszym zabarwieniem. Występowały one bądź to od razu po zdjęciu próchnicy, bądź to po zebraniu kilkunastu centymetrów warstwy II.

D. Wyniki badań

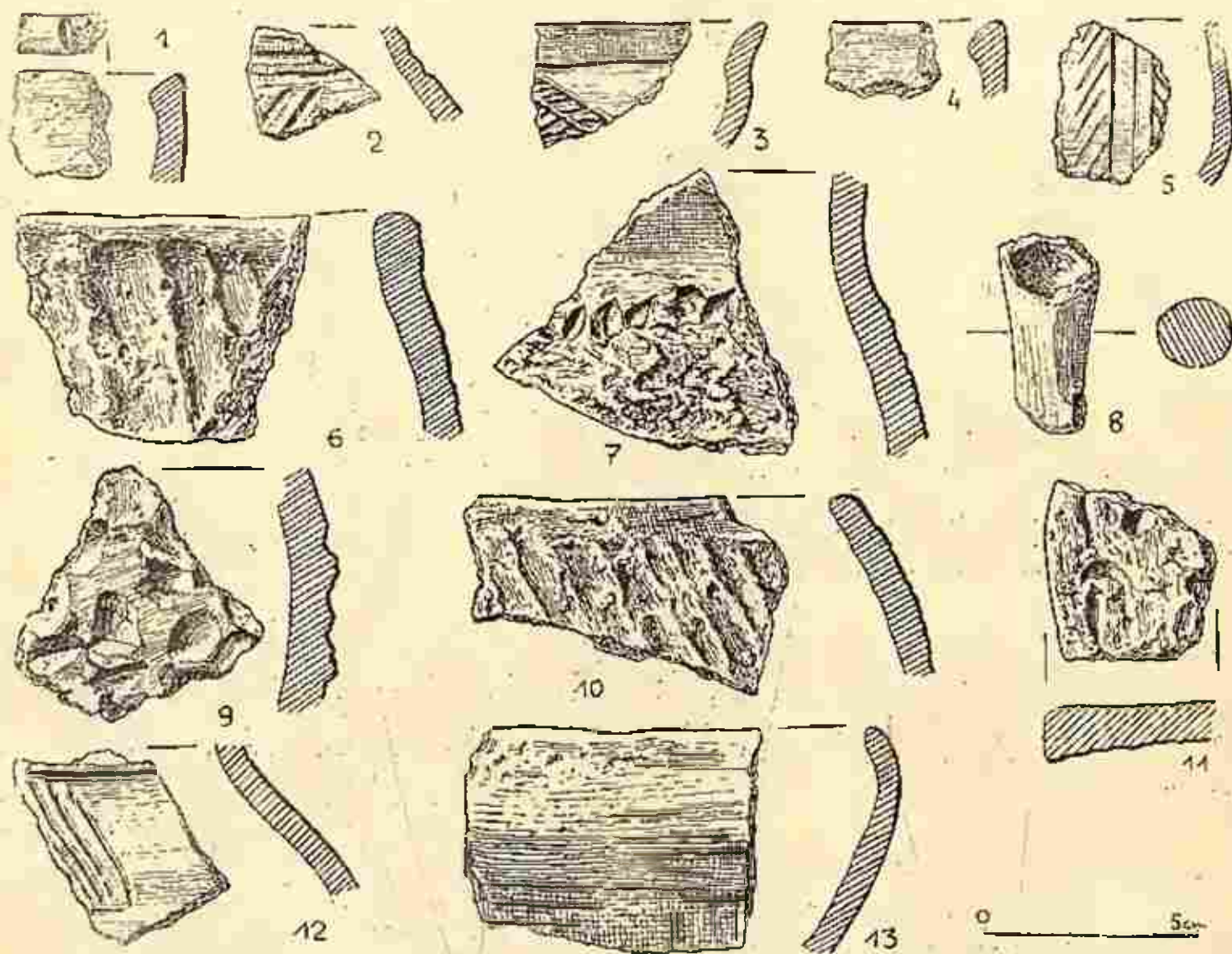
1. Warstwa I. W ramach tej warstwy uzyskano 639 ułamków naczyń oraz 6 grudek polepy. Podobnie, jak na stanowiskach omawianych poprzednio, ułamki naczyń wyraźnie dzielą się na dwie grupy: na ułamki naczyń o powierzchni obmazywanej i obrzucanej oraz fragmenty naczyń gładkościennych. Ogółem wystąpiły 483 ułamki naczyń o powierzchni obmazywanej i obrzucanej, z tego 10 wypada na części przykrawędne, 465 na fragmenty brzuśców, 7 na ułamki den oraz 1 na ucho naczynia. Większość fragmentów przykrawędnych posiada lekko zwięzające się brzegi. Można przypuszczać, że 7 z nich pochodzi z naczyń kształtu jajowatego (ryc. 57,10). Wśród ułamków brzuśców naczyń jedynie w dwóch wypadkach występuje ornament, wyłącznie w postaci poziomego pasma dołków paznokciowych na granicy obrzucanego brzuśca i gładkiej szyjki (ryc. 57,7). Wśród znalezionych fragmentów den występują wyłącznie okazy płaskie, posiadające niekiedy mniej lub więcej zaznaczone wyodrębnienie od ścianek naczynia. Powierzchnia omawianych ułamków jest przeważnie koloru brunatnego i szaro-brunatnego. Rzadziej występują ułamki o powierzchni szarej. Glinę cechuje duża, a nawet czasem bardzo duża domieszka piasku, zwykle średnio- i gruboziarnistego. Dwa ułamki pochodzące z brzuśca naczyń były przepalone. Fragmenty naczyń gładkościennych wystąpiły w ilości 156 sztuk, z czego na części przykrawędne wypada 17 ułamków, na części brzuśców 133 ułamki, na dna i na ucha po 3 fragmenty. Wśród części przykrawędnych wyróżnić można, prócz ułamków o mało charakterystycznych prostych lub słabo wywiniętych brzegach jeden ułamek najprawdopodobniej pochodzący z misy o zgrubiałej od wewnątrz, ukośnie ściętej i lekko podciętej krawędzi (ryc. 57,4). 6 ułamków brzuśców naczyń pokrytych jest ornamentem. Są to przeważnie wąskie i głębokie lub szerokie i płytkie bruzdy poziome i ukośne (ryc. 57,2 i 12). 4 inne fragmenty charakteryzuje powierzchnia czarno-lśniąca, tzw. „grafitowana” w przeciwieństwie do pozostałych fragmentów, posiadających powierzchnię koloru brunatnego, brunatno-szarego i czarnego. Dna są płaskie a ucha taśmowate. Gлина zawiera dużą na ogół domieszkę głównie drobno-, sporadycznie zaś gruboziarnistego piasku.

Wśród 6-ciu znalezionych grudek polepy 4 są wypalone na kolor brunatno-ceglasty i nie posiadają żadnej domieszki w glinie, 2 zaś, wypalone na kolor brunatno-szary, posiadają glinę z domieszką drobnoziarnistego piasku i sporadycznie drobnych kamyczków (do średnicy 6 mm).

2. Warstwa II. W ramach tej warstwy uzyskano 2061 ułamków naczyń, 1 fragment tzw. „talerza” glinianego, 1 ułamek naczynia lub rogu glinianego oraz 51 grudek polepy. Podobnie, jak to było w warstwie omawianej powyżej, ułamki naczyń wyraźnie

Ryc. 56. Słupca, stan. 3. Północny profil ćw. B aru 2. — Fig. 56. Słupca. Station 3. Profil septentrional du quart B de l'are 2.

Ryc. 57. Słupca, stan. 3. Ułamki naczyń z warstwy I i II. — Fig. 57. Słupca. Station 3. Fragments de vases de la couche I et II.

dziela się na dwie grupy: na fragmenty naczyń o powierzchni obmazywanej i obrzucanej oraz ułamki naczyń gładkościennych. Ogółem wystąpiło 1780 fragmentów naczyń o powierzchni obmazywanej i obrzucanej, z czego 38 przypada na części przykrawędne, 1720 na ułamki pochodzące z brzuśców naczyń oraz 22 na fragmenty dna. Wśród ułamków przykrawędnych przeważają lekko zważające się i lekko wychylone na zewnątrz brzegi; z których 12 sztuk po-

chodzi prawdopodobnie z naczyń kształtu jajowatego (ryc. 57,6). Dna są płaskie, niekiedy silnie wyodrębnione. Jeśli chodzi o ornamentykę, to występuje ona bardzo rzadko; jedynie w 9 wypadkach. Składają się na nią wyłącznie dolki paznokciowe, występujące w pasmach na granicy obmazywanego lub obrzucanego brzuśca i gładkiej szyjki, nieregularnie rozrzucone na powierzchni całego brzuśca (ryc. 57,9) oraz w jednym wypadku sięgające prawie do dna naczyn-

na. Powierzchnia naczyń zwykle jest koloru brunatnego i szaro-brunatnego. Rzadziej występują naczynia o odcieniu ceglastym, szarym lub pokryte szarymi plamami. Głina zawiera dużą ilość domieszki w postaci średnio- i gruboziarnistego piasku. 8 ułamków nosi ślady przepalenia.

Ułamki naczyń gładkościennych występowały w ilości 281 sztuk, z czego na części przykrawędne wypada 40 fragmentów, na ułamki brzuśców naczyń 233, na dna 6 ułamków, na ucha 2. Wśród części przykrawędnych oprócz fragmentów o mało charakterystycznych prostych lub słabo wywiniętych brzegach wyróżnić można 4 ułamki mis o brzegach zaokrąglonych oraz zgrubiałych i ściętych do środka naczyń, przy czym jeden z tych ostatnich posiada lekko ukośny żłobek (ryc. 57,1 i 13). Wystąpiły tu również 2 fragmenty przykrawędne czarek z niskimi, wyodrębnionymi szyjkami, podkreślonymi zazwyczaj głębokimi lub płytkimi liniami poziomymi. Posiadają one lekko wychyloną na zewnątrz krawędź oraz ornament w postaci grup pionowych i ukośnych żłobków. W jednym przypadku ułamek czarki o gładkiej, czarno-lśniącej, tzw. „grafitowanej“ powierzchni posiada dodatkowo mniej więcej poziome rowki między ukośnymi liniami. Cały ten ornament, głęboko wytłoczony, nosi wyraźne ślady resztek białej masy inkruściennej (ryc. 57,3). Wśród ułamków brzuśców naczyń 14 jest ornamentowanych. Składają się na tę ornamentykę linie poziome, pionowe i ukośne, pasma ukośnych nacięć i nakłuc. W jednym wypadku 3 linie pionowe otacza z dwóch stron pionowe pasmo ukośnych żłobków, tworzących tzw. ornament jodełkowy (ryc. 57,5). Ułamki brzuśców naczyń mają w 22 wypadkach powierzchnię czarno-lśniąca, tzw. „grafitowaną“, w pozostałych zaś wypadkach jest ona koloru najczęściej szaro-brunatnego i czarnego, rzadziej brunatnego i ceglatego. Zupełnie wyjątkowym znaleziskiem jest mały ułamek naczynka o powierzchni zarówno zewnętrznej jak i wewnętrznej gładkiej, malowanej brunatno-czerwoną farbą przy charakterystycznym dla tego rodzaju naczyń czarnym przełomie i wykonaniu z tłustej gliny, bez jakiegokolwiek domieszki. Wśród den występują fragmenty przeważnie płaskie lub lekko zaokrąglone. Ucha są duże, taśmowate. Głina, nie biorąc tu pod uwagę jedynego ułamka naczynia o powierzchni malowanej, posiada zwykle niewielką lub dużą domieszka bardzo drobnego lub drobnoziarnistego piasku. Domieszka piasku średnioziarnistego występuje rzadko i zawsze razem z piaskiem drobnym. Jedyńy znaleziony fragment okrągłego tzw. „talerza“ glinianego posiada szorstką powierzchnię zewnętrzną, pokrytą wąskimi dolkami paznokciowymi i ostrą, lekko wystającą krawędź. Powierzchnia spódnia gładka, krawędź dolna zaokrąglona. Kolor obu powierzchni brunatny. Głina z niewielką domieszka piasku oraz niewielkich, krótko ciętych kawałków słomy lub trawy (ryc. 57,11).

Fragment lekko spłaszczonej u dołu, rozszerzającej się i częściowo pustej u góry nóżki (?) naczynia glinianego lub części glinianego rogu. Powierzchnia gładka koloru czarnego. Głina z domieszka drobnoziarnistego piasku. Ryc. 57,8.

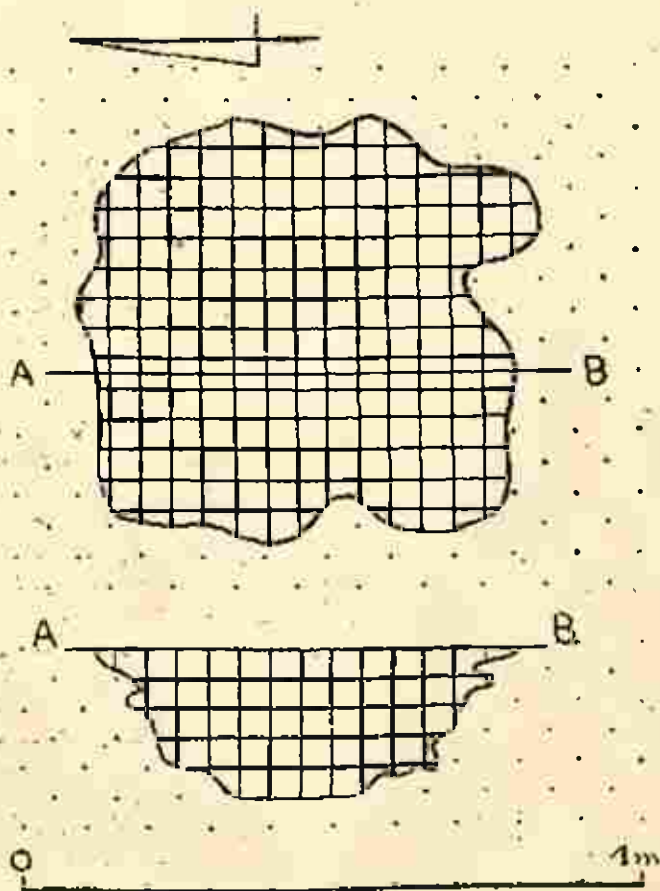
51 grudek polepy, wypalanej na kolor ceglasty, szaro-brunatny i szary. Większość posiada domieszka

drobnoziarnistego piasku, występująca w dużej zawyczaj ilości. Rzadziej występuje domieszka średnioziarnistego piasku oraz krótko ciętej trawy lub słomy, przy czym te ostatnie dotyczą w większości wypadków grudek polepy nie zawierającej domieszki piasku średnioziarnistego.

Z innych nie ceramicznych zabytków w ramach warstwy II uzyskano na ew. B aru 1-go silnie przeżarty rdzawy, mały ułamek końca najprawdopodobniej szpili żelaznej oraz na feje cwiartce połowę zwęglonego żołędzia dębu, bez łuski²⁰⁴).

3. Jamy. Ogółem na badanym terenie odkryto 28 jam o numeracji I do XXIX, przy czym jedna jama nosi podwójny numer XXI/XXVI.

Jama I posiada w rzucie poziomym nieregularny zarys, w przybliżeniu wykazujący tendencje do kołistości o średnicach od 60 do 85 cm. W profilu była nieckowata. Głębokość 25 cm. Wypełnisko jej two-

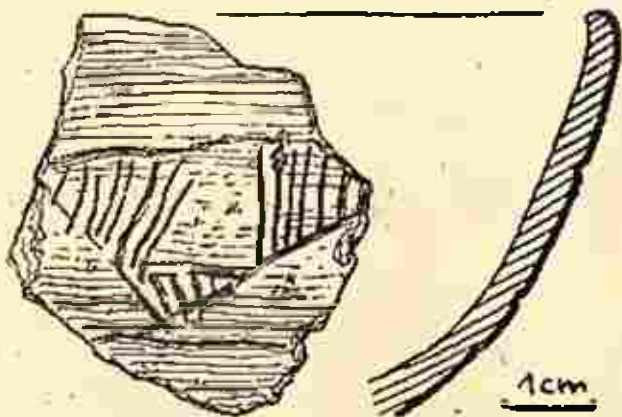
Ryc. 58. Słupca, stan. 3. Rzut poziomy i przekrój jamy I. — Fig. 58. Słupca, Station 3. Plan et coupe de la fosse No I.

rzyła ciemno-brunatna, piaszczysta ziemia (ryc. 58). W jamie tej uzyskano 12 ułamków naczyń, z tego 11 drobnych fragmentów o powierzchni obrzucanej koloru szaro-brunatnego, których glina zawiera dużą domieszka drobno- i średnioziarnistego piasku, oraz

²⁰⁴ Określenia wszystkich szczątków roślinnych z terenu osady dokonał prof. dr K. Moldenhawer; por. idem, Wyniki badań materiałów botanicznych, pochodzących z badań w 1955 roku na grodzisku i osadzie kultury luzyckiej w Słupcy, Fontes Archaeologici Posnanienses, tom VIII, Poznań 1958.

ułamek naczynia gładkościennego, prawdopodobnie kubka. Powierzchnia koloru szaro-brunatnego i czarnego zdobiona jest poniżej krawędzi nieregularną linią poziomą, służąca jako podstawa dla zwisającego o nieregularnie pionowo zakreskowanych kątach. Poniżej tego trójkąta biegnie druga linia pozioma. Gлина z dużą domieszką drobno- i średnioziarnistego piasku. Ryc. 59.

Jama II posiada w rzucie poziomym nieregularny, wydłużony zarys o długości 128 cm i największej szerokości 76 cm. Była ona bardzo płytka, bez określonego bliżej kształtu dna (ryc. 60). Największa jej głębokość wynosiła 16 cm. Wypelnisko jamy stano-

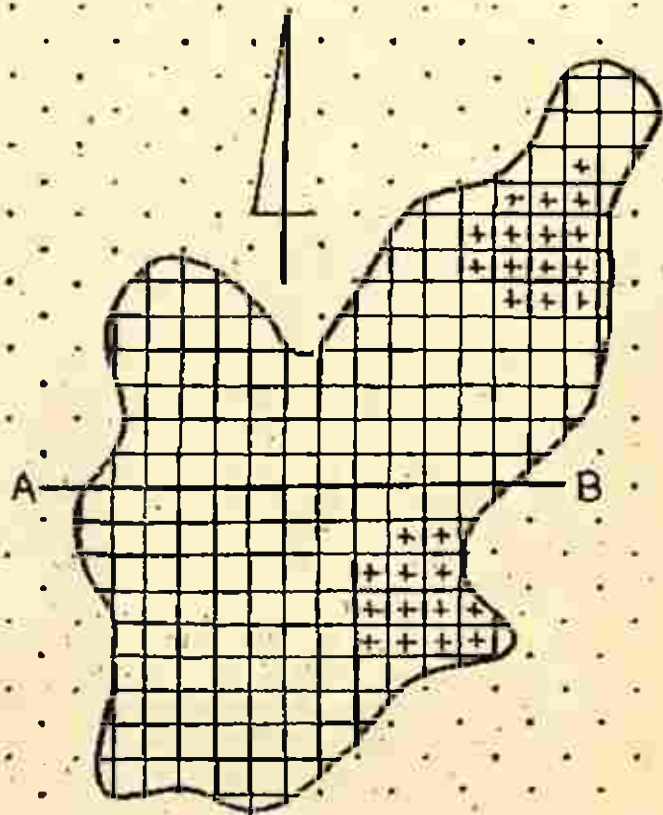

Ryc. 59. Słupca, stan 3. Fragment naczynia z jamy I. — Fig. 59. Słupca, Station 3. Tesson de la fosse No 1.

wiła ciemno-brunatna, piaszczysta ziemia, w której spotykano, szczególnie w części północnej i wschodniej, liczne, drobne węgielki drzewne.

Jama III posiadała w rzucie poziomym nieregularny zarys, w przybliżeniu wykazujący tendencje do owalności o średnicach 1,4—1,25 m. W profilu posiadała kształt niecki o wysokich brzegach i głęboka była średnio 30 cm (ryc. 61). Wypelnisko jej tworzyła piaszczysta ziemia koloru popielato-brunatnego oraz nieliczne, drobne zazwyczaj kamienie. W jamie tej uzyskano ułamki naczyń, polepę i resztki zwierzęce. Na 129 ułamków naczyń, 105 przypada na fragmenty naczyń o powierzchni obmazywanej i obrzucanej, a 24 na fragmenty naczyń gładkościennych. Wśród ułamków pochodzących z naczyń pierwszej grupy występują 4 części naczyń kształtu jajowatego (ryc. 62,1) oraz duży fragment naczynia o baniastym, obrzucanym brzuscu, z gładkościenną szyjką i nalepioną u jej nasady poziomą listwą, noszącą wyraźne ślady ugniatania i karbowania przy pomocy palców (ryc. 62,6). Wszystkie ułamki naczyń o powierzchni obmazywanej i obrzucanej są przeważnie koloru szaro-brunatnego. Gлина posiada domieszkę dużej ilości przeważnie średnio- i gruboziarnistego piasku. Wśród ułamków naczyń gładkościennych można wyróżnić dwa fragmenty mis o krawędziach ściętych do środka (ryc. 62,4) oraz część lekko przepalonego w ogniu kubka. Z ułamków niecharakterystycznych na pierwszy plan wybija się fragment o czarnolśmącej, tzn. „grafitowanej” powierzchni, zdobionej poziomymi liniami, służącymi jako podstawa dla najprawdopodobniej zwisających

pionowo zakreskowanych trójkątów (ryc. 62,2). Ten drugi rodzaj ułamków naczyń charakteryzuje powierzchnia koloru brunatnego i szaro-brunatnego (z wyjątkiem wyżej wspomnianego ułamka) oraz niewielka lub średnia domieszka drobnoziarnistego piasku w glinie. Wśród 13 drobnych grudek polepy, wypalanej na kolor ceglasto-brunatny i brunatno-szary.

Ryc. 60. Słupca, stan 3. Rzut poziomy i przekrój jamy II. — Fig. 60. Słupca, Station 3. Plan et coupe de la fosse No II.

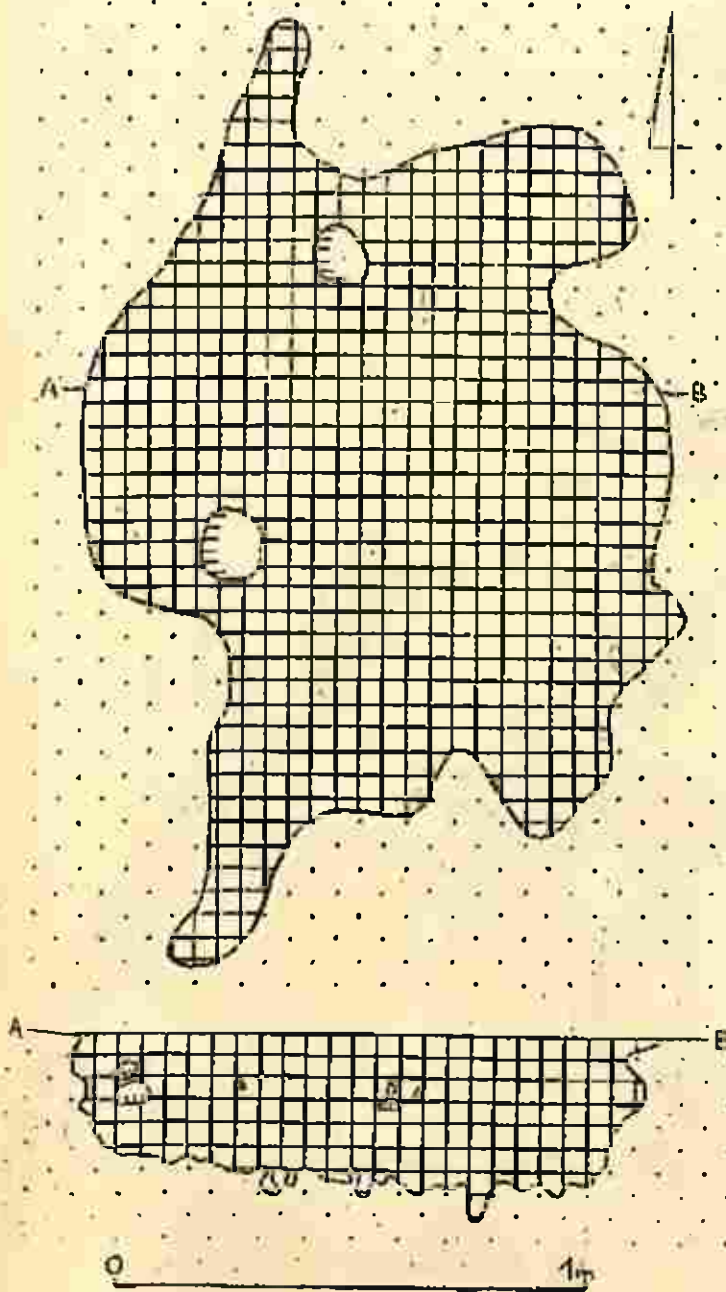
zaobserwowano niewielką domieszkę części organicznych w postaci krótko ciętej trawy lub słomy. Sporadycznie występuje domieszka drobnoziarnistego piasku. Szczątki zwierzęce wystąpiły w postaci niewielkiej, przepalonej kostki i szczątków 2 zębów świni.

Jama IV posiadała w rzucie poziomym nieregularny zarys, w przybliżeniu gruszkowaty; długość jej wynosiła 215 cm a szerokość (największa) 130 cm. W profilu posiadała kształt niecki o wysokich stronach, głęboka była średnio 50 cm (ryc. 63). Wypelnisko jej tworzyła piaszczysta ziemia koloru

jasno-popielatego, w której spotykano, szczególnie w części zachodniej i południowej, duże skupiska węgielków drzewnych. W jamie tej znaleziono ułamki naczyń, polepę i resztki zwierzęce. Na 218 ułamków naczyń 155 przypada na fragmenty naczyń o powierzchni obmazywanej i obrzucanej a 63 na części naczyń gładkościennych. Wśród ułamków naczyń

lekko ściętych do wnętrza (ryc. 62,5). Powierzchnia ułamków jest koloru brunatnego, brunatno-szarego i szarego, zdobiona w 1 wypadku na przemian ukośnymi nacięciami. Glina posiada dużą domieszkę drobną, sporadycznie zaś średnio- a nawet gruboziarnistego piasku. 39 grudek polepy, niekiedy dosyć znacznych rozmiarów ($7 \times 4,5 \times 2$ cm) wypalonych na zewnątrz na kolor brunatno-ceglasty i brunatno-szary, wewnątrz przeważnie na kolor czarny z brunatnym odcieniem. Glina zawiera znaczną domieszkę drobną i średnioziarnistego piasku, rzadziej drobnych kamyczków. Kilka grudek nosi także odciski ziarn zboża. Szczątki zwierzęce wystąpiły w postaci kilku fragmentarycznie zachowanych zębów trzonowych świni.

Jama V o długości 115 cm i szerokości 1 m posiadała w rzucie poziomym nieregularny zarys, w przybliżeniu owalny. W profilu miała kształt nieregularnie głębokiej niecki o wysokich, stromych brzegach, największa głębokość wynosiła 40 cm (ryc. 64). Wypełnisko jamy tworzyła intensywnie czarna ziemia piaszczysta, silnie przemieszana, zwłaszcza w południowej części z licznymi węgielkami drzewnymi i drobnymi kamieniami. W jamie tej znaleziono ułamki naczyń, polepę, szczątki roślinne i zwierzęce. Na 484 ułamki naczyń 322 przypadają na fragmenty naczyń o powierzchni obmazywanej i obrzucanej a 162 na części naczyń gładkościennych. Wśród ułamków naczyń pierwszej grupy przypuszczalnie 2 pochodzą od naczyń kształtu jajowatego (ryc. 65,6). Powierzchnia większości fragmentów jest koloru szaro-brunatnego i szarego, rzadziej koloru brunatnego i brunatno-ceglastego. Glina zawiera dużą domieszkę średnio- i gruboziarnistego piasku. W niektórych ułamkach dodatkowo występuje domieszka piasku drobnoziarnistego. 15 ułamków jest wtórnie przypalonych w ogniu. Wśród ułamków naczyń drugiej grupy można wyróżnić 4 fragmenty czarek z miskami, wyodrębnionymi szyjkami i brzegami lekko wychylonymi na zewnątrz (ryc. 65,2—3), oraz 7 ułamków mis o zgrubiałych krawędziach ściętych do środka (ryc. 65,4—5). Czarki posiadają powierzchnię czarną, w jednym wypadku czarno-lśniąca, tzw. „grafitowana”, zdobiona liniami poziomymi i ukośnymi nacięciami. U jednej czarki o powierzchni czarno-lśniącej głęboko ryty ornament wypełniony jest resztkami białej masy inkrustacyjnej (ryc. 65,2). Jeden z fragmentów mis posiada brzeg zdobiony ukośnymi żłobkami (ryc. 65,5). Pozostałe, niecharakterystyczne ułamki naczyń gładkościennych mają w większości wypadków powierzchnię koloru czarnego (w tym 18 ma powierzchnię czarno-lśniąca) oraz brunatno-szarego. 29 ułamków jest zdobionych, przy czym głównymi motywami są linie poziome, pasma linii ukośnych i pasma ukośnych nacięć (ryc. 65,1). Glinę naczyń gładkościennych cechuje średnia i duża domieszka piasku drobnoziarnistego. 63 grudki polepy, niekiedy dosyć znacznych rozmiarów ($10 \times 6 \times 3$ cm), wypalone są przeważnie na kolor brunatno-ceglasto-szary. Występują jednak także grudki, wypalone na powierzchni na ten kolor, wewnątrz natomiast są koloru czarnego z brunatnym odcieniem. Glina zawiera średnią ilość domieszki gruboziarnistego piasku. Kilka grudek nosi także odciski krótko ciętej trawy lub słomy. Ze szczątków roślinnych w jamie tej wystąpiły 2 zwęglone ziarn

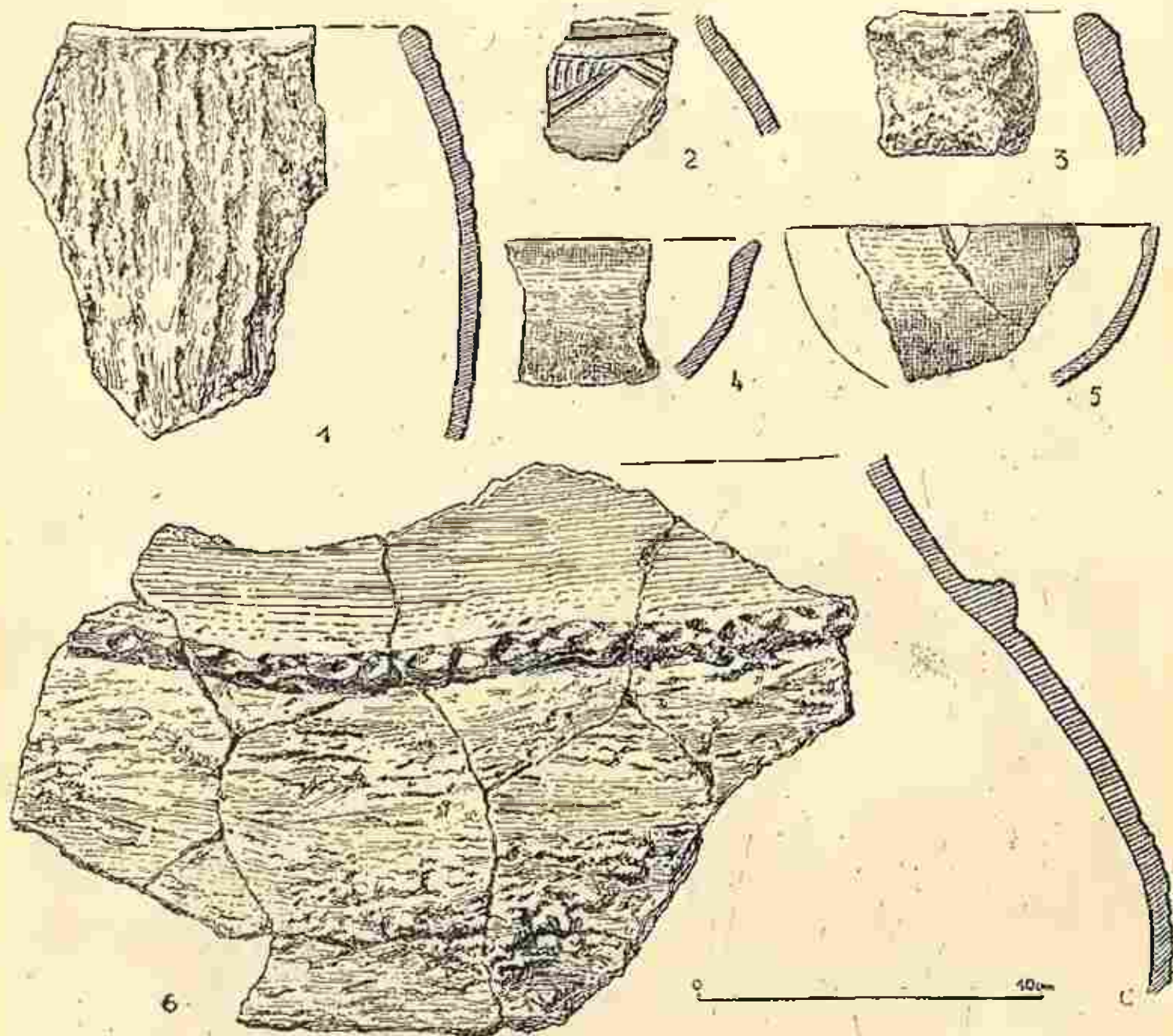
Ryc. 61. Słupca, stan. 3. Rzut poziomy i przekrój jamy III. — Fig. 61. Słupca, Station 3. Plan et coupe de la fosse No III.

pierwszej grupy nie da się wyróżnić żadnych typów. Są to fragmenty drobne (ryc. 62,3) o powierzchni zwykle koloru szaro-brunatnego wykonane z gliny z dużą domieszką średnio- i gruboziarnistego piasku. Z nich jest wtórnie przepalonych. W drugiej grupie natomiast znaleziono fragment prawdopodobnie kubka lub wysokiej miski, kształtu odcinka kuli o brzegach częściowo zaokrąglonych, częściowo zaś

niaki pszenicy, 107 cm³ zwęglonych nasion grochu oraz 5 szczątków zwęglonych żołądzi dębu. Szczątki zwierzęce wystąpiły w postaci kilku fragmentarycznie zachowanych kostek.

Jama VI o długości 1,4 m i szerokości 1,25 m, posiadała w rzucie poziomym nieregularny zarys, w przybliżeniu owalny. W profilu miała kształt płyt-

najprawdopodobniej z szerokootworowego naczynia kształtu jajowatego (ryc. 67), o powierzchni obrzucającej koloru brunatnego i brunatno-szarego. Głina tego fragmentu zawiera wyjątkowo dużą ilość domieszki gruboziarnistego piasku i żwiru. Pozostałe, niecharakterystyczne pod względem typologicznym ułamki posiadają powierzchnię koloru szarobrunatnego i szar-

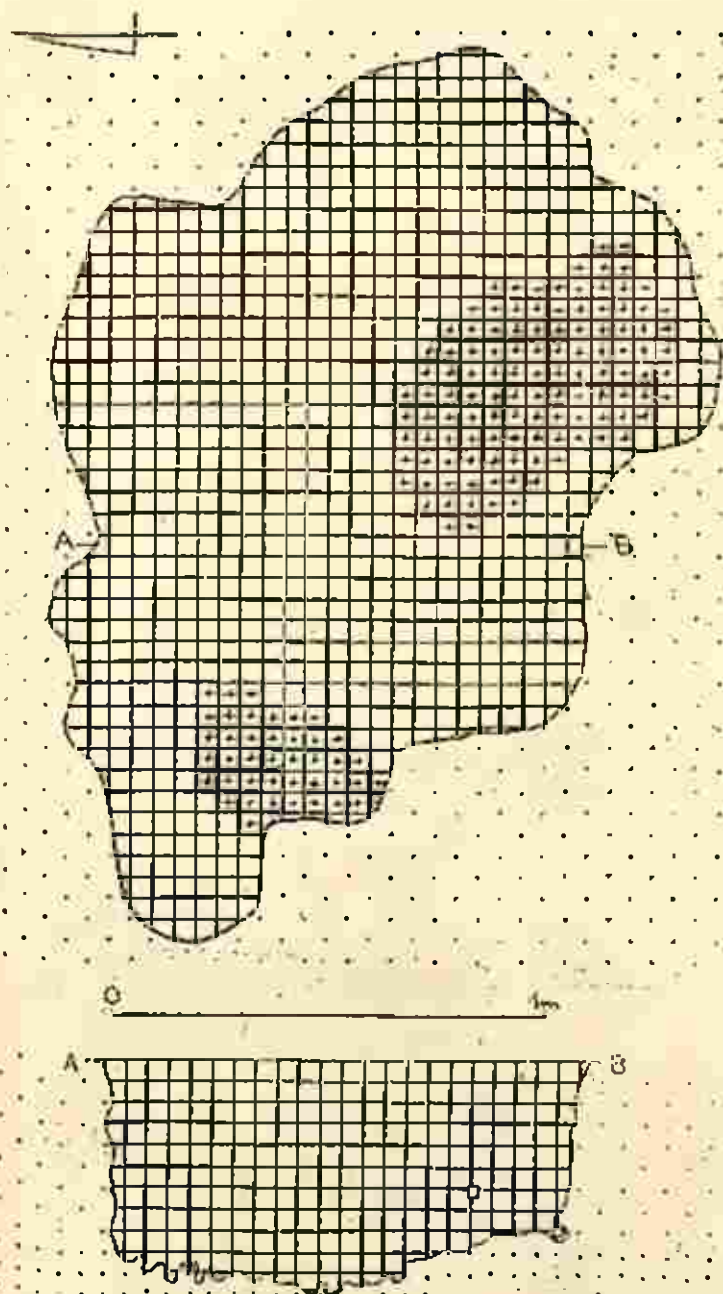
Ryc. 62. Słupca, stan. 3. Fragmenty naczyń z jamy III i IV. — Fig. 62. Słupca, Station 3. Fragments de vases des fosses No III et IV.

kiej niecki o głębokości średnio 18 cm i o łagodnym spadzie ścian (ryc. 66). Wypełnisko jamy tworzyła piaszczysta ziemia koloru jasno-szarego, w której występowały drobne kamienie. Miejscami trafiały się pojedyncze węgielki drzewne. W jamie tej znaleziono wyłącznie ułamki ceramiki w ilości 26 sztuk, pochodzące z naczyń o powierzchni obrzucającej i obrzucającej. Wśród nich jeden duży fragment pochodzi

regu oraz glinę z dużą domieszką drobno- i średnio- i gruboziarnistego piasku.

Jama VII posiadała w rzucie poziomym nieregularny zarys o wymiarach średnio 1,25 i 1,15 m. W profilu miała ona kształt głębokiej niecki (głębokość średnio 35 cm) z łagodnym opadem ścian (ryc. 68). Wypełnisko tej jamy tworzyła piaszczysta ziemia koloru ciemno-szarego, w której w rozrzuceniu wystę-

powwały małe kamienie i drobne węgielki drzewne. W jamie tej znaleziono ułamki naczyń oraz fragment tzw. „talerza” glinianego i polepę. Na 141 ułamków naczyń 123 pochodzą z naczyń o powierzchni obmazywanej i obrzucanej a 18 z naczyń gładkościennych. Wśród ułamków pierwszej grupy wyróżnić można dwa, pochodzące od naczyń kształtu jajowatego (ryc. 69,2). Pozostałe ułamki są niecharakterystyczne pod względem typów. Zwraca tu uwagę fragment na-

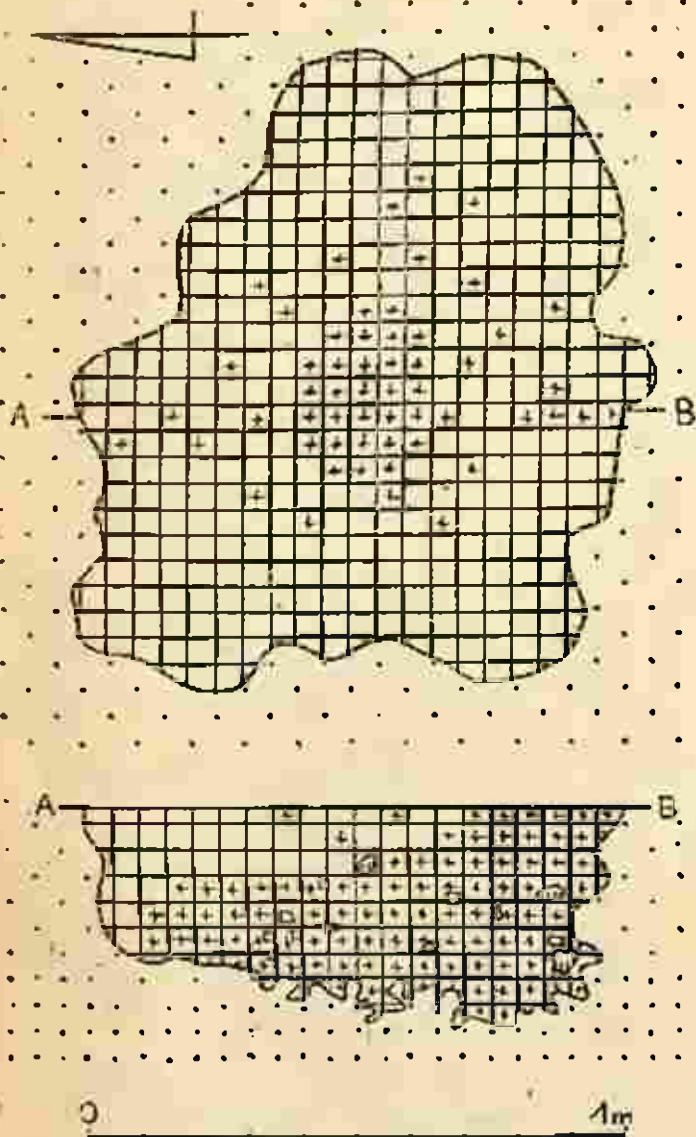
Ryc. 63. Słupca, stan. 3. Rzut poziomy i przekrój jamy IV. — Fig. 63. Słupca, Station 3. Plan et coupe de la fosse No IV.

czynia o krawędzi karbowanej palcami, którego powierzchnia pokryta jest gęsto nieregularnymi dołkami paznokciowymi (ryc. 69,1). Głina omawianych ułamków naczyń posiada dużą domieszkę średnio- i gruboziarnistego piasku. Powierzchnia bywa naj-

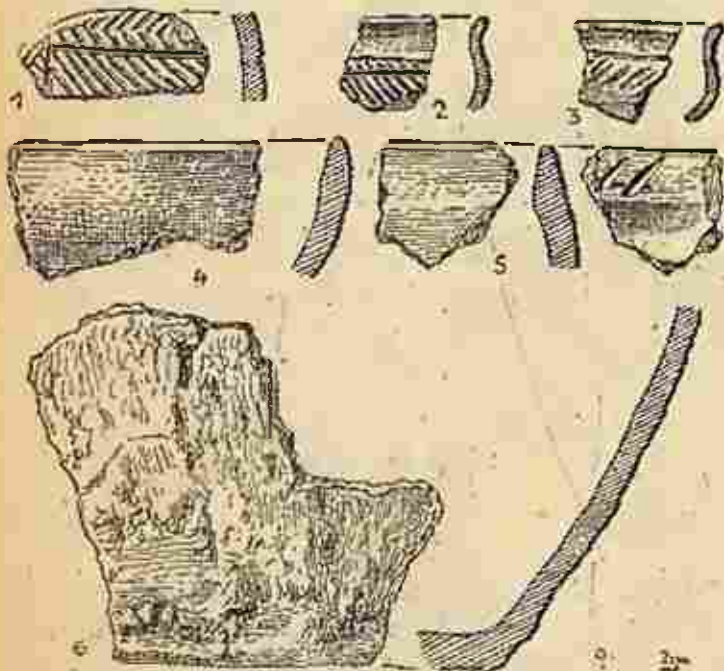
częściej koloru szaro-brunatnego i szarego. Odnosnie do ułamków naczyń gładkościennych, nie można wśród nich wyróżnić jakichkolwiek typów. Posiadają one gładką, niezdobioną powierzchnię koloru czarnego i szarego. Głina z małą i średnią domieszką drobnoziarnistego piasku. Niewielki fragment tzw. „talerza” glinianego w zachowanej części nie ma śladów jakiegokolwiek zdobienia powierzchni. Powierzchnia koloru szaro-brunatnego, glina z dużą domieszką średnioziarnistego piasku. Największa grubość 9 mm. 2 małe grudki polepy, wypalone są na kolor brunatno-szary. Głina posiada nieznaczną domieszkę drobnoziarnistego piasku, oraz sporadycznie drobnych kamyczków.

Jama VIII posiadała w rzucie poziomym nieregularny zarys wydłużonego owalu o średnicach 1,8 i 1,1 m. Profile wykazują, że miała ona kształt dosyć głębokiej niecki (głębokość od 30 do 40 cm), o na ogół łagodnym opadzie ścian (ryc. 70). Wypelnisko jamy tworzyła piaszczysta ziemia, brunatna, miejscami intensywnie ciemna. Miejscami występowały też niewielkie kamienie polne. W jamie tej znaleziono ułamki naczyń i polepę. Na 125 ułamków naczyń 100 pochodzi z naczyń o powierzchni obmazywanej i obrzucanej a 25 z naczyń gładkościennych. Wśród ułamków pierwszej grupy naczyń wyróżnić należy jeden duży fragment pochodzący z naczynia kształtu jajowatego (ryc. 71,1). Ułamki te charakteryzuje zazwyczaj brunatno-szary kolor powierzchni oraz średnia i duża ilość domieszki średnioziarnistego, rzadziej gruboziarnistego piasku (32 są wlotnie przepalone). Wśród ułamków gładkościennych wyróżnić można fragment miski ze ściętą do środka naczynia krawędzią (ryc. 71,2) i najprawdopodobniej dolną część bezułkowatego kubka (ryc. 71,3). Pozostałe ułamki są niecharakterystyczne, posiadają powierzchnię niezdobioną, koloru czarnego, szarego i szaro-brunatnego. Głina zawiera średnią ilość domieszki drobno-, sporadycznie średnioziarnistego piasku. 5 małych grudek polepy wypalonych na kolor szaro-brunatny i brunatno-ceglasty. Głina z niewielką domieszką drobno- i średnioziarnistego piasku i krótko ciętej słomy lub trawy.

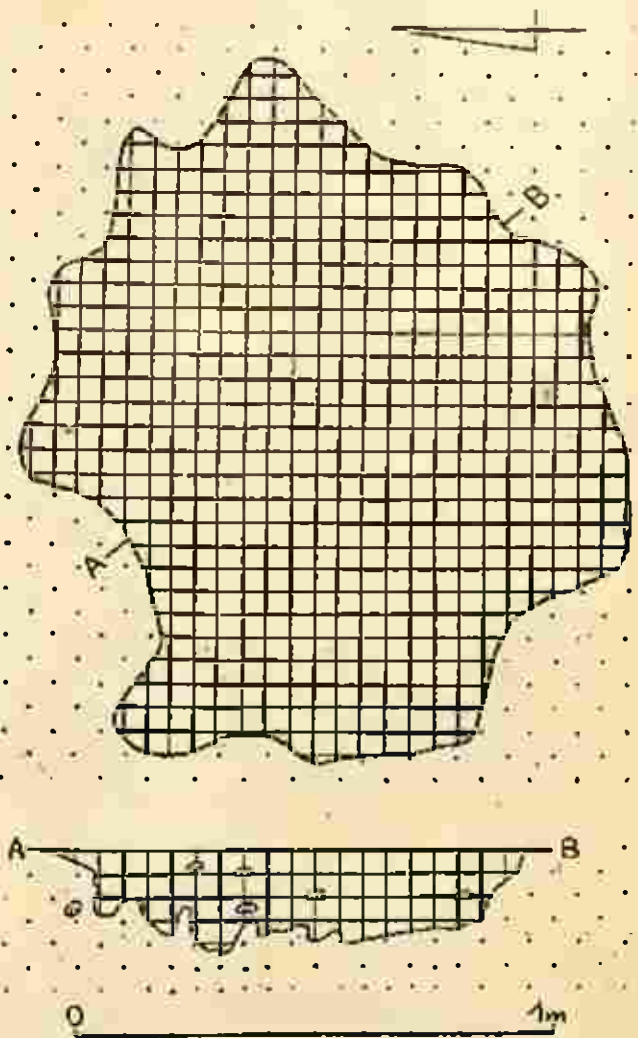
Jama IX posiadała w rzucie poziomym nieregularny zarys wydłużonego owalu o średnicach 1,25 i 0,7 m. W profilu miała ona kształt nieregularnie głębokiej niecki o ścianach łagodnie i dość ostro opadających ku dołowi. Średnia głębokość ok. 30 cm (ryc. 72). Wypelnisko jamy tworzyła szaro-brunatna i szara ziemia piaszczysta. Miejscami występowały też niewielkie kamienie polne. W jamie tej znaleziono ułamki naczyń oraz polepę. Na 66 ułamków naczyń 55 pochodzi z naczyń o powierzchni obmazywanej a 11 z naczyń gładkościennych. Zarówno wśród grupy pierwszej jak i drugiej nie można wydzielić jakichkolwiek typów. Ułamki o powierzchni obrzucanej i obmazywanej mają powierzchnię koloru brunatnego i szaro-brunatnego. Głina z domieszką dużej ilości średnio- i gruboziarnistego piasku, przy tym ułamki o powierzchni obrzucanej posiadają zazwyczaj domieszkę dodatkową w postaci drobnego żwiru. Niecharakterystyczne ułamki naczyń gładkościennych mają powierzchnię koloru czarnego i szaro-brunatnego a glinę z małą domieszką drobno-, sporadycznie średnioziarnistego piasku. 2 małe grudki polepy,

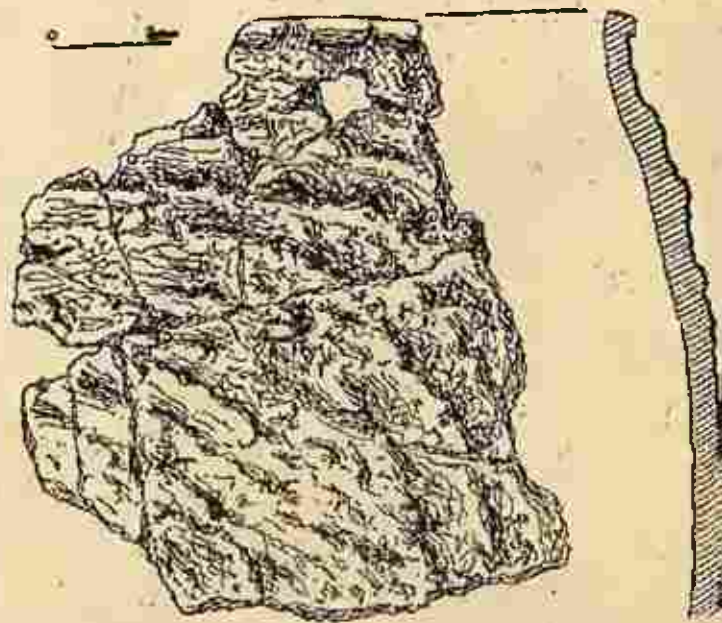
Ryc. 64. Słupca, stan. 3. Rzut poziomy i przekrój jamy V. — Fig. 64. Słupca. Station 3. Plan et coupe de la fosse No V.

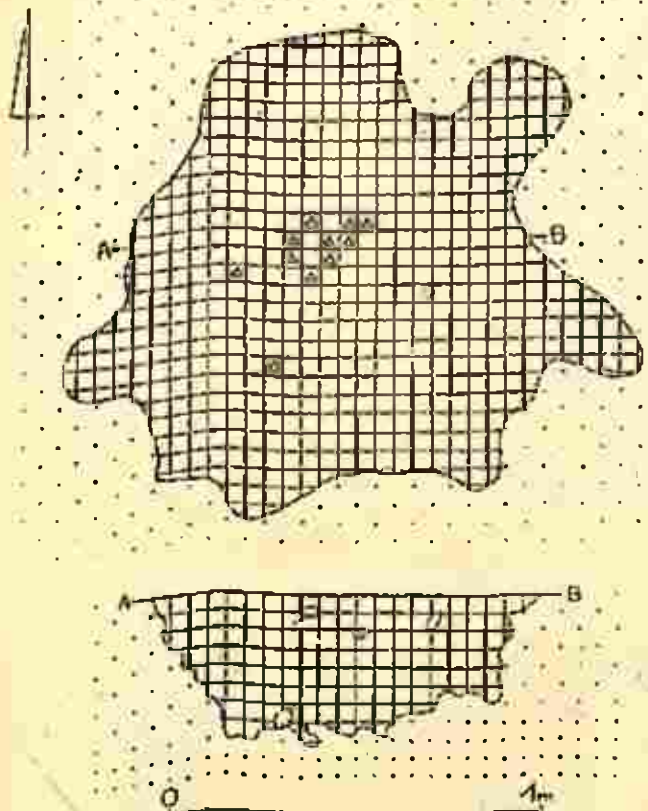
Ryc. 65. Słupca, stan. 3. Fragmenty naczyń z jamy V. — Fig. 65. Słupca. Station 3. Fragments de vases de la fosse No V.

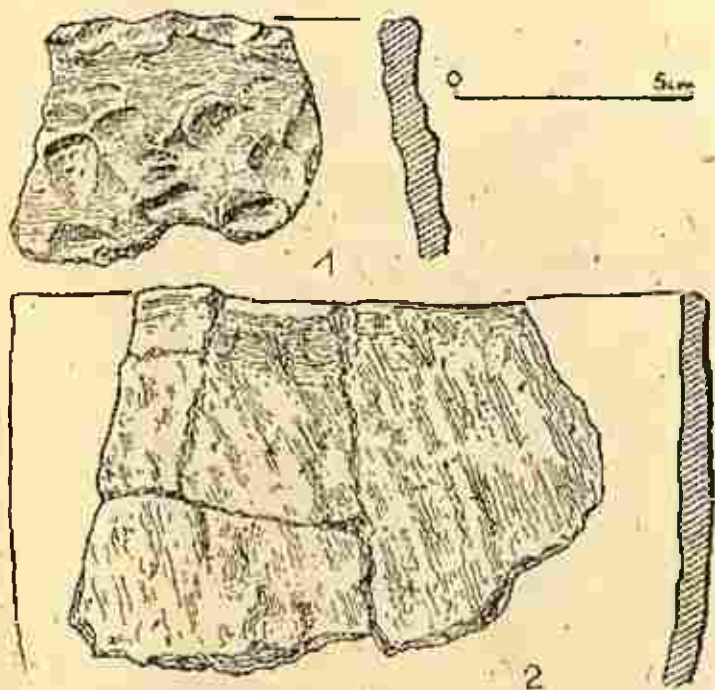
Ryc. 66. Słupca, stan. 3. Rzut poziomy i przekrój jamy VI. — Fig. 66. Słupca. Station 3. Plan et coupe de la fosse No VI.

Ryc. 67. Słupca, stan. 3. Fragment naczynia z jamy VI. — Fig. 67. Słupca. Station 3. Tesson de la fosse No VI.

Ryc. 68. Słupca, stan 3. Rzut poziomy i przekrój jamy VII. — Fig. 68. Słupca, Station 3. Plan et coupe de la fosse No VII.

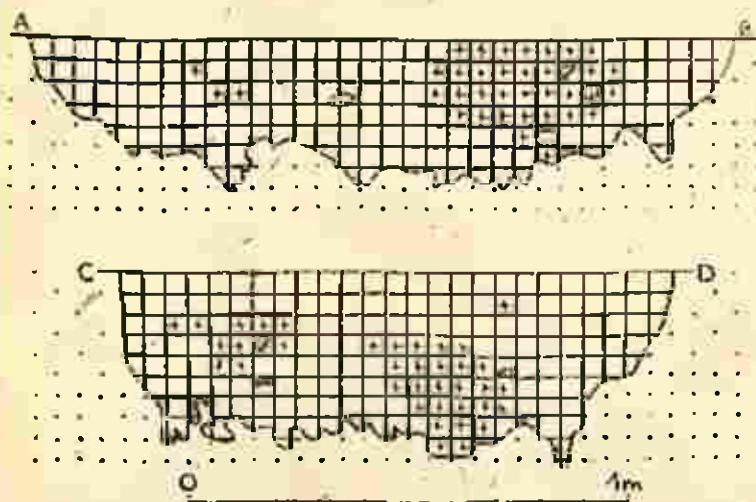
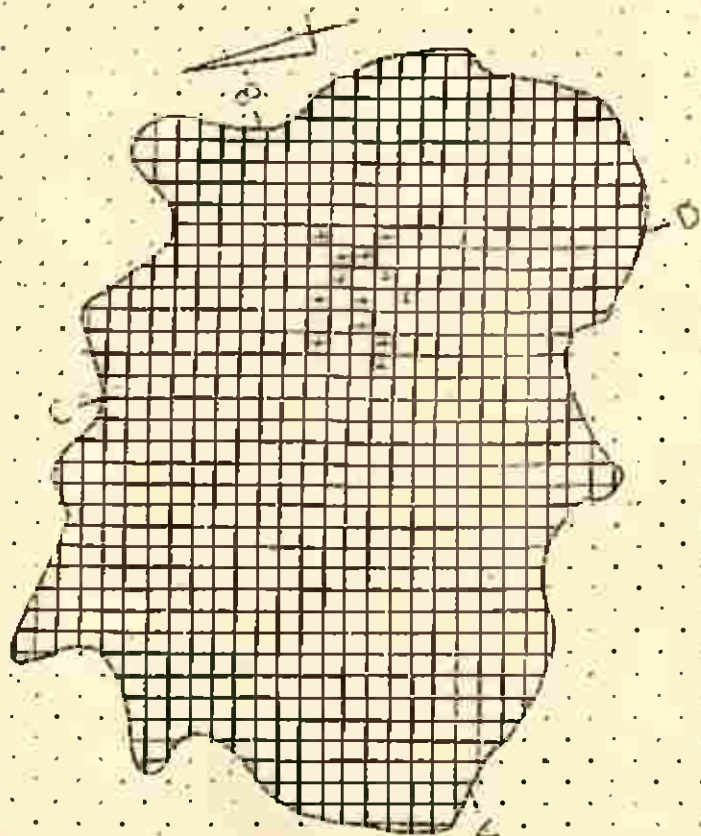
Ryc. 69. Słupca, stan 3. Fragmenty naczyń z jamy VII. — Fig. 69. Słupca, Station 3. Fragments de vases de la fosse No VII.

wypalone na kolor brunatno-szary, wykonane z gliny z niewielką domieszką drobnziarnistego piasku.

Jama X posiada w rzucie poziomym nieregularny zarys kolisty o średnicy ca 1,1 do 1,25 m. W profilu miała ona kształt mocno nieregularnej niecki (średnia głębokość 35 do 45 cm) o dosyć ostro opadających ścianach (ryc. 73). Wypełnisko jej tworzyła piaszczysta ziemia koloru szarego, w dolnej partii intensywnie czarna na skutek występowania dużej ilości drobnych węgielków drzewnych. Sporadycznie w jamie tej znajdowały się niewielkie kamienie polne. W omawianej jamie znaleziono ułamki naczyń, polepę, szczątki zwierzęce oraz sierp żelazny. Na 122 fragmenty naczyń 102 pochodzi z naczyń o powierzchni obmazywanej i obrzucanej a 20 było gładkościennych. Wśród ułamków pierwszej grupy nie zdołano z całą pewnością wyróżnić typów charakterystycznych. Można jednak przypuszczać, że dwa ułamki części przykrawędnych pochodzą od naczyń jajowatych (ryc. 74,1 i 5). Powierzchnia amawianych fragmentów jest przeważnie koloru brunatno-szarego i szarego. W dwóch wypadkach na granicy szyjki i brzuśca występuje ornament w postaci poziomego pasma dotków paznokciowych (ryc. 74,3). Głina z dużą domieszką średnio- i gruboziarnistego piasku. 9 skorup jest wtórnie przepalonych w ogniu. Podobnie jak w grupie naczyń omówionych wyżej, tak i wśród ułamków naczyń gładkościennych nie można wyróżnić jakichkolwiek typów. Posiadają one powierzchnię koloru brunatno-szarego, szarego i czarnego, w jednym wypadku zdobioną linią poziomą i liniami ukośnymi (ryc. 74,2). Głina z dużą domieszką drobno-, rzadziej średnioziarnistego piasku. 9 grudek polepy, niekiedy dosyć znacznych rozmiarów (7×5×2,5 cm), wypalonych na kolor brunatno-szary i szary składa się z gliny z dużą domieszką drobnziarnistego, rzadziej średnioziarnistego piasku oraz drobnych kamyczków i krótko ciętej trawy lub słomy. Szczątki zwierzęce wystąpiły w postaci kilku drobnych fragmentów kości. Sierp żelazny z zakrzywioną, półkolistą głownią, zewężając się ku jednemu końcowi, posiada na drugim końcu odgięty kołec. Głownia posiada trójkątny przekrój poprzeczny. Wymiary²⁰⁴⁾: długość 11 cm, szerokość głowni 2,8 cm. Ryc. 74,4.

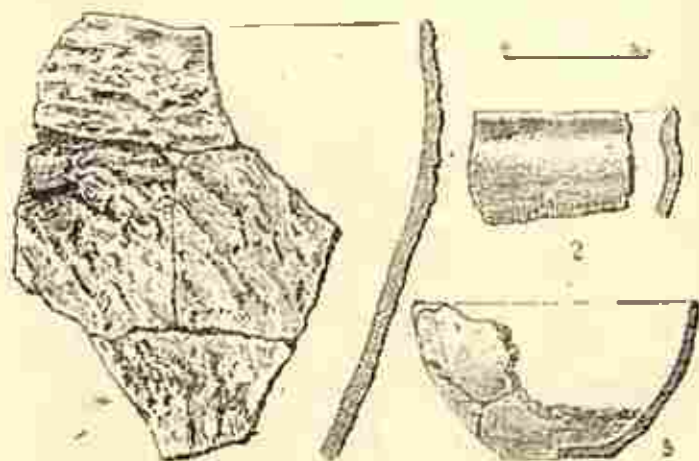
Jama XI, wybrana w dużej części ze świadka profilowego, miała w rzucie poziomym nieregularny zarys wydłużonego owalu o średnicach 2,25 i 1,55 m. W profilu miała ona kształt nieregularnej niecki (ryc. 75) o głębokości do ok. 55 cm. Wypełnisko jej stanowiła góra szaro-brunatna ziemia piaszczysta, dołem zaś ziemia intensywnie czarna na skutek dużej ilości mniejszych i większych węgielków drzewnych, stanowiących miejscami zbitą masę. Sporadycznie w jamie tej występowały niewielkie kamienie polne. W omawianej jamie stwierdzono ułamki naczyń i szczątki zwierzęce. 26 ułamków naczyń o powierzchni obmazywanej i obrzucanej stanowiących jedyny materiał ceramiczny z tej jamy, posiada powierzchnię koloru brunatnego, szaro-brunatnego i szarego. Nie można wśród nich wyróżnić jakiegokolwiek typu. Głina z dużą domieszką średnio- i gruboziarnistego piasku. Szczątki zwierzęce wystąpiły w ilości kilkunastu drobnych fragmentów kości.

²⁰⁴⁾ Wymiary podane dotyczą okazu przed konserwacją.

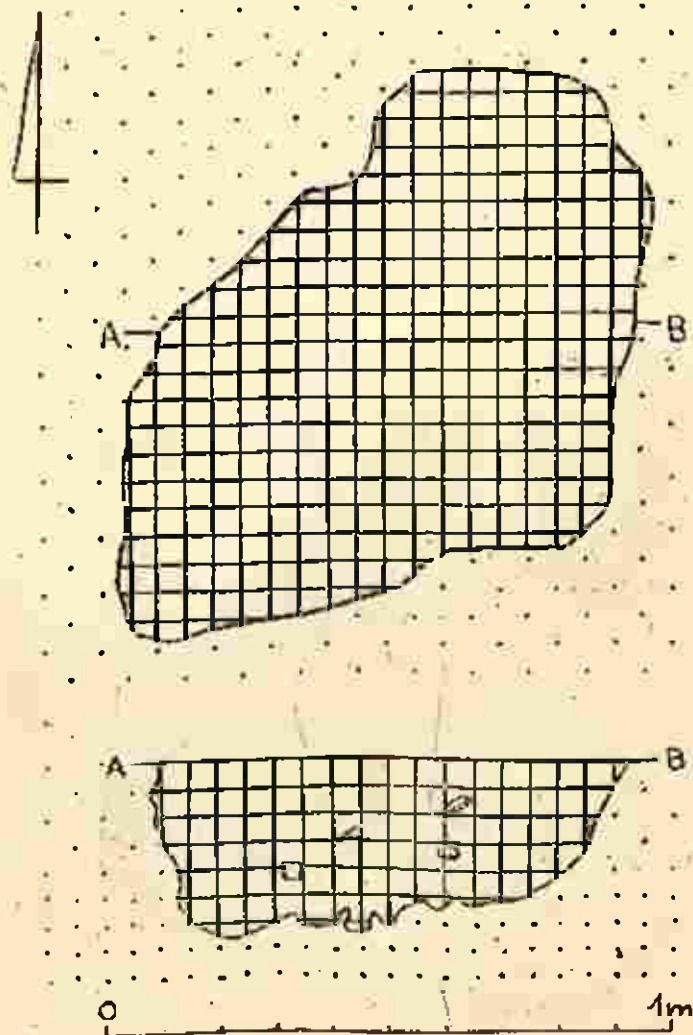
Ryc. 70. Słupca, stan. 3. Rzut poziomy i przekroje jamy VIII. — Fig. 70. Słupca. Station 3. Plan et coupes de la fosse No VIII.

Jama XII posiadała w rzucie poziomym nieregularny gruszkowaty zarys o wymiarach 130×95 cm. W profilu miała kształt średnio 30 cm głębokiej niecki o prawie prostopadłych ścianach (ryc. 70). Wypelnisko jej stanowiła piaszczysta, szaro-brunatna ziemia, w której sporadycznie występowały drobne węgielki drzewne. W jamie tej znaleziono ułamki naczyń, polepe, szczątki zwierzęce oraz roślinne. Spośród 143 ułamków naczyń 128 fragmentów pochodzi z naczyń o powierzchni obmazywanej i obrzucanej, a 15 z naczyń gładkościennych. Wśród ułamków pierwszej grupy (ryc. 77,2) nie można wyróżnić jakie-

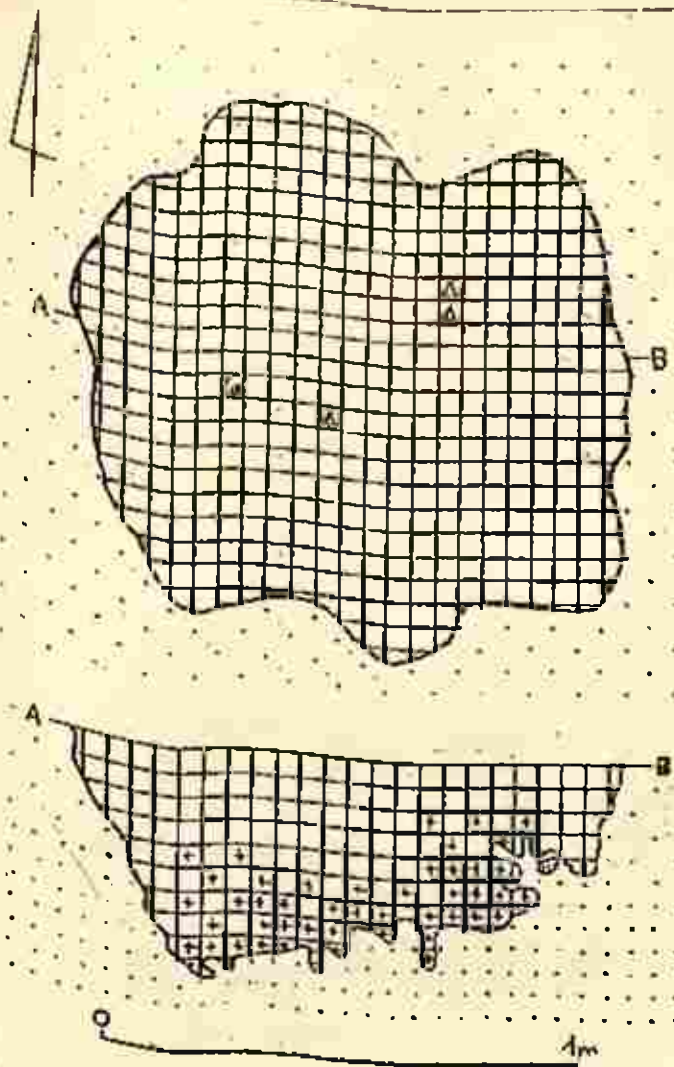
Ryc. 71. Słupca, stan. 3. Fragmenty naczyń z jamy VIII. — Fig. 71. Słupca. Station 3. Fragments de vases de la fosse No VIII.

gokolwiek typu. Mają one powierzchnię koloru szaro-brunatnego, szarego, a sporadycznie nawet i czarnego. Głina posiada dużą domieszkę średnio- i grubziarnistego piasku. 7 z nich jest wtórnie przepalonych w ogniu. Między ułamiakami naczyń gładkościennych

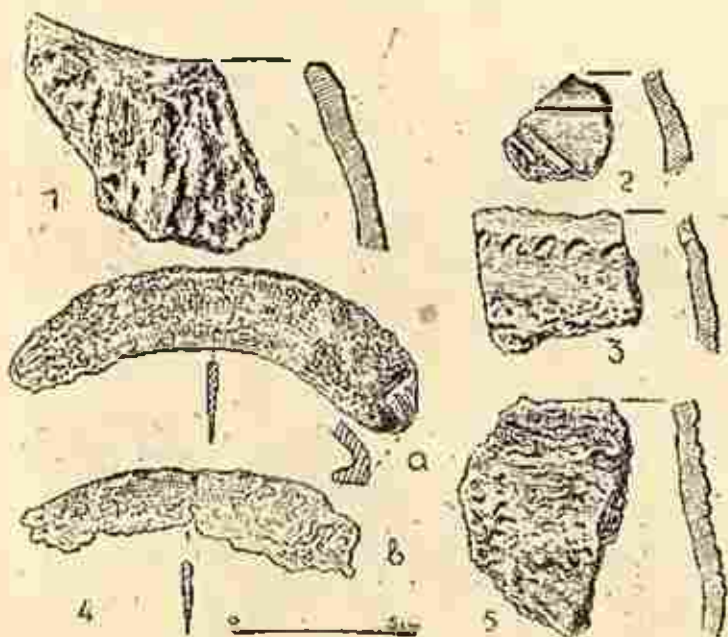

Ryc. 72. Słupca, stan. 3. Rzut poziomy i przekrój jamy IX. — Fig. 72. Słupca. Station 3. Plan et coupe de la fosse No IX.

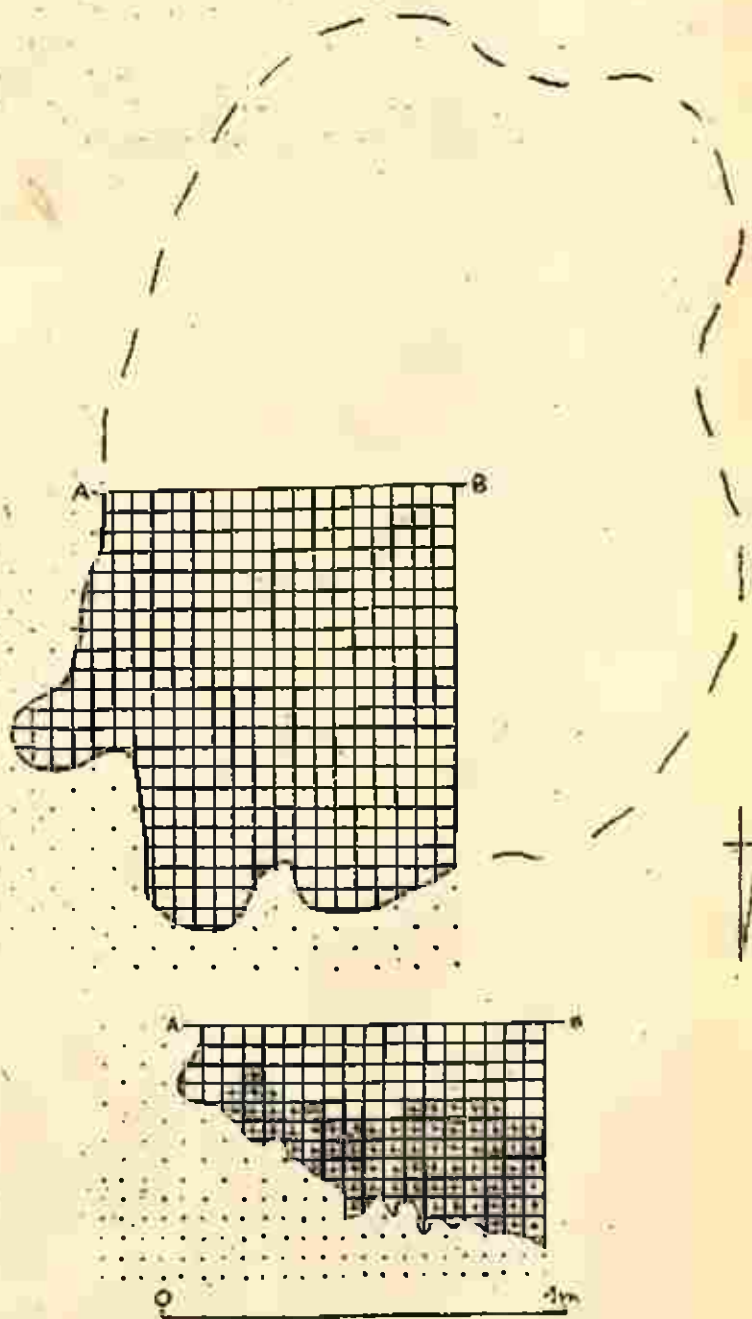
wyróżnić można jedynie fragment czerpaka z niską szyjką i lekko wychylonymi brzegami. Posiadał on ucho fałdowate, wystające ponad brzeg naczynia oraz czarno-lśniąca powierzchnię, tzw. »grafitowana«, glinę z średnią ilością drobnoziarnistego piasku (ryc. 77,1). Pozostałe ułamki cechuje powierzchnia koloru szarego i czarnego, sporadycznie zaś jasno-bru-

Ryc. 73. Słupca, stan. 3. Rzut poziomy i przekrój jamy X. — Fig. 73. Słupca, Station 3. Plan et coupe de la fosse No X.

Ryc. 74. Słupca, stan. 3. Fragmenty naczyń oraz sierp żelazny (a — przed konserwacją, b — po konserwacji) z jamy X. — Fig. 74. Słupca, Station 3. Fragments de vases et faucille en fer (a avant, b. après la conservation) de la fosse No X.

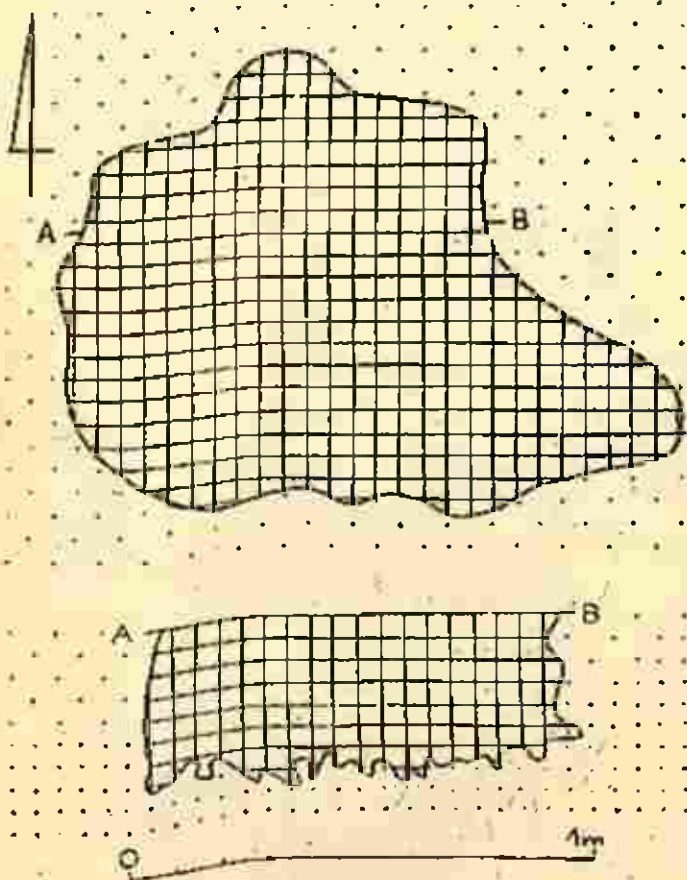

Ryc. 75. Słupca, stan. 3. Rzut poziomy i przekrój jamy XI. — Fig. 75. Słupca, Station 3. Plan et coupe de la fosse No XI.

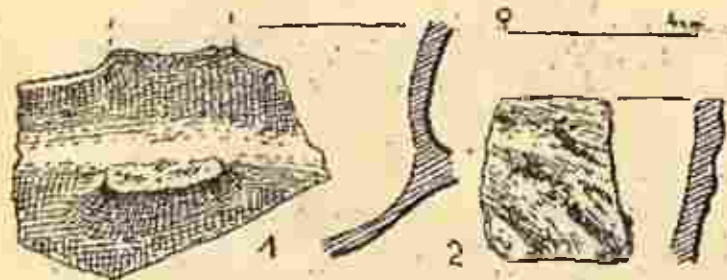
natnego. Gлина posiada średnią lub dużą ilość domieszki drobnoziarnistego piasku. 7 niewielkich grudek polepy jest wypalonych na kolor szaro brunatny i czarny. Gлина zawiera dużą domieszkę drobnoziarnistego piasku. Szczątki zwierzęce wystąpiły w ilości kilku drobnych fragmentów zębów świni i kości (m. i. zebro jelenia). Ze szczątków roślinnych znale-

złożono w tej jamie kilka całych i połówek zwęglonych nasion grochu.

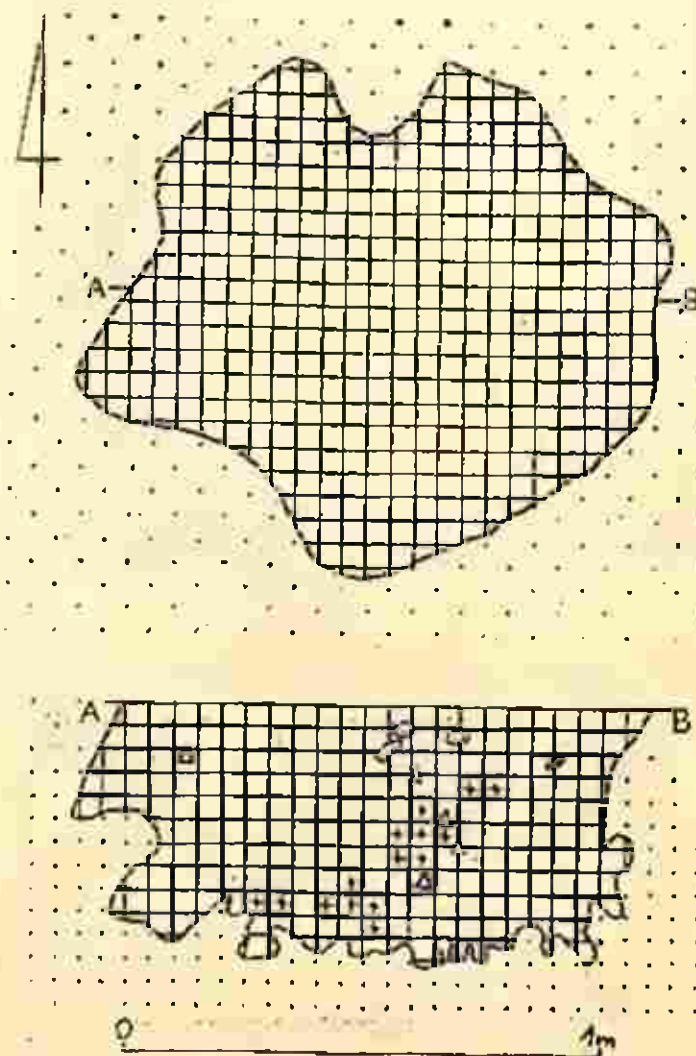
Jama XIII posiadała w rzucie poziomym zarys nieregularnie kolisty o średnicach 1 do 1,1 m. W profilu miała ona kształt bardzo nieregularnej niecki o średniej głębokości 50 cm (ryc. 78). Wypełnisko jej stanowiła piaszczysta ziemia koloru brunatno-szarego, miejscami silnie przesycona węgielkami drzewnymi. Sporadycznie występowały też niewielkie kamienie polne. W jamie tej znaleziono ułamki naczyń, polepcę, szczątki zwierzęce i roślinne. Spośród 319 ułamków naczyń 287 przypada na fragmenty naczyń o powierzchni obmazywanej i obrzucanej a 32 na ułamki gładkościennie. Wśród ułamków należących do pierwszej z wymienionych wyżej grup, 6 można z całą

Ryc. 76. Słupca, stan 3. Rzut poziomy i przekrój jamy XII. — Fig. 76. Słupca, Station 3. Plan et coupe de la fosse No XII.

Ryc. 77. Słupca, stan 3. Fragmenty naczyń z jamy XII. — Fig. 77. Słupca, Station 3. Fragments de vases de la fosse No XII.

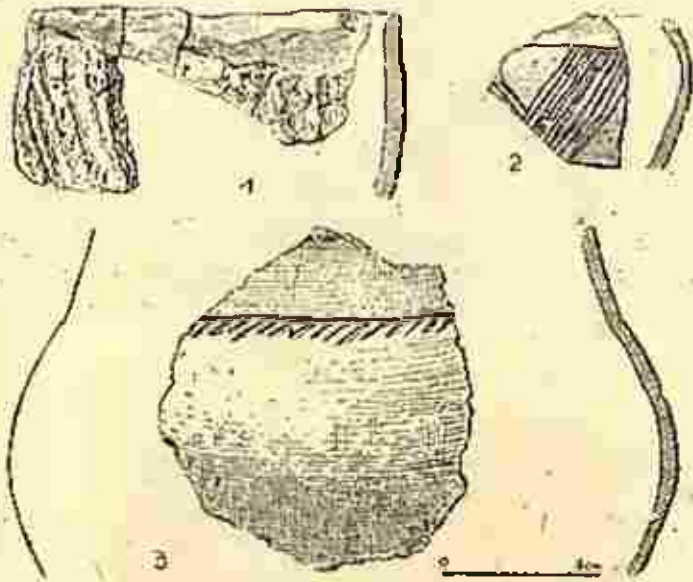
Ryc. 78. Słupca, stan 3. Rzut poziomy i przekrój jamy XIII. — Fig. 78. Słupca, Station 3. Plan et coupe de la fosse No XIII.

pewnością zaliczyć do fragmentów naczyń kształtu jajowatego (ryc. 79,1), pozostałe są niecharakterystyczne. Mają one powierzchnię zwykle koloru brunatnego, szaro-brunatnego i szarego, sporadycznie czarnego. Głina posiada dużą domieszkę drobno-, średnio- i grubo-ziarnistego piasku, 2 ułamki są wtórnie przepalane w ogniu. Jeśli chodzi o ułamki naczyń gładkościennych, to wśród nich wyróżnić można: duży fragment naczynia o baniastym brzuścu, zdobiony na granicy szyjki i brzuśca poziomą linią i poniżej poziomym pasmem ukośnych nacięć (ryc. 79,3) oraz 2 ułamki kubków lub czerpaków, posiadających duże taśmowate ucha, wybiegające ponad krawędź naczynia. Powierzchnia ułamków gładkościennych jest zwykle szara i czarna, rzadziej szaro-brunatna lub plamista. W jednym wypadku występuje ornament w postaci poziomej linii, z której zwisają nieregularnie ryte pasma ukośnych linii (ryc. 79,2). Głina posiada dużą domieszkę drobnoziarnistego piasku, a w wypadku wyjątkowym, dotyczącym wyżej opisanego fragmentu naczynia o baniastym brzuścu, dużą domieszką piasku średnio- i gruboziarnistego. 16 niewielkich grudek polepcy jest wypalonych na kolor ceglasty, ceglasto-szary i szary. Nieliczne posia-

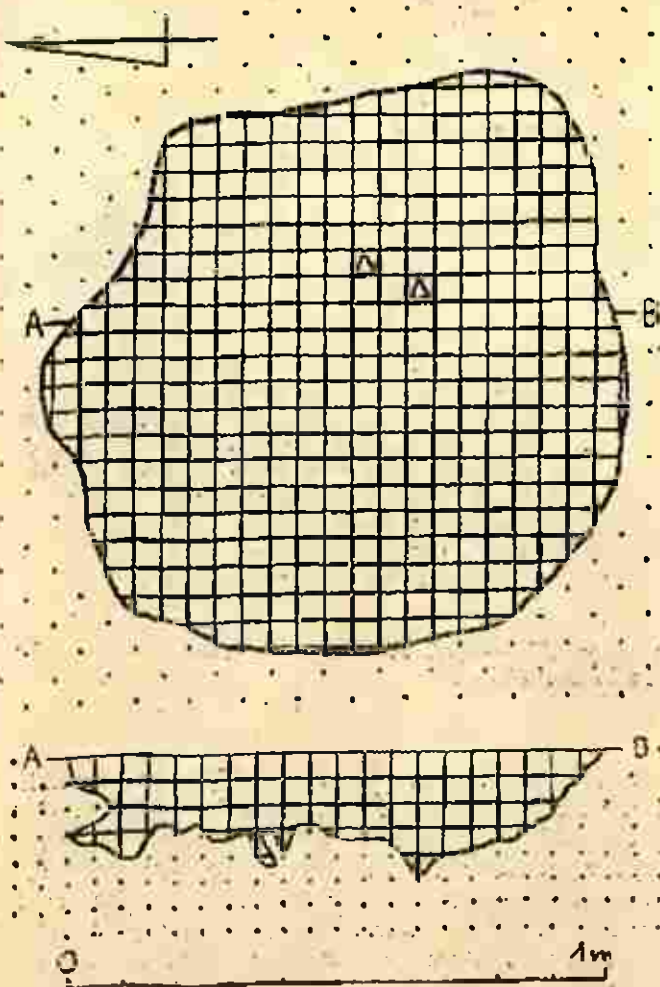
dają w glinie małą domieszkę drobnoziarnistego piasku. Szczątki zwierzęce wystąpiły w postaci kilkunastu drobnych fragmentów zębów kozy ew. owcy oraz kości. Ze szczątków roślinnych znale-

ziono w tej jamie 4 połówki zwęglonych nasion grochu.

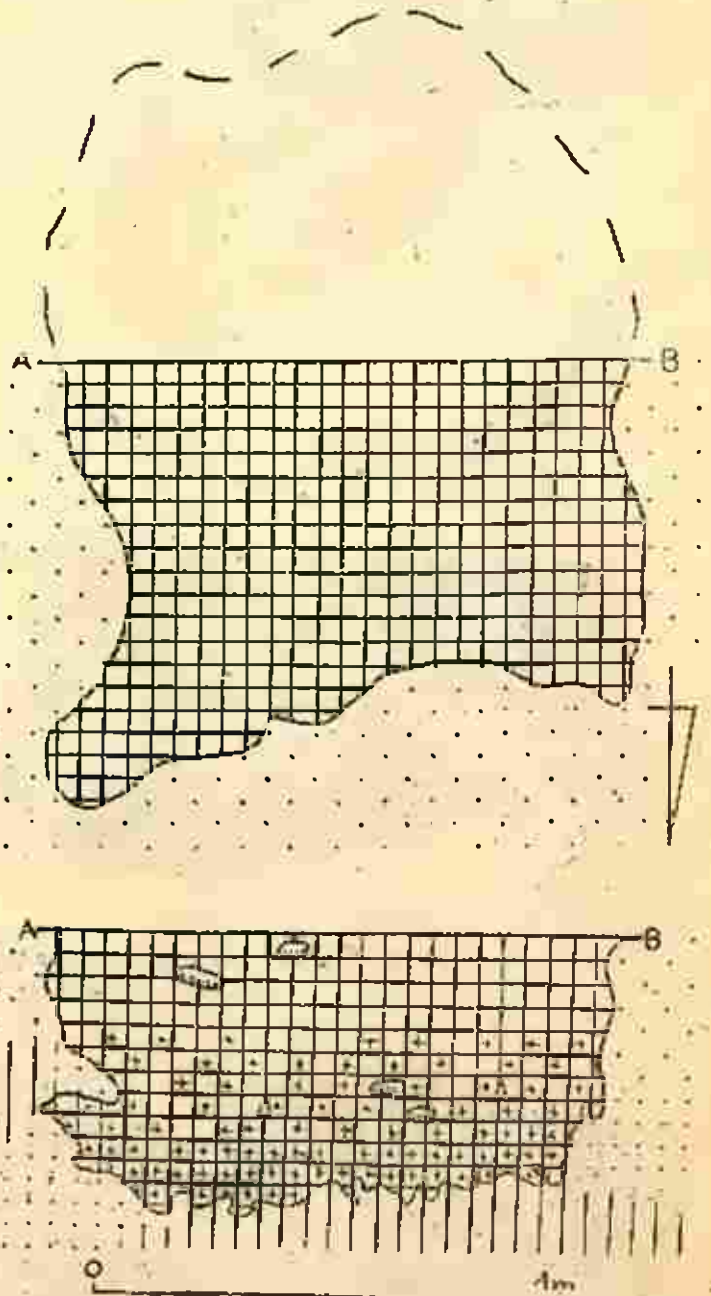
Jama XIV posiadała w rzucie poziomym zarwas mniej więcej regularnie kolisty o średnicach 1 do 1,2 m. W profilu miała ona kształt płytkiej (średnia głębokość 15 cm) niecki o naogół łagodnie opadających ścianach (ryc. 80). Wypełnisko jej stanowiła piaszczysta ziemia koloru szaro-brunatnego z nielicznymi, drobnymi węgielkami drzewnymi. W jamie tej uzyskano ułamki naczyń oraz szczątki zwierzęce. Spośród 25 ułamków naczyń, 20 przypada na fragmenty naczyń o powierzchni obmazywanej i obrzucanej, a 5 na ułamki gładkościenne. Ani w jednej ani w drugiej z wyróżnionych grup nie można wydzielić jakiegokolwiek typu naczynia. Ułamki pierwszej grupy posiadają powierzchnię brunatną i szarobrunatną. Gлина zawiera dużą domieszkę średnio-

Ryc. 78. Słupca, stan. 3. Fragmenty naczyń z jamy XIII.
— Fig. 79. Słupca, Station No 3. Fragments de vases de la fosse No XIII.

Ryc. 80. Słupca, stan. 3. Rzut poziomy i przekrój jamy XIV. — Fig. 80. Słupca, Station 3, Plan et coupe de la fosse No XIV.

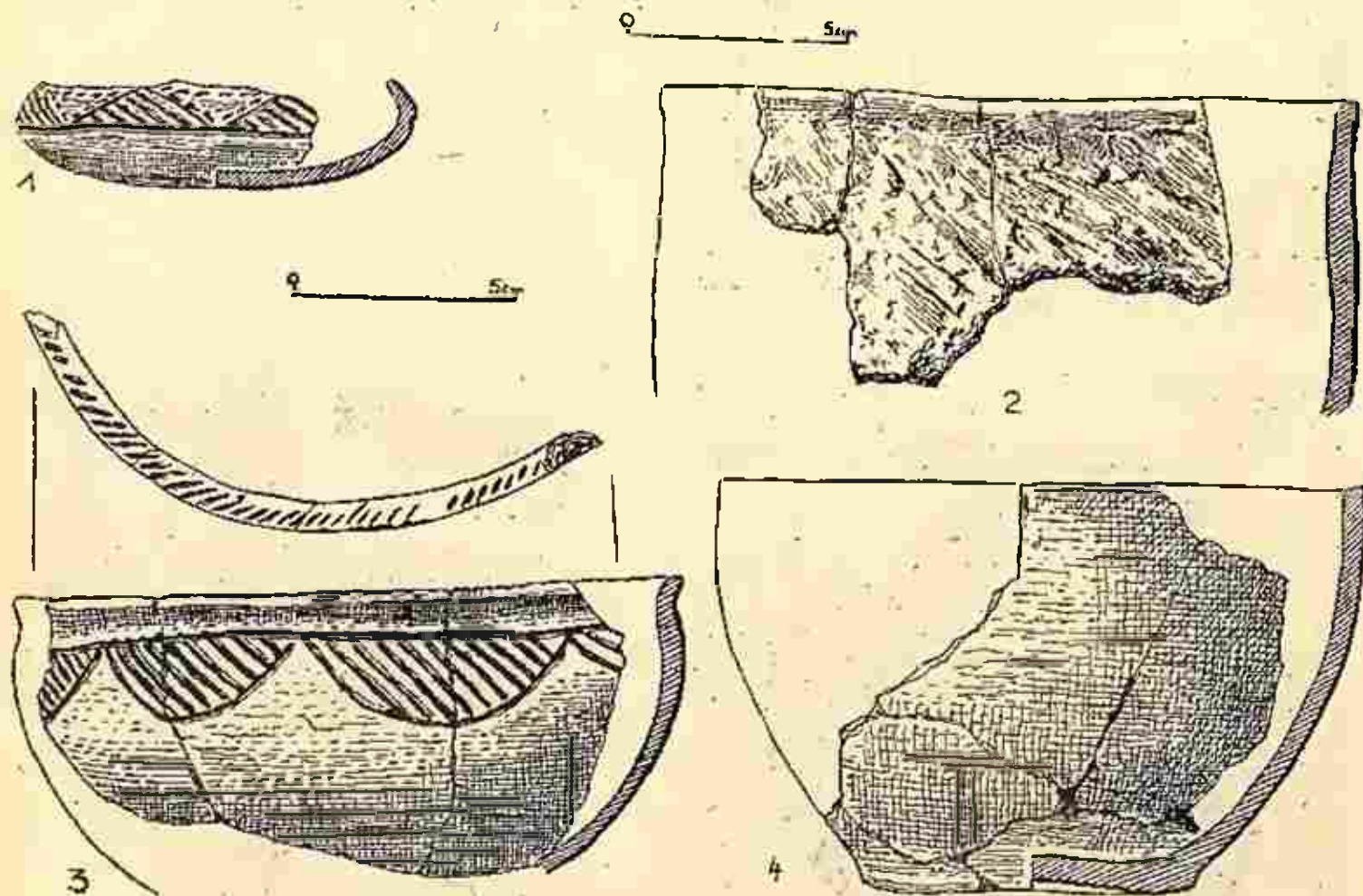

Ryc. 81. Słupca, stan. 3. Rzut poziomy i przekrój jamy XV. — Fig. 81. Słupca, Station 3, Plan et coupe de la fosse No XV.

ziarnistego piasku. Fragmenty gładkościennie cechuje powierzchnia brunatno-szara i szara, oraz glina ze średnią lub dużą domieszką piasku drobnoziarnistego. Szczątki zwierzęce wystąpiły w postaci kilku drobnych fragmentów kości.

Jama XV, wybrana w dużej części ze świadka profilowego, posiadała w rzucie poziomym nieregularny owalny zarys o średnicach 1,2—1,4 m. W profilu posiadała ona kształt średnio 55 cm głębokiej niecki, o nieregularnie stromo opadających ścianach (ryc. 81). Wypełnisko jej stanowiła góra piaszczysta ziemia koloru szaro-brunatnego, dołem zaś koloru czarnego wraz z licznymi, drobnymi węgielkami drzewnymi. Duża ilość średniej wielkości kamieni występowała bez żadnego wyraźnego układu na rozmaitych głąbo-

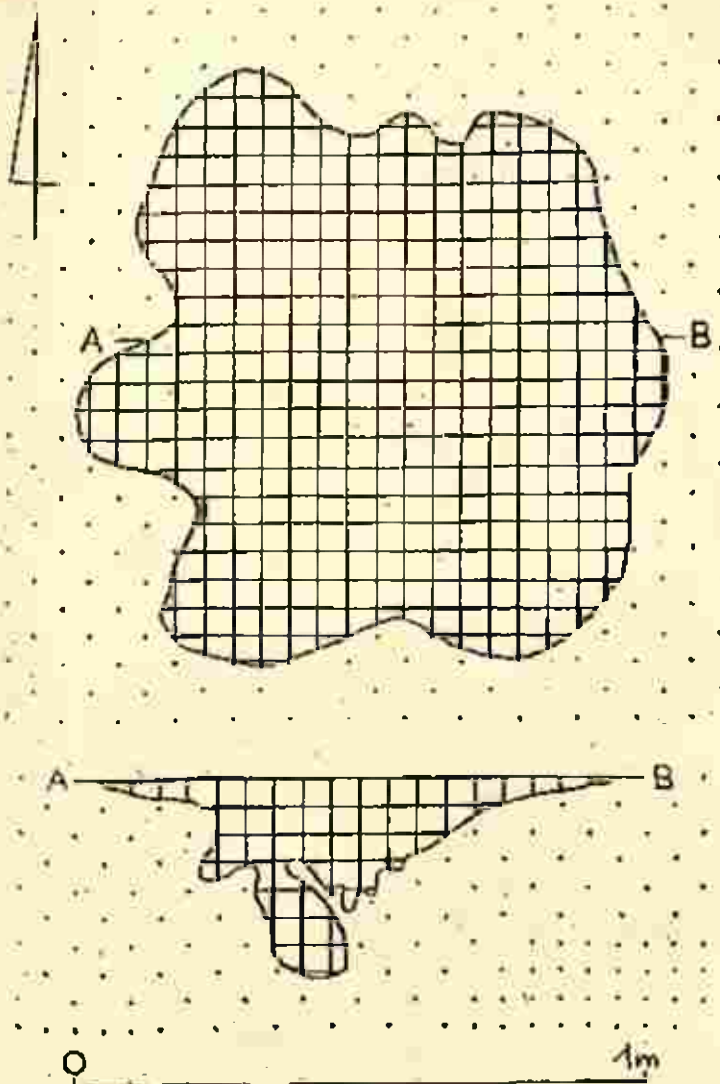
i szarego, rzadziej brunatnego i czarnego. Kolor czarny dosyć często występuje wewnątrz naczynia. W dwóch wypadkach powierzchnia pokryta jest nieregularnie rozrzuconymi dołkami paznokciowymi, sięgającymi dna naczynia. Gлина posiada zazwyczaj dużą ilość domieszki średnio- i gruboziarnistego piasku, na jednym ulamku stwierdzono dodatkowo odcisk ziarna zboża. 5 fragmentów jest wtórnie przepalonych w ogniu. Wśród ulamków gładkościennych wyróżnić można 2 dużo części głębokich mis, 7 fragmentów płytkich mis szerokootworowych oraz 2 ulamki czarek. Fragment wysokiej misy (ryc. 82,4) kształtu odcinka kuli z płaskim, miejscami wyodrębnionym dnem posiada gładką powierzchnię koloru brunatnego z czarnymi plamami. Gлина z dosyć dużą domieszką drobno-

Ryc. 82. S t u p c a, stan. 3. Fragmenty naczyń z jamy XV. — (Fig. 82. S t u p c a, Station 3. Fragments de vases de la fosse No XV.

kościach. Jama była przecięta w poprzek cienką warstwą zacieków limonitowych, występujących powszechnie w całym wykopie. Znalezione w niej ulamki naczyń, polepę, szczątki zwierzęce i roślinne. Spośród 441 ulamków naczyń 380 fragmentów pochodzi od naczyń o powierzchni obmazywanej i obrzucanej a 61 od naczyń gładkościennych. Wśród ulamków pierwszej z wyżej wymienionych grup, 6 większych fragmentów uznać można za części naczyń kształtu jajowatego (ryc. 82,2). Ogółem ulamki tej grupy charakteryzuje powierzchnia koloru szaro-brunatnego

i średnio-ziarnistego piasku. Wymiary: średnica otworu ok. 15 cm, dna 7,5 cm, wysokość 9,5 cm. Górna część wysokiej misy (ryc. 82,3) kształtu odcinka kuli z wyodrębnioną niską szyjką i lekko wychylonymi na zewnątrz brzegami. Powierzchnia gładka koloru szarego i czarnego zdobiona jest poniżej szyjki głęboko rytym ornamentem w postaci poziomej linii, z której zwisają ukośnie zakreskowane półkola. Brzeg naczynia pokryty gęstymi, ukośnymi nacięciami. Gлина z dużą domieszką drobnoziarnistego piasku. Fragment płaskiej czarki (ryc. 82,1) posiadającej

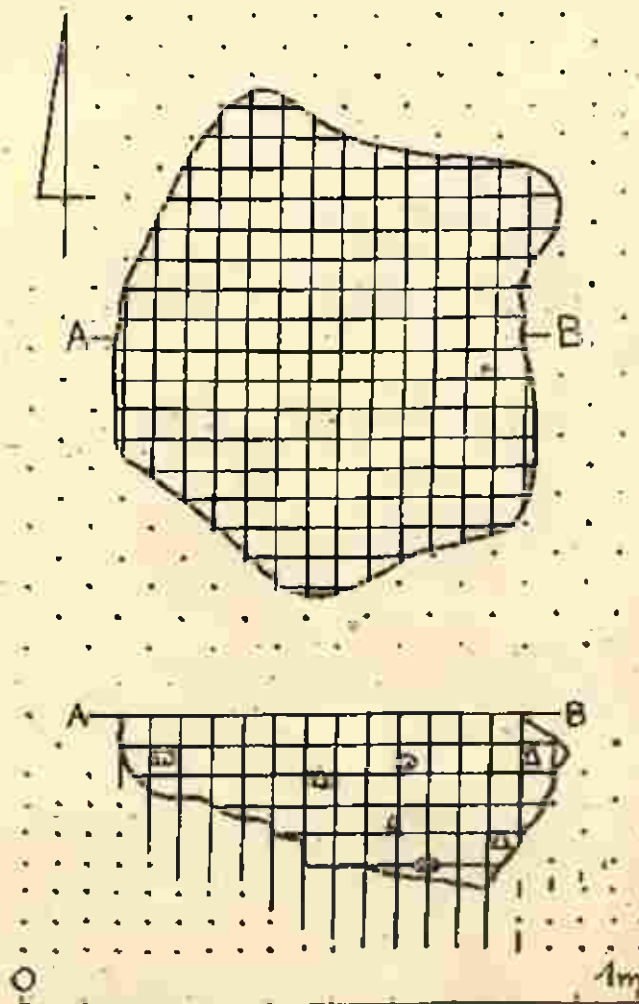
Ryc. 83. Słupca, stan. 3. Rzut poziomy i przekrój jamy XVI. — Fig. 83. Słupca, Station 3. Plan et coupe de la fosse No XVI.

zaokrąglone dno i utraconą szyjkę. Powierzchnia gładka, czarno-lśniąca, tzw. »grafitowana«, zdobiona jest poniżej szyjki głęboko rytym ornamentem w postaci dopasowanych do siebie zwisających i stojących trójkątów, z których pierwsze obwiedzione są nakłuciami, drugie zaś wypełnione ukośnymi liniami. W głęboko rytym rowkach występują wyraźnie resztki białej masy inkrustacyjnej. Głina z dużą domieszką drobnoziarnistego piasku. Ułamki płytkich mis szerokootworowych mają ścięte do wewnątrz, niekiedy zgrubiałe krawędzie. Pozostałe ułamki naczyń gładkościennych, niecharakterystyczne pod względem typów, posiadają powierzchnię koloru przeważnie szarego i czarnego (w tym 9 czarno-lśniącą, tzw. »grafitowaną«), rzadziej szaro- i jasno-brunatnego. 5 fragmentów posiada ornament, na który składają się poziome i ukośne linie. Głina z średnią lub dużą ilością drobnoziarnistego piasku. 19 niewielkich grudek polepy, wypalonych na kolor brunatno-czarny i brunatno-szary, zawiera w glinie dużą domieszkę drobnoziarnistego piasku. Szczątki zwierzęce wystąpiły w postaci dużego i kilku małych fragmentów kości m. in. kości promieniowej krowy. Na

szczątki roślinne składają się: szczątek zwęglonej zołędzi oraz uszkodzone, zwęglone nasienie grochu.

Jama XVI posiadała w rzucie poziomym nieregularnie kolisty zarys o średnicach 90 do 100 cm. W profilu miała ona kształt nieregularnie lejkiowaty. Największa głębokość 35 cm (ryc. 83). Wypełnisko jej stanowiła piaszczysta ziemia koloru szaro-brunatnego. Jama ta poza znajdującymi się na wtórnym złożu odłupkiem i „zeberkiem“ krzemienym pozbawiona była w zupełności jakiegokolwiek inwentarza.

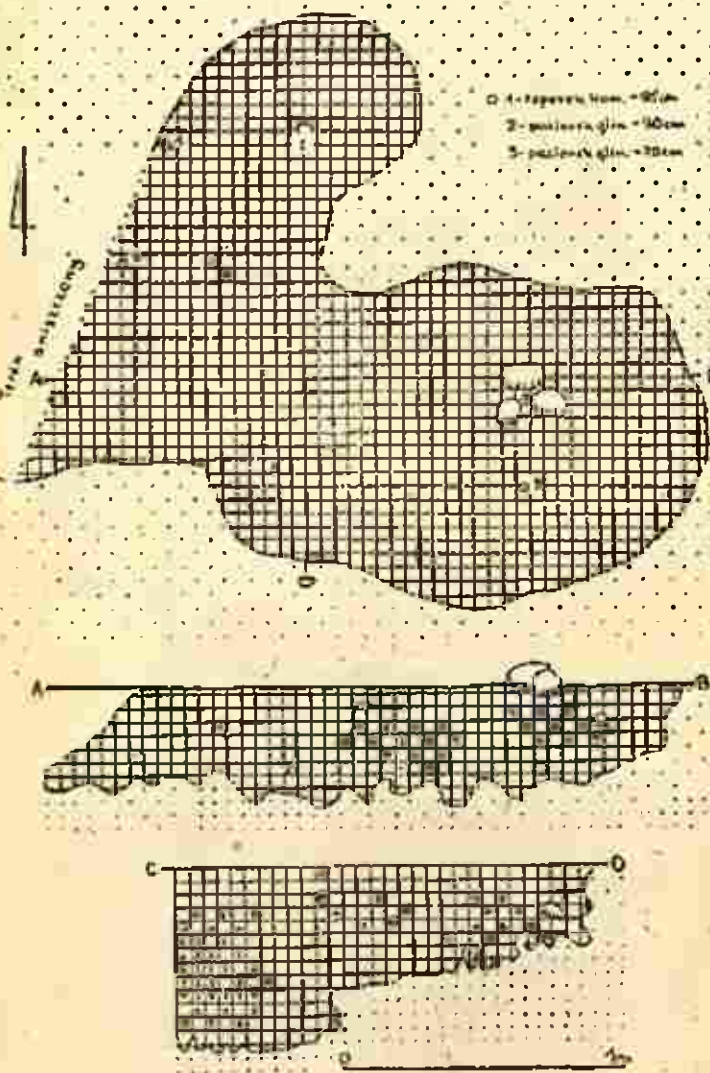
Jama XVII posiadała w rzucie poziomym w przybliżeniu regularny zarys owalny o średnicach 65 do 75 cm. W profilu miała ona kształt nieregularnie głębokiej niocki, częściowo z silnie opadającymi, częściowo zaś ostro wybrzuszonymi ścianami (ryc. 84). Największa głębokość wynosiła ca 30 cm. Wypełnisko jej stanowiła piaszczysta ziemia koloru szaro-brunatnego, wśród której sporadycznie występowały niewielkie kamienie polne. W jamie tej znaleziono wyłącznie ułamki naczyń o ilości 8 sztuk, z których 4 pochodzą z naczyń o powierzchni obmazywanej i obrzucanej, 4 zaś z naczyń gładkościennych. Są to wszystkie ułamki niecharakterystyczne pod względem typów. Fragmenty naczyń o powierzchni obmazywanej i obrzucanej są wypalane na kolor szaro-

Ryc. 84. Słupca, stan. 3. Rzut poziomy i przekrój jamy XVII. — Fig. 84. Słupca, Station 3. Plan et coupe de la fosse No XVII.

brunatny i szary. Głina zawiera dużą domieszkę drobno- i średnioziarnistego piasku. Ułamki naczyń gładkościennych mają powierzchnię koloru szarego i czarnego (w tym jeden ułamek o powierzchni czarnej, tzw. »grafitowanej«). Głina zawiera dużą ilość domieszki drobnoziarnistego piasku.

Jajna XVIII wystąpiła na częściowo zniszczonym terenie na głębokości 53 cm od punktu stałego. W zachowanej części posiadała dosyć regularny zarys świadczący, że była ona rozczłonkowana na dwa złą-

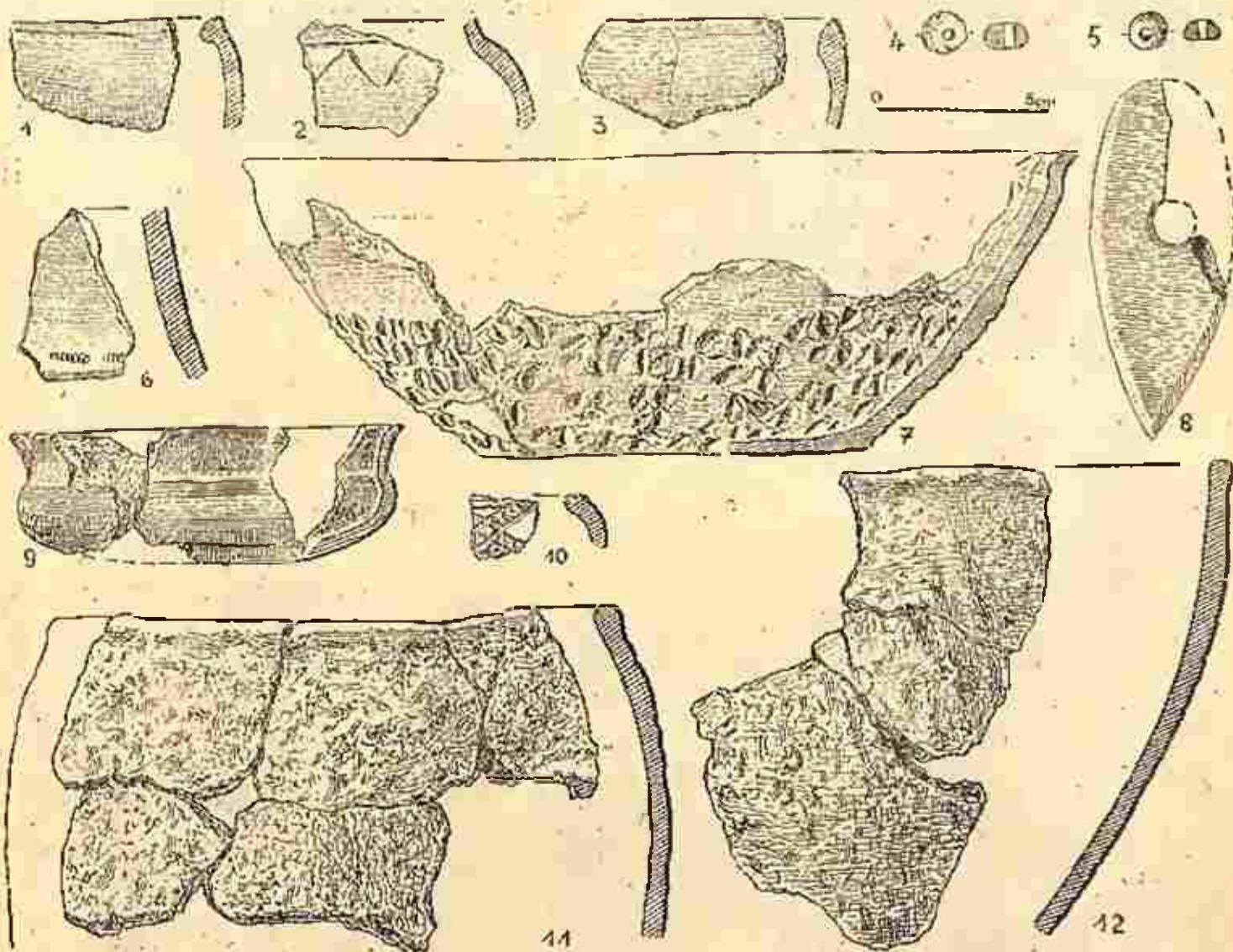
Ryc. 85. Słupca, stan. 3. Rzut poziomy i przekroje jamy XVIII. — Fig. 85. Słupca. Plan et coupes de la fosse No XVIII.

zione ze sobą owale o wymiarach 1,5×1,25 m i 1,8×0,85 m. W profilu miała kształt nieregularnej niecki o dosyć ostro opadających ścianach (ryc. 85). Północna część jamy raptownie się zagłębia. Przeciętna głębokość 35 do 40 i 65 cm. Wypełnisko jej tworzyła góra piaszczysta ziemia koloru szaro-brunatnego, ciemniejąca ku dołowi na skutek występowania licznych drobnych węgielków drzewnych, tworzących miejscami dość duże skupiska. Ponadto na wszystkich poziomach napotymano na kamienie polne, niekiedy dość znacznych rozmiarów. W jamie tej znaleziono ułamki

naczyń, polepę, szczątki zwierzęce i roślinne, toporek kamienny oraz dwa paciorki gliniane. Z pośród 452 ułamków naczyń, 295 przypada na fragmenty naczyń o powierzchni obmazywanej i obrzucanej a 157 na części naczyń gładkościennych. Wśród fragmentów naczyń pierwszej z wyżej wymienionych grup można wydzielić 5 większych fragmentów pochodzących z naczyń kształtu jajowatego (ryc. 86,11—12). Ogółem ułamki te charakteryzuje powierzchnia koloru brunatnego i szaro-brunatnego, rzadziej szarego, czarnego i plamista. W jednym wypadku występuje nieregularny ornament dolków paznokciowych. Głina ma zazwyczaj dużą ilość domieszki średnio- i gruboziarnistego piasku, rzadziej drobnego żwiru, co cechuje zwłaszcza ułamki o powierzchni obrzucanej. 3 fragmenty są wtórnie przepalone w ogniu. Wśród fragmentów naczyń gładkościennych wyróżnić można dużą część głębokiej misy, 12 ułamków najprawdopodobniej płytkich mis szerokootworowych, jedną czarę oraz 2 czerpaki. Duża część głębokiej misy (ryc. 86,7), kształtu mniej więcej odcinka kuli z płaskim dnem i ściętą do wewnątrz krawędzią. Powierzchnia koloru czarnego w górnej części naczynia gładka, w dalszej chropowata, pokryta do dna nieregularnie rozrzuconymi dolkami paznokciowymi. Głina z dużą domieszką drobno- i średnioziarnistego piasku. Średnica otworu ok. 24 cm, dna 10,5 cm, wysokość 8,9 cm. Drobne ułamki mis (ryc. 86,13) posiadają krawędź ściętą do wnętrza naczynia, niektóre są dość silnie podcięte. Fragmenty płaskiej czaraki (ryc. 86,9) z niską szyjką, wychyloną lekko na zewnątrz brzegami oraz zaokrąglonym dnem, posiadają czarną, gładką powierzchnię. Głina z dużą domieszką drobnoziarnistego piasku. Średnica otworu i brzuśca ok. 10 cm, wysokość 4 cm. Dwa silnie uszkodzone czerpaki kształtu odcinka kuli, z wyodrębnioną szyjką i wychyloną lekko na zewnątrz krawędzią posiadały łasnowate ucha, wybiegające ponad krawędź naczynia. Odnośnie do wszystkich drobnych niecharakterystycznych typologicznie ułamków naczyń można stwierdzić, że w większości posiadały one powierzchnię koloru szaro-brunatnego, szarego i czarnego (w tym 8 fragmentów tzw. »grafitowanych«), rzadziej powierzchnia była koloru jasno-brunatnego. 13 z pośród nich jest ornamentowanych, najczęściej poziomymi i ukośnymi liniami. Rzadziej występuje motyw zwisających, nierozpełnionych trójkątów (ryc. 86,2) i nakład w połączeniu z ukośnymi liniami (ryc. 86,10). W tym ostatnim wypadku głęboko ryte rowki wypełnione są białą masą inkrustacyjną. Zupełnie zaś wyjątkowym wypadkiem jest występowanie 2 ułamków tego samego naczynia, zdobionych poziomymi odciskami najprawdopodobniej szpili z poprzecznie karbowaną główką (ryc. 86,6). Głina posiada zwykle dużą domieszkę drobno-, czasem także i średnioziarnistego piasku. 94 grudki polepy, wypalanej na kolor ceglasty, brunatny i brunatno-szary, posiadają przeważnie niewielką, rzadziej dużą domieszkę drobnoziarnistego piasku. Szczątki zwierzęce wystąpiły w postaci drobnych fragmentów kości m. in. kości ramiennej i piszczelowej dzika) oraz zębów owcy lub kozy. Ze szczątków roślinnych uzyskano tu 5 cm³ zwęglonych nasion grochu oraz 1 nasienie bobu celtyckiego. Toporek kamienny (ryc. 86,8) kształtu łódkowatego, odlupany jest przy otworze. Powierzchnia wy-

gładzona. Długość 10,3 cm, szerokość ostrza 4,5 cm, średnica otworu 1,8 i 2 cm. Paciorek gliniany (ryc. 86,4) w przybliżeniu okrągły, posiadający asymetrycznie wykonany otwór. Niestarannie lepiony posiada gładką powierzchnię koloru czarnego. Głina z dużą domieszką bardzo drobnego piasku. Średnica 1,2 cm, wysokość 5—7 mm, średnica otworu 3 mm. Paciorek gliniany (ryc. 86,5) kształtu odcinka kuli, w przybliżeniu okrągły, posiada niezbyt symetrycznie przekłuty otwór. Niestarannie lepiony, ma gładką powierzchnię koloru szarego. Głina z dużą do-

nymi węgielkami drzewnymi. Sporadycznie występowały także na rozmaitych głębokościach niewielkie kamienie polne. W jamie tej uzyskano ułamki naczyń, polepę, wisiołek brązowy oraz szczątki zwierzęce i roślinne. Z spośród 480 ułamków naczyń 412 przypada na naczynia o powierzchni obmazywanej i obrzucanej, a 68 na naczynia gładkościennie. W pierwszej grupie ułamków naczyń wyróżnić można 4 części naczyń jajowatych (ryc. 88,3), z których jedno posiada średnicę otworu około 16 cm. Pozostałe ułamki są niecharakterystyczne pod względem typów. Po-

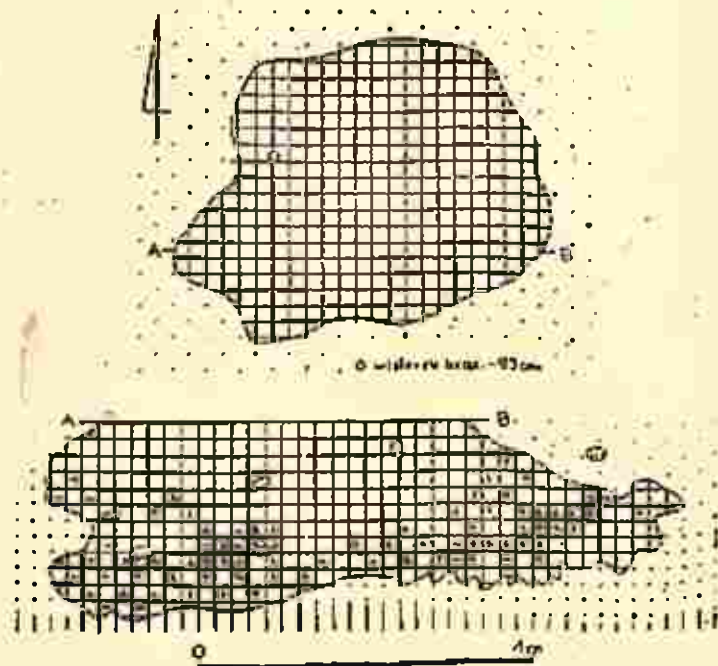
Ryc. 86. Słupca, stan. 3. Zabytki z jamy XVIII. — [Fig. 86. Słupca, Station 3. Objets de la fosse No XVIII.]

domieszką bardzo drobnego piasku. Średnica 1 cm, wysokość 7 mm, średnica otworu 4 mm.

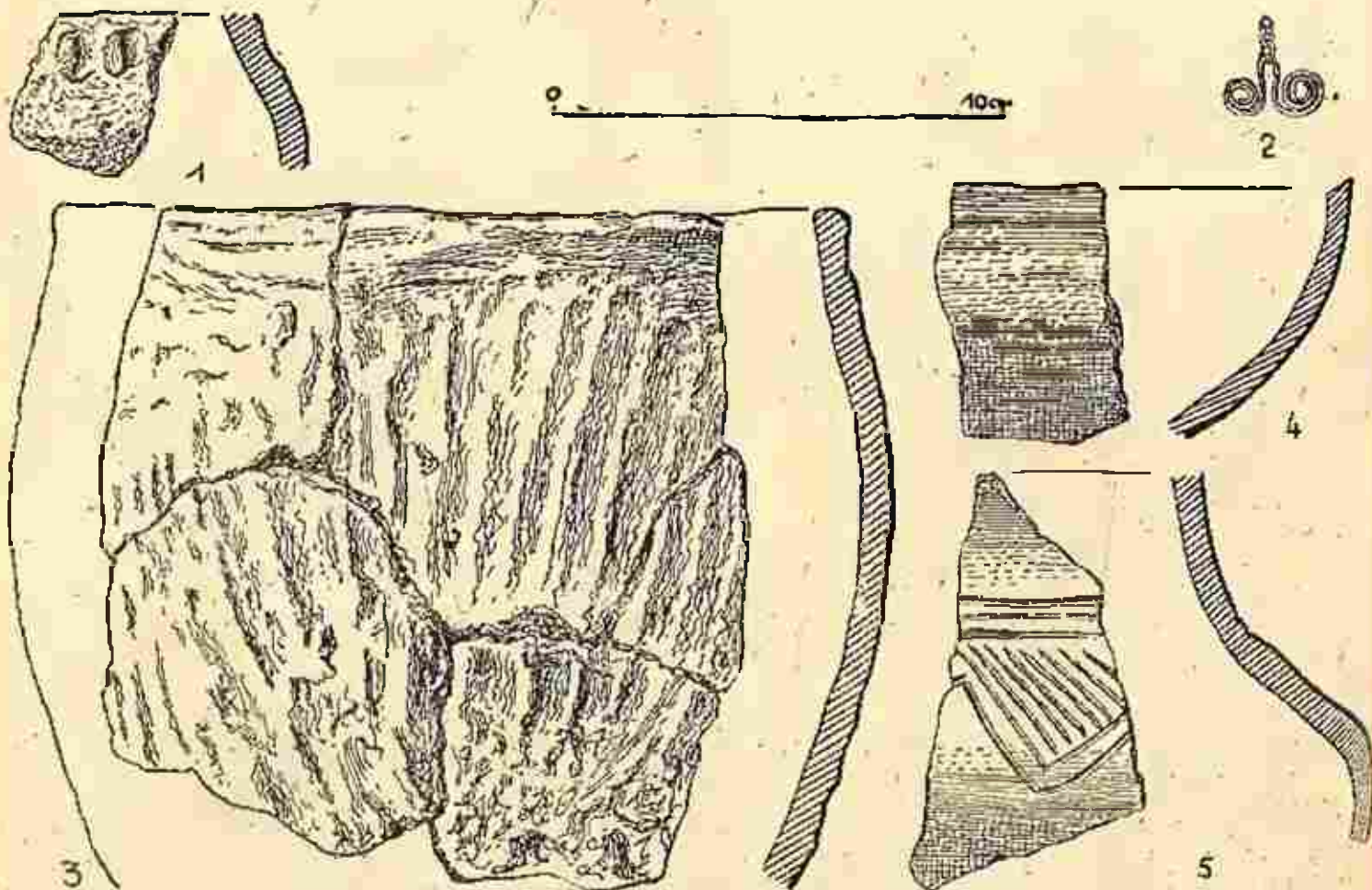
Jama XIX wystąpiła na głębokości 53 cm od punktu stałego i posiadała w rzucie poziomym zarys bardzo nieregularnego owalu o średnicach 110×85 cm. W profilu miała kształt bardzo nieregularnej głębokiej 45 do 60 cm niecki o ścianach ukośnie rozszerzających się ku dołowi (ryc. 87). Wypełnisko jej stanowiła góra białoszasta ziemia koloru szaro-brunatnego, dołem czarnego, na skutek dość silnego przesylenia drob-

siadają powierzchnię brunatno-szarą i szarą, rzadziej brunatno-ceglastą i czarną. W 4 wypadkach jest ona zdobiona poziomym rzędem dołków paznokciowych (ryc. 88,1). Głina zawiera dużą ilość domieszki średnio- i gruboziarnistego piasku, rzadziej długich i krótkich kawałków trawy lub słomy oraz drobnego żwiru, występującego zarówno wśród okazów o powierzchni obrzucanej jak i obmazywanej. 3 ułamki są wtórnie przepalone w ogniu. W grupie naczyń gładkościennych wyróżnić można jedynie 2 fragmenty płtykich

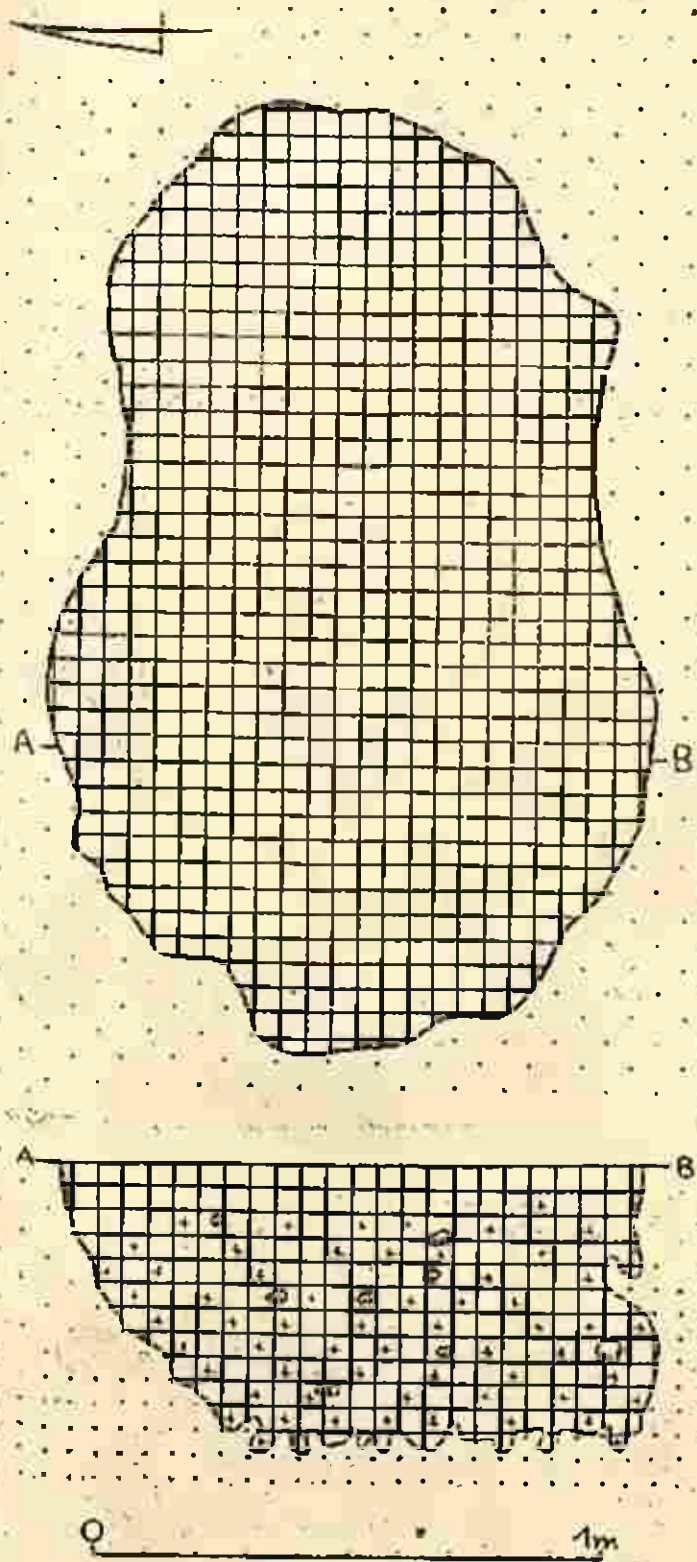
mis szerokootworowych (ryc. 88,4) oraz ułamek naczynia o baniastym brzuścu i lekko rozchylającej się, wysokiej szyjce. Ułamek ten posiada powierzchnię koloru brązowego, zdobioną w dolnej części szyjki trzema poziomymi bruzdami, a w górnej partii brzuśca zwisającym trójkątem ukośnie zakreskowanym (ryc. 88,5). Gлина zawiera małą ilość domieszki drobno- i średnioziarnistego piasku. Pozostałe ułamki naczyń posiadają powierzchnię koloru szaro-brązowego i szarego, rzadziej czarnego (w tym 7 tzw. «grafitowanych») i jasno-brązowego. 5 z nich posiada ornament w postaci poziomych i ukośnych linii oraz poziomych pasm ukośnych nakłuć. Gлина z dużą domieszką drobno-, rzadziej średnioziarnistego piasku. 47 grudek polepy wypalonych na kolor brunatno-ceglasty, brunatno-szary i szary posiada w glinie dużą domieszkę drobno-, rzadziej średnioziarnistego piasku. Binoklowaty wisior brązowy (ryc. 88,2) wykonany jest z cienkiego, okrągłego drucika, zwiniętego na końcach w dwie tarczki spiralne o niejednakowej ilości zwojów. Przy drugim uszku do zawieszania zachowały się trzy ogniwka łańcuszka, wykonanego z zagiętych kawałeczków niejednakowej grubości drutu brązowego o przekroju okrągłym. Szerokość wisiora 2,2 cm, wysokość (bez łańcuszka) 1,8 cm, grubość drutu wisiora 0,75 mm, grubość drutów łańcuszka 0,5 do 1 mm. Szczątki z w i e r z ę c e wystąpiły

Ryc. 87. Słupca, stan. 3. Rzut poziomy i przekrój jamy XIX. — Fig. 87. Słupca. Station 3. Plan et coupe de la fosse No XIX.

Ryc. 88. Słupca, stan. 3. Fragmenty naczyń oraz wisior brązowy z jamy XIX. — Fig. 88. Słupca. Station 3. Fragments de vases et pendeloque en bronze de la fosse No XIX.

Ryc. 89. Słupca, stan 2. Rzut poziomy i przekrój jamy XIX. — Fig. 89. Słupca, Station 3. Plan et coupe de la fosse No XX.

w postaci kilku fragmentarycznie zachowanych kości (m. i. kości promieniowej świni) oraz zębów trzonowych górnych krowy i zęba siecznego świni. Ze szczątków roślinnych uzyskano tu szczątki zwęglonych nasion grochu oraz 1 zwęglony, uszkodzony ziarniak pszenicy.

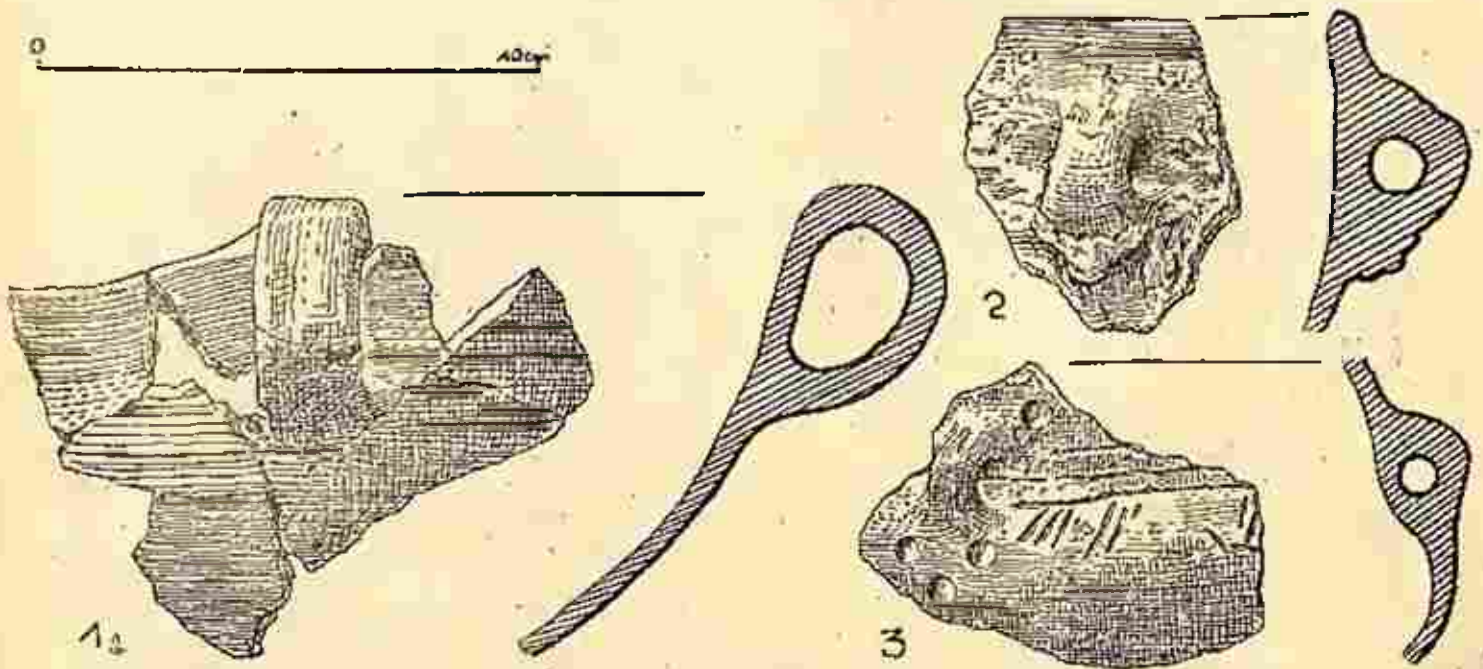
Jama XX posiadała w rzucie poziomym dosyć regularny zarys wydłużonego owalu o średnicach 1

i 1,85 m. W profilu miała kształt niecki głębokiej średnio 55 cm z częściowo ostro opadającymi ścianami (ryc. 89). Wypełnisko jamy stanowiła piaszczysta ziemia koloru czarnego, szczególnie zaś niżej powierzchni występowania, gdzie przesycona była w znacznej mierze drabnymi węgielkami drzewnymi. Dosyć licznie występowały też na rozmaitych poziomach niewielkie kamienie polne. W jamie tej znaleziono ułamki naczyń, polepę oraz szczątki roślinne. Z pośród 86 ułamków naczyń 51 pochodzi z naczyń o powierzchni obmazywanej i obrzucanej, a 35 z naczyń gładkościennych. W grupie pierwszej powierzchnia jest koloru brunatnego i szaro-brunatnego. W jednym wypadku występuje grube, waleczkowate ucho, lekko ukośnie przymocowane poniżej krawędzi naczyń (ryc. 90,2). Głina zawiera dużą ilość domieszki średnio- i gruboziarnistego piasku, sporadycznie drobnego żwiru. Wśród ułamków gładkościennych wyróżnić można fragment dużego kubka o gładkiej, czarnolśniącej, tzw. »grafitowanej« powierzchni z uchem taśmowatym, wybiegającym ponad krawędź naczyń. Głina z małą domieszką drobno- i średnioziarnistego piasku (ryc. 90,1). Znaleziono także fragment małego naczynia o baniastym brzuścu (ryc. 90,3) posiadającego na granicy szyjki i brzuśca grube, waleczkowate ucho. Powierzchnia gładka koloru szaro-brunatnego i czarnego, zdobiona jest w dolnej partii szyjki trzema poziomymi, nieregularnie rytymi liniami, na brzuścu także nieregularnymi ukośnymi nacięciami. Najprawdopodobniej z góry i z dołu ucho zakończone było ułożonymi w trójkąt trzema okrągłymi dołączkami wyciśniętymi stempelkiem. Głina z dużą domieszką drobno- i średnioziarnistego piasku. Pozostałe ułamki niecharakterystyczne pod względem typów mają powierzchnię przeważnie koloru czarnego (w tym 9 szt. o powierzchni tzw. »grafitowanej«), rzadziej szaro-brunatnego lub jasno-brunatnego. Głina zwykle z dużą domieszką drobnoziarnistego piasku. 2 grudki polepy wypalone są na kolor szaro-brunatny i zawierają dużą domieszkę drobnoziarnistego piasku. Szczątki roślinne wystąpiły w postaci 4 zwęglonych, uszkodzonych nasion grochu.

Jama XXI/XXVI wystąpiła na głębokości średnio 90 cm od punktu stałego, na terenie częściowo zniszczonym. W rzucie poziomym posiadała ona kształt mocno wydłużonego, w przybliżeniu regularnego owalu o wymiarach 1,1 i 4 m. W profilu miała kształt niecki głębokiej średnio 25 cm o łagodnie opadających ścianach (ryc. 91). Wypełnisko jamy stanowiła piaszczysta ziemia brunatno-czarna, zmieszana z niezbyt licznie występującymi węgielkami drzewnymi. Dosyć często trafiały się drobne kamienie polne, bez jakiegokolwiek jednak celowego układu. W jamie tej znaleziono ułamki naczyń, polepę, fragmenty ciężarka lkańskiego oraz szczątki zwierzęce i roślinne. Spośród 121 ułamków naczyń 96 pochodzi z naczyń o powierzchni obmazywanej, obrzucanej, a 25 z naczyń gładkościennych. Wśród ułamków pierwszej grupy wyróżnić można jedynie 1 duży fragment brzuśca naczynia kształtu jajowatego. Pozostałe fragmenty są niecharakterystyczne pod względem typów. Posiadają one powierzchnię zwykle koloru szaro-brunatnego i szarego, rzadziej czarnego. Głina z dużą domieszką średnio- i gruboziarnistego piasku. Wśród ułamków naczyń gładkościennych wystąpiło jedynie wklęste

dno czarki lub czerpaka, pozostałe ułamki są niecharakterystyczne pod względem typów. Powierzchnia ich jest zwykle koloru szarego i czarnego (w tym 4 ułamki o powierzchni czarno-lśniacej tzw. »grafitowanej«), rzadziej brunatna i jasno-brunatna. W 4 wypadkach występuje ornament w postaci poziomego pasma dołków paznokciowych, poziomych, pionowych i ukośnych linii oraz nakłuć. Jeden z ułamków przykrawędnych posiada kombinację tych wszystkich wątków ze śladami białej masy inkrustacyjnej (ryc. 92). Głina posiada dużą domieszkę drobno-, rzadziej średnioziarnistego piasku, 39 grudek polepy, wypalonych na kolor ceglasty i ceglasto-brunatny, charakteryzuje się minimalną domieszką drobno-

gieków drzewnych, co szczególnie silnie miało miejsce we wschodniej niecce jamy. Tam też na dnie leżały dwa duże kamienie, z których jeden, posiadający na stronie spodniej wyraźne ślady tarcia, okazał się rozcieraczem do żaren typu protorotacyjnego. Mniejsze kamienie polne trafiały się sporadycznie na rozmaitych głębokościach. W jamie tej znaleziono ułamki naczyń, polepę, szczątki roślinne i zwierzęce. Na ogólną ilość 69 ułamków naczyń 46 przypada na fragmenty naczyń o powierzchni obmazywanej i obrzucanej, a 23 na części naczyń gładkościennych. W grupie pierwszej wyróżnić można 3 duże ułamki naczyń jajowatych (ryc. 94,2), z których jeden posiada dno o średnicy 12,5 cm, z wyraźnymi śladami podsypki

Ryc. 90. Stupca, stan. 3. Fragmenty naczyń z jamy XX. — Fig. 90. Stupca. Station No 3. Fragments de vases de la fosse No XX.

ziarnistego piasku w glinie. 5 ułamków, ce ę z a r k a t k a c k i e g o kształtu stożka o okrągłym przekroju poprzecznym. Powierzchnia gładka koloru szarego i szaro-brunatnego. Głina z małą domieszką drobnoziarnistego piasku. Sporadycznie występują drobne odciski najprawdopodobniej krótko ciętej trawy lub słomy. Szczątki zwierzęce występują w postaci niewielkich fragmentów zębów krowy oraz kości. Na szczątki roślinne składa się kilkadziesiąt całych i fragmentarycznie zachowanych, zwęglonych nasion grochu oraz 1 zwęglone nasienie bobu celtyckiego.

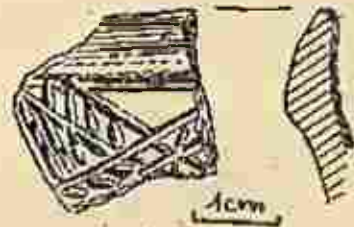
Jama XXII wystąpiła na terenie częściowo zniszczonym. W rzucie poziomym posiadała bardzo nieregularny zarys kolisty o średnicach w granicach 1,5 m. W profilu miała kształt dwóch nieregularnych, górą połączonych niecek o ostro spadających i częściowo rozszerzonych ku dołowi ściankach zewnętrznych (ryc. 93). Średnia głębokość obu niecek wynosiła od 30 do 35 cm. Wypełnisko jamy stanowiła góra piaszczysta ziemia koloru szarego, dołem czarnego, na skutek dosyć częstego występowania drobnych wę-

średnioziarnistego piasku. Ogółem ułamki omawianej grupy naczyń cechuje powierzchnia koloru ceglasto-brunatnego i brunatno-szarego oraz glina z dużą domieszką drobnoziarnistego, średnio- i gruboziarnistego piasku, rzadziej drobnego żwiru. Sporadycznie spotyka się w glinie odciski długo i krótko ciętej trawy lub słomy. Wśród ułamków naczyń gładkościennych wyróżnić można fragment czerpaka z niską szyjką, wychylonymi brzegami i resztkami taśmowatego ucha, wybiegającego ponad krawędź naczynia. Przeważa powierzchnia koloru szarego i czarnego (w 2 wypadkach tzw. »grafitowana«), rzadziej brunatna i jasno-brunatna. Jeden ułamek zdobiony jest nieregularnie rytymi ukośnymi i poziomymi pasmami 2 linii, przy czym w ostatnim wypadku miejsce między nimi wypełnione jest nieregularnymi, ukośnymi nacięciami (ryc. 94,1). Głina z dużą domieszką drobno- i średnioziarnistego piasku, sporadycznie także piasku gruboziarnistego. 14 małych grudek polepy, wypalonych na kolor ceglasto-brunatny i brunatny; posiadają drobną domieszkę drobnoziarnistego piasku. Szczątki zwierzęce wystąpiły w postaci fragmentów kości

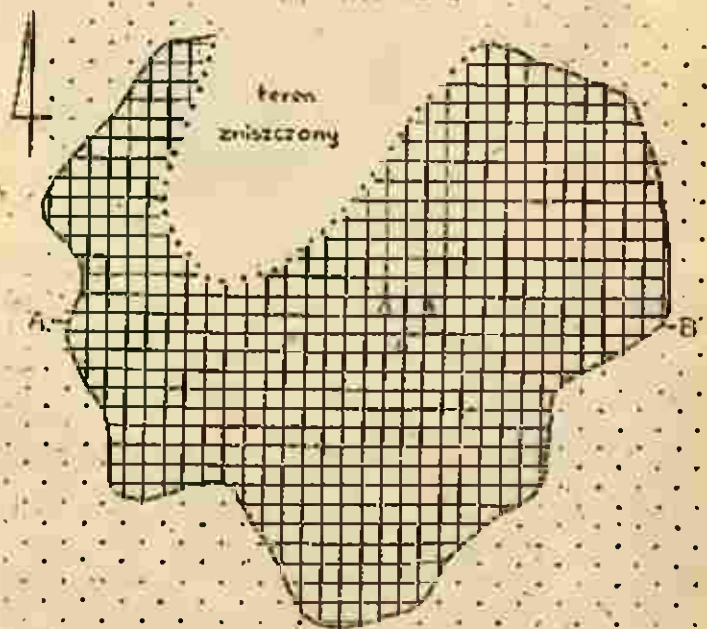
Ryc. 91. Słupca, stan. 3. Rzut poziomy i przekrój jamy XXI/XXVI. — Fig. 91. Słupca. Station 3. Plan et coupe de la fosse No XXI/XXVI.

szczęki i zębów świni. Na szczątki roślinne złożyło się 2,5 cm³ zwęglonych nasion grochu.

Jama XXIII wystąpiła na średniej głębokości 69 cm od punktu stałego. W rzucie poziomym posiadała mniej więcej regularny zarys wydłużonego owalu o wymiarach 2,7×1,35 m. W profilu miała kształt dosyć nieregularnej niecki z łagodnie opadającymi w dół ścianami (ryc. 95). Wypełnisko jej stanowiła piaszczysta, szaro-brunatna ziemia, posiadająca miejscami skupiska drobnych węgielków drzewnych.

Ryc. 92. Słupca, stan. 3. Fragment naczynia z jamy XXI/XXVI. — Fig. 92. Tesson de la fosse No XXI/XXVI.

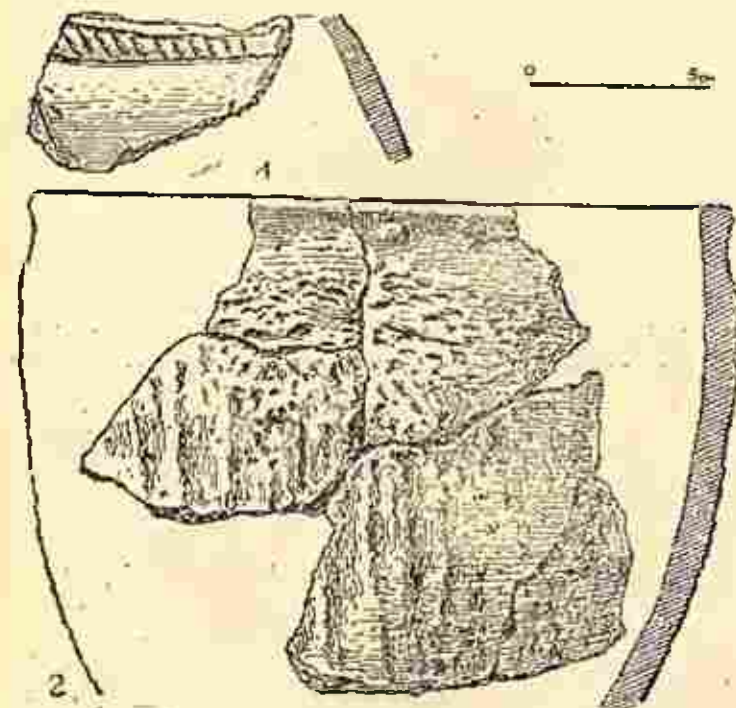

Ryc. 93. Słupca, stan. 3. Rzut poziomy i przekrój jamy XXII. — Fig. 93. Słupca. Station 3. Plan et coupe de la fosse No XXII.

O. cigzarek 1kacki² = 109 cm

Szczególnie silne nasycenie węgielkami wystąpiło w jej części wschodniej, gdzie napotkano na dnie jamy na skupisko dużych kamieni polnych, ułożonych mniej więcej owalnie, w sąsiedztwie których znalazło się sporo grudek polepy (ryc. 95a). Między wspomnianymi kamieniami, na skraju zachodnim skupiska znajdował się kulisty rozcieracz kamienny. Przeciętna głębokość jamy wynosiła 50 cm. Znalezione w niej ułamki naczyń, polepę, fragmenty ciężarka tkackiego, naczynek miniaturowe, paciorek brązowy, fragment przedmiotu żelaznego, szczątki zwierzęce oraz roślinne. Spośród 435 ułamków naczyń 335 pochodzi z naczyń o powierzchni obmazywanej i obrzucanej, a 100 z naczyń gładkościennych. W wyróżnionej grupie pierwszej wydzielić można fragmenty 4 naczyń jajo-

Ryc. 94. Słupca, stan. 3. Fragmenty naczyń z jamy XXII. — Fig. 94. Słupca. Station 3. Fragments de vases de la fosse No XXII.

watych (ryc. 96,5) i jednego naczynia o baniastym brzuścu (ryc. 96,6). Reszta, to ułamki nie charakterystyczne pod względem typów. Posiadają one powierzchnię koloru najczęściej szaro-brunatnego i szarego, rzadziej brunatnego i czarnego. W dwóch wypadkach na ułamkach naczyń występuje ornament w postaci poziomego pasma dołków paznokciowych. Jeden fragment przykrawędny ma małe, grube, wałeczkowate ucho (ryc. 96,1). Gлина z dużą domieszką średnio- i gruboziarnistego piasku, a nawet często drobnego żwiru. 2 ułamki są wtórnie przepalone w ogniu. Wśród ułamków naczyń gładkościennych wyróżnić można fragment kubka kształtu odcinka kuli (ryc. 96,4) z lekko zaokrąglonym dnem i taśmowatym uchem wybiegającym ponad krawędź naczynia. Powierzchnia koloru szarego zdobiona jest dwiema równoległymi, szeroko rozstawionymi liniami poziomymi, między którymi znajdują się zwisające i stojące trójkąty o nieregularnie, pionowo i ukośnie zakreskowanych ka-

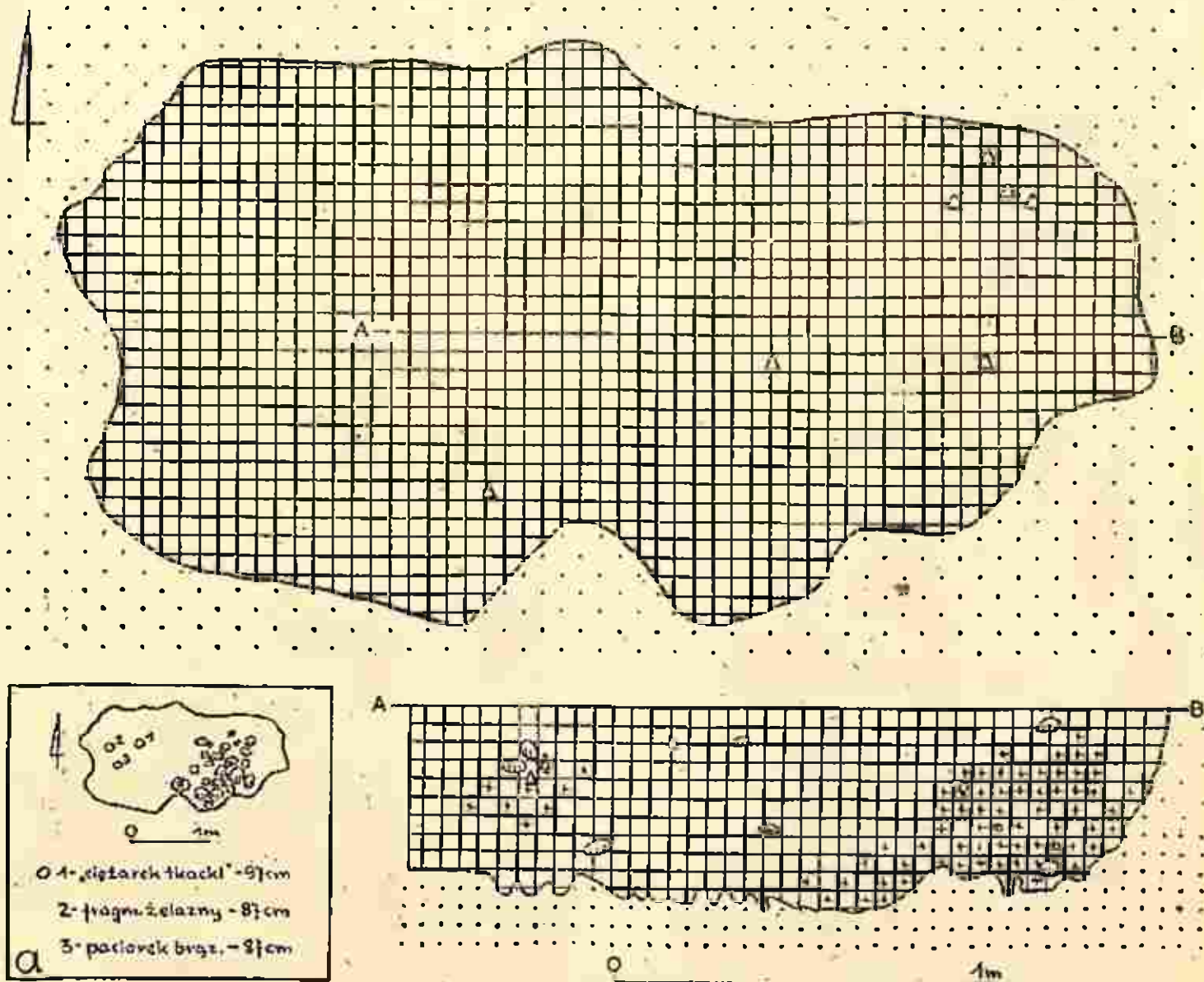
tach. Gлина posiada niewielką domieszkę drobno- i średnicziarnistego piasku. Średnica otworu ok. 10 cm, dna ok. 3,5 cm, wysokość 5,3 cm. W omawianej grupie wydzielić również można 3 fragmenty mis o ściętych do środka naczynia, czasem silnie podciętych brzegach. Pozostałe ułamki są nie charakterystyczne pod względem typów. Posiadają powierzchnię koloru szaro-brunatnego, szarego i czarnego (m. in. 6 tzw. „grafitowanych“), rzadziej jasno-brunatnego, zdobioną w 3 wypadkach pasmami linii i dołkami paznokciowymi. Gлина posiada dużą, rzadziej średnią domieszkę drobno- i średnioziarnistego piasku. 1 ułamek jest wtórnie przepalony w ogniu. 70 grudek polepy wypalonych jest na kolor ceglasty, ceglasto-brunatny i brunatny. Niekiedy w przelomie występuje kolor ciemniejszy, do szarego włącznie. Gлина części grudek posiada dużą domieszkę drobnoziarnistego piasku, zupełnie zaś wyjątkowo drobnych kamyczków; część polepy nie ma żadnej domieszki. 20 fragmentów stożkowatego ciężarka tkackiego o gładkiej powierzchni koloru szarego posiada glinę z dużą domieszką drobnoziarnistego piasku. Fragment maleńkiego naczynia miniaturowego, kształtu w przybliżeniu jajowatego z płaskim dnem i śladami ukośnego nacinania krawędzi (ryc. 96,3). Powierzchnia gładka koloru szaro-brunatnego. Gлина nie posiada żadnej domieszki. Średnice otworu ok. 1,5 cm, brzuśca ok. 2 cm, i dna 1,3 cm, wysokość 2 cm. Uszkodzony, rurkowaty paciorek brązowy (ryc. 96,2), pokryty jest wewnątrz drobnymi, okrągłymi żeberkami. Długość 5 mm, szerokość 3 mm, średnica otworu ok. 1,5 mm. Mały, niekształtny, silnie przeżarty rdzą przedmiot żelazny uległ zniszczeniu w czasie konserwacji. Szczątki zwierzęce wystąpiły w postaci kilkunastu fragmentarycznie zachowanych zębów trzonowych krowy i kości. Ze szczątków roślinnych uzyskano kilkanaście zwęglonych kawałków nasion grochu oraz zniszczony ziarniak pszenicy.

Jama XXIV posiadała w rzucie poziomym dosyć regularny zarys wydłużonego owalu o wymiarach 65×125 cm. W profilu miała ona kształt płaskiego, miskowatego zagłębienia z asymetrycznym, lekko wklęsłym w przybliżeniu uskokiem (ryc. 97). Głębokość jamy od 7 do 17 cm. Wypełnisko jej stanowiła ciemno-brunatna ziemia piaszczysta. W jamie tej uzyskano niecharakterystyczny ułamek naczynia o powierzchni obrzucanej koloru szaro-brunatnego, którego gлина posiada dużą domieszkę średnioziarnistego piasku oraz niewielką grudkę polepy wypaloną na kolor ceglasty. Gлина polepy ma dużą domieszkę drobnoziarnistego piasku.

Jama XXV posiadała w rzucie poziomym zarys w przybliżeniu okrągły o średnicy ca 75 cm. W profilu miała ona kształt nieregularnej niecki o lekko rozszerzających się ku dołowi ścianach (ryc. 98). Głębokość jej wynosiła od 30 do 38 cm. Wypełnisko jej stanowiła piaszczysta ziemia koloru szarego, dołem przechodzącego w czerń na skutek dużej ilości drobnych węgielków drzewnych. W jamie tej znaleziono ułamki naczyń, polepę oraz szczątki roślinne. Z ogólnej ilości 13 ułamków naczyń 8 przypada na fragmenty naczyń o powierzchni obmazywanej i obrzucanej, a 5 na części naczyń gładkościennych. W obu wyróżnionych grupach nie można dokonać jakiegokolwiek

podziału typologicznego. Ułamki naczyń o powierzchni obmazywanej i obrzucanej są koloru szaro-brunatnego. Gлина zawiera dużą ilość średnio- i gruboziarnistego piasku, spotykana jest także średnia ilość domieszki piasku średnioziarnistego. Wśród fragmentów gładkościennych przeważa powierzchnia koloru czarnego (w tym 2 ułamki o powierzchni „grafitowanej”), sporadycznie zaś występuje kolor brunatny. Jeden z fragmentów o powierzchni czarno-lśniącej zdobiony jest gęstymi nakłuciami, tworzącymi pasmo

o łagodnie opadających ścianach (ryc. 100). Średnia głębokość wynosiła 25 cm. Wypelnisko jamy stanowiła piaszczysta, intensywnie czarna ziemia, przesycona drobnymi węgielkami drzewnymi, szczególnie zaś w partii północno-zachodniej. W jamie znaleziono ułamki naczyń, polepcę, szczątki zwierzęce i roślinne. Spośród 54 ułamków naczyń 36 pochodzi z naczyń o powierzchni obmazywanej i obrzucanej a 18 z naczyń gładkościennych. W obu wyróżnionych grupach nie można dokonać jakiegokolwiek podziału ty-

Ryc. 95. Słupca, stan. 3. Rzuty poziome i przekrój jamy XXIII. — Fig. 95. Słupca. Station 3. Plans et coupe de la fosse No XXIII.

linii poziomych, i pasmo linii zygzakowatej (ryc. 99). Gлина posiada małą domieszki drobnoziarnistego piasku. 9 grudek polepy wypalanej na kolor ceglasto-szary ma w glinie małą domieszki drobnoziarnistego piasku. Szczątki roślinne wystąpiły w postaci 3 zwęglonych połówek nasion grochu.

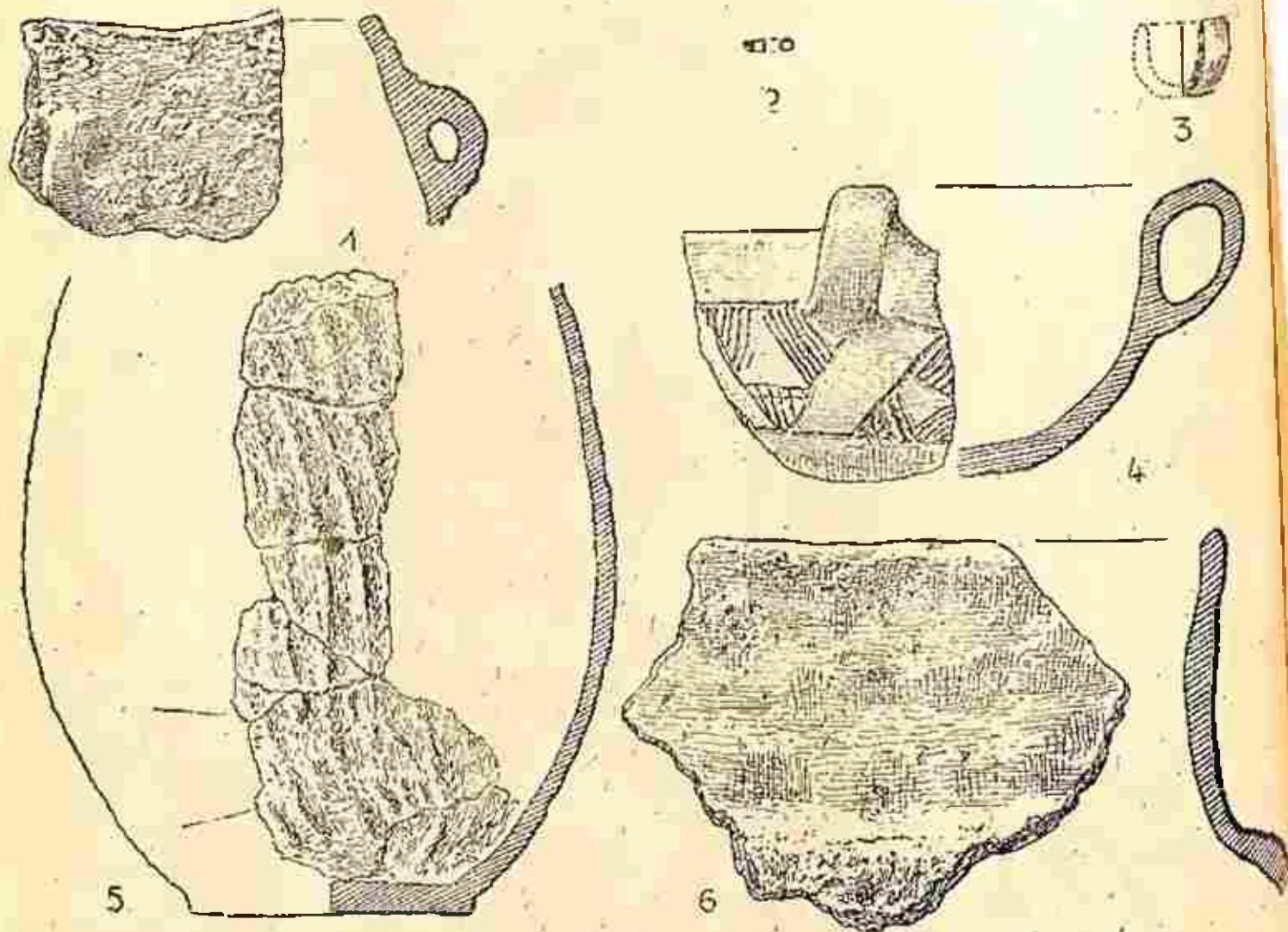
Jama XXVII posiadała w rzucie poziomym nieregularny zarys kolisty o średnicach 1,3 do 1,5 m. W profilu miała ona kształt dosyć regularnej niecki

pologicznego. Ułamki naczyń obmazywanych i obrzucanych posiadają powierzchnię koloru brunatno-szarego i szarego. W jednym wypadku jest ona zdobiona luźno porzrzuconymi dolkami paznokciowymi. Gлина zawiera dużą domieszki średnio- i gruboziarnistego piasku. Wśród ułamków gładkościennych przeważa powierzchnia koloru szarego, i czarnego. Rzadziej występuje tu kolor jasno-brunatny; 3 fragmenty posiadają ornament w postaci pasm linii po-

ziomych. Głina z średnią i dużą domieszką drobnoziarnistego piasku. Szczątki roślinne wystąpiły w postaci 16 cm² zwęglonych nasion grochu, 1 zwęglonego nasienia bobu celtyckiego oraz 1 zwęglonego nasienia rzepiku. Ze szczątków zwierzęcych uzyskano kilkanaście drobnych fragmentów kości i zębów.

Jama XXVIII posiadała w rzucie poziomym nieregularny zarys w przybliżeniu prostokąta o zackrąglonych rogach. W profilu miała kształt regularnej niecki o łagodnie opadających ścianach (ryc. 101). Wymiary jamy: długość ca 1,35 m, szerokość ca 95 cm, głębokość 22 cm. Wypełnisko jej stanowiła piaszczy-

mieszka średnioziarnistego piasku. Fragmenty gładkościenne o powierzchni czarnej (w tym 1 „grafitowa-ny“) i brunatnej posiadają małą i średnią domieszkę drobnoziarnistego piasku. Jeden z ułamków zdobiony jest pasmem linii poziomych i ukośnymi nacięciami. 3 niewielkie grudki polepy, wypalanej na kolor ceglasty i szaro-brunatny, posiadają niewielką domieszkę drobnoziarnistego piasku. Szczątki zwierzęce wystąpiły w postaci kilku fragmentarycznie zachowanych kostek. Ze szczątków roślinnych uzyskano 1 zwęglony ziarniak jęczmienia wielorzędowego, 9 szczątków nasion grochu oraz zwęglone żółdzie bez łuski.

Ryc. 98. Słupca, stan. 3. Zabytki jamy XXIII. 1—4 i 6— $\frac{1}{2}$ w. n.; 5 — ok. $\frac{2}{3}$ w. n. —
Fig. 98. Słupca. Station 3. Objets trouvés dans la fosse No XXIII. 1—4 et 6 en $\frac{1}{2}$,
5 en $\frac{2}{3}$ gr. nat.

sta ziemia koloru ciemno-szarego, w której dołem występowały liczne dosyć drobne węgielki drzewne oraz sporadycznie niewielkie kamienie polne. W jamie tej uzyskano ułamki naczyń, polepę, szczątki zwierzęce i roślinne. Spośród 22 ułamków naczyń 18 pochodzi z naczyń o powierzchni obmazywanej i obrzucanej a 6 z naczyń gładkościennych. Ani w pierwszej, ani w drugiej grupie nie można wymienić jakiegokolwiek typu. Ułamki grupy pierwszej posiadają powierzchnię koloru szaro-brunatnego i szarego, a glinę z dużą do-

Jama XXIX posiadała w rzucie poziomym bardzo nieregularny zarys, przypominający w przybliżeniu kształt nieregularnej niecki o dosyć ostro opadających ścianach (ryc. 102). Głębokość wynosiła średnio 25 cm. Wypełnisko jamy stanowiła piaszczysta ziemia koloru szaro-brunatnego, w której sporadycznie występowały drobne węgielki drzewne i małe kamienie polne. Zna-
leżono w niej ułamki naczyń, polepę oraz szczątki roślinne. Spośród 112 ułamków naczyń 58 pochodzi

TABELA II
zestawienie ceramiki
z terenu osady (stan. 3)

	Ogółem		obmazywane i obrzucane							ogółem		misy	
	sztuk	%	ogółem		jajo- wate	banta- sie	zdo- bione	glina z domieszką			sztuk		%
			sztuk	%				m	ś	d			
warstwa I	639	100	493	75,59	7	—	2	—	—	2 3	156	24,41	1
warstwa II	2061	100	1780	85,32	12	—	9	—	—	2 3	281	13,58	4
Jama I	12	100	11	91,66	—	—	—	—	—	1 2	1	8,34	—
Jama II	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Jama III	129	100	105	81,40	4	1	1	—	—	2 3	24	18,58	2
Jama IV	218	100	155	71,10	—	—	—	—	—	2 3	63	28,90	1X
Jama V	484	100	322	66,53	2	—	—	1	—	2 3	162	33,47	7
Jama VI	26	100	26	100,00	1	—	—	4	—	1 2 3	—	—	—
Jama VII	141	100	123	87,23	2	—	1	—	—	2 3	18	12,77	—
Jama VIII	125	100	100	80,00	1	—	—	3	2	2	25	20,00	1
Jama IX	66	100	55	83,33	—	—	—	4	—	2 3	11	16,67	—
Jama X	122	100	102	83,60	2	—	2	—	—	2 3	20	16,40	—
Jama XI	26	100	26	100,00	—	—	—	—	—	2 3	—	—	—
Jama XII	143	100	128	89,51	—	—	—	—	—	2 3	15	10,49	—
Jama XIII	319	100	287	89,97	6	—	—	—	—	1 2 3	32	10,03	—
Jama XIV	25	100	20	80,00	—	—	—	—	—	2	5	20,00	—
Jama XV	441	100	389	88,17	6	—	2	6	—	2 3	61	13,83	9
Jama XVI	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Jama XVII	8	100	4	50,00	—	—	—	—	—	1 2	4	50,00	—
Jama XVIII	452	100	295	65,27	5	—	1	4	—	2 3	157	34,73	13
Jama XIX	480	100	412	85,83	4	—	4	4 3	—	2 3	68	14,17	2
Jama XX	86	100	61	59,30	—	—	—	—	—	2 3	35	40,70	—
Jama XXI/XXVI	121	100	96	87,61	1	—	—	—	—	2 3	25	12,39	—
Jama XXII	69	100	46	66,66	3	—	—	4 5	—	1 2 3	23	33,33	—

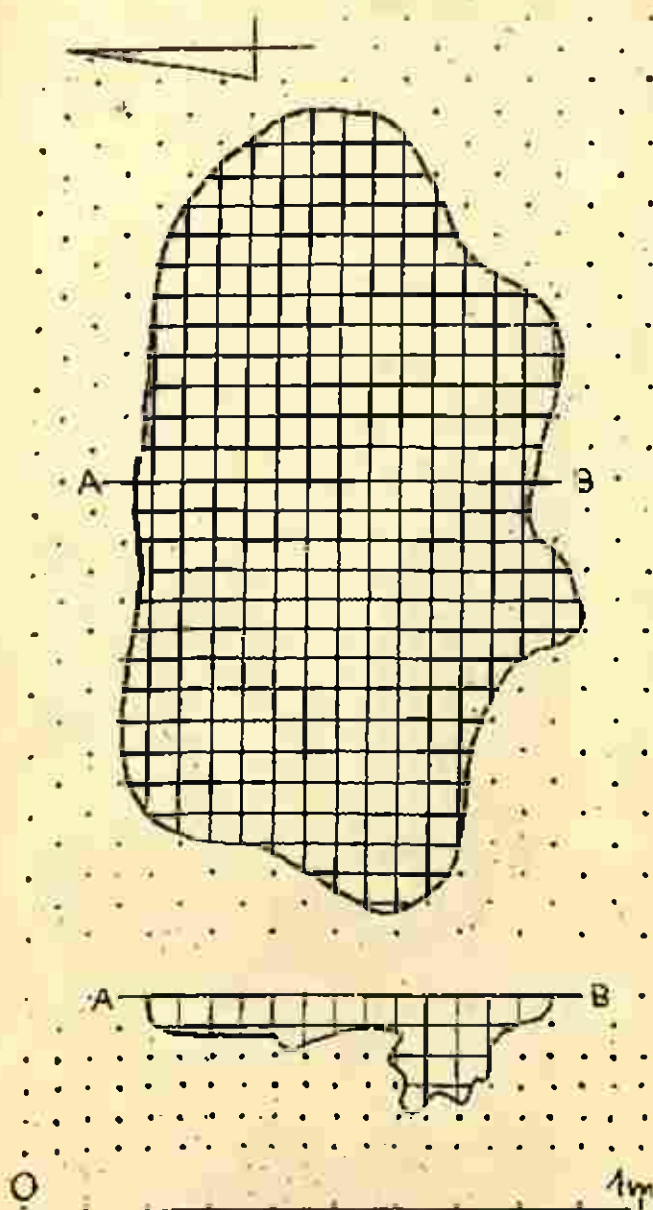
spotyka się ślady krótko ciętej trawy lub słomy. Ze szczątków roślinnych wystąpiło 15 fragmentów nasion grochu.

4. Znaleźiska luźne.

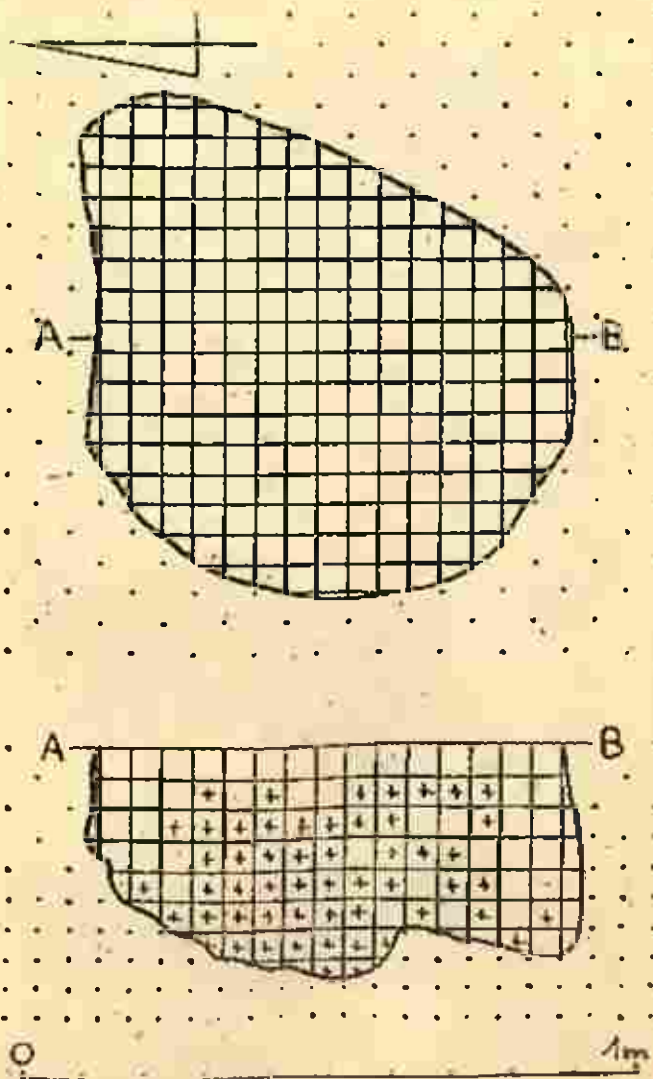
Na terenie osady znaleziono na powierzchni okrągły w przybliżeniu dwustożkowaty z zaokrąglonym zakońcem pręślik gliniany (ryc. 104). Przy centralnie umieszczonym otworze posiada on obustronne wklęsnięcia, jedno płytkie, drugie głębokie. Powierzchnia koloru brunatnego, glina z dużą domieszką drobnoziarnistego piasku. Średnica 3,6 cm, średnica otworu 5 mm, wysokość 1,8 cm.

5. Analiza materiału.

Jeśli chodzi o najliczniej występujący materiał, mianowicie ułamki naczyń, to w olbrzymiej większości mają one analogie w materiale ceramicznym uzyskanym na grodzisku. Podobnie jak tam, w znacznej ilości występują ułamki naczyń o powierzchni obmazywanej i obrzucanej, wykonane z gliny o dużej zwykle domieszce średnio- i gruboziarnistego piasku (tabela II). Stosunkowo rzadziej i na grodzisku i w osadzie spotyka się ułamki naczyń gładkościennych,

Ryc. 97. Słupca, stan. 3. Rzut poziomy i przekrój jamy XXIV. — Fig. 97. Słupca, Station 3. Plan et coupe de la fosse XXIV.

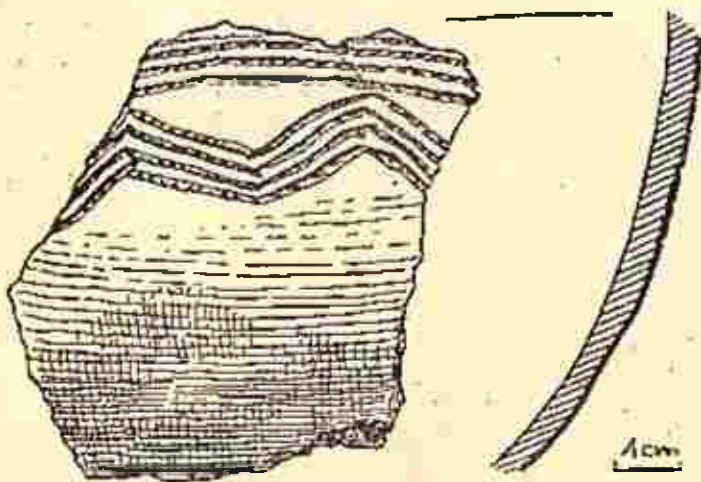

Ryc. 98. Słupca, stan. 3. Rzut poziomy i przekrój jamy XXV. — Fig. 98. Słupca, Station 3. Plan et coupe de la fosse No XXV.

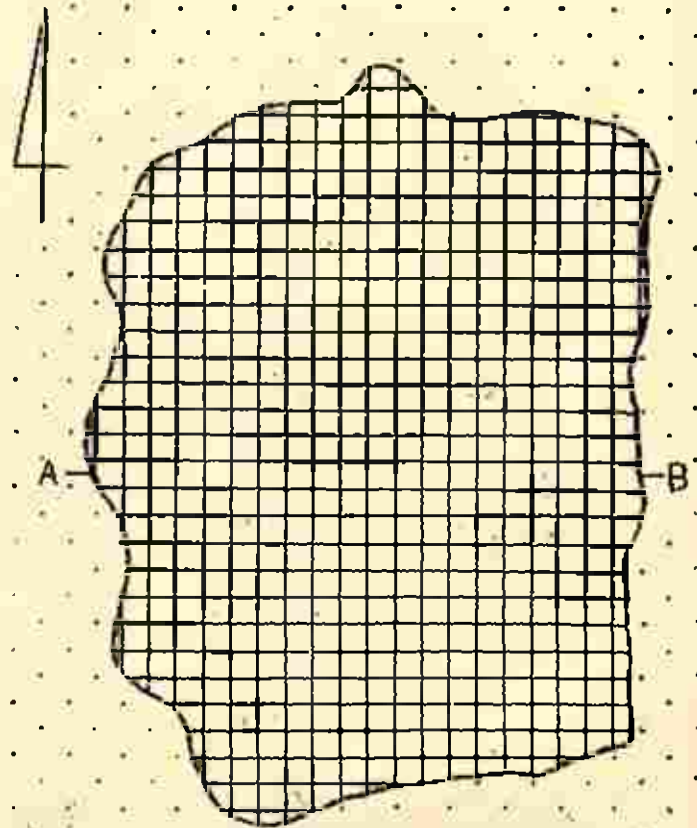
z naczyń o powierzchni obmazywanej i obrzucanej, a 54 z naczyń gładkościennych. W pierwszej grupie nie można wydzielić żadnego typu. Są to wszystkie ułamki niecharakterystyczne o powierzchni koloru szaro-brunatnego i szarego, których glina zawiera dużą ilość średnio- i gruboziarnistego piasku. Wśród fragmentów gładkościennych można wyróżnić fragmenty 2 mis głębokich (ryc. 103,4) o zgrubiałej, ściętej do środka naczynia krawędzi. Pozostałe ułamki są niecharakterystyczne. Posiadają powierzchnię koloru szaro-brunatnego, szarego i czarnego (w tym 1 ułamek o powierzchni lśniaco-czarnej), niekiedy plamistą, z nich jest zdobionych. Najczęściej spotykanym walcem są poziome linie, występują też linie ukośne, przyżujące się oraz nacięcia (103,1—3). Głina z dużą domieszką drobno- i średnioziarnistego piasku. 56 grudek polepy wypalanej na kolor ceglasty, ceglasto-brunatny i brunatno-szary posiada średnią domieszkę drobnoziarnistego piasku. Sporadycznie

których glina posiada zazwyczaj drobniejszą domieszkę piasku. W wielu wypadkach spotykamy się w tej grupie naczyń z czarno-lśniącą powierzchnią, tzw. "grafitowaną" a także wypełnieniem głęboko rytym

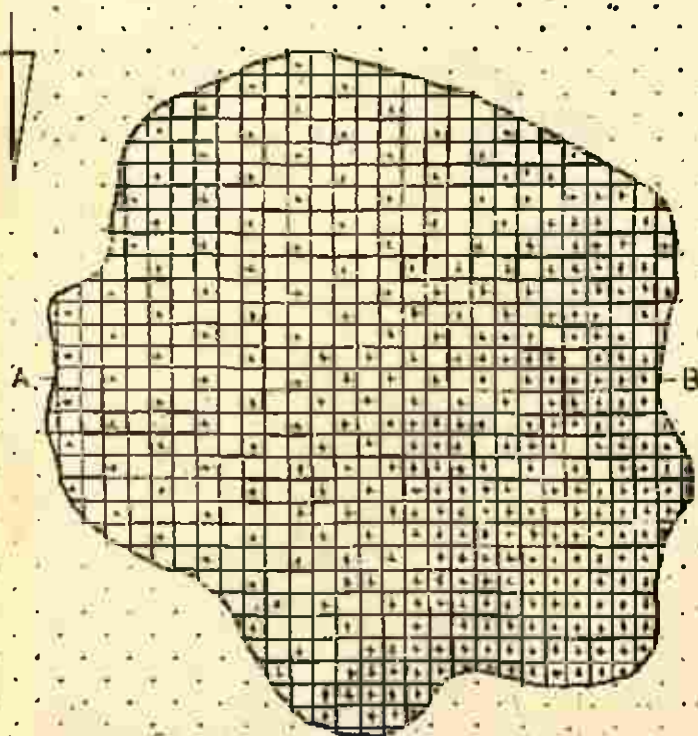
ornamentów białą masą inkrustacyjną. Jedynie odosobniony ułamek naczynia posiada powierzchnię malowaną. Jeśli zaś chodzi o typy naczyń, to znów, podobnie jak to miało miejsce na grodzisku, wśród

Ryc. 99. Słupca, stan. 3. Fragment naczynia z jamy XXV. — Fig. 99. Słupca. Station 3. Fragment de vase de la fosse No XXV.

Ryc. 101. Słupca, stan. 3. Rzut poziomy i przekrój jamy XXVIII. — Fig. 101. Słupca. Station 3. Plan et coupe de la fosse No XXVIII.

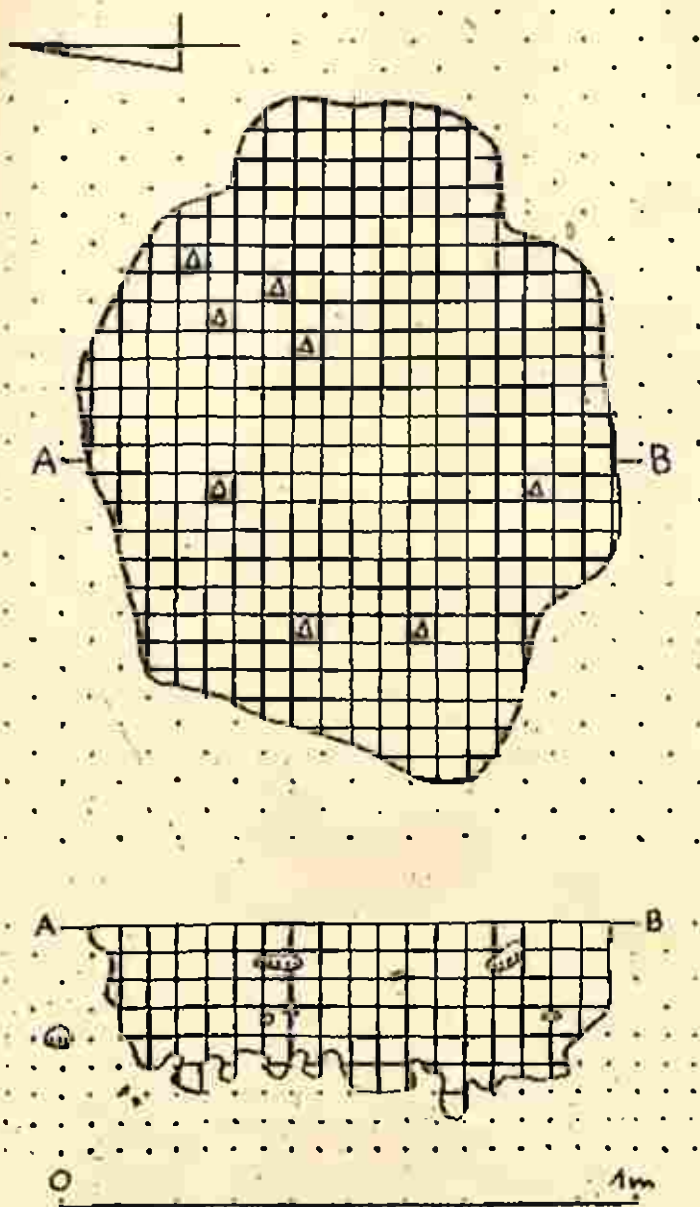

Ryc. 100. Słupca, stan. 3. Rzut poziomy i przekrój jamy XXVII. — Fig. 100. Słupca. Station 3. Plan et coupe de la fosse No XXVII.

ułamków o powierzchni obmazywanej przeważają naczynia kuchenne kształtu jajowatego. Z naczyń, służących do spożywania pokarmów, w największej ilości wystąpiły ułamki mis. Odnosnie do ram chronologicznych wyznaczonych przez ceramikę, wydaje się, że można przyjąć na podstawie ceramiki inkrustowanej podokres halsztacki D jako czas trwania osady²¹⁰). Jedyny znaleziony ułamek ceramiki malowanej, datowanej ogólnie na podokres halsztacki C²¹¹), można podobnie jak w Biskupinie²¹²) uważać

²¹⁰) Por. R. Janką, Cmentarzysko w Skrajnej, w pow. kaliskim. (Przyczynek do poznania grupy wschodnio-wielkopolskiej kultury łużyckiej), Przegląd Archeologiczny, tom VI, Poznań 1937, str. 20—26.

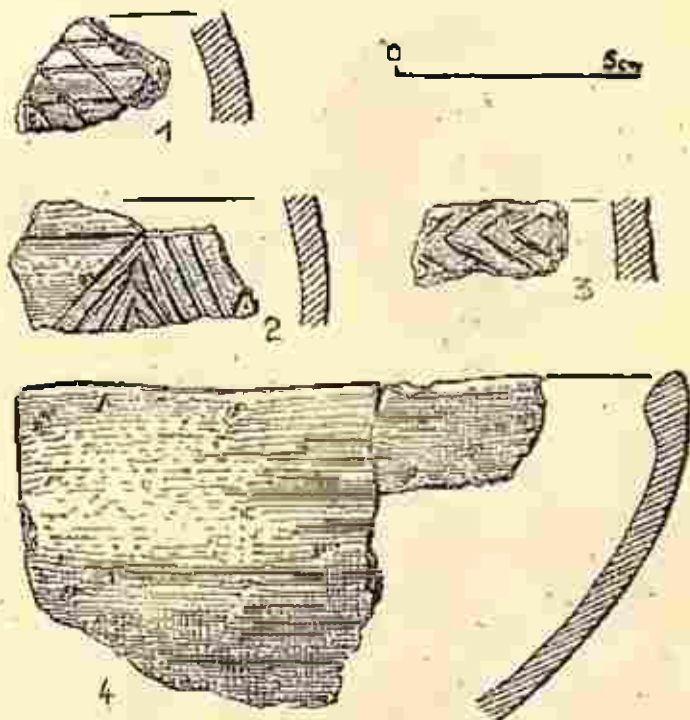
²¹¹) R. Glaser, Die bemalte Keramik der frühen Eisenzeit in Schlesien, Leipzig 1937, str. 46—47; J. K.

Ryc. 102. Słupca, stan. 3. Rzut poziomy i przekrój jamy XXIX. — Fig. 102. Słupca. Station 3. Plan et coupe de la fosse No XXIX.

innych przedmiotów, które nie wystąpiły na grodzisku, a które znaleziono na terenie osady, mianowicie paciorków glinianych, to mają one swe analogie np. w Biskupinie²¹¹⁾.

Jeśli chodzi o analizę charakteru jam, to natrafia ona na dosyć znaczne trudności. Bez wątpliwości powstanie ich wiąże się z osadnictwem na tym terenie ludności kultury lużyckiej. Dowodem tego jest brak jakiegokolwiek późniejszych zabytków. Ze względu na to, że wszystkie jamy posiadają bardzo zbliżony do siebie materiał, przyjąć można, że są sobie współczesne. Jaki jednak charakter miało osadnictwo kultury lużyckiej na tym terenie? Wyjaśnienie tego napotyka na trudności. Większość jam posiada śred-

Ryc. 103. Słupca, stan. 3. Fragmenty naczyń z jamy XXIX. — Fig. 103. Słupca. Station 3. Fragments de vases de la fosse No XXIX.

za przejaw przeżytkowy. Bliższego określenia chronologii osady nie dają przedmioty metalowe. Dotyczy to zwłaszcza binoklowatej zawieszki, której typ powszechny jest w rozmaitych okresach chronologicznych i na rozmaitych obszarach²¹²⁾. Odnosnie do

nięć mniejszą lub nieco większą od 1 m przy głębokości od 20 do 50 cm, wyjątkowo dochodzącej do około 80 cm. Tylko kilka jam posiada większe wymiary, co dotyczy z reguły tylko ich długości. Pominijmy tu fakt znacznej niekiedy nieregularności jam, spowodowanej w dużym stopniu wielowiekowym rozmywaniem ich w piaszczystym terenie. Wypelnisko

²¹¹⁾ Strzeżewski, Wielkopolska w pradziejach, Warszawa—Wrocław 1955, str. 131—132.

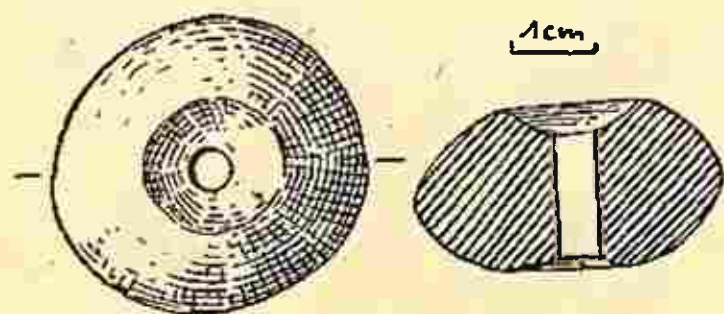
²¹²⁾ W. Szafranski, Jak datować gród kultury lużyckiej w Biskupinie?, Z Otchłani Wieków, rok XX, zeszyt 1—2, Poznań 1951, str. 11—13.

²¹³⁾ Por. K. Jażdżewski, Cmentarzyska kultury ceramiki wstęgowej i związane z nimi ślady osadnictwa w Brześciu Kujawskim, Wiadomości Archeologiczne, tom XV, Warszawa 1938, str. 19, 26, 44, 65—67; J. Schlemm, Wörterbuch zur Urgeschichte, Berlin 1908, str. 65—66; J. Kostrzewski, op. cit., str. 124; K. Salewicz, Cmentarzysko ciałopalne w Malusach Wielkich, Wiadomości Archeologiczne, tom XV, Warszawa 1938, str. 154; A. Gottwald, Pravěká sídliště a pohřebiště na Prostějovsku, Prostějov 1924, str. 142 (tabl. VII, 231); S. Folintny, Zur Chronologie der Bronzezeit des Karpatenbeckens, Bonn 1955, tabl. 2 i 33; A. Bezzenberger, Das Gräberfeld bei Schemen (Kr. Memel), Sitzungsbe-

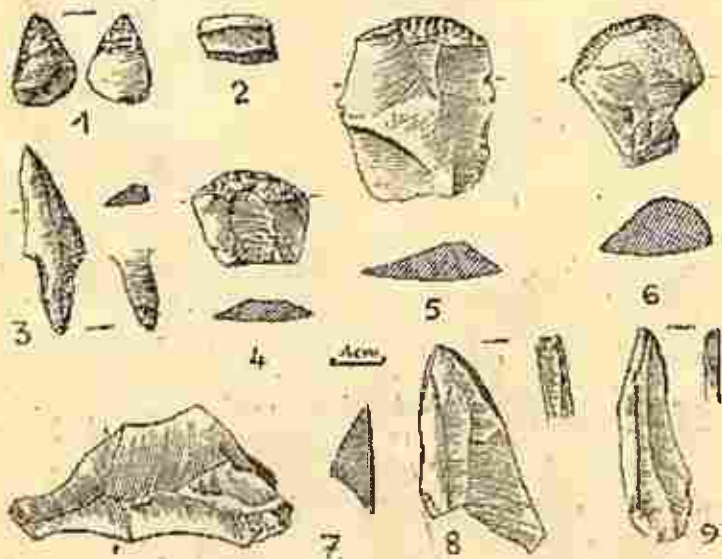
richte der Altertumsgesellschaft Prussia, zesz. 17, Königsberg 1892, str. 147, tabl. XXXI; Н. И. Рѣпнико в, Каменные лщики Байдарской долины, Извѣстия Императорской Археологической Комиссии, том 30, С. — Петербургъ 1909, str. 148, рс. 28 (41, 46); А. П. Смирнов, Очерки древней и средневековой истории народов среднего Поволжья и Прикамья, Материалы и исследования по археологии СССР, nr 28, Москва 1952, str. 12, tabl. III, 5.

²¹⁴⁾ Z. A. Rajewski, Paciorki kultury lużyckiej, Gród prasłowiański w Biskupinie w powiecie znińskim, Poznań 1938, str. 62—63; F. Maciejewski, Paciorki z grodu «kultury lużyckiej» w Biskupinie, III Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w grodzisku kultury lużyckiej w Biskupinie w powiecie znińskim za lata 1936—1939 i 1946—1948, Poznań 1950, str. 111—112.

większości odkrytych jam tworzy ciemno-brunatna, czasami nawet czarna ziemia przesycona węgielkami drzewnymi. Występuje w nich polepa, silnie rozłożone zwierzęce szczątki kostne, zwęglone nasiona roślin, sporadycznie zaś narzędzia i ozdoby. Obie warstwy, wydzielone na podstawie kryteriów botanicznych, nie mają charakteru osadniczego. Pierwsza — to próchnica, druga — warstwa calowa, do której stosunkowo liczne zabytki dostały się najprawdopodobniej w dużym stopniu na drodze działań atmosferycznych, tym też należy tłumaczyć fakt, że warstwa ta w kilku wypadkach nasuwała się na jamy. Jam tych nie można uważać za pozostałość palenisk, zakładanych tymczasowo przez hodowców bydła kul-

Ryc. 104. Słupca, stan 3. Przędlik gliniany. — Fig. 104. Słupca. Station 3. Fusaïole en argile.

Ryc. 105. Słupca, stan 3. Zabytki z epoki kamiennej. — Fig. 105. Słupca. Station 3. Trouvailles de l'âge de la pierre.

tury lużyckiej, wypasających stada nad jeziorem, jak to przyjmuje się w wypadku niektórych stanowisk położonych w Biskupinie²¹⁵⁾. Niektóre jamy bowiem nie posiadają w swych wypełniskach najmniejszego śladu węgla drzewnych. Inna jama znowu dostarczyła

zabytku w postaci ciężarka tkackiego oraz posiadała palenisko. Przy jej dosyć dużych rozmiarach można uważać ją za półziemiankę, a więc przeznaczona była w każdym bądź razie do pobytu bardziej związanego ze stałym osadnictwem. W innej znów jamie znaleziono duży rozcieracz od żaren protorotacyjnych. W związku z powyższymi faktami wydaje się realna hipoteza, że nie wszystkie jamy musiały być odrębnymi, jednostkowymi obiektami, lecz że należy się raczej liczyć z możliwością, że niektóre z nich pochodzą z tego samego zespołu mieszkalnego, nieczytelnego obecnie w terenie. Wskazywałoby na to duże zagęszczenie małych jam. Jeśli zaś chodzi o brak śladów, przynajmniej na rozkopanym obszarze, jakichś zabudowań, konstrukcji, łączących w pewną całość po kilka z owych jam, to przyczyną tego może być znowu działanie czynników atmosferycznych, na które szczególnie silnie był narażony piaszczysty teren, lekko opadający ku pobliskiemu jezioru. Oczywiście jest to tylko hipoteza, wynikająca z wycinkowego stanu zbadania rozległej osady i w dodatku zbadania jej skrajnie najbardziej wysuniętego ku jezioru.

Odnosnie do gospodarki ludności zamieszkującej osadę stwierdzić należy, że opierała się ona na dwóch zasadniczych zajęciach: kopieniactwie i hodowli bydła. Pierwsze poświadczane jest dużą ilością szczątków roślinnych, a zwłaszcza, podobnie jak to stwierdzono na grodzisku, grochu. Drugie zajęcie reprezentowane jest przez szczątki zwierząt. Dodać tu należy, że w wypadku osady w Słupcy, nie można przeprowadzać żadnych porównań pomiędzy ilością odkrytych szczątków roślinnych i ilością uzyskanych kości zwierzęcych. Te ostatnie bowiem w piaszczystej ziemi miały wybitnie niekorzystne warunki przetrwania do naszych czasów. Wszystkie te, które się dochowały, są bardzo silnie rozłożone. Tym też należy tłumaczyć, że większość szczątków zwierzęcych stanowią zęby. Toteż biorąc pod uwagę dodatkowo warunki ówczesnego środowiska geograficznego²¹⁶⁾ należy przypuszczać, że hodowla zwierząt mogła odgrywać większą rolę u ludności zamieszkującej osadę niż to sugeruje uzyskany materiał archeologiczny. Łowiectwo poświadczają kości dzika, a zbieractwo — żółędzie.

E. Zabytki z epoki kamiennej.

W trakcie badania osady w Słupcy napotkano na liczne zabytki krzemienne, występujące zarówno w warstwach I i II jak i na złożu wtórnym w wypełniskach jam.

Grocik wykonany z wióra krzemianego. Posiada silnie wyodrębniony trzonek, załuskany na dwu krawędziach i częściowo także od strony spodniej. Równocześnie załuskana jest jedyna, wysoka krawędź liścia. Powierzchnia częściowo spatynowana. Długość ogólna 4,1 cm, długość trzonka 1,7 cm, szerokość liścia 1,2 cm. Ryc. 105,3.

Fragment grocika lub noża półtylcowego wykonany z wióra krzemianego. Kształtu dłutowatego, posiada jeden bok, lekko wklęsły, drobno załuskany, drugi ułamany. Długość 1,6 cm, szerokość 1 cm. Ryc. 105,2.

Grocik wykonany z odłupka krzemianego kształtu

²¹⁵⁾ Z. Rajewski, Osadnictwo w czasach pierwotnych w Biskupinie i okolicy, Wiadomości Archeologiczne, tom XXIV, zesz. 3, Warszawa 1957, str. 175.

²¹⁶⁾ T. Bartkowski, O krajobrazie pierwotnym w Rejonie Słupcy, Fontes Archaeologici Posnanienses, tom VIII, Poznań 1958, str. 111—112.

sercowatego, posiada z jednej strony krawędzie zaluskane prawie na wszystkich bokach. Na stronie spodniej zaluskana jest ta partia boków, która nie posiadała retuszu na stronie poprzedniej. Tak więc cały ten jest zaluskany na wszystkich bokach, częściowo od jednej, częściowo od drugiej strony, przy czym żaden bok nie jest zaluskany dwustronnie. Spodnia strona posiada przy czubku część powierzchni zaluskanej. Długość 1,8 cm, szerokość 1,3 cm. Ryc. 105,1.

Skrobacz wykonany z części piętково-ścżkowcy odlupka krzemienego. Długi i szeroki, posiada wysoką, zaokrągloną, zaluskana część pracującą. Powierzchnia silnie spatynowana. Długość 3,8 cm, szerokość części pracującej 2,5 cm. Ryc. 105,5.

Krótki skrobacz wykonany z odlupka krzemienego. Wysoka zaluskana część pracująca jest ukośnie ścięta. Powierzchnia lekko spatynowana. Długość 2,1 cm, szerokość części pracującej 2,3 cm. Ryc. 105,4.

Skrobacz wykonany z odlupka krzemienego. Wysoka, częściowo pokryta korą część pracująca zaluskana jest do połowy długości owalu. Długość 2,9 cm, szerokość zaluskanej części pracującej 2 cm. Ryc. 105,6.

Prócz tego znaleziono 2 rylce krzemienne, jeden klinowaty z odlupka (ryc. 105,8), drugi, jednostronnie podcięty, wykonany z wióra krzemienego (ryc. 105,9). Licznie wystąpiły wióry (m. in. z wyświeconymi krawędziami), odlupki, rdzenie, zatępiec (ryc. 105,7) oraz odpadki krzemienne.

Większość wyżej wymienionych zabytków wykonana jest z krzemienia pochodzenia narzutowego. Jedynie jeden przepalony odlupek posiada charakterystyczne cechy krzemienia czekoladowego. Jeśli chodzi o zakwalifikowanie opisanego powyżej materiału, to można go podzielić na dwie grupy — neolityczną i mezolityczną. Obserwacje te, przeprowadzone na technice wykonania wiórów, odlupków, rdzeni itp.²¹⁷⁾ potwierdzone są przez narzędzia. A więc grocik trzonczkowaty, fragment grocika dłutowatego lub noża półtylcowego, rylce klinowate i skrobacze należeć będą do wczesnej fazy mezolitycznego (epipaleolitycznego) przemysłu tardenoaskiego²¹⁸⁾, a grocik kształtu sercowatego i rylce jednostronnie podcięte zaszerokować by można do kultury ceramiki sznurowej²¹⁹⁾ (ew. także do kultury ceramiki dołkowo-grzebykowej lub zgoła do jednej z kultur wczesnej epoki brązowej²²⁰⁾.

V. INNE ZNALEZISKA

W czasie kopania torfu w odległości ok. 200 m na zachód od grodziska (stan. 6) znaleziono rogowy grot strzały (ryc. 106). Wydłużony liść o poprzecznym przekroju w kształcie rombu posiada wyraźną oś i silnie

podcięte zadziory. Czubek liścia ułamany. Długi, rozszerzający się stopniowo, okrągły w przekroju trzpień ścięty jest na końcu na kształt graniastosłupa o trójkątnym przekroju. Zachowana długość łączna 10,3 cm, długość trzpienia 7,9 cm (w tym części o przekroju trójkątnym 2.1 cm), największa szerokość liścia 1,5 cm.

Ryc. 106. Słupca, stan. 6. Rogowy grot strzały. — Fig. 106. Słupca. Station 3. Pointe de fleche en corne.

VI. OGÓLNE UWAGI O WYNIKACH BADAŃ

Materiał uzyskany w trakcie badań archeologicznych nie może dać szczegółowej odpowiedzi na wiele pytań dotyczących osadnictwa kultury łużyckiej wczesnej epoki żelaznej w Słupcy. Może on jednak po bardziej wszechstronnej analizie i w porównaniu z innymi materiałami pochodzącymi z nie rozkopanych do tej pory analogicznych obiektów, stanowić dosyć ważne źródło do rekonstrukcji życia owego czasu na terenie nie tylko najbliższym. Kierując uwagę na szczegółową publikację materiałów pochodzących z badań oraz na sprawy związane z osadnictwem i gospodarką ludności zamieszkującej gród i osadę „otwartą” w Słupcy, pozostawiono na uboczu wiele innych zagadnień, których opracowanie nie wiąże się ściśle z tematem niniejszej publikacji, a które, ujęte na szerszym tle porównawczym, mogą stanowić tematy dla osobnych opracowań. Można tu dla przykładu wymienić dostrzegalne w wielu wypadkach związki ceramiki kultury łużyckiej ze Słupcy z ceramiką kultury pomorskiej i grobów podkloszowych.

Jednym z najciekawszych, naszym zdaniem, osiągnięć prac wykopaliskowych, prowadzonych na terenie grodziska, grobli oraz osady w Słupcy jest uchwycenie z dużym prawdopodobieństwem momentu przechodzenia ludności kultury łużyckiej od osadnictwa otwartego do osadnictwa obronnego. Jak to wykazuje analiza materiału archeologicznego, szczególnie zaś ułamków naczyń, dwa główne zespoły osadnicze: osada i grodzisko, pochodzą z tego samego mniej więcej czasu, z podokresu halsztackiego D. W ramach tego podokresu można jednak ustalić, że osada powstała wcześniej niż grodzisko. Podstawę do wysunięcia tego twierdzenia dało zbadanie grobli. Grobla była budowana w celu uzyskania dojścia i dojazdu do grodu, musi więc być mu współczesna. Stwierdzono

²¹⁷⁾ Obserwacje te przeprowadził mgr St. Kowalski z Krakowa.

²¹⁸⁾ J. Kostrzewski, *Od mezolitu do okresu węglowek ludów, Prehistoria Ziemi Polskich*, Kraków 1939—1948, str. 121; idem, *Pradzieje Polski*, Poznań 1949, str. 23 oraz uwagi mgra St. Kowalskiego.

²¹⁹⁾ J. Kostrzewski, op. cit., str. 50.

²²⁰⁾ Idem, op. cit., str. 61; idem, *Wielkopolska w Pradziejach*, Warszawa—Wrocław 1955, str. 70 i 87 oraz uwagi mgra St. Kowalskiego.

Ryc. 107. Słupca, stan. 1. Ogólny widok wykopów z roku 1954. — Fig. 107. Słupca. Station 3. Vue générale des fouilles de l'année 1954.

Ryc. 109. Słupca, stan. 1. Konstrukcje drewniane. — Fig. 109. Słupca. Station 1. Constructions en bois.

Ryc. 108. Słupca, stan. 1. Konstrukcje drewniane. —
 Fig. 108. Słupca. Station 1. Constructions en bois.

Ryc. 110. Słupca, stan. 1. Wykop w wale. — Fig. 110.
 Słupca. Station 1. Sondage dans le rempart.

jednak, że między konstrukcjami grobli występują nie tylko takie przedmioty, jak ułamki naczyń czy też fragmenty narzędzi, co możnaby tłumaczyć między innymi tym, że w czasie spożywania posiłków przy sypaniu grobli niektóre z naczyń się stłukły oraz, że narzędzia psuły się w czasie pracy. Znalezione tam jednak nie tylko ozdoby, które mogły być zagubione przypadkiem. Odkryto tam bowiem również grudki polepy i fragmenty ciężarków tkackich, które to przedmioty na teren grobli mogły się dostać jedynie wraz z ziemią braną z osady położonej na brzegu jeziora. Tak więc grobla łączy nam stratygraficznie osadę położoną na brzegu jeziora z grodziskiem, położonym na wyspie wśród jeziora i tym samym daje rzadką możliwość stwierdzenia pewnego starszeństwa jednego z tych dwóch obok siebie położonych obiektów, które na podstawie uzyskanego materiału archeologicznego można datować na ten sam okres. Jednakże samo stwierdzenie różnicy chronologicznej obu tych obiektów nie daje podstaw do wyciągania wniosków odnośnie do interesującego nas zagadnienia, to jest do przechodzenia ludności kultury łużyckiej z osadnictwa otwartego do osadnictwa grodowego. Można nawet zaryzykować stwierdzenie, że badania archeologiczne, przynajmniej na obecnym etapie rozwojowym, nie dadzą nam 100-procentowej pewności w tym względzie nawet w wypadku, jak to mamy w Słupcy, stwierdzenia różnicy chronologicznej podobnych obiektów. W ramach bowiem dość długiego około 150 lat trwającego podokresu halsztackiego D²¹) może zaistnieć fakt niepowiązanego istnienia obok siebie dwóch osad. Tej perspektywy nie możemy odrzucić także i w wypadku Słupcy. Nie powinno to jednak wpłynąć na zaniechanie szukania innych dróg wyjścia z tej sytuacji. Odnośnie do Słupcy takie możliwości istnieją. Po pierwsze — zarówno na grodzisku, jak i na terenie osady stwierdzono pewne analogiczne formy gospodarki. W tym wypadku chodzi tu o fakt masowego występowania na obu tych obiektach nasion grochu. Do tego można dodać, że tak na terenie osady, jak i na grodzisku występują podobne żarna, tak zwane „protorotacyjne”, nieznanne z innych stanowisk. Po drugie, mimo stwierdzenia, że osada w Słupcy nie mogła być stanowiskiem typu krótkotrwałych obozowisk grupy hodowców bydła, wszelkie dotychczasowe dane wskazują, że nie trwała ona zbyt długo. Dowodem tego jest brak na tym terenie poziomej warstwy osadniczej sensu stricto. O ile występowanie w dużej ilości podobnych szczątków roślinnych, ograniczonych chociażby do jednego przewodniego gatunku, można próbować podważyć specyficznymi warunkami dla kopienictwa na interesującym nas obszarze, o tyle pozostałe czynniki w świetle dotychczasowych badań przyjąć można za wysoce prawdopodobne. To wszystko razem skłania nas do postawienia hipotezy o przeniesieniu się ludności czasowo zamieszkującej osadę na teren nowo założonego grodu. Oczywiście, przy ówczesnych, dosyć przecież prymitywnych narzędziach, wszelkie prace przygotowawcze (gromadzenie drewna, do umocnienia gruntu jeziora i do budowy konstrukcji wnętrza grodu) musiały trwać pewien czas, co powodowało konieczność zajmowania się do-

datkowo normalnymi zajęciami gospodarczymi. Mogło to trwać dość znacznie długo, by niektóre z tymczasowych, chociażby półziemnych mieszkań na skutek mało spoiwego podłoża (piasek) przy dodatkowym działaniu czynników atmosferycznych (np. silne deszcze) trzeba było naprawiać lub budować całkiem nowe. Fakt ten mógł spowodować istnienie śladów dosyć rozległej osady oraz możliwość użytkowania do

Ryc. 111. Słupca, stan. 2. Ogólny widok konstrukcji wykopu 2. — Fig. 111. Słupca. Station 2. Vue générale des constructions du sondage No 2.

Ryc. 112. Słupca, stan. 2. Północny profil wykopu 2. — Fig. 112. Słupca. Station 2. Le profil septentrional du sondage No 2.

budowy grobli piasku, pochodzącego z części osady. Można by tu zresztą postawić, odnośnie do tego tylko drobnego fragmentu wywodów, kilka innych równie prawdopodobnych hipotez. Gdyby jednakże ogólna hipoteza, dotycząca możliwości przeniesienia się ludności z osady nadbrzeżnej do grodu utrzymała się w ogniu krytyki, w Słupcy mielibyśmy jeden z pierwszych przykładów powstawania grodów kultury łu-

²¹) Por. J. Kostrzewski, Pradzieje Polski, Poznań 1849, str. 125.

zyckiej²²⁾. Niewątpliwie więcej światła na te zagadnienia mogłoby rzucić dalsze rozkopanie grodziska i osady. Niestety jednak, cba te obiekty przez długi czas nie będą dostępne dla archeologa, grodzisko bowiem zostało zalane wodami nowopowstałego jeziora w Słupcy przed ukończeniem projektowanych badań, osada zaś w znacznej części porośnięta jest lasem i szkółką leśną. Żałować też należy, że jedyny znany, pochodzący ze Słupcy „skarb” w postaci brązowego wiadra²³⁾ nie posiada dokładnie określonego miejsca znalezienia.

Prace wykopaliskowe, prowadzone na terenie grodziska w Słupcy wskazują na konieczność dalszego badania tego rodzaju stanowisk. Wykazują one, że rozmaite grody kultury łużyckiej posiadają odmienne cechy charakterystyczne, rozszerzają bazę materiałową dla dociekań nad zagadnieniami społeczno-gospodarczymi owych czasów, będącymi obecnie bardzo niekiedy problematycznymi. Prace wykopaliskowe przeprowadzone w Słupcy dowodzą, że wyniki badań grodzisk odkrytych w Biskupinie, stanowiące niezaprzeczenie wielkie osiągnięcie badawcze nad problemami związanymi z kulturą łużycką, nie mogą służyć do szerokiego ich uogólnienia²⁴⁾.

Poznań, październik-grudzień 1956 r.

TADEUSZ MALINOWSKI

L'HABITAT DE LA CIVILISATION LUSACIENNE DU PREMIER ÂGE DU FER À SŁUPCA

L'auteur s'est servi des matériaux réunis au cours des fouilles exécutées en 1953—1955 à Słupca dans une enceinte fortifiée, un remblai et un établissement „ouvert” de la civilisation lusacienne.

1. Enceinte fortifiée. Les explorations ayant dû être limitées à certains fragments seulement, nous ne sommes pas en mesure d'en déduire pour le moment des conclusions qui embrasseraient l'ensemble du problème qui se pose ici. Ce n'est donc qu'à l'aide de l'analyse chronologique des trouvailles recueillies dans l'enceinte fortifiée et sur base de sa stratification qu'il fut possible de constater pour elle une phase unique d'établissement s'enfermant approximativement dans le cadre chronologique de la dernière phase du premier âge du fer, c'est à dire du Hallstatt D. Quoique nous puissions faire remonter une certaine partie de trouvailles au Hallstatt C, nous devons néanmoins prendre en considération la poterie surtout qui par son ornement profondément incisé et incrusté d'un enduit blanchâtre date tout l'ensemble à une période plutôt postérieure.

La tâche devint plus difficile lorsqu'il s'agissait de la reconstruction du plan intérieur de l'enceinte

fortifiée, celle-ci ayant été fortement ravagée à la suite d'un incendie qui consuma les habitations en bois; les quelques tranchées ouvertes à travers une partie du terrain s'avérèrent insuffisantes pour donner à l'investigateur un aspect plus complet de l'ensemble des constructions. Pendant ces fouilles exécutées simultanément dans le rempart encerclant la bourgade on n'a pas trouvé aucune trace d'éléments en bois, le rempart ayant été élevé exclusivement de couches de terre superposées.

Nous étant donc trouvés dans l'impossibilité de reconstruire exactement le plan de l'enceinte fortifiée et de ses diverses constructions, nous avons rencontré des difficultés non point sérieuses en voulant résoudre le problème économique et différentier entre les occupations des habitants du site celle qui fut pour eux la principale. Si nous considérons toute la série des preuves matérielles qu'exhibèrent les couches archéologiques — les instruments aratoires (houes en pierre, pioches en corne), les outils servant à couper le blé (une faucille en fer), tout aussi bien que les très nombreuses graines, surtout le pois ordinaire (*Pisum sativum* L.) dont on avait trouvé quelques 60 litres à l'un des endroits fouillés et la lentille (*Lens culinaris* Med. var. *microsperma* Heer) et enfin le froment (*Triticum dicoccum* Schrank), l'orge (*Hordeum polystichum* Doell) et le seigle (*Secale cereale* L.) — nous aurons la preuve très évidente que la culture des champs par piochage était non seulement connue, mais qu'elle jouait un rôle très important dans l'économie de la population habitant cette contrée. Une confirmation additionnelle nous vient en plus des moulins à bras appelés protorotatifs qui, déjà, avaient dû s'avérer plus pratiques que les simples moulins à broyeur sphérique. Mais nous avons, d'autre part, les os d'animaux domestiques (92,66% du matériel ostéologique animal) abondamment représentés dans l'enceinte fortifiée qui témoigneraient du développement non moins important de l'élevage du bétail.

Passant aux conditions sociales de ce groupe de population, il nous est plutôt malaisé de les reconstruire correctement et de formuler des conclusions générales pour la même raison qui vient d'être mentionnée au chapitre précédent. Ce qui nous paraît absolument certain pourtant, c'est l'énorme effort qui fut déployé lors de la construction de l'enceinte fortifiée bâtie en toute probabilité sur une île artificielle; la nécessité d'élever une place forte aussi bien protégée semble refléter distinctement les luttes acharnées qui avaient dû se poursuivre vers cette époque là entre les diverses tribus de la civilisation lusacienne. Le témoignage direct de ces démêlés nous est d'ailleurs donné dans l'enceinte fortifiée de Słupca elle-même où des traces indubitables nous relatent la fin tragique de cette place forte prise au cours d'un assaut par quelque ennemi puissant. Les traces de cette catastrophe sont éloquentes et très nombreuses — les constructions en bois carbonisées à la suite d'un violent incendie, la présence d'une grande quantité de pointes de flèches aux bouts épointés et puis surtout les restes de corps humains non-enterrés, gisant de l'autre côté du rempart tout aussi bien qu'à l'intérieur de l'enceinte où des corps de femmes et d'enfants livrent la preuve classique du massacre.

Dans un temps postérieur l'enceinte fortifiée avait été habitée encore une fois par un groupe de population venu s'installer ici passagèrement au moyen-âge. Comme date de son séjour, ou plu-

²²⁾ Por. J. Antoniewicz, Zagadnienie wczesnozelaznych osiedli obronnych na wschód od dolnej Wisły i w dorzeczu rzeki Pregoly, Wiadomości Archeologiczne, tom XX, zes. 4, Warszawa 1954, str. 348—350 oraz 362.

²³⁾ J. Kostrzewski, Wielkopolska w pradziejach, Warszawa—Wrocław 1955, tabl. VIII.2.

²⁴⁾ Por. T. Malinowski, Z problematyki badań nad kulturą łużycką w Polsce. Pierwsza Scsjka Archeologiczna Instytutu Historii i Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk, Warszawa—Wrocław 1957, str. 168—167.

tôt de la fin de son séjour, peut être acceptée en toute probabilité celle de l'an 1331 marqué par l'incursion en Grande Pologne des Chevaliers de l'Ordre Teutonique qui mirent le feu à la ville de Słupca.

2. Le remblai. Les fouilles exécutées dans 3 secteurs du remblai donnant accès à l'enceinte fortifiée ont assigné à tous les trois les mêmes limites chronologiques, notamment le premier âge du fer, la période Hallstatt D. S'étendant sur une longueur d'environ 200 mètres, large d'environ 3,5 m. s'élargissant au point d'entrée sur la terre ferme en forme de triangle, le remblai avait été construit à travers les eaux basses et tourbeuses d'un secteur du lac. Des couches de sable alternaient avec des couches de fascine consolidées à l'aide de pierres ou de poutres jetées çà et là; il y eut en plus des chevilles de bois enfoncées verticalement pour renforcer la partie touchant la terre ferme et des pieux solides qui empêchaient le parcours moyen du remblai de se disloquer. Il semble d'ailleurs d'après certains indices que les pieux ne furent ajoutés qu'une fois la construction de tout le remblai terminée. Plusieurs trouvailles éparpillées à divers endroits sur tout le parcours du remblai et surtout les morceaux de torchis et les fragments de poids de métiers paraissent avoir été transportés ici lors de la construction du remblai avec les masses de terre prises près du village non fortifié situé sur le bord du lac.

3. L'établissement ouvert. Les explorations de l'établissement situé au bord du lac mirent à découvert sur une partie de ce village jusqu'à 28 fosses irrégulières.

Celles d'entre elles qui se distinguent par des dimensions plus larges avaient sans doute servi comme fonds de cabanes, les autres par contre semblent avoir servi au but économique. Certaines constatations d'ordre chronologique facilitèrent néanmoins de dater cet habitat, contemporain à l'enceinte fortifiée et au remblai, également au premier âge du fer, c'est à dire au Hallstatt D. En ce qui concerne l'économie de ce groupe de population on avait pu augurer sur base de toute une série d'indices matériaux qu'elle s'appuyait avant tout sur le piochage et l'élevage. De ces deux occupations la

première s'est vue confirmée par une masse de débris végétaux parmi lesquels, tout comme ce fut le cas pour l'enceinte fortifiée, le pois montrait une prépondérance marquante.

Pour terminer ce chapitre mentionnons enfin les trouvailles plus anciennes trouvées au lieu de l'établissement lusacien. Ce furent avant tout des objets en silex pouvant être classifiés en partie à l'industrie tardenoisienne et en partie probablement à la civilisation néolithique de la céramique cordée.

4. Conclusions générales. Les constatations fournies par une analyse du matériel archéologique et surtout de la poterie nous ont rendu possible la détermination de la chronologie des deux principaux centres de l'habitat à Słupca — le village ouvert et l'enceinte fortifiée — tous deux à peu près contemporains puisque datés au Hallstatt D. Voulant cependant préciser la chronologie avec une exactitude plus grande encore, il faut ajouter que le village avait dû exister déjà avant la construction de l'enceinte. Rappelons-nous qu'une confirmation intéressante nous en vient par le remblai qui recelait une profusion d'objets transportés ici avec des masses de terre prises près de l'établissement et qui relie pour ainsi dire stratigraphiquement ces deux sites assez éloignés. Il nous est également permis de conjecturer sur la base additionnelle de certains éléments convergents, entre autre sur l'économie de la population habitant le village et l'enceinte, d'une translocation de la population de la civilisation lusacienne établie dans le village au bord du lac dans l'enceinte fortifiée fondée sur une île construite artificiellement. Considérant enfin que les prospections archéologiques opérées à Słupca ont confirmé en plus que les résultats des fouilles pratiquées dans l'enceinte fortifiées de la civilisation lusacienne à Biskupin ne devraient pas donner lieu à une généralisation poussée trop loin. Il faudrait, au contraire, avoir égard au fait que d'autres enceintes fortifiées de la même civilisation peuvent livrer elles aussi un apport nouveau et non moins important par des contributions dont le caractère tout distinctif pourrait éventuellement découler de conditions très spécifiques, comme par exemple de l'économie régissant dans les différentes contrées.

O krajobrazie pierwotnym w rejonie Słupcy

Considérations sur le paysage originaire de la région de Słupca

I. Uwagi wstępne

Bezpośrednim powodem napisania pracy niniejszej stał się fakt zbadania na północny wschód od Słupcy grodziska kultury łużyckiej z wczesnej epoki żelaznej (odpowiadającej według Gamsa subatlantyckiemu okresowi klimatycznemu), zamieszkanego przez ludność protosłowiańską. Praca niniejsza ma na celu scharakteryzowanie środowiska geograficznego ludności owego grodu. Ponieważ jednak w rejonie Słupcy znane są także liczne inne stanowiska archeologiczne, nasunęła się konieczność opracowania wymienionego wyżej zagadnienia na szerszym obszarze, co pozwoli przyszłym badaniom na oparcie się na nich dla charakterystyki środowiska geograficznego mieszkańców owych grodów czy innych osiedli.

Wydawałoby się, że w pracy poświęconej krajobrazowi pierwotnemu, zbyt wiele miejsca poświęcono zagadnieniu genezy krajobrazu, jednakże należy zdać sobie sprawę z tego, że teren omawiany nie posiada żadnego szczegółowszego opracowania geomorfologicznego, tak że wydaje się koniecznym w celu uniknięcia zarzutu gołosłowności, danie opisowi terenu szerszej podbudowy geomorfologicznej. Ze względu na to, że badaniem objęto zarówno tak zwaną Kotlinę Pyzdrską jak i przylegające do niej części równin Rychwalskiej, Wrzesińskiej, Kleczewskiej (9) i innych, mniejszych jednostek morfologicznych, trudno było znaleźć odpowiednią nazwę geograficzną dla całego tego obszaru i dlatego, użyto tu z braku lepszej, nazwy rejonu Słupcy, mimo że nazwa ta może sugerować określenie najbliższego lub związanego ściślej z Słupcą jej otoczenia, a nie tak obszernego terenu, jaki został opracowany.

Zagadnienie krajobrazu pierwotnego w Wielkopolsce nie znalazło dotychczas swego opracowania. Wprawdzie K. Hładyłowicz (3) w swoim studium nad osadnictwem Wielkopolski zbadał między innymi rozprzestrzenienie gruntów ornych i lasów w woj. poznańskim dla okresu historycznego, jednakże 1) oparł się on przede wszystkim na dostępnych materiałach archiwalnych, które nie lub tylko bardzo mało mówią o charakterze roślinności pokrywającej powierzchnię omawianego terenu i 2) załączona do pracy mapa użytkowania gruntów (lasy i grunty orne) obejmuje tylko część rejonu Słupcy a mianowicie obszar na prawym brzegu Warty, z terenu zaś na południe od Warty tylko jego część zachodnią, na zachód od Proсны, a nie obejmuje obszaru położonego

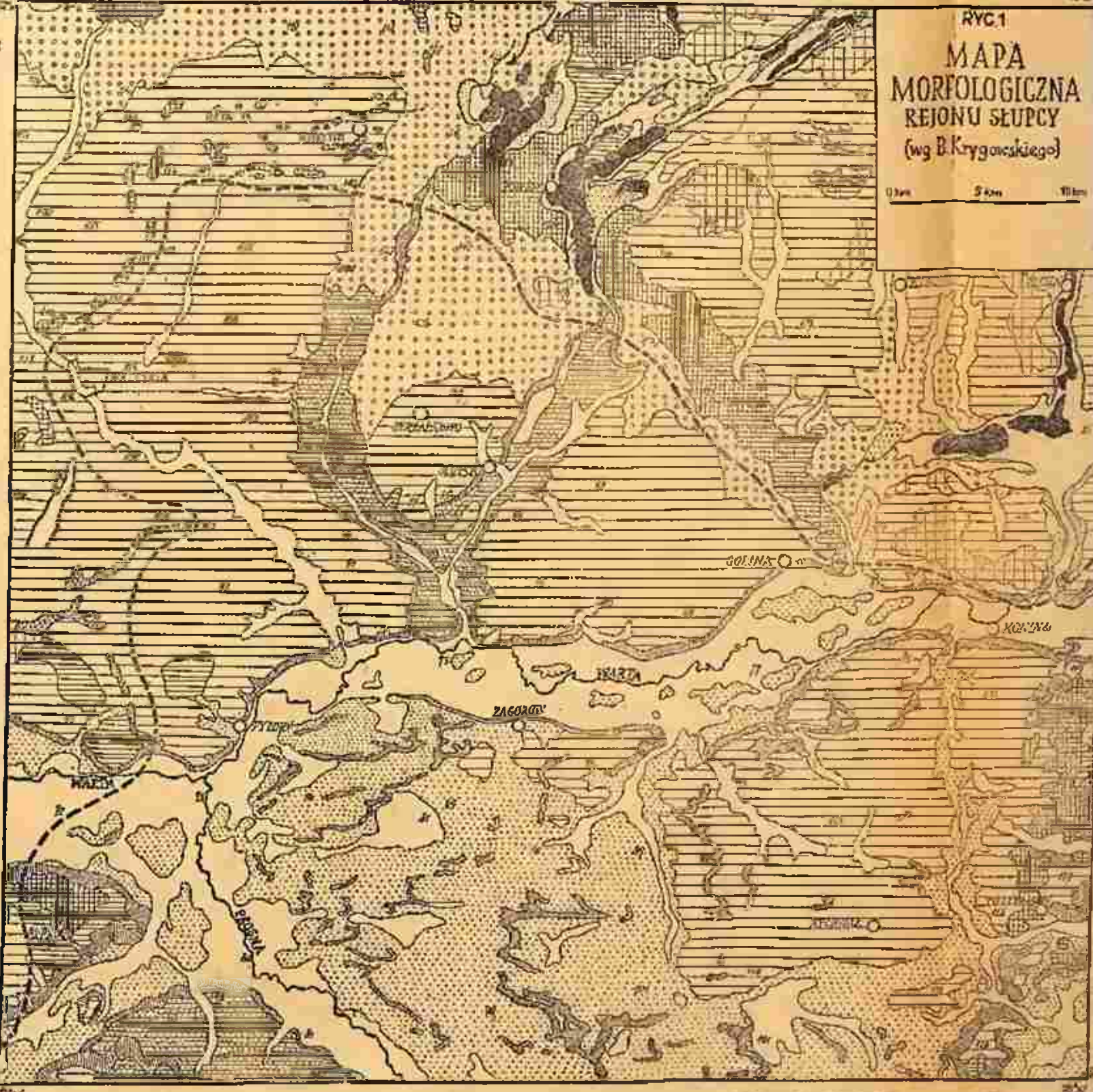
w widłach rzecznych między Prosną a Wartą na wschód od Proсны (Kotlina Pyzdrska), którego znajomość wydaje się być nieodzowną dla poznania krajobrazu pierwotnego omawianego rejonu oraz bazy żywnościowej ludności go zamieszkującej.

Poza pracą Hładyłowicza, która posiada wybitnie historyczny charakter, brak jest innych opracowań tego zagadnienia dla Wielkopolski. Od strony przyrodniczej (botanicznej) ujmuje jeden z aspektów tego zagadnienia a mianowicie dynamikę zmian szaty roślinnej i w ogóle zmian krajobrazu w Wielkopolsce praca zbiorowa pod redakcją A. Wodziezicki o stepowieniu Wielkopolski (19). Brak tutaj niestety kartograficznego przedstawienia tego zagadnienia, tak że praca ta tylko w pewnym, ograniczonym stopniu może przyczynić się do charakterystyki pierwotnej szaty roślinnej omawianego terenu. Praca J. Dylika o analizie położenia geograficznego grodzisk prehistorycznych w Wielkopolsce (1) oraz D. Piaseckiego o genezie grodu Biskupińskiego w świetle badań morfologicznych (17) z kolei zajmują się inną dziedziną krajobrazu pierwotnego a mianowicie osadnictwem, tak że znowu nie dają pełnej odpowiedzi na zagadnienie krajobrazu pierwotnego w Wielkopolsce. Jak wiadomo bowiem, środowisko geograficzne człowieka żyjącego w krajobrazie pierwotnym kształtowało się w bardzo silnej zależności od warunków fizjograficznych terenu, tak że dopiero możliwie najdokładniejsze poznanie ich pozwolić może na charakterystykę pierwotnego krajobrazu badanego obszaru.

Dopiero w czasach ostatnich ukazały się próby charakterystyki tegoż krajobrazu oparte na analizie stosunków fizjograficznych terenu. Jedną z takich prób jest St. Zajchowskiej opis środowiska geograficznego Bonikowa pod Kościanem (22). Autorka, po obszernym wstępie dotyczącym morfogenezy terenu, daje bardzo sumaryczny opis środowiska geograficznego w badanej epoce (wczesny feudalizm) i szeroko zajmuje się stosunkami gospodarczymi terenu w owej epoce. Jest to zresztą już epoka, w której krajobraz pierwotny uległ zmianom dość znacznym. Autorka nie daje (z wyjątkiem mapy morfologicznej terenu) żadnego ujęcia kartograficznego omawianych elementów krajobrazu a zwłaszcza bardzo pobieżnie traktuje zagadnienie pierwotnej szaty roślinnej terenu, która jak wiadomo odgrywała ważną rolę w wyżywieniu człowieka w owej epoce.

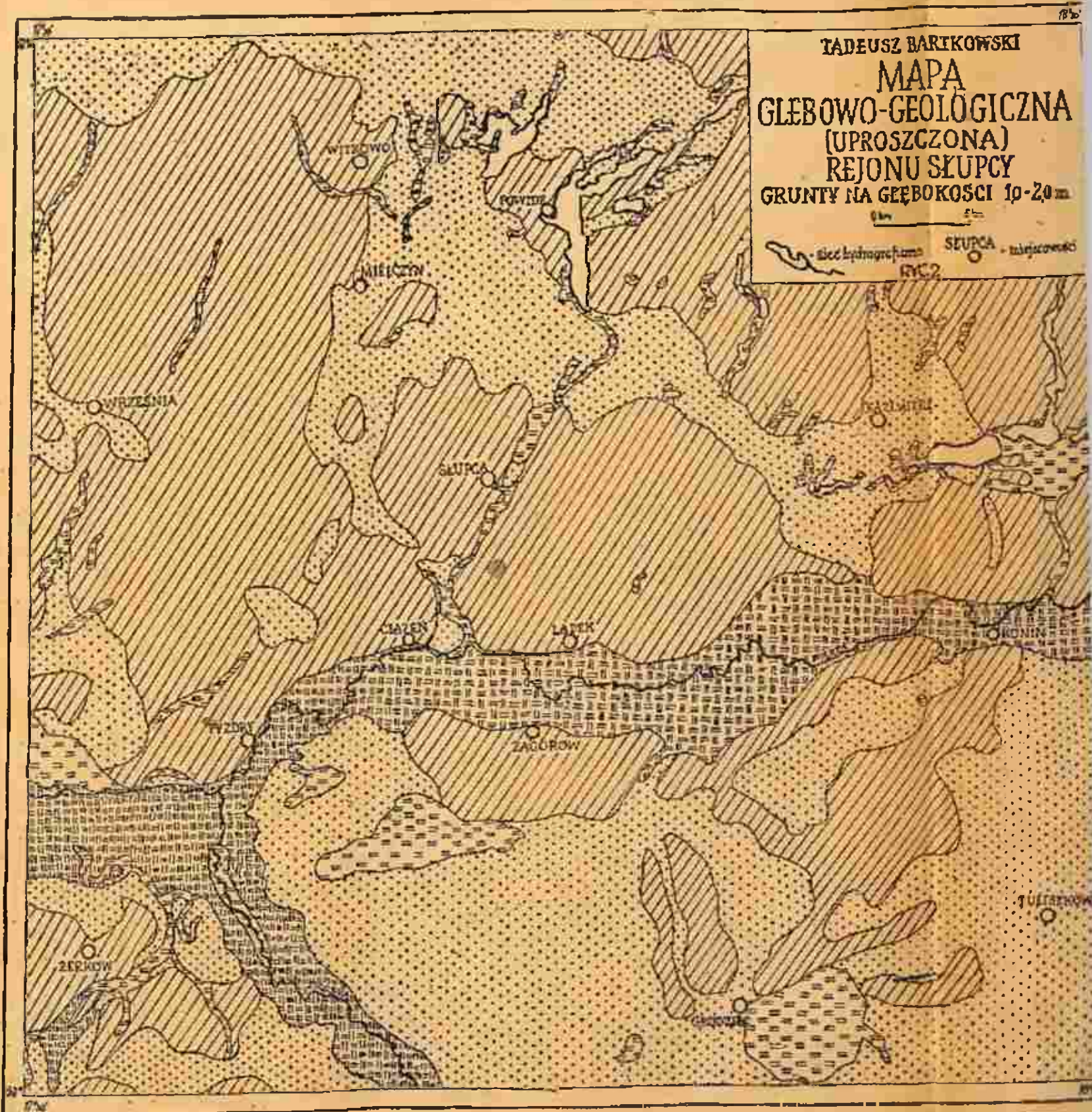
Praca autora o krajobrazie pierwotnym okolicy

RYC.1
 MAPA
 MORFOLOGICZNA
 REJONU SŁUPCY
 (wg B. Krygowskiego)

Ryc 1. Mapa morfologiczna rejonu Słupcy (według B. Krygowskiego). — Fig. 1. Carte geomorphologique de la région de Słupca) d'après B. Krygowski).

Ryc. 2. Mapa glebowo-geologiczna (uproszczona) rejonu Słupcy — grunt na głębokości 1,0—2,0 m). — Fig. 2. Carte pédologique et géologique (simplifiée) de la région de Słupca (le sol à 1,0—2,0 m sous la surface du terrain)

Łęk Małych w epoce brązu (Fontes Archaeologici Posnanienses — 1956), stanowi drugą z kolei próbę oparcia charakterystyki krajobrazu pierwotnego na analizie fizjografii terenu i odnosi się prawie do tych samych okolic. Posługując się metodą retrospektywną, zajmuje się autor takimi zagadnieniami jak skład florystyczny roślinności pierwotnej, stosunki hydrograficzne, glebowe i morfologia badanej okolicy i opiera się tu zarówno na materiale archiwalnym (kartograficznym i kronikarskim) jak i na wynikach badań geologicznych, glebowych, paleobotanicznych i geomorfologicznych. W wyniku analizy środowiska geograficznego autor daje charakterystykę baz żywnościowych człowieka w owym okresie.

Próba charakterystyki krajobrazu pierwotnego w rejonie Słupcy opiera się na tych samych założeniach metodycznych co wspomniana wyżej praca i dlatego posiadać będzie podobny układ treści.

Nasamprzód więc zostanie scharakteryzowane współczesne środowisko geograficzne omawianego rejonu. Analiza poszczególnych elementów tego środowiska, które w swej obecnej postaci jest przede wszystkim wynikiem intensywnego oddziaływania na nie człowieka, i wyśledzenie czynników, które to środowisko przekształciły, pozwolą na odtworzenie, drogą retrospekcji, pierwotnego krajobrazu tegoż rejonu, co będzie drugim etapem pracy. Etapem końcowym będzie, jako synteza poznanych uprzednio cech środowiska, próba zobrazowania bazy żywnościowej człowieka, zamieszkującego badany teren w tak odległych czasach.

II. Środowisko geograficzne współczesne

Dla charakterystyki współczesnego środowiska geograficznego opracowane zostały następujące zagadnienia: geomorfologia, stosunki glebowogeologiczne, hydrografia oraz stopień użytkowania ziemi.

Stosunki geomorfologiczne przedstawione zostały na dwóch mapach:

1) mapie geomorfologicznej rejonu Słupcy, opracowanej na podstawie mapy geomorfologicznej niziny Wielkopolsko-Kujawskiej B. Krygowskiego (8) i 2) na szkicowej mapce geomorfologicznej najbliższej okolicy miasta Słupcy, opracowanej na podstawie własnych badań terenowych (ryc. 4).

Mapa pierwsza (ryc. 1) przedstawia obszar ca 3000 km², obejmujący ujście Prozny do Warty oraz tereny na północ i południe od Warty stanowiące części tak zwanych równin Wrzesińskiej, Kleczewskiej, Rychwalskiej oraz tzw. kotlinę Pызdrską. Jak widać z mapy, na obszarze omawianym występuje na północy ciąg moren czołowych tzw. moreny czołowej środkowo-poznańskiej (6), należący wiekowo do tzw. zlodowacenia bałtyckiego. W części środkowej terenu, położonej na północ od Warty, szeroko rozpościera się wysoczyzna dyluwialna płaska i lekko falista, zaliczana już do tzw. stadium Warty, którego wiek nie jest definitywnie ustalony (12). Jest to w każdym razie stadiał starszy od stadiału moreny czołowej środkowo-poznańskiej należącej do stadium frankfurckiego oraz stadiału tzw. moreny

czołowej żerkowskiej położonej na zachód od Prozny, którą zalicza się do stadium brandenburskiego (11).

W części środkowej terenu położonej na południe od tej wysoczyzny rozciąga się równoleżnikowo zorientowana szeroka dolina Warty, stanowiąca człon tzw. pradoliny warszawsko-berlińskiej, a na samym południu omawianego obszaru, w widłach Prozny i Warty, rozpościera się nisko położone rozszerzenie pradolinowe o charakterze basenu lub kotliny, której brzożgi podnoszą się ku wschodowi i zachodowi, ku tzw. pagórkom żerkowskim na zachodzie i ku równinie rychwalskiej i pagórkom złotogórskim na wschodzie (9). Obydwie wysoczyzny posiadają kulminację z pagórków moreny czołowej.

Krajobraz strefy moreny czołowej środkowo-poznańskiej oraz obszaru położonego na północ od niej charakteryzuje się licznymi rynnami polodowcowymi, zajęłymi częściowo przez jeziora rynnowe (Powidzkie, Skorzęcińskie, Mikorzyńskie i inne), częściowo przez podmokłe łąki i terłowiska, z wielką ilością większych i mniejszych zagłębień bezodpływowych (niektóre z nich, wypełnione wodą, nazywa się oczkami) oraz takimi formami akumulacji wodno-lodowcowej jak ozy (oz Krzywogórski), kemy (okolice Kazimierza Biskupiego), zandry (np. na południowy zachód od jeziora Powidzkiego). Na szczególną uwagę zasługują zandry jako zajmujące największą powierzchnię. Są one wykształcone jako płaskie równiny piaszczyste (zwłaszcza na południe od moreny czołowej środkowo-poznańskiej), które rozpościerają się szerokim pasem na przedpolu moreny w okolicach Czerniejewa, na południowy zachód od Jeziora Powidzkiego i na południe od Mielżyna. Zandry na północ od moreny czołowej środkowo-poznańskiej należy wiązać z morenami czołowymi okolic Gniezna, Trzemeszna i Strzelna, które leżą już poza obszarem załączonej mapy geomorfologicznej. Zandry na przedpolu moreny czołowej sięgają w postaci wydłużonych języków daleko na południe i łączą się z wysokimi poziomami terasowymi rzeki Warty za pośrednictwem dolin rzeczek Meszny, Strugi i Wrześnicy.

Doliny te, wraz z systemem należących do nich mniejszych dolinek, rozcinają płaską w zasadzie wysoczyznę moreny dennej (wysoczyznę gnieźnieńską) i są zajęte najczęściej przez podmokłe łąki, bardzo często zatorfione. Skutkiem tego rozcięcia wysoczyzna jest lekko falista choć nie brak i terenów zupełnie płaskich jak np. w okolicach Mielżyna, Golin i innych.

Następną z kolei ku południowi jednostką geomorfologiczną to pradolina warszawsko-berlińska, zajęta tutaj przez odcinek równoleżnikowy biegu Warty. Jest to płaska w zasadzie równina, wcięta na 15—20 m w wysoczyznę, zajęta prawie wyłącznie przez terasę zalewową rzeki Warty i urozmaicona jedynie niewysokimi pagórkami wydmowymi. Na owym płaskim dnie pradoliny rzeka Warta, rozlewając się szeroko od jednego brzożgu pradoliny ku drugiemu, pozostawiła liczne starorzecza, częściowo już wypełnione namułami i zarosłe, częściowo jeszcze wypełnione wodą. Wszystkie niżej położone tereny pradoliny zajęte są przez podmokłe łąki, a wyżej położone bądź pod uprawę bądź przez lasy sosnowe (przede

wszystkim wydmy). Wyraźna krawędź oddziela pradolinę od wysoczyzny na północy, podczas gdy na południu występuje ona wyraźnie tylko na odcinku od Konina do Zagórowa i na pn. od Zerkowa. Przy ujściu Prosny do Warty krawędź ta zanika i pradolina rozszerza się w głęboką zatokę i wciska się wzdłuż Prosny głęboko na południe między wysoczyzną dyluwialną. Istnieje tu coś w rodzaju basenu, którego łagodnie podnoszące się brzegi przechodzą stopniowo w wysoczyznę (na pd. wschodzie i wschodzie) podczas gdy od zachodu granicę jego stanowi wyraźna krawędź (ku wysoczyźnie) na zachód od Prosny. Jest to tzw. kotlina pyzdrska. Dno tego basenu tworzy podmokła terasa zalewowa rzek Warty i Prosny, podczas gdy dość nieregularnie rozmieszczone nieznaczne wyniesienia na obszarze całego basenu należy zaliczyć do wyższego (średniego) poziomu terasowego. Krajobraz urozmaicają liczne wydmy, osiągające często znaczne wysokości (do 18 m) oraz znaczne rozmiary np. wydmy pod Wrąbczynem, Orliną Dużą, Myszakowem i inne. Poziom terasowy niższy zajęty jest przez podmokłe łąki, podczas gdy poziom wyższy przez las sosnowy, co daje obraz mozaikowego rozmieszczenia roślinności na tym terenie. Wysoczyzna moreny dennej na południe od Warty (i na wschód od kotliny Pyzdrowskiej) wykazuje również bardzo charakterystyczne cechy. Jest to wspomniana już wyżej tzw. równina rychwalska. Jest ona lekko falista, pościęta systemem południkowo zorientowanych dolin większych (rzeczek Powy i Czarnej Strugi) i mniejszych, uchodzących do dolin większych ukośnie lub prostopadle. Wszystkie te doliny i dolinki posiadają bardzo łagodne i połogie zbocza oraz płaskie, najczęściej zatorfione dna.

Pagórki moreny czołowej, zaliczane do utworów starszego zlodowacenia (stadium Warty) (11) występujące we wschodniej części wysoczyzny (np. Złota Góra pod Koninem — 185 m n.p.m.) wykazują również łagodne formy zboczy (w porównaniu z pagórkami moreny czołowej środkowo-poznańskiej). Zaznaczają się one wyraźnie w krajobrazie z powodu swych znacznych wysokości względnych (30—60 m) oraz znacznych rozmiarów. Pagórki te pokryte są obecnie lasami sosnowymi, podczas gdy wysoczyzna dyluwialna ich nie posiada i jest użytkowana rolniczo.

Jak z powyższego, bardzo sumarycznego zresztą opisu wynika, istnieje różnica w wykształceniu form terenu między obszarem na północ od moreny czołowej środkowo-poznańskiej a obszarem, położonym na południe od niej. Na północy występują bowiem liczne formy akumulacji i erozji wodno-łodowcowej takie jak ozy, kemy, rynny i jeziora rynnowe, oczka i inne zagłębienia bezodpływowe, a na południu brak tych form zupełnie. Jest to różnica wiekowa, gdyż, jak to wspomniano na początku, obszary na północ od moreny czołowej środkowo-poznańskiej oraz sama morena zalicza się do zlodowacenia bałtyckiego a obszary na południe od niej do zlodowacenia starszego, do tzw. stadium Warty. Granicę tę zaznaczono osobno na mapie grubą przerywaną linią. Jest ona przeprowadzona na podstawie badań Majdanowskiego (11), który ją wyznaczył na podstawie kryterium morfologicznego (zasięg rynien jeziornych). Zagadnienie różnicy morfologicznej oraz granicy obydwu obszarów jak również ich przynależność czasowa będą oma-

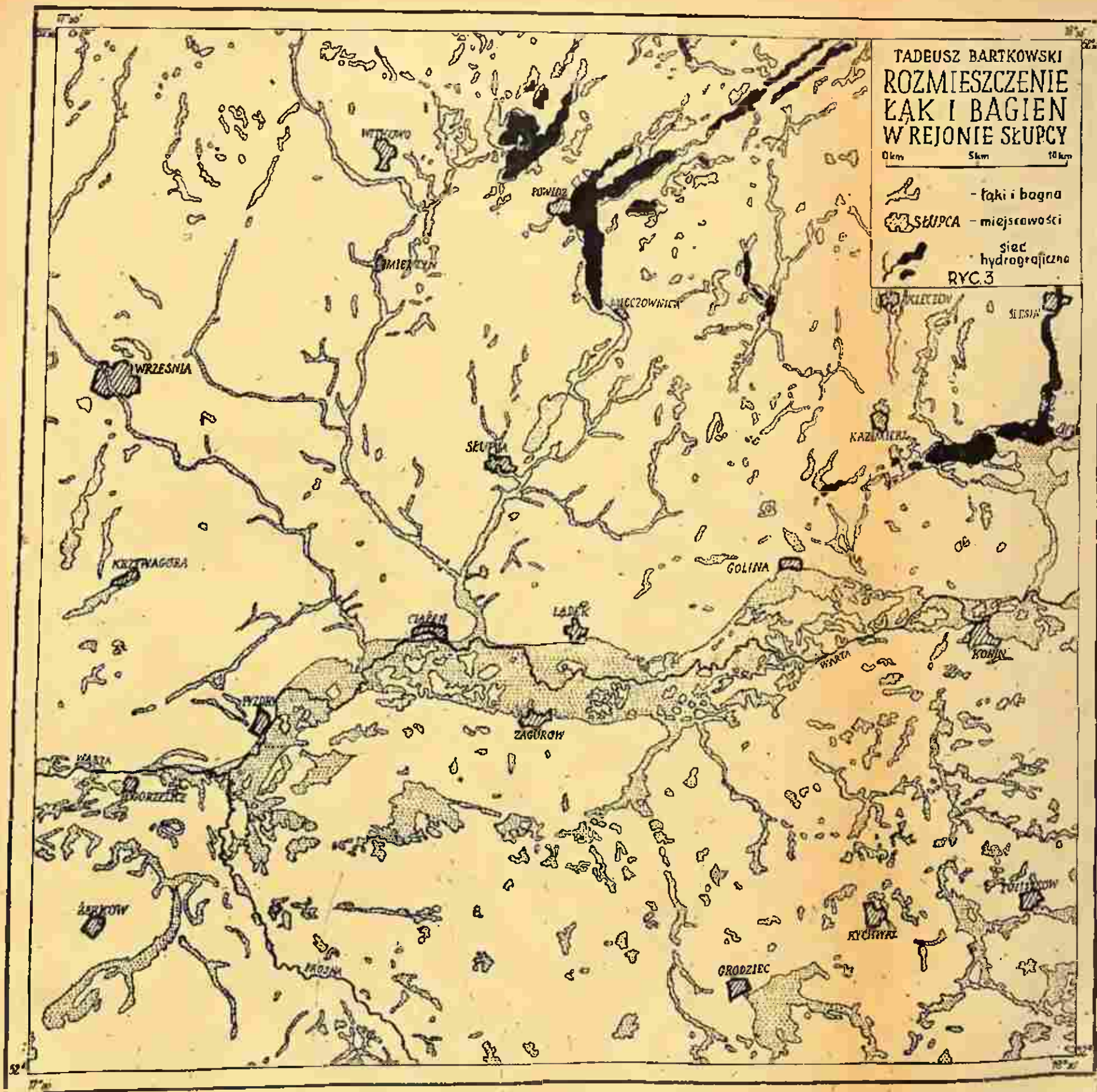
wiane szerzej w dalszej części pracy w związku z problemem istnienia hipotetycznego jeziora rynnowego (obecnie zanikłego) na północ od Słupcy, położonego już poza granicą wyznaczoną przez Majdanowskiego.

Stosunki glebowo-geologiczne przedstawione zostały na uproszczonej mapie glebowo-geologicznej (ryc. 2), opracowanej na podstawie 1) przeglądowej mapy geologicznej Folski w skali 1 : 300 000 (sekcja Poznań — oprac. B. Krygowski (7) i 2) niemieckiej przeglądowej mapy glebowej, również w skali 1 : 300 000. Jest to mapa typu specjalnego, gdyż przedstawia ona grunty znajdujące się na głębokości 1,0—2,0 m od powierzchni terenu a więc przedstawia ona właściwie dolną część profilu glebowego a nie uwzględnia poziomu próchnicznego. Jest to również mapa geologiczna, gdyż użyto w niej określeń geologicznych (głina zwałowa, piaski akumulacji wodno-łodowcowej, mady) oraz ustalono ich stratygrafię.

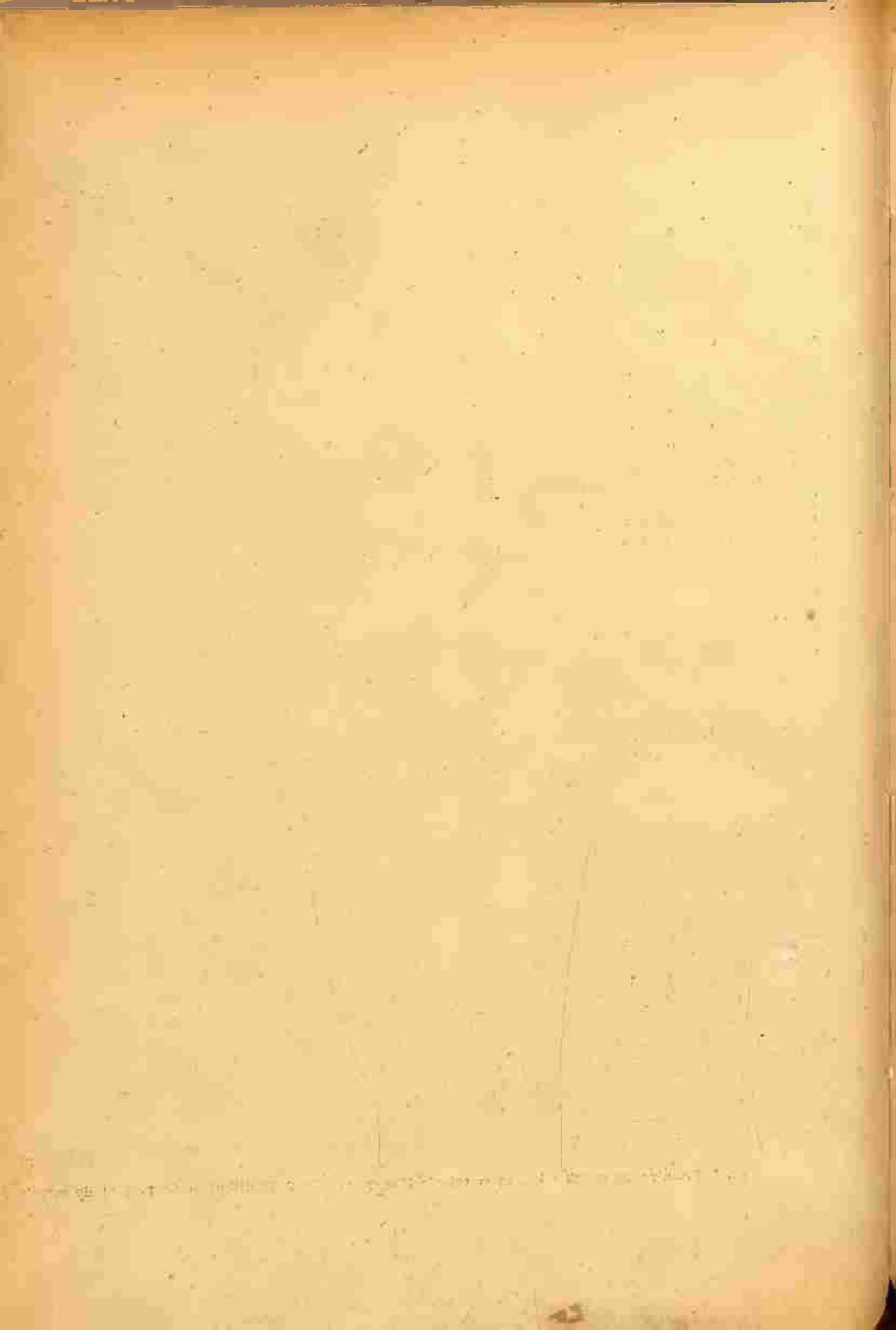
O wyborze takiego typu mapy zdecydowało przede wszystkim usiłowanie wyświetlenia zagadnienia, jaki typ roślinności przeważał na badanym terenie (lasy liściaste czy iglaste, roślinność łąkowa etc.) a o tym decydują w głównej mierze stosunki hydrogeologiczne terenu (głębokość poziomu wody gruntowej i ruch wody, które z kolei są ściśle zależne od budowy geologicznej podglebia).

Nie uwzględniono na omawianej mapie warstwy próchnicznej, gdyż, jakkolwiek wpływa ona silnie na charakter runa leśnego, jednakże wpływ ten wyraża się zazwyczaj na mozaikowym niekiedy rozmieszczeniu poszczególnych składników runa na bardzo małej powierzchni, tak że nie można by było tego przedstawić kartograficznie w tak małej skali, w jakiej mapę opracowano; ponadto, skutkiem wiekowej kultury rolnej gleby całego obszaru uległy licznym i poważnym zmianom, tak że tylko bardzo wnikliwa i szczegółowa analiza profili glebowych pozwoliłaby na odtworzenie pierwotnego runa leśnego, co przekraczałoby znacznie rozmiary zamierzonej pracy. Jednym z najpoważniejszych wreszcie powodów wyboru takiego typu mapy była ta okoliczność, że jedynie dostępne opracowanie roślinności pierwotnej omawianych terenów (mapa K. Huecka (4)) stosuje podział roślinności według przeważających gatunków drzew, które jak wiadomo zależne są od charakteru głębszych warstw gleby, tak że należało nawiązać do tej mapy, a nie wprowadzać mapy wyłącznie glebowej, gdyż to utrudniłoby interpretację mapy Huecka.

Jak widać z mapy, wysoczyzna dyluwialna to domena gruntów gliniastych (głina zwałowa) oraz piaskzystych (utwory wodno-łodowcowe, piaski o różnym uziarnieniu oraz żwiry zandrów, oczów, kemów i moreny czołowej) i niekiedy tzw. piaski górne odpowiadające tzw. morenie ablacyjnej (5). Obszar pradolin natomiast jest w zasadzie gruntów gliniastych pozbawiony i występują tu mady, przeważnie piaskzyste (choć nie brak i mad gliniastych, jak np. nad Prosną), dalej piaski terasowe i wydmy, torfy i mursze. Torfy i mursze występują w rozproszeniu na całym badanym terenie i zajmują: na wysoczyźnie liczne zagłębienia bezodpływowe oraz zabagnione brzegi płytkich, zarastających jezior lub ich zatok na

Ryc. 3. Rozmieszczenie łąk i bagien w rejonie Słupcy. — Fig. 3. Distribution de prés et de marais dans la région de Słupca.

obszarze na północ od moreny czołowej środkowo-poznańskiej oraz płaskie dna większych i mniejszych dolin na południe od wspomnianej moreny czołowej (na północ i na południe od Warty); w pradolinie natomiast występują we wspomnianej już wielokrotnie kotlinie pyzdrskiej u ujścia Prozny do Warty, dalej w okolicy miejscowości Grodzice, Huta Łukomska, Włodzimirzce, na południe i południowy wschód od Pyzdr, nad Lutynią i Prosną, na prawym brzegu Warty, na zachód od Pyzdr itd.

W ścisłym związku ze stosunkami geologicznymi terenu pozostaje jego hydrografia. Sieć hydrograficzna współczesna, skutkiem wielowiekowej kultury rolnej a zwłaszcza prac melioracyjnych w ostatnich dwu stuleciach uległa bardzo silnej przemianie. Rzeki Warty i Proсна zostały częściowo uregulowane i otoczone wałami, liczne bagna zostały osuszone, podmokłe doliny obecnie zajęte przez łąki zdrenowane, poziom wód w jeziorach obniżył się a nadto wykopano dziesiątki i setki kilometrów rowów odwadniających tak, że współczesne stosunki hydrograficzne tylko w bardzo słabym stopniu odpowiadają stosunkom hydrograficznym w krajobrazie pierwotnym. W celu odtworzenia w przybliżonej chociaż mierze obrazu sieci hydrograficznej pierwotnej opracowano na podstawie map topograficznych 1:100 000 mapę rozmieszczenia łąk i bagien (ryc. 3). Zaznaczono tu wszystkie łąki i bagna, umieszczone na mapach topograficznych, które z kolei oparte są na mapach katastralnych oraz zdjęciu tercnowym, wykonanym dla badanego obszaru przez rządy zaborcze rosyjski i pruski w końcu ubiegłego stulecia, tak że mapa ta nie przedstawia rozmieszczenia współczesnego łąk i bagien ale stan z przed ca 70—100 lat.

Jak widać, na północ od moreny czołowej środkowo-poznańskiej łąki i bagna gromadzą się wzdłuż rynien i jezior rynnowych oraz w zagłębieniach bezodpływowych; w części środkowej terenu — na południe od moreny czołowej aż po pradolinę — łąki i bagna gromadzą się w dolinach strug wodnych, rozcinających wysoczyznę dyluwialną. Osobny rejon stanowi pradolina, w której grupują się łąki i bagna wzdłuż Warty, zajmując prawie w całości obszar terasy najniższej zwanej zalewową. Na obszarze kotliny pyzdrskiej łąki i bagna nie są zbyt licznie reprezentowane i grupują się w kilku większych kompleksach np. na południowy wschód od Pyzdr albo pod Hutą Łukomską, pozostawiając duże połacie terenu wolne od łąk względnie bagien. Szczególnie charakterystyczne natomiast jest rozmieszczenie łąk i bagien na wysoczyźnie tj. na tzw. równinie rychalskiej. Występują one z reguły we wszystkich, licznie rozcinających wysoczyznę dolinach i dolinkach tak, że wysoczyzna usiana jest nimi mozaikowo, podobnie jak na północ od moreny czołowej środkowo-poznańskiej. Jeżeli przyjąć, że poziom wody gruntowej w okresie istnienia krajobrazu pierwotnego był wyższy niż obecnie — to mapa rozmieszczenia łąk i bagien w pewnym przybliżeniu będzie dawała obraz sieci hydrograficznej pierwotnej.

Jeżeli chodzi o wody gruntowe, to można wyróżnić na danym obszarze szereg jednostek hydrogeologicznych. Na pierwsze miejsce wysuwa się tu pradolina wraz z kotliną Pyzdrską oraz dolne odcinki biegu Prozny, Lutyni, Warty, Strugi, Meszny, Wrześnicy,

Powy, Czarnej Strugi i rynny jezior Pałnowskich. Na obszarze tym poziom wody gruntowej kształtuje się w zależności od wodostanu Warty, tzn. że podnosi się on w czasie wysokiego stanu wody na wiosnę i obniża się w czasie stanu niskiego jesienią (18). Ponieważ grunty są tutaj przeważnie piaszczyste, dlatego podziemne przesiąkanie wody odbywa się szybko z rzeki na obszar terasy zalewowej i poziom wody gruntowej reaguje bardzo szybko na wszelkie zmiany wodostanów rzeki Warty. Tereny najniżej położone bywają zalewane przez wylewy powodziowe rzek Warty i Prozny jak również ujściowych partii pomniejszych strug wodnych skutkiem działania tzw. „cofki“).

O rozmiarach tych powodzi dadzą pojęcie obserwacje wodostanu Warty w Koninie za okres 1945—1952. Maksymalny stan wody wypadł w dniu 22. III. 1947 i wyniósł 536 cm, a minimalny w dniu 23. VII. 1950 — 211 cm — amplituda 325 cm.

Jak widać wahania stanu wód są znaczne, lecz nie należy zapominać o tym, że jakkolwiek, być może, ilość wody przenoszonej przez powodzie pozostała niezmienną (od okresu istnienia krajobrazu pierwotnego), to jednak zmieniła się napewno szybkość przenoszenia się fali powodziowej. Ogołocenie bowiem z lasów większości dorzecza Warty ułatwia i przyspiesza szybkość spływu wód opadowych. Jak bowiem wykazały badania nad związkiem między lasami a opadami (16) lasy magazynują niejako wodę opadową i utrudniają odpływ powierzchniowy tak, że można przyjąć, że w czasie istnienia krajobrazu pierwotnego nie było na obszarze badanym gwałtownych, katastrofalnych powodzi a zmiany poziomu wody w rzece odbywały się bardziej rytmicznie i stopniowo.

Inny, zupełnie niezależny od wahań wody w rzece reżym wodny panuje na wysoczyźnie dyluwialnej. Jak wiadomo, dla obszaru na północ od moreny czołowej środkowo-poznańskiej charakterystyczne jest występowanie licznych jezior (rynnowych) oraz zagłębień bezodpływowych (oczka). Ponieważ zbiorniki te zasilane są przeważnie bądź przez źródła (jeziora) oraz w pewnym stopniu przez wody opadowe (jeziora i oczka), wahania poziomu wody w nich zależą od budowy geologicznej podłoża oraz od wielkości zlewni danego zbiornika (10). Jak wiadomo, występująca wszędzie w podłożu wysoczyzny dyluwialnej glina zwałowa moreny dennej stanowi pierwszy górny poziom wodonośny, na którym gromadzą się wody opadowe i występują na powierzchni jako źródła na brzegach niecek jeziornych oraz innych zagłębień (doliny). Ponieważ proces przesiąkania i spływu wody gruntowej po glinie zwałowej odbywa się wolno, dlatego reżym wodny obszaru wysoczyzny odznacza się równowagą i stałością. Jeziora i inne zbiorniki wodne wykazują małe wahania poziomu wody i posiadają stale dużo wody i w okresie istnienia krajobrazu pierwotnego wahania poziomu wody były napewno minimalne. Dla obszarów wysoczyzny dyluwialnej na południe od moreny czołowej środkowo-poznańskiej sprawa przedstawia się podobnie z tym tylko zastrzeżeniem, że nie ma tu zbiorników wodnych otwartych, tak że jedynymi drogami cyrkulacji wód są doliny i dolinki strug wodnych rozcinających wysoczyznę. Czy w okresie istnienia krajobrazu pierwotnego ob-

szary te były zupełnie pozbawione zbiorników wodnych czwartych czy też nie, będzie przedmiotem rozważań w ustępie poświęconym zagadnieniu wieku krajobrazu polodowcowego omawianego obszaru.

Opis środowiska geograficznego współczesnego zakończy parę uwag nad stopniem użytkowania gruntów całego rejonu. Rozmieszczenie łąk i bagien przedstawione na opisywanych wyżej mapce (ryc. 3) oraz rozmieszczenie lasów śledzić można dobrze na mapach topograficznych 1:100 000 (sekcje Września, Słupca, Pyzdry i Konin). Jak widać, teren badany jest prawie pozbawiony lasów. Większe kompleksy leśne, znajdujące się z reguły na gruntach piaszczystych (piaski zandrowe na wysoczyźnie, piaski terasowe w pradolinie) grupują się w okolicach Kaźmierza Biskupiego na południe od Powidza, na północ od jezior Powidzkiego i Skorzęcińskiego oraz w kotlinie Pyzdrowskiej na terenie ograniczonym Prosną z jednej a miejscowościami Pyzdry, Zagórów i Grodziec z drugiej strony. Mniejsze kompleksy leśne występują na wysoczyźnie dyluwialnej na południe od Kcyna (Stare Miasto, Złota Góra).

Skład fitrystyczny tych lasów został bardzo silnie lub zupełnie zmieniony przez człowieka, tak że nie może on wyjaśnić kwestii roślinności pierwotnej. Obecnie przeważa w tych lasach sosna. Również i skład roślinności łąkowej, która nie zawsze tworzyła lasy, uległ skutkiem działalności człowieka bardzo silnej przemianie. Wszystkie pozostałe obszary zajęte są pod grunty orne. Pozbawienie tak ogromnej przestrzeni trwałej pokrywy roślinnej zaznaczyło się wybitnie we wzroście szybkości odpływu powierzchniowego a w związku z tym szybszymi i gwałtowniejszymi wylewami rzek i potoków, wzmocnieniem erozji i niszczenia gleb oraz zanieczyszczeniem torfów częściami mineralnymi, co w wybitnym stopniu przyspieszyło powstanie tzw. gleb murszowych.

III. Morfogeneza najbliższej okolicy Słupcy oraz zagadnienie wieku krajobrazu polodowcowego w rejonie Słupcy.

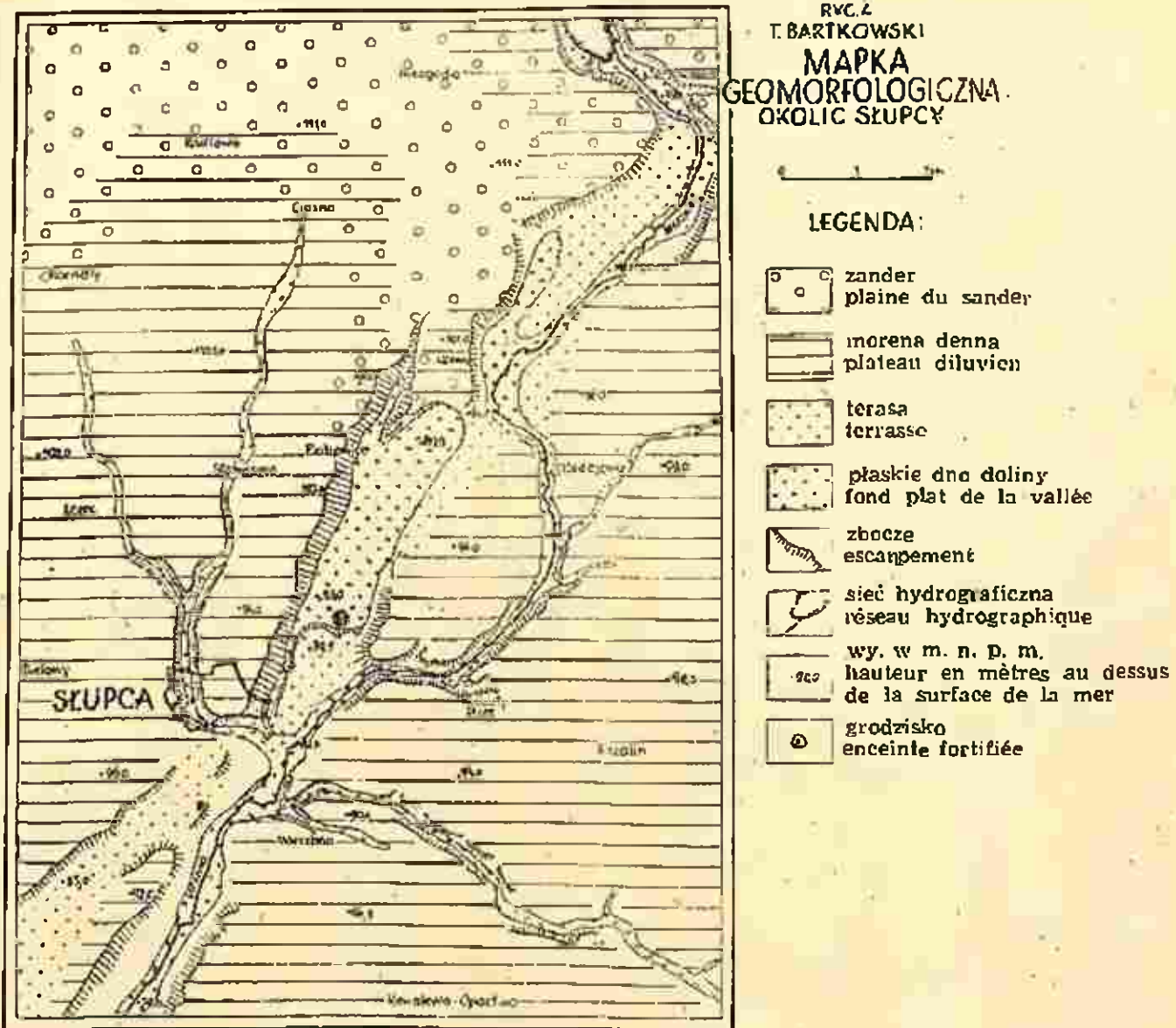
W związku z problemem stosunków hydrograficznych w okresie istnienia krajobrazu pierwotnego nasuwa się pytanie co do wieku tego krajobrazu. Pytanie to nasunęło się na skutek zaobserwowania bezpośrednio na północ od Słupcy wielkiej formy wklęsłej, co do której nasuwa się przypuszczenie, że jest to dawne jezioro obecnie zatorfione i pozbawione otwartego zwierciadła wody. Na dnie niecki owego domniemanego jeziora, w pobliżu jego południowo-wschodniego brzegu znajduje się wspomiane na wstępie grodzisko kultury łużyckiej, zatopione niejako wśród bagna. Zagadnienie genezy tegoż jeziora śledzić można na załączonej mapce geomorfologicznej najbliższej okolicy Słupcy (ryc. nr 4), opartej na własnym zdjęciu terenowym autora.

Na mapce wyróżniono następujące elementy rzeźby terenu: wysoczyznę dyluwialną wraz z nasadzoną na nią równiną zandrową, poziom terasowy w dolinie Mesznej, płaskie dna dolin oraz zbocza dolinne. Jak widać z mapy, wysoczyzna dyluwialna zajmuje pra-

wie całkowitą powierzchnię terenu mapy i rozciąga jest jedynie dolinami rzeczki Mesznej i potoków do niej uchodzących. Jest to płaska równina zbudowana z moreny dennej, którą tworzą dwa pokłady gliny zwałowej przedzielone utworami międzymorenowymi (piaski, piaski mulkowane, mulki). Głina zwałowa występuje tutaj wszędzie na całej wysoczyźnie i znajduje się bądź bezpośrednio na powierzchni bądź też na niewielkiej głębokości (pod tzw. piaskami górnymi — prawdopodobnie tzw. moreną ablacyjną (5)).

W północnej części terenu mapki występują piaski i żwiry zandrowe, osiagające znaczną niekiedy miąższość (do 4 m i więcej), chociaż ku południowi miąższość ich maleje a w podłożu ukazuje się glina zwałowa, co zaznaczono na mapie nakładaniem się oznaczenia zandru na symbol moreny dennej. Zander ów należy wiązać z wodami roztopowymi lodowca, który na północy w okolicy południowego krańca jeziora Powidzkiego usypał morenę czołową (zob. mapę geomorfologiczną — ryc. 1). Z wodami roztopowymi lodowca należy także wiązać obszerną formę dolinną, która bierze początek u południowego wylotu jeziora Powidzkiego i przybrawszy kierunek południowo-zachodni uchodzi do doliny Strugi, a między Ładem a Ciężeniem do pradoliny warszawsko-berlińskiej. Jak widać z mapy, jest to forma duża (szerokość przeszło 1 km) i posiadająca niekiedy (zwłaszcza od zachodu) dość strome zbocza (np. między Słupcą a Piotrowicami 9—13 m wys. względnej na przestrzeni 0,2—0,3 km), choć nie brak i bardzo łagodnych, ledwo zaznaczających się w terenie zboczy (np. między Słupcą a Młodojewem). W tej to dolinie stwierdzić można jeden, dość wyraźnie się zaznaczający, poziom terasowy, który na północy, u wylotu jeziora Powidzkiego, łączy się z płaskim dnem doliny i osiąga na północny wschód od Słupcy 4,0 m wysokości względnej a na południe od miasta 6,0 m. Jak widać, wysokość względna terasy wzrasta w dół doliny, co wskazuje na postępy erozji wstecznej rzeczki Mesznej. Jest to terasa erozyjna, na co wskazuje niewielka miąższość piasków ją wyścielających oraz występowanie gliny zwałowej, która w bardzo wielu miejscach znajduje się bezpośrednio na powierzchni. Jak widać z mapy, owa szeroka forma dolinna łączy się w dwóch miejscach (na terenie objętym mapą) z wąską doliną (150—300 m) o łagodnych zboczach i dość wąskim płaskim dnem, którą płynie obecnie rzeczka Meszna. Między wąską doliną Mesznej na wschodzie a opisywaną wyżej szeroką doliną na zachodzie znajdują się wyspy wysoczyznowe (między Słupcą a Młodojewem i pod Kotunią), zbudowane na powierzchni z gliny zwałowej. Pod Słupcą do tegoż systemu podwójnej doliny dochodzą, krzyżując się z nią, dwie mniejsze doliny wiodące z NNW ku SSE i z SE ku NW, tak że Słupca znajduje się w węźle hydrograficznym kilku krzyżujących się dolin. Płaskie dna dolin wypełnione są bądź torfami (o niewielkiej miąższości) bądź utworami mulowo-torfowymi (mursze).

Na szczególną uwagę zasługuje odcinek doliny między Słupcą a Korwinem. Jest to szeroka niecka o dnie płaskim, wypełnionym torfami i dość stromych zboczach od zachodu a łagodnych od wschodu. Zamknięta jest ona od północy niezbyt wysokim rygłem pod Korwinem a na południu wyraźnym, wysokim na 3—4 m

Ryc. 4. Mapa geomorfologiczna okolic Słupcy. — Fig. 4. Esquisse géomorphologique des environs de Słupca.

jakkolwiek niecałkowitym rygłem. Dno niecki wysłane jest torfami o nieznannej miąższości. Zbadanie miąższości tych torfów zostało utrudnione zbudowaniem w czasach ostatnich u południowego rygla zapory wodnej, która spiętrzyła wodę w niecce, tak że powstał tu płytki zbiornik wodny. Rygiel północny pod Korwinem zbudowany jest z gliny zwałowej brązowej, którą stwierdzono do głębokości 2,0 m. Budowę geologiczną rygla południowego poznano w odkrywcę znajdującej się na południe od obecnej zapory wodnej, na zboczu wschodnim doliny. Widać tu, licząc od góry:

- 0,0—0,2 m gleby szarej
- 0,5—1,5 m piasku drobnoziarnistego ze żwirami, szarozółtego, bez warstwowania
- 0,5—0,8 m gliny zwałowej żółtej z plamami siwymi
- 1,0—1,2 m piasku drobnoziarnistego, żółtego, przewarstwowanego żółtoszarymi mułkami oraz mułkami gliniastymi
- 0,7—1,2 m mułku warstwowanego żółto-szarego i
- 1,0—1,2 m piasków, różnoziarnistych, piasków ze

żwirami i żwirami, o krzyżowym warstwowaniu, barwy białej i biało-szarej.

Nie ulega wątpliwości, że glina zwałowa, mimo swej niewielkiej miąższości, jest jednak resztką moreny dennej i nie uległa przemieszczeniu na skutek procesów soliflukcyjnych na zboczu (2), gdyż znajduje się ona na kulminacji rygla, na poziomie odpowiadającym wysokości zalegania gliny zwałowej na sąsiedniej wysoczyźnie.

Jak widać, obydwa rygla są wykształcone w morenie dennej (głina zwałowa), tak że występuje tu terasa wycięta w tejże morenie dennej. Nasuwa się sugestia, że omawiana forma dolinna jest dawnym jeziorem rynnowym, którego południowy rygiel został rozcięty przez wody odpływające z jeziora ku południowi.

Powstaje pytanie, kiedy powstał ów odpływ jeziora ku południowi. Ponieważ na całym odcinku doliny Meszny od jeziora Powidzkiego do Warty stwierdzono wyraźny poziom terasowy, w którym

wycięta jest niejako niecka domniemanego jeziora, nasuwa się sugestia, że w czasie powstawania terasy forma ta nie była wklęsła, gdyż w tym wypadku uległaby ona zasypaniu przez nanosy wód płynących z jeziora Powidzkiego ku południowi. Była ona więc widocznie wypełniona materiałem, który po wytworzeniu się terasy zniknął. Nasuwa się przypuszczenie, że materiałem tym był lód wypełniający nieckę jeziorną. Hipotezę tę potwierdza fakt, że na odcinku między Korwinem a Młodojewem Mieszna opuszcza dotychczasową szeroką dolinę i płynie na wschodzie równoległe do dalszego ciągu opuszczonej przez siebie doliny ku południowi. Wydaje się, że zachodzi tu wypadek kaptażu górnej Mieszny przez potok płynący z okolic Marcewka przez Młodojowo i Koszuty Duże do Słupcy. Gdyby bowiem obecna forma dawnego jeziora była w czasie powstawania kaptażu wklęsła, jezioro owe, jako bliższa i niższa lokalna baza erozyjna Mieszny musiała by przyjmować wody Mieszny płynące z północy. Obserwujemy bowiem na południe od Korwina, na dnie niecki jeziornej poziom 89,0 m n.p.m. i na południe od Młodojowa w dnie doliny także 89,0 m n.p.m. a więc dno doliny położone dopiero ca 2 km dalej ku południowi osiąga tą samą wysokość co dno niecki jeziornej, które w dodatku jest podwyższone skutkiem narastania torfu. Jedynie wypełnienie niecki lodem może tłumaczyć w sposób zadowalniający kaptaż górnej Mieszny. Fakt zachowania przez lód form wklęsłych od zasypania nanosami wodnymi potwierdzają badania licznych badaczy zarówno polskich jak i obcych (14) (21):

Powstaje z kolei pytanie, czy lód, wypełniający nieckę jeziorną był tzw. lodem martwym pozostającym w podłożu po cofnięciu się lodowca skandynawskiego na północ, czy tylko powstał skutkiem przemarznięcia aż do dna wód jeziora. Pytanie to wiąże się ściśle z zagadnieniem wieku krajobrazu polodowcowego na omawianym terenie. Jakkolwiek Majdanowski, opierając się na kryterium rynien jeziornych (op. cit.), wyznaczył granicę zlodowacenia bałtyckiego na północ od Słupcy (zob. mapę ryc. 1) to jednak występowanie niecki jeziora rynnego pod samą Słupcą zdaje się wskazywać na konieczność przesunięcia granicy występowania rynien dalej ku południowi. Również i obserwacje z terenu polczonego w większej odległości od Słupcy, wydają się potwierdzać to przypuszczenie.

I tak np. na obszarze między Słupcą a Wrześnią wszystkie większe doliny, jak np. górny bieg Wrześnicy, obydwie Strugi i Mieszna, wykazują kierunek NE—SW, który jest kierunkiem rynien jeziornych np. jezior Skorzęcińskiego, Powidzkiego, rynny wiodącej od Oblączkowa do Biechowa (na południe od Wrześni), rynny wiodącej z Borkowa do Chlebowa (na północ od Pyzdr) i kierunkiem osi Krzywej Góry, a więc form niewątpliwie młodych, należących do zlodowacenia bałtyckiego.

Jakkolwiek na obszarze między Wrześnią a Słupcą i dalej na wschodzie pod Koninem omawiane wyżej doliny nie posiadają wyraźnego charakteru rynnowego, to jednak identyczność kierunków na całym obszarze zdaje się wskazywać na przynależność ich do jednego zlodowacenia, gdyż trudno przypuścić, aby kierunki płytkich dolin starszego zlodowacenia przetrwały pod pokrywą najmłodszego zlodowacenia.

Podobne zjawisko obserwować można na wysoczyźnie dyluwialnej na południe od Warty (równina rychwalska). Występują tu dwie duże doliny (rzeczek Powy i Czarnej Strugi — zob. mapę morfologiczną ryc. 1) o przebiegu NS, który nie zgadza się z ogólnym spadkiem terenu ze wschodu na zachód. Gdyby to bowiem były doliny powstałe w wyniku erozji subarealnej, należałoby oczekiwać, że będą one biegly konsekwentnie ogólnym spadkiem terenu a więc ku zachodowi lub północnemu zachodowi, jak to się dzieje z innymi mniejszymi dolinkami na wysoczyźnie, np. dolinki Rozalin—Świątynki lub Główniew—Zastrużec). Ponieważ orientację północ-południe wykazują rynny między jeziorami Powidzkim a Gosławickim i Pątnowskim (np. rynna Kleczewska), dlatego należy tutaj dopatrywać się również dowodów na przynależność obszaru konińskiego do tego samego zlodowacenia, do którego należy obszar między jeziorami Powidzkim a Pątnowskim i Gosławickim, a więc do zlodowacenia bałtyckiego.

Tak więc w świetle powyższych rozważań nasuwa się przypuszczenie, że obszar położony na zewnątrz granicy ostatniego zlodowacenia (według Majdanowskiego) należy również do tegoż zlodowacenia, tylko wobec braku wyraźnych form rynnowych należy przyjąć, że doliny tu występujące są rynnami przezobrażonymi skutkiem intensywnej działalności wód roztopowych lodowca.

Ponieważ przyjmuje się powszechnie, że zlodowacenie bałtyckie było bezpośrednio poprzedzone przez tzw. stadium Warty, którego przynależność wiekowa nie została definitywnie ustalona (12), a jak wykazano, teren badany, jak się przyjmuje, leży w obrębie tegoż stadium a równocześnie wydaje się przynależać do zlodowacenia bałtyckiego, należy stąd wnosić, że albo stadium Warty należy zaliczyć do zlodowacenia bałtyckiego albo też występuje tu jakiś starszy, nieznanый stadiał zlodowacenia bałtyckiego.

Zagadnienie przynależności czasowej terenu Słupcy jest dla tego ważne, że na obszarze zlodowacenia bałtyckiego można by liczyć się z martwym lodem, który by wypełniał nieckę domniemanego jeziora Słupckiego. Ponieważ jednak brak w bliższej i dalszej okolicy Słupcy innych form po martwym lodzie, jak np. zagłębień bezodpływowych, należy przypuścić, że domniemane jezioro było wypełnione lodem, powstałym skutkiem wymarznięcia do dna wody w jeziorze na podobieństwo podobnego procesu opisywanego przez Woldstedta (21) dla jeziora Ratzeburskiego w Niemczech północnych. Na prawdopodobieństwo takiego procesu wskazuje bliskość moreny czołowej (od wylotu jeziora Powidzkiego do północnego skraju niecki jeziornej 5 km), która znaczy postój czoła lodowca w czasie usypywania przez niego moreny czołowej pod Powidzem. Jak widać, krajobraz okolicy Słupcy, jakkolwiek zdradzał jeszcze, w czasie postoju lodowca na północ od Słupcy, wyraźne ślady morfologii glacialnej, to jednak był on na tyle przeobrażony przez siły działające na zewnątrz krawędzi lodowca, że nie mogły się w nim zachować zagrzebane bloki martwego lodu.

Jak więc należy sobie przedstawić historię powstania niecki jeziornej na północ od Słupcy? Otóż w czasie recesji lodowca na północ powstała w okolicy Słupcy subglacialnie rynna jeziorna, która w czasie

postoiu lodowca gdzieś na południe od Warty była arterią odwadniającą dla wód roztopowych lodowca. W czasie gdy czoło lodowca cofnęło się dalej na północ (stadium młodsze od domniemanego stadium na południe od Warty (5)), nastąpiło na jego przedpolu intensywne rozmywanie złożonej przez lodowiec moreny donnej i związane z tym przemodelowaniem istniejących na tym obszarze rynien, które zachowały tylko swój charakterystyczny kierunek glacialny a dno ich uległo tak wielkiemu wyrównaniu, że upodobniły się one zupełnie do dolin powstałych subarealnie.

Z powodu bliskości czoła lodowca woda w rynn timer Słupckiej przemarzała do dna i na lodzie, wypełniającym nieckę jeziorną rozwinęła się terasa, która uchodziła do pradoliny warszawsko-berlińskiej na południu na wysokim poziomie. W związku z wcinaniem się Warty w dno pradoliny i związanym z tym obniżeniem lokalnej bazy erozyjnej odpływu jeziora Powidzkiego wzmożła się jego erozja wgłębna a zmniejszyła się bardzo znacznie erozja boczna i wody płynące rynn timer zaczęły złościć sobie dolinę wąską, przy czym skutkiem kaptażu górnej Mieszny przez potok płynący od Marcewka na południowy zachód, Mieszna zmieniła swój bieg i zaczęła płynąć na wschodzie równoległe do niecki jeziora Słupckiego. Następnym z kolei etapem rozwoju doliny Mieszny było wytopienie lodu, leżącego w niecce jeziornej. Ponieważ dolina Mieszny była już wystarczająco pogłębiona, nowopowstałe zagłębienie (niecka) nie stało się lokalną bazą erozyjną dla górnej Mieszny i potok płynął już nowym korytem na wschodzie.

Jak wyglądała w owym czasie niecka jeziora Słupckiego? Nowopowstałe jezioro miało odpływ ku południowi, w południowo-zachodnim rogu niecki. Istniejący tu rygiel przerwany jest przełomem o szerokości ok. 200 m. Ze względu na dość znaczną szerokość jego oraz niezbyt strome zbocza należy przypuścić, że powstał on dość dawno, zapewne w okresie, gdy periglacialne czynniki morfogenetyczne (2) silnie przeobrażały rzeźbę powierzchniową terenu. Przełom ten nie był zapewne wyłącznie dziełem wód odpływających z jeziora, lecz należy przypuścić, że istniała tu już, jak zawsze w rynn timer, jakaś predypozycja glacialna w postaci lekkiego obniżenia, z którego następnie skorzystały wody wypływające z jeziora i pogłębiły oraz rozszerzyły przełom.

Ponieważ, jak to wyżej zaznaczono, powstanie owego odpływu należy odnieść do okresu peryglacialnego, który zaznaczył się w całym krajobrazie wielkim złagodzeniem form powierzchni a nie ma w krajobrazie śladów późniejszych procesów formotwórczych (poperyglacialnych) z wyjątkiem zupełnie świeżych, historycznych niejako, wcięć erozyjnych w dolinach, dlatego należy założyć, że w czasie istnienia krajobrazu pierwotnego obecna niecka pojeziorna posiadała formę istniejącą już po dzień dzisiejszy.

W świetle tego, co powiedziano wyżej o genezie niecki jeziornej, należy przypuścić, że z powodu istnienia odpływu woda w niecce zapewne nie stała wysoko a z powodu pokrycia terenu lasami, jak już wyżej powiedziano, wahania poziomu wody, wywołane opadami deszczowymi lub tajaniem śniegu odbywały się zwolna, tak, że z powodu istnienia odpływu woda w jeziorze tylko w niewielkim stopniu się podnosiła

a za to okresy suszy jesiennej zaznaczały się znowu bardzo silnym obniżeniem poziomu wody. Jak z tego wynika, należy przypuścić, że istniało tu płytkie jezioro o rytmicznie zmieniającym się zwierciadle wody, które z powodu swej płytkości zaczęło intensywnie zarastać z chwilą wtargnięcia roślinności na teren opuszczony przez lodowiec i wymodelowany peryglacialnie. Dowodem na to jest wypełnienie dna niecki jeziornej torfami. Dowodem na wyższy niż obecnie poziom wody w jeziorze są liczne muszle mięczaków spotykane na wysokości 3—4 m nad obecnym dnem doliny.

Ponieważ, jak stwierdzono wyżej, niecka jeziorna wykazuje łagodne formy zboczy, a więc jest ona przemodelowana peryglacialnie, dlatego należy przypuścić, że posiadała ona dno wyrównane, płaskie i dlatego nie mogły na nim istnieć tak charakterystyczne dla świeżych form rynn timer wyniesienia w postaci wysp, na których mógłby powstać gród. Z powodu zalania obszaru niecki wodą przez spiętrzenie jej zapora w czasach obecnych nie zdołano przeprowadzić w czasie prac wykopaliskowych wierceń badawczych, któreby pozwoliły na stwierdzenie czy gród został założony na wyspie czy też na płaskim dnie niecki. Wydaje się jednak, że należy się przychylić ku ostatniemu przypuszczeniu, tak że można wnosić, iż wał grodu był zapewne usypany z materiału, donoszonego z pobliskiego, wyższego, suchego terenu rygla na południu. Stwierdzenie to może pozwolić na wyciągnięcie wniosków co do sposobu transportu wielkiej ilości ziemi potrzebnej dla usypania wału z odległości 100—200 m.

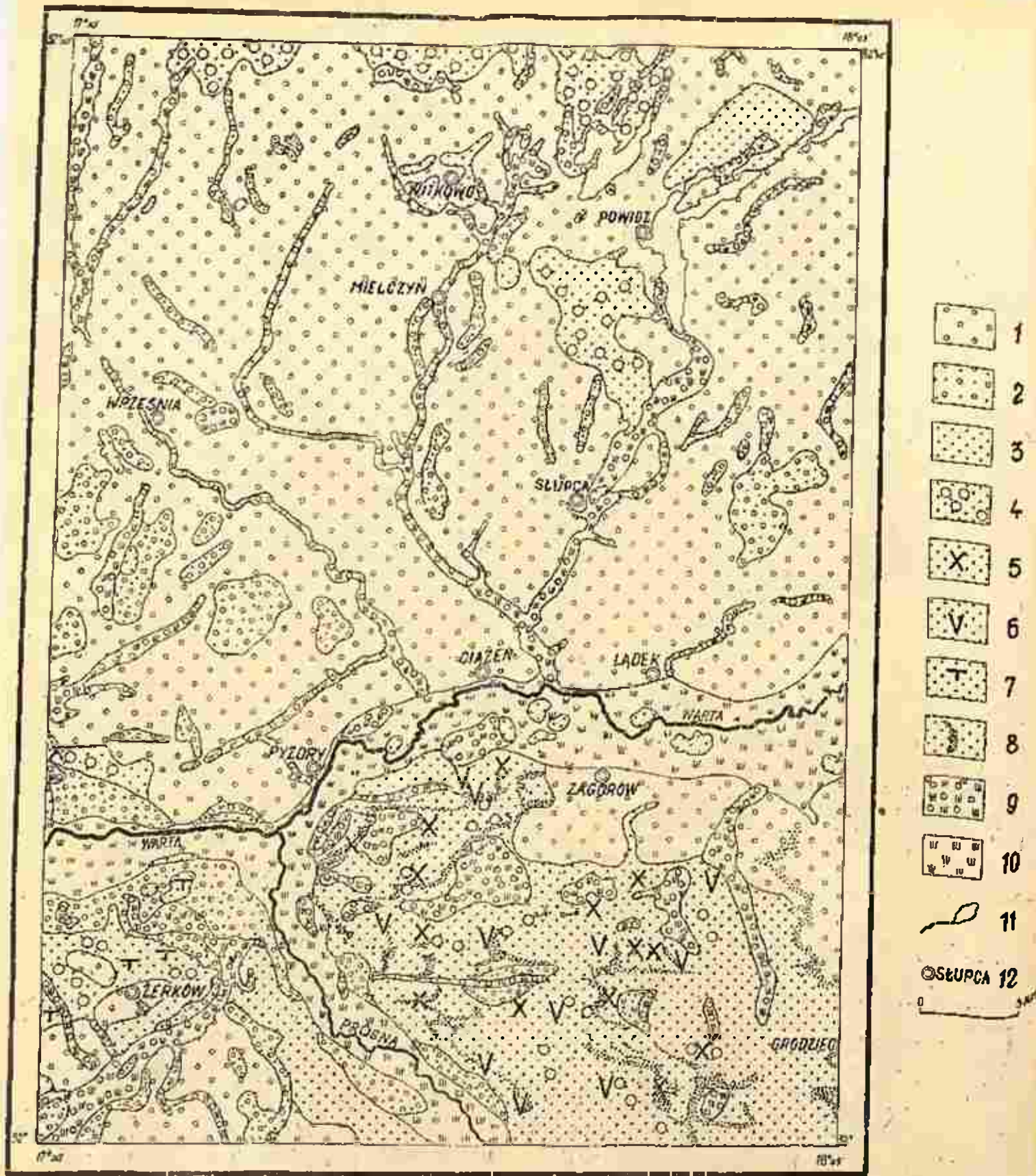
IV. Szata roślinna pierwotna

Dla zobrazowania zagadnienia roślinności pierwotnej omawianego obszaru posłużono się mapą rozmieszczenia roślinności pierwotnej K. Huecka w podziałce 1:1 mil. (4), która obejmuje większą część omawianego obszaru i sięga na wschodzie do południka Gminy. Załączona mapka roślinności pierwotnej (ryc. nr 5) opracowana została na podstawie tejże mapy Huecka.

Wyróżniono tu następujące formacje roślinne: lasy, bagna i łągi, które z kolei podzielono na mniejsze grupy. Wyróżniono więc wśród lasów:

- 1) lasy dębowo-grabowe, rosnące bez wpływu wody gruntowej — lasy mieszane, złożone z grabu, dębu, lipy, wiązu, a na miejscach najsuchszych z pojedynczych sosen. (tzw. grądy).
- 2) lasy dębowo-grabowe, rosnące przy wysokim poziomie wody gruntowej (tzw. grądy mokre).
- 3) lasy sosnowe bez bliższego wyszczególnienia.
- 4) lasy sosnowe bez bliższego wyszczególnienia, bogate w porosty
- 5) lasy sosnowe bez bliższego wyszczególnienia, bogate w *Calluna* a także *Vaccinium Vitis idaea*
- 6) lasy sosnowe bez bliższego wyszczególnienia, bogate w *Vaccinium myrtillus*
- 7) lasy sosnowe bez bliższego wyszczególnienia, bogate w trawy i zioła (typ traw słodkich lub typ poziomkowy)
- 8) lasy sosnowe z silną domieszką dębu.

Jako bagna objęto eutroficzne asocjacje zarastania aż do bagien olchowych (*Erlenbruch*) włącznie, a jako

Ryc. 5. Mapa roślinności pierwotnej w rejonie Słupcy (według Huecka). — Fig. 5. Carte de la végétation originale de la région de Słupca (d'après Hueck) — Legend: Légende: 1. Lasy dębowo-grabowe, rosące bez wpływu wody gruntowej — lasy mieszane, złożone z grabu, dębu, lipy, wiałzu, a na miejscach najsuchszych z pojedynczych sosen. — 1. Bois de chênes et de charmes sans influence de la nappe souterraine d'eau — bois mixtes de chênes, charmes, tilleuls et d'ormes, dans les lieux les plus secs de pins (en dispersion). 2. Lasy dębowo-grabowe rosące przy wysokim poziomie wody gruntowej. — 2. Bois de chênes et de charmes sous l'influence de la nappe souterraine d'eau. 3. Lasy sosnowe bez bliższego wyszczególnienia. — 3. Bois de pins (généralement). 4. Lasy sosnowe bez bliższego wyszczególnienia, bogate w trawy i ziola (typ traw słodkich lub poziomkowy). — 4. Bois de pins (généralement), riches en herbes douces et en fraises de bois. 5. Lasy sosnowe bez bliższego wyszczególnienia, bogate w Calluna a także w *Vaccinium vitis idaea*. — 5. Bois de pins (généralement), riches en Calluna et aussi en *Vaccinium vitis idaea*. 6. Lasy sosnowe bez bliższego wyszczególnienia, bogate w *Vaccinium myrtillus*. — 6. Bois de pins (généralement), riches en *Vaccinium myrtillus*. 7. Lasy sosnowe bez bliższego wyszczególnienia, bogate w porosty. — 7. Bois de pins (généralement), riches en lichens. 8. Lasy sosnowe bez bliższego wyszczególnienia, bogate w porosty. — 8. Bois de pins (généralement), riches en lichens. 9. Eutroficzne asocjacje zarastania aż do bagien olchowych włącznie (Erlenbruch). — 9. Tourbières basses, formations marécageuses et bois d'aunes (Erlenbruch). 10. Towarzystwo rzęce zarośla wierzbowe oraz lasy łęgowe z wierzbą, topolą lub z dębem, bukiem i wiałzem. — 10. Buissons de saules et bois d'aunes accompagnant le fleuve avec la saule, le peuplier ou avec le chêne, le charme et l'orme. 11. Sieć hydrograficzna. — 11. Réseau hydrographique. 12. Miejscowości. — 12. Localités.

łegi — towarzyszące rzecze zarosła wierzbowe oraz lasy łąkowe z wierzbą, topolą lub z dębem, bukiem i wiązem.

Jakkolwiek w dziedzinie geobotaniki od czasu wydania mapy Huecka (1943) wiele poglądów uległo zmianie, to jednak mapa ta posiada zalety, które czynią ją nadal cenną pomocą w dziedzinie badań roślinności pierwotnej. Z tych to powodów, jak również ze względu na brak jakiegokolwiek innego, nowszego opracowania omawianego zagadnienia oparto się właśnie na mapie Huecka.

Jak widać z mapy, największe przestrzennie zajmuje na badanym obszarze las dębowo-grabowy, rosnący bez wpływu wody gruntowej. Występuje on wyłącznie na wysoczyźnie moreny dennej, która, jak wiadomo, zbudowana jest z gliny zwałowej. Ponieważ jest ona przeważnie silnie spiaszczona, a nadto przykryta jest często niezbyt grubą warstwą tzw. piasków górnych, powstałych na miejscu z rozmycia gliny zwałowej, dlatego poziom wody gruntowej leży tu dość głęboko. Głina oraz niekiedy piaski górne bogate są w odżywcze składniki mineralne, tak że są one podłożem bogatej roślinności drzewnej oraz krzaczastej. Występują tu więc orzech laskowy, kruszyna, wilczelyko, przewiercień, kalina, czarna porzeczka i trzmielina. W runie leśnym występują *Anemone nemorosa* i *Ranunculoidea*, *Lamium galeobdolon*, *Actaea spicata*, *Ranunculus lanuginosus*, *Asperula odorata*, *Hepatica triloba*, *Stellaria holostea* i *St. nemorum*, *Asarum europaeum*, *Lathyrus vernus*, *Viola mirabilis*, *Pulmonaria officinalis*, *Polygonatum multiflorum*, *Allium ursinum*, *Chaerophyllum temulum*, *Aegopodium podagraria*, *Aspidium filix mas* oraz jako trawy: *Milium effusum*, *Poa nemoralis*, *Festuca gigantea* i *F. silvatica*. Lasy dębowo-grabowe, rosnące przy wysokim poziomie wody gruntowej, zajmują stosunkowo bardzo małą powierzchnię terenu. Występują one na wysoczyźnie w obniżeniach dolinnych, w miejscach, w których powierzchnia terenu zbliża się do zwierciadła wody gruntowej lecz go nie przecina (gdyż w tym wypadku powstaje bagno lub jezioro). Lasy te nie rosną na tarfie (niskim), lecz na piaskach humusowych. Typowy profil glebowy przedstawia się jako mniej lub więcej gruba warstwa próchnicy na piasku humusowym, który ku dołowi staje się jasno-szary i spoczywa na ciemno-szarym piasku z rdzawymi plamami i smugami (poziom glejowy). Woda gruntowa podchodzi na wiosnę wysoko pod samą powierzchnię, a częściowo nawet wychodzi na nią.

Lasy tu występujące różnią się dość znacznie od występujących zazwyczaj w dolinach olszyn tym, że olcha ustępuje tu na drugi plan a za to panują tu grab i dąb pospolity, często z gęstym podszyciem leszczyny i innych krzewów. Także i brzoza bierze udział w składzie tych lasów. Jako częste domieszki należy tu wymienić wiąz i jesion, jako rzadkie klon jaworowy i klon właściwy. Brak tu buka pospolitego i sosny. Lasy te odpowiadają opisywanemu przez Tuxena *Querceto-carpinetum stachyetosum silvaticae* i *Querceto-carpinetum filipenduletosum*. Lasy te mają z reguły bardzo bogate podszycie. Oprócz panującej tu powszechnie leszczyny występują: kalina, głóg pospolity, tarnina, kruszyna, szakłak pospolity. W miejscach bogatych w azot występują także bez lilak oraz

jako nieznaczna domieszka grab, jesion, brzoza i osika. Rzadki jest w tym typie lasów jałowiec.

W runie leśnym występują *Urtica dioica*, *Aira caespitosa*, *Festuca gigantea*, *Carex remota*, *Impatiens nolitangere*, *Stachys silvaticus*, *Geum urbanum*, *Aegopodium podagraria*, *Campanula trachelium*, *Listera ovata*, *Lamium maculatum*, *Stellaria nemorum*, *Circaea lutetiana*, *Paris quadrifolia* i *Epipactis latifolia*. Do tych składników runa, odpowiednio do przejściowego charakteru lasu, dochodzą w miejscach bardziej mokrych rośliny towarzyszące olsze, a w miejscach mniej mokrych gatunki suchszego lasu dębowo-grabowego i lasu bukowego.

Jak już wyżej powiedziano, las ten występuje w obniżeniach dolin i rynien na wysoczyźnie oraz w pradolinie. W pradolinie występuje on u stóp wysoczyzny żerkowskiej nad Lutynią oraz dość wąskimi pasmami nad Prosną. Jak widać, są to miejsca, w których wody gruntowe, spływające w podłożu wyższego poziomu terasowego (z reguły piaszczystego), wypływają na powierzchnię, która niejako ścina zwierciadło wody gruntowej. Jak stwierdza Hueck, lasy tego typu są obecnie prawie całkowicie wykarczowane i są to karczunki bardzo stare. Już w czasach przedhistorycznych właśnie ten typ lasu był uprzywilejowanym terenem osadniczym od epoki kamiennej aż po okres historyczny. To uprzywilejowanie wypływa z faktu, że szczególnie w uboższych (pod względem glebowym) obszarach akumulacji lodowej właśnie obszary wysokiego poziomu wody gruntowej, jeśli tylko nie są zbyt mokre, najłatwiej dają się uprawiać. Niema tu bowiem groźby wysuszenia gruntu, co łatwo może się zdarzyć na gruntach piaszczystych wysoczyzny dyluwialnej. Dlatego na przykład na Sprewą, pisze Hueck, lub w pradolinie głogowsko-baruckiej, wielka ilość osad znajduje się właśnie na wykarczowanym lesie dębowo-grabowym wysokiego poziomu wód gruntowych. Jeżeli gleba sąsiedniej wysoczyzny dyluwialnej jest wystarczająco urodzajna, to role sięgają także i na wysoczyznę, jeżeli zaś nie, to obszar obecnie użytkowany rolniczo ciągnie się jako wąska smuga u stóp wysoczyzny dyluwialnej. Suche, piaszczyste wyniesienia wysoczyzny zajęte są przez las sosnowy, a mokre dno pradoliny jest zajęte bądź przez las olchowy bądź przez podmokłe łąki.

Druga z kolei grupa lasów to lasy sosnowe i to bądź lasy czysto sosnowe bądź z domieszką drzew liściastych. Jako lasy sosnowe oznaczone zostały na mapie wszystkie lasy, które pierwotnie odznaczały się przewagą sosny. Są to więc zarówno bogate w sosnę lasy dębowo-brzozowe w ujęciu szkoły Braun-Blanqueta z roślinami charakterystycznymi dla mokrych lub suchych lasów dębowo-brzozowych jak i właściwe *Pineta* z charakterystycznymi gatunkami, takimi jak *Lycopodium complanatum*, *Melampyrum pratense*, również i *Linnæa borealis* i niektóre gatunki *Pirola* przede wszystkim *Pirola chlorantha*, *Chimophila umbellata* i *Ranunculus secunda*. Ponadto należą do nich *Dianthus arenarius* i *Gypsophila fastigiata*.

Takie potraktowanie tych lasów należy uznać za tym więcej usprawiedliwione, że przy tak małej podziale mapy (1 : 1 ml) rozdzielenie właściwego *Pinetum* od lasów dębowo-brzozowych bogatych w so-

snę było by właściwie niemożliwe, tymbardziej że jest zupełnie nieraz niemożliwym rozstrzygnięcie, czy gleby dzisiaj zajęte pod uprawę należy przypisać *Querceto-betuletum* czy też właściwemu *Pinetum*.

Jako pierwotny obszar lasów sosnowych należy uznać przede wszystkim gleby tzw. piasków dolinnych w pradolinach, przy głębokim poziomie wody gruntowej (poza zasięgiem korzeni drzew). Są to drobnoziarniste piaski, pozbawione narzutniaków, które wypełniają szerokie obniżenia dolinne i są poziomo warstwowane oraz w których zwierciadło wody gruntowej zostało tak obniżone, że w chwili obecnej nie odgrywa ono prawie żadnej roli w życiu roślinności. Miejscami te piaski przechodzą w piaski ze żwirami albo nawet w grube żwiry. Z reguły są one w swych powierzchniowych partiach odwapnione.

Jako pierwotne obszary lasów sosnowych należy uznać dalej w wielkiej części piaszczyste równiny zandrowe. Stosunki siedliskowe na zandrze są bez porównania różnorodniejsze niż na piaskach dolinnych. W bezpośrednim sąsiedztwie moreny czolowej piaski zandrowe mogą być bogate jeszcze w żwiry i częściowo zawierać dużo części koloidalnych oraz wapna. W miarę zwiększania się odległości od moreny czolowej materiał piaszczysty staje się coraz drobniejszy i coraz bardziej przemyty. Trzeba jednakże przyjąć, że z reguły zandry zawierają nieco więcej odżywczych (dla roślin) składników mineralnych aniżeli piaski dolinne. Dlatego też należy przyjąć, że lasy sosnowe na zandrach były pierwotnie bogatsze w drzewa liściaste aniżeli lasy sosnowe na piaskach dolinnych.

Dalsze siedlisko lasów sosnowych stanowią tzw. piaski górne, które występują na wysoczyźnie dyluwialnej w postaci pokrywy na glinie zwałowej. Są one pozbawione warstwowania, o bardzo różnej wielkości ziarna, niezbyt miększe i często bywają uznawane za produkt rozmycia gliny zwałowej, z której zostało wymyte przez wody roztopowe lodowca ziarno drobniejsze (części ilaste). Jest to odpowiednik opisywanej w nowszej literaturze tzw. moreny ablacyjnej (5). Piaski górne przedstawiają jeszcze lepsze warunki siedliskowe aniżeli zandry. Na piaskach tych czystego lasu sosnowego zapewne nigdy nie było, lecz bez wątpienia są one typowym siedliskiem dla lasu dębowo-sosnowego albo czystego lasu dębowego.

Na koniec jako ostatnie siedlisko lasu sosnowego należy wymienić piasek wydmy, którego materiał może pochodzić zarówno z ubogich piasków dolinnych jak i z bogatszych piasków zandrowych i górnych. Stosownie do tego także i wartość odżywcza piasków wydmy jest różna, chociaż przeważają w nich piaski ubogie w składniki odżywcze. Dlatego też gleby wydmy nie nadają się pod uprawę. Na wydmach, które w okresie polodowcowym zostały szybko zalesione, las ten albo się utrzymał, albo też, w razie wycięcia lasów, powstały tu tzw. lotne piaski, które tylko z bardzo wielkim trudem dają się zalesiać ponownie.

Większość gleb lasów sosnowych należy zaliczyć do brunatnych gleb leśnych (wg terminologii niemieckiej). Wpływ wody gruntowej jest w niej raczej bardzo słaby (największy jeszcze w niski położonych piaskach dolinnych). Z reguły wpływ taki obserwuje się w lasach sosnowych z *Ledum* i *Molinia*. Stopień

zbielicowania podlega silnym wahaniom. Stosunkowo najmniej zbielicowane są tzw. piaski pokrywowe (*Decksand*), (prawdopodobnie chodzi Hueckowi o tzw. piaski górne, wymienione już uprzednio kilkakrotnie), za to piaski dolinne z reguły wykazują mniej lub więcej wyraźne poziomy wylugowania. Także poziom B (namycia) jest różnie silnie wykształcony. W niektórych piaskach wydmy i pokrywowych można go rozpoznać jako kilkucentymetrową rdzawą warstwę, w niektórych piaskach dolinnych natomiast wykształciła się warstwa bardzo zbitego, ciemnobrązowego tzw. orsztynu (*rudawca*).

Las sosnowy został na mapie podzielony na 4 typy lub grupy typów. Typ najuboższy, spotykany na glebach gruboziarnistych, pozbawionych części ilastych, charakteryzuje się panowaniem w runie leśnym porostów. Jest to typ lasów sosnowych z *Cladonia*. Z drzew liściastych może w tym lesie rosnąć tylko brzoza. Występują tu *Wcingaertneria canescens*, *Lasione montana*, *Teesdalia nudicaulis* i *Spergula Morisonii*. Pierwotne rozprzestrzenienie tego bogatego w porosty lasu było znacznie mniejsze aniżeli obecnie. Typ ten rozpowszechnił się na skutek nadmiernej eksploatacji ściółki leśnej. Lasy tego typu występują na piaskach wydmy kotliny pyzdrowskiej. Jako już bogatszy typ został wyróżniony typ lasów wrzosowych (*Calluna*). Charakterystycznymi roślinami, obok wrzosu, są: *Festuca ovina*, *Luzula pilosa*, często także jej odmiana wielokwiatowa *Luzula campestris* v. *multiflora*. Inne gatunki nie zaznaczają się. Należałoby tu najwyżej wymienić *Vaccinium vitis idaea* i *Arctostaphylos uva ursi* (borówka wiecznie zielona i mącznica garbarska). Glebę przykrywają grubą powłoką mchy, a na miejscach suchszych także i porosty.

Typ lasu z *Calluna* posiada mniej lub więcej grubą warstwę próchnicy, która jednakże, skutkiem eksploatacji ściółki, mogła ulec zniszczeniu. Zbielicowanie poziomu A jest najczęściej bardzo wyraźnie zaznaczone. Poziom B jest w typie *Calluna* bardzo żelazisty.

Jako domieszki w lasach typu *Calluna* występują głównie brzoza i dąb. Spokrewniony z tym typem, zarówno pod względem ekologicznym jak i florystycznym jest inny typ lasu sosnowego, w którym, zamiast wrzosu panuje borówka wiecznie zielona (*Vaccinium vitis idaea*). Na naszym obszarze obydwie typy lasu występują w kotlinie Pyzdrowskiej, w widłach Warty i Prosnę.

Typ lasu sosnowego z panującą w runie borówką czernicą (*Vaccinium myrtillus*) charakteryzuje się tym że unika on ubogich gleb poprzednio opisanych typów. Gleba w tych lasach może być już słabo gliniasta lub w ogóle bogatsza w koloidy. Występują w tych lasach obok *Vaccinium myrtillus* *Melampyrum pratense*, *Luzula pilosa*, *Aira flexuosa* i *Monotropa hypopitys* jak również i pozostałe gatunki charakterystyczne dla lasu sosnowego. Ten typ lasu panuje na wielkich przestrzeniach pradolin i zandrów. W typie *Vaccinium myrtillus* wszędzie występuje jako domieszka brzoza i dąb. Jako krzewy występują jałowiec, jarzębina, głóg pospolity i dość regularnie kruszyna (*Rhamnus frangula*), jakkolwiek ta ostatnia prawie zawsze jako młoda roślina lub okaz zmarniałe. W warstwie przyziemnej porosty zanikają

a za to panują tu mchy, w szczególności gatunki *Hypnum*, *Dicranum* i *Polytrichum*. Lasy tego typu występują w zachodniej części kotliny Pyzdrowskiej, położonej na zachód od Prozny, przy ujściu Lutyni do Warty oraz na piaskach pokrywowych, na wysoczyźnie w okolicy Żerkowa.

Najbogatsze lasy sosnowe to lasy bogate w trawy i zioła. Lasy tego typu znane są w literaturze pod różnymi nazwami: *Pinetum silvestris neomarchicum* (Libbert), typ *Oxalis-Myrtillus* (Seamoni), z typu *Vaccinium myrtillus*, podtyp z *Convallaria* i *Brachypodium* (Ulbrich), typ lasu sosnowego z trawami słodkimi (Hartmann) i *Pineto-Vaccinietum myrtilli typicum* (Braun-Blanquet i Vlieger). Tego typu lasu nie spotyka się prawie zupełnie na piaskach dolinnych a za to dość regularnie występuje on na piaskach pokrywowych i na częściach przymorenowych zandrów, w których jest jeszcze dość dużo składników odżywczych. W lasach tych obserwuje się (pod względem fizjognomicznym) przewagę ziół nad krzewinkami. Występują tu więc *Oxalis acetosella*, *Majanthemum bifolium*, *Fragaria vesca*, *Rubus saxatilis*, *Anthoxanthum odoratum*, *Potentilla silvestris*, *Viola silvestris* i inne. Ilość gatunków, spotykanych w tych lasach może być już bardzo duża. W przeciwieństwie do lasów krzewinkowych, w których na jednostce powierzchni znaleziono 8—10 gatunków, w lasach typu trawiasto-ziolowego znaleziono ich często 30—35.

W typie lasu sosnowego słodko-trawiastego buk i dąb stanowią tak naturalną i silną domieszczę, że można tu równie dobrze mówić o lasach mieszanych bukowo-sosnowych lub dębowo-sosnowych. Lasy tego typu nie mogą już być zaliczane w całości do typu *Pinetum Braun-Blanqueta*, lecz stanowią one przejście do zespołu *Quercetum* lub też w całości do niego należą.

Profil glebowy w ziołowym lesie sosnowym wykazuje nieznaczne tylko zbielicowanie. Brak tu silniejszej warstwy próchnicznej a także i silniejszej warstwy zorsztynizowanej. Poziom B jest dzięki dobremu przewietrzeniu i spowodowanemu przez to silniejszemu zwietrzeniu mniej lub więcej rdzawo zabarwiony.

W lasach dębowo-sosnowych typu ziołowo-trawiastego i częściowo także w typie *Vaccinium myrtillus* występują dość licznie gatunki pochodzenia południowo-wschodniego i wschodniego: *Trifolium lupinaster*, *Pulsatilla vernalis* i *P. patens*, *Sempervivum soboliferum*, *Scabiosa ochroleuca* i *Astragalus arenarius*.

Las sosnowy najmniej stracił na powierzchni przez karczunki. Gleby lasu sosnowego typu *Cladonia* są z reguły zupełnie niezdadne do użytkowania rolnego. Gleby lasów typu *Calluna* mogą najwyżej dać bardzo złe gleby dla uprawy żyta lub kartofli. Dopiero gleby lasów typu *Vaccinium myrtillus* dają gleby od słabej do średniej jakości, tak że wszędzie tam, gdzie zaczęto uprawiać glebę lasów sosnowych, nasamprzód zaczęto karczować lasy typu *Vaccinium myrtillus* i przede wszystkim typu słodkotrawiastego. Lasy tego typu zaznaczono na obszarze zandru powidzkiego, dalej na obszarze zandrów na północ i na północny zachód od jez. Skorzęcińskiego, z kolei na wysoczyźnie dyluwialnej w okolicy Żerkowa i na koniec

w rozproszeniu na dnie kotliny pyzdrowskiej. Występujące tu również lasy dębowo-grabowe wysokiego poziomu wody gruntowej oraz torfowiska dają obraz bardzo mozaikowego rozmieszczenia różnych asocjacji roślinnych w tej ciekawej krainie.

Las łęgowy, zaznaczony nad Wartą oraz Prozną mniej lub więcej szerokim pasem, nie jest jednolitą asocjacją roślinną, ale można wyróżnić w nim kilka jakoby podtypów, odpowiadających kolejnym stadiom rozwoju roślinności łęgowej. Jak wiadomo bowiem, charakterystycznym dla łęgów jest częsta zmiana podłoża (gleby). Obok bardzo urodzajnych namulów mogą tu występować gleby piaszczyste o różnym uziarnieniu.

Jako wstępne stadium przy powstawaniu lasów łęgowych należy uważać zarosła wierzbowe, które tam powstają, gdzie złączony przez powodzie наносы rzeczne uległy pewnemu już zastaleniu. Zarosła te składają się z krzewów wikliny (*Salix viminalis*) oraz innych gatunków wierzby (*Salix amygdalina*, *S. purpurea*, *S. alba*, *S. nigricans*, *S. caprea* i *S. cinerea*). Jakkolwiek gleba w tych miejscach jest dość piaszczysta, to jednak nie jest ona uboga w wapno, gdyż posiada znaczne nieraz domieszki skorup ślimaków i mięczaków.

Jako dalsze z kolei stadium powstawania lasu łęgowego uznać trzeba asocjacje drzewiastych wierzb oraz topoli (*Salix alba-Populus nigra*). W runie występują tu przede wszystkim rośliny azotolubne. Podkreślić należy występowanie lian: *Convolvulus sepium*, *Solanum dulcamara*, *Cucubalus baccifer*, *Humulus lupulus*, *Polygonum convolvulus* i *Galium aparine*. W miarę jak zwiększają się ilości cząstek ilastych, наносzonych przez wody powodziowe oraz w miarę jak podłoże staje się coraz suchsze pojawiają się tu dąb pospolity, wiąz a nawet grab. Skutkiem wielkiej ilości składników odżywczych w glebie drzewa te, zwłaszcza dęby, osiągają znaczne rozmiary (np. znane dęby w Rogalinie nad Wartą, dalej na zachodzie). Także i jesiony tu występują. Brak za to zupełnie sosny i buku (*Fagus sylvatica*). Jako krzewy występują: trzmielina, czerwona i czarna porzeczka, kruszyna, tarnina, gatunki głogu i bez lilak. Z powodu znacznych rozmiarów, jakie drzewa w tym typie lasu osiągały, uległ on prawie całkowicie wycięciu a nadto żyzne namuły zajęte zostały pod uprawę lub są użytkowane jako łąki.

Zaznaczone na mapie jedną sygnaturą eutroficzne asocjacje zarastania aż do bagien olchowych włącznie obejmują wszystkie bogate w składniki odżywcze formacje zarastania: torfowiska niskie, zbiorowiska wierzbowo-kruszynowe i lasy olchowe. Jako pierwsze stadia zarastania uważa się obszary torfowisk niskich, które w pradolinie występują w większej odległości od rzeki i ciągną się wzdłuż koryta rzeki mniej lub więcej szerokim pasmem. Takie ich występowanie jest wynikiem procesu akumulacji w czasie powodzi. Najbliżej koryta rzeki osadza się materiał najgrubszy, to jest piasek a dopiero w większej odległości od rzeki materiał ilasty, namuły. Piaski podwyższają brzegi koryta tworząc coś w rodzaju wałów, podczas gdy poza nimi rozpościerają się obniżenia, które ulegają zatorfieniu. Obok torfowisk pradolinowych występują i na wysoczyźnie dyluwialnej, w licznych zagłębieniach morenowych i do-

linach strug wodnych także torfowiska tego samego typu. Torfowiska te składają się z torfów turzycowych lub brunatnomszystych a w stadium lasu olchowego z torfu olszynowego. Najsuchsze z zaliczanych do nich lasów olchowych, które są oznaczane w literaturze jako mokra podasocjacja *Querceto-Carpinetum filipenduletosum* mogą powstawać także nawet na mokrym piasku humusowym przy wysokim poziomie wody gruntowej i wodzie bogatej w składniki odżywcze albo na ciężkich neutralnych glebach gliniastych. Dwie najważniejsze formacje lasu olchowego, występujące na badanym obszarze to *Alnetum glutinosum typicum Tuexena* i nieco suchsza formacja, przez różnych autorów również oznaczana jako *Alnetum*, przez Tuexena jednakże jako mokry las dębowo-grabowy, bogaty w olchy. W każdym razie panuje tu czarna olcha, która w bardziej mokrych lasach występuje w prawie czystych asocjacjach. W lasach suchszych występują także jesiony, brzozy a niekiedy jako domieszka dęby i graby. Podszycie składa się z kruszyny, kaliny, rozmaitych gatunków wierzby, głogu pospolitego i porzeczki.

W typie mokrych lasów olchowych, w których woda stoi przez cały rok, olchy rosną na wielkich kępach, na których spotyka się typowe rośliny leśne, takie jak konwalijka dwulistna, szczawik i inne. Pośród kępami spotyka się także gatunki jak *Aspidium thelypteris*, *Oenanthe aquatica*, *Calla palustris*, *Lycopus europaeus*, *Calamagrostis lanceolata*, *Hortonia palustris* i *Iris pseudoacorus*.

W suchszym typie lasu olchowego woda znajduje się głębiej i występuje na powierzchnię tylko w porze topnienia śniegów. Nie ma tu już dużych kęp a przestrzeń między drzewami zajęta jest przez takie rośliny jak *Urtica dioica*, *Athyrium filix femina*, *Carex remota*, *Aira caespitosa*, *Angelica silvestris*, *Humulus lupulus*, *Stachys silvaticus*, *Circaea lutetiana*, *Rubus idacus* i wiele innych gatunków rosnących w wilgotnych i mokrych lasach dębowo-grabowych.

Z formacji nieleśnych należą do omawianej grupy asocjacji roślinnych asocjacje roślin wodnych na brzegach zbiorników wodnych, rozmaite asocjacje turzycowe, trzcinowe i inne, które stanowią stadia początkowe zarastania zbiorników wodnych i zmieniania się ich w torfowiska.

W świetle przedstawionej wyżej charakterystyki roślinności pierwotnej można pokusić się o przedstawienia jej rozmieszczenia w najbliższej okolicy Słupcy.

Cały obszar wysoczyzny (morena denną) pokryty był zapewne lasem dębowo-grabowym, rosnącym przy głębokim poziomie wody gruntowej (patrz str. 107). Zander na północy (zander Powidzki) pokryty był lasem sosnowym z silną domieszką dębu. Las sosnowy czysty pokrywał zapewne obszar na pn. wschód od Słupcy, zawarty między omawianą uprzednio dawną niecką jeziorną od północy a doliną Meszyny i dolinami wpadających do niej potoków od wschodu i pd.-wschodu. Występują tu bowiem płaszczyste utwory międzymorenowe na powierzchni (cienka warstwa gliny zwałowej, która je przykrywała, uległa tu zniszczeniu). Obecnie jest tutaj niewielki las

sosnowy. Dolina Meszyny i pomniejsze, do niej uchodzące doliny to domena niskich torfowisk olchowych, natomiast nieckę dawnego jeziora na pn. od Słupcy, jako podlegającą periodycznym wahanicom zwierciadła wody, należy uznać za bagno bezdrzewne, zarosnięte przez trzciny, turzycę i inne rośliny wodne. Właśnie brak drzew, ułatwiający obronę przed napacją wroga jak również bagniste, grzaskie podłoże, utrudniające dostęp do grodu małczy uznać za te warunki naturalne, które wpłynęły na usytuowanie grodu na dnie dawnej niecki jeziornej.

V. Zagadnienie świata zwierzęcego w okresie istnienia krajobrazu pierwotnego

Charakterystyka środowiska geograficznego pierwotnego nie byłaby pełną, gdyby nie przedstawiono stosunków faunistycznych omawianego obszaru w okresie istnienia krajobrazu pierwotnego. Niestety nie ma dotychczas opracowania, któreby w podobny sposób, jak to uczynił K. Hueck dla roślinności pierwotnej, rozwiązała to zagadnienie dla fauny i dlatego można podać tylko bardzo ogólną charakterystykę fauny tegoż obszaru, opierając się na analizie jego współczesnych stosunków faunistycznych. Nie będą tu wyliczane różne gatunki zwierząt, jakie zasiedlały omawiany obszar, gdyż są to te same zwierzęta, jakie po dzień dzisiejszy zachowały się w większych kompleksach leśnych, zwłaszcza stosunkowo mało zmienionych przez człowieka. Należy tylko zdać sobie sprawę z tego, że zależność zwierząt od środowiska czyli tzw. biotopu jest innego rodzaju niż zależność roślinności od różnych czynników ich środowiska. Zwierzęta duże mogące łatwo się poruszać, mniej są zależne od rodzaju roślinności, wśród której żyją, aniżeli np. owady czy mięczaki, tak że np. dzik, który jest właściwie zwierzęciem bagien, bywa spotykany w lasach dębowych, w których szuka on pokarmu. Charakter lasu, to znaczy przede wszystkim skład jego runa i podszycia wpływa, jak już wyżej powiedziano, na zwierzęta drobne np. owady, mięczaki, jednakże nie należy z tego wnioskować, że im bogatsze runo tym bogatsza będzie jego fauna, gdyż np. wielka ilość jednego gatunku rośliny np. borówki, rosnącej w lesie o ubogim runie może stać się podstawą wyżywienia dla większej ilości osobników zwierzęcych aniżeli wielka ilość różnych roślin, które wyżywią wiele różnych gatunków zwierząt, lecz globalna ich ilość może być mniejsza aniżeli w lesie o jednostajnym runie i podszyciu. Z tego też powodu nie można przesądzać o ilości zwierząt z samego tylko charakteru lasu.

Na bujność życia zwierzęcego wpływa jednakże wyraźnie inny biotop a mianowicie zbiorniki wodne. Są one nie tylko biotopem dla ryb i innych zwierząt wodnych, lecz stanowią także miejsca wodopoju dla licznych zwierząt dużych, które codziennie się nad jego brzegami gromadzą. Ponadto bujniejsze podszycie bagien i łągów, dostarczając licznych i dobrych kryjówek oraz w porze zimowej gałązek i pączków krzewów do obgryzania, gromadzi zwierzynę leśną u ich brzegów tak, że miejsca te stanowiły szczególnie dobre rejony myśliwskie. Dopiero przejście od

zbieractwa do uprawy roli oraz hodowli, które zaczęły zmieniać w sposób radykalny sam krajobraz, spowodowały zmiany w rozsiedleniu samych zwierząt oraz spowodowały pojawienie się nowych gatunków zwierząt; zwierząt domowych, których znaczenie dla wyżywienia człowieka usunęło rolę zwierząt dzikich na dalsze miejsce.

VI. Zmiany klimatyczne a skład roślinności pierwotnej

Przedstawiona w rozdziale IV mapa roślinności pierwotnej daje obraz statyczny jej rozmieszczenia a nie uwzględnia kolejnych etapów jej rozwoju. Wiadomo bowiem, że w ślad za ustępującym ku północy lodowcem skandynawskim roślinność zajmowała uwolnione od lodowca tereny pewnymi etapami, uwarunkowanymi zmianami klimatycznymi. Niestety, proces ten dokładniej został poznany tylko drogą analizy pyłkowej dla grupy drzew, tworzących lasy, brak natomiast takich badań dla składników runa i częściowo podszycia leśnego.

Pewną odpowiedź na te zagadnienia da załączona niżej tabela, zawierająca schemat postglacjalnej historii lasu w Wielkopolsce opracowana przez A. Wodziczkę (20). Także wyniki analizy pyłkowej torfowisk w pd. zachodniej Wielkopolsce W. Oltuszewskiego (15), a więc z terenu sąsiadującego prawie

bezpośrednio z terenem badanym, zgadzają się prawie zupełnie z ustalonym przez Wodziczkę schematem.

Wydaje się, że tabeli tej nie trzeba objaśniać. Należy jednak zwrócić uwagę na jedno ważne zagadnienie. Wzmianek o pojawianiu się poszczególnych drzew nie należy interpretować w ten sposób, że np. w okresie dominacji sosny drzewo to zajmowało większość całego obszaru leśnego, a więc nawet te obszary, które obecnie są np. domeną lasów dębowo-grabowych. Otóż, jeżeli nawet w tym okresie nie było jeszcze dębów, to napewno na ich obecnym siedlisku rosło inne drzewo liściaste, np. brzoza a sosny nigdy na nim nie było lub też występowała jako nieznaczna domieszka. Tak więc należy przyjąć, że ponieważ wczesna epoka żelazna, z której pochodzi grodzisko pod Słupcą, jest czasowo niezbyt oddalona od epoki istnienia krajobrazu pierwotnego, wszystkie ważniejsze gatunki drzew zdołały już opanować właściwe sobie siedlisko i od tego czasu charakter poszczególnych typów lasów pozostał bez zmiany.

VII. Bazy żywnościowe człowieka w okresie istnienia krajobrazu pierwotnego

Jako ostateczny wynik rozważań nad krajobrazem pierwotnym omawianego obszaru można na koniec podjąć próbę charakterystyki baz żywnościowych człowieka w owej epoce. Podstawą będzie tu mapa roślinności pierwotnej.

Chronologia absolutna (de Geer, Sandegren)	Epoki archeologiczne (Montelius, Antoniewicz)	Fazy rozwoju lasów w Wielkopolsce (A. Wodziczko)	Okresy pyłkowo-florystyczne T. Nilssona w Skanii (1935)	Okresy klimatyczne Blytta i Sernandera
	Historyczna	(1) Wybitne i powszechne panowanie sosny w wyniku działalności człowieka	I. Okres dominowania lasów bukowych.	Historyczny
Narodzenie Chrystusa	Żelazna	(2) Niekiedy nieznaczny wzrost drzew liściastych (m. in. grabu) (lekko zwilgotnienie?)	II. Okres początkowy lasów bukowych (max. grabu)	Subatlantycki
~ 2 000	Brązowa	(3) Ponowne maximum lasów sosnowych (ponad 80%) (kontynentalizacja klimatu)	III. Okres przejściowy m. Quercetum mixtum i Fagetum	Subborealny
~ 8 000	Młodsza epoka kamienna (neolit i eneolit)	(4) Maksymalny rozwój lasów mieszanych z dębem (rzadko ponad 10%) i olszyną (do 15%). Przewaga pyłków dębu nad lipą i wiązem (zwilgotnienie i dalsze ocieplenie klimatu)	IV. Dąbrowy miesz. późniejsze V. Dąbrowy miesz. wcześn. VI. Okres przejściowy V—VII VII. Okres początkowy dąbrów miesz. i olszyn	Atlantycki
~ 8 000	Środkowa epoka kamienna (mezolit)	(5) Dominuje sosna (około 80%). Krótkotrwałe maxim. brzozy. Leszczyna pod koniec osiąga maxim. (do 20%) (ocieplenie)	VIII. Okres gajów leszczynow. IX. Okres lasów brzozowo-sosnowych (absolutne maximum brzozy)	Borealny
~ 16 500 Datowanie niepewne	Starsza epoka kamienna (paleolit)	(6) Luźne wyspy sosen, rzadziej brzoź, zarośla wierzby. Pyłki innych drzew sporadycznie. Tundra bezleśna na przedpolu zlodowacenia bałtyckiego	X. Okres dryasowy młodszy, pyłków mało XI. Okres „Alleröd”, pyłków dużo, brzoza dominuje XII. Okres dryasowy starszy, pyłków mało	Preborealny (subarktyczny) (arktyczny)

Wyżywienie człowieka w owym okresie opierało się zapewne w o wiele silniejszej mierze niż obecnie albo prawie wyłącznie na produktach lasu, zwłaszcza jeżeli uprawiał on zbieractwo a rolnictwo i hodowla były słabiej rozwinięte.

Jeżeli chodzi o myślistwo, to, jak już wyżej powiedziano (rozdział V), szczególnie atrakcyjne pod tym względem dla człowieka były rzeki Warta i Proсна wraz z innymi do nich uchodzącymi strugami wodnymi oraz jeziora na północy obszaru badanego (ryby, ptactwo, duże zwierzęta u wodopoju).

Możliwości hodowli bydła i nierogacizny były najniekorzystniejsze w lasach sosnowych i to przede wszystkim w czystych lasach sosnowych, w których dla wyżywienia bydła potrzeba było dużych przestrzeni z powodu ubogości runa w tych lasach. Las łęgowy oraz las olchowy na bagnach przez większą część roku były zupełnie niedostępne, ale za to w okresie zimowym, na skutek zamarznięcia wód oraz powierzchniowych partii bagna stawały się dość łatwo dostępne i dostarczały zwierzętom dużo paszy zastępczej w postaci kory i gałązek licznych krzewów, przede wszystkim wierzby. Najlepsze jednak warunki dla hodowli istniały w lesie dębowo-grabowym względnie lesie mieszanym dębowo-sosnowym. Bogate i obfite runo i podszycie dostarczały dużo paszy i to w początkach hodowli więcej paszy liściastej aniżeli trawiastej a dopiero w miarę coraz większego rozwoju hodowli i związanego z tym wyniszczenia podszycia i runa zielowego lasy te zaczynały dostarczać paszy trawiastej. Las dębowy dostarczał ponadto wielkich ilości żółędzi dla hodowli świń a jeżeli zawierał domieszkę buka, to i jego owoce (bukwie) dostarczały wybornej paszy dla świń. Nadmierny rozwój hodowli świń doprowadził w okresie historycznym do bardzo silnego wyniszczenia tego typu lasów. Rolnictwo odgrywało zapewne w owym okresie (istnienia krajobrazu pierwotnego) mniejszą rolę aniżeli w czasach historycznych ze względu na to, że rzadkie jeszcze zaludnienie tych obszarów pozwalało na stosowanie zbieractwa jako formy wyżywienia.

Karczunek był zapewne, jak twierdzi H. Nietsch (13), już na stopniu kultury kamiennej możliwy i to we wszystkich typach lasu. Używano tu zapewne i pomocy ognia, co jednak wymagało dłuższego okresu przygotowawczego. Dlatego też zdaniem Nietscha (op. cit.), najłatwiej można było go przeprowadzić w lesie sosnowym czystym lub posiadającym słabe podszycie. W lasach mieszanych a zwłaszcza liściastych ten sposób karczunku, jakkolwiek w zasadzie możliwy, był jednak bardzo utrudniony, tak, że skłaniało to człowieka do wybierania pod osadnictwo i uprawę lasów dostępniejszych. Jaskrawym przykładem tego jest znany fakt osadnictwa prehistorycznego na wydmach (lekkie gleby, łatwe do uprawy, łatwy do karczunku las). Lasy łęgowe i olchowe były najniekorzystniejsze dla karczunku i dlatego dopiero w okresie historycznym zostały one zajęte pod uprawę lub użytkowanie łąkowe. Najkorzystniejsze były, jak to stwierdza K. Hueck (patrz rozdział IV), dla osadnictwa lasy dębowo-grabowe z wysokim poziomem wody gruntowej, które, jakkolwiek trudne do karczowania, posiadały glebę łatwą do

uprawy, o wiele bogatszą od lekkich gleb piasków wydmowych.

Na sam koniec należy rozpatrzyć zagadnienie baz żywnościowych człowieka, żyjącego ze zbieractwa. Jak wynika z analizy mapy roślinności pierwotnej, najróżnorodniejszych owoców i ziół dostarczały lasy liściaste wszystkich typów oraz lasy mieszane (patrz opis tych lasów w rozdziale IV), najuboższe natomiast pod tym względem były lasy sosnowe czyste i lasy sosnowe z runem jagodowym lub wrzosowym, jakkolwiek i one dostarczały, w okresie dojrzewania jagód, bardzo dużych ilości owoców. Las łęgowy oraz roślinność bagienna były wprawdzie bogatsze pod względem owoców od lasów sosnowych czystych, lecz były one trudno dostępne. Rzeki i inne strugi wodne były dość ubogie pod względem środków żywnościowych roślinnych i jedynie dostarczały orzecha wodnego czyli kotewki (Trapa natans), który nawet po dzień dzisiejszy stanowi w niektórych okolicach Europy poszukiwany pokarm.

Streszczając zebrane wyżej uwagi nad bazami żywnościowymi człowieka w omawianej epoce, można pokrótce scharakteryzować także i możliwości wyżywienia mieszkańców grodu prehistorycznego pod Słupcą. Najbogatszą bazę żywnościową posiadały obszary wysoczyzny dyluwialnej zbudowane z gliny zwałowej moreny dennej-domena lasów dębowo-grabowych. Lasy te obfitują w owoce i nadają się doskonale do hodowli leśnej. Doliny Meszny oraz innych strug wodnych, zbiegających się pod Słupcą i tworzących lokalny węzeł hydrograficzny przyciągały zwierzynę i dostarczały ryb, oraz, na równi z lasem dębowo-grabowym, dość dużo owoców i innych środków żywnościowych roślinnych. Na koniec niekiedy jeziora Słupeckiego skupiała, dzięki dużym okresowo powierzchniom wód otwartych, wielkie ilości ptactwa, wody zaś stanowiły bogate siedlisko dla ryb. Położenie grodu w pobliżu miejsca zbiegania się różnorodnych środowisk życia zwierzęcego oraz roślinnych (bagny i jezioro, wody płynące, lasy) stwarzało dobre warunki dla wyżywienia człowieka, opierającego swój byt na produktach lasu.

Tadeusz Bartkowski

CONSIDÉRATIONS SUR LE PAYSAGE ORIGINAIRE DE LA RÉGION DE SŁUPCA

Une série d'études préliminaires, résumant les résultats des recherches géomorphologiques, pédologiques, géologiques et hydrogéologiques avait servi l'auteur comme base pour son étude du paysage originaire de la région de Słupca (Grande Pologne). Il nous donne d'abord à titre d'introduction une caractéristique du milieu géographique contemporain des environs proches de la ville de Słupca et de toute la région. Cette région comprend un secteur de la Pradolina Varsovie—Berlin *) situé sur le confluent des fleuves Warta et Proсна et formant le „bassin de Pyzdry" et avec sur ses confins des plateaux dilu-

*) Le terme Pradolina a été usé d'après E. de Martonne et J. Dylik, au lieu d'un ancien terme l'Urstromtal.

viens au nord et sud de la Pradolina. Les différents éléments, composant ce milieu géographique ont été soumis à l'attention du lecteur sur trois cartes, jointes au texte: 1) la carte géomorphologique d'après B. Krygowski (fig. 1), 2) la carte (simplifiée) géologique et pédologique (fig. 2) et 3) la carte illustrant la distribution des prés et des marais (fig. 3).

Passant ensuite au thème principal de son article — la caractéristique du milieu géographique originaire — l'auteur s'occupe d'abord du problème de la fraîcheur des traits morphologiques du paysage de toute la région. C'est l'analyse géomorphologique qui lui sert de point de départ et il soumet à celle-ci les environs les plus proches de Słupca, pour lesquels il crut utile d'esquisser une carte géomorphologique, — basée sur ses propres recherches (fig. 4). La grande dépression du terrain d'une forme élongée, qui se fait remarquer au nord de Słupca peut être considérée comme le reste d'un ancien lac s'étant graduellement transformé en tourbière. C'est précisément là, dans le recoin sud-est de l'ancien lac que se trouve le remblai de l'enceinte fortifiée de la civilisation lusacienne du premier âge de fer.

S'étant donc appuyé — comme déjà mentionné plus haut — sur l'analyse géomorphologique des environs de Słupca et ayant étendu ses observations également aux territoires plus éloignés du plateau diluvien au nord et au sud de la Warta, l'auteur se croit autorisé d'émettre l'hypothèse que les terrains en question doivent leur morphogénèse originaire probablement à l'un des stades plus anciens de la glaciation appelée Baltique. Il s'agit ici présumablement de la phase appelée stade de la Warta qui semble — d'après les considérations ci-dessus émises — ne pas avoir été une glaciation à part, mais un stade très ancien de la glaciation Baltique. L'examen de la morphogénèse et de la position chronologique dans le quaternaire des formes de surface dans la région de Słupca mena l'auteur à la conclusion, selon laquelle il regarde la dépression lacustre au nord de la ville comme lac proglaciaire, transformé au cours des procès morphologiques périglaciaires.

Voulant traiter le plus amplement possible la question du milieu géographique originaire l'auteur consacre tout un chapitre au problème de la végétation originaire de la région de Słupca. Il se sert dans ce but de la carte de la végétation originaire que K. Hueck dressa pour l'Allemagne et qui embrasse également la majeure partie du territoire en question; s'appuyant sur celle-ci l'auteur projeta sa carte de la végétation originaire (fig. 5). Le lecteur y trouvera la différenciation des divers types d'associations végétales telles que: forêts de conifères, forêts d'arbres feuillés, forêts mixtes, saulaies, marécages etc. L'auteur nous précise le composé de ces forêts, leur sous-bois et leur litière, tout en donnant un aperçu général sur les conditions faunistiques de la région à cette époque. Il avait du d'ailleurs se limiter à une caractéristique faunistique toute sommaire à cause d'un manque complet de travail qui ait traité à l'exemple de K. Hueck le problème des éléments géologiques du paysage originaire. L'auteur nous présente ensuite le tableau synchronique de A. Wodziczko, basé sur les données d'analyses polliniques, établissant la parallèle entre le développement des

forêts en Grande Pologne et des périodes simultanées du développement des civilisations humaines. L'auteur est d'avis qu'à l'époque de la construction à Słupca de l'enceinte fortifiée toutes les espèces d'arbres, figurant dans le paysage originaire avaient déjà fini par s'établir sur des habitats qui leur étaient propres. Il en résulte, que la carte de la végétation originaire de K. Hueck se rapporte dans sa caractéristique de la végétation de la région de Słupca également au premier âge du fer.

Les considérations ci-dessus émises ont enfin mené l'auteur à donner sur les pages finales de son article comme synthèse de l'analyse des éléments du milieu géographique contemporain et originaire une caractéristique des moyens de subsistance possibles, qui étaient à la disposition de l'homme à la période du paysage originaire. Il considère les forêts de pins purs avec sous-bois d'arbrisseaux (du type avec *Vaccinium myrtillus*, *Vaccinium vitis idaea*, *Calluna*) comme base nutritive la plus pauvre et au contraire les forêts de chênes et de charmes, ainsi que les forêts mixtes de pins et de chênes donc celles qui possèdent une litière et un sous-bois opulent, comme base nutritive de haute valeur. Les saulaies et les marécages, inaccessibles une grande partie de l'année, fournissaient en hiver un fourrage supplémentaire, composé des rameaux et d'écorce d'arbustes.

Des districts attractifs au chasseur s'offraient à l'homme sur les rivières et les ruisseaux ainsi que sur les lacs où on rencontrait de grandes quantités d'oiseaux, des poissons et du gibier, venu à l'abreuvoir.

L'élevage du bétail avait du être déjà vers cette époque l'une des ressources principales de la population. Les conditions les plus favorables s'y prétaient dans les forêts de chênes et de charmes, au sous-bois opulent, à la litière riche, ou les fruits de la charme et du chêne constituaient une nourriture des plus appropriées pour les boeufs et les porcs. En comparaison avec celles-là les forêts de pins et surtout les forêts de pin purs (sans d'arbres feuillés) n'offraient qu'un pâturage pauvre. L'hiver venu, les saulaies et les marécages devenaient un domaine accessoire très propice à l'élevage.

En ce qui concerne l'agriculture il est certain que les meilleures conditions s'y offraient sur les sols fertiles des forêts de chênes et de charmes, au niveau élevé de la nappe souterraine (les „grądy” humides); ce furent également celles qui devinrent de très bonne heure des terrains particulièrement recherchés comme lieux d'habitats. Résumant les considérations sur le milieu géographique originaire l'auteur passe enfin à la caractéristique de ce centre d'établissement que fut au premier âge du fer l'enceinte fortifiée de Słupca, issue dans des conditions exceptionnellement favorables. Cet habitat s'était concentré sur le lieu même de la jonction de plusieurs unités physiographiques, constitués par le lac (poissons, oiseaux, place naturellement fortifiée), des forêts de chênes et de charmes (riche base nutritive, terrains aptes à l'élevage), la vallée de la Meszna et d'autres voies aquatiques (forêts de chênes et de charmes à niveau élevé de la nappe souterraine d'eau, marécages-gibier à l'abreuvoir, pâturage pour le bétail en hiver).

Przypisy :

¹⁾ Jan Dylík, Analiza geograficznego położenia grodzisk i uwagi o osadnictwie wczesnohistorycznym Wielkopolski, *Badania Geograficzne* z. 16—17, Poznań 1936.

²⁾ Jan Dylík, O peryglacjalnym charakterze rzeźby środkowej Polski, *Acta Geogr. Univ. Lodz* nr 4, Łódź 1953.

³⁾ Konstanty Jan Hładylowicz, Zmiany krajobrazu i rozwój osadnictwa w Wielkopolsce od XIV do XIX w., *Badania z Dziejów Społecznych i Gospodarczych* nr 12, Lwów 1932.

⁴⁾ Kurt Hueck, Vegetationskundliche Karte des Deutschen Reiches (Karte der ursprünglichen Vegetation) Blatt Berlin-Neudamm 1943, mapa i tekst.

⁵⁾ Alfred Jahn, Lodowce typu „Baffina“ i problem moren ablacyjnych, *Czasopismo Geograficzne* t. XXIII—XXIV za 1952/53, Wrocław 1954.

⁶⁾ Johannes Korn, Die Mittelposensche Endmoräne und die damit verbundenen Oser, *Jahrbuch der Preuss. Geolog. Landesanstalt*, Berlin 1912.

⁷⁾ Bogumił Krygowski, Przeglądowa Mapa Geologiczna Polski w skali 1:300 000, sekcja Poznań.

⁸⁾ Bogumił Krygowski, Mapa geomorfologiczna Niziny Wielkopolsko-Kujawskiej, rękopis, sekcje mapy 1:100 000 Września, Słupca, Pyzdry i Konin.

⁹⁾ Bogumił Krygowski, O dwóch nowych podziałach na regiony geograficzne Niziny Wielkopolsko-Kujawskiej, *Badania Fizjograficzne nad Polską Zachodnią* nr 3, Poznań 1956.

¹⁰⁾ B. Krygowski, Uwagi o związku jezior Niziny Wielkopolskiej z wodami gruntowymi, *Przegląd Geograficzny* t. XXVI, Warszawa 1954.

¹¹⁾ Stefan Majdanowski, The southern limit of the Baltic glaciation in the European Plain in the light of the extent of lake-channels, *Bull. Soc. Amis. Sc.*, Poznań 1949, seria B, str. 185—208.

¹²⁾ Józef Edward Mojski, Z zagadnień czwartorzędu Niemiec, Z badań czwartorzędu, t. 6, Warszawa 1955, str. 249—275.

¹³⁾ H. Nietsch, Wald und Siedlung im vorgeschichtlichen Mitteleuropa, Leipzig 1939.

¹⁴⁾ Wincenty Okołowicz, Kryteria klimatologiczne w badaniach geomorfologicznych Niziny Północno-Europejskiej, Z badań czwartorzędu, t. 1, Warszawa 1952.

¹⁵⁾ Wacław Oltuszczyński, Polodowcowa historia lasów południowo-zachodniej Wielkopolski w świetle analizy pyłkowej, Prace Komisji Mat.-Przyrodniczej PTPN, seria B, t. X, z. 7, Poznań 1948.

¹⁶⁾ Janusz Paszyński, Opady atmosferyczne dorzecza Odry i ich związek z hipsometrią i zalosieniem, Warszawa 1955, Prace Geogr. PAN, nr 4.

¹⁷⁾ Dionizy Piasecki, Geneza grodu Biskupińskiego w świetle badań morfologicznych, Czasopismo Geograficzne t. XX za 1949, Wrocław 1950.

¹⁸⁾ J. Schubert, Der Wasserhaushalt im Warthegebiet, Eberswalde 1941.

¹⁹⁾ Adam Wodziczko, Praca zbiorowa, Stepowienie Wielkopolski, część I, Prace Komisji Matematyczno-Przyrodniczej, ser. B, tom X, Poznań 1947.

²⁰⁾ Adam Wodziczko, Polodowcowa historia lasów Wielkopolski w świetle analizy pyłkowej, Wydawnictwo Okręgowego Komitetu Ochrony Przyrody na Wielkopolskę i Pomorze w Poznaniu, zesz. 6, Poznań 1936.

²¹⁾ Paul Woldstedt, Probleme der Szenbildung in Norddeutschland, Zeitschrift d. Ges. f. Erdkunde 1926, Berlin 1926.

²²⁾ Stanisława Zajchowska, Próba rekonstrukcji środowiska geograficznego okolic Bonikowa z okresu wczesnego feudalizmu, Przegląd Zachodni, roczn. X, 1954, t. III, str. 425—462.

Zwierzęce szczątki kostne z grodziska kultury łużyckiej w Słupcy

Le matériel ostéologique animal de l'enceinte fortifiée de la civilisation lusacienne à Słupca

Wstęp

Poniżej opracowane szczątki kostne pochodzą z grodziska znajdującego się w województwie poznańskim w miejscowości Słupca. Grodzisko pochodzi z wczesnej epoki żelaznej i jest mniej więcej współczesne grodzisku w Biskupinie (około 500 lat p. n. e.). W trakcie prac wykopaliskowych natrafiono na pewną ilość zwierzęcych szczątków kostnych stanowiących najprawdopodobniej w większości odpadki kuchenne. Według twierdzeń archeologów szczątki pochodzą z jednej warstwy osady trwającej przynajmniej okres jednego pokolenia. Materiał kostny został mi przekazany do opracowania przez Prof. Dr J. Kostrzewskiego z Muzeum Archeologicznego w Poznaniu. Na wstępie pragnę serdecznie podziękować Prof. Dr K. Myczkowskiemu za udzielenie mi cennych wskazówek i uwag.

Materiał kostny ze Słupcy jest ważnym materiałem obrazującym stosunek ówczesnego człowieka do zwierząt, naświetla nam warunki gospodarze i hodowlę zwierząt oraz myślistwo; umożliwia również określenie w przybliżeniu stosunku procentowego zwierząt domowych do dzikich oraz poszczególnych gatunków do siebie.

Stan zachowania, o ile chodzi o właściwości fizyczne, jest zupełnie dobry, szczątki kostne posiadają zabarwienie ciemno-szare lub lekko brązowe, niekiedy są one zabarwiono wiwianitem na kolor niebieskawy. Kości są twarde i nieco sfosylizowane, lecz niestety prawie wszystkie zostały przez ówczesnego człowieka połupane na drobne kawałki. W całości zachowała się czaszka psa, kilka kości śródreza i śródstopia, twarde kostki namiętnika, nastopka i człony palców innych gatunków zwierząt.

W materiale kostnym prawie nie znaleziono kości popalonych (za wyjątkiem kilku całkiem spalonych), z czego wynika, że mięso gotowano. To samo stwierdził E. Lubicz-Niezabitowski w materiale kostnym z Biskupina. Tak drobne rozkawałkowanie kości, jak twierdzi E. Lubicz-Niezabitowski, masuwa wnłosek, po obraniu mięsa kości te były tłuczone na drobniejsze kawałki i ponownie gotowane.

Odnosi się to również do kości ze Słupcy, które są potłuczone na drobne kawałki celem całkowitego wykorzystania tłuszczu. W ten sposób wykorzystano całkowicie ubitą zwierzynę, tak iż pozostałe kości nie posiadały nawet wartości dla psów. Najbardziej zniszczone są czaszki, jedynie mózdzienie bydła, kóz

i owiec niekiedy zachowały się w dobrym stanie. Kości długie posiadają potłuczone trzony i nasady, w celu wydobycia szpiku rozłupane są nawet trzony kręgów. Materiał kostny zawiera prawie wyłącznie kości ssaków, znaleziono tylko kilka fragmentów kości ptasich. W skład grupy ssaków wchodzi zwierzęta domowe i dzikie. Zwierzęta domowe to: bydlę typu *Brachyceros Adam.* Niezab., owca wrzosówka (*Ovis aries*), świnia (*Sus scrofa dom. Gray*), koń (*Equus caballus Anton.*), pies (*Canis familiaris L.*) i koza (*Capra hircus L.*). W skład zwierząt dzikich wchodzi następujące gatunki: jeleni (*Cervus elaphus L.*), sarna (*Capreolus capreolus L.*), dzik (*Sus scrofa ferus L.*), zając (*Lepus europaeus Pall.*), żubr (*Bison bonasus L.*) lub tur (*Bos primigenius Bojanus*), bóbr (*Castor fiber L.*) i kuna domowa (*Mustela foina Erxl.*).

Bydło domowe (*Bos taurus L.*)

W grodzie w Słupcy znaleziono dużo szczątków kostnych bydła domowego. W przybliżeniu stwierdzono, że szczątki te pochodzą od 22 osobników. Pod względem liczebności szczątki bydła zawierają przeszło połowę wszystkich pozostałych szczątków zwierzęcych. Kości są połupane na drobne kawałki, w całości zachowało się zaledwie kilka kości śródreza i śródstopia oraz liczne człony palców. Czaszki są porozbijane i zachowały się z nich tylko drobne fragmenty. Wszystkie mózdzienie z wykopalisk ze Słupcy nie posiadają wykształconej szyjki kostnej, a obwód ich podstawy jest prawie równy długości. To samo stwierdził E. Lubicz-Niezabitowski na materiale biskupińskim. Mózdzienie te należą do bydła krótkorogiego (*Bos taurus brachyceros Adametz Niezabitowski*).

Wśród mózdzieni można wyróżnić mózdzienie samców i samic. Mózdzienie samców są krótsze a grubsze, u podstawy mniej lub więcej spłaszczone, u samic natomiast mózdzienie są cieńsze i bardziej wydłużone o stopniowo zwązającym się końcu. W małej ilości spotyka się również szczątki kostno o masywnej budowie, które prawdopodobnie pochodzą od rasy bydła turzego (*Bos taurus primigenius Boj.*).

Oprócz wyżej podanych ras bydła stwierdziłem liczne szczątki bydła torfowego (*Bos taurus palustris Rütimeyer*). Ze względu na silnie zniszczony materiał bydło torfowe podaję z pewnym zastrzeżeniem. Bydło torfowe jest drobniejsze od bydła krótkorogiego, charakteryzuje się drobnymi i silnie spłaszczonymi móz-

dzeniami oraz drobną i wysmukłą budową kości kończyn a zwłaszcza kości śródrcza i śródstopia. Bydło torfowe zbadane zostało przez Rütlimeyera z osad palafitowych Szwajcarii. Bydło to licznie występowało w paleolicie i neolicie środkowej Europy. Obecnie szczątki bydła torfowego znajdowane są często w starszych torfowiskach. Między innymi w małej ilości szczątki tego bydła spotykamy w wykopaliskach ze Stupcy w postaci fragmentów mózdzieni i kości śródrcza i śródstopia.

Mózdzienie

1. Fragment lewego mózdzienia, obwód u nasady 121 mm. Mózdzień jest silnie spłaszczony, zaliczamy go z pewnym zastrzeżeniem do bydła torfowego (*Bos taurus palustris* Rütim).

2. Lewy mózdzień w części górnej zniszczony, obwód u nasady 112 mm. Mózdzień jest silnie spłaszczony, pochodzi zapewne od bydła torfowego.

3. Fragment lewego mózdzienia.

4. Fragment prawego mózdzienia.

5. Fragment lewego mózdzienia, obwód u nasady 137 mm.

6. Fragment prawego mózdzienia, obwód u nasady 206 mm, mózdzień jest silnie spłaszczony.

7. Fragment lewego mózdzienia.

8. Lewy mózdzień, długość zewnętrzna mierzona taśmą 164 mm, długość wewnętrzna mierzona taśmą 142 mm, obwód u nasady 129 mm.

9. Lewy mózdzień, długość zewnętrzna mierzona taśmą 165 mm, długość wewnętrzna mierzona taśmą 113 mm, obwód u nasady 155 mm.

10. Fragment prawego mózdzienia, obwód u nasady 136 mm.

Kości czaszki (cranium)

1. Fragment prawej żuchwy z zębami przedtrzonowymi P_1, P_2 .

2. Fragment lewej żuchwy z zębami przedtrzonowymi P_3, P_3 .

3. Fragment lewej żuchwy z zębami trzonowymi M_2, M_3 .

4. Fragment lewej żuchwy z zębami przedtrzonowymi P_1 .

5. Fragment lewej kości potylicznej z kłykciem.

6. Wyrostek skroniowy i stawowy lewej żuchwy.

7. Fragment lewej szczęki z zębami trzonowymi.

8. Fragment lewej żuchwy z zębami przedtrzonowymi P_3, P_3 i M_1 .

9. Wyrostek stawowy i skroniowy lewej żuchwy.

10. Fragment prawej kości czołowej (os frontale).

11. Fragment prawej żuchwy z zębami trzonowymi M_1, M_2 .

12. Fragment prawej żuchwy z zębami przedtrzonowymi P_2 i P_3 .

13. Fragment prawej żuchwy z zębami trzonowymi M_1, M_2 .

14. Fragment lewej żuchwy z częściowo zachowanym uzębieniem mlecznym P_3 .

15. Fragment lewej szczęki z uzębieniem, długość szeregu zębowego wynosi 118 mm.

16. Fragment prawej żuchwy — przestrzeń międzyzębna (diastema).

17. Fragment prawej żuchwy z zębami przedtrzonowymi P_1, P_2 .

18. Fragment lewej żuchwy z częściowo zachowanym uzębieniem.

19. Fragment lewej żuchwy — przestrzeń międzyzębna (diastema).

20. Fragment lewej żuchwy z częściowo zachowanym uzębieniem.

21. Prawa żuchwa (mandibula), długość szeregu zębów przedtrzonowych i trzonowych 123 mm.

22. Fragment prawej żuchwy z zębami przedtrzonowymi P_1, P_2, P_3 .

23. Fragment lewej żuchwy.

24. Fragment lewej żuchwy z częściowo zachowanym uzębieniem mlecznym.

25. Fragment lewej żuchwy — przestrzeń międzyzębna (diastema).

26. Fragment prawej żuchwy.

27. Fragment trzonu lewej żuchwy.

28. Fragment lewej kości skroniowej (temporale) z aparatem słuchowym.

Łopatką (scapula).

1. Fragment prawej łopatki, szerokość w szyjce 40 mm.

2. Fragment lewej łopatki, wymiary panewki stawowej: szyjno-dooonowy 59 mm, zewnętrzno-żebrowy 44 mm.

3. Fragment prawej łopatki, szerokość w szyjce 42 mm, wymiary panewki stawowej: szyjno-dooonowy 54 mm, zewnętrzno-żebrowy 40 mm.

4. Fragment prawej łopatki, szerokość w szyjce 43 mm, wymiary panewki stawowej: szyjno-dooonowy 60 mm, zewnętrzno-żebrowy 45 mm.

5. Fragment lewej łopatki, szerokość w szyjce 39 mm, wymiary panewki stawowej: szyjno-dooonowy 56 mm, zewnętrzno-żebrowy 42 mm.

6. Fragment lewej łopatki, szerokość w szyjce 40 mm, wymiary panewki stawowej: szyjno-dooonowy 57 mm, zewnętrzno-żebrowy 42 mm.

Kości ramieniowe (humerus).

1. Trzon lewej kości ramieniowej.

2. Fragment trzonu prawej kości ramieniowej.

3. Fragment lewej kości ramieniowej.

4. Fragment prawej kości ramieniowej.

5. Fragment lewej kości ramieniowej.

6. Koniec dalszy lewej kości ramieniowej, szerokość nasady 70 mm.

7. Bliższa nasada lewej kości ramieniowej.

8. Trzon lewej kości ramieniowej.

9. Fragment prawej kości ramieniowej.

10. Fragment dalszej nasady lewej kości ramieniowej.

11. Koniec dalszy z nasadą lewej kości ramieniowej, szerokość nasady 78 mm.

12. Dalsza nasada lewej kości ramieniowej, szerokość nasady 62 mm.

13. Koniec dalszy z nasadą prawej kości ramieniowej, szerokość nasady 75 mm.

14. Trzon prawej kości ramieniowej.

15. Fragment trzonu lewej kości ramieniowej.

16. Prawa kość ramieniowa, długość całkowita kości 248 mm, długość fizjologiczna 223 mm, szerokość dalszej nasady 70 mm (ryc. 1a).

Kości promieniowe (radius).

1. Fragment trzonu prawej kości promieniowej.
2. Trzon lewej kości promieniowej, kość z przodu jest silnie zeszlifowana na kształt łyżwy.
3. Fragment trzonu prawej kości promieniowej.
4. Fragment trzonu lewej kości promieniowej.
5. Koniec dalszy prawej kości promieniowej.
6. Fragment lewej kości promieniowej.
7. Dalsza nasada lewej kości promieniowej, szerokość nasady 61 mm.
8. Fragment bliższej nasady prawej kości promieniowej.
9. Część dalsza z nasadą prawej kości promieniowej, szerokość nasady 74 mm, szerokość powierzchni stawowej 68 mm.
10. Dalsza nasada prawej kości promieniowej, szerokość nasady 62 mm.
11. Dalsza nasada prawej kości promieniowej, szerokość nasady 63 mm.
12. Fragment trzonu lewej kości promieniowej.
13. Część bliższa z nasadą lewej kości promieniowej, szerokość nasady 78 mm.
14. Część bliższa z nasadą lewej kości promieniowej, szerokość nasady 62 mm, szerokość w połowie trzonu 28 mm.
15. Fragment trzonu lewej kości promieniowej.
16. Fragment prawej kości promieniowej.
17. Fragment trzonu prawej kości promieniowej, szerokość w połowie trzonu 29 mm.
18. Fragment prawej kości promieniowej.
19. Fragment dalszej nasady prawej kości promieniowej.
20. Fragment lewej kości promieniowej.
21. Koniec dalszy prawej kości promieniowej, szerokość dalszej nasady 57 mm.
22. Trzon prawej kości promieniowej, szerokość w połowie trzonu wynosi 22 mm, osobnik młody.
23. Lewa kość promieniowa, szerokość bliższej nasady 66 mm, szerokość powierzchni stawowej 61 mm, szerokość w połowie trzonu 29 mm.
24. Lewa kość promieniowa, szerokość bliższej nasady 65 mm, szerokość w połowie trzonu 32 mm.
25. Lewa kość promieniowa z odpadniętą dalszą nasadą, szerokość bliższej nasady 75 mm, szerokość powierzchni stawowej 68 mm, szerokość w połowie trzonu 29,5 mm.
26. Lewa kość promieniowa, długość kości 235 mm, szerokość bliższej nasady 66 mm, szerokość bliższej powierzchni stawowej 61 mm, szerokość dalszej nasady 57 mm, szerokość w połowie trzonu 32 mm (ryc. 1b).
27. Trzon lewej kości promieniowej, szerokość w połowie trzonu 38.
28. Dalsza nasada prawej kości promieniowej, szerokość nasady 61 mm.
29. Lewa kość promieniowa w części dalszej zniszczona, szerokość bliższej nasady 69 mm, szerokość bliższej powierzchni stawowej 63 mm, szerokość w połowie trzonu 34 mm.
30. Koniec dalszy prawej kości promieniowej, szerokość dalszej nasady 60 mm.
31. Część bliższa z nasadą prawej kości promieniowej, szerokość nasady 80 mm, szerokość powierzchni stawowej 72 mm.

32. Lewa kość promieniowa, długość kości 236 mm, szerokość bliższej nasady 70 mm, szerokość bliższej powierzchni stawowej 63 mm, szerokość w połowie trzonu 38 mm, szerokość dalszej nasady 65 mm.

Kości łokciowe (ulna).

1. Część bliższa lewej kości łokciowej, długość wyrostka łokciowego (olecranon ulnae) wynosi 80 mm.
2. Lewy wyrostek łokciowy (olecranon ulnae), długość 92 mm.
3. Fragment prawej kości łokciowej potężnej budowy.

Ryc. 1. Stupca. Kości bydlę krótkorogiego. — Fig. 1. Stupca. Bos taurus brachyceros Adametz-Niezabitowski, a. Humerus, b. Radius, c. Tibia.

4. Fragment trzonu prawej kości łokciowej.
5. Fragment lewej kości łokciowej.
6. Prawy wyrostek łokciowy (olecranon ulnae), długość wyrostka 74 mm.
7. Część bliższa prawej kości łokciowej z wyrostkiem łokciowym (olecranon ulnae), długość wyrostka 94 mm.
8. Fragment lewej kości łokciowej.
9. Fragment trzonu prawej kości łokciowej.

Kości miednicowe (pelvis).

1. Fragment lewej kości biodrowej (os ilium).
2. Prawa kość biodrowa (os ilium).
3. Fragment lewej kości biodrowej (os ilium).
4. Fragment prawej kości biodrowej (os ilium).
5. Fragment lewej kości kulszowej (os ischi).
6. Fragment prawej kości kulszowej (os ischi).
7. Fragment kości łonowej (os pubis).

Bydło domowe (*Bos taurus* L.)
Kości śródrcza (os metacarpus III + IV)
Prawe kości śródrcza

Nr bieżący	Długość całkowita kości w mm	Wymiary bliższej nasady		Wymiary dalszej nasady		Szerokość w połowie trzonu
		poprzeczny	strzałkowy	poprzeczny	strzałkowy	
1	173	52	33,5	—	—	26,5
2	—	51	30	—	—	—
3	—	48	33	—	—	—
4	—	—	—	51	29	—
5	—	44	26	—	—	—
6	—	—	—	—	—	19
7	173	58	34,5	62	30	33,5
8	—	—	—	—	—	26
9	—	50	31	—	—	—
10	—	—	—	—	—	20
11	—	50	30	—	—	27
12	—	48,5	30	—	—	—
13	—	—	—	53,5	27,5	—
14	173	50	30,5	49	27	26
15	—	51,5	30	—	—	26
16	167	47	28	48	27,5	25
17	163	53	32	55	28,5	28,5
18	—	57	34	—	—	29
19	172,5	48	28	52	29	26
20	—	54	31	—	—	—
21	—	49	29	—	—	26
22	—	49	29	—	—	—

Lewe kości śródrcza

1	177	57,5	35	59,5	30,5	20
2	—	48	26	—	—	—
3	—	47	28	—	—	26,5
4	—	47,5	—	—	—	24
5	—	58	30	—	—	—
6	176	57,5	35	60	30,5	29
7	174	51	—	—	—	27
8	—	48	—	—	—	—
9	—	61	38	—	—	—
10	—	53	33	—	—	29
11	—	55	34,5	—	—	28
12	165	54	32,5	—	—	—
13	—	55,5	33	—	—	29
14	164	46	28	50	28	25
15	—	57	34	—	—	—
16	173	47,5	27	52,5	27	25
17	—	53	31	—	—	27
18	162	45	28	48	28	24

Kości udowe (femur).

1. Fragment trzonu lewej kości udowej.
2. Krętarz lewej kości udowej (trochanter).
3. Fragment trzonu prawej kości udowej (corpus femoris).
4. Fragment lewej kości udowej.
5. Fragment prawej kości udowej.
6. Dalsza nasada prawej kości udowej, szerokość nasady 90 mm.

Kości piszczelowe (tibia).

1. Część dalsza z nasadą lewej kości piszczelowej. wymiary nasady: czołowy 53,5 mm, strzałkowy 38,5 mm.
2. Część dalsza z nasadą lewej kości piszczelowej. wymiary nasady: poprzeczny 59 mm, strzałkowy 43 mm.
3. Część dalsza z nasadą lewej kości piszczelowej. wymiary nasady: poprzeczny 58 mm, strzałkowy 41 mm.

4. Fragment części bliższej lewej kości piszczelowej.
5. Część dalsza z nasadą lewej kości piszczelowej, wymiary nasady: poprzeczny 54 mm, strzałkowy 38 mm.
6. Część dalsza z nasadą lewej kości piszczelowej, wymiary nasady: poprzeczny 53 mm, strzałkowy 36 mm.
7. Część dalsza z nasadą lewej kości piszczelowej, wymiary nasady: poprzeczny 60 mm, strzałkowy 41 mm.
8. Część dalsza z nasadą lewej kości piszczelowej, wymiary nasady: poprzeczny 52 mm, strzałkowy 37 mm, szerokość w połowie trzonu 28 mm.
9. Część dalsza z nasadą lewej kości piszczelowej, wymiary nasady: poprzeczny 50 mm, strzałkowy 32 mm.
10. Część bliższa z nasadą lewej kości piszczelowej, wymiary nasady: poprzeczny 85 mm, strzałkowy 74 mm.
11. Fragment trzonu lewej kości piszczelowej.
12. Fragment trzonu lewej kości piszczelowej.
13. Fragment trzonu lewej kości piszczelowej.
14. Fragment części bliższej lewej kości piszczelowej.
15. Lewa kość piszczelowa, długość kości 298 mm, wymiary bliższej nasady: poprzeczny 71 mm, strzałkowy 70 mm, wymiary dalszej nasady: poprzeczny 51,5 mm, strzałkowy 38 mm, szerokość w połowie trzonu 34 mm (ryc. 1c).
16. Lewa kość piszczelowa z odpadniętą bliższą nasadą, wymiary dalszej nasady: poprzeczny 59 mm, strzałkowy 41 mm, szerokość w połowie trzonu 39 mm.
17. Koniec dalszy lewej kości piszczelowej, wymiary dalszej nasady: poprzeczny 63 mm, strzałkowy 44 mm.
18. Fragment lewej kości piszczelowej.
19. Część dalsza z nasadą lewej kości piszczelowej, wymiary nasady: poprzeczny 61,5 mm, strzałkowy 44 mm.
20. Część dalsza z nasadą lewej kości piszczelowej, wymiary nasady: poprzeczny 54 mm, strzałkowy 39 mm.
21. Fragment trzonu lewej kości piszczelowej.
22. Część dalsza z nasadą lewej kości piszczelowej, wymiary nasady: poprzeczny 59 mm, strzałkowy 41 mm.
23. Część dalsza z nasadą prawej kości piszczelowej, wymiary nasady: poprzeczny 62 mm, strzałkowy 38 mm.
24. Część dalsza z nasadą prawej kości piszczelowej, wymiary nasady: poprzeczny 57 mm, strzałkowy 41 mm.
25. Część dalsza z nasadą prawej kości piszczelowej, wymiary nasady: poprzeczny 62 mm, strzałkowy 45 mm.
26. Część dalsza z nasadą prawej kości piszczelowej, wymiary nasady: poprzeczny 62 mm, strzałkowy 43 mm.
27. Część dalsza z nasadą prawej kości piszczelowej, wymiary nasady: poprzeczny 57,5 mm, strzałkowy 40 mm.
28. Fragment trzonu prawej kości piszczelowej.
29. Fragment trzonu prawej kości piszczelowej.
30. Część dalsza z nasadą prawej kości piszczelowej.

wymiary nasady: poprzeczny 57 mm, strzałkowy 41 mm.

31. Koniec dalszy z nasadą prawej kości piszczelowej, wymiary nasady: poprzeczny 51 mm, strzałkowy 41 mm.

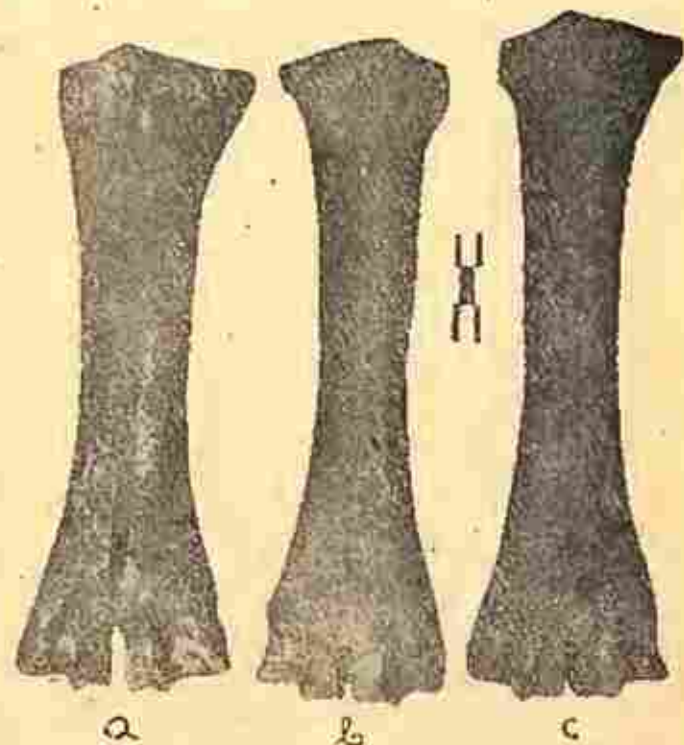
32. Koniec dalszy z nasadą prawej kości piszczelowej, wymiary nasady: poprzeczny 59 mm, strzałkowy 41 mm.

33. Koniec dalszy z nasadą prawej kości piszczelowej, wymiary nasady: poprzeczny 56 mm, strzałkowy 40 mm, szerokość w połowie trzonu 34 mm.

34. Koniec dalszy z nasadą prawej kości piszczelowej, wymiary nasady: poprzeczny 52 mm, strzałkowy 36 mm.

35. Fragment trzonu prawej kości piszczelowej, szerokość w połowie trzonu wynosi 38 mm.

36. Koniec dalszy z nasadą prawej kości piszczelowej, wymiary nasady: poprzeczny 55 mm, strzałkowy 40 mm.

Ryc. 2. Słupca. Kości bydlę krótkorogiego. Kości śródreżca. — Fig. 2. Słupca. Bos taurus brachyceros Adametz-Niezabitowski, Metacarpus III+IV.

37. Koniec dalszy z nasadą prawej kości piszczelowej, wymiary nasady: poprzeczny 58 mm, strzałkowy 42 mm.

38. Fragment trzonu prawej kości piszczelowej, szerokość w połowie trzonu 37 mm.

39. Fragment trzonu prawej kości piszczelowej.

40. Koniec dalszy z nasadą prawej kości piszczelowej, wymiary nasady: poprzeczny 58 mm, strzałkowy 42 mm.

41. Koniec dalszy z nasadą prawej kości piszczelowej, wymiary nasady: poprzeczny 59 mm, strzałkowy 44 mm.

42. Fragment trzonu prawej kości piszczelowej.

Tabela II

Bydło domowe (*Bos taurus* L.)

Kości skokowe (talus)

Prawe kości skokowe

L. p.	wysokość kości w mm.	szerokość kości w mm.
1	58	35
2	55	33
3	59	38
4	59	38
5	58	36
6	59	37
7	65	42
8	64	42
9	58	36
10	59	40
11	58	28
12	58	36

Lewe kości skokowe

1	62	40
2	58	35
3	62	40
4	57	37
5	64	41
6	60	38
7	57	35
8	54	34
9	58	38
10	58	36
11	64	40
12	60	39
13	58	38
14	57	36

Kości kwadratowe (os cuboideum).

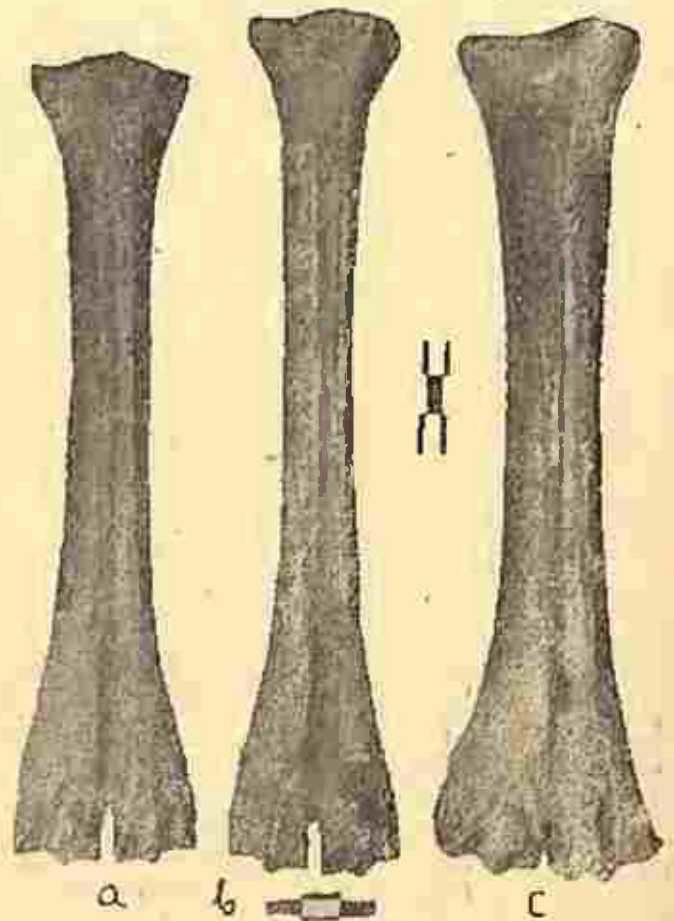
1. Lewa kość kwadratowa, wymiary kości: poprzeczny 57 mm, strzałkowy 55 mm.
2. Lewa kość kwadratowa, wymiary kości: poprzeczny 51 mm, strzałkowy 50,5 mm.
3. Lewa kość kwadratowa, wymiary kości: poprzeczny 45 mm, strzałkowy 45 mm.
4. Lewa kość kwadratowa, wymiary kości, poprzeczny 54 mm, strzałkowy 53 mm.
5. Lewa kość kwadratowa, wymiary kości: poprzeczny 54 mm, strzałkowy 53 mm.
6. Lewa kość kwadratowa, wymiary kości: poprzeczny 52 mm, strzałkowy 52 mm.
7. Lewa kość kwadratowa, wymiary kości, poprzeczny 49 mm, strzałkowy 48 mm.
8. Prawa kość kwadratowa, wymiary kości, poprzeczny 50,5 mm, strzałkowy 51 mm.
9. Prawa kość kwadratowa, wymiary kości, poprzeczny 46 mm, strzałkowy 45 mm.
10. Prawa kość kwadratowa, wymiary kości, poprzeczny 49 mm, strzałkowy 47 mm.
11. Prawa kość kwadratowa, wymiary kości, poprzeczny — 49,5 mm, strzałkowy 47 mm.
12. Prawa kość kwadratowa, wymiary kości, poprzeczny 46 mm, strzałkowy 43 mm.

13. Prawa kość kwadratowa, wymiary kości, poprzeczny 49 mm strzałkowy 49 mm.

Koń (*Equus caballus* Antonius)

Koń z grodziska prehistorycznego Słupcy należał również do zwierząt domowych. W wykopaliskach ze Słupcy koń pod względem ilości szczątków kostnych występuje na czwartym miejscu po bydło, owcy i świni. Ogólna ilość znalezionych ułamków kostnych i kości wynosi 185.

Koń używany był przez ówczesnego człowieka w pewnym stopniu zapewne jako siła pociągowa. Jak podaje E. Lubicz Niezabitowski w oparciu o materiały biskupińskie, konia używano do polowania. Odnosi się to zapewne również do grodziska w Słupcy, gdzie znaleziono dość liczne szczątki tego zwierzęcia.

Ryc. 3. Słupca. Bydło krótkorogie. Kości śródstopia. — Fig. 3. *Bos taurus brachyceros* Adametz-Niezabitowski. Metacarpus III—IV.

W wykopaliskach ze Słupcy szczątki kostne koni podobnie jak i innych zwierząt są mocno połamane. Nasuwa to przypuszczenie, że mięso koni w pewnym stopniu mogło być zjadane przez mieszkańców osady.

Koń kultury lużyckiej ze Słupcy był nieduży, dochodził do rozmiarów tarpana stepowego, opracowanego przez Vetulaniego w pracy pod tyt.: Dalsze badania nad konikiem polskim. Kraków 1928 i był znacznie mniejszy od koni biskupińskich.

Tabela III

Bydło domowe (*Bos taurus* L.)
Kości śródstopia (os metatarsus III + IV)
Prawe kości śródstopia

Nr bieżący	Długość całkowita kości w mm	Wymiary bliższej nasady		Wymiary dalszej nasady		Szerokość w połowie trzonu
		poprzeczny	strzałkowy	poprzeczny	strzałkowy	
1	214	47	44	56,5	35	25
2	—	38	34	—	—	—
3	—	58	50	—	—	—
4	—	—	—	47,5	—	24
5	—	—	—	—	—	24
6	—	—	—	47	26	23
7	—	51	47	—	—	—
8	—	—	—	—	—	23,5
9	—	—	—	54,5	31	—
10	—	—	—	—	—	25
11	—	—	—	44	25,5	20
12	—	—	—	51	30	—
13	—	30	38	—	—	—
14	—	—	—	55	30	—
15	—	—	—	55	30	—
16	—	42,5	40	—	—	—
17	207	44	41	48,5	28,5	22
18	—	—	—	51	27,5	—
19	—	—	—	—	—	28

Lewe kości śródstopia

1	200	48	—	59	—	27
2	—	48	47	—	—	—
3	—	42	37	—	—	—
4	—	—	—	58	32	—
5	—	39	37,5	—	—	—
6	—	46	—	—	—	—
7	—	45	40	—	—	24
8	—	—	—	51,5	27	—
9	194,5	38	37	45	26,5	24
10	—	—	—	57	30	—
11	186	48,5	31	50,5	27	25
12	—	—	—	55	28,5	—
13	197	39,5	39,5	46,5	27	21
14	—	—	—	45	26	21
15	—	—	—	45	27	—
16	—	—	—	51	27	—
17	215	39	39	44	27	20
18	203	40,5	38	47	27	21
19	—	42	42	—	—	—
20	—	46	43	—	—	—

Koń. Kości czaszki

1. Fragment kości czołowej (os frontale).
2. Fragment lewej kości skroniowej (os temporale) z aparatem słuchowym.
3. Fragment prawej szczęki z zębami trzonowymi $M_1M_2M_3$.
4. Fragment lewej żuchwy z zębami trzonowymi $M_1M_2M_3M_4$.

5. Przednia część żuchwy, największa szerokość z przodu u nasady siekaczy wynosi 68 mm, w zwężeniu 43,5 mm.

5. Przednia część żuchwy, największa szerokość z przodu u nasady siekaczy wynosi 70 mm, szerokość w zwężeniu żuchwy wynosi 44,5 mm.

6. 23 zęby szczęki górnej i 28 zębów szczęki dolnej.

7. Fragment lewej szczęki z zębami trzonowymi $M_1M_2M_3M_4$.

8. Fragment lewej szczęki z zębami trzonowymi $M_1M_2M_3M_4$.

Koń. Kości łopatki (scapula)

1. Fragment prawej łopatki małej formy konia.
2. Fragment prawej łopatki, szerokość w szyjce

Bydło domowe (*Bos taurus* L.)
Człony palców (phalan I)

Tabela IV

Nr bieżący	Długość całkowita członu w mm	Długość przysiódkowa członu w mm	Wymiary bliższej nasady		Wymiary dalszej nasady	
			poprzeczny	strzałkowy	poprzeczny	strzałkowy
1	55,5	50	30	31	25	22
2	51	45,5	29	30	28	21
3	57	52	29	33	27	22
4	52	49	31	33	30	22
5	55	49	27	31	25	21
6	52	46	26	29	26	20
7	50	47	23	27	22	17,5
8	54	50	24	28	23	18
9	51	48	25	31	26	20
10	52	48	24	28	23	18
11	57	52,5	28	32,5	27	21
12	53	49	28,5	30	28	20
13	52	48	26	29	25	19
14	53	48,5	26	29	24,5	19
15	54	50	29	33	25,5	20
16	58	53	28,5	33	28	22
17	57	54	29	32	27	21
18	52	49	27	30	25	18,5
19	57	52	28	32	29	22
20	61	54	29	32,5	26,5	22
21	50	46	27	28	26	19
22	51	48	27	29,5	25	20
23	53	51	23,5	28	23	18
24	49	44	26	28	26	20
25	53	48,5	29	33	28,5	20,5
26	51,5	48	25	29	23,5	17
27	53	50	25	29	29	19
28	56	51	26,5	31	27	20
29	50	47	25,5	28	24	19,5
30	53,5	50	28	30	21	20
31	57	52,5	29,5	32	29	20
32	54	51	26	30	25	20
33	49,5	46	25	29	23,5	18
34	49	46	25	28	24	19
35	55	52	26,5	31	23,5	20
36	55	49	29	29	27	20,5
37	54	48,5	30	30	28	21
38	56,5	52	28	31	27,5	21
39	53	48,5	24	30	27	22
40	53	48,5	27	30	25	20
41	55	51	26	29	23,5	18
42	52	47	25	28,5	23	17
43	47	44	25	26	23,5	16,5
44	55	50	28	33	26	21
45	58	54	27,5	32	27	20,5
46	54	49	25,5	29	26	18
47	51	46,5	23	27	22	18
48	49	44,5	22,5	24,5	21,5	17
49	58	53	27,5	32	27,5	21
50	52	48	25	29	22	17
51	52	46,5	30	31,5	28	20,5
52	43	49	24	27	22	17
53	50	45	20	26	21	16
54	54	48	30,5	21	26	20,5
55	52	48	24	27,5	25	20
56	51	46,5	25	27	25	18
57	49	44	26	27	26	18,5
58	49	45	25	27	18	17
59	50	46	24	29	25	19
60	52	48	26	28	25	16
61	49	45	24	24	22	17,5
62	48	43	26	27	24	18
63	51	47	24	27	23	18
64	58	53	29	31	28	21
65	51	47	29	31	28	22
66	51	46,5	25	29	24	20
67	51	46	27,5	30	25	20
68	49	43	26	27	26	20
69	49	44	24,5	29	25	18
70	50	46	21	28	24,5	19,5

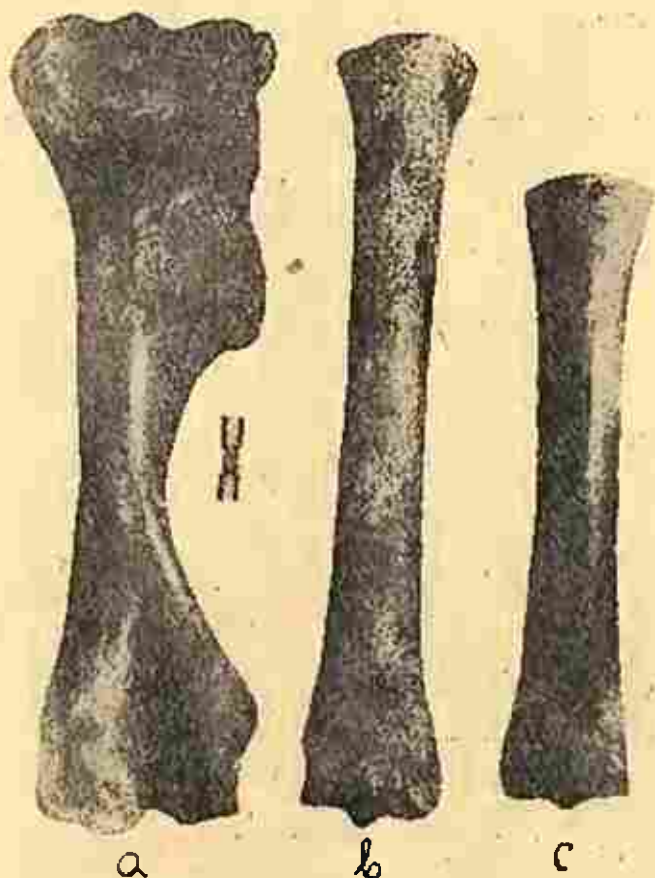
65 mm, wymiary panewki: szyjno-dooonowy 84 mm, zewnątrzno-żebrowy 46 mm.

Kości ramienne (humerus).

1. Część dalsza z nasadą prawej kości ramiennej, szerokość nasady 70 mm.
2. Fragment trzonu prawej kości ramiennej.
3. Dalsza nasada prawej kości ramiennej, szerokość nasady 72 mm.
4. Lewa kość ramieniowa, długość całkowita 263 mm, długość fizjologiczna 252 mm, szerokość dalszej nasady 66 mm (ryc. 4a).
5. Trzon prawej kości ramiennej ze zniszczonymi nasadami.

Kości łokciowe (ulna).

1. Fragment trzonu lewej kości łokciowej.
2. Fragment trzonu lewej kości łokciowej.
3. Koniec bliższy lewej kości łokciowej.
4. Część bliższa lewej kości łokciowej, długość wyrostka łokciowego wynosi 73 mm.
5. Część bliższa prawej kości łokciowej, długość wyrostka łokciowego wynosi 75 mm.

Ryc. 4. Słupca. Kości konia. a. Kość ramieniowa, b. Kość śródstopia, c. Kość śródreża. — Fig. 4. Słupca. Equus caballus. a. Humerus, m. Metatarsus, c. Metacarpus.

Kości promienne (radius).

1. Fragment trzonu lewej kości promiennej.
2. Fragment trzonu lewej kości promiennej.
3. Fragment trzonu lewej kości promiennej.
4. Bliższa nasada prawej kości promiennej, wy-

miary nasady: poprzeczny — czołowy 68 mm, strzałkowy 34 mm.

5. Bliższa nasada lewej kości promiennej, szerokość nasady 72 mm, szerokość powierzchni stawowej 62 mm.
6. Dalsza nasada lewej kości promiennej, szerokość nasady 58 mm, szerokość powierzchni stawowej 53 mm.
7. Część dalsza z nasadą prawej kości promiennej, wymiary nasady, poprzeczny — czołowy 68 mm, strzałkowy 42 mm, szerokość powierzchni stawowej 57 mm.
8. Fragment lewej kości promiennej.
9. Fragment dalszej nasady prawej kości promiennej.
10. Bliższa nasada prawej kości promiennej, wymiary nasady: poprzeczny — czołowy 68 mm, strzałkowy 34 mm.
11. Prawa kość promieniowa, długość kości 290 mm, szerokość bliższej nasady: 72 mm, szerokość dalszej nasady 69 mm, szerokość w połowie trzonu 35 mm.
12. Trzon prawej kości promiennej, szerokość w połowie trzonu 34 mm.

Kości udowe (femur)

1. Fragment trzonu lewej kości udowej.
2. Fragment bliższej nasady lewej kości udowej.
3. Główka prawej kości udowej (caput femoris).
4. Fragment trzonu prawej kości udowej.
5. Fragment dalszej nasady lewej kości udowej.

Kości skokowe (talus).

1. Lewa kość skokowa, wysokość kości 55 mm, szerokość 46,5 mm.
2. Lewa kość skokowa, wysokość kości 50 mm, szerokość 43 mm.
3. Prawa kość skokowa, wysokość kości 52 mm, szerokość 44,5 mm.

Człony palców (phalanx III)

1. Trzeci człon palca, szerokość członu 64 mm, szerokość powierzchni stawowej 41 mm.
2. Trzeci człon palca, długość członu 56 mm, szerokość powierzchni stawowej 40 mm.
3. Trzeci człon palca, długość członu 61,5 mm, szerokość 77 mm, szerokość powierzchni stawowej 42 mm.
4. Trzeci człon palca, długość całkowita 55 mm, szerokość powierzchni stawowej 45 mm.

Świnia domowa (Sus scrofa domestica Gray).

W wykopaliskach kultury łużyckiej ze Słupcy szczątki świni zajmują trzecie miejsce w zespole zwierząt domowych. Ogólnie udało się rozpoznać i oznaczyć około 200 fragmentów kostnych. Pod względem zachowania kości świni w stosunku do innych gatunków zwierząt są najbardziej zniszczone. Nie znaleziono żadnej czaszki, nie udało się znaleźć nawet jednej długiej kości w dobrym stanie zachowanej.

Kości świni były tak połamane, że niekiedy wogóle nie można było ich rozpoznać od kości innych gatunków zwierząt. Z tego nasuwa się wniosek, że hodowla świni w okresie przedhistorycznym miała pewne znaczenie gospodarcze a mięso wśród społeczności ów-

Koń (*Equus caballus* Antonius)
Kości śródreżca (metacarpus III) Ryc. 4c
Prawe kości śródreżca

Tabela V

Nr bieżący	Długość kości mierzona w mm	Wymiary bliższej nasady		Wymiary dalszej nasady		Szerokość w połowie trzonu
		poprzeczny	strzałkowy	poprzeczny	strzałkowy	
1	200	47	30	—	—	30
2	—	—	—	46	36	—
3	205	46	20	43	32	29
4	—	—	—	43	32	29
5	—	—	—	46	33	—
Lewe kości śródreżca						
1	—	—	—	47	37	—
2	—	—	—	46	36	—
3	—	—	—	47	35	—
4	—	—	—	51	37	—
5	—	—	—	49	36	—
6	—	—	—	47	35	—

Tabela VI

Koń (*Equus caballus* Antonius)
Kości piszczelowe (tibia)
Prawe kości piszczelowe

Nr bieżący	Długość całkowita kości w mm	Wymiary bliższej nasady		Wymiary dalszej nasady		Szerokość w połowie trzonu
		poprzeczny	strzałkowy	poprzeczny	strzałkowy	
1	320	—	68	80	38	34
2	—	—	—	88	39,5	—
3	—	—	—	62	39	—
4	315	78	—	62	38	34
Lewe kości śródstopia						
1	—	91	80	—	—	—
2	—	88	80	—	—	35

Tabela VII

Koń (*Equus caballus* Antonius)
Kości śródstopia (os metatarsus III) Ryc. 4b
Lewe kości śródstopia

Nr bieżący	Długość całkowita kości w mm	Wymiary bliższej nasady		Wymiary dalszej nasady		Szerokość w połowie trzonu
		poprzeczny	strzałkowy	poprzeczny	strzałkowy	
1	250	47,5	40	46	36	28,5
2	—	—	—	46	35	—
3	—	—	—	46	35	—
4	—	—	—	49	36,5	—
5	—	45	39	—	—	—
6	—	—	—	40	36	—
Prawe kości śródstopia						
1	252,5	48	41	47	37	28
2	—	—	—	46,5	35	—

Koń (*Equus caballus* Antonius)
Człony palców (phalanx I)

Tabela VIII

Nr bieżący	Długość całkowita kości w mm	Długość przyśrodkowa kości w mm	Wymiary bliższej nasady		Wymiary dalszej nasady	
			poprzeczny	strzałkowy	poprzeczny	strzałkowy
1	80	76	54	36	47	22
2	72	65	52	34,5	40,5	—
3	—	—	50	34	—	—
4	—	—	53	37	—	—
5	75	—	49	32	43,5	23
6	73	67	48	31	41	22
7	70	65	51,5	34	40	22,5
8	80	74	54	36	46,5	22
9	—	—	—	—	36	21
10	76	70	51	31,5	41,5	22,5

Człony palców (phalanx II)

Nr bieżący	Długość całkowita kości w mm	Długość przyśrodkowa kości w mm	Wymiary bliższej nasady		Wymiary dalszej nasady	
			poprzeczny	strzałkowy	poprzeczny	strzałkowy
1	38	—	43	—	42	—
2	40	34	48,5	29	46	24
3	41	34	42	26,5	42	23
4	44	35	49	30	44	26
5	38	—	46	—	44	—

czesnej było najchętniej spożywane. W celu wydobycia resztek tłuszczu rozbijano nawet i trzony kręgów oraz inne kości krótkie.

Pomimo tak zniszczonego materiału można stwierdzić, że zawiera on dwie formy świń żyjące obok siebie w osadach kultury lużyckiej w Słupcy.

Świnka mała o delikatnej budowie kości, zbliżona do typu *Sus scrofa palustris* Rüttimeyer. Świnka ta zapewne była trzymana w zamknięciu, co niewątpliwie w pewnym stopniu odbiło się na jej budowie.

Forma druga świń była znacznie większa, zbliżona pod względem budowy i wielkości do dzika europejskiego; jest to *Sus scrofa domestica* Gray.

Z powodu mocno pogruchoanego materiału trudno jest ustalić, jaka z podanych form dominowała pod względem ilości nad drugą. O ile chodzi o wiek bitych zwierząt, to większość była bita w wieku dojrzałym, w uzębieniu trzeci trzonowiec wybił się, lecz niekiedy nie był jeszcze w użyciu.

Często spotykane są schorzenia na kościach, są to narośla najczęściej kształtu gąbczastego, spowodowane zapewne przez promienicę (*actinomyces*), która powoduje tego rodzaju zniekształcenia tkanki kostnej.

Kości czaszki

1. Fragment kości czołowej (os frontale), kość jest prosta bez wklęsnięcia.
2. Fragment kości potylicznej (os occipitale) z prawym kłykiem (*condylus dexter*).
3. Fragment prawej kości skroniowej (os temporale) z aparatem słuchowym.
4. Fragment prawej kości ciemieniowej (os parietale).
5. Fragment kości czołowej z lewym oczodołem.

Kości szczęki (maxilla)

1. Fragment lewej szczęki z zębami przedtrzonowymi $P_1P_2P_3$.
2. Fragment lewej szczęki z zębami trzonowymi M_1M_2 .
3. Fragment prawej szczęki z zębem M_2 .
4. Fragment prawej szczęki z M_1 .
5. Fragment lewej szczęki z zębami $C_1F_1P_1P_2$.
6. Fragment lewej szczęki z zębami trzonowymi M_1M_2 .
7. Fragment prawej szczęki z zębami $P_1P_2M_1M_2$.
8. Fragment prawej szczęki z zębami M_1M_2 .
9. Fragment prawej szczęki z zębami przedtrzonowymi $P_1P_2P_3$.
10. Fragment lewej szczęki z zębami P_3M_1 .

Kości żuchwy (mandibula)

1. Fragment lewej żuchwy z zębami trzonowymi M_2M_3 .
2. Fragment lewej żuchwy z odlamanym kłębem.
3. Fragment lewej żuchwy z zębem M_3 , długość korony $M_3=29$ mm, szerokość korony $M_3=14,5$ mm.
4. Fragment lewej żuchwy z zębami przedtrzonowymi $P_1P_1P_2P_3$.
5. Fragment prawej żuchwy z zębami P_3M_1 .
6. Fragment prawej żuchwy z zębami trzonowymi M_1M_2 .
7. Fragment prawej żuchwy z zębami przedtrzonowymi $P_1P_2P_3$.
8. Fragment lewej żuchwy z zębami przedtrzonowymi i trzonowymi osobnika młodego.
9. Ząb trzeci trzonowy M_3 , długość korony $M_3=30$ mm, szerokość korony $M_3=14$ mm.

10. Fragment prawej żuchwy z zębem trzonowym M_3 , długość korony $M_3=28$ mm, szerokość 13 mm.

11. Fragment prawej szczęki z zębem M_3 , długość korony $M_3=27$ mm, szerokość 13,5 mm.

12. Fragment lewej żuchwy z zębami trzonowymi M_1M_3 , długość korony $M_3=26$ mm, szerokość 13 mm.

Lopatka (scapula)

1. Fragment prawej łopatki, szerokość w szyjce 26 mm.

2. Fragment prawej łopatki.

3. Fragment lewej łopatki.

4. Fragment lewej łopatki, szerokość w szyjce 25 mm.

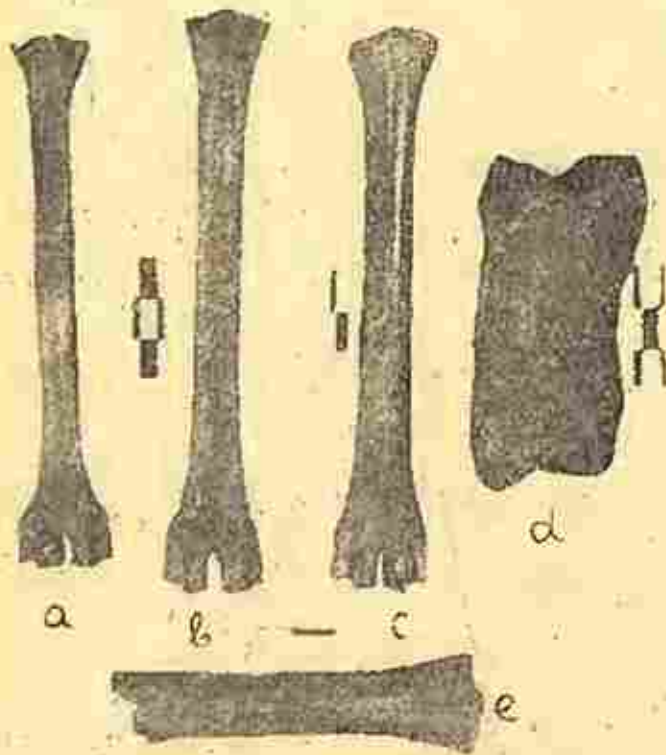
5. Fragment lewej łopatki, szerokość w szyjce 27 mm.

6. Fragment lewej łopatki, szerokość w szyjce 22 mm.

7. Fragment lewej łopatki, szerokość w szyjce 23 mm.

8. Fragment prawej łopatki, szerokość w szyjce 24 mm.

9. Fragment prawej łopatki, szerokość w szyjce 26 mm.

Ryc. 5. Słupca. a Kość śródstopia kozy III i IV, b. Kość śródstopia owcy, c i c. Kości śródreza owcy, d. Pierwszy człon palca żubra lub tura. — Fig. 5. Słupca, a. *Capra hircus*, Metatarsus II of IV, b. *Ovis aries*, Metatarsus, c i c. *Ovis aries*, Metacarpus, d. *Bison bonasus* L. ou *Bos primigenius* Boj. Phalanx I.

10. Fragment lewej łopatki, szerokość w szyjce 23 mm, wymiary panewki: szyjno-dooonowy 36 mm, zewnętrzno-żebrowy 24 mm.

11. Lewa łopatka, w górnej części zniszczona, szerokość w szyjce 23 mm, wymiary panewki: szyjno-dooonowy 34,5 mm, zewnętrzno-żebrowy 25 mm.

Kości ramieniowe (humerus)

1. Fragment trzonu prawej kości ramieniowej.

2. Fragment trzonu lewej kości ramieniowej.

3. Trzon prawej kości ramieniowej.

4. Część dalsza lewej kości ramieniowej.

5. Fragment trzonu lewej kości ramieniowej.

6. Fragment lewej kości ramieniowej.

7. Część dalsza z nasadą prawej kości ramieniowej, szerokość nasady 40 mm.

8. Część dalsza z nasadą prawej kości ramieniowej, szerokość nasady 38 mm, najmniejsza szerokość trzonu 16 mm.

9. Część dalsza z nasadą prawej kości ramieniowej, szerokość nasady 41 mm, najmniejsza szerokość trzonu 16,5 mm.

10. Dalsza nasada lewej kości ramieniowej, szerokość nasady 42 mm.

11. Fragment trzonu prawej kości ramieniowej.

12. Fragment prawej kości ramieniowej.

13. Dalsza część z nasadą prawej kości ramieniowej, szerokość nasady 42 mm.

14. Fragment lewej kości ramieniowej.

15. Fragment prawej kości ramieniowej.

16. Dalsza część z nasadą prawej kości ramieniowej, szerokość nasady 39 mm.

Kości promieniowe (radius)

1. Fragment prawej kości promieniowej.

2. Fragment trzonu prawej kości promieniowej.

3. Trzon lewej kości promieniowej.

4. Prawa kość promieniowa bez dalszej nasady, szerokość bliższej nasady 30 mm.

5. Trzon prawej kości promieniowej.

6. Fragment prawej kości promieniowej.

7. Fragment lewej kości promieniowej.

8. Fragment lewej kości promieniowej.

9. Fragment lewej kości promieniowej.

10. Trzon lewej kości promieniowej z odpadniętymi nasadami.

11. Część bliższa z nasadą prawej kości promieniowej, szerokość nasady 29 mm.

12. Trzon prawej kości promieniowej z odpadniętymi nasadami.

13. Część bliższa z nasadą prawej kości promieniowej, szerokość nasady 33 mm.

14. Prawa kość promieniowa bez dalszej nasady, szerokość bliższej nasady 30 mm, szerokość w połowie trzonu 22 mm.

Kości łokciowe (ulna)

1. Fragment lewej kości łokciowej.

2. Fragment lewej kości łokciowej.

3. Fragment prawej kości łokciowej.

4. Część bliższa lewej kości łokciowej.

5. Fragment lewej kości łokciowej.

6. Fragment prawej kości łokciowej.

7. Fragment prawej kości łokciowej.

8. Fragment prawej kości łokciowej.

9. Fragment lewej kości łokciowej.

10. Fragment lewej kości łokciowej.

11. Trzon prawej kości łokciowej.

12. Fragment prawej kości łokciowej.

13. Trzon lewej kości łokciowej.

14. Trzon lewej kości łokciowej.

Kości udowe (os femoris)

1. Dalsza nasada prawej kości udowej, szerokość nasady 45 mm.
2. Fragment prawej kości udowej.
3. Część bliższa lewej kości udowej.
4. Fragment lewej kości udowej.
5. Część dalsza lewej kości udowej.
6. Fragment prawej kości udowej.
7. Fragment lewej kości udowej.
8. Fragment prawej kości udowej.
9. Fragment lewej kości udowej.
10. Fragment prawej kości udowej.
11. Fragment prawej kości udowej.
12. Fragment dalszej nasady prawej kości udowej.
13. Fragment trzonu lewej kości udowej.
14. Część dalsza prawej kości udowej.
15. Główka prawej kości udowej.

Kości piszczelowe (tibia)

1. Część bliższa z nasadą prawej kości piszczelowej, szerokość nasady 45 mm.
2. Fragment trzonu lewej kości piszczelowej.
3. Fragment trzonu prawej kości piszczelowej.
4. Część bliższa z nasadą prawej kości piszczelowej, wymiary nasady, poprzeczny 44 mm, strzałkowy 39 mm.
5. Trzon prawej kości piszczelowej.
6. Fragment prawej kości piszczelowej.
7. Fragment trzonu prawej kości piszczelowej.
8. Fragment trzonu prawej kości piszczelowej.
9. Trzon lewej kości piszczelowej, szerokość w połowie trzonu 17 mm.
10. Fragment prawej kości piszczelowej.
11. Fragment lewej kości piszczelowej.
12. Trzon lewej kości piszczelowej, szerokość w połowie trzonu 18 mm.
13. Trzon lewej kości piszczelowej, szerokość w połowie trzonu 21 mm.

Kości skokowe (talus)

1. Prawa kość skokowa, wysokość kości 40,5 mm, szerokość 22,5 mm.
2. Fragment prawej kości skokowej.
3. Lewa kość skokowa, wysokość kości 37,5 mm, szerokość 21 mm.

Owca (*Ovis aries*)

Pod względem ilości szczątków owca w grodzisku kultury lużyckiej ze Słupcy zajmują drugie miejsce w zespole zwierząt domowych po bydło. Szczątki w ilości 250 są stosunkowo dobrze zachowane, tak iż większość z nich może być odróżniona od szczątków gatunku kozy.

Opierając się na całokształcie materialu, można z powodzeniem potwierdzić, iż owca kultury lużyckiej grodziska w Słupcy znacznie dominowała nad kozą.

Dowodzi tego również duża ilość znalezionych mózdzien należących do owiec. Mózdzieni kozich natomiast stwierdzono zaledwie kilka. Jeszcze można by przypuszczać, iż duża hodowla bydła wyklucza na większą skalę chów kóz.

Owczesne warunki środowiska, podmokły teren

oraz duża obfitość paszy nie zmuszały ówczesnego człowieka do licznego chowu kóz.

Wszystkie szczątki kostne kóz pochodzą od starszych osobników, za czym przemawiają silnie starte zęby oraz mocno zrosnięte nasady kości długich.

Natomiast szczątki owiec pochodzą od wyrośniętych lecz jeszcze młodych osobników.

W wykopaliskach kultury lużyckiej ze Słupcy można stwierdzić występowanie dwóch form owiec. Owca o drobnych i wysmukłych kościach a przede wszystkim śródreżca i śródstopia zwana owcą torfową (*Ovis aries palustris* Rüttimeyer) jest stosunkowo dość licznie spotykana. Liczniej natomiast występuje owca wrzosówka (*Ovis aries*). Owca wrzosówka, jak twierdzą niektórzy badacze (E. Lubicz-Niezabitowski i K. Krysiak) jest znacznie większa i masywniej zbudowana od owcy torfowej.

Ryc. 6. Słupca. Mózdzienie owcy wrzosówki. — Fig. 6. *Ovis Musimon*. Cornes de brébis.

Kości czaszki.

1. Mózgoczaszka z fragmentem lewego mózdzienia, szerokość czoła u podstawy mózdzienia wynosi 75 mm, szerokość potylicy 59,5 mm. Czaszka należy do owcy wrzosówki.
2. Fragment lewego mózdzienia owcy wrzosówki, obwód u podstawy mózdzienia 75 mm.
3. Fragment prawego mózdzienia owcy wrzosówki, obwód u nasady mózdzienia 63 mm.
4. Lewy mózdzień owcy wrzosówki, długość krzywizny zewnętrznej wynosi 82 mm, długość krzywizny wewnętrznej wynosi 59 mm, obwód u nasady mózdzienia 79 mm.
5. Fragment prawej żuchwy z zębami trzonowymi.
6. Fragment prawej żuchwy (mandibula) z zębami trzonowymi.
7. Fragment lewej żuchwy z częściowo zachowanym uzębieniem.
8. Fragment lewej żuchwy (mandibula) z częściowo zachowanym uzębieniem.
9. Fragment lewej żuchwy z zębami przedtrzonowymi.

10. Fragment lewej żuchwy (mandibula), osobnika młodego.

11. Fragment lewej żuchwy (mandibula), z zębami przedtrzonowymi, długość szeregu zębów P₁ P₂ P₃, wynosi 26,5 mm.

12. Fragment prawej żuchwy (mandibula), część wstępująca.

13. Fragment prawej żuchwy z częściowo zachowanym uzębieniem.

14. Lewa żuchwa (mandibula) z uzębieniem, długość szeregu zębów przedtrzonowych i trzonowych wynosi 73 mm.

15. Fragment lewej szczęki (maxilla), z zębami przedtrzonowymi.

Łopatk a (scapula)

1. Fragment lewej łopatki, szerokość w szyjce 19,5 mm, wymiary panewki: szyjno-doogonowy 31 mm, zewnętrzno-żebrowy 19 mm.

2. Fragment lewej łopatki, szerokość w szyjce łopatki 16,5 mm.

3. Fragment prawej łopatki, szerokość w szyjce 20 mm.

4. Lewa łopatk a, szerokość w szyjce 19 mm, wymiary panewki: szyjno-doogonowy wraz z kością kruczą 32,5 mm, zewnętrzno-żebrowy 19 mm.

5. Fragment prawej łopatki, szerokość w szyjce 18 mm, wymiary panewki: szyjno-doogonowy 31 mm, zewnętrzno-żebrowy 21 mm.

Ko ści ramieniowe (humerus)

1. Lewa kość ramieniowa, w części bliższej niższa, szerokość dalszej nasady 30 mm.

2. Część bliższa z nasadą prawej kości ramieniowej, szerokość nasady 21,5 mm.

3. Bliższa nasada prawej kości ramieniowej, szerokość nasady wynosi 29 mm.

4. Część dalsza z nasadą lewej kości ramieniowej, szerokość nasady 25 mm.

5. Fragment trzonu lewej kości ramieniowej.

Ko ści udowe (femur)

1. Część dalsza z nasadą lewej kości udowej, szerokość nasady 37 mm.

2. Lewa kość udowa, długość kości 162 mm, szerokość bliższej nasady 41 mm, szerokość dalszej nasady 35 mm.

3. Dalsza nasada lewej kości udowej, szerokość nasady 41 mm.

Ko za domowa (Capra hircus L.)

Szczątki kozy z wykopalisk kultury łużyckiej w Słupcy są nieliczne. Stwierdziłem 28 kości i fragmentów kostnych, a więc pod względem ilościowym zajmują ostatnie miejsce w zespole zwierząt domowych. Poniżej podaje pomiary niektórych fragmentów.

1. Fragment lewego mózdzienia.

2. Lewy mózdzień w górnej i dolnej części uszkodzony.

3. Fragment lewego mózdzienia z odłamkami kości czołowej.

4. Lewy mózdzień, długość zewnętrzna mierzona taśmą wynosi 96 mm, długość wewnętrzna wynosi 73 mm, obwód u nasady mózdzienia wynosi 91 mm.

Owca (Ovis aries)

Ko ści promieniowe (radius)

Prawe kości promieniowe

Nr bieżący	Długość kości całkowita w mm	Szerokość bliższej nasady w mm	Szerokość dalszej nasady w mm	Szerokość w połowie trzonu w mm
1	—	30	—	18
2	—	31	—	18,5
3	—	—	27	15
4	167	31	30	17
5	—	30	—	16
6	147	30	29	16
7	—	—	26	15
8	—	30	—	16
9	—	30	—	15
10	—	—	—	14
11	163	29	28	15,5

Lewe kości promieniowe

1	—	—	—	15
2	—	31	—	15
3	—	—	28	16
4	—	29	—	15
5	—	27	—	14
6	—	—	30	16
7	144	29	26	15,5
8	—	29	—	17
9	145	29	26	15,5

Tabela IX

Owca (*Ovis aries*)
Kości śródrcza (*Metacarpus III + IV*)
Prawe kości śródrcza

Tabela X

Nr bieżący	Długość kości całkowita w mm	Wymiary bliższej nasady		Wymiary dalszej nasady		Szerokość w połowie trzonu
		poprzeczny	strzałkowy	poprzeczny	strzałkowy	
1	—	23,5	17	—	—	—
2	—	20	15	—	—	11,5
3	—	—	—	25,5	15	—
4	—	21	16	—	—	—
5	—	—	—	25	16	—
6	—	20	14	—	—	11,5
7	121	22	16	23	15	11,5

Lewe kości śródrcza

1	143	25	18	27	17	14,5
2	143	25	18	27	17	15
3	—	22	17	—	—	14
4	123	23	16,5	23,5	15,5	12
5	117	20,5	15	23	14	12,5
6	—	22	15,5	—	—	—
7	—	22	10	—	—	13
8	—	21	14,5	—	—	11

Owca (*Ovis aries*)
Kości piszczelowe (*tibia*)
Prawe kości piszczelowe

Tabela XI

Nr bieżący	Długość kości całkowita w mm	Wymiary bliższej nasady		Wymiary dalszej nasady		Szerokość w połowie trzonu
		poprzeczny	strzałkowy	poprzeczny	strzałkowy	
1	—	—	—	23,5	18	13
2	—	—	—	26	19	14,5
3	—	—	—	—	—	13
4	—	—	—	24	18	—

Lewe kości piszczelowe

1	—	—	—	23	17	—
2	200	39	36	25	18,5	14,5
3	—	—	—	25,5	19	14
4	—	—	—	25	19	14

5. Fragment prawej żuchwy (*mandibula*), z zębami przedtrzonowymi.

6. Fragment prawej żuchwy z zębami przedtrzonowymi P₁ P₂ P₃.

7. Fragment lewej żuchwy z zębami przedtrzonowymi i trzonowymi, długość szeregu zębów wynosi 66 mm, zęby są silnie starte.

8. Fragment prawej szczęki (*maxilla*), z zębami przedtrzonowymi i trzonowymi, długość szeregu zębów wynosi 59 mm.

9. Prawa kość promieniowa (*radius*), z przyrośniętą kością łokciową (*ulna*), długość kości 159 mm, szerokość bliższej nasady 30 mm, szerokość dalszej nasady 28,5 mm, szerokość w połowie trzonu wynosi 19 mm.

10. Fragment lewej kości czołowej (*os frontale*), 2 ułamkiem mózdzienia.

11. Fragment prawej kości promieniowej (*radius*) z przyrośniętą kością łokciową (*ulna*), szerokość bliższej nasady 29 mm, szerokość w połowie trzonu 19 mm.

12. Fragment prawego mózdzienia w górnej i dolnej części uszkodzony.

13. Kość śródstopia kozy (ryc. 5a).

Pies (*Canis familiaris* L.)

Szczątki psa z osad kultury łużyckiej ze Słupcy obejmują 35 fragmentów kostnych oraz względnie dobrze zachowaną czaszkę należącą do *Canis familiaris matris optima* Jeitt.

Wyżej podane szczątki pochodzą co najmniej od czterech osobników. W osadach kultury łużyckiej ze Słupcy kości psów podobnie jak i innych zwierząt domowych są mocno połamane.

Owca (*Ovis aries*)
Kości śródstopia (metatarsus III + IV)
Prawe kości śródstopia

Tabela XI¹

Nr bieżący	Długość kości całkowita w mm	Wymiary bliższej nasady		Wymiary dalszej nasady		Szerokość w połowie trzonu
		poprzeczny	strzałkowy	poprzeczny	strzałkowy	
1	—	—	—	23	15	11
2	—	19	18,5	—	—	10,5
3	—	—	—	—	—	12
4	115	19	18	23	15	13
5	136	21	19	24	16	11

Lewe kości śródstopia

1	—	—	—	—	—	10
2	—	—	—	—	—	11
3	—	18	18	—	—	10,5
4	—	—	—	—	—	11
5	—	18	18	—	—	10
6	130	19	18,5	23	15	11
7	114	19	18	24	15	13
8	110	—	—	23	15	11
9	135	20	19	24	16	11
10	123	21	18	24	15,5	13

Nasuwa to przypuszczenie, że pies prehistoryczny ze Słupcy, podobnie jak inne zwierzęta domowe, mógł być zwierzęciem jadalnym. Jak twierdzi E. Lubicz-Niezabitowski w oparciu o materiały biskupińskie) ze względu na małą ilość mięsa, psa karmiono pokarmem roślinnym, co niewątpliwie wpływało na jadalność jego mięsa. Natomiast K. Krysiak badając materiały kostne z Biskupina jest innego zdania.

Opierając się na materiale kostnym ze Słupcy, uważam, że należy poprzeć przypuszczenie E. Lubicza-Niezabitowskiego o spożywaniu mięsa psiego, lecz podchodzę do tego zagadnienia z pewnym zastrzeżeniem ze względu na nieliczny materiał, jakim dysponuję.

Czaszka psa — *Canis familiaris matris optima*
Jeitt.

Jest na ogół nieźle zachowana, posiada odłamane obydwa łuki jarzmowe (zygomaticum), zniszczone kości nosowe (os nasale) oraz brak jest wszystkich zębów. Czaszka jest barwy brunatnej, należy do osobnika wyrośniętego. Szwy czaszki są całkowicie zrósnięte (ryc. 7—8).

Długość podstawowa czaszki, mierzona od basionu do zębów siecznych (prostionu) wynosi 184 mm. Długość całkowita czaszki mierzona od tylnego brzegu grzebienia ciemieniowo-potylicznego do zębów siecznych wynosi 203 mm. Szerokość twarzy mierzona między zębami M_1 M_2 wynosi 71 mm. Długość szeregu zębodołów zębów przedtrzonowych i trzonowych wynosi 71 mm.

Najmniejsza szerokość twarzy, mierzona w tylnej części guzka zęba przedtrzonowego P_1 wynosi 37 mm. Szerokość twarzy mierzona między otworami podoczodołowymi (for. infraorbitale) wynosi 43,5 mm.

Szerokość czoła mierzona od wyrostków oczodołowych wynosi 56 mm.

Szerokość kości czołowych w zwięźniu czaszki wynosi 38,5 mm.

Szerokość mózgowiczaszki mierzona na szwie ciemieniowo-skroniowym 58 mm.

Szerokość mózgowiczaszki nad otworem zewnętrznym ucha na krawędzi wynosi 70,5 mm.

Wysokość czaszki od kości klinowej do wierzchołka kości ciemieniowej bez grzebienia wynosi 58,5 mm.

Wymiary otworu potylicznego (foramen occipitale magnum), wysokość otworu wynosi 20 mm.

Szerokość otworu wynosi 21,5 mm.

Szerokość potylicy mierzona od zewnętrznych brzołów wyrostków przykłykciowych (proc. jugulares) wynosi 54,5 mm.

Krawędzie trójkąta potylicznego są dość silnie rozwinięte, punkty przyczepów mięśni są wyraźne.

Kości czaszki

1. Fragment prawej żuchwy z częściowo zachowanym uzębieniem.

2. Lewa połowa szczęki (maxilla), długość szeregu zębów wynosi 66 mm.

3. Prawa żuchwa (mandibula); w części tylnej uszkodzona, długość szeregu zębów przedtrzonowych i trzonowych wynosi 67 mm.

4. Fragment lewej żuchwy ze zniszczonym uzębieniem.

5. Fragment lewej żuchwy (mandibula), z zębami przedtrzonowymi P_1 P_2 P_3 .

6. Fragment prawej żuchwy (mandibula), z zębami przedtrzonowymi i trzonowymi, długość szeregu zębów wynosi 81 mm.

7. Fragment prawej żuchwy (mandibula), z zębami przedtrzonowymi P_1 P_2 P_3 .

8. Lewa żuchwa (mandibula), długość żuchwy 145 mm, długość szeregu zębów przedtrzonowych i trzonowych wynosi 76 mm, zęby są nieco starte.

9. Lewa połowa zuchwy (mandibula), z kompletnym uzębieniem, długość szeregu zębowego 71 mm.
10. Fragment lewej szczęki (maxilla), z dwoma zębami trzonowymi M_1 M_2 .

Kości ramienne (humerus)

1. Część dalsza z nasadą lewej kości ramiennej, szerokość nasady 35 mm.
2. Fragment trzonu prawej kości ramiennej.
3. Część dalsza z nasadą prawej kości ramiennej, szerokość nasady 35 mm.
4. Część dalsza z nasadą prawej kości ramiennej, szerokość nasady 30 mm.
5. Prawa kość ramienna, długość kości 185 mm, szerokość dalszej nasady 35 mm.

Kości łokciowe (ulna)

1. Część bliższa lewej kości łokciowej z wcięciem półksiężycowatym (incisura semilunaris).
2. Fragment lewej kości łokciowej z wcięciem półksiężycowatym.

Kości promieniowe (radius)

1. Część bliższa z nasadą lewej kości promieniowej, szerokość nasady wynosi 18 mm.
2. Fragment trzonu lewej kości promieniowej.
3. Fragment trzonu prawej kości promieniowej.

Kości miednicze (pelvis)

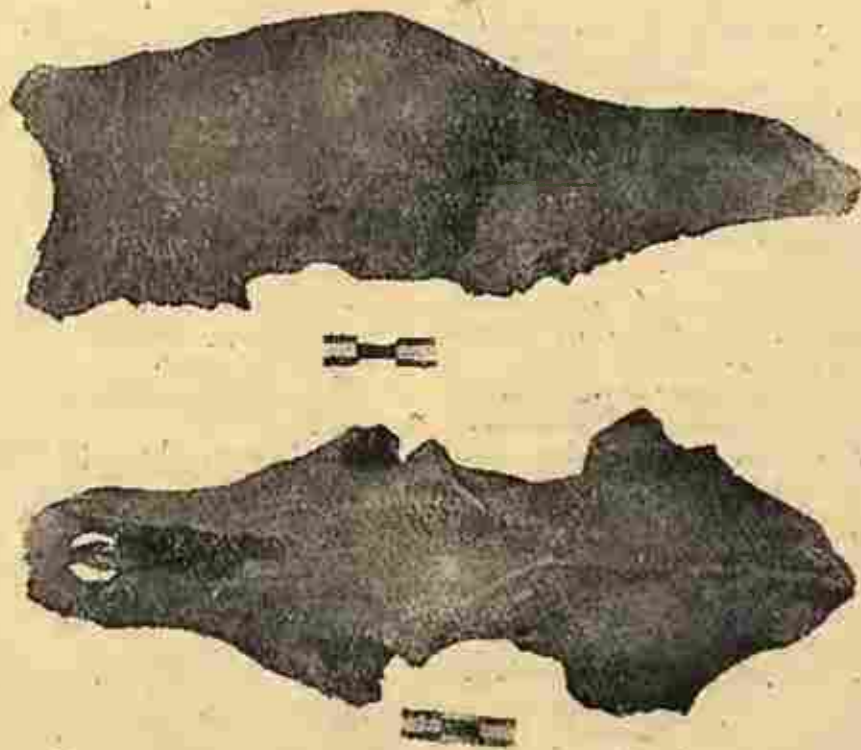
1. Fragment lewej połowy miednicy, wymiary panewki 26×24 mm.
2. Fragment prawej połowy miednicy, wymiary panewki 25×23 mm.

Kości udowe (femur)

1. Trzon prawej kości udowej (corpus femoris).
2. Część bliższa trzonu lewej kości udowej.

Łopatka (scapula)

1. Fragment lewej łopatki, szerokość w szyjce wynosi 29 mm, wymiary panewki: szyjno-doogonowy 27 mm, zew nętrno-zębrowy 18 mm.

Ryc. 7. Słupca. Czeszka psa. a) Widok z boku, b) Widok z góry. — Fig. 7. Słupca. Canis familiaris matris optimaе Jeitl. a) Norma lateralis, b) Norma frontalis.

3. Część bliższa lewej kości łokciowej, długość wcięcia półksiężycowatego wynosi 19 mm.
4. Część bliższa lewej kości łokciowej, długość wcięcia półksiężycowatego wynosi 20 mm.
5. Część bliższa prawej kości łokciowej, długość wcięcia półksiężycowatego wynosi 22 mm, długość wyrostka łokciowego wynosi 30 mm.
6. Część bliższa prawej kości łokciowej, z wcięciem półksiężycowatym, długość wyrostka łokciowego wynosi 25 mm.
7. Fragment prawej kości łokciowej.
8. Fragment lewej kości łokciowej.

Kości piszczelowe (tibia)

1. Część bliższa lewej kości piszczelowej.
2. Część bliższa z nasadą lewej kości piszczelowej, wymiary bliższej nasady: poprzeczny — czołowy 27 mm, strzałkowy 19 mm. Trzon kości jest nieproporcjonalnie pogrubiony na skutek schorzenia, które najprawdopodobniej nastąpiło pod wpływem uderzenia.

Zwierzęta dzikie

W wykopaliskach kultury łużyckiej ze Słupcy stwierdziłem 125 fragmentów kostnych należących

mowej. Gatunek ten dotychczas bardzo rzadko był znajdowany w starszych osadach.

Kości ptactwa

Kura domowa (*Gallus domestica* L.) ?

W osadach kultury lużyckiej z grodziska Słupcy znalazłem prawą kość piszczelową i trzy fragmenty kostne, które z pewnym zastrzeżeniem zaliczam do gatunku kury domowej. Wymiary kości piszczelowej: długość kości wynosi 99 mm, szerokość bliższej nasady 18,5 mm, szerokość dalszej nasady wynosi 10 mm. Jak wynika z pomiarów, kura ta była nie dużych rozmiarów.

LITERATURA

- E. Lubicz-Niezabitowski. Pies przedhistoryczny epoki brązowej z jeziora Gopla. Poznań 1930.
 E. Lubicz-Niezabitowski. Szczątki zwierzęce i ludzkie z osady przedhistorycznej w Biskupinie. Przegl. Archeologiczny Tom V, zesz. 2. Poznań 1936.
 E. Lubicz-Niezabitowski. Szczątki zwierzęce z osady neolitycznej w Rzucewle na polskim wybrzeżu Bałtyku. Przegląd Archeologiczny Tom IV, zesz. 2. Poznań 1929.
 E. Lubicz-Niezabitowski. Szczątki zwierzęce i ludzkie z osady przedhistorycznej w Biskupinie. Część II i III. Poznań 1930.
 K. Kryśiak. Szczątki zwierzęce z Biskupina wydobyte z warstw kultury lużyckiej w sezonie wykopaliskowym 1948. Sprawozdania z prac wykopaliskowych

Tabela XIII

Tabelaryczne zestawienie ilości szczątków zwierząt domowych i dzikich

Nazwa gatunku	Ilość szczątków kostnych	Ilość szczątków kostnych w % ogólnej ilości
Zwierzęta domowe		
1. Bydło (<i>Bos taurus</i>)	873	51,29
2. Owca (<i>Ovis aries</i>)	250	14,69
3. Świnia (<i>Sus scrofa domestica</i>)	206	12,10
4. Koń (<i>Equus caballus</i> Antonius)	185	10,87
5. Pies (<i>Canis familiaris</i> L.)	35	2,00
6. Koza (<i>Capra hircus</i> L.)	28	1,65
Zwierzęta dzikie		
7. Jeleń (<i>Cervus elaphus</i> L.)	54	3,18
8. Sarna (<i>Capreolus capreolus</i> L.)	36	2,13
9. Dzik (<i>Sus scrofa ferus</i> L.)	27	1,59
10. Zając (<i>Lepus europaeus</i> Pall.)	5	0,29
11. Zubr (<i>Bison bonasus</i>) lub tur (<i>Bos primig.</i>)	1	0,05
12. Bóbr (<i>Castor fiber</i> L.)	1	0,05
13. Kuna domowa (<i>Mustela foina</i> Erxl.)	1	0,05

Tabela XIV

Procentowe zestawienie ilości fragmentów kostnych zwierząt domowych i dzikich

Nazwa gatunku	Ilości szczątków kostnych	Ilość szczątków kostnych przedstawiona w %
Zwierzęta domowe		
1. Bydło (<i>Bos taurus</i>)	873	55,35
2. Owca (<i>Ovis aries</i>)	250	15,85
3. Świnia (<i>Sus scrofa domestica</i>)	206	13
4. Koń (<i>Equus caballus</i>)	185	11,73
5. Pies (<i>Canis familiaris</i>)	35	2,21
6. Koza (<i>Capra hircus</i>)	28	1,14
Zwierzęta dzikie		
1. Jeleń (<i>Cervus elaphus</i> L.)	54	43,20
2. Sarna (<i>Capreolus capreolus</i> L.)	36	26,80
3. Dzik (<i>Sus scrofa ferus</i> L.)	27	21,60
4. Zając (<i>Lepus europaeus</i> Pall.)	5	4
5. Zubr (<i>Bison bon.</i>) lub tur (<i>Bos primig</i> Boj)	1	0,8
6. Bóbr (<i>Castor fiber</i> L.)	1	0,8
7. Kuna domowa	1	0,8

- w grodzie kultury łużyckiej w Biskupinie. Poznań 1950.
- K. Krysiak. Materiał zwierzęcy z osady neolitycznej w Gródku Nadbużnym, pow. Hrubieszów. Wiadomości Archeologiczne. Warszawa 1956.
- L. Sagan. Materiały osteologiczne z pilkań żmudzkich. Wiadomości Archeologiczne Tom XIV. Warszawa 1936.
- J. Rostafiński. Przyczynek do systematyki kopalnych bowidów (*Bos frontosus ferus* m. sp.) Poznań 1934.
- J. Rostafiński. Próba systematyki małych bowidów Europy. Lwów 1933.
- O. Antonius. O niektórych źródłach do problemu dzikich koni europejskich w czasach historycznych. Rocznik Nauk Rolniczych i Leśnych Tom XXX. Poznań 1933.
- E. Lubicz-Niechajewski. Szczątki kopalne żubra na ziemiach Polski. Poznań 1931.
- A. Berczowski. Studia nad kośćmi dyluwialnymi i przedhistorycznymi w Polsce. Kraków 1909.
- T. Vetulani. Wstęp do badań nad typami koni arabskich w Turcji. Roczniki Nauk Rolniczych i Leśnych Tom XXVIII. Poznań 1932.
- T. Vetulani. Dalsze badania nad konikiem polskim. Kraków 1928.
- R. Prawocheński i Br. Sliżyński. Czaszka konia z kurhanu w okolicy Święcian (Wileńskie). Roczniki Nauk Rolniczych i Leśnych Tom XXVI. Poznań 1931.
- Z. Moczarski. Dzisiejsze zasięgi niektórych zwierząt domowych w stosunku do zasięgu ich przodków kopalnych oraz wczesnohistorycznych. Poznań.
- H. Baumlér. Die morphologischen Veränderungen des Schweineschädels unter dem Einfluss der Domestikation. Berlin 1921.

Kazimierz Chmielewski

LE MATÉRIEL OSTÉOLOGIQUE ANIMAL DE L'ENCEINTE FORTIFIÉE DE LA CIVILISATION LUSACIENNE À SŁUPCA

Les os d'animaux décrits dans le présent article proviennent d'une enceinte fortifiée de la civilisation lusacienne fondée au début de l'âge du fer à Słupca, voïevodie de Poznań. Cette enceinte est à peu près contemporaine de la célèbre enceinte fortifiée de Biskupin, distr. de Znin. D'après l'avis des archéologues ayant investigué le site en question, les restes d'animaux ont été livrés par une seule couche archéologique formée par le séjour des hommes pendant la durée d'une génération. Le matériel ostéologique de la station me fut transmis par Mr. le Professeur J. Kostrzewski du Musée Archéologique de Poznań.

Presque tous les os ont été hachés en menus morceaux; il n'y eut qu'un crâne de chien et plusieurs os du métacarpe, du métatarsé et des phalanges de vaches, de chevaux et de moutons qui s'étaient préservés presque intacts. On trouva à peine quelques rares spécimens d'os brûlés. Après avoir enlevé la chair on broyait le os en morceaux afin de les soumettre à une seconde cuisson. Le matériel se compose presque exclusivement d'os de mammifères; on ne retrouva que quelques rares fragments d'os d'oiseaux, parmi lesquels un tibia ayant peut être appartenu à une poule.

Il est plus que certain que l'élevage jouait dans l'enceinte fortifiée de Słupca un rôle des plus importants; nous le voyons d'ailleurs confirmé par le matériel ostéologique qui produisit plus de 92% d'os d'animaux domestiqués. Parmi ces débris osseux le boeuf à cor-

nes courtes (*Bos taurus brachycercs* Adametz Niezabitowski) se range à la toute première place. Quelques rares spécimens à structure massive proviennent du boeuf type aurochs (*Bos taurus primigenius*). J'ai attribué en plus, à la réserve d'erreur possible, certains autres restes osseux, notamment des fragments de cornes ainsi que les restes de métatarses et de métacarpes à la famille du boeuf palustre (*Bos taurus palustris* Rüttimeyer). Le cheval (*Equus caballus* Antonius) se range également au nombre des animaux domestiqués y occupant la quatrième place après le boeuf, le mouton et le porc. Les os du cheval ayant été trouvé morcelés tout comme les autres, nous en obtenons la preuve que la viande de cheval servait également comme nourriture à la société habitant l'enceinte fortifiée. Le cheval de Słupca n'était pas grand car il atteignait à peine les dimensions du tarpan des steppes étudié en 1928 par le professeur Vetulani.

Il me fut possible de différencier deux types de porc: un porc plutôt petit se rapprochant de l'espèce *Sus scrofa palustris* Rüttimeyer et un second type beaucoup plus grand apparenté au sanglier européen (*Sus scrofa domestica* Gray). Le premier type semble avoir dominé. L'homme n'abattait les animaux qu'une fois l'âge adulte atteint par eux ce qui nous est confirmé par les dents molaires M_3 qui commencent à peine à percer, J'ai pu observer des excroissances sur toute une série d'os causées en toute probabilité par l'actinomycose ou par des maladies rhumatismales.

Les os du mouton se sont assez bien conservés, en tout cas suffisamment bien pour les distinguer des os de la chèvre. Il nous est permis d'augurer sur base d'une quantité considérable de fragments de cornes que l'élevage du mouton l'emportait quantitativement sur celui de la chèvre. La cause en peut être cherchée surtout dans les conditions locales très favorables livrant le fourrage en abondance. Les os proviennent de formes pleinement développées et appartiennent à deux races distinctes: race petite du mouton palustre (*Ovis aries palustris* Rüttimeyer) et variété plus massive du mouton espèce *Ovis aries studeri*. Les restes d'os de la chèvre (*Capra hircus* L.) ne se rencontrent qu'exceptionnellement. Elle occupa la dernière place parmi les animaux domestiques.

Les fouilles livrèrent 35 fragments d'os du chien (*Canis familiaris* L.) ayant appartenu à quatre individus au moins; un crâne très bien préservé avait servi à désigner la race *Canis familiaris matris optima* Jeitt. La viande de chien semble de même avoir servi comme nourriture comme paraissent l'attester les os à l'état fortement fragmenté.

Passant au groupe des animaux sauvages nous les voyons représentés dans le matériel ostéologique animal de la civilisation lusacienne par 125 fragments d'os ayant appartenus à sept espèces différentes; ils constituent 7,35% du total des débris osseux livrés par la station de Słupca. Ce second groupe d'animaux embrasse les espèces suivantes: le cerf (*Cervus elaphus* L.), le chevreuil (*Capreolus capreolus* L.), le sanglier (*Sus scrofa ferus* L.), le lièvre (*Lepus europaeus* Pall.), le bison (*Bison bonasus* L.) ou l'aurochs (*Bos primigenius*), le castor (*Castor fiber* L.) et la fouine (*Mustela foina* Erxl). Au cours de l'examen les os de cerf s'avèrent les plus nombreux; quoique à l'état fortement fragmenté il me fut possible de classer les débris de cornes et d'extrémités, ce qui m'incita à émettre la supposition que les animaux étaient dépecés sur le lieu même de la chasse, qu'on n'emportait que les pièces charnues, la peau et les cornes.

abondant le reste aux animaux sauvages. Le chevreuil se range à la seconde place après le cerf, possédant comme lui une grande valeur nutritive. Vient ensuite le sanglier, bête de chasse très commune et très appréciée. Ses os sont morcelés à l'exemple de ceux du porc. Le lièvre ne nous a laissé que quatre fragments d'os en tout, notamment le tibia droit et gauche ainsi que le pelvis. J'ai pu déterminer le bison

ou l'aurochs à l'aide d'un seul fragment d'os — la phalange I. Les débris osseux de quelques autres espèces d'animaux sauvages furent non moins rares. Puisque nous ne disposons que d'un tibia de castor et d'une mâchoire droite de la fouine. Quant aux oiseaux je n'ai réussi qu'à différencier trois petits os, classifiant l'un d'eux comme tibia appartenant peut-être à la poule domestique (*Gallus domestica* L.).

Pracę wykonano w Pracowni Paleozoologii PAN w Poznaniu w grudniu 1956 r.

Szczałki ludzkie z grodziska kultury łużyckiej w Słupcy

Les ossements humains de l'enceinte fortifiée de la civilisation lusacienne à Słupca, voievodie de Poznań

Dość obfity materiał antropologiczny dostarczony z halsztackiego grodziska w Słupcy przez Muzeum Archeologiczne w Poznaniu jest niestety poważnie uszkodzony. Powodem tych uszkodzeń były trudności terenowe w czasie jego eksploatacji — zalewanie terenu przez wodę, a częściowo brak na miejscu antropologa. Dla tego też materiał ten, choć nader ciekawy, nie może być należycie w całości szczegółowo opracowany, już z samej choćby racji jego przemieszania i poważnego uszkodzenia. Szczałki szkieletów noszą wprawdzie ślady osmażenia, jednak wyraźnych śladów ich palenia na żadnym szkielecie nie zauważono. Na ogół kolor szkieletów jest szary lub ciemnoszary, co spowodowane było oddziaływaniem kwasów humusowych. Osmażenie zaś niektórych fragmentów szkieletów ludzkich (w tym i kości zwierzęcych) spowodowane było pożarem domostw, wywołanym przez zbrojny napad, jaki miał miejsce na tym terenie. Fakt ten tłumaczy też, dlaczego szkielety ludzkie nie były ułożone w porządku anatomicznym, a raczej przemieszane lub porozrzucane tak, że wielu części szkieletów brak zupełnie. Ani jedna czaszka nie zachowała się w stanie umożliwiającym jej rekonstrukcję czy taksonomiczne określenie. W kilku wypadkach znaleziono szczątki kilku osobników (dorosłych i dzieci) ze sobą przemieszane. Tylko z jednego aru udało się zrekonstruować kałotę, a pozostałych kości czaszki (łusek kości potylicznej i skroniowej, kości podstawy czaszki itp.) nie znaleziono. Grodzisko to z ramienia Muzeum Archeologicznego w Poznaniu badali mgr T. Malinowski i mgr St. Jasnosz, a wydobyty materiał archeologiczny opracował pierwszy z nich, który też materiał osteologiczny przekazał Zakładowi Antropologicznemu UAM do opracowania.

Inwentaryzacja materiału osteologicznego (z uwzględnieniem numeru aru, ćwiartki i warstwy) przedstawia się następująco:

Ar 68, ów. A, w. III fragment kości łokciowej dziecięcej prawej, warstwa II (epiphysis femoris dextri proximalis), drobne fragmenty dziecięcych kości kończyn (tibia, radius, humerus, femur, ulna, metatarsus I, phalanges) dalej ułamki: os sphenoidale, os coxae, os temporale-pars petrosa, os cuneiforme, os parietale, os frontale), część maxilli obustr., fragment mandibuli, ułamki kręgów (I-cervicales, I-lumbales)

Ar 68 A-D w. II, femur sinister (bez obu nasad) w warstwie III aru 68 A-D kałota osobnika dorosłego w fragmentach (kości: potyliczna, ciemieniowa,

obustronne skroniowe), która z braku wielu części nie dała się zrekonstruować, a z innych fragmentów jak: obu kości ciemieniowych i k. czołowej udało się zrekonstruować sklepienie czaszki innego osobnika dorosłego. Ryc. I.

Ar 83/A-D, w. III, trzon kości ramiennej lewej bez nasad, lewa kość udowa ułamana w połowie bez nasad.

Ar 98/A-D, w. II, trzony kości: ramiennej lewej i piszczelowych, połowę dalszej części k. łokciowej, połowa lewej k. udowej z nasadą bliższą, kość ciemieniowa i ułamki k. potylicznej, krzyżowej, żeber i kości promieniowej dziecięcej.

Ar 110/B, w. II, połowa k. strzałkowej i część k. biodrowej.

Ar 113/A, w. II, ułamki żeber dziecięcych, prawa k. skokowa, część k. udowej prawej z nasadą dalszą, dwie k. piszczelowe i prawa k. łokciowa.

Ar 113/A, w. II—III, trzon i lewe ramię zuchwy, atlas i kość skroniowa.

Ar 128/D, w. II, fragmenty k. kałoty (os frontale, os nasale, os parietale, os temporale, fragment maxilli, os occipitale) trudnej do zrekonstruowania, ramię występujące zuchwy, fragment k. krzyżowej, połowa k. łopatki, prawa i lewa, k. ramienna, prawa i lewa k. udowa, obie kości piszczelowe, promieniowe i łokciowe, k. strzałkowa, rzepka, ułamki żeber i kręgów, fragment k. talerza biodrowego, k. krzyżowa, k. piętowa, k. śródreżca III—IV—V, paliczki dłoni, fragment k. jarzmowej i klinowej, ułamek k. szczęki górnej.

Ar 128/A, w. II, górna połowa k. udowej lewej, prawa k. ramienna, górna połowa k. promieniowej i łokciowej, ułamek kości miednicznej, uszkodzone żebra szyjne i lędźwiowe.

Ar 158/A, w. III, ułamki pokrywy czaszki (os occipitale, parietale et temporale).

Ar 158/D, w. III, ułamek k. ciemieniowej, czołowej, skroniowej, ząb przedtrzonowy, część k. udowej lewej z nasadą bliższą.

Ar 218/B, w. IV, połowa prawej k. ramiennej, prawa k. udowa, połowa k. piszczelowej, lewa k. łokciowa, lewa dziecięca k. udowa, ułamek k. łokciowej i strzałkowej. Ułamki żeber (13 szt.), lewa k. skokowa, k. paliczka I, prawa k. krzyżowa, kręgi lędźwiowe i piersiowe, ułamki k. czaszki (os temporale, pars petrosa, pars tympani, squama occipitalis), prawe i lewe ramię zuchwy, k. szczęki górnej

Ar 217/A, w. V, połowa lewej k. promieniowej, trzon k. łokciowej bez nasad, fragment (mały) k. podstawy czaszki: lewego żebra, ułamek prawej k. krzyżowej, połowa prawej k. udowej i ramiennej, 2 fragmenty trzonu k. ramiennej (bez nasad), lewa k. ramienna dziecięca, k. promieniowa, ułamki żeber, kość skokowa prawa i lewa, rzepka, ułamki kości czaszki (os parietale, occipitale, frontale, lewe ramie zuchwy).

Ar 217/B, w. III—IV: drobne fragmenty czaszkowych kości i zęber.

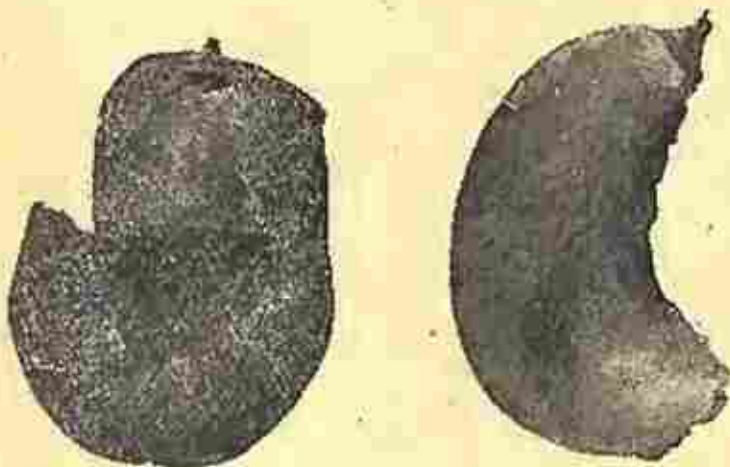
Ar 218/A, w. V, trzon k. piszczelowej.

Poważna większość fragmentów kości szkieletu, dość nikłych, z wieloma brakami, niezmiernie utrudnia szczegółowe opracowanie i zorientowanie, do którego osobnika kości te należeć mogły.

Dlatego z konieczności, należało ograniczyć się do opracowania stosunkowo najlepiej zachowanych kości szczęk ludzkich i zębów. Zwłaszcza uzębienie umożliwi do pewnego stopnia określenie wieku a czasem i płci znalezionych w zgłiszczach halsztackiego grodziska w Słupcy.

KOŚCI GŁOWY

Jedynie z ułamków kości czaszki 68-A udało się skleić kalotę a dodać należy, że brak łuski kości potylicznej, skroniowej i kości twarzy, utrudnia określenie taksonomiczne. Zwraca uwagę ukształtowanie części zachowanej kości nosowej, o przebiegu niemal prostopadłym do kości czołowej, z wyraźnymi lukami brwiowymi.

Ryc. I. Słupca. Kalota czaszki z aru 68 A. a. Norma verticalis, b) Norma lateralis. — Fig. 1. Słupca. Calotte du crâne de l'are 68 A.

Wysklepienie tej kaloty jest dość silne, zwłaszcza skręt tylnego odcinka kości ciemieniowych ku potylicy tak, że z ogólnej obserwacji wysklepienia sądzićby można iż osobnik ten miał potylicę płaską ściętą, czoło dość silnie pochylone ku tyłowi i wąskie, skoro wymiar ft-ft = 110 (obliczony z prawej połowy do zachowanego szwu metopicznego wynosił 55×2), a odległość co-co = 130 (analogicznie obliczona z połowy prawej). Szerokość kaloty eu-eu = (132?) długość jej g-op = (171?) obliczona szacunkowo, pozwalają przypuszczać, że osobnik ten miał czaszkę dość

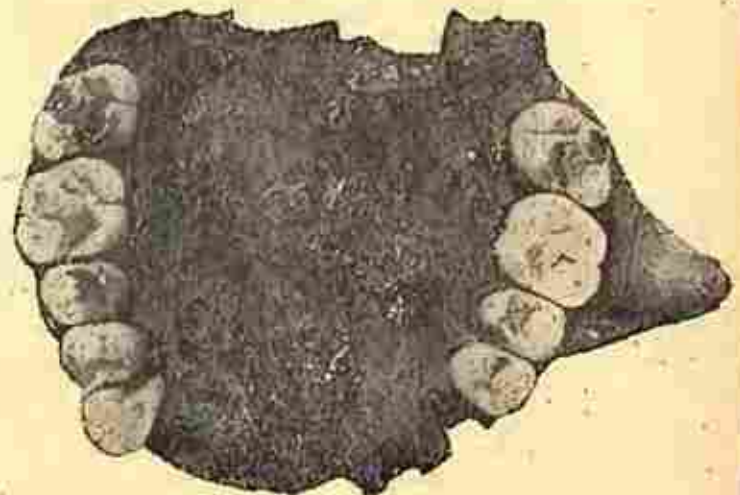
wydłużoną, o wskaźniku przypuszczalnie (77, 19?). Budowa morfologiczna czaszki i jej niektóre wymiary zdają się wskazywać, że był to mieszaniec składnika śródziemnomorskiego z armeno-italnym, być może typu litoralnego.

Z innych pomiarów można było zmierzyć długość cięciwy kości czołowej n-b = 106, cięciwę kości czołowej i ciemieniowych n-L = 167.

Pozostałe kości czaszek zachowane są tylko w nikłych fragmentach trudnych do zrekonstruowania, dlatego główny nacisk położymy na opracowanie szczęk.

Szczęka górna (os maxillae)

Szczęka 113-A stosunkowo najlepiej zachowana. Po stronie prawej pusty zębodoł przy M₃ świadczy, że ząb ten nie miał całkowicie wykształconego korzenia: wypadł post mortem. Wygladzony brzeg wyrostka zębodołowego prawego wskazuje na toczący się przy-

Ryc. II. Słupca. Szczęka z aru 113A. — Fig. III. Słupca. Maxilla de l'are 113A.

życiowo proces paradentozy, który jeszcze więcej był zaawansowany po stronie lewej. Ząb mądrości po lewej stronie zupełnie nie wyróżniony. Długość szczęki (ol-sta) 50, szerokość (cm-enm = 37, ekm-ekm = 62, wskaźnik podniebienia 74.

Sądząc po zachowanych obu stronnie trzonowcach i przedtrzonowcach i starciu ich powierzchni żującej, osobnik ten zużył więcej (lub częściej) stronę prawą niż lewą. Zmian próchnicznych w zębach nie zauważono. Budowa łuków zębodołowych prawidłowa. Z wielkości szczęk, stanu zachowanych zębów, z ukształtowania łuków zębodołowych i stopnia starcia powierzchni żującej trzonowców i przedtrzonowców sądzić należy, że osobnik ten zginął w wieku dojrzałym (maturus, ok. 35 r. życia) i był prawdopodobnie płci męskiej.

Maxilla 68-A. Pod względem budowy anatomicznej i starcia trzonowca M₁ ta szczęka górna zdaje się wskazywać, że należała do tego samego osobnika co i mandibula 68-A. Trzonowiec pierwszy miał silnie startą koronę do zębiny. Połowa jego powierzchni żującej była centralnie objęta próchnicą (caries stationaris). Ząb mądrości znaleziony luźno (M₃), ze strony prawej nie miał startej powierzchni żującej, a korzenie jego były normalnie wykształcone. Jednakże

w brzdach międzyguzkowych widoczna jest próchnica (*caries superficialis*).

Maxilla 113-D dziecięca, zachowana jedynie w fragmencie strony prawej. Ząb mleczny czwarty ma lekko starte guzki, a korzenie w $\frac{2}{3}$ są obnażone, co świadczy o przyżyciowej paradentozie. W miejscu uszkodzenia (odłamania) szczęki widać zawiązki kłów stałych. Według stanu uzębienia, osobnik ten zmarł w wieku ok. 6—7 lat.

Maxilla 120-B zachowana w fragmencie strony prawej, do dolnego brzegu czodolu, ma nieduży pusty zębodoł po zębie mądrości (M_3) wypadłym po śmierci. Z pozostałych, zachowały się zęby: I_2 , P_1 , P_2 , M_1 i M_2 , z których P_1 i M_1 wykazują największe starcie koron do zębiny włącznie. Juga alveolaria zaznaczone. W obrębie przednich siekaczy zaznacza się prognatia alveolarna. Wyrostek zębodołowy dość wygładzony zdradza toczący się przyżyciowo proces próchnicy poziomej. Zanik blaszki kostnej obnaża w $\frac{2}{3}$ korzenie, w jednakowym stopniu i to u wszystkich zębów zachowanych. Ubytek brzegu wyrostka zębodołowego zaznacza się silniej po stronie podniebiennej, mniej wyraźnie po stronie policzkowej.

Maxilla 216-B₁ zachowana tylko po stronie lewej, z zębami P_1 , P_2 , M_1 , M_2 , a po pozostałych są tylko puste zębodoły. Zachowane zęby mają powierzchnię żującą średnio startą, a tylko trzonowiec pierwszy (M_1) ma na blisko $\frac{2}{3}$ korony obnażoną zębiny, mniej natomiast odsłoniętą przy M_2 . Stań paradentalny.

Maxilla 216-B₂ należała do dziecka. Zachowała się tylko część lewostronna z mlecznymi zębami P_1 , P_2 , pustymi zębodołami po I_1 , I_2 oraz po zawiązku stalego niewyrzniętego jeszcze trzonowca pierwszego. Dziecko to więc zmarło w wieku dzieciństwa wczesnego ok. 4—6 lat życia.

Maxilla 128-D zachowana w postaci dwu luźnych fragmentów pozostałości prawej i lewej strony. Fragment prawy większy posiada wszystkie trzonowce (z zębem mądrości), przedtrzonowce, kieł i siekacz drugi. Fragment lewy mniejszy, ma tylko C , P_1 , P_2 , M_1 i M_2 . Wszystkie zęby wykazują już starcie koron z tym, że trzonowiec pierwszy po obu stronach na całej powierzchni odstania zębiny. Drugi trzonowiec i oba przedtrzonowce, mają starte guzki. Przebarwienie szklawa i zębiny dowodzi próchnicy zębów tego osobnika, zwłaszcza, że odsłonięte były korzenie zębów (próchnica pozioma). Warunki zgryzowe tego fragmentu wskazują, że znaleziona na tej ćwiartce żuchwa wraz z szczęką górną, należały do tego samego osobnika, który zmarł w wieku dojrzałym (*maturus*, ok. 35 roku życia).

Szczęka dolna (*os mandibulae*)

Zuchwa 68-A zachowana tylko we fragmentach strony prawej i lewej. Z wyrzniętego zęba mądrości zachował się tylko korzeń (reszta odłamana). Trzonowiec drugi ma na całej powierzchni starte guzki, a wyrostki zębodołowe świadczą o procesie paradentalnym. Z ukształtowania tych części żuchwy, drobnych delikatnych zębów, obecności trzeciego trzonowca sądzić należy, że należała do osobnika płci żeńskiej, zmarłego w wieku dorosłym (*adultus*, ponad 20 lat życia).

Zuchwa 83rA-D. W zachowanym prawym fragmen-

cie tej żuchwy tkwią wszystkie trzonowce i kieł. Kieł i ząb mądrości mają jednak odłamane korony. Puste zębodoły są po zębach wypadłych po śmierci, a to: po obu przedtrzonowcach i siekaczu drugim. Starcie powierzchni żującej zachowanych zębów jest dość zaawansowane, najwięcej przy pierwszym trzonowcu. Widoczny jest również proces próchnicy. Na podstawie starcia zębów sądzić można, że osobnik ten zmarł w wieku dorosłym (*adultus*, wżwyz 20 lat życia). Płci określić niepodobna.

Zuchwa 113-A zachowana tylko w części przedniej, w odległości ok. 2 cm za *foramen mentale* po obu stronach. Na zachowanych brzegach wyrostka zębodołowego zaznaczył się proces paradentalny w kierunku poziomym, z resorbacją blaszki kostnej od strony wargowej obustronnie, przy I_1 , I_2 i C , przez co odsłonięte zostały w $\frac{1}{2}$ korzenie tych zębów, z zachowaniem jednak przegród międzyzębowych. Korony wszystkich siekaczy i kłów obustronnie są odłamane, a zachowane na obustronnych pierwszych przedtrzonowcach. Budowa anatomiczna żuchwy dowodzi, że musiała ona należeć do innego osobnika niż *maxilla 113-A*, bo ma też inny przebieg łuku zębodołowego. Przedtrzonowiec lewy ma większe starcie guzków (policzkowych) niż prawy. Z tego fragmentu żuchwy jednak ani płci, ani wieku ustalić niepodobna.

Zuchwa 113-D. Znalezisko to w postaci dwu lewostronnych fragmentów, a ponadto fragmentu żuchwy dziecięcej i żuchwy prawostronnej dowodzi, że należało ono do 4-ch, przynajmniej do 3-ch różnych osobników. Z nich *zuchwa 113-D₁* osobnika dorosłego ma wyrznięty ząb mądrości, na powierzchni którego nie widać żadnego starcia guzków, co dowodzi niedawnego przed śmiercią wyrznięcia się. Nie zauważa się zmian próchnicznych ani paradentalnych. Puste są zębodoły po pośmiertnie wypadłych zębach. Masywność budowy tej żuchwy, szerokość ramienia wstępującego (str. lewa) 35 mm, wyraźne chropowatości po przyczepach mięśniowych (guzki w okolicy *angulus*) dają możliwość określić wiek tego osobnika na ok. 20 rok życia, płci prawdopodobnie męskiej.

Zuchwa 113-D₂ składa się z 2 fragmentów przypuszczalnie tego samego osobnika. Po lewej stronie ma zachowane wszystkie 3 trzonowce. Po stronie prawej zachowały się przednie siekacze, kieł i pierwszy przedtrzonowiec. Powierzchnią żującą startą, odstania zębiny zwłaszcza na trzonowcach pierwszych lewych (M_1 , M_2). Na pozostałych zębach ścieranie zniszczyło guzki, lecz zachowały się jeszcze bruzdy międzyguzkowe i przegrody międzyzębowe. Wygładzony wyrostek zębodołowy, nieco zanikły po obu stronach, zdradza stadium paradentalne. Powierzchnie żujące zębów znacznie starte wskazują, że ten osobnik przeżył nieco ponad 30 lat wieku (*maturus*). Zaznaczone w okolicy *angulus* chropowatości po przyczepach mięśniowych, budowa masywna mandibuli wskazują, że mogła ona należeć do osobnika płci męskiej. Zbyt słabo tylko wykształcona główka wyrostka stawowego stosunkowo mała mogłaby jedynie określić to postawić pod znakiem zapytania.

Zuchwa 113-D dziecięca, zachowana jedynie w fragmencie prawostronnym i w ułamku strony lewej, z zębami mlecznymi (4—6) po stronie prawej. Po trzech zębach pierwszych są puste zębodoły. Czwarty

zab wykazuje dość zaawansowane starcie swej powierzchni, zab piaty ma guzki lekko starte, z początkową próchnicą. Żuchwa ta należeć mogła do dziecka w wieku 6—7 lat, podobnie jak przynależna jej szczęka górna o tym samym oznaczeniu.

Zuchwa 120-B według budowy zębów, starcia powierzchni żującej i prawidłowej linii okluzyjnej świadczy, że należała do tego samego osobnika, co pod tym numerem znaleziona szczęka górna. Zachowała się tylko lewa część tej żuchwy i fragment przedni strony prawej do linii trzonowca drugiego. Po stronie lewej obecne są: przedtrzonowiec drugi i 3 trzonowce, po prawej zaś przedtrzonowiec i dwa pierwsze trzonowce. Powierzchnia żująca zębów jest silnie starta, z odsłoniętą zębina (zwłaszcza najwięcej przy M_2), a guzki zębowe starte są również na zębie mądrości (M_3). Wyrostek zębodołowy jest obustronnie wygładzony (paradentozą), a obnażenie ok. $\frac{1}{3}$ korzeni zębów wskazuje na przyzębicę poziomą. Zużycie zębów wskazuje, że osobnik ten był wieku dojrzałego (*maturus*, ok. 35—40 r. ż.). Płci nie udało się ustalić.

Zuchwa 128-D, bez główki stawowej i ramienia wstępującego (od M_2). Po stronie lewej są wszystkie trzonowce (z zębem mądrości) i pierwszy przedtrzonowiec, po prawej zaś trzonowiec pierwszy i drugi i pierwszy przedtrzonowiec. Wszystkie zęby mają startą powierzchnię, do odsłoniętej zębiny (z wyjątkiem P_1). Wyrostek zębodołowy zdradza proces paradentalny. Wiek tego osobnika określony być może jako dojrzały (*maturus*) płci żeńskiej.

Zuchwa 217-A dziecięca, w postaci fragmentu lewostronnego, z zębami mlecznymi (4—5) o małym stopniu starcia powierzchni żującej, bez zmian próchnicznych. Pierwszy trzonowiec tkwi głęboko w zębodole, poniżej brzegu wyrostka zębodołowego i jest w trakcie wyrzwaniania się. Dość ostre niestępienie guzki zębowej i stadium wyrzwaniania się M_1 wskazują, że dziecko to zmarło w wieku ok. 4 lat.

Zuchwa 216-B₁ zachowana w fragmentach części bocznych (bez trzonu) prawej i lewej, z zębami trzo-

Zuchwa 216-B₃ z zębami M_1 , M_2 po lewej (M_3 niewyróżniony) i M_1 , M_2 po prawej, przy czym ostatni trzeci trzonowiec całkowicie się jeszcze nie wyrzwał i nie brał udziału w żuciu. Po pozostałych zębach (wypadłych) są puste zębodoły. Guzki zębów wygładzone, starte (z wyjątkiem M_3), a trzonowiec pierwszy ma nieznacznie obnażoną zębina. Wiek więc tego osobnika określić można na ok. 18 rok życia. Płci określić się nie dało.

Tak szeroko potraktowany ustęp o szczękach usprawiedliwiony być może tym, że z zniszczonych kości szkieletów jedynie zachowane szczęki i zęby mogły zorientować o wieku i prawdopodobnej płci zmarłych.

KOŚCI KOŃCZYN

Kończyny górne (*extremitates superiores*), są przeważnie słabo zachowane, brak wielu nasad, albo też zachowane są tylko w połowie, co utrudnia ich określenie i szacunkowe obliczenie wzrostu. Do najlepiej zachowanych zaliczyć należy te, które znaleziono na arach 68-A, 128-A, 216-B, 113-D i 217-A.

Kości ramienne (*ossa humeri*)

Zachowały się kości ramienne tylko 4 osobników: 113-D, 128-A, 128-D i 217-A. Pozostałe kości są pólamane, bądź bez nasad. Poniższa tab. 1, podaje rozmiary kości kończyn górnych:

Uszkodzona i bez nasady górnej kość ramienna 98/A-D nie dała możliwości dokonania pomiarów. Jest ona jednak przez to ciekawa, że jej blaszka kostna między dołem wyrostka łokciowego (*fossa olecrani*) i dołem wyrostka dziobiastego (*fossa coronoidea*) posiada silne ścięczenie ścianki między tymi dołami, ze znaczną perforacją o rozmiarach 6×7 mm. Podobną, choć mniejszą perforację wykazuje kość ramienna 113-D, oraz kość ramienna 216-B, która rozmiarami otworu perforacyjnego 8×11 mm przewyższa poprzednie kości, a w tym także kość nr 217-A.

Tabela 1

Pomiary kości kompletnych kończyny górnej

Ar ćwiartka strona	Humerus		Radius		Ulna	
	lewa	prawa	lewa	prawa	lewa	prawa
68-A	—	—	—	—	—	—
113-D	271	276	—	—	—	226
128-A	314	—	—	—	—	—
216-B	—	—	—	—	267	—
217-A	295	—	—	—	—	—

nowymi (M_2 , M_3) po lewej i (M_1 , M_2 , M_3) po prawej stronie. Powierzchnie koron zębowych trzonowców średnio starte. Przy M_3 zbyt nisko starcie dowodzi, że wyrzwał się on niedawno. Wyrostek zębodołowy obniżony w $\frac{1}{4}$ obnaża obustronnie korzenie (paradentozą). Prawy odcinek zachowanej żuchwy jest nieco dłuższy i ma puste zębodoły po C, P_1 , P_2 . Wiek tego osobnika można określić jako dojrzały (*adultus*, 20—25 lat), płci prawdopodobnie męskiej.

Kończyny dolne (*extremitates inferiores*)

Kości udowe (*ossa femoris*)

Ponieważ z obręczy biodrowych kilku szkieletów nie zachowała się ani jedna kość kompletna, a nie mał wszystkie znajdują się w małych ułamkach, przeto scharakteryzuję pokrótce kości kończyn dolnych. Pomiary ich podaje tab. 2.

Na niektórych kościach udowych widnieje poniżej

Tabela 2
Pomiary kompletnych kości kończyny dolnej

Ar żwiarika	Femur		Tibia		Fibula	
	lewa	prawa	lewa	prawa	lewa	prawa
68-A	—	—	337	—	—	—
118-D	383	382	—	—	—	—
128-A	—	—	—	—	—	—

grzebienia międzykrętarzowego rzadko u współczesnego człowieka spotykana wyniosłość w postaci krętarza trzeciego (*Trochanter tertius*), jak np. w kości udowej lewej 98-A-D (bez obu nasad), gdzie istnieje *crista* i dość głęboka *fossa intertrochanterica* długości 75 mm, mniejsze zaś zgrubienia na obu kościach udowych 128-A i 128-D, z mocno zaznaczoną (zwłaszcza 128-D) *crista trochanterica*.

Na kościach zaś piszczelowych zaznacza się spłaszczenie (*platyknemis*): w 68-A, spłaszczenie to przejawia się w wymiarach strzałkowym 28 mm, poprzecznym 21 mm, na kości 216-B wymiary te wynoszą 20×26 mm, na kości 113-A jeszcze więcej 17×26 mm, zaś na 113-D, 18×26 mm. Wskaźniki spłaszczenia (*index cnemicus*) wynoszą odpowiednio 75,—, 76,95, i 65,38. Wartości te wahają więc, zwłaszcza odnośnie 68-A i 113-D, około wielkości obliczonych dla kości neolitycznych (62—65) i wielkości dla Neandertalczyka 71,3.

Nadmienić należy, że spłaszczenie piszczeli, skrzywienie ich górnych nasad ku tyłowi, ze znacznym kątem pochylenia (*retroversio*) i kątem inklinacji, u współczesnych odmiany białej rzadko spotykane, wykazują pewne analogie do przedstawicieli odmiany żółtej, co razem wzięwszy ułatwia znacznie dalsze zgięcie nóg w stawie kolanowym, niż to u współczesnych możliwe. Te cechy spotykamy częściej u ludów, u których znany jest częsty sposób siedania w kuczki (poślądki oparte na ziemi).

Na podstawie długości kości kończyn górnych i dolnych, można przy pomocy wzoru Pearsona obliczyć przyżyciowy wzrost osobnika; a mianowicie:

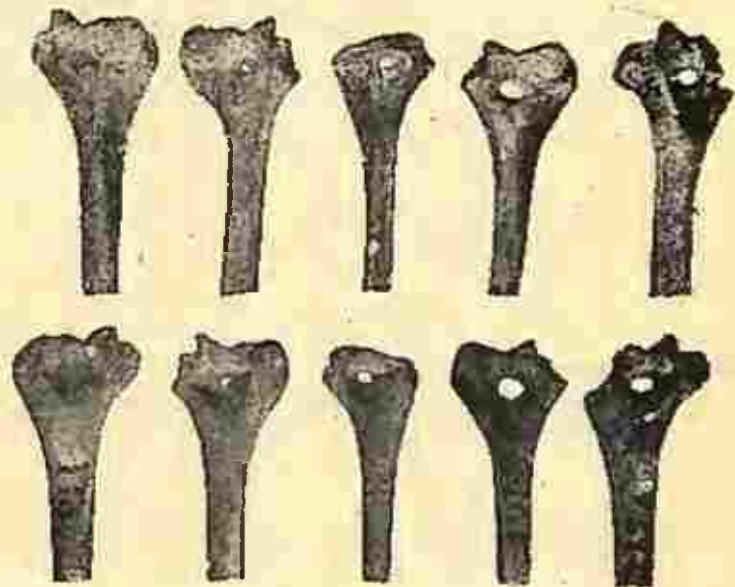
dla mężczyzn

$$\begin{aligned} \text{wzrost} &= 81\,306 + 1,880 \text{ kość udowa} \\ &= 70\,641 + 2,894 \text{ kość ramienna} \\ &= 78\,664 + 2,376 \text{ piszczel} \\ &= 85\,925 + 3,271 \text{ kość promieniowa} \end{aligned}$$

dla kobiet

$$\begin{aligned} \text{wzrost} &= 72\,844 + 1,945 \text{ kość udowa} \\ &= 71\,476 + 2,754 \text{ kość ramienna} \\ &= 74\,774 + 2,352 \text{ piszczel} \\ &= 81\,224 + 3,343 \text{ kość promieniowa} \end{aligned}$$

Jeśli więc przyjmujemy, że określenie płci zmarłych dokonane na podstawie szczęk i zębów jest wystarczające i prawidłowe, to na podstawie ich kości koń-

Ryc. III. Słupca. Kości ramienne z otworami perforacyjnymi w stawie łokciowym. (Fig. III. Słupca. Humeri (os du bras) avec perforations.

czyn obliczony wzrost przy pomocy wzoru Pearsona, przedstawiałyby się następująco:

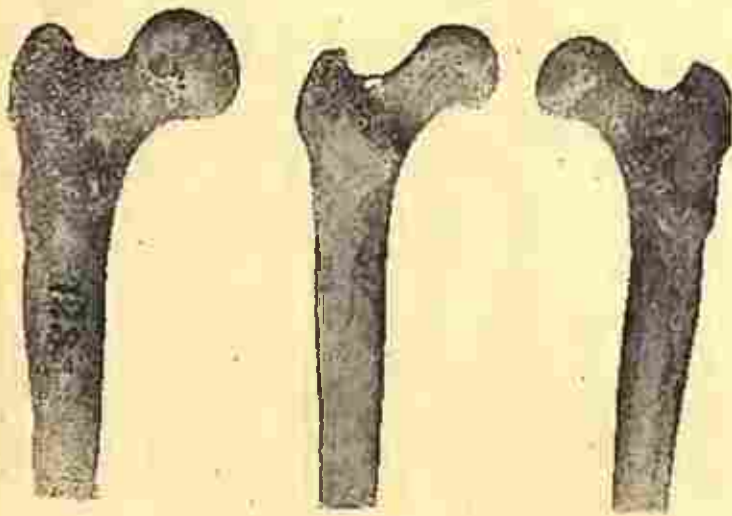
Tabela 3
Przypuszczalny wzrost zmarłych,
obliczony na podstawie kości kończyn

Szkielet znaczony	Wzrost określony jako	
	Płeć żeńska w cm.	Płeć męska lub nieznana w cm
68-A	155,5	—
113-D	—	153,0
128-A	159,0	162,0 (płeć nieznana)
128-D	155,0	—
217-A	152,0	155,5 (płeć nieznana)

Na podstawie tych wartości, gdyby je uznać za istotne, rzecz można, że ludność grodziska była raczej wzrostu bardzo niskiego lub niskiego, a najwyżej średniego. Niepodobna doszukać się wśród tych szczątków danych, które by mogły jakiegokolwiek osobnika określić jako wysokorosłego.

Zakończenie

Tak silnie uszkodzony i zniszczony materiał uniemożliwia dokonanie taksonomicznego określenia

Ryc. IV. Słupca. Kość udowa z zaznaczonym krętarzem trzecim i pochyleniem nasady górnej — Fig. IV. Słupca. Femur avec le Trochanter tertius marqué.

Ryc. V. Słupca. Kości piszczelowe z uszkodzonymi nasadami i zaznaczonym silnie spłaszczeniem. — Fig. V. Słupca. Tibiae avec les têtes endomagés et une forte platycnémie.

Ryc. VI. Słupca. Kość piszczelowa z zaznaczoną plątknemią. — Fig. VI. Słupca. Tibia avec platycnémie.

zmarłych. Na podstawie dość fragmentarycznych części czaszki (kaloty) osobnika 68-A (i tylko tego), przy uwzględnieniu cech opisowych i pomiarowych, jedynie z wielkim przybliżeniem, można by określić iż osobnik ten, prawdopodobnie płci żeńskiej, był mieszańcem składnika śródziemnomorskiego z armenoidalnym. Można by go zaliczyć do typu litoralnego.

Również określenie wieku dokonane być mogło w przybliżeniu jedynie na podstawie zachowanych szczęk i zębów. Z tych fragmentów kostnych można by przypuszczać, że na grodzisku w Słupcy zginęło ok. 14 osobników. Z liczby tej 11 osobnikom można było określić wiek, podany w tab. 4.

Jak z tab. 4 wynika, osobnicy tego grodziska zginęli przeważnie w wieku bardzo młodym: 3 w wieku wczesnego dzieciństwa, do 7 roku życia, 1 — w wieku młodzieńczym, 4-ch w wieku dorosłym, 3-ch w wieku dojrzałym i ani jeden w wieku starczym.

Kończąc, miło mi na tym miejscu podziękować mgr Tadeuszowi Malinowskiemu za użyczenie materiału i pomoc w dokonaniu zdjęć fotograficznych, a dr Lesławowi Wójciakowi za konsultacje przy antropo-stomatologicznej analizie tych szczątków.

Tabela 4

Określenie wieku w jakim zginęli mieszkańcy grodziska w Słupcy

Oznaczenie szkieletów	wiek				
	Infans I	Juvenis	Adultus	Maturus	Senilis
68-A	—	—	20—30	—	—
113-A	—	—	—	ok. 35	—
113-D	6—7	—	ok. 20	30—35	—
120-D	—	—	—	ok. 35	—
83/A-D	—	—	18—20	—	—
217-A	4—6	—	—	—	—
216-B ₁	—	—	20—25	—	—
216-B ₂	4—6	—	—	—	—
216-B ₃	—	ok. 18	—	—	—
Razem os.	3	1	4	3	—

Franciszek Wokroj

**OSSEMENTS HUMAINS DE L'ENCEINTE
FORTIFIÉE DE LA CIVILISATION LUSACIENNE
À SŁUPCA, VOÏEVODIE DE POZNAŃ**

Les fouilles opérées sur les ruines de l'enceinte fortifiée à Słupca ont mis au jour une quantité assez considérable d'ossements humains. Ce matériel s'avéra très intéressant au point de vue anthropologique, malgré qu'il ne soit pas conservé dans un état qui m'aurait permis de l'examiner pleinement. Aucun crâne ne s'était conservé en entier, les ossements longs s'étaient montrés fortement déteriorés et si entremêlés qu'il me fut presque impossible de déterminer les individus auxquels ils avaient pu appartenir. Voulant néanmoins procéder à une reconstruction suffisamment exacte, j'ai dû avoir recours aux maxillaires, aux mandibules et aux dents pour pouvoir définir au moins le sexe et l'âge des morts.

Le crâne unique que j'ai réussi à reconstruire (fig. 1) — calotte 68-A — semble avoir appartenu à un individu issu d'un croisement de composants méditerranéens et arménoïdaux du type probablement littoral. Cette constatation viendrait donc confirmer l'hypothèse que la population de la civilisation lusacienne s'était distinguée durant la période de l'incinération par un composant arménoïdal assez prononcé. Le reste des crânes ayant été dégagés dans un état tout à fait déplorable, il ne me fut plus possible de les reconstruire.

Si nous consultons la table IV nous verrons qu'à l'intérieur de l'enceinte fortifiée de Słupca gisaient 14 morts massacrés probablement par un ennemi ayant envahi l'enceinte. Pour 11 d'entre eux il me fut possible de déterminer — sous restriction d'erreurs possibles — l'âge des individus au moment de la mort: Enfants — 3 individus, jeune gent 1, adultes — 4, d'âge mure — 3; l'âge sénil n'y eut aucun représentant. Sur les os longs de beaucoup d'entre eux s'étaient montrées certaines anomalies: dans 5 cas l'humérus (fig. 3) portait des perforations de la lame osseuse dans la fosse olécranique et dans la fosse coronoïde. Sur les fémurs s'est fait remarquer un troisième trochanter (98-A), et la fosse intertrochantérienne de dimensions considérables (longueur 75 mm) ou une forte tumescence osseuse à la place du trochanter III. Sur les tibias j'ai réussi à constater une platycnémie prononcée aux index osseuses 65—75 (68-A, 216-B, 113-A, 113-D) se rapprochant par leurs valeurs respectives d'os analogiques de squelettes néolithiques, et même de ceux de l'homo neanderthalensis (71,3). Ayant donc à notre disposition ces os longs à tête intacte, nous avons été en mesure de faire le calcul de la taille selon la méthode de Pearson, résultant en chiffres suivants: 153 pour les hommes et 153—159 cm pour les femmes; il ne me fut pas possible de déterminer le sexe de l'individu qui mesurait 162 cm. Résumant l'ensemble de nos constatations anthropologiques, nous arrivons à la conclusion que la population enterrée à Słupca était plutôt de taille moyenne, sinon petite.

Wyniki badań materiałów botanicznych 1954 roku na grodzisku kultury łużyckiej w Słupcy

Le matériel botanique de l'enceinte fortifiée de la civilisation lusacienne à Słupca.

Z sezonu prac terenowych na stanowisku 1 w Słupcy, pow. Konin w r. 1954, otrzymaliśmy 3 nieduże próbki ze szczątkami roślinnymi. Do zwiększenia zawartości próbki z aru 68, ćwiartka A i D, próbki w której dominuje soczewica, przyczynił się materiał pobrany przeze mnie w czasie delegacji służbowej w 1954 roku. Ogólnie biorąc, oznaczone owocki i nasiona są o wiele gorzej zachowane niż materiały z 1955 roku. Bardzo często spotykałam formy uszkodzone.

Z roślin uprawnych rozpoznałam pszenicę płaskurkę, jęczmień wielorzędowy, soczewicę i groch. Z gatunków dziko rosnących wystąpiły dąb, bez czarny, stokłosa żytnia, psianka czarna, komosa, rdesty, ostrożeń, rogatek krótkoszyjkowy i turzyca. Pewna ilość szczątków roślin dziko rosnących została nieoznaczona z braku odpowiednich materiałów porównawczych.

Poniżej przedstawię szczegółowo zawartość ilościową i jakościową każdej próbki.

1 próbka:

St. 1, ar 68, ćwiartka A i D, warstwa III, głębokość około 60 cm, data 25. 8. 1954 r.

Zawartość próbki: dominuje soczewica jadalna.

Wyszczególnienie gatunków:

1. *Lens culinaris* Med. var. *microsperma* Heer — Soczewica jadalna — wystąpiła w ilości 352 cm³ nasion. Nasiona te są bardzo małe, przeważnie mniejsze nieco wielkością od oznaczonych przez B. Jaronia z Biskupina, z wczesnego okresu żelaznego (B. Jaroń, Szczątki roślinne z wczesnego okresu żelaznego w Biskupinie — Gród prasłowiański w Biskupinie w powiecie żnińskim, str. 110). Są storfiałe-zwęglone (wewnątrz raczej storfiałe), koliste, obustronnie soczewkowato wypukłe.

2. *Pisum sativum* L. — Groch zwyczajny — 1 uszkodzone nasiono i 3 uszkodzone połówki. Również storfiałe-zwęglone.

3. *Triticum dicoccum* Schrank. — Pszenica płaskurka — 1 zwęglony, częściowo uszkodzony ziarniak.

Uwaga: nasiona soczewicy miały przeważnie uszkodzoną powierzchnię.

2. próbka:

St. 1, ar 83, ćwiartka A i D, warstwa III (konstr. drewn.) głębokość około 60 cm, data 23. 8. 1954 r.

Zawartość próbki: zbita ziemia ze szczątkami organicznymi.

Wyszczególnienie gatunków:

1. *Chenopodium album* L. — Komosa biała — 4 nasiona.

2. *Chenopodium* sp. — Komosa — 2 nasiona.

3. *Polygonum lapathifolium* L. — Rdest szerokolistny — 3 uszkodzone częściowo owocki.

4. *Carex* sp. — Turzyca — 2 owocki.

5. Nasiona nieoznaczone z braku materiałów porównawczych w ilości 59 sztuk.

3 próbka:

St. 1, ar 158, ćwiartka D, nasiona znalezione na powierzchni stojącej wody. Zostały wymyte z profilu lub z powierzchni działki przez deszcz, data 27. 7. 1954 r.

Zawartość próbki: próbka zawiera zmieszane razem ziarniaki jęczmienia z kilkoma ziarniakami pszenicy i nasionami roślin dziko rosnących.

Wyszczególnienie gatunków:

1. *Hordeum polystichum* Doell. — Jęczmień wielorzędowy — 17 cm³ zwęglonych, częściowo uszkodzonych ziarniaków.

2. *Triticum* sp. — Pszenica — 9 uszkodzonych ziarniaków, przypominających pszenicę płaskurkę — *Triticum dicoccum* Schrank.

3. *Bromus secalinus* L. — Stokłosa żytnia — 1 zwęglony ziarniak.

4. *Solanum nigrum* L. — Psianka czarna — 5 nasion.

5. *Sambucus nigra* L. — Bez czarny — 7 owocków.

6. *Carex* sp. — Turzyca — 6 owocków.

7. *Ceratophyllum submersum* L. — Rogatek krótkoszyjkowy — 9 owocków.

8. *Chenopodium album* L. — Komosa biała — 145 nasion.

9. *Cirsium* sp. — Ostrożeń — 6 niełupek.

10. *Polygonum persicaria* L. — Rdest plamisty — 5 owocków.

11. *Polygonum aviculare* L. — Rdest płasi — 2 owocki.
12. *Polygonum* sp. — Rdest — 7 owoców.
13. *Chenopodium* sp. — Komosa — około 40 nasion.
14. *Nasiona* nieoznaczone z braku materiałów porównawczych w ilości 300 sztuk.

Melania Klichowska

LE MATÉRIEL BOTANIQUE DE L'ENCEINTE FORTIFIÉE DE SŁUPCA

La première analyse du matériel botanique recueilli dans l'enceinte fortifiée de la civilisation lusacienne de Słupca avait été concentrée sur des échantillons livrés par les fouilles de 1954. L'examen des graines et semences fut assez malaisé à cause de leur détérioration plutôt avancée qui ne facilita guère la détermination des différentes espèces.

Les plantes cultivées sont représentées par des céréales et des plantes légumineuses. Examinant d'abord

les céréales on avait pu constater les espèces suivantes: l'orge (*Hordeum polystichum* Dcell) dont les graines se sont rencontrées dans des quantités considérables, le froment (*Triticum* sp.) beaucoup plus rare et qui doit être classifié en toute probabilité comme *Triticum dicoccum* Schrank. Il y eut, par contre, absence complète de graines du seigle et d'avoine.

Passant aux plantes légumineuses nous signalons la dominante présence de très petites graines de lentille alimentaire (*Lens culinaris* Med. var. *microsperma* Heer) auxquelles s'associait tout à fait exceptionnellement le pois ordinaire (*Pisum sativum* L.).

Viennent enfin les plantes „sauvages“ représentées par une grande variété d'espèces: le chêne (*Quercus* sp.), le sureau (*Sambucus nigra* L.), les chénopodiées (*Chenopodium album* L., *Chenopodium* sp.), la famille des renouées (*Polygonum lapathifolium* L., *Polygonum persicaria* L., *Polygonum aviculare* L., *Polygonum* sp.) et enfin les *Solanum nigrum* L., *Ceratophyllum submersum* L., *Cirsium* sp., *Bromus secalinus* L., *Carex* sp. Hormis les espèces citées, il y eut quelques types très mutilés de plantes sauvages qui n'ont pas pu être déterminées à cause du manque d'un matériel comparatif convenable.

Wyniki badań materiałów botanicznych 1955 roku na grodzisku i osadzie kultury łużyckiej w Słupcy

Analyse des matériaux botaniques recueillis en 1955 dans l'enceinte
fortifiée et dans l'établissement ouvert de la civilisation lusacienne à Słupca

A. Stan. 3 — osada otwarta kultury łużyckiej — Hallstatt D.

1. Ar 1, éw. B, głęb. 40 cm.
Zawartość *Quercus* sp. — dąb, połówka żołędzia bez łuski, zwęglona.
2. Ar 1, éw. B, jama V.
a) *Triticum* sp. — pszenica — 2 uszkodzone ziarniaki, zwęgl.
b) *Pisum sativum* L. — groch zwyczajny, 107 cm kub. po większej części połówki i kawałki nasion zwęglonych. Wybrano 38 nasion grochu, które zmierzono; przec. średnica 4,48 mm (3,3—5,7 mm).
c) *Quercus* sp. — dąb, 5 szczątków żołędzi, 1 cała połówka zwęgl.
3. Ar 1, éw. B, jama XII.
Pisum sativum L. — groch zwyczajny. Parę całych nasion i połówki zwęgl. Zmierzono 4 nasiona całe; średnica 4,70 mm (5,0—4,2 mm).
4. Ar 1, éw. B, jama XIII.
Pisum sativum L. — groch zwyczajny, 4 połówki nasion, zwęgl.
5. Ar 1, éw. B, jama XV.
a) *Quercus* sp. — dąb, szczątki żołędzi zwęgl.
b) *Pisum sativum* L. — groch zwyczajny, nasienie uszkodzone zwęgl.
6. Ar 1, éw. A, jama XVIII.
a) *Pisum sativum* L. — groch zwyczajny, 5 cm kub. nasion, przeważnie połówki; średnia średnicy z 5 grochów całych 4 mm (3,5—4,9 mm), zwęgl.
b) *Vicia faba* L. var. *minor celtica nana* Heer — bób celtycki, 1 nasienie rozm. 5,0×4,4×3,3 mm, zwęglone.
7. Ar 1, éw. A, jama XIX.
a) *Triticum* sp. — pszenica, 1 uszkodzony ziarniak dług. 4,5 mm, szerokość 2,4 mm, zwęgl.
b) *Pisum sativum* L. — groch zwyczajny, szczątki nasion, 1 cały groch o średn. 6,4 mm.
8. Ar 2, éw. B, jama XX.
Pisum sativum L. groch zwykły, 4 kawałki nasion grochu, zwęgl.
9. Ar 1, éw. A oraz ar 2, éw. B, jama XXI/XXVI.
a) *Pisum sativum* L. — groch zwyczajny. Wybrano 35 całych nasion, które zmierzono, średnio 4,22 mm (3,4—5,1 mm), zwęgl.

- b) *Vicia faba* L. var. *minor celtica nana* Heer — bób celtycki, 1 nasienie o rozm. 5,0×3,8×3,1 mm.
10. Ar 1, éw. A, jama XXII.
Pisum sativum L. — groch zwyczajny — 2,5 cm kub. Wybrano 7 całych nasion, które zmierzono. Średnicy 4,10 (3,6—5,0 mm), zwęgl.
11. Ar 1, éw. A, jama XXIII.
a) *Pisum sativum* L. — groch zwyczajny — kilka nacię kawałków nasion.
b) *Triticum* sp (?) — zniszczony ziarniak pszenicy.
12. Ar 1, éw. A, jama XXV.
Pisum sativum L. — groch zwyczajny, 3 połówki nasion, zwęgl.
13. Ar 2, éw. B, jama XXVII.
a) *Pisum sativum* L. — groch zwyczajny, 16 cm kub. Całych nasion 14 sztuk; które zmierzono: średn. średnica 4,22 mm (3,3—5,0 mm).
b) *Vicia faba* L. *minor celtica nana* Heer — bób celtycki — 1 nasienie o rozm. 6,2×4,7×4,3 mm, zwęgl.
c) *Brassica rapa* L. — rzepik, 1 nasienie zwęgl.
14. Ar 2, éw. B, jama XXVIII.
a) *Hordeum polystichum* Doell. — jęczmień wielorzędowy, 1 ziarniak o wymiarze 4,8×2,4 mm, zwęgl.
b) *Pisum sativum* L. — groch zwyczajny, 9 szczątków nasion grochu.
c) *Quercus* sp. — dąb, 2 połówki żołędzi bez łuski, zwęgl.
15. Ar 2, éw. B, jama XXIX.
Pisum sativum L. — groch zwyczajny, 15 szczątków nasion.

B. Stan. I — Grodzisko kultury łużyckiej — Hallstatt D.

16. Ar 110, éw. B, warstwa II, skupisko β, gł. 52 cm.
a) *Hordeum* sp. — 3 szczątki roślinne przypominające jęczmień, dług. 5 mm, szer. 2,8 mm, grub. 2,5 mm, zwęgl.
b) *Pisum sativum* L. — 3 nasiona grochu zwyczajnego, średn. 4 mm.
17. Ar 110, éw. A, warstwa II, skupisko δ, gł. 55—72 cm.
a) *Triticum dicoccum* Schrank — pszenica płaskurka, 33 ziarn, zwęgl.
b) *Hordeum polystichum* Doel. — jęczmień wielorzędowy, 15 ziarniaków, średn. 6,5×3,55×3,30 mm, zwęgl.

c) *Secale cereale* L. — żyto zwyczajne, 9 ziarni-
ków o wymiarach średnio $5,27 \times 1,70 \times 1,83$ mm, zwęgl.
d) *Pisum sativum* L. — groch zwyczajny. Z 865 cm
kub. nasion na ogół dobrze zachowanych wybrano
50 sztuk nasion, które zmierzono: przec. średn.
4,76 mm (3,7—5,8 mm), zwęgl.

18. Ar 110, ćw. A, warstwa II skupisko a, głęb.
35—38 cm.

Vicia faba minor var. *celtica nana* Heer — bób
celtycki — skamieniałe nasienie.

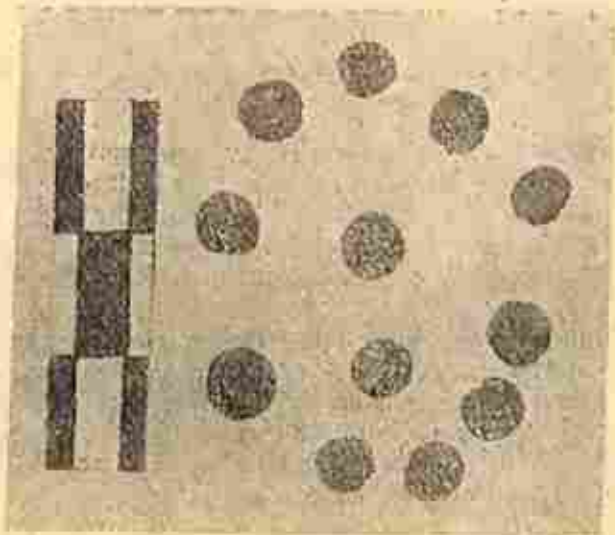
19. Ar 110, ćw. B, warstwa II, skupisko a, głęb.
ca 36 cm.

a) *Secale cereale* L. — 1 ziarno prawdopodobnie
żyta zwęgl.

b) 1 nasienie bardzo silnie zniekształcone przez
ogień, tak że nie dało się oznaczyć.

C. Wnioski

Z częstotliwości występowania grochu upraw-
nego — *Pisum sativum* L. oraz dużej jego ilości za-
równo w osadzie otwartej kultury łużyckiej jak
w grodzisku z tego samego czasu (Hallstatt D) wnio-
skujemy, że był on spośród innych gatunków roślin
uprawnych najwięcej uprawiany dla celów konsump-
cyjnych (ryc. 1). Rozmiary nasion tego grochu w po-

Ryc. 1. Słupca. Nasiona grochu. — Fig. 1. Słupca.
Graines de pois.

równaniu z dzisiaj uprawianym są znacznie mniej-
sze, gdyż przeciętna ich średnica wynosi w posiada-
nym materiale wykopaliskowym 4,0—4,76 mm,
przy czym największe nasiona mają średnice 6,4 mm,
najmniejsze natomiast 3,2 mm. Hegi (Illustrierte
Flora von Mitteleuropa, t. IV b, str. 1613) zalicza taki
groch do odmiany botanicznej — *var. minus* Olm,
lub do *var. microsperum* Paz i zaznacza przy tym, że
tego rodzaju grochy trafiają się w wykopaliskach
z okresu kamienia i brązu.

Porównując rozmiary naszych nasion grochu
z grochem, pochodzącym z półwyspu biskupińskiego,
z grodziska z wczesnego okresu żelaznego stwierdza-
my, że są one nieco większe niż podaje Jaron (według
Jaronia przeciętna średnica grochu biskupińskiego
równa się 3,83 mm), jednak pomimo tego niewiele

odbiegają od rozmiarów podanych przez Heera i Neu-
weilera dla osad neolitycznych i osad z epoki brązu
w Szwajcarii.

Na ogół nasiona grochu, mimo silnego zwęglenia,
są dobrze zachowane. Posiadana próbka ze stan. 1,
ar 110, w. II, wzięta z partii 60-litrowej, zawiera na-
siona kuliste ze znaczkami eliptycznymi, rozchylonym
wargowato i dobrze widocznym na egzemplarzach
nieuszkodzonych. Występują one na prawie wszyst-
kich poziomach warstw kulturowych.

Już od bardzo dawna groch był uważany za roślinę
ubogiej ludności rolniczej, opierającej swą egzysten-
cję na pracy na roli. Niewątpliwie nasz klimat sprzy-
jał rozpowszechnieniu się tej rośliny, która dostar-
czała wysokobiałkowego pożywienia człowiekowi,
który znając jej wartość odżywczą, uprawiał ją na
większą skalę niż inne rośliny użytkowe. Poza tym
lepsza gleba, występująca jeszcze dzisiaj w najbli-
szych okolicach Słupcy, najprawdopodobniej przy-
czyniała się do szerzej jego uprawy. Groch ze wzglę-
du na swe właściwości rozwojowe lepiej nadaje się
do uprawy kopleńczej niż np. zboże, więc i ten
moment mógł być powodem szerszego rozpowszech-
nienia tej rośliny w stosunku do pozostałych.

Wszystkie te fakty razem wzięte dają nam wytłu-
maczenie, dlaczego groch występuje tak licznie
w wykopaliskach w Słupcy w okresie kultury łuży-
ckiej, charakteryzującej się dcsyć dużym, jak na ów-
czesne czasy, rozwojem rolnictwa.

Drugą rośliną strączkową, która również wystąpiła
na stan. 3, a mianowicie w otwartej osadzie kultury
łużyckiej z okresu Hallstatt D, jest bób celtycki,
jakkolwiek w znacznie mniejszej ilości i prawie zaw-
sze razem z grochem.

Bób celtycki — *Vicia faba* L. var. *minor celtica*
nana Heer, jest pradawną rośliną, spotykaną w wielu
innych wykopaliskach z różnych okresów od neolitu
do wczesnego średniowiecza. Dzisiaj uprawa bobu
celtyckiego zupełnie zanikła. Nie wchodzimy w ba-
danie powodu zaprzestania uprawy tej rośliny, za-
znaczamy tylko, że również jako roślina wysoko-
białkowa była swego czasu cenionym i ulubionym
pożywieniem ówczesnej ludności.

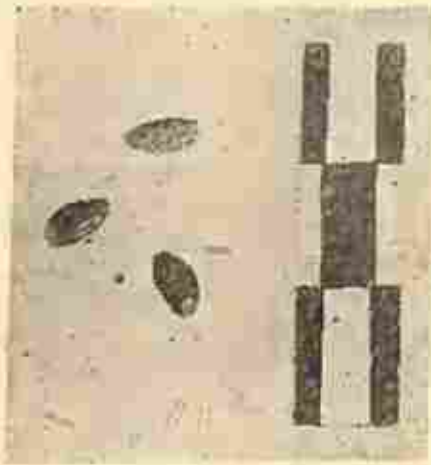
Wykonane przez nas pomiary nasion bobu celty-
ckiego wykazały, że mniej więcej odpowiadają one
wymiarom nasion znalezionym przez Jaronia w Bi-
skupinie. Dlaczego jednak występuje on w tak ma-
łych ilościach w Słupcy, tego już nie możemy powie-
dzieć. Nie wykluczona jest jednak możliwość, że przy
rozszerzeniu prac wykopaliskowych znajdą się sta-
nowiska, w których obficie one wystąpią.

Następnym znamionym faktem jest znalezienie
wyluskanych żołądździ w kilku warstwach kultu-
rowych. Zastanawia nas szczegół, dlaczego wyluska-
nych? Dopuszczamy możliwość, że w tym stanie były
one przygotowane jako dodatek do mąki dla wy-
pieku chleba, gdyż trudno byłoby sobie wyobrazić,
aby do innego celu mogły być użyte. Żołądźcie
w tym stanie występują w osadzie otwartej kultury
łużyckiej z okresu Hallstatt D.

Ze z b ó z występuje pszenica, będąca prawdo-
podobnie płaskurką — *Triticum dicoccum* Schrank,
przy czym najliczniej na stanowisku 1, grodzisku
kultury łużyckiej z okresu Hallstatt D. Rozmiary
ziarn jak również wygląd ich pod wieloma wzglę-

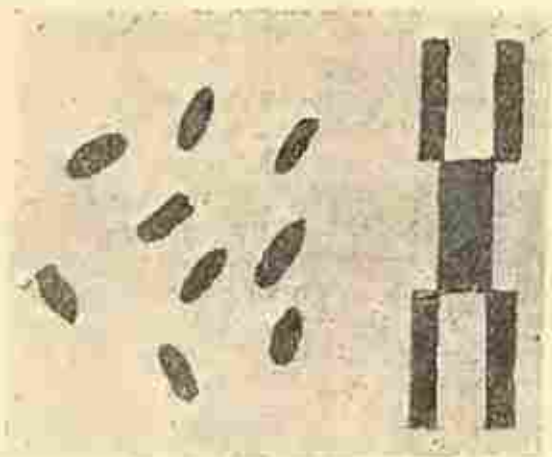
dami zbliżają się do podanych przez Jaronia dla materiału nasiennego z Biskupina (ryc. 2).

Dalszym zbożem jest żyto — *Secale cereale* L., które znaleziono jedynie na stanowisku 1, w grodzisku kultury łużyckiej, w ilości 9 ziarniaków. Pojawienie się żyta w tym okresie jest bardzo ciekawe, tym więcej, że Jaron, który bardzo dokładnie przebadał materiał wykopaliskowy z Biskupina z tego samego okresu, nic o życie nie wspomina. Wygląd ziarn wskazuje, że było to żyto prymitywne i pod

Ryc. 2. Słupca. Ziarna pszenicy. — Fig. 2. Słupca. Graines de froment.

względem wymiarów odpowiadając posładowi współczesnego żyta. Może być, że żyto ze Słupcy występowało jako domieszka do pszenicy, na co wskazuje mała jego ilość. Wawilow (Teoreticzeskije osnovy selekcji rastenij) pisze w swej pracy, że na południu Związku Radzieckiego często spotyka się żyto w pszenicy, będące niepożądanym chwastem. Być może, że żyto w tym samym charakterze wystąpiło w wykopaliskach w Słupcy (ryc. 3).

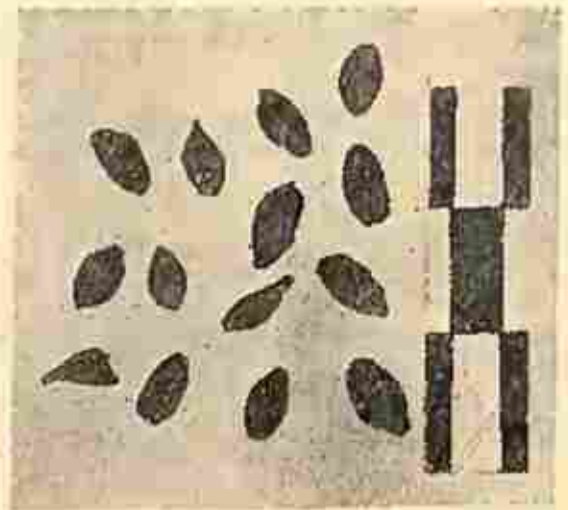

Ryc. 3. Słupca. Ziarna żyta. — Fig. 3. Słupca. Graines de seigle.

Wreszcie ostatnim zbożem, które znaleziono w Słupcy, jest jęczmień wielorzędny — *Hordeum polystichum* Doell. i to zarówno na stanowisku 1 jak i na 3. Wymiary ziarn wynoszą średnio 6,5 mm długości \times 3,55 mm szerokości \times 3,30 mm grubości, a zatem bardzo zbliżone są do biskupiń-

skich, podanych przez Jaronia. Spotyka się ziarna symetryczne i asymetryczne, co potwierdza przynależność do jęczmienia wielorzędnego (ryc. 4).

Jęczmień wielorzędowy należy niewątpliwie do najstarszych zbóż, ogólnie rozpowszechnionych w neolicie i zapewne stanowił on najważniejszy pokarm Protosłowian. Dla przygotowania z niego pożywienia mielono ziarno jęczmienia w prymitywnych żarnach, które między innymi znaleziono w wykopaliskach w Słupcy.

Ryc. 4. Słupca. Ziarna jęczmienia. — Fig. 4. Słupca. Graines de l'orge.

Poza zbożami natrafiono w jednej warstwie zwęglone nasienie prawdopodobnie rzepiku — *Brassica rapa* L., na co wskazywał by kształt kulisty i rozmiary nasienia oraz skulptura powierzchni siateczkowatej o płytkich oczkach siateczki wyraźnie punktowanej.

Ponieważ wystąpiło jedno tylko nasienie, trudno wywnioskować, czy był to rzepik uprawiany w Słupcy przez ówczesnych mieszkańców tej miejscowości na olej czy na jarzynę. Być może, że przypadkowo dostał się do grochu i bobu celtyckiego, wśród których go znaleziono.

Konstanty Moldenhawer

ANALYSE DES MATÉRIAUX BOTANIQUES
RECUEILLIS EN 1955 DANS L'ENCEINTE
FORTIFIÉE ET DANS L'ÉTABLISSEMENT
OUVERT DE LA CIVILISATION LUSACIENNE
À SŁUPCA

A. Station 1. — Enceinte fortifiée de la civilisation lusacienne — Hallstatt D.

Le pois ordinaire — *Pisum sativum* L. — fut parmi les plantes siliquieuses celle qui apparut dans la dite station en quantités surprenantes, puisqu'on réussit à dégager malgré une forte carbonisation jusqu'à 865 centimètres cube d'une quantité totale de 50 litres.

Les céréales étaient représentées par: 1) des grains de froment — *Triticum dicoccum* Schrank, 2) des graines de l'orge — espèce *Hordeum polystichum* Doell et 3) probablement le seigle — *Secale cereale* L.

Ces graines de céréales variaient dans la couche II entre quelques-uns et quelques dizaines de spécimens — tous carbonisés.

B. Station 3. — Établissement ouvert de la civilisation lusacienne — Hallstatt D.

On y constata également la présence du pois ordinaire — *Pisum sativum* L., quoiqu' en quantités beaucoup plus modestes que dans l'enceinte fortifiée; les pois variaient de quelques-uns à une dizaines de spécimens.

Il reste un mot à dire sur plusieurs autres espèces

botaniques qui laissèrent leurs traces plutôt isolées dans les couches de la station: plusieurs semences de la fève celtique — *Vicia Faba* L. var. *minor celtica nana* Heer, plusieurs graines de froment que l'on ne réussit pas à classer à cause de leur détérioration fortement avancée, plusieurs graines d'orge — espèce *Hordeum polystichum* Doell., une semence de navet — *Brassica rapa* L., ainsi que plusieurs fragments de glands — *Quercus* sp.

Tous les spécimens recueillis étaient presque sans exception fortement carbonisés et partiellement détruits.

Nowe cmentarzyska kultury pomorskiej w Wielkopolsce

Nouveaux cimetières de la civilisation poméranienne en Grande Pologne

W badaniach nad kulturą pomorską wciąż jeszcze daje się odczuwać brak materiałów pochodzących z systematycznie rozkopanych stanowisk. Zwłaszcza materiał pochodzący sprzed pierwszej wojny światowej, zalegający dość licznie magazyny muzealne, pozabawiony jest prawie zupełnie obserwacji naukowych. Jako przykład może tu posłużyć inwentarz ciekawego cmentarzyska z wczesnego i środkowego okresu lateńskiego rozkopanego w r. 1914 w Myszkach, w pow. gnieźnieńskim lub inwentarz 17 grobów rozkopanych w r. 1871 na cmentarzysku w Bininie, w pow. szamotulskim¹⁾. Podobnie ma się rzecz z materiałami pochodzącymi z Pomorza, gdzie poza nielicznymi wyjątkami systematycznie rozkopanych cmentarzysk (Stężyca, w pow. kartuskim, Żelewo, Szemud i Poczernino, w pow. wejherowskim) na reszcie stanowisk dokonywano tylko odkryć przypadkowych. W innych znowu wypadkach inwentarz pochodzący z badań systematycznych, jak np. z cmentarzyska w Wielkiej Wsi, w pow. wejherowskim, został przez archeologów gdańskich udostępniony tylko w tendencyjnie wybranych fragmentach²⁾.

Tym większą więc wagę naukową posiada materiał pochodzący z badań systematycznych okresu międzywojennego mogący rzucić w niejednym względzie nowe światło na wciąż jeszcze zagadkową problematykę dziejów plemion kultury pomorskiej.

Praca niniejsza obejmuje materiały pochodzące z kilku cmentarzysk wielkopolskich, rozkopanych już przeważnie w latach powojennych. Należą tu następujące cmentarzyska: Binino, w pow. szamotulskim, Podlesie Kościelne, w pow. wągrowieckim, Pudliszki, w pow. gostyńskim, Sośnica, w pow. krotoszyńskim oraz Wymysłowo, w pow. gostyńskim.

BININO, pow. Szamotuły (stanowisko 2)

Jesienią 1954 r. gospodarz M. Ren natrafił we wsi Binino, w pow. szamotulskim w czasie orki na grób skrzynkowy kultury pomorskiej. Muzeum Archeologiczne w Poznaniu zawiadomione o odkryciu za pośrednictwem miejscowego kierownika szkoły J. Skawińskiego, przeprowadziło na miejscu odkryć

¹⁾ Por. materiały znajdujące się w archiwum Muzeum Archeologicznego w Poznaniu.

²⁾ W związku z powyższym należałoby wyrazić życzenie, aby wyniki systematycznych badań archeologicznych przeprowadzonych na cmentarzysku w Chłapowie, w pow. wejherowskim w roku 1948 zostały przez Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie opublikowane w jak najbliższym terminie.

badania wykopaliskowe. W dniu 6. X. 1954 mgr Mieczysława Kowiańska oraz Wincenty Kłosowski dokonali rozkopania uszkodzonego przez odkrywcę grobu oraz drugiego, niezniszczonego grobu, położonego w pobliżu³⁾. Uzyskany w trakcie badań materiał został przewieziony do Muzeum Archeologicznego w Poznaniu i zainwentaryzowany pod nr inw. 1954: 130 oraz skatalogowany pod nr kat. 1954: 541—555.

Opis materiałów

Grób nr 1.

Grób skrzynkowy, zbudowany z płasko łupanych kamieni. Obwarowanie grobu miało kształt owalu i jego dłuższa oś wynosiła 110 cm. Górna warstwa kamieni obwarowania mieściła się na głębokości 30 cm a dno grobu położone było na głęb. 80 cm. Jedna z popielnic (twarzowa) oraz miniaturowy kubek leżały w chwili odkrycia na boku, druga popielnica oraz dwie dalsze przystawki stały w pozycji normalnej. Stan zachowania naczyń na ogół zły.

Popielnica nr 1. Naczynie jajowate z niewyodrębnioną szyjką i słabo wyodrębnionym dnem. Poniżej wylotu szyjki mieści się wyobrażenie twarzy ludzkiej, na które składa się para wypukłych oczu oraz nos. Po uchach, rozmieszczonych symetrycznie na tej samej wysokości pozostał tylko ślad. U nasady szyjki biegną naczynie dwie linie utworzone przez głęboko wyciśnięte dolki. Na frontowym miejscu popielnicy, nieco poniżej największego załomu brzuśca, mieści się rysunek szpili z główką spiralną; poniżej wyobrażenia rysunkowego szpili widoczne są dwa pionowe rzędy dołków. Natomiast poniżej miejsca przyczepu uch widnieją dwa rysunki rąk. Popielnica zachowała się w stanie zniszczonym. Posiada ona gładką, lśniąco-czarną powierzchnię (ryc. I,6). Do popielnicy należy pokrywa zachowana w stanie bardzo silnego zniszczenia. Średn. 25,0 cm; wys. 23,0 cm; otw. 12,0—12,4 cm; d. ca 11,0 cm.

Przeżalone kości ludzkie.

Popielnica nr 2 zachowała się w stanie silnego zniszczenia. Z zachowanych fragmentów można wnioskować, że było to naczynie z baniastym brzuścem i stożkową szyjką. Na granicy szyjki i brzuśca widnieje ornament złożony z brzd poprzecznych z których zwisają grupy kresek ukośnych i pionowych. Naczynie posiadało lśniąco-czarną powierzchnię.

³⁾ Wzmianka na temat odkryć ukazała się w Ilustrowanym Kurierze Polskim z dnia 10—11. X. 1954.

nię. Średnica jego wynosiła ca 30 cm. Pokrywa, należąca do popielnicy, rzucała się.

Przeżalone kości ludzkie.

W popielnicy nr 1 poza przeżalonymi kośćmi ludzkimi znalezione jeszcze kilka przedmiotów brązowych. Są to spirale, wykonane z cienkiej taśmy brązowej oraz wisiorzek brązowy (ryc. I, 1—5). Ponadto w urnie znalezione fragmenty stopionych paciorków z niebieskiego szkliwa.

Poza popielnicami znalezione w grobie jeszcze następujące przedmioty:

Pucharek nr 1 stożkowaty z wyodrębnioną nóżką i nieznacznie odchylonym na zewnątrz brzegiem. Dno nie zachowało się. Powierzchnia gładzona, szara. Wys. 9,8, otw. 10,3, d. 6,0 (ryc. I, 8).

Pucharek nr 2 o identycznym kształcie jak kubek nr 1. Wys. 9,5, otw. 10,2, d. 6,2 (ryc. I, 9).

Miniaturowy kubek dwustożkowaty z uchem. Naczynko jest wykonane niestarannie. Powierzchnia szara, lekko chropowata. Średn. 6,0; wys. 6,5; otw. 5,5; d. 4,0 (ryc. I, 7).

Grób nr 2

Ze zniszczonego grobu nr 2 pochodzą następujące fragmenty ceramiczne:

Skorupy dużych naczyń z brunatną i czerwoną powierzchnią oraz fragmenty misy z wklęsłą szyjką; powierzchnia misy gładzona, czerwona.

Przeżalone kości ludzkie.

Analiza grobów

Cmentarzysko w Bininie odkryte na stan. 2 jest — być może — identyczne z cmentarzyskiem kultury pomorskiej odkrytym w r. 1871, kiedy to rozkopano 16 grobów skrzynkowych.

Grób nr 1 pochodzący z badań z r. 1954 był regularnym grobem skrzynkowym, tak charakterystycznym dla kultury pomorskiej późnego okresu halszackiego. Dwie popielnice odkryte w tym grobie pozwalają uznać go za rodzimny. Na podkreślenie zasługuje fakt, iż poza popielnicami w grobie mieściły się jeszcze 3 przystawki. Okoliczność tę tłumaczy

Ryc. 1. Binino, pow. szamotulski. Inwentarz grobu 1. 1. Wisiorzek brązowy, 2—4. Spirale brązowe, 5. Ułamek ozdoby brązowej, 6. Popielnica, 7—9. Przystawki. Wszystkie w 2/3 w. n. — Fig. 1. Binino, distr. de Szamotuly. Contenu de la tombe No 1. 1. Pendeloque en bronze, 2—4. Spirales en bronze, 5. Fragment de parure en bronze, 6. Urne cinéraire, 7—9. Vases rituels. 2/3 gr. nat.

czyć należy zapewne oddziaływaniem w zakresie obrządku ludności kultury „łużyckiej“⁴⁾.

Rolę jednej z popielnic w grobie nr 1 pełniła popielnica twarzowa (ryc. I, 6). Na wyobrażenie twarzy, wykonane zresztą bardzo niestarannie, składają się plastycznie modelowane oczy i nos. Równie niedbale został wykonany rysunek szpili, rysunek rąk oraz ornament. Jeśli chodzi o rysunki charakterystycznych dla kultury pomorskiej szpil tarczowatych, to występują one dość często na ceramice kultury pomorskiej. W naszym wypadku na rysunku zaznaczono ponadto sznurek lub nić, którym owijano koniec ozdoby, w celu zapobieżenia jej zagubieniu. Umieszczone poniżej rysunku szpili dołki mają — być może — oznaczać wisiorki lub łańcuszki. Z rysunkowymi wyobrażeniami rąk spotykamy się w ceramice kultury pomorskiej stosunkowo rzadko⁵⁾.

Biorąc pod uwagę zawartość popielnicy twarzowej, na którą składają się wisiorki, paciorki i spirale, można uznać ją za popielnicę kobiecą.

Bardzo ciekawie z punktu widzenia typologicznego przedstawiają się dwie identyczne przystawki, odkryte w grobie nr 1, posiadające kształt stożkowatych pucharków (ryc. I, 8—9). Naczynie takie oraz zbliżone do nich naczynia cylindryczne z uchami, znane są dotychczas w niewielkiej ilości na obszarze Wielkopolski (Bytkowo, pow. Poznań, Niemierzyce, pow. Nowy Tomyśl, Popówko, pow. Oborniki, Pudliszki, pow. Gostyń, Separowo, pow. Nowy Tomyśl, Sośnica, pow. Krośoszyn i Wróblewo, pow. Szamotuły). R. Erzepki, w wykazie inwentarza grobów, odkrytych przez siebie w r. 1871 w Bininie, podaje m. in. obecność „naczynia kielichowatego“. Wydaje się, że we wszystkich odmianach glinanych naczyń cylindrycznych i stożkowatych należy się dopatrywać naśladownictwa analogicznych naczyń brązowych, takich, jakie znamy np. z Parłina, w pow. mogileńskim⁶⁾.

Przedmioty metalowe, odkryte w grobie nr 1 występują w inwentarzu kultury pomorskiej przez cały czas jej trwania, tak że nie mogą stanowić podstawy do datowania grobów. Możemy je przeto oprzeć jedynie na ceramice, która pozwala datować znalezisko na okres halstański D, tzn. na lata 550—400 przed n. e.

⁴⁾ Na okoliczność występowania w grobach kultury pomorskiej przystawek zwracano już niejednokrotnie uwagę. Por. np. J. K o s t r z e w s k i, O wzajemnych stosunkach kultury „łużyckiej“ i kultury grobów skrzynkowych (Slavia Occidentalis, t. III/FV, str. 272). — J. K o s t r z e w s k i, Cmentarzysko z wczesnego i środkowego okresu lateńskiego w Gołęcznic, w pow. poznańskim wschodnim, Poznań 1926, str. 68. — L. J. Ł u k a, Cmentarzysko z wczesnego i środkowego okresu lateńskiego w Sokolowicach, w pow. kościańskim (Fontes Praehistorici, t. III, str. 134).

⁵⁾ L. J. Ł u k a, Groby kultury pomorskiej z Wymysłowa, w pow. gostyńskim (Z otchłani wieków, r. XVII, 1948, str. 113 i przyp. 2). Omawiany rysunek występuje również m. in. na popielnicy twarzowej pochodzącej z Lednogóry, w pow. gnieźnieńskim.

⁶⁾ Na możliwość takiej interpretacji zwrócił uwagę J. K o s t r z e w s k i w pracy pt. Przyczynki do poznania kultury grobów skrzynkowych wczesnej epoki żelaznej (Przegląd Archeologiczny, R. I, zes. 3—4 (1920), str. 118 i nast.).

PODLESIE KOŚCIELNE, pow. Wągrowiec Stanowisko 3

W Podlesiu Kościelnym, położonym w pow. wągrowieckim, odkryto dwa cmentarzyska kultury pomorskiej. Na stanowisku 5 położonym na zalesionej dziś wydmie odkrywano groby kultury pomorskiej dwukrotnie: w latach 1884—1885 oraz w r. 1917. Badania te doprowadziły do odkrycia kilku grobów skrzynkowych. Drugie cmentarzysko kultury pomorskiej odkryte zostało w roku 1949. W czasie prac rolnych napotkano na grób skrzynkowy na stoku piaszczystego wzgórza, położonego w pobliżu granicy gromad Podlesie Kościelne i Ruda Kozłanka, tuż przy strudze, wpływającej 500 m dalej do rz. Welny. Zawiadomione o odkryciu Muzeum Archeologiczne w Poznaniu przeprowadziło jesienią 1949 roku na miejscu odkrycia badania ratunkowe. W badaniach tych brali udział: Leon Jan Łuka i Stanisław Jasnosz. Rozkopano wtedy trzy najbardziej zagrożone groby skrzynkowe, których zawartość przewieziona została do Muzeum Archeologicznego w Poznaniu i zainwentaryzowana pod nr inw. 1949:73 oraz skatagolowana pod nr kat. 1949:176—1988.

Opis materiałów

Grob nr 1

Górna płyta grobu skrzynkowego nr 1 znajdowała się na głębokości 37 cm. Miała ona kształt nieregularnego czworokąta. Boki skrzyni o wymiarach 90 cm × 95 cm oraz głębokości 38—42 cm stanowiły prostokątne płyty, wzmocnione od strony południowo-wschodniej dodatkowymi kamieniami. Ponadto komorę grobową uszczelniali w narożnikach drobne, płaskie kamienie. Grob był zorientowany z północnego-zachodu na południowy-wschód. Wewnątrz mieściły się trzy popielnice przykryte misami, zawierające przepalone kości ludzkie i dary metalowe. Między popielnicami leżały na dnie grobu ułamki szpili żelaznej i dwa kółka żelazne.

Popielnica nr 1, jajowata, z niską, cylindryczną szyjką. U nasady szyjki zachowały się ślady dwóch utraconych uch. Powierzchnia naczynia jest gładzona i posiada barwę brunatną. Brzeg uszkodzony. Średn. 21,2; wys. 21,5; otw. 15,0; d. 8,8 (ryc. II, 1).

Mała, głęboka miska z bardzo grubymi ściankami. Powierzchnia naczynia jest gładzona i posiada barwę brunatną. Brzeg misy nieznacznie odchyłony na zewnątrz i płasko ścięty. Powierzchnię naczynia zdobi osiem bruzd zbiegających się promienisto u dna. Otw. 12,7; wys. 5,7; dno nie zachowało się (ryc. II, 4).

Przepalone kości ludzkie.

Fragment małego łańcuszka wykonanego z drobnych ogniw brązowych (ryc. II, 7).

Fragment pogiętej tarczki brązowej.

Popielnica nr 2, dwustożkowata, z łagodnym załomem brzuśca, przypadającym w połowie wysokości naczynia. Popielnica posiada bardzo starannie gładzoną powierzchnię barwy brunatno-szarej. Naczynie nie zostało sklejęne i zrekonstruowane. Średn. 25,8; wys. 29,0; otw. 16,2; d. 13,5 (ryc. II, 3).

Przeżalone kości ludzkie.

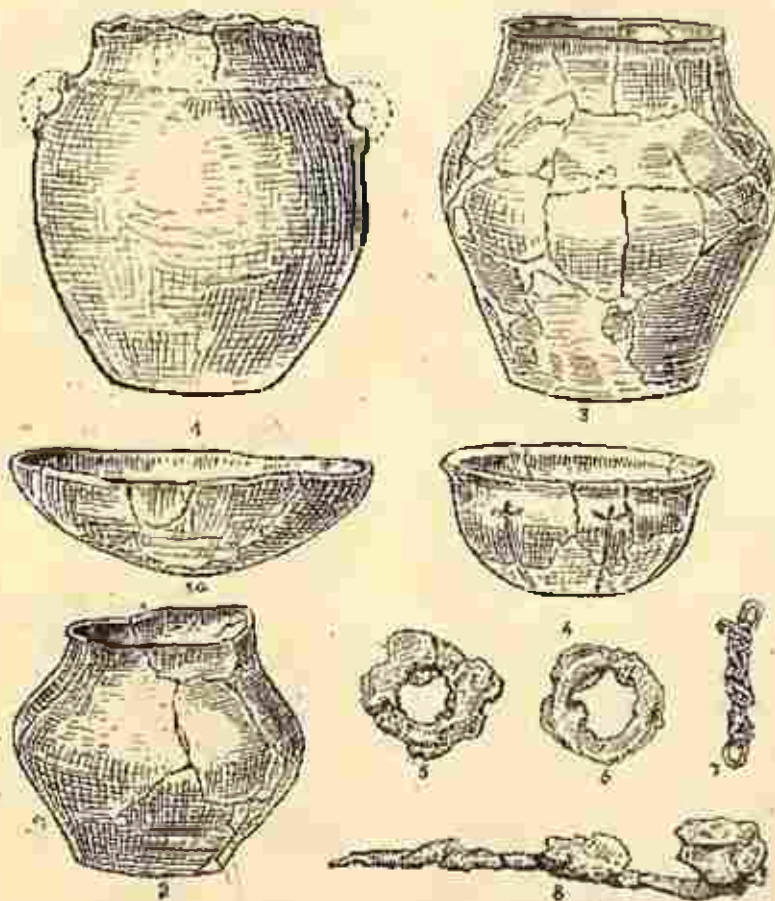
Niska misa w kształcie wycinka kuli. Powierzchnia gładzona, brudno-brunatna. Otw. 18,0; wys. 4,8 (ryc. II, 1 a).

Popielnica nr 3, dwustożkowata, z łagodnym załomem brzusca. Powierzchnia jest starannie gładzona i ma barwę brunatną. Naczynie zostało sklezione i w części zrekonstruowane. Średn. 24,8; wys. 24,2; otw. 16,5, d. 14,0 (ryc. II, 3).

Przeżalone kości ludzkie.

Fragmenty niskiej misy zbliżonej kształtem do wycinka kuli. Powierzchnia gładzona, brudno-brunatna.

naruszona została zachodnia część grobu przykryta mniejszą płytą kamienną. Komora grobowa, zbudowana z bardzo cienkich płyt piaskowcowych, miała kształt prostokąta o rozmiarach 130 cm×60 cm; jej głębokość wynosiła 60 cm. Skrzynia wykazywała bardzo staranną budowę a jej narożniki były uszczelnione od strony wewnętrznej i zewnętrznej drobnymi kamieniami. Dno grobu stanowiła jedna duża płyta. W grobie odkryto dwie popielnice oraz dwie misy zachowane w stanie rozbitym oraz następujące przedmioty żelazne: główkę szpili tarczowatej, pierścien kolisty, szpilę z łabędzią szyjką oraz cztery kółka. Ponadto znaleziono drucikowate fragmenty brązowe. Grób był zorientowany ze wschodu na zachód.

Ryc. II. Podlesie Kościelne, pow. wargowiecki. Inwentarz grobu 1. 1—3. Popielnice: 1a i 4. Przystawki, 5—6. Kółka żelazne, 7. Łańcuszek brązowy, 8. Szpila żelazna. 1 w $\frac{1}{2}$, 1a i 4 w $\frac{1}{4}$, 3 w $\frac{1}{4}$, 2 w $\frac{1}{8}$, 5—8 w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. III. Podlesie Kościelne, distr. de Wargowjec, Contenu de la tombe No 1. 1—3. Urnes cinéraires, 1a et 4. Vases rituels, 5—6. Anneaux en fer, 7. Petite chaîne en bronze, 8. Epingle en fer. No 1 en $\frac{1}{2}$, 1a et 4 en $\frac{1}{4}$, 3 en $\frac{1}{4}$, 2 en $\frac{1}{8}$, 5—8 en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Szpila żelazna z łabędzią szyjką i główką — prawdopodobnie — tarczowatą. Okaz zachował się w stanie silnego zardzewienia (ryc. II, 8).

Dwa kółka żelazne wykonane z drutu płasko-owalnego w przekroju. Średnica kółek wynosi ca 2,7 cm. Okazy zachowały się w stanie silnie zardzewiałym (ryc. II, 5—6).

Grób nr 2

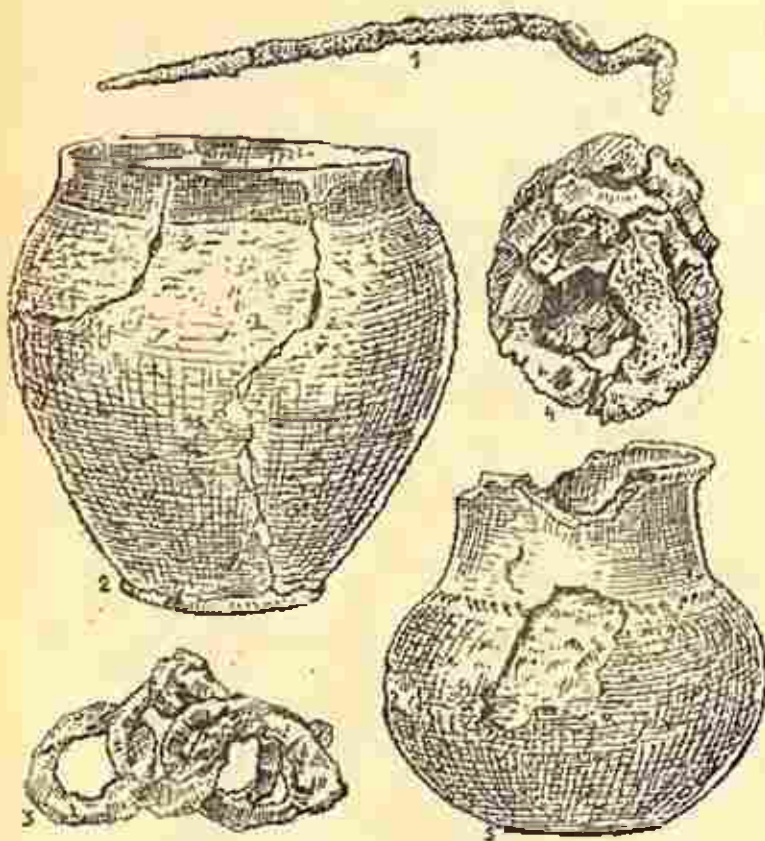
Grób nr 2 miał charakter grobu skrzynkowego. Jedna z płyt położona tuż pod powierzchnią ziemi wykazywała naruszenie pierwotnego układu. Ponadto

Popielnica nr 1. Duże, jajowate naczynie z niską szyjką o gładzonej powierzchni i chropowatym brzuscu. Dno nieznacznie wyodrębnione. Powierzchnia gładzona jasno-brunatna. Średn. 29,2; wys. 24,0; d. 11,8 (ryc. III, 2).

Przeżalone kości ludzkie.

Szpila żelazna z łabędzią szyjką. Główka nie zachowała się. Kolce szpili w jednym miejscu odłamany. Okaz zachował się w stanie zardzewiałym. Długość (jeszcze) 12,6 (ryc. III, 1).

Duża, żelazna tarcza kolista będąca — być może — główką szpili poprzednio opisanej. Tarcza zacho-

Ryc. III. Podlesie Kościelne, pow. węgrowski. Inwentarz grobu 2. 1. Szpila żelazna, 2 i 5. Popielnice, 3. Kółko żelazne, 4. Tarczka żelazna z przyrdzewiałym kółkiem żelaznym. 1 i 3—4 w $\frac{1}{2}$, 2 w $\frac{1}{4}$, 5 w $\frac{1}{4}$ w. n. — Fig. III. Podlesie Kościelne, distr. de Węgrowiec. 1. Épingle en fer, 2 et 5 Urnes cinéraires, 3. Anneaux en fer, 4. Plaque en fer (tête de l'épingle?) avec un anneau attaché. 1, 3—4 en $\frac{1}{2}$, 2 en $\frac{1}{4}$, 5 en $\frac{1}{4}$ gr. nat.

wała się w stanie zardzewiałym. Średn. ca 5,0 (ryc. III, 4).

Pierścień żelazny silnie zardzewiał, przyczepiony do opisanej wyżej tarczy. Na powierzchni pierścienia widoczne ślady przepalonych kości ludzkich. Średn. 5,4.

Trzy koliste pierścienie żelazne zawieszane na czwartym. Pierścienie wykonane są z wąskiej taśmy żelaznej. Zachowały się w stanie zardzewiałym. Średnica pierścieni — 3,0 (ryc. III, 3).

Żelazna sztabka o przekroju kolistym. Długość 5,0.

Popielnica nr 2 posiada brzusiec w przybliżeniu kulisty oraz stożkową szyjkę. Powierzchnia brzuśca jest chropowata, powierzchnia szyjki gładzona. Brzeg naczynia jest płasko ścięty i nieznacznie odchylony na zewnątrz. Powierzchnia naczynia ma zabarwienie jasno-brunatne. U nasady szyjki zdobi naczynie rząd przeciwstawnie ukośnych kreszek. Średn. 17,5; wys. 15,8; otw. 11,8; d. 8,0 (ryc. III, 5).

Przepalane kości ludzkie.

Ułamki misy z wklęsłą szyjką. Powierzchnia gładzona barwy czarnej.

Grób nr 3

Na głębokości 30 cm pod powierzchnią ziemi mieściła się duża płyta kamienna nakrywająca prostokątną skrzynię zbudowaną z płaskich kamieni, ma-

jąca następujące rozmiary: długość 80 cm, szerokość 50 cm i głębokość 60 cm. W grobie mieściły się 3 popielnice oraz kilka przystawek. W popielnicach znaleziono poza przepalonymi kośćmi ludzkimi przedmioty metalowe i gliniane.

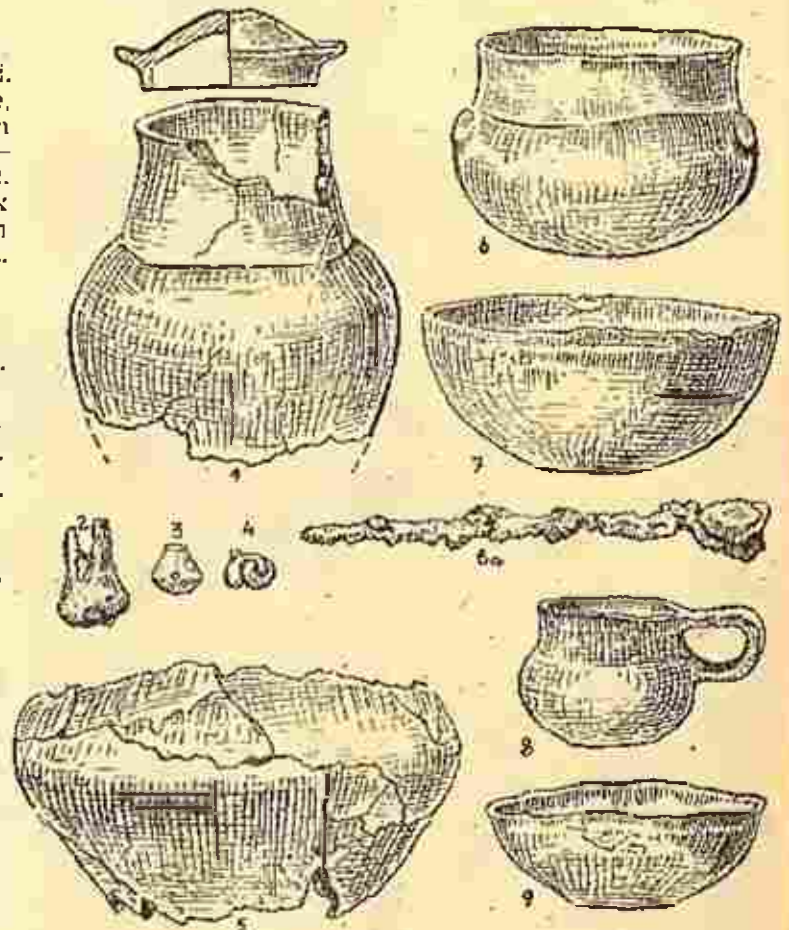
Popielnica nr 1 z jajowatym brzuscem i wysoką, stożkową szyjką. Powierzchnia gładzona barwy czarnej. Dno naczynia nie zachowało się. Średn. 20,3; otw. 12,6; wys. 24,3 (ryc. IV, 1).

Pokrywa czapkowata z wysoką, cylindryczną zakładką. Powierzchnia gładzona, czarna. Wierzchołek pokrywy zdobi duże wgłębienie koliste otoczone pierścieniem mniejszych dołków. Średn. pokrywy 14,0; średn. zakładki 10,8; wys. 5,7 (ryc. IV, 1).

Przepalane kości ludzkie.

Popielnica nr 2 posiada kształt w przybliżeniu dwustojkowy z zaokrąglonym załomem brzuśca. Naczynie zachowało się fragmentarycznie. Powierzchnia popielnicy poniżej załomu brzuśca jest chropowata, w górnej części gładzona, barwy lśniaco-czarnej. Średn. 28,2 (ryc. IV, 5).

Nikłe fragmenty zakładki od pokrywy. Powierzchnia gładzona, czarna.

Ryc. IV. Podlesie Kościelne, pow. węgrowski. Inwentarz grobu 3. 1 i 5. Popielnice, 2. Wisiorzek gruszkowaty brązowy, 3. Rdzeń gliniany, 4. Fragment kolczyka brązowego z nanizanym paciorkiem brązowym, 6—9. Przystawki, 8. Szpila żelazna, 1 i 6—9 w $\frac{1}{2}$, 2—4 i 8a w $\frac{1}{2}$ 15 w $\frac{1}{4}$ w. n. — Fig. IV. Podlesie Kościelne, distr. de Węgrowiec. 1 et 5. Urnes cinéraires, 2. Pendeloque piriforme en bronze, 3. Noyau en argile, 4. Fragment d'une boucle d'oreille avec une perle en bronze enfilée, 6—9. Vases rituels, 8. Épingle en fer. 1. et 6—9 en $\frac{1}{2}$, 2—4 et 8a en $\frac{1}{2}$, 5 en $\frac{1}{4}$ gr. nat.

Około 20 stopionych brązowych wisiorów z gruszkowatych z glinianymi rdzeniami w pośrodku (ryc. IV, 2).

18 glinianych rdzeni od wisiorów gruszkowatych (ryc. IV, 3).

Ułamki ozdoby ze szkliwa

Ułamek stopionego kolczyka brązowego z nanizanym paciorkiem brązowym, płasko-kulistego kształtu. Średn. 0,7 cm (ryc. IV, 4).

Ułamki szpili żelaznej z łabędzią szyjką i tarczową główką. Długość szpili 10,5 cm, średn. główki 1,0 cm. Okaz zachował się w stanie silnie zardzewiałym (ryc. IV, 8a).

Ułamki popielnicy i pokrywy nr 3 z powierzchni gładzoną barwy matowo-czarnej.

Przepsalone kości ludzkie.

Głęboka misa w kształcie odcinka kuli. Dno i szyjka naczyń są bardzo słabo wyodrębnione. Powierzchnia starannie gładzona barwy czerwono-brunatnej. Otw. 16,5; wys. 7,2 (ryc. IV, 7).

Mała, stożkowata misa z wklęsłą szyjką. Powierzchnia gładzona barwy brunatnej. Otw. 12,3; wys. 4,5; d. 4,5 (ryc. IV, 9).

Małe naczynie wazowate z płasko-kulistym brzuścem i stosunkowo niską, stożkową szyjką. Powierzchnia gładzona, szaro-żółta. U nasady szyjki zdobia naczynie trzy płaskie guzy. Dno naczynia jest słabo wyodrębnione. Średn. 13,0; wys. 9,3; otw. 10,8 (ryc. IV, 6).

Mały kubek z kulistym brzuścem, cylindryczną szyjką i długim, taśmowatym uchem. Powierzchnia gładzona barwy czarnej. Średn. 8,2; wys. 5,5; otw. 6,4; d. 4,0 (ryc. IV, 8).

Analiza grobów

a) Obrządek pogrzebowy

Wszystkie groby odkryte na cmentarzysku kultury pomorskiej w Podlesiu Kościelnym były zbudowane w formie dużych skrzyń i zaliczają się do kategorii grobów rodzinnych, przyczem dwa z nich liczyły po trzy popielnice, w trzecim zachowanym w stanie uszkodzonym znaleziono dwie popielnice. Na uwagę zasługuje grób nr 3, w którym popielnice i przysławki, nagromadzone w liczbie siedmiu naczyń, wypełniały załedwie połowę komory grobowej (od strony północno-zachodniej), a kamienie zamykające komorę od strony przeciwniejszej były ustawione ukośnie w stosunku do boków skrzyni. Taki układ płyt, zamykających niepełny grób, od strony południowo-wschodniej przemawiałby za tym, że wymienione ściany grobu rozbierano przy każdorazowym wkładaniu nowej popielnicy. Analogiczne umieszczenie popielnic i przysławek a także budowę jednej ze ścian wykazywał jeden z grobów (grób nr 3) na rozkopanym przez mnie cmentarzysku kultury pomorskiej w Mi-

łoszewie, w pow. wejherowskim¹⁾. Na dalsze podkreślenie zasługuje okoliczność, że niemal wszystkie popielnice odkryte na cmentarzysku w Podlesiu Kościelnym przykryte były misami, za wyjątkiem jednej z grobu nr 3 przykrytej pokrywą, oraz brak popielnic twarzowych w inwentarzu. Wreszcie należy szczególnie naciskać na bogate wyposażenie zmarłych w przedmioty metalowe. Szczególnie bogato pod tym względem prezentuje się popielnica nr 2 z grobu nr 3, w której znaleziono około 20 brązowych wisiorów gruszkowatych, fragmenty szpili żelaznej oraz ułamek kolczyka brązowego z nanizanym płasko-kulistym paciorkiem brązowym. Grób ten pod względem wyposażenia wyróżnia się znacznie nie tylko od reszty grobów odkrytych w tej miejscowości, ale także od większości grobów znanych z innych cmentarzysk wielkopolskich kultury pomorskiej. Na jego przykładzie możemy wnioskować o istniejącej nierówności majątkowej u plemion kultury pomorskiej²⁾.

b) Ceramika

Przechodząc do scharakteryzowania ceramiki odkrytej na cmentarzysku kultury pomorskiej w Podlesiu Kościelnym, trzeba przede wszystkim podkreślić występowanie wśród niej obok form charakterystycznych dla plemion kultury pomorskiej naczyń wykazujących nawiązania do ceramiki kultury „łużyckiej”. Formami pomorskimi są wszystkie okazy mis z wklęsłą szyjką, dalej popielnica nr 1 z grobu nr 3 oraz dzban z dużym, taśmowatym uchem. Natomiast ściśle nawiązanie do form ceramicznych znanych w inwentarzu ludności kultury „łużyckiej” wykazuje jajowata popielnica z 2 uchami (utrąconymi) odkryta w grobie nr 1 (ryc. II, 1), przypominająca bardzo analogiczne naczynia występujące w grobach młodszej i najmłodszej epoki brązu³⁾ oraz misa z brzegiem zagiętym do środka (ryc. II, 1a). Podobieństwo do ceramiki kultury „łużyckiej” wykazuje też popielnica nr 2 z grobu nr 1 oraz popielnica nr 1 z grobu nr 2.

c) Przedmioty metalowe

Wśród darów metalowych na plan pierwszy wybijają się — ze względu na ilość — wisiorki gruszkowate, jakie w liczbie około 20 odkryto w grobie nr 3. Wisiorki takie, wielce charakterystyczne dla ludności kultury pomorskiej, znane są ze skarbów a także in-

¹⁾ „Z otchłani wieków” r. XXII, nr 5, str. 191. — Por. też archiwum Działu Archeologicznego Muzeum Pomorskiego w Gdańsku.

²⁾ W chwili obecnej znamy już dość dużą ilość grobów wyróżniających się bogatym wyposażeniem od pozostałych grobów ludności kultury pomorskiej. Należą do nich m. in. następujące groby: z Pomorza Karzemka, pow. wejherowski, Żelewo, pow. wejherowski, z Ziemi Chełmińskiej — Nowy Dwór, w pow. chełmińskim, z Wielkopolski niektóre groby odkryte w Sokolowicach (np. gr. nr 36), Niemieckowo, w pow. obornickim, Ostrów-Krępa, pow. loco, Dziekanowice, w pow. gnieźnieńskim, Myszki, pow. gnieźnieński, Tłukomy, w pow. wyrzyskim, z terenu Podlasia grób z miejscowości Sinołki, w pow. wągorzewskim oraz szereg grobów śląskich, jak np. Wrocław, Szprotawa czy też grobów małopolskich (Janina, pow. stopnicki, Kochyńsko, pow. piotrkowski, Glinka, pow. opatowski i Piekary Wielkie, pow. krakowski).

³⁾ Por. L. J. Łuka, Cmentarzysko kultury łużyckiej z IV i V okresu epoki brązu w Czarnkowie („Fontes Praehistorici”, t. I, str. 19, ryc. 15).

¹⁾ H. Hackenbeck i P. Tietz, Ausgrabungen und Funde im Kreise Wöngrowitz im Jahre 1884 und Frühjahr 1885 (Zeitschrift d. Hist. Gesellschaft f. d. Provinz Posen, 1885, str. 357—363); J. Brüßow, Von prähistorischen Begräbnisstätten (Aus dem Posener Lande, 1912, str. 353—356).

²⁾ Wzmianki o odkryciu trzech grobów ukazały się w „Z otchłani wieków”, r. XVI, 1949, str. 24 i 127 oraz „Fontes Praehistorici”, t. II, 1950, str. 210.

nych cmentarzysk omawianej kultury. Występują one np. w skarbie odkrytym w Starym Bojanowie, w pow. kościańskim¹¹⁾, oraz w skarbie pochodzącym z Mrowina, w pow. poznańskim¹²⁾, dalej znamy je z grobów z Wonorza, w pow. inowrocławskim¹³⁾, z Uchorowa, w pow. obornickim¹⁴⁾, z Bielic, w pow. sochaczewskim¹⁵⁾, z Kurnatowic, w pow. międzychodzkiem¹⁶⁾, a także z Sośnicy, w pow. krotoszyńskim (por. niżej).

Wisiorki gruszkowate znane w kulturze pomorskiej są naśladownictwem analogicznych ozdób powstałych w kulturze halsztackiej (występują one np. na cmentarzysku w Hallstatt¹⁷⁾, skąd za pośrednictwem Czech i Niemiec znajomość ich przeniesiona została na teren Pomorza. Powyższe stwierdzenie — obok szeregu innych danych — pozwala wnioskować, że plemiona kultury pomorskiej utrzymywały dość ścisłe kontakty wymienne z krajami wschodnio-alpejskimi¹⁸⁾.

Spośród trzech szpil żelaznych znalezionych w grobach na cmentarzysku w Podlesiu Kościelnym dwie należą do często spotykanego rodzaju szpil z łabędzią szyjką; trzeci okaz szpili zachował się w stanie niekompletnym. Wśród dalszych przedmiotów żelaznych udało się rozpoznać dużą, kolistą tarczę oraz kilka kółek. Wspomnianą tarczkę należy prawdopodobnie uważać za główkę szpili.

Brązowy łańcuszek odkryty w grobie nr 1 pełnił zapewne rolę kolczyka, jak o tym wnioskować by można na podstawie analogicznych łańcuszków zawieszonych na popielnicach twarzowych (por. np. popielnicę z Niepoczołowic, w pow. wejherowskim¹⁹⁾ lub też kolczyk brązowy z łańcuszkiem odkryty

¹¹⁾ Por. L. J. Łuka, Skarb brązowy z wczesnej epoki żelaznej z Starego Bojanowa, w pow. kościańskim („Przegląd Archeologiczny“, t. VII, str. 298, ryc. 1).

¹²⁾ Por. J. Kostrzewski, Wielkopolska w pradziejach, DFI wyd. 1955, tablica XIII.

¹³⁾ J. Kostrzewski, jak wyżej, ryc. 501 na str. 174.

¹⁴⁾ E. Blume, Vor- und frühgeschichtliche Altertümer aus dem Gebiet der Provinz Posen. Ausstellung im Kaiser Friedrich-Museum, 1909, str. 70, nr 402 i tabl. 12.

¹⁵⁾ J. Kostrzewski, Wielkopolska w czasach przedhistorycznych, FI wyd., 1923, przyp. 541 na str. 287.

¹⁶⁾ J. Kostrzewski, Przyczynki do poznania kultury grobów skrzynkowych wczesnej epoki żelaznej („Przegląd Archeologiczny“, R. I, zesz. 3—4, str. 124, ryc. 1).

¹⁷⁾ Sacken, Das Gräberfeld von Hallstatt, tabl. XVII, ryc. — Na pochodzenie z południa wisiorków gruszkowatych pierwszy zwrócił uwagę J. Kostrzewski.

¹⁸⁾ Na poparcie wysuniętego poglądu można przytoczyć kilka przykładów naśladowania w kulturze pomorskiej innych przedmiotów pochodzenia południowego, por. np. powstałe pod omawianym wpływem zapinki typu tlukomskiego, prostokątne płytki z otworami, popielnice twarzowe i domkowe. Rodowodu dwóch ostatnio wymienionych form naczyń szukać trzeba najprawdopodobniej na terenie Etrurii. Z południa też wywodzić należy — jak to wykazał J. Antoniewicz (Wyobrażenia plastyczne na urnach twarzowych kultury pomorskiej — „Z otchłani wieków“, R. XIV, 1945, str. 20 i nast.) plastyczne i rysunkowe wyobrażenia występujące na ceramice sakralnej kultury pomorskiej. Zagadnienie kontaktów wymiennych przedstawicieli kultury pomorskiej z Italią, obszarem wschodnio-alpejskim oraz niziną węgierską, poruszone na tym miejscu tylko marginesowo, wymaga osobnego, szczegółowego opracowania.

¹⁹⁾ Zbiory Działu Archeologicznego Muzeum Pomorskiego w Gdańsku. Nr inw. 1954 : 57.

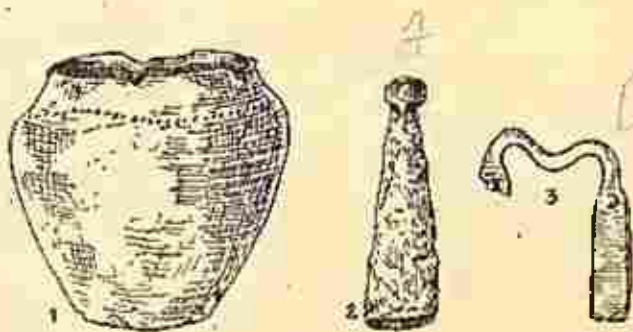
w grobie nr 1 w Kunowic, w pow. gostyńskim²⁰⁾. Z terenu Wielkopolski analogiczne łańcuszki znane są np. z Rzakowa, w pow. chodzieskim²¹⁾.

d) Chronologia grobów

Groby odkryte na stanowisku III w Podlesiu Kościelnym datujemy na późny okres halsztacki (Hallstatt D); za takim datowaniem przemawia szereg danych, z których najistotniejszymi będą: rodzinny charakter odkrytych grobów i wyjątkowa regularność widoczna w ich budowie, dalej stosunkowo duża ilość przedmiotów żelaznych (ogółem znaleziono ich 11). Nie jest rzeczą wykluczoną, że ze względu na ostatnią uwagę oraz ze względu na niektóre formy ceramiczne (np. występowanie naczyń jajowatych i beczułkowatych) trzeba będzie za czas użytkowany cmentarzyska uznać schyłek młodszego okresu halsztackiego (Hallstatt D).

PUDLISZKI, pow. Gostyń

Na terenie należącym do Zarządu Cegielni odkryto przypadkowo w roku 1948 grób skrzynkowy. Uwiadomiono o odkryciu Muzeum Archeologiczne w Poznaniu delegowało na miejsce Leona J. Łukę oraz Edwarda Dąbrowskiego, którzy zabezpieczyli zawartość zniszczonego grobu (grób nr 1) oraz rozkopali dalszy grób skrzynkowy²²⁾. Uzyskany w trakcie badań ratowniczych materiał został złożony w Muzeum Archeologicznym w Poznaniu i inwentaryzowany pod nr inw. 1948 : 288 oraz zakatalogowany pod nr kat. 1948 : 1638—1647.

Ryc. V. Pudliszki, pow. gostyński. Inwentarz grobu 1. 1 Popielnica, 2—3 Żelazne okucia pochwy miecza. 1. w $\frac{1}{10}$, 2—3 w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. V. Pudliszki, distr. de Gostyń. Contenu de la tombe 1. Urne cinéraire, 2—3 Ferrures en fer d'une gaine d'épée. 1 en $\frac{1}{10}$, 2—3 en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Grób 1

Odnosnie budowy zniszczonego grobu nr 1 wiadomo tylko, że był to grób skrzynkowy. Zawierał popielnicę z przepalonymi kośćmi ludzkimi oraz dwa okucia pochwy mieczy.

Duża, szerokootworowa popielnica z chropo-

²⁰⁾ Materiały archiwalne Muzeum Archeologicznego w Poznaniu.

²¹⁾ Zbiory Muzeum Archeologicznego w Poznaniu. Nr kat. 1930 : 77.

²²⁾ Krótka wzmianka o odkryciu ukazała się w „Z otchłani wieków“, r. XVIII, 1949, str. 23.

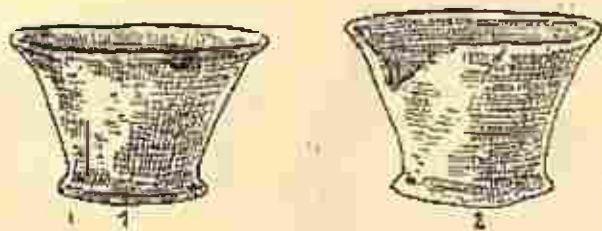
watym brzuścem kształtu w przybliżeniu jajowatego i z niską, stożkową szyjką o gładzonej powierzchni. Nasadę szyjki zdobi rząd dość dużych i głębokich dołków. Naczynie posiada na powierzchni zabarwienie czerwono-brunatne. Średn. 33,0; wys. 31,0; otw. 26,0; d. 15,3 (ryc. V, 1).

Przepalone kości ludzkie.

Dwa żelazne okucia pochew mieczy. Pierwsze okucie posiada kształt tulejkowaty i kończy się u dołu guzkiem. Ogólna długość okucia wynosi 5,8 (ryc. V, 2). Pozostałe okucie (uszkodzone) reprezentuje typ okuć kabłąkowych z podłużnymi, spłaszczonymi ramionami, na których końcach tkwią nity. Długość okucia wynosi 4,3, jego szerokość liczy 3,0 (ryc. V, 3).

Grób nr. 2

Grób ten położony w pobliżu zniszczonego grobu nr 1 odznaczał się posiadaniem dużego owalnego, obwarowania kamiennego, liczącego na osi podłużnej 4,5 m, przy czym największa szerokość grobu wynosiła 3,2 m. Do budowy obwarowania użyto dużych nielupanych kamieni polnych. Pod południową część

Ryc. VI. Pudliszki, pow. gostyński. Inwentarz grobu 2. Dwa pucharki gliniane. $\frac{1}{4}$ w. n. — Fig. VI. Pudliszki, distr. de Gostyn. Contenu de la tombe No 2. Deux coupes en argille. $\frac{1}{4}$ gr. nat.

cią obwarowania mieściła się mała jama zawierająca przepalone kości ludzkie oraz skorupy. W części północnej grobu natrafiono pod obwarowaniem na skrzynię kamienną zbudowaną z płaskich kamieni, tworzących nieregularny czworobok. Głębokość skrzyni wynosiła 38 cm. Wewnątrz niej znaleziono dwa gliniane pucharki, ślady grafitowanego naczynia oraz drobne, przepalone kości ludzkie. W bruku, położonym nad skrzynią, mieściły się skorupy różnych naczyń.

Ułamki naczynia z grafitowaną powierzchnią (popielnicy?) której kształtu nie udało się zrekonstruować.

Gliniany pucharek kształtu w przybliżeniu stożkowatego z silnie wygiętym na zewnątrz brzegiem i wyodrębnionym dnem. Powierzchnia naczynia jest gładzona i ma zabarwienie brunatno-szare. Brzeg naczynia jest w jednym miejscu uszkodzony. Wys. 7,5; otw. 12,4; d. 7,7 (ryc. VI, 1).

Identyczny pucharek gliniany, zachowany w stanie nieuszkodzonym. Wys. 7,3; otw. 12,0; d. 6,9 (ryc. VI, 2).

Mała ilość drobnych, przepalonych kości ludzkich.

Fragmenty różnych naczyń o czarnej powierzchni. M. in. ułamek naczynia zdobionego brzdami poziomymi oraz fragment podstawy nóż-

ki (?). Z okresu późnolateńskiego pochodzi fragment brzegu z facetowaną krawędzią.

Przepalone kości ludzkie.

Analiza grobów

a) Obrządek pogrzebowy

Oba groby rozkopane w Pudliskach posiadały charakterystyczne skrzynie kamienne, a grób nr 2 ponadto zabezpieczony był rozległym płaszczem kamiennym, pod którym mieściła się — poza skrzynią — jama, zawierająca ułamki naczyń oraz przepalone kości ludzkie²²⁾. Zwyczaj zasypywania części zawartości stosu do jamy, zapoczątkowany przez plemiona kultury pomorskiej w okresie halsztackim, jest częściej praktykowany przez omawianą ludność we wczesnym i środkowym okresie lateńskim, kiedy to na ementarzyskach ludności kultury pomorskiej obok grobów skrzynkowych i obwarowanych występują już groby jamowe. Analogiczne przykłady odkrycia jamy w grobie skrzynkowym ludności kultury pomorskiej znane mi są też z innych miejscowości²³⁾.

b) Ceramika

Zachowana popielnica z grobu nr 1 nawiązuje pod względem formy wyraźnie do ceramiki znanej z wczesnego i środkowego okresu lateńskiego. Można tu przytoczyć ścisłą analogię w postaci popielnicy odkrytej w grobie nr 8 na ementarzysku w Sokolowicach, w pow. kościańskim²⁴⁾. Naczynie tego rodzaju cechuje jajowaty kształt brzuśca i niska, stożkowa szyjka, chropowata powierzchnia brzuśca oraz identyczny ornament dołkowy. Wreszcie podkreślić należy inny, charakterystyczny szczegół, a mianowicie ceglasto-brązowe zabarwienie powierzchni wspomnianych naczyń.

Omówienie dwóch pucharków glinianych odkrytych w grobie nr 2 pomijam na tym miejscu, ze względu na zajęcie się naczyniami tego rodzaju w analizie grobów z Binina (patrz wyżej).

c) Przedmioty metalowe

Pozostają jeszcze do rozpatrzenia dwa żelazne okucia pochew mieczy. Przedmioty te zasługują na tym

²²⁾ Wypadek taki znany jest z terenu Pomorza Gdańskiego, na ementarzysku odkrytym w r. 1954 w Niepoczłowicach, w pow. wejherowskim (por. archiwum Działu Archeologicznego Muzeum Pomorskiego w Gdańsku).

²³⁾ Uwaga ta dotyczy np. ementarzyska w Sokolowicach, w pow. kościańskim, na którym dwa spośród grobów obwarowanych (groby nr 23 i 29) posiadały pod obwarowaniem jamy wypełnione ciemną ziemią zawierającą węgle drzewne i przepalone kości ludzkie (por. L. J. Eulka, „Ementarzysko z wczesnego i środkowego okresu lateńskiego w Sokolowicach, w pow. kościańskim — „Fontes Praehistorici“, t. III, str. 112—113 i str. 115 oraz ryc. 24 na str. 116). Również niektóre groby obwarowane (miejsce XIIIa i VIIfa) na ementarzysku kultury pomorskiej w Poczerninie, w pow. wejherowskim, wykazały obecność analogicznych jam (por. H. Cichoszewska, „Ementarzysko w Poczerninie, Toruń 1931, str. 22—23).

²⁴⁾ L. J. Eulka, „Ementarzysko z wczesnego i środkowego okresu lateńskiego w Sokolowicach, w pow. kościańskim („Fontes Praehistorici“, t. II, 1952, str. 104, ryc. 9 nr 7 b).

bacniejszą uwagę, ponieważ wzbogacają one nieliczne militaria ludności kultury pomorskiej. Można tu na marginesie zaznaczyć, że jest rzeczą bardzo zastanawiającą, iż ludność kultury pomorskiej, której przypisuje się zawojowanie znacznego obszaru zamieszkałego przez plemiona kultury „łużyckiej”, stojącej wówczas u szczytu swej potęgi — zaledwie w jednym wypadku dostarczyła żelaznego grotu strzały (Wróblewo, pow. Szamotuły²³) oraz kilku grotów oszczepów (np. Świerczów, pow. Namysłów, Janków i Łazy w pow. Pińczów, Szprotawa i Stary Tomyśl, w pow. Nowy Tomyśl²⁴). Jeśli do tego dodamy nawet kilkanaście znanych nam okuć pchew od mieczy lub sztyletów, znanych na całym obszarze występowania ludności kultury pomorskiej oraz gliniane wyobrażenie sztyletu występujące na powierzchni popielnicy twarzowej z Lubiszewa, w pow. tczewskim, to przyznać musimy, że wyliczone tu militaria są mimo wszystko nieliczne²⁵). Nie o wiele pomnażają to zestawienie rysunki broni, jakie znamy z ceramiki grobowej omawianej ludności. Nie wydaje się wcale rzeczą prawdopodobną, by ów brak uzbrojenia w inwentarzu ludności kultury pomorskiej należało tłumaczyć — jak czyniono to dotychczas — panującymi u tej ludności wierzeniami, wzbraniającymi obdzielania zmarłego bronią, skoro przedstawiciele poważnie zagrożonej w owym czasie ludności kultury łużyckiej obdarowują zmarłych w broń coraz obficie. Natomiast poważnie należy się liczyć z tym, że bliższe rozpatrzenie tej sprawy, poparte jeszcze szeregiem innych obserwacji nad zwyczajami pogrzebowymi ludności kultury pomorskiej i plemion kultury łużyckiej przyczyni się do zmiany poglądów na charakter stosunków, jakie panowały u ludności wymienionych kultur w okresie halsztackim oraz we wczesnym i środkowym okresie lateńskim²⁶).

Jedno z okuć pochwy miecza znalezione w Pudliszkach należy do typu okuć kabłąkowych, przytwierdzanych do górnej części pochew (ryc. V, 3). Do zestawienia tego rodzaju okuć podanego przez J. Kostrzewskiego²⁶) możemy w tej chwili dodać trzy dalsze egzemplarze, znane z terenu Wielkopolski, a mianowicie okucia pochodzące z Łagiewnik, w pow. poznań-

²³) J. Kostrzewski, Wielkopolska w czasach przedhistorycznych, II wyd., str. 125, ryc. 432.

²⁴) K. Tackenberg, Die frühgermanische Kultur in Schlesien („Altschlesien“, T. I, str. 145, ryc. 33); E. Petersen, Die frühgermanische Kultur in Ostdeutschland und Polen, str. 149; S. Nosek, Kultura grobów skrzynekowych i podkloszowych w Polsce południowo-zachodniej, str. 72—74, tabl. III, ryc. 2 i 3, tabl. V, ryc. 11.

²⁵) Popielnica z Lubiszewa, w pow. tczewskim posiada plastyczne wyobrażenie sztyletu załkniętego za pas (por. La Baume; Urgeschichte der Ostgermanen, tabl. 20).

²⁶) Por. tu wypowiedź wysuniętą przez W. Hensla, który w pracy pt. Poznań w starożytności i we wczesnym średniowieczu („Przegląd Zachodni“, t. IX, 1953, nr 6/8, str. 50—51) jest zdania, że znane z poza Pomorza ślady kultury pomorskiej nie muszą być wynikiem ekspansji politycznej tej ludności, lecz mogą się tłumaczyć oddziaływaniem w zakresie nadbudowy ludności kultury pomorskiej na plemiona ludności kultury łużyckiej.

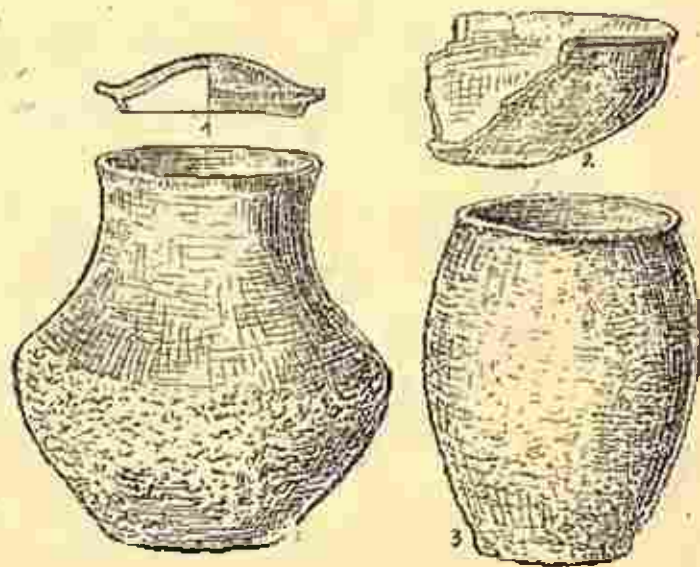
²⁷) J. Kostrzewski, Przyczynki do poznania kultury grobów skrzynekowych wczesnej epoki żelaznej („Przegląd Archeologiczny“, t. II, zes. 3, str. 114—115). Na innym miejscu wspomniany autor wymienia jeszcze jedno okucie, pochodzące z Szczytnik w pow. gnieźnieńskim (dawniej wilkowskim), (por. J. Kostrzewski, Wielkopolska... II wyd., str. 125 rys. 435.

skim²⁸), z Kalisek, w pow. konińskim²⁹) i Pudliszek, w pow. gostyńskim³⁰).

Z uwagi na pewne charakterystyczne cechy obrządku pogrzebowego, zaobserwowanego na cmentarzysku w Pudliszkach (rozległy bruk nad skrzynią, obecność jamy) a także ze względu na formę popielnicy z grobu nr 1 należy cmentarzysko w Pudliszkach datować już na wczesny okres lateński (400—250 przed n. e.).

SOSNICA, pow. Krotoszyn

Na terenie Sośnicy odkryto w roku 1937 na gruncie należącym do probostwa trzy groby skrzynekowe. Delegowana na miejsce odkrycia dr A. Karpńska rozkopała 5 dalszych grobów. Ze względu na trwające w czasie badań prace polne teren badań nie został

Hyc. VII. Sośnica, pow. krotoszyński. Inwentarz grobu 1. 1 i 3, Popielnice, 2. Misa, 1 i 3 w $\frac{1}{4}$, 2 w $\frac{1}{4}$ w. n. — Fig. VII. Sośnica, distr. de Krotoszyn. Contenu de la tombe No 1. 1 et 3 Urnes cinéraires, 2. Écuille, 1 et 3 en $\frac{1}{4}$, 2 en $\frac{1}{4}$ gr. nat.

przekopany w całości³¹). Dodać należy, że w Sośnicy dokonano jeszcze w roku 1912 odkrycia drugiego cmentarzyska kultury pomorskiej, liczącego 6—7 grobów³²). Wykopaliszka z roku 1937 zapisane zostały w księdze inwentarzowej Muzeum Archeologicznego pod nr inw. 1937, 45 i zakatalogowane pod nrami kal. 1937. 112—210.

³⁰) L. J. Łuka, Wykaz nabytków Muzeum Archeologicznego w Poznaniu w r. 1951 („Folia Praehistorica“, t. III, 1952, str. 163 i ryc. 7 nr 5—6).

³¹) Muzeum Archeologiczne w Poznaniu, nr inw. 1944: 42.

³²) Krótka wzmianka o odkryciach ukazała się w wspomnieniu Z otchłani wieków, r. XII (1937); por. też materiały archiwalne w posiadaniu Muzeum Archeologicznego w Poznaniu oraz dwie, publikowane już przez mniejsze popielnice twarzowe (L. J. Łuka, Kilka niepublikowanych popielnic twarzowych i rozmieszczenie naczyń tego typu w Wielkopolsce („Z otchłani wieków“, r. XIX, 1956, str. 46 i nast.).

³³) Por. materiały archiwalne Muzeum Archeologicznego w Poznaniu.

Opis grobów

Grób 1 (zniszczony)

Z zniszczonego grobu zachowały się dwie popielnice, fragment misy i pokrywa. W popielnicach mieściły się przepalone kości ludzkie.

Mała, jajowata popielnica z lekko chropowatą powierzchnią barwy brunatnej. Średn. 18,6; wys. 22,9; otw. 14,7; d. 11,0 (ryc. VII, 3).

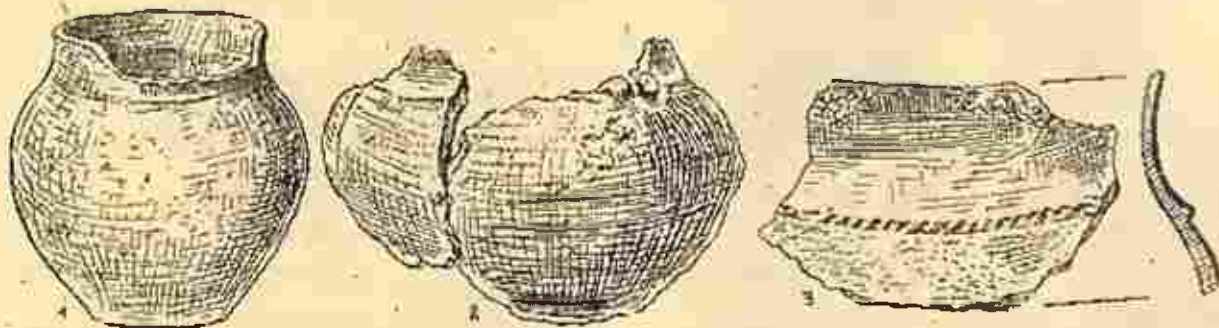
Fragment półkulistej misy z wklęsłą szyjką. Powierzchnia gładzona, brunatna. Otw. 16,0; wys. 6,5; d. 5,0 (ryc. VII, 2).

Mniejsza ilość przepalonych kości ludzkich.

Popielnica z dwustożkowym brzuścem o zaokrąglonym załomie i z wysoką silnie zwężającą się ku górze szyjką. Powierzchnia brzuśca jest poniżej załomu chropowata, pozostała część naczynia jest gładzona, lśniaco-czarna. Średn. 25,8; wys. 27,8; otw. 14,9; d. 12,0 (ryc. VII, 1).

Pokrywa kształtu czapkowatego z niską zakładką po stronie wewnętrznej. Powierzchnia gładzona, lśniaco-czarna, zdobiona u wierzchołka kilkoma dołeczkami. Średn. 15,6; wys. 4,8 (ryc. VII, 1).

Większa ilość przepalonych kości ludzkich.

Ryc. VIII. Sośnica, pow. krotoszyński. 1. Popielnica z grobu 2, 2—3 Ceramika z grobów 1 lub 2. 1—2 w $\frac{1}{4}$, 3 w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. VIII. Sośnica, distr. de Krotoszyn. 1. Urne cinéraire de la tombe No 2. 2—3. Vases des tombes No 1 ou 2. 1—2 en $\frac{1}{4}$, 3. en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Grób 2 (zniszczony)

Popielnica z kulistym w przybliżeniu brzuścem i niską, cylindryczną szyjką. Powierzchnia gładzona barwy brunatnej. Szyjka uszkodzona (ryc. VIII, 1). Średn. 20,5; 20,2; otw. 14,8; d. 10,2. Przepalone kości ludzkie.

Grób 1 lub 2

Fragmenty kilku naczyń:

a) Fragment baniastego brzuśca dużego naczynia z powierzchnią chropowatą barwy brunatnej, zdobionej powyżej załomu parą guzów (ryc. VIII, 2).

b) Fragment większego naczynia z baniastym brzuścem chropowatym i stożkową gładzoną szyjką. Powierzchnia naczynia ma barwę brunatną. U nasady szyjki zdobi naczynie karbowana listwa (ryc. VIII, 3).

c) Fragment misy z wklęsłą szyjką, z powierzchnią gładzoną barwy brunatnej. U nasady szyjki małe uszko.

d) dolne części dwu większych naczyń.

Grób 3 (zniszczony)

Grób zawierał trzy popielnice przykryte pokrywami oraz pięć przystawek. W jednej z popielnic mieściła się brązowa szpila złożona na kościach.

Niska popielnica z baniastym brzuścem i niską, stożkową szyjką. Powierzchnia starannie gładzona, barwy lśniaco-czarnej. Średn. 20,0; wys. 17,0; otw. 13,0; d. 2,5 (ryc. IX, 2).

Pokrywa czapkowata z zakładką. Powierzchnia gładzona, lśniaco-czarna. Średn. 13,3; wys. 3,0.

Przepalone kości ludzkie.

Duża popielnica z dwustożkowym brzuścem o zaokrąglonym załomie i wysoką, stożkową, silnie zwężającą się ku górze szyjką. Powierzchnia popielnicy jest poniżej załomu chropowata, w pozostałej części gładzona barwy czarnej. Popękana i z brzegiem uszkodzonym. Dno nie zachowało się. Średn. 28,2; wys. ca 28,5; otw. 14,2 (ryc. IX, 3).

Pokrywa czapkowata z niską zakładką. Powierzchnia gładzona, czarna. Średn. 15,0; wys. 5,0.

Przepalone kości ludzkie.

Popielnica z baniastym brzuścem i z wysoką, stożkową szyjką. Powierzchnia gładzona, lśniaco-czarna. Brzusiec popękany. Średn. 22,0; wys. 24,1; otw. 11,3; d. 11,2 (ryc. IX, 8).

Pokrywa czapkowata z nieznaczną zakładką.

Powierzchnia gładzona, lśniaco-czarna. Średn. 12,9; średn. zakładki 9,6; wys. 3,3. Przepalone kości ludzkie.

Kubek z płasko-kulistym brzuścem i z wysoką, cylindryczną szyjką. Ucho duże, taśmowate. Powierzchnia gładzona, lśniaco-czarna. Sklejony i zrekonstruowany. Średn. 13,1; wys. 11,2; otw. 10,4×10,6; d. 4,7×5,2 (ryc. IX, 1).

Miniaturowy kubek z płasko-kulistym brzuścem i niską, cylindryczną szyjką. Ucho duże, taśmowate. Dno nie zachowało się. Powierzchnia gładzona, lśniaco-czarna. Sklejony. Średn. 8,0; otw. 6,4; wys. 6,1 (ryc. IX, 7).

Miniaturowy kubek z płasko-kulistym brzuścem i niską, cylindryczną szyjką. Ucho taśmowate, duże. Powierzchnia gładzona lśniaco-czarna. Średn. 7,2; wys. 5,8; otw. 6,0; d. 3,5 (ryc. IX, 4).

Mała misa w kształcie odcinka kuli z wklęsłą szyjką i małym nieprzekłutym uszkiem. Powierzchnia gładzona, brunatna. Brzeg wyszczerbiony. Wys. 7,1; otw. 17,5×17,8; d. 7,0 (ryc. IX, 5).

Niska misa w kształcie odcinka kuli, z wklęsłą szyjką. Powierzchnia szyjki gładzona, pozostałej części naczynia lekko chropowata. Barwa gliny żółto-

brunatna. Brzeg wyszczerbiony. Wys. 5,0; otw. 15,0; d. 5,6 (ryc. IX, 6).

Szpila żelazna z labędią szyjką i główką brązową, prawdopodobnie stożkową. Poniżej główki zdobi szpilę pierścieniowate zgrubienie. Główka została zniekształcona na skutek działalności ognia. Długość szpili wynosi 10,1, średn. drutu 0,1 (ryc. IX, 9)

Ryc. IX. Sośnica, pow. krotoszyński. Inwentarz grobu 3. 1 i 4-7. Przystawki, 2-3 i 8. Popielnice, 9. Szpila żelazna. 1, 5-6 i 8 w $\frac{1}{4}$, 2-3 w $\frac{1}{2}$, 7 w $\frac{1}{2}$, 4 w $\frac{3}{4}$; 9 w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. IX. Sośnica, distr. de Krotoszyn. Contenu de la tombe No 6. 1 et 4-7. Vases rituels, 2-3 et 8. Urnes cinéraires, 9. Épingle en fer. 1, 5-6 et 8 en $\frac{1}{4}$, 2-3 en $\frac{1}{2}$, 7 en $\frac{1}{2}$, 4 en $\frac{3}{4}$, 9 en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Grób 4

Grób skrzynkowy zbudowany był z dużych, lupanych płyt kamiennych. Skrzynię przykrywały dwie płyty oraz okrągłaki. Wewnątrz skrzyni mieściły się 3 popielnice i 3 przystawki, wypełniające zaledwie połowę grobu.

Fragmenty popielnicy z gładzoną powierzchnią barwy czarnej, u nasady szyjki zdobi naczynie listwa

pozioma. Na jej wysokości zachowały się dwa ucha (ryc. X, 6).

Popielnica z baniastym brzuścem i niską, stożkową szyjką. Powierzchnia szyjki gładzona, brzuśca lekko chropowata. Głina brunatna. Popielnica zachowała się tylko w górnej części. Otw. 17,9 (ryc. X, 3).

Fragmenty popielnicy z wysoką, stożkową szyjką zlewającą się z prawie dwustożkowym brzuścem o zaokrąglonym załamie. Powierzchnia gładzona, czerniona (ryc. X, 4).

Przepalone kości ludzkie.

Fragmenty małej, stożkowej misy z wklęsłą szyjką. Powierzchnia lekko chropowata, brunatna.

Naczynie wazowate z brzuścem dwustożkowym o zaokrąglonym załamie, zlewającym się z niską, stożkową szyjką. Powierzchnia gładzona, brunatna. Średn. 13,3; wys. 9,6; otw. 10,0; d. 7,2 (ryc. X, 5).

Mała miska z wklęsłą szyjką. Powierzchnia niestarannie gładzona, brunatna. Brzeg uszkodzony. Otw. 12,4; wys. 5,0 d. 5,8 (ryc. X, 2).

Miniaturowy kubek z płasko-kulistym brzuścem i niską, stożkową szyjką. Ucho duże, taśmowate. Powierzchnia niestarannie gładzona, brunatna. Średn. 6,2; wys. 4,9; otw. 4,7; d. 3,3 (ryc. X, 1).

Grób 5

Ze zniszczonego grobu zachowały się:

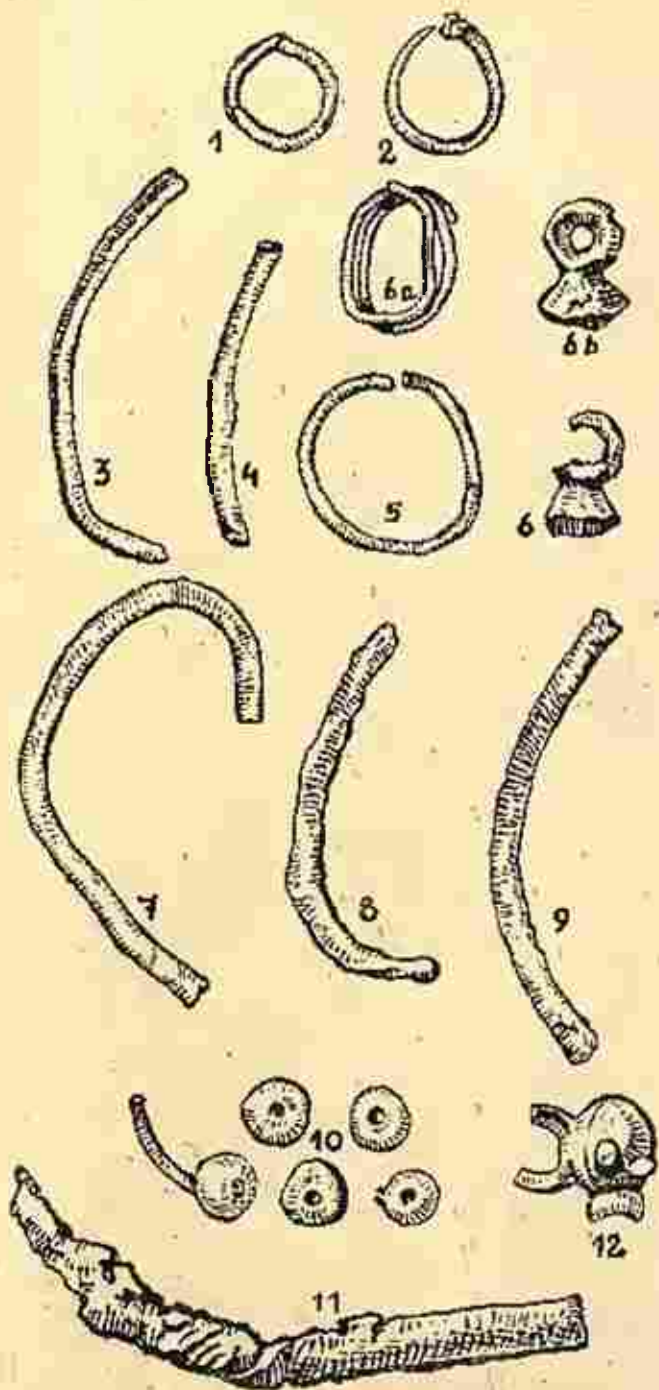
a) dolna część dużego naczynia z chropowatą powierzchnią koloru jasno-brunatnego, noszącą ślady obmazywania palcami. D. 17,0.

b) skorupy innych naczyń.

c) przepalone kości ludzkie.

Ryc. X. Sośnica, pow. krotoszyński. Inwentarz grobu 4. 1-2 i 5. Przystawki, 3-4 i 6. Popielnice. 1 w $\frac{1}{4}$, 2-3 i 6 w $\frac{1}{4}$, 4-5 w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. X. Sośnica, distr. de Krotoszyn. 1-2 et 5. Vases rituels, 3-4 et 6. Urnes cinéraires. 1 en $\frac{1}{4}$, 2-3 et 6 en $\frac{1}{4}$, 4-5 en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Ryc. XI. Sośnica, pow. krotoszyński. Przedmioty metalowe i gliniane z grobu 6. 1—2 Kolczyki brązowe, 3—4 i 7—9 Ułamki naszyjników brązowych, 5 i 6a. Pierścionki brązowe, 6, 6b i 12. Wisioriki brązowe, 10. Papielniczki gliniane, 11. Ułamek naszyjnika brązowego. Wszystko w w. nat. — Fig. XI. Sośnica, distr. de Krotoszyn. Objets en métal et en argile de la tombe 6. 1—2. Boucles d'oreilles, 3—4 et 7—9. Fragments de colliers en bronze, 5 et 6a Anneaux en bronze, 6, 6b et 12. Pendeloques en bronze, 10. Perles en argile, 11. Fragment d'un collier en bronze. gr. nat.

Grób 6

Grób w kształcie skrzyni zawierał 11 popielnic, kilka przystawek i przedmioty ozdobne wykonane ze szkła, z brązu i gliny (ryc. XXIII, 3).

Popielnica nr 1 z jajowatym brzuścem i niską w przybliżeniu cylindryczną szyjką. Brzusiec posiada chropowatą powierzchnię ze śladami wygła-

dzania palcami; szyjka jest gładzona. U nasady szyjki znajdują się dwa ucha. Zabarwienie powierzchni brunatne. Brzeg nieznacznie uszkodzony. Średn. 27,6; otw. 18,2; d. 12,5 (ryc. XII, 15).

Przepasane kości ludzkie.

Głęboka misa kształtu stożkowatego z wklęsłą szyjką i małym nieprzekłutym uszkiem poniżej krawędzi. Powierzchnia gładzona, brunatna. Wys. 6,9; otw. 18,6; d. 6,6 (ryc. XII, 14).

Wewnątrz popielnicy nr 1 znaleziono poza kośćmi następujące zabytki:

a) ułamki ozdoby brązowej (zapewne dwóch bransolet) wykonanych z drutu czworokątnego (ryc. XI, 3—4 i 7—9).

b) stopione przedmioty brązowe, wśród których można rozpoznać duży wisior z przerwanym uchem (ryc. XI, 12).

c) gładzik kamienny ze śladami używania. Wys. 1,5×2,3; długość 7,5×3,5.

Popielnica nr 2 z brzuścem prawie kulistym: z wysoką stożkową szyjką. Powierzchnia gładzona, brunatna. Szyjka i brzusiec naczynia zachowały się w stanie uszkodzonym. Średn. 17,8; wys. 22,5; otw. 11,3; d. 9,8 (ryc. XII, 12).

Przepasane kości ludzkie.

Popielnica nr 3 z baniastym brzuścem i wysoką stożkową szyjką. Powierzchnia starannie gładzona, lśniąco-czarna. Brzusiec silnie uszkodzony. Średn. 16,1; wys. 20,0; otw. 9,9; d. 8,9 (ryc. XII, 8).

Pokrywa czapkowata z niską zakładką. Powierzchnia gładzona lśniąco-czarna. Wierzchołek pokrywy zdobi wklęsłość. Średn. 10,7; średn. zakładki 7,6; wys. 3,8.

Przepasano kości ludzkie młodocianego osobnika.

Fragment pierścienia wykonanego z drutu o przekroju 0,2 cm.

Popielnica nr 4 z baniastym brzuścem i wysoką stożkową szyjką. Powierzchnia starannie gładzona, lśniąco-czarna. Szyjkę i górną część brzuśca zdobi ornament dolkowy. Średn. 16,2; wys. 19,0; otw. 9,6; d. 7,5 (ryc. XII, 3).

Pokrywa czapkowata z powierzchnią lśniąco-czarną, zdobioną podobnym ornamentem jak na popielnicy. Zakładka niska cylindryczna, częściowo uszkodzona. Średn. 9,2×10,2; średn. zakładki 7,5; wys. 3,2.

Przepasane kości ludzkie.

Trzy wisioriki brązowe gruszkowatego kształtu. Ozdoby te są częściowo zniszczone na skutek działania ognia (ryc. XI, 6, 6b).

Pierścień brązowy, spiralny wykonany z cienkiego drutu o przekroju okrągłym. Średn. pierścienia 1,2×1,8, średn. drutu 0,1 (ryc. XI, 6a).

Dwa kółka brązowe otwarte, wykonane z cienkiego drutu okrągłego w przekroju. Średn. mniejszego kółka 1,5; średn. większego kółka 2,5 (ryc. XI, 5).

Kolczyk brązowy z jednym z końców silnie zaostrozonym. Średn. 1,5 (ryc. XI, 2).

Popielnica nr 5 z brzuścem baniastym i zlewającą się z nim wysoką stożkową szyjką. Szyjkę odgraniczają od brzuśca dwie bruzdy. Podobne bruzdy

zdobią powierzchnię naczynia poniżej brzegu. Na brzuścu mieści się rysunek szpili z główką tarczową. Powierzchnia gładzona lśniaco-czarna. Średn. 15,4; wys. 15,1; otw. 9,6; d. 7,6 (ryc. XII, 2).

Pokrywa czapkowata z niską cylindryczną za-

kładką. Powierzchnia gładzona, lśniaco-czarna, zdobiona czterema parami linii rozchodzących się symetrycznie od wierzchołka, zaopatrzonego w mały dołek. Wzdłuż krawędzi pokrywy biegną dwie linie równoległe. Średn. 10,7; średn. zakładki 7,7; wys. 3,6.

Ryc. XII. Sośnica, pow. krotoszyński. Ceramika z grobu 6, $\frac{2}{3}$ w. n. — FIG XII.
Sośnica, distr. de Krotoszyn. Céramique de la tombe 6. $\frac{1}{3}$ gr, nat.

Przepalone kości ludzkie.

Mała popielnica (nr 6) twarzowa z baniastym brzuścem i z wysoką smukłą szyjką stożkową. Wyobrażenie twarzy ludzkiej zostało umieszczone na szyjce i składa się na nie plastyczne wyobrażenie nosa i uszu oraz rysunkowe zaznaczenie oczu w postaci dwu kółek. W dolnej dziurce prawego ucha zachowały się brązowe kołczyki z glinianymi paciorkami. Powierzchnia naczynia gładzona, lśniaco-czarna. Na granicy szyi i brzuśca naczynia jest zdobione dołkami układającymi się w dwa rzędy, a poniżej ornamentem liniowym. Średn. 17,7; wys. 18,0; otw. 10,0; d. 11,0; (ryc. XII, 3 i XXIII, 4).

Czapkowata pokrywa z gładzoną lśniaco-czarną powierzchnią jest zdobiona ornamentem dołków, zbiegających się promienisto u wklęsłego wierzchołka. Zakładka cylindryczna. Średn. 10,7; średn. zakładki 7,7; wys. 4,3.

Przepalone kości ludzkie.

Ułamki naszyjnika brązowego z taśmy płasko-wypukłej (ryc. XI, 11).

Ułamki brązowych kołczyków i 4 paciorków glinianych kształtu płasko-kulistego. Stopiony kawałek paciorka wykonanego ze szkła niebieskiego (ryc. XI, 10).

Skorupy b. zniszczonej popielnicy nr 7.

Przepalone kości ludzkie.

Popielnica (nr 8) twarzowa z kulistym brzuścem i zlewającą się z nim stożkową szyjką; w połowie jej wysokości mieszczą się plastyczne uszy uformowane w kształcie półkolistym, zaopatrzone w otwory. Na granicy szyjki i brzuśca mieści się rysunek napierśnika złożonego z 6 pierścieni spiętych z tyłu klamrą. Poniżej znajduje się jeszcze rysunek zapinki typu tłuksomskiego, złożonej z czterech okrągłych tarcz połączonych krzyżującymi się beleczkami. Powierzchnia naczynia starannie gładzona, lśniaco-czarna. Naczynie sklezione i zrekonstruowane. Średn. 25,0; wys. 25,2; otw. 12,0; d. 12,5 (ryc. XXIII, 5).

Pokrywa czapkowata z gładzoną lśniaco-czarną powierzchnią zdobioną głęboko rytym ornamentem dołkowym, ułożonym w 4 krzyżujące się pasma. Zakładka niska cylindryczna o średn. 13,1; średn. zakładki 7,4; wys. 5,2.

Trzyńście częściowo stopionych wisiorów gruszkowatych. Dwa fragmenty stopionych paciorków z niebieskiego szkła.

Popielnica (nr 9) z baniastym brzuścem i niską stożkową szyjką. Powierzchnia gładzona, lśniaco-czarna. Brzusiec ozdobiony rysunkami dwu oszczepów zaopatrzonych w pętle służące do wzmocnienia siły rzutu. Oszczepy mają trójkątne groty. Na szyjce popielnicy mieści się ponadto rysunek szpili z tarczową główką. Dolna część naczynia nie zachowała się. Sklejona. Średn. 25,0; otw. 13,7 (ryc. XII, 13).

Pokrywa czapkowata z niską zakładką. Powierzchnia gładzona. Średn. 15,7; średn. zakładki 12,7; wys. 5,0 (ryc. XII, 9).

Skorupy popielnicy (nr 10) i należącej do niej pokrywy z czarną gładzoną powierzchnią.

Przepalone kości ludzkie.

Ułamki popielnicy i pokrywy nie zachowały się.

Smukłe naczynie z kulistym brzuścem i wy-

soką stożkową szyjką. Powierzchnia gładzona, lśniaco-czarna. U nasady szyjki zdobią naczynie dwie poziome głęboko ryte bruzdy równoległe. Średn. 14,0; wys. 14,7; otw. 8,7; d. 7,4 (ryc. XII, 11).

Miniaturewa miska półkulista z gładzoną, brunatną, powierzchnią. Wys. 4,8; otw. 10,8; d. 5,0 (ryc. XII, 1).

Miniaturewy kubek z brzuścem płasko-kulistym i wysoką, stożkową szyjką. Ucho taśmowate, zachowane tylko częściowo. Powierzchnia gładzona, lśniaco-czarna. Średn. 9,6; wys. 8,0; otw. 5,7; d. 4,1 (ryc. XII, 7).

Miniaturewy kubek z płasko-kulistym brzuścem i cylindryczną szyjką. Ucho taśmowate, duże. Powierzchnia gładzona, lśniaco-czarna. Średn. 6,5; wys. 6,0; otw. 5,0; d. 3,2 (ryc. XII, 6).

Miniaturewy kubek z kulistym brzuścem i cylindryczną szyjką. Ucho taśmowate. Powierzchnia gładzona, brunatna. Średn. 6,2; wys. 6,0; otw. 4,8; d. 3,2 (ryc. XII, 5).

Fragment kubka z płasko-kulistym brzuścem i wysoką cylindryczną szyjką. Powierzchnia gładzona, czarna. Średn. 8,4 (ryc. XII, 10).

Grób 7

Z inwentarza grobu zachowały się: nieznaczne fragmenty popielnicy z powierzchnią gładzoną i czernioną.

Przepalone kości ludzkie.

Miska półkulista, z wklęsłą szyjką. Powierzchnia gładzona, brunatna. Wys. 7,5; otw. 16,2; d. 5,3.

Miniaturewy kubek z płasko-kulistym brzuścem, cylindryczną szyjką i taśmowatym, dużym uchem. Powierzchnia gładzona, lśniaco-czarna. Średn. 7,9; wys. 6,6; otw. 5,6; d. 3,9.

Grób 8

W dużym grobie skrzynkowym zbudowanym z płyt w formie prostokąta (ryc. XXIII, 1) mieściło się 7 popielnic przykrytych misami i pokrywami oraz kilka przystawek. Kości złożone w popielnicach miały układ anatomiczny. Na kościach jednej z popielnic leżała szpila żelazna z łabędzią szyjką.

Fragmenty baniastej popielnicy (nr 1) z starannie gładzoną, lśniaco-czarną powierzchnią. Poniżej nasady szyjki zdobi powierzchnię głęboko ryty ornament z dwóch pasm półkolistych zakreskowanych poprzecznie i wiszącego trójkąta skośnie kreskowanego (ryc. XIII, 3).

Przepalone kości ludzkie.

Żelazna szpila wykonana z drutu okrągłego w przekroju, mającego 0,2 cm średnicy. Szpila posiada łabędzią szyjkę oraz główkę rozplaszczoną i zwiniętą w uszko. Szpila zachowała się w stanie silnie zardzewiałym. Długość jej wynosi 10,7 cm.

Duża jajowata popielnica (nr 2) z gładzoną powierzchnią barwy brunatnej. U nasady szyjki rząd owalnych dołków przerywany czterema parami płaskich guzów. Średn. 34,2; otw. 22,5. Naczynie zachowało się fragmentarycznie (ryc. XIII, 16).

Pokrywa czapkowata z zakładką. Powierzchnia gładzona, brunatna (ryc. XIII, 15).

Przepalone kości ludzkie.

Ułamki popielnicy (nacz. 3) i pokrywy do niej należącej. Powierzchnia gładzona, czerniona. Pokrywa posiada wysoką, cylindryczną zakładkę.

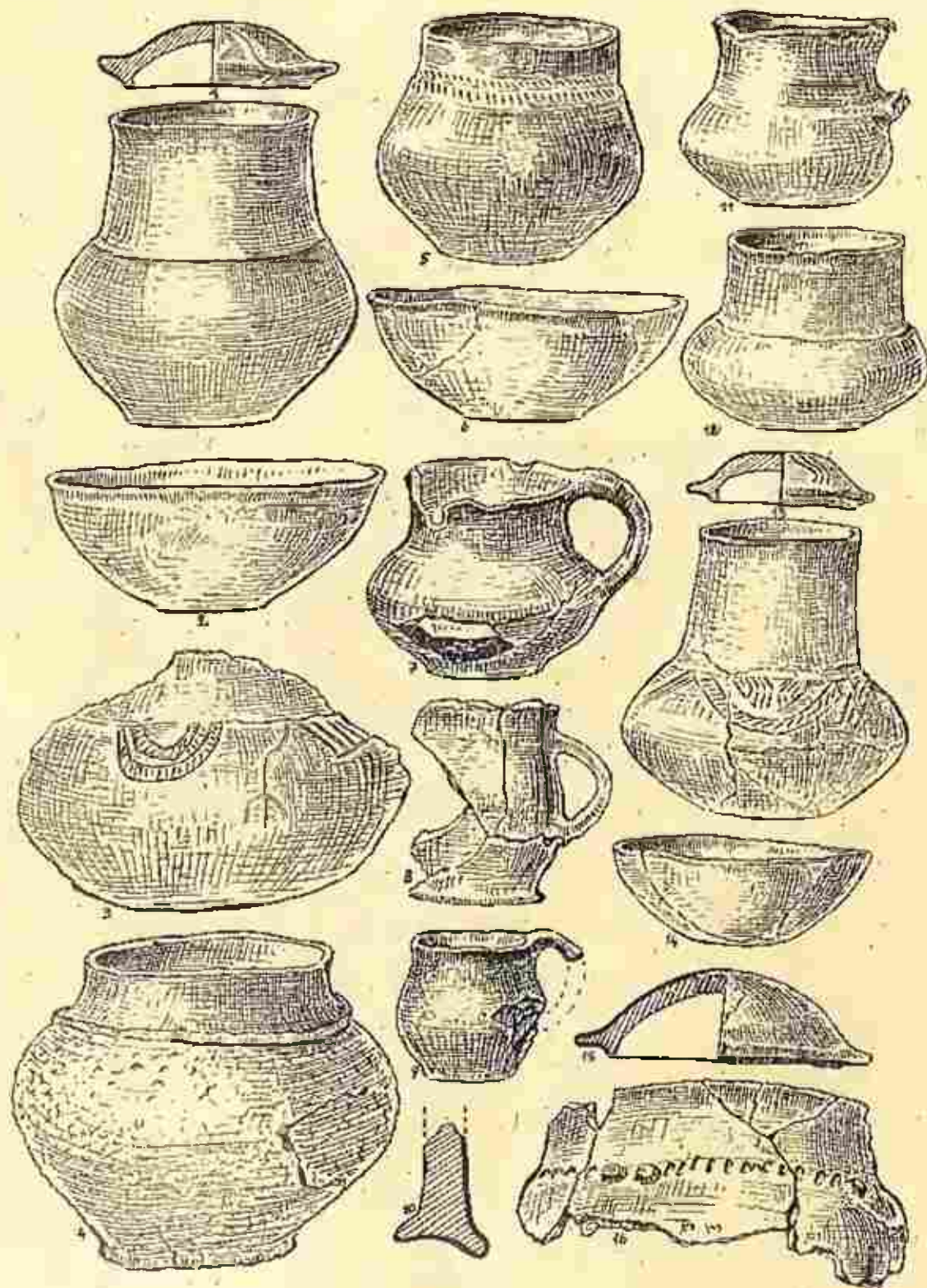
Duża, baniasta popielnica (nacz. 4) z chropowatym brzuścem i niską, stożkową szyjką o powierzchni gładzonej. U nasady szyjki zdoi naczynie wydarty walek. Brzeg popękany. Średn. 33,0; wys. 26,2; otw. 21,2; d. 16,3 (ryc. XIII, 4).

Głęboka misa z wklęsłą szyjką i powierzchnią

gładzoną barwy brunatnej. Wys. 8,2; otw. 19,0; d. 7,0 (ryc. XIII, 2).

Przeżalone kości ludzkie.

Mała popielnica (nacz. 5) z płasko-kulistym brzuścem i wysoką, stożkową szyjką. Powierzchnia gładzona, lśniaco-czarna. Powyżej załomu brzusiec zdobiony ornamentem półkoli zakreskowanych ukośnie i grupami kresek przeciwstawnie ukośnych. Śred. 10,2; średnica zakładki 8,0; wys. 3,1 (ryc. XIII.13).

Ryc. XIII. Sośnica, pow. krotoszyński. Inwentarz grobu 8. 1, 3-4, 13 i 16. Popielnice, 2, 5-12 i 14-15. Przeżalone kości ludzkie. 2-3, 6, 8 i 12-15 w $\frac{1}{4}$, 4 i 16 w $\frac{1}{4}$, 15 i 9 w $\frac{1}{3}$, 11 w $\frac{1}{6}$, 7 i 10 w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. XIII. Sośnica, dist. de Krotoszyn. Contenu de la tombe 8. 1, 3, 4, 13 et 16. Urnes cinéraires, 2, 5-12 et 14-15. Vases rituels, 2-3, 6, et 12-15 en $\frac{1}{4}$, 4 et 16 en $\frac{1}{4}$, 15 et 9 en $\frac{1}{3}$, 11 en $\frac{1}{6}$, 7 et 10 en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Pokrywa czapkowata z zakładką ornamentowaną. Średn. 10,2; wys. 3,1.

Przypalone kości ludzkie młodego osobnika.

Ułamki popielnicy (nr 6) wykonanej z czarwonej gliny.

Przypalone kości ludzkie.

Mała popielnica (nr 7) z baniastym brzuścem i wysoką, stożkową szyjką. Powierzchnia gładzona, barwy lśniaco-czarnej. Średn. 13,2; wys. 13,5; otw. 9,0; d. 6,4 (ryc. XIII, 1).

Czapkowata pokrywa z niską zakładką. Powierzchnia gładzona, lśniaco-czarna. Średn. 10,2; średn. zakładki 7,0; wys. 2,7.

Przypalone kości ludzkie młodocianego osobnika.

Naczynie z cylindryczną szyjką i prawie dwustożkową brzuścem z zaokrąglonym załomem. Powierzchnia gładzona, czerniona, zdobiona u nasady szyjki dwoma rzędami ukośnych nakłuć. Średn. 11,9; wys. 9,9; otw. 8,1 × 8,9; d. 6,1 (ryc. XIII, 5).

Szerokotworowe naczynie z wysoką cylindryczną szyjką i płasko-kulistym brzuścem. Powierzchnia gładzona, brunatna. Średn. 13,7; wys. 10,8; otw. 10,3; d. 6,2 (ryc. XIII, 12).

Głęboka misa stożkowa z wklęsłą szyjką. Powierzchnia gładzona, brunatna. Zrekonstruowana. Otw. 18,5; wys. 7,8; d. 7,0 (ryc. XIII, 6).

Mała, stożkowa misa z gładzoną, brunatną powierzchnią. Sklejona. Wys. 5,0; otw. 14,7; d. 5,5 (ryc. XIII, 14).

Kubek cylindryczny, z nieznacznie wybrzuszoną ścianką i silnie wyodrębnioną podstawą. Ucho taśmowate, osadzone w środku wysokości naczynia. Powierzchnia czerniona, gładzona. Dno grube. Naczynie nie zachowało się w całości. Średn. 7,2; wys. 8,4; otw. 6,7; d. 5,7 (ryc. XIII, 8).

Miniaturowy kubek z płasko-kulistym brzuścem i wklęsłą szyjką. Powierzchnia gładzona, czerniona. Brzuslec i brzeg naczynia uszkodzone. Średn. 8,5; wys. 7,4; otw. 7,1; d. 3,4 (ryc. XIII, 7).

Miniaturowy kubek z płasko-kulistym brzuścem i niską, cylindryczną szyjką. Ucho taśmowate. Powierzchnia gładzona, czerniona. Średn. 6,8; wys. 5,8; otw. 5,2 (ryc. XIII, 11).

Miniaturowy kubek z beczułkowatym brzuścem i niską cylindryczną szyjką. Ucho taśmowate, zachowane w części. Powierzchnia gładzona, czerniona. Średn. 5,9; wys. 5,6; otw. 5,0; d. 3,6 (ryc. XIII, 9).

Analiza cmentarzyska

a) Obrządek pogrzebowy

Część grobów odkrytych w Sośnicy (grobry 4 i 8) należała do grobów skrzynkowych o formie czworokątnej, zbudowanych z płaskich płyt kamiennych. Odnosnie do budowy pozostałych grobów omawianego cmentarzyska brak pewnych danych z powodu zachowania się ich w stanie zniszczonym. Jak można wnioskować z zachowanego opisu grobów 3, 4, 6 i 8 należały one do grobów rodzinnych i liczyły od 3 do 11 popielnic, przy czym ostatnią liczbę popielnic zawierały aż dwa groby (6 i 8). Również liczba przystawek była w grobach sośnickich dość znaczna i wahała się w granicach od 3 do 10 naczyń. Zaznaczyć należy, że znaczną liczbę przystawek zawierają do-

piero groby z cmentarzysk wczesno- i środkowo-lateńskich, znanych w Wielkopolsce. Zwyczaj umieszczenia w grobach ludności kultury pomorskiej licznych przystawek przypisuje się oddziaływaniom obrządku pogrzebowego ludności kultury lużyckiej³⁴⁾. W naszym wypadku godne uwagi jest i to, że przystawki umieszczone zostały m. in. w grobach skrzynkowych, charakterystycznych dla młodszego okresu halszackiego Hallstatt D).

b) Ceramika

Wśród stosunkowo licznej ceramiki odkrytej na cmentarzysku w Sośnicy na pierwszy plan wybijają się charakterystyczne dla kultury pomorskiej okresu halszackiego popielnice z brzuścem baniastym i stożkową, wyraźnie oddzielną szyjką, przykrywane pokrywkami czapkowatymi, zaopatrzone w cylindryczną zakładkę (jak np. ryc. XII, 2, 3, 4 lub ryc. XIII, 1, 13). W tej grupie naczyń występuje też jedna popielnica ławarska, mająca plastycznie wyobrażone nos i uszy, a rysunkowo oddane oczy. Naczynie to pochodzi z grobu nr 6 (ryc. XIII, 4). Druga popielnica z tego samego grobu, posiadająca kształt gruszkowaty zasługuje na szczególną uwagę ze względu na rysunkowe wyobrażenie napierśnika, widniejące na granicy szyjki i brzuśca (ryc. XXIII, 5). Naczynia z analogicznymi wyobrażeniami rysunkowymi napierśników występują przede wszystkim na terenie Pomorza Gdańskiego, a szczególnie w powiatach: wejherowskim, lęborskim, gdańskim i kościerskim. Pozostałe, już mniej liczne naczynia tego rodzaju znane są z dorzecza Noteci. Popielnica z rysunkiem napierśnika odkryta w Sośnicy jest najdalej na południe wysuniętym znaleziskiem tego rodzaju. Można tu dodać, że od czasu opracowania przez M. Piaszykównę³⁵⁾ ostatniego zestawienia popielnic z wyobrażeniem napierśników, liczba ich poważnie się zwiększyła. Wystarczy podać, że poza Sośnicą mapa M. Piaszykówny nie obejmuje następujących znalezisk: Chabrowo, Godętowo, Rybienko (2 egz.), Szczenurze, Witoraz i Wódka — miejscowości położonych w pow. lęborskim³⁶⁾, dalej: Chwaszczyno, pow. Wejherowo³⁷⁾, Gościszewo, pow. Sztum³⁸⁾, Łęgowo, pow. Gdańsk³⁹⁾, Sitowiec, pow. Bydgoszcz⁴⁰⁾, Szemud, pow. Wejhe-

³⁴⁾ J. Kostrzewski, O wzajemnych stosunkach kultury lużyckiej i kultury grobów skrzynkowych („Slavia Occidentalis”, t. III/IV, str. 272). — Por. też: L. J. Łuka, Cmentarzysko z wczesnego i środkowego okresu lateńskiego w Sokolowicach, w pow. kościańskim („Fontes Praehistorici”, t. III, str. 134).

³⁵⁾ M. Piaszykówna, Popielnice z ornamentyką w kształcie napierśników oraz dwa napierśniki brązowe kultury pomorskiej („Przegląd Archeologiczny”, t. VIII, 1948—1949, str. 63 i ryc. 4; por. także zestawienie na str. 65—66).

³⁶⁾ Materiały archiwalne Działu Archeologicznego Muzeum Pomorskiego w Gdańsku. Ze Zwartowa, w pow. lęborskim znany dwie popielnice z rysunkami napierśników, a nie jedną, jak podaje M. Piaszykówna w pracy wyżej cytowanej, str. 65—66.

³⁷⁾ Materiały archiwalne Działu Archeologicznego Muzeum Pomorskiego w Gdańsku.

³⁸⁾ W. La Baume, Die Bedeutung d. ostgerman. Gesichtsurnen, tabl. 8, ryc. a.

³⁹⁾ W. La Baume, jak wyżej, tabl. 8, ryc. i.

⁴⁰⁾ Zbiory Muzeum Archeologicznego w Poznaniu, nr kat. 1912 : 60.

rowo⁴¹⁾ (2 egz.), Trzeciewnica, pow. Wyrzysk⁴²⁾, Wąwelnio, pow. Wyrzysk⁴³⁾ i Wudzyń, pow. Bydgoszcz⁴⁴⁾. Omawiana przez nas popielnica z Sośnicy posiada jeszcze drugi ciekawy rysunek, mianowicie rysunek zapinki typu łukcemskiego; rysunek ten został podany ze względu na temat na innym miejscu⁴⁵⁾.

Drugą, charakterystyczną dla ludności kultury pomorskiej, grupę naczyń reprezentuje w zespole ceramiki sośnickiej popielnica nr 4 z grobu nr 8 (ryc. XIII,4), należąca do naczyń z baniastym brzuścem i posiadająca u nasady szyjkę listwę karbowaną, oraz analogiczną pod względem formy popielnicę z grobów zniszczonych nr 1—2.

Wreszcie typowymi formami kultury pomorskiej są kubki z taśmowatymi uchami, występujące szczególnie licznie w grobie nr 8 oraz stożkowate misy z wklęsłymi szyjkami.

Natomiast naczynie jajowate z dwoma uchami wchodzące w skład inwentarza grobu nr 6 (ryc. XII,15) oraz smukła, jajowata popielnica znaleziona w zniszczonym grobie nr 1 (ryc. VII,3) nawiązują już wyraźnie do form ceramicznych znanych u ludności kultury łużyckiej. Dodać trzeba, że tego rodzaju naczyńia ludność kultury pomorskiej produkuje dopiero we wczesnym i środkowym okresie lateńskim⁴⁶⁾. Na terenie Pomorza Gdańskiego, które uchodzi za rdzenny obszar plemion kultury pomorskiej, naczyńia jajowate dwuoszczepowe należą do niezmiernych rzadkości. Wreszcie podkreślić należy, że omawiana ceramika występuje częściej w inwentarzu kultury pomorskiej na Śląsku⁴⁷⁾ i w Małopolsce⁴⁸⁾. Wynika stąd wniosek, że oddziaływania kultury łużyckiej na kształtowanie się niektórych form ceramicznych u plemion kultury pomorskiej były szczególnie silnie na obszarze wzajemnego przenikania obu grup ludnościowych. Jest rzeczą charakterystyczną, że wspomniane oddziaływania znajdują swą szczególną wymowę w ceramice pochodzącej z osad ludności kultury pomorskiej i to do tego stopnia, że niekiedy trudno jest wprost wyróżnić w inwentarzu osad z okresu halsztackiego oraz wczesnego i środkowego okresu lateńskiego formy ceramiczne łużyckie i pomorskie. Zdaniem moim owo ujednoczenie ceramiki

obu kultur na stanowiskach typu osadniczego spowodowało — być może — że część osad ludności kultury pomorskiej została mylnie zaliczona do kultury łużyckiej. W związku z tym należałoby przeprowadzić ponowną kontrolną analizę inwentarza niektórych domniemyanych osad kultury łużyckiej, co doprowadziłoby z jednej strony do powiększenia szeregu liczyby znanych nam osad ludności kultury pomorskiej, a z drugiej strony przyczyniłoby się do tego, że dysponując większą ilością stanowisk osadniczych tej kultury moglibyśmy się wreszcie pokusić o odtworzenie prawie zupełnie dotąd nieznannej gospodarki ludności tej ciekawej kultury⁴⁹⁾.

Przy omawianiu ceramiki pochodzącej z cmentarzyska w Sośnicy należy zwrócić jeszcze uwagę na fakt występowania rzadkich naczyń cylindrycznych (ryc. XIII,8), zbliżonych do omówionych już przez nas wyżej pucharów z Binina i Pudliszek. Wreszcie podkreślić trzeba istnienie na ceramice z Sośnicy rysunków broni oraz ozdób. Bronie reprezentują rysunki dwóch oszczepów, na których zaznaczone zostały pętle (ryc. XII,13)⁵⁰⁾. Na tym samym naczyniu znajdujemy jeszcze poza tym rysunkowo wyobrażenie szpili z tarczowatą główką.

Ceramikę sośnicką cechuje staranne wykonanie, widoczne m. in. w dominowaniu naczyń posiadających gładką, lśniąco-czarną powierzchnię.

c) Pozostałe dary grobowe

Pozostają jeszcze do omówienia dary grobowe, na które składają się prawie wyłącznie ozdoby. W grobie nr 6 odkryto stosunkowo dużą ich ilość. Obok bowiem kilkunastu wisienków gruszkowatych wykonanych z brązu popielnicy wspomnianego grobu zawierały jeszcze brązowe kolczyki, fragment naszyjnika brązowego, ułamki stopionych przedmiotów brązowych, dalej, fragmentarycznie zachowane paciorki szklane i kuliste paciorki gliniane. Z narzędzi znaleziono gładzik kamienny. Obecność w popielnicy nr 6 grobu nr 6 tylko paciorków glinianych, kolczyka i fragmentu paciorka szklanego przemawiałyby za tym, że zmarła pochowana w niej należała do mniej zamożnych jednostek, zadowolających się posiadaniem glinianej imitacji kosztownych paciorków szklanych sprowadzanych z Egiptu lub Syrii.

W świetle materiałów archeologicznych przyna-

⁴¹⁾ T. Dobrogowski, Dwa cmentarzyska kultury pomorskiej w Szemudzie, pow. morskiego („Przegląd Archeologiczny”, t. VIII, str. 300, ryc. 3 i str. 301, ryc. 5a).

⁴²⁾ B. Zielonka, Pradzieje powiatu wyrzyskiego (w maszynopisie).

⁴³⁾ B. Zielonka, jak wyżej.

⁴⁴⁾ K. Kohle, Steinkistengräber von Wudschin (Historische Monatsblätter f. d. Provinz Posen, r. 1914, str. 147).

⁴⁵⁾ L. J. Łuka, Kilka niepublikowanych popielnic twarzowych i rozmieszczenie naczyń tego typu w Wielkopolsce („Z otchłani wieków”, r. XIX, 1950, str. 49 i str. 54—55).

⁴⁶⁾ J. Kostrzewski, Cmentarzysko z wczesnego i środkowego okresu lateńskiego w Poznaniu-Golecinie, str. 56 i nast.; L. J. Łuka, Cmentarzysko z wczesnego i środkowego okresu lateńskiego w Sokolowicach, w pow. kościańskim („Fontes Praehistorici”, t. III, str. 101, ryc. 4 nr 1, ryc. 5 nr 2 i szereg innych analogii zamieszczonych w tej pracy).

⁴⁷⁾ K. Tackenberg, Die frühgermanische Kultur in Schlesien („Altschlesien”, t. I, 1926, tabl. XII, ryc. 6—7).

⁴⁸⁾ S. Nosek, Kultura grobów skrzynkowych i podkloszowych w Polsce południowo-zachodniej, tabl. VIII, ryc. 2 i inne.

⁴⁹⁾ Na konieczność przeprowadzenia systematycznych badań nad kulturą pomorską zwrócili uwagę: Wł. Antoniewicz i Z. Wartolowska w pracy: Planowane prace badawcze w zakresie archeologii prehistorycznej i wczesnodziejowej („Światowit”, t. XIX, 1948, str. 350—351).

⁵⁰⁾ Verhandlungen der Berl. Anthropolog. Gesell. 1899, str. 142, ryc. 6. — Wyobrażenie broni na naczyniach ludności kultury pomorskiej występuje w kilkunastu wykładkach. Do wykazu tych wyobrażeń rysunkowych broni opracowanego przez A. Karpińską (por. Nowo odkryty grób z urnami twarzowymi w Żelowie, w pow. morskim na Pomorzu — Rocznik Muzeum Wielkopolskiego na rok 1927 i odbitka str. 18—19) można jeszcze poczynić dalsze uzupełnienie: Wysoka, pow. Wyrzyski (W. La Baume, Urgeschichte d. Ostgermanen, tabl. 26, ryc. w), Siemirowice, pow. Lębork (W. La Baume, Die Bedeutung der ostgermanischen Gesichturnen, tabl. 7, ryc. 3) oraz Wielka Nowa Wieś, w pow. Jędrzejkim (K. Jażdżewski, Przewodnik po Muzeum Archeologicznym w Łodzi, Łódź 1951, str. 89).

leżnych do różnych kultur okresu halszackiego wynika, że produkcja tańszych, glinianych imitacji ozdób i naczyń brązowych była szeroko rozpowszechniona. Wystarczy wspomnieć o glinianych naśladownictwach brązowych naczyń pochodzenia italskiego czy wschodnio-alpejskiego, jakie znane są np. ze Śląska⁶¹⁾ lub glinianych imitacji willanowskich situl brązowych, licznie odkrywanych w poszczególnych kulturach Italii, np. w kulturze Golasecca, ateńskiej czy też w niektórych kulturach krajów wschodnio-alpejskich, jak np. w kulturze Isonzo i kulturze krańskich grobów kurhanowych. Wszystkie te przykłady przemawiają za tym, że różnicowanie majątkowe plemion zamieszkujących w okresie halszackim poszczególne tereny było już daleko zaawansowane.

Fragm. naszyjnika brązowego odkryty w grobie nr 6 należy do ozdób bardzo rzadko występujących w inwentarzu ludności kultury pomorskiej (ryc. XI,11). Jesteśmy w stanie podać zaledwie kilka analogii z całego obszaru zamieszkałego przez plemiona kultury pomorskiej⁶²⁾.

d) Chronologia cmentarzyska

Datowanie cmentarzyska w Sośnicy ułatwiają nam obserwacje poczynione zarówno nad stosowanym na nim obrządkiem pogrzebowym, jak też nad ceramiką oraz pozostałymi darami grobowymi. Istnienie różnorodnych grobów skrzynkowych, zawierających w dwóch wypadkach aż po 10 popielnic ma swoją wymowę na stanowisku położonym w znacznym oddaleniu od terenu Pomorza. Ceramika odkryta w Sośnicy nosi cechy charakterystyczne dla form halszackich, że wymiennymi tylko popielnicami twarzowymi i naczyniami typu popielnic twarzowych, dalej czarną powierzchnię większości naczyń a wreszcie widoczny na powierzchni jednej z popielnic rysunek zapinki typu łukomskiego. Wszystkie wymienione wyżej szczegóły przemawiają za datowaniem cmentarzyska z Sośnicy na młodszy okres halszacki (Hallstatt D), z tym jednakże zastrzeżeniem, że pochodzi ono ze schyłkowej fazy wymienionego okresu. Przemawiałyby za tym obecność w ceramice form zwiastujących już okres następny (naczynia jajowate z 2 uchami).

WYMYSŁOWO, pow Gostyń

W latach 1947—1949 Muzeum Archeologiczne w Poznaniu rozkopało tu systematycznie rozległe cmentarzysko z okresu późnolateńskiego i okresu rzymskiego, liczącego ogółem 367 grobów⁶³⁾. Na cmentarzysku tym napotkano również na groby z okresów starszych, a mianowicie jeden grób kultury łużyckiej (grób nr 72) oraz 18 grobów kultury pomorskiej i 5

⁶¹⁾ W. Grempler, *Elruskische Bronzegefäße als Vorbilder vorgesch. Töpferarbeiten* (Schlesiens Vorzeit 2, 1902, s. 1).

⁶²⁾ Na terenie Pomorza naszyjniki żelazne znane są z Karczemek, w pow. wejherowskim (W. La Baume, *Urgeschichte der Ostgermanen*, ryc. 84h), z Lubiewa, w pow. gdańskim (W. La Baume, *Vorgeschichte von Westpreussen*, tabl. 8, ryc. 5) a z obszaru Wielkopolski znany je z Ostrowa-Krępy (L. Łuka, *Nowa forma okucia pochwy miecza kultury pomorskiej z Ostrowa Krępy — Przegląd Archeologiczny*, t. IX, str. 78, ryc. 2) oraz z Sokolowic, w pow. kościańskim („*Fontes Praehistorici*”, t. III, str. 118, ryc. 27/4).

grobów kloszowych. Wspomniany grób kultury łużyckiej i cztery spośród grobów kultury pomorskiej (groby nr 26, 28 b, 104 i 109) zostały przeze mnie już poprzednio opublikowane⁶⁴⁾. Przedmiotem poniższego opracowania są pozostałe groby kultury pomorskiej w liczbie 14; są to groby: 63, 77, 86, 116, 124, 197, 198, 199, 200, 222, 223, 253, 344 i 361.

Grób kultury łużyckiej, groby kloszowe a także większość odkrytych w Wymysłowie grobów kultury pomorskiej występowała w południowo-wschodniej części cmentarzyska z okresu późnolateńskiego. Tylko w kilku wypadkach groby późnolateńskie i rzymskie nawarstwiły się na groby starsze⁶⁵⁾.

Opis grobów

Grób 63

Na głębokości 56 cm zarysowała się kolista jama, której środek wykazywał intensywne ciemne zabarwienie. Południowo-wschodnia część jamy zachowała się w stanie zniszczonym. W części zachodniej jamy odkryto skupienie przepalonych kości ludzkich oraz skorup, nad którymi mieścił się nieco w kierunku południowym kamień (ryc. XIV,1). Ze skorupy udało się złożyć mały, dwustożkowy dzban z zaokrąglonym załomem brzuśca i z wysoką, w przybliżeniu stożkowatą szyjką, rozszerzającą się ku górze. Taśmowate ucho zachowało się fragmentarycznie. Powierzchnia wykazuje ślady powtórnego przepalenia i odznacza się na skutek tego znaczną szorstkością. Zabarwienie jej jest jasnoszare, miejscami jasnobrunatne. U nasady szyjki mieści się wałek poziomy. Dno profilowane. Gлина zawiera domieszkę piasku. Średn. 12,0; wys. 9,8; otw. 8,8; d. 3,4 (ryc. XIV,2).

Fragment brzegu większego naczynia z baniastym brzuścem i stożkowatą, odchylającą się ku górze szyjką. U nasady szyjki nieznaczne, poziome zgrubienie. Powierzchnia szyjki w górnej części brzuśca gładzona, niżej chropowata. Zabarwienie powierzchni szarobrunatne (ryc. XIV,3).

Skorupy naczynia z chropowatą powierzchnią barwy jasnobrunatnej.

Przepalone kości ludzkie sprawiające wrażenie przemywanych przed wrzuceniem do grobu.

Grób 77

W przemieszanej warstwie piasku i gleby znaleziono na głębokości 52 cm dużą płytę kamienną i kilka kamieni mniejszych, stanowiących zapewne pozostałość obwarowania zniszczonego grobu skrzynkowego. W pobliżu wspomnianych kamieni odkryto w piasku brunatnym skorupy naczyń z chropowatą powierzchnią i przepalone kości ludzkie.

Grób 86

15 cm poniżej warstwy gleby natrafiono na większą ilość okrągłych kamieni będących zapewne pozostałością obwarowania grobu. W czystym piasku między kamieniami znaleziono mały popękany kubek oraz skorupy innych naczyń i przepalone kości

⁶³⁾ S. Jasnosz, *Cmentarzysko z okresu późnolateńskiego i rzymskiego w Wymysłowie, pow. Gostyń* („*Fontes Praehistorici*”, t. II, str. 1—294).

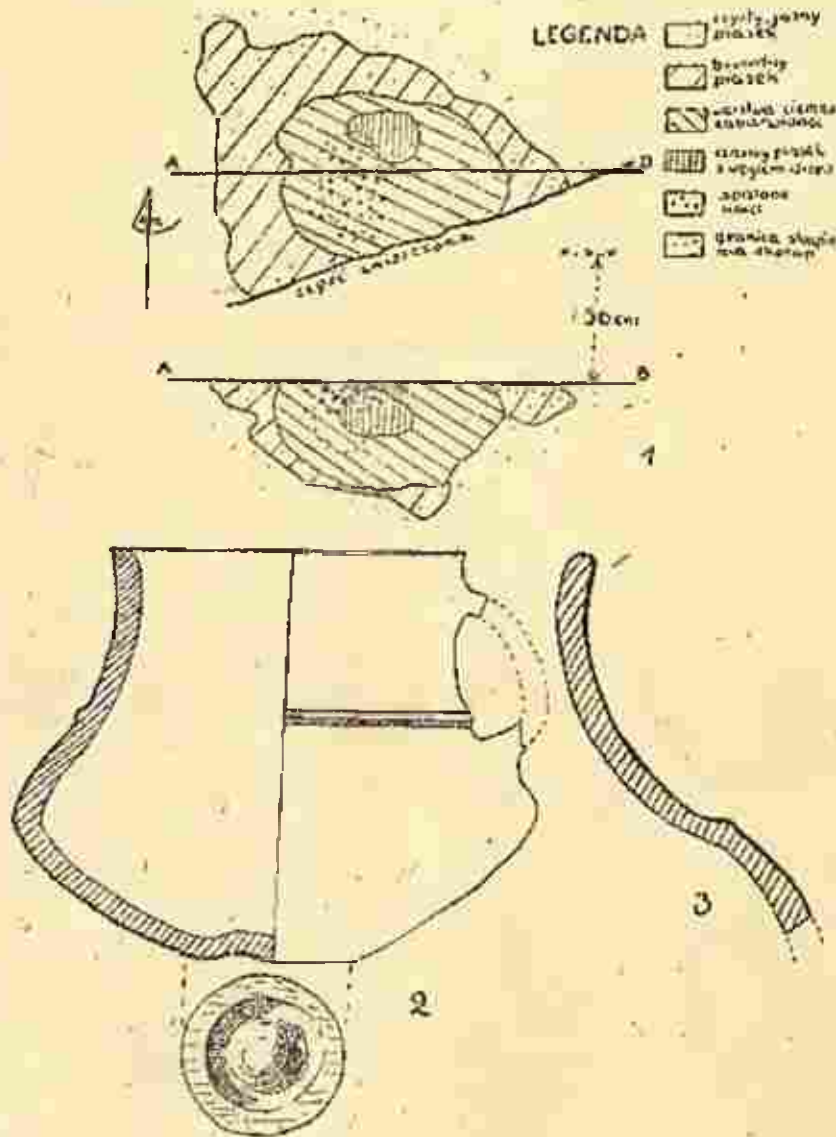
ludzkie. Zniszczenie grobu nastąpiło w nieznanych okolicznościach.

Fragmenty kubka z niską cylindryczną szyjką i baniastym brzuścem. Ucho duże, taśmowate. Powierzchnia gładzona, czerniona. Otw. 10,0.

Fragment naczynia z baniastym brzuścem i stożkową, rozszerzającą się ku górze szyjką. Powierzchnia gładzona, lśniaco-czarna.

tworzyło w rzucie poziomym cwał o największej długości 210 cm i największej szerokości 160 cm. Wysokość obwarowania wynosiła 88 cm. W obwarowaniu znaleziono popielnicę w stanie zgniecionym, dwie przystawki oraz uszkodzoną zapinkę brązową typu certoskiego (ryc. XV).

Popielnica z brzuścem płasko-kulistym i wysoką, stożkową szyjką. Powierzchnia gładzona,

Ryc. XIV. Wymysłowo, pow. gostyński. 1. Rzut poziomy i pionowy grobu 63. 2—3 Ceramika. 1 w $\frac{1}{20}$, 2—3 w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. XIV. Wymysłowo, distr. de Gostyn. 1. Plan et coupe de la tombe No 63. 2—3 Céramique de cette tombe. 1 en $\frac{1}{20}$, 2—3 en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Część dna naczynia z gładzoną, lśniaco-czarną powierzchnią zaopatrzoną w znak krzyża równoramiennego po stronie zewnętrznej. Być może, że fragment dna należy do naczynia, którego fragment opisano wyżej.

Ułamki przykrawędne trzech mis formy półkulistej i stożkowej. Powierzchnia gładzona, w jednym wypadku czerniona, w pozostałych brunatna. Przepalone kości ludzkie.

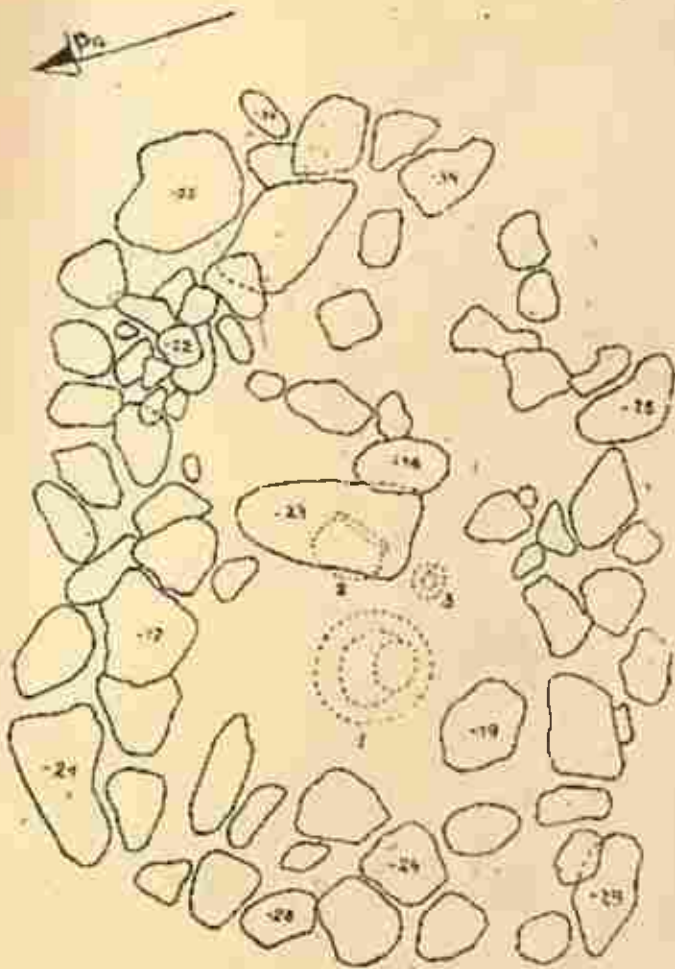
Grób 116

Kamienie obwarowania grobu odkryto na niejednakowej głębokości (od 16—54 cm). Obwarowanie

lśniaco-czarna, zdobiona u nasady szyjki trzema poziomymi liniami punktowanymi i jedną linią ciągłą, umieszczoną między nimi oraz znajdującą się poniżej punktowaną linią zygzakowatą. Dolna część naczynia nie zachowała się. Średn. 28,0; wys. jeszcze 20,0; 12,0 (ryc. XVI,1).

Przepalone kości ludzkie.

Brązowa zapinka typu certoskiego znaleziona w popielnicy zachowała się fragmentarycznie, w stanie pogniętym na skutek działania ognia. Kabłąk zapinki jest wygięty, daszkowaty, zdobiony przy nasadzie oraz główce zapinki poprzecznym kreskowaniem. Dwa guzki wieńczące oba końce kabłąka nie zachowały

Ryc. XV. Wymysłowo, pow. gostyński. Rzeczony grob obwarowany 115. $\frac{1}{4}$ w. n. — Fig. XV. Wymysłowo, distr. de Gostyn. Plan de la tombe No 115 entourée de pierres. $\frac{1}{4}$ w. gr. nat.

waly się. Sprężyna dwustronna, 16-to zwojowa. Pochewkę zapinki zdobią od spodu grupy kresek przeciwstawnie ukośnych. Dług. 8,4 (ryc. XVI,4).

D z b a n z brzuścem w kształcie odcinka kuli i wyodrębnioną stożkową szyjką. Ucho taśmowate, zachowane tylko szczerkowo (utrącone). Powierzchnia gładzona, lśniaco czarna. Dno wklęsłe. Średn. 17,8; otw. 15,0; d. 6,0 (ryc. XVI,2).

Mały kubek z brzuścem dwustożkowatym z zaokrąglonym załomem i wyraźnie wyodrębnioną szyjką cylindryczną. Ucho szerokie, taśmowate. Powierzchnia gładzona, lśniaco-czarna. Dno wklęsłe. Średn. 10,0; wys. 8,0; otw. 6,4; d. 2,4 (ryc. XVI,3).

Grób 124

Na głębokości 22 cm odkryto płytę kamienną przykrywającą mały pięcioboczny grób skrzynkowy, zbudowany z lupanych płyt kamiennych i obstawiony z zewnątrz drobnymi kamieniami (tabl. 1,2). Dno grobu stanowiła również płyta kamienna. Szpary powstałe w miejscach stykania się płyt tworzących skrzynię były uszczelnione drobnymi kamykami. Wewnątrz grobu wypełnionego czystym piaskiem mieściła się popielnica przykryta misą, obok stał mały kubek. Popielnica zawierała przepalone kości ludzkie ułożone w porządku anatomicznym oraz zapinkę brązową typu kowalewickiego (ryc. XVII A XXIII,2).

Popielnica z baniastym brzuścem i słabo wy-

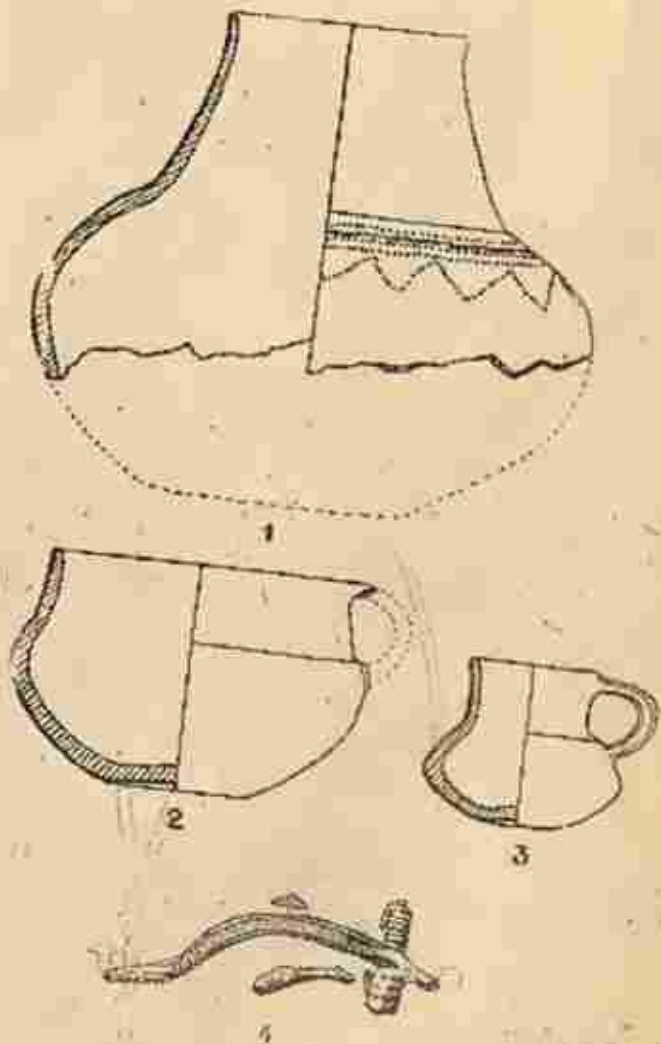
odrębnioną wklęsłą szyjką. Powierzchnia brzuśca jest chropowata, szyjki zaś gładzona. U nasady szyjki zdobią naczynie cztery pary guzów i rząd poziomy małych dołków. Kolor powierzchni żółto-brunatny z ceglastymi plamami. Średn. 21,4; wys. 18,0; otw. 19,4; d. 10,4 (ryc. XVII,1).

Duża misa z półkulistym brzuścem i wklęsłą szyjką. Dno nieznacznie wklęsłe. Powierzchnia gładzona, żółto-brunatna. Po stronie wewnętrznej misy widoczny jest odcisk ziarna prawdopodobnie pszenicy. Wys. 8,4; otw. 21,0; d. 7,0 (ryc. XVII,2).

K u b e k z dwustożkowatym brzuścem z ostrym załomem i wysoką lejkową szyjką. Ucho taśmowate, szerokie. Powierzchnia gładzona, czarna. Średn. 9,6; wys. 6,7; otw. 9,0; d. 4,0 (ryc. XVII,3).

Z a p i n k a żelazna typu kowalewickiego z szerokim, łukowatym kablakiem o soczewkowatym przekroju, przechodzącym w nieco zwężoną, ażurową nóżkę zawiniętą ku górze. Sam koniec odgiętej nóżki rozszerza się liściowato i dotyka kablaka w jednej trzeciej jego długości. Sprężyna dwustronna z górną cięciwą. Zapinka zachowała się w stanie silnego zniszczenia. Dług. 6,5 (ryc. XVII,4).

Przepalone kości ludzkie.

Ryc. XVI. Wymysłowo, pow. gostyński. Inwentarz grobu obwarowanego 116. 1. Popielnica, 2-3 Przystawki, 4. Zapinka brązowa typu Certosa, 1-3 w $\frac{1}{4}$, 4 w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. XVI. Wymysłowo, distr. de Gostyn. Contenu de la tombe No 116. 1. Urne cinéraire, 2-3. Vases rituels, 4. Fibule en bronze de type de la Certosa, 1-3 en $\frac{1}{4}$, 4 en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Grób 197

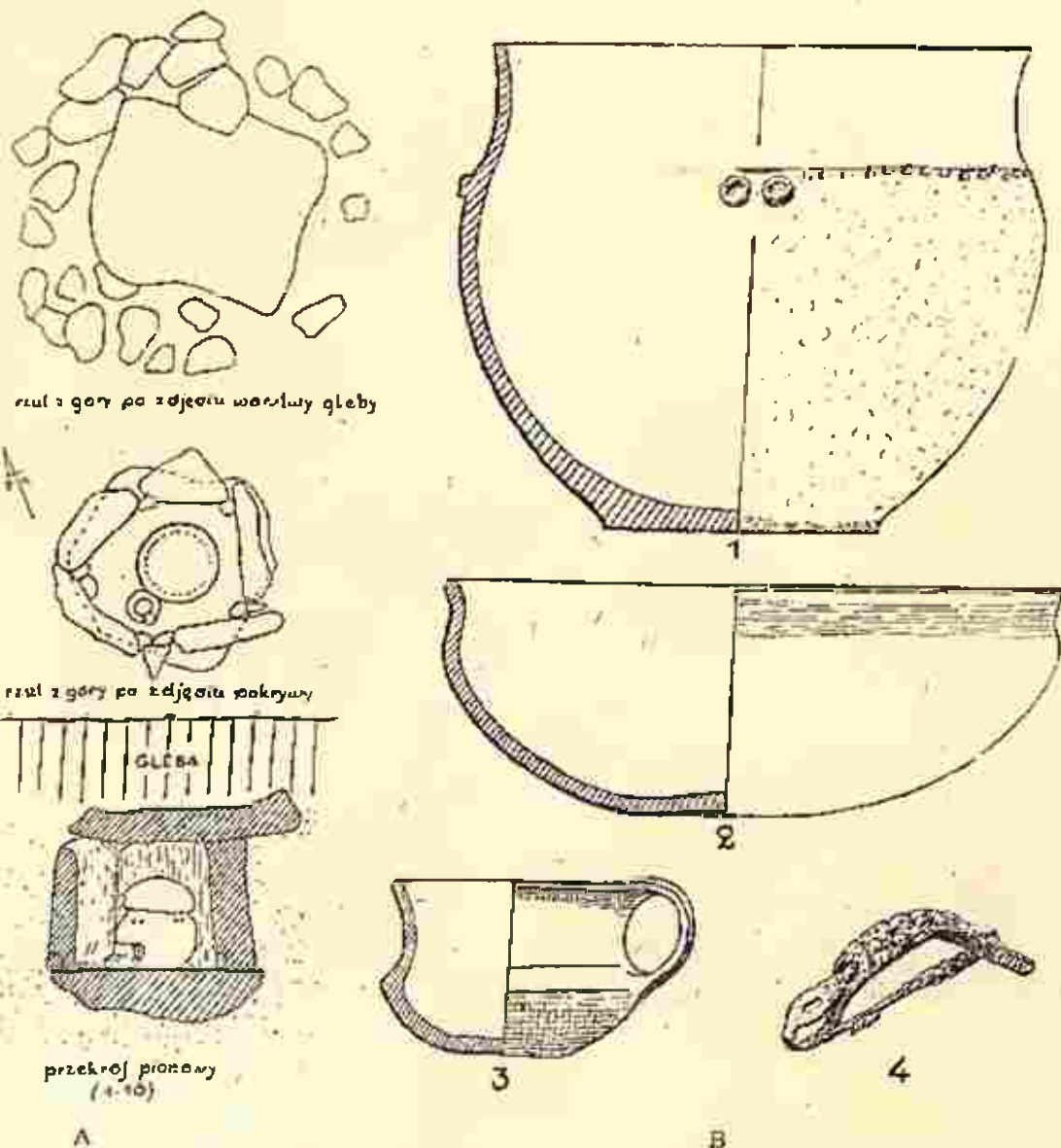
Na głębokości 17—26 cm napotkano na kamienie stanowiące obstawę grobu skrzynkowego, zbudowanego z płaskich, nielupanych kamieni. Grób zachował się w stanie uszkodzonym. Wewnątrz skrzyni stała zupełnie rozkruszona popielnica, zawierająca przepalone kości ludzkie. Część kości leżała obok popielnicy. Fakt ten należy zapewne przypisać wspomnianemu już uszkodzeniu grobu w czasie orki.

Popielnica miała brzusiec baniasty i silnie wyodrębnioną podstawę. Górna część naczynia nie dochowała się. Powierzchnia gładzona, brunatno-cer-

szyjką. Powierzchnia naczyńia gładzona, brunatna. Oprócz tego w jamie znaleziono przepalone kości ludzkie i węgiel drzewny.

Grób 199

Pod warstwą gleby napotkano na bruk zbudowany z okrągłych kamieni nakrywający komorę wypełnioną piaskiem o ciemnym zabarwieniu. Górne kamienie obwarowania mieściły się na niejednakowej głębokości od 21—46 cm. W piasku wypełniającym komorę znaleziono kilka przepalonych kości ludzkich oraz kilka skorup mało charakterystycznych. Grób ten

Ryc. XVII. Wymysłowo, pow. gostyński. A. Rzut poziomy i przekrój grobu skrzynkowego 124. B. Inwentarz tego grobu. 1. Popielnica, 2—3. Przystawki, 4. Zapinka żelazna. 1 i 3 w $\frac{1}{3}$, 2 w $\frac{3}{8}$, 4 w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. Wymysłowo, distr. de Gostyń. A. Plan et coupe de la tombe No 124. B. Contenu de cette tombe. 1. Urne cinéraire, 2—3. Vases rituels, 4. Fibule en fer. 1 et 3 en $\frac{1}{3}$, 2 en $\frac{3}{8}$, 4 en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

glasta. Popielnica posiadała pokrywę z zakładką, której ułamek znaleziono między kamieniami.

Przepalone kości ludzkie.

Grób 198

Na głębokości 32 cm odkryto resztki zniszczonej jamy z przemieszanym piaskiem, zawierającej ułamki dużego naczynia z baniastym brzuścem i zwężoną

zdecydowano się zaliczyć do kultury pomorskiej ze względu na znalezione w nim skorupy.

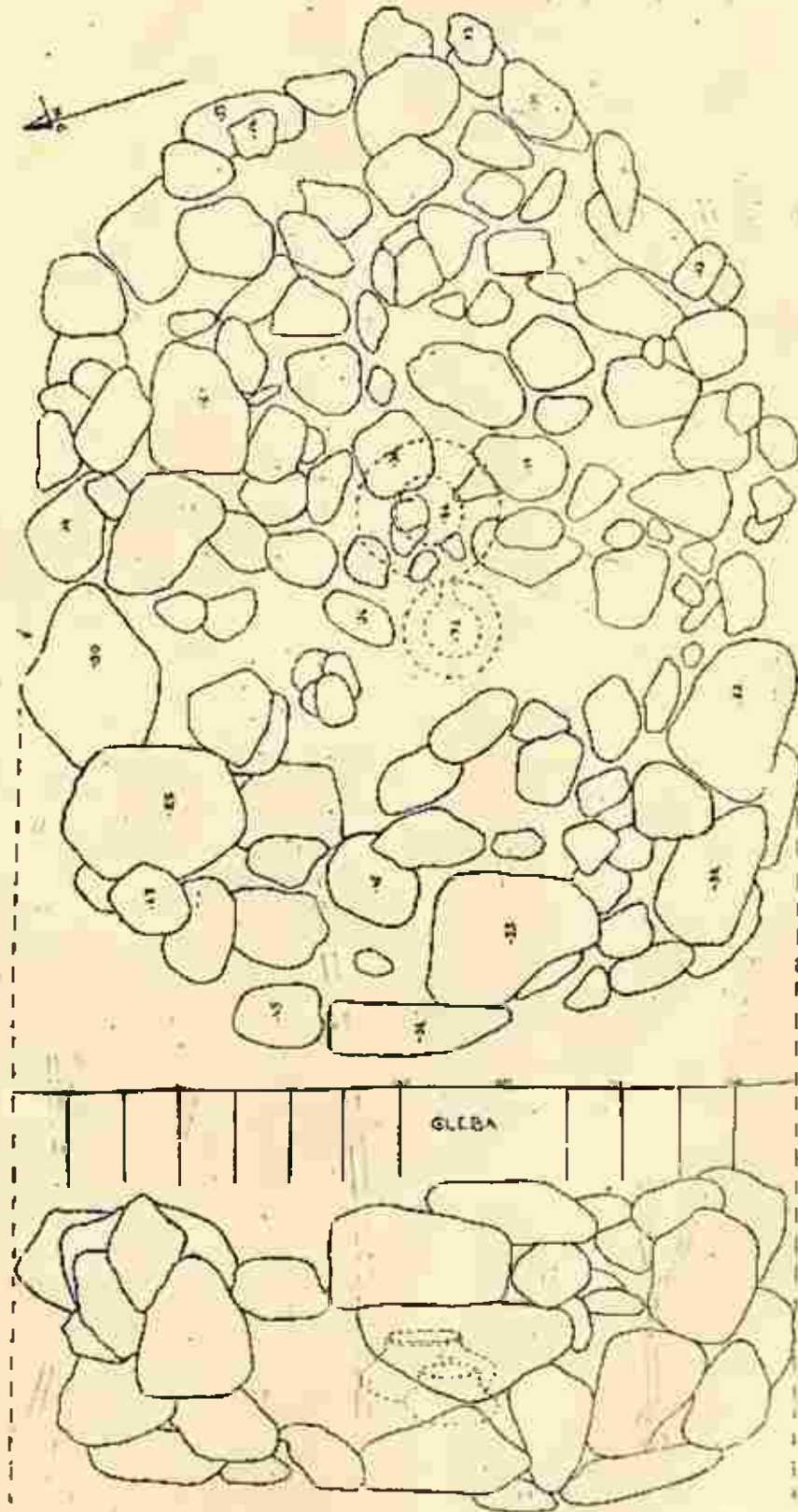
Grób 200

Na głębokości 20—40 cm odkryto owalne obwarowanie grobu mające wymiary: 280×210 cm. Wysokość obwarowania wynosiła 120 cm. Zbudowane ono było z kamieni narzutowych, z których niejednen do-

chodził do długości 70 cm (ryc. XVIII). Inwentarz grobu w postaci popielnicy i kubka zachował się w stanie zgniecionym z powodu osunięcia się kamieni w środkowej partii grobu. Piasek wypełniający komurę miał zabarwienie brudno-żółte i szare, między kamieniami i wokół obwarowania jasno-żółte. W po-

pielnicy przykrytej płaską pokrywą oprócz przepalonych kości ludzkich znaleziono brązową zapinkę typu certoskiego, szpilę żelazną oraz pół paciorka kościanego.

Popielnica gruszkowatego kształtu, z prawie dwustożkowatym brzusem o zaokrąglonym zalomie

Ryc. XVIII. Wymysłów, pow. gostyński. Rzut poziomy i przekrój grobu obwarowanego 200. 1/20. — Fig. Wymysłów, distr. de Gostyń. Plan et coupe de la tombe No 200. 1/20 gr. nat.

przechodzącym w wysoką, stożkową szyjkę. Powierzchnia gładzona, ciemnoszara miejscami o odcieniu brunatno-ceglastym. Średn. 32,4; wys. 30,0; otw. 18,6; d. 13,0 (ryc. XIX,2).

Pokrywa płaska z nieco odgiętą ku górze krawędzią i cylindryczną zakładką po stronie wewnętrznej. Powierzchnia gładzona koloru popielnicy. Średn. 21,2; średn. zakładki 17,2; wys. 4,0.

Kubek z prawie dwustożkową brządką i z niską stożkową szyjką. Ucho taśmowate, duże, krawędź nieznacznie odchyłona na zewnątrz. Powierzchnia gładzona, lśniącoczysta. Średn. 26,2; wys. 15,2; otw. 17,0; d. 10,8 (ryc. XIX,3).

Przeżalone kości ludzkie.

Stopiona zapinka brązowa typu certoskiego z długą, dwustronną sprężyną osadzoną na żelaznej

osi i półkolistym kablakiem. Za przynależnością zapinki do typu certoskiego przemawia obecność guzka nad sprężynką (ryc. XIX,4).

Żelazna szpila haczykowata z dwustożkową główką z karbowaną krawędzią. Szyjkę w pobliżu główki zdobi pierścieniowate zgrubienie. Trzon szpili jest łukowato wygięty. Okaz zachował się w stanie zniszczonym. Dług. 10,5; szer. 1,1 (ryc. XIX,6).

Pół kościanego paciorka beczułkowatego zdobionego krzyżującymi się liniami oraz poprzecznymi brzdami. Dług. 1,2; szer. 1,0 (ryc. XIX,5).

Grób 222

Pod warstwą humusu odkryto jamę kołistego kształtu o średnicy 50 cm. Wewnątrz jamy wypełnionej ciemnym piaskiem znaleziono kilka przeżalonych kości ludzkich. Górna część jamy była nakryta lupanymi kamieniami szczelnie do siebie przylegającymi. Na kamieniach tych leżało kilka skorup, których glina wykazywała znaczną domieszkę gruboziarnistego piasku. Na podstawie skorup zaliczono grób do kultury pomorskiej.

Grób 223

Jama grobu położona na głębokości 14 cm miała w rzucie pionowym kształt w przybliżeniu dwustożkowy. Wypełniał ją ciemny piasek, w którym znaleziono drobne skorupy porozrzucone po całym grobie, skupienie przeżalonych kości ludzkich oraz jeden kawałek węgla drzewnego.

Wśród skorup należy wymienić następujące:

a) fragment większego naczynia z gładzoną powierzchnią koloru ceglatego.

b) fragmenty dzbana z dwustożkową brządką i z wysoką, stożkową szyjką o wychyloną nieznacznie na zewnątrz brzegu. Powierzchnia czerniona, gładzona.

c) fragment misy lub pokrywy z powierzchnią gładzoną, szarobrunatną.

Przeżalone kości ludzkie.

Węgiel drzewny.

Grób 253

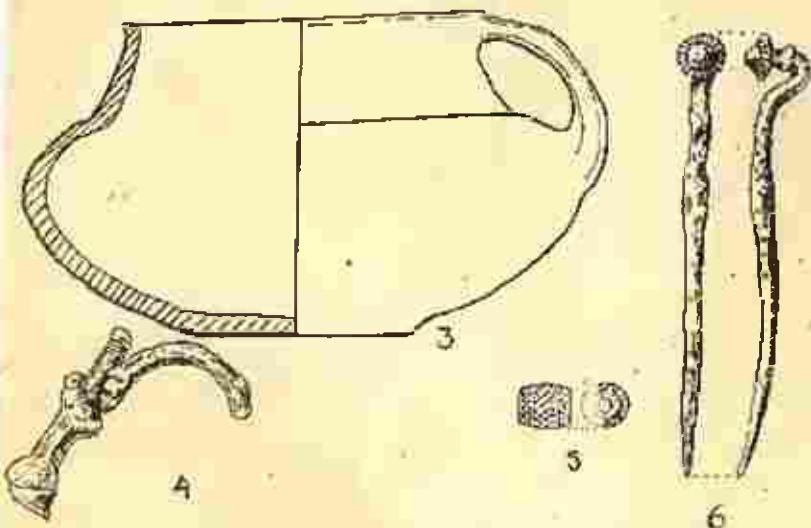
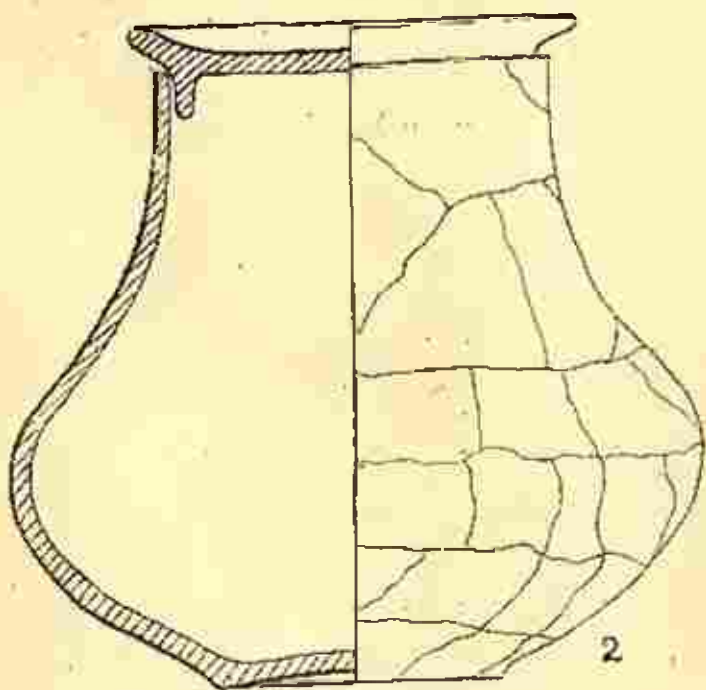
Pod warstwą gleby i położoną poniżej warstwą przemieszanej ziemi o łącznej grubości 35 cm natrafiono w ziemi brunatnej na dolną część dużego, grubościennego naczynia z chropowatą powierzchnią koloru brunatnego. Obok resztek naczynia leżały rozrzucone przeżalone kości ludzkie. Piasek wokół grobu miał zabarwienie jasno-żółte.

Dolna część naczynia o grubych ściankach z chropowatą brunatną powierzchnią. D. 15,4.

Przeżalone kości ludzkie.

Grób 344

Pod warstwą gleby na głębokości 30 cm leżały kamienie nie wykazujące żadnego układu, a stanowiące obstawę skrzyni, której dno mieściło się na głębokości 56 cm. Skrzynia miała w rzucie poziomym zarys nieregularnego czworoboku. Wewnątrz skrzyni wypełnionej ciemno-żółtym piaskiem znaleziono drobne ułamki naczynia (zapewne popielnicy), kilka przeżalonych kości ludzkich oraz pokrywę kształtu półkulistego, opartą o jedną z bocznych ścian skrzyni (ryc. XX,1).

Ryc. XIX. Wymysłowo, pow. gostyni. Inwentarz grobu obwarowanego 200. 2. Popielnica, 3. Przystawka, 4. Fragment zapinki brązowej, 5. Paciorek kościany, 6. Szpila żelazna. 2-3 w $\frac{1}{4}$, reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. XIX. Wymysłowo, dist. de Gostyn. Contenu de la tombe 200. 2. Urne cinéraire, 3. Vase rituel, 4. Fragment d'une fibule en bronze, 5. Perle en os, 6. Épingie en fer 2-3 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Skorupy naczynia (zapewne popielnicy) z gładzoną, lśniącą-czarną powierzchnią.

Półkulista pokrywa z wklęsłym brzegiem i z gładzoną, jasno-brunatną powierzchnią o odcieniu ceglastym. Średn. 16,8; wys. 6,8 (ryc. XX,2).

Przypalone kości ludzkie.

Grób 361

Na głębokości ca. 30 cm mieściło się duże obwarowanie kształtu owalnego o największej długości 180 cm i największej szerokości 120 cm (ryc. XXI). W obwarowaniu tym, wykazującym w rzucie pionowym kształt prostokąta o wysokości 60 cm mieściła się pośrodku popielnica i dzban. Popielnica zawierała wewnątrz przypalone kości ludzkie, szpilę brązową, kółko żelazne oraz gładzik kamienny. Popielnicę przykrywała pokrywa.

Fragmety popielnicy z dwustożkowatym brzuścem o zaokrąglonym załamie i z wysoką, stoż-

chołkiem i z cylindryczną zakładką. Powierzchnia gładzona. Wys. 4,2; średn. 10,6; średn. zakładki 9,4.

Duży dzban z prawie dwustożkowatym brzuścem o zaokrąglonym załamie i niską, cylindryczną szyjką. Ucho duże, taśmowate. Powierzchnia gładzona. Średn. 20,8; wys. 17,6; otw. 13,0; d. 8,0 (ryc. XXII,3).

Szpila brązowa z labędzią szyjką i stożkowatą główką, zdobioną u wierzchołka małym guzkiem. Dług. 9,2; średn. podstawy główki wynosi 1,1 (ryc. XXII,4).

Kółko żelazne wykonane z płaskiej taśmy o grubości 0,3 cm i szerokości 0,7 cm. Średn. kółka wynosi 3,5 (ryc. XX,5).

Gładzik kamienny ze śladami używania. Dług. 5,8 (ryc. XXII,1).

Przypalone kości ludzkie.

Analiza cmentarzyska

a) Obrządek pogrzebowy

Interesująco przedstawia się obrządek pogrzebowy zaobserwowany na cmentarzysku kultury pomorskiej w Wymysłowie. Na stosunkowo niewielką ilość grobów (18) przypadają aż 4 rodzaje pochówku, a mianowicie: groby skrzynkowe (odkryte w liczbie 5), obwarowane (7), jamowe (3) oraz jeden popielnicowy. Do nich dochodzą jeszcze wymienione już groby kloszowce, które jednak nie są przedmiotem niniejszego opracowania. Wszystkie groby kultury pomorskiej należą do jednoosobowych, nie wyłączając nawet grobów skrzynkowych, które w Wymysłowie posiadają małe rozmiary. Wśród nich wyróżnia się starannie zbudowany w formie małej skrzyni grób nr 124. Skrzynię zawierał też jeden z grobów obwarowanych (grób 109); znaleziono w nim dwie przypalone kości ludzkie, węgiel drzewny oraz skorupę. Inny z grobów obwarowanych (grób 200) odznaczał się posiadaniem dużego bruku kamiennego. Na podstawie obserwacji poczynionych na różnych cmentarzyskach kultury pomorskiej w Wielkopolsce, na Pomorzu oraz na Dolnym Powiślu można stwierdzić, że odnośnie do niektórych grobów, odznaczających się znacznymi rozmiarami, można mówić wprost o architekturze grobowej. Przykładem jej może być olbrzymi grób skrzynkowy odkryty przeze mnie w r. 1954 w Niepoczołowicach, w pow. wejherowskim⁵⁴⁾, do którego budowy nagromadzonych zostało 430 kamieni, dalej odkryty przeze mnie w Sokolowicach, w pow. kościańskim grób nr 17⁵⁵⁾, czy wreszcie opisany już w niniejszej pracy grób z Pudliszek, w pow. gostyńskim. Wreszcie jako dalszy przykład posłużyć może olbrzymi grób kultury pomorskiej odkryty w Gościszewie, w pow. sztumskim⁵⁶⁾.

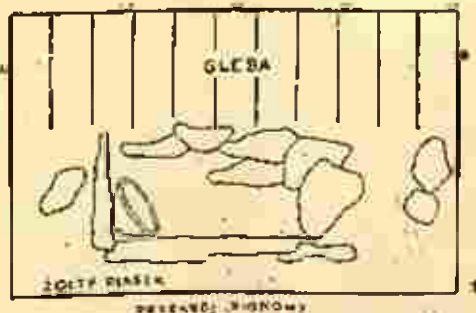
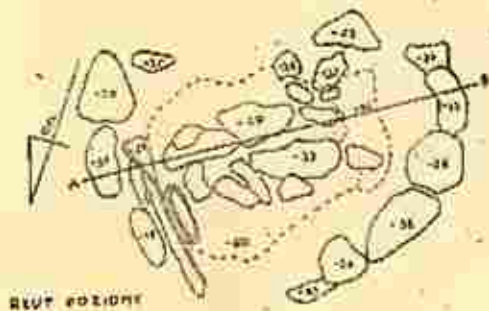
⁵⁴⁾ L. Łuka, Grób ciałopatny z okresu halsztackiego w Wymysłowie, w pow. gostyńskim („Z otchłani wieków”, t. XVIII, 1948, str. 17—18) — tenże, Groby kultury pomorskiej z Wymysłowa, w pow. gostyńskim („Z otchłani wieków”, t. XVII, str. 107—115).

⁵⁵⁾ S. Janaszek, l. c. par. przypis 53, mapa rozmieszczenia grobów.

⁵⁶⁾ Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum Pomorskiego w Gdańsku.

⁵⁷⁾ L. J. Łuka, Cmentarzysko z wczesnego i środkowego okresu lateńskiego w Sokolowicach, w pow. kościańskim („Fontes Praehistorici”, t. III, str. 107, ryc. 13).

⁵⁸⁾ C. Engel, Vorgeschichte der altpreussischen Stämme, Królówiec 1935, tablica 80.

Ryc. XX. Wymysłowo, pow. gostyński. 1. Rzut pionowy i przekrój grubu skrzynkowego 344, 2. Pokrywa z tegoż grobu. 1 w $\frac{1}{4}$ sk. n., 2 w $\frac{3}{8}$ w. n. — Fig. XX. Wymysłowo, distr. de Gostyn. 1. Plan et coupe de la tombe No 344, 2. Couverture de cette tombe. 1 en $\frac{1}{4}$ sk. n., 2 en $\frac{3}{8}$ gr. nat.

kowatą szyjką. Powierzchnia naczynia jest gładzona. Na największej wypukłości brzuśca zdobia naczynie pasma lukowatych i prostych linii. Średn. 20,4 (ryc. XXII,2).

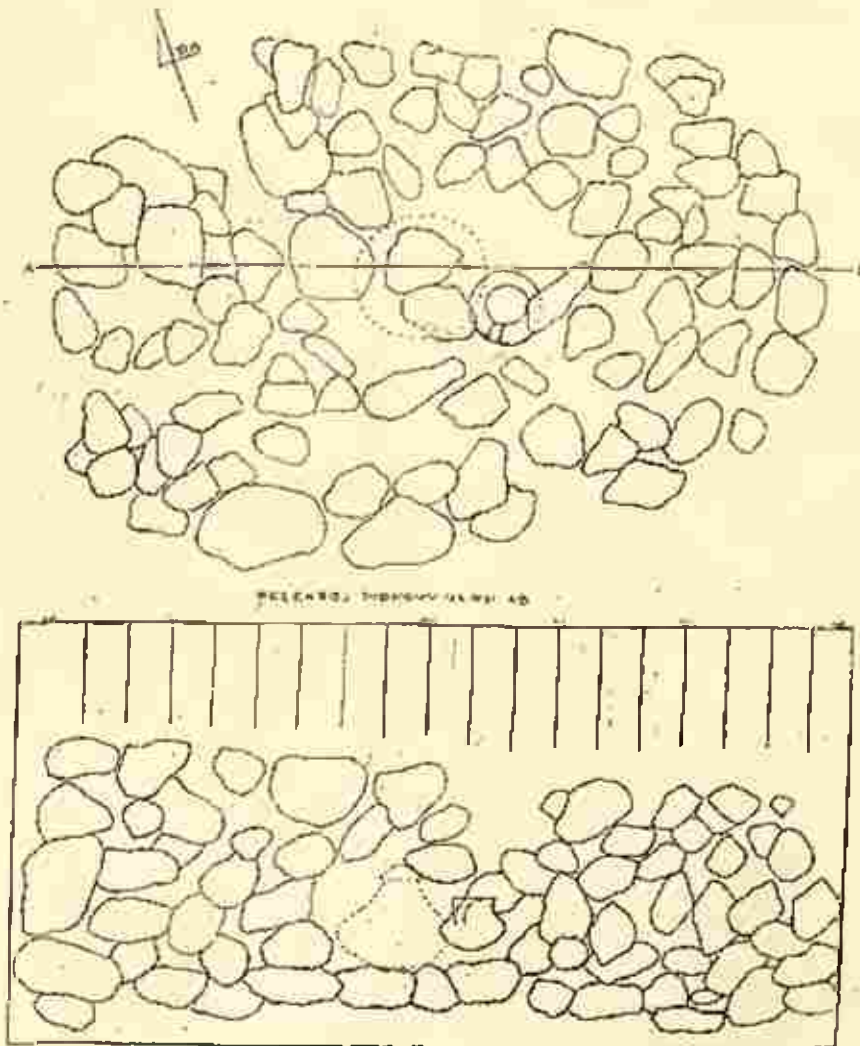
Pokrywa stożkowata z płasko ściętym wierz-

Przepalone kości ludzkie znalezione w popielnicach wykazywały niekiedy układ anatomiczny (grób 124).

Stosunkowo niewielką była liczba przystawek odkrytych na cmentarzysku w Wymysłowie, wynosząca przeciętnie 2 naczynia, za wyjątkiem grobu nr 26 zawierającego 6 przystawek. Wyposażenie zmarłych w dary metalowe i inne nie przedstawiało się jednolicie. Podczas gdy większość grobów była pozbawiona zupełnie darów, to dwa groby (200 i 361) były wyposażone w trzy dary a dwa dalsze posiadały po jednej zapince.

Pod względem różnorodności pochówku cmentarzysko w Wymysłowie zbliża się do dwóch znanych

wane, obok których wreszcie coraz liczniej pojawiają się groby jamowe i popielnicowe. Wyliczone tu formy grobów nie wyczerpują zresztą wszystkich odmian obrządku pogrzebowego, wiemy bowiem, że przytoczone tytułem przykładu dwa cmentarzyska wielkopolskie obok grobów zasadniczych posiadały jeszcze groby o formach przejściowych. Trudno w tej chwili ustalić z całą pewnością ciąg rozwojowy poszczególnych form grobów znanych u ludności kultury pomorskiej. Wydaje się, że w tej mierze liczyć się musimy z procesem złożonym, na którego kształtowanie się składało się cały szereg czynników nie tylko natury wierzeniowej.

Ryc. XXI. Wymysłowo, pow. gostyński. Rzut poziomy i przekrój grobu obwarowanego 361. $\frac{1}{200}$ w. n. — Fig. XXI. Wymysłowo, distr. de Gostyń. Plan et coupe de la tombe 361, entourée de pierres. $\frac{1}{200}$ gr. nat.

na obszarze Wielkopolski cmentarzysk z wczesnej i środkowej fazy okresu lateńskiego, a mianowicie cmentarzyska z Poznania-Golecina i Sokołowic, w pow. kościańskim. Przypomnieć tu trzeba, że obrządek pogrzebowy plemion kultury pomorskiej wczesnego i środkowego okresu lateńskiego wykazuje dość wielką różnorodność. Miejsce powszechnie w okresie halsztackim występujących cmentarzysk z grobami skrzynkowymi zajmują w okresach schyłkowych istnienia kultury pomorskiej groby obwaro-

b) Ceramika

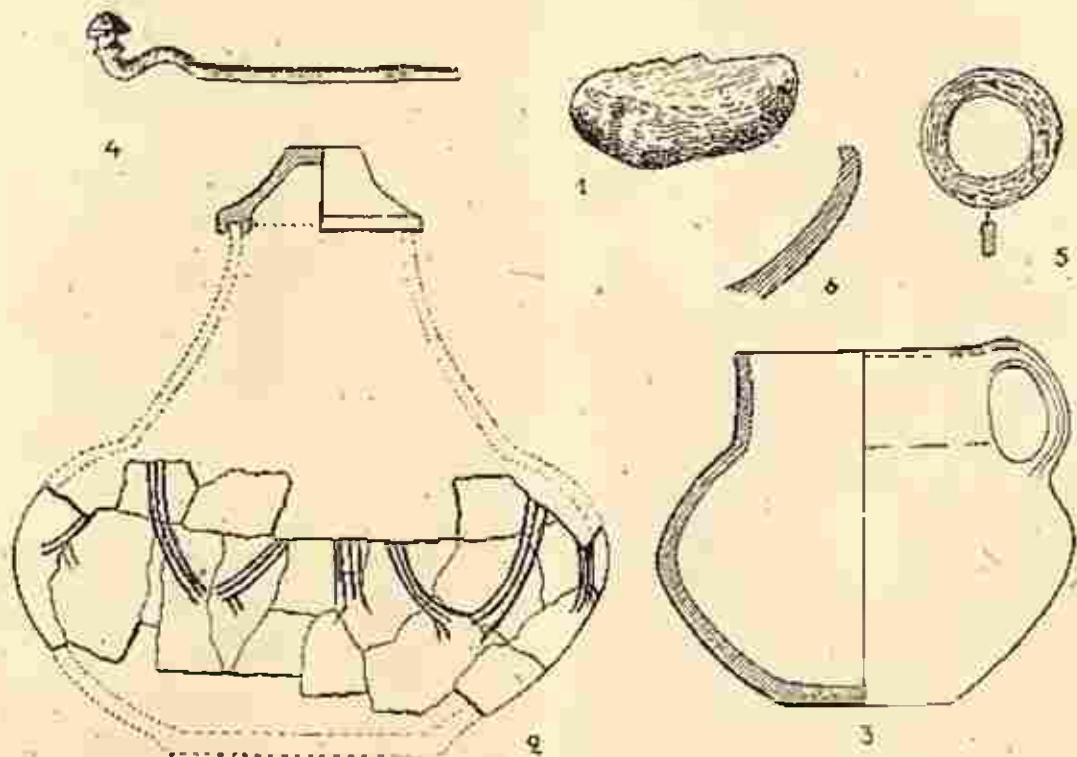
Na cmentarzysku w Wymysłowie ceramika jest stosunkowo nielicznie reprezentowana. Przyczyna tego stanu jest m. in. okoliczność, że wszystkie groby odkryte na tym cmentarzysku zaliczają się do grobów jednostkowych. W jednym tylko grobie 20 znaleziono poza popielnicą 6 przystawek. Jeśli chodzi o popielnice, to rolę ich pełniły w dwóch wypadkach (gr. 200 i 361) naczynia formy w przybliżeniu gruszkowatej. Na podkreślenie zasługuje popielnica twar-

czowa z grobu nr 28 b, należąca do nielicznych okazów tego rodzaju na obszarze Wielkopolski południowej.

Dość jednolicie przedstawiają się dalsze naczynia w postaci kubków, nie odbiegających formą od powszechnie znanych w kulturze pomorskiej okazów z kulistym lub płasko-kulistym brzuścem, cylindryczną szyjką oraz dużym, taśmowatym uchem. Wyjątek stanowi pod względem formy kubek z grobu nr 86 nawiązujący raczej do form lużyckich. Wspomnieć też trzeba o zaobserwowanym na dnie jednego z kubków naśladownictwie kół koncentrycznych występujących na dnach naczyń metalowych (ryc. XIV.2). Mamy tu do czynienia z jednym z wielu przykładów naśladowania w glinie wyrobów metalowych, jakie

grobach, do których należą dwa groby skrzynkowe (104 i 124) oraz pięć grobów obwarowanych (28 b, 109, 116, 200 i 361). Wspomniane dwa groby skrzynkowe oraz jeden z grobów obwarowanych (gr. 116) zawierały po jednym przedmiocie metalowym, trzy dalsze groby obwarowane przedmiotów takich miały po trzy i wreszcie jeden z grobów obwarowanych (gr. 109) liczył 4 metalowe dary grobowe. Trzeba tu podkreślić, że ogólna liczba darów grobowych znaleziona na cmentarzysku w Wymysłowie, wyrażająca się cyfrą 16 przedmiotów (nie licząc zabytków wykonanych z innego surowca np. szkliva czy kości) jest stosunkowo znaczna.

Dary grobowe odkryte na cmentarzysku w Wymysłowie składają się przede wszystkim z ozdób, obok

Ryc. XXII. Wymysłowo, pow. gostyński. Inwentarz grobu 361. 1. Gładzik kamienny, 2. Popielnica, 3. Przystawka; 4. Szpila brązowa, 5. Pierścien brązowy. 2—3 w $\frac{1}{2}$, reszta w w. n. — Fig. XXII. Wymysłowo, distr. de Gostyń. Contenu de la tombe No 361. 1. Lissoir de pierre, 2. Urne cinéraire, 3. Vase rituel, 4. Epigone en bronze, 5. Anneau en bronze. 2—3 en $\frac{1}{2}$, le reste en gr. nat.

znane są przede wszystkim w inwentarzu kultury lużyckiej okresu halsztackiego.

Znak krzyża równoramionnego wryty na powierzchni jednego fragmentarycznie zachowanego naczynia pochodzącego z grobu nr 86, należy do stosunkowo rzadkich w ceramice kulturze pomorskiej i został prawdopodobnie przejęty od ludności kultury lużyckiej, u której już pod koniec epoki brązu nie należy on do rzadkości⁶⁹⁾.

c) Dary grobowe

Na ogólną ilość 18 grobów kultury pomorskiej znanych z Wymysłowa, dary metalowe napotkano w 7

których motujemy jeszcze narzędzia. Broni w grobach wymysłowskich nie znaleziono. Wszystkie ozdoby, za wyjątkiem kościanego i szklanego paciorka są wykonane z żelaza i brązu. Licznie wybijają się zapinki, których znaleziono 5 egzemplarzy, dalej szpile (2 egz.) oraz paciorki (również 2 egz.) Z wymienionej liczby zapinek cztery okazy należą do grupy zapinek certoskich o dwóch stożkowatych guzach, wyróżniających je od zbliżonych formą zapinek Certosa znanych z inwentarza kultury „lużyckiej”. Z obszaru zajmowanego przez ludność kultury „lużyckiej” znamy dotąd 11 zapinek certoskich, podczas gdy z terenu zajętego przez ludność kultury pomorskiej znamy ogółem 23 zapinki tego typu⁶⁹⁾. Do okazów najlepiej

⁶⁹⁾ L. J. Euka, Cmentarzysko kultury lużyckiej IV—V okresu epoki brązu w Czarnkowie („Fontes Praehistorici”, t. I, str. 143—144).

⁶⁹⁾ Żelazne i brązowe zapinki typu Certosa znane mi są, na obszarze kultury pomorskiej z następujących miejscowości: Bierutowo, pow. Oleśnica, Bytkowo, pow. Po-

zachowanych na cmentarzysku w Wymysłowie należy zapinka z grobu 28 b, zdobiona 2 guzami stożkowatymi. Stosunkowo dobrze zachowana zapinka certoska z grobu nr 109 posiada tylko jeden guzek w zakończeniu nóżki i nawiązuje do analogicznych zapinek certoskich występujących w inwentarzu ludności kultury „łużyckiej”. Mielibyśmy tu zatem do czynienia z jeszcze jednym dowodem oddziaływania wyrobów kultury „łużyckiej” na formy ozdób kultury pomorskiej. Zresztą okoliczność, że na 23 egzemplarze zapinek certoskich znanych w kulturze pomorskiej, aż 21 pochodzi z obszaru Wielkopolski, Śląska i Polski środkowej, a więc z terenów, na których dokonał się przemieszanie ludności kultury „łużyckiej” i pomorskiej, wyraźnie dowodzi, że ten rodzaj ozdób przyjęty został przez ludność kultury pomorskiej od przedstawicieli kultury łużyckiej. Omawiane zapinki certoskie pojawiają się w kulturze pomorskiej dopiero we wczesnym i środkowym okresie lateńskim. Na ten sam okres datujemy egzemplarz zapinki typu kowalewickiego, odkryty w Wymysłowie w grobie nr 124 (ryc. XVII, 4). Zapinki tego rodzaju znane są głównie z terenu Śląska⁶¹⁾. Za najdalej na północ wysunięte znalezisko zapinki typu kowalewickiego uważać należy okaz z Unisławia, w pow. chełmińskim⁶²⁾. Na teren macierzysty ludności kultury pomorskiej, tzn. na teren Pomorza, ozdoby te nie dotarły.

Do dalszych ozdób należą dwie niemal identycznej formy szpile z łabędzią szyjką, posiadające u główki guzek w formie stożka. Szpile takie obok okazów z główką tarczowatą stanowią typową ozdobę ludności kultury pomorskiej.

Dział ozdób zamyka wreszcie paciorek z niebieskiego szkliwa oraz pół paciorka kościanego, zdobionego na powierzchni motywem krzyżujących się linii (ryc. XIX, 5). Trzeba tu dodać, że ozdoby kościane występują niezmiernie rzadko w inwentarzu kultury pomorskiej (a także innych kultur halsztaockich). Przypuścić można, że większość ozdób wykonanych z kości niszczyła w czasie palenia darów grobowych na stosie. Wśród ozdób kościanych znanych dotąd w inwentarzu kultury pomorskiej do najczęstszych należą ułamki szpil oraz paciorki⁶³⁾.

znań, Dziekanowice, pow. Gniezno, Kunowo, pow. Gostyń (2 egz.), Lubasz, pow. Czarnków, Łęczycza, pow. Poznań, Niemierzyce, pow. Nowy Tomyśl, Nosocice, pow. Głogów, Nowy Dwór, pow. Warszawa, Plotrowo, pow. Oborniki, Pręgowo, pow. Gdańsk, Radoszewo, pow. Wejherowo, Ruchocin, pow. Gniezno, Siedlimowo, pow. Mogilno, Szprotawa, pow. loco, Uścikówiec, pow. Oborniki, Witonia, pow. Łęczycza, Wróblewo, pow. Szamotuly, Wymysłowo, pow. Gostyń (4 egz.). Zapinki certoskie ludności kultury łużyckiej znane mi są z następujących miejscowości: Bogumińów, pow. Sieradz, Chojno, pow. Rawicz, Czekanów, pow. Ostrów, Dębno, pow. Wolów, Łuszkowo, pow. Kościan, Manieczki, pow. Środa Wlkp., Nadziejewo, pow. Środa Wlkp., Przemęt, pow. Wolsztyn, Przykona, pow. Sieradz, Pyszków, pow. Sieradz, Wicina, pow. Żary.

⁶¹⁾ E. Petersen, *Die frühgermanische Kultur in Ostdeutschland und Polen*, Berlin 1929, str. 161—162.

⁶²⁾ J. Kostrzewski, *Wielkopolska w czasach przedhistorycznych*, II wyd. prypis 589 na str. 291.

⁶³⁾ Por. T. Waga, *Pomorze w czasach przedhistorycznych*, Toruń 1934, tabl. XXII. — Por. też L. J. Łuka, *Wstęp do Archeologicznego w Poznaniu*

Na szczególną uwagę zasługuje odkrycie na cmentarzysku wymysłowskim aż pięciu narzędzi, do których należą: nóż, brzytwa, oselka, gładzik i przęślik. Trzy spośród tych narzędzi mieściły się w popielnicy odkrytej w grobie nr 109 a pozostałe pochodzą z grobów nr 104 i 361.

Do przyborów toaletowych odkrytych na cmentarzysku w Wymysłowie, należą szczytce brązowe, wchodzące w skład inwentarza grobu nr 28 b oraz grzebień kościany z grobu nr 109, po którym zachowały się tylko trzy nity żelazne. Odkrycie pozostałości grzebienia, który jest do tej pory dopiero drugim egzemplarzem znanym z terenu zajętego przez ludność kultury pomorskiej, uzupełnia nasze bądź co bądź wciąż jeszcze skąpe wiadomości o tym ciekawym kręgu kulturowym⁶⁴⁾.

Pozostaje jeszcze do omówienia wędzidło żelazne odkryte w grobie nr 28 b, będące jak na razie unikatem w inwentarzu ludności kultury pomorskiej, które formą swoją wyraźnie odbiega od wędzideł ludności kultury łużyckiej. Okaz wędzidła znalezionego w Wymysłowie należy ze względu na istnienie licznych ścisłych analogii na Węgrzech uznać za import z Niziny Węgierskiej⁶⁵⁾.

Ustalenie chronologii cmentarzyska kultury pomorskiej odkrytego w Wymysłowie ułatwiają nam w znacznym stopniu przedmioty metalowe, a zwłaszcza zapinki. Obie odmiany zapinek, tzn. zapinki certoskie oraz typu kowalewickiego przypadają już na wczesny i środkowy okres lateński. Pozostałe przedmioty żelazne nie mogą stanowić podstawy do wyznaczenia chronologii ze względu na długi czas ich trwania w niezmiennionej postaci (np. szczytce). Za datowaniem cmentarzyska na wczesny i środkowy okres lateński przemawiałoby obok zapinek jeszcze różnorodność form pochówku, zaobserwowana na cmentarzysku, tak charakterystyczna dla stanowisk pochodzących z wymienionego czasu (por. np. cmentarzyska odkryte w Poznaniu - Golęcinnie i w Sokolowicach, w pow. kościańskim). Wreszcie niektóre obserwacje poczynione nad ceramiką np. zdegenerowane wyobrażenie twarzy ludzkiej umieszczone na brzusku jednej z popielnic (gr. 109) utwierdzają w przekonaniu, że cmentarzysko odkryte w Wymysłowie należy już chronologicznie do wczesnego i środkowego okresu lateńskiego (400—100 przed n. e.)⁶⁶⁾.

⁶⁴⁾ Jedyne dotąd znane okazy grzebienia należące do ludności kultury pomorskiej odkryte zostały w Bobrowcu, w pow. gnieźnieńskim (por. E. Petersen, *Die frühgermanische Kultur in Ostdeutschland und Polen*, tabl. 17, ryc. i).

⁶⁵⁾ Sándor Gallus et Tibor Horváth, *Un peuple cavalier préscythique en Hongrie*, Budapest 1939, tabl. LXVIII, 3—5; LVIII, 1—3; LXX, 2; LXX, 6—7. Analogiczny okaz znaleziono też w Karyntii (A. Mahr, *Treasures of Carniola*, s. 74, nr 4, tabl. II, 4) oraz na cmentarzysku w Wań w Krainie. (Okaz ten znajduje się w Naturhist. Museum w Wiedniu).

⁶⁶⁾ W swym opracowaniu czterech grobów kultury pomorskiej z Wymysłowa, w pow. gostyńskim (por. „Z otchłani wieków”, r. XVII, str. 115) datowałem je na okres halsztacki. Obecnie, dysponując materiałem pochodzącym z 18 grobów kultury pomorskiej, rozszerzyłem czas trwania

2

3

4

5

Ryc. XXIII. 1. Sośnica, pow. krotoszyński. Grób skrzynkowy 8, 2. Wymysłowo, pow. gostyński. Grób skrzynkowy 124, 3. Sośnica, pow. krotoszyński. Grób skrzynkowy 6, 4-5. Sośnica, pow. krotoszyński. Popelnice twarzowe z grobu 6. — Sośnica, distr. de Krotoszyn. Tombe a caisse No 8, 2. Wymysłowo, distr. de Krotoszyn. Tombe a caisse No 124, 3. Sośnica, distr. de Krotoszyn. Tombe a caisse No 6, 4-5. Urnes à visage de la tombe 6 à Sośnica, distr. de Krotoszyn.

Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Młodzikowie pow. Środa

Un cimetière de la période romaine à Młodzikowo, distr de Środa

I. UWAGI WSTĘPNE

Na polach należących do PGR — Młodzikowo w powiecie średzkim w 1949 roku odkryto stanowisko oznaczone numerem 1. O odkryciu inwentarza dwóch grobów popielnicowych powiadomił ówczesne Muzeum Prehistoryczne w Poznaniu F. Kosiński, kierownik Referatu Kultury i Sztuki w Środzie¹⁾.

Groby znaleziono na piaszczystej wydmy położonej około 1,5 km od Warty. Na podstawie dostarczonego materiału ustalono, że cmentarzysko, do którego należały te dwa groby, pochodziło z okr. rzymskiego. W czasie wywiadu przeprowadzonego na miejscu delegat Muzeum, mgr L. J. Łuka, stwierdził, iż znaczna część wydmy uległa zniszczeniu wskutek działalności wiatrów i wody a także w następstwie orki przeprowadzanej na tym terenie w czasie okupacji. Znaczna część wydmy ocalała jednak, co pozwoliło zaplanować przeprowadzenie systematycznych badań. Miały one miejsce w 1949 roku, w sezonie letnim. Prace przeprowadziło Muzeum Prehistoryczne w Poznaniu, delegując w tym celu do Młodzikowa mgr L. J. Łukę. W rezultacie odkryto duże cmentarzysko ciałopalne, które datować można na okres rzymski. Badania kontynuował mgr E. Dąbrowski, a pod koniec sezonu mgr St. Kurmatowski. Rozkopywanie cmentarzyska trwało od 12 maja do 21 września 1949 r. W tym czasie odkryto i zbadano 160 grobów²⁾. Rozkopana w tym okresie przestrzeń wyniosła ponad 11 arów, a głębokość wykopów wahała się około 1,2 m.

W następnym (1950) roku badania prowadzono w dalszym ciągu, przenosząc je na północno-wschodnią część wydmy. Prace z ramienia Muzeum Archeologicznego w Poznaniu prowadził najpierw St. Kurmatowski a kontynuował je A. Dymaczewski, również w następnym sezonie wykopaliskowym. W roku 1950 prace trwały od 8 maja do 30 lipca. Łączna liczba odkrytych grobów osiągnęła cyfrę 252³⁾. W tym

sezonie wykopaliskowym rozkopano powierzchnię około 6 arów. Głębokość wykopów była w tym roku większa aniżeli w roku ubiegłym, sięgała bowiem nierzadko do 1,7—1,8 m.

Celem prac przeprowadzonych w następnym sezonie w 1951 r., w czasie od 11 czerwca do 18 sierpnia, było zakończenie badań na tym stanowisku oraz dokładne sprawdzenie zasięgu cmentarzyska od strony południowej oraz od strony zachodniej. Sprawdzenie zasięgu granicy cmentarzyska w części wschodniej przeprowadzono już w 1950 r. W ostatnim roku badań sprawdzano więc jedynie stan zachowania zniszczonej części cmentarzyska. W efekcie okazało się, że obecny poziom tej części cmentarzyska sięga mniej więcej do jednej trzeciej wysokości grobu. Taka sytuacja przyczyniła się dodatkowo do intensywnego niszczenia grobów. Rowy zwiadowcze przeprowadzone w tej partii cmentarzyska wykazały, że rozrzut zniszczonych grobów, których zespoły nie uległy rozproszeniu, był dość znaczny. Powierzchnia rozkopana w tym sezonie wyniosła około 4 arów. Głębokość wykopów wahała się od około 2 m w części południowej do 0,5—0,75 m w części północnej. Ogólna liczba grobów po tym sezonie osiągnęła cyfrę 262.

Jest to więc jedno z największych cmentarzysk z okresu rzymskiego w Wielkopolsce. Załączona mapka (ryc. 1) podaje rozmieszczenie innych większych cmentarzysk z okresów późnolatańskiego i rzymskiego w Wielkopolsce.

W następnym roku (1952) badano sąsiednie stanowisko, na którym mieściła się osada z okresu rzymskiego⁴⁾. Na zniszczonej części cmentarzyska znaleziono wówczas jeszcze jeden zniszczony, ale kompletny zespół grobowy. W ten sposób suma odkrytych grobów osiągnęła liczbę 263.

Materiały uzyskane w trakcie badań złożono w magazynach Muzeum Archeologicznego w Poznaniu i zostały one zainwentaryzowane pod n-rami 1950: 222 i 1951: 596.

W badaniach udział wzięli: laboranci Muzeum W. Ratajezak, który współpracował przez cały prawie czas trwania badań; dalej ówcześni studenci prehistorii UP M. Gajewska, Z. Hilczarówna, A. Niesio-

¹⁾ E. Dąbrowski, Nowe cmentarzysko z młodszego okresu rzymskiego w Wielkopolsce. Z Otchłani Wieków, t. XVIII, zes. 3/4. Poznań 1949, s. 52—53.

²⁾ W notatce zamieszczonej w XVIII roczniku czasopisma Z Otchłani Wieków na s. 198 podano mylnie cyfrę 170 grobów, podczas gdy w rzeczywistości wynosiła jedynie 160 grobów. Błąd ten prostuje sprawozda-

³⁾ Porównaj notatkę w czasopiśmie Z Otchłani Wieków, t. XIX, s. 162—163

łowska, K. Przewoźna, A. Lipińska oraz słuchacze studium HKM Cz. Potemski i E. Springerówna.

Technika badań

Wiadomości o technice stosowanej w trakcie badań czerpiemy z dziennika obserwacji naukowych złożonego w Archiwum Powiatowym Muzeum Archeologicznego w Poznaniu, a pewne, nie uwzględnione w nim szczegóły, odtworzyć możemy w oparciu o posiadany materiał dokumentacyjny.

Pomiary poddanego badaniem terenu cmentarzyska wykonali prowadzący badania asystenci Muzeum. Nie założono wówczas jeszcze siatki arowej, ponieważ nie znano w dostatecznej mierze rozmiarów zachowanej części cmentarzyska. W pierwszym sezonie wykopaliskowym badania prowadzono w obrębie umownych jednostek, a mianowicie w ramach pasów dzielonych następnie na odcinki. Pasy oznaczano cyframi rzymskimi, a odcinki cyframi arabskimi. Usy-

górnej krawędzi jamy oraz przekrój pionowy grobu. Każdy grób zaopatrzony był również w szczegółowy opis, w którym podawano także dane o jego eksploatacji. Przy opisie grobów notowano trójwymiarowo położenie poszczególnych przedmiotów znalezionych w grocie i uwzględniano jego inwentarz. Poczynając od odkrycia w grobie natychmiast metrykowano.

Pomiary głębokości zalegania grobów wykonywano od krawędzi wykopów, co wobec lotności wydmy, w jej północnej i zachodniej części, stawia pod znakiem zapytania ich wartość. Ten system pomiarów głębokości uniemożliwiał uchwycenie przebiegu na całym badanym terenie warstw przeciętych przez groby. Nie pozwoliło to na ustalenie stosunku zalegania grobów do otaczających je warstw. Gdyby te obserwacje mogły być przeprowadzone, wówczas, jak się zdaje, na ich podstawie możliwe byłoby uchwycenie pewnych prawidłowości w stratygrafii i uchwyc-

Ryc. 1. Rozmieszczenie większych cmentarzysk z okresu późno-lateńskiego i rzymskiego w Wielkopolsce. — Fig. 1. Les grands cimelières de la période de La Tène III et de la période romaine en Grande Pologne.

tuowanie pasów i odcinków nanoszono na plan cmentarzyska sporządzony w skali 1:500. Pozwoliło to umieścić plan pasów w ramach planu siatki arowej cmentarzyska. Każdy odcinek posiadał swój oddzielny plan sporządzony w skali 1:50, na który nanoszono groby odkryte w obrębie danego odcinka oraz wszelkie luźno znalezione zabytki, a także inne ślady działalności ludzkiej, jak np. domniemane miejsca palenia zwłok, o których będzie jeszcze mowa przy

cenie chronologii względnej badanych obiektów. W związku z tym narzuca się postulat uwzględniania w czasie badań cmentarzysk również warstw naturalnych. Jest to ważne również dlatego, że stałyby się możliwe do uchwycenia relacje między miejscami palenia a grobami.

Z poruszoną tutaj sprawą łączy się położenie i uwarstwienie omawianego cmentarzyska. Leży ono przy drodze z Młodzikowa do Czarnotek w sąsiedztwie punktu wysokościowego 68,9. Cmentarzysko

sąsiedztwie nieznacznego wzniesienia — wydmy. Na interesującym nas obiekcie udało się prześledzić stratygrafię naturalną w oparciu o profile przeprowadzone wzdłuż granicy północnej arów 106, 96 i 86 oraz wzdłuż zachodniej krawędzi wykopów. Stwierdzono, że najwyższa warstwa (I), zalegająca na całej niezniszczonej części cmentarzyska posiadała miąższość wahającą się od 15—25 cm. Warstwa składała się ze shumusowanego piasku. Pod tą warstwą spoczywała warstwa żółtego piasku (II) o bardzo różnorodnej miąższości wahającej się od około 25 cm do ponad 50 cm. W zniszczonej partii cmentarzyska warstwa II była najcieńsza a piasek, z którego się składała, był sypki i przemieszany z ułinkami naczyń i kawałkami spalonych kości ludzkich. Warstwa II spoczywała na zbitym niebieskawo-szarym iłu zawierającym żyłki limonitu. Warstwa iłu posiadała miąższość około 50 cm. Występowała na całej

Ryc. 2. Plan usytuowania stanowisk archeologicznych w Młodzikowie: 1. Cmentarzysko z okresu rzymskiego, 2. Stanowisko mezolityczne, 3. Osada z okresu rzymskiego, 4. Wczesnośredniowieczne cmentarzysko rzędowe. — Fig. 2. Plan des stations archéologiques à Młodzikowo. 1. Cimetière de la période romaine, 2. Station mésoolithique, 3. Établissement de la période romaine, 4. Cimetière du haut moyen âge.

rozkopanej przestrzeni cmentarzyska. Pod warstwą iłu (w. III) występowała warstwa białego piasku o bardzo znacznej miąższości. Spagu tej warstwy (IV) nie uchwycono nawet w najgłębszych wykopach. Na arach 104 i 114 zaobserwowano występowanie zbitej warstwy gliny zalegającej nad warstwą iłu a pod warstwą I. Znalzione w tym rejonie ślady kultury pucharów lejkowatych wskazują

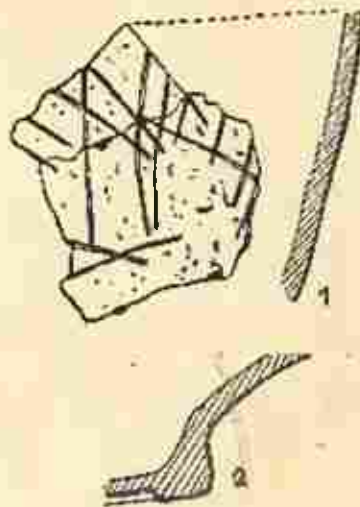
Po przeciwnej (południowej) stronie drogi Młodzikowo—Czarnotki rozciągało się stanowisko nr 2 obejmujące ślady osadnictwa wydmowego ludności mezołitycznej. Na południowy wschód od tego stanowiska, w odległości około 50 m znajdowały się szczątki osady z okresu rzymskiego, współczesnej cmentarzysku. Osadę określono jako stanowisko 3. Znajdowało się ono w odległości około 150 m na południe od stanowiska nr 1. Między stanowiskiem nr 2 i nr 3, nieco w kierunku południowym odkryto wczesnośredniowieczne cmentarzysko rzędowe znane już z okresu międzywojennego. Położenie tych stanowisk podaje ryc. 2.

II. MATERIAŁY

Grób 1 (jamowy) — ar 63.

Jama grobowa zaznaczyła się na głębokości około 90 cm od powierzchni współczesnej. Kształt jamy w rzucie poziomym trudny jest do uchwycenia. Wypelnisko jamy stanowił piasek o zabarwieniu jasnopopielatym. Po dokonaniu przekroju uchwycono jamę nieckowatego kształtu. Średnica jamy na linii przekroju wynosiła 85 cm. Największa głębokość grobu wynosiła 43 cm. Jama zawierała piasek o zabarwieniu popielatym, czerwonym, brązowym i czarnym.

Inwentarz:

Ryc. 3. Ułamki naczyń z grobu 1. 1 w $\frac{1}{2}$ w. n., 2 w $\frac{2}{3}$ w. n. — Fig. 3. Fragments de vases de la tombe No 1. 1 en $\frac{1}{2}$, 2 en $\frac{2}{3}$ gr. nat.

1. Fragment dużego naczynia wykonany z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku, powierzchnia chropowata i nierówna, barwa brązowo-szara. Powierzchnia zdobiona była ukośnie krzyżującymi się bruzdami (ryc. 3,1). Nr kat. 1950/1222.

2. Pięć ułamków przepalanej czarki z niską, pustą nóżką. Zabarwienie jasno-brązowe (ryc. 3,2). Nr kat. 1950/1223.

3. Ułamek naczynia wykonanego z gliny z domieszką drobnoziarnistą. Powierzchnia gładka, czerniona obustronnie. Nr kat. 1950/1223.

5. Ułamki przepalonych kości ludzkich i węgielki drzewne. Nr kat. 1950/1224.

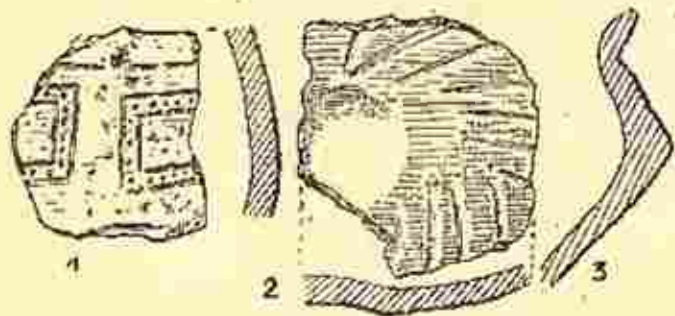
Grób 2 (jamowy) — ar 64.

Jama grobowa wystąpiła na głębokości około 90 cm pod powierzchnią współczesną. Kształt jamy w rzucie poziomym był w przybliżeniu czworoboczny, w przekroju zbliżony do półkola. Głębokość jamy wynosiła 40 cm. Wypełnisko jamy stanowił piasek przemieszany z soczewkami spalonej ziemi i węgielków drzewnych. Ułamki naczyń występowały w skupieniach mieszczących się w górnej partii jamy. Kości występowały w warstewce spalenizny na głębokości około 25 cm od powierzchni jamy.

Inwentarz:

82 ułamki naczyń, w tym znaczna ilość przepalonych. Wśród ułamków wyróżnić można:

1. Ułamek misy z wklęsłym dnem wykonany z gliny z domieszką miążkiego piasku, powierzchnia gładka, barwa jasno-brunatna. Misa zdobiona była ukośnymi bruzdami (ryc. 4,2). Nr kat. 1950/1225.

Ryc. 4. Ułamki naczyń z grobu. 2. 1/2 w. n. — Fig. 4. Fragments de vases de la tombe No 2. 1/2 gr. nat.

2. Ułamek naczynia zdobionego ornamentem meandrowym (ryc. 4,1). Nr kat. 1950/1225.

3. Ułamki profilowanej czarki wykonanej z gliny z domieszką miążkiego piasku, powierzchnia gładka, barwa jasno-brunatna (ryc. 4,3). Nr kat. 1950/1225.

4. Duża ilość przepalonych kości ludzkich. Nr kat. 1950/1226.

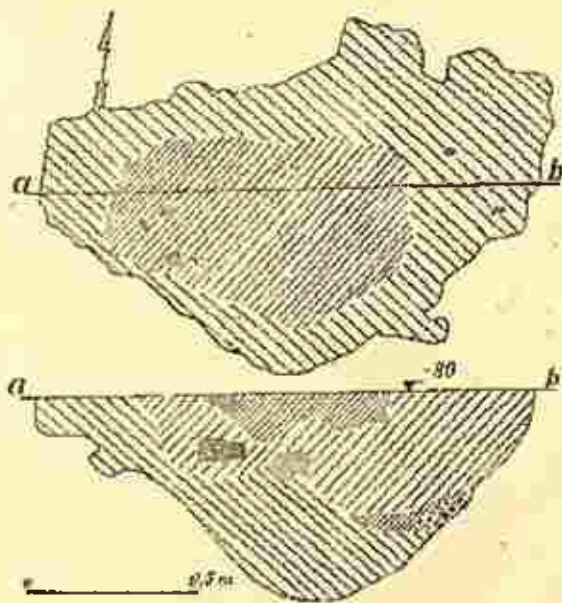
Grób 3 (jamowy) — ar 64.

Jama grobowa o kształcie nieregularnym w rzucie poziomym, wystąpiła na głębokości około 80 cm pod powierzchnią współczesną. Wymiary jamy w rzucie poziomym wynosiły 140×100 cm. Kształt jamy w przekroju pionowym zbliżony był do niecki, głębokość wynosiła około 60 cm. Wypełnisko jamy stanowił popielaty i jasno-brunatny piasek z soczewkami spalenizny. Większość fragmentów naczyń spoczywała w górnych partiach jamy. Największe skupienie kości znajdowało się w samym spodzie jamy w cienkiej warstewce spalenizny (ryc. 5).

Inwentarz:

Około 100 ułamków naczyń, wśród których wyróżnić można fragmenty a) dużego naczynia wykonanego z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku. Powierzchnia była chropowata, zdobiona ornamentem paznokciowym, barwa brunatno-szara (ryc. 6,1), b) naczynia wykonanego z gliny z domieszką grubo-

ziarnistą, z powierzchnią chropowatą, barwy brunatnej, c) naczynia o baniastym brzuścu, zdobionego pasami nakłuc pionowych i poziomych wykonanych kółkiem zębatym (ryc. 6,2), d) cztero profilowanych czarek wykonanych z gliny z domieszką miążkiego piasku, o powierzchni gładkiej, barwy jasno-brunatnej (ryc. 6,6—8), e) naczynia cienkościennego o czernionej powierzchni, zdobionego ukośnymi nakłuciami i ukośnymi bruzdami (ryc. 6,5) i f) naczynia wykonane z gliny z domieszką drobnoziarnistą, z gładką powierzchnią barwy jasno-brunatnej, zdobionego

Ryc. 5. Plan i przekrój grobu 3. — Fig. 5. Plan et coupe de la tombe No 3.

ukośnymi bruzdami oraz krótkimi, prostopadłymi do nich żłobkami. Nr kat. 1950/1227.

2. Fragment kubka w przybliżeniu doniczkowatego o lekko zgrubiałym brzegiem, zdobionym prawie pionowymi, płytkimi bruzdami. Gлина z domieszką miążkiego piasku, powierzchnia prawie gładka barwy jasno-brunatnej. Wymiary: wys. 6,6 cm (ryc. 6,4). Nr kat. 1950/1228.

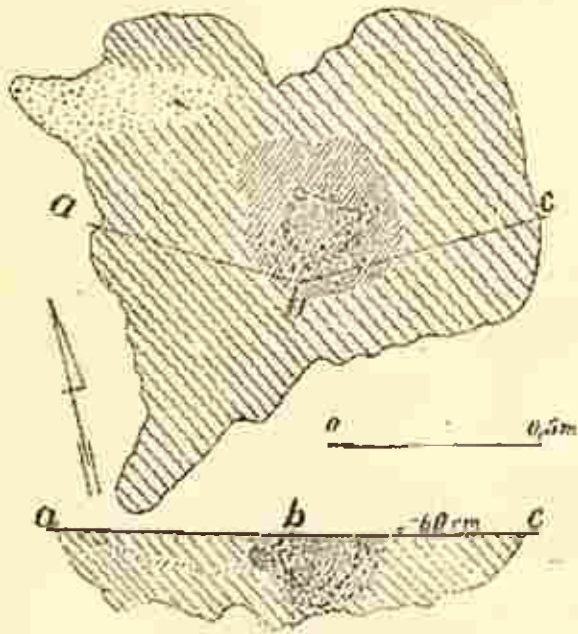
3. Fragment naczynia z półkulistym brzuścem i profilowaną szyjką ze śladami po małym uszku. Tuż nad załomem zdobione jest poziomą bruzdą i pasmem dołeczków, poniżej załomu ukośnymi bruzdami. Gлина z domieszką miążkiego piasku, powierzchnia gładka barwy jasno-brunatnej (ryc. 6,3). Nr kat. 1950/1229.

4. Cztery ułamki naczyń toczonych na kolo, dwa pochodzące z naczynia o barwie jasno-brunatnej, zdobionego półkolistą w przekroju listwą i ukośnymi, płytkimi bruzdami (ryc. 6,10) oraz dwie skorupy pochodzące z naczynia o barwie popielatej, zdobionego wygładzanymi, krzyżującymi się bruzdami (ryc. 6,9). Ułamki obu naczyń wykonane były z gliny z domieszką miążkiego piasku. Nr kat. 1950/1230.

5. Trzy ułamki żelaznej sprzączki do pasa z ramą prostokątną. Nr kat. 1950/1231 (ryc. 6,11).

6. Dwa paciorki szklane barwy czerwonej, jeden z nich kulisty, drugi stopiony i zniekształcony (ryc. 6,12). Nr kat. 1950/1232.

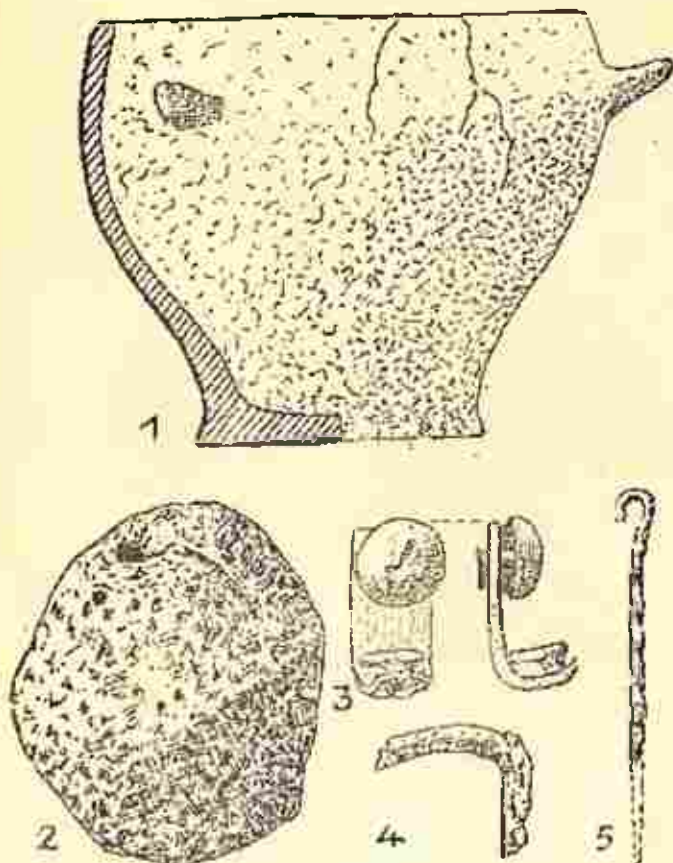

Ryc. 9. Plan i przekrój grobu 5. — Fig. 9. Plan et coupe de la tombe No 5.

Inwentarz:

1. Popielnica o łagodnym załomie brzuśca, prostym, niewyodrębnionym brzegu i słabo wyodrębnionej podstawie. Na załomie brzuśca umieszczono trzy gu-

Ryc. 10. Zawartość grobu 5. 1. Popielnica, 2. Przęślik gliniany, 3. Taśmowata skuwka żel., 4. Ułamek żel. sprzączki, 5. Szpila brązowa, 1 w $\frac{1}{3}$ w. n., reszta w w. n. — Fig. 10. Contenu de la tombe 5. 1. Urne cinéraire, 2. Fusaiöle en argille, 3. Ferrure en fer, 4. Fragment d'une boucle de ceinture en fer, 5. Épingle en bronze, 1 en $\frac{1}{3}$, le reste en gr. nat.

zy. Gлина zawierała domieszkę gruboziarnistego piasku, powierzchnia w dolnej partii obrzucona gliną barwy szaro-brunatnej. Wymiary: śred. 19 cm, wys. 15,2 cm, śred. otw. 17 cm, dno 11,5 cm (ryc. 10,1). Nr kat. 1950/1236.

1a. Duża ilość przepalonych kości ludzkich. Nr kat. 1950/1236 a.

2. 10 drobnych ułamków naczyń wykonanych z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku, powierzchnia chropczawa, barwa brunatna. Nr kat. 1950/1237.

3. Ułamki żelaznej sprzączki do pasa silnie zniszczonej przez rdzę. Nr. kat. 1950/1238 (ryc. 10,4).

4. Ułamki skuwki żelaznej zgiętej pod kątem prostym. Nr kat. 1950/1239.

5. Taśmowata skuwka żelazna z dwoma nitami, w tym jeden z półkulistą główką. Wymiary: dług. 3,2 cm, szer. 1 cm. Nr kat. 1950/1241 (ryc. 10,3).

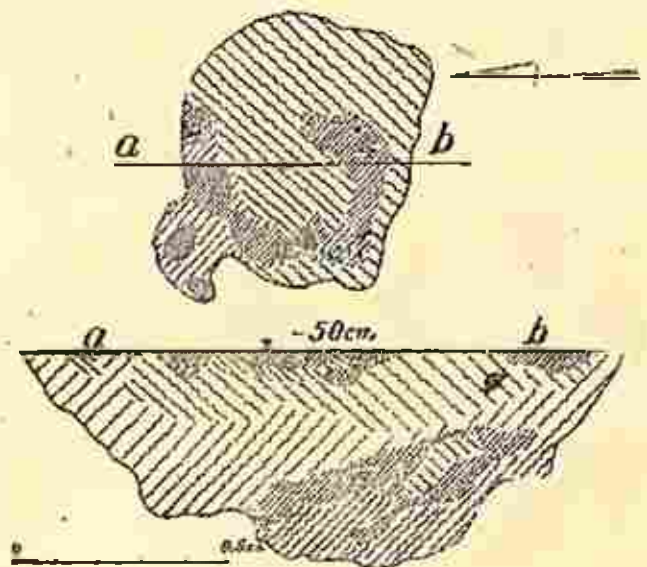
6. Szpila brązowa skręcona naokoło osi z główką łukowato zwiniętą. Wymiary: dług. 3,2 cm. Nr kat. 1950/1240 (ryc. 10,5).

7. Około 30 grudek stopionych przedmiotów brązowych. Nr kat. 1950/1242.

8. Wysoki, dwustożkowaty przęślik gliniany, przepalony w ogniu. Wymiary: śred. 4,2 cm. Nr kat. 1950/1243 (ryc. 10,2).

Grób 6 (jamowy) — ar 74.

Na głębokości 50 cm pod powierzchnią współczesną zarysowała się jama podkowiastego kształtu. Średnica jamy wynosiła 54 cm (ryc. 11). W przekroju pionowym jama posiadała kształt płytkiej niecki. Kości mieściły się w górnej partii jamy, największe sku-

Ryc. 11. Plan i przekrój grobu 6. — Fig. 11. Plan et coupe de la tombe No 6.

pienie węgielków drzewnych znajdowało się w dolnej części, w ciemno-brunatnej ziemi. Tam też znaleziono największą liczbę skorup. Największa ilość przedmiotów metalowych mieściła się w górnej partii jamy, wśród kości.

Inwentarz:

1. Kilkadziesiąt ułamków naczyń, w tym znaczna liczba przepalonych w ogniu, wśród nich wyróżnić

można — a) ułamki dużego dwustożkowatego naczynia z prostym, niewyodrębnionym brzegiem, wykonanego z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku, powierzchnia szorstka, barwy jasno-brunatnej (ryc. 12,1), b) ułamek czernionego naczynia o gładkiej powierzchni, zdobionego ornamentem jodełkowym (ryc. 12,4), c) ułamek naczynia zdobionego poziomymi bruzdami i ukośnymi żłobkami w polach międzybruzdowych (ryc. 12,3), d) ułamek naczynia silnie zniszczonego w ogniu, zdobionego poziomymi, trójkątnymi w przekroju żeberkami (ryc. 12,5), e) ułamek naczynia zdobionego ornamentem paznokciowym (ryc. 12,2). Nr kat. 1950/1249.

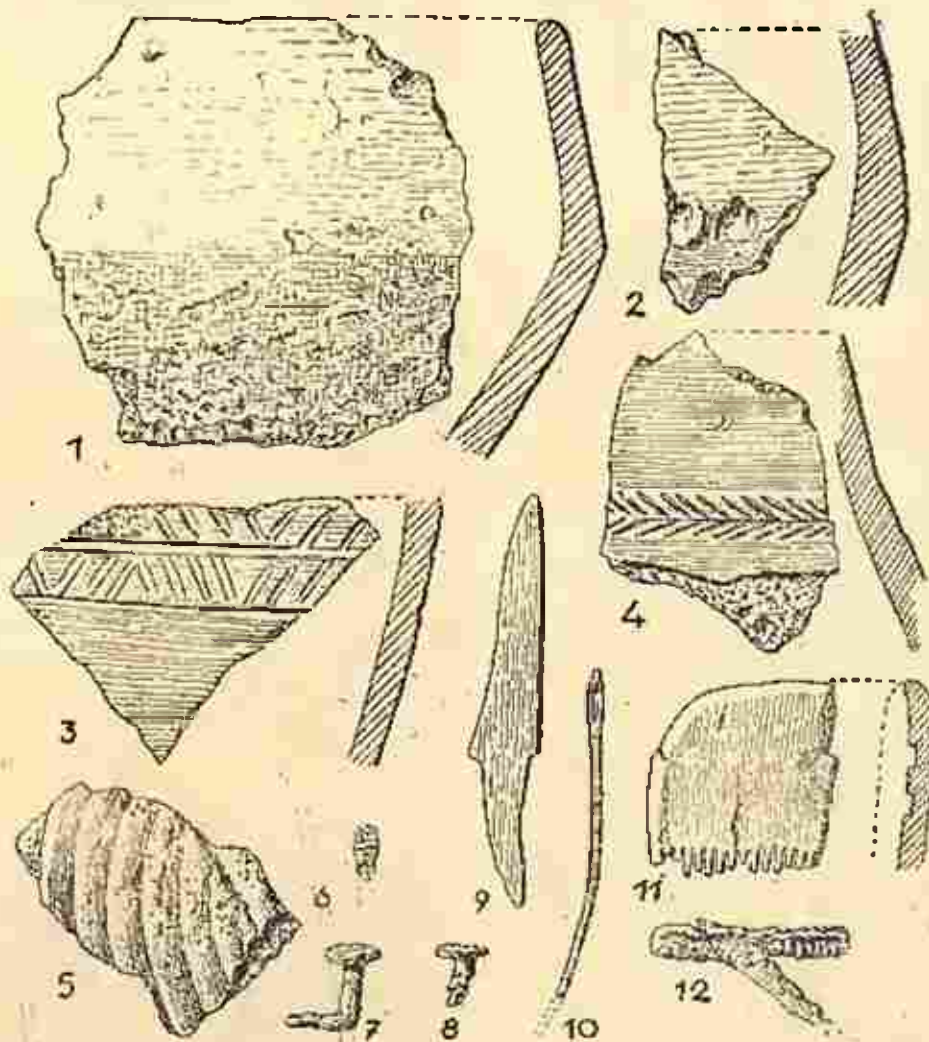
5. Taśmowata sprężyna do zamka szkatułki (uszkodzona). Wymiary: dług. około 8 cm. Nr kat. 1950/1246.

6. Dwa gwoździe żelazne z płaskimi główkami, jeden zgięty pod kątem prostym, drugi silnie zniszczony Nr kat. 1950/1245 (ryc. 12,7,8).

7. Dwa ułamki przedmiotów żelaznych, być może fragmenty prostokątnej sprzączki do pasa, wykonanej z cienkiego pręta oraz kolec. Nr kat. 1950/1247.

8. Część grzebienia kościanego kilkoplątowego, łączonego poprzecznymi nitami. Długość w stanie zachowania — 3 cm. Nr kat. 1950/1253 (ryc. 12,11).

9. Mały ułamek szpili kościanej zdobionej po-

Ryc. 12. Zawartość grobu 6. 1—5. Ułamki naczyń, 6. Część szpili kościanej, 7—8. Gwoździe żel., 9. Nóż żel., 10. Igła żel., 11. Część grzebienia kościanego, 12. Sprężyna zapinki brązowej. $\frac{2}{3}$ w. n. — Fig. 12. Contenu de la tombe No 6. 1—5. Fragments de vases, 6. Tête d'une épingle en os, 7—8 Rivets en fer, 9. Couteau en fer, 10. Aiguille en fer, 11. Fragment d'un peigne, 12. Fragment d'une fibule en bronze. $\frac{2}{3}$ gr. nat.

2. Sprężynka zapinki brązowej o szesnastu zwojach, silnie zniszczona. Wymiary: dług. 3,7 cm. Nr kat. 1950/1224 (ryc. 12,12).

3. Mały nożyk żelazny z obustronnie wyodrębnionym trzpieniem, lekko wygiętym ku górze, z prostym tyłcem i głownią noszącą ślady zużycia. Wymiary: dług. 8 cm, szer. głowni 1,3 cm. Nr kat. 1950/1250 (ryc. 12,9).

4. Igła żelazna z uszkiem; koniec odłamany. Wymiary: dług. 6,6 cm. Nr kat. 1950/1251 (ryc. 12,10).

przeczną bruzdą i na przemian ukośnymi nacięciami. Nr kat. 1950/1252 (ryc. 12,6).

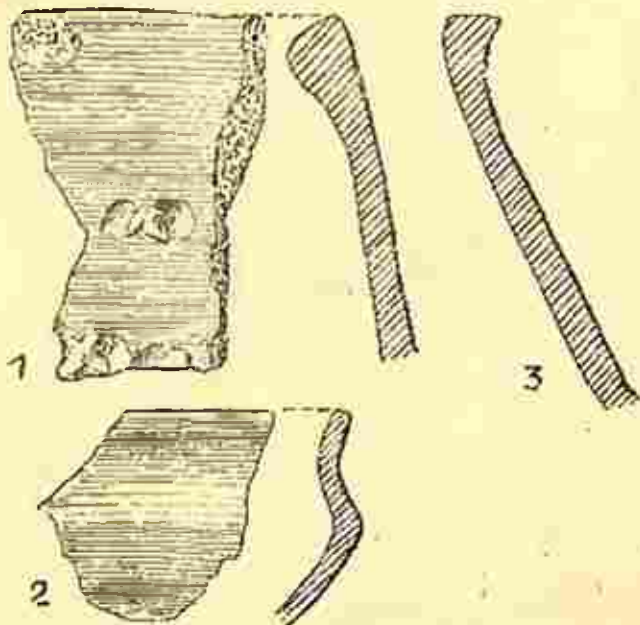
Grób 7 (jamowy) — ar 74.

Na głębokości 40 cm zarysowała się kolista jama o brunatnym zabarwieniu. Na powierzchni jamy występowała duża ilość kości oraz węgielków drzewnych. Średnica jamy wynosiła 60 cm. W przekroju pionowym jama miała kształt półkolisty. Głębokość jamy wynosiła 55 cm. Największe zagęszczenie kości

występowało w górnej partii jamy, skorupy rozrzucone były na całej przestrzeni jamy.

Inwentarz:

1. Kilkanaście ułamków naczyń wykonanych z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku, powierzchnia chropowata i nierówna. Niektóre z ułamków przepalone. Wśród ułamków wyróżnić można: a) fragment naczynia o prostym brzegu, zdobiony poziomymi pasmami odcisków wykonanych paznckami (ryc. 13,1), b) ułamek dużego naczynia ze słabo wychylonym brzegiem, o gładkiej powierzchni barwy jasno-brunatnej (ryc. 13,3); ułamki wykonane z gliny z domie-

Ryc. 13. Ułamki naczyń z grobu 7. $\frac{3}{4}$ w. n. — Fig. 13. Fragments de vases de la tombe No 7. $\frac{3}{4}$ gr. nat.

szką drobnoziarnistego piasku, wśród nich: c) małego naczynia dwustożkowatego ze słabo wychylonym brzegiem. Powierzchnia naczynia gładka, barwa szaro-brunatna (ryc. 13, rys. 2) i d) ułamek naczynia o gładkiej, czernionej powierzchni. Nr kat. 1950/1256.

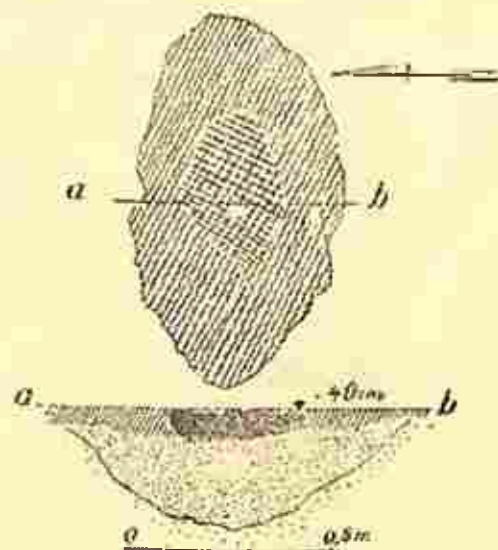
2. Spalone kości ludzkie i węgielki drzewne. Nr kat. 1950/1257.

Grób 8 (jamowy) — ar 74.

Na głębokości 35 cm pod powierzchnią współczesną zarysowała się owalna jama o brunatnym zabarwieniu. Wymiary jamy w rzucie poziomym wynosiły 60×90 cm. W przekroju pionowym jama miała kształt nieckowaty. Głębokość jamy wynosiła około 30 cm. Rzuczenie inwentarza nie wykazywało wyraźnego układu (ryc. 14).

Inwentarz:

Kilkadziesiąt ułamków naczyń, na ogół drobnych, wykonanych z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku, w kilku wypadkach miałkiego. Powierzchnia naczyń najczęściej chropowata i nierówna. Skorupy bardzo często przepalone i zniekształcone. Wśród ułamków wyróżnić można: a) fragment czarki z brzuścem kulistym i szyjką prawie cylindryczną, o powierzchni gładkiej barwy jasno-brunatnej, zdobiony poziomą i pionową linią wykonaną kółkiem zębatym

Ryc. 14. Plan i przekrój grobu 8. — Fig. 14. Plan et coupe de la tombe No 8.

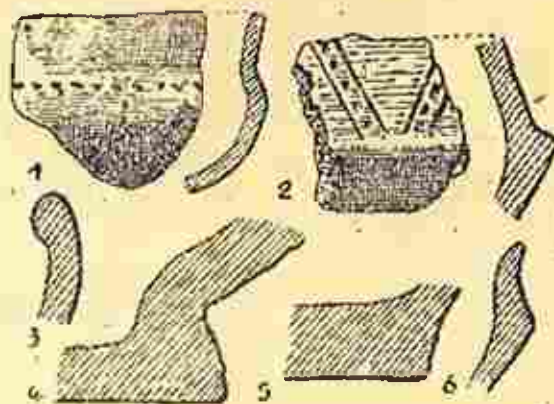
(ryc. 15,1), b) fragment dwustożkowego naczynia ze słabo wychylonym, zaokrąglonym brzegiem, powierzchnia fragmentu gładka, barwa ceglasta (ryc. 15,6), c) fragment naczynia z brzegiem odchylonym do wnętrza i lekko zgrubiałym (ryc. 15,3), d) fragment naczynia zdobionego ukośnie zbiegającymi się liniami nakłuc wykonanych kółkiem zębatym (ryc. 15,2), e) fragment grubego płaskiego dna naczynia wykonanego z domieszką gruboziarnistego piasku (ryc. 15,5), f) fragment silnie zniekształconego w ogniu naczynia z nóżką silnie wyodrębnioną (ryc. 15,4) oraz g) małe, kolankowato zgięte uszko Nr kat. 1950/1258.

2. Trzy kawałki stopionych przedmiotów brązowych. Nr kat. 1950/1259.

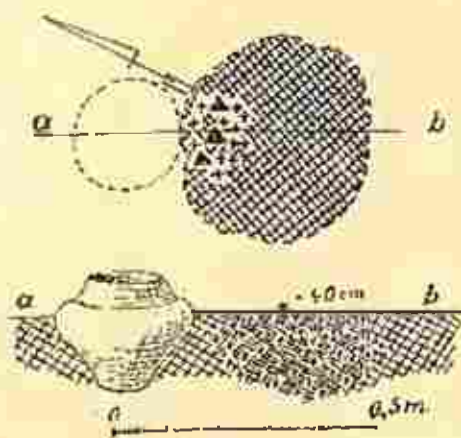
3. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/1260.

Grób 9 (jamowy) — ar 74.

Na głębokości 40 cm pod powierzchnią współczesną ukazał się zniszczony grób. Jama grobu w rzucie poziomym posiadała kształt kolisty, średnica jamy wynosiła 70 cm. W przekroju pionowym kształt jamy przypominał nieckę. Głębokość jamy wynosiła około 25 cm. Obok jamy stało naczynie (ryc. 16).

Ryc. 15. Ułamki naczyń z grobu 8. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 15. Fragments de vases de la tombe No 8. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

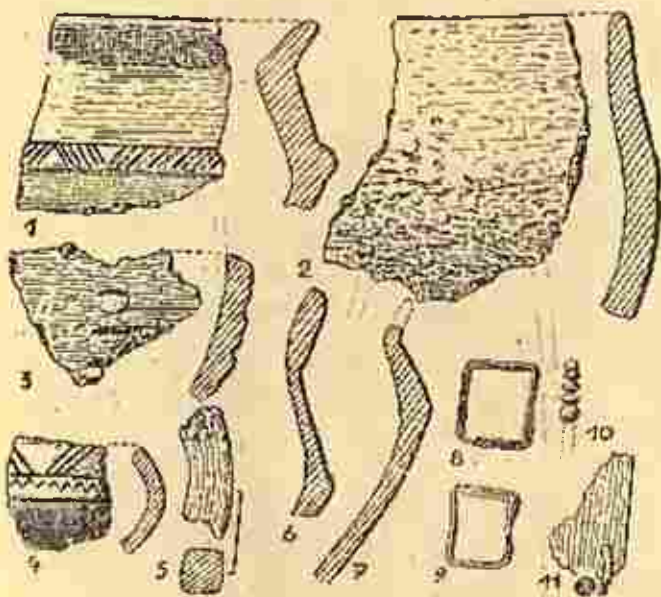
Ryc. 16. Plan i przekrój grobu 9. — Fig. 16. Plan et coupe de la tombe No 9.

Inwentarz:

1. Czarka ze słabo wyodrębnioną podstawą i łagodnym załomem brzuśca, ze słabo wyodrębnioną szyjką i prostym brzegiem z lekko zaokrągloną krawędzią. Wymiary: średn. 11,5 cm, średn. dna 7,5 cm (ryc. 18,1). Czarka jest zniekształcona wskutek przepalenia. Nr kat. 1050/1261.

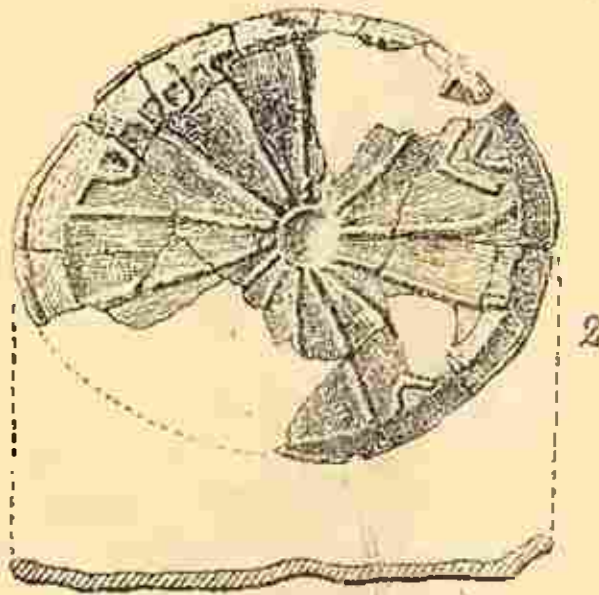
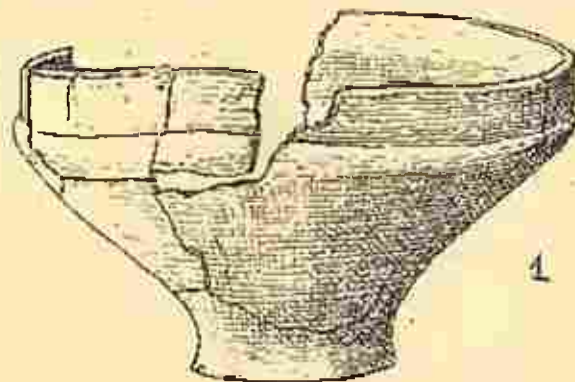
2. Niska misa z półkulistym brzuścem, zwążającą się szyjką i słabo wychylonym brzegiem. Dno wklęsłe. brzusiec zdobiony grupami żeberek (po trzy lub cztery w grupie) skierowanych ku środkowi oraz małymi półkolistymi żeberkami tuż poniżej załomu. Silnie zniekształcona wskutek działalności ognia (ryc. 18,2). Nr kat. 1950/1262.

3. Kilkanaście ułamków naczyń w tym znaczna część przepalonych i zniekształconych działaniem ognia. Wyróżnić można: a) ułamki czterech różnych ostro profilowanych czarek (ryc. 17,6,7) zdobionych

Ryc. 17. Zawartość grobu 9. 1—7. Ułamki naczyń, 8—9. Skuwki żel., 10. Część szpili kościanej, 11. Fragment żel. okucia. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 17. Contenu de la tombe No 9. 1—7. Fragments de vases, 8—9. Ferrures en fer, 10. Fragment d'une épingle en os, 11. Fragment d'une ferrure en fer. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

powyżej załomu pasmem ukośnych nacięć i pasmem kolistych dołków (ryc. 17,1), b) fragment naczynia z brzuścem o łagodnym załomie i prostym, niewyodrębnionym brzegu; powierzchnia naczynia poniżej załomu chropowata, barwa jasno-brunatna (ryc. 17,2), c) fragment naczynia z wyodrębnioną podstawą, d) ułamek naczynia z uchem (ryc. 17,5) oraz ułamki naczyń zdobionych ornamentem meandrowym, złożonym z dwóch linii i małych dołczeków umieszczonych między nimi, dalej ornamentem paznokciowym (ryc. 17,3) oraz poziomym pasmem złożonym z dwóch linii; przestrzeń pomiędzy liniami wypełniają trójkątne odciski, powyżej umieszczono grupy na przemian ukośnych bruzd (ryc. 17,4). Nr kat. 1950/1263.

Ryc. 18. Naczynia z grobu 9. $\frac{1}{3}$ w. n. — Fig. 18. Vases de la tombe No 9. $\frac{1}{3}$ gr. nat.

4. Fragmenty żelaznego okucia w kształcie płytki o szerokości około 2 cm. W okuciu tkwią trzy fragmentarycznie zachowane nity o płaskich główkach (ryc. 17,11). Nr kat. 1950/1264.

5. Dwie prostokątne skuwki żelazne wykonane z taśmy. Wymiary: 1) — $1,6 \times 2$ cm, szerokość taśmy — 0,5 cm, 2) — $1,4 \times 1,9$ cm, szerokość taśmy — 0,4 cm (ryc. 17,8,9). Nr kat. 1950/1265.

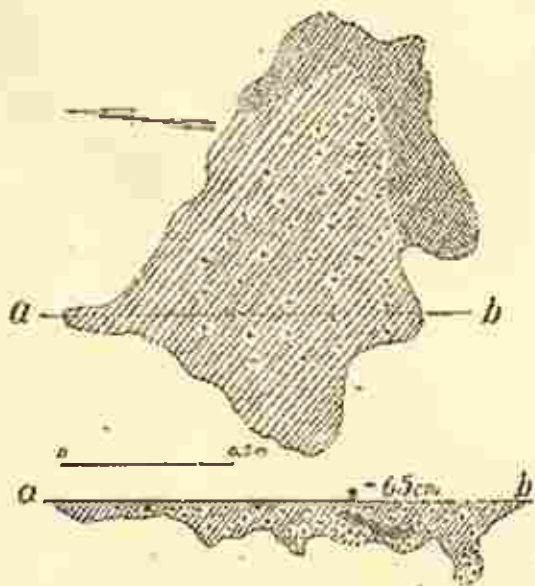
6. Fragment szpili kościanej zdobionej czterema żeberkami i zakończonej kulistą główką. Wymiary: długość w stanie zachowania — 1,2 cm (ryc. 17,10). Nr kat. 1950/1266.

7. Stopione paciorki szklane barwy jasno-brunatnej. Nr kat. 1950/1267.

8. Spalone kości ludzkie i węgielki drzewne. Nr kat. 1950/1268.

Grób 10 (jamowy) — ar 74.

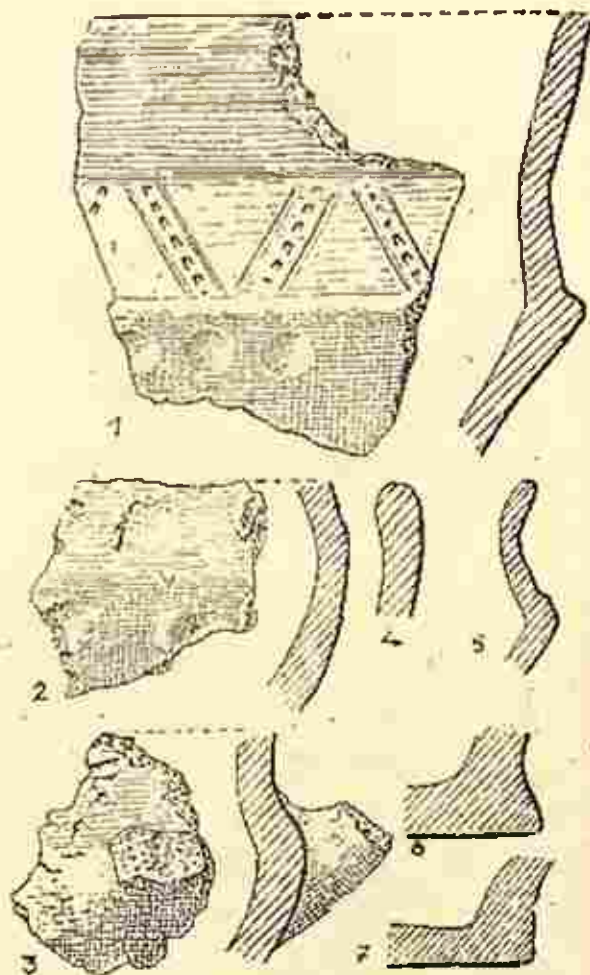
Na głębokości 65 cm pod powierzchnią współczesną wystąpiła jama grobowa w postaci plamy o nieregularnym kształcie. Wymiary w rzucie poziomym wynosiły: 1,30×0,80 cm. W przekroju pionowym zarys jamy grobowej był również nieregularny. Głębokość jamy wynosiła około 15 cm. Wypełnisko jamy stanowiła ciemno-brunatna, piaszczysta ziemia i ciemno-żółty piasek. Kości mieściły się we wschodniej części jamy, węgiel drzewny zaś w części zachodniej (ryc. 19).

Ryc. 19. Plan i przekrój grobu 10. — Fig. 19. Plan de la tombe No 10.

Inwentarz:

1. Kilkadziesiąt ułamków naczyń wykonanych z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku, powierzchnia szorstka, barwy przeważnie szaro-brunatnej. Inne ułamki naczyń, wykonane z gliny z domieszką miłego piasku, posiadały powierzchnię gładką, barwy ceglastej. Skorupy w większości wypadków były przepalone i zniekształcone w ogniu. Wyróżnić można ułamki pochodzące od: a) cstro profilowanego naczynia o zwężającej się szyjce i słabo wychylonym brzegu, zdobiony poniżej załomu grupami kolistych dołków, po trzy w grupie i na przemian ukośnymi pasmami na szyjce, złączonymi z dwóch bruzd i nakład wykonanych narzędziem widełkowatym (ryc. 20,1), b) fragment podobnego, niezdobionego naczynka (ryc. 20,5), c) fragment naczynia o powierzchni obrzucanej gliną, d) fragment naczynia zdobionego ornamentem paznokieciowym (ryc. 20,2), e) fragment naczynia z uchem w przybliżeniu prostokątnym w przekroju (ryc. 20,3), f) ułamek naczynia z prostym, lekko zaokrąglonym brzegiem z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku o powierzchni wygładzanej (ryc. 20,4), o) mały ułamek naczynia o gładkiej, czernionej powierzchni (ryc. 20,6,7) i ułamki den naczyń cienkościennych. Nr kat. 1950/1269.

Ryc. 20. Ułamki naczyń z grobu 10. $\frac{2}{3}$ w. n. — Fig. 20. Fragments de vases de la tombe No 10. $\frac{2}{3}$ gr. nat.

2. Ułamek przedmiotu żelaznego (prawdopodobnie kolec sprzączki). Wymiary: długość 2,6 cm. Nr kat. 1950/1270.

3. Grudki stopionych przedmiotów brązowych. Nr kat. 1950/1271.

4. Nie wielka ilość spalonych kości ludzkich i węgielków drzewnych. Nr kat. 1950/1272.

Grób 11 (jamowy) — ar 86.

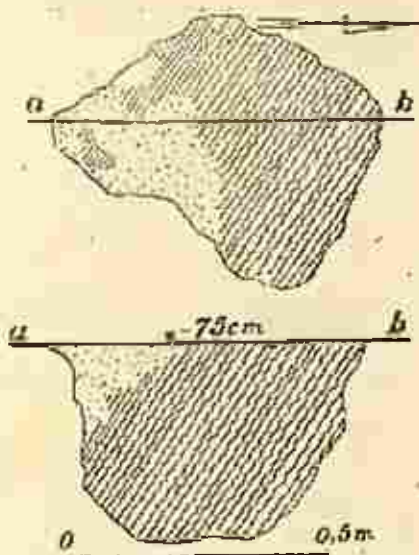
Na głębokości 75 cm pod powierzchnią współczesną wystąpiła jama wypełniona brunatną piaszczystą ziemią. Kształt jamy w rzucie poziomym był trapezowaty. Rozmiary jamy wynosiły 62×50 cm. W przekroju pionowym grób posiadał kształt nieckowaty. Głębokość jamy wynosiła 35 cm (ryc. 21).

Inwentarz:

1. Kilkanaście ułamków naczyń wykonanych z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku, o powierzchni szorstkiej barwy szaro-brunatnej. Znaczna ilość przepalona i zniekształcona. Wśród skorup wyróżnić można ułamek dna. Pozostałe są mało charakterystyczne. Nr kat. 1950/1273.

2. Dwie małe grudki brązu pochodzące ze stopionych przedmiotów. Nr kat. 1950/1274.

3. Mała ilość spalonych kości ludzkich i węgielków drzewnych. Nr kat. 1950/1275.

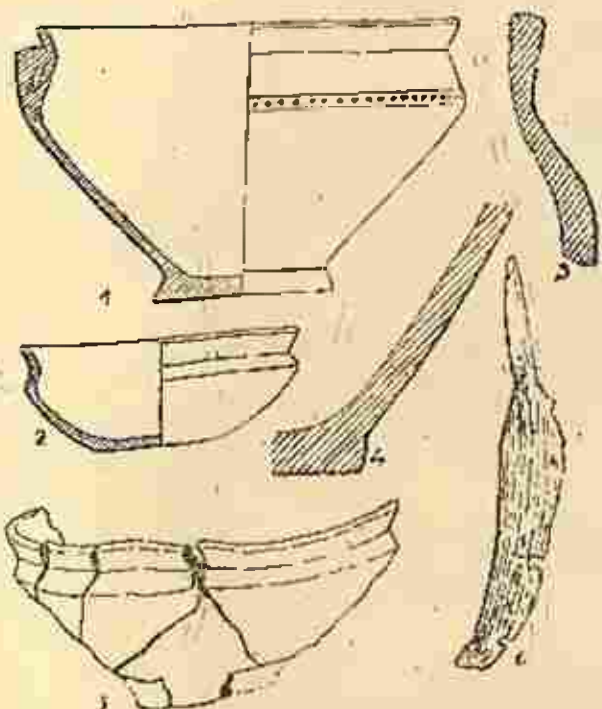
Ryc. 21. Plan i przekrój grobu 11. — Fig. 21. Plan et coupe de la tombe No 11.

Grób 12 (jamowy) — ar 75.

Jama grobowa posiadająca kształt nieregularny, wydłużony, zarysowała się na głębokości około 40 cm pod powierzchnią współczesną. W przekroju pionowym grób przypominał płytką nieckę. Głębokość wynosiła około 20 cm. Występowanie kości i ułamków naczyń tuż pod powierzchnią jamy oraz jej nieznaczną głębokość nasuwa przypuszczenie, że grób ten uległ zniszczeniu.

Inwentarz:

1. Naczynie ostro profilowane na niskiej, stożkowej podstawie ze zwężającą się szyjką i słabo wy-

Ryc. 22. Zawartość grobu 12. 1—5. Ceramika, 6. Nóż żel. 1—2 i 5 w 1/4 w. n., reszta w 1/2 w. n. — Fig. 22 Contenu de la tombe No 12. 1—5. Vases, 6. Couteau en fer. 1—2 et 5 en 1/4, le reste en 1/2 gr. nat.

chylonym brzegiem. Powyżej załomu umieszczone jest małe, kolankowato zgięte uszko, powierzchnia naczynia jest gładka, czerniona, tuż poniżej załomu mieści się poziomo pasmo pojedynczych nakłuć. Naczynie jest zrekonstruowane i uzupełnione gipsem. Wymiary: śred. 21 cm, wys. 15 cm, śred. otworu 20,5 cm, dno 9,5 cm (ryc. 22,1). Nr kat. 1950/1276.

2. Mała czarka z półkulistym brzuścem, zwężającą się szyjką i wychylonym na zewnątrz brzegiem, dno lekko spłaszczone, powierzchnia gładka barwy jasno-brunatnej. Czarka jest zrekonstruowana i uzupełniona gipsem. Wymiary: śred. 10,3 cm, wys. 4,3 cm, śred. otw. 10,2 cm, dno 4,5 cm (ryc. 22,2). Nr kat. 1950/1277.

3. Fragment ostro profilowanej czarki, przepalony i zniekształcony w ogniu. Wymiary: wys. 7,5 cm (ryc. 22,5). Nr kat. 1950/1278.

4. Kilkadziesiąt ułamków naczyń, dosyć często przepalonych i zniekształconych w ogniu, przeważnie wykonanych z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku; powierzchnia chropowata, barwa brunatna lub szaro-brunatna. Mniej liczne są ułamki naczyń o gładkiej powierzchni i barwie ceglastej lub jasno-brunatnej. Wśród ułamków wyróżnić można: a) fragment partii przydennej dużego naczynia o lekko wyodrębnionej podstawie i powierzchni obrzuconej gliną. Gлина posiadała domieszkę miążkiego piasku, powierzchnia chropowata, barwa powierzchni zewnętrznej jasno-brunatna, powierzchni wewnętrznej ciemno-szara (ryc. 22,4), b) cztery ułamki profilowanych czarek, zniekształconych w ogniu, c) ułamki naczynia o łagodnym załomie brzuśca, słabo wychylonym brzegu i poziomo ściętej krawędzi. Naczynie było grubościennie, wykonane z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku, powierzchnia nierówna, wygładzana, barwy szaro-brunatnej (ryc. 22,3), d) ułamek brzegu naczynia o ściętej poziomo krawędzi, glina posiada średnioziarnistą domieszkę, powierzchnia nierówna, wygładzana, barwy jasno-brunatnej i e) ułamek przepalonego naczynia zdobionego meandrem w postaci dwóch rytych linii i dołeczków umieszczonych między nimi. Nr kat. 1950/1279.

5. Żelazny nożyk z głownią sierpikowato wygiętą i z trzpieniem obustronnie łagodnie wyodrębnionym, uszkodzony przez rdzę. Wymiary: dług. 10,5 cm, szer. głowni 1,5 cm (ryc. 22,6). Nr kat. 1950/1280.

6. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/1281.

Grób 13 (jamowy) — ar 75.

Na głębokości 50 cm pod powierzchnią współczesną zarysowała się jama wypełniona jasno-popielatym piaskiem. Średnica jamy wynosiła 85 cm. W prze-

Ryc. 23. Profil jamy grobowej 13. — Fig. 23. Coupe de la tombe No 13.

kroju pionowym jama grobowa miała 50 cm głębokości (ryc. 23). Największe skupienie kości znajdowało się na samym spodzie jamy w soczewce ciemno-brunatnej ziemi.

Inwentarz:

1. Kilkadziesiąt ułamków naczyń w przeważającej części przepalonych i silnie zniekształconych. Wśród ułamków wyróżnić można: a) fragmenty brzegu naczynia o łagodnym załamie brzuśca z prostym, niewyodrębnionym brzegiem i lekko zaokrągloną krawędzią. Naczynie wykonane było z gliny z domieszką średnioziarnistego piasku, powierzchnia poniżej załomu szorstka, powyżej gładzona, barwy jasno-brunatnej (ryc. 24,1), b) ułamki naczynia z brzegiem prostym, niewyodrębnionym i poziomo ściętą krawędzią, szyjka naczynia wyodrębniona poziomą, głęboką bruzdą, glina posiadała średnioziarnistą domieszkę; powierzchnia gładka barwy jasno-brunatnej (ryc. 24,3), c) ułamek naczynia ze słabo wychylonym brzegiem (ryc. 24,2), d) ułamek naczynia o gładkiej, czernionej

4,4×1,4 cm. Trzeci zachowany ułamkowo (ryc. 24,11) Nr kat. 1950/1285.

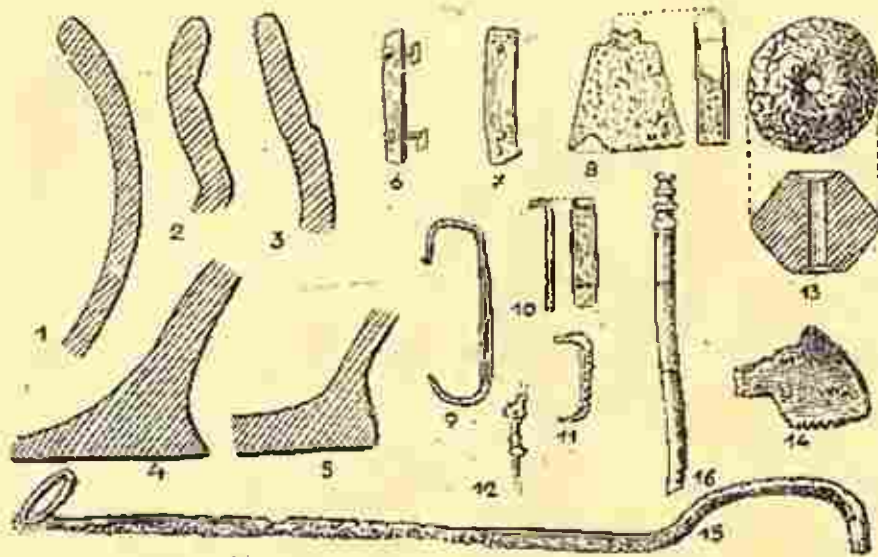
5. Dwa ułamki igły żelaznej silnie zniszczonej przez rdzę. Wymiary: długość 1) — 2,2 cm, 2) — 1,1 cm (ryc. 24,12). Nr kat. 1950/1286.

6. Okucia brązowe w postaci dwóch płytek, płytki umocowane były dwoma nitami o zaokrąglonych główkach, wzdłuż dłuższych boków płytki biegła dość głęboka bruzda. Wymiary: dług. 1) 3,3 cm, 2) 3,5 cm, szer. 1) 0,8 cm, 2) 0,8 cm, dług. nitów: 1,2 cm. Nity tkwią końcami w resztkach okucia żelaznego (ryc. 24,6,7). Nr kat. 1950/1287.

7. Cztery kawałki stopionych w ogniu przedmiotów brązowych. Nr kat. 1950/1288.

8. Pięć fragmentów szpili kościanej z główką złożoną z czterech żeber (ryc. 24,16). Wymiary: dług. (zachowanych fragmentów) 11 cm, śred. 0,4 cm. Nr kat. 1950/1289.

9. Ułamek jednopłytowego grzebienia kościanego o półkolistym grzbiecie (ryc. 24,14). Nr kat. 1950/1290.

Ryc. 24. Zawartość grobu 13. 1—5. Ułamki naczyń, 6—7. Okucia brązowe, 8. Wisiołek żel., 9—11. Skuwki żel., 12. Ułamki igły żel., 13. Przęślik glin., 14. Część grzebienia kościanego, 15. Klucz żel., 16. Fragment szpili kościanej. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 24. Contenu de la tombe No 13. 1—5. Fragments de vases, 6—7. Ferrures en bronze, 8. Pendeloque en fer, 9—11 Ferrures en fer, 12. Fragment d'une aiguille, 13. Fusaiole en argile, 14. Fragment d'un peigne, 15. Clef en fer, 16. Fragment d'une épingle en os. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

powierzchni, e) ułamki dolnej partii naczyń o słabo wyodrębnionej podstawie, z chropowatym brzuścem i wygładzoną dolną partią, barwy jasno-brunatnej (ryc. 24,4—5) i f) ułamki ostro profilowanych czarek Nr kat. 1950/1282.

2. Klucz żelazny wykonany ze sztabki zakończonej kolkiem, zniszczony przez rdzę. Wymiary: dług. 21,2 cm (ryc. 24,15). Nr kat. 1950/1283.

3. Wisiołek żelazny trapezowaty z uszkiem do zawieszania (uszkodzony). Wymiary: wys. w stanie zachowania 2,7 cm, szer. dolna 2,6 cm, górna 1,5 cm, grubość 0,7 cm (ryc. 24,8). Nr kat. 1950/1284.

4. Trzy skuwki żelazne zachowane fragmentarycznie, wykonane z taśmy o średniej szerokości 0,5 cm. Jeden z fragmentów pochodzi ze skuwki prostokątnej (ryc. 24,10). Wymiary: 2,8 cm długości. Drugi jest wydłużony o łagodnych narożach (ryc. 24,9). Wymiary:

10. Dwustożkowy paciorek szklany z żółtego szkła. Nr kat. 1950/1291.

11. Dwustożkowy przęślik gliniany przepalony w ogniu. Wymiary: wys. 2,8 cm, śred. 3,5 cm, śred. otw. 0,5 cm. Barwa jasno-brunatna (ryc. 24,13). Nr kat. 1950/1292.

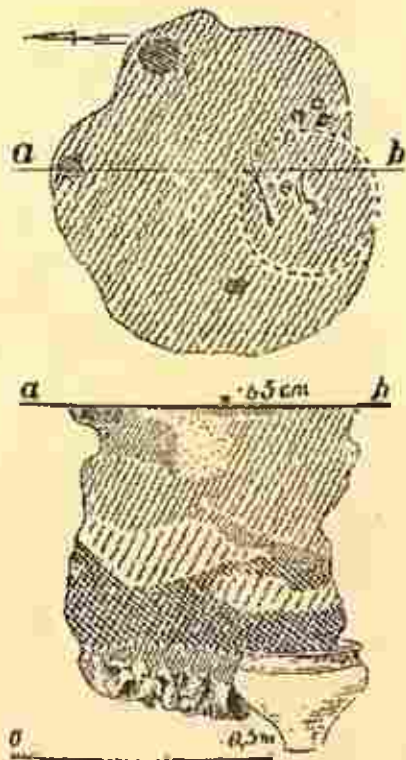
12. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/1293.

G r ó b 14 (popielnicowy obsypany szczątkami stosu)

Na głębokości 65 cm pod powierzchnią współczesną wystąpiła jama kolistego kształtu. Średnica płamy wynosiła 70 cm. Popielnica znajdowała się w południowej części jamy. Od strony półn. i wsch. popielnicę otaczały silnie zdeformowane w ogniu ułamki naczyń. Nad popielnicą leżały: klucz i okucie szkatułki, w popielnicy znajdowały się: nożyk sierpikowaty i sprzą-

czka do pasa. Kości leżały w układzie anatomicznym.

W przekroju pionowym kształt jamy posiadał zarys w przybliżeniu prostokątny. Głębokość jamy wyniosła 60 cm. Dno popielnicy wkopane było w warstwę białego piasku zalegającą poniżej dna jamy. Wypełnienie jamy stanowiła obok popielnicy ciemno-brunatna, piaszczysta ziemia (ryc. 25).

Ryc. 25. Plan i przekrój grobu 14. — Fig. 25. Plan et coupe de la tombe No 14.

Inwentarz:

1. Popielnica o baniastym brzuścu i silnie zwężającej się dolnej partii brzuśca, na stożkowatej podstawie, szyjka wyodrębniona i zdobiona poziomym żeberkiem, brzeg wychylony na zewnątrz, krawędź lekko zaokrąglona. Popielnica była wykonana z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku, powierzchnia czerniona, lśniąca. W dolnej partii brzuśca umieszczono szereg nieregularnie rozrzuconych bruzd wykonanych palcem (ryc. 26,1). Wymiary: śred. 24,8 cm, wys. 19,2 cm, śred. otw. 23,4 cm, dno 12 cm. Nr kat. 1950/1294.

2. Ostro profilowana czarka z wyodrębnioną stożkową podstawą, przepalona i zniekształcona w ogniu. Wymiary: śred. 15,2 cm, wys. 11,5 cm, dno 7,4 cm (ryc. 26,2). Nr kat. 1950/1295.

3. Mała ostro profilowana czarka silnie zniekształcona w ogniu, zdobiona poniżej zatoku brzuśca nieregularnym ornamentem blankowym wykonanym narzędziem widelkowatym. Barwa powierzchni jasno-brunatna. Wymiary: śred. 7,5 cm, wys. 4,8 cm, śred. otw. 7,8 cm, dno 3,5 cm (ryc. 26,3). Nr kat. 1950/1296.

4. Mała czarka z półkulistym brzuścem, lekko wyodrębnioną szyjką i prostym brzegiem z krawędzią ściętą poziomo. Czarka jest przepalona i zniekształcona. Wymiary: wys. 3,8 cm, śred. otw. 8,9 cm (ryc. 26,7). Nr kat. 1950/1298.

5. Przepalona i zniekształcona fragmenty naczyń: a) dużego naczynia o wyodrębnionej podstawie, b) ostro profilowanej czarki z wyodrębnioną podstawą oraz kilka innych ułamków naczyń. Nr kat. 1950/1297.

6. Nóż żelazny z prostym grzbietem, silnie wyodrębnionym od strony trzpienia, uszkodzony; trzpień wyodrębniony łagodnie od strony ostrza. Wymiary: dług. zachowana 10,7 cm, szer. głowni 1,7 cm, szer. trzpienia 0,8 cm (ryc. 26,10). Nr kat. 1950/1299.

7. Nóż z sierpikowato wygiętą głownią z ostrzem

Ryc. 26. Zawartość grobu 14. 1. Popielnica, 2—3 i 7. Czarki, 4. Skuwka brązowa, 5. Sprzączka żel., 6. Przęślik gliniany, 8. Paciorek szklany, 9—10. Noże żel., 11. Kluczek żel. 1—2 i 7 w $\frac{1}{4}$ w. n., 3 w $\frac{1}{3}$ w. n., reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 26. Contenu de la tombe No 14. 1. Urne cinéraire, 2—3 et 7. Vases rituels, 4. Ferrure en bronze, 5. Boucle de ceinture en fer, 6. Fusaïole en argile, 8. Perle en verre, 9—10. Couteaux en fer, 11. Clef en fer. 1—2 et 7 en $\frac{1}{4}$, 3 en $\frac{1}{3}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

po zewnętrznej stronie łuku. Trzpień o kwadratowym przekroju wyodrębniony jest od strony ostrza. Wymiary: dług. 7,8 cm, szer. głowni 1,4 cm (ryc. 26,9). Nr kat. 1950/1300.

8. Sprzączka do pasa wykonana z żelaznej sztabki o romboidalnym przekroju, kołec ruchomy. Wymiary: dług. 4,8 cm, szer. 3,4 cm, dług. kolca 3,9 cm (ryc. 26,5). Nr kat. 1950/1301.

9. Klucz żelazny zachowany w kilku fragmentach wykonany ze sztabki taśmowatej. Klucz jest zakończony kółkiem. Wymiary: dług. 14,2 cm, szer. taśmy 0,8 cm (ryc. 26,11). Nr kat. 1950/1302.

10. Okucie żelazne zachowane fragmentarycznie pochodzące od zamka szkatułki. Nr kat. 1950/1303.

11. Skuwka brązowa, prostokątna, wykonana z taśmy, zachowana w dwóch fragmentach. Wymiary: dług. 2,3 cm, szer. 0,8 cm, szer. taśmy 0,3 cm (ryc. 26,4). Nr kat. 1950/1304.

12. Zniszczony w ogniu paciorek melonowaty z siedynowego szkła. Wymiary: śred. około 2,4 cm (ryc. 26,8). Nr kat. 1950/1305.

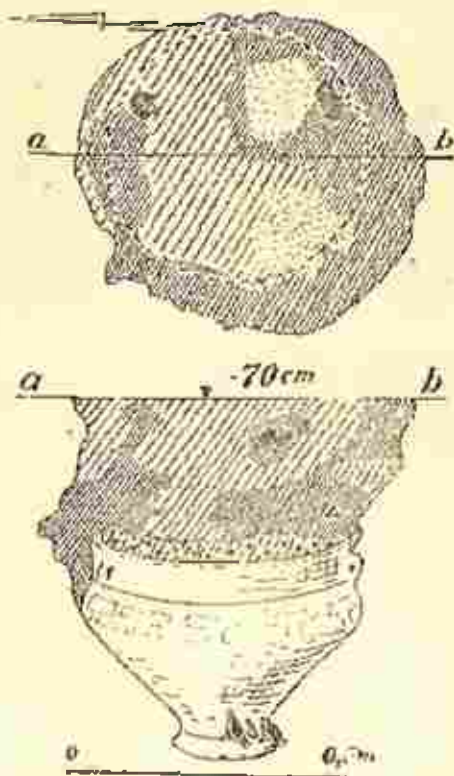
13. Duża ilość stopionego, zielonego szkła, pochodząca zapewne ze stopionego naszyjnika złożonego z paciorków melonowatych. Nr kat. 1950/1306.

14. Trzy przesiłki gliniane, silnie zniekształcone w ogniu. Wymiary: średn. (przeciętnie) około 5 cm, wys. około 4 cm (ryc. 26,6). Nr kat. 1950/1307.

15. Duża ilość spalonych kości ludzkich. Nr kat. 1950/1308.

G r ó b 15 (popielnicowy obsypany szczątkami stosu) — ar 75.

Na głębokości około 70 cm pod powierzchnią współczesną ukazała się jama wypełniona brunatną piaszczystą ziemią. Kształt jamy w rzucie poziomym zbliżony był do koła. Średnica wynosiła 60 cm. Na

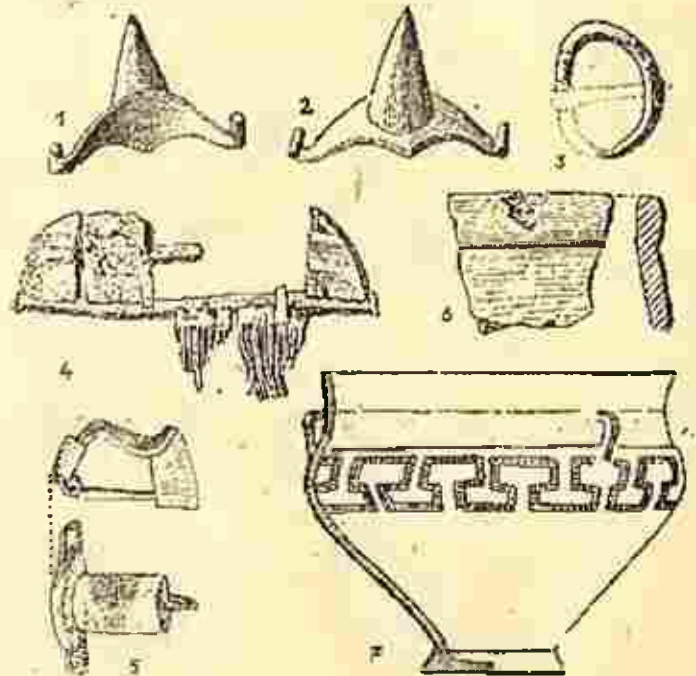

Ryc. 27. Plan i przekrój grobu 15. — Fig. 27. Plan et coupe de la tombe No 15.

głębokości 7 cm pod powierzchnią jamy znajdowało się największe poza popielnicą skupienie kości. Na głębokości 12 cm ukazał się brzeg popielnicy, której dno spoczywało na głębokości 35 cm od powierzchni jamy. Tuż przy nóżce popielnicy znaleziono odwrócone ku niej kolcami dwie ostrogi żelazne oraz zapinkę żelazną. Od strony północnej, poniżej załomu brzuśca popielnicy znaleziono żelazną sprzączkę (ryc. 27). Pionowa podziałka przekroju jest błędna.

Inwentarz:

1. Popielnica dwustożkowa z łagodnym załomem brzuśca, na stożkowej podstawie, z wyodrębnioną łagodnie szyjką, zwężającą się lekko ku górze; brzeg słabo wychylony i oddzielny od szyjki poziomą bruzdą. Popielnica posiada na szyjce trzy symetrycznie rozmieszczone, kolankowate uszka, rozszerzające się u nasady. Powierzchnia naczynia czarna, lśniąca. Na załomie brzuśca umieszczony ornament meandrowy złożony z dwóch rytych linii i kolistych dołków. Wymiary: śred. 27 cm, wys. 21 cm, śred. otw. 21,5 cm, dno 10 cm (ryc. 28,7). Nr kat. 1950/1309.

Ryc. 28. Zawartość grobu 15. 1—2. Ostrogi żel., 3. Sprzączka żel., 4. Część grzebienia kościanego, 5. Zapinka żel., 6. Ułamek naczynia, 7. Popielnica. 7 w $\frac{1}{6}$ w. n., reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 28. Contenu de la tombe No 15. 1—2 Eperons en fer, 3. Boucle de ceinture en fer, 4. Fragment d'un peigne, 5. Fibule en fer, 6. Fragment d'un vase, 7. Urne cinéraire. 7 en $\frac{1}{6}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

2. Kilkanaście ułamków naczyń w przeważającej liczbie przepalonych i zniekształconych. Wśród nich wyróżnić można fragmenty dużej ostro profilowanej czarki (ryc. 28,6). Nr kat. 1950/1310.

3. Zapinka żelazna z szerokim, esowatym kabiąkiem, górnym grzebieniem i cięciwą, z haczykiem do zawieszania sprężyny (20 zwojów); nóżka posiada przekrój łukowaty, pochewka wysoka. Wymiary: dług. 3,4 cm, wys. 1,9 cm (ryc. 28,5). Nr kat. 1950/1311.

4. Dwie identyczne kształtem ostrogi żelazne, z pła-

skim, łukowato wygiętym kabląkiem zakończonym dwoma odgiętymi na zewnątrz waleczkami. Kolec stożkowaty, pełny. Wymiary: rozpiętość kabląka 5 cm, dług. kolca około 3 cm, dług. waleczków — 0,2 cm (ryc. 28,1, 2). Nr kat. 1950/1312.

5. Fragment półowalnej sprzączki do pasa wykonanej z taśmy żelaznej o romboidalnym przekroju. Wymiary: dług. 3,2 cm, szer. 2,7 cm (ryc. 28,3). Nr kat. 1950/1312.

6. Ułamki kilkupłytkowego grzebienia kościanego, złączonego dwoma żelaznymi nitami o romboidalnym przekroju. Grzbiet grzebienia półkolisty. Wymiary: dług. nitów 1) — 8 cm 2) dług. zachowana 3,2 cm (ryc. 28,4). Nr kat. 1950/1314.

7. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/1315.

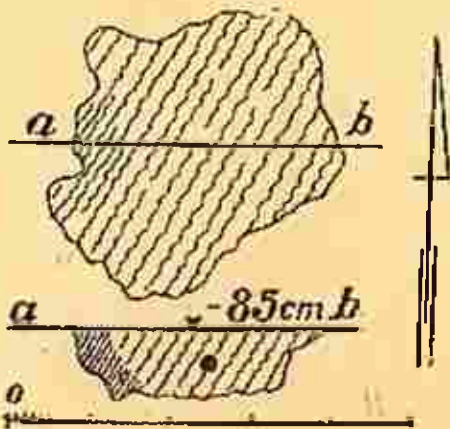
Grób 16 (jamowy) — ar 63.

Na głębokości 85 cm pod powierzchnią współczesną ukazała się mała, nieregularna jama wypełniona ziemią o brunatnym zabarwieniu, średnica wynosiła 60 cm. Głębokość nie przekraczała 10 cm. Kształt jamy w przekroju pionowym nieckowaty (ryc. 29).

Inwentarz:

1. Dwa małe ułamki naczynia wykonanego z gliny z domieszką średnioziarnistego piasku, powierzchnia wygładzana, barwa brunatno-szara. Jeden z ułamków pochodzi z brzożki naczynia. Nr kat. 1950/1316.

2. Mała ilość spalonych kości ludzkich. Nr kat. 1950/1316.

Ryc. 29. Plan i przekrój grobu 16. — Fig. 29. Plan et coupe de la tombe No 16.

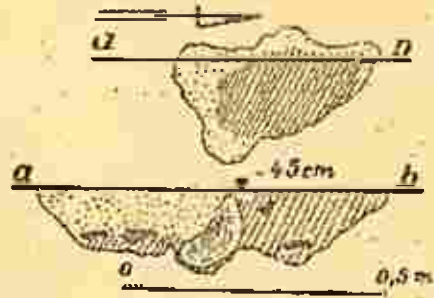
Grób 17 (jamowy) — ar 73.

Na głębokości 45 cm zarysowała się trójkątna w rzucie poziomym jama, wypełniona brunatną, piaszczystą ziemią. Średnica jamy wynosiła około 40 cm, w przekroju pionowym jama była nieckowata, głębokość wynosiła około 15 cm (ryc. 30).

Inwentarz:

1. Ułamki naczyń pochodzące od: a) naczynia z powierzchnią chropowatą, obmazywaną i wygładzaną w partii przydennej. Gлина zawierała domieszkę średnioziarnistą, barwa czerwona, b) przepalonego i zniekształconego, zdobionego poziomym pasmem ukośnych kresiek ujętych poziomą bruzdą. Nr inw. 1950/222.

2. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr inw. 1950/222.

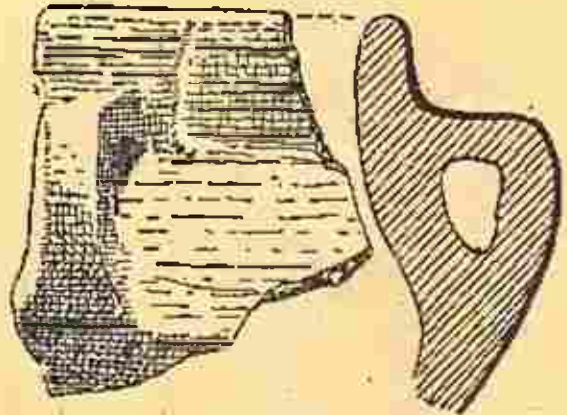
Ryc. 30. Plan i przekrój grobu 17. — Fig. 30. Plan et coupe de la tombe No 17.

Grób 18 (jamowy) — ar 63.

Grób zarysował się bardzo słabo na głębokości około 100 cm pod powierzchnią współczesną. Średnica i głębokość jamy były bardzo nieznaczne. Zabarwienie wypełnienia było jasno-brunatne.

Inwentarz:

1. Dziewięć ułamków naczyń, w tym przepalone i zniekształcone, m. in. fragment ostro profilowanego naczynia z kolankowatym uszkiem, rozszerzonym u nasady, umieszczonym powyżej załomu brzuśca (ryc. 31,1). Barwa ułamków jasno-brunatna. Nr kat. 1950/1317.

Ryc. 31. Fragment profilowanego naczynia z grobu 18. W. n. — Fig. 31. Fragment d'un vase de la tombe No 18. Gr. nat.

2. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/1318.

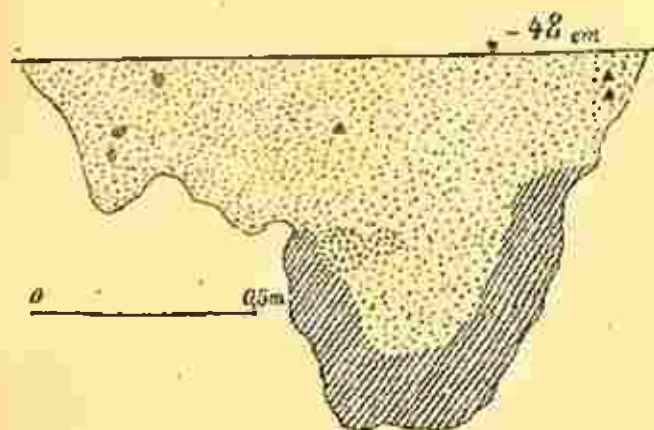
Grób 19 (jamowy) — ar 74.

Grób zarysował się na głębokości 48 cm pod powierzchnią współczesną, miał kształt nieforemny, średnicę około 1,30 m. Wypełnienie jamy stanowiła ciemno-żółta ziemia. W przekroju pionowym kształt jamy był w przybliżeniu nieckowaty, a głębokość wynosiła 85 cm. W dolnej partii jamy spoczywała soczewka ciemno-brunatnej ziemi a w niej skupienie kości i ułamków naczyń (ryc. 32).

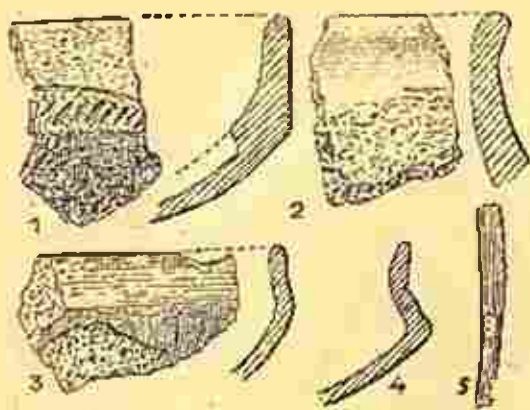
Inwentarz:

1. Kilkadziesiąt ułamków naczyń w większości przepalonych i zniekształconych. Wśród ułamków wy-

różnić można: a) fragment naczynia o gładkiej, czarnej powierzchni, b) fragment naczynia barwy jasno-brunatnej, powierzchnia szorstka, brzeg lekko wychylony na zewnątrz, krawędź zaokrąglona (ryc. 33,2), c) fragment ostro profilowanej czarki o gładkiej, jasno-brunatnej powierzchni (ryc. 33, 4), d) ułamek naczynia zdobionego poziomym pasmem ukośnych kresiek nad załomem brzuśca (ryc. 33,1), e) fragment małej czarki z brzuścem prawdopodobnie półkulistym, zdobionym zbiegającymi się ku środkowi rytymi liniami (ryc. 33,3), f) ułamek naczynia zapewne

Ryc. 32. Profil jamy grobowej 19. — Fig. 32. Coupe de la tombe No 19.

Ryc. 33. Zawartość grobu 19. 1—4. Ułamki naczyń, 5. Część szpili kościanej. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 33. Contenu de la tombe No 19. 1—4. Fragments de vases. 5. Fragment d'une épingle en os. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

większych rozmiarów, wykonanego z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku; powierzchnia chropowata barwy jasno-brunatnej. Nr kat. 1950/1319.

2. Dwa małe fragmenty przedmiotów żelaznych, w tym fragment okucia. Nr kat. 1950/1320.

3. Dwa fragmenty szpili kościanej o kwadratowym przekroju. Wymiary: dług. zachowana 5 cm, przekrój około 0,3 cm (ryc. 33,5). Nr kat. 1950/1319a.

4. Siedem drobnych przedmiotów z zielonego szkła, stopionych w ogniu. Nr kat. 1950/1321.

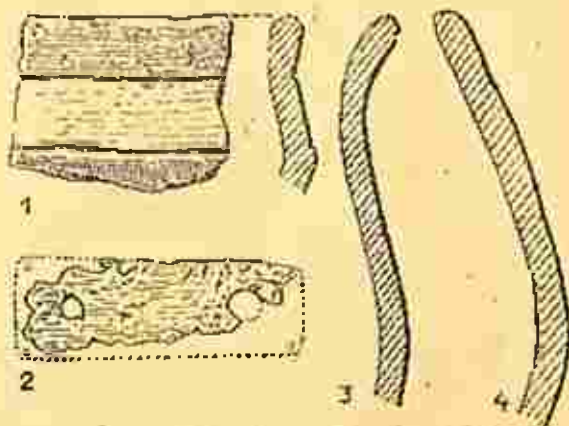
5. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/1322.

Grób 20 (jamowy) — ar 64.

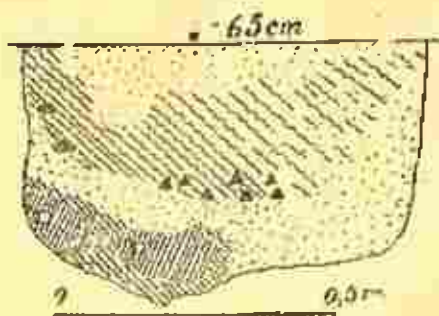
Grób zarysował się bardzo słabo na głębokości 65 cm, średnica jamy wynosiła 71 cm. W przekroju pionowym jama posiadała kształt w przybliżeniu prostokątny, głębokość jamy wynosiła 50 cm (ryc. 34).

Inwentarz:

1. Kilkanaście ułamków naczyń glinianych, w tym kilka silnie przepalonych i zniekształconych, wśród ułamków wyróżnić można: a) fragment dużego naczynia o łagodnym załomie brzuśca, z brzegiem prostym krawędzią poziomo ściętą. Gлина z domieszką miążkiego piasku, powierzchnia szorstka, w pobliżu krawędzi wygładzona, barwa jasno-brunatna (ryc. 35,4). b) ułamek naczynia o słabo wychylonym brzegu i zaokrąglonej krawędzi, glina z domieszką drobnoziarnistego piasku, powierzchnia poniżej krawędzi szorstka, brzeg i powierzchnia gładzona, barwa jasno-brunatna (ryc. 35,3), c) część większego naczynia

Ryc. 35. Zawartość grobu 20. 1 i 3—4. Ułamki naczyń, 2. Okucie żel. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 35. Contenu de la tombe No 20. 1 et 3—4. Fragments de vases, 2. Ferrure en fer. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Ryc. 34. Profil jamy grobowej 20. — Fig. 34. Coupe de la tombe No 20.

nia dwustożkowego o powierzchni chropowatej, glina z domieszką drobnoziarnistego piasku, barwa szaro-brunatna, d) fragment ostro profilowanej czarki zdobionej powyżej załomu poziomą bruzdą oraz drugą poniżej krawędzi (ryc. 35,1). Nr kat. 1950/1324.

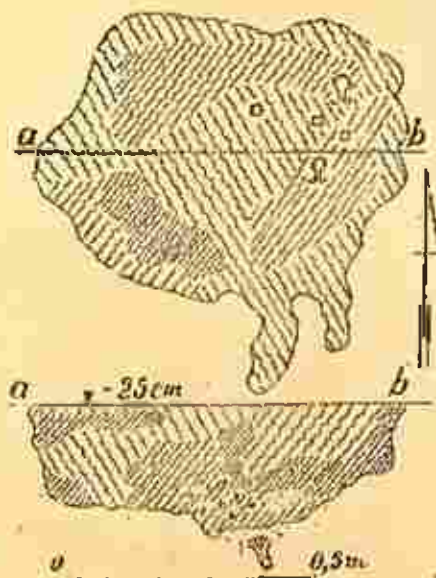
2. Żelazne okucie zamka szkatułki (zachowane fragmentarycznie) w postaci płytki prostokątnej. Wymiary: dług. zachowana około 6 cm, szer. 1,7 cm (ryc. 35,2). Nr kat. 1950/1324.

3. Stopione szkło barwy białej. Nr kat. 1950/1321.

4. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/1325.

Grób 21 (jamowy) — ar 83.

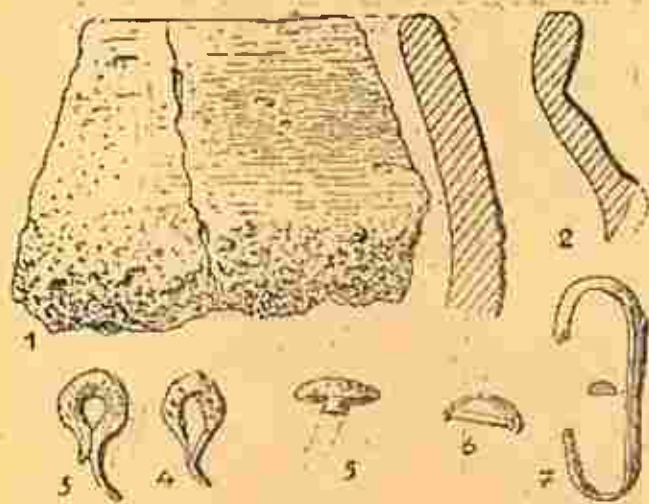
Jama grobowa ukazała się na głębokości 25 cm, zabarwienie wypełniska było ciemno-brunatne. Kształt jamy w rzucie poziomym był kolisty. W przekroju pionowym jama grobowa posiadała kształt niekątowy. Głębokość jamy wynosiła 25 cm (ryc. 36). Ułamki naczyń były rozrzucone na całej powierzchni oraz w górnej części jamy, kości grupowały się przede wszystkim w części dolnej.

Ryc. 36. Plan i przekrój grobu 21. — Fig. 36. Plan et coupe de la tombe No 21.

Inwentarz:

1. Ułamki kilkunastu naczyń m. in. a) dużych naczyń grubościennych wykonanych z gliny z domieszką miękkiego piasku, powierzchnia ich jest chropowata, barwa brunatna. Na podkreślenie zasługuje ułamek naczynia szerokootworowego z brzegiem zagiętym do środka (ryc. 37.1). b) ułamki ostro profilowanych cza-

Ryc. 37. Zawartość grobu 21. 1—2. Ułamki naczyń, 3—4. Skuwki żel., 5. Nit żel., 6—7. Okucia żel. $\frac{3}{4}$ w. n. — Fig. 37. Contenu de la tombe No 21. 1—2. Fragments de vases, 3—4 et 6—7. Ferrures en fer, 5. Rivet en fer. $\frac{3}{4}$ grinal.

rek, przeważnie przepalonych, o powierzchni gładkiej, barwy jasno-brunatnej (ryc. 37,2).

2. Dwie skuwki żelazne w postaci prętów koliste zgiętych, końce rozplaszczone i łukowato wygięte (ryc. 37,3,4). Wymiary: dług. 2,7 cm, śred. kółka 1,3 cm. Nr kat. 1950/1328.

3. Okucie pochwy kształtu w przybliżeniu owalnego, wyknane ze sztabki o płasko-wypukłym przekroju (ryc. 37,7). Wymiary: dług. 4,4 cm, szer. 1,4 cm. Nr kat. 1950/1329.

4. Okucie żelazne w postaci łukowato wygiętej blaszki o zaokrąglonych końcach, połączonych nitami o okrągłym przekroju, blaszka zdobiona przy krawędziach poprzecznymi bruzdami. Wymiary: dług. 1,2 cm, wys. 0,6 cm (ryc. 37,6). Nr kat. 1950/1330.

5. Dwa nity żelazne o krótkich, okrągłych w przekroju trzpieniach i płasko-kulistych główkach. Wymiary: dług. trzpienia 0,7 cm, średn. główki 1,3 cm (ryc. 37,5). Nr kat. 1950/1331.

6. Kilka grudek brązu pochodzących ze stopionych przedmiotów brązowych. Nr kat. 1950/1333.

7. Kilka ułamków cienkiej blachy żelaznej. Nr kat. 1950/1332.

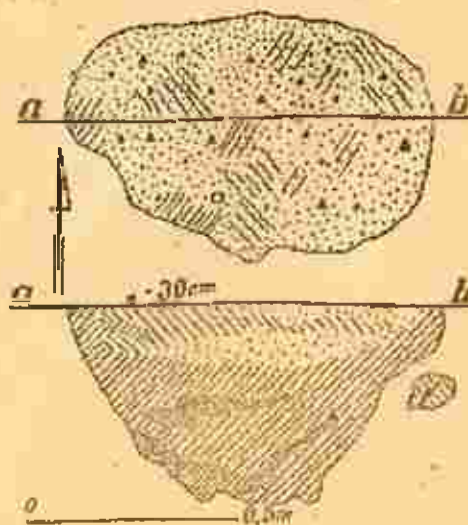
8. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/1334.

Grób 22 (jamowy) — ar 83.

Grób ten znajdował się tuż obok grobu 21 i był do niego bardzo podobny. Jama wystąpiła na głębokości 29 cm, zabarwienie jamy było popielate i brunatne. Głębokość jamy wynosiła 50 cm. Kości występowały na samej powierzchni jamy oraz na spodzie. Liczba znalezionych kości była dość znaczna. Na spodzie jamy spoczywała większość przedmiotów metalowych, ułamki naczyń występowały pod powierzchnią jamy oraz w centralnej części jamy (ryc. 38).

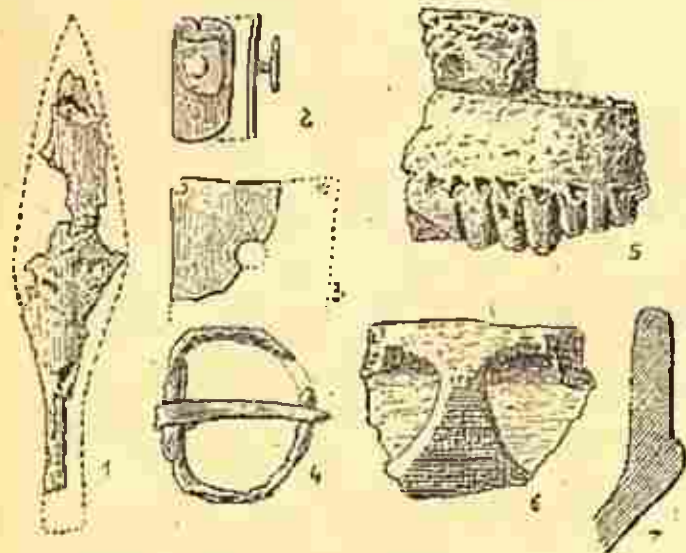
Inwentarz:

1. Kilkadziesiąt ułamków naczyń glinianych, w tym znaczna ilość przepalonych. Wśród nich wyróżnić można: a) ułamek naczynia dwustożkowego (?) z silnie wyodrębnioną szyjką, z brzegiem prostym, niewyodrębnionym (ryc. 39,7), b) fragmenty naczynia zdobionego na zalomie brzuśca poziomym pasmem głębo-

Ryc. 38. Plan i przekrój grobu 22. — Fig. 38. Plan et coupe de la tombe No 22.

kich, trójkątnych nacięć a poniżej nich pionowymi, głębokimi bruzdami (ryc. 39,5), c) część naczynia zdobionego powyżej załomu brzuśca kątami o wierzchołkach zwróconych w dół, d) fragment naczynia z uchem zgłębionym kolankowato, rozszerzającym się silnie u nasady (ryc. 39,6). Występują tutaj także mniejsze fragmenty naczynia wykonanego z gliny z miłą domieszką, powierzchnia gładka, barwa ceglasta. Nr kat. 1950/1335.

Ryc. 39. Zawartość grobu 22. 1. Grot żel., 2—3. Okucia żel., 4. Sprzączka żel., 5—7. Ułamki naczyń. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 39. Contenu de la tombe 22. 1. Pointe de lance en fer, 2—3. Ferrures en fer, 4. Boucle de ceinture en fer, 5—6. Fragments de vases. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

2. Bardzo silnie zniszczony przez rdzę żelazny grot oszczepu kształtu liściowatego, z wąską tulejką o kołistym przekroju. Wymiary: dług. około 12,5 cm, szerokość około 1,8 cm (ryc. 39,1). Nr kat. 1950/1336.

3. Żelazna, półowalna sprzączka do pasa z ruchomym kolcem, silnie zniszczona rdzą. Wymiary: 4,0 cm, szer. 3,2 cm (ryc. 39,4). Nr kat. 1950/1337.

4. Okucie żelazne w postaci prostokątnej blaszki połączonej nitami z fragmentem blaszki żelaznej o półkolistym zakończeniu. Wymiary: dług. 4,0 i 2,7 cm, szer. blaszki górnej 1,2 cm, długość blaszki dol-

nej 1,5 cm, szer. blaszki 1,0 cm, dług. nita 0,6 cm (ryc. 39,2). Nr kat. 1950/1338.

5. Fragment ckucia zamka (?) w postaci blaszki żelaznej ze śladami otworów na klucze i nity (ryc. 39,3). Nr kat. 1950/1340.

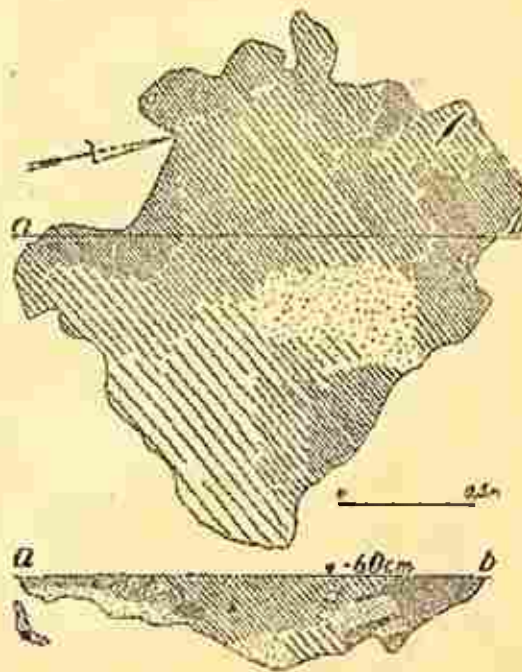
6. Kilka ułamków cienkiej blachy żelaznej. Nr kat. 1950/1341.

7. Kilka grudek brązu pochodzących ze stopionych przedmiotów brązowych. Nr kat. 1950/1341.

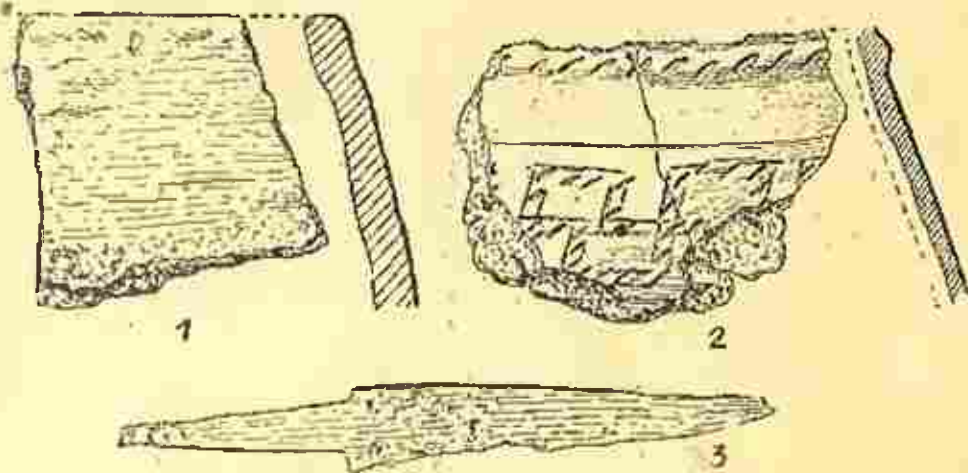
8. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/1342.

Grób 23 (jāmowy) — ar 83.

Średnica jamy wynosiła w rzucie poziomym około 190 cm. W przekroju pionowym jama posiadała kształt płytkiej niecki, największa głębokość wynosiła około 37 cm. Zabarwienie wypełniska było popielate, kości rozrzucone były na całej powierzchni jamy oraz na różnych głębokościach od 10 cm do 20 cm (ryc. 40).

Ryc. 40. Plan i przekrój grobu 23. — Fig. 40. Plan et coupe de la tombe No 23.

Ryc. 41. Zawartość grobu 23. 1—2. Ułamki naczyń, 3. Nóż żel. $\frac{2}{3}$ w. n. — Fig. 41. Contenu de la tombe No 23. 1—2. Fragments de vases, 3. Couteau en fer. $\frac{2}{3}$ gr. nat.

Inwentarz:

1. Kilkadziesiąt ułamków naczyń glinianych w znacznej ilości przepalonych i zniekształconych. Można wśród nich wyróżnić: a) ułamek górnej partii naczynia z prostym brzegiem, niewyodrębnionym i lekko zaokrąglonym, wykonanego z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku, o powierzchni chropowatej barwy szaro-brunatnej (ryc. 41,1), b) ułamek naczynia z odciskami szczytków roślinnych na powierzchni z gliny z domieszką średnioziarnistą, barwy żółtawo-szarej, c) ułamek naczynia wykonanego z gliny z domieszką drobnoziarnistą, o powierzchni gładkiej, barwy czerwonej. Ułamek jest zdobiony poziomą listwą z ukośnymi nacięciami a poniżej podwójnym, krzyżującym się ornamentem meandrowym (ryc. 41, 2). Nr kat. 1950/1343.

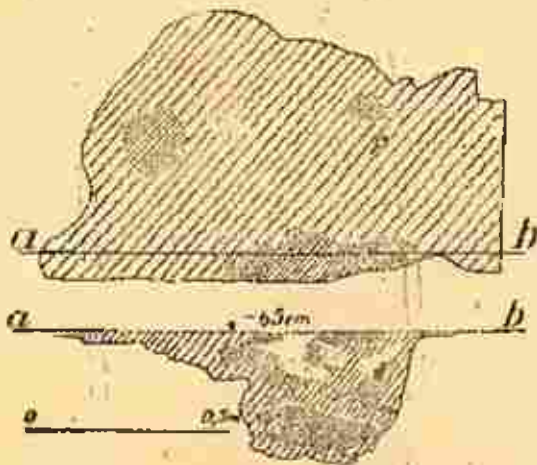
2. Nóż żelazny z obu stronnie, pod kątem prostym, wyodrębnionym trzpieniem i z prostym grzbietem. Wymiary: dług. 11,8 cm, szer. głowni 1,5 cm (ryc. 41,3). Nr kat. 1950/1344.

3. Grudki i kulki stopionego brązu pochodzące ze stopionych przedmiotów brązowych. Nr kat. 1950/1345.

4. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/1346.

Grób 24 (jamowy) — ar 74.

Jama grobowa pojawiła się na głębokości 65 cm od powierzchni współczesnej. Kształt jamy w rzucie poziomym był wydłużony, największa średnica wynosiła ok. 115 cm. Zabarwienie wypełniska jamy miało barwę brunatną. W przekroju pionowym jama posiadała kształt wydłużonej niecki. Od strony wschodniej dno jamy obniżało się wyraźnie, tworząc nieregularny owal. Głębokość jamy wynosiła 35 cm. Największa intensywność zabarwienia występowała na głębokości od 19 cm do 25 cm. Kości znajdowały się na powierzchni jamy oraz na dnie jamy. Największe skupienie kości znaleziono na głębokości 25—34 cm od powierzchni jamy (ryc. 42).

Ryc. 42. Plan i przekrój grobu 24. — Fig. 42. Plan et coupe de la tombe No 24.

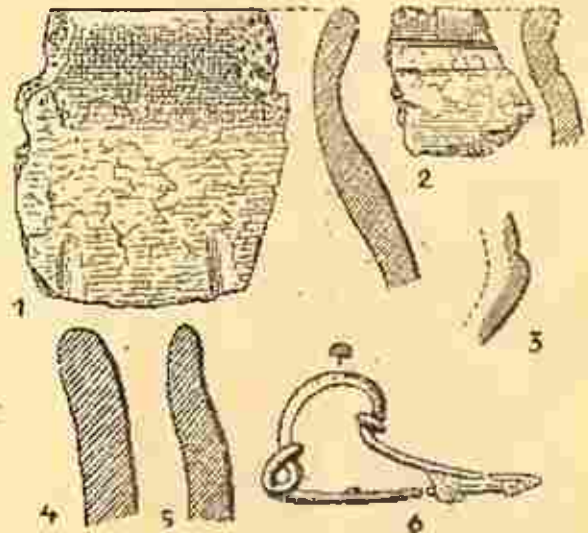
Inwentarz:

1. Kilkadziesiąt ułamków naczyń, wśród których wyróżnić można a) fragmenty pochodzące od dużego naczynia wykonanego z gliny z domieszką drobnoziarnistego piasku; powierzchnia brzośca chropo-

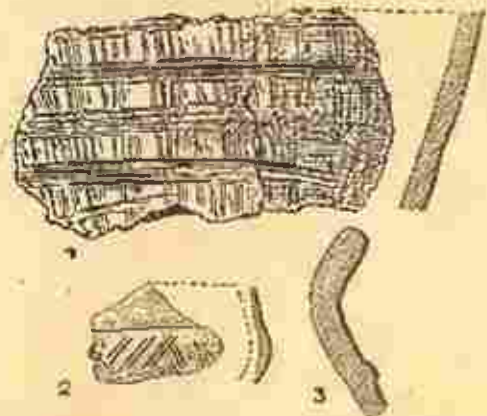
wata, obmazywana, partia przybrzeżna gładka, barwa powierzchni ceglasta (ryc. 43,5), b) fragment naczynia z brzoścem baniastym, z brzegiem lekko wychylonym na zewnątrz o powierzchni gładkiej, barwy szaro-brunatnej (ryc. 43,1), c) ułamek prostego brzośca ze słabo zaznaczoną, poziomo ściętą krawędzią; naczynie wykonano z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku, powierzchnia równa, barwa szaro-brunatna (ryc. 43,4), d) ułamki małej czarki z powierzchnią gładką, czernioną, u nasady szyjki zdobionej poziomą bruzdą (ryc. 43,3), e) ułamki naczynia o lekko wypukłym brzoścu, z brzegiem słabo wychylonym i krawędzią poziomo ściętą, barwy szaro-brunatnej (ryc. 43,2), f) ułamek silnie zniekształconej podstawy naczynia ostro profilowanego. Nr kat. 1950/1347.

2. Zapinka brązowa z ażurową nóżką, łukowato wygiętym kabląkiem, półkolistym w przekroju, zaopatrzoną poniżej zagięcia w płasko-kulisty guzek i czterozwojową sprężynę z dolną cięciwą. Wymiary: dług. 5,8 cm, wys. 2,5 cm (ryc. 43,6). Nr kat. 1950/1348.

3. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/1349.

Ryc. 43. Zawartość grobu 24. 1—5. Ułamki naczyń, 6. Zapinka brązowa. $\frac{2}{3}$ w. n. — Fig. 43. Contenu de la tombe No 24. 1—5. Fragments de vases, 6. Fibule en bronze. $\frac{2}{3}$ gr. nat.

Ryc. 44. Ceramika z grobu 25. 1 w $\frac{1}{3}$ w. n., 2—3 w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 44. Fragments de vases de la tombe No 25. 1 en $\frac{1}{3}$, 2—3 en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Grób 25 (jamowy) — ar 74.

Jama grobowa wystąpiła na głębokości 80 cm od powierzchni współczesnej. W przekroju pionowym jama posiadała kształt nieregularny, workowaty. Na spodzie jamy pojawiła się warstewka o zabarwieniu intensywnie brunatnym, znajdowały się tutaj nieliczne kości i kilkanaście ułamków naczyń glinianych (ryc. 45).

Inwentarz:

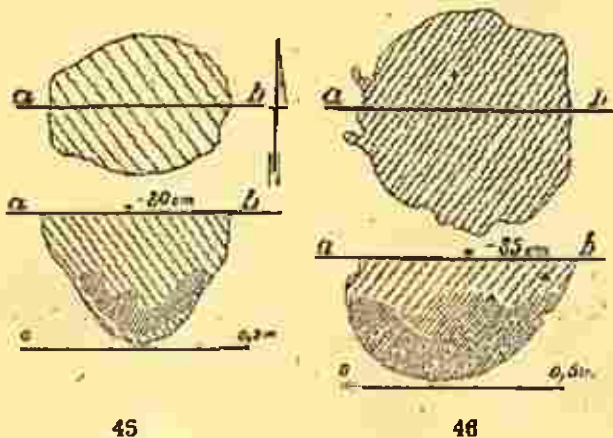
1. Kilka ułamków naczynia ze słabo wychylonym brzegiem i wyodrębnioną szyjką, zdobionego poziomą listwą o przekroju lukowatym. Naczynie wykonane było z gliny z domieszką miążkiego piasku, powierzchnia jest gładka, czerniona (ryc. 44,3). Nr kat. 1950/1350.

2. Fragment naczynia wykonanego z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku, zdobionego nieregularnymi, krzyżującymi się pod kątem prostym płytkimi bruzdami, wykonanymi wielozębnym narzędziem; powierzchnia chropowata, barwy brunatno-ceglastej (ryc. 44,1). Nr kat. 1950/1351.

3. Cztery ułamki przepalonych naczyń m. in. fragment małego naczynia zdobionego na brzuscu na przemian ukośnymi grupami bruzd. Gлина z domieszką miążkiego piasku, powierzchnia gładka (ryc. 44,2). Nr kat. 1950/1352.

4. Kilka kawałków stopionych przedmiotów z zielonego szkła. Nr kat. 1950/1353.

5. Kilka drobnych spalonych kości ludzkich i kawałki węgla drzewnego. Nr kat. 1950/1354.

Ryc. 45. Plan i przekrój grobu 25. Ryc. 46. Plan i przekrój grobu 27. — Fig. 45. Plan et coupe de la tombe No 25. Fig. 46. Plan et coupe de la tombe No 27.

Grób 26 (jamowy) — ar 86.

Grób odkryty w zniszczonej części cmentarzyska był silnie zniszczony. Średnica grobu wynosiła 25 cm. Między fragmentami naczyń znaleziono znaczną ilość spalonych kości.

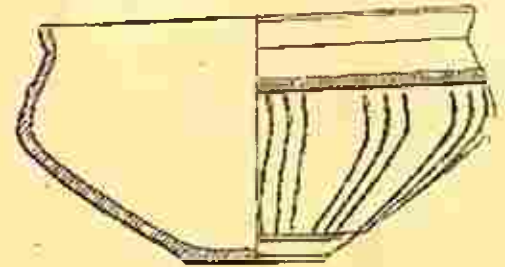
Inwentarz:

1. Czarka z dwustożkowatym brzuscem, bardzo słabo wyodrębnioną szyjką i słabo wychylonym brzegiem. Powierzchnia naczynia gładka, czerniona. Brzusiec zdobiony jest grupami bruzd, po trzy w grupie, zbiegającymi się promieniście ku poziomej bruzdzie umieszczonej tuż nad podstawą. U nasady szyjki znajduje się pozioma listwa zdobiona na przemian ukoś-

nymi nacięciami. Wymiary: śred. 17 cm, wys. 9 cm, śred. otw. 15,5 cm, dno 5 cm (ryc. 47,1). Nr kat. 1950/1355.

2. Grudka brązu pochodząca ze stopionego przedmiotu brązowego. Nr kat. 1950/1356.

3. Kilkanaście ułamków spalonych kości ludzkich. Nr kat. 1950/1357.

Ryc. 47. Czarka z grobu 26. $\frac{1}{4}$ w. n. — Fig. 47. Vase de la tombe No 26.

Grób 27 (jamowy) — ar 74

Jama grobowa wystąpiła na głębokości 85 cm pod powierzchnią współczesną, miała kształt kolisty, średnicę 48 cm. Zabarczenie wypełniska było intensywnie brunatne. Przekrój pionowy jamy posiadał kształt nieckowaty, głębokość jamy wynosiła 28 cm. Spód jamy posiadał intensywnie brunatne zabarwienie, tworzące pas o miąższości około 10 cm. Największe skupienie ułamków naczyń znajdowało się w wierzchniej partii jamy oraz na samym jej spodzie. Podobne rozmieszczenie wykazały również kości (ryc. 46).

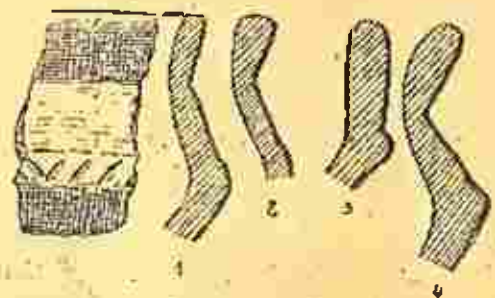
Inwentarz:

1. Kilkanaście ułamków naczyń wykonanych przeważnie z gliny z domieszką piasku, powierzchnia gładka, barwa jasno-brunatna lub ceglasta. Skorupy były w wielu wypadkach zniekształcone działalnością ognia. Wśród skorup wyróżnić można: a) fragmenty silnie profilowanej czarki zdobionej powyżej załomu poziomym pasmem złożonym z na przemian ukośnych grup nacięć (ryc. 48,1), b) ostro profilowanych naczyń i czarek (ryc. 48,2—4). Nr kat. 1950/1358.

2. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/1359.

Grób 28 (jamowy) — ar 74.

Jama grobowa zarysowała się na głębokości 85 cm od powierzchni, kształt jamy był w przybliżeniu elipsoidalny. Zabarczenie wypełniska było jasno-popie-

Ryc. 48. Ułamki naczyń z grobu 27. $\frac{1}{6}$ w. n. — Fig. 48. Fragments de vases de la tombe No 27. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

lato. Wypelnisko stanowiły, obok resztek stosu, nie-liczne kości spalone oraz ułamek naczynia.

Inwentarz:

1. Silnie przepalony ułamek naczynia pochodzący z załomu brzusca. Nr kat. 1950/1360.

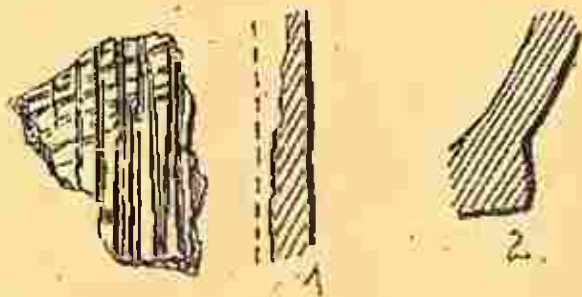
2. Kilkanaście ułamków przepalonych kości ludzkich. Nr kat. 1950/1361.

Grób 29 (jamowy) — ar 74.

Grób znajdował się w sąsiedztwie grobu 28. Zabarwienie wypelniska było bardzo słabe. W jamie znajdowało się duża ilość kości spalonych oraz kilka przepalonych ułamków naczyń.

Inwentarz:

1. Piętnaście ułamków naczyń w większości wypadków przepalonych i zniekształconych. Można wśród nich wyróżnić: a) ułamek naczynia zdobionego krzyżującymi się bruzdami wykonanymi narzędziem wielozębny. Domieszka w glinie składała się z drobnopiękniatego piasku, barwa powierzchni była jasno-brunatna (ryc. 49,1), b) ułamek przydennej partii

Ryc. 49. Profile ułamków naczyń z grobu 29. W. n. — Fig. 49. Fragments de vases de la tombe No 29. Gr. nat.

naczynia, dno lekko wyodrębnione, glina zawierała domieszki gruboziarnistego piasku, powierzchnia była chropowata, barwa powierzchni jasno-brunatna (ryc. 49,2), c) ułamek naczynia wykonanego z gliny z domieszką miążkiego piasku, powierzchnia naczynia gładka, barwy ceglastej. Nr kat. 1950/1362.

2. Kilkanaście dużych ułamków spalonych kości ludzkich. Nr kat. 1950/1363.

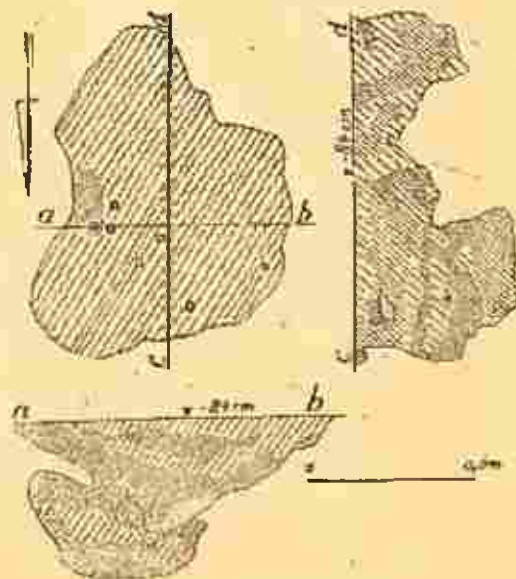
Grób 30 (jamowy) — ar 74.

Na głębokości 84 cm pod powierzchnią ukazała się glama o zabarwieniu jasno-brunatnym. Kształt jej był owalny, średnica wynosiła około 100 cm. W przekroju pionowym kształt jamy grobowej był nieregularny. Największa intensywność zabarwienia znajdowała się na głębokości od 15 do 38 cm. W tym miejscu znaleziono największe skupisko ułamków naczyń. W czasie eksploracji wykonano krzyżowy profil grobu. Na rysunku uwzględniono profile na liniach A—B i C—D (ryc. 50).

Inwentarz:

1. Kilkanaście ułamków naczyń, przeważnie przepalonych i zniekształconych. Wyróżnić wśród nich można: a) fragment dużego naczynia wykonanego z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku, powierzchnia chropowata, barwa powierzchni zewnętrznej

trzej ciemno-szara, naczynie zdobione ornamentem paznokciowym, b) ułamek ostro profilowanej czarki z gładką, jasno-brunatną powierzchnią, zdobioną powyżej załomu brzusca pasmem złożonym z na prze-

Ryc. 50. Plan i przekroje grobu 30. — Fig. 50. Plan et coupes de la tombe No 30.

mian ukośnych grup nacięć (ryc. 51,1), c) ułamek naczynia zdobionego poniżej nasady szyjki, wyodrębnionej dwustronnie poziomą bruzdą, pasmem wsuwanych w siebie kątów (ryc. 51,2), d) ułamek naczynia z kłankowato zgiętym uchem, rozszerzającym się u nasady, e) ułamek płaskiej, silnie zniekształconej w ogniu misy, f) ułamek stożkowatej podstawy naczynia wykonanego z gliny z domieszką miążkiego piasku, powierzchnia gładka, barwa jasno-brunatna (ryc. 51,8) oraz g) fragment górnej części naczynia wykonanego podobnie, brzusiec o łagodnym załomie, szyjka wyodrębniona poziomą bruzdą, krawędź zaokrąglona (ryc. 51,5,6). Nr kat. 1950/1364.

2. Nóżka brązowej zapinki z oczkami, zdobiona trzema parami wyłaczanych, koncentrycznych kółek (ryc. 51,3). Nr kat. 1950/1365.

3. Ułamek żelaznego okucia w postaci blaszki o owalnych końcach z tkwiącymi w niej nitami (ryc. 51, 10). Nr kat. 1950/1366.

4. Fragment przedmiotu żelaznego w postaci sztabki zwięzającej się ku jednemu końcowi, w przekroju prostokątnej. Wymiary: dług. zachowana 5,5 cm, szer. 0,7 cm, grub. 0,2 cm (ryc. 51,4). Nr kat. 1950/1367.

5. Kilka grudek i kulek pochodzących ze stopionych przedmiotów brązowych. Nr kat. 1950/1368.

6. Płaski przęślik gliniany wykonany z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku; powierzchnia nierówna, barwa szaro-brunatna. Wymiary: śred. 4,2 cm, (3,8 cm), wys. 1,2 cm, śred. otw. 0,8 cm (ryc. 51,11). Nr kat. 1950/1369.

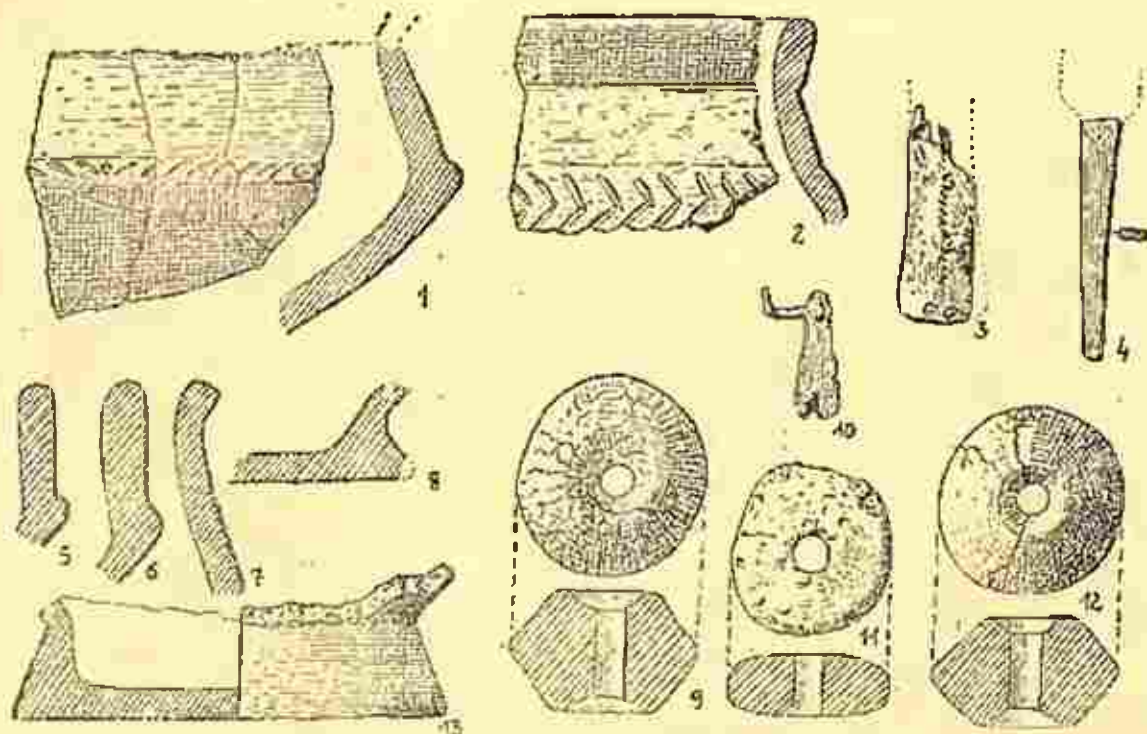
7. Dwustożkowaty przęślik gliniany z wklęsłymi płaszczyznami przyotworowymi, przepalony w ogniu. Wymiary: śred. 5 cm, wys. 2,7 cm, śred. otw. 0,8 cm (ryc. 51,12). Nr kat. 1950/1370.

8. Dwustożkowaty przęślik gliniany o łagodnym

załomie, przepalony, płaszczyzny przyotworowe wklęsłe. Wymiary: śred. 4,3 cm, wys. 2,8 cm, śred. otw. 0,8 cm (ryc. 51,9). Nr kat. 1950/1371.

9. Duża ilość spalonych kości ludzkich i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/1372.

3. Małe naczynko z wypukłym brzuścem. Największa wypukłość brzuśca umieszczona w $\frac{1}{3}$ wysokości naczynia. Podstawa naczynia nie wyodrębniona, wklęsła. Szyjka wyodrębniona od brzuśca półkolistą w przekroju listwą, brzeg prosty. Gлина z domieszką

Ryc. 51. Zawartość grobu 30. 1—2, 5—8 i 13. Ułamki naczyń, 3. Nóżka zapinki brązowej, 4. Fragment przedmiotu żel., 9—12. Prześliki, 10. Fragment okucia, $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 51. Contenu de la tombe 30. 1—2, 5—8 et 13. Fragments de vases, 3. Pied d'une fibule en bronze, 4. Fragment d'un objet de fer, 9—12. Fusairoles en argile, 10. Fragment d'une serrure. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Grób 31 (popielnicowy) — ar 84.

Na głębokości 40 cm pod powierzchnią współczesną wystąpiła plama o nieregularnych kształtach i intensywnie brązowym zabarwieniu. Średnica jamy wynosiła od 40 do 45 cm. Dokonano dwóch przekrojów. Kształt jamy w przekroju jest w przybliżeniu nieckowaty. Głębokość wynosiła 22 cm. Już na samym wierzchu jamy ukazały się ułamki naczyń oraz drobne kosteczki (ryc. 52).

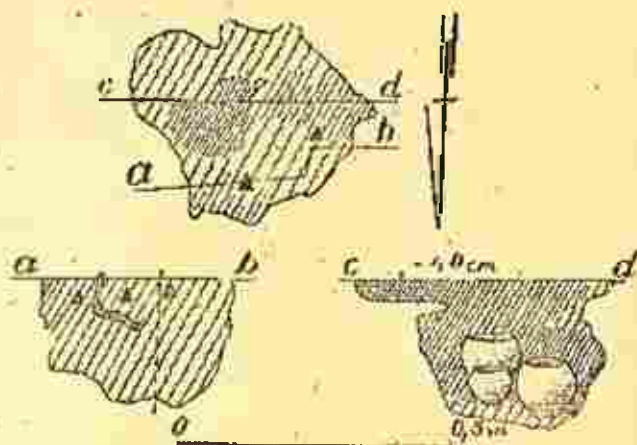
Inwentarz:

1. Popielnica dwustożkowata z łagodnym załomem brzuśca, ze słabo wyodrębnioną podstawą. Szyjka bardzo lekko wyodrębniona, zwężająca się, brzeg prosty, nie wyodrębniony, krawędź poziomo ścięta. Naczynie wykonane z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku, powierzchnia chropowata, barwa brązowo-szara. Powyżej załomu brzuśca występuje poziome pasmo ornamentu w postaci odcisków palca. Wymiary: śred. 22,5 cm, wys. 16,2 cm, śred. otw. 17,8 cm, dno 8,5 cm (ryc. 53,1). Nr kat. 1950/1373.

2. Małe, w przybliżeniu dwustożkowate naczynie z łagodnym załomem brzuśca, podstawa i szyjka niewyodrębniona, brzeg prosty, krawędź poziomo ścięta, wykonane z gliny z domieszką drobnoziarnistego piasku. Powierzchnia gładka, barwy czerwonawo-brunatnej. Wymiary: śred. 11,8 cm, wys. 8 cm, śred. otw. 9,2 cm, dno 7,3 cm (ryc. 53,6). Nr kat. 1950/1374.

miękkiego piasku, powierzchnia gładka, barwy jasno-brunatnej. Na załomie brzuśca umieszczono ornament w postaci nieregularnego meandra składającego się z delikatnych linii ujętych w dwa rzędy małych dołeczków. Wymiary: śred. 7,5 cm, wys. 5,2 cm, śred. otw. 5,4 cm, dno 2,8 cm (ryc. 53,7a i b). Nr kat. 1950/1375.

4. Kubek o łukowatym profilu ścianek, z silnie wy-

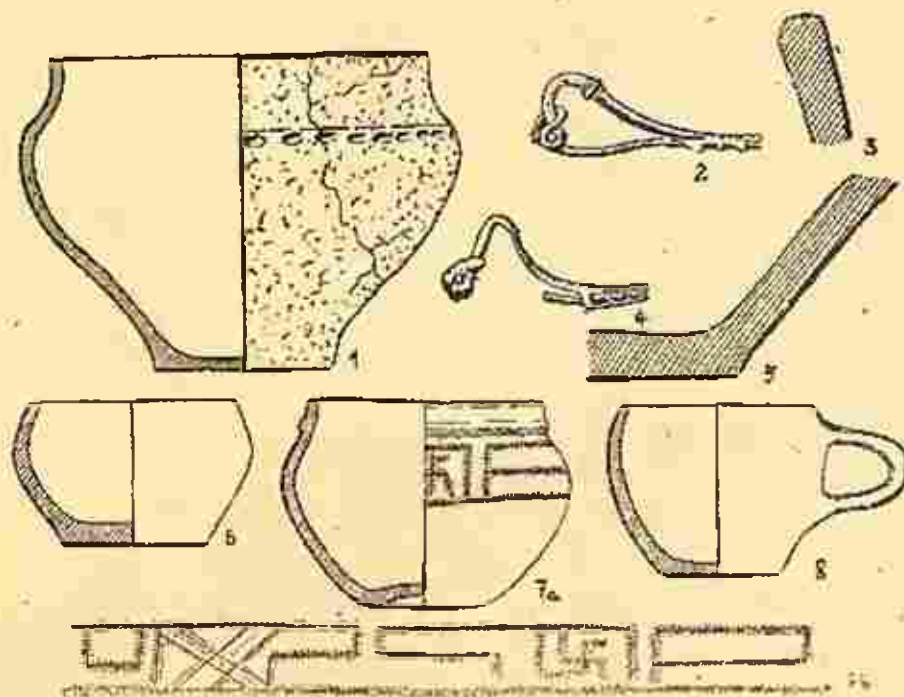
Ryc. 52. Plan i przekrój grobu 31. — Fig. 52. Plan et coupes de la tombe No 31.

ciągniętym uchem, rozszerzającym się u nasady. Tuż przy krawędzi, na uchu, widoczny jest ślad odcisku kełuka. Gлина posiada domieszkę średnioziarnistego piasku, powierzchnia chropowata barwy szaro-brunatnej. Wymiary: śred. 11 cm, wys. 8,2 cm, otw. 8,7 cm, dno 5,9 cm (ryc. 53,8). Nr kat. 1950/1376.

anatomiczny układ kości. W popielnicy znaleziono również dwie fibule oraz stopiony paciorek. Popielnica była obstawiona zniekształconymi w ogniu naczyńiami glinianymi (ryc. 54).

Inwentarz:

1. Waza (fragmentarycznie zachowana) dwustoż-

Ryc. 53. Zawartość grobu 31. 1. Popielnica, 2 i 4. Zapinki brązowe, 3 i 5. Ułamki naczyń. 6—7. Małe naczynka, 8. Kubek. 1 i 6—8 w $\frac{1}{4}$ w. n., reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 53. Contenu de la tombe No 31. 1. Urne cinéraire, 3 et 5. Fragments de vases, 2 et 4. Fibules en bronze, 6—8. Vases rituels. 1 et 6—8 en $\frac{1}{4}$ le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

5. Kilkanaście ułamków naczynia z prostym, niewyodrębnionym brzegiem o szorstkiej powierzchni barwy brunatnej (ryc. 53,3) oraz ułamki den naczyń grubościennych (ryc. 53,5). Nr kat. 1950/1377.

6. Zapinka brązowa z silnie wygiętym kabłąkiem zaopatrzonym w profilowany guzek poniżej zagięcia kabłąka. Kabłąk w części między nóżką a guzkiem ma przekrój rombowski. Zapinka jest jednoczęściowa, z dolną cięciwą, posiada czterozwojową sprężynę i ażurową pochewkę. Wymiary: długość 5,8 cm, wysokość 2 cm (ryc. 53,2). Nr kat. 1950/1378.

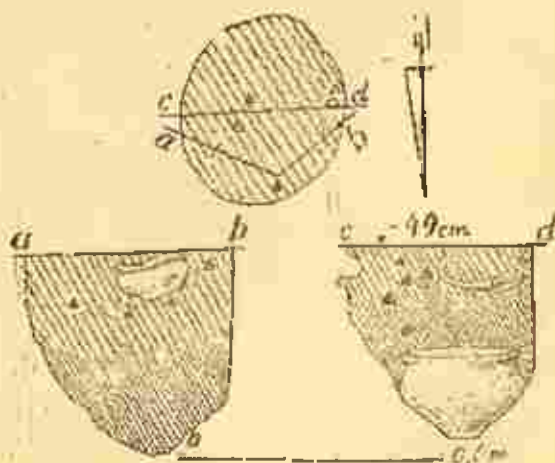
7. Zapinka brązowa z bardzo silnie wygiętym kabłąkiem, daszkowatym w przekroju. Pochewka ażurowa. Główna stopiona. Wymiary: długość 5 cm, wys. 2,3 cm (ryc. 53,4). Nr kat. 1950/1379.

8. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/1380.

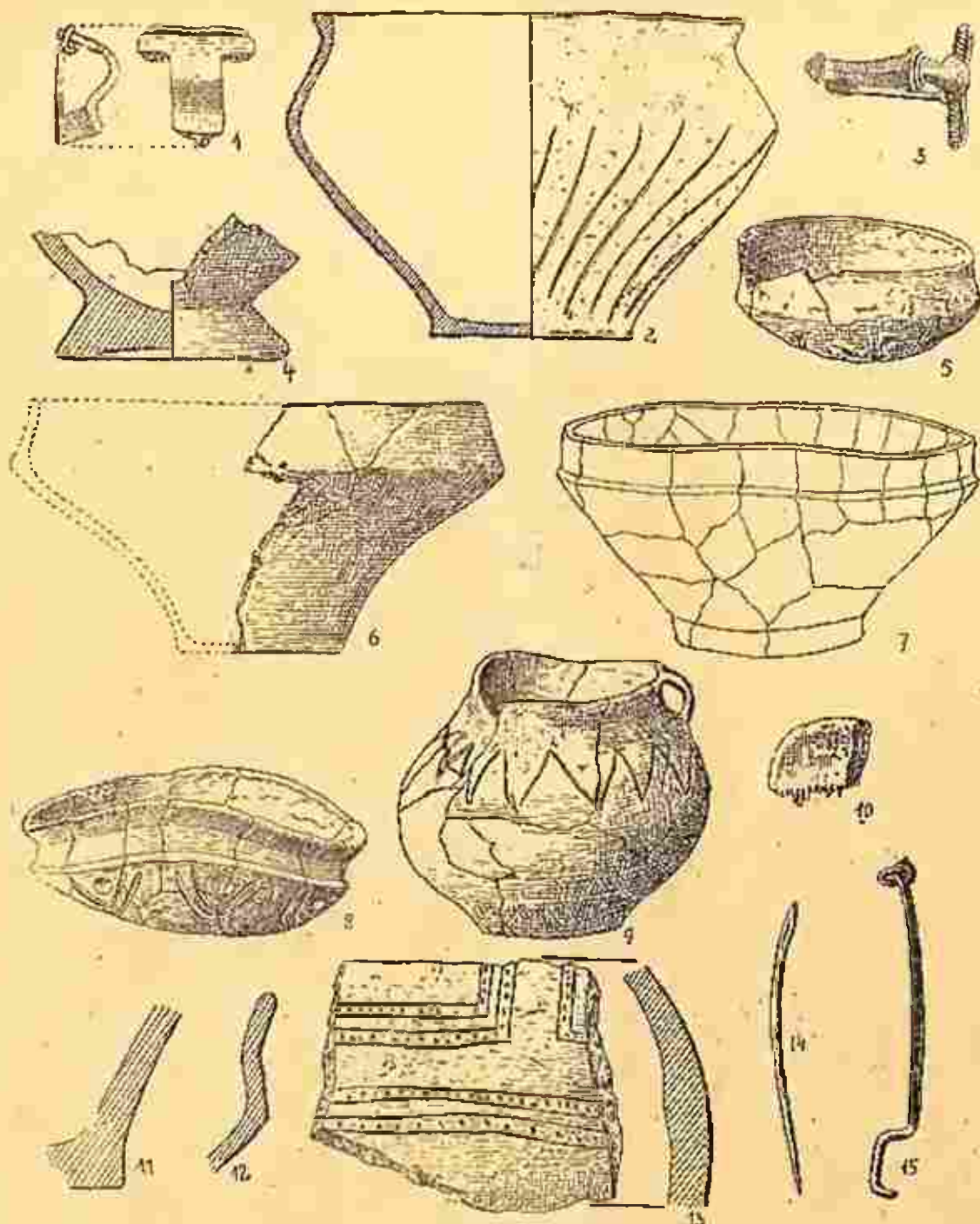
Grób 32 (popielnicowy) — ar 74.

Na głębokości 49 cm pod powierzchnią współczesną ukazała się jasno-popielata plama kolistego kształtu o średnicy 35 cm. Dokonano tutaj dwóch przekrojów równoległych do siebie. W przekroju jama posiadała kształt workowaty. Głębokość jamy wynosiła 40 cm. Brzeg popielnicy ukazał się na głębokości około 20 cm. Kości występowały poza popielnicą bardzo rzadko, w popielnicy od głębokości 3—4 cm. Zaobserwowano

kowata, z silnie przewężoną dolną partią brzusca, podstawa niewyodrębniona, brzeg prosty, powierzchnia gładka, czerniona, niezdobiona. Gлина z domieszką drobno-ziarnistego piasku. Wymiary: śred. 27 cm, wys. 14,2 cm, śred. otw. 25 cm, dno 9,5 cm (ryc. 55, rys. 6). Nr kat. 1950/1381.

Ryc. 54. Plan i przekroje grobu 32. Fig. 54. Plan et coupes de la tombe 32.

Ryc. 55. Zawartość grobu 32. 1 i 3. Zapinki żel., 2. Popielnica, 4—9 i 11—13. Przystawki i ułamki ich, 10. Część grzebienia kościanego, 14. Tęgła żel., 15. Klucz żel., 2, 6 i 9 w $\frac{1}{4}$, 7—8 w $\frac{1}{2}$, reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 55. Contenu de la tombe No 32. 1 et 3. Fibules en fer, 2. Urne cinéraire, 4—9 et 11—13. Vases rituels et fragments de vases, 10. Fragment d'un peigne en os, 14. Aiguille en fer, 15. Clef en fer. 2, 6 et 9 en $\frac{1}{4}$, 7—8 en $\frac{1}{2}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

2. Popielnica dwustczkowata z wyodrębnioną podstawą i słabo wyodrębnionym brzegiem. Gлина z domieszką gruboziarnistego piasku, powierzchnia chropowata barwy szaro-brunatnej. Dolna partia brzuśca pokryta lekko ukośnie biegnącymi, nieregularnymi bruzdami. Wymiary: śred. 29,9 cm, wys. 19 cm, śred. otw. 24,9 cm, dno 12 cm (ryc. 55,2). Nr kat. 1950/1383

3. Mała czarka silnie zniekształcona w ogniu z półkulistym brzuścem i wgniecionym dnem, z niską, zwę-

żającą się szyjką i brzegiem wychylonym na zewnątrz. Szyjka wyodrębniona od brzegu i od brzuśca poziomymi liniami. Brzusiec tuż poniżej załomu zdobią odciski palca otoczone dwiema półkolistymi bruzdami. Wymiary: wys. 6,3 cm, śred. otw. 16×11 cm, dno 2,5 cm (ryc. 55,8). Nr kat. 1950/1382.

4. Czarka na lekko stożkowej podstawie, z ostrym załomem brzuśca, z prostym, niewyodrębnionym brzegiem. Zniekształcona w ogniu, zrekonstruowana i uzupełniona gipsem. Powierzchnia gładka, barwa

szaro-brunatna. Wymiary: śred. 19 cm, śred. otw. 19 cm, wys. 10 cm, dno 8 cm (ryc. 55,7). Nr kat. 1950/1384.

5. Naczynie silnie zniekształcone, brzusiec lekko baniasty, podstawa nie wyodrębniona, brzeg wychylony. Poniżej krawędzi umieszczono małe, grube ucho, kolankowato zgięte i rozszerzone u nasady. Na zalomie brzuśca umieszczono pojedynczą linię zygzakowatą. Wymiary: śred. 21,5 cm, wys. 13,5 cm, śred. otw. 21 cm, dno 8 cm (ryc. 55,9). Nr kat. 1950/1385.

6. Mała czarka silnie zniekształcona, zrekonstruowana i uzupełniona gipsem. Wymiary: śred. 7,5 cm, wys. 4 cm (ryc. 55,5). Nr kat. 1950/1386.

7. Kilka skorup przepalonych i zniekształconych. Można wśród nich wyróżnić fragmenty ostro profilowanych czarek (ryc. 55,12), stożkową podstawę czarki (ryc. 55,4), fragment naczynia zdobionego meandrem złożonym z dwóch linii i pasma punktów, umieszczonego między nimi (ryc. 55,13) oraz fragment naczynia zdobionego dwiema liniami poziomymi i umieszczonymi między nimi na przemian ukośnymi nacięciami. Nr kat. 1950/1387.

8. Kluczyk żelazny wykonany z taśmy, koniec zwiniony w uszko, zaopatrzony w kółko do zawieszania. Wymiary: dług. 15,5 cm, szer. taśmy 0,5 cm (ryc. 55,15). Nr kat. 1950/1388.

9. Zapinka żelazna, silnie profilowana z kilkudziesięciu grzebieniem na kablaku i końcu nóżki, sprężyna 18 zwojowa z górną cięciwą, przytrzymywana haczykiem. Daszkowaty w przekroju kablak zdobiony poprzecznymi żłobkami, trąbkowata główka zdobiona kątami wsuwanymi. Kolec odłamany. Wymiary: wys. 2,5 cm, dług. 4,4 cm (ryc. 55,3). Nr kat. 1950/1389.

10. Zapinka żelazna z taśmowatym kablakiem, z główką w kształcie prostokątnej płytki, na bokach płytki znajdowały się nacięcia służące do umocnienia cięciwy, sprężyna znajduje się po wewnętrznej stronie płytki, pochewka wąska, wysunięta ku przodowi. Wymiary: wys. 2,0 cm, dług. 3,4 cm (ryc. 55,1). Nr kat. 1950/1390.

11. Igła żelazna z wąskim uchem, nieco zgięta. Wymiary: dług. 9,0 cm (ryc. 55,14). Nr kat. 1950/1391.

12. Fragment kościanego, jednoczęściowego grzebienia z półkolistym grzbietem (ryc. 55,10). Nr kat. 1950/1392.

13. Stopione szkło szedynowej barwy pochodzi prawdopodobnie ze stopionych paciorków. Nr kat. 1950/1393.

14. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/1394.

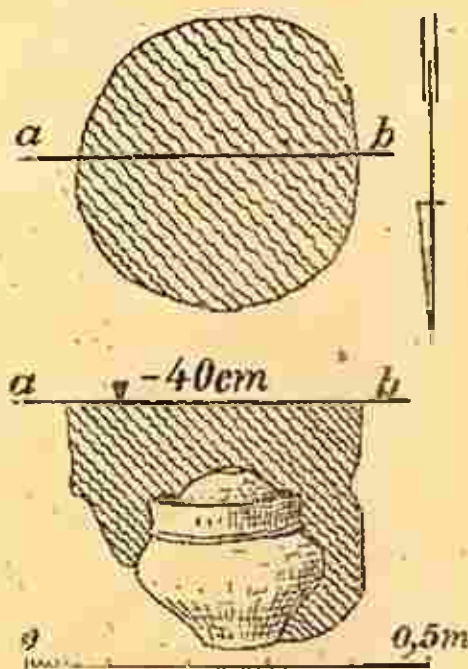
Grób 33 (popielnicowy) — ar 74.

Na głębokości 40 cm pod powierzchnią ukazała się intensywnie brunatna plama, kolistego kształtu. Średnica plamy wynosiła 35 cm. Na głębokości 12 cm od powierzchni jamy ukazał się brzeg popielnicy. W popielnicy znajdowała się miseczka odwrócona dnem do góry. Przy samej powierzchni jamy, w części połud. zach. znajdował się bokiem ułożony kubek. Kości w popielnicy znaleziono niewiele. Wśród kości znaleziono ułamek przedmiotu brązowego. W przekroju kształt jamy był nieckowaty, głębokość wynosiła 30 cm. Zabarwienie wypełniska jamy było w dolnych partiach szaro-popielate, w górnych — brązowe (ryc. 56).

Inwentarz:

1. Dwustożkowate naczynie z przewężoną dolną częścią brzuśca, z szyjką wyodrębnioną poziomym wałkiem i lekko wygiętym brzegiem posiada zaokrągloną krawędź; powierzchnia gładzona i czerniona. Wymiary: śred. 21 cm, wys. 14,6 cm, śred. otw. 16,6 cm, dno 11,0 cm (ryc. 57,1). Nr kat. 1950/1395.

2. Czarka profilowana z dnem wgniecionym do środka, brzusiec zdobiony ukośnymi szeregami dołków ujętych dwustronnie liniami, powierzchnia chropowata, szaro-brunatna, przepalona. Wymiary: wys.

Ryc. 56. Plan i przekrój grobu 33. — Fig. 56. Plan et coupe de la tombe No 33.

6,0 cm, śred. otw. 10,8 cm, dno 5,6 cm (ryc. 57,2). Nr kat. 1950/1396.

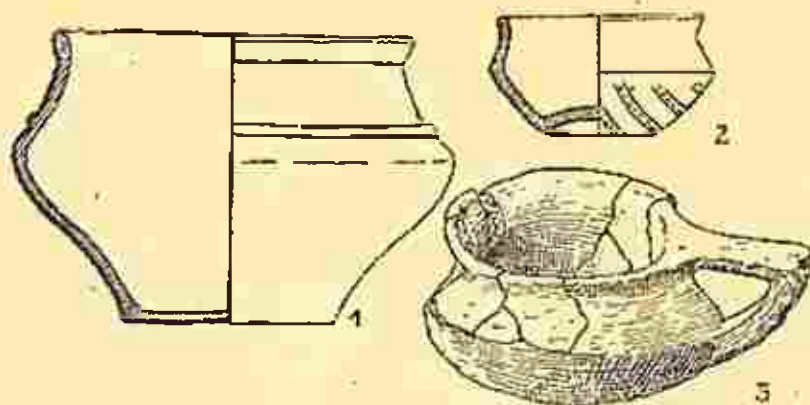
3. Kubek z półkulistym brzuścem i wygiętym brzegiem zaopatrzony w taśmowate ucho, spękany i zniekształcony działalnością ognia; powierzchnia szorstka, szaro-brunatna. Wymiary: wys. 6,8 cm (ryc. 57,3). Nr kat. 1950/1397.

4. Fragment przedmiotu brązowego. Nr kat. 1950/1398a.

5. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/1398.

Grób 34 (popielnicowy) — ar 74.

Na głębokości 35 cm pod powierzchnią współczesną ukazała się plama kolistego kształtu o zabarwieniu jasno-brunatnym. Średnica jej wynosiła 26—38 cm. Dokonano dwóch równoległych do siebie przekrojów. Przy pierwszym ukazało się zdeformowane naczynie i fragmenty innych naczyń. Na linii następnego przekroju ukazała się popielnica otoczona ułamkami naczyń. Wewnątrz popielnicy znaleziono dość znaczną liczbę kości spalonych oraz kawałków stopionego szkła. Kształt jamy w przekroju pionowym był workowaty. Głębokość jamy wynosiła około 50 cm. Wypełnisko jej stanowiła piaszczysta ziemia

Ryc. 57. Ceramika z grobu 33. 1—2 w $\frac{1}{4}$ w. n., 3 w $\frac{1}{3}$ w. n. — Fig. 57. Vases de la tombe No 33. 1—2 en $\frac{1}{4}$, 3 en $\frac{1}{3}$ gr. nat.

jasno-brunatna i ciemno-popielata przemieszana z węgielkami i drobnymi ułamkami kości spalonych (ryc. 58).

Inwentarz:

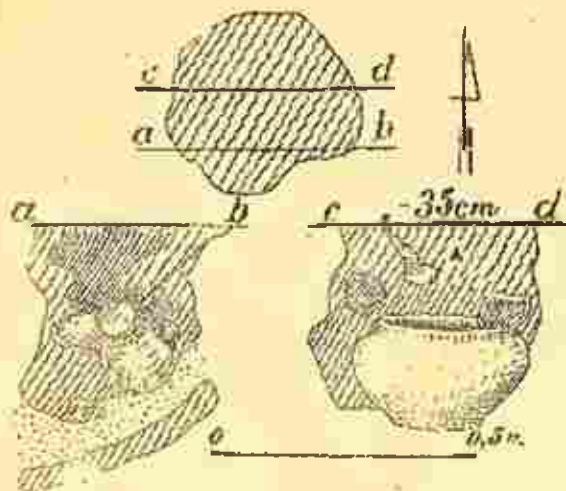
1. Popielnica szerokootworowa z zaokrąglonym załamem brzuśca umieszczonym mniej więcej w $\frac{2}{3}$ wysokości naczynia. Brzeg wychylony, podstawa słabo wyodrębniona, powierzchnia chropowata zdobiona ornamentem paznokciowym. Przy brzegu i podstawie powierzchnia popielnicy jest wygładzana, kolor popielnicy brunatno-żółty. Wymiary: śred. 29 cm, wys. 21,8 cm, śred. otw. 24,4 cm, dno 14,8 cm. Nr kat. 1950/1399.

2. Czarka ostro profilowana, silnie zniekształcona, zachowana fragmentarycznie. Nr kat. 1950/1400.

3. Ułamki czarki z półkulistym brzuścem, przepalone i zniekształcone. Nr kat. 1950/1401.

4. Ułamki czarki z półkulistym brzuścem i wychyloną krawędzią, poniżej brzegu umieszczono poziome pasmo ukośnych nacięć ujętych dwiema poziomymi liniami. Naczynie zniekształcone działaniem ognia. Nr kat. 1950/1402.

5. Fragmenty naczynia z brzuścem w przybliżeniu kulistym oraz ułamki innych naczyń przepalonych i zniekształconych. Nr kat. 1950/1403.

Ryc. 58. Plan i przekroje grobu 34. — Fig. 58. Plan et coupes de la tombe No 34.

6. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/1405.

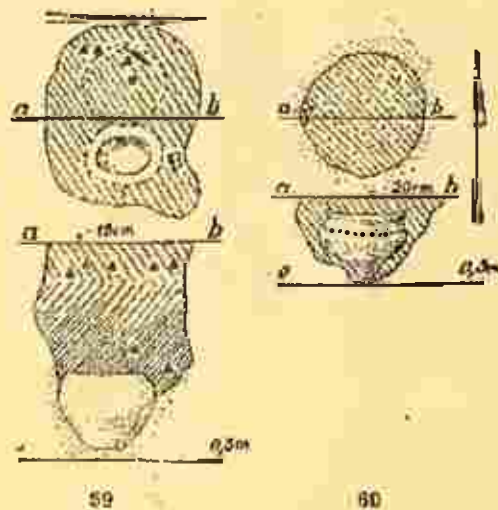
Grób 35 (popielnicowy) — ar 84.

Na głębokości 15 cm pod powierzchnią współczesną ukazała się jasno-popielata plama w kształcie koła. Średnica jamy wynosiła 37 cm (ryc. 59). Na głębokości 30 cm ukazał się brzeg umba tarczy, poniżej grot oszczepu tkwiący głęboko w nie naruszonym piasku. Pod umbem znajdował się imacz tarczy i drugi, mniejszy grot oszczepu. Obok umba, na zdeformowanej skorupie, leżała sprzączka do pasa. Ponad umbem leżały skorupy pochodzące od naczyń zdeformowanych działaniem ognia.

Inwentarz:

1. Popielnica szerokootworowa z brzuścem w przybliżeniu kulistym, podstawa słabo wyodrębniona, brzeg niewyodrębniony. Powierzchnia chropowata, barwa jasno-szara. Wymiary: śred. 26 cm, wys. 18 cm, śred. otw. 21,4 cm, dno 13,2 cm (ryc. 61,21) Nr kat. 1950/1407.

2. Czarka ostro profilowana, na podstawie stożkowej, powierzchnia gładzona, barwa szaro-brunatna.

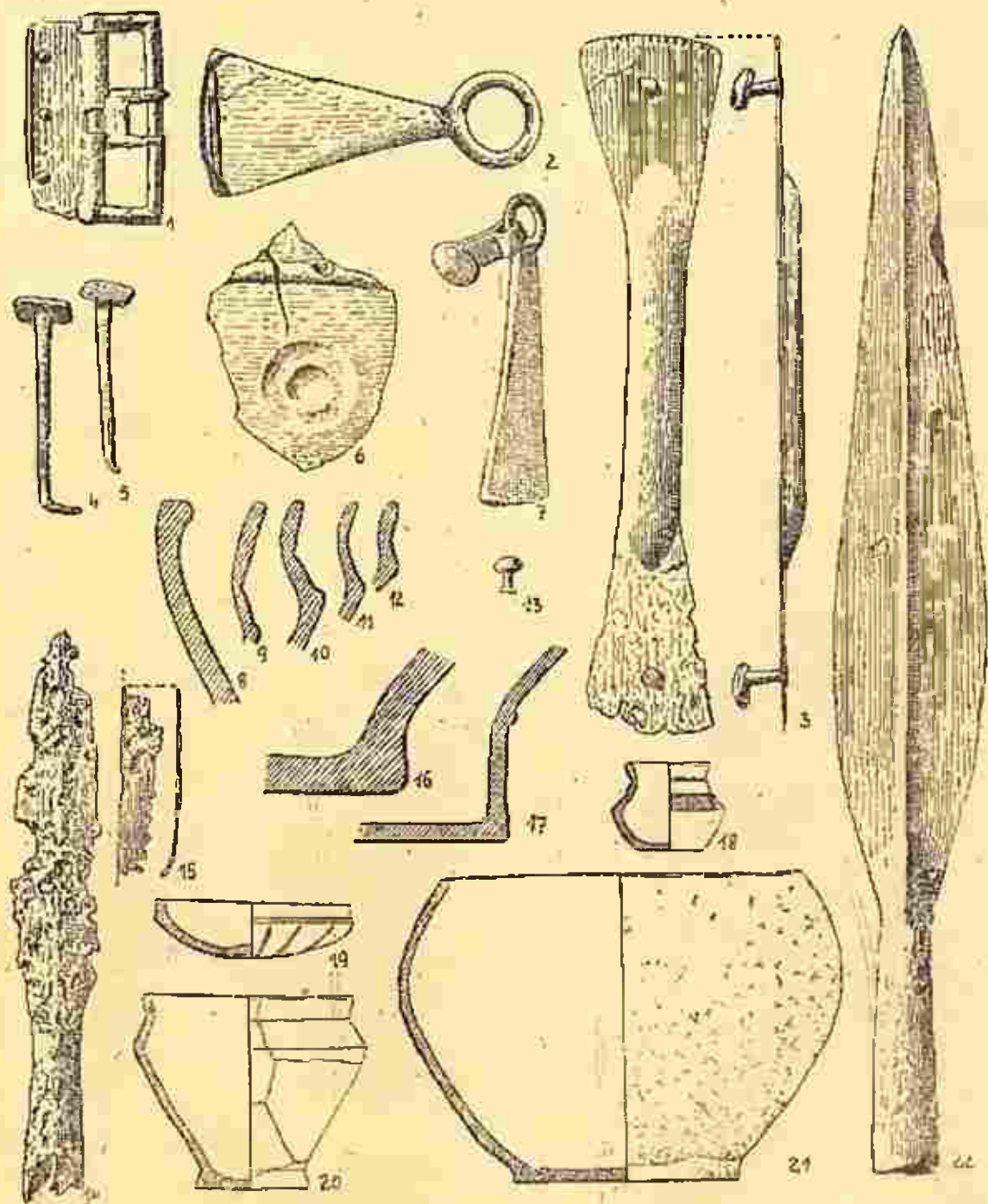
Ryc. 59. Plan i przekrój grobu 35. Ryc. 60. Plan i przekrój grobu 36. — Fig. 59. Plan et coupe de la tombe No 35. Fig 60. Plan et coupe de la tombe No 36.

Wymiary: śred. 14 cm, śred. otw. 12,4 cm, wys. 11,2 cm, dno 6,5 cm (ryc. 61,20). Nr kat. 1950/1407.

3. Mała czarka z półkulistym brzuskiem i wgniecionym dnem, cylindryczny brzeg nieznacznie wyodrębniony, brzusiec zdobiony lekko ukośnymi żłobkami. Wymiary: wys. 3,3 cm, śred. otw. 11,3 cm, dno 2,4 cm (ryc. 61,19). Nr kat. 1950/1408.

4. Małe, dwustożkowate naczynie ze zważającą się szyjką i brzegiem słabo wychylonym. Brzusiec powyżej załomu zdobiony pasmem złożonym z grup pionowych i ukośnych kresek. Powierzchnia gładzona, barwa brunatno-ceglasta. Wymiary: śred. 6,2 cm, wys. 5,4 cm, śred. otw. 5,0 cm, dno 3,8 cm (ryc. 61,18). Nr kat. 1950/1409.

5. Kilkadziesiąt ułamków naczyń (ryc. 61,8,9) i czarek ostro profilowanych (ryc. 61,10—12), w tym zdobnicze kolistymi dołkami i pionowymi żłobkami, grupami pionowych kresek, itp. Fragment naczynia wykonanego z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku, powierzchnia chropowata, jasno-brunatnej barwy,

Ryc. 61. Zawartość grobu 35. 1. Sprzączka żel., 2. Żel. okucie pasa, 3. Imacz żel., 4—5 i 13. Gwoździe żel., żmit, 6,8—12 i 16—17. Ułamki naczyń, 7. Krzesiwo żel., 14. Głównia noża żel., 15. Głównia noża żel., 19—21. Popielnica i naczynia. 19—21 w $\frac{3}{4}$ w. n., reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 61. Contenu de la tombe No 35. 1. Boucle de ceinture en fer, 2. Ferrure d'une ceinture en fer, 3. Poignée de bouclier en fer, 4—5 et 13. Clous et rivets en fer, 6,8—12 et 16—17. Fragments de vases, 7. Briquet en fer 14 et 22. Pointes de lance en fer, 15. Fragment d'un couteau en fer, 19—20. Vases rituels, 21. Urne cinéraire. 19—21 en $\frac{3}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

zdobiona kolistymi wgłębieniami ryc. 61,6). Fragmenty den pochodzące od naczyń cienkościennej i grubościennych (ryc. 61,16,17). Nr kat. 1950/1410.

6. Znaczna ilość spalonych kości ludzkich. Nr kat. 1950/1411.

7. Umbo tarczy bardzo silnie zniszczone przez rdzę, posiada charakterystyczny wysoki kołec zakończony płaskim guzkiem. Nr inw. 1950/1222.

8. Imacz żelazny półkolisty w przekroju, z trapezowato rozszerzającymi się płaskimi płytkami zaopatrzonymi w nity z półkulistymi główkami. Wymiary: długość 20,5 cm, szer. 1,8 cm, szer. płytek 4,2 cm, długość trzpienia nitu 1 cm (ryc. 61,3). Nr inw. 1950/1222.

9. Żelazny grot oszczepu z długim, liściowatym ostrzem i ostrym żeberkiem środkowym, tulejka krótka o przekroju kolistym, grot lekko wygięty, tulejka posiada dwa otwory na nit. Wymiary: długość 33 cm, szer. 1,5 cm (ryc. 61,22). Nr inw. 1950/1222.

10. Żelazny grot oszczepu z liściowatym ostrzem o soczewkowatym przekroju przy końcu ostrza, daszkowatym u nasady tulei, która ma przekrój kolisty. Grot jest silnie zniszczony przez rdzę. Wymiary: długość 16,8 cm, szer. 2,6 cm (ryc. 61,14). Nr inw. 1950/1222.

11. Ułamek silnie zniszczony przez rdzę główki noża żelaznego (ryc. 61,15). Nr inw. 1950/1222.

12. Krzesiwo żelazne, w kształcie płytki w przybliżeniu trapezowatej, z kółkiem do zawieszania i przytwierdzonym do niego okuciem z nitami o dużej, kolistej główce. Wymiary: długość 8,9 cm, szer. 2,9 cm. Nr inw. 1950/1222 (ryc. 61,7).

13. Sprzączka do pasa, ramowata, wykonana z półkolistej w przekroju taśmy, z końcami zwiniętymi dookoła osi, na której zahaczony jest podwójny kołec oraz okucie pasa z tkwiącymi w nim trzema nitami. Wymiary: długość 6,1 cm, szer. 4,0 cm (ryc. 61,1). Nr inw. 1950/1222.

14. Żelazne okucie końca pasa w postaci dwóch trapezowatych w przybliżeniu płytek połączonych na węższym końcu, skutych i zakończonych kółkiem. Wymiary: długość 10 cm, szer. 4,1 cm, śred. kółka 2,6 cm (ryc. 61,2). Nr inw. 1950/1222.

15. Dwa gwoździe żelazne z kwadratowymi, płaskimi główkami, trzpienie o kolistym przekroju, końce zagięte pod kątem prostym. Wymiary: długość około 7 cm, główka 1,0×1,0 cm (ryc. 61,4,5). Nr inw. 1950/1222.

16. Mały nit żelazny z półkulistą główką. Wymiary: długość 0,9 cm (ryc. 61,13). Nr inw. 1950/1222.

Grób 36 (popielnicowy) — ar 84/85.

Na głębokości 20 cm pod powierzchnią współczesną ukazała się jasno-popielata plama o kształcie wyraźnie kolistym, nieznacznie odcinająca się od otaczającej ją warstwy żółtego piasku. Średnica plamy wynosiła 30 cm. Na powierzchni jamy występowały drobne kosteczki. Na głębokości 3 cm natrafiono na brzeg popielnicy. Przy nożce naczynia znaleziono brązową zapinkę. W popielnicy znajdowały się 2 okucia żelazne, przęślik gliniany, sprężyna szkatułki, klucz i okucie żelazne. Niżej znaleziono stopione paciorki szklane, a na głębokości 12 cm grzebień kościelany. Jama w przekroju pionowym posiadała kształt workowaty, głębokość wynosiła 20 cm (ryc. 60).

Inwentarz:

1. Popielnica szerokośćwarowa z łagodnym zało-

mem brzuśca i prostym, zgrubiałym brzegiem. Nacząnie wykonane jest z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku, powierzchnia chropowata, barwa brunatno-szara. Powierzchnia zdobiona jest ornamentem paznokciowym. Wymiary: śred. ok. 29 cm, śred. otw. 24 cm, wys. 21,6 cm, dno 14,8 cm (ryc. 62,2). Nr inw. 1950/1222.

2. Kilka fragmentów naczyń przepalonych i zniekształconych. Wyróżnić wśród nich można: a) fragmenty naczyń cienkościennej pochodzące od ostroprofilowanych czarek (ryc. 62,7,8,10) i czarek z półkulistym brzuścem (ryc. 62,6) oraz od naczynia z banastym brzuścem zdobionym pionowymi żłobkami (ryc. 62,9), b) fragmenty naczyń grubościennych m. in. pochodzące od naczynia zdobionego ornamentem paznokciowym (ryc. 62,15). Nr kat. 1950/1412.

3. Okucie żelazne od zamka szkatułki w postaci prostokątnej płytki, zaopatrzone w gwoździe do przytwierdzenia. Wymiary: długość 7,6 cm, szer. 2,6 cm (ryc. 62,13). Nr kat. 1950/1414.

4. Klucz żelazny, taśmowaty, z końcem zwiniętym w uszko. Wymiary: długość 11,9 cm (ryc. 62,11). Nr kat. 1950/1413.

5. Sprężyna do zamka szkatułki wykonana z taśmy żelaznej. Wymiary: długość 7,3 cm. Nr kat. 1950/1415 (ryc. 62,12).

6. Dwa okucia żelazne złożone z dwóch płytek prostokątnych połączonych nitami. Wymiary: 1) długość 7,2 cm, szer. 0,9 cm, 2) długość 4,8 cm, szer. 1,1 cm (ryc. 62,3,4). Nr kat. 1950/1416.

7. Zapinka brązowa ze zważającym się kabląkiem, oddzielonym małym guzkiem od nóżki, sprężyna chromiona dwoma kapturkami, kabląk zdobiony trzema pasmami złożonymi z dwóch linii małych dołków. Wymiary: wys. 1,2 cm, długość 3,0 cm (ryc. 62,14). Nr kat. 1950/1417.

8) Przęślik gliniany, dwustożkowy, silnie przepalony i zniekształcony. Wymiary: wys. 2,7 cm (ryc. 62,5). Nr kat. 1950/1418.

9. Przęślik gliniany, płaskokulisty, z wklęsłymi powierzchniami przyotworowymi, zdobiony pionowymi bruzdami. Wymiary: śred. 2,3 cm, wys. 1,4 cm (ryc. 62,1). Nr kat. 1950/1419.

10. Grudki stopniowego szkła barwy zielonej. Nr kat. 1950/1420.

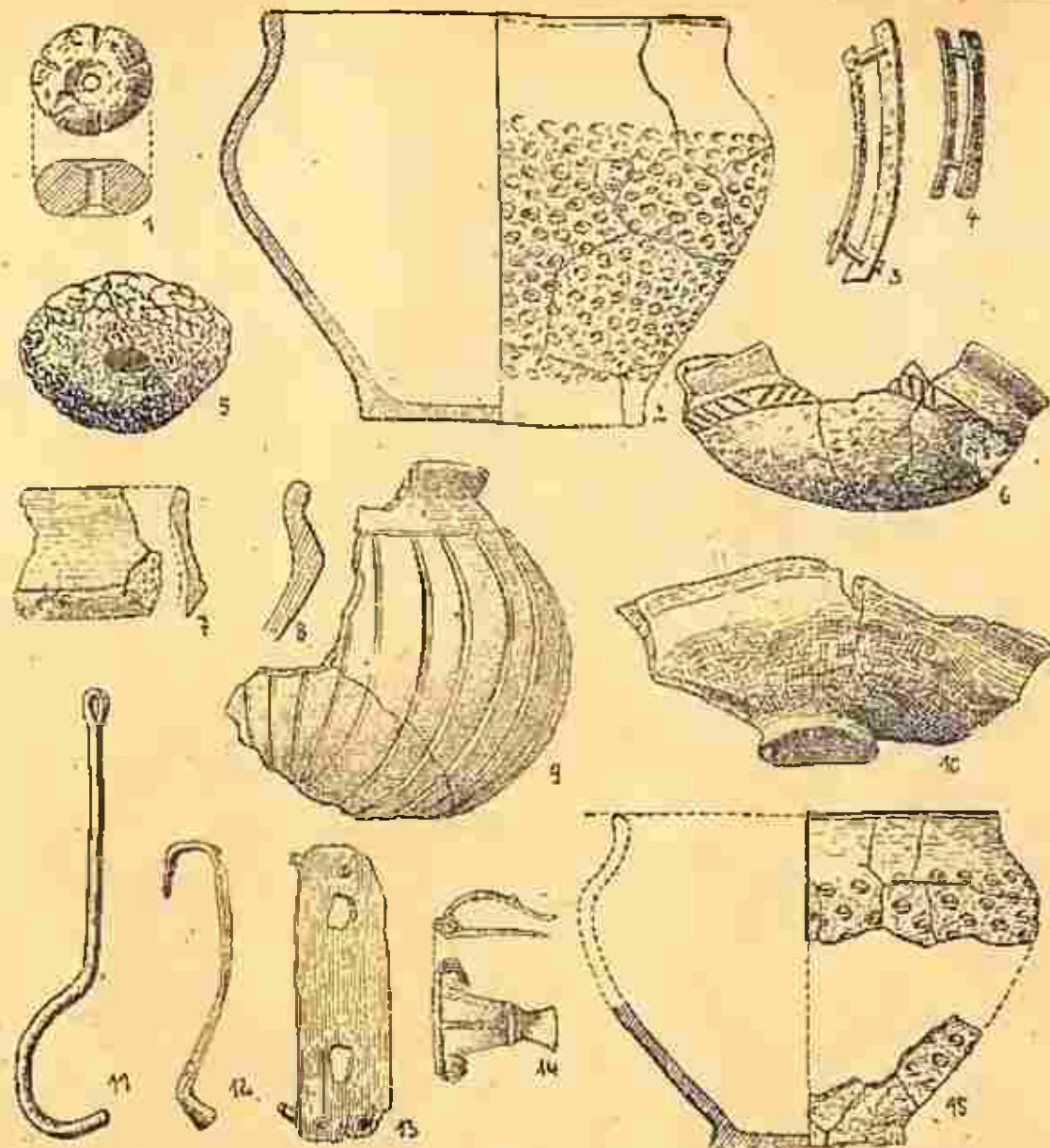
11. Duża ilość spalonych kości ludzkich. Nr kat. 1950/1420a.

Grób 37 (jamowy) — ar 63.

Na głębokości 77 cm pod powierzchnią współczesną wystąpiła plama nieregularnego kształtu. Wymiary: śred. około 56 cm. Zabarwienie plamy było intensywnie brunatne. W przekroju pionowym kształt jamy był nieckowaty. Głębokość jamy wynosiła 12 cm. W jamie znaleziono dość dużą ilość kości, ułamków naczyń i przedmiotów metalowych (ryc. 63).

Inwentarz:

1. Kilkadziesiąt ułamków naczyń przepalonych w ogniu m. in. a) fragment brzegu naczynia wykonanego z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku, powierzchnia lekko wygładzona barwy jasno-brunatnej. Brzusiec zdobiony ukośnymi kreskami (ryc. 64,1), b) fragment naczynia z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku, powierzchnia chropowata barwy jasno-brunatnej, brzeg lekko wychylony w stronę

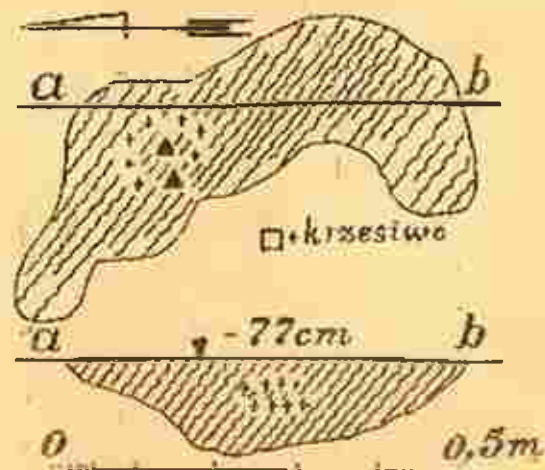

Ryc. 62. Zawartość grobu 36. 1, 5. Prześliki gliniane, 2, 6—10 i 15. Popielnica i naczynia, 3—4. Okucia żel., 11. Kluczyk żel., 12. Sprężyna żel., 13. Okucie szkatułki, 14. Zapinka brąz. 2, 6, 10, 15 w $\frac{1}{4}$ w. n., 9 w $\frac{1}{2}$ w. n., reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — 62. Contenu de la tombe No 36. 1 et 5. Fusaïoles en argile, 2, 6—10 et 15. Urne cinéraire et vases rituels, 3—4. Ferrures en fer, 11. Clef en fer, 12. Ressort en fer, 13. Ferrure d'une cassette, 14. Fibule en bronze. 2, 6, 10 et 15 en $\frac{1}{4}$, 9 en $\frac{1}{2}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

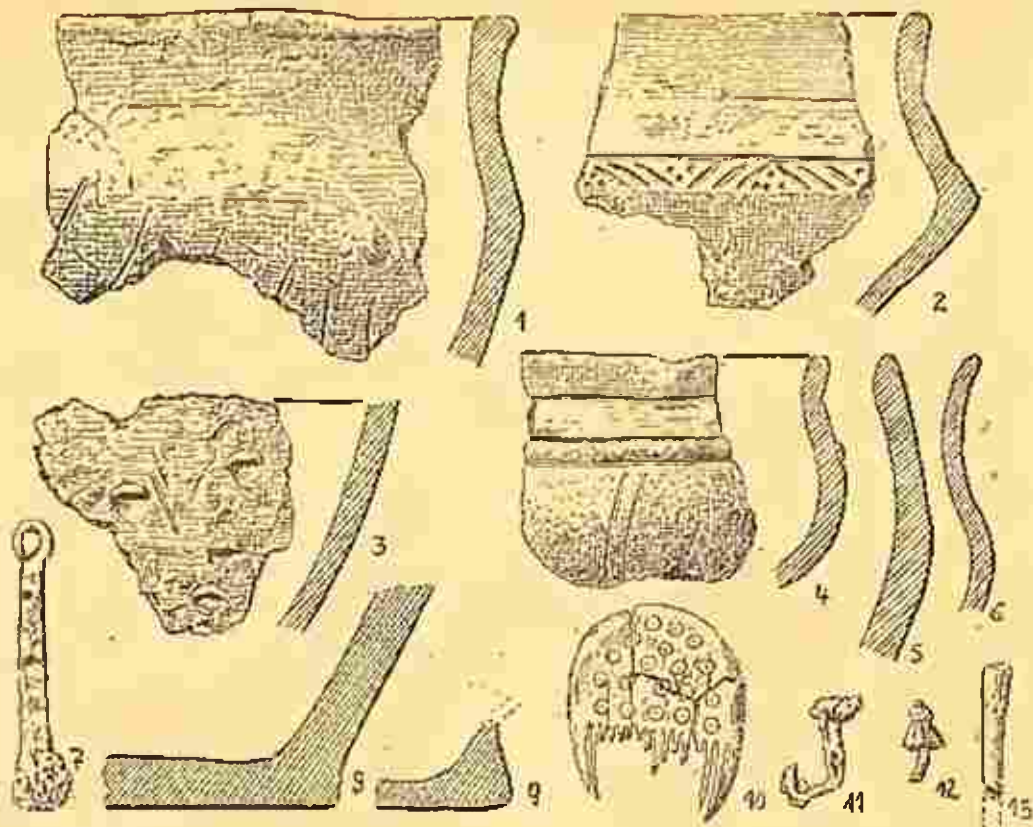
wnętrza (ryc. 64,5), e) fragmenty płaskiego dna naczynia wykonanego z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku, powierzchnia chropowata barwy jasno-brunatnej (ryc. 64,8,9), d) ułamek naczynia o cechach podobnych do poprzedniego, zdobiony ornamentem paznokciowym (ryc. 64,3), e) fragment ostroprofilowanej czarki zdobionej powyżej załomu brzusca grupami ukośnych kresk i dolków (ryc. 64,2), f) fragment naczynia z brzuscem kulistym, oddzielonym od szyjki listwą poziomą, brzusiec zdobiony ukośnymi kreskami (ryc. 64,4), g) kolankowato zgięte ucho profilowanego naczynia cienkościennego. Nr kat. 1950/1421.

2. Małe krzesiwo żelazne z jednym końcem zwiniętym w uszko. Wymiary: dług. 7,6 cm (ryc. 64,7). Nr kat. 1950/1422.

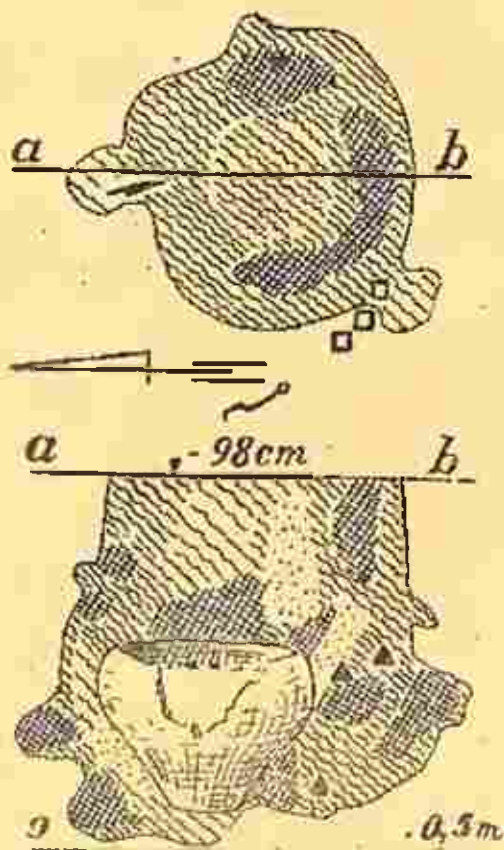
3. Gwóźdź żelazny z płaską główką i trzonem dwa razy zgiętym. Wymiary: dług. 3,4 cm (ryc. 64,11). Nr kat. 1950/1423.

Ryc. 63. Plan i przekrój grobu 37. — Fig. 63. Plan et coupe de la tombe No 37.

Ryc. 64. Zawartość grobu 37. 1—6, 8—9. Ułamki naczyń, 7. Krzesiwo żel., 10. Grzebień kościany, 11. Gwóźdź żel., 12. Nit brązowy, 13. Część szpilki kościanej. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 64. Contenu de la tombe No 37, 1—6 et 8—9. Fragments de vases, 7. Briquet en fer, 10. Peigne en os, 11. Clou en fer, 12. Rivet en bronze, 13. Fragment d'une épingle en os. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Ryc. 65. Plan i przekrój grobu 38. — Fig. 65. Plan et coupe de la tombe No 38.

4. Ułamki blachy żelaznej pochodzące ze zniszczonego przedmiotu (umba?). Nr kat. 1950/1424.

5. Nit brązowy z czworobocznym trzonem i facetowaną główką. Wymiary: dług 2,3 cm (ryc. 64,12). Nr kat. 1950/1425.

6. Krótki, jednoczęściowy grzebień kościany z półkolistym grzbietem; jedna strona ornamentowana kółkami koncentrycznymi. Grzebień posiadał 16 zębów. Wymiary: dług. 4,4 cm, szer. 5,4 cm (ryc. 64, 10). Nr kat. 1950/1426.

7. Górna część szpilki kościanej z nieco zgrubiałą główką. Wymiary: dług. 3,4 cm (ryc. 64,13). Nr kat. 1950/1427.

8. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/1428.

Grób 38 (popielnicowy) — ar 64.

Na głębokości 98 cm pod powierzchnią współczesną wystąpiła jasnopopielata plama kolistego kształtu, średnica jej wynosiła 42 cm. Na głębokości 20 cm ukazała się popielnica obsypana zniekształconymi naczyniami i fragmentami naczyń oraz resztkami stosu. Od zachodniej strony, przy ścianie popielnicy, na głębokości 40 cm znaleziono żelazny klucz szkatulki, okucie wiadra i nóż. Dalej znaleziono sprzączkę do pasa, fragmenty stopionych przedmiotów brązowych i kościanych. W przekroju pionowym kształt jamy był workowaty, głębokość jamy wynosiła 47 cm (ryc. 65).

Inwentarz:

1. Popielnica szerokootworowa z łagodnym załomem brzusca umieszczonym w $\frac{2}{3}$ wysokości naczynia i słabo wyodrębnionym dnem; brzusec zdobiony pionowymi

i skośnymi, płytkimi żłobkami, powierzchnia gładzona, szaro-brunatna. Wymiary: śred. 27 cm, wys. 21,0 cm, śred. otw. 24,4 cm, dno 12,6 cm (ryc. 66,8). Nr kat. 1950/1429.

2. Fragment ostro profilowanej czarki, silnie zniekształconej. Wymiary: dno 7,7 cm (ryc. 66,6). Nr kat. 1950/1430.

3. Fragmenty ostro profilowanej czarki zdobionej powyżej załomu ukośnymi kreskami, silnie przepalane i zdeformowane (ryc. 66,12). Nr kat. 1950/1431.

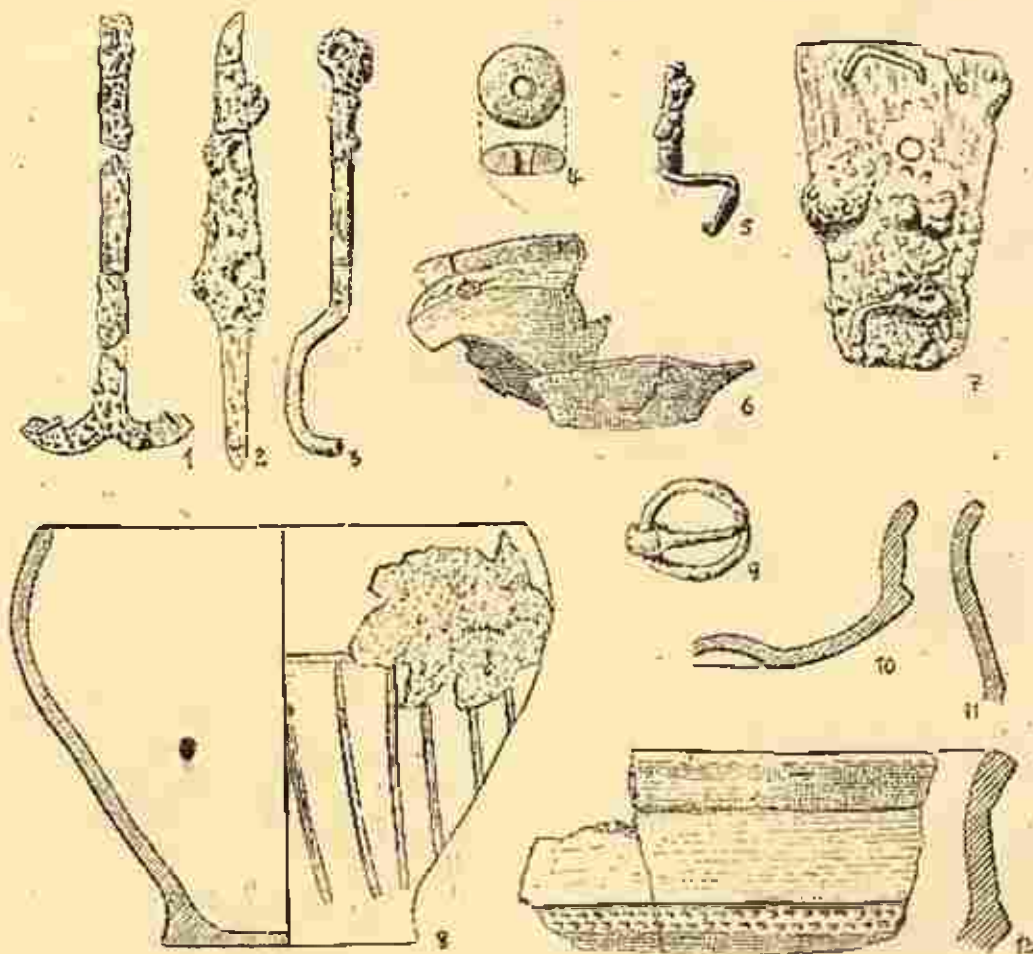
4. Kilkadziesiąt ułamków naczyń (ryc. 66,11) w

zgięty, uszkodzona w ogniu. Wymiary: śred. 3 cm (ryc. 66,9). Nr kat. 1950/1435.

8. Żelazne okucie zamka szkatułki w postaci trapezowatej płytki zaopatrzonej w jeden otwór. Wymiary: dług. 8,5 cm, szer. 5,3 cm i 3,3 cm (ryc. 66,7). Nr kat. 1950/1436.

9. Klucz żelazny do szkatułki z końcem zwiniętym w uszko. Wymiary: dług. 15,8 cm (ryc. 66,3). Nr kat. 1950/1437.

10. Ułamek taśmowatej sprężynki do zamka szkatułki, silnie zniszczony przez rdzę. Wymiary: dług.

Ryc. 66. Zawartość grobu 38. 1. Żel. okucie wiadra, 2. Nóż żel., 3. Klucz żel., 4. Krążek żel., 5. Sprężyna żel., 6,8 i 10—12. Popielnica i ułamki naczyń, 7. Okucia żel. zamka, 9. Sprzączka żel. 6,8 w $\frac{1}{4}$ w. n., reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 66. Contenu de la tombe No 38. 1. Ferrure en fer d'un seau, 2. Couteau en fer, 3. Clou en fer, 4. Disque en fer, 5. Ressort en fer, 6 et 10—12. Fragments de vases, 7. Ferrure d'une serrure en fer, 8. Urne cinéraire. 6 et 8 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

większości wypadków przepalonych. Można wśród nich wyróżnić fragmenty ostro profilowanych czarek zdobionych ornamentem jodełkowym, kółkiem zębatym oraz czarkę z półkulistym brzuścem i wklęsłym dnem (ryc. 66,10). Nr kat. 1950/1432.

5. Taśmowate okucie żelazne od wiadra, z jednym końcem rozwidlonym, tkwią w nim gwoździe. Wymiary: dług. około 33 cm, szer. 2,0 cm (ryc. 66,1). Nr kat. 1950/1433.

6. Nóż żelazny z obustronnie wyodrębnionym trzpieniem, tylec przy końcu główki lekko odgięty ku górze. Nóż silnie zardzewiały i potamany. Wymiary: dług. 11,8 cm (ryc. 66,2). Nr kat. 1950/1434.

7. Żelazna sprzączka do pasa z kolistą ramą, kolec

w stanie zachowania 5,4 cm (ryc. 66,5). Nr kat. 1950/1438).

11. Płaskokulisty krążek żelazny z otworami. Wymiary: śred. 2,1 cm, wys. 0,8 cm, śred. otw. 0,6 cm (ryc. 66,4). Nr kat. 1950/1439.

12. Ułamek blaszki żelaznej o wymiarach: dług. 4,7 cm. Nr kat. 1950/1440.

13. Zapinka brązowa zniszczona działaniem ognia oraz kulki stopionego brązu. Nr kat. 1950/1441.

14. Fragment trzonu szpili kościanej. Wymiary: dług. 1,8 cm. Nr kat. 1950/1442.

15. Duża ilość spalonych kości ludzkich. Nr kat. 1950/1443.

Grób 39 (jamowy) — ar 64.

Na głębokości 100 cm poniżej powierzchni współczesnej ukazała się plama nieregularnego kształtu o wymiarach 40×30 cm. W przekroju pionowym jama grobowa posiadała kształt nieckowaty, głębokość wynosiła 18 cm. Zabarwienie wypełniska było jasnopopielate. Największą liczbę kości znaleziono w górnej partii jamy, ułamki naczyń wystąpiły w dolnej części.

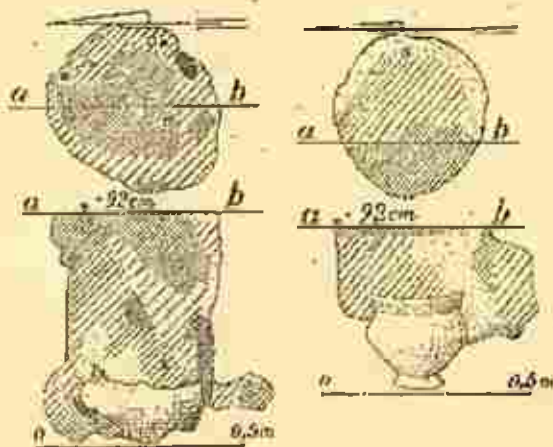
Inwentarz:

1. Kilka ułamków naczyń, m. in. fragment dna naczynia o ceglastej barwie, ułamek brzegu naczynia z silnie zniszczoną powierzchnią, ułamek naczynia o powierzchni gładzonej barwy szaro-żółtej. Nr kat. 1950/1444.

2. Kilka drobnych fragmentów spalonych kości ludzkich i węgla drzewnych. Nr kat. 1950/1445.

Grób 40 (popielnicowy) — ar 64.

Na głębokości 92 cm pod powierzchnią współczesną wystąpiła plama o zabarwieniu ciemno-brunatnym. Największa średnica plamy wynosiła 40 cm. Zabarwienie ciemniejsze występowało w pośrodku plamy. Spód jamy znajdował się na głębokości 55 cm pod jej powierzchnią. Kształt jamy w przekroju był prostokątny. Brzeg popielnicy ukazał się na głębokości 35 cm (ryc. 67). Wszystkie przedmioty znale-

67

68

Ryc. 67. Plan i przekrój grobu 40. Ryc. 68. Plan i przekrój grobu 41. — Fig. 67. Plan et coupe de la tombe No 40. Fig. 68. Plan et coupe de la tombe No 41.

ziono nad popielnicą lub obok niej, po stronie północnej. Spoczywały tam okucie żelazne, zapinka brązowa, obręcz wiadra, silnie zdeformowane naczynia i przesłik gliniany oraz inne przedmioty. Kości występowały sporadycznie poza popielnicą, największa ilość spoczywała wewnątrz.

Inwentarz:

1. Popielnica wazowata na stożkowej podstawie, z wyodrębnioną szyjką i wychylnym na zewnątrz brzegiem. Poniżej nasady szyjki znajdowały się trzy symetrycznie rozmieszczone guzki. Naczynie wykonane było z gliny z domieszką drobnoziarnistego piasku, powierzchnia naczynia była gładka, barwy czarnej. Wymiary: śred. 29,4 cm, wys. 17,6 cm, śred. otw. 26,8 cm, dno 12 cm (ryc. 69,5). Nr kat. 1950/1446.

2. Kilka dużych fragmentów ostro profilowanych czarek, przepalonych i zniekształconych. Nr kat. 1950/1447.

3. Żelazne okucie zamka skrzynki drewnianej w kształcie wydłużonego prostokąta. Wymiary: dług. 8,4 cm, szer. 2,3 cm (ryc. 69,12). Nr kat. 1950/1448.

4. Żelazna taśmowata sprężynka do zamka szkatułki. Wymiary: dług. 9 cm. Nr kat. 1950/1449 (ryc. 69,3).

5. Żelazny klucz z czworobocznej taśmy z końcem zwiniętym w uszko, na trzonie widoczny jest bardzo słabo zaznaczony ornament ukośnych kresk i żłobków. Wymiary: dług. 13,8 cm (ryc. 69,4). Nr kat. 1950/1449.

6. Fragment taśmowatego okucia żelaznego z tkwiącymi w nim gwoździemi. Wymiary: około 25 cm, szer. 1,5 cm (ryc. 69,10). Nr kat. 1950/1452.

7. Nóż żelazny z dwustronnie wyodrębnionym trzpieniem. Wymiary: dług. 12,8 cm (ryc. 69,1). Nr kat. 1950/1451.

8. Żelazna, prostokątna skuwka wykonana z taśmy. Wymiary: dług. 3,1 cm, szer. 1,8 cm (ryc. 69,2). Nr kat. 1950/1453.

9. Mała zapinka brązowa z czołowo wygiętym kabłąkiem zakończonym tarczką z guzkiem. Przy główce znajduje się trójdziclny grzebień. Zapinka zaopatrzona jest w 22 zwojową sprężynę z cięciwą zwiniętą naokoło nasady główki. Wymiary: wys. 1,0 cm, dług. 2,2 cm (ryc. 69,11). Nr kat. 1950/1454.

10. Fragmenty zapinek brązowych, stopionych i zniekształconych w ogniu. Zachowała się część kabłąka z dwoma kapturkami (ryc. 69,6, 7, 8, 9). Nr kat. 1950/1455.

11. Dwustożkowy przesłik gliniany z wklęsłymi powierzchniami przyotworowymi, częściowo zniekształcony w ogniu. Wymiary: śred. 3,6 cm, wys. 2,4 cm. Powierzchnia gładka barwy jasno-brunatnej (ryc. 69,3). Nr kat. 1950/1456.

12. Grudka stopionego szkła zielonej barwy, prawdopodobnie zniszczony paciorek melonowaty. Nr kat. 1950/1457.

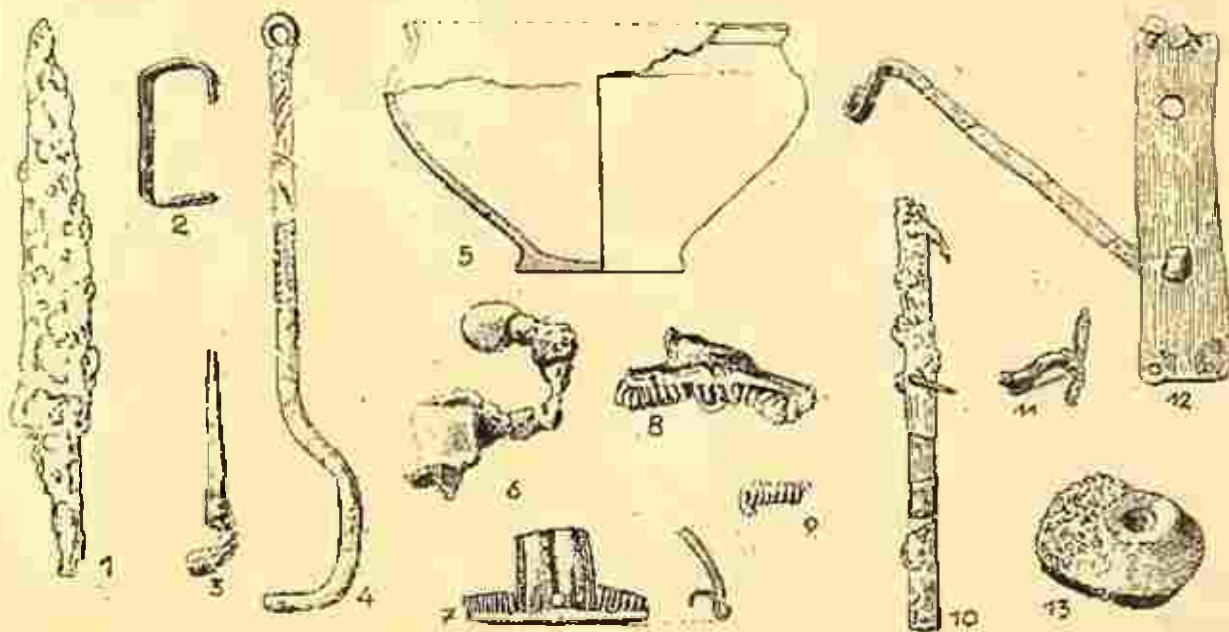
13. Duża ilość spalonych kości ludzkich zachowanych w dużych fragmentach. Nr kat. 1950/1458.

Grób 41 (popielnicowy) — ar 64.

Na półn. wsch. od grobu 40, na głębokości 92 cm ukazała się kolista plama o średnicy 40 cm. Zabarwienie plamy było brunatne i jasno-żółte. Brzeg popielnicy pojawił się na głębokości 19 cm. Wypełnisko jamy grobowej odznaczało się intensywnym zabarwieniem od otaczającej grób piaszczystej warstwy. Dno popielnicy znajdowało się na głębokości 40 cm pod powierzchnią grobu. Obok popielnicy leżały: nóż żelazny, a ponad nią fragmenty zdeformowanych naczyń. Wewnątrz popielnicy, wśród kości, znaleziono liczne fragmenty stopionych przedmiotów brązowych (ryc. 68).

Inwentarz:

1. Popielnica ostro profilowana, na pustej nóżce, zaopatrzona w kolankowate uszko. Brzusiec zdobiony grupami na przemian ukośnych kresk między pasmami linii pionowych, szyjka zdobiona trójkątami wypełnionymi dołączkami. Powierzchnia naczynia gładka, barwy czarnej. Wymiary: śred. ok. 25 cm.

Ryc. 69. Zawartość grobu 40. 1. Nóż żel., 2. Skuwka żel., 3. Fragment sprężynki żel., 4. Klucz żel., 5. Popielnica, 6—9. Fragmenty zapinek brązowych, 10, 12. Okucia żel., 11. Zapinka brązowa, 13. Przęślik glin. 5 w $\frac{1}{4}$ w. n., reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 69. Contenu de la tombe No 40. 1. Couteau en fer, 2. Ferrure en fer, 3. Fragment de ressort en fer, 4. Clef en fer, 5. Urne cinéraire, 6—9. Fragments de fibules en bronze, 10 et 12. Ferrures en fer, 11. Fibule en bronze, 13. Fusaiole en argile. 5 en $\frac{1}{4}$, le reste en gr. nat.

wys. 21,0 cm, śred. otw. 23 cm, dno 10 cm (ryc. 70, 1).
Nr kat. 1950/1459.

2. Kilkanaście ułamków naczyń przepalonych i zdeformowanych w ogniu. Nr kat. 1950/1450.

3. Nóż żelazny z dwustronnie wyodrębnionym trzpieniem i prostym tyłcem. Wymiary: dług. 11,0 cm, szer. 1,7 cm (ryc. 70,2). Nr kat. 1950/1461.

4. Kilka kawałków stopionych przedmiotów brązowych. Nr kat. 1950/1562.

5. Kawałki przepalonych kości ludzkich. Nr kat. 1050/1463.

Grób 42 (popielnicowy) — ar 64.

Na głębokości 84 cm pod powierzchnią współczesną wystąpił brzeg popielnicy, nad nią i wokół niej zaobserwowano brak śladów wkopu. W popielnicy, na kościach spoczywała zapinka żelazna, druga zapinka leżała na spodzie popielnicy wraz z paciorkiem szklanym i była pokryta dużymi fragmentami spalonych kości. Wśród kości znaleziono także wisiorzek torbkowaty.

Inwentarz:

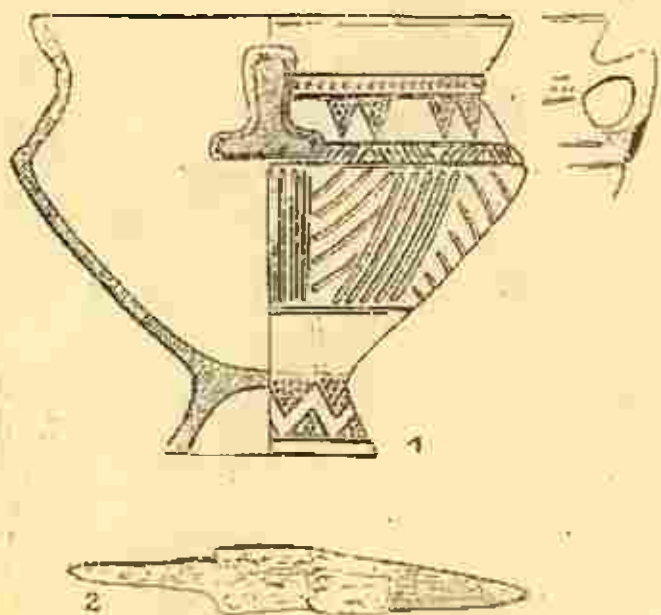
1. Popielnica szerokootworowa z baniastym brzuścem i wyodrębnioną podstawą; powierzchnia obustronnie czerniona, chropowata, wyjątek stanowi podstawa i górna partia naczynia. Wymiary: śred. 26 cm, wys. 18,5 cm, śred. otw. 21,4 cm, dno 11,0 cm (ryc. 71,1). Nr kat. 1950/1464.

2. Dwie jednakowego kształtu i rozmiarów zapinki żelazne z esowatym szerokim kabląkiem, zakończonym szerokim grzebieniem przy główce. Nóżka, oddzielona od kabląka żeberkiem, rozszerza się ku końcowi. Sprężyna z górną cięciwą zawieszoną na haczyku. Wymiary: wys. 1,8 cm, dług. 3,4 cm, szer. 3,1 cm (ryc. 71,2,3). Nr kat. 1950/1465.

3. Żelazny wisiorzek torbkowaty trapezowatego kształtu, z taśmowatym kabląkiem. Do ścianek przytoczone było szkło niebieskawo-seledynowej barwy. Wymiary: wys. 3 cm, grub. 0,6 cm, szer. 3,0 cm (ryc. 71,4). Nr kat. 1950/1467.

5. Fragmenty szpili kościanej. Wymiary: dług. 10,0 cm (ryc. 71,5). Nr kat. 1950/1468.

6. Kilkanaście kawałków stopionych paciorków

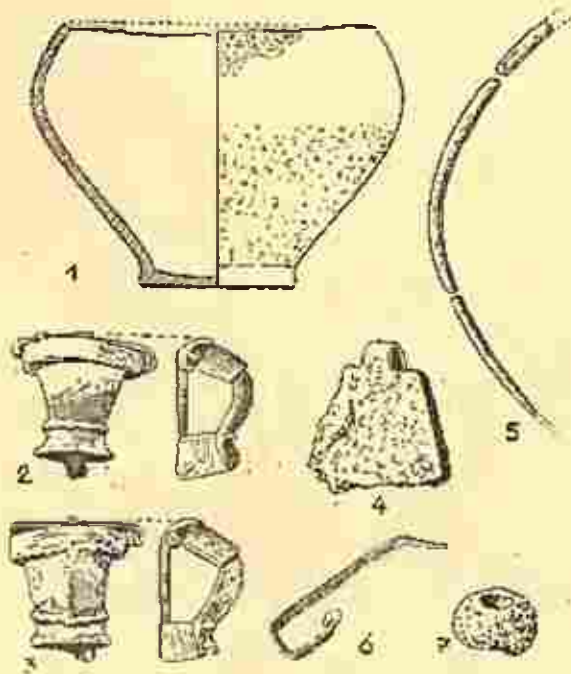

Ryc. 70. Zawartość grobu 41. 1. Popielnica ($\frac{1}{4}$ w. n.), 2. Nóż żel. ($\frac{1}{2}$ w. n.) — Fig. 70. Contenu de la tombe No 41. 1. Urne cinéraire, 2. Couteau en fer. 1 en $\frac{1}{4}$, 2 en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

z niebieskawo-szarym szkłem, m. in. fragment paciorka melonowego (ryc. 71,7). Nr kat. 1950/1469.

7. Okucie wykonane z taśmy żelaznej zgiętej prostokątnie (ryc. 71,6). Nr kat. 1950/1466.

8. Duża ilość spalonych kości ludzkich. Nr kat. 1950/1470.

Ryc. 71. Zawartość grobu 42. 1. Popielnica, 2—3. Zapinki żel., 4. Wisiorzek żel., 5. Fragment szpilki kościanej, 6. Okucie żel., 7. Paciorek szklany. 1 w $\frac{1}{3}$ w. n., reszta w $\frac{2}{3}$ w. n. — Fig. 71. Contenu de la tombe 42. 1. Urne cinéraire, 2—3 Fibules en fer, 4. Pendeloque en fer, 5. Fragment d'épingle en os, 6. Ferrure en fer, 7. Fusaiole en argille. 1 en $\frac{1}{3}$, le reste en $\frac{2}{3}$ gr. nat.

Grób 43 (popielnicowy) — ar 75.

Na głębokości 80 cm pod powierzchnią współczesną ukazała się kolista plama. Zabarwienie plamy było brązowe, średnica wynosiła 36 cm. W przekroju pionowym jama posiadała kształt workowaty. Brzeg popielnicowy pojawił się na głębokości 43 cm pod powierzchnią jamy. Nad popielnicą leżały większe fragmenty zdeformowanych naczyń. W popielnicy znaleziono przedmioty metalowe, gliniane i szklane. Kości występowały również poza popielnicą (ryc. 72).

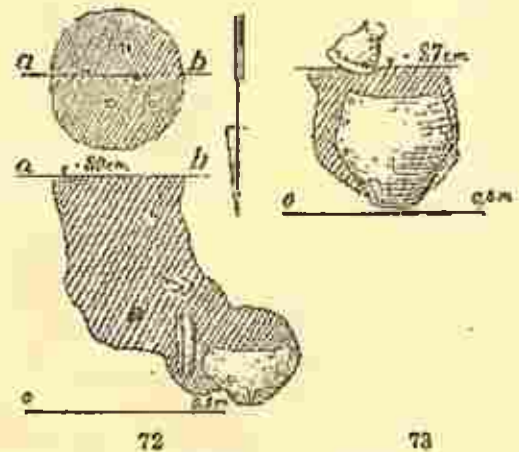
Inwentarz:

1. Popielnica szerokostworowa, dwustożkowata, z zaokrąglonym brzuścem, podstawa wyodrębniona, brzusiec zdobiony pionowymi pasmami wykonany niemi grzebykowatym narzędziem, na załomie brzuśca przebiega pozioma bruzda. Powierzchnia gładzona, barwa szaro-brunatna. Wymiary: śred. 24 cm, wys. 13,2 cm, śred. otw. 20,6 cm, dno 10,4 cm (ryc. 74,1). Nr kat. 1950/1471.

2. Kilka silnie przepalonych i zniekształconych ułamków naczyń, m. in. zdobionych pionowymi żłobkami (ryc. 74,2). Nr kat. 1950/1472.

3. Nóż żelazny z prostym grzbietem i obustronnie wyodrębnionym trzpieniem. Wymiary: długość 15,4 cm, szer. 1,4 cm (ryc. 74,6). Nr kat. 1950/1473.

4. Żelazna sprzączka do pasa owalnego kształtu, wykonana z romboidalnej w przekroju sztabki, kolec trójkątny. Wymiary: długość 4,4 cm, szer. 3,8 cm (ryc. 74,3). Nr kat. 1950/1474.

Ryc. 72. Plan i przekrój grobu 43. Ryc. 73. Profil jamy grobowej 44. — Fig. 72. Plan et coupe de la tombe No 43. Fig. 73. Coupe de la tombe No 44.

5. Żelazna sprzączka do pasa z kolistą ramą sprzączką z drutu o kolistym przekroju, kolec taśmowaty. Wymiary: długość 4,5 cm, szer. 3,5 cm (ryc. 74,4). Nr kat. 1950/1475.

6. Ułamki silnie stopionych fragmentów zapinki brązowej z taśmowatym kabląkiem i półkolistym grzebieniem na kabląku (ryc. 74,15). Nr kat. 1950/1476.

7. Żelazne okucie zamka szkatułki w postaci płytki z łukowato wciętymi dłuższymi bokami. W narożnikach umieszczono cztery nity z małymi półkulistymi główkami, otwory na klucz i sprężynkę są rozmieszczone asymetrycznie. Wymiary: długość 7,3 cm, szer. 6,0 cm (ryc. 74,7). Nr kat. 1950/1477.

8. Żelazny klucz z długą taśmowatą rączką z końcem zwiniętym w uszko, krawędzie karbowane. Wymiary: długość 15,0 cm, szer. 0,6 cm (ryc. 74,13). Nr kat. 1950/1478.

9. Taśmowata, żelazna sprężyna do zamka skrzynki drewnianej, zachowana w ułamkach. Wymiary: długość zachowana 7,0 cm (ryc. 74,8). Nr kat. 1950/1479.

10. Trzy żelazne, taśmowate skuwki, prostokątne wygięte (ryc. 74,9, 10, 11). Nr kat. 1950/1480. Wymiary: długość około 4 cm.

11. Skuwka żelazna złożona z dwóch prostokątnych blaszek połączonych trzema nitami. Wymiary: długość 4,2 cm, szer. 0,6 cm (ryc. 74,12). Nr kat. 1950/1481.

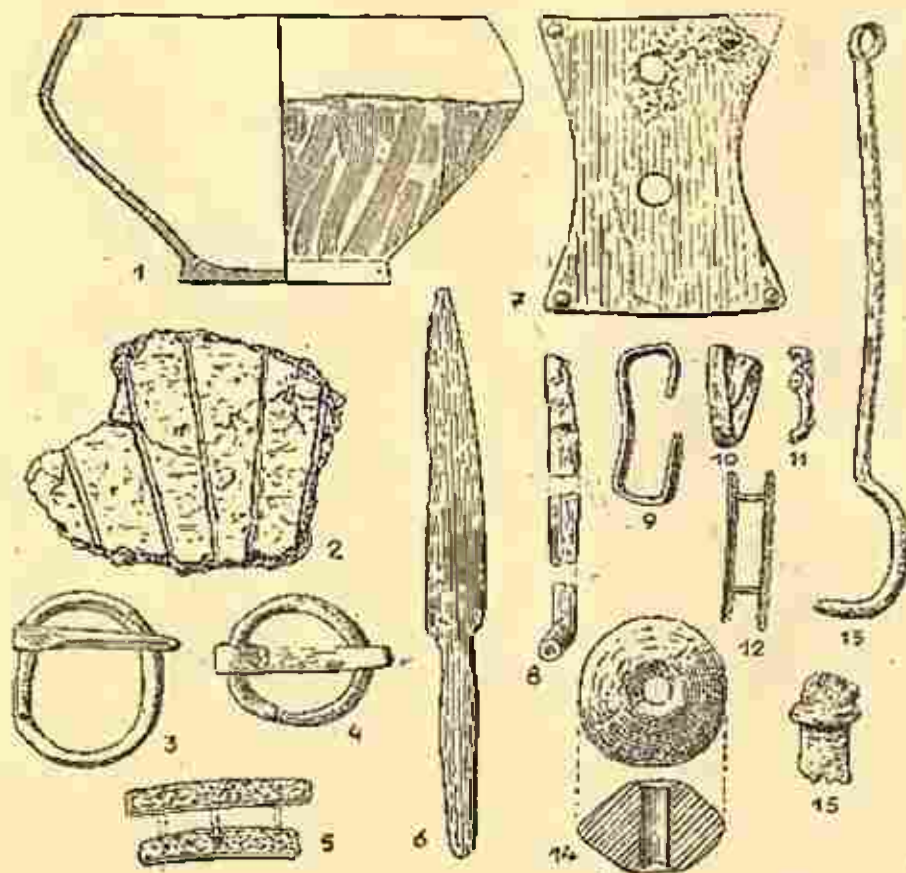
12. Druga, podobna skuwka żelazna. Wymiary: długość 4,5 cm, szer. 1,4 cm (ryc. 74,5). Nr kat. 1950/1482.

13. Dwustożkowaty przesłik gliniany z lekko wypukłymi powierzchniami przyotworowymi. Powierzchnia gładka, barwa szaro-żółta. Wymiary: śred. 3,7 cm, wys. 2,4 cm (ryc. 74,14). Nr kat. 1950/1483.

14. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/1484.

Grób 44 (popielnicowy) — ar 75.

Jamę grobową odkryto na głębokości 72 cm pod powierzchnią współczesną. Pod powierzchnią jamy występowały liczne, silnie przepalone ułamki naczyń

Ryc. 74. Zawartość grobu 43. 1—2. Popielnica i ułamek naczynia, 3—4. Sprzączki żel., 5 i 9—12. Skuwki żel., 6. Nóż żel., 7. Okucie zamka, 8. Sprężyna żel., 13. Kluczek żel., 14. Przęślik glini., 15. Fragment zapinki brązowej. 1 w $\frac{1}{4}$ w. n., reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 74. Contenu de la tombe No 43. 1—2. Urne cinéraire et fragment de vase, 3—4. Boucles de ceinture en fer, 5 et 9—12. Ferrures en fer, 6. Couteau en fer, 7. Ferrure d'une serrure en fer, 8. Ressort en fer, 13. Clef en fer, 14. Fusaiote en argile, 15. Fragment d'une fibule en bronze. 1 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

1 naczynia zdeformowane w ogniu. Piasek otaczający popielnicę posiadał popielato-szare zabarwienie. Znajdowano w nim drobne ułamki spalonych kości. W popielnicy spoczywały różne przedmioty metalowe, kościane i szklane. Kości w popielnicy nie wykazywały układu anatomicznego. Dno popielnicy spoczywało na warstwie nienaruszonego piasku, na głębokości 47 cm od powierzchni grobu (ryc. 73).

Inwentarz:

1. Popielnica w przybliżeniu jajowata ze słabo wyodrębnionym dnem, brzeg prosty, niewyodrębniony, brzusec zdobiony ornamentem paznokciowym. Powierzchnia gładzona, jasno-brunatna. Wymiary: śred. 28,5 cm, wys. 26,6 cm, śred. otw. 21,0 cm, dno 13 cm (ryc. 75,4). Nr kat. 1950/1485.

2. Czerpaczek gliniany zniekształcony w ogniu z półkulistym brzuścem, wychylonym na zewnątrz brzegiem i wydłużonym uchem. Powierzchnia gładzona, jasno-brunatna. Wymiary: wys. ok. 6,0 cm (ryc. 75,17). Nr kat. 1950/1486.

3. Półkulista czarka z nieznacznie zaznaczonym, zgrubiałym brzegiem i słabo wyodrębnioną podstawą. Czarka przepalona i zniekształcona w ogniu. Wymiary: śred. otw. 15,8 cm, wys. 4,6 cm, dno 5,0 cm (ryc. 75,8). Nr kat. 1950/1487.

4. Czarka gliniana z półkulistym brzuścem, zwężającą się szyjką i lekko wychylonym na zewnątrz brzegiem. Barwa szaro-brunatna, powierzchnia była

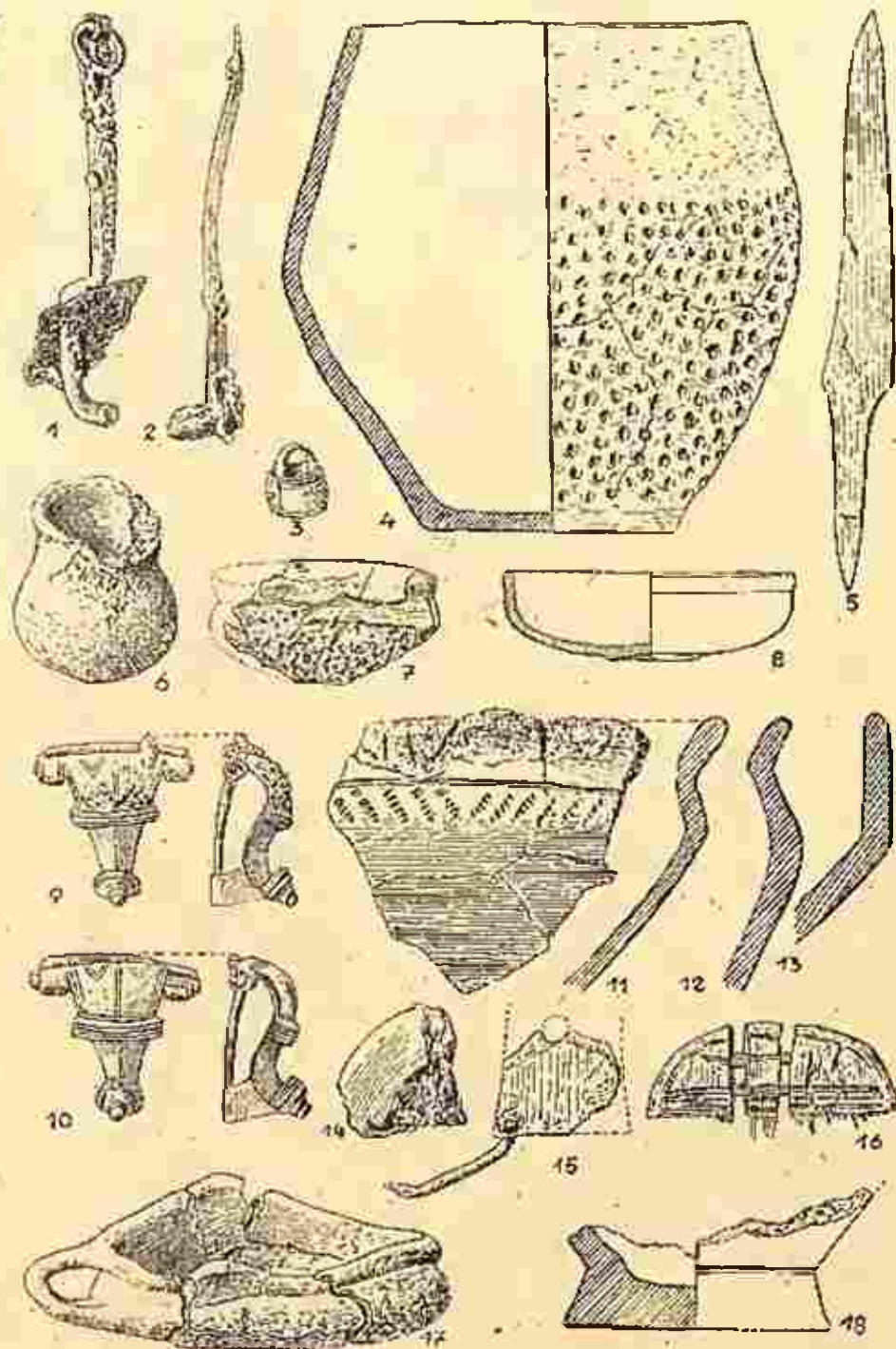
gładzona. Czarka jest silnie przepalona, zachowana we fragmentach. Wymiary: śred. ok. 12,0 cm, wys. 6 cm (ryc. 75,7). Nr kat. 1950/1488.

5. Naczyńko o kulistym brzuścu ze zwężającą się szyjką, z wychylonym na zewnątrz brzegiem. Powierzchnia gładzona, ciemno-brunatna. Wymiary: średn. 6,6 cm, wys. 7,5 cm (ryc. 75,6). Nr kat. 1950/1489.

6. Kilkadziesiąt ułamków pochodzących ze zniszczonych, silnie przepalonych i zniekształconych naczyń (ryc. 75,12, 13, 18). Większość stanowią ułamki czarek, na ogół ostro profilowanych. Powierzchnia gładzona barwy ceglastej i szarej. Jedna z czarek posiadała powyżej zalomu ornament ukośnych odcisków wykonanych sprężyną zapinki (?) (ryc. 75,11). Nr kat. 1950/1490.

7. Nóż żelazny z prostym tyłcem i dwustronnie wyodrębnionym trzpieniem. Ostrze noża nosi ślady zużycia. Wymiary: dług. 15,4 cm, szer. 1,8 cm (ryc. 75,5). Nr kat. 1950/1491.

8. Dwie identyczne kształtem i rozmiarem zapinki brązowe z dwoma kapturkami dla sprężynki i rurką dla cięciwy: kablak szeroki, taśmowaty, przy główce esowato wygięty, oddzielony od trapezowatej w przekroju nóżki, czwórdzielnym grzebieniem i zakończony półkolistą tarczką z krawędziami inkrustowanymi srebrem. Na tarczce osadzony dwudzielny guzek. Kablak zapinki zdobiony podwójną linią złobków

Ryc. 75. Zawartość grobu 44. 1. Klucz żel., 2. Sprężyna żel., 3. Wisiorok wiaderkowaty, 4. Popielnica, 6—8, 11—13 i 17—18. Naczynia i ulamki naczyń, 5. Nóż żel., 9—10. Zapinki brąz., 14. Kamień ze śladami używania, 15. Okucie zamka, 16. Grzebień kościany. 4,7—8 i 17 w $\frac{1}{4}$ w. n., 6 w $\frac{1}{2}$ w. n., reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 75. Contenu de la tombe No 44. 1. Clef en fer, 2. Ressort en fer, 3. Pendeloque en fer, 4. Urne cinéraire, 5. Couteau en fer, 6—8, 11—13, 17—18. Vases rituels et tessons, 9—10. Fibules en bronze, 14. Pierre utilisée, 15. Ferrure d'une serrure en fer, 16. Peigne en os. 4,7—8 et 17 en $\frac{1}{4}$, 6 en $\frac{1}{2}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

tworzących linie zygzakowate i równoległe. Wymiary: wys. 2,3 cm, dług. 4,3 cm (ryc. 75,9,10). Nr kat. 1950/1492.

9. Żelazny wisiorok wiaderkowaty o cylindrycznych ściankach i taśmowatym kablaku, przylutowanym od strony wewnętrznej. Przy górnej krawędzi występuje ornament w postaci dwóch bruzd, przy podstawie jedna bruzda. Wisiorok zniekształcony

przez ogień i rdzę. Wymiary: śred. 1,5 cm, wys. 1,7 cm (ryc. 75,3). Nr kat. 1950/1493.

10. Klucz żelazny wykonany ze sztabki o kwadratowym przekroju. Koniec rączki zwinięty w uszko. Wymiary: dług. 16 cm (ryc. 75,1). Nr kat. 1950/1494.

11. Ułamki taśmowatej, żelaznej sprężynki do zamka skrzynki drewnianej. Wymiary: dług. ok. 11 cm (ryc. 75,2). Nr kat. 1950/1495.

12. Ułamki okucia zamka w kształcie żelaznej płytki (ryc. 75,15). Nr kat. 1950/1496.

13. Grzebień kościany trójplytowy z półkolistym grzbietem. Plyty były łączone nitami żelaznymi. Grzbiet i partia przyzębna zdobione grupami równoległych żłobków. Wymiary: dług. 6,8 cm (ryc. 75,16). Nr kat. 1950/1497.

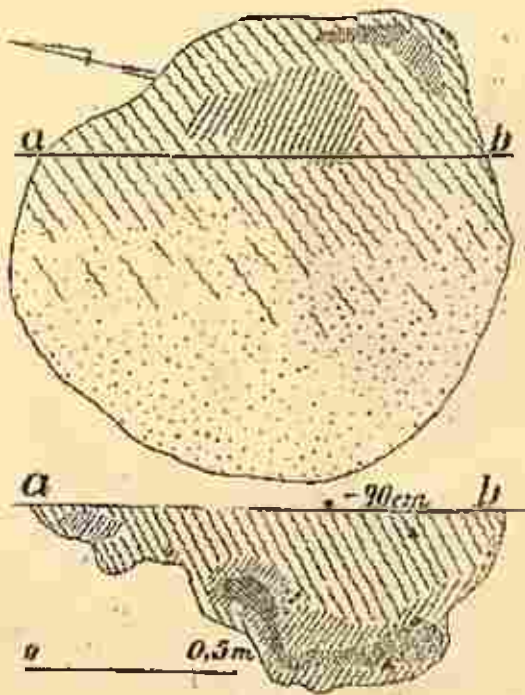
14. Grudki stopionego szkła pochodzące z paciorków zielonej barwy. Nr kat. 1950/1498.

15. Kamień ze śladami używania, spękany wskutek działalności ognia (ryc. 75,14). Nr kat. 1950/1499.

16. Duża ilość spalonych kości ludzkich. Nr kat. 1950/1500.

Grób 45 (jamowy) — ar 64.

Na głębokości 90 cm pod powierzchnią ukazała się płama o słabo odcinającym się od otoczenia zabarwieniu. Owalna w zarysie płama posiadała średnicę

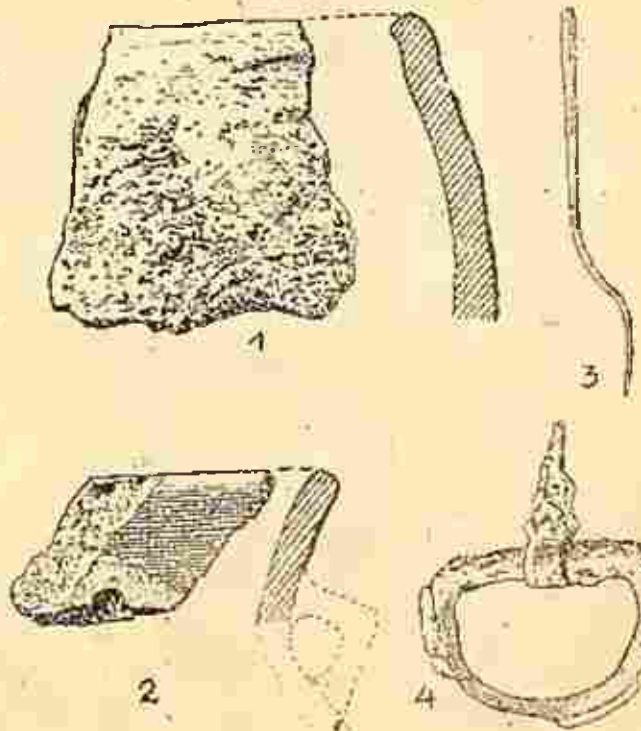

Ryc. 76. Plan i przekrój grobu 45. — Fig. 76. Plan et coupe de la tombe No 45.

dochodzącą do 127 cm. W przekroju pionowym jama posiadała kształt nieckowaty, głębokość sięgała 44 cm. W górnej partii jamy zalegał biały piasek, poniżej zaś spalenizna i resztki stosu (ryc. 76).

Inwentarz:

1. Kilkadziesiąt ułamków pochodzących od różnych naczyń, w większości wypadków przepalonych i zdeformowanych w ogniu. Występują tutaj a) fragmenty naczynia o prostym, niewyodrębnionym brzegu z brzuścem chropowatym, przy szyjce gładzonym, z gliny z domieszką średnioziarnistą barwy ceglastej (ryc. 77,1), b) ułamki naczynia o gładzonej, czarnej powierzchni, zdobionego pasmem równoległych bruzd, w polach międzybruzdowych występują dołeczki, c) części naczynia zdobionego pasmem równoległych bruzd, w polach międzybruzdowych umieszczono dołeczki i ukośne kreski, barwa jasno-brunatna, d) ułamek profilowanej wazy z uszkiem (ryc. 77,2). Nr kat. 1950/1501.

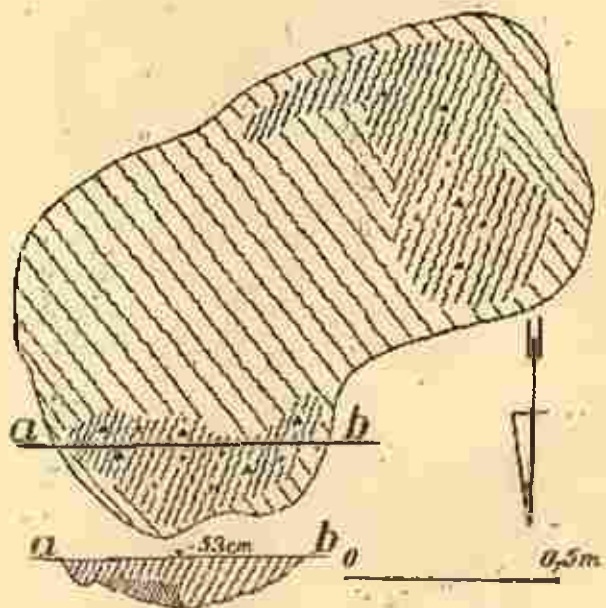

Ryc. 77. Zawartość grobu 45. 1—2. Ułamki naczyń, 3. Igła żel., 4. Sprzączka żel. $\frac{2}{3}$ w. n. — Fig. 77. Contenu de la tombe 45. 1—2. Fragments de vases, 3. Aiguille en fer, 4. Boucle de ceinture en fer. $\frac{2}{3}$ gr. nat.

2. Żelazna półowalna sprzączka do pasa wykonana ze sztabki o przekroju romboidalnym. Kolec i część ramy uległy zniszczeniu. Wymiary: dług. 4,5 cm i szer. 3,5 cm (ryc. 77,4). Nr kat. 1950/1502.

3. Trzon igły żelaznej fragmentarycznie zachowany. Wymiary: dług. ok. 7,5 cm (ryc. 77,3). Nr kat. 1950/1504.

5. Duże kawałki spalonych kości ludzkich i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/1505.

Ryc. 78. Plan i przekrój grobu 46. — Fig. 78. Plan et coupe de la tombe No 46.

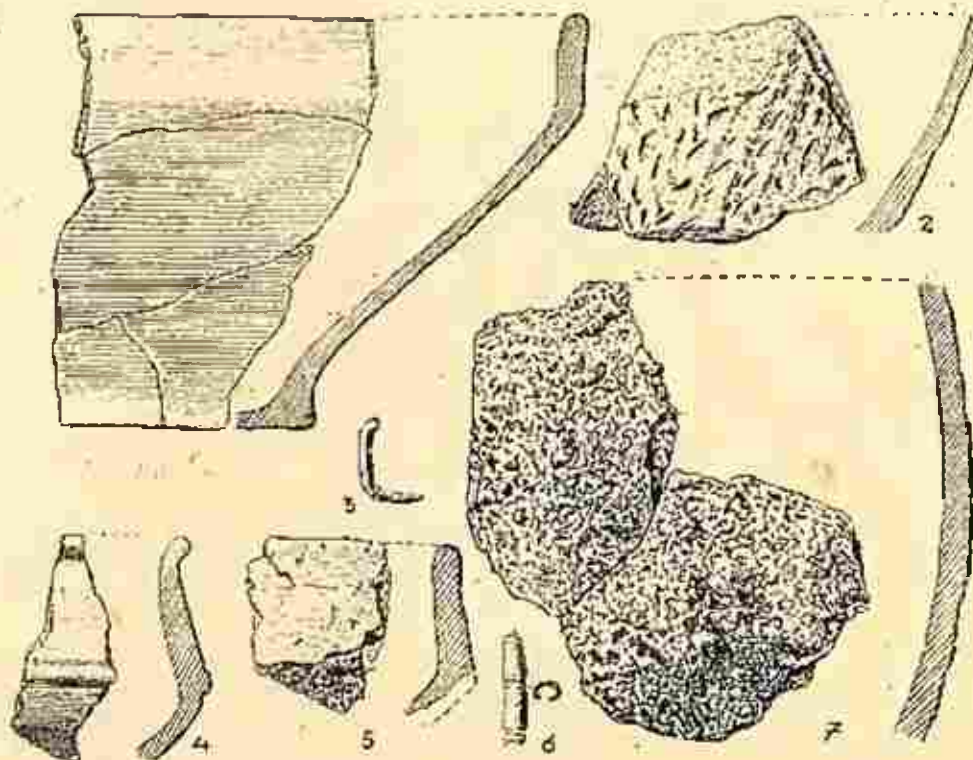
Grób 46 (jamowy) — ar 73.

Na głębokości 53 cm, pod powierzchnią współczesną ukazała się plama o średnicy 130 cm. Zabarwienie jej było jasno-popielate. Na powierzchni jamy grobowej wystąpiła duża ilość zniekształconych w ogniu naczyń oraz drobne, spalone kości. W jamie znaleziono kapturek sprężynki zapinki żelaznej i frag-

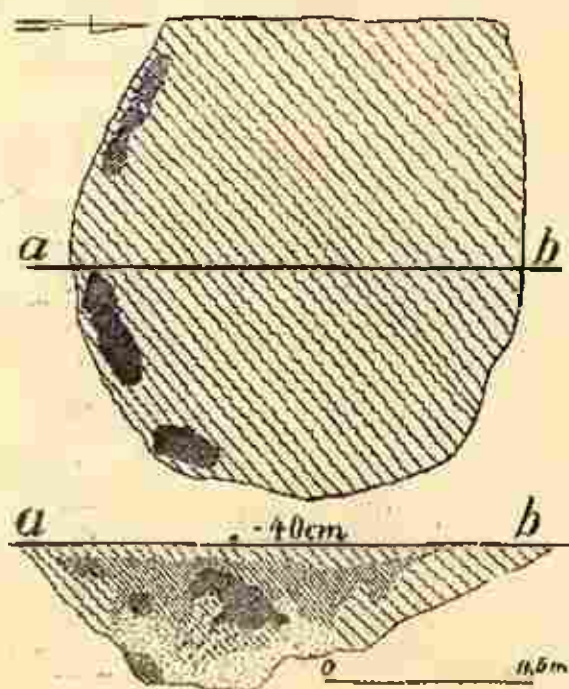
ment żelaznego okucia. W przekroju pionowym jama posiadała kształt płytkiej niecki (ryc. 78).

Inwentarz:

1. Kilkanaście ułamków naczyń w większości wypadków przepalonych. Można tutaj wyróżnić: a) fragment naczynia o szorstkiej powierzchni, barwy szaro-brunatnej, glina z domieszką średnioziarnistego pia-

Ryc. 78. Zawartość grobu 46. 1—2, 4—6 i 7. Ułamki naczyń, 3. Fragment skuwki żel., 6. Cylinder żel., 1/2 w. n. — Fig. 78. Contenu de la tombe No 46. 1—2, 4—6 et 7. Fragments de vases, 3. Fragment de serrure, 6. Fragment d'une tube en fer. 1/2 gr. nat.

Ryc. 80. Plan i przekrój grobu 47. — Fig. 80. Plan et coupe de la tombe No 47.

sku (ryc. 79,7), b) ułamek czarki z półkulistą w przekroju listwą na załomie brzuśca, z wychylonym na zewnątrz brzegiem. Glina z domieszką miłkiego piasku, powierzchnia gładka, barwy jasno-brunatnej (ryc. 79,4), c) ułamek naczynia wykonanego z gliny z miłą domieszką, powierzchnia od strony wewnętrznej gładzona, po stronie zewnętrznej zdobiona w przybliżeniu pionowymi pasmami krótkich, ukośnych nacięć, barwa jasno-brunatna. Wśród dalszych ułamków górne partie i wyodrębnione podstawy ostro profilowanych czarek (ryc. 79,5,1) stanowią najliczniejszą grupę. Poza tym znaleziono ułamek naczynia cienkościennego, zdobionego ukośnymi nacięciami (ryc. 79,2).

2. Fragment rurkowato zgiętej, profilowanej blaszki (kapturek sprężynki?). Wymiary: dług. 2,7 cm (ryc. 79,6). Nr kat. 1950/1507.

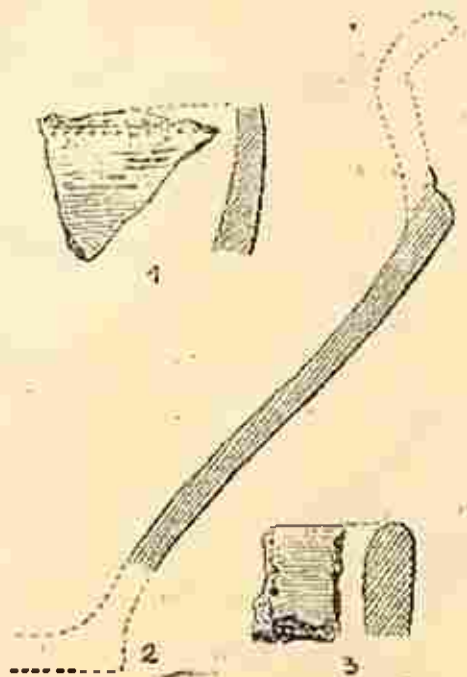
3. Ułamek taśmowatej skuwki żelaznej (ryc. 79,3). Nr kat. 1950/1508.

4. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/1509.

Grób 47 (jamowy) — ar 73.

Na głębokości 40 cm pod powierzchnią ukazała się elipsoidalna plama o zabarwieniu jasno-popielatym. Wymiary plamy wynosiły: 73×57 cm. Na powierzchni jamy grobowej znaleziono węgielki drze-

wne i drobne, spalone kości. W przekroju pionowym jama posiadała kształt nieckowaty. Głębokość wynosiła 39 cm (ryc. 80). Na samym spodzie jamy wystąpiła ciemno-brunatna warstewka ziemi. Jama nie zawierała wiele kości i ułamków naczyń.

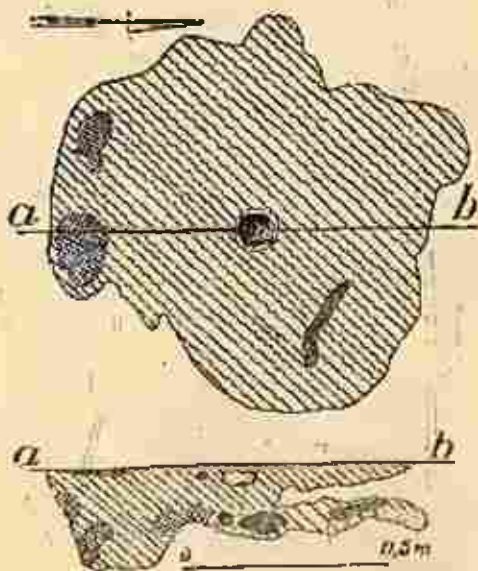

Ryc. 81. Ułamki naczyń z grobu 47. $\frac{1}{3}$ w. n. — Fig. 81. Fragments de vases de la tombe No 47. $\frac{1}{3}$ gr. nat.

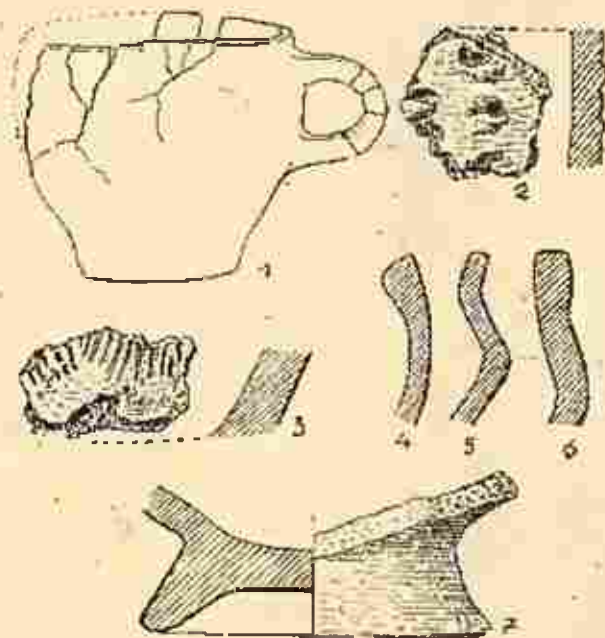
Inwentarz:

1. Fragment ostro profilowanego naczynia o powierzchni gładzonej, czernionej obustronnie (ryc. 81,2). Nr kat. 1950/1510.

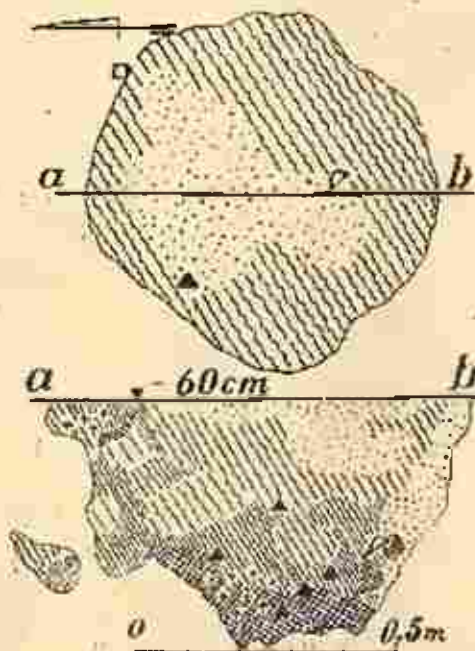
2. Kilka ułamków naczyń na ogół przepalonych. Wyróżnić wśród nich można: a) ułamek brzegu naczynia z zaokrągloną krawędzią, barwy jasnobrunatnej (ryc. 81,3), b) ułamek naczynia o gładkiej, czernionej powierzchni, zdobiony poziomym żłobkiem

Ryc. 82. Plan i przekrój grobu 48. — Fig. 82. Plan et coupe de la tombe No 48.

Ryc. 83. Naczynie i ułamki naczyń z grobu 48. 1 w $\frac{1}{3}$ w. n., reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 83. Vase et tessons de la tombe No 48. 1 en $\frac{1}{3}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

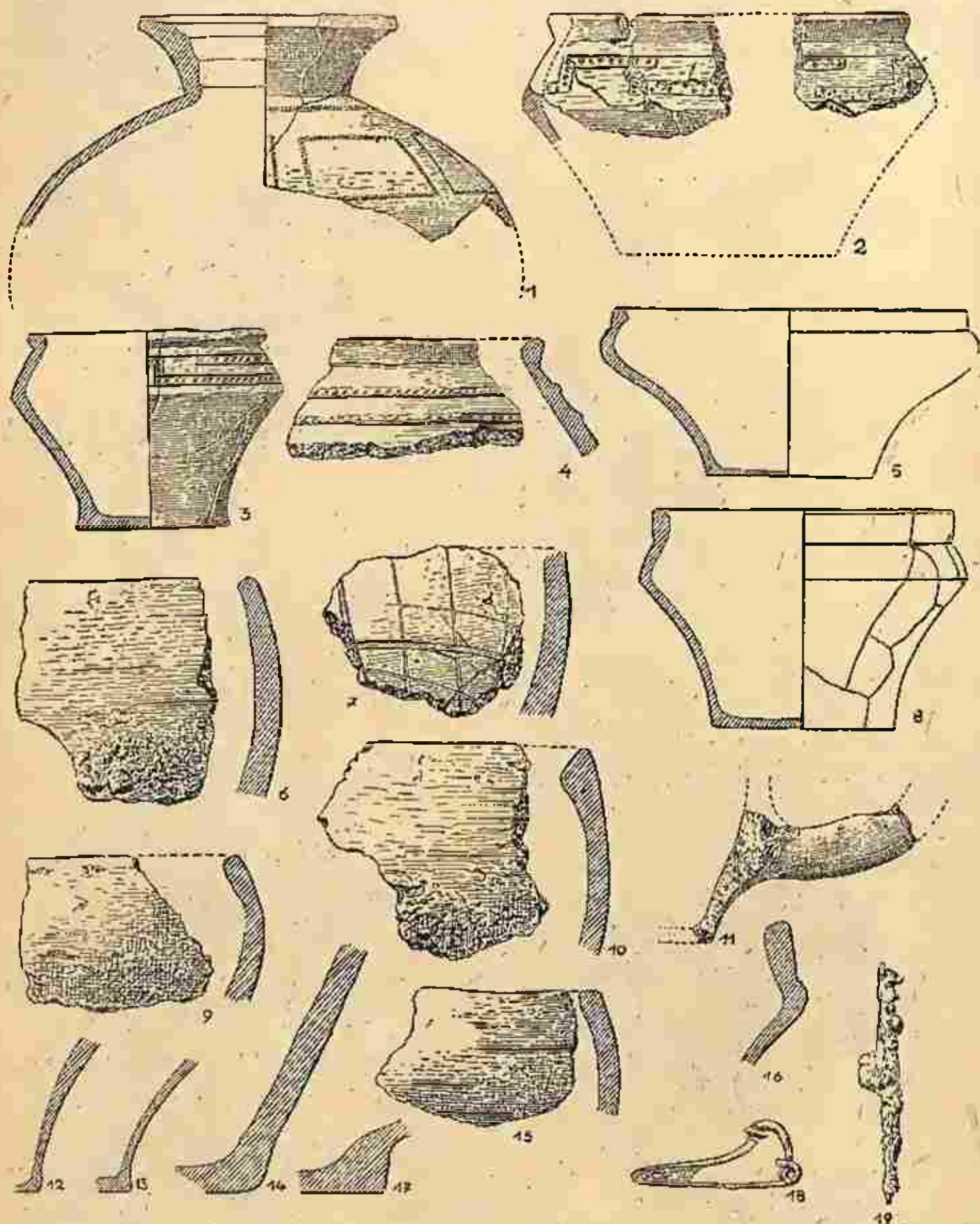
Ryc. 84. Plan i przekrój grobu 49. — Fig. 84. Plan et coupe de la tombe No 49.

i otaczającymi go małymi dołkami (ryc. 81,1). Nr kat. 1950/1511.

3. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/1512.

Grób 48 (jamowy) — ar 73.

Na głębokości 40 cm pod powierzchnią współczesną ukazała się plama zawierająca znaczną ilość węglików drzewnych. Nieregularny w rzucie poziomym zarys jamy posiadał średnicę około 40 cm. Obok tej plamy zaobserwowano drugą, większą plamę, której średnice wynosiły 130×110 cm. Po dokonaniu przekroju pionowego ukazała się jama o głębokości

Ryc. 85. Zawartość grobu 49. 1—17. Naczynia i utamki naczyń, 18. Zapinka brązowa, 19. Przedmiot zel. 1,5 i 6 w $\frac{1}{4}$ w. n., reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 85. Contenu de la tombe No 49. 1—17. Vases et tessons, 18. Fibule en bronze, 19. Objet en fer. 1,5 et 6 en $\frac{1}{4}$, le resie en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

40 cm. Wypełnisko jamy stanowiła spalenizna oraz jasno-popielata ziemia. Na spodzie jamy spoczywała warstewka kości (ryc. 82).

Inwentarz:

1. Przepalony kubek gliniany z czworobocznym w przekroju uchem. Powierzchnia szorstka barwy szarej. Wymiary: wys. 10,4 cm dno 7,2 cm (ryc. 82,1). Nr kat. 1950/1516.

2. Kilkanaście ułamków naczyń przepalonych i zniekształconych w ogniu, m. in. fragmenty ostro profilowanych czarek (ryc. 83, 5), brzeg naczynia prosty, niewyodrębniony (ryc. 83,4), pusta nóżka profilowanej czarki (ryc. 83,7), ułamki naczyń grubościennych zdobionych ornamentem paznokciowym (ryc. 83, 2) oraz naczynia z ornamentem ukośnych żłobków (ryc. 83,3). Nr kat. 1950/1516.

3. Mała ilość kości drobnych, spalonych oraz węgiel drzewny. Nr kat. 1950/1517.

Grób 49 (jamowy) — ar 73.

Na głębokości 60 cm pod powierzchnią współczesną ukazała się plama nieregularnego kształtu o zabarwieniu jasno-popielatym. Średnica jamy wynosiła 68 cm. Na powierzchni jamy znaleziono większy fragment naczynia przepalonego i zniekształconego działaniem ognia. W przekroju pionowym jama posiadała kształt nieckowaty. W górnej części jamy znajdowała się soczewka jasno-żółtego piasku, najbardziej intensywne zabarwienie znajdowało się na samym spodzie jamy. Znaleziono tutaj największą ilość kości i ułamków naczyń a także kilka przedmiotów metalowych. Głębokość jamy wynosiła 48 cm (ryc. 84).

Inwentarz:

1. Fragmenty górnej części naczynia odwrotnie gruszkowatego z lejkowato rozchyloną szyjką oraz brzegiem wychylonym na zewnątrz i facetowanym po stronie wewnętrznej. W górnej partii brzośca występuje ornament meandrowaty. Powierzchnia gładzona i czerniona (ryc. 85,1). Nr kat. 1950/1519.

2. Ułamki 2 czarek o brzegach cylindrycznych, lukowato wygiętych ściankach i niewyodrębnionych podstawach. Powierzchnia naczyń gładzona barwy ceglasto-brunatnej. Wymiary: 1) wys. 8,4 cm, śred. ok. 32 cm, śred. otw. ok. 30 cm, dno ok. 8 cm (ryc. 85,5); 2) wys. 12 cm, śred. ok. 18 cm, śred. otw. 15 cm, dno ok. 10 cm (ryc. 85,8). Nr kat. 1950/1521.

3. Ułamki profilowanej czarki z cylindrycznym brzegiem, powierzchnia gładzona, ceglastej barwy (ryc. 85,16). Nr kat. 1950/1521.

4. Mała ostro profilowana czarka zdobiona powyżej zalomu ornamentem blankowym. Czarka przepalona i spękana. Powierzchnia chropowata, barwy szarej. Wymiary: śred. 9,4 cm, śred. otw. 7,8 cm, wys. 7,4 cm, dno 5,4 cm (ryc. 85,3). Nr kat. 1950/1523.

5. Bardzo liczne ułamki naczyń niejednokrotnie przepalonych i zniekształconych w ogniu. Wśród ułamków wyróżnić można: a) części dużego naczynia wykonanego z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku. Dno naczynia płaskie, niewyodrębnione, brzoście w przybliżeniu kuliste (?), brzeg prosty, nachylony do wnętrza, powierzchnia chropowata barwa jasno-brunatna (ryc. 85,6,10), b) ułamki naczynia podobnego do wyżej opisanego, lecz mniejszych roz-

miarów i o powierzchni gładzonej (ryc. 85,9,15), ułamek dużego naczynia zdobionego ukośnie krzyżującymi się żłobkami (ryc. 85,7), c) fragmenty kubków (ryc. 85,11), czarek zdobionych ornamentem schodkowym i blankowym (ryc. 85,2), powierzchnia najczęściej gładzona, barwy jasno-brunatnej, d) ułamki dolnych części naczyń grubościennych (ryc. 85,14, 15), a także naczyń cienkościennych (ryc. 85,12, 13). Nr kat. 1950/1522 i 1524.

6. Zapinka brązowa, jednoczęściowa z czterozwojową sprężyną i dolną cięciwą. Kabłąk zaopatrzony w dwustożkowy guzek umieszczony poniżej zalomu. Nóżka zapinki ażurowa. Szpila częściowo uszkodzona. Wymiary: dług. 6 cm, wys. 2,5 cm (ryc. 85,18). Nr kat. 1950/1525.

7. Fragment szydła żelaznego. Wymiary: dług. 8,6 cm (ryc. 85,19). Nr kat. 1950/1526.

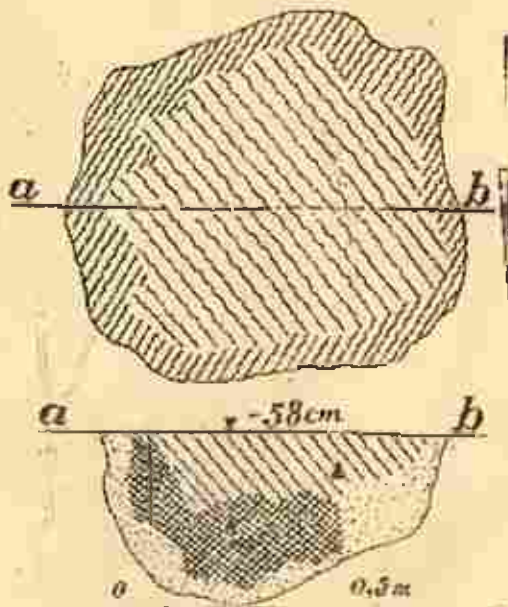
8. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/1527.

Grób 50 (jamowy) — ar 73.

Na głębokości 58 cm pod powierzchnią współczesną ukazała się plama kolistego kształtu. Zabarwienie jamy grobowej jest jasno-popielate, krawędzie były zabarwione brunatno. Średnica wynosiła 70 cm. W przekroju pionowym jama posiadała kształt nieckowaty. Do głębokości 16 cm występowała warstewka o zabarwieniu popielatym, poniżej występowała warstewka brunatna zawierająca szczątki stosu. miąższość jej wynosiła około 20 cm. Na spodzie jamy występowały warstewki żółtego piasku. Głębokość jamy dochodziła do 35 cm. Skorupy zalegały w różnych punktach jamy, kości i węgielki drzewne grupowały się natomiast w dolnych partiach (ryc. 86).

Inwentarz:

1. Ułamki kubka z niewyodrębnionym, zagiętym do wnętrza brzegiem. Kubek jest przepalony, powierzchnia szorstka, barwa szara. Wymiary: wys. 10,5 cm (ryc. 87). Nr kat. 1950/1528.

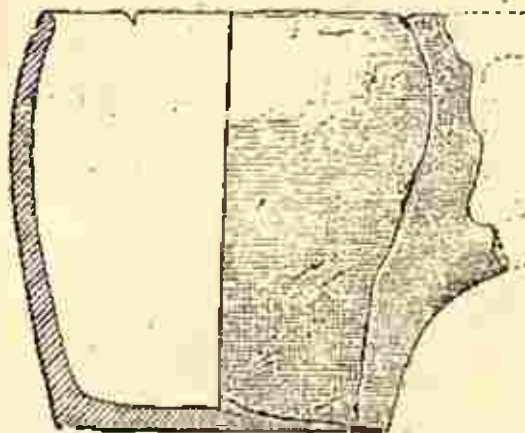
Ryc. 86. Plan i przekrój grobu 50. — Fig. 86. Plan et coupe de la tombe No 50.

2. Dolna część naczynia cienkościennego, powierzchnia gładka, barwa szara. Nr kat. 1950/1520.

3. Niewielka ilość spalonych kości ludzkich i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/1529.

Grób 51a i 51b (popielnicowy) — ar 73.

Na głębokości 55 cm pod powierzchnią współczesną ukazała się plama o wymiarach około 100×90 cm. Kształty jamy były nieregularne. W części południowo-zachodniej mieściła się czarno zabarwiona plama.

Ryc. 87. Kubek z grobu 50. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 87. Gobelet de la tombe No 50. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Grób 51 składał się z dwóch jam workowatego kształtu o głębokości ok. 60 i 40 cm (ryc. 88).

Inwentarz grobu 51a:

1. Ułamki popielnicy rozłożonej wskutek wilgoci o gładkiej, lśniącej powierzchni. Podstawa naczynia była niska, stożkowata, załom brzuśca zaokrąglony. Nr kat. 1950/1530.

2. Kilkanaście ułamków naczyń: a) fragmenty naczynia z brzuścem o załomie umieszczonym w $\frac{2}{3}$ wysokości i z prostym, niewyodrębnionym brzegiem, nachylnym do wnętrza. Naczynie było wykonane z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku; powierzchnia chropowata barwy jasno-brunatnej (ryc. 89,2), b) ułamki ostro profilowanych czarek (ryc. 89,1, 9). Nr kat. 1950/1531.

3. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/1532.

4. Miecz żelazny, jednosieczny ze zwążającą się ku końcowi głownią, wyodrębnioną od strony ostrza. Rękojeść lekko wygięta o nieco rozszerzonej głowicy. Okładziny rękojeści przymocowane były dwoma nitami. Tuż przy rękojeści znajduje się skuwka żelazna pochodząca od pochwy. Miecz jest silnie zniszczony przez rdzę i ogień. Wymiary: dług. 57,5 cm, szer. 4,0 cm (ryc. 89,3). Nr kat. 1950/1535.

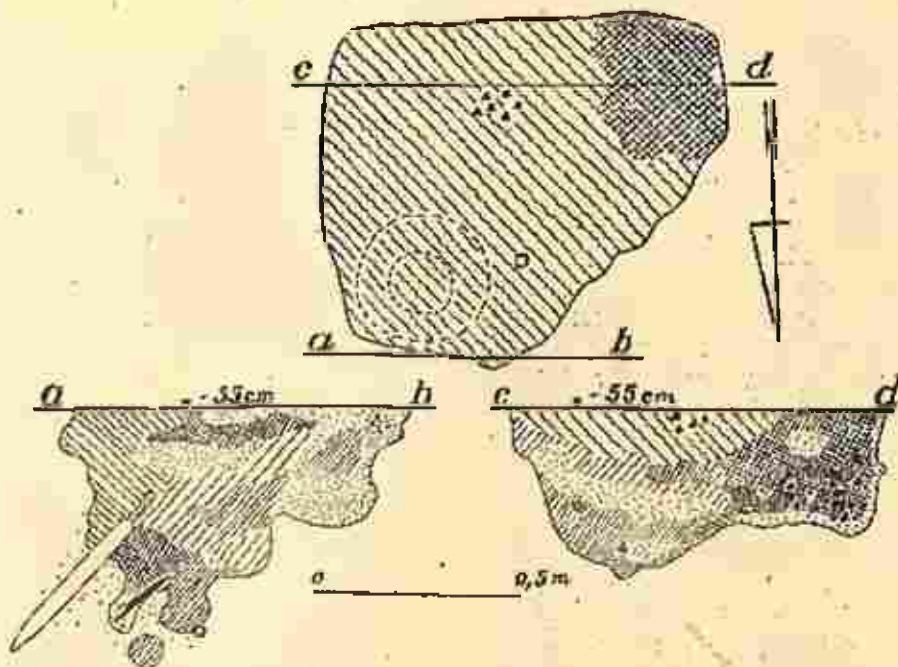
5. Fragmenty żelaznych okuć pochwy miecza w postaci owalnie ukształtowanych taśm, niektóre łączone nitami. Wymiary: dług. ok. 5,0—6,0 cm, szer. ok. 1,3 cm (ryc. 89,10, 11, 12, 13). Nr kat. 1950/1536.

6. Żelazny grot oszczepu z ostrzem o daszkowatym przekroju. Grot silnie zniszczony przez rdzę. Wymiary: dług. 15,5 cm (ryc. 89,4). Nr kat. 1950/1533.

7. Żelazny grot oszczepu z wąskim liściowatym ostrzem i silnie rozszerzającą się u wylotu tulejką. Grot silnie zniszczony w ogniu i przez rdzę. Wymiary: 17,3 cm, szer. ok. 3 cm (ryc. 89,5). Nr kat. 1950/1534.

8. Nóż żelazny z prostą głownią dwustronnie wyodrębnioną od strony długiego trzpienia. Nóż jest silnie zniszczony. Wymiary: dług. zachowana 11,0 cm, (ryc. 89,7). Nr kat. 1950/1538.

9. Krzesiwo żelazne w postaci płaskiej sztabki trapezowatej z końcem zwiniętym w uszko. Wymiary: dług. 11,4 cm, szer. 1,6 cm (ryc. 89,8). Nr kat. 1950/1539.

Ryc. 88. Plan i przekroje grobu 51. — Fig. 88. Plan et coupes de la tombe No 51.

10. Ułamek silnie zniszczonego rynienkowatego okucia pochwy (?), wykonane z blachy brązowej. Wymiary: dług. zachowana 2,0 cm (ryc. 89,6). Nr kat. 1950/1540.

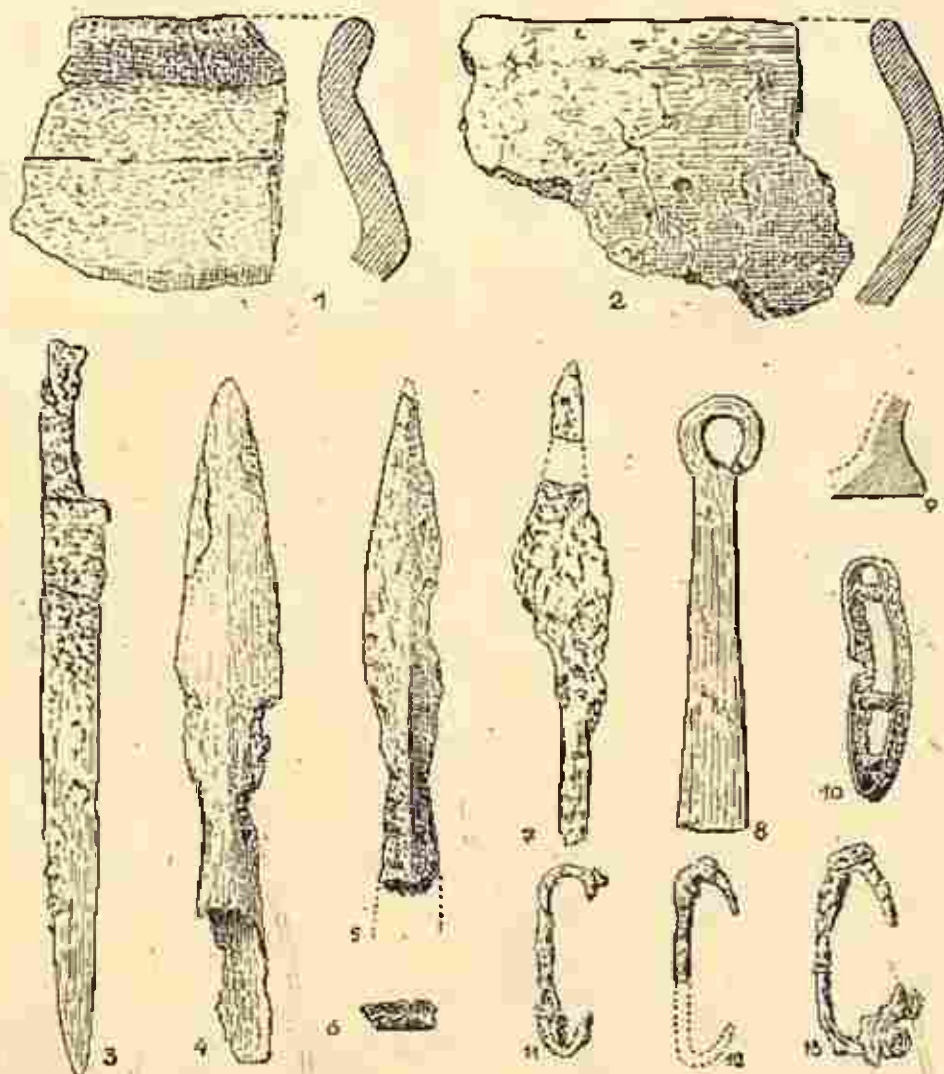
Inwentarz grobu 51 b:

1. Kilkanaście ułamków naczyń glinianych pochodzących: a) od naczynia z zakrąglonym brzuścem, z szyjką oddzieloną dwiema karbowanymi listwami, brzeg zgrubiały i wychylony na zewnątrz. Brzusiec naczynia zdobiony jest trzema pasmami ornamentu

3. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/1543.

Grób 52 (jamowy) — ar 74.

Na głębokości 58 cm pod powierzchnią ukazała się kelista plama o zabarwieniu jasno-popielatym i brunatnym. Średnica plamy wynosiła 90 cm. W przekroju pionowym jama posiadała kształt nieckowaty, głębokość sięgała 50 cm. Wypełnisko jamy stanowiły warstewki jasno-popielatego, ciemno-brunatnego

Ryc. 89. Zawartość grobu 51 a. 1—2 i 9. Ułamki naczyń, 3. Miecz żel., 4—6. Grotty żel., 6. Fragment żel. okucia; 7. Nóż żel., 8. Krzesiwo żel., 10—13. Okucie i fragmenty okuć pochwy miecza. 1—2 i 4—13 w $\frac{1}{2}$ w. n., 3 w $\frac{1}{3}$ w. n. — Fig. 89. Contenu de la tombe No 51 a. 1—2 et 9. Fragments de vases, 3. Epée en fer, 4—5 Pointes de lances, 6. Fragment de ferrure, 7. Couteau en fer, 8. Briquet en fer, 10—13. Ferrures de la gaine de l'épée. 1—2 et 4—13 en $\frac{1}{2}$, 3 en $\frac{1}{3}$ gr. nat.

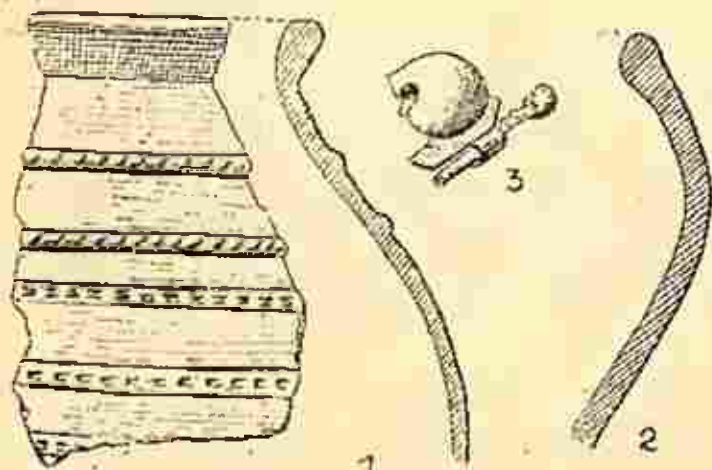
meandrowego. Ścianki cienkie, powierzchnia gładzona barwy brunatnej (ryc. 90,1), b) od kubka z brzegiem nachylonym do środka i waleczkowatym w przekroju uchem. Powierzchnia szorstka barwy szarej (ryc. 90,2). Nr kat. 1950/1541.

2. Fragment zapinki brązowej, silnie profilowanej, stopionej w ogniu (ryc. 90,3) oraz fragmenty stopionych przedmiotów brązowych. Nr kat. 1950/1542.

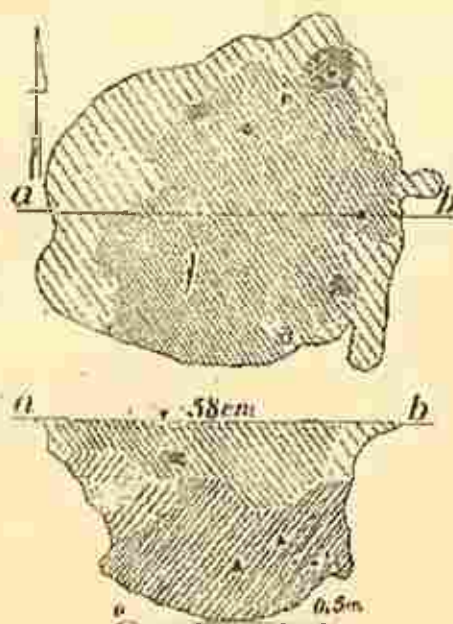
i czarnego piasku. Na spodzie jamy zaobserwowano najliczniejsze skupienie ułamków naczyń, spalonych kości ludzkich i węgielków drzewnych (ryc. 91).

Inwentarz:

1. Ułamki naczyń glinianych przeważnie przepalonych i zniekształconych w ogniu. Wyróżnić można: a) ułamki naczyń z prostym niewyodrębnionym brzegiem i powierzchnią szorstką barwy jasno-brunatnej.

Ryc. 90. Zawartość grobu 51 b. 1—2. Ułamki naczyń. 3. Fragmenty zapinki brązowej. $\frac{2}{3}$ w. n. — Fig. 90. Contenu de la tombe No 51b. 1—2. Fragments de vases. 3. Fragment d'une fibule en bronze. $\frac{2}{3}$ gr. nat.

Ryc. 91. Plan i przekrój grobu 52. — Fig. 91. Plan et coupe de la tombe No 52.

Gлина z domieszką średnioziarnistego piasku (ryc. 92,2,3), b) ułamki ostro profilowanych czarek na stożkowej podstawie o gładzonej powierzchni barwy szarej (ryc. 92,1). Nr kat. 1950/1544.

2. Nóż żelazny z prostą głownią dwustronnie wyodrębnioną od trzpienia. Głownia uszkodzona. Wymiary: dług. 12,3 cm (ryc. 92,9). Nr kat. 1950/1545.

3. Szpila żelazna z łukowato zgiętą główką, uszkodzona w ogniu. Wymiary: dług. 6,5 cm (ryc. 92,7). Nr kat. 1950/1547.

4. Fragment blaszki żelaznej silnie zniszczonej przez rdzę (ryc. 92,4). Nr kat. 1950/1546.

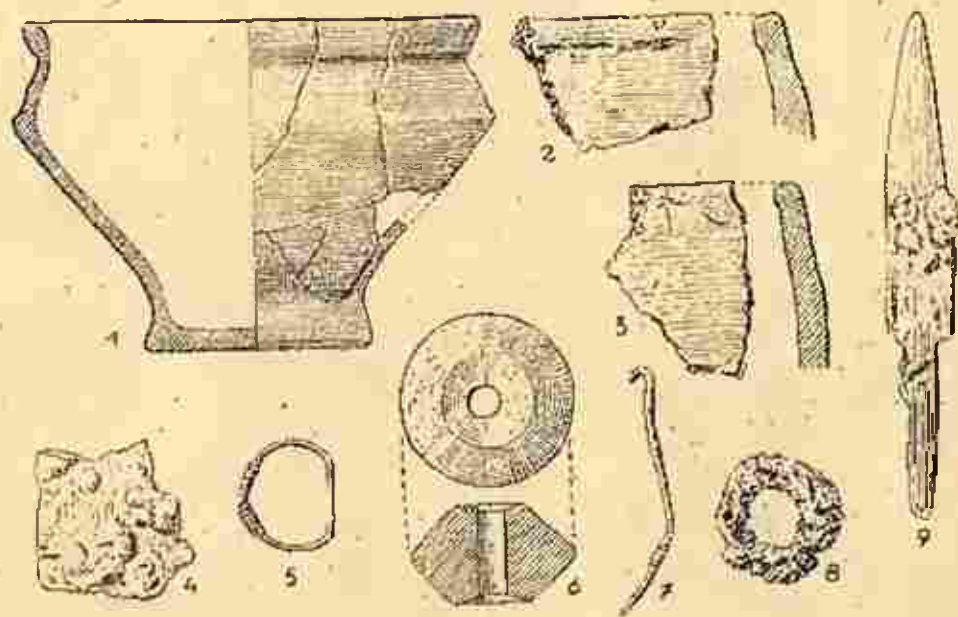
5. Brązowa sprzączka (?) wykonana z półowalnie wygiętego drutu z końcami spiralnie owiniętymi. Wymiary: dług. 2,8 cm, szer. 2,2 cm (ryc. 92,5). Nr kat. 1950/1548.

6. Silnie zniszczone w ogniu nadtopione kółko brązowe. Wymiary: śred. 3,0 cm (ryc. 92,8). Nr kat. 1950/1549.

7. Kulczkowato stopione przedmioty brązowe. Nr kat. 1950/1550.

8. Dwustożkowy przęślik gliniany z małymi wgłębieniami przy otworach. Powierzchnia przęślika jest szorstka, barwa szara. Wymiary: śred. 4,0 cm, wys. 2,5 cm, śred. otw. 0,6 cm (ryc. 92,6). Nr kat. 1950/1551.

9. Kilka grudek stopionych przedmiotów szklanych, barwy jasno-zielonej. Nr kat. 1950/1552.

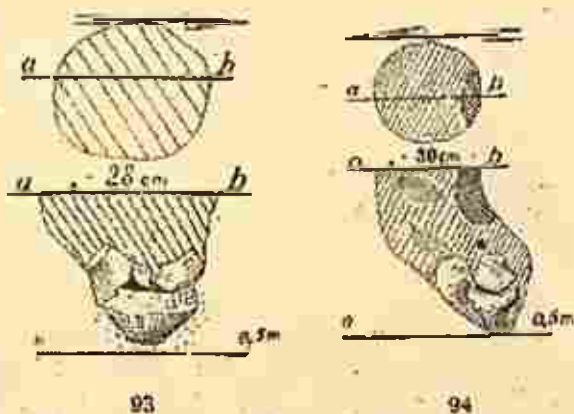

Ryc. 92. Zawartość grobu 52. 1—3. Naczynia i ułamki naczyń, 4. Blaszka żel., 5, 8. Przedmioty brązowe, 6. Przęślik gliniany, 7. Szpila żel., 9. Nóż żel. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 92. Contenu de la tombe No 52. 1—3. Vase et tessons, 4. Petite plaque en fer, 5 et 8. Anneaux en bronze, 6. Fuseaiole en argille, 7. Épinglé en fer, 9. Couteau en fer. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

10. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/1553.

Grób 53 (popielnicowy) — ar 65.

Na głębokości 28 cm pod powierzchnią współczesną ukazała się płama o popielatym zabarwieniu, nieregularnego kształtu o średnicy około 35 cm. W przekroju pionowym jama posiadała kształt workowaty. Na głębokości 21 cm pod powierzchnią jamy znajdował się brzeg popielnicy, a nad nim zdeformowane w ogniu naczynia. Nad popielnicą i między zdeformowanymi naczyniami znajdowała się popielata ziemia. Popielnica spoczywała dolną partią w warstwie nienaruszonego, żółtego piasku (ryc. 93).

Ryc. 93. Plan i przekrój grobu 54. Ryc. 94. Plan i przekrój grobu 54. — Fig. 93. Plan et coupe de la tombe No 53. Fig. 94. Plan et coupe de la tombe No 54.

Inwentarz:

1. Popielnica szerokootworowa ze zwężającą się szyjką i brzegiem prostym, niewyodrębnionym. Gлина zawierała domieszkę gruboziarnistego piasku, powierzchnia była żółtawo-brunatna, chropowata, jedynie partia przy brzegu i podstawie była wygładzona. Wymiary: śred. 20,4 cm, wys. 15,2 cm, śred. otw. 18,6 cm, dno 9,4 cm (ryc. 95, rys. 3). Nr kat. 1950/1554.

2. Czarka z cylindrycznym brzegiem i stożkową podstawą, przepalona i zniekształcona. Wymiary: wys. 8,4 cm, dno 6,3 cm (ryc. 95,8). Nr kat. 1950/1555.

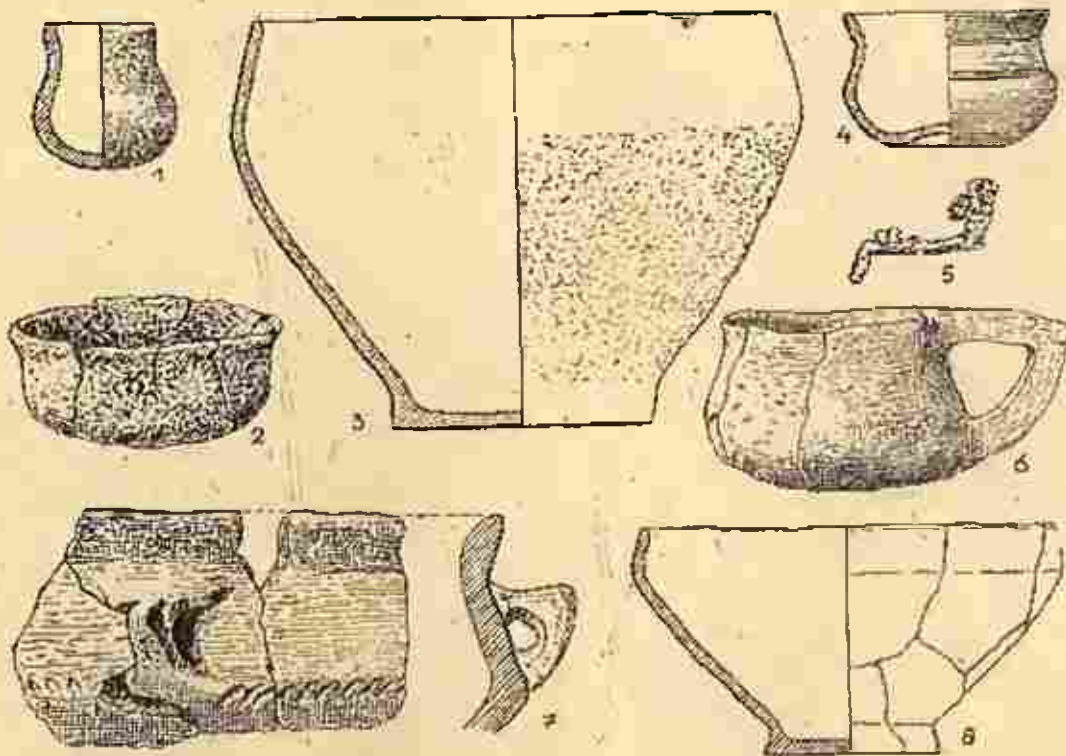
3. Czarka z półkulistym brzuścem i lekko wychylonym na zewnątrz brzegiem. Zdeformowana w ogniu. Wymiary: wys. ok. 6,2 cm, śred. otw. ok. 13,5 cm (ryc. 95,2). Nr kat. 1950/1556.

4. Czarka z półkulistym brzuścem i wgiętym dnem, z wyodrębnioną, zwężającą się szyjką i wychylonym na zewnątrz brzegiem. Powierzchnia gładka barwy ceglasto-brunatnej. Wymiary: śred. otw. 7,6 cm, wys. 4,8 cm, dno 4,4 cm (ryc. 95,4). Nr kat. 1950/1557.

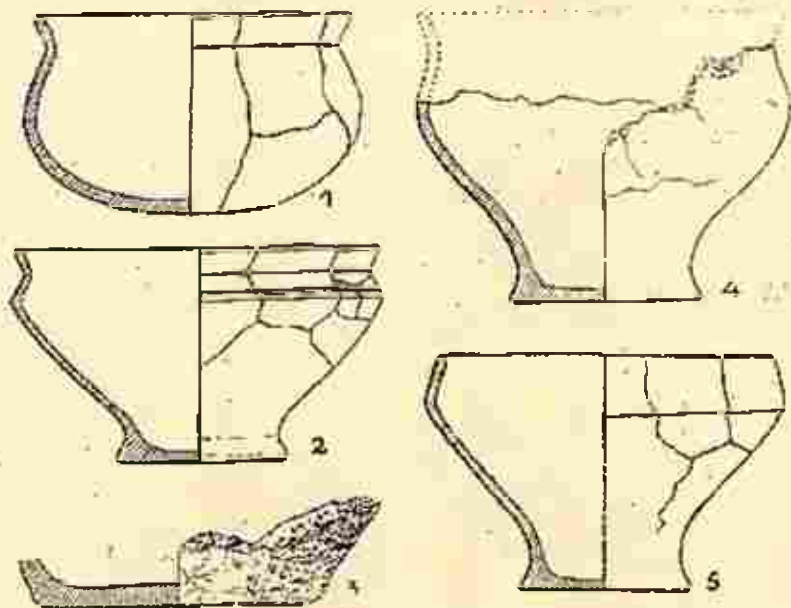
5. Kubek z półkulistym brzuścem, ze zwężającą się szyjką oraz uchem o czworograniastym przekroju. Powierzchnia szorstka barwy szaro-brunatnej. Przepalony i spękany. Wymiary: wys. 7,0 cm, śred. otw. 9,0 cm (ryc. 95,6). Nr kat. 1950/1558.

6. Małe naczynko o kulistym brzuścu z szyjką w przybliżeniu cylindryczną, silnie przepalone i zdeformowane. Wymiary: śred. 5,5 cm, wys. 5,2 cm, śred. otw. ok. 4,0 cm (ryc. 95,1). Nr kat. 1950/1559.

7. Ułamki dużej, ostro profilowanej czarki z małym, kolankowatym uchem. Powyżej załomu pozi-

Ryc. 95. Zawartość grobu 53. 1—4 i 6—8. Naczynia i ułamki naczyń, 5. Fragment zapinki, 5 w 1/2 w n., reszta w 1/2 w. h. — Fig. 95. Contenu de la tombe No 53. 1—4 et 6—8. Urne et vases situés, 5. Fragment d'une fibule en bronze. 5 en 1/2 le reste en 1/2 gr. nat.

Ryc. 96. Naczynia i ułamki naczyń (4 = popielnica) z grobu 54. $\frac{1}{3}$ w. n. — Fig. 96. Vases et fragments de vases de la tombe. No 54. $\frac{1}{3}$ gr. nat.

me pasmo ukośnego karbowania. Powierzchnia pierwotnie gładzona, barwy jasno-brunatnej, po przepaleniu miejscami chropowata i szara (ryc. 95,7). Nr kat. 1950/1560.

8. Kawalek drutu żelaznego zapewne fragment sprzączki (?) (ryc. 95,5). Nr kat. 1950/1561.

9. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/1562.

G r ó b 5 4 (popielnicowy) — ar 54.

Na głębokości 80 cm pod powierzchnią ukazała się plama o zabarwieniu brunatnym, kolistego kształtu o średnicy 25 cm. W przekroju pionowym jama miała charakterystyczny kształt „niszowaty” (ryc. 94). Głębokość jamy wynosiła około 40 cm. Na głębokości 18 cm pod powierzchnią grobu ukazało się małe naczynko odwrócone dnem do góry i obejmujące brzeg małego naczynia-popielnicy o czernionej powierzchni.

Od strony północnej przylegała do popielnicy miska. Obok spoczywało naczynie na wysokiej; smukłej nóżce. Dno popielnicy znajdowało się na głębokości 36 cm od powierzchni grobu. Zabarwienie wypełniska jamy było ciemno-brunatne. W jamie rozrzucone były drobne, spalone kosteczki licznie zgrupowane nad otworem popielnicy.

Inwentarz:

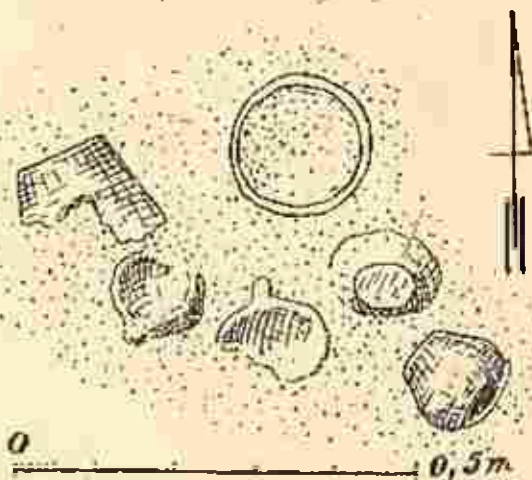
1. Fragment popielnicy z łagodnie zaznaczonym załomem brzuśca, wgiętą do wewnątrz dolną częścią i nieznacznie wyodrębnionym dnem. Powierzchnia gładzona, lśniąca, barwy czarnej. Górna część naczynia nie zachowała się. Wymiary: śred. 13,4 cm, wys. zachowana 9,2 cm, dno 7,0 cm (ryc. 90,4). Nr kat. 1950/1563.

2. Ostro profilowana czarka z wyodrębnioną podstawą. Powyżej załomu przebiega pozioma bruzda. Powierzchnia gładzona barwy jasno-brunatnej. Czarka jest przepalona i uszkodzona. Wymiary: śred. 13,5 cm, wys. 7,5 cm, śred. otw. 13,0 cm, dno 6,0 cm (ryc. 90,2). Nr kat. 1950/1564.

3. Czarka z szyjką prawie cylindryczną, przewężoną częścią dolną i lekko wyodrębnioną podstawą. Powierzchnia gładzona barwy szaro-ceglastej. Czarka jest przepalona i rekonstruowana. Wymiary: śred. 12 cm, wys. 8,4 cm, śred. otw. 12,0 cm, dno 6,0 cm (ryc. 96,5). Nr kat. 1950/1565.

4. Czarka z półkulistym brzuścem i wychylonym brzegiem oddzielnym od brzuśca poziomą bruzdą. Powierzchnia naczynia gładzona barwy brunatnej. Czarka jest przepalona i rekonstruowana. Wymiary: śred. ok. 11,5 cm, wys. 7,2 cm, śred. otw. 11,2 cm (ryc. 96,1). Nr kat. 1950/1566.

5. Ułamki naczynia wykonanego z gliny z domieszką gruboziarnistą. Powierzchnia naczynia chropowata barwy szaro-brunatnej. Wśród ułamków zachowało się w całości dno naczynia. Wymiary: śred. dna ok. 9,5 cm (ryc. 96,3). Nr kat. 1950/1567.

Ryc. 97. Plan zniszczonego grobu 55. — Fig. 97. Plan de la tombe détruite No 55.

6. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/1568.

Grób 55 (popielnicowy) — nr 65.

Grób nie odcinał się od otoczenia zabarwieniem, nie występowały też ślady granicy jamy. Na głębokości 20 cm pod powierzchnią odkryto przepalone, zdeformowane naczynia pokrywające popielnicę. Zawartość górnej części popielnicy stanowił piasek pokrywający spalone kości. Piasek przemieszany był ze skorupami. Obok popielnicy znaleziono przęślik gliniany a na jednym z naczyń sprzączkę do pasa (ryc. 97).

Inwentarz:

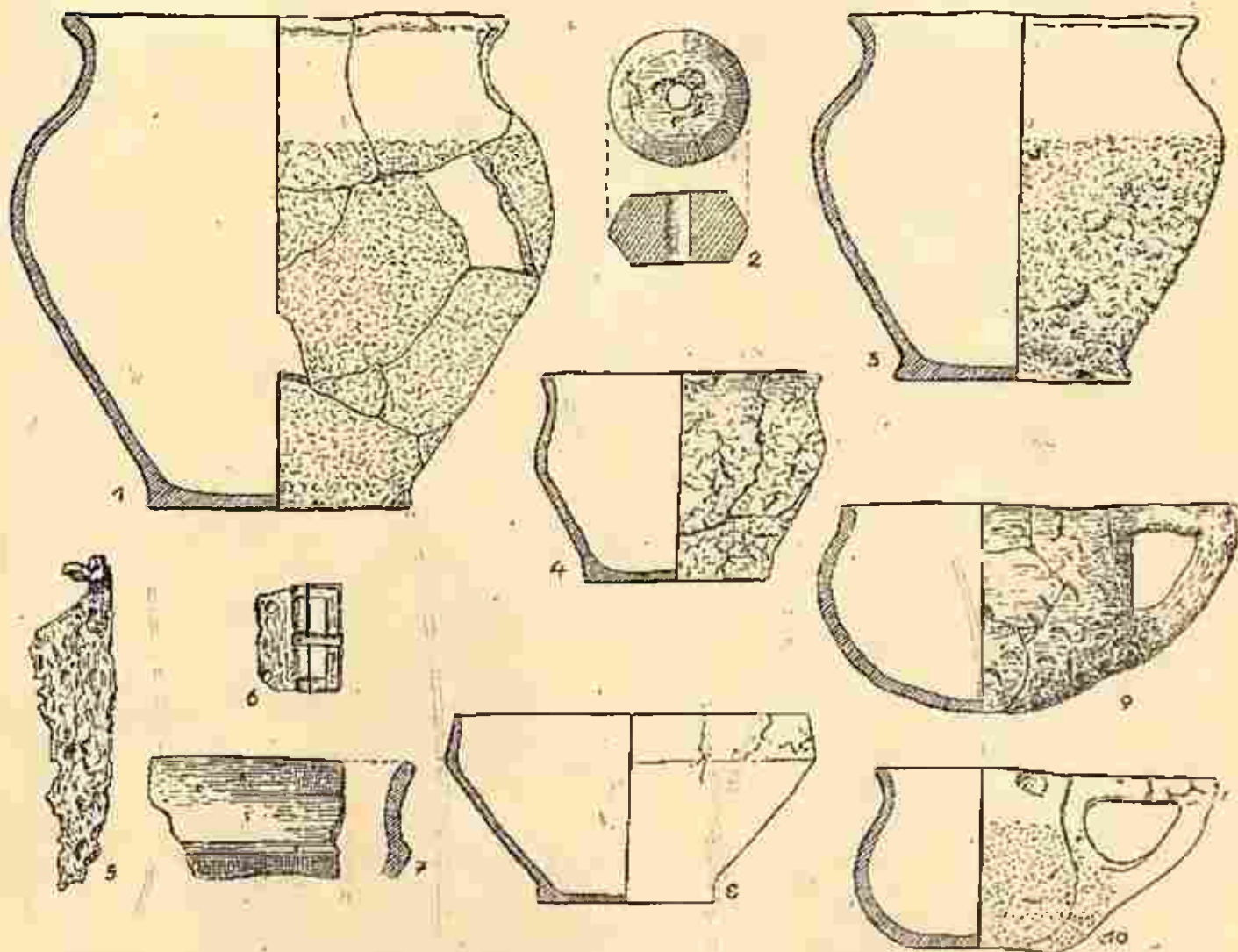
1. Fragmentarycznie zachowana popielnica z baniastym brzuścem, z wychyloną na zewnątrz krawędzią i lekko wyodrębnioną podstawą. Powierzchnia brzuśca chropowata, szyjka gładzona, barwa brunatna. Głina z domieszką gruboziarnistego piasku. Wymiary: śred. 24 cm, wys. 21,3 cm, śred. otw. ok. 20,0 cm, dno 11,3 cm (ryc. 98,1). Nr kat. 1950/1569.

2. Głęboka czarka przepalona z cylindryczną szyjką i wyodrębnioną podstawą. Powierzchnia lekko wygładzona barwy szarej i brunatnej. Wymiary: wys. 8,5 cm, śred. otw. 15,6 cm, dno 7,5 cm (ryc. 98,6). Nr kat. 1950/1570.

3. Naczynie z baniastym brzuścem, wychylonym brzegiem i wyodrębnioną podstawą. Powierzchnia chropowata, z wyjątkiem szyjki, barwy szaro-brunatnej. Wymiary: śred. ok. 17,4 cm, wys. 16,4 cm, śred. otw. 14,6 cm, dno 10,4 cm (ryc. 98,3). Nr kat. 1950/1571.

4. Małe naczynie w przybliżeniu dwustożkowate o powierzchni lekko chropowatej barwy szaro-brunatnej, spękane. Wymiary: śred. 13,0 cm, wys. 9,5 cm, dno 7,8 cm (ryc. 98,4). Nr kat. 1950/1572.

5. Kubek z półkulistym brzuścem i zwężającą się szyjką oraz grubym uchem o czworobocznym przekroju. Głina z domieszką gruboziarnistego piasku, powierzchnia nieco chropowata barwy szaro-brunatnej. Kubek zdobiony hezładnie ornamentem paznokciowym. Wymiary: śred. ok. 12 cm, wys. 9,4 cm, śred.

Ryc. 98. Zawartość grobu 55. 1 Popielnica, 2. Przęślik glin. 3—4, 7—10. Naczynia i ulamki naczyń, 5. Fragment nożyc, 6. Sprzączka żel. 1,4 i 8—10 w $\frac{1}{3}$ w. n., reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 98. Contenu de la tombe No 55. 1. Urne cinéraire, 2. Fusaiole en argile, 3—4 et 7—10. Vases rituels, 5. Fragment de ciseaux, 6. Boucle de ceinture en fer. 1,4 et 8—10 en $\frac{1}{3}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

otw. ok. 10,5 cm, dno 6 cm (ryc. 98,9). Nr kat. 1950/1573.

6. Kubek z baniastym brzuścem, zwężającą się szyjką i wychylonym na zewnątrz brzegiem. Dno kubka płaskie, kolankowato zgięte ucho ma przekrój czworoboczny, Powierzchnia kubka chropowata, z wyjątkiem szyjki, barwa powierzchni żółto-brunatna. Gлина zawierała średnioziarnistą domieszkę. Kubek jest przepalony i zrekonstruowany. Wymiary: śred. 11,0 cm, wys. 8,0 cm, dno 6,0 cm (ryc. 98,10). Nr kat. 1950/1574.

7. Ułamki ostro profilowanej czarki o powierzchni gładzonej barwy szaro-żółtej (ryc. 98,7). Nr kat. 1950/1575.

8. Kilka ułamków naczyń, w tym jeden pochodzący z naczynia wykonanego z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku. Powierzchnia chropowata barwy brunatnej. Nr kat. 1950/1576.

9. Fragment nożyce żelaznych silnie zniszczonych przez rdzę. Część kabłąka i drugie ostrze są odłamane. Wymiary: dług. 10 cm, szer. ostrza 2,4 cm (ryc. 98,5). Nr kat. 1950/1577.

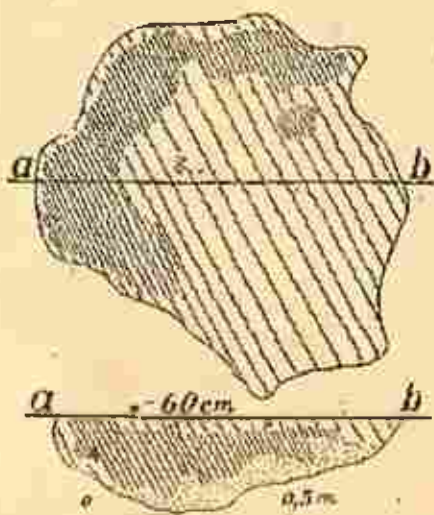
10. Żelazna sprzączka do pasa z prostokątną ramą i okrągłą osią. Do osi przymocowana jest podwójnie złożona blaszka do uchwycenia rzemienia. Blaszka złożona jest dwoma nitami. Wymiary: dług. 3,3 cm, szer. 2,5 cm (ryc. 98,6). Nr kat. 1950/1578.

11. Dwustożkowaty przęślik gliniany z płaskimi powierzchniami przyotworowymi, wykonany z gliny z domieszką średnioziarnistego piasku. Powierzchnia gładka barwy szaro-ceglastej. Przęślik przepalony w ogniu i nieco spękany. Wymiary: śred. 4,0 cm, wys. 2,0 cm (ryc. 98,2). Nr kat. 1950/1579.

12. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/1580.

Grób 56 (jamowy) — ar 84.

Na głębokości 60 cm pod powierzchnią współczesną ukazała się plama kolistego kształtu o średnicy 90 cm. Zabarwienie plamy było popielate, w części północno-wschodniej czarne. W przekroju pionowym jama posiadała kształt nieckowaty, głębokość wynosiła 30 cm. Wypchnisko jamy składało się z warstewek o zabar-

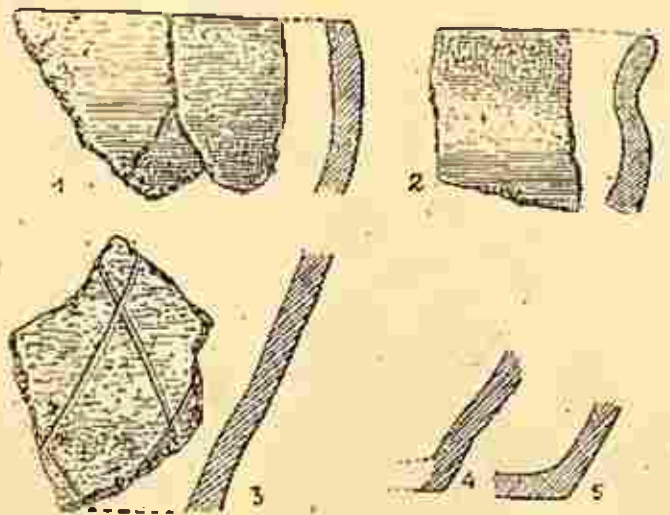

Ryc. 99. Plan i przekrój grobu 56. — Fig. 99. Plan et coupe de la tombe No 56.

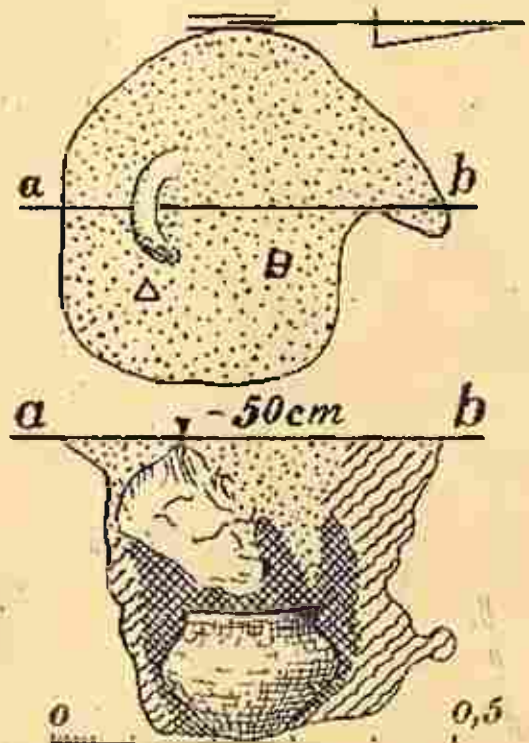
wieniu popielatym, czarno-brunatnym, szaro-żółtym. Ułamki naczyń i kości były rozrzucone w obrębie całej jamy (ryc. 99).

Inwentarz:

1. Kilkanaście ułamków (ryc. 100,4, 5), w tym kilka przepalonych. Można wyróżnić: a) ułamki naczynia wykonanego z gliny z domieszką średnioziarnistego piasku, o powierzchni chropowatej, jasno-brunatnej barwy, zdobionej ukośnie krzyżującymi się bruzdami (ryc. 100,3), b) brzeg naczynia o gładkiej powierzchni, barwy jasno-brunatnej (ryc. 100,2), c) ułamki naczynia z brzegiem pochylonym do środka, wyodrębnioną podstawą i chropowatą powierzchnią

Ryc. 100. Ułamki naczyń z grobu 56. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 100. Fragments de vases de la tombe No 56. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Ryc. 101. Plan i przekrój grobu 57. — Fig. 101. Plan et coupe de la tombe No 57.

brzuśca. Barwa powierzchni szara (ryc. 100,1). Nr kat. 1950/1581.

2. Kawałek drutu żelaznego z przytopionymi grudkami brązu — fragment zapinki (?). Nr kat. 1950/1582.

3. Duże kawałki kości i węgla drzewny. Nr kat. 1950/1583.

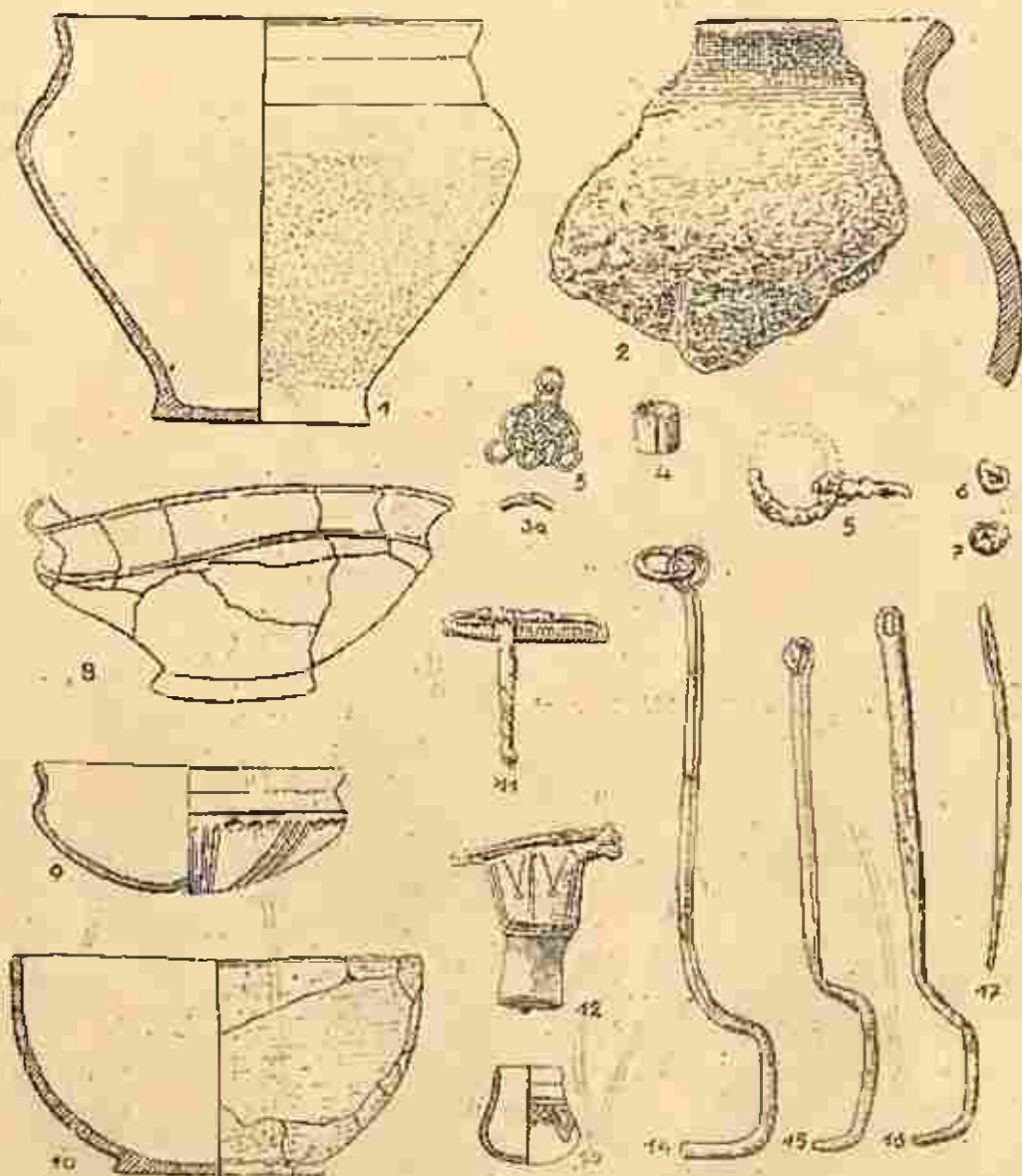
Grób 57 (popielnicowy) — ar 65.

Na głębokości 50 cm pod powierzchnią współczesną wystąpiła plama nieregularnego kształtu i niewielkich rozmiarów. Na głębokości 50 cm od powierzchni grobu zauważono naczynie odwrócone dnem ku górze. Brzeg popielnicy znajdował się na głębokości 21 cm.

Nad popielnicą spoczywały naczynia zdeformowane i przepalone, a wśród nich szereg przedmiotów metalowych i szklanych. W przekroju pionowym jama posiadała kształt workowaty, a głębokość jej wynosiła 38 cm. Wokół popielnicy występowała spalenizna (ryc. 101).

Inwentarz:

1. Popielnica szerokootworowa, dwustożkowa z łagodnym załosem brzuśca. Podstawa słabo wyodrębniona. Szyjka zwężająca się, brzeg lekko wychylony na zewnątrz. Powierzchnia gładzona powyżej załosem brzuśca, poniżej chropowata. Barwa szarobrunatna. Popielnica została zrekonstruowana. Wymiary: wys. 20 cm, śred. otw. 22 cm, śred. 26 cm, dno 11 cm (ryc. 102,1). Nr kat. 1950/1550.

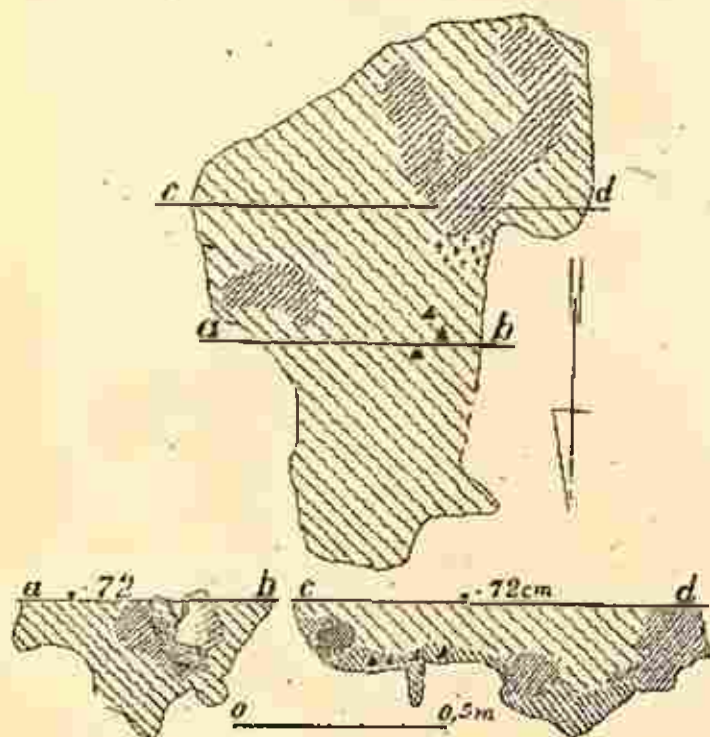

Ryc. 102. Zawartość grobu 57. 1. Popielnica, 2,8—10 i 13. Przystawki, 3 i 3a. Fragment ozdoby żel., 4. Skuwka brązowa, 5. Fragment oprzączki żel., 6—7. Paciorki szklane, 11. Zapinka żel., 12. Zapinka brązowa, 14—16. Klucze żel., 17. Iгла żel. 1,8—11 i 13. w $\frac{1}{2}$ w. n., reszta w $\frac{2}{3}$ w. n. — Fig. 102. Contenu de la tombe No 57. 1. Urne cinéraire, 2,8—10 et 13. Vases rituels 3 et 3a. Pendeloque en fer, 4. Ferrure en bronze, 5. Fragment d'une boucle de ceinture en fer, 6—7. Perles en verre, 11. Fibule en fer, 12. Fibule en bronze, 14—16. Clefs en fer, 17. Auguille en fer. 1,8—11 et 13 en $\frac{1}{2}$, le reste en $\frac{2}{3}$ gr. nat.

2. Duża ilość spalonych kości ludzkich. Nr kat. 1950/1585.

3. Głębokie, miseczkowate naczynie z półkulistym brzuścem i wyodrębnioną podstawą. Powierzchnia naczynia niestarannie gładzona, barwy szaro-żółtej. Naczynie zrekonstruowane. Wymiary: śred. 20,5 cm, wys. 11,2 cm, dno 10,8 cm (ryc. 102,10). Nr kat. 1950/1586.

4. Czarka z półkulistym brzuścem, wgnięcionym do środka dnem i zwężającą się szyjką oraz wychylnym na zewnątrz brzegiem. Powierzchnia czarki jest gładzona, barwy szaro-żółtej i zdobiona grupami

Ryc. 103. Plan i przekroje grobu 58. — Fig. 103. Plan et coupes de la tombe No 58.

pienowych żłobków i dołeczków. Czarka jest przepalona, zdeformowana i uzupełniona gipsem. Wymiary: śred. ok. 16 cm, wys. 6,5 cm (ryc. 102,9). Nr kat. 1950/1587.

5. Naczynie gruszkowatego kształtu o powierzchni gładzonej, barwy szarej. Poniżej nasady szyjki występuje ornament w postaci zygzakowatej linii żłobków i nakłuc oraz dołeczków. Naczynie jest przepalone i spękane. Wymiary: śred. 5,0 cm, śred. otw. 3,4 cm (ryc. 102,13). Nr kat. 1950/1588.

6. Fragment ostro profilowanej czarki ze stożkowato wyodrębnioną podstawą, wewnątrz pustą. Powierzchnia czarki gładzona, jasno-brunatna. Czarka zniekształcona w ogniu, sklejana i uzupełniana gipsem (ryc. 102,8). Nr kat. 1950/1589.

7. Ułamki silnie zniekształconej w ogniu, ostro profilowanej czarki oraz fragment górnej partii naczynia o wydętym brzuścu i wychylnym na zewnątrz brzegu. Powierzchnia naczynia chropowata, wyjątek

stanowi partia brzegowa, barwa powierzchni brunatno-szara. Naczynie wykonane z gliny z domieszką gruboziarnistą (ryc. 102,2). Nr kat. 1950/1590.

8. Brązowa zapinka z szerokim kablakiem oddzielnym grzebieniem od daszkowatej w przekroju nóżki, lekko odgiętej ku górze. Zapinka posiada dwa kapturki na sprężynkę oraz pochewkę na cięciwę. Sprężynki i kołca brak. Wymiary: długość 4,2 cm (ryc. 102,12). Nr kat. 1950/1591.

9. Kilkunastozwojowa sprężynka zapinki żelaznej wraz z kołcem. Wymiary: długość 4,2 cm (ryc. 102,11). Nr kat. 1950/1592.

10. Fragment sprzączki do pasa z okrągłą ramą. Wymiary: śred. 2,2 cm (ryc. 102,5). Nr kat. 1950/1593.

11. Trzy taśmowate klucze z końcami zwiniętymi w uszko. Jeden z nich posiada karbowane krawędzie. Wymiary: długość 15,4 cm (ryc. 102,14). Nr kat. 1950/1594. Drugi klucz posiada wymiary: długość 13,0 cm (ryc. 102,16). Nr kat. 1950/1595. Trzeci klucz posiada wymiary: długość 13,8 cm (ryc. 102,15). Nr kat. 1950/1596.

12. Igła żelazna do szycia z uszkiem. Wymiary: długość 9,3 cm (ryc. 102,17). Nr kat. 1950/1597.

13. Małe ogniwka żelazne połączone ze sobą, poszczególne ogniwka skute są ze sobą przy pomocy maleńkich nitów (ryc. 102,3). Nr kat. 1950/1598.

14. Skuwka brązowa z taśmy zwiniętej w rurkę. Wymiary: śred. 0,9 cm, wys. 0,9 cm (ryc. 102,4). Nr kat. 1950/1599.

15. Stopione paciorki z zielonkawego szkła (ryc. 102,6,7). Nr kat. 1950/1600.

16. Kulka stopionego brązu. Nr kat. 1950/1601.

Grób 58 (jamowy) — ar 73.

Na głębokości 72 cm pod powierzchnią wystąpiła plama o zabarwieniu jasno-popielatym. Kształt plamy był wydłużony, nieregularny, długość jej wynosiła ok. 140 cm. W przekroju pionowym jama miała kształt nieckowaty, głębokość wynosiła 34 cm. W jamie znaleziono ułamki dużego naczynia wokół ułamków spoczywały drobne kosteczki otoczone warstwą spalenizny. W grobie znajdowały się również grot oszczepu i igła żelazna (ryc. 103).

Inwentarz:

1. Fragmenty popielnicy z wysoko umieszczonym łagodnym załomem brzuśca, krawędź lekko wychylna, zgrubiała i poziomo ścięta. Powierzchnia naczynia gładka, brunatno-szara. Wymiary: śred. ok. 29 cm, wys. ok. 29 cm (ryc. 104,1). Nr kat. 1950/1603.

2. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/1604 oraz duża ilość węgielków drzewnych. Nr kat. 1950/1605.

3. Dwanaście ułamków naczyń, wśród których wyróżnić można: a) fragmenty naczynia o gładkiej, czernionej powierzchni (ryc. 104,10), b) fragmenty małych naczyń o jasno-brunatnej, gładkiej powierzchni (ryc. 104,5—8, 12, 13), c) ułamki naczynia wykonanego z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku: powierzchnia naczynia chropowata barwy jasno-brunatnej (ryc. 104,14). Nr kat. 1950/1605, d) fragment kubka (ryc. 104,11) oraz fragmenty innych naczyń (ryc. 104,9). Nr kat. 1950/1605.

4. Żelazny grot oszczepu z tulejką zwężającą się ku ostrzu, ostrze płaskie z lekko zaznaczonym zaberkiem. Silnie zniszczony przez rdzę. Wymiary: długość 13,5 cm (ryc. 104,4). Nr kat. 1950/1606.

5. Fragmenty igły żelaznej z uszkiem. Wymiary: dług. 5,5 cm (ryc. 104,2). Nr kat. 1950/1607.

6. Fragment silnie zniszczonego przez rdzę przedmiotu żelaznego, zapewne okucia (?) (ryc. 104,3). Nr kat. 1950/1608.

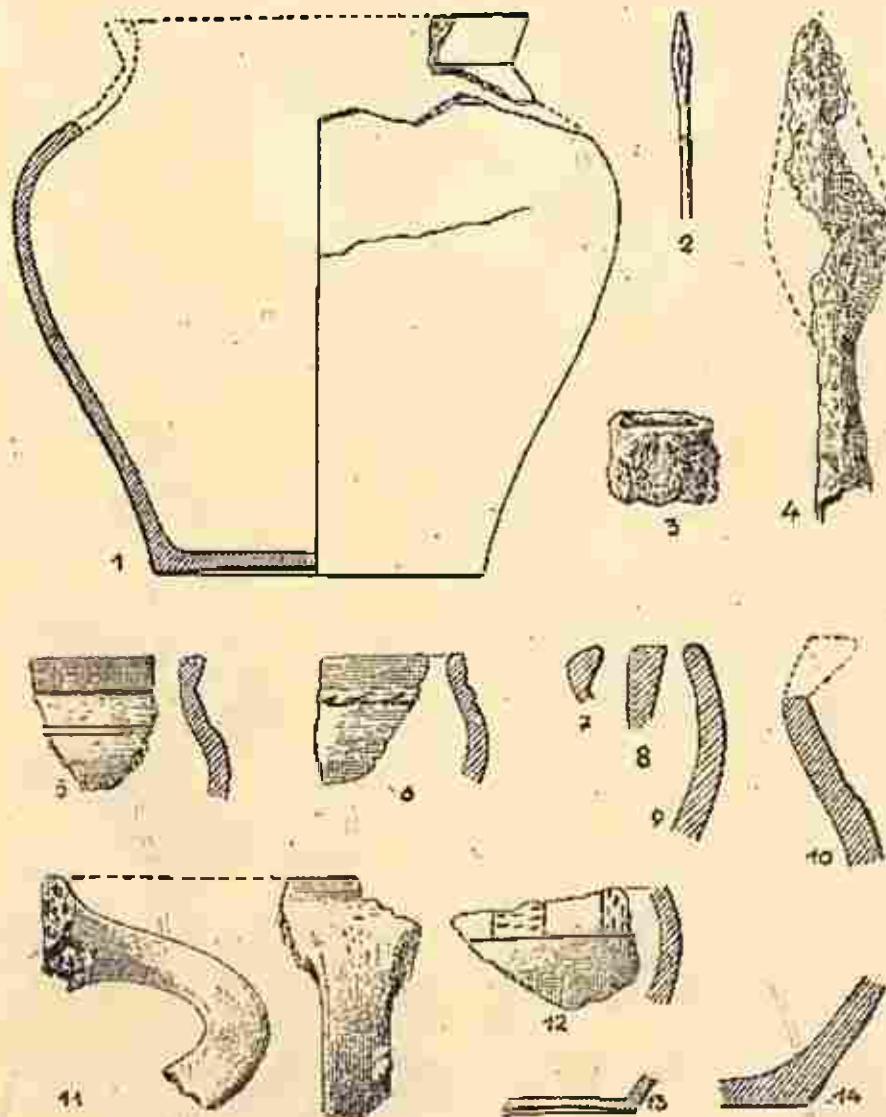
Grób 59 (jamowy) — ar 74.

Na głębokości 72 cm pod powierzchnią wystąpiła znacznych rozmiarów plama o popielatym zabarwieniu; długość plamy wynosiła 110 cm. W przekroju pionowym jama posiadała w przybliżeniu kształt lej-

w ogniu. Wśród nich wyróżnić można: a) brzeg ostro profilowanej czarki zdobione nad załomem ułocnym karbowaniem, b) fragment naczynia zdobionego równoległymi żłobkami wykonanymi narzędziem grzebnykowatym (ryc. 106,1), c) ułamki naczyń wykonanych z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku. Nr kat. 1950/1611.

2. Fragment taśmowatej sprężyny do zamka szkatułki (ryc. 106,2). Nr kat. 1950/1609.

3. Grudki brązu pochodzące ze stopionych przedmiotów. Nr kat. 1950/1609.

Ryc. 104. Zawartość grobu 58. 1. Popielnica, 5—14. Ułamki naczyń, 2: Fragmenty igły żel., 3. Przedmiot żel., 4. Żel. grot oszczepu. 1 w $\frac{1}{4}$ w. n., reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 104. Contenu de la tombe 58. 1. Urne cinéraire, 5—14. Tessonns, 2. Fragment d'une aiguille en fer, 3. Ferrure en fer, 4. Pointe de lance en fer. 1 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

kowaty. W górnej części jamy zalegała warstwa popielatego piasku. Na samym spodzie znajdowała się warstewka czarno-brunatnej ziemi. Głębokość jamy wynosiła 55 cm. Największa ilość kości skupiała się na spodzie jamy, ułamki naczyń wystąpiły w jamie bardzo nielicznie (ryc. 105).

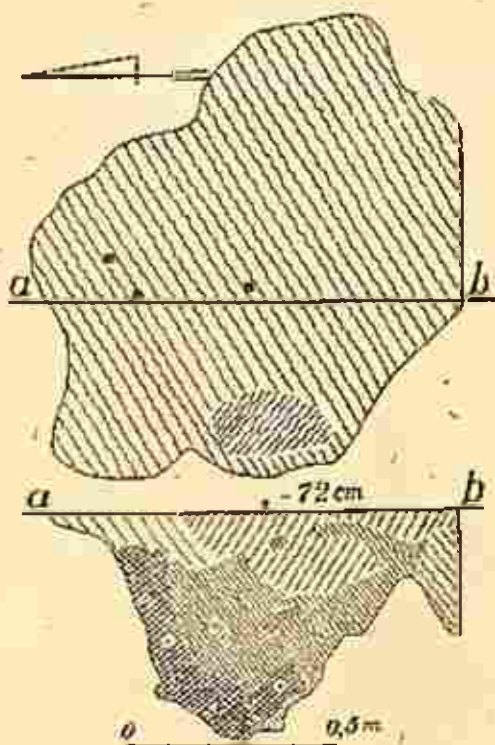
Inwentarz:

1. Kilkanaście ułamków naczyń zniekształconych

4. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/1610.

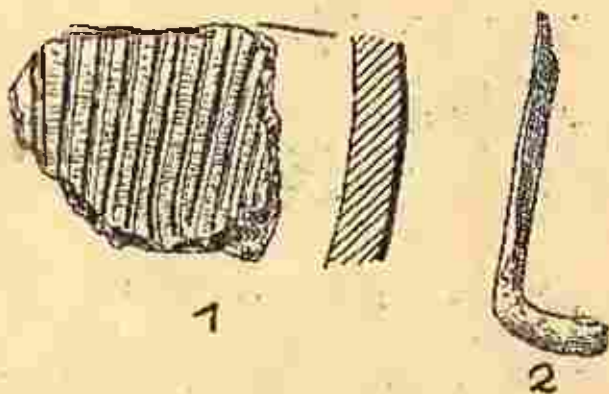
Grób 60 (popielnicowy obsypany szczątkami stосу) — ar 64.

Na głębokości 42 cm pod powierzchnią współczesną ukazały się fragmenty naczyń oraz dwa dna innych naczyń. Miejsce ich występowania nie różniło się od

Ryc. 105. Plan i przekrój grobu 59. — Fig. 105. Plan et coupe de la tombe No 59.

otoczenia. Znalaziono także grzebień kościany, paciorki szklane i przedmioty brązowe. Pomiędzy fragmentami naczyń znaleziono płasko ułożone łuski ptasie. W jednym z naczyń znajdowało się okucie żelazne i długa szpila żelazna, w drugim przesiłki gliniane. Po zdjęciu wszystkich naczyń ukazał się na głębokości 28 cm brzeg popielnicy. Przy załamie popielnicy, na północny-wschód od niej leżało żelazne okucie. Poza tym wokół popielnicy znaleziono szereg przedmiotów glinianych, metalowych i szklanych. W przekroju pionowym jama posiadała kształt workowaty, spód jej sięgał zaledwie do $\frac{1}{3}$ wysokości naczynia. Dno naczynia spoczywało na głębokości 62 cm poniżej powierzchni grobu. Popielnica otoczona była ciemno-zabarwioną ziemią. Wewnątrz popielnicy na samym wierzchu w ciemnej zawartości zaobserwowa-

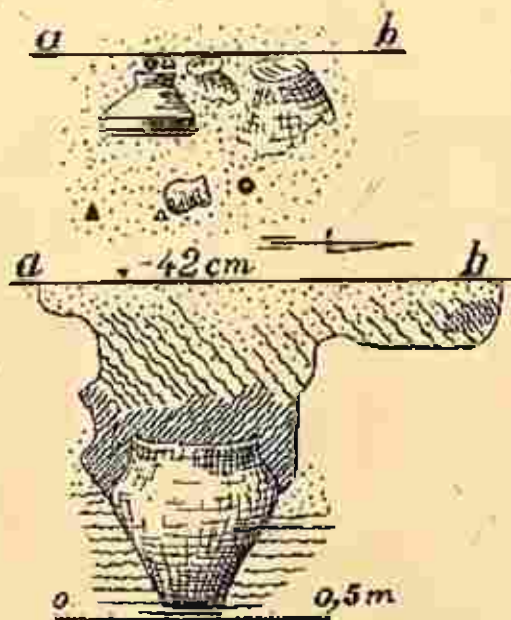
Ryc. 106. Zawartość grobu 59. 1. Fragment naczynia, 2. Taśmowata sprężyna. W. n. — Fig. 106. Contenu de la tombe No 59. 1. Fragment de vase, 2. Fragment de ressort en fer. Gr. nat.

no również kości ptasie i stopiony kawałek brązu. Poniżej, wśród węgielków drzewnych i rzadko występujących kosteczek, znaleziono fragmenty naczynka jeżowatego i stopionego szkła. Wśród kości występowały dość licznie przedmioty metalowe. Kości zmieszane były ze szczątkami stosu (ryc. 107).

Inwentarz:

1. Popielnica z lekko wyodrębnioną podstawą i dwustożkowatym brzuścem o wysoko umieszczonym załamie i lekko wyodrębnionym brzegu. Powierzchnia naczynia jest chropowata, barwa szaro-brunatna. Wymiary: śred. 33,8 cm, wys. 32,0 cm, śred. otw. 21,0 cm, dno 13,0 cm (ryc. 108,3). Nr kat. 1950/1613.

2. Czarka ostro profilowana z wyodrębnioną, stożkowatą podstawą. Powierzchnia naczynia gładzona, barwy jasno-brunatnej. Naczynie spękane i rekonstruowane. Wymiary: śred. 19,0 cm, wys. 11 cm, śred. otw. 19,0 cm, dno 7,6 cm (ryc. 108,1). Nr kat. 1950/1614.

Ryc. 107. Plan i przekrój grobu 60. — Fig. 107. Plan et coupe de la tombe No 60.

3. Dolna część dużego naczynia grubociennego wykonanego z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku. Podstawa jest lekko wyodrębniona. Wymiary: dno 14,5 cm (ryc. 108,8). Nr kat. 1950/1615.

4. Naczynie gruszkowate z szyjką nie oddzieloną od brzuśca i wychylonym na zewnątrz brzegiem. Dno nie zaznaczone. Naczynie jest przepalone i spękane. Wymiary: śred. 7,8 cm, wys. 8,6 cm, śred. otw. 4,3 cm (ryc. 108,6). Nr kat. 1950/1617.

5. Małe naczynko z kulistym brzuścem z niezaznaczonym dnem i niewyodrębnioną szyjką. Naczynie jest zniekształcone i spękane w ogniu. Wymiary: śred. 6,6 cm, wys. 7,0 cm, śred. otw. 2,8 cm (ryc. 108,2). Nr kat. 1950/1618.

6. Dno ostro profilowanej czarki zniekształconej w ogniu. Powierzchnia spękana barwy ceglastej. Wymiary: dno 10,6 cm (ryc. 108,4). Nr kat. 1950/1619.

7. Dolną część naczynia z wyodrębnioną podsta-

wą. Wymiary: dno 6,6 cm (ryc. 108,5). Nr kat. 1950/1623.

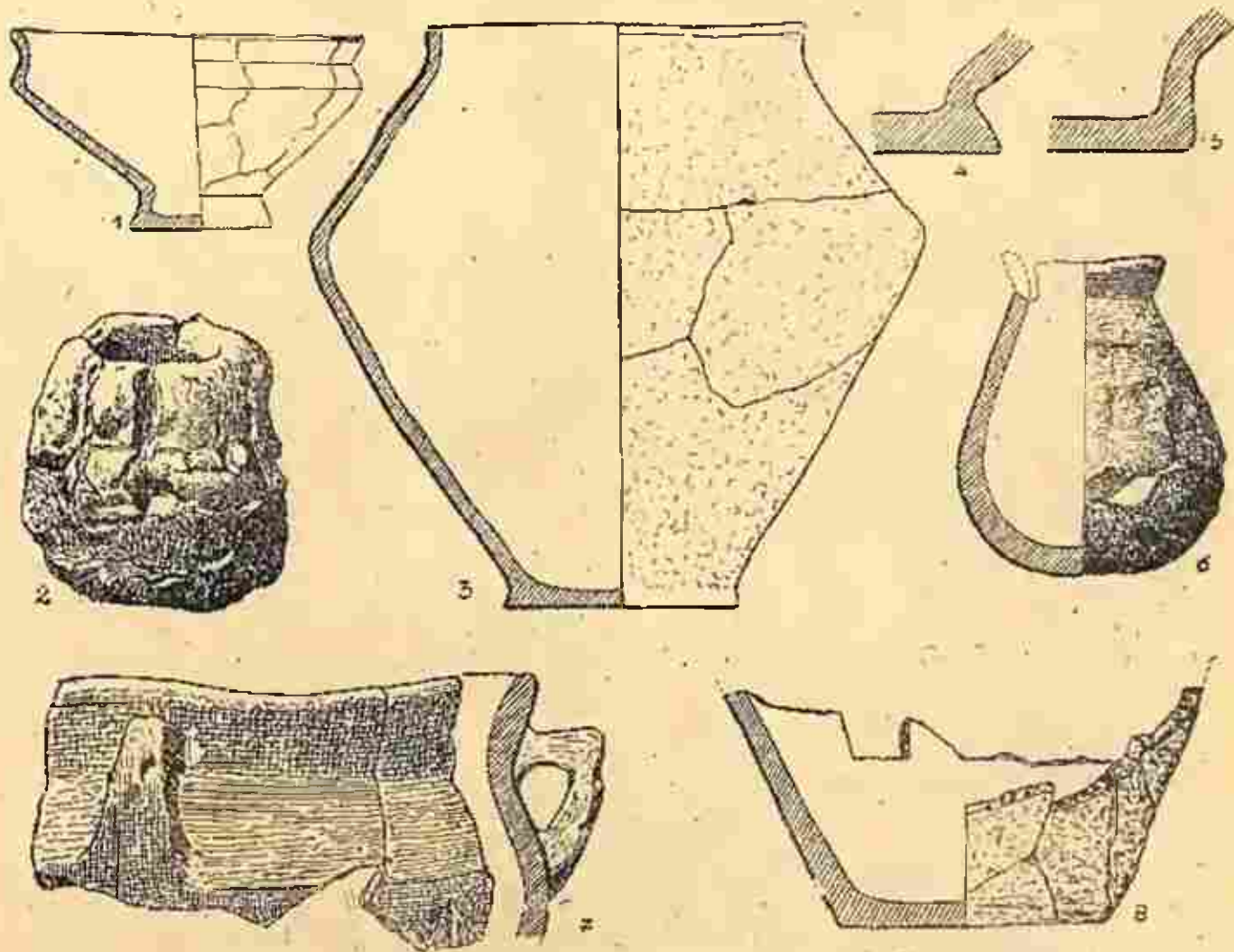
8. Ułamki naczyń zniekształconych w ogniu. Wśród nich wyróżnić można: a) fragmenty naczynia z brzuścem zdobionym poziomymi żłobkami, z cylindryczną szyjką oraz kolankowato zgiętym uchem rozszerzającym się u nasady. Powierzchnia naczynia była pierwotnie gładzona, barwa jasno-brunatna (ryc. 108,7), b) ułamek grubościennego naczynia zdobionego ornamentem paznokciowym. Nr kat. 1950/1616.

12. Żelazna, taśmowata spreżynka do zamka. Wymiary: długość 150, cm (ryc. 109,2). Nr kat. 1950/1627.

13. Żelazne prostokątne okucie zamka. Dłuższe krawędzie są łukowato wcięte, na końcach mieszczą się dwa okrągłe otwory, w narożnikach mieściły się cztery nity o półkulistych główkach. Wymiary: długość ok. 18 cm, szer. 4,0 cm (ryc. 109,3). Nr kat. 1950/1630.

14. Okucia żelazne wykonane z taśmy zgiętej pod kątem prostym, tworzą prostokąt. Wymiary: 4,2 x 1,5 cm (ryc. 109,18, 19, 20, 21). Nr kat. 1950/1626.

15. Hak żelazny wykonany z czworograniastej

Ryc. 108. Ceramika z grobu 60. 1,3 i 8 w $\frac{1}{4}$ w. n., reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 108. Urne et vases rituels de la tombe No 108. 1,3 et 8 en $\frac{1}{4}$, reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

9. Kilka ułamków naczynia o domieszcze gruboziarnistego piasku, chropowatej powierzchni i szarej barwie. Nr kat. 1950/1635.

10. Nóż żelazny z dwustronnie wyodrębnionym trzpieniem i lekko wygiętym grzbietem. Wymiary: długość 10,4 cm, szer. 1,6 cm (ryc. 109,4). Nr kat. 1950/1622.

11. Klucz do zamka szkatułki z szeroką taśmowatą rączką zwiniętą na końcu w uszko, w którym tkwiło kółko. Rączka klucza jest zdobiona trzema parami poprzecznych nacięć i czterema korbami na krawędziach. Również uszko klucza zdobione jest nacięciami tworzącymi prostokąt. Wymiary: długość 23,5 cm (ryc. 109,1). Nr kat. 1950/1628.

sztabki z jednym końcem zwiniętym w uszko. Wymiary: długość 7,5 cm (ryc. 109,14). Nr kat. 1950/1631.

16. Pięć gwoździ żelaznych w tym trzy z trzpieniem zgiętym w dwóch miejscach pod kątem prostym. Wymiary: długość ok. 6,0 cm (ryc. 109,5—7, 12, 13). Nr kat. 1950/1625.

17. Dwa nity żelazne z płasko-kulistymi główkami, trzpienie zgięte pod kątem prostym. Wymiary: długość 3 cm (ryc. 109,10, 11). Dwa nity żelazne z główkami płaskimi (ryc. 109,8—9). Nr kat. 1950/1625.

18. Dwie igły żelazne z uszkiem. Wymiary: długość 1) zachowana 5,5 cm, 2) — 6,2 cm. Nr kat. 1950/1636.

19. Wisiorzek wiaderkowaty wykonany z taśmy żelaznej.

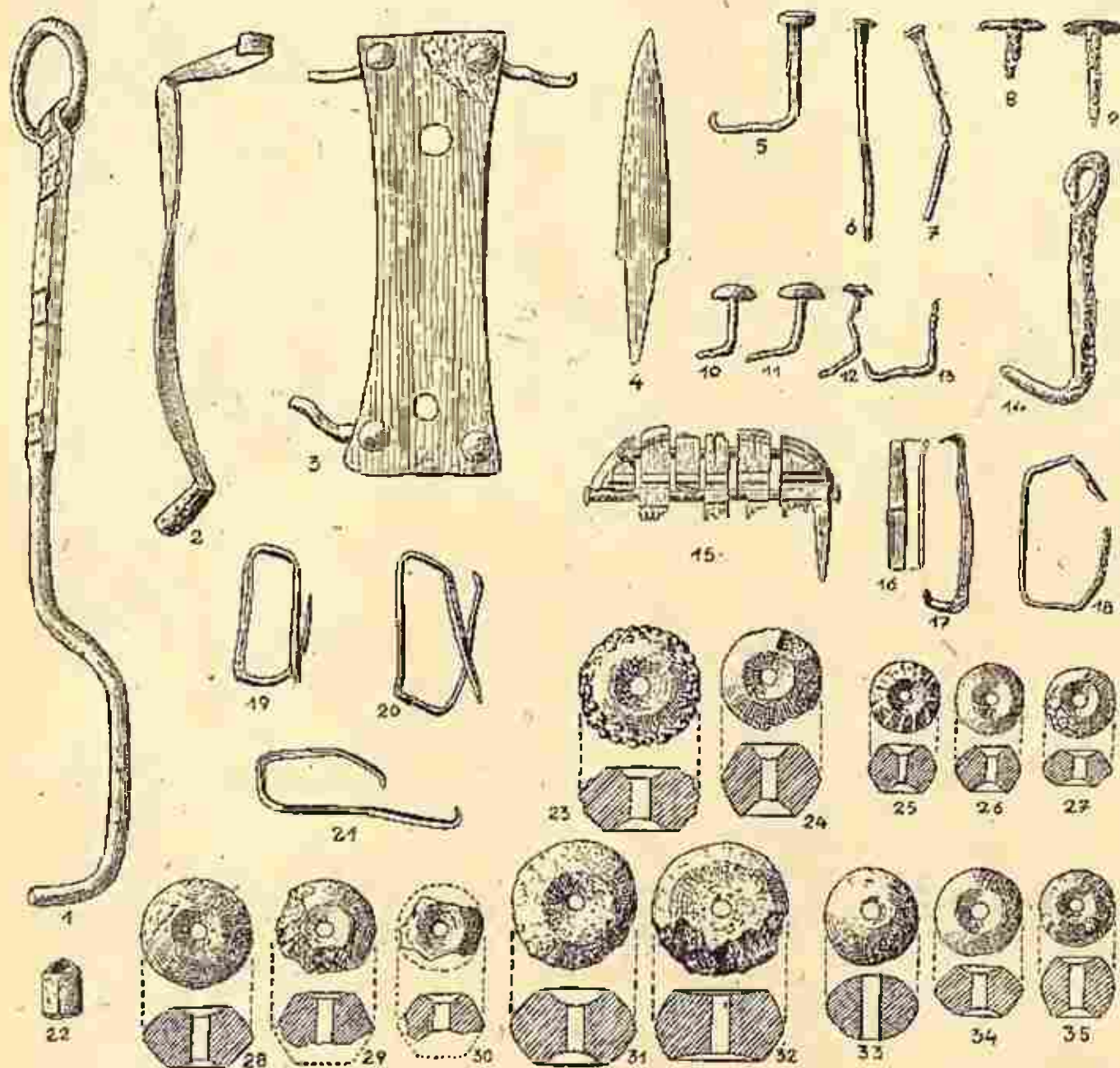
lężnej z taśmowatym kablukiem, dno nie zachowało się. Wymiary: wys. 1,3 cm, śred. 1,1 cm (ryc. 109,22). Nr kat. 1950/1629.

20. Fragment brązowej sprężyny do zapinki oraz fragment szpili z drugim kawałkiem sprężyny. Nr kat. 1950/1632.

21. Kilkanaście ułamków silnie zniszczonego na-

23. Kilka fragmentów bardzo silnie zniszczonych przedmiotów brązowych i żelaznych. Nr kat. 1950/1636 (ryc. 109,16—17).

24. Grzebień kościany z półkolistym grzbietem, złożony z sześciu płyt połączonych dwoma nitami o czworograniastym przekroju. Grzebień zdobiony liniami rytymi wzdłuż krawędzi i tuż ponad zębami.

Ryc. 109. Reszta zawartości grobu 60. 1. Klucz żel., 2. Żel. sprężyna zamka, 3. Żel. okucie zamka, 4. Nóż żel., 5—13. Gwoździe i nity żel., 14. Haczyk żel., 15. Grzebień kościany z nitą żel., 16—21. Okucia żel., 22. Żel. wsicrek właderkowy, 23—35. Przęśliki gliniane, 1/2 w. n. — Fig. 109. Le reste du contenu de la tombe No 60. 1. Clef en fer, 2. Ressort en fer, 3. Ferrure de serrure en fer, 4. Couteau en fer, 5—13. Clous en fer, 14. Croc en fer, 15. Peigne en os, 16—21. Ferrures en fer, 22. Pendeloque en fer en forme de seau 23—35. Fusatoles en argile. 1/2 gr. nat.

czynia brązowego. Na kilku ułamkach widoczne są ślady kulek srebra. Nr kat. 1950/1632.

22. Trzy ogniwka połączone ze sobą, wykonane z cienkiego drutu. Wymiary: śred. ogniwka 0,8 cm. Nr kat. 1950/1632.

Wymiary: dług. 7,6 cm (ryc. 109,15). Nr kat. 1950/1624.

25. Czternaście przęślików glinianych: a) przęślik w przybliżeniu płaskokulisty z lekko wklęsłymi zagłębieniami przy otworze, zdobionym ornamentem „je-

żowatym". Wymiary: śred. 3,6 cm, wys. 2,1 cm (ryc. 109,23), b) mały, dwustożkowy przęślik z lejkowatymi zagłębieniami, przy otworach zdobiony pionowymi żłobkami. Wymiary: śred. 2,2 cm, wys. 1,7 cm (ryc. 109,25), c) mały, dwustożkowy przęślik o łagodnym załomie, z zagłębieniami przy otworze jednym lejkowatym, a drugim płytkim. Wymiary: śred. 2,1 cm, wys. 1,0 cm (ryc. 109,26), d) dwustożkowy przęślik o łagodnym załomie z płytkimi lejkowatymi zagłębieniami przy otworze. Wymiary: śred. 2,6 cm, wys. 1,5 cm (ryc. 109,34), e) przęślik w przybliżeniu beczułkowy z lejkowatymi zagłębieniami przy otworach. Wymiary: śred. 2,3 cm, wys. 1,7 cm (ryc. 109,35), f) przęślik dwustożkowy z dużymi lejkowatymi zagłębieniami przy otworze. Wymiary: śred. 2,1 cm, wys. 1,2 cm (ryc. 109,27), g) płasko-kulisty przęślik gliniany. Wymiary: śred. 2,8 cm, wys. 1,7 cm (ryc. 109,33), h) dwustożkowy przęślik gliniany z dużymi lejkowatymi zagłębieniami przy otworze. Powierzchnia gładzona, barwy jasno-brunatnej. Wymiary: śred. 3,1 cm, wys. 2,2 cm (ryc. 109,24), i) dwustożkowy przęślik gliniany z niewielkimi lejkowatymi zagłębieniami przy otworze. Przęślik jest przepalony, powierzchnia nieco zniszczona. Wymiary: śred. 3,5 cm, wys. 2,0 cm (ryc. 109,31), j) dwustożkowy przęślik z łagodnymi załomami, z płaską powierzchnią przy otworze. Przęślik jest przepalony, zniekształcony i nieco uszkodzony. Wymiary: śred. 4,2 cm, wys. 2,4 cm (ryc. 109,32), k) dwustożkowy przęślik gliniany o łagodnym załomie, z małymi lejkowatymi zagłębieniami przy otworze. Przęślik jest przepalony i zniekształcony. Powierzchnia pokryta częściowo stopionym szkłem. Wymiary: śred. 4,0 cm, wys. 2,4 cm (ryc. 109,28), l) trzy fragmenty dwustożkowych przęślików (ryc. 109,29, 30). Nr kat. 1950/1621.

26. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/1633.

27. Spalone kości ptasie. Nr kat. 1950/1634.

Grób 61 (popielnicowy) — ar 65.

Na głębokości 53 cm pod powierzchnią współczesną ukazała się w przybliżeniu kolista plama. Brzegi plamy były ciemniej zabarwione aniżeli jej partia środkowa. Średnica plamy wyniosła 35 cm. Popielnica ukazała się na głębokości 10 cm pod powierzchnią plamy. W jamie zachowano resztki stosu, którymi była obsypana popielnica. Dno popielnicy spoczywało na głębokości 31 cm poniżej powierzchni grobu. Wewnątrz popielnicy, na głębokości 11 cm poniżej krawędzi wystąpiły kości. Na tejże głębokości wystąpiła również czarka gliniana (ryc. 110).

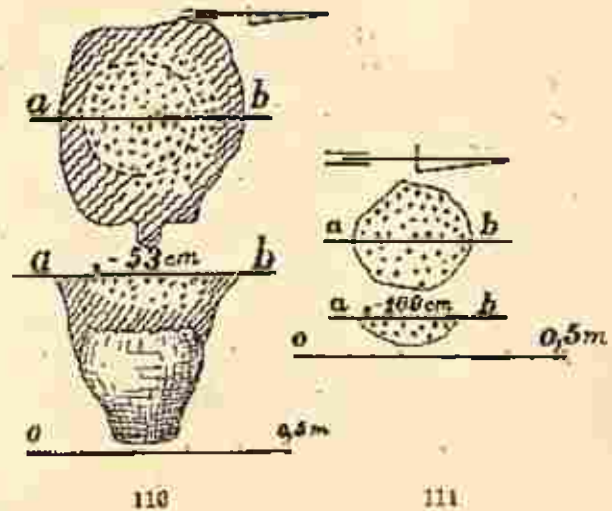
Inwentarz:

1. Popielnica z wyodrębnioną podstawą i smukłą dolną częścią brzuśca. Łagodny załom brzuśca jest wysoko umieszczony, powierzchnia chropowata posiada widoczne ślady odcisków szczątków roślinnych. Naczynie wykonane z gliny z domieszką średnioziarnistego piasku, barwa powierzchni szaro-brunatna. Nr kat. 1950/1639.

2. Czarka gliniana z płaską podstawą, wyodrębnioną, zwężającą się szyjką i wychylonym na zewnątrz brzegiem. Na granicy szyjki i brzuśca pozostaje pasmo dołeczków. Brzusiec zdobiony pionowymi grupami złożonymi z czterech żłobków zakończonych małymi dołeczkami. Gлина posiada drobnoziarnistą

domieszkę, powierzchnia gładka, barwy jasno-brunatnej. Wymiary: śred. 12 cm, wys. 6 cm, śred. otw. 12 cm, dno 5,5 cm. Nr kat. 1950/1637.

3. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/1638.

Ryc. 110. Plan i przekrój grobu 61. Ryc. 111. Plan i przekrój grobu 63. — Fig. 110. Plan et coupe de la tombe 61. Fig. 111. Plan et coupe de la tombe No 63.

Grób 62 (jamowy) — ar 64.

Na głębokości 57 cm pod powierzchnią ukazała się znaczna ilość połączonych i przepalonych naczyń rozrzuconych na znacznej przestrzeni. Występowały tutaj również plamy brązowo i czerwono zabarwionej ziemi. W przekroju pionowym ukazał się spód jamy grobowej, górna jej część uległa zniszczeniu. Zawartość jamy grobowej rozciągnięta była na znacznej przestrzeni.

Inwentarz:

1. Ułamki kuku naczyń, wśród których wyróżnić można: a) fragmenty dwustożkowego naczynia ze słabo wyodrębnioną podstawą, z brzuścem chropowatym, zdobionym w przybliżeniu pionowymi, rytymi liniami. Partia przybrzeżna wygładzona. Naczynie wykonane z gliny z domieszką średnioziarnistego piasku. Barwa szaro-brunatna (ryc. 112,1), b) fragment kubka z niskim, baniastym brzuścem i brzegiem wychylonym na zewnątrz. Kubek zaopatrzony jest w duże kolankowato zgięte ucho. Powierzchnia nosi ślady przepalenia (ryc. 112,2), c) fragment małej czarki z półkulistym brzuścem, zdobionym grupami pionowych żłobków, szyjka zwężająca się, brzeg lekko wychylony na zewnątrz. Powierzchnia czarki gładka, barwy ceglastej, zniekształcona w ogniu (ryc. 112,4); d) Ułamki dwóch dalszych czarek, jednej z półkulistym brzuścem (ryc. 112,5), drugiej ostro profilowanej (ryc. 112,6), e) Ułamek naczynia zdobionego ukośnymi, płytkimi żłobkami (ryc. 112,3). Nr kat. 1950/1640.

2. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/1641.

Grób 63 (jamowy) — ar 64.

Na głębokości 100 cm pod powierzchnią współczesną pojawiły się kości leżące częściowo nad warstwą

marzlu a częściowo w tej warstwie. Na głębokości 107 cm pojawiła się plama o średnicy 21 cm. Kształty jamy grobowej były zbliżone do koła. Występowały tutaj nieliczne ułamki naczyń i duża ilość kości. Ze względu na niewielką średnicę i nieznaczną głębokość zachodzi możliwość, iż jest to część zniszczonego grobu (ryc. 111).

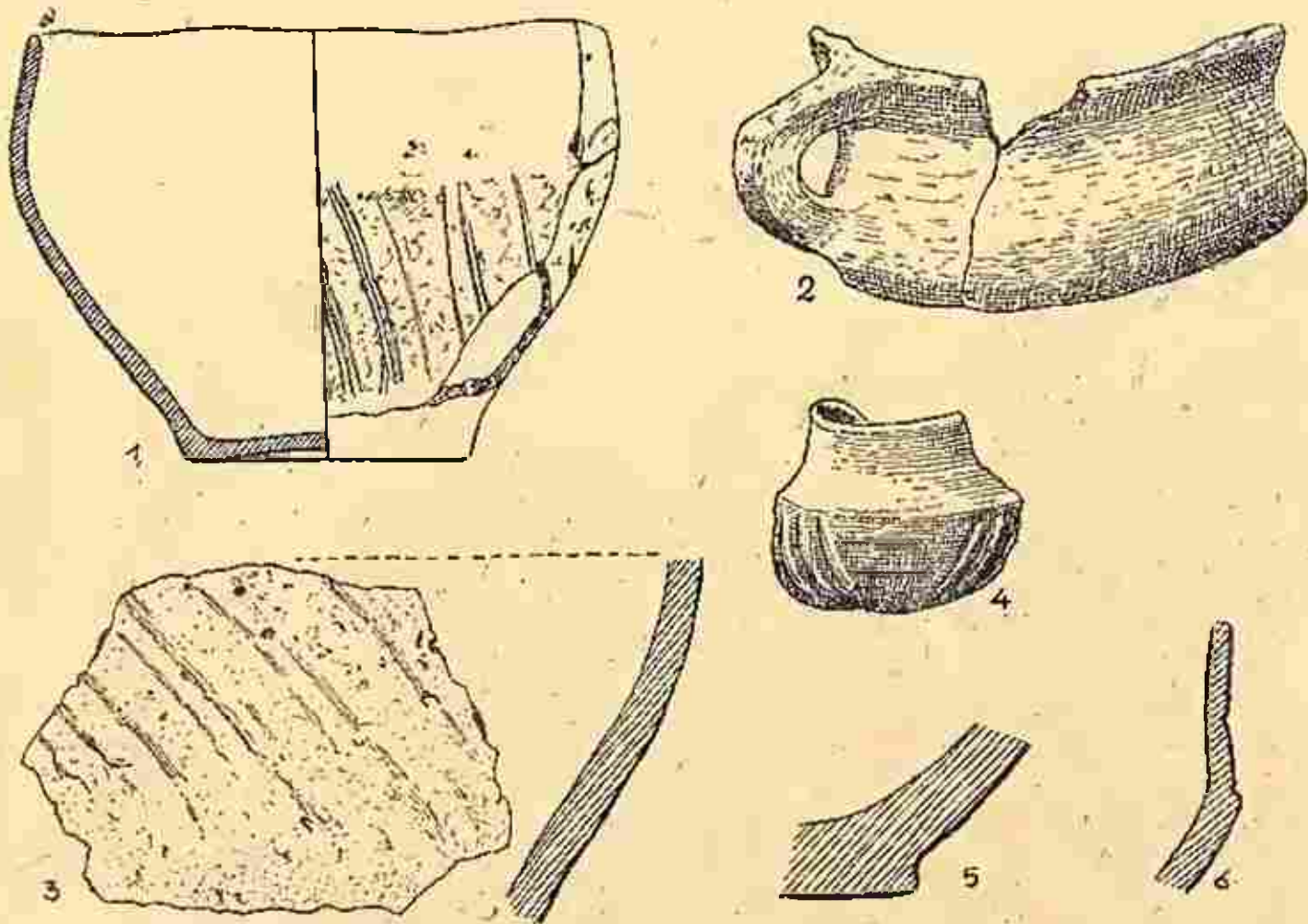
Inwentarz:

1. Osiem ułamków naczyń przeważnie wykonanych z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku. Na podkreślenie zasługuje fragment zdobiony listewką o prostokątnym przekroju oraz fragment o po-

1. Kilkadziesiąt ułamków naczyń średnio- i grubościennych. Powierzchnia ich jest niestarannie gładzona, barwa brunatna lub brunatno-szara. Występowały też fragmenty czarek ostro profilowanych, przeważnie zniekształconych działaniem ognia (ryc. 113,4—6). Naczynia grubościenne posiadały brzegi proste, nie wyodrębnione (ryc. 113,1 i 2). Nr kat. 1950/1646.

2. Gwóźdź żelazny z dużym, płaskim łebkiem oraz trzonem dwukrotnie zgiętym pod kątem prostym. Wymiary: dług. 5 cm (ryc. 113,3). Nr kat. 1950/1645.

3. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/1644.

Ryc. 112. Naczynia i ułamki naczyń z grobu 62. 1 w $\frac{1}{3}$ w. n., reszta w $\frac{2}{3}$ w. n. —
Fig. 112. Vases et tessons de la tombe No 62. 1 en $\frac{1}{3}$, le reste en $\frac{2}{3}$ gr. nat.

wierzchni gładzonej i czernionej. Nr kat. 1950/1462.

2. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/1643.

Grób 64 (popielnicowy) — ar 64.

Zawartość grobu udało się wyodrębnić jedynie w przybliżeniu, ponieważ zniszczenie grobu pociągnęło za sobą rozwleczenie zabytków na znacznej przestrzeni. Grób 64 wystąpił jako skupisko ułamków naczyń, wokół którego grupowały się inne przedmioty. Kości znajdowały się zarówno wśród ułamków naczyń jak również w sąsiedztwie.

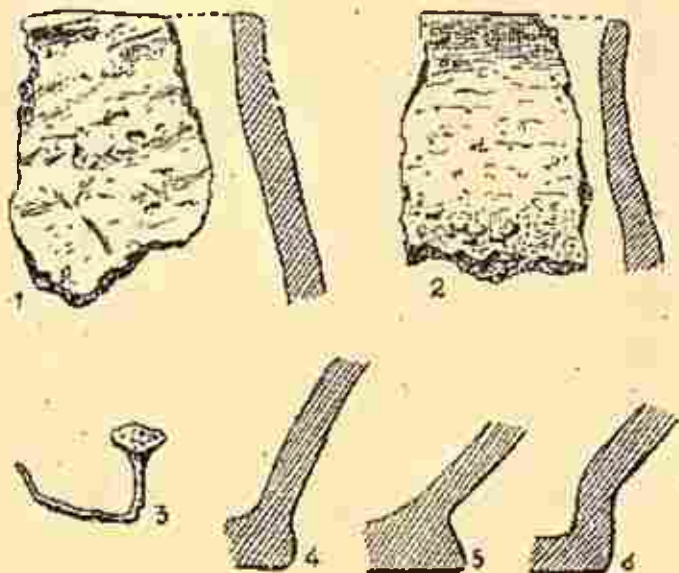
Inwentarz:

Grób 65 (jamowy) — ar 63.

Na głębokości 40 cm pod powierzchnią pojawiła się plama nieregularnego kształtu o wymiarach ok. 75×57 cm. Plama posiadała popielate zabarwienie. Po dokonaniu przekroju okazało się, iż jest to spód zniszczonego grobu. Nieliczne ułamki naczyń mieściły się w południowej części jamy, poza ułamkami naczyń zebrano również stosunkowo nieliczne kości i węgielki drzewne.

Inwentarz:

1. Kilkanaście ułamków przepalonych i zdeformowanych naczyń. Wśród ułamków wyróżnić można

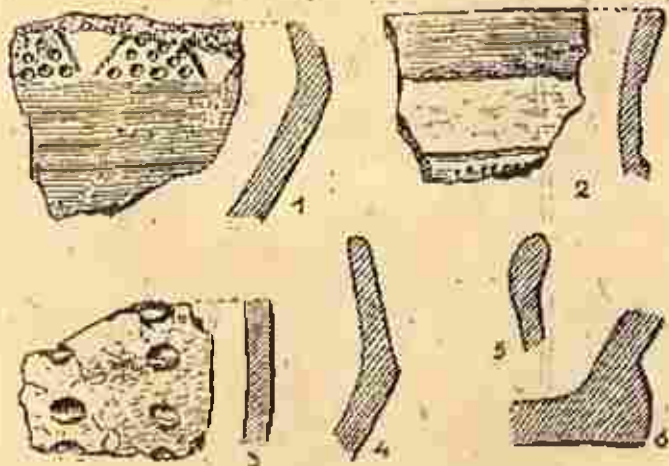
Ryc. 113. Zawartość grobu 64. 1—2, 4—6. Ułamki naczyń.
3. Gwóźdź żel. 1/2 w. n. — Fig. 113. Contenu de la tombe
No 64. 1—2 et 4—6. Fragments de vases, 3. Clou en fer.
1/2 gr. nat.

skorupy naczyń grubościennych o chropowatej powierzchni (ryc. 114,6), przy czym jeden ułamek zdobiony był ornamentem paznokciowym (ryc. 114,3), oraz naczyń cienkościennych o gładkiej powierzchni (czarki i miseczki) (ryc. 114,2, 4, 5). Niektóre zdobione były pasmem dołków ujętych: dwustronnie rytymi liniami, trójkątami złożonymi z dołków oraz ukośnie krzyżującymi się, delikatnie rytymi liniami (ryc. 114,1). Nr kat. 1950/1648.

2. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/1647.

Grób 66 (popielnicowy) — ar 65.

Na głębokości 60 cm pod powierzchnią współczesną wystąpiła w przybliżeniu owalna jama o zabarwieniu jasno-popielatym. Na powierzchni jamy grobowej zaobserwowano występowanie drobnych spalonych kości ludzkich, a w części północno-wschodniej ułamków naczyń. Średnica jamy wynosiła 33 cm. Po

Ryc. 114. Ułamki naczyń z grobu 65. 1/2 w. n. — Fig. 114.
Fragments de vases de la tombe No 65. 1/2 gr. nat.

dokonaniu przekroju pionowego stwierdzono, że jama grobowa posiadała kształt workowaty. Głębokość jej wynosiła 45 cm. Krawędź popielnicy wystąpiła na głębokości 14 cm pod powierzchnią gróbu. Od strony wschodniej popielnica przylegała do otaczającej grób warstwy marglu. Po przeciwnej stronie spoczywały szczątki stosu sięgające do połowy wysokości naczynia (ryc. 115). Poniżej załomu spoczywało umbo żelazne i 2 groty oszczepów, pod nimi nożyce i igła żelazna oraz inne przedmioty metalowe i inne. Pod powierzchnią jamy, na wschód od popielnicy spoczywały miseczka i amforka gliniana. W popielnicy znajdowały się liczne, duże ułamki kości ludzkich, wśród kości znaleziono przedmioty kościane, metalowe i szklane.

Inwentarz:

1. Popielnica dwusłożkowata z wyodrębnioną podstawą i cylindryczną szyjką. Powierzchnia, z wyjątkiem wygładzonej szyjki i podstawy, była chropowata, barwa powierzchni brunatna. Wymiary: śred. 26 cm, wys. 25 cm, śred. otw. 19,5 cm, dno 12 cm (ryc. 117,1). Nr kat. 1950/1649.

2. Duże kawałki spalonych kości ludzkich. Nr kat. 1950/1649.

3. Naczynie z niewyodrębnionym dnem, z dwusłożkowatym brzuścem, wyraźnie wyodrębnioną, zwężającą się szyjką, oddzielną od wychylonego brzegu listwą. Naczynie przepalane, nieco zdeformowane. Wymiary: śred. 7,5 cm, wys. 7 cm, śred. otw. 5,8 cm (ryc. 117,2). Nr kat. 1950/1650.

4. Fragment ostro profilowanej czarki z cylindrycznym brzegiem i stożkowato wyodrębnioną podstawą, silnie zniszczonej i zdeformowanej w ogniu. Wymiary: wys. 10,2 cm, dno 7,2 cm (ryc. 117,7). Nr kat. 1950/1651.

5. Czarka z wygiętym na zewnątrz brzegiem, półkulistym brzuścem i wgiętym do środka dnem. Powyżej załomu brzuśca pozioma bruzda, poniżej brzuśca zdobiony czterema grupami półkolistych żłobków zwróconych końcami ku górze (po 3 w każdej grupie) oraz dołczkami. Czarka jest przepalona i zniekształcona. Wymiary: śred. 14,8 cm, wys. 6 cm, śred. otw. 15,8 cm, dno 5 cm (ryc. 117,18). Nr kat. 1950/1650.

6. Mała czarka gliniana podobna do wyżej opisanej, niezdobiona, przepalona. Wymiary: śred. 9,8 cm, wys. 3,5 cm, śred. otw. 10 cm, dno 4 cm (ryc. 117,20). Nr kat. 1950/1666.

7. Czarka z płaskim, nie wyodrębnionym dnem, półkulistym brzuścem, wyodrębnioną szyjką i wychylonym na zewnątrz brzegiem. Powyżej załomu brzuśca przebiega poziome pasmo małych dołczków. Czarka zniekształcona w ogniu, powierzchnia zniszczona. Wymiary: śred. 15,6 cm, wys. 7,8 cm, śred. otw. 16 cm, dno 5,5 cm (ryc. 117,17). Nr kat. 1950/1665.

8. Czarka silnie zniekształcona działalnością ognia, podstawa wyodrębniona, brzeg wychylony na zewnątrz. Wymiary: śred. ok. 16,4 cm, wys. 8,5 cm, śred. otw. ok. 15,5 cm, dno 7 cm (ryc. 117,3). Nr kat. 1950/1667.

9. Duże fragmenty ostro profilowanych czarek silnie zniekształconych w ogniu. Powierzchnia naczyń gładka, barwy brunatnej, brzusiec jednej z nich zdobiony pasmami poziomymi bruzd umieszczonych w dolnej i górnej części brzuśca i połączonych pasmu-

mi bruzd pionowych. Jedno z naczyń zaopatrzone było w ucho kolankowato zgięte, silnie rozszerzone u nasady. Ucho zdobione ukośnie zbiegającymi się ku górze liniami (ryc. 117,9,21—22 i 24). Nr kat. 1950/1668.-

10. Żelazny grot oszczepu z ostrzem krótkim i szerokim, w przekroju daszkowatym. Tuleja posiada przekrój kolisty o dużej średnicy i jest zaopatrzona w nit poprzeczny do umocowania drzewca. Wymiary: długość 8,5 cm, szer. 2,6 cm, śred. tulei — 1,6 cm (ryc. 117,4). Nr kat. 1950/1655.

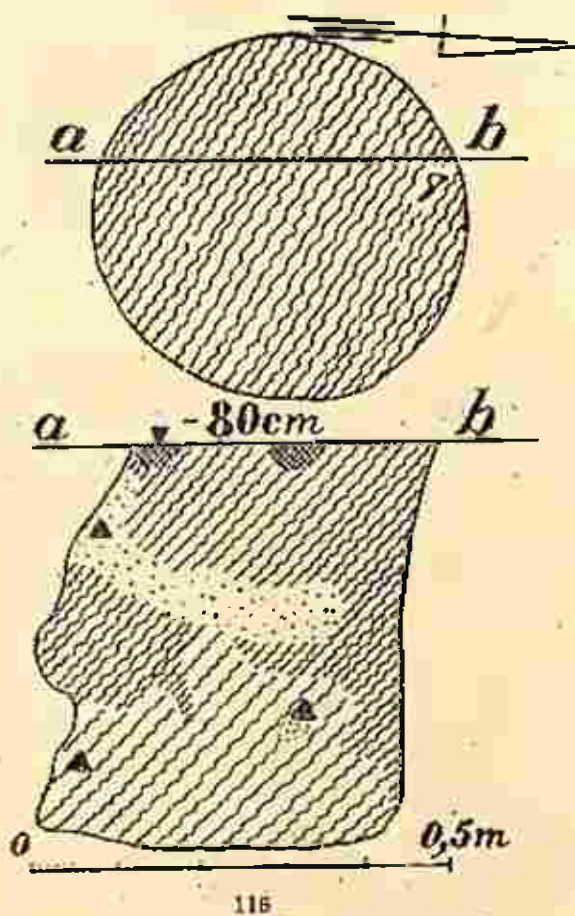
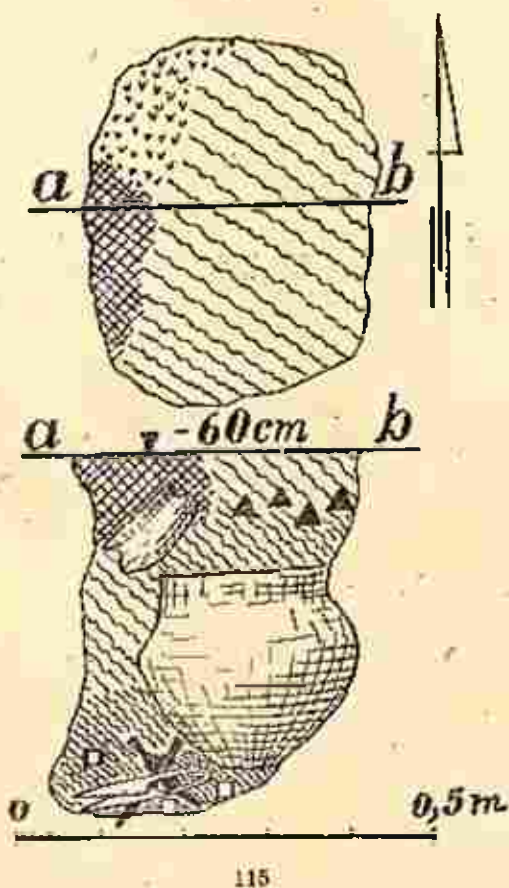
11. Żelazny grot oszczepu z ostrzem liściowatym, z ostrym żeberkiem. Tuleja w przekroju okrągła zwię-

cm, szer. 2,7 cm, szer. uchwytu — 1,6 cm (ryc. 117,14) Nr kat. 1950/1660.

14. Żelazne nożyce z silnie rozszerzoną na zgięciu częścią kabląka. Ostrze łukowato wyodrębnione od kabląka, tylce proste. Wymiary: długość 24,3 cm, długość ostrza 12 cm, szer. ostrza 2,1 cm, największa szer. kabląka 2,5 cm (ryc. 117,8). Nr kat. 1950/1657.

15. Prosty, żelazny nóż z obustronnie wyodrębnionym trzpieniem. Wymiary: długość 10,9 cm, szer. 1,6 cm (ryc. 117,13). Nr kat. 1950/1659.

16. Sprzączka do pasa złożona z prostokątnej blaszki zgiętej naokoło osi i złączonej nitami oraz prostokątnej ramy z półkolistej w przekroju sztabki.

Ryc. 115. Plan i przekrój grobu 66. Ryc. 116. Plan i przekrój grobu 67. — Fig. 115. Plan et coupe de la tombe No 66. — Fig. 116. Plan et coupe de la tombe No 67.

za się ku ostrzu. Wymiary: długość 16,5 cm, szer. 3,9 cm, śred. tulei 2 cm (ryc. 117,5). Nr kat. 1950/1656.

12. Żelazne umbo tarczy z wąskim brzegiem, wysokim kolnierzem oraz długim, pełnym kołcem. Przekrój kolca kolisty o średnicy zwięższającej się ku górze, koniec tępo ścięty. Umbo przepalone w ogniu i zachowane fragmentarycznie. Wymiary: długość kolca 5,3 cm, najw. śred. kolca 0,9 cm, zachowana wys. kolnierza 2,4 cm, szer. brzegu 1,4 cm, długość nitów 1,7 cm (ryc. 117,15). Nr kat. 1950/1663.

18. Żelazny imacz tarczy z półkolistym przekrojem uchwytu i rozszerzonymi na końcach trapezowatymi płytkami do umocowania imacza do tarczy. Imacz przymocowany był do tarczy dwoma nitami o sześciobocznych główkach. Wymiary: długość ok. 17

kołec osadzony ruchomo na osi. Wymiary: ramy — 3×1,5 cm, okucia 2×3 cm (ryc. 117,19), Nr kat. 1950/1662.

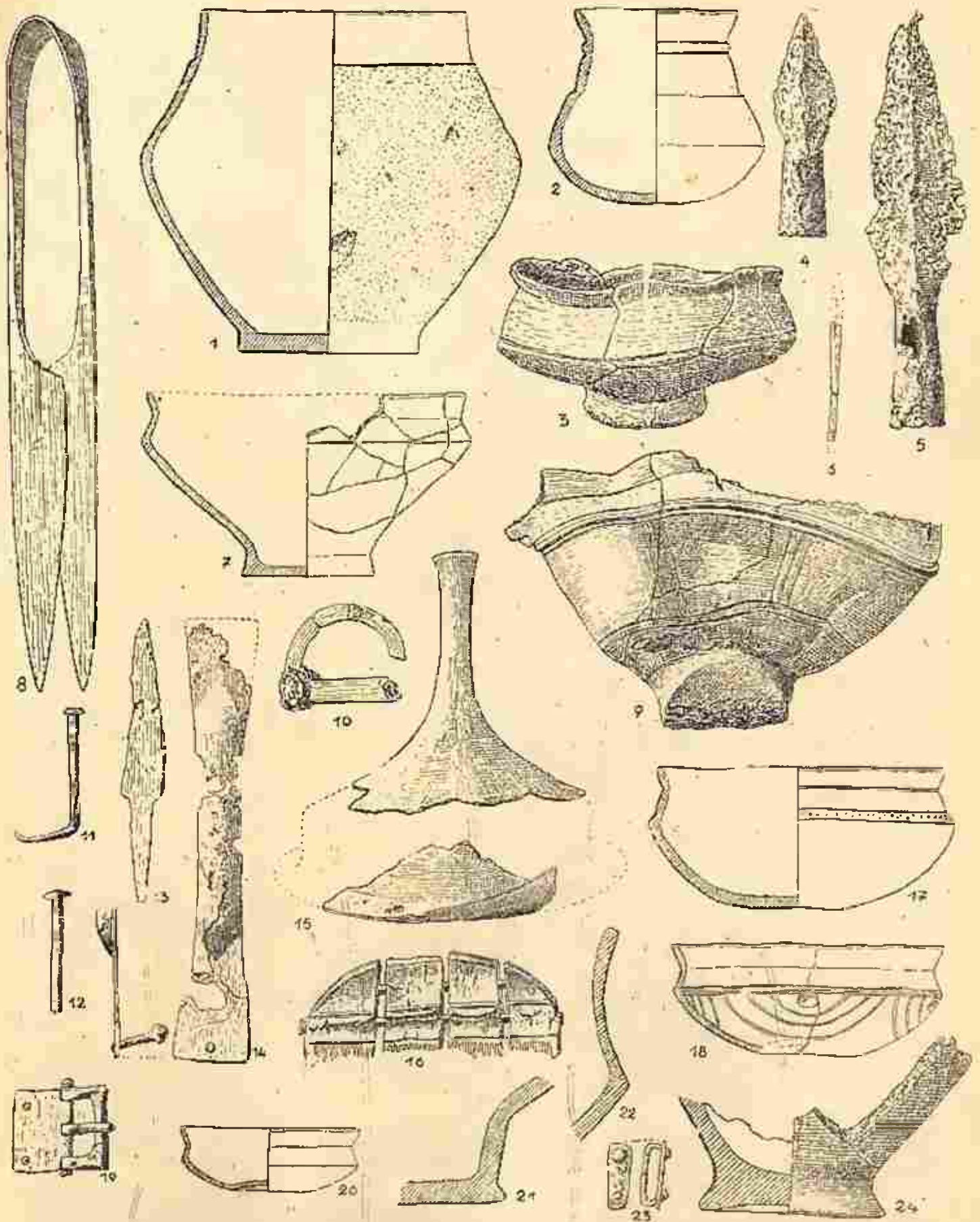
17. Okucie żelazne w postaci półkolistej w przekroju taśmy przymocowanej 2 nitami do podłużnej płytki (ryc. 117,10). Nr kat. 1950/1658.

18. Gwóźdź żelazny z małym płaskim łebkiem i trzonem zgiętym pod kątem prostym. Wymiary: długość ok. 7 cm (ryc. 117,11). Nr kat. 1950/1661.

19. Nit żelazny z płaską główką i długim, w przekroju okrągłym trzpieniem. Wymiary: długość 4,4 cm, śred. główki 1,1 cm (ryc. 117,12). Nr kat. 1950/1666.

20. Fragment żelaznej igły do szycia. Wymiary: długość zachowana 4,7 cm (ryc. 117,6). Nr kat. 1950/1661.

21. Okucie brązowe w postaci taśmowatej blaszki

Ryc. 117. Zawartość grobu 66. 1. Popielnica, 2-3, 7, 9, 17-18, 20-22 i 24. Przystawki, 4-5, Żel. grotty oszczepów, 6. Ułamek głęty żel., 8. Nożyce żel., 10. Okucie żel., 11-12. Gwoździe żel., 13. Nóż żel., 14. Imacz żel., 15. Umbo żel., 16. Gzochień kościany, 19. Sprzączka żel., 23. Okucie brąz. 1 w $\frac{1}{4}$, 3, 7, 9, 18 i 20 w $\frac{1}{2}$, reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 117. Contenu de la tombe No. 66. 1. Urne cinéraire, 2-3, 7, 9, 17-18, 20-22 et 24. Vases rituels, 4-5. Pointes de lance en fer, 6. Fragment d'une aiguille en fer, 8. Ciseaux en fer, 10. Ferrure en fer, 11-12. Clous en fer, 13. Couteau en fer, 14. Poignée en fer, 15. Umbo de bouclier en fer, 16. Peigne en os, 19. Boucle de ceinture en fer, 23. Ferrure en bronze. 1 en $\frac{1}{4}$, 3, 7, 9, 18 et 20 en $\frac{1}{2}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

ze zgiętymi pod kątem prostym końcami, przymocowanymi dwoma nitami do podłużnej blaszki. Wymiary: długość 2,5 cm (ryc. 117,23). Nr kat. 1950/1654.

22. Grzebień kościany z czterech płytek, połączonych dwoma poprzecznymi nitami żelaznymi o czworograniastym przekroju. Grzbiet grzebienia łukowato wygięty, zdobiony dwiema równoległymi bruzdami. Wymiary: długość ok. 9,3 cm (ryc. 117,16). Nr kat. 1950/1654.

23. Fragmenty dwóch silnie zniszczonych przedmiotów kościanych o kolistym przekroju. Przedmioty zaopatrzone są w otwory biegnące wzdłuż ich osi. Nr kat. 1950/1664.

24. Stopione przedmioty szklane. Nr kat. 1950/1664.

25. Węgiel drzewny i drobne spalone kości ludzkie znalezione poza popielnicą. Nr kat. 1950/1653.

Grób 67 (jamowy) — ar 65.

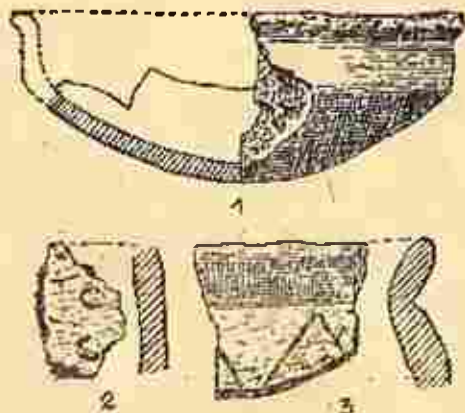
Na głębokości 80 cm pod powierzchnią wystąpiła plama o średnicy 45 cm. Jama grobowa w rzucie poziomym posiadała kształt kolisty. Zabarwienie wypełniska było ciemno-brunatne. Na samym wierzchu jamy wystąpiły drobne kosteczki. W jamie znaleziono niewielką liczbę ułamków naczyń oraz kilka stopionych przedmiotów brązowych. W przekroju pionowym jama posiadała kształt cylindryczny. Głębokość jamy wynosi 48 cm. W górnej części jamy zalegała ciemno-brunatna warstwa ziemi zawierająca największą liczbę kości i węgielków drzewnych (ryc. 116).

Inwentarz:

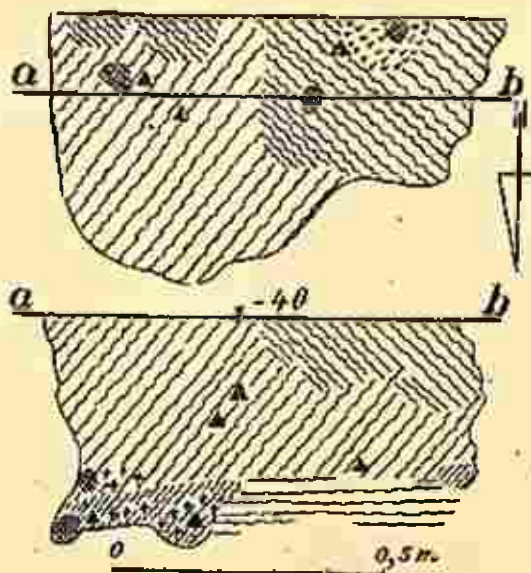
1. Kilkanaście ułamków naczyń przepalonych i zniekształconych w ogniu. Wyróżnić wśród nich można: a) Fragment czarki o półkulistym brzuscu, zwężającej się szyjce i wychylonym na zewnątrz brzegu (ryc. 118,1), b) Ułamek zdobiony ornamentem paznokciowym (ryc. 118,2), c) Ułamek zdobiony linią zygzakowatą (ryc. 118,3). Nr inw. 1950/1670.

2. Stopione fragmenty przedmiotów brązowych oraz fragment kolca brązowej zapinki. Nr kat. 1950/1671.

3. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/1672.

Ryc. 118. Ułamki naczyń z grobu 67. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 118. Fragments de vases de la tombe No 67. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

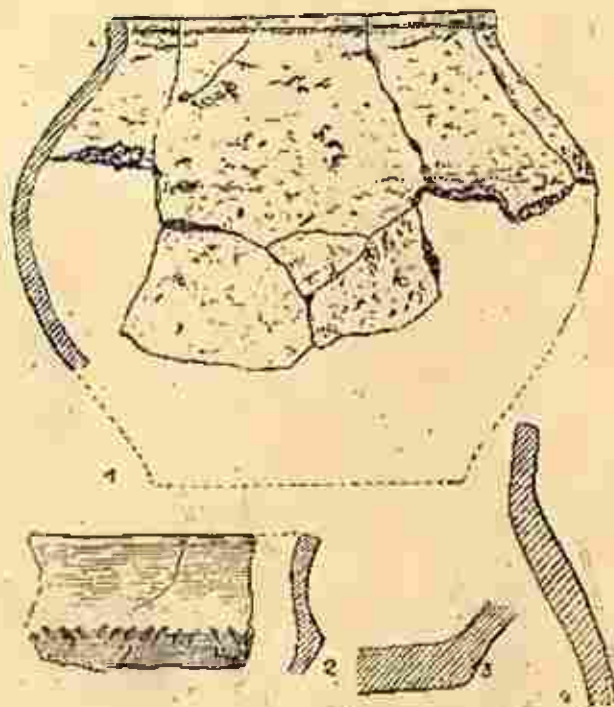
Ryc. 119. Plan i przekrój grobu 68. — Fig. 119. Plan et coupe de la tombe No 68.

Grób 68 (jamowy) — ar 64.

Na głębokości 40 cm pod powierzchnią współczesna wystąpiła plama w przybliżeniu owalna o średnicy 75 cm. Zabarwienie wypełniska bardzo słabe. Po wykonaniu przekroju pionowego ukazała się jama o cylindrycznym zarysie. Największa głębokość wynosiła 42 cm (ryc. 119). W zachodniej części jamy znaleziono ułamki naczyń, węgielki drzewne i spalone kości ludzkie.

Inwentarz:

1. Ułamki czterech różnych naczyń: a) dużego naczynia z brzuscem w przybliżeniu kulistym, z bar-

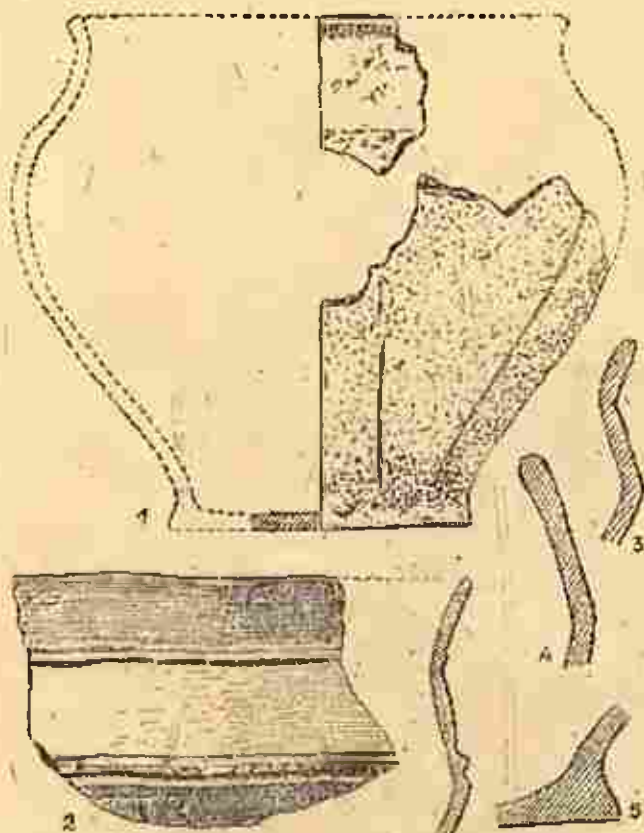
Ryc. 120. Ułamki naczyń z grobu 68. 1 w $\frac{1}{2}$ w. n., reszta w $\frac{1}{3}$ w. n. — Fig. 120. Fragments de vases de la tombe No 68. 1 en $\frac{1}{2}$, le reste en $\frac{1}{3}$ gr. nat.

dzo słabo wyodrębnionym brzegiem. Ścianki naczyń były dość grube, powierzchnia chropowata, barwa ceglasto-brunatna. Gлина posiada domieszkę gruboziarnistego piasku (ryc. 120,1), b) Naczynia o podobnym składzie gliny, gładzonej powierzchni, szaro-brunatnej barwy. Brzeg naczynia lekko wychylony (ryc. 120,4), c) Brzeg naczynia o spłaszczonej poziomo krawędzi, powierzchnia naczynia chropowata barwy szarej, d) Fragmenty profilowanej czaraki o gładkiej powierzchni barwy ceglastej. Na zalaminie występuje ornament ukośnych nacięć (ryc. 120,2). Nr kat. 1950/1675.

2. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr. kat. 1950/1675.

Grób 69 (popielnicowy) — ar 64.

Na głębokości 46 cm pod powierzchnią współczesną wystąpił fragment większego naczynia, obok którego znaleziono kilka dalszych fragmentów. Z uwagi na niewielką głębokość należy przypuszczać, że naczynie zostało zniszczone w związku z pracami ziemnymi. W odległości ok. 30 cm na południe od wyżej wymienionego fragmentu, na głębokości 49 cm, leżało kilkanaście fragmentów różnych naczyń przepalonych. Dalsze przedmioty, jak nit żelazny, fragmenty naczyń leżały na tej samej mniej więcej głębokości, rozrzucone w promieniu ok. 50 cm. Obok fragmentów zniszczonych naczyń zebrano dość znaczną ilość spalonych kości. Należy przypuszczać, że wszystkie to przedmioty należą do jednego zespołu grobowego, który uległ zniszczeniu.

Ryc. 121. Ułamki naczyń z grobu 69, 1 w $\frac{1}{3}$ w. n., reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 121. Fragments de vases de la tombe No 69. 1 en $\frac{1}{3}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Inwentarz:

1. Ułamki kilkunastu naczyń: a) grubościennych wykonanych z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku, o powierzchni chropowatej barwy brunatnej i ceglastej (ryc. 121,15), b) Skorupy naczyń wykonanych z gliny z domieszką miążkiego piasku, powierzchnia gładka, barwa jasno-brunatna. Ułamki pochodzą przeważnie od profilowanych czarek. Jedną z nich zdobiona była poziomymi listwami karbowanymi i grupami pionowych żłobków (ryc. 121,2). Znaczna ilość ułamków uległa deformacji wskutek działania ognia (ryc. 121,3, 4). Nr kat. 1950/1677.

2. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/1676.

Grób 70 (popielnicowy) — ar 63.

Na głębokości 50 cm pod powierzchnią współczesną wystąpiła większa ilość fragmentów naczyń. Pochodziły one ze zniszczonego grobu popielnicowego. Wskazywało na to występowanie w sąsiedztwie szeregu przedmiotów metalowych oraz rozwleczonych kości i ułamków przepalonych naczyń.

Inwentarz:

1. Kilkadziesiąt ułamków naczyń grubościennych wykonanych z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku o powierzchni chropowatej barwy szaro-brunatnej i brunatnej (ryc. 122,15, 17). Pozostałe ułamki pochodzą od naczyń cienkościennych wykonanych z gliny z domieszką miążkiego piasku. Znajdują się wśród nich fragmenty profilowanych czarek (ryc. 122,1—3, 5, 10, 13) i misek z półkulistym brzuścem (ryc. 122,4). Te ostatnie naczynia były często zdobione: a) krzyżującymi się ukośnie żłobkami (ryc. 122,7), b) poziomymi pasmami ukośnych kresek (ryc. 122,1, 4, 5), c) trójkątami wypełnionymi małymi doteczkami (ryc. 122,4). Jedną z czarek zdobiona była narzędziem dwuzębnym (ryc. 122,2). Między innymi wystąpiły ułamki naczyń toczonych na kole (ryc. 122,6).

2. Nóż żelazny silnie zniszczony przez rdzę. Wymiary: długość 10,2 cm, szer. 2 cm (ryc. 122,24). Nr kat. 1950/1679.

3. Szpila żelazna z główką zgiętą pastorałowo i trzpieniem skręconym dookoła osi (ryc. 122,22). Nr kat. 1950/1682.

4. Prostokątna sprzączka żelazna z ruchomym kolcem (ryc. 122,21). Wymiary: 3,2 cm \times 2,2 cm. Nr kat. 1950/1681.

5. Szpila kościana zdobiona na główce ukośnie krzyżującymi się nacięciami (ryc. 122,23). Nr kat. 1950/1683.

6. Fragment okucia żelaznego w postaci prostokątnej taśmy (ryc. 122, rys. 20). Nr kat. 1950/1680.

7. Okucie żelazne w postaci prostokątnej blaszki z dwoma nitami o półkulistych łebkach. Wymiary: długość 2,8 cm, szer. 0,8 cm, długość nita 0,6 cm (ryc. 122, rys. 19). Nr kat. 1950/1680.

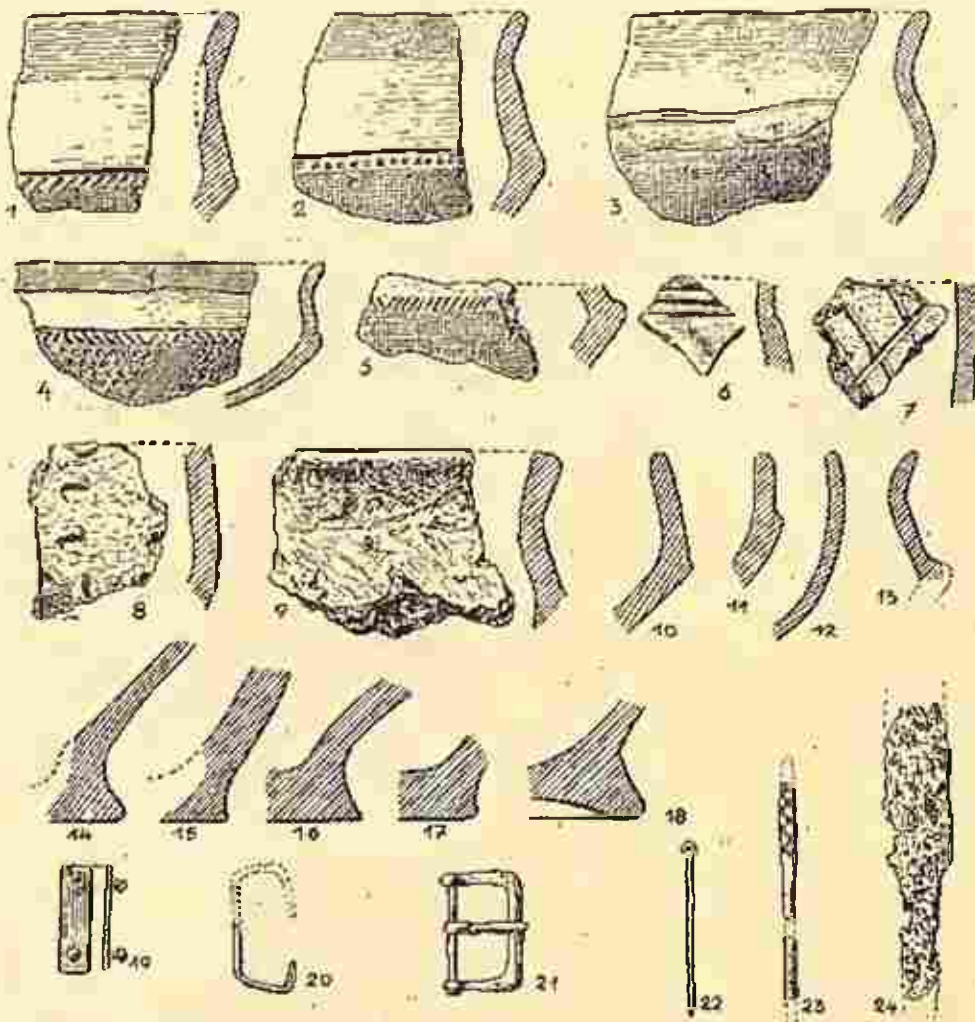
8. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/1685.

Grób 71 (jamowy) — ar 53.

Na głębokości 25 cm pod powierzchnią współczesną zaobserwowano występowanie kości i węgielków drzewnych na przestrzeni 130 \times 125 cm. Po dokonaniu przekroju odkryto jamę lejkoowatego kształtu. Jama zagłębiała się częściowo w warstwę jasnego piasku, przecinając warstwę marglu. Wypełnisko jamy stanowiła ciemno-brunatna ziemia zalegająca w dolnej

partii, górną część jamy zalegała warstwa o jaśniejszym zabarwieniu. Po wykonaniu drugiego przekroju, w odległości 15 cm od poprzedniego w kierunku wschodnim ukazała się druga jama, która była zapewne połączona z poprzednią (ryc. 123). Wypelnisko drugiej jamy posiadało podobne zabarwienie jak w jamie pierwszej. Maksymalna głębokość jam wynosiła: południowej — 81 cm, północnej — 97 cm. Zawartość jam zebrano łącznie. Ułamki naczyń wystę-

2. Kilkadziesiąt ułamków naczyń w większości wypadków przepalonych. Wyróżnić wśród nich można: a) fragmenty naczyń wykonanych z gliny o domieszce gruboziarnistej z powierzchnią chropowatą, barwy jasno-brunatnej (ryc. 124, 2, 12, 13). Jeden z fragmentów posiada ornament paznokciowy (ryc. 124,13), b) większość ułamków pochodzi od naczyń cienkościennych, przede wszystkim od ostro profilowanych czarek (ryc. 124,6, 9—11, 17, 19, 20, 21). Nie-

Ryc. 122. Zawartość grobu 70. 1—18. Ułamki naczyń, 19—20. Okucia żel., 21. Sprzączka żel., 22. Szpila żel., 23. Szpila kościana, 24. Nóż żel., $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 122. Contenu de la tombe No 122. 1—18. Fragments de vases, 19—20. Ferrures en fer, 21. Boucle de ceinture en fer, 22. Épingle en fer, 23. Épingle en os, 24. Couteau en fer. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

powwały na całym obszarze grobu, a szczególnie pod samą powierzchnią. W środkowej części zaobserwowano ułamki naczyń niespalonych. Pozostałe ułamki naczyń były przepalone. Największe fragmenty naczyń występowały na dnie jam. Wśród kości znaleziono liczne przedmioty metalowe.

Inwentarz:

1. Naczynie z baniastym brzuścem, wyodrębnioną podstawą i lekko wgiętą do wnętrza dolną częścią, z brzegiem prostym, nachylonym do wnętrza. Powierzchnia szorstka, wyjątek stanowi część przybrzeżna. Wymiary: śred. 22,2 cm, wys. 17,2 cm, śred. otw. 18,5 cm, dno 10,2 cm (ryc. 124,1). Nr kat. 1950/1686.

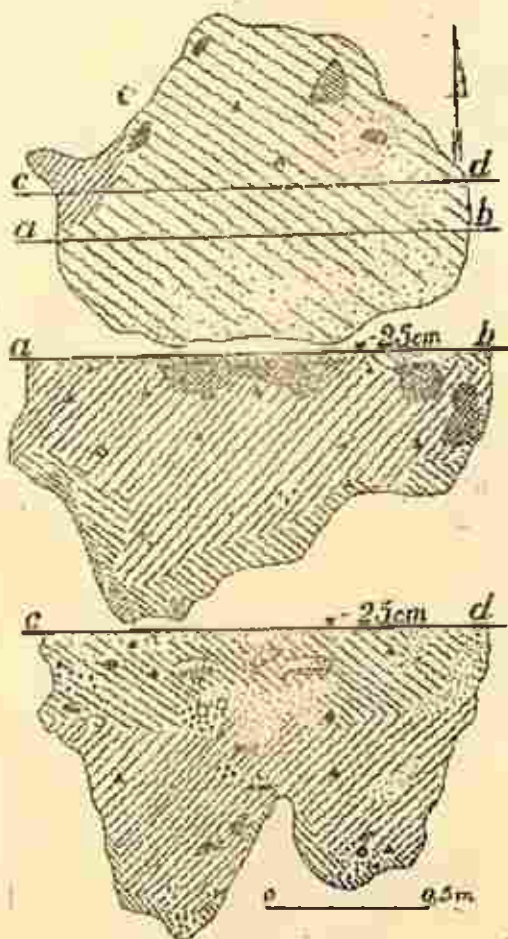
które z nich są zdobione pasmem ukośnych kresek, poziomymi bruzdami lub ukośnymi żłobkami (ryc. 124,6). Nr kat. 1950/1694.

3. Zapinka brązowa z lukowato wygiętym kabląkiem, w przekroju półkolistym i daszkowatą w przekroju nóżką. Sprężyna dwunostozwojowa, ścięta owinięta wokół główki. Nóżka zapinki prosta, zaopatrzona w słabo zaznaczone żebro poprzeczne. Pochewka dla szpili w przybliżeniu trapezowata. Szpili brak, sprężyna zgięta. Wymiary: wys. 2 cm, dług. 4 cm, sprężyny 2 cm (ryc. 124,14). Nr kat. 1950/1690.

4. Fragment żelaznej, taśmowatej sprężyny do

zamka szkatułki. Wymiary: dług. zachowana 5,8 cm. szer. 0,8 cm (ryc. 124,8). Nr kat. 1950/1691.

5. Fragment żelaznego nitu z półkulistą główką; trzon nitu, w przekroju okrągły, tkwi we fragmencie blaszki żelaznej. Wymiary: dług. 2,3 cm (ryc. 124,3). Nr kat. 1950/1692.

Ryc. 123. Plan i przekrój grobu 71. — Fig. 123. Plan et coupes de la tombe No 71.

6. Fragment żelaznej igły do szycia z podługowatym uszkiem. Wymiary: dług. zach. 2,8 cm (ryc. 124,5). Nr kat. 1950/1692.

7. Fragment silnie zniszczonych przez ogień przedmiotów brązowych m. in. zapinki o szerokim kabłąku. Nr kat. 1950/1693.

8. Fragmenty przedmiotów żelaznych (ryc. 124,4). Nr kat. 1950/1693.

9. Fragment szpili kościanej. Wymiary: dług. zachowana 2,4 cm. Nr kat. 1950/1699.

10. Dwustożkowy przęślik gliniany z lekko zaokrąglonym załomem, z małymi, lejkowatymi wkłęsłościami przy otworze. Wymiary: śred. 4,6 cm, wys. 2,7 cm (ryc. 124,15). Nr kat. 1950/1687.

11. Spalone kości ludzkie zachowane w dużych fragmentach. Nr kat. 1950/1688

Grób 72 (jamowy) — ar 63.

Na głębokości 62 cm pod powierzchnią współczesną w warstwie marglu wystąpiła plama o owalnym kształcie. Wymiary jej wynosiły: 96×57 cm. Zabarczenie jamy było jasno-popielate i ciemno-brunatne.

Po dokonaniu przekroju wyodrębniono jamę trapezowego kształtu. Dolna partia jamy zagłębiała się w warstwę białego piasku. Głębokość jamy wynosiła 51 cm. Skorupy grupowały się pod wierzchem jamy oraz na jej spodzie. Największe skupienie kości mieściło się na dnie jamy. W środkowej części jamy, na głębokości od 10—15 cm, znaleziono fragmenty zapinki brązowej oraz żelazny nit od grzebienia kościanego (ryc. 125).

Inwentarz:

1. Kilkanaście ułamków naczyń, w tym część przepalonych i zniekształconych. Wśród ułamków wyróżnić można fragmenty naczyń wykonanych z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku, o powierzchni chropowatej barwy szaro-brunatnej i jasno-brunatnej, w jednym wypadku powierzchnia zdobiona była równoległymi, dość głębokimi bruzdami (ryc. 126,8). Występują tutaj również profilowane czarki o gładkiej, jasno-brunatnej powierzchni (ryc. 121,3, 4). Jeden z ułamków zdobiony jest dwoma pasmami złożonymi z dwóch równoległych linii każde. Jedno z pasm zdobione jest naktuciami wykonanymi dwuzębny narzędnikiem widelkowatym; drugie zaś ukośnymi nacięciami. Jeden z ułamków zdobi ornament meandrowy (ryc. 126,12). Nr kat. 1950/1698.

2. Ostro profilowana czarka na stożkowej podstawie, powyżej załomu przebiega pozioma, pojedyncza linia ryta pątykiem, powierzchnia czarki gładka barwy jasno-brunatnej. Naczynie uzupełniane gipsem (ryc. 126,1). Nr kat. 1950/1695.

3. Fragmenty brązowej zapinki, zachowała się część główki z haczykiem na sprężynę, sprężyna osiemnastozwojowa, ciężka owinięta wokół haczyka (ryc. 126,11). Nr kat. 1950/1696.

4. Fragment brązowej szpili. Trzon o okrągłym przekroju, jeden z końców odłamany, drugi nadtopiony. Wymiary: dług. zach. ok. 5 cm (ryc. 126,9). Nr kat. 1950/1697.

5. Trzon nitu żelaznego. Wymiary: dług. zach. 3,5 cm (ryc. 126,10). Nr kat. 1950/1697.

6. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/1696.

Grób 73 (jamowy) — ar 64.

Na głębokości 110 cm pod warstwą marglu wystąpiła kolista plama ciemno-brunatna. Po dokonaniu przekroju pionowego ukazała się jama o nieckowatym zarysie. Największa głębokość jamy wynosiła 20 cm (ryc. 127). W jamie znaleziono fragmenty naczyń oraz przedmioty metalowe.

Inwentarz:

1. Kilkanaście ułamków naczyń przepalonych i zniekształconych. Fragmenty pochodzą od naczyń: a) grubościennego, wykonanego z gliny z domieszką średnioziarnistego piasku, powierzchnia chropowata, obmazywana pianowo, b) profilowanych czarek o gładkiej powierzchni i jasno-brunatnej barwie (ryc. 128,1—4 i 8). Nr kat. 1950/1700

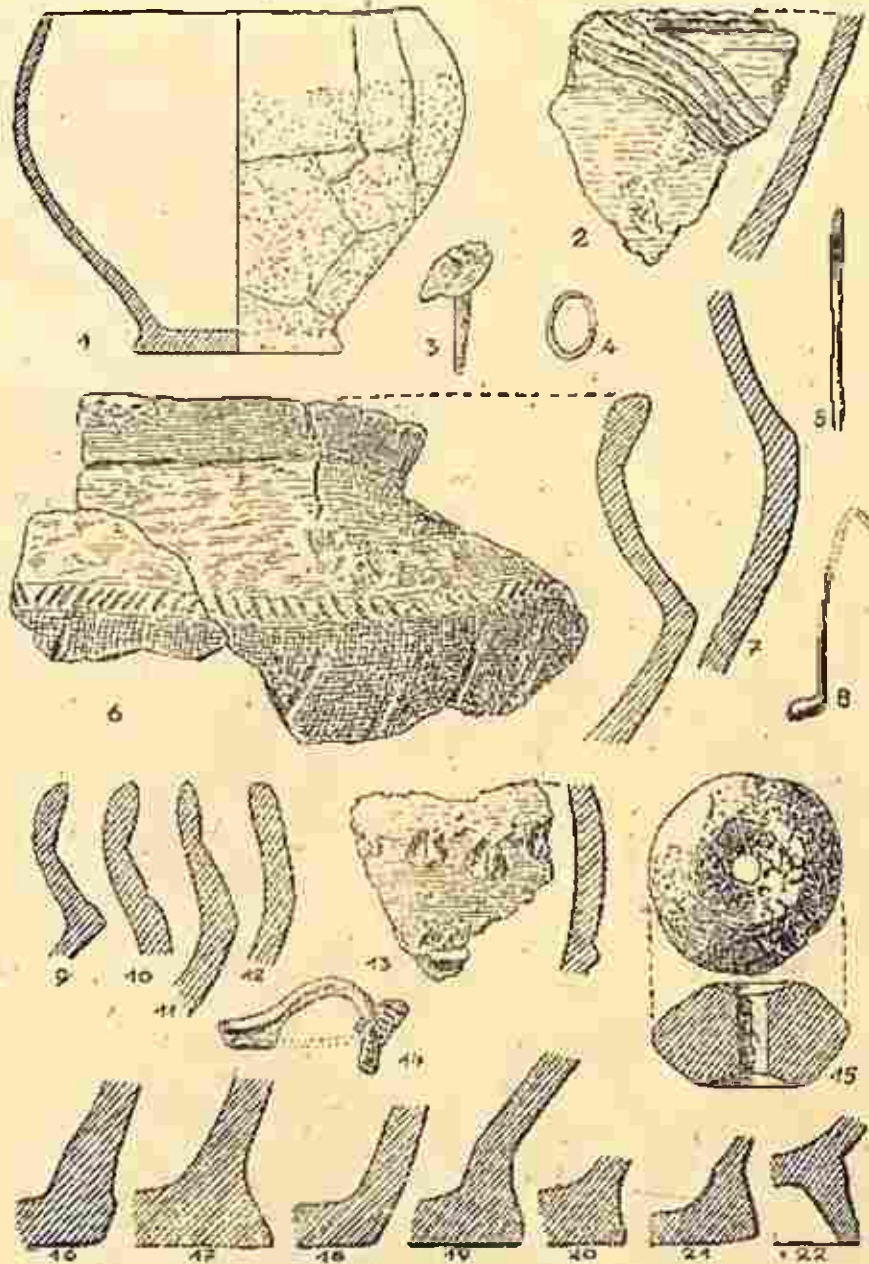
2. Ostroga żelazna ze stożkowatym, długim, pustym wewnątrz kolcem, zaopatrzonym u podstawy w żeberko. Kabłąk w przekroju daszkowaty, silnie zwęża się ku końcom zaopatrzonym w małe, płaskie guzki. Wymiary: rozpiętość kabłąka 6 cm, wys. kolca 3,7 cm, śred. kolca ok. 1,5 cm, szer. kabłąka przy kolcu: ok.

2 cm, śred. guzka 0,6 cm (ryc. 128,11). Nr kat. 1950/1704.

3. Ostroga żelazna z pięciograniastym, długim kołcem, z szerokim, zwężającym się ku końcom, daszkowatym w przekroju kabląkiem zaopatrzonym na końcach w duże płaskokuliste guzki. Wymiary: roz-

i czworobocznym trzpieniem. Wymiary: dług. ok. 12 cm, (ryc. 128,10). Nr kat. 1950/1703.

6. Trzy nity żelazne z dużymi, płaskimi tarczowatymi główkami i długimi, cienkimi trzonami, zgiętymi przy końcu pod kątem prostym. Wymiary: średnica główki 1,8 cm, dług. trzonu ok. 6,3 cm, dług. od

Ryc. 124. Zawartość grobu 71. 1. Naczynie, 2, 6-7, 9-13 i 16-22. Ułamki naczyń, 3. Nit żel., 4. Kółko żel., 5. Ułamek igły żel., 8. Spiężyna żel. od zamka, 14. Zapinka brąz., 15. Przędzlik gliniany. 1 w $\frac{1}{4}$, reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 124. Contenu de la tombe No 71. 1. Vase, 2, 6-7, 9-13 et 16-22. Fragments de vases. 3. Clou en fer, 4. Anneau en fer, 5. Fragment d'une aiguille, 8. Ressort de serrure, 14. Fibule en bronze, 15. Fusaiole en argille. 1 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

piętość kabląka 5,8 cm, szer. kabląka przy kołcu 1,7 cm, śred. guzka ok. 0,9 cm, wys. kołca ok. 2,6 cm; śred. kołca ok. 1,5 cm, (128,12). Nr kat. 1950/1704.

4. Żelazna sprzączka do pasa z półkolistą ramą z fašmy, kołec zachowany częściowo. Wymiary: 3,9×3,6 cm (ryc. 128,13). Nr kat. 1950/1703.

5. Szydło żelazne z okrągłym w przekroju ostrzem

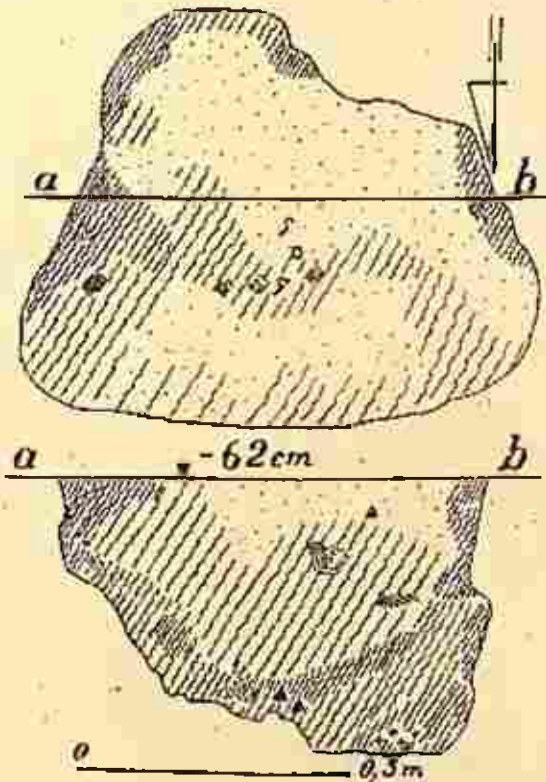
główki do załomu trzonu 4,3 cm (ryc. 128,5-7). Nr kat. 1950/1702.

7. Ułamek blaszki żelaznej — być może fragment umba (ryc. 128,9). Nr kat. 1950/1702.

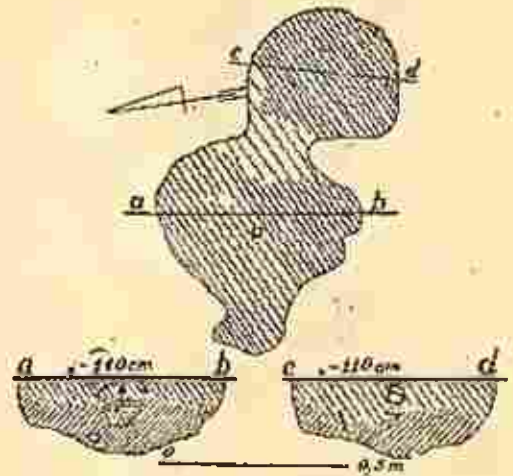
8. Spalone kości i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/1699.

Grób 74a (jamowy) i b (popielnicowy) — ar 64.

Na głębokości 75 cm w warstwie marglu ukazał się profil grobu popielnicowego (74a), w rzucie poziomym nie odcinający się od otoczenia. Wystąpiły tutaj jedynie drobne ułamki przepalonych naczyń. Nad popielnicą wystąpiły drobne kawałki spalonych kości ludzkich. Po obu stronach popielnicy spoczywały ułamki naczyń. Również nad popielnicą znajdowało się przepalone naczynie odwrócone dnem do góry. Przekrój grobu był w przybliżeniu cylindry-

Ryc. 125. Plan i przekrój grobu 72. — Fig. 125. Plan et coupe de la tombe No 72.

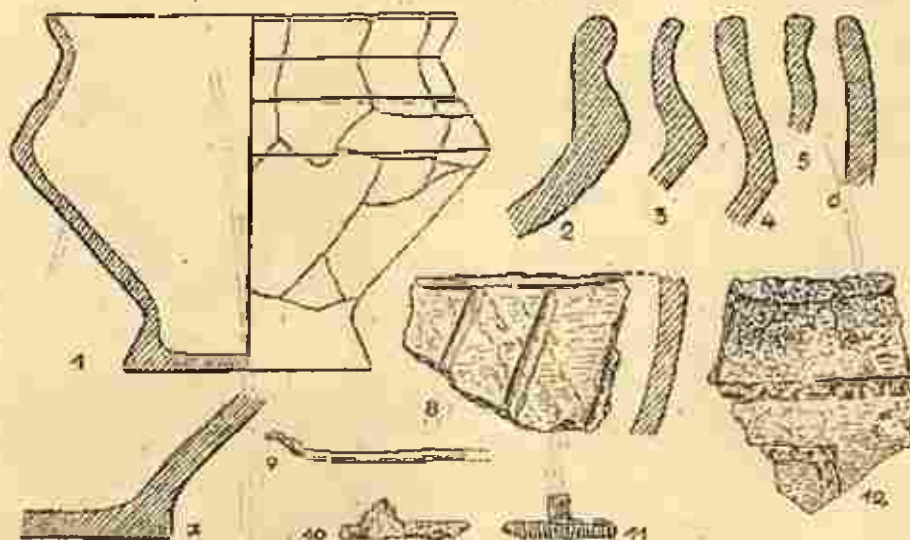
Ryc. 127. Plan i przekroje grobu 73. — Fig. 127. Plan et coupes de la tombe No 73

czny. Na głębokości 14 cm od krawędzi popielnicy wystąpiły kości ptasie. W popielnicy znaleziono stopiony brąz, zapinkę żelazną, ośkę i fragment naczynia. Obok popielnicy spoczywało krzesiwo żelazne, nóż, szydło i igła do szycia (ryc. 129 a).

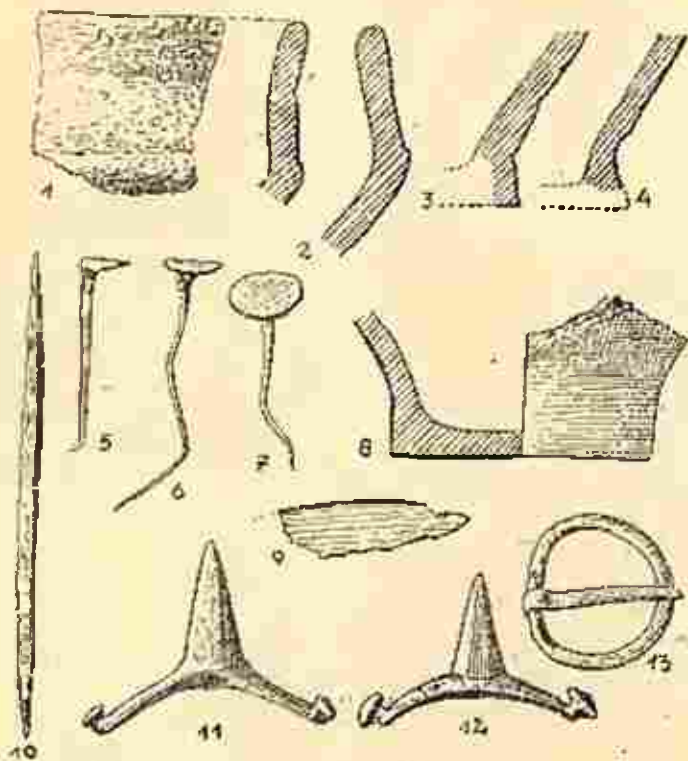
Na zachód od grobu 74a ukazała się druga jama wypełniona tym samym stosem (gr. 74b). Pomiędzy jedną a drugą jamą nie spostrzeżono przerwy. W górnej części jamy spoczywała warstwa przepalonych i zdekształconych naczyń, które tworzyły jedną warstwę z naczyniami spoczywającymi nad popielnicą w grobie 74a. Między ułamkami naczyń znajdowały się liczne drobne kosteczki. Poniżej naczyń znajdowały się fragmenty większego naczynia, a także przedmioty metalowe i inne (ryc. 129b—c).

Inwentarz z grobu 74a:

1. Ostro profilowana czarka z wyodrębnioną podstawą, barwy jasno-brunatnej. Naczynie jest zdekształcone w ogniu, zrekonstruowane. Wymiary: śred.

Ryc. 126. Zawartość grobu 72. 1. Popielnica, 2—8 i 12. Ułamki naczyń, 9. Ułamek szpilki brąz., 10. Nit żel., 11. Ułamek zapinki brąz. 1/2 w. n. — Fig. 126. Contenu de la tombe No 72. 1. Urne cinéraire, 2—8 et 12. Fragments de vases. 9. Fragment d'une épingle, 10. Rivet en fer, 11. Fragment d'une fibule en bronze. 1/2 gr. nat.

Ryc. 128. Zawartość grobu 73. 1-4 i 8. Ułamki naczyń. 5-7 Gwoździe żel., 9. Fragment umbera, 10. Szydło żel., 11-12. Ostrogi żel., 13. Sprzączka żel. — Fig. 128. Contenu de la tombe No 128. 1-4 et 8. Fragments de vases, 5-7. Clous en fer, 9. Fragment d'un umber de bouclier, 10. Alène en fer, 11-12. Éperons en fer, 13. Boucle de ceinture en fer. 1/2 gr. nat.

ok. 14 cm, wys. 11,4 cm, śred. otw. ok. 16 cm, dno 7,2 cm (ryc. 130,1). Nr kat. 1950/1705.

2. Kilkadziesiąt fragmentów przepalonych i zniekształconych naczyń, m. in. dno dużego naczynia wykonanego z gliny z domieszką średnioziarnistego piasku, o powierzchni szorstkiej, barwy jasno-brunatnej, zdobionej lekko ukośnymi bruzdami. Wymiary: śred. dna 14,2 cm (ryc. 130,3). Fragmenty profilowanych czarek z łagodnie wyodrębnionymi podstawami, w dwóch wypadkach zdobionych poziomym pasmem ukośnych nacięć (ryc. 130,2) oraz drobne ułamki naczynia o gładkiej, czernionej powierzchni (ryc. 130,4,5). Nr kat. 1950/1706.

3. Duży nóż żelazny z prostym trzpieniem, wyodrębnionym od strony grzbietu pod kątem prostym, od strony ostrza łukowato. Wymiary: dług. 17,4 cm, szer. głowni 2,5 cm (ryc. 130,10). Nr kat. 1950/1707.

4. Żelazne krzesiwo w kształcie sztabki ze zwiężającym się jednym końcem, w przekroju kolistym, zwiniętym w uszko. Wymiary: dług. 16,7 cm, szer. 1,5 cm (ryc. 130,9). Nr kat. 1950/1708.

5. Szydło żelazne z ostrzem kolistym w przekroju, silnie zgrubiałe u nasady ostrza, trzpień czworograniasty w przekroju; jeden z boków poprzecznie nacinany a krawędzie są karbowane. Wymiary: dług. 8,9 cm (ryc. 130,8). Nr kat. 1950/1709.

6. Żelazna igła do szycia z podługowatym uszkiem, koniec igły odłamany. Wymiary: dług. zach. 6,6 cm (ryc. 130,7). Nr kat. 1950/1710.

7. Oselka z szarego piaskowca. Wymiary: dług. 6,5 cm, szer. 1,4 cm (ryc. 130,6). Nr kat. 1950/1711.

8. Spalone kości ludzkie zachowane w dość dużych kawałkach. Nr kat. 1712.

Inwentarz z grobu 74 b:

1. Popielnica z wysoko umieszczonym załosem brzuśca, z wyodrębnioną podstawą i szyjką zwężającą się ku górze, brzeg naczynia jest prosty, cylindryczny. Naczynie posiada gładką, lśniąco czarną powierzchnię. Wymiary: śred. 20,4 cm, wys. 18,6 cm, śred. otw. 17 cm, dno 10,4 cm (ryc. 131,1). Nr kat. 1950/1713.

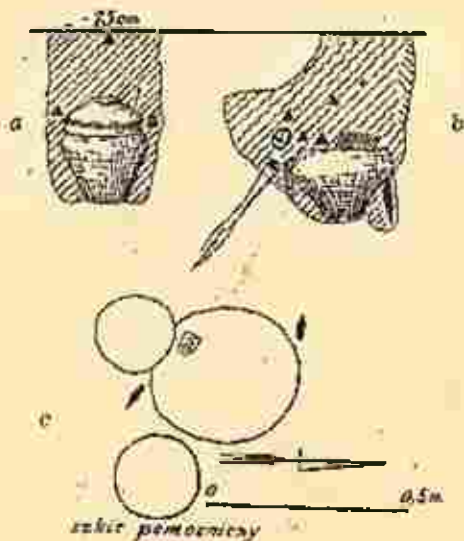
2. Ostro profilowana czarka na stożkowej podstawie. Czarka jest przepalona i zrekonstruowana. Wymiary: śred. 18 cm, dno 7,8 cm (ryc. 131,4). Nr kat. 1950/1714.

3. Fragmenty naczynia o gładkiej, czernionej powierzchni, wykonane z gliny z domieszką średnioziarnistego piasku (ryc. 131,3). Nr kat. 1950/1715.

4. Ułamki przepalonych i silnie zdeformowanych naczyń. Wyróżnić wśród nich można: a) fragmenty ostro profilowanej czarki zdobionej trójkątami wypełnionymi małymi dołeczkami oraz b) fragment naczynia zdobionego na brzuścu pionowymi, dość głębokimi bruzdami. Nr kat. 1950/1716.

5. Żelazny grot oszczepu z długim, wąskim ostrzem i silnie zaznaczonym żeberkiem, z krótką, zwężającą się ku ostrzu, kolistą w przekroju tulejką. Wymiary: dług. 24 cm, szer. ostrza 3,8 cm, dług. tulei 6 cm, śred. tulei 1,8 cm (ryc. 131,7). Nr kat. 1950/1717.

6. Żelazny grot oszczepu z ostrzem liściowatym o lekko daszkowatym przekroju, z długą, w przekro-

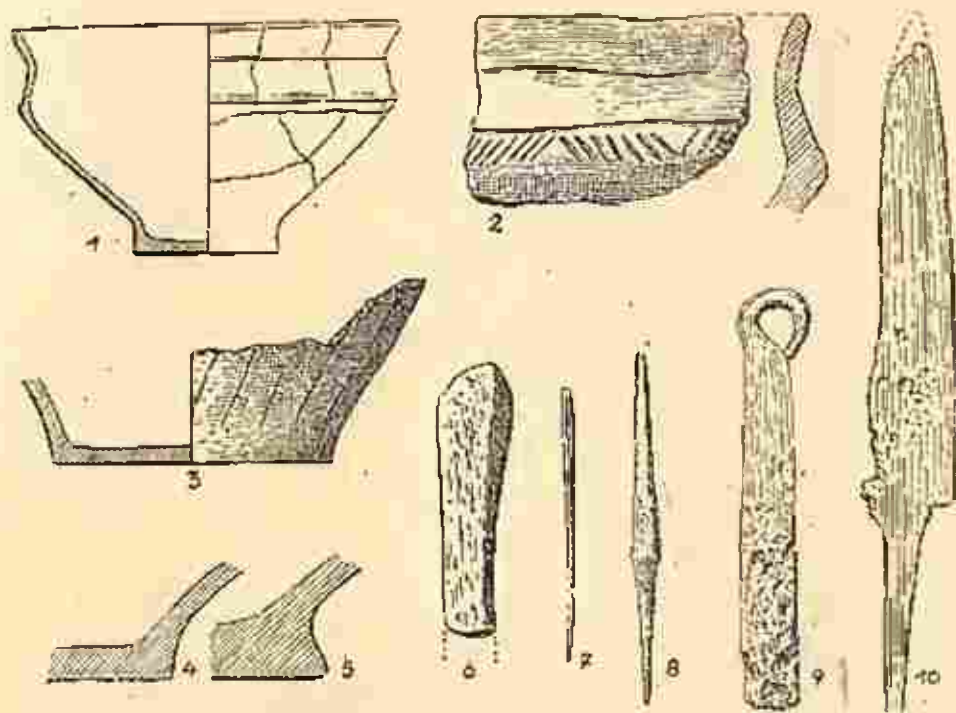

Ryc. 129. a. Przekrój grobu 74a, b—c. Przekrój i plan grobu 74b. — Fig. 129. Coupe de la tombe No 74a, b—c. Coupe et plan de la tombe No 74b.

ju kolistą, zwężającą się ku ostrzu tuleją. Ostrze lekko wygięte. Na tulejce widoczne są ślady po nitach. Wymiary: dług. 24,6 cm, szer. ostrza 3,3 cm, dług. tulei 9,5 cm, śred. tulei 1,8 cm (ryc. 131,5). Nr kat. 1950/1718.

7. Żelazny nóż z dwunonnie wyodrębnionym trzpieniem. Wymiary: dług. 16 cm, szer. 2,3 cm (ryc. 131,6). Nr kat. 1950/1719.

8. Fragmenty żelaznej sprzączki do pasa o półkolistej ramie (ryc. 131,2). Nr kat. 1950/1720.

Ryc. 130. Zawartość grobu 74a. 1. Czarka, 2-5. Ułamki naczyń, 6. Osełka kam., 7. Igła żel., 8. Szydło żel., 9. Krzesiwo żel., 10. Nóż żel. 1,3 w $\frac{1}{4}$ w. n., reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 130. Contenu de la tombe No 74a. 1. Vase rituel 2-5. Fragments de vases, 6. Aiguiseur en pierre, 7. Aiguille en fer, 8. Alène en fer, 9. Briquet en fer, 10. Couleau en fer. 1 et 3 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

9. Duża ilość spalonych kości ludzkich. Nr kat. 1950/1721.

Grób 75 (jamowy) — ar 63.

Na głębokości 112 cm zaznaczyła się wyraźnie plama owalnego kształtu o średnicy 63×44 cm. Zabarczenie plamy było ciemno-brunatne. Po dokonaniu przekroju pionowego ukazała się jama o głębokości ok. 22 cm kształtu nieckowatego. Jama wypełniona była ziemią o ciemno-brunatnym zabarwieniu. Kości występowały w jamie nielicznie, podobnie ułamki naczyń. Nie tworzyły skupień. Największa, przepalona w ogniu skorupa spoczywała na głębokości 14 cm, w pobliżu dna jamy, w południowej części. Grób był prawdopodobnie zniszczony w górnych częściach (ryc. 132).

Inwentarz:

1. Ułamki kilku przepalonych naczyń, m. in. bardzo silnie zniekształcone. Wyróżnić można fragmenty małego profilowanego naczynka o gładkiej powierzchni, barwy żółtawej. Nr kat. 1950/1723.

2. Mała ilość drobnych spalonych kości ludzkich. Nr kat. 1950/1722.

Grób 76 (popielnicowy) — ar 63.

Na głębokości 75 cm znaleziono zniszczony grób popielnicowy. Jedynie dno grobu zachowało się nie naruszone. Obok popielnicy znajdowała się znaczna ilość kości. Na tej samej głębokości zebrano kilkanaście fragmentów przepalonych naczyń. Z przedmiotów metalowych znaleziono jedynie krzesiwo żelazne.

Inwentarz:

1. Ułamki naczynia o gładkiej powierzchni, barwy czarnej. Wysoka szyjka wyodrębniona od brzu-

śca słabo zaznaczona listwą, brzeg wychylony na zewnątrz (ryc. 134,1). Nr kat. 1950/1724.

2. Ułamki naczyń wtórnie przepalonych, wyróżnić wśród nich można: a) fragment czarki z półkolistym brzuścem i wgniecionym do środka dnem, o powierzchni gładkiej, barwy żółtawo-brunatnej (ryc. 134,6), b) stożkową nóżkę ostro profilowanej czarki zdobionej powyżej załomu poziomym pasmem ukośnych nacięć (ryc. 134,4), c) ułamki innych ostro profilowanych czarek (ryc. 134,5), jedna z nich zdobiona ukośnymi nacięciami (ryc. 134,7), d) ułamek naczynia grubociennego wykonanego z gliny z domieszką gruboziarnistą; powierzchnia chropowata, barwa brunatna (ryc. 134,2). Nr kat. 1950/1726.

3. Krzesiwo żelazne w kształcie sztabki, z końcem zwiniętym w uszko, krzesiwo nosi ślady silnego zużycia. Wymiary: długość 9,6 cm, szer. 1,0 cm (ryc. 134,3). Nr kat. 1950/1727.

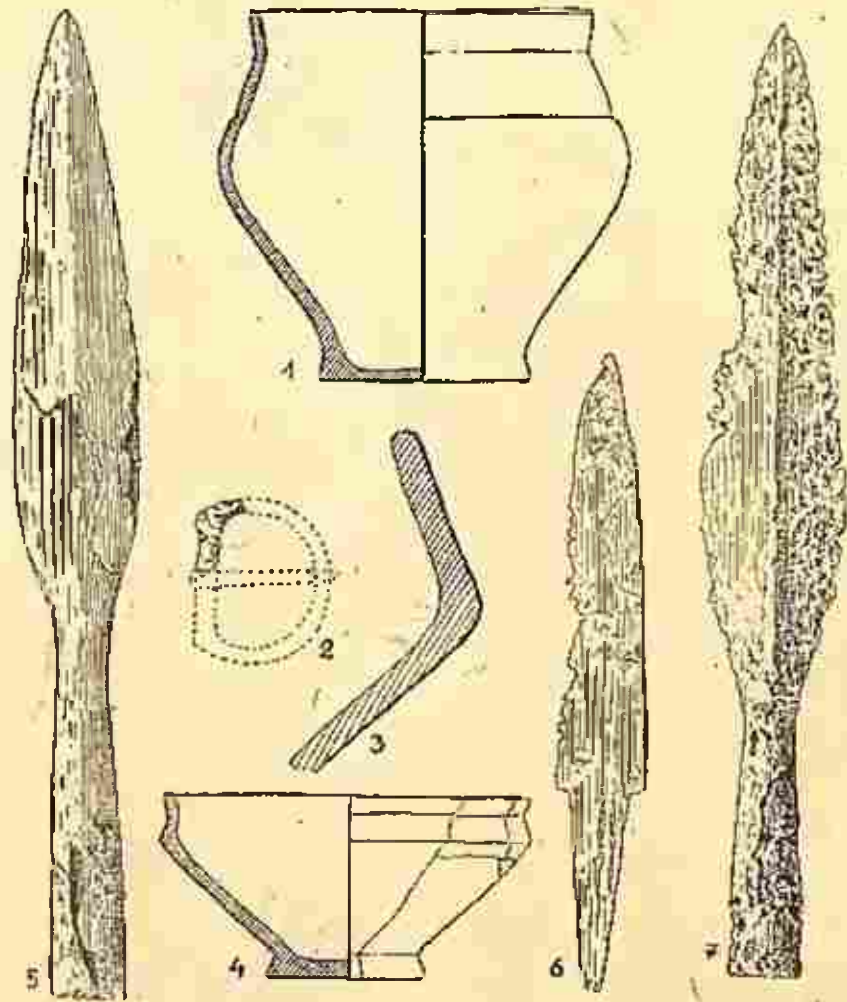
4. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/1725.

Grób 77 (jamowy) — ar 53.

Na głębokości 80 cm pod powierzchnią współczesną pojawiła się plama o słabo zarysowanym konturze. Średnica plamy wynosiła ok. 60 cm. W przekroju pionowym grób posiadał kształt w przybliżeniu lejkwaty. Wypełnisko jamy grobowej stanowił żółty piasek i popielato zabarwiona ziemia. Głębokość jamy wynosiła ok. 33 cm (ryc. 133). Największe skupisko kości znajdowało się na spodzie jamy.

Inwentarz:

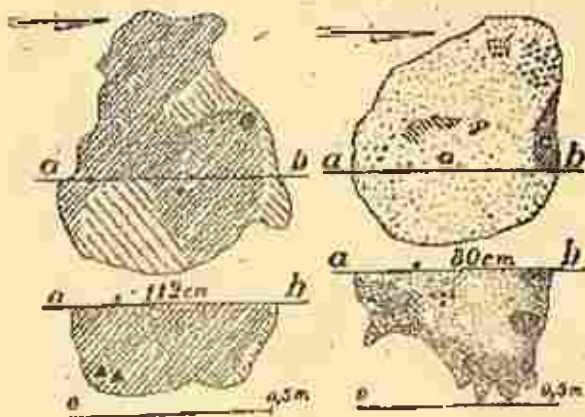
1. Ułamki naczyń: a) skorupy naczynia o szorstkiej powierzchni, wykonanego z gliny z domieszką średnioziarnistą; barwa powierzchni jasno-brunatna, b) fragmenty naczynia ostro profilowanego, zdobio-

Ryc. 131. Zawartość grobu 74b. 1. Popielnica, 2. Sprzączka, 3. Fragment naczynia, 4. Ostro profilowana czarka, 5 i 7. Żelazne groty, 6. Nóż żel. 1 i 4 w $\frac{1}{4}$ w. n., reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 131. Contenu de la tombe No 74b. 1. Urne cinéraire, 2. [Fragment d'une boucle de ceinture, 3. Tesson, 4. Vase rituel, 5 et 7. Pointes de lance en fer, 6. Couteau en fer. 1 et 4 en $\frac{1}{4}$ de reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

nego powyżej załomu ukośnymi nacięciami oraz nakłuciami wykonanymi dwuzębnym narzędziem. Powierzchnia gładka, barwa jasno-brunatna (ryc. 135,1 Nr kat. 1950/1729, c) ułamki naczyń grubościenne (ryc. 135,6).

2. Fragmenty zapinki żelaznej z esowatym kabiłą-

132

133

Ryc. 132—133. Plany i przekroje grobów 75 i 77. — Fig. 132—133. Plans et coupes des tombes No 75 et 77.

kiem, z półkolistym grzebieniem przy główce, główka i nóżka zdobione poprzecznymi zębami. Sprężyna kilkunastozwojowa umocowana na haczyku posiadała górną cięciwę. Szpila i pochewka były uszkodzone (ryc. 135,4). Nr kat. 1950/1730.

3. Dwa fragmenty sztycy żelaznego (ryc. 135,3). Nr kat. 1950/1731.

4. Fragment okucia żelaznego w postaci taśmy żelaznej zgiętej w prostokąt (ryc. 135,5). Nr kat. 1950/1731.

5. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/1728.

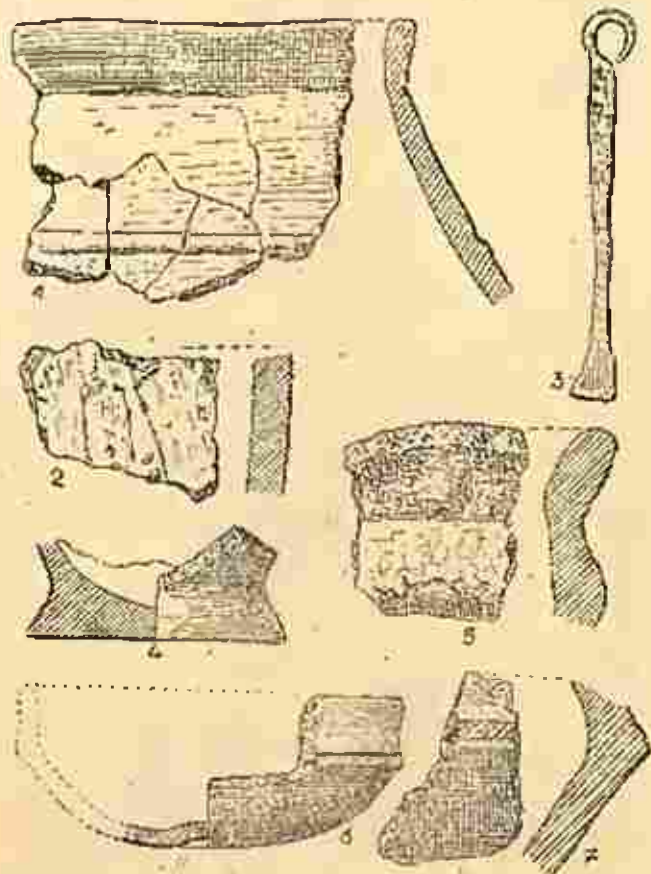
Grób 78 (popielnicowy obsypany szczątkami stosu) — ar 52.

Na głębokości 65 cm pod powierzchnią pojawiła się kolistą plama. Zabarwienie plamy było ciemno-brunatne i jasno-popielate. W przekroju jama grobowa miała kształt workowaty i sięgała do głębokości 33 cm. Wypchnisko jamy stanowiła ciemno-brunatna ziemia. Znajdująca się wewnątrz jamy popielnicę otaczały naczynia przepalone oraz fragmenty naczyń. Na krawędzi popielnicy znajdowało się okucie żelazne skrzynki drewnianej. Nad popielnicą i dookoła niej występowały licznie spalone kości. W popielnicy zbita warstwa kości zmieszana była z ciemno-brunat-

na ziemią i resztkami stosu. Na środku popielnicy znaleziono żelazny wisior w kształcie wiewiórki. Wewnątrz popielnicy znaleziono poza tym cztery zapinki żelazne, szydło, sprzączkę, okucie pasa oraz kilka innych przedmiotów (ryc. 136).

Inwentarz:

1. Popielnica z dwustożkowatym brzuścem. Zalom wysoko umieszczony, stożkowata podstawa wyraźnie wyodrębniona, brzeg naczyń wychylony na zewnątrz. Powierzchnia, z wyjątkiem szyjki i podstawy,

Ryc. 134. Zawartość grobu 76. 1—2, 4—7. Profile ułamków naczyń, 3. Krzesiwo żel. 1/2 w. n. — Fig. 134. Contenu de la tombe No 76. 1—2 et 4—7. Fragments de vases, 3. Briquet en fer. 1/2 gr. nat.

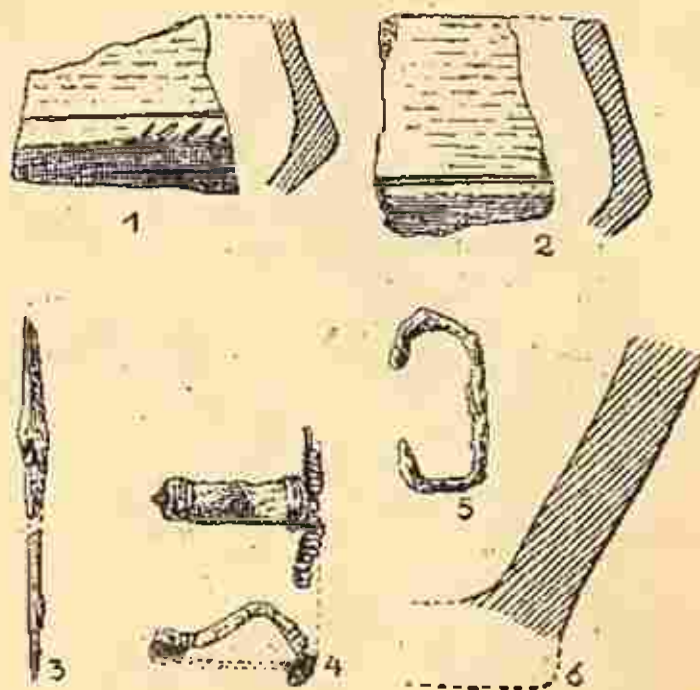
chropowata barwy brunatno-szarej. Wymiary: śred. 25 cm, wys. 19,5 cm, śred. otw. 21,6 cm, dno 10,6 cm (ryc. 138,1). Nr kat. 1950/1732.

2. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/1734.

3. Fragmenty przepalonych i silnie zdeformowanych naczyń, wśród nich wyróżnić można: a) ułamki dwóch ostro profilowanych czarek, jedna z nich zdobiona jest powyżej zalomu ukośnymi nacięciami (ryc. 138,3), b) ułamki czarki z półkulistym brzuścem (ryc. 138,6), c) fragmenty kubka (ryc. 138,8). Nr kat. 1950/1733.

4. Nóż żelazny z obustronnie wyodrębnionym trzpieniem i prostym tyłcem. Wymiary: dług. 13,5 cm, szer. 1,8 cm (ryc. 138,18). Nr kat. 1950/1735.

5. Szydło żelazne z ostrzem czworograniastym od strony trzpienia i kolistym w przekroju od strony części pracującej. Trzpień krótki, w przekroju prostokątny. Wymiary: dług. 9,6 cm, dług. trzpienia 1,8 cm, szer. 0,5 cm (ryc. 138,7). Nr kat. 1950/1736.

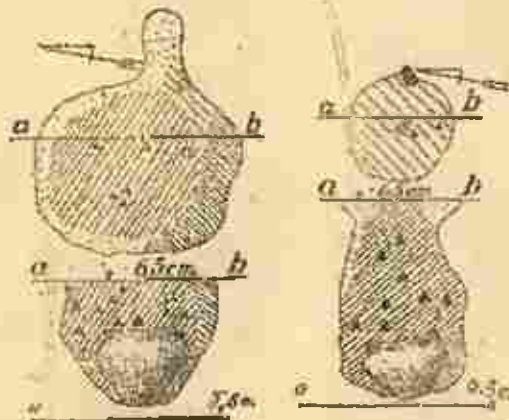
Ryc. 135. Zawartość grobu 77. 1—2. Profile ułamków naczyń, 3. Fragmenty szydła żel., 4. Fibula żel., 5. Okucie żel. 2/3 w. n. — Fig. 135. Contenu de la tombe No 77. 1—2 et 6. Fragments de vases, 3. Fragment d'une alêne en fer, 4. Fibule en fer, 5. Ferrure en fer. 2/3 gr. nat.

6. Żelazny klucz szkatułki w kształcie płaskiej sztabki zwinętej na końcu w uszko; pióro w przekroju kolistym. Wymiary: dług. 15,2 cm, szer. 0,8 cm (ryc. 138,13). Nr kat. 1950/1737.

7. Żelazne okucie zamka szkatułki, wykonane z prostokątnej blachy, z wciętymi łukowato krawędziami. W narożnikach skwiał nity z małymi półkulistymi łóbkami, okucie zaopatrzone jest w dwa kolisty otwory. Wymiary: dług. 8 cm, szer. 4,4 cm, dług. nitu 11 cm (ryc. 138,14). Nr kat. 1950/1738.

7a. Okucia żelazne: a) w kształcie prostokątnej blaszki o zaokrąglonych narożnikach z tkwiącymi w niej trzema nitami. Wymiary: dług. 5,1 cm, szer. 0,7 cm, dług. nitów 0,7 cm (ryc. 138,15). Nr kat. 1950/1742.

7b) Okucie wykonane z żelaznej taśmy zgiętej

136

137

Ryc. 136—137. Plany i przekroje grobów 78 i 79. — Fig. 136—137. Plans et coupes des tombes No 78 et 79.

w kształcie litery K (ryc. 138,5). Wymiary: dług. 3 cm, szer. 0,6 cm. Nr kat. 1950/1742.

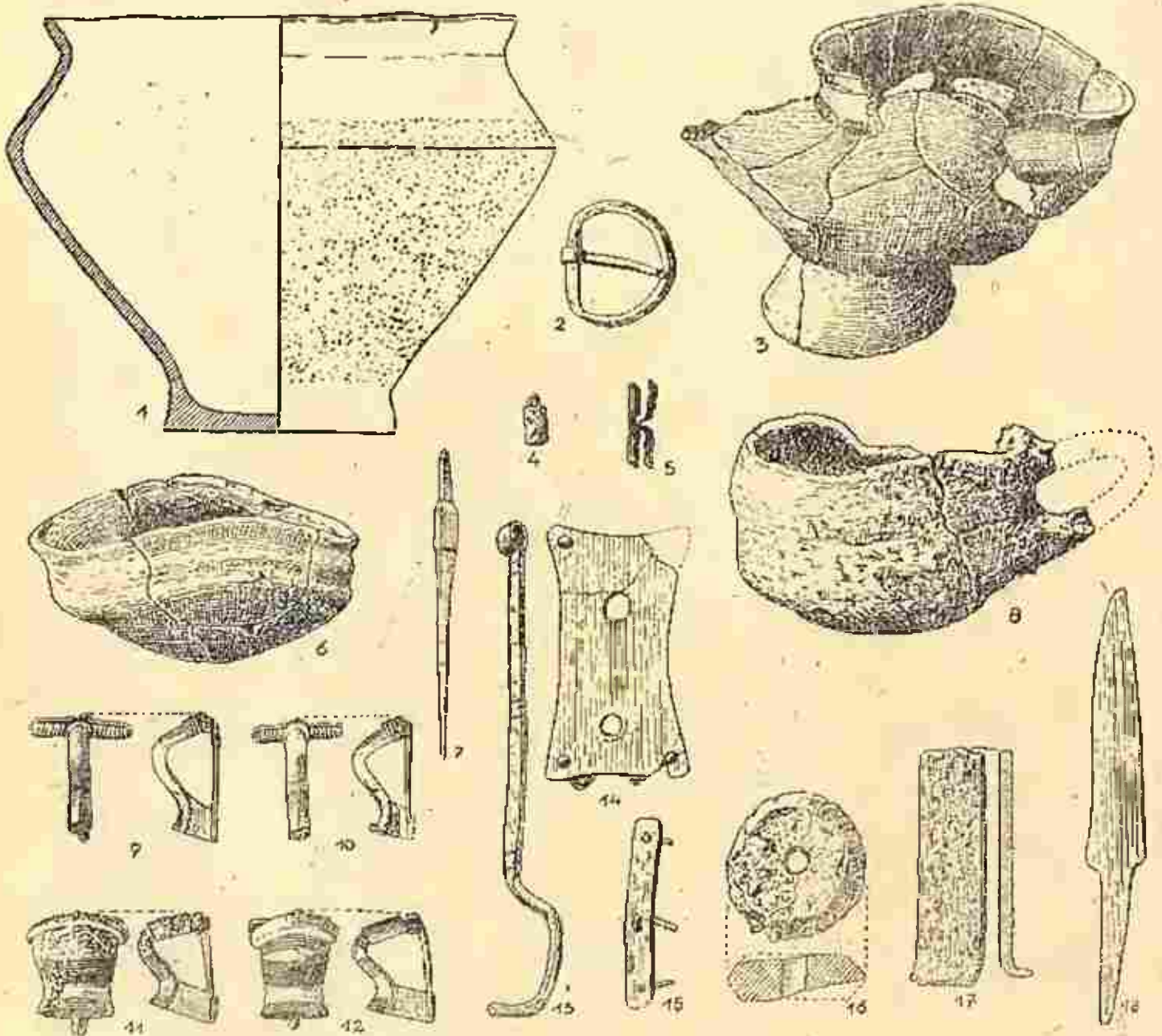
7c. Fragment szerokiej, grubej sztabki żelaznej zgiętej na jednym końcu. Wymiary: dług. 8,5 cm, szer. 2,3 cm, grub. 0,4 cm (ryc. 138,17). Nr kat. 1950/1742.

8. Żelazna półowalna sprzączka do pasa o nieregularnym przekroju, w przybliżeniu romboidalnym. Kolec płaski. Wymiary: dług. 3,8 cm, szer. 3,2 cm (ryc. 138,2). Nr kat. 1950/1739.

9. Żelazny wisiołek wiaderkowy wykonany z blaszki cylindrycznie zwiniętej. Zachowane dno i część ścianki, kabląka brak. Wymiary: wys. 1,3 cm, śred. 0,7 cm (ryc. 138,4). Nr kat. 1950/1740.

10. Cztery zapinki żelazne: a) dwie o szerokim, esowatym kabląku, z górnym grzebieniem i górną cięciwą. Czternastozwojowa sprężyna umocowana na haczyku. Pochewka szpili wysoka. Kabłąk zdobiony poprzecznymi nacięciami. Wymiary: dług. 3,5 cm, szer. 3 cm, wys. 2,5 cm (ryc. 138,11, 12), b) dwie dłuższe zapinki o esowatym kabląku, z górnym grzebieniem i górną cięciwą. Szesnastozwojowa sprężyna umocowana na haczyku. Kabłąk w przekroju daszkowaty, pochewka do szpili szeroka. Wymiary: wys. 2 cm, dług. 4 cm, szer. 0,8 cm (ryc. 138, 9, 10). Nr kat. 1950/1749.

11. Fragment przeszlika glinianego z płaskimi powierzchniami przyotworowymi. Silnie uszkodzony;

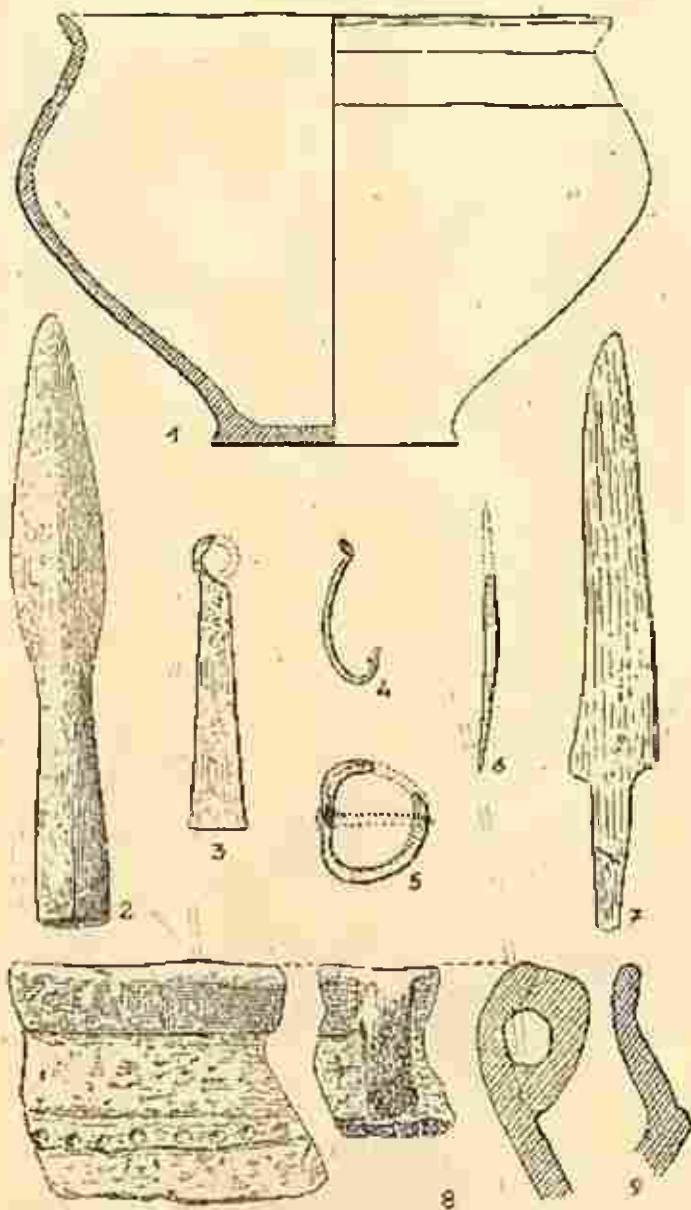

Ryc. 138. Zawartość grobu 78. 1. Popielnica, 2. Sprzączka żel., 3, 6 i 8. Przysławki, 4. Wisiołek żel., 5. Okucie żel., 7. Szydło żel., 9—12. Fibule żel., 13. Kluczek żel., 14. Okucia zamka, 15. Okucie żel., 16. Przeszliki gliniane, 17. Sztabka żel., 18. Nóż żel., 1, 6 w $\frac{1}{3}$ w. n., 3 w $\frac{2}{10}$ w. n., reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 138. Contenu de la tombe No 78. 1. Urne cinéraire, 2. Boucle de ceinture en fer, 3, 6 et 8. Vases rituels, 4. Pendeloque en fer, 5. Ferrure en fer, 7. Alène en fer, 9—12. Fibules en fer, 13. Clef en fer, 14. Ferrure d'une serrure en fer, 15. Ferrure en fer, 16. Fusaiole en argile, 17. Plaque en fer, 18. Couteau en fer. 1 et 6 en $\frac{1}{3}$, 3 en $\frac{2}{10}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

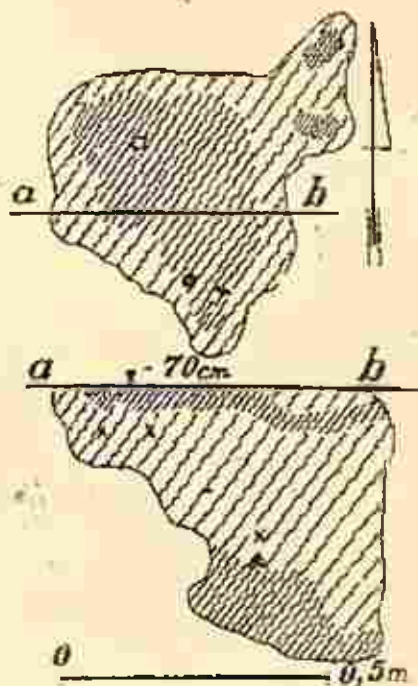
przepalony. Wymiary: śred. 4,2 cm, wys. 1,4 cm. (ryc. 138,16). Nr kat. 1950/1743.

Grób 79 (popielnicowy obsypany szczątkami stosu) — ar 53.

Na głębokości 65 cm pod powierzchnią współczesną ukazała się kolista plama o średnicy 26 cm, zabarwienie plamy było ciemno-brunatne. Po dokonaniu przekroju pionowego wyodrębniono jamę o głębokości 51 cm kształtu workowatego. Wypelnisko jamy stanowiła ciemno-brunatna ziemia. Jama wciniała się głęboko w warstwę białego piasku i tylko jej górna część znajdowała się w warstwie marglu. Na głębokości 10 cm pod powierzchnią jamy występowały liczne duże fragmenty przepalonych naczyń otacza-

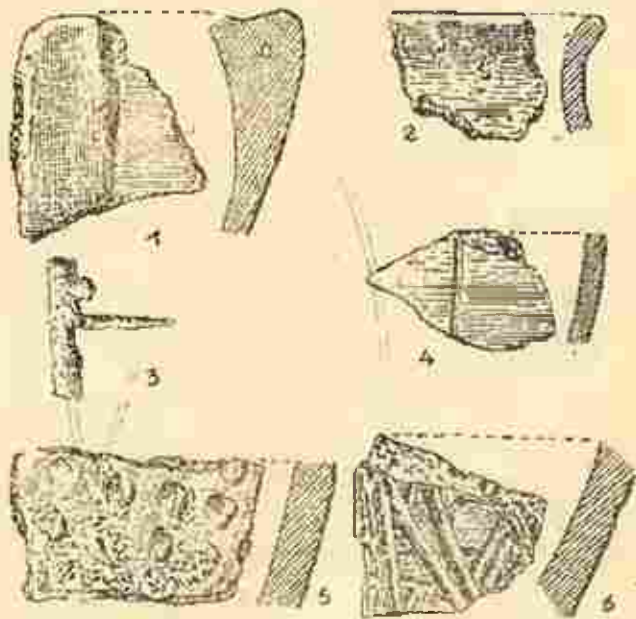

Ryc. 139. Zawartość grobu 79. 1. Popielnica. 2. Grot żel. 3. Krzesiwo żel. 4. Żel. haczyk do wędki, 5. Sprzączka żel. 6. Fragment szydła żel., 7. Nóż żel., 8-9. Ułamki naczyń. 1 w 1/2 w. n., reszta w 1/2 w. n. — Fig. 139. Contenu de la tombe No 79. 1. Urne cinéraire, 2. Pointe de lance en fer, 3. Briquet en fer, 4. Hameçon en fer, 5. Boucle de ceinture en fer, 6. Fragment d'une alène, 7. Couteau en fer, 8-9. Fragments de vases. 1 en 1/2, le reste en 1/2 gr. nat.

Ryc. 140. Plan i przekrój grobu 81. — Fig. 140. Plan et coupe de la tombe No 81.

jące górną część popielnicy (ryc. 137). Popielnica spoczywała ukośnie na głębokości 35 cm pod powierzchnią jamy. Dno wcinowało się w warstwę białego piasku. Wszystkie przedmioty metalowe skupiały się po południowej stronie popielnicy. Zawartość popielnicy stanowiły kęci zmieszane ze szczątkami stosu oraz przedmioty żelazne.

Ryc. 141. Zawartość grobu 81. 1-2 i 4-6. Ułamki naczyń, 3. Fragment fibuli żel. 1/2 w. n. — Fig. 141. Contenu de la tombe No 81. 1-2 et 4-6. Fragments de vases, 3. Fragment d'une fibule en fer. 1/2 gr. nat.

Inwentarz:

1. Popielnica dwustożkowata z lekko wyodrębnioną podstawą, załom brzuśca łagodny, szyjka wyodrębniona, niska, zwężająca się ku górze, brzeg wychylony na zewnątrz. Powierzchnia naczynia gładka barwy czarniawej. Wymiary: śred. 22 cm, wys. 16,5 cm, śred. otw. 21 cm, dno 9,4 cm (ryc. 139,1). Nr kat. 1950/1744.

2. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/1750.

3. Fragmenty przepalonych i zniekształconych naczyń. Można wśród nich wyróżnić: a) fragmenty dużej, ostro profilowanej czarki (ryc. 139,9), b) dużego naczynia z wyodrębnionym, wychylonym na zewnątrz brzegiem, zdobionego na granicy szyjki i brzuśca poziomym pasmem kolistych dołków. Naczynie zaopatrzone było w kolankowato zgięte ucho (ryc. 139,8). Nr kat. 1950/1751.

Ryc. 142. Profil jamy grobowej 82. — Fig. 142. Coupe de la tombe No 82.

4. Nóż żelazny z prostym tyłcem i obustronnie wyodrębnionym trzpieńcem; ostrze nosi ślady silnego zużycia. Wymiary: dług. 15,2 cm, szer. 2,2 cm (ryc. 139,7). Nr kat. 1950/1745.

5. Żelazny groł oszczepu z lancetowatym ostrzem o przekroju daszkowatym. Kolista w przekroju tulejka, zwężająca się ku ostrzu, posiada otwory na nitę. Wymiary: dług. 15,5 cm, szer. 2,4 cm, śred. tulei 1,7 cm (ryc. 139,2). Nr kat. 1950/1746.

6. Żelazne krzesiwo w kształcie trapezowatej płytki, koniec węższy, kolisty w przekroju, zwinięty jest w uszko. Wymiary: dług. 7,6 cm, szer. 1,6 cm (ryc. 139,3). Nr kat. 1950/1747.

7. Żelazny haczyk do wędki, z drutu o kolistym przekroju. Ostrze zaopatrzone w jeden zadziór, drugi koniec haczyka jest płasko rozklepany. Wymiary: dług. 3,6 cm (ryc. 139,4). Nr kat. 1950/1748.

8. Fragment szydła żelaznego o przekroju czworograniastym przechodzącym ku końcowi w okrągły. Krawędzie zdobione są nacięciami. Wymiary: dług. ok. 5 cm (ryc. 139,6). Nr kat. 1950/1749.

9. Fragment półkolistej sprzączki do pasa, wykonanej ze sztabki o czworograniastym przekroju. Wymiary: dług. 3,3 cm, szer. 2,6 cm (ryc. 139,5). Nr kat. 1950/1749.

Grób 80 (jamowy) — ar 53.

Na głębokości 90 cm pod powierzchnią współczesną wystąpiła kolista plama o zabarwieniu ciemno-popielatym. Średnica jamy wynosiła ok. 70 cm. W przekroju pionowym jama posiadała kształt w przybliżeniu nieckowaty. Na samym spodzie jamy spostrzeżono pasmo o zabarwieniu jasno-brunatnym. Skorupy w jamie były nieliczne, kości drobne. Na dnie naczynia znaleziono kilka kuleczek stopionych przedmiotów brązowych. Na głębokości 46 cm znaleziono szpilę brązową.

Inwentarz:

1. Kilka przepalonych skorup naczyń wykonanych z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku. Nr kat. 1950/1752.

2. Kulczki brązowe pochodzące ze stopionych przedmiotów. Nr kat. 1950/1753.

3. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/1754.

Grób 81 (jamowy) — ar 53.

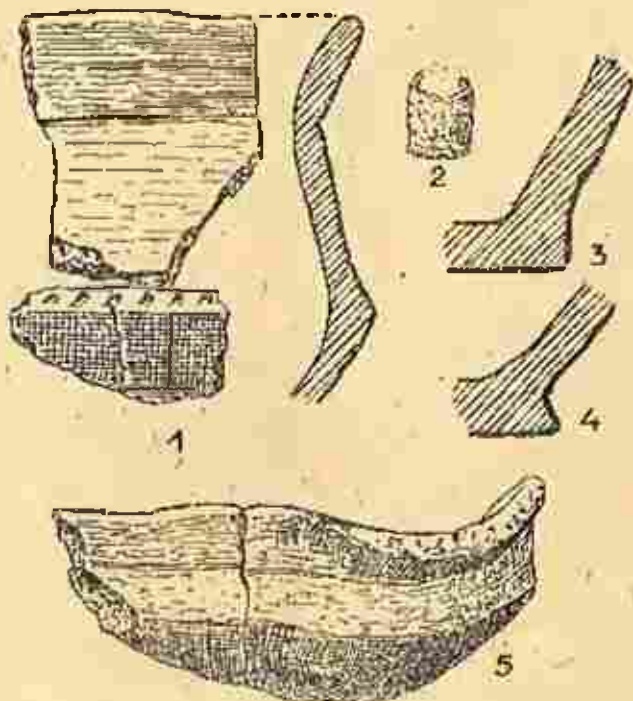
Na głębokości 70 cm wystąpiła plama o zabarwieniu ciemno-brunatnym, kształtu bardzo nieregularnego. Brzegi plamy posiadały zabarwienie jasno-popielate. W rzucie poziomym długość plamy wynosiła 100 cm. W przekroju pionowym kształt grobu był nieckowaty, głębokość wynosiła 50 cm. W jamie znaleziono oprócz kości spalonych znaczną ilość przepalonych naczyń zachowanych w ułamkach oraz przedmiotów metalowych (ryc. 140).

Inwentarz:

1. Kilkadziesiąt ułamków naczyń przeważnie przepalonych i zdeformowanych, wśród ułamków wyróżnić można pochodzące z czarek cienkościennych o gładkiej powierzchni (ryc. 141,4), brzeg naczynia wykonanego z gliny z domieszką gruboziarnistą, o powierzchni chropowatej barwy jasno-brunatnej (ryc. 141,2), ułamek naczynia grubościennego, wykonanego z gliny z domieszką gruboziarnistą, o powierzchni zdobionej ornamentem paznokciowym barwy jasno-brunatnej (ryc. 141,5), ułamek podbnego naczynia zdobionego na powierzchni głęboko rylimi, nieregularnie rozrzuconymi bruzdami (ryc. 141,6), fragment cienkościennego naczynia z uchem poziomo przekłutym (ryc. 141,1). Nr kat. 1950/1756.

2. Fragment zapinki żelaznej. Zachowała się szpila i pochwotka na sprężynie (ryc. 141,3). Nr kat. 1950/1751.

3. Ułamek szpili brązowej. Nr kat. 1950/1757.

Ryc. 143. Zawartość grobu 82. 1 i 3—5. Ułamki naczyń. 2 w. n. — Fig. 143. Contenu de la tombe No 82. 1 et 3—5. Fragments de vases, 2. Pendeloque en fer en forme de scou. 1/2 gr. nat.

4. Kilka kawałków spalonych kości ludzkich. Nr kat. 1950/1755.

Grób 82 (jamowy) — ar 52.

Na głębokości 50 cm pod powierzchnią współczesną wystąpiła plama o jasno-popielatym zabarwieniu, kształtu nieregularnego o niewyraźnych konturach. W przekroju pionowym wyodrębniono jamę w przybliżeniu prostokątną o największej głębokości wynoszącej 45 cm. Wypełnisko jamy stanowiła jasno-popielata ziemia, spalenizna, węgielki drzewne, spalone kości i ułamki naczyń. Kości występowały przede wszystkim na dnie jamy. Przedmioty metalowe reprezentował wisior w kształcie wiaderkowi (ryc. 142).

Inwentarz:

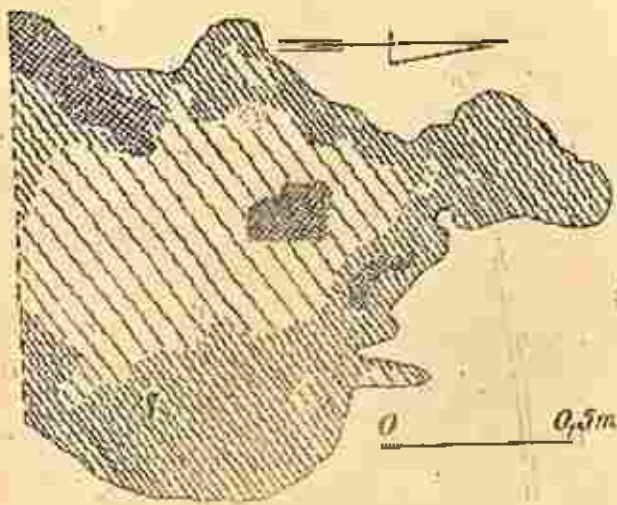
1. Kilkadziesiąt ułamków naczyń, w tym części naczyń grubościennych (ryc. 143,3 i 4), wykonanych z gliny z domieszką gruboziarnistą o powierzchni chropowatej, ułamki ostro profilowanych czarek (ryc. 143,1 i 5) oraz czarek z brzuścem półkulistym. Skorupy w większości wypadków przepalone i zniekształcone. Nr kat. 1950/1758a.

2. Żelazny wisior w kształcie wiaderkowi z brązowym kablukiem, silnie zniszczony w ogniu. Wymiary: śred. 1,2 cm, wys. 1,4 cm. Nr kat. 1950/1758b (ryc. 143,2). Wisior zniszczył w czasie konserwacji.

3. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/1758.

Grób 83 (jamowy) — ar 83.

Na głębokości 35 cm pod powierzchnią współczesną wystąpiła duża plama o zabarwieniu ciemno-popielatym. Kształt jamy był nieregularny, wymiary wynosiły 149×79 cm. Przekrój pionowy jamy wykazał jej nieznaczną głębokość, wynoszącą 10 cm. W jamie znaleziono niewielką ilość kości spalonych, węgielków drzewnych, trzy fragmenty przepalonych naczyń oraz brązową główkę zapinki (ryc. 144).

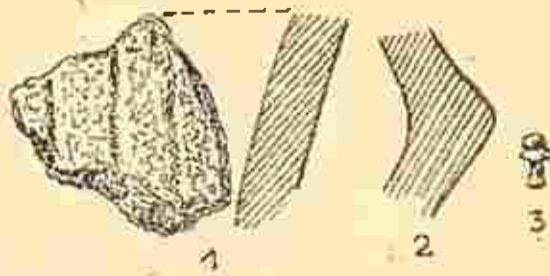
Ryc. 144. Rzut poziomy jamy grobowej 83. — Fig. 144. Plan de la tombe No 83.

Inwentarz:

1. Cztery ułamki przepalonych w ogniu naczyń grubościennych. Nr kat. 1950/1759 (ryc. 145,1 i 2).

2. Fragmenty przedmiotu brązowego, zapewne główka zapinki (?) (ryc. 145,3). Nr kat. 1950/1761.

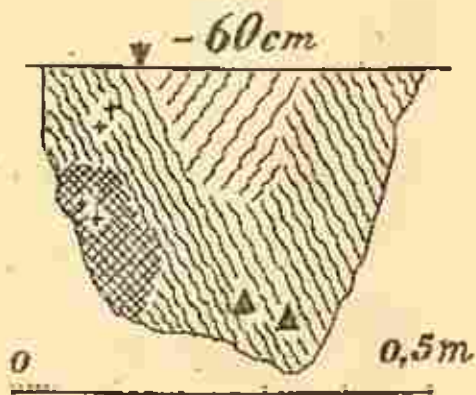
3. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/1760.

Ryc. 145. Zawartość grobu 82. 1—2. Ułamki naczyń grubościennych, 3. Fragment przedmiotu brązowego. $\frac{2}{3}$ w. n. — Fig. 145. Contenu de la tombe No 82. 1—2. Fragments de vases, 3. Fragment d'un objet en bronze. $\frac{2}{3}$ gr. nat.

Grób 84 (jamowy) — ar 83.

Na głębokości 50 cm pod powierzchnią współczesną ukazały się ułamki kubka, a na głębokości 60 cm kości spalone zmieszane z ciemno-popielatą ziemią. Kontur jamy nie był możliwy do uchwycenia. Po dokonaniu przekroju pionowego ukazała się jama głęboka około 36 cm, nieckowatego kształtu, średnica jamy przy górnych krawędziach wynosiła około 36 cm. Pod powierzchnią jamy znaleziono skupisko kości, w dolnej jej części występowały ułamki przepalonych naczyń. Dolna część jamy wciniała się w warstwę białego piasku (ryc. 146).

Ryc. 146. Profil jamy grobowej 84. — Fig. 146. Coupe de la tombe No 84.

Inwentarz:

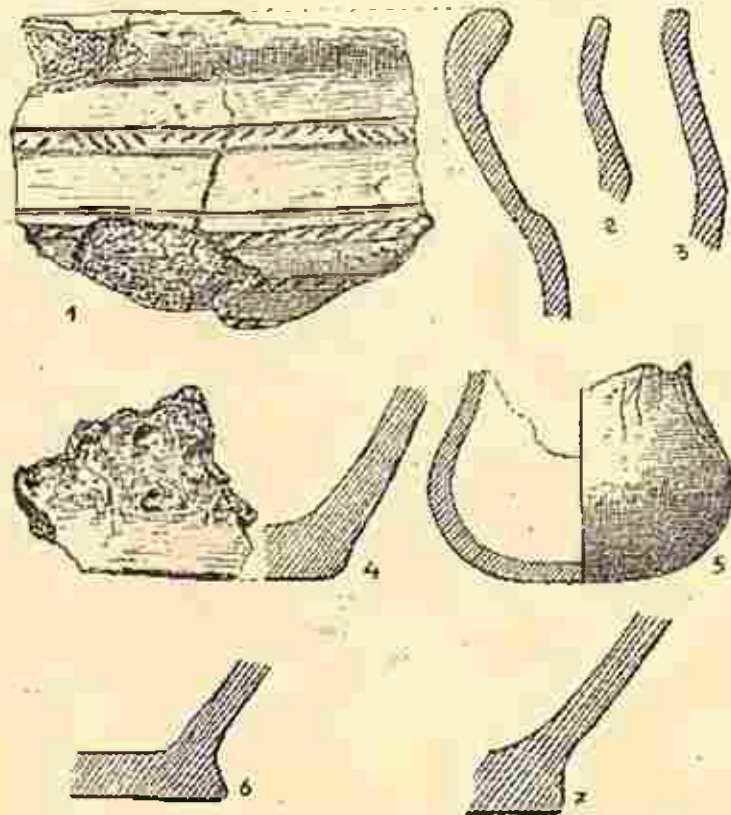
1. Małe uszkodzone naczynie gliniane o baniastym brzuścu i płaskim dnie. Powierzchnia gładka, barwy jasno-brunatnej. Wymiary: śred. 7,7 cm, wys. 5,4 cm, dno 3,5 cm (ryc. 147,5). Nr kat. 1950/1767.

2. Ułamki silnie przepalonych naczyń, wśród nich występują fragmenty grubościenne z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku, z powierzchnią chropowatą, jeden z ułamków pokryty jest ornamentem paznokciowym (ryc. 147,4), fragmenty naczynia o gładkiej powierzchni i baniastym brzuścu, zdobionego ornamentem meandrowym (ryc. 147,1) i ułamki ostro profilowanych czarek (ryc. 147,2, 3, 6, 7). Nr kat. 1950/1768.

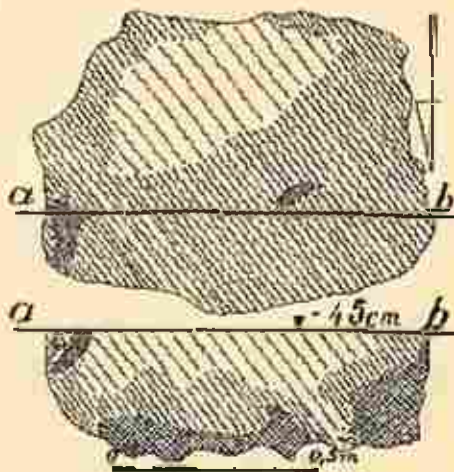
3. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/1762.

Grób 85 (jamowy) — ar 83.

Na głębokości 45 cm od powierzchni współczesnej ukazała się plama o niewyraźnych zarysach, o śred-

Ryc. 147. Naczynko (nr 5) i ułamki naczyń z grobu 84. 1/2 w. n. — Fig. 147. Petit vase (5) et fragments de vases de la tombe No 84. 1/2 gr. nat.

Ryc. 148. Plan i przekrój grobu 85. — Fig. 148. Plan et coupe de la tombe No 85.

nicy 96 cm, kształtu owalnego. Po dokonaniu przekroju pionowego wystąpiła jama w przybliżeniu prostokątna o głębokości 34 cm. Wypełnisko jamy stanowiła ziemia ciemnopopielata i intensywnie czarna z zawartością węgielków drzewnych. W dolnej części jama wciniała się w warstwę białego piasku. Największe skupienie kości występowało w północno-wschodniej części jamy tuż pod powierzchnią i na dnie, w zachodniej części jamy, w warstwie czarnej i ciemno-popielatej ziemi. W dolnym skupisku kości znaleziono zapinkę żelazną (ryc. 148).

Inwentarz:

1. Ułamki naczyń: a) skorupy nieprzepalonych, ha-

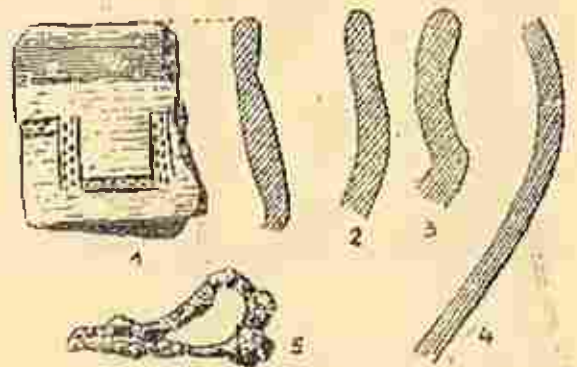
niastego naczynia o powierzchni czarnej, lśniącej (ryc. 149,2—4) oraz b) przepalone ułamki kilku naczyń m. in. zdobione ornamentem meandrowym (ryc. 149,1). Nr kat. 1950/1769a.

2. Jednoczęściowa zapinka żelazna z wysoko zgiętym kablakiem i niską długą pochwąką. Bardzo silnie zardzewiała. Wymiary: dług. 5,4 cm, wys. 2,5 cm (ryc. 149,5). Nr kat. 1950/1769.

3. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/1769a.

Grób 86 (jamowy) — ar 63.

Na głębokości 65 cm pod powierzchnią współczesną wystąpiła plama kolistego kształtu, o średnicy 61×71 cm i słabo zaznaczonych granicach. Zabarwienie jasno- i ciemno-popielate. Po wykonaniu

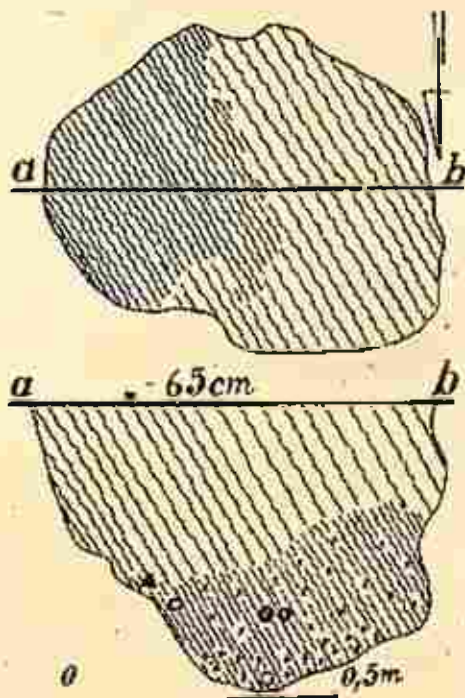

Ryc. 149. Zawartość grobu 85. 1—4. Profile ułamków naczyń, 5. Fibula żel. 1/2 w. n. — Fig. 149. Contenu de la tombe No 85. 1—4. Fragments de vases, 5. Fibule en fer. 1/2 gr. nat.

przekroju pionowego wyodrębniono jamę w przybliżeniu nieckowatą, wypełnioną w górnej części ziemią jasno-popielatą, w dolnej ciemno-popielatą. Największa głębokość jamy wynosiła 54 cm. Kości skupiały się na dnie jamy. Na różnych głębokościach znaleziono szereg przedmiotów metalowych i glinianych (ryc. 150).

Inwentarz:

1. Ułamki różnych naczyń, w tym znaczna ilość przepalonych i zniekształconych w ogniu. — a) Fragmenty dużego, grubościennego naczynia z lekko wyodrębnioną podstawą, dwustożkowatym brzuścem i słabo wychylonym brzegiem. Powierzchnia naczynia

Ryc. 150. Plan i przekrój grobu 86. — Fig. 150. Plan et coupe de la tombe No 86.

chropowata z wyjątkiem partii przydennej. Barwa powierzchni jasno-brunatna (ryc. 151,1). Nr kat. 1950/1772, b) ułamki silnie przepalonych i zniekształconych czarek (ryc. 151, 2—3 i 10). Nr kat. 1950/1772.

2. Żelazny wisiołek kapsułkowaty, silnie zniszczony rdzą. Wymiary: śred. 1,8 cm; grub. 0,7 cm (ryc. 151,6). Nr kat. 1950/1773a.

3. Nit żelazny z półkulistą główką. Wymiary: dług. ok. 3,5 cm, śred. główki ok. 1,3 (ryc. 151,5). Nr kat. 1950/1773.

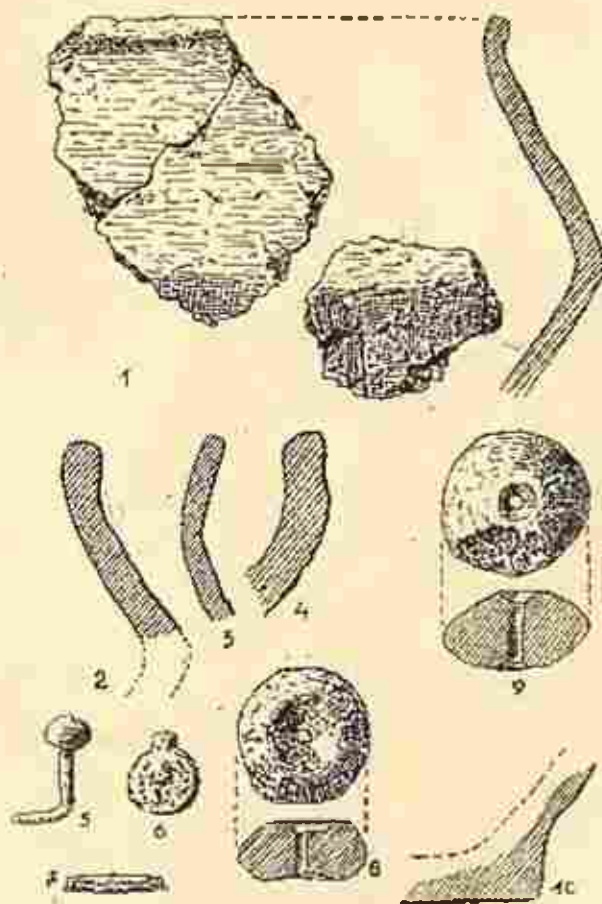
4. Fragmenty przedmiotów żelaznych. Nr kat. 1950/1773b.

5. Fragment zapinki, mianowicie kapturka sprężyny (ryc. 151,7). Nr kat. 1950/1773c.

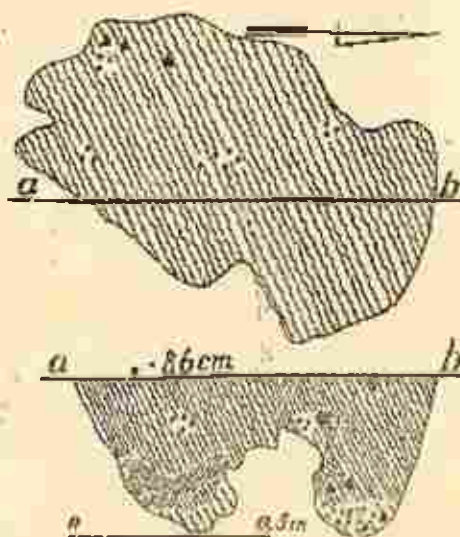
6. Resztki stopionych paciorków szklanych, barwy seledynowej. Nr kat. 1950/1773d.

7. Dwa przęśliki gliniane przepalone w ogniu: a) dwustożkowaty z płaskimi powierzchniami przy otworze; b) dwustożkowaty, z jednej strony z zagłębieniem lejkowatym przy otworze. Wymiary: a) śred. 3,8 cm, wys. 2,1 cm; b) śred. 3,6 cm, wys. 1,7 cm (ryc. 151,9, 8). Nr kat. 1950/1770.

8. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/1771.

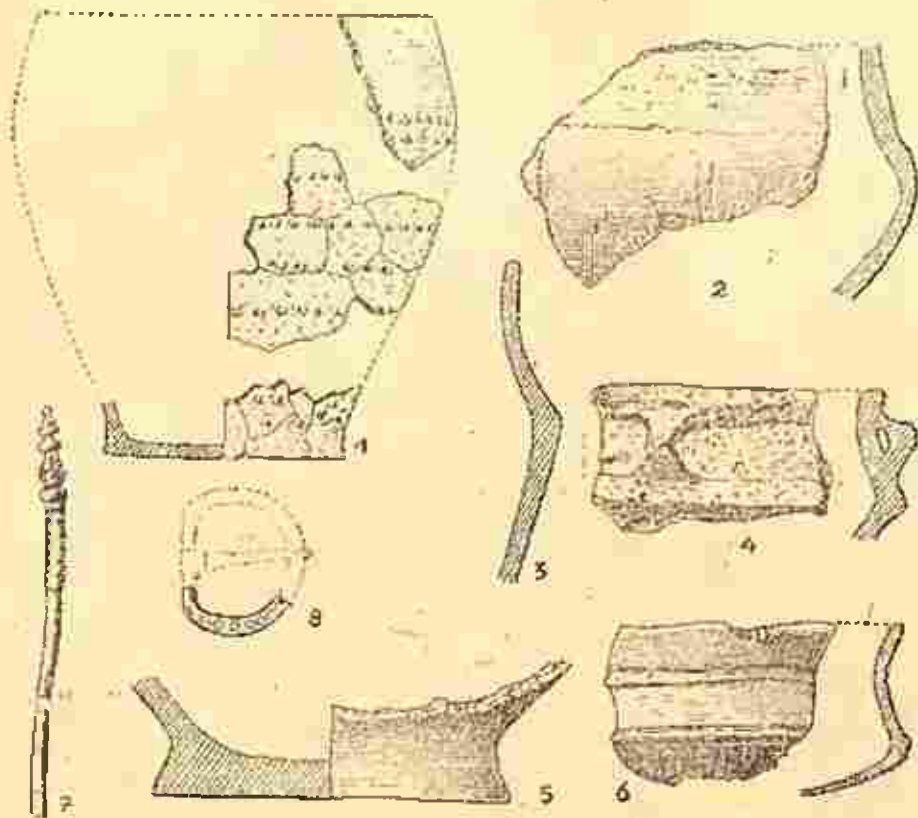
Ryc. 151. Zawartość grobu 86. 1—4, 10. Profile ułamków naczyń, 5. Nit żel., 6. Wisiołek kapsułkowaty, 7. Fragment rurki brązowej, 8—9. Przęśliki gliniane. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 151. Contenu de la tombe No 86. 1—4 et 10. Fragments de vases, 5. Clou en fer, 6. Pendeloque en fer en forme de capsule, 7. Petite tube en bronze, 8—9. Fusaïoles en argile. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Ryc. 152. Plan i przekrój grobu 87. — Fig. 152. Plan et coupe de la tombe No 87.

Grób 87 (jamowy) — ar 63.

Na głębokości 86 cm pod powierzchnią współczesną ukazała się płama kształtu w przybliżeniu owalnego

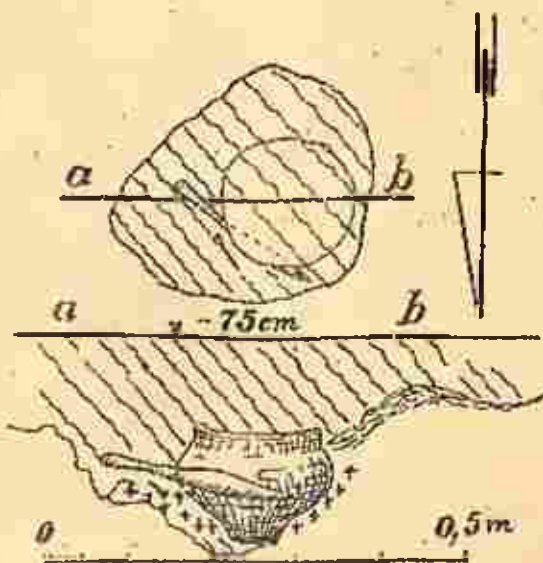
Ryc. 153. Zawartość grobu 87. 1—6. Ułamki naczyń, 7. Fragment szpili kości, 8. Fragment żel. sprzączki zdobionej. i w $\frac{1}{4}$ w. n., reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 153. Contenu de la tombe No 87. 1—6. Fragments de vases, 7. Fragment d'une épingle en os, 8. Fragments d'une boucle de ceinture en fer, 1 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

o wymiarach 107×67 cm. Zabarwienie plamy było ciemno-brunatne. Po wykonaniu przekroju pionowego wyodrębniono jamę składającą się z dwóch zagłębień (ryc. 152). Wypełnisko stanowiła ciemno-popielata ziemia. Kości występowały na dnie i w górnej części zachodniego zagłębienia. Skorupy znajdowano licznie na całym obszarze jamy, największe jednak skupienie znajdowało się na dnie zagłębienia zachod-

niego. Wśród kości znaleziono przedmioty metalowe, szklane i kościane. Jama przecinała warstwę marglu i zagłębiała się w warstwę białego piasku.

Inwentarz:

1. Ułamki naczyń, wśród których wyróżnić można: a) Fragmenty dużego naczynia, grubościennego o powierzchni chropowatej zdobionej ornamentem paznokciowym układającym się w poziome pasma. Wymiary: śred. dna 14,2 cm (ryc. 153,1), b) Ułamek prostej brzozy naczynia z wygładzoną partią przykrawężną, c) Ułamki przepalonych czarek m. in. ostro profilowanych o gładkiej, lśniącej powierzchni, barwy jasno-brunatnej (ryc. 153,4), d) Ułamki profilowanej czarki o gładkiej, lśniącej powierzchni, barwy jasno-brunatnej (ryc. 153,3). Nr kat. 1950/1774. e) Ułamki małej, profilowanej czarki z półkulistym brzuścem zdobionym grupami pionowych żłobków oraz dwiema poziomymi bruzdami na załamie brzuśca i na granicy szyjki i brzozy, wychylonego na zewnątrz. Powierzchnia czarki gładka, barwy ciemno-brunatnej (ryc. 153,6). Nr kat. 1950/1774. f) Ułamek naczynia ze słozkowatą, lekko wyodrębnioną szyjką i brzuścem o wysoko umieszczonym załamie. Brzuśiec zdobiony pionowymi grupami płytkich żłobków. Powierzchnia gładka, barwy jasno-brunatnej (ryc. 153,2) oraz g) Ułamki dna czarki profilowanej (ryc. 153,5). Nr kat. 1950/1774.
2. Fragment żelaznej, zdobionej sprzączki wykonanej z taśmy (ryc. 153,8). Nr kat. 1950/1775.
3. Fragment żelaznej igły do szycia. Nr kat. 1950/1775.

Ryc. 154. Plan i przekrój grobu 88 — Fig. 154. Plan et coupe de la tombe No 88.

4. Fragment brązowej sztabki, o prostokątnym przekroju, zgiętej półkolistie. Nr kat. 1950/1775.

5. Kulka stopionego przedmiotu szklanego o żółtym zabarwieniu. Nr kat. 1950/1775.

6. Fragmenty szpili kościanej z bogato zdobioną główką (ryc. 153,7). Wymiary: dług. ok. 11,5 cm, dług. główki 4,6 cm, szer. 0,4 cm. Nr kat. 1950/1776.

7. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/1777.

Grób 88 (popielnicowy) — ar 63.

Na głębokości 75 cm pod powierzchnią współczesną, w warstwie marglu, ukazała się plama o zabarwieniu popielatym. Średnica jej wynosiła ok. 30 cm. Popielnica ukazała się na głębokości 11 cm od powierzchni grobu. Tuż nad załosem brzusca popielnicy od strony północno-wschodniej spoczywał żelazny grot oszczepu. Kości w popielnicy pojawiły się tuż przy krawędzi i zalegały również na zewnątrz (ryc. 154).

Inwentarz:

1. Popielnica szerokootworowa z lekko wyodrębnioną podstawą, z brzuscem o wysoko umieszczonym, łagodnym załosem. Słożkowata, słabo wyodrębniona szyjka, brzeg wychylony, powierzchnia brzusca szorstka, szyjka gładzona. Brzusiec zdobiony ukośnie krzyżującymi się grupami złożonymi z czterech bruzd, podobna grupa przebiega poziomo na załosem

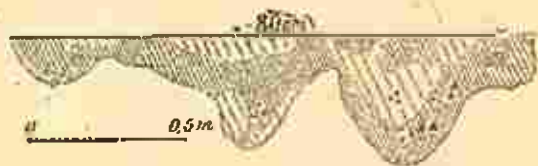
brzusca. Wymiary: śred. 18,4 cm, wys. 13 cm, śred. otw. 15,5 cm, dno 8,2 cm (ryc. 155,5). Nr kat. 1950/1778.

2. Szóst mało charakterystycznych ułamków naczyń (ryc. 155, 1 i 2). Nr kat. 1950/1779.

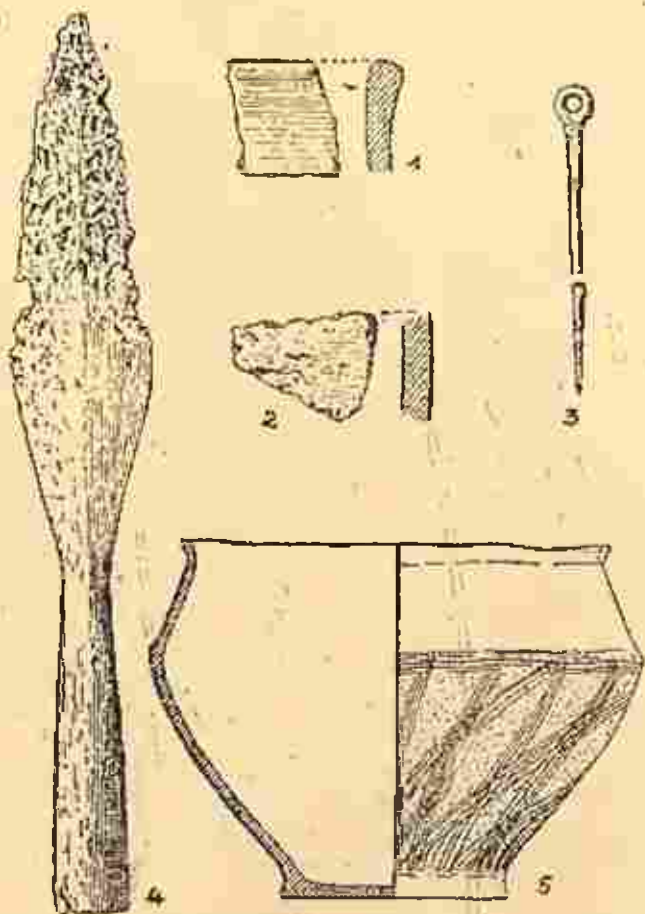
3. Żelazny grot oszczepu z płaskim, liściowatym ostrzem, z tulejką o kolistym przekroju, zwiężającą się ku ostrzu. Tulejka posiada poprzeczny otwór na nit. Zniszczony przez rdzę. Wymiary: dług. 22,6 cm, szer. 3,8 cm, śred. otw. tulei 1,6 cm (ryc. 155,4). Nr kat. 1950/1780.

4. Rylec (?) żelazny z główką w kształcie kółka. Wymiary: dług. 7 cm (ryc. 155,3). Nr kat. 1950/1781.

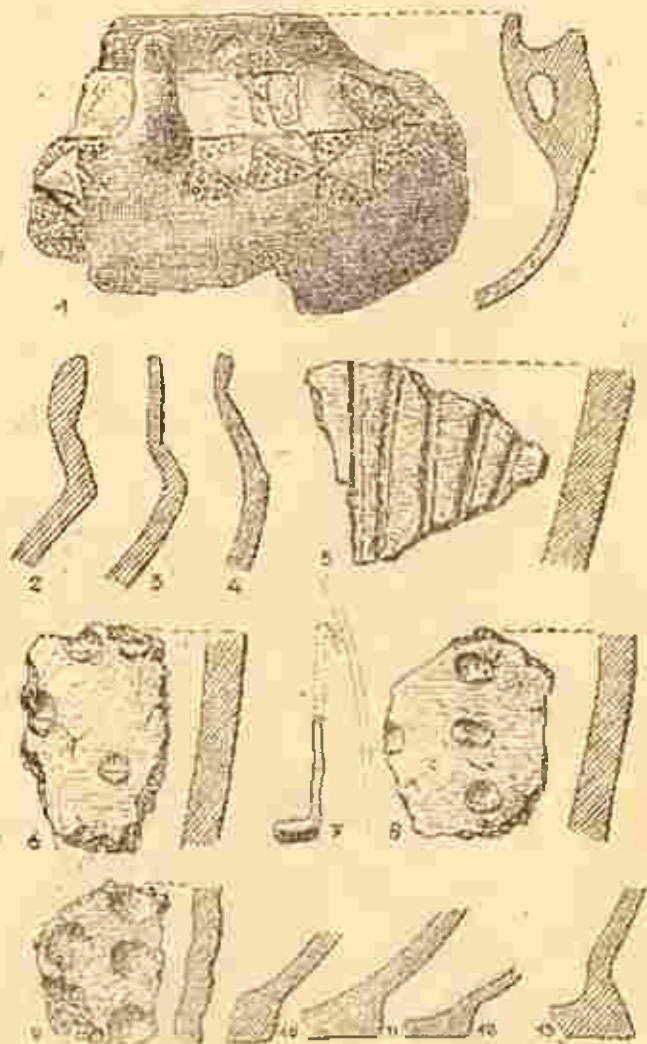
5. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/1782.

Ryc. 156. Profil jamy grobowej 89. — Fig. 156. Coupe de la tombe No 89.

Ryc. 155. Zawartość grobu 88. 1-2, 5. Ułamki naczyń i popielnica, 3. Rylec (?) żel., 4. Grot oszczepu żel. 5. w $\frac{1}{2}$ w. n., reszła w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 155: Contenu de la tombe No 88, 1-2. Fragments de vases, 3. Ciseau en fer, 4. Pointe de lance en fer, 5. Urne cinéraire. 5 en $\frac{1}{2}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Ryc. 157. Zawartość grobu 89. — 1-6, 8-13. Profile ułamków naczyń. 7. Fragment żel. sprężyny. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 157. Contenu de la tombe No 89. — 1-6 et 8-13. Fragments de vases. 7. Fragment de ressort en fer. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Grób 89 (jamowy) — ar 63.

Na głębokości 60 cm pod powierzchnią współczesną spostrzeżono luźne ułamki naczyń oraz kości. Na głębokości ok. 80 cm ukazała się plama o nieregularnym zarysie. Wobec niemożności uchwycenia konturów jamy wykonano przekrój pionowy, który pozwolił stwierdzić, że jama składała się z trzech zagłębień połączonych ze sobą w górnej części. Zagłębienie zachodnie, najgłębsze wynosiło 42 cm. Zabarwienie jamy było jasno-popielate i ciemno-brunatne (ryc. 156). Kości występowały przede wszystkim w największym zagłębieniu, w pobliżu dna jamy. Materiału nie wydzielono według jam, gdyż były one wypełnione szczątkami tego samego osobnika.

Inwentarz:

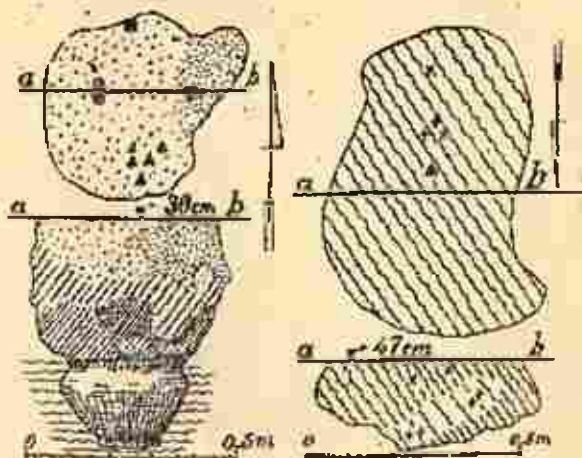
1. Ułamki różnych naczyń: a) grubościennego, wykonanego z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku o powierzchni szorstkiej, barwy brunatnej, zdobionej ornamentem paznokciowym (ryc. 157,6, 8), b) ułamki naczynia grubościennego, wykonanego z gliny z domieszką gruboziarnistą o powierzchni szorstkiej barwy popielatawo-żółtej, zdobionego ornamentem pionowych, głębokich bruzd (ryc. 157,5), c) skorupy grubościennego naczynia wykonanego z gliny z domieszką gruboziarnistą o powierzchni chropowatej, d) ułamek naczynia grubościennego zdobiony odiskami palca (ryc. 157,9), e) ułamek kubka z półkulistym w przybliżeniu brzuścem, stożkową, lekko wyodrębnioną szyjką i brzegiem wychylonym na zewnątrz. Naczynie zaopatrzone w kolankowato wygięte ucho umieszczone poniżej brzegu. Powierzchnia gładka, zdobiona pasmem trójkątów na przemian gładkich i wypełnionych dołeczkami (ryc. 157,1), f) ułamki profilowanych czarek o gładkiej, lśniącej, brunatnej powierzchni (ryc. 157,2—4), g) ułamki przepalonych, silnie zniekształconych naczyń (ryc. 157, 10—13). Nr kat. 1950/1783.

2. Fragment żelaznej sprężyny do zamka szkatułki (ryc. 157,7). Nr kat. 1950/1784.

3. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/1785.

Grób 90 (popielnicowy) — ar 52.

Na głębokości 30 cm pod powierzchnią ukazała się kolista plama. Zabarwienie jej było jasno-brunatne. Na powierzchni jamy spoczywały drobne ułamki ko-

158

159

Ryc. 158—159. Plany i przekroje grobów 89 i 91. — Fig. 158—159. Plans et coupes des tombes 89 et 91.

ści spalonych oraz fragmenty przepalonych naczyń. Średnica jamy wynosiła ok. 40 cm. W przekroju pionowym ukazała się jama sięgająca do brzegu popielnicy. Zabarwienie wypełniska było ciemno-brunatne. Brzeg popielnicy występował na głębokości około 35 cm pod powierzchnią grobu (ryc. 158). Nad popielnicą spoczywały fragmenty przepalonych naczyń glinianych oraz stopionych przedmiotów brązowych. W popielnicy obok kości znaleziono szereg przedmiotów metalowych, glinianych i szklanych.

Inwentarz:

1. Naczynie szerokootworowe (popielnica) z wyodrębnioną podstawą, z dwustożkowatym brzuścem z wysoko umieszczonym załomem i wychylonym na zewnątrz brzegiem. Brzusiec poniżej załomu posiada powierzchnię chropowatą, część powyżej załomu oraz podstawa posiadają powierzchnię gładką, barwy czarnej. Naczynie zrekonstruowane i uzupełniono gipsem. Wymiary: śred. 28,5 cm, wys. 19,5 cm, śred. otw. 28,2, dno 13,8 cm (ryc. 160,1). Nr kat. 1950/1786.

2. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/1788.

3. Duże, ostro profilowane naczynie z wyodrębnioną podstawą. Powyżej załomu brzuśca znajduje się lekko zaznaczone żeberko z pasmem ukośnych nacięć. Naczynie jest przepalone, spękane i zniekształcone (ryc. 160,5). Wymiary: śred. 30 cm, wys. 20 cm, śred. otw. 26 cm, dno 10,4 cm. Nr kat. 1950/1791.

4. Duża, profilowana czarka na stożkowej podstawie. Powierzchnia barwy brunatnej, przepalona i zniekształcona. Wymiary: śred. 21 cm, wys. 14,6 cm, śred. otw. 22 cm, dno 8,4 cm (ryc. 160,9). Nr kat. 1950/1790.

5. Czarka z wgniecionym do środka dnem, dwustożkowatym brzuścem i wychylonym na zewnątrz brzegiem. Powierzchnia gładka, barwy brunatnej. Wymiary: śred. 9,4 cm, wys. 5 cm, śred. otw. 9,5 cm, dno 3 cm (ryc. 160,2). Nr kat. 1950/1789.

6. Małe, przepalone i zniekształcone naczynie z kulistym brzuścem płaskim, niewyodrębnionym dnem i słabo wyodrębnioną, stożkową szyjką. Brzusiec zdobiony ukośnymi, płytkimi żłobkami. Wymiary: śred. 8,2 cm, wys. 7,8 cm, śred. otw. 6,5 cm, dno 3 cm (ryc. 160,4). Nr kat. 1950/1787.

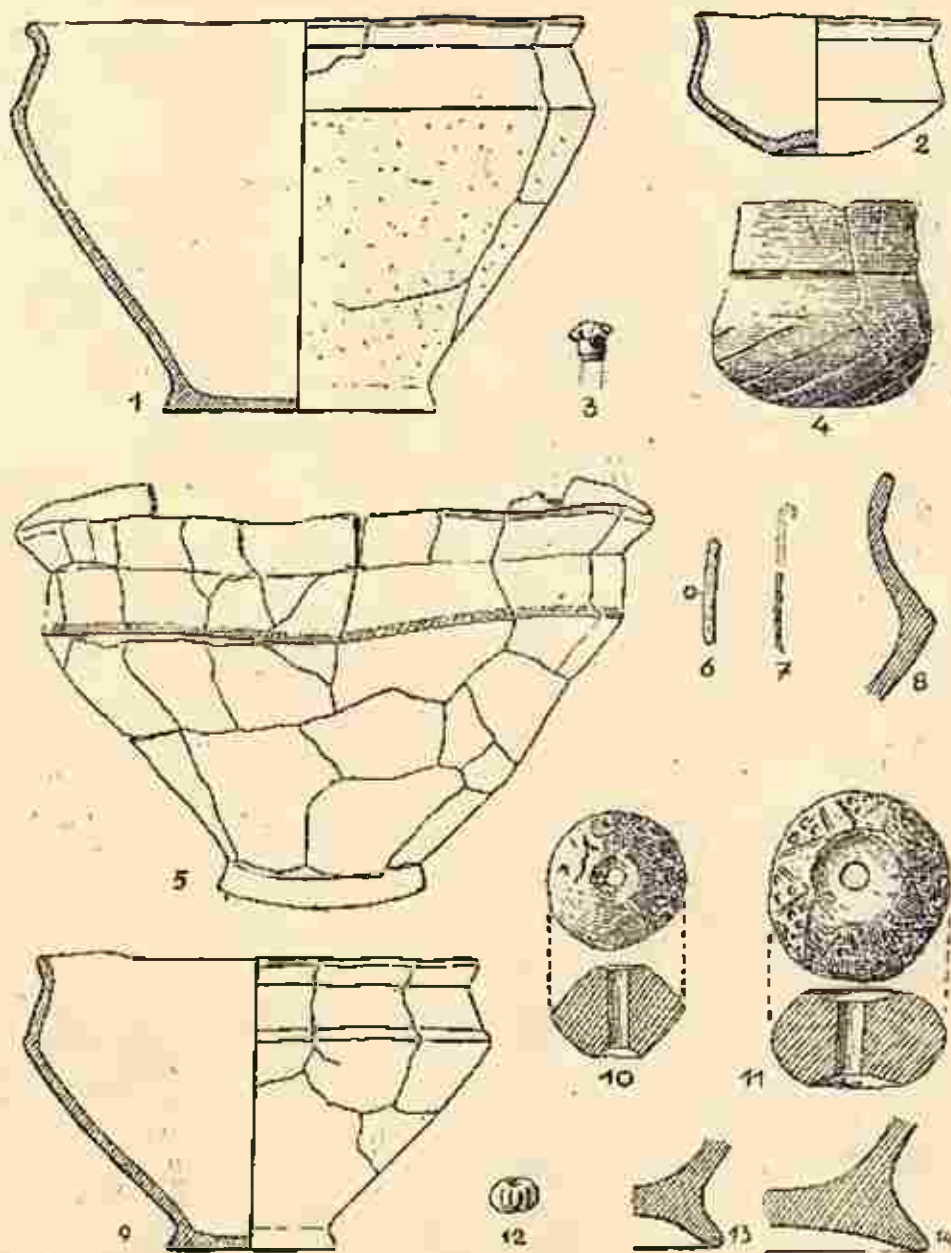
7. Ułamki różnych naczyń przepalonych i częściowo zniekształconych: wśród nich wyróżnić można ułamki dwóch ostro profilowanych czarek (ryc. 160,8). Powierzchnia ułamków na ogół gładka, jasno-brunatna; fragmenty don (ryc. 160,13—14). Nr kat. 1950/1793.

8. Dziewięć bardzo silnie zniszczonych i zniekształconych w ogniu fragmentów przedmiotów żelaznych, m. in. okucie zamka skrzynki drewnianej nit z półkulistą główką oraz części sprzączki do pasa. Nr kat. 1950/1793a.

9. Fragmenty ozdób brązowych, w tym: a) trzon igły lub szpili (ryc. 160,6), b) ułamek trzonu skręcanego na około własnej osi (ryc. 160,7), c) główka szpili(?) o prostokątnym zarysie z czterema występami na narożnikach (ryc. 160,3) oraz d) kulczki pochodzące ze stopionych przedmiotów brązowych. Nr kat. 1950/1794.

10. Kulczka srebra pochodząca ze stopionego przedmiotu srebrnego. Nr kat. 1950/1794.

11. Melonowaty paciorek szklany, częściowo zniszczony działaniem ognia (ryc. 160,12). Wymiary:

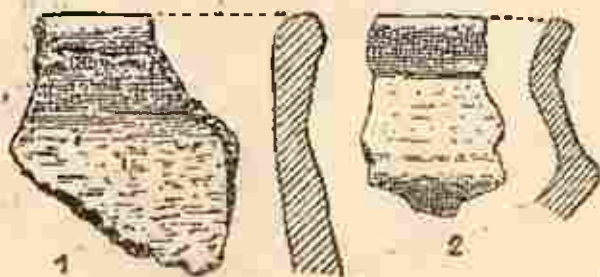

Ryc. 160. Zawartość grobu 90. 1. Popielnica, 2, 4—5, 8—9 i 13—14. Przystawki, 3. Główka szpilki brązowej, 6. Trzon igły żel., 7. Ułamek szpilki żel., 10—11. Przędzaki gliniane, 12. Paciorek szklany. 1, 5 i 9 w $\frac{1}{4}$, 2 i 4 w $\frac{1}{2}$, reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 160. Contenu de la tombe No 90. 1. Urne cinéraire, 2, 4—5, 8—9 et 13—14. Vases rituels, 3. Tête d'une épingle en bronze, 6. Fragment d'une aiguille en fer, 7. Fragment d'une épingle en fer. 10—11. Fusaioles en argile, 12. Perle en verre. 1, 5 et 9 en $\frac{1}{4}$, 2 et 4 en $\frac{1}{2}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

śred. 1,9 cm, wys. ok. 1 cm oraz stopione przedmioty szklane barwy seledynowej i niebieskiej. Nr kat. 1950/1794a.

12. Przędzaki gliniane: a) w przybliżeniu płaskokulisty, z lejkwatymi zagłębieniami przy otworach, zdobiony trójkątami z trzema dołeczkami pośrodku. Przepalony, barwa powierzchni jasno-brunatna. Wymiary: śred. 4,7 cm, wys. 2,5 cm, śred. otw. 0,8 cm (ryc. 160,11), b) dwustożkowy o ostrym załomie, ze słabo zaznaczonymi wgłębieniami przy otworach, częściowo przepalony, powierzchnia spękana, barwa jasno-brunatna. Wymiary: śred. 3,8 cm, wys. 2,2 cm, śred. otw. 0,8 cm (ryc. 160,10). Nr kat. 1950/1792.

13. Przepalony krąg ryby. Nr kat. 1950/1794c.

Ryc. 161. Ceramika z grobu 91. $\frac{2}{3}$ w. n. — Fig. 161. Fragments de vases de la tombe No 91. $\frac{2}{3}$ gr. nat.

Grób 91 (jamowy) — ar 63.

Na głębokości 47 cm pod powierzchnią współczesną wystąpiła plama o niewyraźnych konturach, kształtu w przybliżeniu owalnego. Zabarwienie plamy jasnopopielate. W części środkowej i południowej zaobserwowano nieliczne kości, skorupy i drobne węgielki drzewne. Po dokonaniu przekroju pionowego wyodrębniono jamę kształtu trapezowatego wypełnioną jasnopopielatą ziemią. Jama wkopana była w warstwę marglu. Największa głębokość jamy wynosiła 21 cm od powierzchni plamy. Wewnątrz jamy znaleziono nieliczne kości oraz skorupy. Grób został zapewne zniszczony w górnej części (ryc. 159).

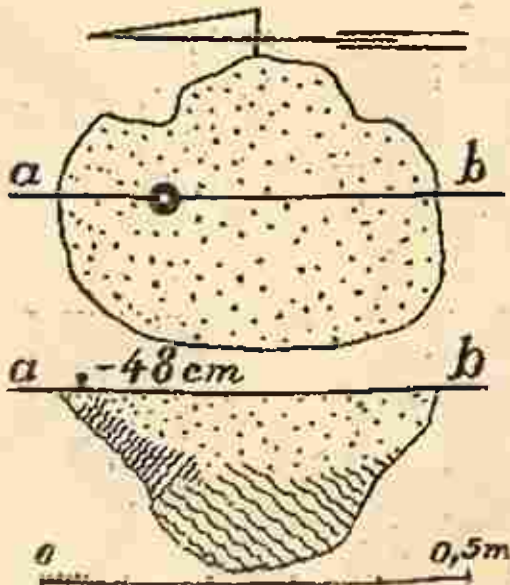
Inwentarz:

1. Kilkanaście skorup różnych naczyń, przeważnie przepalonych. Wyróżnić wśród nich można: a) ułamek zaokrąglony, nieco zgrubiały, wykonany z gliny z domieszką gruboziarnistą o powierzchni chropowatej, barwy jasno-brunatnej (ryc. 161,1) oraz inne ułamki o podobnych cechach, b) ułamek ostro profilowanej czarki o gładkiej powierzchni, barwy jasno-brunatnej i podobne ułamki (ryc. 161,2) oraz c) ułamek naczynia o gładkiej, jasno-brunatnej barwie powierzchni, toczony na kole. Nr kat. 1950/1799.

2. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/1795.

Grób 92 (jamowy) — ar 52.

Na głębokości 48 cm pod powierzchnią współczesną, na wysokości stropu warstwy marglu ukazała się owalna plama barwy jasno-żółtawej. Średnica plamy wynosiła ok. 40 cm. W przekroju pionowym kształt jamy grobowej był w przybliżeniu nieckowaty. Warstwa piasku zalegająca w górnej części jamy posiadała ok. 10 cm miąższości, niżej występowała popielata ziemia i różowy piasek. Na zawartość grobu złożony się nieliczne fragmenty przepalonych naczyń, zdeformowany przęślik gliniany i niewielka liczba kości (ryc. 162).

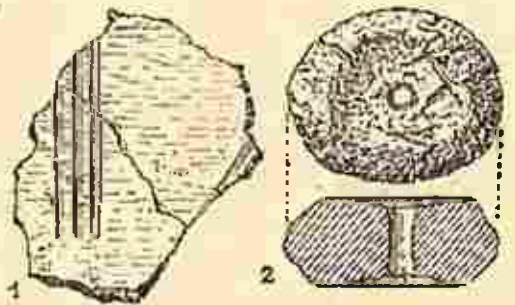
Ryc. 162. Plan i przekrój grobu 92. — Fig. 162. Plan et coupe de la tombe No 92.

Inwentarz:

1. Cztery ułamki pochodzące zapewne z tego samego naczynia, dwa z nich poważnie zniszczone w ogniu, dalsze dwa posiadają gładkie powierzchnie jasno-brunatnej barwy oraz ornament w postaci bruzd ułożonych w grupy po trzy w każdej grupie (ryc. 163,1). Nr kat. 1950/1801.

2. Dwustożkowaty, niski przęślik gliniany o dużych, płaskich powierzchniach przyotworowych. Przepalony, powierzchnia spękana barwy brunatnej. Wymiary: śred. 5,4 cm, wys. ok. 2,2 cm, śred. otw. ok. 0,8 cm (ryc. 163,2). Nr kat. 1950/1800.

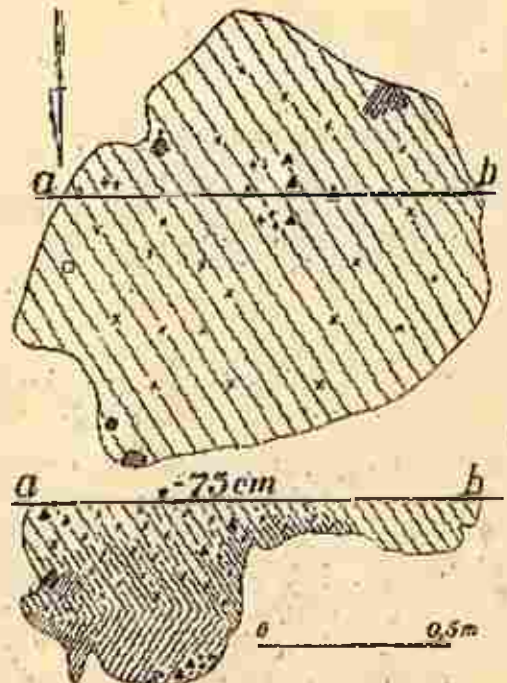
3. Kilka bardzo drobnych, spalonych kości ludzkich Nr kat. 1950/1802.

Ryc. 163. Zawartość grobu 92. 1. Ułamek naczynia, 2. Przęślik gliniany. $\frac{1}{4}$ w. n. — Fig. 163. Contenu de la tombe No 92. 1. Fragment de vase, 2. Fusairole en argile $\frac{1}{4}$ gr. nat.

Grób 93 (jamowy) — ar 63.

Na głębokości 75 cm pod powierzchnią współczesną, w warstwie marglu wystąpiła duża plama o wymiarach 126×115 cm, o kształcie w przybliżeniu trapezowatym. Zabarwienie plamy było jasnopopielate

Ryc. 164. Plan i przekrój grobu 93. — Fig. 164. Plan et coupe de la tombe No 93.

i czarne, występowały drobne węgielki drzewne. Po dokonaniu przekroju pionowego wyodrębniono jamę workowatego kształtu. Głębokość jej wynosiła ok. 55 cm. W dolnej części jamy zalegała ziemia barwy jasno-brunatnej. Największe skupienie kości znaleziono na dnie zagłębienia. Występowały tutaj również ułamki przepalonych naczyń oraz zapinka brązowa, nit z okrągłym łebkiem i przęślik gliniany (ryc. 164).

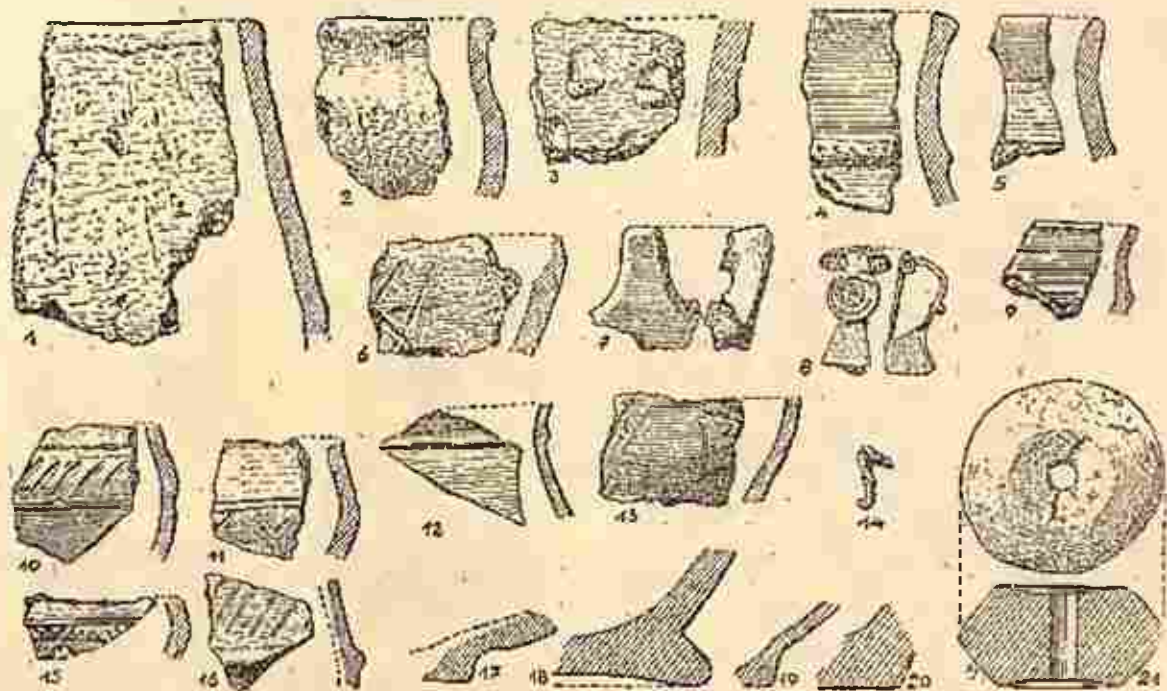
Inwentarz:

1. Kilkadziesiąt ułamków naczyń, przeważnie zniszczonych w ogniu. Wśród ułamków wyróżnić można:

wysoka pochewka rozszerza się ku nóżce. Sprężyna jedynasto-zwojowa z górną cięciwą zawieszona jest na haczykowato wygiętym końcu główki. Wymiary: dług. 3,2 cm, wys. 1,2 cm, śred. tarczki 0,9 cm (ryc. 165,8). Nr kat. 1950/1806.

3. Fragmenty żelaznego nitu, silnie zniszczonego rdzą, główka nitu półkulista, uszkodzona (ryc. 165,14). Nr kat. 1950/1806.

4. Dwustożkowy przęślik gliniany z lejkowatymi zagłębieniami przy otworach. Przepalony, powierzchnia spękana barwy jasno-brunatnej. Wymiary: śred.

Ryc. 165. Zawartość grobu 93. 1—7, 9—13 i 15—20. Ułamki naczyń, 8. Zapinka brązowa, 14. Fragment żel. nitu, 21. Przęślik gliniany. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 165. Contenu de la tombe No 93. 1—7, 9—13 et 15—20. Fragments de vases, 8. Fibule en bronze, 14. Fragment d'un rivet en fer. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

a) ułamki naczyń grubościennych, wykonanych z gliny z domieszką gruboziarnistą, o powierzchni chropowatej, najczęściej ciemno-brunatnej (ryc. 165,1,18,20), niekiedy zdobionych np. ornamentem łaznokciowym (ryc. 165,3), b) ułamki naczyń o gładkiej powierzchni, najczęściej jasno-brunatnej, wykonanych z delikatnej gliny, m. i. ostro profilowanych czarek (ryc. 165,5 i 9) z kolankowatymi uszkami (ryc. 165,7) oraz z ornamentem występującym na ułamkach w postaci ukośnych nacięć ujętych dwustronnie poziomymi bruzdami (ryc. 165,10,15), kątów skierowanych wierzchołkami w dół, trójkątnej w przekroju listwy pokrytej małymi dołeczkami i in. (ryc. 165,4), c) dwa ułamki o bardzo gładkiej, lśniącej powierzchni, barwy jasno-brunatnej, w tym fragmenty dolnych części naczyń z nóżką toczącego na kole (ryc. 165,12,16). Nr kat. 1950/1807.

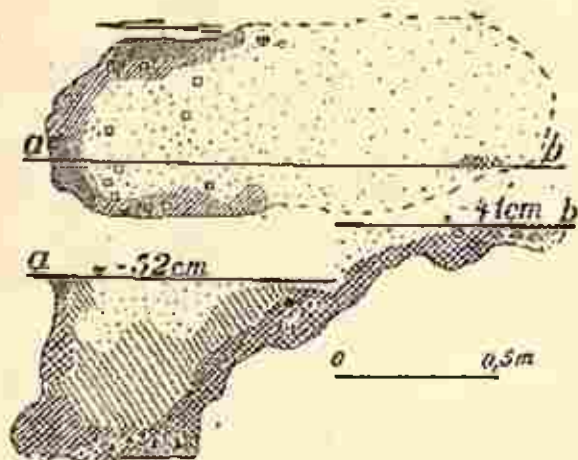
2. Zapinka brązowa z esowatym kabłąkiem rozszerzającym się w tarczkę kolistą zdobioną koncentrycznymi żeberkami i walcowatym czopikiem umieszczonym w środku. Nóżka rozszerza się trapezowato,

5,1 cm, wys. 2,7 cm, śred. otw. 0,9 cm (ryc. 165,21). Nr kat. 1950/1804.

5. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1050/1803.

Grób 94 (jamowy) — ar 94.

Na głębokości 52 cm pod powierzchnią współczesną ukażała się plama o kształcie w przybliżeniu kolistym, zabarwieniu ciemno-brunatnym i żółtym. Średnica plamy wynosiła ok. 100 cm. Na powierzchni plamy wystąpiła duża ilość kosteczek i węgielków drzewnych. We wschodniej części znaleziono ułamki okucia brzegu tarczy. Po dokonaniu przekroju ukażała się jama o nieregularnym kształcie, głębokość jej wynosiła 71 cm w najniższym punkcie. Wypełnienie jamy stanowiła intensywnie czarna i popielata ziemia. Największa liczba zdeformowanych naczyń występowała w dolnej partii jamy (ryc. 166). Przedmioty żelazne reprezentowane były przez ułamki okucia tarczy, fragment, szczyptec żelaznych, dwie sprzączki, grot oszczepu oraz ostrogę. Zabytki te rozmieszczone były w różnych punktach jamy.

Ryc. 166. Plan i przekrój grobu 94. — Fig. 166. Plan et coupe de la tombe No 94.

Inwentarz:

1. Kilkadziesiąt ułamków naczyń, w tym większość zniszczonych i zdeformowanych w ogniu. Wśród ułamków wyróżnić można a) pochodzące od naczyń grubościennych (ryc. 167,1,7), wykonanych z gliny z domieszką gruboziarnistą, o powierzchni chropowatej, zdobionych niekiedy ornamentem paznokciowym (ryc. 167, 5 i 6), b) pochodzące z naczyń wykonanych z delikatnej gliny, o gładkiej, lśniącej powierzchni najczęściej jasno-brunatnej barwy. Są to ułamki górnych partii profilowanych czarek oraz stożkowata móżka (ryc. 167,2—4,13). Nr kat. 1950/1809.

2. Silnie zniszczone przez ogień i rdzę fragmenty okucia brzegów tarczy. Wymiary: Nr kat. 1950/1810.

3. Żelazny grot strzały wykonany z cienkiej blachy, ostrze liściowate ze słabo zaznaczonym żeberkiem, przechodzące w tulejkę zwiniętą rurkowato. Wymiary: dług. 10,8 cm, szer. 2,1 cm, śred. tulei 0,8 cm (ryc. 167,12). Nr kat. 1950/1813.

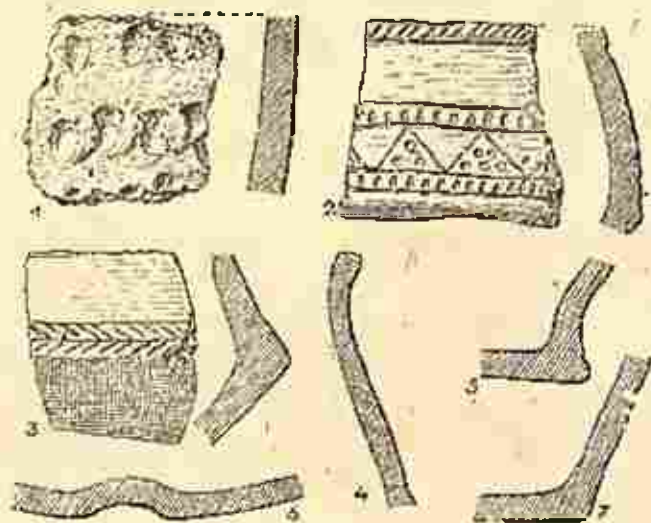
4. Ostroga żelazna z dużym, stożkowatym kolcem,

ustym wewnątrz. Kolce uszkodzony osadzony jest na krótkim, szerokim kabłąku silnie zwężającym się na końcach. Końce odgięte na zewnątrz zaopatrzone są w guziczkowate zaczepy. Przy nasadzie kolca znajduje się ornament w postaci dwóch poziomych bruzd. Ramiona kabłąka przynitowane są do występów kolca dwoma nitami (ryc. 167,8). Wymiary: rozpiętość kabłąka 5 cm, wys. kolca 3,8 cm, szer. kabłąka 1,8 cm, śred. guzka 0,6 cm.

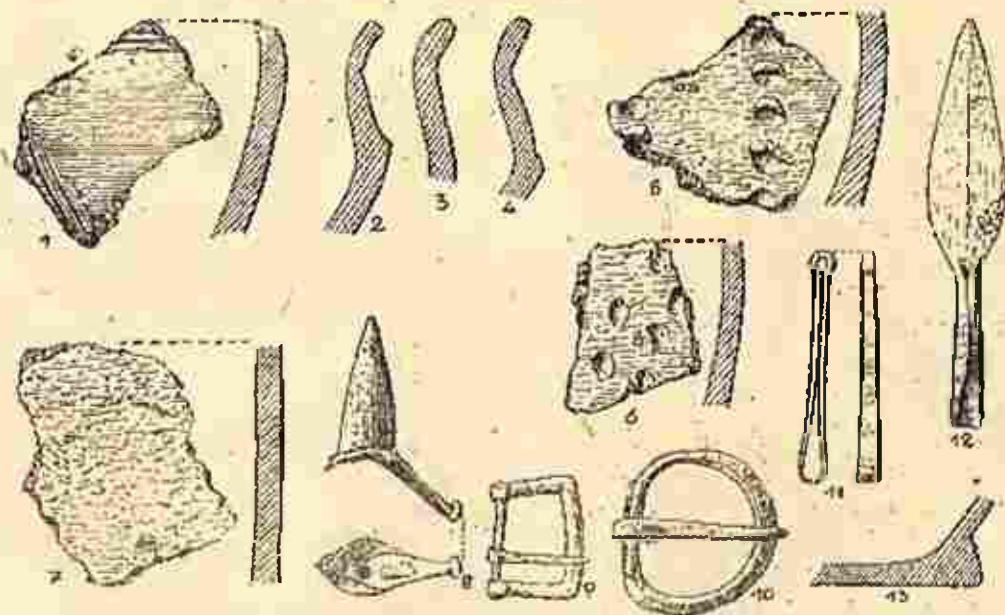
5. Żelazna prostokątna sprzączka do pasa wykonana ze sztabki z końcami zwiniętymi naokoło osi kolca. Wymiary: dług. 3,2 cm, szer. 2,2 cm, dług. kolca 2,7 cm (ryc. 161,9). Nr kat. 1950/1812.

6. Duża, półkolista, żelazna sprzączka do pasa wykonana z czworograniastej sztabki łączonej w miejscu osadzenia kolca. Wymiary: 4,3 cm, 3,8 cm, dług. kolca 4,8 cm (ryc. 167,10). Nr kat. 1950/1812.

7. Szczypce żelazne wykonane z płaskiej sztabki z zagiętymi do środka końcami chwytymi. Wy-

Ryc. 168. Ceramika z grobu 95. 1/2 w. n. — Fig. 168. Fragments de vases de la tombe No 95. 1/2 gr. nat.

Ryc. 167. Zawartość grobu 94. 1—7,13. Profile ułamków naczyń, 8. Ostroga żel., 9—10. Sprzączki do pasa, 11. Szczypce żel. 1/2 w. n. — Fig. 167. Contenu de la tombe No 94. 1—7 et 13. Fragments de vases, 9—10 Boucles de ceinture en fer, 11. Pincès en fer, 12. Pointe de lance en fer. 1/2 gr. nat.

miary: dług. 6,2 cm, szer. 0,4 cm (ryc. 167,11). Nr kat. 1950/1814.

8. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/1808.

Grób 95 (jamowy) — ar 63.

Na głębokości 40 cm pod powierzchnią współczesną wystąpiły skupiska przepalonych skorup i kości w obrębie plamy o nieregularnym kształcie. Zabarwienie wypełniska jamy było intensywnie ciemno-brunatne. Przekrój pionowy przez jamę grobową wykazał, że był to spód jamy.

Inwentarz:

1. Kilkadziesiąt ułamków naczyń przepalonych w ogniu. Wśród nich wyróżnić można: a) fragmenty naczyń grubościennych wykonanych z gliny zawierającej domieszkę gruboziarnistą, powierzchnia chropowata w jednym wypadku zdobiona odciskami palca (ryc. 168,1), b) ułamki naczyń wykonanych z gliny o delikatnej domieszce o powierzchni gładkiej barwy najczęściej jasno-brunatnej (ryc. 168,4,7), w tym skorupy czarek z wgniecionym do środka dnem (ryc. 168,6), lub z stożkową nóżką (ryc. 168, 5), środkowa część ostro profilowanej czarki, zdobionej poziomymi

wypełniała ciemno-brunatna ziemia. Skupienia kości występowały pod powierzchnią jamy w części wschodniej (ryc. 169). Skorupy występowały w części środkowej od głębokości 6 cm pod powierzchnią grobu.

Inwentarz:

1. Ułamki kilku naczyń, przeważnie przepalonych i zniekształconych, które podzielić można na a) naczynia wykonane z gliny z gruboziarnistą domieszką; powierzchnia naczyń była przeważnie chropowata, barwa brunatna, ścianki naczyń były często grube (ryc. 170,1—3). Jedno z naczyń było dwustozkowe, z niewyodrębnionym brzegiem (ryc. 170,1). Powierzchnia jednego z ułamków jest zdobiona pionowymi bruzdami (ryc. 170,8), b) naczynia cienkościennie z powierzchnią gładką; przeważnie są to czarki profilowane (ryc. 170,4—7), w jednym wypadku z kolankowatym uchem pod krawędzią. Ornament występuje powyżej załomu brzuśca i składa się z pasm ukośnych nacięć oraz trójkątów, pokrytych małymi dołeczkami (ryc. 170,11), c) ułamek dwustozkowego naczynia toczzonego na kole. Na załomie umieszczono delikatnie zaznaczoną listwę zdobioną ukośnymi nacięciami. Naczynie wykonane z gliny o miękkiej domieszce, powierzchnia nosi ślady toczenia, barwa powierzchni siwa (ryc. 170,9). Nr kat. 1950/1818.

2. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/1817.

Grób 97 (popielnicowy) — ar 51.

Na głębokości 20 cm pod powierzchnią współczesną napotkano na znacznej przestrzeni na dużą ilość skorup m. in. dużego, grubościennego naczynia nie przepalonego (popielnica?). W pobliżu naczynia występowała duża ilość przepalonych kości ludzkich. Zapewne zniszczony grób popielnicowy.

Inwentarz:

1. Ułamki kilku naczyń m. in. popielnicy (?) ze słabo wyodrębnioną podstawą, wysoko umieszczonym załosem brzuśca oraz nie wyodrębnioną szyjką. Powierzchnia naczynia była chropowata, barwy szarej, glina posiadała domieszkę gruboziarnistą (ryc. 171,5). Dalej były tu ułamki cienkościennego naczynia o gładkiej powierzchni, jasno-brunatnej barwy z szyjką słabo wyodrębnioną i brzegiem zgrubiałym; naczynie było zdobione dołkami umieszczonymi w kółkach koncentrycznych oraz poziomym pasmem ukośnych nacięć (ryc. 171,4). Większość ułamków przepalona (ryc. 171,1—3,6). Nr kat. 1950/1820.

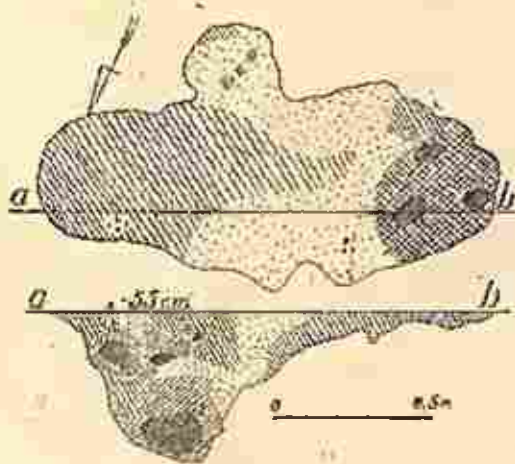
2. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/1819.

Grób 98 (jamowy) — ar 73.

Na głębokości 60 cm pod powierzchnią współczesną ukazała się plama znacznych rozmiarów ok. 140 cm długa. Zabarwienie plamy ciemnobrązowe. W przekroju pionowym jama składała się z dwóch płytkich niecek. Zabarwienie wypełniska wahało się od intensywnie czarnego do jasno-żółtego. Głębokość jamy wynosiła 35 cm (ryc. 172). Zawartość grobu stanowiło kilka przepalonych ułamków naczyń, igła żelazna i spalone kości ludzkie.

Inwentarz:

1. Kilkadziesiąt ułamków naczyń w tym: a) grubościennych (ryc. 173,2 i 7), wykonanych z gliny z domieszką gruboziarnistą. Powierzchnia naczyń była chropowata, barwa brunatna i szara. M. in. brzeg na-

Ryc. 169. Plan i przekrój grobu 96. — Fig. 169. Plan et coupe de la tombe 96.

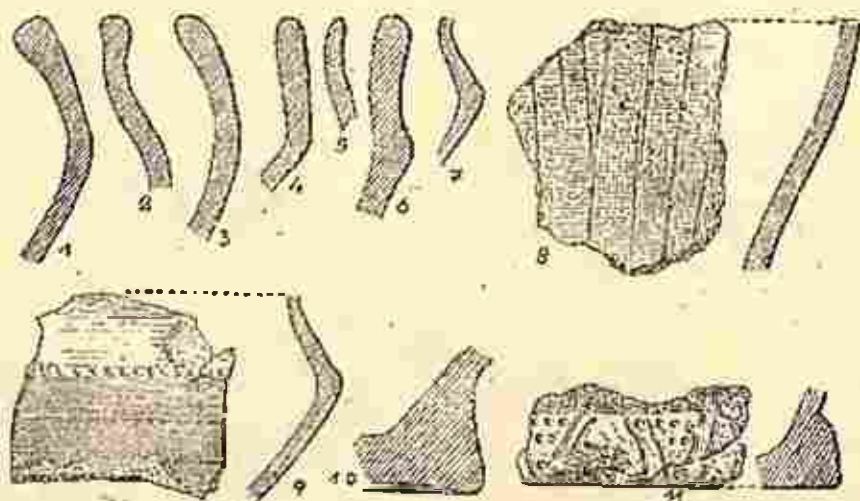
paszami ukośnych nacięć (ryc. 168,3) oraz druga zdobiona trójkątami, w pośrodku których znajdują się małe dołeczki; trójkąty ujęte są dwustronnie pasmami wypełnionymi pionowymi nacięciami, powyżej przebiega pozioma listwa zdobiona ukośnymi nacięciami (ryc. 168,2). Nr kat. 1950/1815.

2. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/1816.

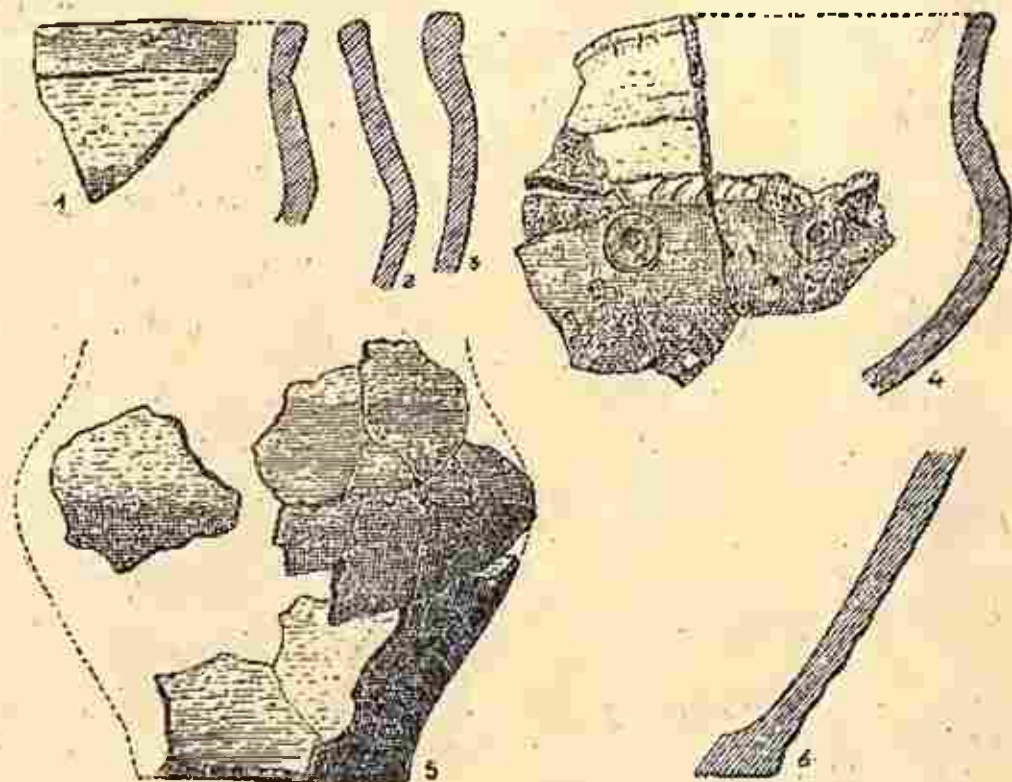
Grób 96 (jamowy) — ar 63.

Na głębokości 55 cm pod powierzchnią współczesną wystąpiła podłużna, owalna plama o wymiarach 44x52 cm. Zabarwienie plamy było ciemno-popielate, czarne i żółte.

Po dokonaniu przekroju wyodrębniono jamę kształtu lejcowatego, przecinającą warstwę marglu aż do warstwy białego piasku. Największa głębokość jamy wynosiła 48 cm od powierzchni. Górna część jamy wypełniona była na przemian warstwami ciemno-popielatej ziemi i białego piasku. Dno jamy

Ryc. 170. Ceramika z grobu 96. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 170. Fragments de vases de la tombe No 96. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Ryc. 171. Popielnica i ułamki naczyń z grobu 97. 5 w $\frac{1}{4}$ w. n., reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 171. Urne cinéraire (6) et fragments de vases de la tombe No 97. 5 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

czyniu dwustożkowatego (ryc. 173,1) oraz ułamek zdobiony ornamentem paznokciowym (ryc. 173,6), drugi z motywem linii zygzakowatej (ryc. 173,3) i dalszy zdobiony rytymi bruzdami (ryc. 173,9), b) ułamki naczyń cienkościennych, m. in. małej miseczki z ostrym załomem brzuśca, wyodrębnioną szyjką i zgrubiałym brzegiem. Barwa powierzchni szaro-brunatna (ryc. 173,5), c) ułamek dna naczynia toczonego na kole, powierzchnia gładka barwy jasno-brunatnej (ryc. 176,8). Nr kat. 1950/1828.

2. Iгла brązowa z uszkiem, zniszczona w ogniu i po-

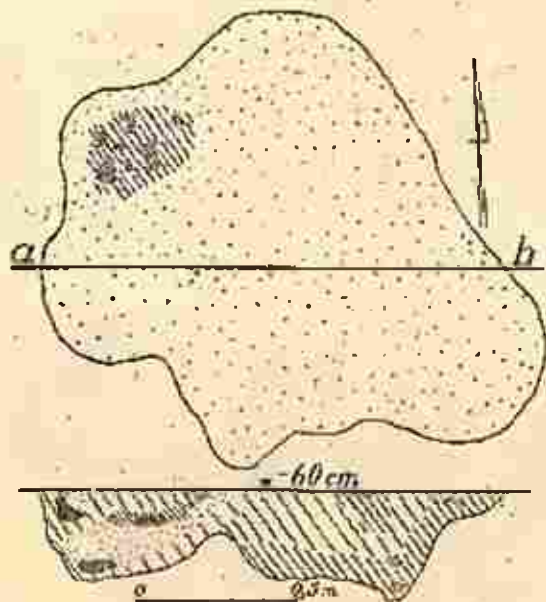
gięta. Wymiary: dług. 7 cm, śred. przekroju 0,1 cm (ryc. 173,4). Nr kat. 1950/1829.

3. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/1821.

Grób 99 (jamowy) — ar 72.

Na głębokości 30 cm pod powierzchnią współczesną pojawiły się fragmenty naczyń zdeformowanych działaniem ognia. W rzucie poziomym nie udało się uchwycić granic grobu. Po wykonaniu przekroju pionowego uchwycono zarys jamy o kształcie

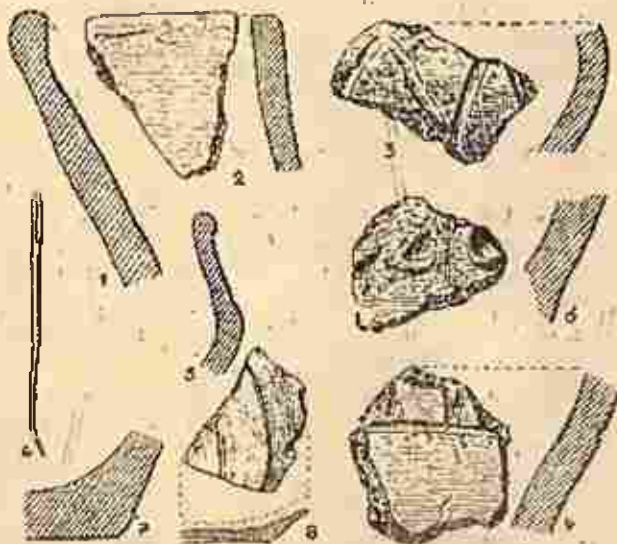
nicaregularnym (ryc. 174), wypełnisko jamy posiadało zabarwienie jasno-popielate. Jedynie w najniższym jej punkcie zabarwienie było nieco ciemniejsze. Największa głębokość jamy wynosiła 57 cm, na podstawie przekroju ustalono również największą średnicę jamy na wysokości krawędzi grobu, średnica wynosiła 80 cm. Największa ilość kości występowała w dolnej części jamy. Tutaj też znajdowały się najliczniej zgrupowane fragmenty naczyń i ułamek umba tarczy (?).

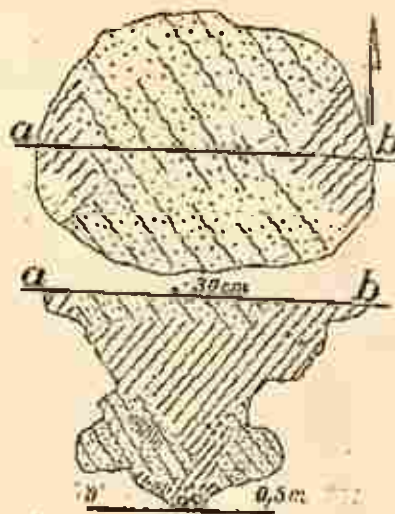
Ryc. 172. Plan i przekrój grobu 98. — Fig. 172. Plan et coupe de la tombe No 98.

Inwentarz:

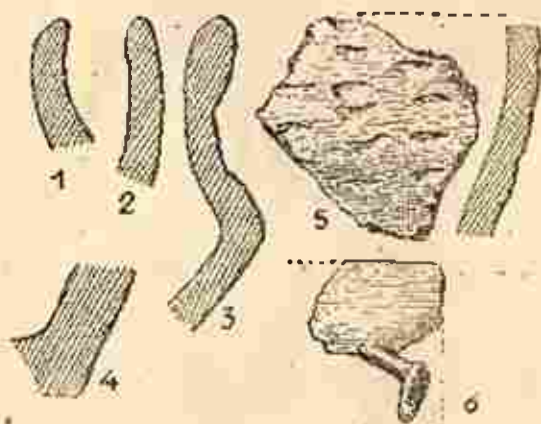
1. Kilkadziesiąt ułamków naczyń, przeważnie przepalonych, w tym kilka wykonanych z gliny z domieszka gruboziarnistą, dwa ułamki zdobione są odciskami paznokcia (ryc. 175, 1, 2, 4 i 5). Pozostałe ułamki pochodzą od ostro profilowanych czarek (ryc. 175, 3). Nr kat. 1950/1831.

Ryc. 173. Zawartość grobu 98, 1—3 i 5—9. Ułamki naczyń, 4. Igła brązowa, $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 173. Contenu de la tombe No 98, 1—3 et 5—8. Fragments de vases, 4. Aiguille en bronze, $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Ryc. 174. Plan i przekrój grobu 99. Fig. 174. Plan et coupe de la tombe No 99.

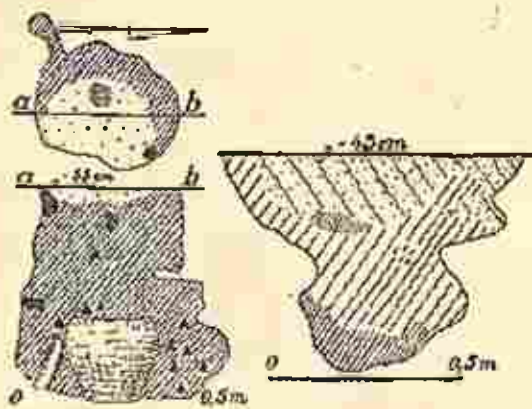

Ryc. 175. Zawartość grobu 99, 1—5. Profile ułamków naczyń, 6. Fragment żel. okucia, $\frac{2}{3}$ w. n. — Fig. 175. Contenu de la tombe No 99, 1—5. Fragments de vases, 6. Fragment d'objet de fer, $\frac{2}{3}$ gr. nat.

2. Fragment żelaznego okucia, w postaci kawałka blachy z nitom o płaskiej głowce, zapewne część umba (ryc. 175, 6). Nr kat. 1950/1830.

Grób 100 (popielnicowy) — ar 63.

Na głębokości 55 cm pod powierzchnią współczesną wystąpiła plama kolistego kształtu, o wymiatach 38×31 cm. Zabarwienie jamy było ciemno-brunatne i jasno-żółte. Po wykonaniu przekroju pionowego wyodrębniono workowatą jamę. Górna część jamy przecinała warstwę białego piasku. Wypełnisko jamy stanowiła ciemno-brunatna ziemia. W górnej części jamy występowały soczewki spalenizny z węgielkami drzewnymi. W środkowej części jamy na głębokości 35 cm pod powierzchnią grobu znajdowała się popielnica, której dno spoczywało w warstwie białego piasku (ryc. 176). Górną część popielnicy pokrywały przepalone naczynia i fragmenty naczyń. Od strony zachodniej popielnicy leżały dwa żelazne grotty

176

177

Ryc. 176. Plan i przekrój grobu 100. Ryc. 177. Przekrój grobu 103. — Fig. 176. Plan et coupe de la tombe No 100. Fig. 177. Coupe de la tombe No 103.

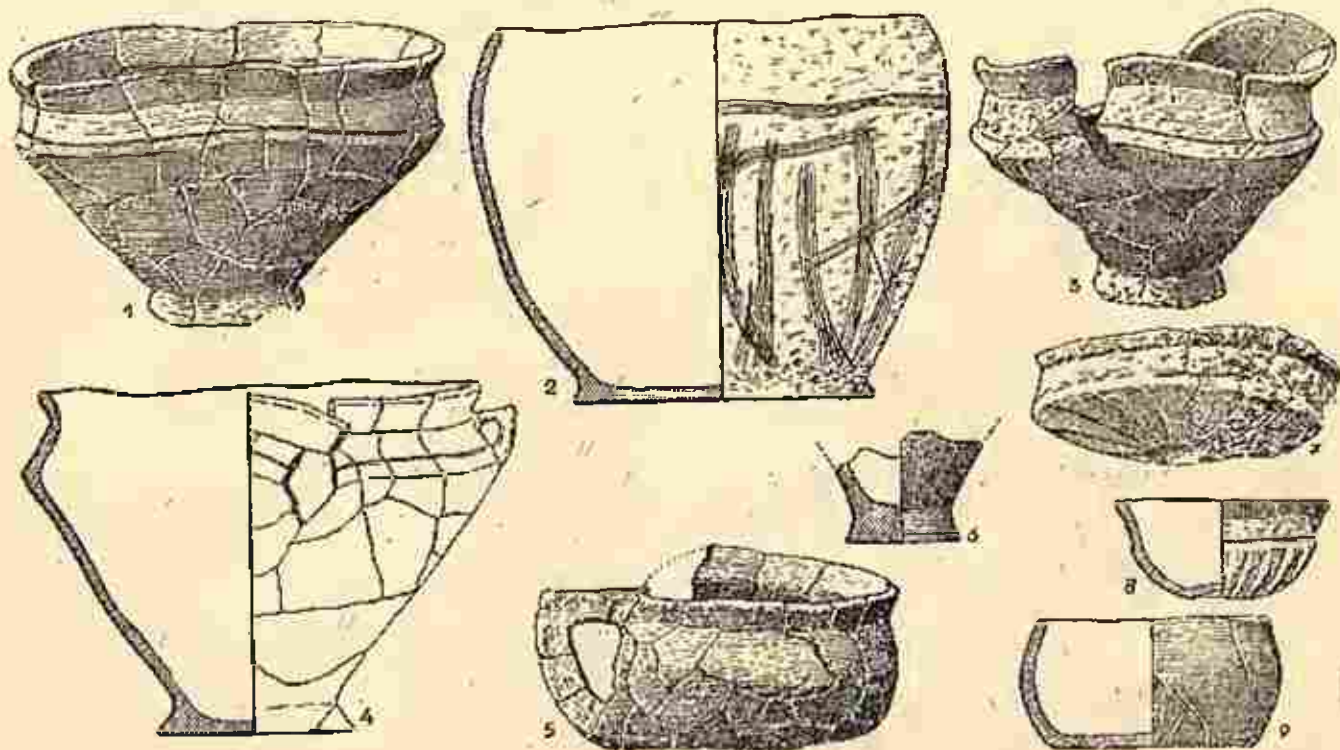
krzyżujących się ukośnych pasm wykonanych narzędziem grzebieniowatym. Podobne pasmo przebiega poziomo ryc. 178,2). Wymiary: śred. 24,5 cm, wysok. 20 cm, śred. otw. 22 cm, dno 14,8 cm, Nr kat. 1950/1834.

2. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/1835.

3. Duża, ostro profilowana czara z kolankowato zgiętym uchem o rozszerzonej nasadzie. Zdeformowana i zrekonstruowana. Wymiary: śred. 24,2 cm, wys. 19,4 cm, śred. otw. 22 cm, dno 10,6 cm, (ryc. 178,4). Nr kat. 1950/1833.

4. Ostro profilowana czarka na stożkowej nóżce. Przepalona i zniekształcona. Wymiary: śred. ok. 23 cm, wys. ok. 12 cm, śred. dna 8,2 cm (ryc. 178,1). Nr kat. 1950/1849.

5. Ostro profilowana czarka na stożkowej podstawie. Przepalona i zniekształcona. Wymiary: śred. dna 6,8 cm, wys. 12,5 cm (ryc. 178,3). Nr kat. 1950/1847.

Ryc. 178. Naczynia z grobu 100. 1. Popielnica, 2—9. Przystawki $\frac{1}{4}$ w. n. — Fig. 178. Vases de la tombe No 100. 1. Urne cinéraire, 2—9. Vases rituels $\frac{1}{4}$ gr. nat.

oszczepów, dalej nożyce i nóż. Wszystkie te przedmioty tkwiły pionowo w warstwie białego piasku. Na północ od nich położone było umbo żelazne, również white kolcem w piasek, obok spoczywała ostroga żelazna i krzesiwo. Druga ostroga znajdowała się po stronie południowo-zachodniej. Żelazny imacz tarczy leżał płasko, obok powyższych przedmiotów, a na nim spoczywały sprzączka żelazna, brzytwa i okucie pasa.

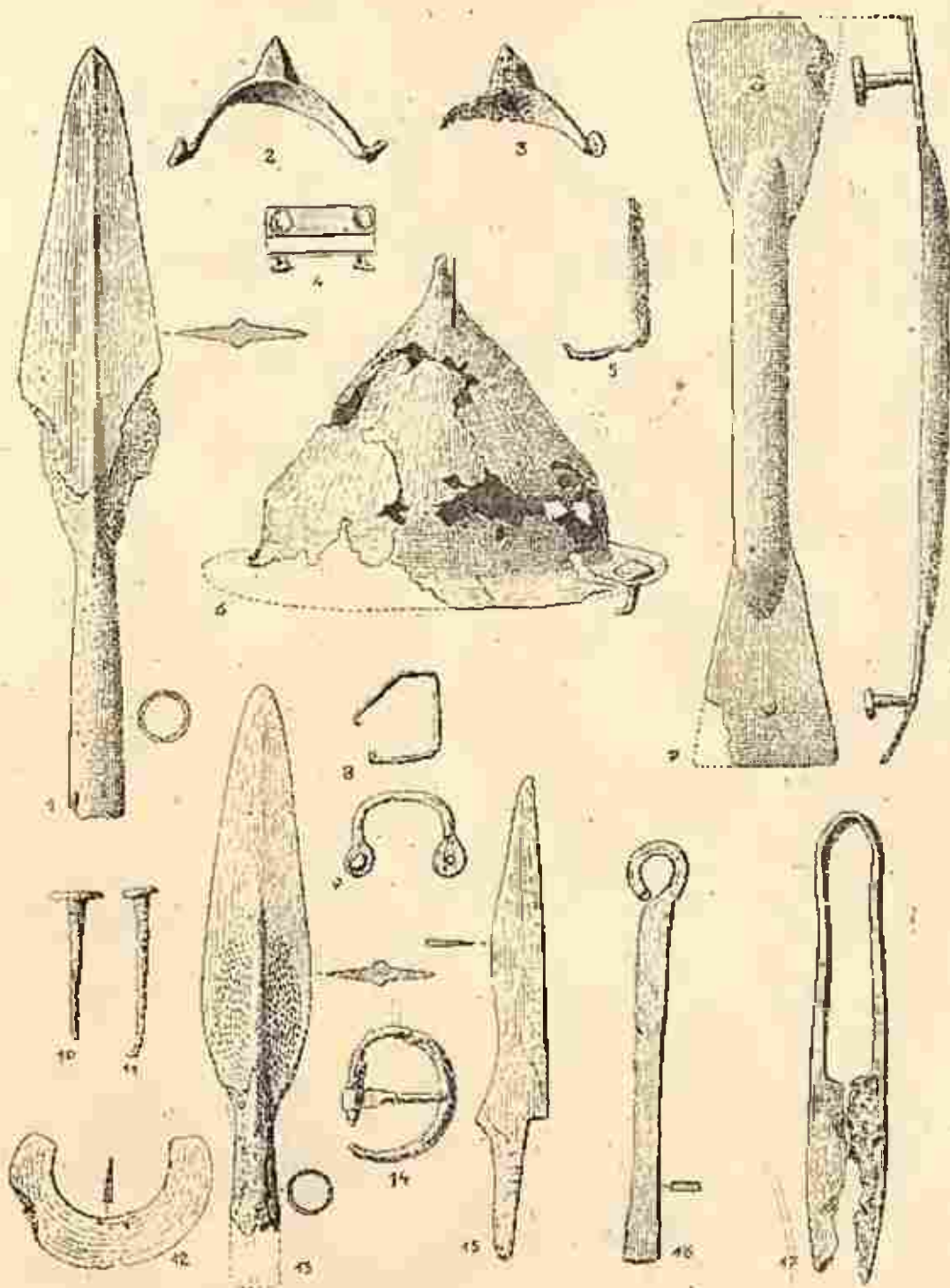
Inwentarz:

1. Beczulkowata popielnica z wyodrębnioną podstawą i nie wyodrębnionym, lekko nachylnym do wnętrza brzegiem. Powierzchnia brzuśca jest szorstka, części przydenna i przybrzeżna są wygładzane. Brzusiec pokryty jest ornamentem nieregularnie

6. Mała czarka z dnem wgniecionym do środka, z ostrym załomem brzuśca i wychylonym na zewnątrz brzegiem. Od dna ku załomowi brzuśca rozchodzą się promieniście pojedynczo ryte linie. Wymiary: śred. 14 cm, wys. 5,2 cm, śred. 14 cm, dno 2,5 cm, ryc. 178,7). Nr kat. 1950/1851.

7. Głęboka czarka z półkulistym brzuścem, lekko wyodrębnionym brzegiem i szyjką i dnem wklęsłym. Przepalona i zdeformowana w ogniu. Wymiary: śred. 11,6 cm, wys. 5 cm, śred. otw. 11,7 cm, dno 3,8 cm, (ryc. 178,8). Nr kat. 1950/1850.

8. Naczynie w kształcie odcinka kuli o płaskim, nie wyodrębnionym dnie. Powierzchnia gładka, barwy szaro-brunatnej. Przepalona i zniekształcona. Wymiary: śred. 14,5 cm, wys. 6,4 cm, śred. otw. 12 cm, dno 10 cm, (ryc. 178,9). Nr kat. 1950/1852.

Ryc. 179. Przedmioty metalowe z grobu 100. 1 i 13. Żel. grotły oszczepów, 2-3. Ostrogi żel., 4-6. Okucia żel., 6. Umbo żel., 7. Imacz żel., 8-9 Okucia żel., 10-11. Nity żel., 12. Brzytwa żel. 14. Sprzączka żel., 15. Nóż żel., 16. Krzesiwo żel., 17. Nożyce żel. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 179. Objets en metal de la tombe No 100. 1 et 13. Pointes de lances en fer, 2-3. Eperons en fer, 4-5. Ferrures en fer, 6. Umbo de bouclier en fer, 7. Poignée en fer, 8-9. Ferrures en fer, 10-11. Rivets en fer, 12. Rasoir en fer, 14. Boucle de ceinture en fer, 15. Couteau en fer, 16. Briqueux en fer, 16. Ciseaux en fer. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

9. Kubek z baniastym brzuścem i orzęgiem wychylonym na zewnątrz, z dużym kolankowato zgiętym uszkiem. Brak dna i dolnych części naczynia. Wymiary: wys. ok. 9 cm (ryc. 178,5). Nr kat. 1950/1849.

10. Kilka ułamków naczyń silnie zniekształconych w ogniu, (ryc. 178,6). Nr kat. 1950/1848.

11. Żelazny grot oszczepu z ostrym żeberkiem i długą zwiężającą się ku ostrzu tulejką o kolistym

przekroju. Ostrze uszkodzone przez rdzę. Wymiary: dług. 23 cm, szer. ostrza 4,6 cm, śred. tulei 2,1 cm, (ryc. 179,1). Nr kat. 1950/1840.

12. Żelazny grot oszczepu o liściowatym ostrzu, z ostrym żeberkiem zanikającym ku końcowi. Tuleja w przekroju kolista, silnie zwiężająca się ku ostrzu. Grot zdobiony po obu stronach żeberka kilkoma łukowatymi liniami złożonymi z podłużnych nacięć.

Tuleja uszkodzona przy końcu. Wymiary: dług. 21 cm, szer. 3,2 cm, śred. tulei 2,1 cm, (ryc. 179,13). Nr kat. 1950/1840.

13. Żelazne stożkowate umbo tarczy, z małym, w przekroju okrągłym kołcem, niewysokim kołnierzem i wąskim brzegiem. Umbo przymocowane było do tarczy trzema nitami o czworograniastych główkach. Silnie zniszczone przez rdzę. Wymiary: śred. 14,2 cm, wys. ogólna 9,6 cm, szer. brzegu 1,8 cm, wys. kołnierza 2,5 cm, (ryc. 179,6). Nr kat. 1950/1841.

14. Żelazny imacz do tarczy o ręczce w przekroju łukowatej i trapezowatych zakończeniach przymocowanych do tarczy, każdy jednym nitem z czworograniastą główką. Wymiary: dług. 22,3 cm, szer. 4,5 cm, ręczki 1,5 cm, (ryc. 179,7). Nr kat. 1950/1842.

15. Ostroga żelazna z szerokim, w przekroju łukowatym kabłąkiem, zakończonym zaczepami w kształcie wałeczków. Kołec krótki, stożkowaty, pełny, lekko odgięty ku górze. Wymiary: rozpiętość kabłąka 6,2 cm, szer. kabłąka 1,6 cm, wys. kolca 1,5 cm, dług. zaczepów 1,1 cm, (ryc. 179,2). Nr kat. 1950/1846.

16. Ostroga żelazna z szerokim, łukowatym w przekroju kabłąkiem zakończonym zaczepami w kształcie guzków. Kołec krótki, stożkowaty, wewnątrz pusty. Jeden z końców kabłąka niszczył w czasie konserwacji. Wymiary: rozpiętość kabłąka 5,8 cm, szer. kabłąka 2 cm, wys. kolca 2,1 cm, śred. zaczepu 0,8 cm, (ryc. 179,3). Nr kat. 1950/1846.

17. Półkolista, żelazna sprzączka do pasa wykonana z rombówatej w przekroju taśmy, kołec w przekroju łukowaty. Wymiary: dług. 4,5 cm, szer. 3,5 cm, dług. kolca 3,7 cm, (ryc. 179,14). Nr kat. 1950/1845.

18. Nóż żelazny z prostym tyłcem i trzpieniem wyodrębnionym od strony tyłca pod kątem prostym, a od strony ostrza łukowato. Ostrze nosi ślady silnego zużycia. Wymiary: dług. 15 cm, szer. 2,1 cm, (ryc. 179,15). Nr kat. 1950/1838.

19. Żelazne nożyce sprężynujące z kabłąkiem rozszerzonym w miejscu zgięcia. Głównie od strony ostrza są wyodrębnione pod kątem prostym. Nożyce silnie zniszczone przez rdzę. Wymiary: dług. 14 cm, szer. kabłąka 1 cm, szer. ramion kabłąka 0,3 cm, dług. główki 6,4 cm, szer. główki 1,3 cm, (ryc. 179,17). Nr kat. 1950/1844.

20. Żelazna, półksiężycowata brzytwa, częściowo zniszczona przez rdzę. Wymiary: rozpiętość 6 cm, szer. 1,5 cm, (ryc. 179,12). Nr kat. 1950/1843.

21. Krzesiwo żelazne w kształcie prostokątnej sztabki z końcem zwiniętym w uszko. Widoczne są ślady silnego zużycia. Wymiary: dług. 13 cm, szer. 1,2 cm, (ryc. 179,16). Nr kat. 1950/1843.

22. Fragment prostokątnego okucia z taśmy żelaznej. Wymiary: dług. 4,4 cm, szer. 1 cm, (ryc. 179,5). Nr kat. 1950/1843.

23. Okucie z taśmy żelaznej wygiętej w kształcie nieregularnego pięcioboku. Wymiary: dług. 2,5 cm, szer. 2,2 cm, szer. taśmy 0,5 cm, (ryc. 179,8). Nr kat. 1950/1843a.

24. Okucie żelazne, wykonane z drutu o kolistym przekroju, z końcami zgiętymi pod kątem prostym i rozklepanymi. Okucie zaopatrzone było w otwór, w otworze tkwił nit z płaską główką. Wymiary: rozpiętość 3 cm, (ryc. 179,9). Nr kat. 1950/1843a.

25. Okucie żelazne w kształcie prostokątnej blaszki z dwoma nitami na obu końcach. Nity posiadają pł-

skie, łarczowate główki. Wymiary: dług. 3,2 cm, szer. 0,8 cm, dług. nity 0,6 cm, (ryc. 179,4). Nr kat. 1950/1843a.

26. Dwa długie gwoździe z czworograniastymi trzpieniami, zgiętymi pod kątem prostym. Główki gwoździ są płaskie, koliste. Wymiary: dług. ok. 4,8 cm, śred. główki 1 cm i 1,3 cm, (ryc. 179,10 i 11). Nr kat. 1950/1843a.

Grób 101 (popielnicowy) — ar 73.

Na głębokości 35 cm pod powierzchnią współczesną zauważono regularnie zarysowany kształt źle zachowanego naczynia glinianego o gładkiej, czernionej powierzchni. W przekroju pionowym naczynie posiadało kształt półkulisty. W popielnicy znaleziono dużą ilość kości, między kośćmi znaleziono stopiony paciorek i ułamek przedmiotu brązowego oraz sprężynkę i kołec zapinki.

Inwentarz:

1. Fragmenty silnie rozłożonej popielnicy wykonanej z gliny z domieszką gruboziarnistą, barwa jasno-brunatna. Nr kat. 1950/1853.

2. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/1852a.

3. Fragmenty przepalonych naczyń, m. in. część załomu brzuśca naczynia barwy jasno-brunatnej, zdobionego ukośnymi nacięciami (ryc. 180,1). Nr kat. 1950/1854.

4. Fragment żelaznej zapinki; zachowana szpila i dziesięciozwojowa sprężyna z dolną cięciwą. (ryc. 180,2). Nr kat. 1950/1854.

Grób 102 (jamowy) — ar 72.

Na głębokości 40 cm pod powierzchnią współczesną ukazała się plama nieregularnego kształtu o zabarwieniu ciemno-brunatnym, popielatym i jasnożółtym. Na powierzchni plamy występowały również drobne kosteczki. Zebrano liczne fragmenty przepa-

Ryc. 180. Zawartość grobu 101. 1. Ułamek zdobionego naczynia, 2. Fragment żel. fibuli 1/4 w. n. — Fig. 180. Contenu de la tombe No 101. Fragment d'un vase, 2. Fragment d'une fibule en fer. 1/4 gr. nat.

lonych naczyń, fragment przedmiotu brązowego i żelaznego.

Inwentarz:

1. Kilkadziesiąt ułamków naczyń, w tym: a) fragment naczyń grubościennych wykonanych z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku o powierzchni chropowatej barwy brunatnej i brunatno-szarej. W kilku wypadkach występuje ornament w postaci pionowych bruzd; (ryc. 181,5), b) skorupy naczyń cienkościennych, wykonanych z gliny z domieszką drobnoziarnistą o powierzchni gładkiej barwy brunatnej. Występują tu fragmenty ostro profilowanych czarek (ryc. 181,3 i 6), m. in. z małym kolankowatym uchena-

Inwentarz:

1. Duże naczynie dwustożkowate (popielnica) o wysoko umieszczonym załomie brzuśca, z prostym, nachylnym do wnętrza brzegiem i wyodrębnioną podstawą, o powierzchni chropowatej, nierównej, obmazywanej, barwy brunatnej. Wymiary: śred. 34,5 cm, wys. 34 cm, śred. otw. 29 cm, dno 16 cm, (ryc. 183,3). Nr kat. 1950/1869.

2 Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/1862.

3. Naczynie o dwustożkowatym brzuścu, wyodrębnionej podstawie i lekko wychylonej na zew-

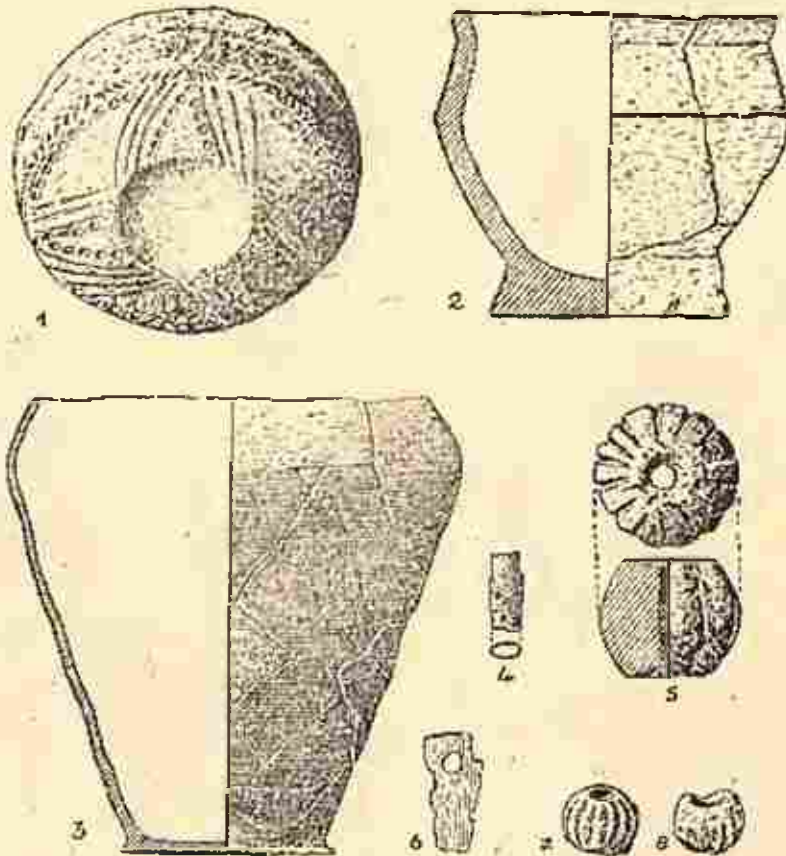
ki naczynia cienkościennego o gładkiej powierzchni, barwy jasno-brunatnej. Naczynie zdobione dwoma poziomymi rytymi liniami. Nr kat. 1950/1863.

6. Fragmenty zapinki żelaznej: część sprężyny i kawałki pochewki na sprężynę (ryc. 183,4). Nr kat. 1950/1867.

7. Część okucia żelaznego w kształcie płaskiej blaszki z okrągłym otworkiem, (ryc. 183,6). Nr kat. 1950/1867.

8. Ułamek brązowego przedmiotu. Nr kat. 1950/1867.

9. Przęślik gliniany, beczułkowaty z wklęsłymi po-

Rys. 183. Zawartość grobu 104. 1—2. Przystawki, 3. Popielnica, 4. Fragmenty fibuli żelaznej, 5. Przęślik gliniany, 6. Część okucia żel., 7—8. Paciorki melonowate. 1—2, 4—8 w $\frac{1}{2}$ w. n., 3 w $\frac{1}{4}$ w. n. — Fig. 183. Contenu de la tombe n° 104. 1—2 Vases rituels, 3. Urne cinéraire, 4. Fragment d'une fibule en fer, 5. Fusainle en argile, 6. Fragment d'une ferrure en fer, 7—8. Perles en verre. 1—2 et 4—8 en $\frac{1}{2}$, 3 en $\frac{1}{4}$ gr. nat.

nątrz krawędzi. Przepalone i zdeformowane częściowo. Wymiary: śred. \varnothing 7,2 cm, wys. 7,5 cm, śred. otw. 6,6 cm, dno 5,8 cm, (ryc. 183,2). Nr kat. 1950/1865.

4. Mała czarka, słabo profilowana, z wgniecionym do środka dnem i nieco zgrubiałą krawędzią. Przepalona; powierzchnia spękana. W dolnej części zdobiona grupami ukośnych kresk tworzących trójkąty oraz rzędami dołeczków. Wymiary: śred. 8,9 cm, wys. 3 cm, śred. otw. 9,7 cm, dno 4 cm (ryc. 183,1). Nr kat. 1950/1864.

5. Ułamki silnie zdeformowanych, przepalonych naczyń, w tym fragmenty naczynia wykonanego z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku, o powierzchni chropowatej, barwy jasno-brunatnej. Ułamki silnie zniekształconej czarki z półkulistym brzuścem i wgniecionym do środka dnem oraz ułam-

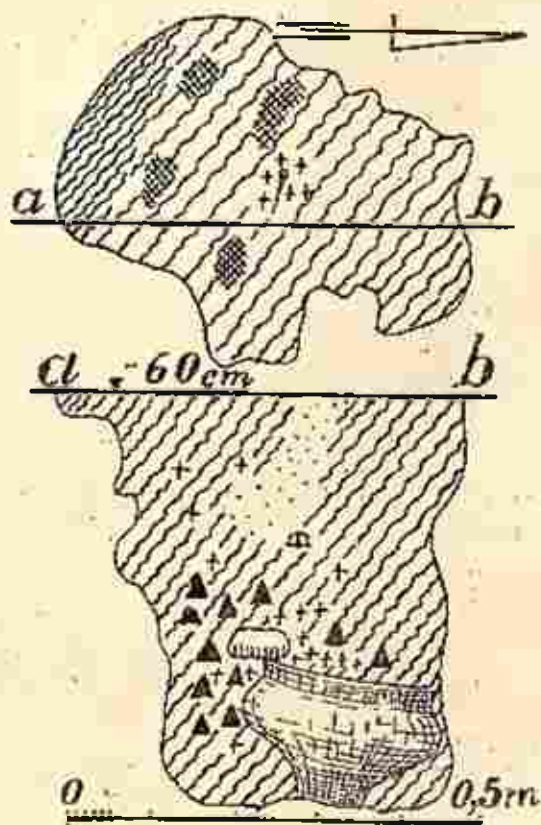
wierzchniami przy otworach, zdobiony pionowymi, głębokimi bruzdami. Przepalony, powierzchnia spękana. Wymiary: śred. 3,4 cm, wys. 2,5 cm, śred. otw. 0,7 cm, (ryc. 183,5). Nr kat. 1950/1866.

10. Cztery przepalone w ogniu paciorki melonowate z seledynowego szkła. Dwa z nich są silnie zniekształcone. Wymiary: śred. 1,9 cm, wys. 1,6 cm, (ryc. 183,7 i 8). Nr kat. 1950/1648.

Grób 105 (popielnicowy) — ar 63.

W warstwie marglu na głębokości 60 cm pod powierzchnią współczesną wystąpiła plama kształtu w przybliżeniu owalnego o wymiarach 50×27 cm. Zabarwienie plamy było jasno-brunatne i czarne. Występowały licznie węgielki drzewne i kości spalone. Po dokonaniu przekroju ukazała się jama kształ-

tu prostokątnego o największej głębokości ok. 50 cm od powierzchni jamy. Wypełnisko jamy stanowiła jasno-brunatna ziemia. Górna część jamy przecinała

Ryc. 184. Plan i przekrój grobu 105. — Fig. 184. Plan et coupe de la tombe No 105.

warstwę marglu, dolna część wciniała się głęboko w warstwę białego piasku, (ryc. 184). Przy północnym skraju jamy spoczywała ukośnie ustawiona popielnica. Górna część popielnicy od strony południowej i zachodniej otoczona była skorupami. Podobne, duże skorupy pokrywały popielnicę od góry. Między nimi znajdował się kamień. Kości rozrzucone były na całej przestrzeni jamy, największe jednak ich skupienie zaobserwowano wśród skorup nakrywających popielnicę. Wewnątrz popielnicy kości występowały zbitym masą i były przemieszane z ciemno-brunatną ziemią.

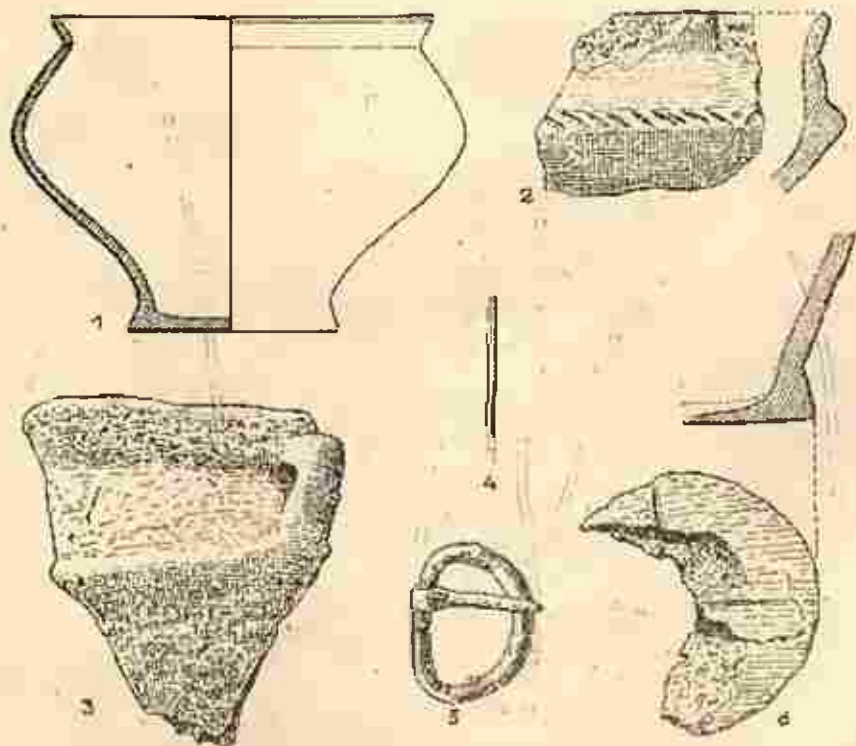
Inwentarz:

1. Naczynie (popielnica) z brzuścem w przybliżeniu dwustożkowatym o zaokrąglonym zalomie, z brzegiem wychylnym na zewnątrz i wyodrębnioną podstawą. Powierzchnia gładka, czerniona. Wymiary: śred. 22,5 cm, wys. 16 cm, śred. otw. 19 cm, dno 10,5 cm, (ryc. 185,1). Nr kat. 1950/1871

2. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/1873.

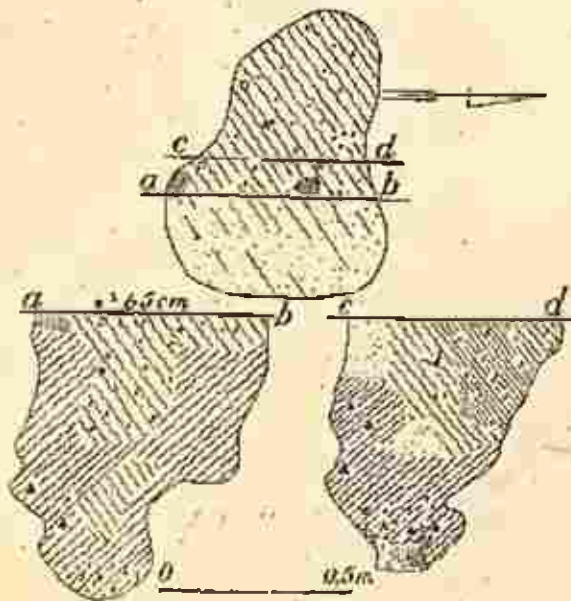
3. Kilkanaście ułamków naczyń, silnie przepalonych i zmieszczonych. Ułamki pochodzą od czterech ostro profilowanych czarek, z czego dwie były dużych rozmiarów. Jedna z czarek zaopatrzona w kolankowato zgięte ucho (ryc. 185,3), inna zdobiona pasmem ukośnych nacięć (ryc. 185,2). Jedno z den zaopatrzone z zewnątrz w znak w postaci równoramienego krzyża (ryc. 185,6). Nr kat. 1950/1870.

4. Półkolista, żelazna sprzączka do pasa wykonana z czworograniastej taśmy. Wymiary: dług. 4,3 cm, szer. 2,2 cm, dług. kolea 3 cm, (ryc. 185,5). Nr kat. 1950/1872.

Ryc. 185. Zawartość grobu 105. 1. Popielnica, 2-3 i 6. Ułamki naczyń, 4. Fragment brązowej igły, 5. Sprzączka żel. 1 w $\frac{1}{3}$ w. n., reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 185. Contenu de la tombe No 105. 1. Urne cinéraire, 2-3 et 6. Fragments de vases, 4. Fragment d'une aiguille en bronze, 5. Boucle de ceinture en fer. 1 en $\frac{1}{3}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

5. Fragment brązowej igły do szycia (ryc. 185,4).
Nr kat. 1950/1872a.
6. Stopione przedmioty brązowe. Nr kat.
1950/1872a.

Ryc. 186. Plan i przekroje grobu 106. — Fig. 186. Plan et coupes de la tombe No 106.

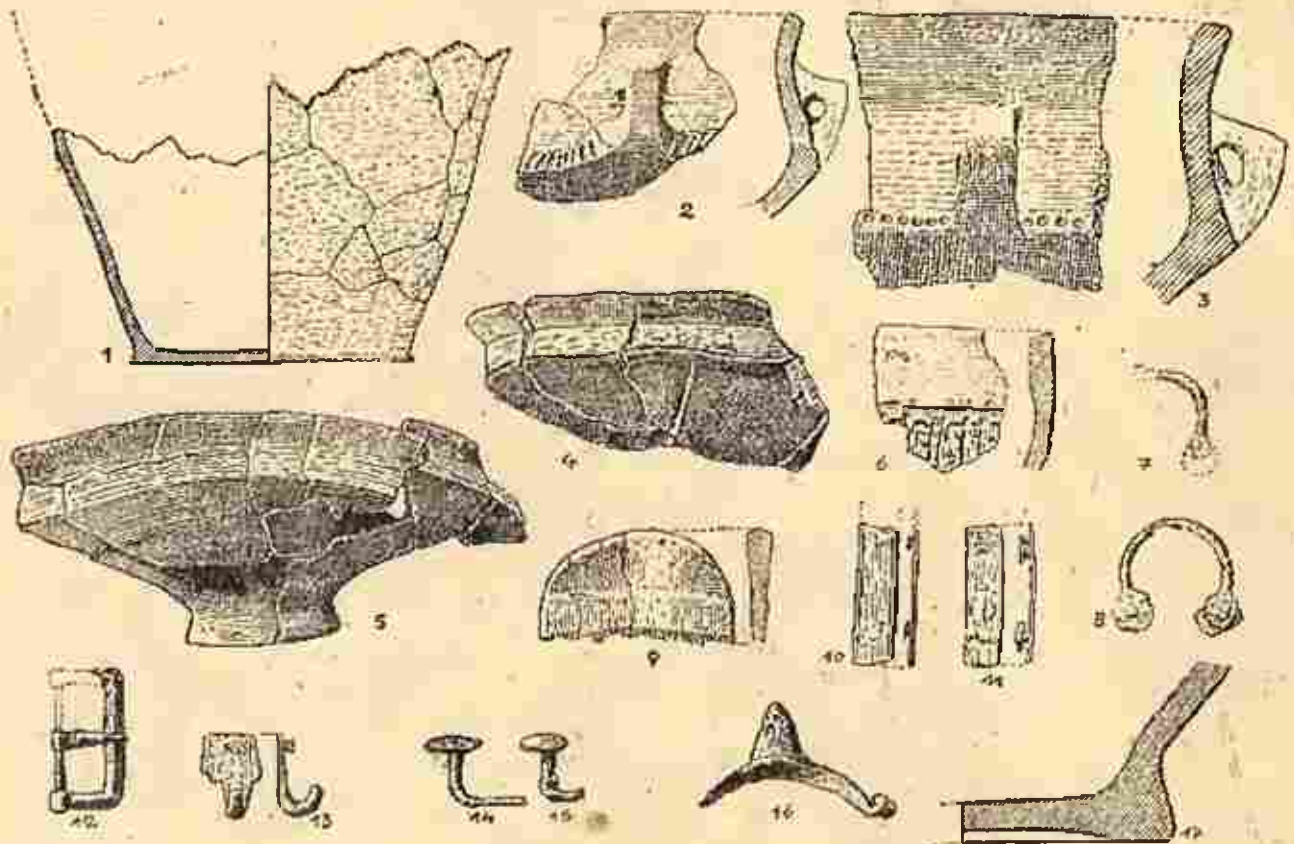
Grób 106 (popielnicowy) — ar 53.

W warstwie marglu na głębokości 65 cm pod powierzchnią współczesną wystąpiła plama kształtu w przybliżeniu owalnego o wymiarach 76×44 cm. Kontury plamy były niewyraźne, zabarwienie było jasno-popielate. Po dokonaniu przekroju pionowego wyodrębniono jamę kształtu w przybliżeniu lejko-watego, największa głębokość wynosiła 75 cm od powierzchni plamy. Większa część jamy wciniała się w warstwę białego piasku, górna część przecinała warstwę marglu. Dolną część jamy wypełniała jasno-brunatna ziemia, środkową część jamy zajmowała ziemia jasno-popielata z soczewkami spalenizny. Na głębokości 57 cm od powierzchni plamy znajdowała się dolna część popielnicy, dotykająca dnem warstwy białego piasku (ryc. 186). Kości występowały również poza popielnicą, na dnie jamy. Skorupy przepalone rozrzucone były w różnych miejscach jamy. W górnej części jamy znaleziono ostrogę żelazną, pozostałe przedmioty metalowe grupowały się nad popielnicą oraz obok niej. Górna część popielnicy była rozbita.

Inwentarz:

1. Ułamki i części przydenne popielnicy wykonanej z gliny z domieszką średnioziarnistego piasku, powierzchnia chropowata barwy jasno-brunatnej. Wymiary: śred. dna 15 cm, wys. 17 cm (ryc. 187,1). Nr kat. 1950/1874.

1a. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/1880.

Ryc. 187. Zawartość grobu 106, 1—6, 17. Naczynia i ułamki naczyń, 7—8. Przedmioty żel., 9. Grzebień kościany, 10—11. Okucia żel., 12. Sprzączka żel. 1, 5 w $\frac{1}{4}$ w. n., 4 w $\frac{1}{3}$ w. n., reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 187. Contenu de la tombe No 106, 1—6 et 17. Fragments de vases, 7—8. Ferrures en fer, 9. Peigne en os, 10—11. Ferrurés en fer, 12. Boucle de ceinture en fer. 1 et 5 en $\frac{1}{4}$; 4 en $\frac{1}{3}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

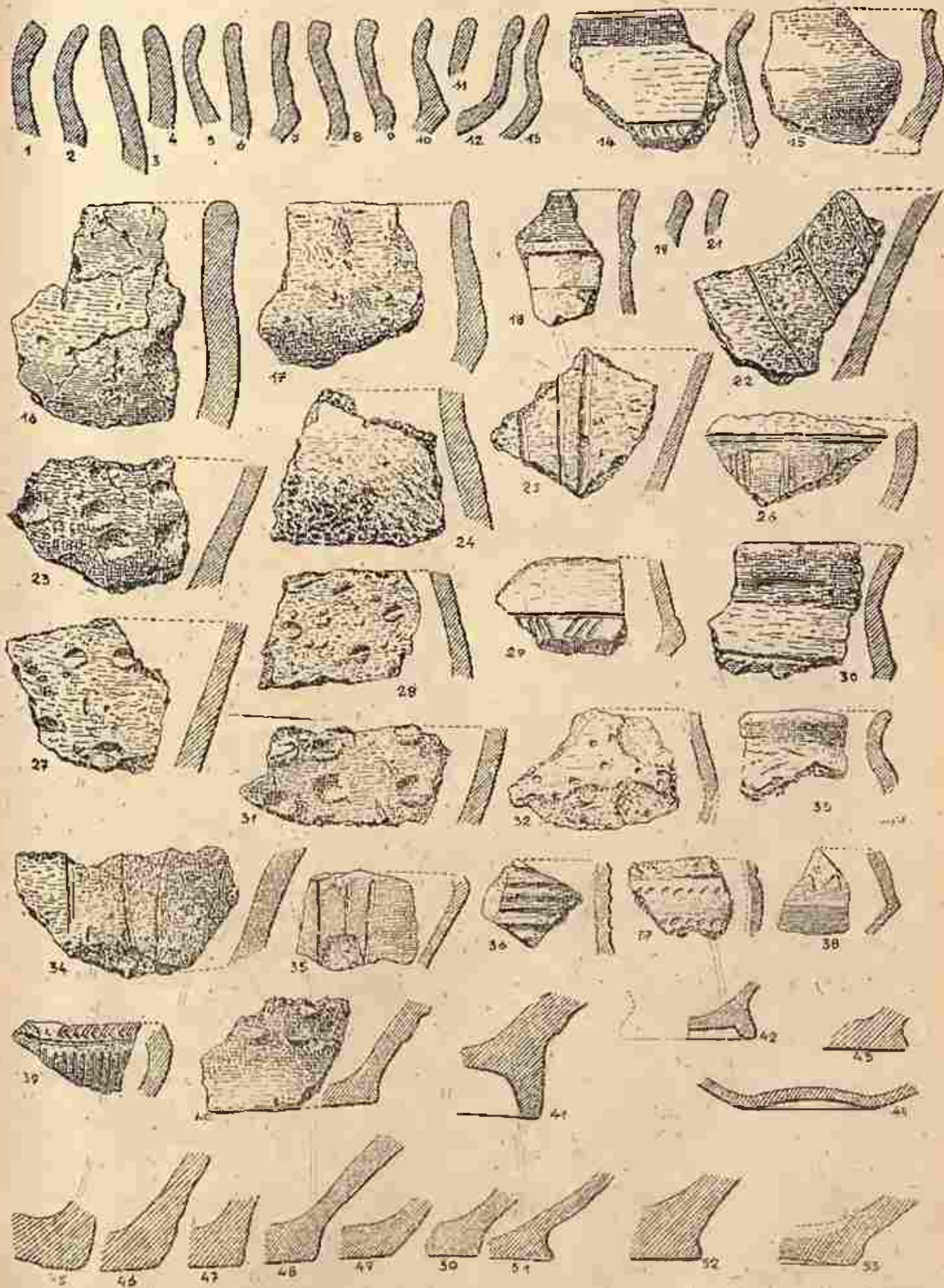

Fig. 188. Ceramika z grobu 107. $\frac{1}{2}$ w. n., — Fig. 188. Fragments de vases de la tombe No 107. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

2. Duża ostro profilowana czarka na stożkowej podstawie. Powierzchnia gładka barwy jasno-brunatnej. Przepalona i zniekształcona. Wymiary: śred. ok. 23 cm, wys. ok. 13 cm, dno ok. 8 cm, (ryc. 187,5). Nr kat. 1950/1875.

3. Ułamki ostro profilowanej wazy na stożkowej podstawie z dwoma kolankowatymi uchami pod krawędzią i pasmem małych dołków na załomie brzuśca (ryc. 187,3). Nr kat. 1950/1875.

4. Ułamki ostro profilowanej czarki z małymi, kolankowato zgiętymi uszkami, zdobionej pasmem ukośnych nacięć na załomie brzuśca. Powierzchnia naczyń gładka, barwa jasno-brunatna, (ryc. 187,2). Nr kat. 1950/1875.

5. Fragment małej profilowanej czarki z półkulistym brzuścem i lekko wgniecionym dnem. Brzusiec zdobiony żłobkami promieniście zbiegającymi się ku dnu, szyjka dwiema poziomymi bruzdami, (ryc. 187,4). Powierzchnia gładka barwy jasno-brunatnej. Przepalona i zdeformowana. Nr kat. 1950/1875.

6. Część brzegu małego naczynka wykonanego z gliny z domieszką średnioziarnistą, powierzchnia przy krawędzi gładka barwy jasno-brunatnej. Brzusiec zdobiony pionowymi bruzdami i poprzecznymi nacięciami, (ryc. 187,6). Nr kat. 1950/1875.

7. Ostroga żelazna z szerokim kabłąkiem zakończonym dwoma guziczkowatymi zaczepami, kołec stożkowaty, pełny, zdobiony u nasady dwoma poziomymi żeberkami. Zniszczona przez rdzę, brak jednego ramienia (ryc. 187,16). Wymiary: rozstęp kabłąka 5,8 cm, dług. kolca 1,8 cm, szer. kabłąka 1,7 cm, śred. guzka 0,8 cm. Nr kat. 1950/1877.

8. Prostokątna żelazna sprzączka do pasa wykonana ze sztabki o przekroju daszkowatym, końce sztabki zwinięte naokoło pręta stanowiącego oś, na której umieszczony jest kołec. Część ramy uszkodzona przez rdzę, (ryc. 187,12). Wymiary: dług. 3,9 cm, szer. 1,9 cm, dług. kolca 2,1 cm. Nr kat. 1950/1878.

9. Okucia żelazne w postaci: a) dwóch prostokątnych płytek z tkwiącymi w nich nitami (ryc. 181,10, 11). Wymiary: dług. 3,8 cm, szer. 1,0 cm, dług. nitu 0,4 cm, b) dwóch półkolistych prętów z rozkultymi kolisto końcami, w których tkwią nity (ryc. 187,7—8). Wymiary: rozpiętość ok. 3 cm. c) fragment prostokątnej blaszki z hakim (ryc. 187,13), d) dwa nity z tarczowatymi, okrągłymi główkami. Wymiary: śred. 1,4 cm, dług. trzpienia 3,5 cm, (ryc. 187,14 i 15). Nr kat. 1950/1879.

10. Półkolisty grzebień kościany, jednopłytkowy z lekko zaznaczonym żeberkiem podłużnym. Wymiary: dług. 5 cm, szer. jeszcze 2,7 cm, (ryc. 187,9). Nr kat. 1950/1876.

Grób 107 (jamowy) — ar 63.

Na głębokości 37 cm pod powierzchnią współczesną wystąpiła plama owalna o wymiarach 240×157 cm. Kontury plamy niewyraźnie zaznaczone, zabarwienie plamy jasno-popielate i ciemno-brunatne. Po dokonaniu przekroju pionowego wyodrębniono jamę kształtu w przybliżeniu trapezowatego o największej głębokości wynoszącej 77 cm. Wypełnisko jamy stanowiła ciemno-popielata ziemia. Skorupy znalezione w większej liczbie nie tworzyły wyraźnego skupienia. Niewielka ilość kości występowała w górnej, północnej części jamy. Znalezione tu również wisiołek ka-

psułkowaty, szpilę żelazną i ułamek przęślika glinianego. W północnej części jamy znaleziono żelazną sprężynkę zapinki, w części południowej zachodniej kawałek stopionego szkła dalej sprzączkę do pasa i zapinkę żelazną.

Inwentarz:

1. Kilkadziesiąt ułamków naczyń, przeważnie przepalonych i zniekształconych. Występują tutaj trzy grupy naczyń: a) duże, grubościennie, wykonane z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku, powierzchnia ich jest najczęściej chropowata, barwy ciemno-brunatnej. Brzegi słabo wychylone (ryc. 188,1, 3, 4, 5) lub proste (ryc. 188,6, 16, 17), brzuśce obrzucane gliną (ryc. 188,17, 24), pokryte ornamentem paznokciowym (ryc. 188,23, 27, 29, 31, 40) lub pionowymi bruzdami (ryc. 188,22, 25, 34). Dna są wyodrębnione (ryc. 188,52, 53), część przydenna często wygładzana. b) fragmenty mniejszych naczyń wykonanych z gliny o bardzo delikatnej domieszce, o powierzchni gładkiej, barwy jasno-brunatnej. W tej grupie ułamków występują ostro profilowane czarki (ryc. 188,7, 10, 13, 14, 30) na stożkowatych, pustych podstawach (ryc. 188,41, 42), jeden okaz zaopatrzony w kolankowate uszko. Zdobione są przeważnie pasmami ukośnych nacięć umieszczonymi na załomie brzuśca. Dalsze ułamki pochodzą od okazu z łagodnym załomem brzuśca (ryc. 188,33), małej czarki o półkulistym brzuścu (ryc. 188,12, 44) i małego naczynka z wychylonym na zewnątrz brzegiem, wydętym brzuścem i wyodrębnionym dnem (ryc. 188,15). Ornamentyka, prócz wspomnianej wyżej, składała się z pionowych bruzd ułożonych w grupy (ryc. 188,35), poziomych żłobków, gęsto rozmieszczonych (ryc. 188,36), ukośnych nacięć i pionowych żłobków przedzielonych poziomą bruzdą (ryc. 188,39), c) 14 ułamków naczyń toczonych na kole, powierzchnia gładka wykazuje widoczne ślady toczenia, barwa powierzchni siwa i popielato-brunatna, m. in. 3 ułamki brzegów, jeden z płaską listwą poniżej krawędzi (ryc. 188,18), drugi wychylony nieco na zewnątrz z krawędzią lekko zgrubiałą (ryc. 188,19), zdobione ułamki środkowych partii, jeden z naczyń o ostrym załomie brzuśca, zdobiony pojedynczą linią falistą (ryc. 188,38), drugi zdobiony pasmami poziomych, krótkich, ukośnych nacięć oraz ułamek grubego, wyodrębnionego dna (ryc. 188,43). Nr kat. 1950/1885.

2. Fragment zapinki z podwiniętą nóżką, bardzo źle zachowany, prawdopodobnie zapinka kuszowatej (ryc. 189,5). Nr kat. 1950/1882.

3. Półkolista sprzączka do pasa osadzona w okuciu końca pasa wykonanego z prostokątnej blachy zwiniętej naokoło osi kolca (ryc. 189,3). Nr kat. 1950/1882.

4. Żelazna igła do szycia z uszkiem. Wymiary: dług. 8,7 cm, (ryc. 189,1). Nr kat. 1950/1881.

5. Szpila żelazna z końcem zwiniętym w uszko. Wymiary: dług. ok. 4,5 cm, (ryc. 189,2). Nr kat. 1950/1881.

6. Część żelaznego wisiora kapsułkowatego (ryc. 189,4). Nr kat. 1950/1883.

7. Łukowato wygięta blaszka żelazna (ryc. 189,7). Nr kat. 1950/1883.

8. Część dwustożkowatego przęślika glinianego przepalonego, z silnie spękaną powierzchnią (ryc. 189,6). Nr kat. 1950/1884.

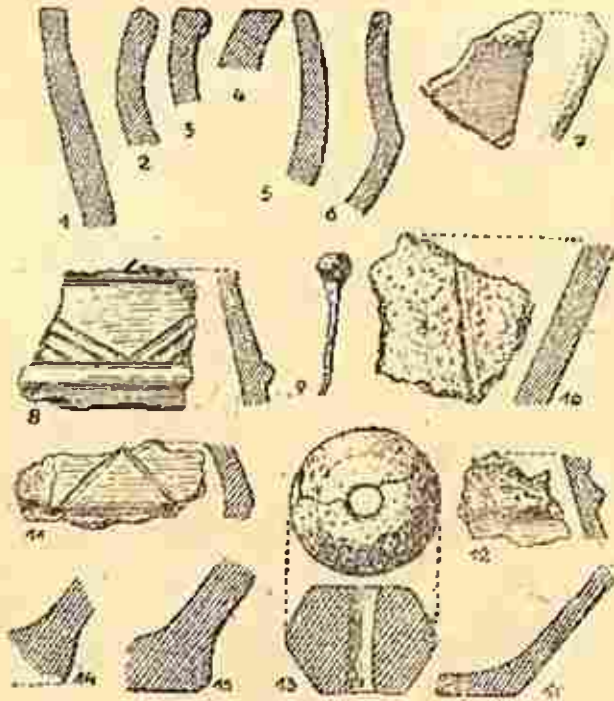
9. Ząb grzebienia kościanego. Wymiary: dług. 1,9 cm, szer. 0,3 cm. Nr kat. 1950/1884.

palenia. Wymiary: śred. 5,6 cm, wys. 2,8 cm, śred. otw. 0,8 cm (ryc. 192,13). Nr kat. 1950/1892.

4. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/1890.

Grób 110 (popielnicowy) — ar 52.

— W warstwie marglu na głębokości 50 cm pod powierzchnią współczesną wystąpiła okrągła jama o średnicy 34 cm. Zabarwienie jej było białe-żółte, szarawe i popielate. Po dokonaniu przekroju można

Ryc. 192. Zawartość grobu 109. 1—8, 10—12, 14—16. Ułamki naczyń, 9. Nit żel., 13. Przęślik gliniany. 1/2 w. n. — Fig. 192. Contenu de la tombe No 109. 1—8 10—12, 14—16. Fragments de vases, 9. Clou en fer, 13. Fusaïole en argile. 1/2 gr. nat.

było wyodrębnić jamę kształtu w przybliżeniu workowatego; największa głębokość ok. 46 cm od powierzchni grobu. Dolna część jamy wypełniona była ziemią jasno-popielatą, a wierzchołek białym piaskiem, przemieszanym z szarym marglem. Na głębokości 18 cm od powierzchni plamy stała popielnica, której dno spoczywało na warstwie białego piasku, otoczona z góry i z boków bardzo dużą ilością przepalonych naczyń i fragmentów naczyń (ryc. 193). Kości występowały nie tylko w popielnicy, lecz również poza nią. Od strony północno-zachodniej znajdował się grot oszczepu opierający się tuleją o brzeg popielnicy. W popielnicy wśród kości znaleziono gwóźdź żelazny, kółko żelazne i sprzączkę do pasa.

Inwentarz:

1. Szerokotworowc, dwustożkowate naczynie (popielnica) o wysoko umieszczonym załomie. Brzeg naczynia prosty, niewyodrębniony. Podstawa lekko wyodrębniona, powierzchnia naczynia chropowata z wyjątkiem partii przybrzożnej; barwa żółtawo-szara. Wymiary: śred. 31,3 cm, wys. 23,7 cm, śred. otw. 29 cm, dno 16 cm (ryc. 195,1). Nr kat. 1950/1897.

2. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/1896.

3. Fragmenty kilku dużych, ostro profilowanych czarek na stożkowatych podstawach, w tym jedna zdobiona pasmem ukłónych nacięć na załomie brzuśca (ryc. 195,2—4,6—8); wszystkie przepalone i zdeformowane. Ułamek czarki z brzuścem półkulistym (ryc. 195,5). Kilka ułamków mniejszych naczyń cienkościennych. Nr kat. 1950/1895.

4. Długi, żelazny grot oszczepu z długim, liściowatym ostrzem i zaznaczonym wyraźnie żeberkiem środkowym. Długa, smukła tulejka u nasady ostrza posiada przekrój rombowski, u wylotu kolisty. Tulejka zaopatrzona jest w nit. Wymiary: dług. 41,6 cm, szer. ostrza 5,6 cm, śred. tulei 1,6 cm (ryc. 195,10). Nr kat. 1950/1899.

5. Półkolista, żelazna sprzączka do pasa wykonana z czworokątnej w przekroju sztabki. Wymiary: dług. 3,7 cm, szer. 3 cm, dług. kolca 3,2 cm (ryc. 195,9). Nr kat. 1950/1898.

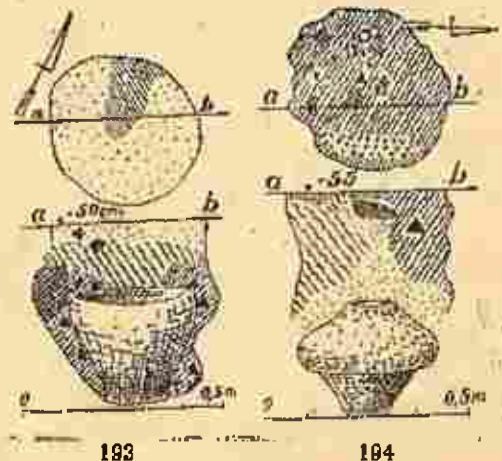
6. Żelazne kółko wykonane z drutu o przekroju okrągłym. Wymiary: śred. 4 cm, śred. przekroju 0,5 cm (ryc. 195,11). Nr kat. 1950/1898.

Grób 111 (popielnicowy) — ar 111.

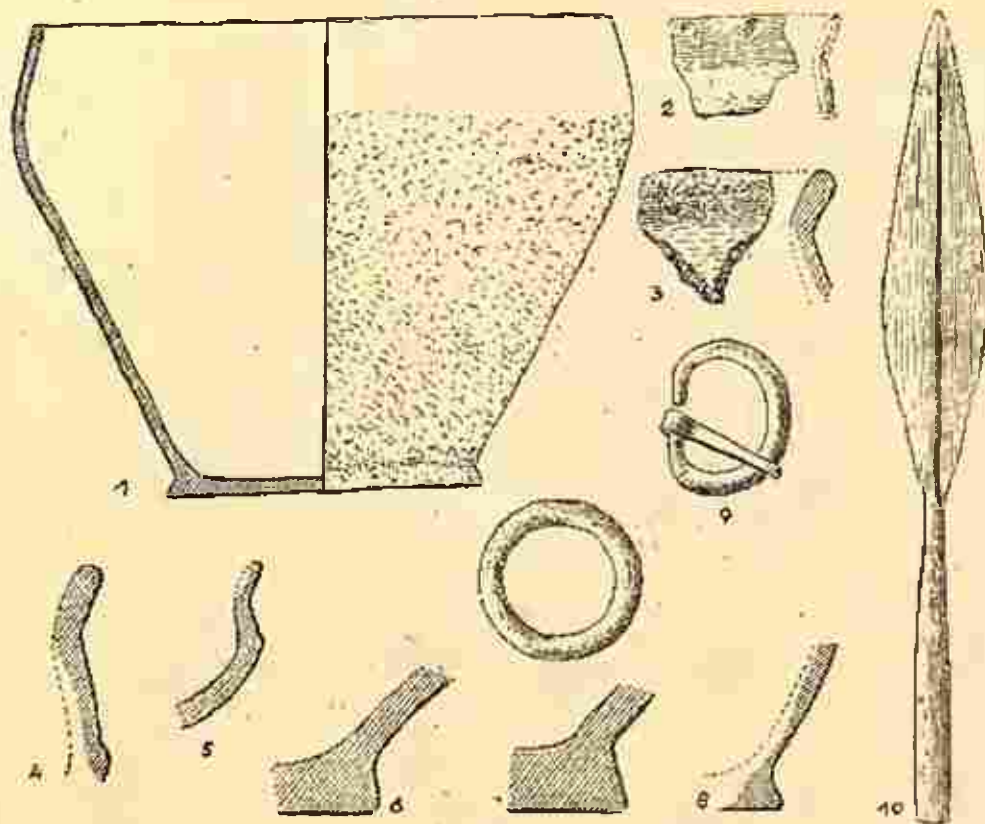
W warstwie marglu na głębokości 55 cm pod powierzchnią współczesną wystąpiła plama w kształcie kolistym o średnicy 38 cm, zabarwienie plamy ciemno-brunatne. Po dokonaniu przekroju pionowego można było wyodrębnić jamę, o głębokości 25—29 cm. Wierzch jamy pokryty był cienką warstwą ciemno-brunatnej ziemi. W górnej północnej części jamy, tuż pod powierzchnią, znajdowało się skupienie kilku większych, spalonych skorup. Reszta skorup była rozrzucona w jamie bez wyraźnego układu. Popielnica spoczywała w dolnej części jamy i była nakryta naczyniem odwróconym do góry dnem. Popielnica wypełniona była przemytymi kośćmi spalonymi. Poza popielnicą znaleziono dwa żelazne groty oszczepów, sprzączkę do pasa i stopione szkło (ryc. 194).

Inwentarz:

1. Naczynie (popielnica) z wysoko umieszczonym łagodnym załomem brzuśca i nie wyodrębnioną szyjką; brzeg wychylony lekko na zewnątrz. Powierzchnia naczynia chropowata, z wyjątkiem części przybrzożnej, barwy żółto-szarej. Wymiary: śred. 24,6 cm.

Ryc. 193—194. Plany i przekroje grobów 110 i 111. Fig. 193—194. Plans et coupes des tombes 110 et 111.

Ryc. 195. Zawartość grobu 110. 1. Popielnica, 2-8. Ułamki naczyń, 9. Sprzączka żel., 10. Grot żel., 11. Kółko żel. 1 i 10 w $\frac{1}{4}$ w. n., reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 195. Contenu de la tombe No 110. 1. Urne cinéraire, 2-8. Fragments de vases, 9. Boucle de ceinture en fer, 10. Pointe de lance en fer, 11. Anneau en fer. 1 et 10 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

wys. 17,7 cm, śred. otw. 22 cm, dno 12 cm (ryc. 196,3).
Nr kat. 1950/1900.

2 Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/1901.

3. Szerokotworowe naczynie, w przybliżeniu dwusłożkowe, o łagodnym załamie brzuśca, silnie przewężone w dolnej części, z brzegiem lekko wychylonym do wnętrza. Powierzchnia naczynia szorstka, zdobiona do $\frac{2}{3}$ wysokości pasmami bruzd wykonanymi narzędziem grzebykowatym. Barwa powierzchni żółto-szara. Wymiary: śred. 35 cm, wys. 18,2 cm, śred. otw. 34 cm, dno 12 cm (ryc. 196,1). Nr kat. 1950/1902.

4. Fragmenty dużej, ostro profilowanej czarki (ryc. 196,4) i drugiej z półkulistym brzuścem, wychylonym na zewnątrz brzegiem i małym, kolankowato zgiętym uszkiem pod krawędzią (ryc. 196,5) oraz ułamki innych naczyń (ryc. 196,2). Wszystkie silnie przepalone i zniekształcone. Nr kat. 1950/1909.

5. Żelazny grot oszczepu z lancetowatym ostrzem i ze słabo zaznaczonym żeberkiem środkowym. Tulejka krótka o przekroju kolistym, niedokuta. Wymiary: długość 19,2 cm, szer. ostrza 3,8 cm, śred. tulejki 2,4 cm (ryc. 196,7). Nr kat. 1950/1905.

6. Żelazny grot oszczepu z liściowatym ostrzem i ostrym żeberkiem środkowym. Tulejka krótka, u nasady ostrza posiada przekrój rombowski, u wylotu kolisty. Wymiary: długość 18,3 cm, szer. 3,4 cm, średn. tulejki 1,8 cm (ryc. 196,8). Nr kat. 1950/1906.

7. Nóż żelazny z trzpieniem wyodrębnionym jednostronnie od strony tyła. Głownia posiada szeroką strudżinę. Wymiary: długość 14,5 cm, szer. 1,8 cm (ryc. 196,6). Nr kat. 1950/1903.

8. Półkolistą, żelazną sprzączką do pasa wykonaną ze sztabki o przekroju rombowski. Wymiary: długość 4,8 cm, szer. 3,2 cm, długość kolca 3,4 cm (ryc. 196,9). Nr kat. 1950/1903.

9. Duża ilość silnie stopionego szkła (stopione naczynie?). Nr kat. 1950/1908.

10. Oselka z jasnego piaskowca nosząca ślady użytkowania. Wymiary: długość 11,6 cm, szer. 3,6 cm, wys. 2,1 cm (ryc. 196,10). Nr kat. 1950/1907.

Grób 112 (popielnicowy) — ar 88.

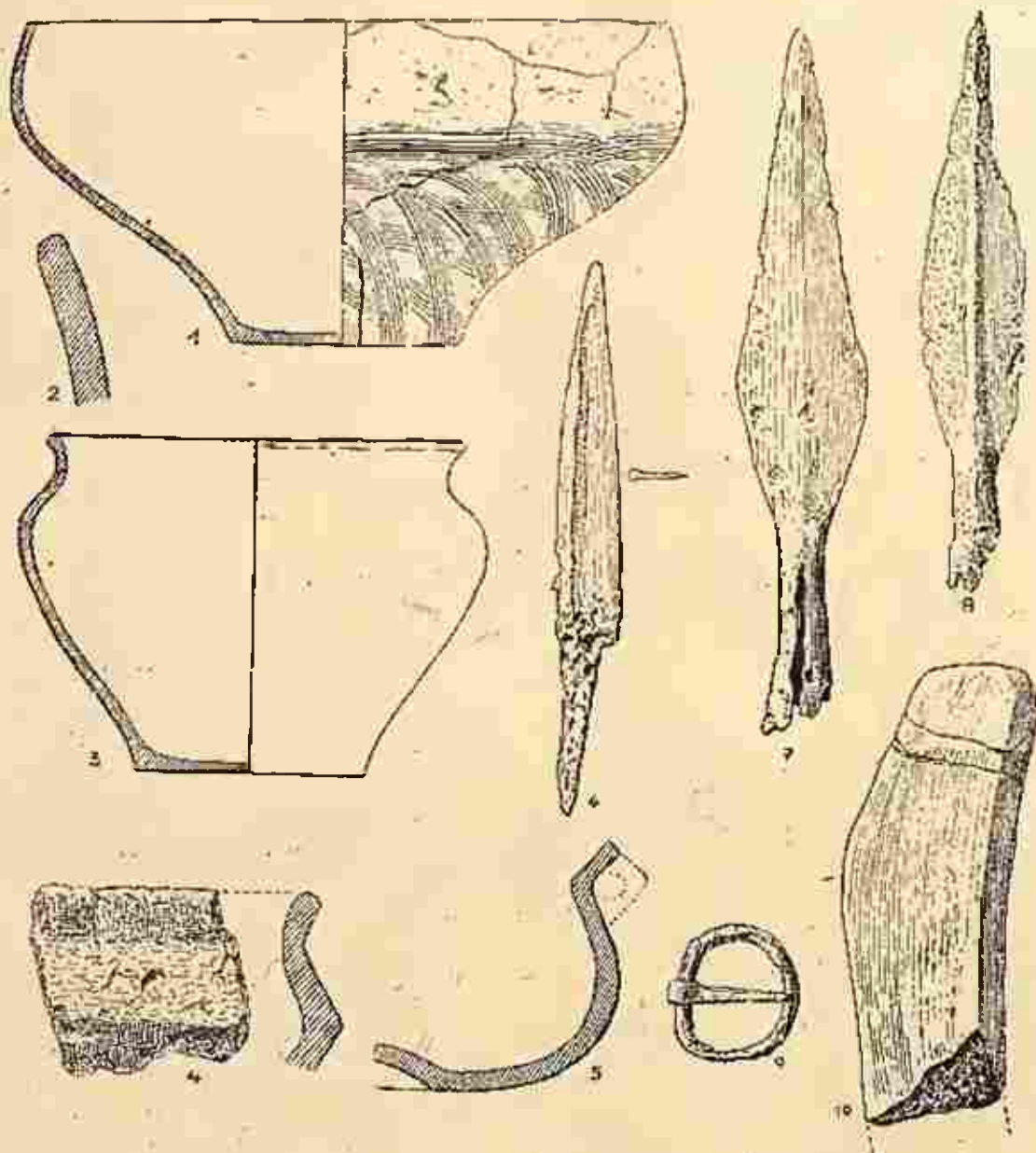
Na głębokości 20 cm pod powierzchnią współczesną ukazała się popielnica tkwiąca w warstwie białego piasku. Ponad nią znajdowała się duża ilość przepalonych skorup. W popielnicy leżały kości zmieszane z brunatną ziemią. Poza popielnicą znaleziono przęślik gliniany, nóż żelazny i szydło żelazne. Grób został prawdopodobnie zniszczony w górnej części.

Inwentarz:

1. Naczynie (popielnica) z beczułkowatym brzuścem, krótka, zwężająca się szyjką i brzegiem wychylonym lekko na zewnątrz. Brzusiec zdobiony ukośnymi bruzdami, powierzchnia szorstka, z wyjątkiem szyjki brzegu. Barwa jasno-brunatna. Wymiary: śred. 25,7 cm, wys. 22 cm, śred. otw. 23,5 cm, dno 14 cm (ryc. 197,1). Nr kat. 1950/1914.

2. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/1911.

3. Dwusłożkowe naczynie z lekko wyodrębnioną podstawą i wychylonym na zewnątrz brzegiem; powierzchnia naczynia chropowata i nierówna, barwa

Ryc. 196. Zawartość grobu 111. 1. Szerokootworowe naczynie, 3. Popielnica, 2 i 4—5. Ułamki naczyń, 6. Nóż żel., 7—8. Groty żel., 9. Sprzączka żel., 10. Osełka kam. 1 i 3 w $\frac{1}{4}$ w. n., reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 196. Contenu de la tombe No 111. 1. Vase en argile, 2 et 4—5. Fragments de vases, 3. Urne cinéraire, 6. Couteau en fer, 7—8. Pointes de lance en fer, 9. Boucle de ceinture en fer, 10. Aiguiseur en pierre. 1 et 3 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

jasno-brunatna. Wymiary: śred. 19,2 cm, wys. 16,5 cm, śred. otw. 18,5 cm, dno 11,4 cm (ryc. 197,4). Nr kat. 1950/1916.

4. Czarka profilowana na podstawie pierścieniowatej prostej, z lekko wychylonym na zewnątrz brzegiem; powierzchnia gładka, barwy szaro-brunatnej. Wymiary: śred. 16,2 cm, wys. 12 cm, śred. otw. 15,8 cm, dno 8,6 cm (ryc. 197,3). Nr kat. 1950/1915.

5. Czarka z silnie wyodrębnioną podstawą, z brzuścem o łagodnym załomie i brzegiem wychylonym lekko na zewnątrz; powierzchnia gładka, barwy jasno-brunatnej. Wymiary: śred. 15,5 cm, wys. 13,5 cm, dno 7,2 cm (ryc. 197,2). Nr kat. 1950/1917.

6. Ułamki silnie przepalonych i zdeformowanych naczyń: a) ułamki dwustożkowatego naczynia o niewyodrębnionym brzegu, wykonanego z gliny z domieszką grubocziarnistą (ryc. 197,5), b) wyodrębniona

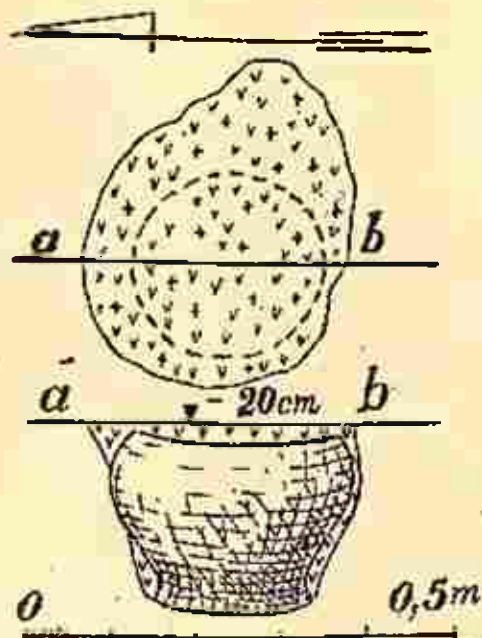
podstawa naczynia grubościennego (ryc. 197,11), c) ułamki naczyń cienkościennych (ryc. 197,8 i 9) i d) ułamki naczyń wykonanych z gliny z domieszką drobnoziarnistą; powierzchnia gładka, barwa szara (ryc. 197,7). Nr kat. 1950/1910.

7. Nóż żelazny z szeroką głownią, noszącą silne ślady zużycia, dwustronnie wyodrębnioną od strony trzpienia. Wymiary: dług. 13,2 cm, szer. 2,5 cm, szer. 2,5 cm, szer. trzpienia 0,4 cm — 0,7 cm (ryc. 197,6). Nr kat. 1950/1918.

8. Iгла żelazna z uszkiem, oba końce odłamane. Wymiary: dług. zachowana 8,2 cm (ryc. 197,8). Nr kat. 1950/1919a.

9. Stopione przedmioty brązowe i szklane m. fragmenty zapinki brązowej, mianowicie część wpiętych i grzebień. Nr kat. 1950/1913.

10: Prześlik gliniany, dwustożkowaty z płytkimi

Ryc. 198. Plan i przekrój grobu 113. — Fig. 198. Plan et coupe de la tombe No 113.

8. Ułamki zapinki brązowej z 3 grzebykami; zniekształcona w ogniu (ryc. 199,3). Nr kat. 1950/1922.

9. Stopione przedmioty z białego i seledynowego szkła. Nr kat. 1950/1922.

Grób 114 (popielnicowy) — ar 65.

Na głębokości około 15 cm pod powierzchnią wspólną pojawiła się ciemno-brunatna plama. Pod nią, na głębokości 19 cm, ukazał się brzeg popielnicy. Ponad nią zalegała zbita masa przepalonych naczyń. Spalone kości ludzkie ściśle wypełniały popielnicę. Jama w profilu posiadała kształt w przybliżeniu lejkiowaty. Spód jamy sięgał do brzegów popielnicy, na wysokość jej brzuśca (ryc. 200). Popielnica tkwiła dolną częścią w warstwie marglu.

Inwentarz:

1. Naczynie (popielnica) z brzuścem w przybliżeniu kulistym, z wyodrębnioną podstawą, szyjką przewężoną w połowie wysokości i brzegiem wychylnym na zewnątrz; powierzchnia chropowata, z wyjątkiem podstawy i szyjki, barwy żółto-szarej. Wymiary: śred. 21 cm, wys. 23,3 cm, śred. otw. 14,2 cm, dno 12 cm (ryc. 201,3). Nr kat. 1950/1933.

2. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/1926.

3. Ostro profilowana czarka na stożkowatej podstawie, z małym, kolankowato zgiętym uszkiem pod krawędzią. Wymiary: śred. 9 cm, wys. 10 cm, dno 7 cm (ryc. 201,1). Nr kat. 1950/1929.

4. Duża czarka z półkulistym brzuścem i dnem wgniecionym do środka; dno otoczone żłobkiem, brzusiec zdobiony promieniście rozchodzącymi się żłobkami (ryc. 201,4). Nr kat. 1950/1930. Przepalona i zdeformowana.

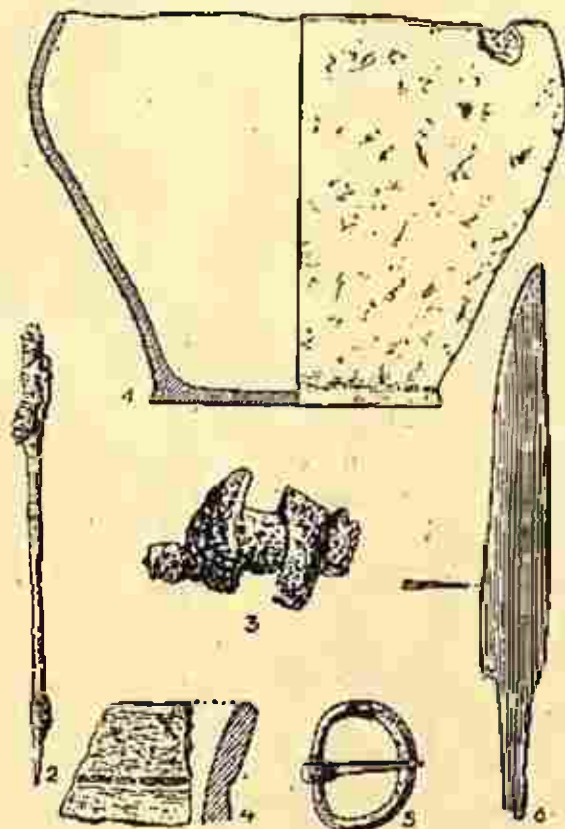
5. Mała, profilowana czarka z półkulistym brzuścem wgniecionym do środka dnem, dno otoczone pojedynczą bruzdą. Poniżej załomu czarka zdobiona jest czterema grupami złożonymi z dotką otoczonego półkulistymi żłobkami, powyżej załomu brzuśca przebiega pozioma bruzda. Przepalona i zniekształcona

Wymiary: wys. 4,8, śred. otw. 11,5 cm, dno 3,7 cm (ryc. 201,2). Nr kat. 1950/1931.

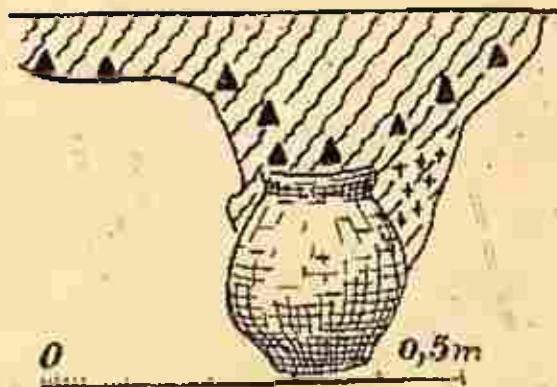
6. Czarka z ostrym załosem i brzegiem wychylnym na zewnątrz. Przepalona i zniekształcona (ryc. 201,5). Nr kat. 1950/1932.

7. Ułamki naczyń przepalonych i zniekształconych a) część wyodrębnionego dna naczynia grubociennego (ryc. 201,6), b) fragment ostro profilowanej czarki. Nr kat. 1950/1934.

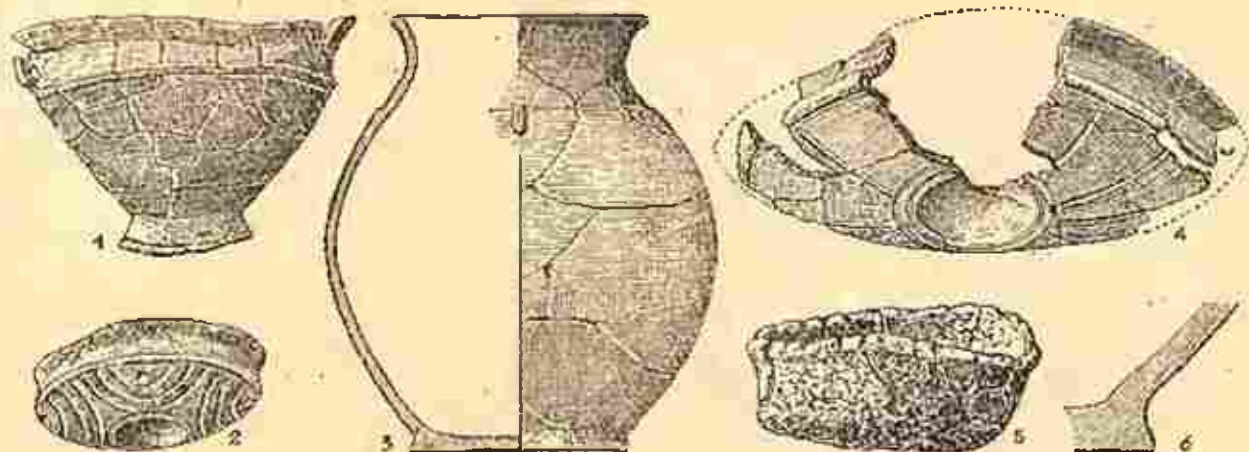
8. Ułamek zniszczonego przedmiotu brązowego i kulka stopionego brązu. Nr kat. 1950/1922.

Ryc. 199. Zawartość grobu 113. Popielnica, 2. Fragment igły żel., 3. Zapinka brąz., 4. Ułamek naczynia, 5. Zdobiona żel., sprzączka do pasa, 6. Nóż żel. 1 w 1/4 w. n. reszta w 1/2 w. n. — Fig. 199. Contenu de la tombe No 113. 1. Urne cinéraire, 2. Fragment d'une aiguille en fer, 3. Fibule en bronze, 4. Tesson, 5. Boucle de ceinture en fer, 6. Couteau en fer. 1 en 1/4, le reste en 1/2 gr. nat.

Ryc. 200. Przekrój jamy grobowej 114. — Fig. 200. Coupe de la tombe No 114.

Ryc. 201. Naczynia z grobu 114. 1—5 w $\frac{1}{4}$, 6 w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 201. Vases de la tombe No 114. 1—5 en $\frac{1}{4}$, 6 en $\frac{1}{2}$ g. nat.

9. Stopione szkło — resztki naczynia szklanego(?).
Nr kat. 1950/1927.

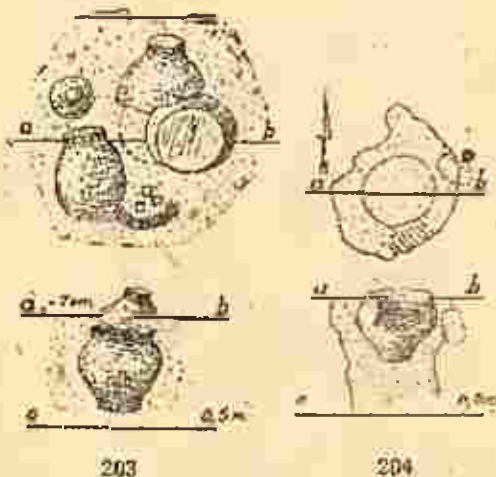
Grób 115 — ar 87.

Grób składał się z jamy charakterystycznej dla grobów popielnicowych, lecz nie zawierał popielnicy. Kości czyste, nieprzemieszane ze szczątkami słosu, spoczywały na dnie jamy. Wśród nich znaleziono ułamki przepalonych naczyń, sprzączkę żelazną, ułamki nożyc żelaznych(?) oraz innych przedmiotów żelaznych i szklanych.

Inwentarz:

1. Kilkanaście ułamków naczyń przepalonych i zniekształconych, wśród nich wyróżnić można:
a) brzeg i części środkowe naczynia wykonanego z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku, o powierzchni szorstkiej, z wyjątkiem brzegu, barwy żółto-szarej (ryc. 202,1), b) ostro profilowanej czarki (ryc. 202,4). Nr kat. 1950/1935.

2. Fragmenty silnie zniszczonych przedmiotów żelaznych m. in.: a) fragment sprzączki do pasa z cukierniczym końcem pasa (ryc. 202,2) oraz b) część głowni za-

Ryc. 203—204. Plany i przekroje grobów 116 i 118. — Fig. 203 et 204. Plans et coupes des tombes No 116 et 118.

pewne nożyc (ryc. 202,3). Nr kat. 1950/1937.

3. Stopiony paciorek szklany. Nr kat. 1950/1937.

4. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/1936.

Grób 116 (popielnicowy) — ar 88.

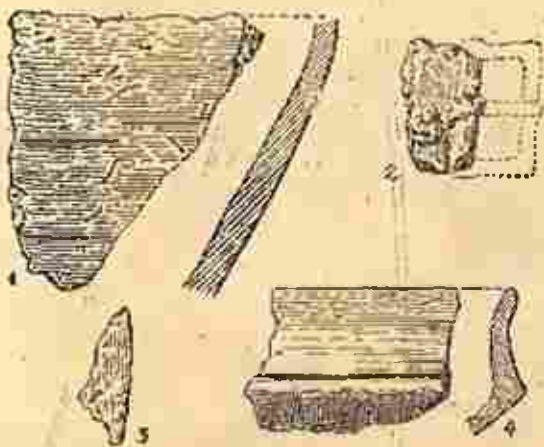
Na głębokości 7 cm pod powierzchnią wystąpiło skupienie przepalonych naczyń i skorup. Pod naczyniami na głębokości 24 cm znajdowała się popielnica wkopana w biały piasek. Śladów słosu obok popielnicy nie stwierdzono. Wewnątrz popielnicy kości występowały począwszy od krawędzi naczynia. W popielnicy znaleziono stopione szkło, nóż żelazny i inne silnie zniszczone przedmioty żelazne i brązowe (ryc. 202).

Inwentarz:

1. Popielnica z brzuścem w przybliżeniu kulistym, z wyodrębnioną podstawą i wychylnym na zewnątrz brzegiem. Powierzchnia chropowata, z wyjątkiem partii brzegowej i przydennej. Wymiary: śred. 22,8 cm, wys. 19,5 cm, śred. otw. 17,5 cm, dno 11,3 cm (ryc. 205,1). Nr kat. 1950/1938.

2. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/1947.

3. Ostro profilowana czarka zdobiona w dolnej części brzuśca grupami pionowych żłobków oraz jed-

Ryc. 202. Zawartość grobu 115. 1 i 4. Ułamki naczyń, 2. Fragment sprzączki żel., 3. Część głowni nożyc. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 202. Contenu de la tombe No 115. 1 et 4. Fragments de vases, 2. Boucle de ceinture en fer, 3. Fragment de ciseaux en fer. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

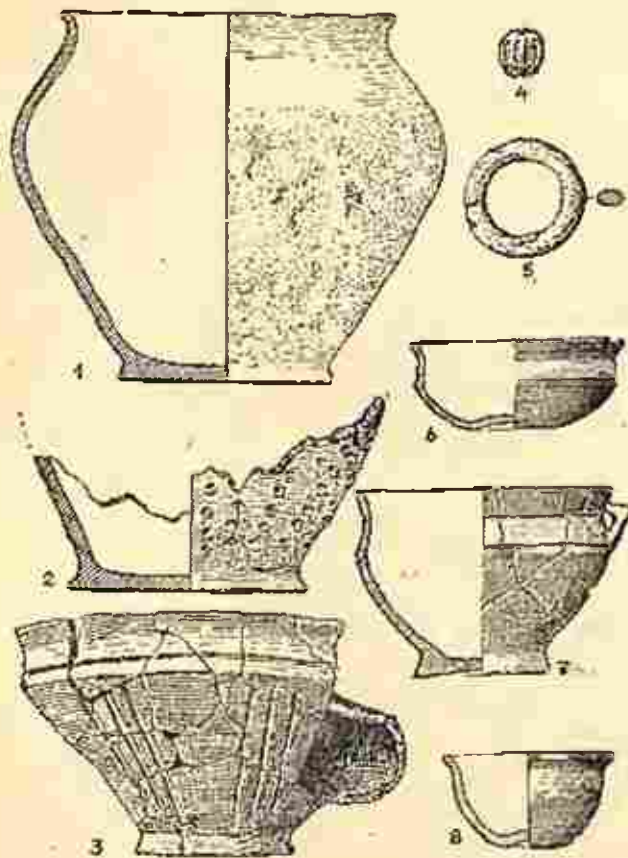

Fig. 205. Zawartość grobu 116. 1. Popielnica, 2—3 i 6—8. Naczynia, 4. Paciorek melonowaty, 5. Kółko brązowe. 1, 3, 6—8 w $\frac{1}{4}$ w. n., reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 205. Contenu de la tombe No 116. 6. Urne cinéraire. 2—3 et 6—8, Vases rituels, 4. Perle en verre, 5. Anneau en bronze. 1, 3 et 6—8 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

na poziomą powyżej załomu. Przepalona i zdeformowana. Wymiary: śred. 19,5 cm, wys. 12 cm, dno 7,8 cm (ryc. 205,3). Nr kat. 1950/1940.

4. Mała czarka z półkulistym brzuścem, wgniecionym do wnętrza dnem, słabo wyodrębnioną szyjką i wychylonym na zewnątrz brzegiem. Powierzchnia gładka, barwy jasno-brunatnej. Wymiary: śred. 7,6 cm, wys. 5 cm, śred. otw. 9 cm, dno 3 cm (ryc. 205,8). Nr kat. 1950/1941.

5. Czarka z półkulistym brzuścem, wgniecionym do środka dnem, wyodrębnioną szyjką i wychylonym na zewnątrz brzegiem. Powierzchnia gładka, barwy jasno-brunatnej. Wymiary: śred. 11 cm, śred. otw. 11,3 cm, wys. 4,5 cm, dno 4,5 (ryc. 205,6). Nr kat. 1950/1939.

6. Dolna partia naczynia wykonanego z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku, z wyodrębnioną podstawą; powierzchnia chropowata, jasno-brunatnej barwy, pokryta ornamentem paznokciowym (ryc. 205,2). Wymiary: śred. dna 12,5 cm. Nr kat. 1950/1942.

7. Fragmenty przepalonych i zniekształconych naczyń, m. in. ułamki ostro profilowanych czarek, m. in. z kolankowatym uszkiem pod krawędzią (ryc. 205,7). Nr kat. 1950/1943.

8. Fragmenty silnie zniszczonego żelaznego okucia szkatułki drewnianej. Nr kat. 1950/1944.

9. Ułamek żelaznego noża. Nr kat. 1950/1944.

10. Sprężyna zapinki brązowej. Nr kat. 1950/1944.

11. Kółko brązowe o przekroju owalnym. Wymiary:

śred. 3,2 cm, szer. taśmy 0,5 cm, grubość 0,4 cm (ryc. 205,5). Nr kat. 1950/1944.

12. Uszkodzony paciorek melonowaty (ryc. 205,4). Nr kat. 1950/1945.

Grób 117 (jamowy) — ar 88.

Na głębokości 10 cm pod powierzchnią współczesną wystąpiło skupienie skorup i kości, spoczywające w warstwie jasno-popielatej ziemi. Miąższość warstwy wynosiła około 6—10 cm. Było to prawdopodobnie dno zniszczonego grobu jamowego.

Inwentarz:

1. Kilkadziesiąt ułamków przepalonych i zniekształconych naczyń, m. in. a) kilka fragmentów naczynia grubościennego wykonanego z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku; podstawa i szyjka naczynia wyodrębniona, brzeg wychylony lekko na zewnątrz. Na granicy szyjki i brzuśca ornament w postaci linii zygzakowatej, powierzchnia naczynia chropowata, barwy brunatnej (ryc. 206,1), b) ułamki ostro profilowanych czarek (ryc. 206,3—5) oraz ułamki naczyń o wyodrębnionej podstawie (ryc. 206,6 i 7).

2. Żelazny wisior w kształcie wiaderka, silnie zniszczony rdzą (ryc. 206,2). Nr kat. 1950/1949. Wymiary: wys. 2 cm.

3. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/1948.

Grób 118 (popielnicowy) — ar 97.

Grób odkryto w zniszczonej części cmentarzyska tuż pod cienką warstwą piasku. Wokół popielnicy zaobserwowano ciemniejszą, kolistego kształtu plamę o średnicy około 37 cm. Plama posiadała zabarwienie w przybliżeniu popielate. Obok popielnicy, tuż przy załamie brzuśca, spoczywała przechylona na bok miseczka gliniana, zdeformowana w ogniu. W miseczce znaleziono igłę, sprężynę do zamka szkatułki, klucz i okucie zamka oraz silnie zniekształconą zapinkę brązową i kapturki na sprężynę drugiej zapinki. W popielnicy znaleziono niewielką liczbę kości, a kilka małych kosteczek leżało poza popielnicą (ryc. 204).

Inwentarz:

1. Naczynie z wydętym brzuścem i wyodrębnioną podstawą, brzeg prosty, niewychylony, powierzch-

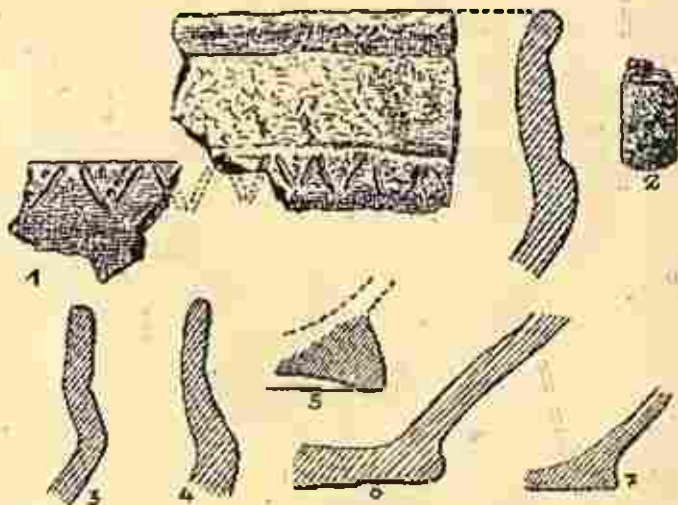

Fig. 206. Zawartość grobu 117. 1 i 3—7. Ułamki naczyń, 2. Wisior w kształcie wiaderka żel. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 206. Contenu de la tombe No 117. 1 et 3—7. Fragments de vases, 2. Pendeloque en fer en forme de seau. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

nia chropowata, wyjątek stanowi partia przybrzeżna, barwa jasno-brunatna. Wymiary: śred. 21,7 cm, wys. 18,5 cm, śred. otw. 18,2 cm, dno 9,6 cm (ryc. 207,1). Nr kat. 1950/1951.

2. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/1956.

3. Ułamek malej czarki z półkulistym brzuścem, lekko wyodrębnioną szyjką i prostym brzegiem. Wymiary: wys. ok. 4,5 cm (ryc. 207,2). Nr kat. 1950/1955.

4. Zapinka brązowa z kapturkami na sprężynę, silnie zniekształcona wskutek działania ognia i kapturek drugiej zapinki (ryc. 207,5). Nr kat. 1950/1957.

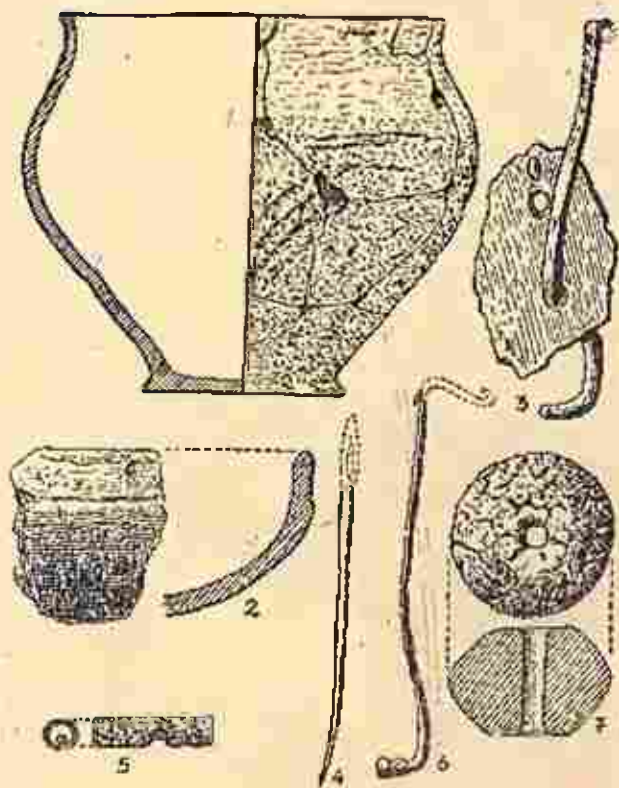
5. Silnie uszkodzone żelazne okucie zamka skrzynki drewnianej. Wymiary: dług. zach. 5,6 cm, szer. 3,8 cm (ryc. 207,3). Nr kat. 1950/1953.

6. W jednym z otworów okucia tkwi klucz wykonany z taśmy żelaznej. Wymiary: dług. 10 cm (ryc. 207,3). Nr kat. 1950/1953.

7. Sprężyna do zamka szkatułki wykonana z taśmy żelaznej. Wymiary: dług. 11,5 cm (ryc. 207,6). Nr kat. 1950/1953.

8. Żelazna igła z uszkiem. Wymiary: dług. zach. 7,7 cm (ryc. 207,4). Nr kat. 1950/1952.

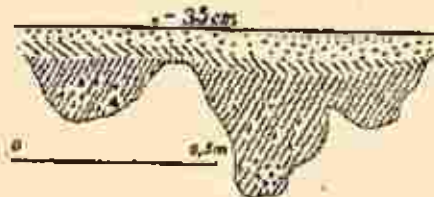
9. Dwustożkowy przezłik gliniany z zagłębieniem przy otworze, powierzchnia spękana, barwy popielatej, przepalony. Wymiary: śred. 3,9 cm, wys. 2,8 cm, śred. otw. 0,7 cm (ryc. 207,7). Nr kat. 1950/1954.

Ryc. 207. Zawartość grobu 118. 1. Popielnica, 2. Ułamek czarki, 3. Część okucia zamka i klucz żel., 4. Igła żel., 5. Fragment zapinki brązowej, 6. Żel. sprężyna do zamka szkatułki, 7. Przezłik gliniany. 1 w 1/4 w. n., reszta w 1/2 w. n. — Fig. 207. Contenu de la tombe No 118. 1. Urne cinéraire, 2. Fragment de vase, 3. Clef et ferrure de serrure en fer, 4. Aiguille en fer, 5. Fragment d'une fibule en bronze, 6. Ressort en fer d'une cassette, 7. Fusairole en argile. 1 en 1/4, le reste en 1/2 gr. nat.

Grób 119 (jamowy) — ar 52.

Na głębokości 40 cm pod powierzchnią współczesną ukazała się duża plama owalnego kształtu. Długość jej wynosiła około 100 cm. W przekroju pionowym wyodrębniono jamę składającą się z dwóch zagłębień, północnego o głębokości około 15 cm i południowego, głębszego — 35 cm. Wypełnisko jamy sta-

Ryc. 208. Profil jamy grobowej 119. — Fig. 208. Coupe de la tombe No 119.

nowiła ciemno-brunatna ziemia. W obu zagłębieniach znajdowały się kości, główne skupienie umieszczone było na dnie zagłębień. Oprócz kości w zagłębieniu północnym znaleziono nieliczne skorupy (ryc. 208).

Inwentarz:

1. Kilka małych, przepalonych i zniekształconych skorup. Nr inw. 1950/222.

2. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/1958.

Grób 120 (jamowy) — ar 53.

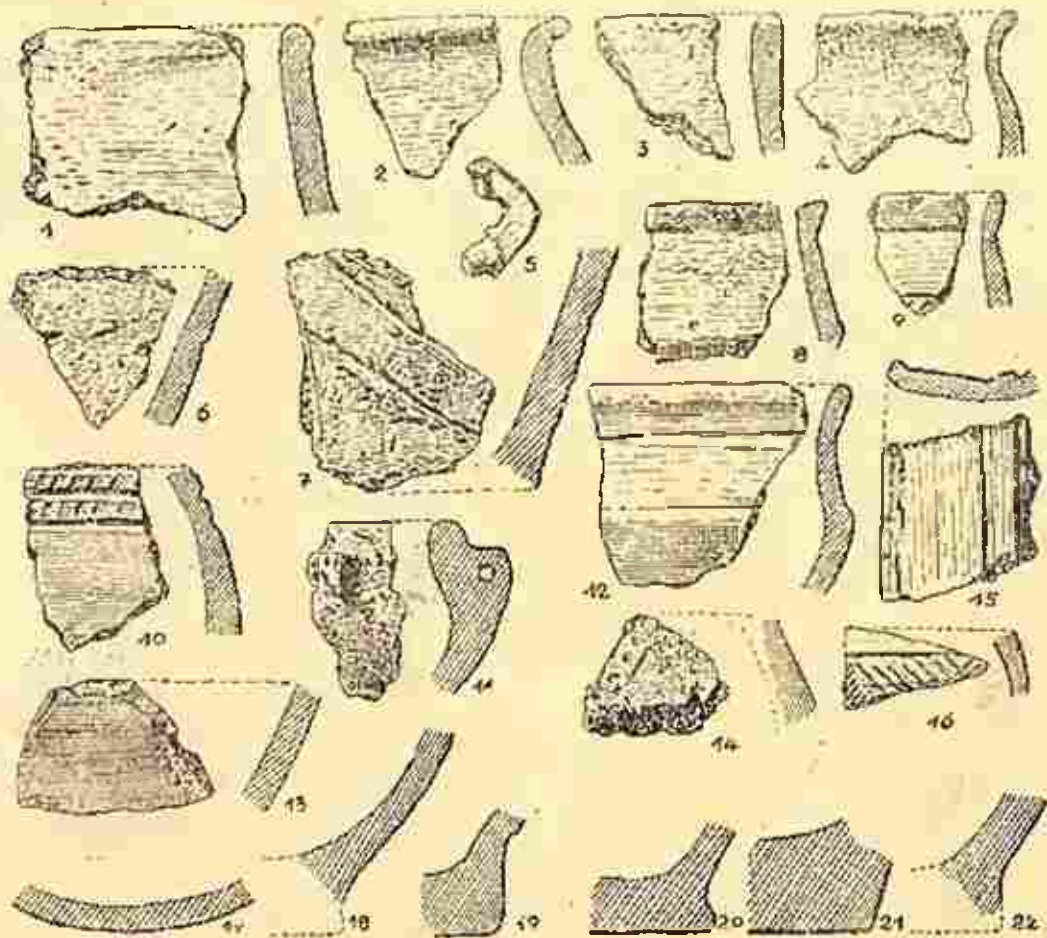
Na głębokości 40 cm pod powierzchnią współczesną wystąpiła jama o zabarwieniu jasno-popielatym. Kontury jamy nie były uchwytnie. Po dokonaniu przekroju pionowego wyodrębniono workowatą jamę o głębokości 32 cm. Północną i środkową część grobu wypełniała ziemia jasno-popielata, górną część jamy i dno wypełniał biały piasek. Nieliczne kości skupiały się w środkowej części jamy tuż pod powierzchnią. Skorupy nie tworzyły wyraźnego skupienia.

Inwentarz:

1. Kilkadziesiąt ułamków naczyń, częściowo przepalonych. Można wśród nich wyróżnić: a) ułamki naczyń wykonanych z gliny z domieszką gruboziarnistą, m. in. części grubego, wyodrębnionego dna (ryc. 209,20) oraz b) skorupy naczyń cienkościennych wykonanych z gliny z drobnoziarnistą domieszką. M. in. są tu ułamki brzegów prostych, niewyodrębnionych (ryc. 209, 1, 3) oraz wychylonych na zewnątrz (ryc. 209,4). Ornament naczyń ograniczał się do ukośnych bruzd pokrywających brzusiec oraz pasm złożonych z ukośnych nacięć (ryc. 209,7). Drugą grupę stanowiły ułamki ostro profilowanych czarek (ryc. 209,8, 12), przy czym w jednym wypadku czarka była zaopatrzona w ucho (ryc. 209,5), i innych mniejszych naczyń (ryc. 209,9, 11, 15). Ornament składał się z pasm dółków ujętych dwustronnie ryłymi liniami (ryc. 209,14), z poziomymi, głębokimi bruzdami i pionowymi nacięciami na polach międzybruzdowych (ryc. 209,16), z ukośnymi, krótkimi żłobkami i bruzdami poziomymi (ryc. 209,16). Nr kat. 1950/1959.

2. Drobne ułamki naczyń tęczonych na kole, barwy szarcej (ryc. 209,13). Nr kat. 1950/1959.

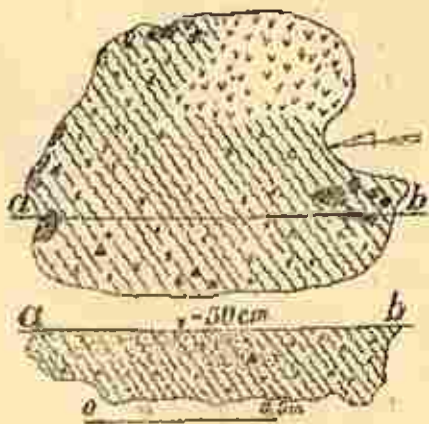
3. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/1960.

Ryc. 209. Ułamki naczyń z grobu 120. — Fig. 209. ($\frac{1}{2}$ w. n.) Fragments de vases de la tombe No 120. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Grób 121 (jamowy) — ar 53.

Na głębokości 50 cm w warstwie szarego piasku wystąpiła plama nieregularnego kształtu o wymiarach 98×45 cm, barwy jasno-popielatej z plamkami spalenizny i węgielków drzewnych. Po dokonaniu przekroju pionowego wyodrębniono jamę nieckowatą o największej głębokości wynoszącej 20 cm. Wypełnisko jamy stanowiła jasno-popielata ziemia przemieszana z drobnymi węgielkami. Północna, górna część jamy wypełniona była jasno-popielatą ziemią przemieszaną z białym piaskiem. Dno jamy opierało

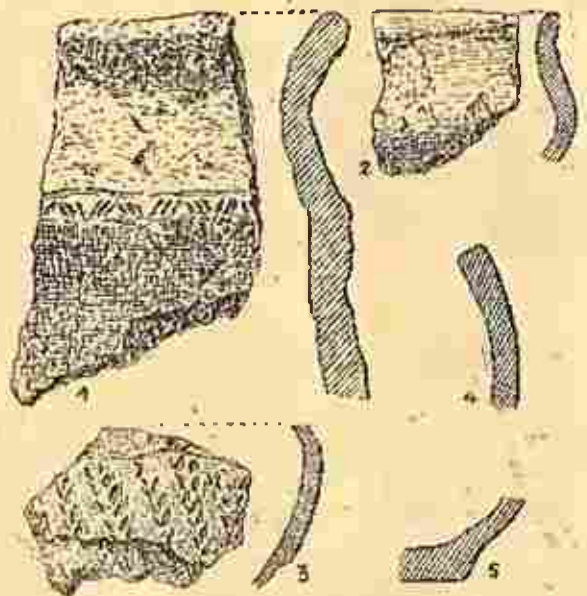

Ryc. 210; Plan i przekrój grobu 121. — Fig. 210. Plan of coupe de la tombe No 121.

się o warstwę białego piasku (ryc. 210). Nieliczne kości występowały w części środkowej jamy, tuż pod powierzchnią. Skorupy znajdowały się na ogół bliżej powierzchni jamy. Był to grób zniszczony.

Inwentarz:

1. Kilkanaście ułamków naczyń, w tym przepalane i zdeformowane. Występują tutaj: a) ułamki na-

Ryc. 211. Ceramika z grobu 121. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 211. Resons de la tombe 121. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

czyń grubościennych, o chropowatej, nierównej powierzchni (ryc. 211,5, 4) oraz b) ułamki naczyń cienkościennych o gładkiej, niejednokrotnie lśniącej powierzchni, barwy jasno-brunatnej. M. in. ułamki dużej, ostro profilowanej czarki, zdobionej na żaluzie brzuśca pasmem ukośnych nacięć (ryc. 211,1), fragmenty małego naczynia o profilu w przybliżeniu esowatym (ryc. 211,2) oraz naczynia zdobionego na brzuścu pionowymi pasmami nakłuc (ryc. 211,3). Nr kat. 1950/1964.

2. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/1963.

Ryc. 212. Ułamki naczyń z grobu 122. 1/2 w. n. — Fig. 212. Tessons de la tombe No 122. 1/2 gr. nat.

Grób 122 (jamowy) — ar 53.

Na głębokości 35 cm pod powierzchnią współczesną wystąpiły nieliczne kości i skorupy, zalegające w warstwie jasno-popielatej ziemi przemieszanej z drobnymi węgielkami. Konturów jamy nie udało się uchwycić zarówno w rzucie poziomym jak i w przekroju pionowym. Jasno-popielata ziemia występowała do głębokości około 75 cm od powierzchni współczesnej. Grób był zniszczony.

Inwentarz:

1. Kilkanaście ułamków naczyń w ogół przepalonych w ogniu. Naczynia grubościenne reprezentowane są przez nieliczne ułamki, resztę stanowią mniejsze naczynia cienkościenne o gładkiej lśniącej powierzchni, m. in. ułamek profilowanej czarki (ryc. 212,1) oraz fragment półkulistej miseczki (ryc. 212,2). Nr kat. 1950/1964.

2. Spalono kości ludzkie. Nr kat. 1950/1965.

Grób 123 (jamowy) — ar 53.

W warstwie białego piasku, na głębokości 90 cm pod powierzchnią wystąpiła płytka jama o miąższości około 5—6 cm, zawierająca jasno-popielatą ziemię. Kształt jamy był kolisty, wymiary wynosiły 30×35 cm. Znalaziono tutaj nieliczne kości oraz skorupy

Inwentarz:

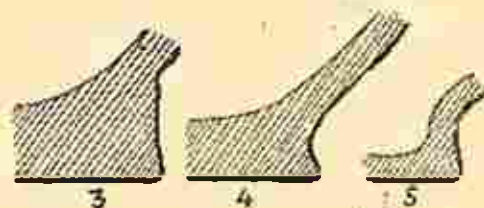
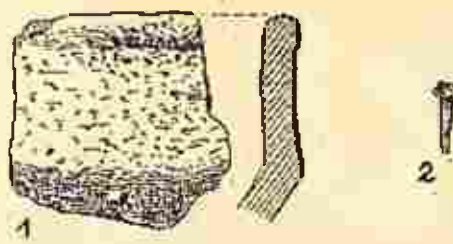
1. Kilkanaście ułamków naczyń, w tym grubościennych, wykonanych z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku, o powierzchni chropowatej, barwy jasno-brunatnej, w postaci ułamków grubych, wyodrębnionych den (ryc. 213,3 i 4) oraz ułamki naczyń cienkościennych (ryc. 213,1), m. in. ułamek stożkowatej podstawy (ryc. 213,5). Nr kat. 1950/1966.

2. Część żelaznego nitu. Wymiary: dług. zachowana 1,2 cm (ryc. 213,2). Nr kat. 1950/1967.

3. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/1968.

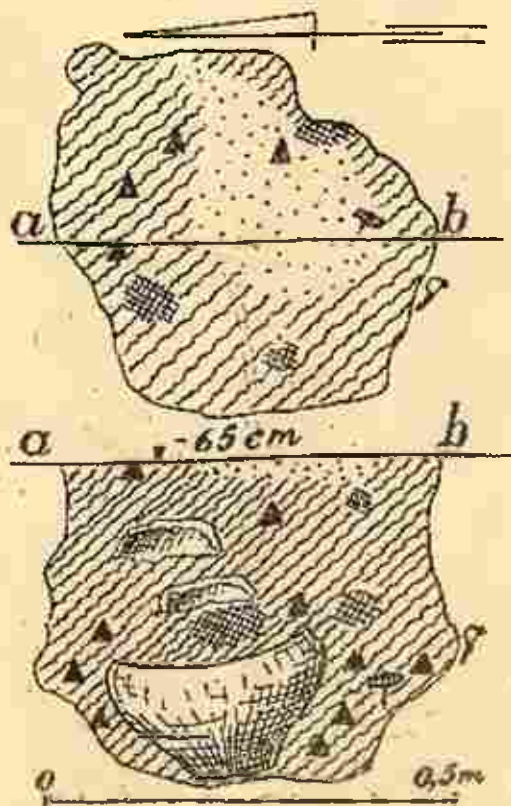
Grób 124 (popielnicowy) — ar 53.

Na głębokości 65 cm pod powierzchnią współczesną wystąpiła nieregularna plama spalenizny przemieszana z węgielkami drzewnymi. Pod nią, na głębokości

Ryc. 213. Zawartość grobu 123. 1 i 3—5. Profile brzegów dolnych części naczyń, 2. Część żel. nitu. 1/2 w. n. — Fig. 213. Contenu de la tombe No 123. 1 et 3—5. Fragments de vases, 2. Rivet en fer. 1/2 gr. nat.

85 cm ukazała się owalna, jasno-brunatna plama o wymiarach 56×34 cm. Po wykonaniu przekroju pionowego wyodrębniono jamę w przybliżeniu cylindryczną o głębokości około 40 cm. Na głębokości 20 cm znajdowała się popielnica pochylona w kierunku północnym. Dno popielnicy opierało się bezpośrednio na piasku (warstwa IV) (ryc. 214). Popielnica otoczona była dużą ilością przepalonych skorup. Wśród skorup znaleziono znaczną ilość kości. Spoczywała tam również żelazna sprężynka zapinki. We-

Ryc. 214. Plan i przekrój grobu 124. — Fig. 214. Plan et coupe de la tombe No 124.

wnętrz popielnicy na samym wierzchu leżał kawałek czaszki, a niżej cała warstwa zbitych kości zmieszanych z ziemią.

Inwentarz:

1. Szerokokotworowa popielnica z brzegiem wychylonym do wnętrza, powierzchnia chropowata, z wyjątkiem brzegu, barwy szaro-brunatnej. Wymiary: śred. 27 cm, wys. 18 cm, śred. otw. 25,4 cm, dno 12 cm (ryc. 215,1). Nr kat. 1950/1971.

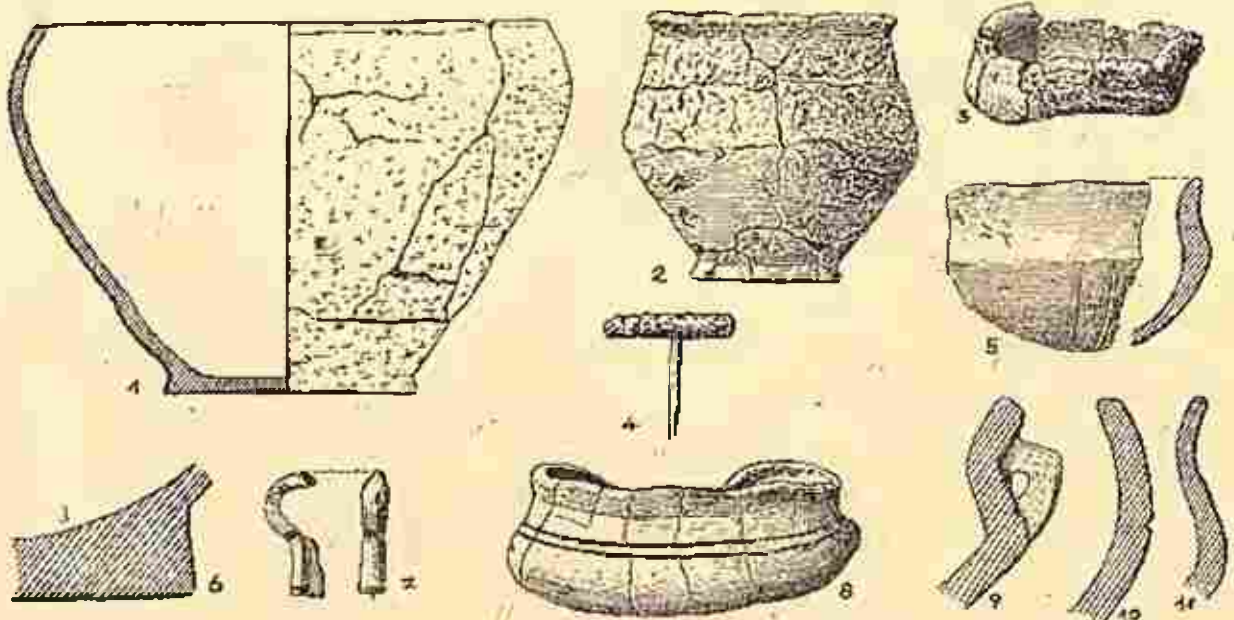
2. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/1973.

3. Przepalane i zniekształcone naczynie na stożkowej podstawie z krótką szyjką i zgrubiałym brzegiem. Wymiary: śred. 13,8 cm, wys. 13 cm, śred. otw. 12 cm, dno 7,2 cm (ryc. 215,2). Nr kat. 1950/1972.

8. Fragment zapinki żelaznej. Szpila i sprężyna silnie zniszczona przez rdzę (ryc. 215,4). Nr kat. 1950/1970.

Grób 125 (jamowy) — ar 53.

Na głębokości 60 cm pod powierzchnią współczesną pojawiły się kości i skorupy zmieszane z jasno-popielatą ziemią przemieszaną ze spaliczną. Granic jamy nie udało się określić. Przypuszczalna średnica jamy wynosiła 40 cm. Warstwa jasno-popielatej ziemi sięgała do około 100 cm poniżej powierzchni ziemi. W warstwie rozrzucone były kości i przepalane skorupy. Wśród tych ostatnich znaleziono ułamek dna dużego naczynia.

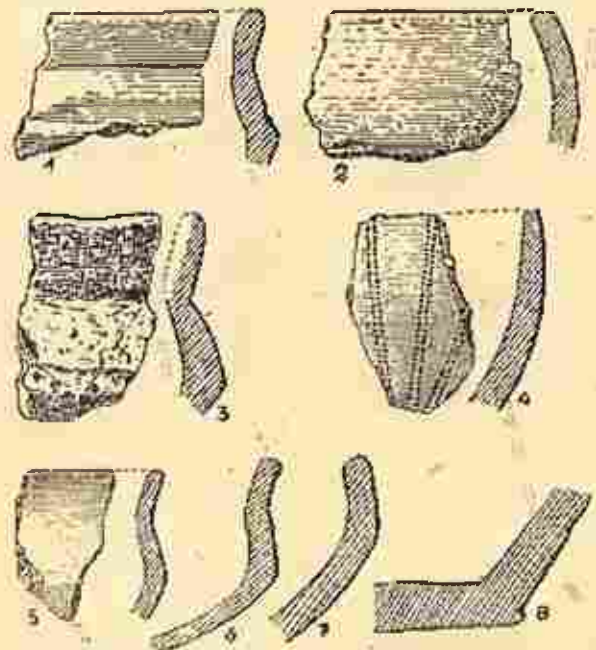
Ryc. 215. Zawartość grobu 124. 1—3, 6—8, 8—11. Naczynia glin. i skorupy. 4 i 7. Fragmenty zapinki żel. Nry 1—3 i 8 w $\frac{1}{4}$ w. n., reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 215. Contenu de la tombe No 124. 1—3, 5—6 et 8—11. Vases et fragments de vases, 4 et 7. Fragments de fibules en fer. 1—3 et 8 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

4. Duża czarka o półkulistym brzuścu, przewężonej szyjce i wychylonym na zewnątrz brzegu, zdobiona dwiema poziomymi bruzdami. Przepalona i zniekształcona. Wymiary: śred. ok. 17 cm; wys. ok. 7 cm (ryc. 215,8). Nr kat. 1950/1969.

5. Mała czarka silnie przepalona i zniekształcona (ryc. 215,3). Nr kat. 1950/1969.

6. Fragmenty kilku innych naczyń: a) grubościennego, o powierzchni chropowatej, barwy brunatnej, b) ostro profilowanej, dużej czarki z małym kolankowato zgiętym uszkiem umieszczonym pod krawędzią (ryc. 215,9), c) małego, kulistego naczynia zdobionego poziomą bruzdą (ryc. 215,10), d) małej czarki z półkulistym brzuścem, z wyodrębnioną szyjką i wychylonym na zewnątrz brzegiem; zdobionej grupami pionowych linii (ryc. 215,5) oraz e) małego naczynka z wychylonym na zewnątrz brzegiem (ryc. 215,11) i f) profilowanej czarki na stożkowej podstawie (ryc. 215,6). Nr kat. 1950/1969.

7. Fragment zapinki żelaznej z łukowato wygiętym kabłąkiem o półkolistym przekroju, z rozszerzoną, płaską nóżką zdobioną dwiema parami poprzecznych bruzd. Pochewka szeroka. Wymiary: długość zachowana ok. 3 cm (ryc. 215,7). Nr kat. 1950/1970.

Ryc. 216. Ułamki naczyń z grobu 125. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 216. Fragments de vases de la tombe No 125. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

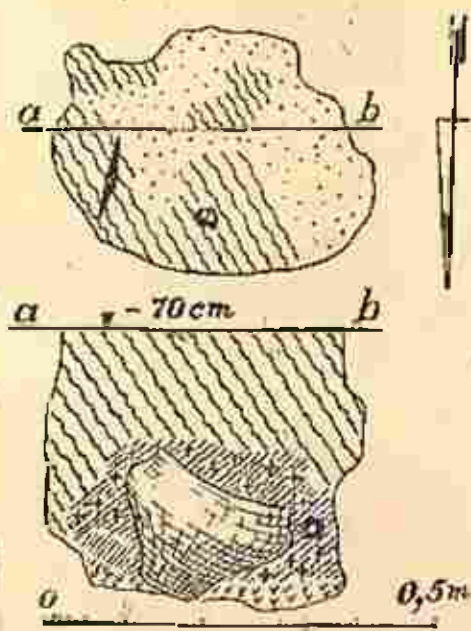
Inwentarz:

1. Kilkanaście ułamków naczyń, w tym przepalone i zniekształcone. Wyróżniają się wyraźnie dwie grupy: a) grubościennne, wykonane z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku, o powierzchni nierównej, chropowatej, barwy szaro-brunatnej, m. in. fragmenty słabo wyodrębnionego dna (ryc. 216,8) i górnej części szerokootworowego naczynia z brzegiem nachylonym do wnętrza, (ryc. 216,2), b) ułamki cienkościennne o gładkiej, niekiedy lśniącej powierzchni, barwy jasno-brunatnej, m. in. górna partia ostro profilowanej czarki zdobionej poziomym pasmem ukośnych nakłuć (ryc. 216,3), brzegi dwóch innych profilowanych naczyń (ryc. 216,1 i 5), profilowanych czarek z półkolistym brzuścem (ryc. 216,6 i 7), i naczynia zdobionego pionowymi pasmami wykonanymi kółkiem zębatym (ryc. 216,4). Nr kat. 1950/1974.

2. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/1975.

Grób 126 (popielnicowy) — ar. 53.

Na głębokości 70 cm pod powierzchnią współczesną wystąpiła owalna plama o wymiarach 40×24 cm. Po wykonaniu przekroju pionowego ukazała się jama kształtu w przybliżeniu cylindrycznego, o największej głębokości 36 cm. Wypelnisko jamy stanowiła ziemia jasno-popielata i ciemno-brunatna z soczew-

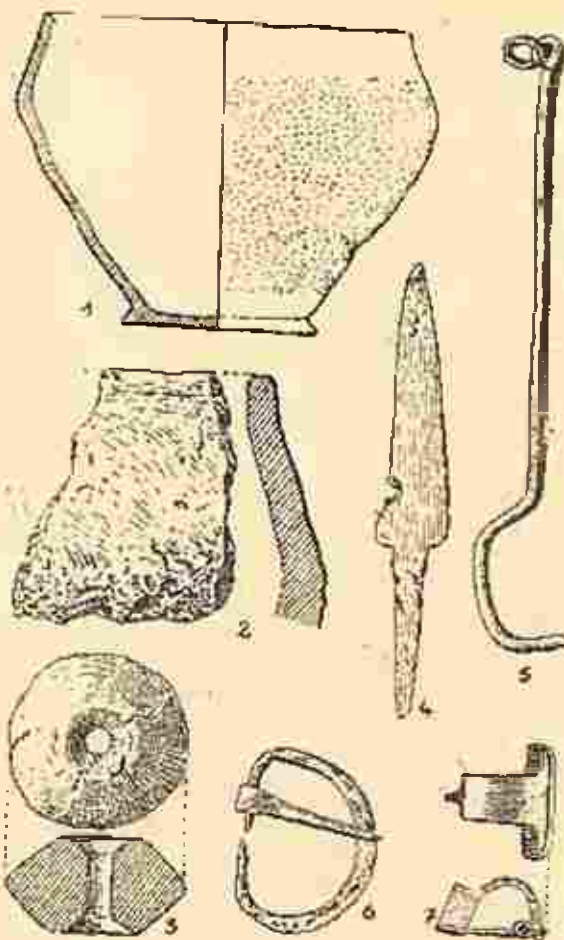

Ryc. 217. Plan i przekrój grobu 126 — Fig. 217. Plan et coupe de la tombe No 126.

kami spalenizny i węgielków drzewnych. Na głębokości 15 cm znalazła się popielnica pochylona nieco ukośnie w kierunku zachodnim i stojąca na warstwie białego piasku. Dookoła popielnicy w warstwie ciemno-brunatnej ziemi spoczywały kości a tuż pod zachodnim brzegiem popielnicy leżał przęślik gliniany. W części północnej znaleziono żelazną sprzączkę do pasa i nóż żelazny wbity ostrzem w ziemię. W popielnicy na zbitej warstwie kości znaleziono klucz żelazny i zapinkę (ryc. 217).

Inwentarz:

1. Popielnica dwustożkowata z łagodnym zato-

Ryc. 218. Zawartość grobu 126. 1. Popielnica, 2. Ułamek naczynia, 3. Przęślik gliniany, 4. Nóż żel., 5. Klucz żel., 6. Sprzączka żel. do pasa, 7. Zapinka żel. 1 w 1/4, reszta w 1/2 w. n. — Fig. 218. Contenu de la tombe No 126. 1. Urne cinéraire, 2. Fragment de vase, 3. Fusaïole en argile, 4. Couteau en fer, 5. Clef en fer, 6. Boucle de ceinture en fer, 7. Fibule en fer. 1 en 1/4, le reste en 1/2 gr. nat.

mem brzuśca, z podstawą wyodrębnioną i brzegiem nachylonym do wnętrza. Powierzchnia chropowata, barwy szarej. Wymiary: śred. 21,7 cm, wys. 15,4 cm, śred. otw. 19 cm, dno 10 cm (ryc. 218,1). Nr kat. 1950/1979.

2. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/1976.

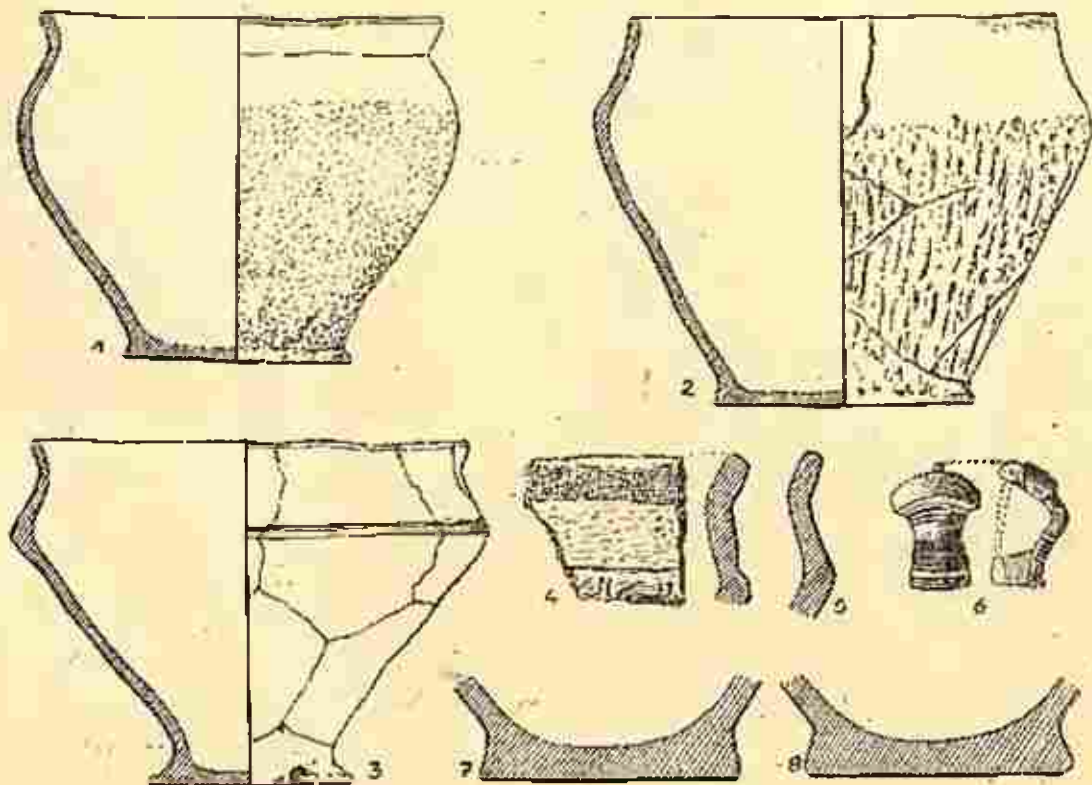
3. Pięć ułamków naczyń, w tym większy fragment brzegu naczynia grubościennego o powierzchni chropowatej obrzuconej glina, barwy szaro-brunatnej (ryc. 218,2). Nr kat. 1950/1977.

4. Zapinka żelazna z szerokim, taśmowatym, esowato wygiętym kabląkiem. Główna zapinki zakończona prostokątną płytką zaopatrzoną w dwa nacięcia po bokach. W nacięciach umocowana jest cięciwa osiemnastozwojowej, nawiniętej ma oś sprężyny umieszczonej po wewnętrznej stronie płytki (ryc. 218,7). Wymiary: wys. 1,5 cm, dług. 2,8 cm, szer. kabląka 1,5 cm, dług. płytki 2,8 cm. Nr kat. 1950/1984.

5. Półkolista, żelazna sprzączka do pasa wykonana ze sztabki o romboidalnym przekroju. Wymiary: dług. 4,8 cm, szer. 3,6 cm (ryc. 218,6). Nr kat. 1950/1982.

6. Nóż żelazny z obustronnie wyodrębnionym trzpieniem. Ostrze nosi ślady zużycia. Wymiary: dług. 11,4 cm, szer. 2 cm (ryc. 218,4). Nr kat. 1950/1981.

7. Klucz do zamka szkatułki wykonany z taśmy

Ryc. 219. Zawartość grobu 127. 1—3. Naczynia, 4—5 i 7—8. Ułamki naczyń, 6. Zapinka żel., 1—3 w $\frac{1}{4}$, reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 219. Contenu de la tombe No 127. 1—3. Vases, 4—5 et 7—8. Fragments de vases, 6. Fibule en fer. 1—3 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

żelaznej. Koniec zwinięty w uszko z tkwiącym w nim kółkiem. Wymiary: dług. 15,3 cm, szer. 0,8 cm (ryc. 218,5). Nr kat. 1950/1980.

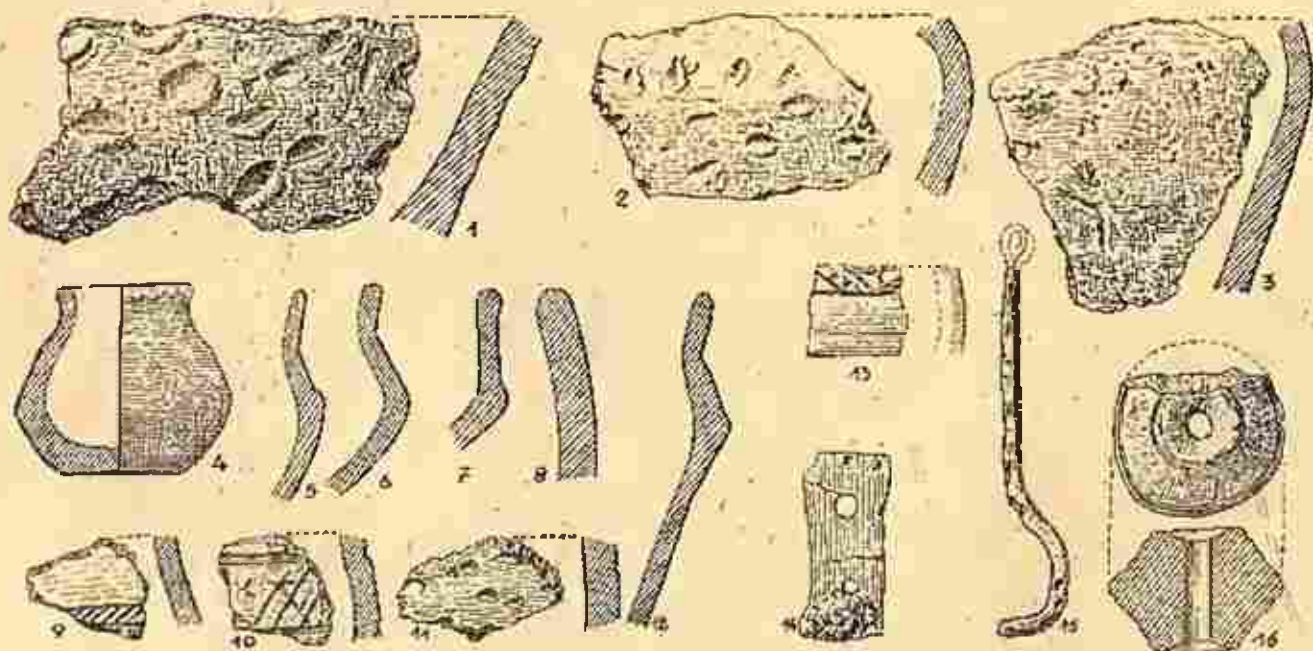
8. Duża grudka stopionego brązu. Nr kat. 1950/1978.

9. Dwustożkowy przęślik gliniany z lejkowatymi zagłębieniami przy otworach. Wymiary: śred.

4,5 cm, wys. 2,4 cm, śred. otw. ok. 0,6 cm (ryc. 218,3). Nr kat. 1950/1983.

Grób 127 (popielnicowy) — ar 53.

Na głębokości 51 cm pod powierzchnią współczesną zauważono jamę grobową kolistego kształtu. W przekroju pionowym jama posiadała kształt niczkowaty.

Ryc. 220. Zawartość grobu 128. 1—13. Ułamki naczyń i naczynko (nr 4), 14. Żel. okucie zamka, 15. Kluczek żel., 16. Przęślik glin. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 220. Contenu de la tombe No 128. 1—13. Fragments de vases, 14. Ferrure d'une serrure en fer, 15. Clef en fer, 16. Fusaiote en argile. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Wypełnisko jamy stanowiła ziemia jasno-brunatna, spalenizna i popiół. W górnej części jamy znaleziono skupisko kości i węgielków drzewnych. Na głębokości 40 cm pod powierzchnią znajdowała się popielnica przykryta z góry przepalonymi naczyniami, po bokach zaś fragmentami przepalonych naczyń. Wewnątrz popielnicy występowała zbita masa kości, wśród których znaleziono zapinkę żelazną i dużą ilość stopionego szkliwa.

Inwentarz:

1. Popielnica szerokootworowa z wyodrębnioną podstawą, ze słabo zaznaczoną, zwężającą się szyjką i prostym brzegiem. Powierzchnia naczyń była chropowata, brzeg i szyjka były wygładzane. Wymiary: śred. 21,2 cm, wys. 19 cm, śred. otw. 20,5 cm, dno 12,5 cm (ryc. 219,2). Nr kat. 1950/1931.

2. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/1986.

3. Naczynie z brzuścem o wysoko umieszczonym załomie, ze słabo wyodrębnioną podstawą i brzegiem lekko wychylonym na zewnątrz; powierzchnia szyjki gładzona, brzuśca zaś chropowata o barwie szaro-brunatnej. Wymiary: śred. 21,5 cm, wys. 17 cm, śred. otw. 19,5 cm, dno 11 cm (ryc. 219,1). Nr kat. 1950/1989.

4. Ostro profilowana czarka z wyodrębnioną podstawą, przepalona i zniekształcona. Wymiary: śred. 22,2 cm, wys. 17 cm, śred. otw. 21 cm, dno 10 cm (ryc. 219,3). Nr kat. 1950/1988.

5. Ułamki przepalonych i zniekształconych naczyń cienkościennych, w tym fragmenty dwóch ostro profilowanych czarek z wyodrębnionymi podstawami (ryc. 219,5), jedna z nich zdobiona jest na załomie brzuśca pionowymi i ukośnymi nacięciami (ryc. 219,4), słozkowate podstawy profilowanych czarek (ryc. 219,7 i 8). Nr kat. 1950/1987.

6. Zapinka żelazna z esowatym, szerokim kabląkiem z grzebieniem na główce, kabląk i nóżka posiadają przekrój w przybliżeniu daszkowaty i są pokryte żłobkami (ryc. 219,6). Wymiary: dług. 3 cm, wys. 2 cm. Nr kat. 1950/1990.

7. Kilka grudek silnie stopionych przedmiotów szklanych. Nr kat. 1950/1985.

Grób 128 (jamowy) — ar 53.

Na głębokości 70 cm pod powierzchnią współczesną wystąpiła plama o nieregularnych kształtach. Konturów jamy nie udało się ustalić. Po wykonaniu przekroju pionowego wyodrębniono jamę o największej głębokości wynoszącej około 58 cm. Kształt jamy był workowaty. Wypełnisko jamy stanowiła ciemno-popielata ziemia i spalenizna. Na dnie jamy zaobserwowano skupienie kości oraz skorupy. W głębokości 52 cm znaleziono małe naczynko, obok przesłik gliniany i przedmiot żelazny.

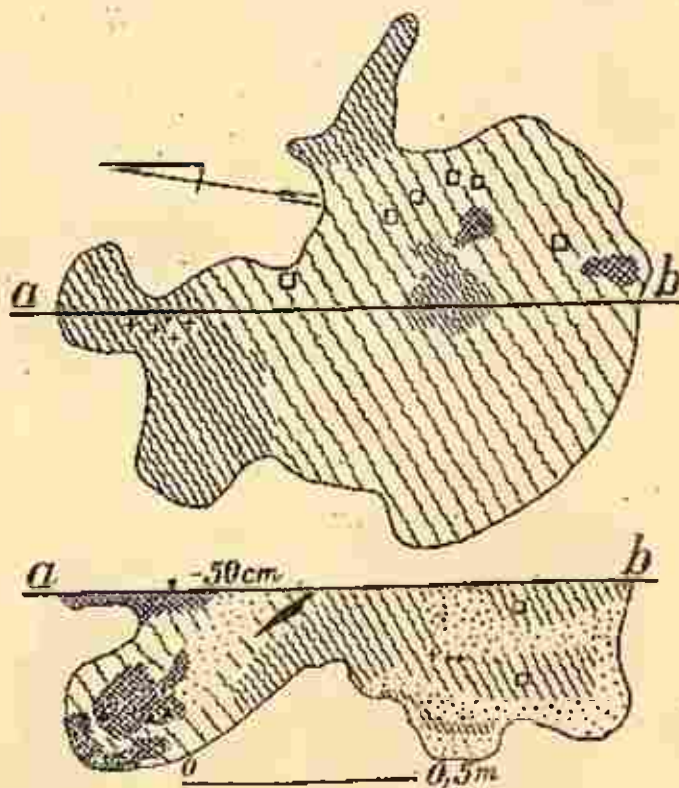
Inwentarz:

1. Kilkadziesiąt ułamków naczyń, przeważnie przepalonych i zniekształconych. Ułamki podzielić można na pochodzące: a) od naczyń grubościennych z gruboziarnistą domieszką w glinie, o powierzchni chropowatej, barwy brunatnej i b) od naczyń cienkościennych o gładkiej, często lśniącej powierzchni, barwy jasno-brunatnej lub żółtawej. W pierwszej grupie naczyń na podkreślenie zasługują: ułamek prostego brzegu o zaokrąglonej krawędzi i wygładzonej powierzchni (ryc. 220,8), ułamki dwóch różnych naczyń zdobionych ornamentem paznokciowym

(ryc. 220,1 i 2), ułamek zdobiony nakłuciami (ryc. 220,11). Pozostałe ułamki są mniej charakterystyczne (ryc. 220,3). W drugiej grupie wyróżniają się ułamki pięciu różnych profilowanych czarek (ryc. 220,5, 6, 7, 12) oraz naczyń zdobionych dwiema równoległymi, głębokimi bruzdami i łączącymi je ukośnymi kreskami (ryc. 220,9), ukośnymi pasmami wypełnionymi nakłuciami podwójnymi (ryc. 220,13) oraz ukośnym kratkowaniem (ryc. 220,10). Nr kat. 1950/1998.

2. Małe, naczynko dwustożkowate z nie wyodrębnioną podstawą i prostą prawie cylindryczną szyjką. Powierzchnia gładka, barwy szaro-brunatnej. Wymiary: śred. 4,6 cm, wys. 5 cm, śred. otw. 3,2 cm, dno 2,8 cm (ryc. 220,4). Nr kat. 1950/1995.

3. Fragmenty prostokątnego, żelaznego okucia

Ryc. 221. Plan i przekrój grobu 128. — Fig. 221. Plan et coupe de la tombe No 129.

zamka szkatułki drewnianej z łukowato wciętych dłuższymi krawędziami. Wymiary: dług. 4 cm, szer. około 2 cm, dług. nitu około 1,5 cm (ryc. 220,14). Nr kat. 1950/1996.

4. Kluczyk do zamka z odłamanym końcem, wykonany ze sztabki żelaznej. Wymiary: dług. około 9 cm (ryc. 220,15). Nr kat. 1950/1997.

5. Ułamek stopionego przedmiotu brązowego. Nr kat. 1950/1996.

6. Część dwustożkowatego przesłika glinianego z płytkimi, lekko wklęsłymi zagłębieniami przy otworze. Przesłik zdobiony jest dwiema poziomymi bruzdami na załomie i jedną przy każdej krawędzi (ryc. 220,16). Wymiary: śred. 4,3 cm, wys. 3 cm, śred. otw. 0,6 cm. Nr kat. 1950/1994.

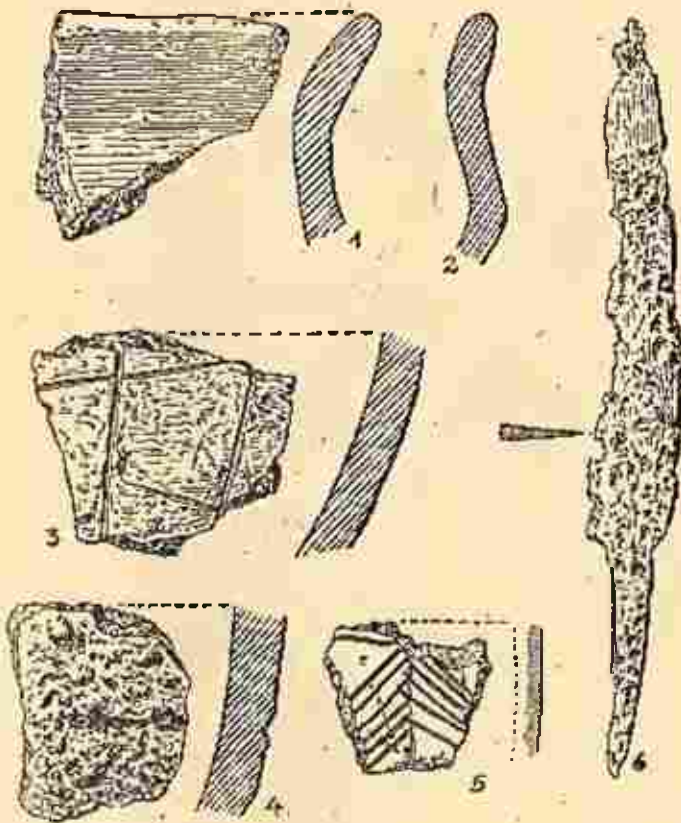
6 Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/1992.

Grób 129 (jamowy) — ar 52.

Na głębokości 50 cm wystąpiła plama nieregularnego kształtu o niewyraźnie zarysowanych konturach i wymiarach w przybliżeniu 125×72 cm. Po wykonaniu przekroju pionowego wyodrębniono jamę składającą się z dwóch oddzielnych zagłębień połączonych ze sobą w górnej części. Głębokość tych zagłębień była prawie jednakowa i wynosiła około 38 cm. Wypełnisko jamy stanowiła ciemno-popielata ziemia. Główne skupienie kości znajdowało się na dnie północnego zagłębienia, oprócz kości znajdowały się tam nieliczne przepalone skorupy. W południowym zagłębieniu kości występowały mniej licznie. W części środkowej, tuż pod powierzchnią znajdował się położony ukośnie, ostrzem w dół, nóż żelazny, a w części wschodniej jamy, w ciemno-popielatej ziemi, fragment umba i inne przedmioty żelazne (ryc. 221).

Inwentarz:

1. Kilkanaście ułamków naczyń, w większości przypadków przepalonych. Naczynia grubocienne z gliny z domieszką gruboziarnistą reprezentują ułamek brzegu wychylonego na zewnątrz (ryc. 222,1), ułamek środkowej części naczynia o powierzchni obrzuconej gliną (ryc. 222,4) oraz ułamek środkowej partii naczynia o chropowatej powierzchni, zdobiony ukośnie krzyżującymi się bruzdami (ryc. 222,3). Wśród ułamków naczyń cienkościennych na podkreślenie zasługują fragmenty brzegu profilowanej czaraki (ryc. 222,2) oraz fragment zdobiony kątami wsuwającymi w siebie (ryc. 222,5). Nr kat. 1950/2001.

Ryc. 222. Zawartość grobu 129. 1—5. Ułamki naczyń, 6. Nóż żel. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 222. Contenu de la tombe No 129. 1—5. Fragments de vases, 6. Couteau en fer. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

2. Część silnie zniszczonego umba żelaznego, z szerokim brzegiem i wysokim kołnierzem. Nr kat. 1950/2003.

3. Nóż żelazny z obustronnie wyodrębnionym trzpieniem. Wymiary: dług. 15,8 cm, szer. 1,9 cm (ryc. 222,6). Nr kat. 1950/2002.

4. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/2000.

Grób 130 (popielnicowy) — ar 62.

Na głębokości 50 cm pod powierzchnią współczesną wystąpiło duże skupienie kości i przepalonych skorup. Wśród skorup znaleziono fragment nie przepalonego naczynia i kilka przedmiotów żelaznych.

Inwentarz:

1. Fragmenty popielnicy z zaokrąglonym załomem brzuśca o nierównej powierzchni, chropowatej z wyjątkiem wygładzonego brzegu (ryc. 223,1). Nr kat. 1950/2005.

2. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/2006.

3. Kilkanaście ułamków silnie przepalonych i niekształconych naczyń; wyróżniają się ułamki czarek ostro profilowanych i czarek z półkulistym brzuścem zdobionym promieniście zbiegającymi się żłobkami (ryc. 223,3). Jeden z ułamków zdobiony meandrem (ryc. 223,2). Nr kat. 1950/2007.

4. Ułamki silnie zniszczonych przedmiotów żelaznych. Nr kat. 1950/2004.

Grób 131 (zniszczony) — ar 52.

Na głębokości 82 cm pod powierzchnią współczesną wystąpiło skupienie skorup i kości. Wśród skorup znajdowały się większe, nie przepalone fragmenty naczyń.

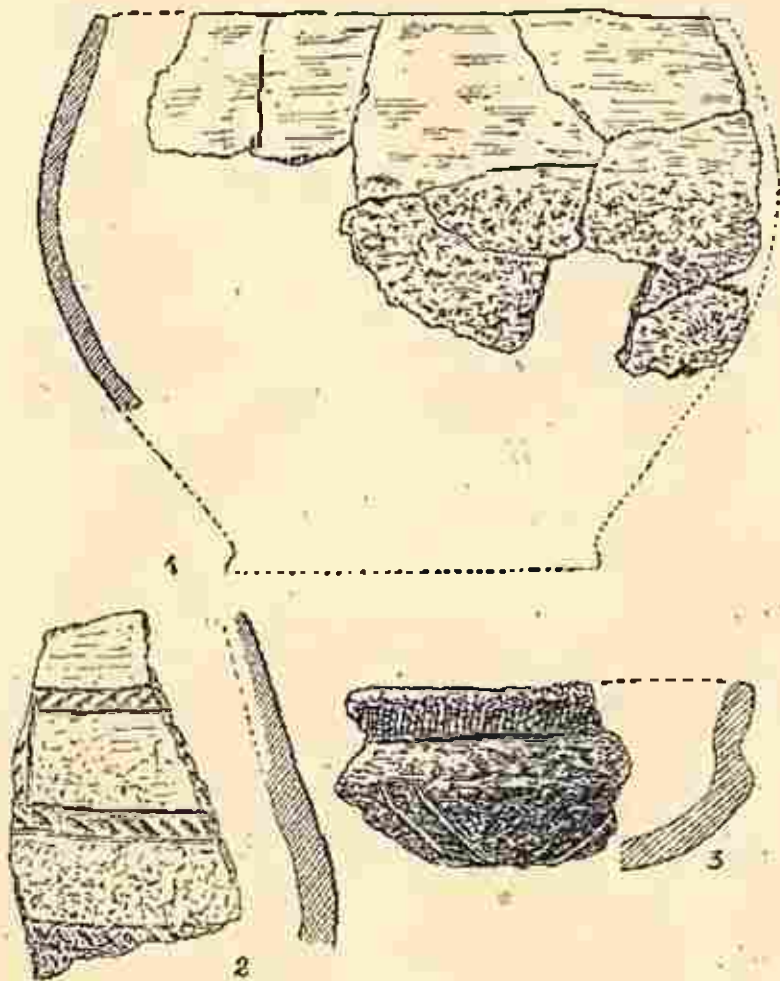
Inwentarz:

1. Kilkanaście ułamków naczyń, w tym większość pochodzących od większego, grubociennego naczynia wykonanego z gliny z domieszką gruboziarnistą; powierzchnia chropowata, barwy żółtawo-szarej, podstawa naczynia wyodrębniona (ryc. 224,6). Dalsze ułamki pochodzą od naczyń o lekko zgrubiałym brzegu (ryc. 224,2) i od naczynia z brzegiem lekko wywiniętym na zewnątrz i spłaszczonym górą (ryc. 224,3). Ułamek naczynia o gładkiej powierzchni barwy szarej, zdobionego nad załomem brzuśca poziomym pasmem nakłuc. Górna część dwustożkowego naczynia o szorstkiej powierzchni, barwy jasno-brunatnej zdobionego meandrem (ryc. 224,1), ułamki naczyń profilowanych (ryc. 224,4 i 5). Nr kat. 1950/2009.

2. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/2009.

Grób 132 (popielnicowy — podwójny) — ar 62.

Na głębokości 63 cm pod powierzchnią współczesną wystąpiła plama złożona z dwóch kolistych plam zachodzących częściowo na siebie. Wymiary: 75×31 cm. Część wschodnia jamy pokryta była ziemią czarno-brunatną, część zachodnia ziemią jasno-popielatą. Po wykonaniu przekroju pionowego można było wyodrębnić jamę składającą się z dwóch części o odmiennym zabarwieniu, połączonych z sobą (rozdzielonych dopiero przy dnie). Jama wciniała się głęboko w warstwę białego piasku. Największa głębokość zachodniej części jamy wynosiła 53 cm, a wschodniej 60 cm. Wypełnisko jamy zachodniej stanowiła

Ryc. 223. Ceramika z grobu 130. 1 w $\frac{1}{4}$, reszta w $\frac{1}{2}$ w. n.
— Fig. 223. Fragments de vases de la tombe No 130. 1 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

jasno-brunatna ziemia, jamy wschodniej ziemia ciemno-brunatna (ryc. 225).

Inwentarz grobu 132a:

1. Popielnica dwustożkowata o łagodnym zalomie brzuśca, z wyodrębnioną podstawą, brzeg prosty, niewyodrębniony. Dolna część naczynia obrzucana jest gliną, brzeg i dolne partie są gładzone. Barwa powierzchni jasno-brunatna. Wymiary: śred. 29 cm, wys. 22,5 cm, śred. otw. 23 cm, dno 13,5 cm (ryc. 226,2). Nr kat. 1950/2012.

2. Spaloną kości ludzkie. Nr kat. 1950/2010.

3. Profilowana czarka ze stożkową podstawą, brzusiec zdobiony pionowymi żłobkami, powierzchnia gładka, barwy jasno-brunatnej. Wymiary: śred. 15,5 cm, wys. 12,4 cm, śred. otw. 15 cm, dno 6,6 cm (ryc. 226,1). Nr kat. 1950/2011.

4. Fragmenty naczynia z brzuscem o największej średnicy umieszczonej w $\frac{2}{3}$ wysokości naczynia, brzeg wychylony na zewnątrz, powierzchnia szorstka, barwy jasno-brunatnej (ryc. 226,6). Nr kat. 1950/2015.

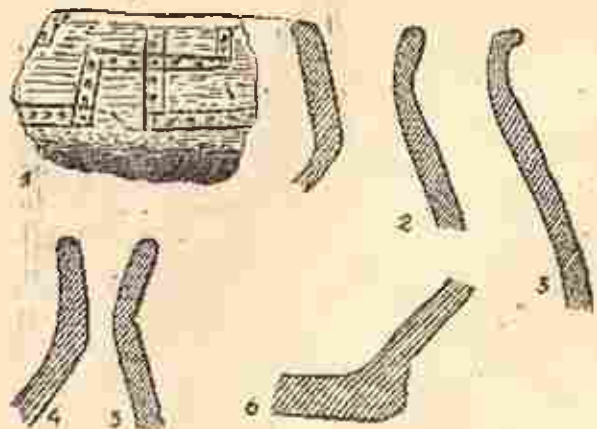
5. Głęboka czarka ze stożkową podstawą i słabo wyodrębnioną, cylindryczną szyjką. Wymiary: śred. 17,6 cm, wys. 9,5 cm, śred. otw. 17,2 cm, dno 6,6 cm (ryc. 226,3). Nr kat. 1950/2027.

6. Czarka z półkulistym brzuscem i wyodrębnioną podstawą, brzeg wyodrębniony, nachylony do wnętrza, brzusiec zdobiony promieniste rozchodzącymi

się żłobkami. Wymiary: śred. 13 cm, wys. 5,2 cm, śred. otw. 12,3 cm, dno 4,2 cm (ryc. 226,5). Nr kat. 1950/2028.

7. Część małej czarki z półkulistym brzuscem i wychylonym na zewnątrz brzegiem, powierzchnia gładka, barwy szaro-brunatnej (ryc. 226,4). Nr kat. 1950/2015.

8. Żelazny grot aszczepu z liściowatym ostrzem o daszkowatym przekroju i tępłą o kolistym prze-

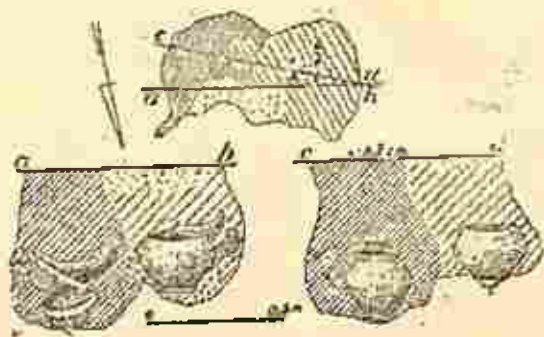

Ryc. 224. Ułamki naczyń z grobu 131. ($\frac{1}{2}$ w. n.). — Fig. 224. Fragments de vases de la tombe No 131. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

kroju zwężająca się ku ostrzu. Wymiary: dług. 21 cm, szer. 4,6 cm, śred. tulei 1,6 cm (ryc. 226,16). Nr kat. 1950/2016.

9. Żelazny grot czszepu z liściowatym ostrzem o daszkowatym przekroju i długą smukłą tulejką o łklistym przekroju. Wymiary: dług. 21,6 cm, szer. 4 cm, śred. tulei 1,4 cm (ryc. 226,15). Nr kat. 1950/2017.

10. Żelazne umbo tarczy, stożkowate, z długim kołcem ściętym prosto, wysokim kołnierzem, szerokim brzegiem i nitami o płaskich, tarczowatych główkach. Umbo zniszczone przez rdzę, z nitów zachowały się tylko dwa. Wymiary: śred. 17,5 cm, wys. 17 cm, dług. kołca 6 cm, wys. kołnierza 3 cm, szer. brzegu 3 cm (ryc. 226,11). Nr kat. 1950/2023.

Ryc. 225. Plan i przekroje grobu 132a—b. — Fig. 225. Plan et coupes de la tombe No 132a—b.

11. Żelazny imacz tarczy z rączką o łukowatym przekroju i z trapezowatymi, płaskimi końcami zaopatrzonymi w dwa nitki. Wymiary: dług. 20,5 cm, szer. płytek ok. 5 cm, szer. rączki 1,9 cm (ryc. 226,8). Nr kat. 1950/2019.

12. Żelazne okucie złożone z dwóch prostokątnych blaszek złączonych dwoma nitkami. Wymiary: dług. 5,4 cm, szer. 1,5 cm, dług. nitów 1,9 cm (ryc. 226,7). Nr kat. 1950/2022.

13. Półkolista sprzączka do pasa wykonana ze sztabki o rombówatym przekroju. Wymiary: 4 cm, szer. 3,2 cm (ryc. 226,13). Nr kat. 1950/2021.

14. Nóż żelazny z krótką szeroką głownią, tyłec lekko łukowaty, trzpień dwustronnie wyodrębniony zwęża się silnie ku końcowi. Wymiary: dług. 9,8 cm, szer. głowni 1,9 cm (ryc. 226,12). Nr kat. 1950/2014.

15. Sierpikowaty nóż żelazny z obustronnie wyodrębnionym trzpieniem. Wymiary: dług. 6,5 cm, szer. 1,8 cm (ryc. 226,14). Nr kat. 1950/2020.

16. Nożyce żelazne z długimi ramionami kabląka, jedna z głowni uszkodzona. Wymiary: dług. 17,7 cm, szer. głowni 3,2 cm (ryc. 226,9). Nr kat. 1950/2018.

17. Szydło żelazne z rurkowatą oprawą rogową. Wymiary: dług. 9 cm, dług. oprawki 7,5 cm, średnica jej 1,4 cm. Zniszczone w ogniu (ryc. 226,10). Nr kat. 1950/2024.

18. Stopiczny przedmiot brązowy. Nr kat. 1950/2025a.

19. Trzy kościane kostki do gry w kształcie graniastosłupów o prostokątnej podstawie. Boki zaopatrzone są w kółeczka z koncentrycznie umieszczonymi

punktami. Wymiary: dług. 5 cm, szer. 0,6 cm (ryc. 226,17—19). Nr kat. 1950/2025.

20. 19 kości stawowych, zwierzęcych, zapcwno kości do gry. Nr kat. 1950/2013.

Inwentarz grobu 132b:

1. Popielnica wazowata z nie wyodrębnionym dnem, wysoko umieszczonym, łagodnym załomem brzusca, wyodrębnioną, zwężającą się szyjką, brzeg wychylony na zewnątrz. Wymiary: śred. 25,5 cm, wys. 24,6 cm, śred. otw. 22,6 cm, dno 12 cm (ryc. 227,4). Nr kat. 1950/2028.

2. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/2028.

3. Głęboka czarka przepalona ze stożkowatą, wyodrębnioną podstawą, z brzegiem nachylonym lekko do wnętrza, powierzchnia porowata, barwy szarej. Wymiary: śred. otw. 25 cm, wys. 11,5 cm, dno 8 cm (ryc. 227,8). Nr kat. 1950/2037.

4. Ostro profilowana czarka ze stożkowatą, wyodrębnioną podstawą, na załomie zdobiona poziomym pasmem zygzakowatym i wątkiem jodełkowym, poprzecznym żeberkiem i trzema zgrubieniami (ryc. 228,5 i 6). Nr kat. 1950/2050.

5. Ostro profilowana czarka z wgniecionym do środka dnem, powyżej załomu zdobiona pasmem ukośnych kresiek, przepalona i lekko zdeformowana. Wymiary: śred. otw. 16,6 cm, wys. 9,5 cm, dno 6,6 cm (ryc. 227,1). Nr kat. 1950/2036.

6. Głęboka czarka z prostą niewyodrębnioną podstawą, z szyjką cylindryczną. Powierzchnia gładka, barwy brunatnej. Wymiary: śred. 14 cm, wys. 6,7 cm, śred. otw. 13,8 cm, dno 5,8 cm (ryc. 227,7). Nr kat. 1950/2041.

7. Mała czarka z półkulistym brzuścem, przepalona w ogniu. Wymiary: śred. otw. 9 cm, wys. 3,8 cm (ryc. 227,3). Nr kat. 1950/2040.

8. Czarka z brzuścem w przybliżeniu półkulistym, ze słabo wyodrębnioną szyjką i zgrubiałym brzegiem. Brzusiec zdobiony pionowymi żłobkami oraz pasmem ukośnych kresiek. Wymiary: śred. ok. 15 cm, wys. 6,2 cm, śred. otw. 16 cm, dno 4,5 cm (ryc. 227,2). Nr kat. 1950/2045.

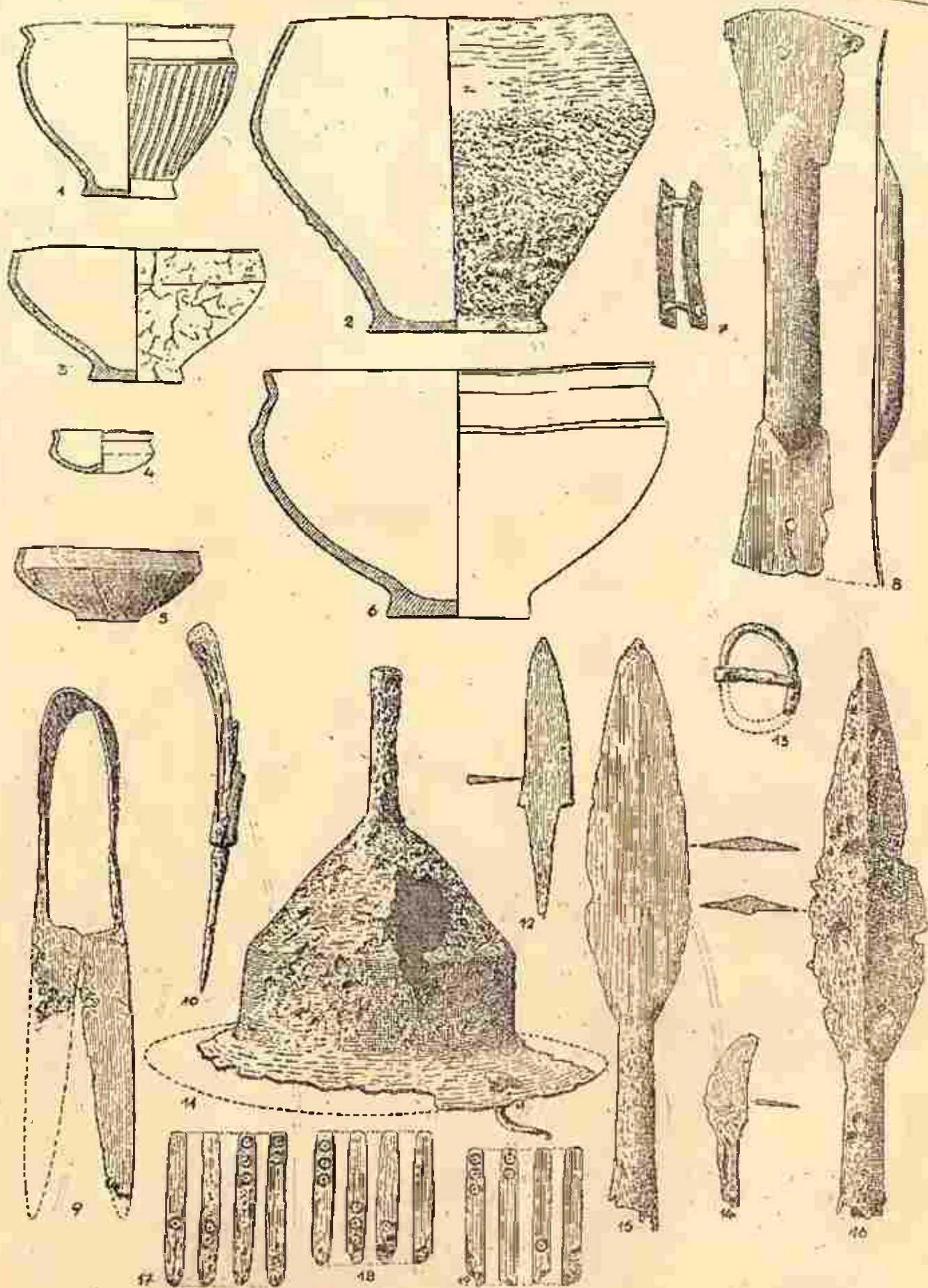
9. Naczynie z baniastym brzuścem, wysoką, zwężającą się szyjką i zgrubiałą, wychyloną krawędzią. Poniżej krawędzi małe, kolankowate, przewężone ucho. Szyjka zdobiona listwą z ukośnymi nacłęciami brzusiec pionowymi żłobkami. Przepalona i zniekształcona. Wymiary: śred. 7,4 cm, wys. 8,5 cm, śred. otw. 5,5 cm, dno 3 cm (ryc. 227,5). Nr kat. 1950/2038.

10. Fragmenty przepalonych i zniekształconych naczyń, m. in. grubościennego z prostym brzegiem i z brzuścem pokrytym pionowymi bruzdami oraz ostro profilowanej czarki (ryc. 227,10, 11). Nr kat. 1950/2044.

11. Kolista sprzączka do pasa wykonana z żelaznego pręta o kolistym przekroju. Wymiary: śred. 3,3 cm (ryc. 227,19). Nr kat. 1950/2042.

12. Fragment silnie zniszczonej, żelaznej zapinki z szerokim, esowatym kabląkiem i półkolistym, niskim grzebieniem na główce (ryc. 227,13). Nr kat. 1950/2042.

13. Nóż żelazny z obustronnie wyodrębnionym trzpieniem i lekko łukowatym tyłcem. Wymiary:

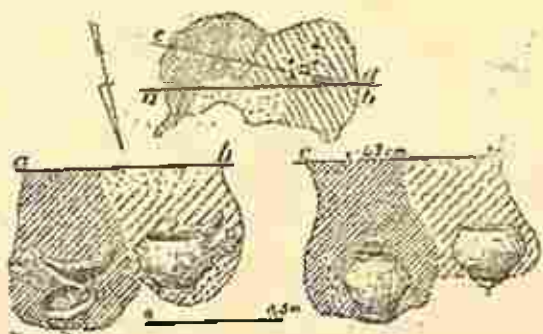

Ryc. 226. Zawartość grobu 132 a. 1 i 3—6. Naczynia gliniane, 2. Popielnica, 7. Żel. okucie, 8. Imacz żel., 9. Nożyce żel., 10. Szydło żel. z oprawą rogową, 11. Umbo żel., 12—14. Noże żel., 13. Ułamek żel. sprzączki do pasa, 15—16. Żel. groty oszczepów, 17—19. Zdobione kostki do gry. Ryc. 1—6 w $\frac{1}{2}$, reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 226. Contenu de la tombe No 132 a. 1 et 3—6. Vases, rituels, 2. Urne cinéaire, 7. Ferrure en fer, 8. Poignée en fer, 9. Ciseaux en fer, 10. Alène en fer avec une partie de la manche en corne, 11. Umbo de bouclier en fer, 12 et 14. Couteaux en fer, 13. Boucle de ceinture en fer, 15—16. Pointes de lance en fer, 17—19. Dés en os. 1—6 en $\frac{1}{2}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

kroju zważającą się ku ostrzu. Wymiary: dług. 21 cm, szer. 4,6 cm, śred. tulei 1,6 cm (ryc. 226,16). Nr kat. 1950/2016.

9. Żelazny grot szczepu z liściowatym ostrzem o daszkowatym przekroju i długą smukłą tulejką o kolistym przekroju. Wymiary: dług. 21,6 cm, szer. 4 cm, śred. tulei 1,4 cm (ryc. 226,15). Nr kat. 1950/2017.

10. Żelazne umbo tarczy, stożkowate, z długim kolcem ściętym prosto, wysokim kołnierzem, szerokim brzegiem i nitami o płaskich, tarczowatych główkach. Umbo zniszczone przez rdzę, z nitów zachowały się tylko dwa. Wymiary: śred. 17,5 cm, wys. 17 cm, dług. kolca 6 cm, wys. kołnierza 3 cm, szer. brzegu 3 cm (ryc. 226,11). Nr kat. 1950/2023.

Ryc. 225. Plan i przekroje grobu 132a—b. — Fig. 225. Plan et coupes de la tombe No 132a—b.

11. Żelazny imacz tarczy z rączką o łukowatym przekroju i z trapezowatymi, płaskimi końcami zaopatrzonymi w dwa nity. Wymiary: dług. 20,5 cm, szer. płytek ok. 5 cm, szer. rączki 1,9 cm (ryc. 226,8). Nr kat. 1950/2019.

12. Żelazne okucie złożone z dwóch prostokątnych blaszek złączonych dwoma nitami. Wymiary: dług. 5,4 cm, szer. 1,5 cm, dług. nitów 1,9 cm (ryc. 226,7). Nr kat. 1950/2022.

13. Półkolista sprzączka do pasa wykonana ze sztabki o rombówatym przekroju. Wymiary: 4 cm, szer. 3,2 cm (ryc. 226,13). Nr kat. 1950/2021.

14. Nóż żelazny z krótką szeroką główką, tylec lekko łukowaty, trzpień dwustronnie wyodrębniony zważa się silnie ku końcowi. Wymiary: dług. 9,8 cm, szer. główki 1,9 cm (ryc. 226,12). Nr kat. 1950/2014.

15. Sierpikowaty nóż żelazny z obustronnie wyodrębnionym trzpieniem. Wymiary: dług. 6,5 cm, szer. 1,8 cm (ryc. 226,14). Nr kat. 1950/2020.

16. Nożyce żelazne z długimi ramionami kabląka, jedna z główki uszkodzona. Wymiary: dług. 17,7 cm, szer. główki 3,2 cm (ryc. 226,9). Nr kat. 1950/2018.

17. Szydło żelazne z rurkową oprawą rogową. Wymiary: dług. 9 cm, dług. oprawki 7,5 cm, średnica jej 1,4 cm. Zniszczone w ogniu (ryc. 226,10). Nr kat. 1950/2024.

18. Stopiczny przedmiot brązowy. Nr kat. 1950/2025a.

19. Trzy kościane kostki do gry w kształcie graniastosłupów o prostokątnej podstawie. Boki zaopatrzone są w kółeczka z koncentrycznie umieszczonymi

punktami. Wymiary: dług. 5 cm, szer. 0,6 cm (ryc. 226,17—19). Nr kat. 1950/2025.

20. 19 kości stawowych, zwierzęcych, zapewne kości do gry. Nr kat. 1950/2013.

Inwentarz grobu 132b:

1. Popielnica wazowata z nie wyodrębnionym dnem, wysoko umieszczonym, łagodnym załomem brzusca, wyodrębnioną, zważającą się szyjką, brzeg wychylony na zewnątrz. Wymiary: śred. 25,5 cm, wys. 24,6 cm, śred. otw. 22,6 cm, dno 12 cm (ryc. 227,4). Nr kat. 1950/2028.

2. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/2028.

3. Głęboka czarka przepalona ze stożkowatą, wyodrębnioną podstawą, z brzegiem nachylonym: lekko do wnętrza, powierzchnia porowata, barwy szarej. Wymiary: śred. otw. 25 cm, wys. 11,5 cm, dno 8 cm (ryc. 227,8). Nr kat. 1950/2037.

4. Ostro profilowana czarka ze stożkowatą, wyodrębnioną podstawą, na załomie zdobiona poziomym pasmem zygzakowatym i wątkiem jodełkowym, poprzecznym żeberkiem i trzema zgrubieniami (ryc. 228,5 i 6). Nr kat. 1950/2050.

5. Ostro profilowana czarka z wgniecionym do środka dnem, powyżej załomu zdobiona pasmem ukośnych kresiek, przepalona i lekko zdeformowana. Wymiary: śred. otw. 16,6 cm, wys. 9,5 cm, dno 6,6 cm (ryc. 227,1). Nr kat. 1950/2036.

6. Głęboka czarka z prostą niewyodrębnioną podstawą, z szyjką cylindryczną. Powierzchnia gładka, barwy brunatnej. Wymiary: śred. 14 cm, wys. 6,7 cm, śred. otw. 13,8 cm, dno 5,8 cm (ryc. 227,7). Nr kat. 1950/2041.

7. Mała czarka z półkulistym brzuscem, przepalona w ogniu. Wymiary: śred. otw. 9 cm, wys. 3,8 cm (ryc. 227,3). Nr kat. 1950/2040.

8. Czarka z brzuscem w przybliżeniu półkulistym, ze słabo wyodrębnioną szyjką i zgrubiałym brzegiem. Brzusiec zdobiony pionowymi żłobkami oraz pasmem ukośnych kresiek. Wymiary: śred. ok. 15 cm, wys. 6,2 cm, śred. otw. 16 cm, dno 4,5 cm (ryc. 227,2). Nr kat. 1950/2045.

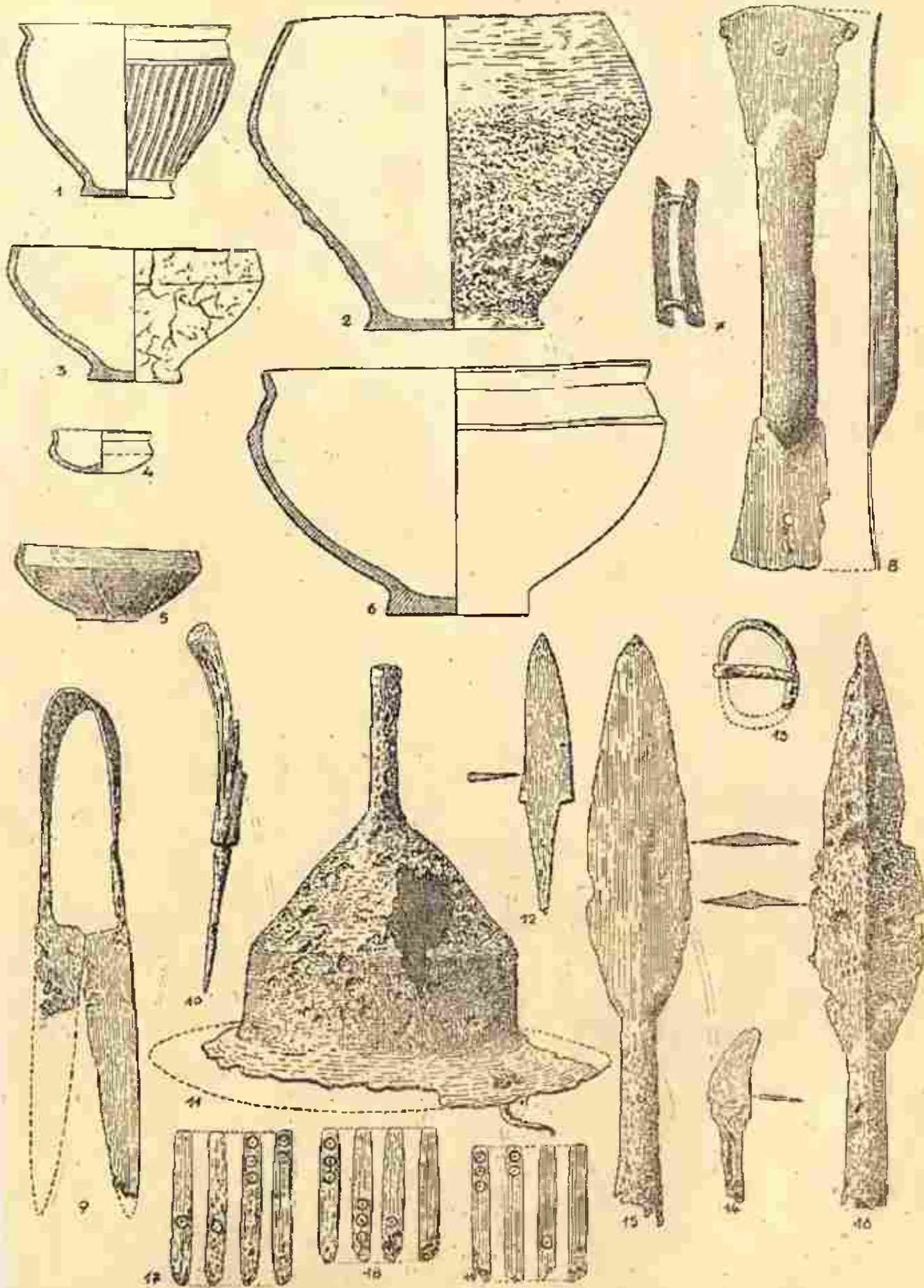
9. Naczynie z baniastym brzuscem, wysoką, zważającą się szyjką i zgrubiałą, wychyloną krawędzią. Poniżej krawędzi małe, kolankowate, przewężone ucho. Szyjka zdobiona listwą z ukośnymi nacięciami, brzusiec pionowym żłobkami. Przepalona i zniekształcona. Wymiary: śred. 7,4 cm, wys. 8,5 cm, śred. otw. 5,5 cm, dno 3 cm (ryc. 227,5). Nr kat. 1950/2039.

10. Fragmenty przepalonych i zniekształconych naczyń, m. in. grubościennego z prostym brzegiem i z brzuscem pokrytym pionowymi bruzdami oraz ostro profilowanej czarki (ryc. 227,10, 11). Nr kat. 1950/2044.

11. Kolista sprzączka do pasa wykonana z żelaznego pręta o kolistym przekroju. Wymiary: śred. ok. 3,3 cm (ryc. 227,19). Nr kat. 1950/2042.

12. Fragment silnie zniszczonej, żelaznej zaprawy z szerokim, esowatym kabląkiem i półkolistym, niskim grzebieniem na główce (ryc. 227,13). Nr kat. 1950/2042.

13. Nóż żelazny z obustronnie wyodrębnionym trzpieniem i lekko łukowatym tylem. Wymiary:

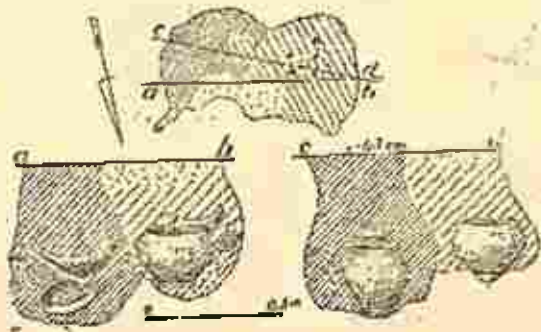

Ryc. 226. Zawartość grobu 137 a. 1-6. Naczynia gliniane, 2. Popielnica, 7. Żel. okucie, 8. Tmacz żel., 9. Nożyce żel., 10. Szydło żel. z oprawą rogową, 11. Umbo żel., 12-14. Noże żel., 13. Ułamek żel. przywiązki do pasa, 15-16. Żel. groty oszczepów, 17-19. Zdobione kostki do gry. Ryc. 1-6 w $\frac{1}{4}$, reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 226. Contenu de la tombe No 137 a. 1 et 3-6. Vases, rituels, 2. Urne cinéraire, 7. Ferrure en fer, 8. Polignée en fer, 9. Cisèaux en fer, 10. Alêne en fer avec une partie de la manche en corne, 11. Umbo de bouclier en fer, 12 et 14. Couteaux en fer, 13. Doucle de ceinture en fer, 15-16. Pointes de lance en fer, 17-19. Dés en os. 1-6 en $\frac{1}{4}$, la reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

kroju zwążającą się ku ostrzu. Wymiary: dług. 21 cm, szer. 4,6 cm, śred. tulei 1,6 cm (ryc. 226,16). Nr kat. 1950/2016.

9. Żelazny grot czszcepu z liściowatym ostrzem o daszkowatym przekroju i długą smukłą tulejką o kłelistym przekroju. Wymiary: dług. 21,6 cm, szer. 4 cm, śred. tulei 1,4 cm (ryc. 226,15). Nr kat. 1950/2017.

10. Żelazne umbo tarczy, stożkowate, z długim kolcem ściętym prosto, wysokim kołnierzem, szerokim brzegiem i nitami o płaskich, tarczowatych główkach. Umbo zniszczone przez rdzę, z nitów zachowały się tylko dwa. Wymiary: śred. 17,5 cm, wys. 17 cm, dług. kolca 6 cm, wys. kołnierza 3 cm, szer. brzegu 3 cm (ryc. 226,11). Nr kat. 1950/2023.

Ryc. 225. Plan i przekroje grobu 132a—b. — Fig. 225. Plan et coupes de la tombe No 132a—b.

11. Żelazny imacz tarczy z rączką o łukowatym przekroju i z trapezowatymi, płaskimi końcami zaopatrzonymi w dwa nitki. Wymiary: dług. 20,5 cm, szer. płytek ok. 5 cm, szer. rączki 1,9 cm (ryc. 226,8). Nr kat. 1950/2019.

12. Żelazne okucie złożone z dwóch prostokątnych blaszek złączonych dwoma nitami. Wymiary: dług. 5,4 cm, szer. 1,5 cm, dług. nitów 1,9 cm (ryc. 226,7). Nr kat. 1950/2022.

13. Półkolista sprzączka do pasa wykonana ze sztabki o rombówatym przekroju. Wymiary: 4 cm, szer. 3,2 cm (ryc. 226,13). Nr kat. 1950/2021.

14. Nóż żelazny z krótką szeroką główką, tyłek lekko łukowaty, trzpień dwustronnie wyodrębniony zwąża się silnie ku końcowi. Wymiary: dług. 9,8 cm, szer. główki 1,9 cm (ryc. 226,12). Nr kat. 1950/2014.

15. Sierpikowaty nóż żelazny z obustronnie wyodrębnionym trzpieniem. Wymiary: dług. 6,5 cm, szer. 1,8 cm (ryc. 226,14). Nr kat. 1950/2020.

16. Nożyce żelazne z długimi ramionami kabląka, jedna z główki uszkodzona. Wymiary: dług. 17,7 cm, szer. główki 3,2 cm (ryc. 226,9). Nr kat. 1950/2018.

17. Szzydło żelazne z rurkowatą oprawą rogową. Wymiary: dług. 8 cm, dług. oprawki 7,5 cm, średnica jej 1,4 cm. Zniszczone w ogniu (ryc. 226,10). Nr kat. 1950/2024.

18. Stopiczny przedmiot brązowy. Nr kat. 1950/2025a.

19. Trzy kościane kostki do gry w kształcie graniasłupów o prostokątnej podstawie. Boki zaopatrzone są w kółeczka z koncentrycznie umieszczonymi

punktami. Wymiary: dług. 5 cm, szer. 0,6 cm (ryc. 226,17—19). Nr kat. 1950/2025.

20. 19 kości stawowych, zwierzęcych, zapewne kości do gry. Nr kat. 1950/2013.

Inwentarz grobu 132b:

1. Popielnica wazowata z nie wyodrębnionym dnem, wysoko umieszczonym, łagodnym załomem brzuśca, wyodrębnioną, zwążającą się szyjką, brzeg wychylony na zewnątrz. Wymiary: śred. 25,5 cm, wys. 24,6 cm, śred. otw. 22,6 cm, dno 12 cm (ryc. 227,4). Nr kat. 1950/2028.

2. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/2028.

3. Głęboka czarka przepalona ze stożkowatą, wyodrębnioną podstawą, z brzegiem nachylonym lekko do wnętrza, powierzchnia porowata, barwy szarej. Wymiary: śred. otw. 25 cm, wys. 11,5 cm, dno 8 cm (ryc. 227,8). Nr kat. 1950/2037.

4. Ostro profilowana czarka ze stożkowatą, wyodrębnioną podstawą, na załomie zdobiona poziomym pasmem zygzakowatym i wątkiem jodełkowym, poręcznym żeberkiem i trzema zgrubieniami (ryc. rogranistą (ryc. 228,5 i 6). Nr kat. 1950/2050.

5. Ostro profilowana czarka z wgniecionym do środka dnem, powyżej załomu zdobiona pasmem ukośnych kresiek, przepalona i lekko zdeformowana. Wymiary: śred. otw. 16,6 cm, wys. 9,5 cm, dno 6,6 cm (ryc. 227,1). Nr kat. 1950/2036.

6. Głęboka czarka z prostą niewyodrębnioną podstawą, z szyjką cylindryczną. Powierzchnia gładka, barwy brunatnej. Wymiary: śred. 14 cm, wys. 6,7 cm, śred. otw. 13,8 cm, dno 5,8 cm (ryc. 227,7). Nr kat. 1950/2041.

7. Mała czarka z półkulistym brzuścem, przepalona w ogniu. Wymiary: śred. otw. 9 cm, wys. 3,8 cm (ryc. 227,3). Nr kat. 1950/2040.

8. Czarka z brzuścem w przybliżeniu półkulistym, ze słabo wyodrębnioną szyjką i zgrubiałym brzegiem. Brzusiec zdobiony pionowymi żłobkami oraz pasmem ukośnych kresiek. Wymiary: śred. ok. 15 cm, wys. 6,2 cm, śred. otw. 16 cm, dno 4,5 cm (ryc. 227,2). Nr kat. 1950/2045.

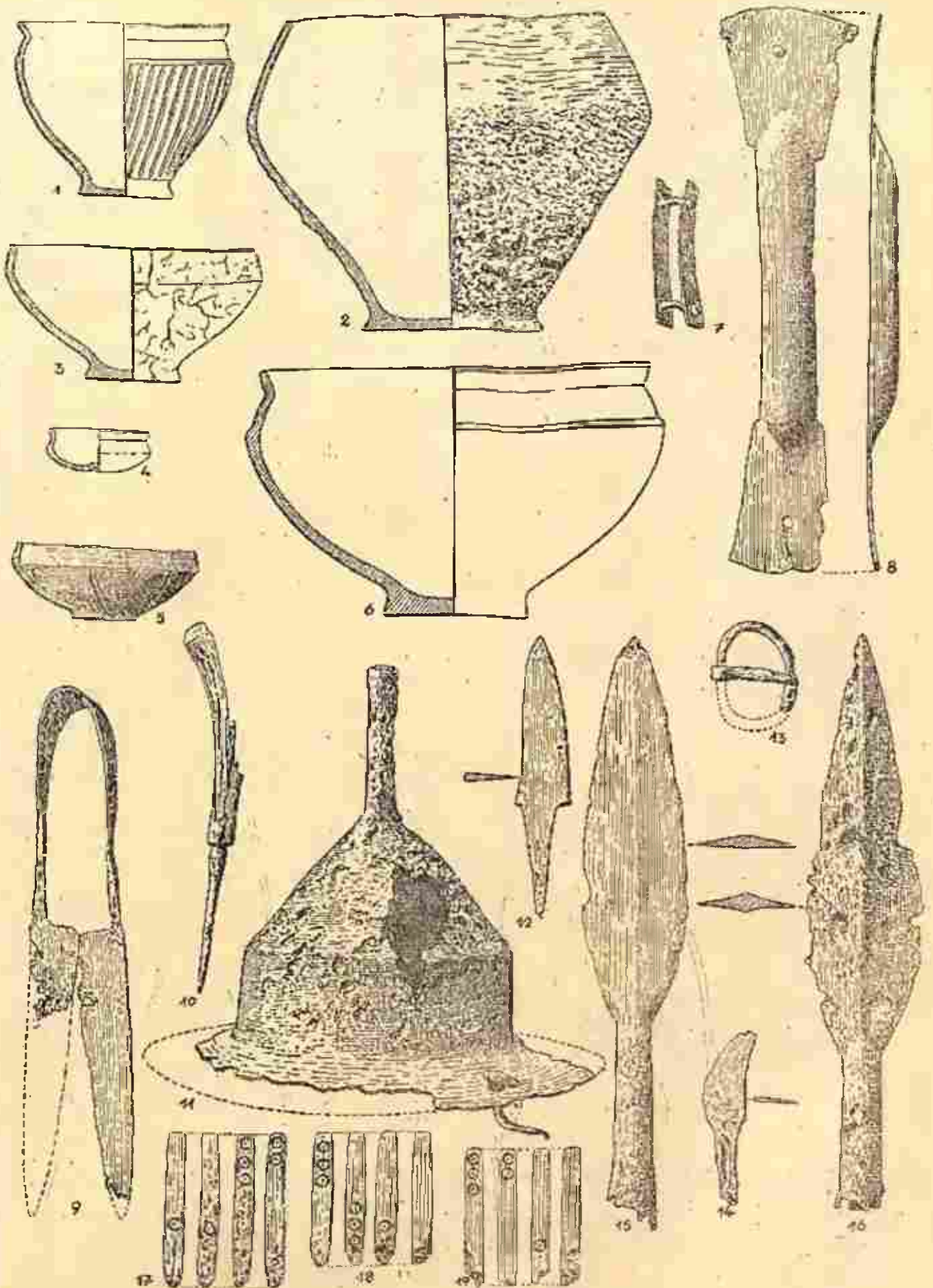
9. Naczynie z baniastym brzuścem, wysoką, zwążającą się szyjką i zgrubiałą, wychyloną krawędzią. Poniżej krawędzi małe, kolankowate, przewężone ucho. Szyjka zdobiona listwą z ukośnymi nacięciami brzusiec pionowymi żłobkami. Przepalone i zniekształcone. Wymiary: śred. 7,4 cm, wys. 8,5 cm, śred. otw. 5,5 cm, dno 3 cm (ryc. 227,5). Nr kat. 1950/2039.

10. Fragmenty przepalonych i zniekształconych naczyń, m. in. grubościennego z prostym brzegiem i z brzuścem pokrytym pionowymi bruzdami ostro profilowanej czarki (ryc. 227,10, 11). Nr kat. 1950/2044.

11. Kolista sprzączka do pasa wykonana z żelaznego pręta o kolistym przekroju. Wymiary: śred. 3,3 cm (ryc. 227,18). Nr kat. 1950/2042.

12. Fragment silnie zniszczonej, żelaznej sprzączki z szerokim, esowatym kabląkiem i półkolistym, niskim grzebieniem na główce (ryc. 227,13). Nr kat. 1950/2042.

13. Nóż żelazny z obustronnie wyodrębnionym trzpieniem i lekko łukowatym tyłcem. Wymiary:

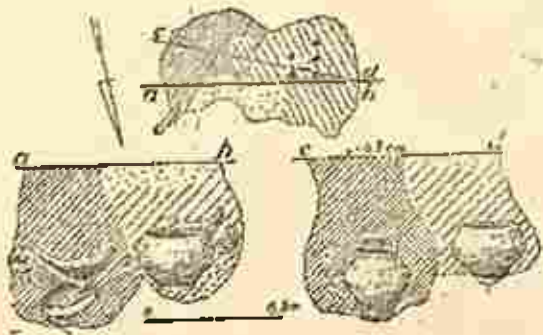

Ryc. 226. Zawartość grobu 137 a. 1 i 3—6. Naczynia gliniane, 2. Popielnica, 7. Żel. okucie, 8. Imacz żel., 9. Nożyce żel., 10. Szydło żel. z oprawą rogową, 11. Umbo żel., 12—14. Noże żel., 13. Ułamek żel. sprzączki do pasa, 15—16. Żel. groty oszczepów, 17—19. Zdobione kostki do gry. Ryc. 1—6 w $\frac{1}{4}$, reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 226. Contenu de la tombe No 132 a. 1 et 3—6. Vases, rituels, 2. Urne cinéraire, 7. Ferrure en fer, 8. Poignée en fer, 9. Ciseaux en fer, 10. Alène en fer avec une partie de la manche en corne, 11. Umbo de bouclier en fer, 12 et 14. Couteaux en fer, 13. Boucle de ceinture en fer, 15—16. Pointes de lance en fer, 17—19. Dés en os. 1—6 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

kroju zwężająca się ku ostrzu. Wymiary: dług. 21 cm, szer. 4,6 cm, śred. tulei 1,6 cm (ryc. 226,16). Nr kat. 1950/2016.

9. Żelazny grot eszczepu z liściowatym ostrzem o daszkowatym przekroju i długą smukłą tulejką o kłistym przekroju. Wymiary: dług. 21,6 cm, szer. 4 cm, śred. tulei 1,4 cm (ryc. 226,15). Nr kat. 1950/2017.

10. Żelazne umbo tarczy, stożkowate, z długim kołcem ściętym prosto, wysokim kołnierzem, szerokim brzegiem i nitami o płaskich, tarczowatych główkach. Umbo zniszczone przez rdzę, z nitów zachowały się tylko dwa. Wymiary: śred. 17,5 cm, wys. 17 cm, dług. kolca 6 cm, wys. kołnierza 3 cm, szer. brzegu 3 cm (ryc. 226,11). Nr kat. 1950/2023.

Ryc. 225. Plan i przekroje grobu 132a—b. — Fig. 225. Plan et coupes de la tombe No 132a—b.

11. Żelazny imacz tarczy z rączką o łukowatym przekroju i z trapezowatymi, płaskimi końcami zaopatrzonymi w dwa nity. Wymiary: dług. 20,5 cm, szer. płytek ok. 5 cm, szer. rączki 1,9 cm (ryc. 226,8). Nr kat. 1950/2019.

12. Żelazne okucie złożone z dwóch prostokątnych blaszek złączonych dwoma nitami. Wymiary: dług. 5,4 cm, szer. 1,5 cm, dług. nitów 1,9 cm (ryc. 226,7). Nr kat. 1950/2022.

13. Półkolista sprzączka do pasa wykonana ze sztabki o rombówatym przekroju. Wymiary: 4 cm, szer. 3,2 cm (ryc. 226,13). Nr kat. 1950/2021.

14. Nóż żelazny z krótką szeroką główką, tyłec lekko łukowaty, trzpień dwustronnie wyodrębniony zwęża się silnie ku końcowi. Wymiary: dług. 9,8 cm, szer. główki 1,9 cm (ryc. 226,12). Nr kat. 1950/2014.

15. Sierpikowaty nóż żelazny z obustronnie wyodrębnionym trzpieniem. Wymiary: dług. 6,5 cm, szer. 1,8 cm (ryc. 226,14). Nr kat. 1950/2020.

16. Nożyce żelazne z długimi ramionami kabłąka, jedna z główki uszkodzona. Wymiary: dług. 17,7 cm, szer. główki 3,2 cm (ryc. 226,9). Nr kat. 1950/2018.

17. Szydło żelazne z rurkową oprawą rogową. Wymiary: dług. 9 cm, dług. oprawki 7,5 cm, średnica jej 1,4 cm. Zniszczone w ogniu (ryc. 226,10). Nr kat. 1950/2024.

18. Stopiczny przedmiot brązowy. Nr kat. 1950/2025a.

19. Trzy kościane kostki do gry w kształcie graniastosłupów o prostokątnej podstawie. Boki zaopatrzone są w kółeczka z koncentrycznie umieszczonymi

punktami. Wymiary: dług. 5 cm, szer. 0,0 cm (ryc. 226,17—19). Nr kat. 1950/2025.

20. 19 kości sławowych, zwierzęcych, zapewne kości do gry. Nr kat. 1950/2013.

Inwentarz grobu 132b:

1. Popielnica wazowata z nie wyodrębnionym dnem, wysoko umieszczonym, łagodnym załomem brzuśca, wyodrębnioną, zwężającą się szyjką, brzeg wychylony na zewnątrz. Wymiary: śred. 25,5 cm, wys. 24,6 cm, śred. otw. 22,6 cm, dno 12 cm (ryc. 227,4). Nr kat. 1950/2028.

2. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/2028.

3. Głęboka czarka przepalona ze stożkowatą, wyodrębnioną podstawą, z brzegiem nachylonym lekko do wnętrza, powierzchnia porowata, barwy szarej. Wymiary: śred. otw. 25 cm, wys. 11,5 cm, dno 8 cm (ryc. 227,8). Nr kat. 1950/2037.

4. Ostro profilowana czarka ze stożkowatą, wyodrębnioną podstawą, na załomie zdobiona poziomym pasmem zygzakowatym i wątkiem jodelkowym, poprzecznym żeberkiem i trzema zgrubieniami (ryc. 228,5 i 6). Nr kat. 1950/2050.

5. Ostro profilowana czarka z wgniecionym do środka dnem, powyżej załomu zdobiona pasmem ukośnych kresiek, przepalona i lekko zdeformowana. Wymiary: śred. otw. 16,6 cm, wys. 9,5 cm, dno 6,6 cm (ryc. 227,1). Nr kat. 1950/2036.

6. Głęboka czarka z prostą niewyodrębnioną podstawą, z szyjką cylindryczną. Powierzchnia gładka, barwy brunatnej. Wymiary: śred. 14 cm, wys. 6,7 cm, śred. otw. 13,8 cm, dno 5,8 cm (ryc. 227,7). Nr kat. 1950/2041.

7. Mała czarka z półkulistym brzuścem, przepalona w ogniu. Wymiary: śred. otw. 9 cm, wys. 3,8 cm (ryc. 227,3). Nr kat. 1950/2040.

8. Czarka z brzuścem w przybliżeniu półkulistym, ze słabo wyodrębnioną szyjką i zgrubiałym brzegiem. Brzuśiec zdobiony pionowymi żłobkami oraz pasmem ukośnych kresiek. Wymiary: śred. ok. 15 cm, wys. 4,2 cm, śred. otw. 16 cm, dno 4,5 cm (ryc. 227,2). Nr kat. 1950/2045.

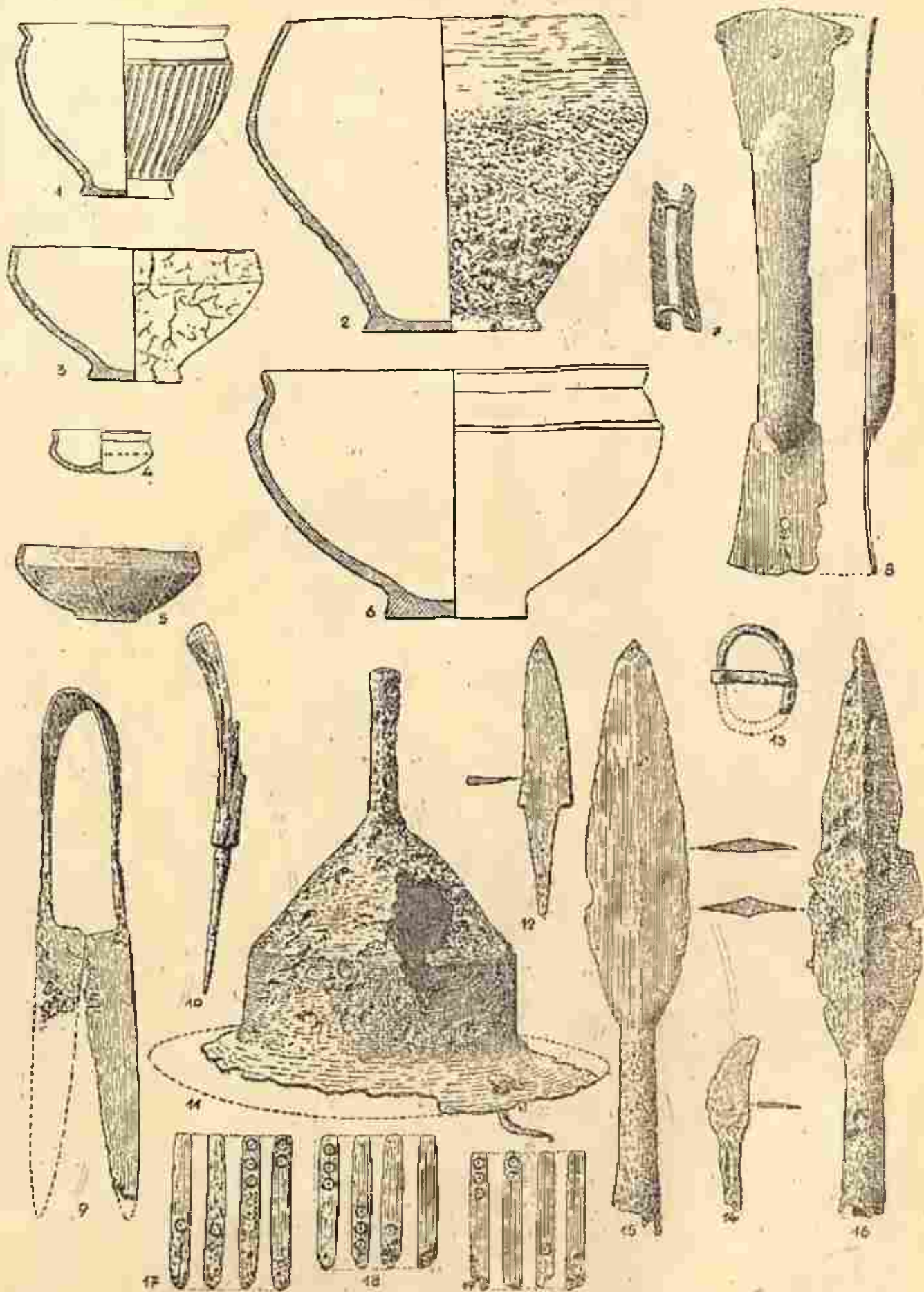
9. Naczynie z baniastym brzuścem, wysoką, zwężającą się szyjką i zgrubiałą, wychyloną krawędzią. Poniżej krawędzi małe, kolankowate, przewężone ucho. Szyjka zdobiona listwą z ukośnymi nacięciami, brzuśiec pionowymi żłobkami. Przepalona i zniekształcona. Wymiary: śred. 7,4 cm, wys. 8,5 cm, śred. otw. 5,5 cm, dno 3 cm (ryc. 227,5). Nr kat. 1950/2039.

10. Fragmenty przepalonych i zniekształconych naczyń, m. in. grubościennego z prostym brzegiem i z brzuścem pokrytym pionowymi bruzdami oraz ostro profilowanej czarki (ryc. 227,10, 11). Nr kat. 1950/2044.

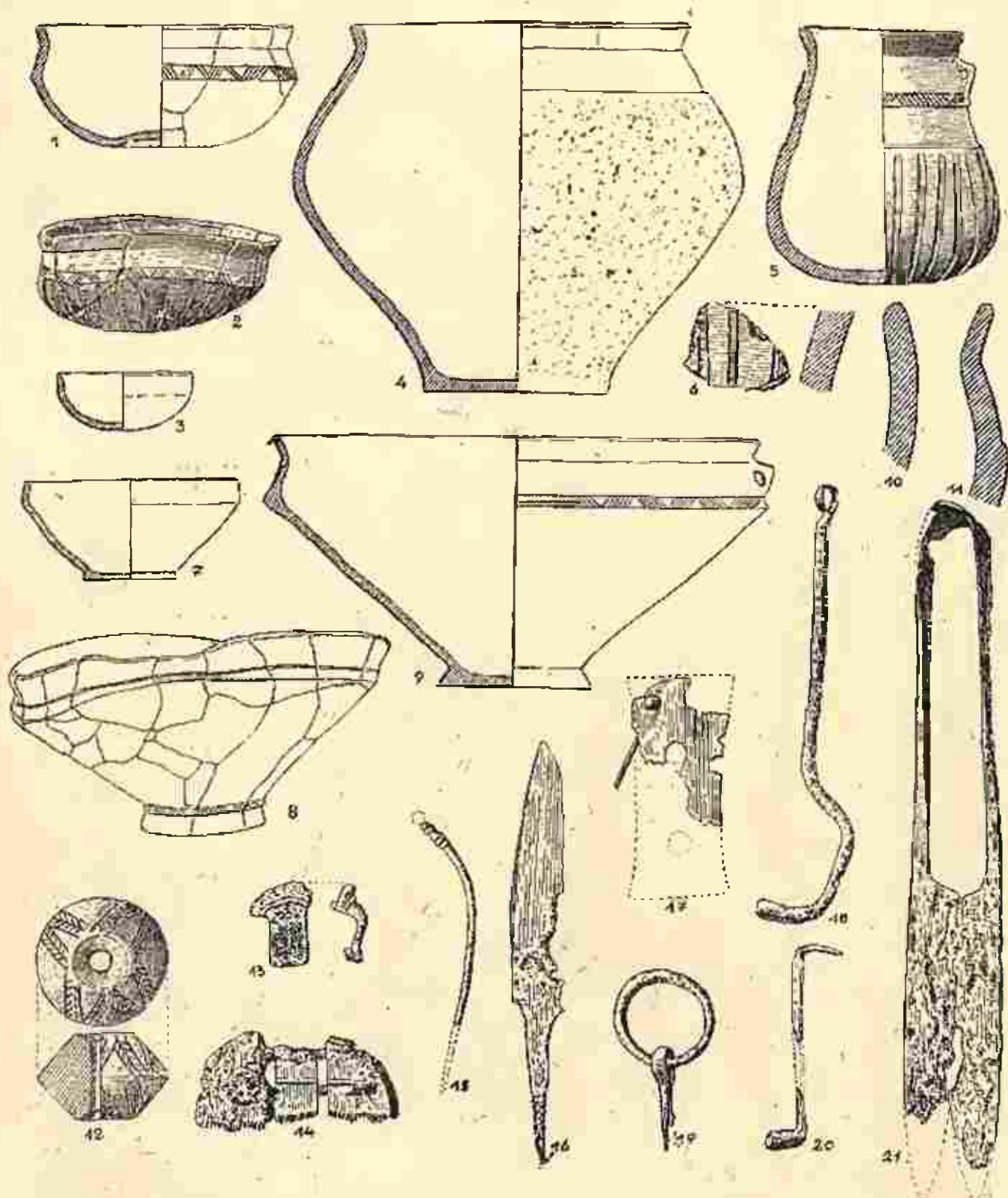
11. Kolista sprzączka do pasa wykonana z żelaznego pręta o kłistym przekroju. Wymiary: śred. ok. 3,3 cm (ryc. 227,19). Nr kat. 1950/2042.

12. Fragment silnie zniszczonej, żelaznej zapinki z szerokim, esowatym kabłąkiem i półkolistym, niskim grzebieniem na główce (ryc. 227,13). Nr kat. 1950/2042.

13. Nóż żelazny z obustronnie wyodrębnionym trzpieniem i lekko łukowatym tyłcem. Wymiary:

Ryc. 226. Zawartość grobu 13^a. 1 i 3—6. Naczynia gliniane, 2. Popielnica, 7. Żel. okucie, 8. Imacz żel., 9. Nożyce żel., 10. Szydło żel. z oprawą rogową, 11. Umbo żel., 12—14. Noże żel., 13. Ułamek żel. sprzączki do pasa, 15—16. Żel. groty oszczepów, 17—19. Zdobione kostki do gry. Ryc. 1—6 w $\frac{1}{4}$, reszt. w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 226. Contenu de la tombe No 132 a., 1 et 3—6. Vases, rituels, 2. Urne cinéraire, 7. Ferrure en fer, 8. Poignée en fer, 9. Ciseaux en fer, 10. Alêne en fer avec une partie de la manche en corne, 11. Umbo de bouclier en fer, 12 et 14. Couteaux en fer, 13. Boucle de ceinture en fer, 15—16. Pointes de lance en fer, 17—19. Dés en os. 1—3 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Ryc. 227. Zawartość grobu 132 b. 1—3 i 5—9. Naczynia gliniane, 4. Popielnica, 6 i 10—11. Ułamki naczyń, 12. Przędzlik gliniany, 13. Fragment zapinki żel., 14. Ułamki grzebienia kościanego, 15. Szpilka kościana, 16. Nóż żel., 17. Części okucia żel., 18. Klucz żel., 19. Żel. sprzączka do pasa, 20. Żel. sprężyna do zamka, 21. Nożyce żel. 1—4 i 7—9 w $\frac{1}{4}$, reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 227. Contenu de la tombe No 132 b. 1—3 et 5—9. Vases rituels, 4. Urne cinéraire, 6 et 10—11. Fragments de vases, 12. Fusaiole en argile, 13. Fragment d'une fibule en fer, 14. Fragments d'un peigne, 15. Épingle en os, 16. Couteau en fer, 17. Fragment d'une ferrure de serrure en fer, 18. Clef en fer, 19. Boucle de ceinture en fer, 20. Ressort en fer, 21. Ciseaux en fer. 1—4 et 7—9 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

dług. 14 cm, szer. 1,8 cm (ryc. 227,16). Nr kat. 1950/2032.

14. Nożyce żelazne o długich ramionach kabłąka silnie rozszerzonego na zgięciu. Jedna z głów odłamana; zniszczona rdzą. Wymiary: dług. 22 cm, szer. głów 2,5 cm (ryc. 227,21). Nr kat. 1950/2031.

15. Fragmenty żelaznego, prostokątnego okucia zamka szkatułki drewnianej i ułamki sprężynki do zamka. Okucie zaopatrzone było w nity z kulistą główką (ryc. 227,17 i 20). Wymiary: dług. ok. 2,5 cm, szer. 1,3 cm. Nr kat. 1950/2033a i 2034.

16. Klucz do zamka szkatułki drewnianej, wykonany z czworograniastej w przekroju sztabki, koniec zwinięty w uszko. Wymiary: dług. 14,2 cm (ryc. 227,18). Nr kat. 1950/2033.

17. Dwie grudki stopionej brązu. Nr kat. 1950/2054a.

18. Dwustożkowy przęślik gliniany z lejkowatymi zagłębieniami przy otworze, powierzchnia zdobiona ukośnymi pasmami złożonymi z trzech linii połączonych ukośnymi kreskami. Wymiary: śred. 3,8 cm, wys. 2,7 cm (ryc. 227,12). Nr kat. 1950/2030.

19. Fragment trzyczęściowego, jednopłytkowego grzebienia z półkolistym grzbieniem, poszczególne części połączone były czworograniastymi nitami żelaznymi. Grzebień zdobiony był podłużnym żłobkiem. Wymiary: dług. 6,5 cm, szer. zach. ok. 3 cm (ryc. 227,14). Nr kat. 1950/2095.

20. Szpila kościana z trzpieniem w przekroju kolistym, z częściowo zachowaną główką zdobioną poprzecznym żeberkiem i dwoma zgrubieniami (ryc. 227,15). Wymiary: dług. ok. 8 cm. Nr kat. 1950/2043.

Grób 133 (popielnicowy) — ar 62.

Na głębokości 42 cm pod powierzchnią współczesną znaleziono warstwę ciemno-popielatej ziemi zmieszanej z piaskiem. Warstwa zawierała ułamki przepalonych naczyń i kości oraz większe fragmenty nie przepalonego naczynia. W grobie znajdowały się również liczne przedmioty metalowe, m. in. cztery zapinki. Zawartość grobu była rozwleczone na znacznej przestrzeni, co wskazuje, że był to grób zniszczony.

Inwentarz:

1. ułamki silnie zniszczonego naczynia o gładkiej, szarej powierzchni (popielnica?). Nr kat. 1950/2046.
2. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/2046.
3. Dwie zapinki żelazne z szerokim, esowatym kabłąkiem, z grzebieniem na główce. Sprężyna 15-zwojowa z górną cięciwą, umocowana przy pomocy haka do główki, pochewka wysoka. Kabłąk i nóżka zdobiona poprzecznymi żłobkami. Wymiary: dług. 3,2 cm, wys. 2,1 cm, szer. kabłąka 2 cm (ryc. 228,1 i 2). Nr kat. 1950/2049.
4. Zapinka żelazna z prostym, w przekroju daszkowatym kabłąkiem, zdobionym poprzecznymi żłobkami, z szerokim grzebieniem na główce, z wysoką, wąską pochewką i szeroką, odgiętą ku górze nóżką. Wymiary: dług. 3,0 cm, wys. 1,7 cm, szer. kabłąka 0,8 cm (ryc. 228,3). Nr kat. 1950/2048.
5. Fragment żelaznej zapinki o esowatym kabłąku z pochewką krótką i szeroką. Brak sprężyny i szpili. Wymiary: dług. 2,5 cm, wys. 1,2 cm (ryc. 228,4). Nr kat. 1950/2047.
6. Fragmenty przedmiotów żelaznych, m. in. oku-

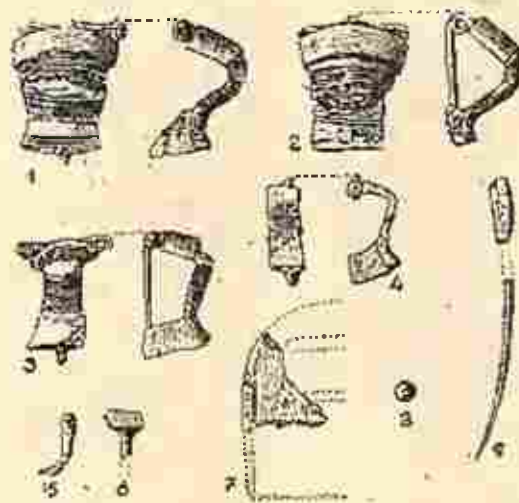
cie ze sztabki zgiętej prostokątnej; nit z główką czworograniastą (ryc. 228,5 i 6). Nr kat. 1950/2050.

7. Stopione grudki brązu. Nr kat. 1950/2051a.

8. Fragmenty grzebienia kościanego. Nr katalogu 1950/2051 (ryc. 228,7).

9. Ułamki szpili kościanej z trzpieniem o kolistym przekroju. Nr kat. 1950/2051a (ryc. 228,9).

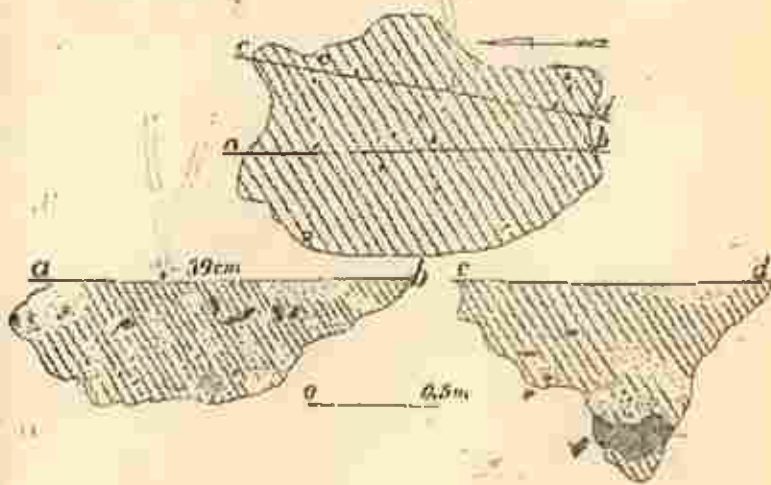
10. Paciurek z niebieskiego szkliwa. Wymiary: śred. około 0,3 cm (ryc. 228,8). Nr kat. 1950/2046.

Ryc. 228. Zawartość grobu 133. 1—4. Zapinki żel., 5—6. Nity żel., 7. Ułamek grzebienia kościanego. 8. Paciurek z niebieskiego szkła, 9. Ułamki szpili kościanej. 1/2 w. n. — Fig. 228. Contenu de la tombe No 133. 1—4. Fibules en fer, 5—6. Rivets en fer, 7. Fragment d'un peigne en os, 8. Perle en verre bleu, 9. Fragments d'une épingle en os. 1/2 gr. nat.

Grób 134 (jamowy) — ar 63.

Na głębokości 39 cm pod powierzchnią współczesną ukazała się w przybliżeniu prostokątna jama. W przekroju pionowym kształt jamy był lejkowaty. Głębokość wynosiła 76 cm. Wypełnisko stanowiła jasno-popielata ziemia, spalenizna i piasek. Skorupy nie tworzyły wyraźnego skupienia, kości natomiast grupowały się w dwóch skupieniach na głębokości 43 cm i 53 cm. W dolnych partiach jamy znaleziono krzesiwo i nity żelazne (ryc. 229).

Ryc. 229. Plan i przekroje grobu 134. — Fig. 229. Plan et coupes de la tombe No 134.

13. Dług. 14 cm, szer. 1,8 cm (ryc. 227,16). Nr kat. 1950/2032.

14. Nożyce żelazne o długich ramionach kabląka silnie rozszerzonego na zgięciu. Jedna z głów odłamana; zniszczona rdzą. Wymiary: dług. 22 cm, szer. główki 2,5 cm (ryc. 227,21). Nr kat. 1950/2031.

15. Fragmenty żelaznego, prostokątnego okucia zamka szkatułki drewnianej i ułamki sprężynki do zamka. Okucie zaopatrzone było w nity z kulistą główką (ryc. 227,17 i 20). Wymiary: dług. ok. 2,5 cm, szer. 1,3 cm. Nr kat. 1950/2033a i 2034.

16. Klucz do zamka szkatułki drewnianej, wykonany z czworograniastej w przekroju sztabki, koniec zwinięty w uszko. Wymiary: dług. 14,2 cm (ryc. 227,18). Nr kat. 1950/2033.

17. Dwie grudki stopionego brązu. Nr kat. 1950/2054a.

18. Dwustożkowy przęślik gliniany z lejkowatymi zagłębieniami przy otworze, powierzchnia zdobiona ukośnymi pasmami złożonymi z trzech linii połączonych ukośnymi kreskami. Wymiary: śred. 3,8 cm, wys. 2,7 cm (ryc. 227,12). Nr kat. 1950/2030.

19. Fragment trzyczęściowego, jednopłytkowego grzebienia z półkolistym grzbietem, poszczególne części połączone były czworograniastymi nitami żelaznymi. Grzebień zdobiony był podłużnym żłobkiem. Wymiary: dług. 6,5 cm, szer. zach. ok. 3 cm (ryc. 227,14). Nr kat. 1950/2095.

20. Szpila kościana z trzpieniem w przekroju kolistym, z częściowo zachowaną główką zdobioną poprzecznym żeberkiem i dwoma zgrubieniami (ryc. 227,15). Wymiary: dług. ok. 8 cm. Nr kat. 1950/2043.

Grób 133 (popielnicowy) — ar 62.

Na głębokości 42 cm pod powierzchnią współczesną znaleziono warstwę ciemno-popielatej ziemi zmieszanej z piaskiem. Warstwa zawierała ułamki przepalonych naczyń i kości oraz większe fragmenty nie przepalonego naczynia. W grobie znajdowały się również liczne przedmioty metalowe, m. in. cztery zapinki. Zawartość grobu była rozwleczona na znacznej przestrzeni, co wskazuje, że był to grób zniszczony.

Inwentarz:

1. Ułamki silnie zniszczonego naczynia o gładkiej, szarej powierzchni (popielnica?). Nr kat. 1950/2046.
2. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/2046.
3. Dwie zapinki żelazne z szerokim, esowatym kabląkiem, z grzebieniem na główce. Sprężyna 15-zwojowa z górną cięciwą, umocowana przy pomocy haka do główki, pochewka wysoka. Kabląk i nóżka zdobiona poprzecznymi żłobkami. Wymiary: dług. 3,2 cm, wys. 2,1 cm, szer. kabląka 2 cm (ryc. 228,1 i 2). Nr kat. 1950/2049.
4. Zapinka żelazna z prostym w przekroju drasz-

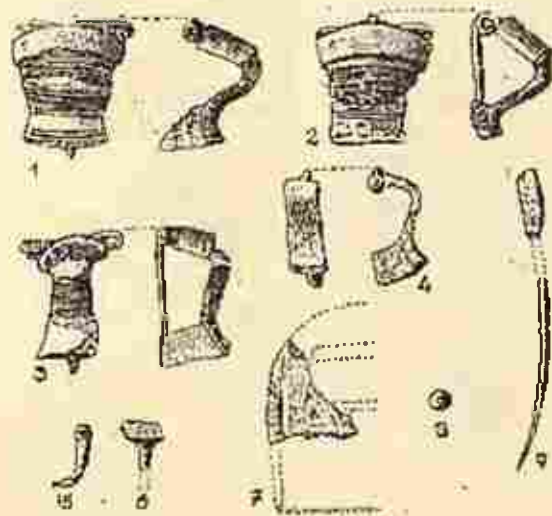
cie ze sztabki zgiętej prostokątnej; nit z główką czworograniastą (ryc. 228,5 i 6). Nr kat. 1950/2050.

7. Stopione grudki brązu. Nr kat. 1950/2051a.

8. Fragmenty grzebienia kościanego. Nr katalogu 1950/2051 (ryc. 228,7).

9. Ułamki szpili kościanej z trzpieniem o kolistym przekroju. Nr kat. 1950/2051a (ryc. 228,9).

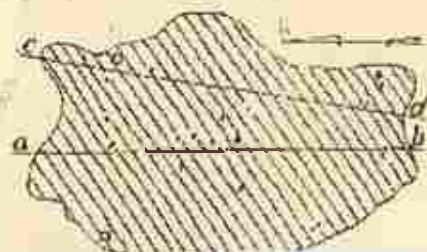
10. Paciurek z niebieskiego szkliwa. Wymiary: śred. około 0,3 cm (ryc. 228,8). Nr kat. 1950/2046.

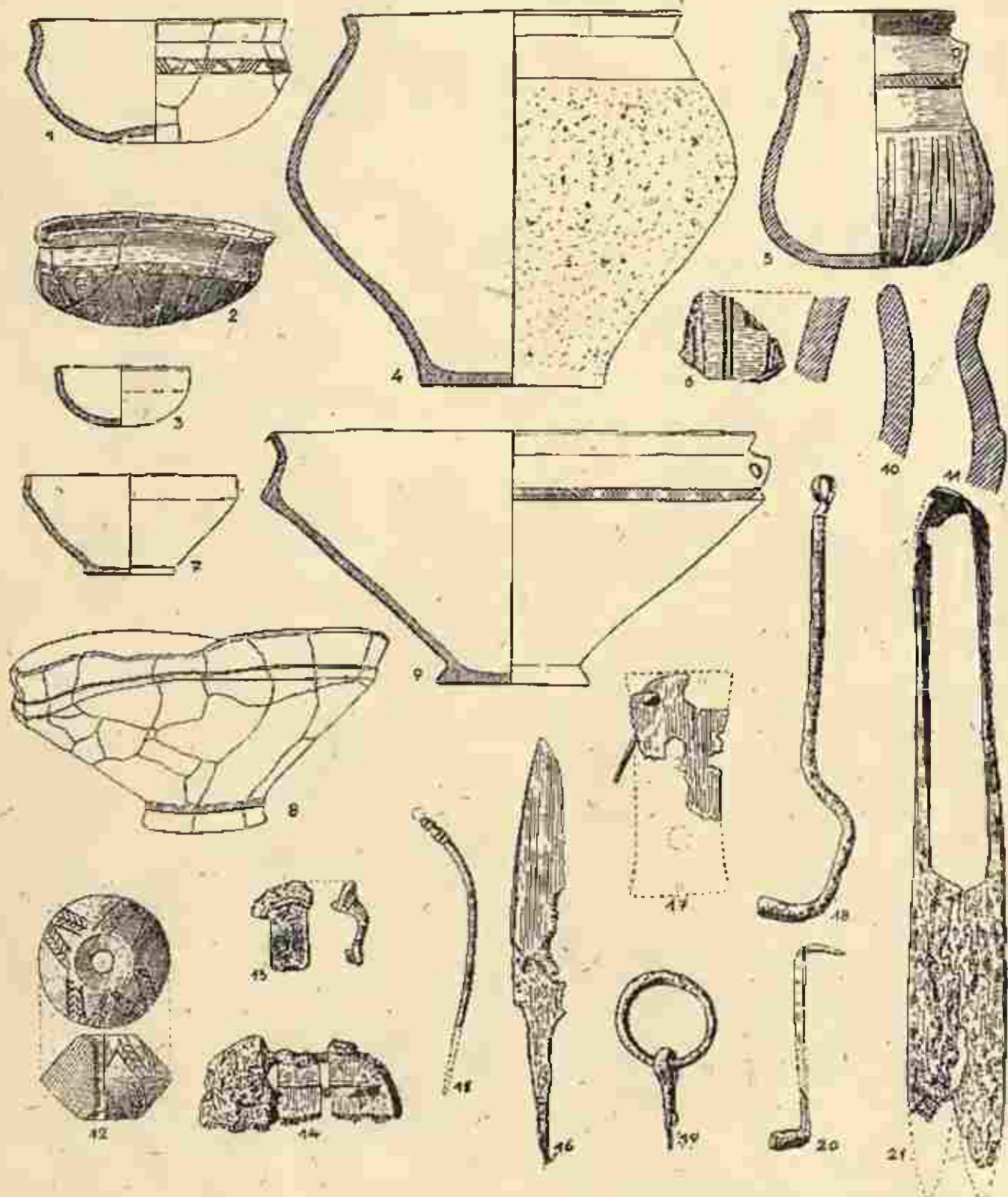

Ryc. 228. Zawartość grobu 133. 1—4. Zapinki żel., 5—6. Nity żel., 7. Ułamek grzebienia kościanego. 8. Paciurek z niebieskiego szkła, 9. Ułamki szpili kościanej. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 228. Contenu de la tombe No 133. 1—4. Fibules en fer, 5—6. Rivets en fer, 7. Fragment d'un peigne en os, 8. Perle en verre bleu, 9. Fragments d'une épingle en os. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Grób 134 (jamowy) — ar 63.

Na głębokości 39 cm pod powierzchnią współczesną ukazała się w przybliżeniu prostokątna jama. W przekroju pionowym kształt jamy był lejkowaty. Głębokość wynosiła 76 cm. Wypełnisko stanowiła jasno-popielata ziemia, spalenizna i piasek. Skorupy nie tworzyły wyraźnego skupienia, kości natomiast grupowały się w dwóch skupieniach na głębokości 43 cm i 53 cm. W dolnych partiach jamy znaleziono krzesiwo i nity żelazne (ryc. 229).

dług. 14 cm, szer. 1,8 cm (ryc. 227,16). Nr kat. 1950/2032.

14. Nożyce żelazne o długich ramionach kabłąka silnie rozszerzonego na zgięciu. Jedna z głów odłamana; zniszczona rdzą. Wymiary: dług. 22 cm, szer. głów 2,5 cm (ryc. 227,21). Nr kat. 1950/2031.

15. Fragmenty żelaznego, prostokątnego okucia zamka szkatułki drewnianej i ułamki sprężynki do zamka. Okucie zaopatrzone było w nity z kulistą główką (ryc. 227,17 i 20). Wymiary: dług. ok. 2,5 cm, szer. 1,3 cm. Nr kat. 1950/2033a i 2034.

16. Klucz do zamka szkatułki drewnianej, wykonany z czworograniastej w przekroju sztabki, koniec zwinięty w uszko. Wymiary: dług. 14,2 cm (ryc. 227,18). Nr kat. 1950/2033.

17. Dwie grudki stopionego brązu. Nr kat. 1950/2054a.

18. Dwustożkowaty przeszłik gliniany z lekko wklęsłymi zagłębieniami przy otworze, powierzchnia zdobiona ukośnymi pasmami złożonymi z trzech linii połączonych ukośnymi kreskami. Wymiary: śred. 3,8 cm, wys. 2,7 cm (ryc. 227,12). Nr kat. 1950/2030.

19. Fragment trzyczęściowego, jednopłytkowego grzebienia z półkolistym grzbietem, poszczególne części połączone były czworograniastymi nitami żelaznymi. Grzebień zdobiony był podłużnym żłobkiem. Wymiary: dług. 6,5 cm, szer. zach. ok. 3 cm (ryc. 227,14). Nr kat. 1950/2095.

20. Szpila kościana z trzpieniem w przekroju kolistym, z częściowo zachowaną główką zdobioną poprzecznym żeberkiem i dwoma zgrubieniami (ryc. 227,15). Wymiary: dług. ok. 8 cm. Nr kat. 1950/2043.

Grób 133 (popielnicowy) — ar 62.

Na głębokości 42 cm pod powierzchnią współczesną znaleziono warstwę ciemno-popielatej ziemi zmieszanej z piaskiem. Warstwa zawierała ułamki przepalonych naczyń i kości oraz większe fragmenty nie przepalonego naczynia. W grobie znajdowały się również liczne przedmioty metalowe, m. in. cztery zapinki. Zawartość grobu była rozwleczona na znacznej przestrzeni, co wskazuje, że był to grób zniszczony.

Inwentarz:

1. ułamki silnie zniszczonego naczynia o gładkiej, szarej powierzchni (popielnica?). Nr kat. 1950/2046.
2. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/2046.
3. Dwie zapinki żelazne z szerokim, csowatym kabłąkiem, z grzebieniem na główce. Sprężyna 15-zwojowa z górną cięciwą, umocowana przy pomocy haka do główki, pochewka wysoka. Kabłąk i nóżka zdobiona poprzecznymi żłobkami. Wymiary: dług. 3,2 cm, wys. 2,1 cm, szer. kabłąka 2 cm (ryc. 228,1 i 2). Nr kat. 1950/2049.
4. Zapinka żelazna z prostym, w przekroju dasz-

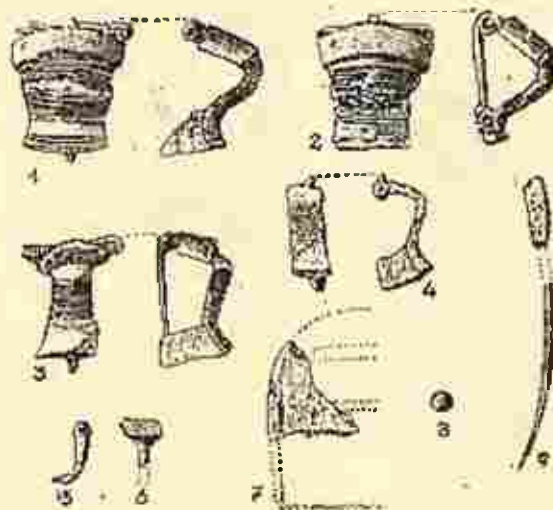
kie ze sztabki zgiętej prostokątnej; nit z główką czworograniastą (ryc. 228,5 i 6). Nr kat. 1950/2050.

7. Stopione grudki brązu. Nr kat. 1950/2051a.

8. Fragmenty grzebienia kościanego. Nr katalogu 1950/2051 (ryc. 228,7).

9. Ułamki szpili kościanej z trzpieniem o kolistym przekroju. Nr kat. 1950/2051a (ryc. 228,9).

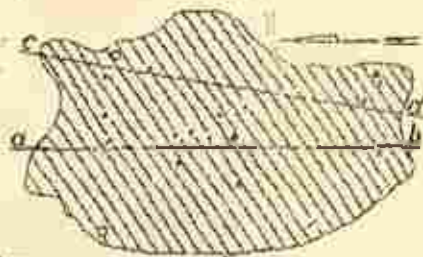
10. Paciorek z niebieskiego szkliwa. Wymiary: śred. około 0,3 cm (ryc. 228,8). Nr kat. 1950/2046.

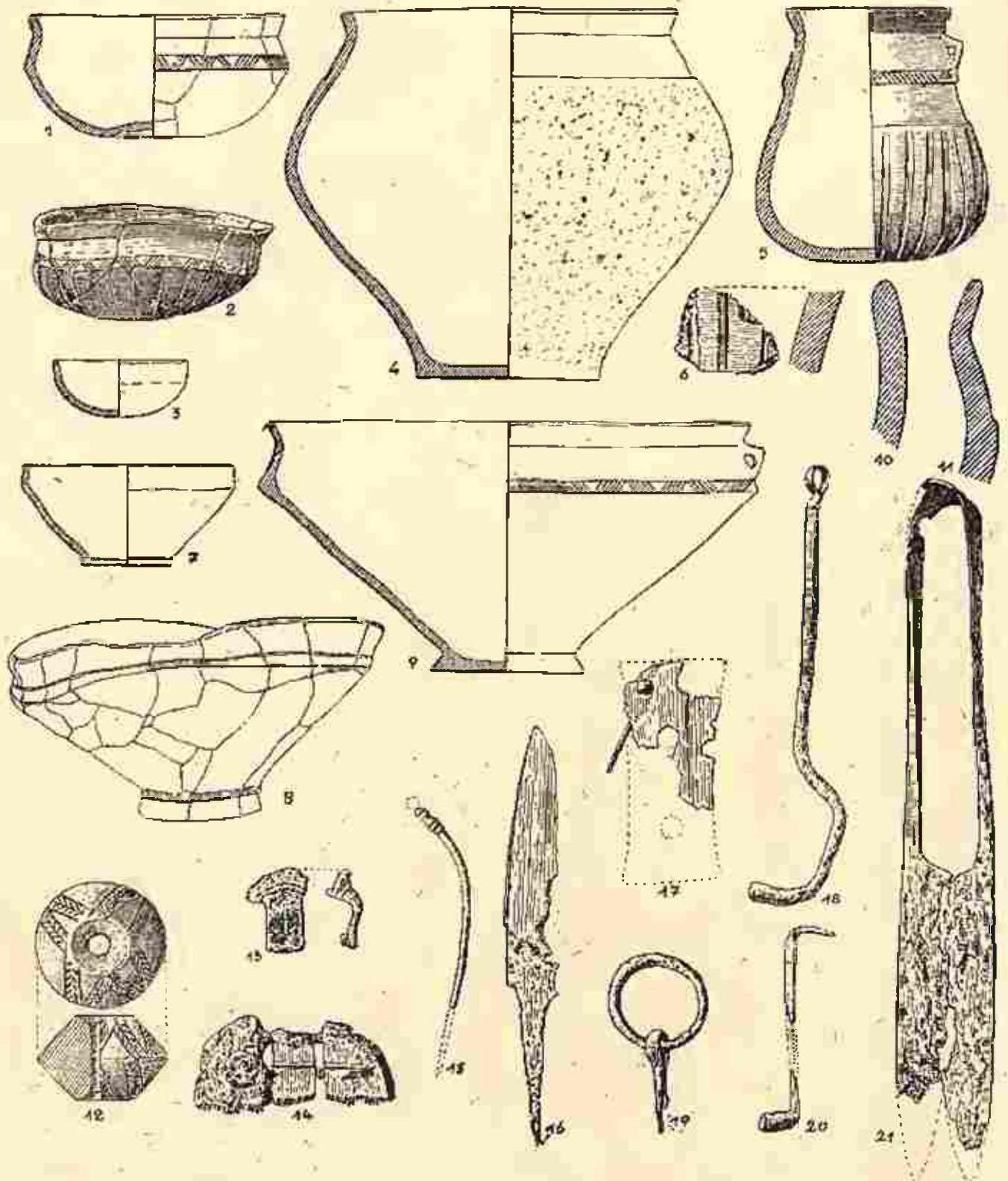
Ryc. 228. Zawartość grobu 133, 1—4. Zapinki żel., 5—6. Nity żel., 7. Ułamek grzebienia kościanego. 8. Paciorek z niebieskiego szkła, 9. Ułamki szpili kościanej. 1/2 w. n. — Fig. 228. Contenu de la tombe No 133. 1—4. Fibules en fer, 5—6. Rivets en fer, 7. Fragment d'un peigne en os, 8. Perle en verre bleu, 9. Fragments d'une épingle en os. 1/2 gr. nat.

Grób 134 (jamowy) — ar 63.

Na głębokości 39 cm pod powierzchnią współczesną ukazała się w przybliżeniu prostokątna jama. W przekroju pionowym kształt jamy był lekko wklęsły. Głębokość wynosiła 76 cm. Wypełnisko stanowiła jasno-popielata ziemia, spalenizna i piasek. Skorupy nie tworzyły wyraźnego skupienia, kości natomiast grupowały się w dwóch skupieniach na głębokości 43 cm i 53 cm. W dolnych partiach jamy znaleziono krzesiwo i nity żelazne (ryc. 229).

Ryc. 229. Plan przekroju pionowego jamy w grobie 134. Wskazano głębokość 39 cm.

Ryc. 227. Zawartość grobu 132 b. 1—3 i 5—9. Naczynia gliniane, 4. Popielnica, 6 i 10—11. Ułamki naczyń, 12. Przędzlik gliniany, 13. Fragment zapinki żel., 14. Ułamki grzebienia kościanego, 15. Szpila kościana, 16. Nóż żel., 17. Część okucia żel., 18. Klucz żel., 19. Żel. sprzączka do pasa, 20. Żel. sprężyna do zamka, 21. Nożyce żel. 1—4 i 7—9 w $\frac{1}{4}$, reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 227. Contenu de la tombe No 132 b. 1—3 et 5—9. Vases rituels, 4. Urne cinéraire, 6 et 10—11. Fragments de vases, 12. Fusaiole en argile, 13. Fragment d'une fibule en fer, 14. Fragments d'un peigne, 15. Épingle en os, 16. Couteau en fer, 17. Fragment d'une ferrure de serrure en fer, 18. Clef en fer, 19. Boucle de ceinture en fer, 20. Ressort en fer, 21. Ciseaux en fer. 1—4 et 7—9 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

dług. 14 cm, szer. 1,8 cm (ryc. 227,16). Nr kat. 1950/2032.

14. Nożyce żelazne o długich ramionach kabląka silnie rozszerzonego na zgięciu. Jedna z głowni odlamana; zniszczona rdzą. Wymiary: dług. 22 cm, szer. głowni 2,5 cm (ryc. 227,21). Nr kat. 1950/2031.

15. Fragmenty żelaznego, prostokątnego okucia zamku szkatułki drewnianej i ułamki sprężynki do zamka. Okucie zaopatrzone było w nity z kulistą główką (ryc. 227,17 i 20). Wymiary: dług. ok. 2,5 cm, szer. 1,3 cm. Nr kat. 1950/2033a i 2034.

16. Klucz do zamka szkatułki drewnianej, wykonany z czworograniastej w przekroju sztabki, koniec zwinięty w uszko. Wymiary: dług. 14,2 cm (ryc. 227,18). Nr kat. 1950/2033.

17. Dwie grudki stopionego brązu. Nr kat. 1950/2054a.

18. Dwustożkowy przęślik gliniany z lejkowatymi zagłębieniami przy otworze, powierzchnia zdobiona ukośnymi pasmami złożonymi z trzech linii połączonych ukośnymi kreskami. Wymiary: śred. 3,8 cm, wys. 2,7 cm (ryc. 227,12). Nr kat. 1950/2030.

19. Fragment trzyczęściowego, jednopłytowego grzebienia z półkolistym grzbietem, poszczególne części połączone były czworograniastymi nitami żelaznymi. Grzebień zdobiony był podłużnym żłobkiem. Wymiary: dług. 6,5 cm, szer. zach. ok. 3 cm (ryc. 227,14). Nr kat. 1950/2095.

20. Szpila kościana z trzpieniem w przekroju kołistym, z częściowo zachowaną główką zdobioną poprzecznym żeberkiem i dwoma zgrubieniami (ryc. 227,15). Wymiary: dług. ok. 8 cm. Nr kat. 1950/2043.

Grób 133 (popielnicowy) — ar 62.

Na głębokości 42 cm pod powierzchnią współczesną znaleziono warstwę ciemno-popielatej ziemi zmieszanej z piaskiem. Warstwa zawierała ułamki przepalonych naczyń i kości oraz większe fragmenty nie przepalonego naczynia. W grobie znajdowały się również liczne przedmioty metalowe, m. in. cztery zapinki. Zawartość grobu była rozwleczona na znacznej przestrzeni, co wskazuje, że był to grób zniszczony.

Inwentarz:

1. ułamki silnie zniszczonego naczynia o gładkiej, szarej powierzchni (popielnica?). Nr kat. 1950/2046.

2. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/2046.

3. Dwie zapinki żelazne z szerokim, esowatym kabląkiem, z grzebieniem na główce. Sprężyna 15-zwojowa z górną cięciwą, umocowana przy pomocy haka do główki, pochewka wysoka. Kabląk i nóżka zdobiona poprzecznymi żłobkami. Wymiary: dług. 3,2 cm, wys. 2,1 cm, szer. kabląka 2 cm (ryc. 228,1 i 2). Nr kat. 1950/2049.

4. Zapinka żelazna z prostym, w przekroju daszkowatym kabląkiem, zdobionym poprzecznymi żłobkami, z szerokim grzebieniem na główce, z wysoką, wąską pochewką i szeroką, odgiętą ku górze nóżką. Wymiary: dług. 3,0 cm, wys. 1,7 cm, szer. kabląka 0,8 cm (ryc. 228,3). Nr kat. 1950/2048.

5. Fragment żelaznej zapinki o esowatym kabląku z pochewką krótką i szeroką. Brak sprężyny i szpili. Wymiary: dług. 2,5 cm, wys. 1,2 cm (ryc. 228,4). Nr kat. 1950/2047.

6. Fragmenty przedmiotów żelaznych, m. in. oku-

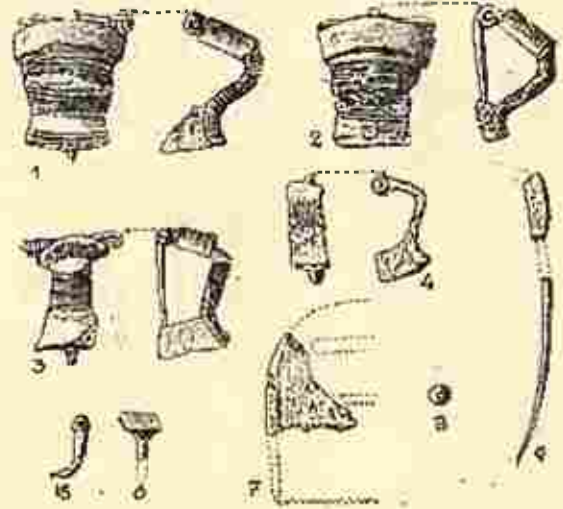
cie ze sztabki zgiętej prostokątnej; nit z główką czworograniastą (ryc. 228,5 i 6). Nr kat. 1950/2050.

7. Stopione grudki brązu. Nr kat. 1950/2051a.

8. Fragmenty grzebienia kościanego. Nr katalogu 1950/2051 (ryc. 228,7).

9. Ułamki szpili kościanej z trzpieniem o kolistym przekroju. Nr kat. 1950/2051a (ryc. 228,9).

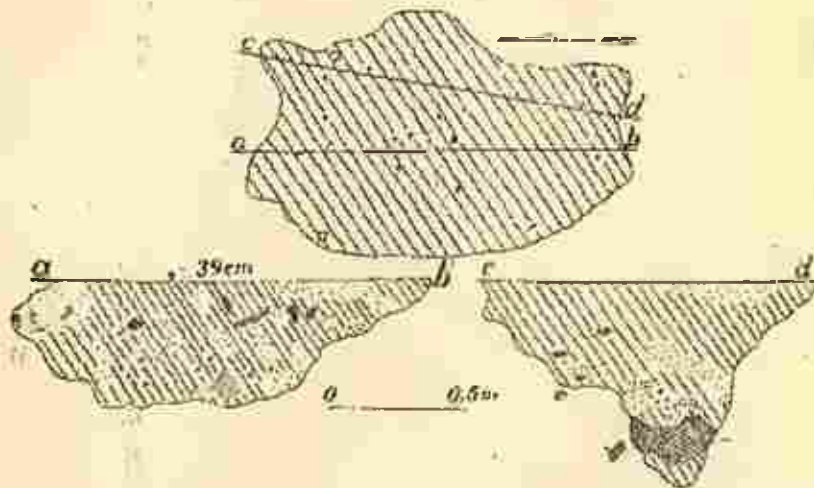
10. Paciorek z niebieskiego szkliwa. Wymiary: śred. około 0,3 cm (ryc. 228,8). Nr kat. 1950/2046.

Ryc. 228. Zawartość grobu 133. 1—4. Zapinki żel., 5—6. Nity żel., 7. Ułamek grzebienia kościanego. 8. Paciorek z niebieskiego szkła, 9. Ułamki szpil kościanej. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 228. Contenu de la tombe No 133. 1—4. Fibules en fer, 5—6. Rivets en fer, 7. Fragment d'un peigne en os, 8. Perle en verre bleu, 9. Fragments d'une épingle en os. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Grób 134 (jamowy) — ar 63.

Na głębokości 39 cm pod powierzchnią współczesną ukazała się w przybliżeniu prostokątna jama. W przekroju pionowym kształt jamy był lejkowaty. Głębokość wynosiła 76 cm. Wypełnisko stanowiła jasno-popielata ziemia, spalenizna i piasek. Skorupy nie tworzyły wyraźnego skupienia, kości natomiast grupowały się w dwóch skupieniach na głębokości 43 cm i 53 cm. W dolnych partiach jamy znaleziono krzesiwo i nity żelazne (ryc. 229).

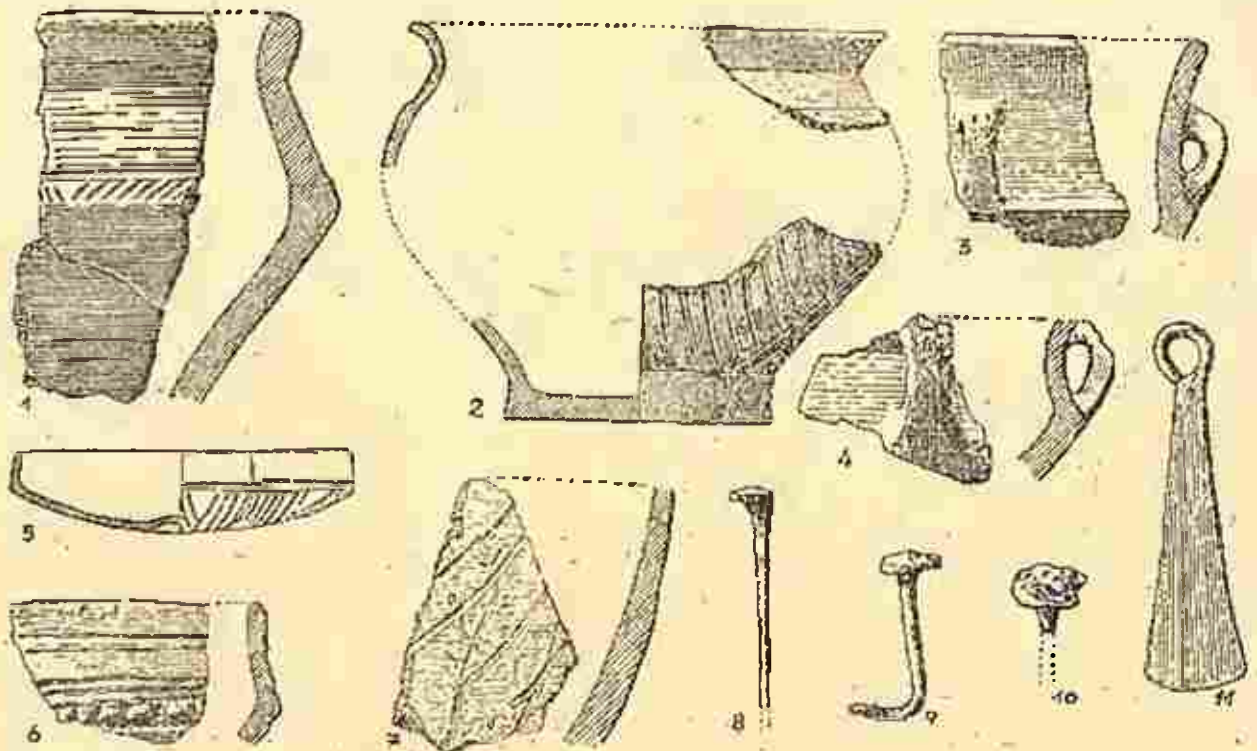

Ryc. 229. Plan i przekroje grobu 134. — Fig. 229. Plan et coupes de la tombe No 134.

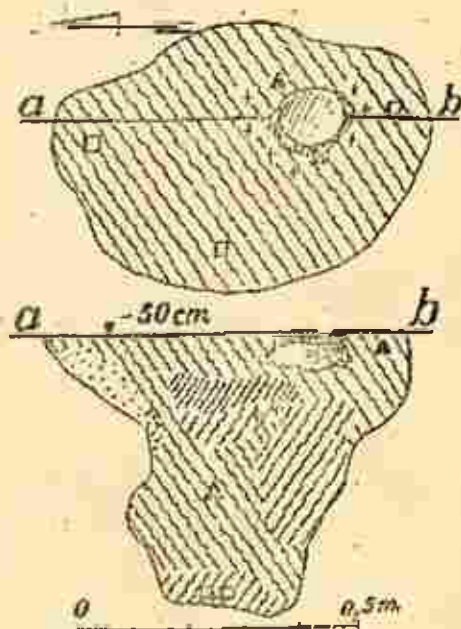
Inwentarz:

1. Kilkadziesiąt ułamków naczyń przeważnie przepalonych i zdeformowanych. Wyróżniają się dwie grupy: a) naczynia grubościennie, wykonane z gliny z domieszką gruboziarnistą, o powierzchni na ogół szorstkiej, barwy jasno-brunatnej, m. in. dolne partie naczyń z wyodrębnioną podstawą i brzuscem pokrytym prawie picnowyr i, wygładzonymi żłobkami (ryc. 230,2) i ułamki naczynia zdobionego nie-

regularnie rozrzuconymi, ukośnymi bruzdami (ryc. 230,7), b) w drugiej grupie występowały naczynia cienkościennie, o gładkiej powierzchni, barwy jasno-brunatnej. Należą tutaj ostrc-profilowane czarki (ryc. 230,1); czasem zaopatrzone w uszka umieszczone pod krawędzią (ryc. 230,3, 4), płytka czarka z wgniecionym do środka dnem i cylindrycznym brzegiem; brzusiec zdobiony promieniście rozbiegającymi się od dna bruzdami, (ryc. 230,5) oraz ułamek małego

Ryc. 230. Zawartość grobu 134. 1—7. Naczynia i ułamki naczyń, 8—10. Nity żel., 11. Krzesiwo żel. Nry 2 i 5 w $\frac{1}{4}$, reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 230. Contenu de la tombe No 134. 1—7. Vases et fragments de vases, 8—10. Clous en fer, 11. Brquet en fer. 2 et 5 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Ryc. 231. Plan i przekrój grobu 135. — Fig. 231. Plan et coupe de la tombe No 135.

naczynia zdobionego poziomymi bruzdami i poziomym pasmem kwadratowych guzków (ryc. 230,6) Nr kat. 1950/2054.

2. Krzesiwo żelazne w kształcie trapezoidalnej sztabki z końcem zwiniętym w uszko. Wymiary: dług. 8,7 cm, szer. 2,3 cm (ryc. 230,11). Nr kat. 1950/2057.

3. Dwa nity żelazne o nieregularnych, płaskich główkach i trzpieniach o kolistym przekroju lub o przekroju kwadratowym. Wymiary: dług. 5,1 cm drugiego dług. 4,3 cm (ryc. 230,8 i 9). Nr kat. 1950/2056.

4. Fragmenty przedmiotu żelaznego (ryc. 230,10) Nr kat. 1950/2056.

5. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/2052.

Grób 135 (jamowy) — ar 62.

Owalna jama zarysowała się na głębokości 50 cm pod powierzchnią współczesną. Wymiary: jamy wynosiły 68×48 cm. Na wierzchu jamy odkryto dno dużego, niespalonego naczynia. Wokół ułamków naczynia skupiały się kości. W przekroju pionowym jama

posiadała kształt trapezowaty, głębokość jej wynosiła 50 cm. Wypełnisko stanowiła brunatna piaszczysta ziemia i przepalony piasek. Skupienie kości znajdowało się pod wierzchem jamy. Wśród kości znaleziono fragmenty przedmiotów żelaznych i brązowych (ryc. 231).

Inwentarz:

1. Fragment naczynia o jajowatym brzuscu, ze słabo wyodrębnioną podstawą, powierzchnia nierówna i chropowata, barwy jasno-brunatnej. Wymiary: wys. zachowana 19,5 cm, śred. dna 13 cm (ryc. 232,1). Nr kat. 1950/2059.

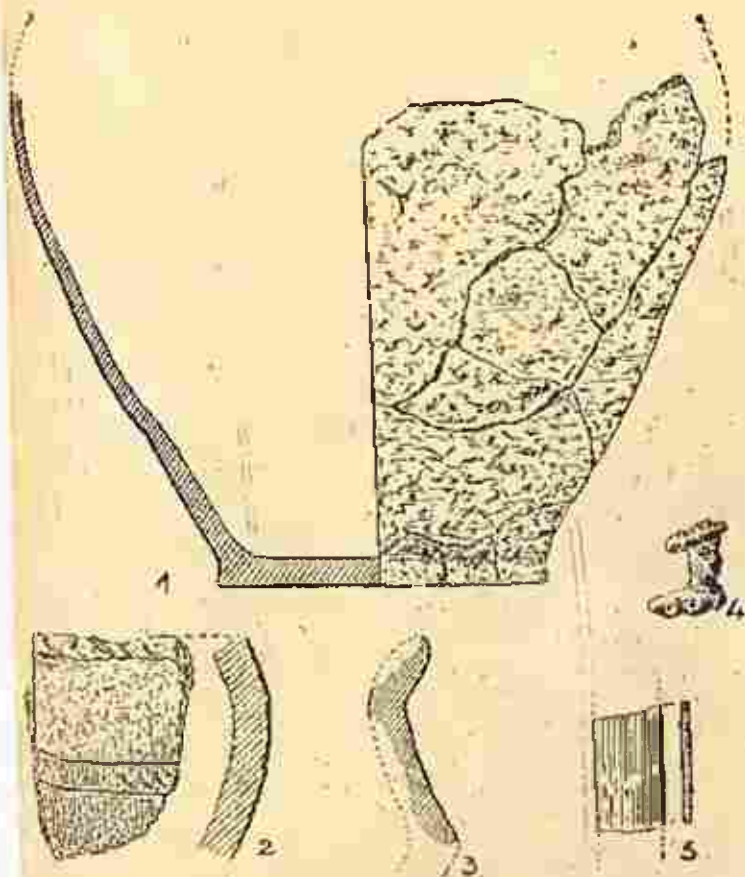
2. Ułamki bardzo silnie przepalonych i zniekształconych naczyń, m. in. fragmenty ostro profilowanych czarek, niektóre zdobione dwiema równoległymi liniami połączone ukośnymi kreskami oraz fragment pierścieniowatej podstawy, (ryc. 232,2 i 3). Nr kat. 1950/2058.

3. Fragmenty silnie zniszczonego przedmiotu żelaznego — umba tarczy (?) (ryc. 232,4 i 5). Nr kat. 1950/2061.

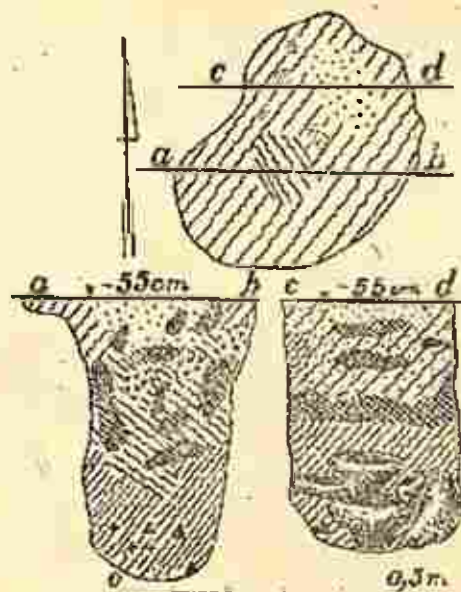
4. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/2060.

Grób 136 (popielnicowy) — ar 63.

Na głębokości 55 cm pod powierzchnią współczesną zaobserwowano owalną jamę o wymiarach 51 × 33 cm. W przekroju pionowym jama miała kształt cylindryczny. Największa głębokość jamy wynosiła 52 cm. Wypełnisko jej stanowiła ziemia ciemno-bru-

Ryc. 232. Zawartość grobu 135. 1. Popielnica, 2—3. Ułamki naczyń, 4—5. Ułamki żel. 1 w $\frac{1}{4}$, reszta w $\frac{1}{8}$ w. n. —
Fig. 232. Contenu de la tombe No 135. 1. Urne cinéraire, 2—3. Fragments de vases, 4—5. Fragments en fer, 1 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{8}$ gr. nat.

Ryc. 233. Plan i przekroje grobu 136. — Fig. 233. Plan et coupes de la tombe No 136.

natna z soczewkami spalenizny oraz warstewki piasku (ryc. 233). Na dnie jamy znajdowały się nieliczne kości i ułamki naczyń, a ponad nimi niewielka popielnica otoczona mniejszymi naczyniami. Wewnątrz popielnicy na kościach spoczywała żelazna zapinka. Niewielka liczba kości i ich delikatna budowa pozwalały przypuszczać, iż jest to grób dziecięcy.

Inwentarz:

1. Głęboka czarka ze słabo wyodrębnioną, prostą podstawą, z prostym, cylindrycznym brzegiem, powierzchnia gładka, barwy szaro-brunatnej. Wymiary: śred. 16,4 cm, wys. 8,7 cm, śred. otw. 15,9 cm, dno 6,5 cm (ryc. 234,1). Nr kat. 1950/2068

2. Wazowate naczynie na stożkowatej podstawie, z szyjką zwężającą się ku górze i wychylnym na zewnątrz brzegiem; powierzchnia gładka, barwy czarnej, lśniącej. Wymiary: śred. 15 cm, wys. 10 cm, śred. otw. 13,5 cm, dno 7 cm (ryc. 234,3). Nr kat. 1950/2067.

3. Naczynie z brzuscem w przybliżeniu kulistym, na stożkowatej nóżce, z brzegiem wychylnym na zewnątrz, zdobione meandrem; powierzchnia naczynia gładka, przepalona i zniekształcona. Wymiary: śred. 12 cm, wys. 10,4 cm, śred. otw. 18,4 cm, dno 5,6 cm, (ryc. 234,5). Nr kat. 1950/2065.

4. Płytki czarka z lekko wyodrębnioną, prostą podstawą, cylindryczną szyjką i wychylnym brzegiem. Szyjka zdobiona dwiema poziomymi bruzdami, brzusiec zdobiony grupami kątów wsuwanych w siebie. Przepalona i zniekształcona. Wymiary: wys. 5,8 cm, dno 5,8 cm, śred. otw. 15,8 cm, dno 5,8 cm, (ryc. 234,4). Nr kat. 1950/2066.

5. Mała czarka z brzuscem półkulistym, wyodrębnioną, zwężającą się ku górze szyjką i wychylnym na zewnątrz brzegiem, brzusiec zdobiony promieniście rozchodzącymi się żłobkami, powierzchnia gładka, barwy jasno-brunatnej. Wymiary: śred. 10,1 cm, wys. 3,2 cm, śred. otw. 9,7 cm, dno 2 cm, (ryc. 234,2). Nr kat. 1950/2069.

6 Fragmenty den naczyń grubościennych i fragmenty czarek (ryc. 234,8 i 9). Nr kat. 1950/2069.

7. Zapinka żelazna z taśmowatym, w przekroju półkolistym, esowato wygiętym kabląkiem. Główka przechodzi w prostokątną płytkę zaopatrzoną na bokach w dwa nacięcia, w których umieszczono cięciwę 14 zwojowej sprężynki nawiniętej na oś. Sprężyna znajduje się po wewnętrznej stronie płytki, pochewka wysoka. Wymiary: 2,1 cm, długość 2,7 cm, (ryc. 234,7). Nr kat. 1950/2064.

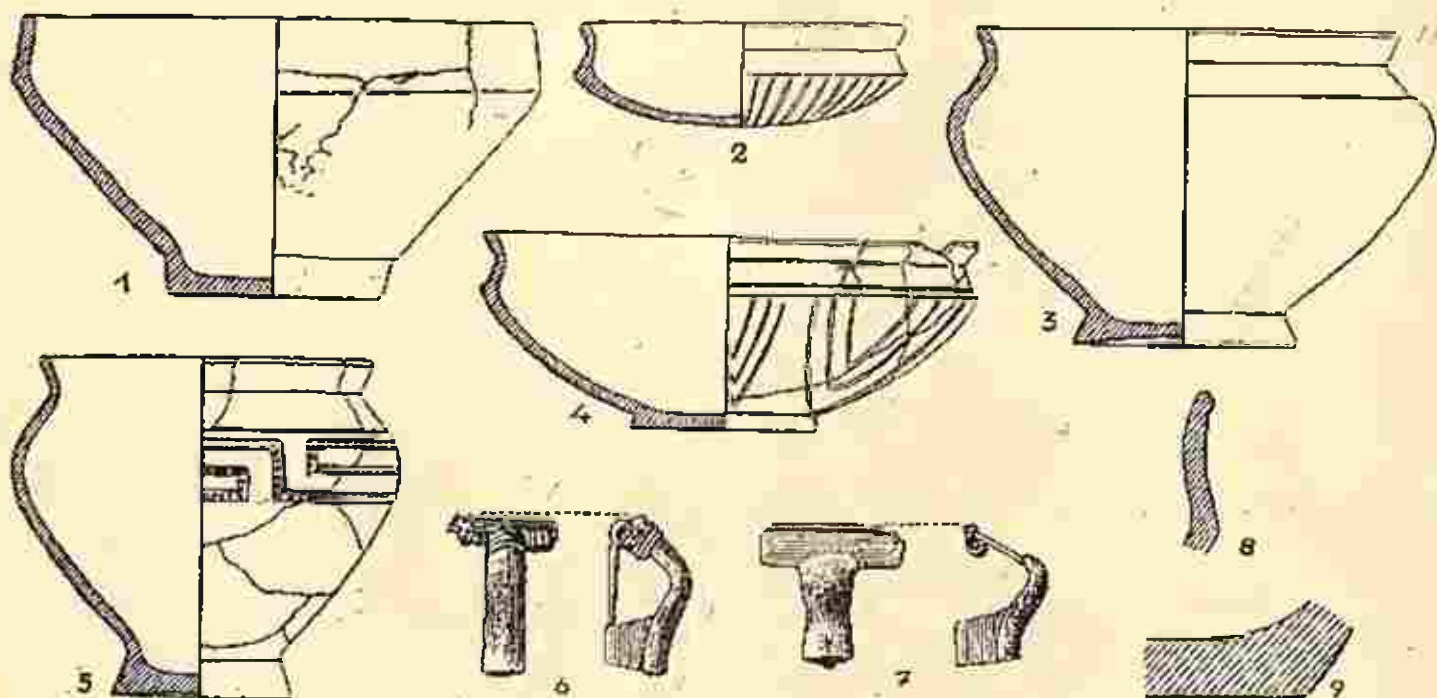
8. Zapinka brązowa z kabląkiem o przekroju w przybliżeniu daszkowatym w pobliżu główki łagodnie załamanym, na główce słabo zaznaczony grzebień. Dziesięciozwojowa sprężynka z górną cięciwą

zaczepiona jest na haczyku umieszczonym poniżej grzebienia, pochewka wysoka, trapezowata. Wymiary: długość 3,2 cm, wys. 1,2 cm, (ryc. 234,6). Nr kat. 1950/2063.

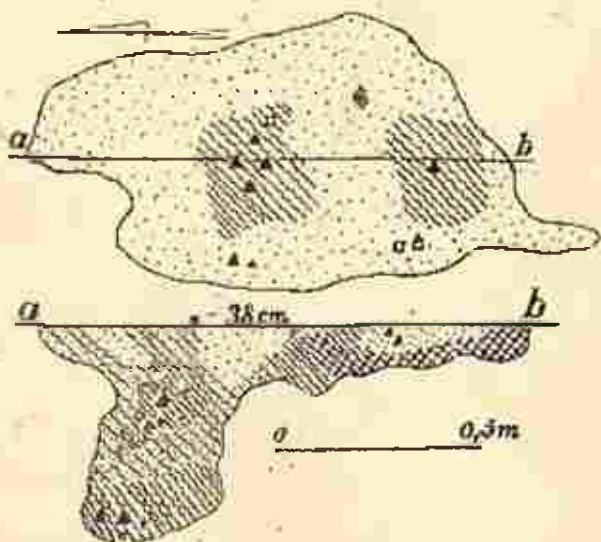
9. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/2062.

Grób 137 (jamowy) — ar 62.

Zarys jamy w rzucie poziomy przypominał równoległobok o wymiarach 142×61 cm. Głębokość od powierzchni współczesnej wynosiła 38 cm. Jama w przekroju pionowym była w przybliżeniu workowata (ryc. 235). Głębokość jamy wynosiła 55 cm. Górna część jamy wypełniona była piaskiem, niższe partie ciemno-popielatą, piaszczystą ziemią. Na dnie jamy

Ryc. 234. Zawartość grobu 136. 1—5. Naczynia gliniane, 6. Zapinka brązowa, 7. Zapinka żel., 8—9. Ułamki naczyń. 1—5 w 1/2, reszta w 1/2 w. m. — Fig. 234. Contenu de la tombe No 136. 1—5. Vases en argile, 6. Fibule en bronze, 7. Fibule en fer, 8—9. Fragments de vases. 1—5 en 1/2, le reste en 1/2 gr. na.

Ryc. 235. Plan i przekrój grobu 137. — Fig. 235. Plan et coupe de la tombe No 137.

skupiały się ułamki spalonych kości, skupiska ułamków naczyń nie zaobserwowano, zarówno skorupy jak i przedmioty metalowe znajdowano w różnych miejscach jamy.

Inwentarz:

1. Ułamki kilku naczyń na ogół przepalonych i zdeformowanych, m. in. fragmenty grubościennego naczynia z wyдутym brzuszkiem i prostym, niewyodrębnionym brzegiem (ryc. 236,1), ułamek grubościennego naczynia o powierzchni obrzucanej gliną (ryc. 236,9) oraz ułamek zdobiony ornamentem paznokciowym (ryc. 236,8). Fragmenty naczyń cienkościennych pochodzący od ostro profilowanych czarek (ryc. 236,2—5, 12, 13) na stożkowej podstawie, zdobionych pasmem kolistych, głębokich dolków i żłobków pionowych (ryc. 236,6), poziomym pasmem ukośnych kresek (ryc. 236,7) oraz dwoma, tuż nad sobą umieszczonymi pasmami ukośnych kresek ujętych liniami poziomymi (ryc. 236,10). Nr kat. 1950/2071.

2. Krzesiwo żelazne w kształcie trapezowatej płytki z końcem zwiniętym w uszko, w uszku tkwił oku-

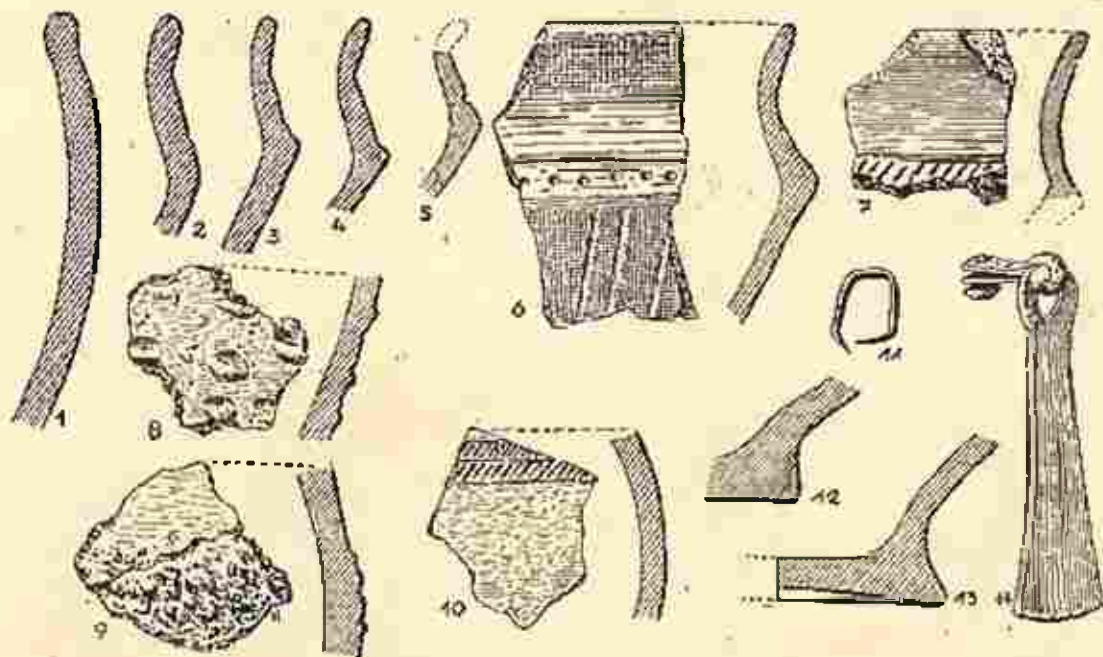
cie w kształcie blaszki zgiętej pod kątem 180° , związane nitem z półkulistą główką. Wymiary: dług. 8,5 cm, szer. 2,5 cm, dług. okucia 2,8 cm (ryc. 236,14). Nr kat. 1950/2070.

3. Okucie w kształcie prostokąta wykonane z taśmy. Wymiary: dług. 18 cm, szer. ok. 1,1 cm, szer. taśmy 0,4 cm (ryc. 236,11). Nr kat. 1950/2070.

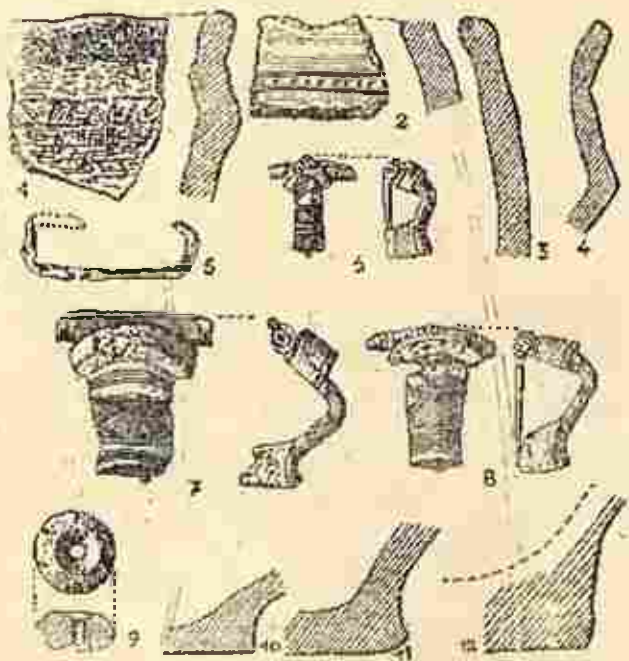
Grób 138 (jamowy) — ar 62.

Jama grobowa o nieregularnych zarysach ukazała się na głębokości 40 cm pod powierzchnią współcz-

sną. Wymiary jamy wynosiły 182×119 cm. Na powierzchni jamy występowały węgielki drzewne i spalenizna zmieszana z ułamkami kości. W przekroju pionowym jama posiadała lejkowaty kształt w górnej części, a cylindryczny w dolnej. Największa głębokość jamy wynosiła 73 cm. Jamę wypełniała ziemia jasno-popielata, w dolnej partii ziemia jasnobrunatna. Główne skupienie kości zaobserwowano w środkowej części jamy, tu również znaleziono żelazne okucie i przęślik gliniany. W dolnej części ja-

Ryc. 236. Zawartość grobu 137. 1—10, 12—13. Ułamki naczyń, 11. Okucie żel., 14. Krzesiwo żel. ($\frac{1}{2}$ w. n.). — Fig. 236. Contenu de la tombe No 137. 1—10 et 12—13. Fragments de vases, 11. Ferrure en fer, 14. Briquet en fer. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Ryc. 237. Zawartość grobu 138. 1—4, 10—12. Ułamki naczyń, 5. Fragment okucia żel., 6—8. Zapinki żel., 9. Przęślik gliniany. ($\frac{1}{2}$ w. n.). — Fig. 237. Contenu de la tombe No 138. 1—4 et 10—14. Fragments de vases, 5. Ferrure en fer, 6—8. Fibules en fer, 9. Fusairole en argile. $\frac{1}{2}$ gr. n.

my znajdowały się zapinki żelazne. Ułamki naczyń znajdowano w różnych częściach jamy.

Inwentarz:

1. Ułamki kilku naczyń w większości wypadków przepalonych i zniekształconych; grubościennie naczynia wykonane z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku reprezentują ułamki prostego nie wyodrębnionego brzegu o gładkiej powierzchni (ryc. 237,3) oraz ułamki dna (ryc. 237,10—12), płaskiego, lekko wyodrębnionego z odciskami szczątków roślinnych. Pozostałe ułamki należą do czarek ostro profilowanych (ryc. 237,1, 2, 4), w jednym wypadku czararka zaopatrzona była w ucho, dwie inne zdobione były poziomym pasmem dołków dwustronnie ujętych nieregularnie rytmami liniami (ryc. 237,2) oraz poziomym pasmem ukośnych kresiek (ryc. 237,1). Nr kat. 1950/2074.

2. Zapinka żelazna z krótkim, esowatym kablątkiem o łuszkowatym przekroju; na główce umieszczony jest półkolisty grzebień, sprężyna z górną cięciwą zawieszona jest na haczyku. Pochewka wysoka i szeroka, część sprężyny uszkodzona. Wymiary: dług. 2,4 cm, wys. 1,8 cm (ryc. 237,6). Nr kat. 1950/2075.

3. Zapinka żelazna z szerokim, esowatym kablątkiem, z półkolistym grzebieniem na główce i sprężynką z dolną cięciwą schowaną w kapturku zdobionym dwiema grupami ukośnych, przeciwstawnych

nacięć. Główka kabłąka i nóżka zdobione są grupami poprzecznych kresk i pasmami tworzącymi kąć zwrócony wierzchołkiem ku główce. Żłobki były pierwotnie inkrustowane srebrem (?). Wymiary: dług. 4 cm, wys. 2,8 cm, (ryc. 237,7). Brak szpili, pochewka uszkodzona. Nr kat. 1950/2076.

4. Zapinka żelazna z esowato wygiętym, szerokim, zwężającym się ku nóżce kabłąkiem, na główce szeroki, półkolisty grzebień, sprężyna z górną cięciwą, pochewka wysoka. Zapinka zdobiona na nóżce, kabłąk i główka zdobione poprzecznymi oraz ukośnymi pasmami żłobków inkrustowanych srebrem (?). Szpila, sprężyna i pochewka uszkodzone. Wymiary: dług. 3,8 cm, wys. 2 cm (ryc. 237,8). Nr kat. 1950/2076.

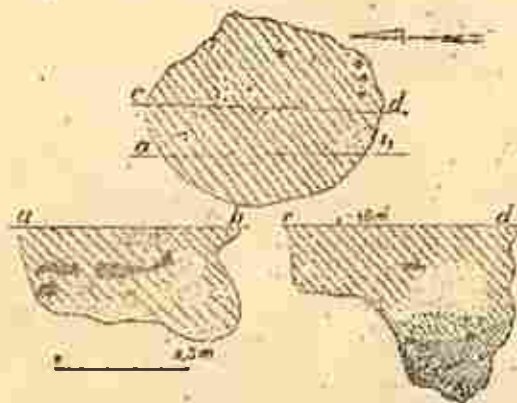
5. Fragmenty owalnego okucia z taśmy żelaznej (ryc. 237,5). Nr kat. 1950/2072.

6. Mały dwustozkowy przęślik gliniany z lejkowatymi zagłębieniami przy otworze. Wymiary: śred. 2 cm, wys. 1,1 cm, śred. otw. 0,4 cm. (ryc. 237,9). Nr kat. 1950/2078.

7. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/2073

Grób 139 (jamowy) — ar 62.

Na głębokości 40 cm pod powierzchnią współczesną ukazała się jama grobowa o niewyraźnych konturach i rozmiarach około 89×64 cm. Na powierzchni jamy spoczywała popielata, piaszczysta ziemia z węgielkami drzewnymi, przepalcnym, pomarańczowym piaskiem i ułamkami naczyń oraz spalonych kości. W przekroju pionowym kształt jamy był w przybliżeniu cylindryczny. Spód jamy wypełniała warstwa popiołu zmieszanego z piaskiem (ryc. 238). Kości i ułamki naczyń nie tworzyły wyraźnych skupień.

Ryc. 238. Plan i przekroje grobu 139. — Fig. 238. Plan et coupes de la tombe No 139.

Inwentarz:

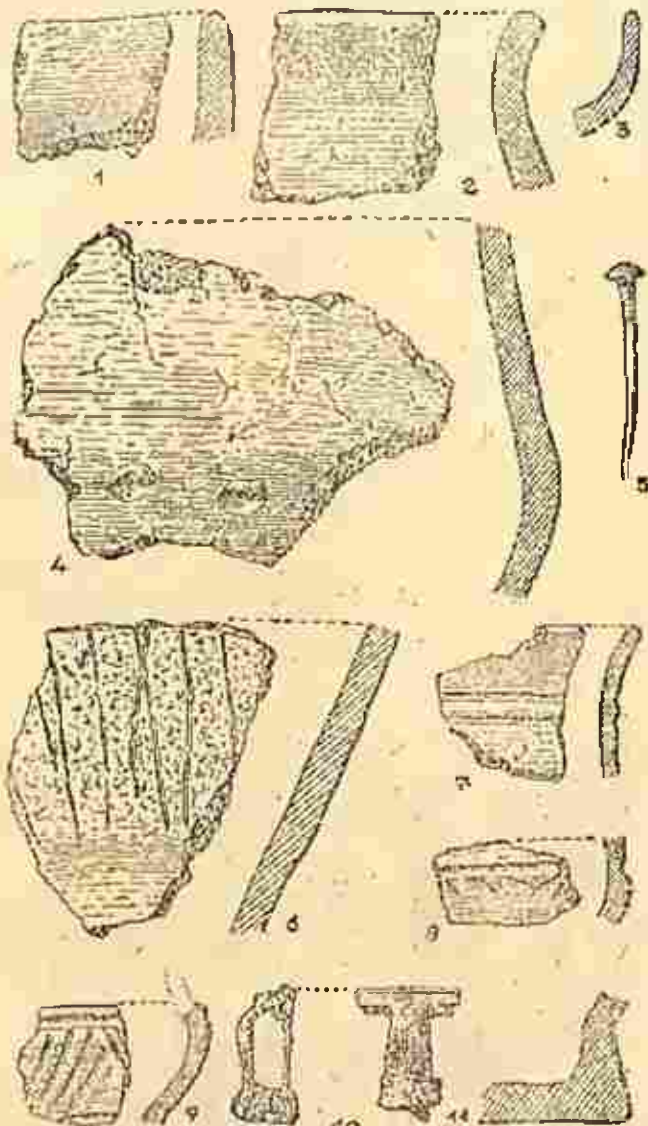
1. Ułamki naczyń w większości przepalone i zniekształcone, m. in. fragmenty grubościennych naczyń wykonanych z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku, powierzchnia na ogół chropowata, barwa brudna. Brzegi są proste (ryc. 239,1) lub wychylone (ryc. 239,2). Naczynia zdobione są ornamentem paznokciowym (ryc. 239,4) lub pionowymi bruzdami (ryc. 239,6). Wśród naczyń cienkościennych na podkreślenie zasługują: stożkowata podstawa naczynia (ryc. 239,11), ułamki naczyń zdobione poziomym żłobkiem i ukośnymi nacięciami (ryc. 239,8), ukośnymi

długimi kreskami ujętymi dwustronnie poziomymi liniami (ryc. 239,9) lub dwiema poziomymi bruzdami (ryc. 239,7) oraz fragment małego naczynka (ryc. 239,3). Nr kat. 1950/2082.

2. Zapinka żelazna z taśmowatym kabłąkiem i odgiętą ku górze nóżką. Sprężyna 11-zwojowa umieszczona po wewnętrznej stronie główki rozszerzonej, tworzącej płytkę. Wymiary: dług. 2,8 cm, wys. 1,5 cm, (ryc. 239,10). Nr kat. 1950/2080.

3. Żelazny nit z trzpieniem o okrągłym przekroju i półkulistej główce. Wymiary: dług. 5 cm (ryc. 239,5). Nr kat. 1950/2079.

4. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/2081.

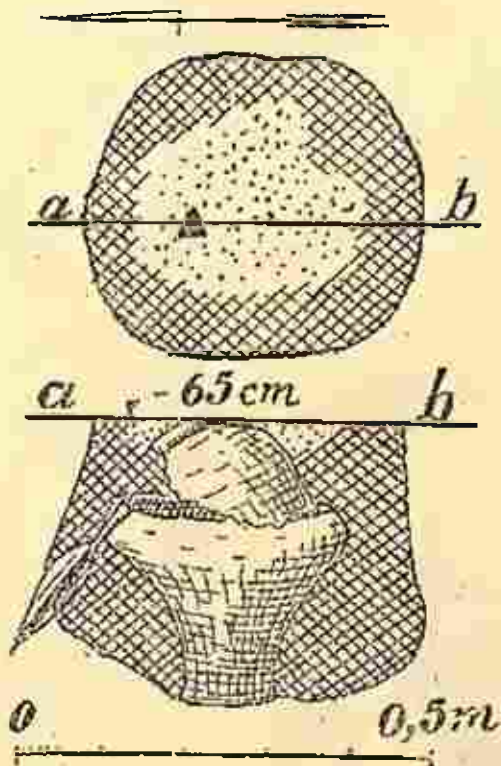

Ryc. 239. Zawartość grobu 139. 1—4, 6—9 i 11. Ułamki naczyń, 5. Nit żel., 10. Zapinka żel. 1/2 w. n. — Fig. 239. Contenu de la tombe No 139. 1—4, 6—9 et 11. Fragments de vases, 5. Clou en fer, 10. Fibule en fer 1/2 gr. nat.

Grób 140 (popielnicowy) — ar 62.

Grób 140 wystąpił pod północną częścią grobu 139 i był oddzielony od niego warstewką piasku. Jama grobu 140 posiadała zarys w przybliżeniu czworokątny i wystąpiła na głębokości 65 cm pod powierzchnią współczesną. Intensywne zabarwienie i wyraźny za-

rys jamy ukazały się na głębokości 72 cm pod powierzchnią współczesną. Po wykonaniu przekroju pionowego ukazała się jama grobowa, nieckowata, wypełniona czarną ziemią. Głębokość jamy wyniosła 35 cm (ryc. 240). W jamie, na dnie spoczywała popielnica wypełniona kośćmi spalonymi i nakryta przepalonymi naczyniami. Obok popielnicy spoczywało drugie naczynie, grotty czszczepów z ostrzami wbitymi w piasek. Popielnica obsypana była drobnymi spalonymi kostkami.

Ryc. 240. Plan i przekrój grobu 140. — Fig. 240. Plan et coupe de la tombe 140.

Inwentarz:

1. Naczynie (popielnica) o wysoko umieszczonym załomie brzośca, dolna część smukła, podstawa słabo wyodrębniona, brzeg prosty, powierzchnia chropowata, barwy jasno-brunatnej, spękana. Wymiary: śred. 32,6 cm, wys. 25,2 cm, śred. otw. 25 cm, dno 13,7 cm (ryc. 241,2). Nr kat. 1950/2087.

2. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/2085.

3. Przepalona i bardzo silnie zniekształcona duża czara na wyodrębnionej podstawie, z wychylonym nieco brzegiem i małym kolankowatym uchem pod krawędzią (ryc. 241,3). Wymiary: wys. ok. 11 cm, dno 9 cm, Nr kat. 1950/2083.

4. Ostro profilowana czarka z prostą, słabo wyodrębnioną podstawą, przepalona w ogniu, bardzo silnie zniekształcona. Wymiary: wys. 11,5 cm, dno 7,5 cm (ryc. 241,4). Nr kat. 1950/2084.

5. Kilka bardzo silnie przepalonych skorup. Nr kat. 1950/2084.

6. Żelazny grot włóczni z szerokim liściowatym, ostrzem i słabo zaznaczonym żeberkiem, tulejka długa, smukła, zwęża się ku ostrzu. przekrój tulejki jest

kolisty. Wymiary: dług. 22 cm, szer. 4,8 cm, śred. tulejki 1,8 cm, (ryc. 241,1). Nr kat. 1950/2088.

7. Żelazny grot oszczepu z krótkim, lancetowatym ostrzem z wyraźnie zaznaczonym żeberkiem, tulejka smukła, zwężająca się ku ostrzu, o przekroju kolistym. Wymiary: dług. 17,8 cm, szer. 2,7 cm, śred. tulejki 1,5 cm (ryc. 241,6). Nr kat. 1950/2089.

8. Półkolista, żelazna sprzączka do pasa wykonana z płaskiej taśmy żelaznej. Wymiary: dług. 3,8 cm, szer. 2,1 cm (ryc. 241,7). Nr kat. 1950/2090.

9. Cienki drut brązowy. Wymiary: dług. ok. 5 cm (ryc. 241,5). Nr kat. 1950/2086.

Grób 141 (jamowy) — ar 63.

Niewyraźny zarys jamy wystąpił na głębokości 60 cm pod powierzchnią współczesną. Kształt jamy był owalny o wymiarach 107×62 cm. W przekroju pionowym jama posiadała kształt nieckowaty, wypełniona była jasno-popielatą ziemią, popiołem a w dolnej części jamy ciemno-brunatną ziemią. Główne skupienie kości znajdowało się w środku jamy wśród ciemno-popielatej ziemi. Ułamki naczyń były rozrzucone w różnych miejscach jamy (ryc. 242).

Inwentarz:

1. Kilkanaście ułamków naczyń częściowo przepalonych, m. in. fragmenty brzegów grubościennego naczynia (ryc. 243,1) oraz ostro profilowanych czarek (ryc. 243,2). Nr kat. 1950/2091.

2. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/2092.

Grób 142 (jamowy) — ar 62.

Niewyraźnie rysujące się zarysy jamy grobowej zaobserwowano na głębokości 45 cm pod powierzchnią współczesną. Ponad wierzchem jamy spoczywało skupienie skorup. Głębokość jamy, jak to wykazał przekrój pionowy, wynosiła około 38 cm (ryc. 244). Wypełnisko jamy stanowiła jasno-popielata ziemia zmieszana z piaskiem i spalenizną. Zarówno kości jak i skorupy nie skupiały się w jednym miejscu.

Inwentarz:

1. Ułamki różnych naczyń, m. in. grubościennego o wyodrębnionej podstawie, z szyjką lekko przewężoną, brzegiem słabo wychylonym na zewnątrz, powierzchnią szorstką, barwy ciemno-brunatnej (ryc. 245,1) oraz ułamki naczynia toczonego na kole zdobionego nieregularnymi, wygładzonymi żłobkami i listwą poniżej wychylonego na zewnątrz brzegu (ryc. 245,5—6). Nr kat. 1950/2095. Prócz tego znaleziono ułamki niecharakterystycznych naczyń grubościennych (ryc. 245,3—4, 7—10) oraz fragmenty ostro profilowanych czarek (ryc. 245,2). Nr kat. 1950/2095.

2. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/2094.

Grób 143 (jamowy) — ar 61.

Jama posiadała nieuchwytnie zarysy w rzucie poziomym i zalegała 40 cm pod powierzchnią współczesną. W przekroju pionowym kształt jamy zbliżony był do prostokąta, głębokość jamy wynosiła 46 cm. Wypełnisko jamy stanowiła ciemno-popielata, piaszczysta ziemia przemieszana ze spalenizną i węgielkami oraz z przepalonym, pomarańczowym pia-

skiem. Kości skupiały się w górnej części jamy (ryc. 246). Skorupy były rozrzucone w różnych miejscach jamy i nie wykazywały wyraźnego układu.

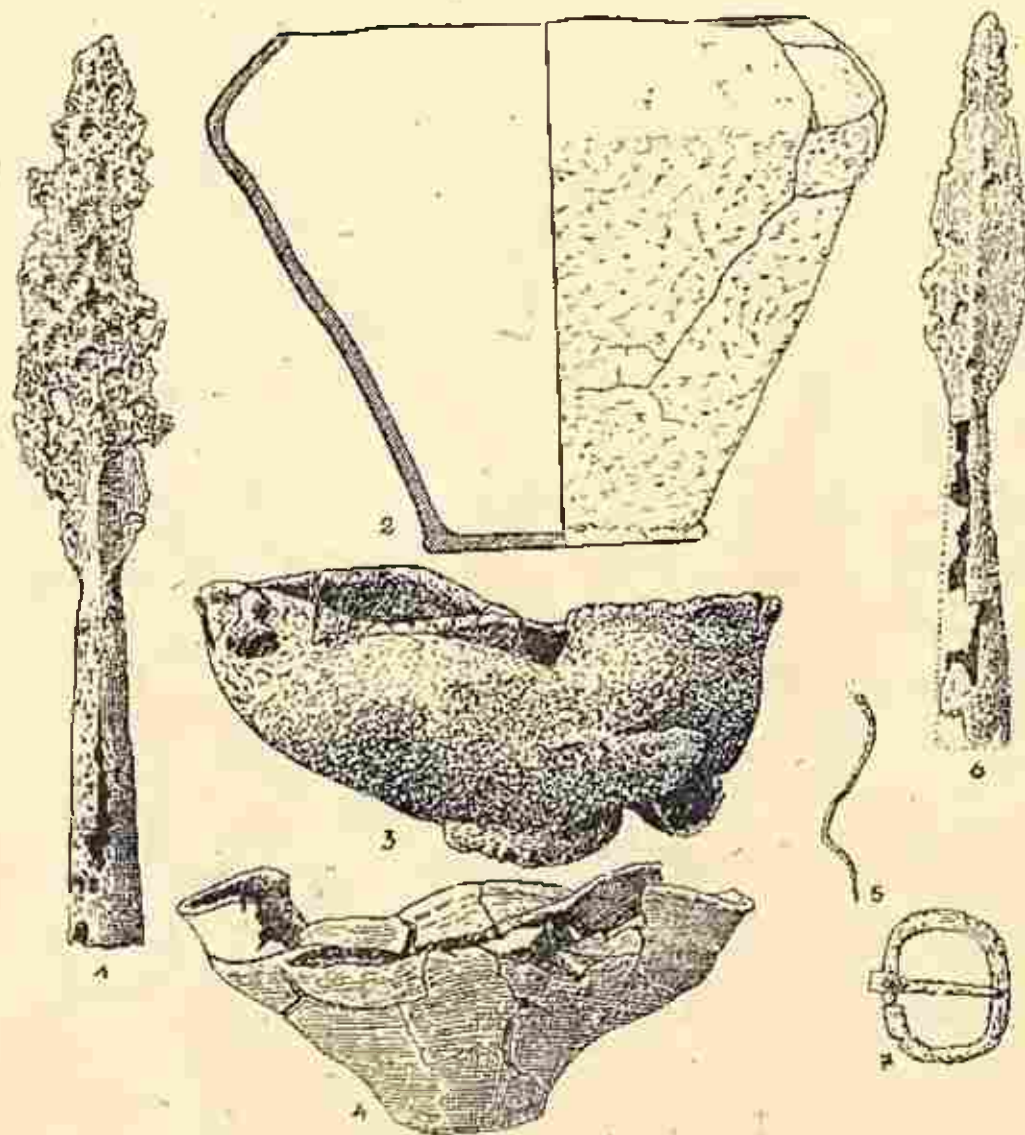
Inwentarz:

1. Kilkanaście ułamków naczyń przepalonych i zniekształconych, m. in. grubościennego naczynia o chropowatej powierzchni, barwy czerwono-brunatnej (brzeg i część brzuszca) (ryc. 247,1 i 3), łagodny załom brzuszca zdobiony wygładzaną linią zygzako-

dami (ryc. 247,8), pasma dołków trójkątnych, ujętych dwustronnie wygładzanymi żłobkami (ryc. 247,2), i pasm równoległych bruzd ukośnych, pochylonych na przemian w przeciwnych kierunkach (ryc. 247,7). Nr kat. 1950/2098.

Grób 144 (jamowy) — ar 62.

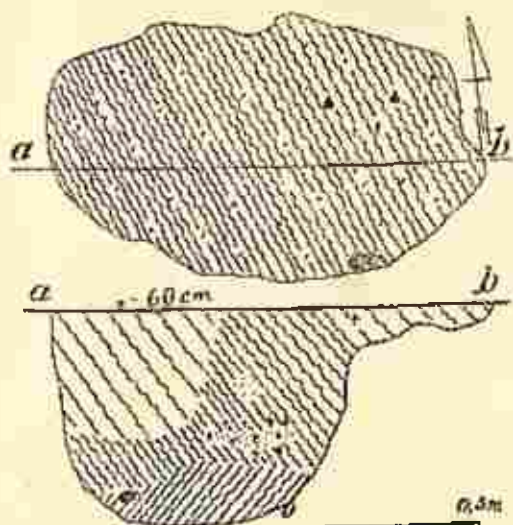
Na głębokości 50 cm pod powierzchnią współczesną zarysowała się owalna jama o niewyraźnych kon-

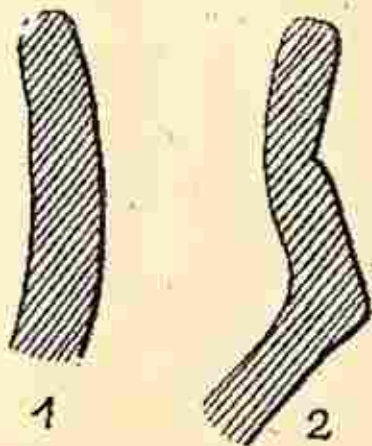
Ryc. 241. Zawartość grobu 140. 1 i 6. Żel. groty oszczepów, 2. Popielnica, 3—4. Naczynia, 5. Szpila żel., 7. Sprzączka do pasa. Ryc. 2—4 w $\frac{1}{4}$, reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 241. Contenu de la tombe No 140. 1 et 6. Pointes de lance, 2. Urne cinéraire. 3—4. Vases rituels, 5. Épingle en fer, 7. Boucle de ceinture en fer. 2—4 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

watą (ryc. 247,4) oraz dwa ułamki zdobione głębokimi, pionowymi bruzdami (ryc. 247,6). Naczynia cienkościennie (ryc. 247,9) reprezentuje m. in. brzeg ostro profilowanej czarki (ryc. 241,5), stożkowata podstawa (ryc. 247,10), dolna partia czarki z półkolistym brzuścem i wgniecionym do wnętrza dnem, zdobionej pionowymi pasmami złożonymi z trzech linii nakłuć. Na innych ułamkach występuje ornament w postaci poziomego pasma dołków ujętego dwustronnie bruz-

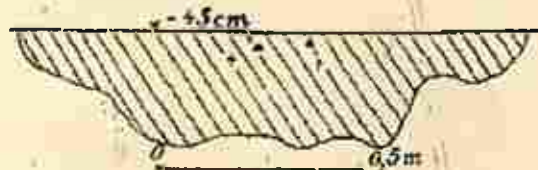
turach. Wykonanie przekroju pionowego wykazało, że jama posiadała kształt zbliżony do trójkąta równoramiennego. Wypelnisko jamy stanowiła ziemia popielata i ciemno-brązowa przemieszana ze spaliną i węgielkami drzewnymi. Nieliczne ułamki kości występowały na dnie jamy, skorupy rozrzucone były na całej przestrzeni jamy. W górnej części jamy znaleziono ułamek okucia szkatułki oraz fragment szpili i stopione paciorki szklane (ryc. 248).

Ryc. 242. Plan i przekrój grobu 141. — Fig. 242. Plan et coupe de la tombe No 141.

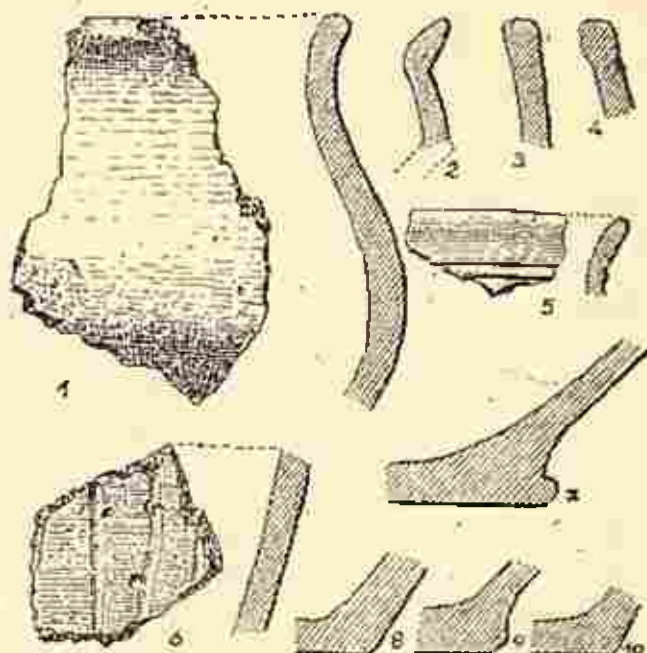
Ryc. 243. Profile brzegów naczyń z grobu 141. w. n. — Fig. 243. Fragments de vases de la tombe No 141. Gr. nat.

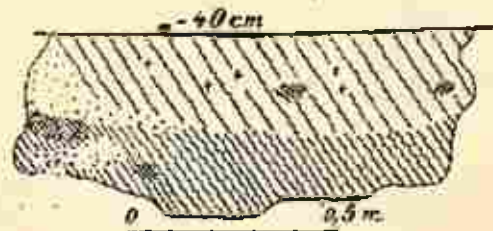
Ryc. 244. Profil jamy grobowej 142. — Fig. 244. Coupe de la tombe No 142.

Inwentarz:

1. Ułamki kilku naczyń częściowo przepalonych i zniekształconych. Występują tutaj ułamki naczyń grubociennych o chropowatej powierzchni, barwy brunatnej, m. in. fragment brzegu ze zgrubiałą krawędzią (ryc. 249,3) i ułamek części przydennej (ryc. 249,8). Do tej grupy należą również ułamki zdobione wygładzanymi żłobkami (ryc. 249,4 i 5) lub nacięciami wykonanymi paznokciem (ryc. 249,2). Wśród naczyń cienkościennych wyróżnić można ułamek ostro profilowanej czanki zdobionej na załomie brzuśca

Ryc. 245. Fragmenty naczyń z grobu 142. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 245. Fragments de vases de la tombe No 142. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Ryc. 246. Profil jamy grobowej 143. — Fig. 246. Coupe de la tombe No 143.

ukośnymi nacięciami, ułamek zdobiony dwoma poziomymi pasmami ukośnych nacięć oraz ukośnymi kreskami (ryc. 249,1) oraz naczynia zdobione krzyżującymi się bruzdami. Znajduje się tu również górna część naczynia tocznego na kole, cienkościennego barwy ceglasto-brunatnej z ornamentem w postaci karbowanej listwy. Nr kat. 1950/2099.

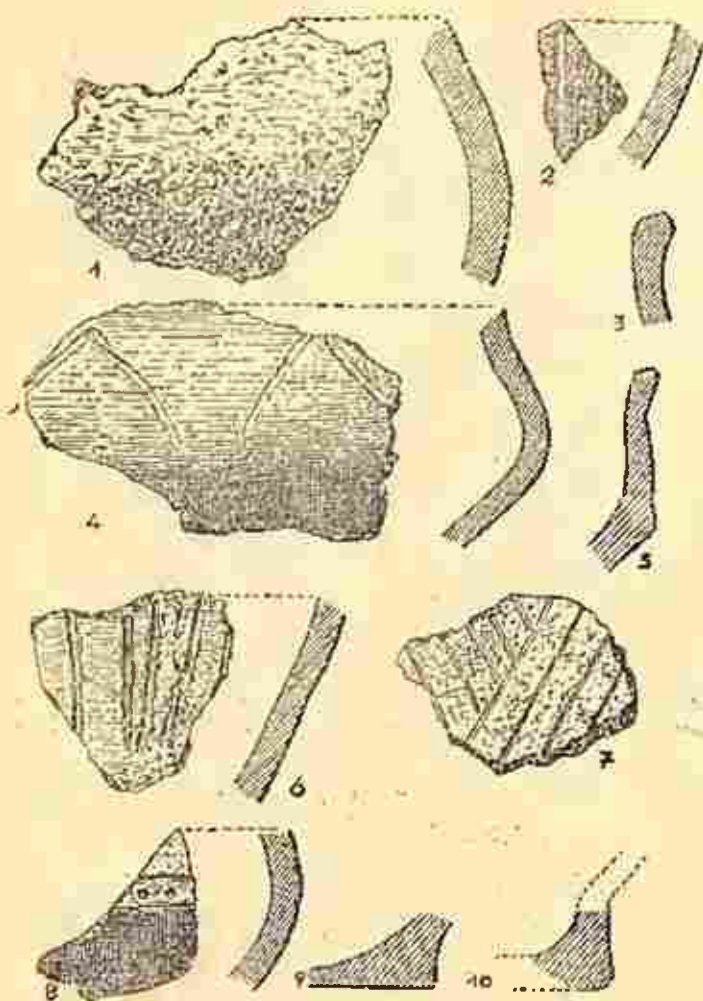
2. Fragment żelaznego, prostokątnego okucia zamka do skrzynki o wymiarach: dług. zach. 6,4 cm, szer. 3,7 cm (ryc. 249,7) oraz gwóźdź żelazny (ryc. 249,6). Nr kat. 1950/2100.

3. Kulka stopionego brązu. Nr kat. 1950/2100.

4. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/2101.

Grób 145 (jamowy) — nr 62.

Wyraźnie zarysowana, owalna jama ukazała się na głębokości około 37 cm pod powierzchnią współczesną. Rozmiary jamy wynosiły 114×75 cm. Miąższość jamy wynosiła zaledwie 6 cm. Wypełnisko jej składało się z ciemno-popielatej ziemi, spalonych kości skupiających się w części północno-zachodniej (skorupy nie wykazywały wyraźnego układu), przeszlika

Ryc. 247. Skorupy z grobu 143. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 247. Fragments de vases de la tombe No 143. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

glinianego i fragment grzebienia kościanego. Jama była prawdopodobnie dnem zniszczonego grobu jamowego.

Inwentarz:

1. Kilka ułamków naczyń, w tym bardzo silnie przepalone. Naczynia grubościennie reprezentuje m. in. ułamek wychylonego na zewnątrz brzegu ze zgrubiałą krawędzią (ryc. 250,1), część przydenna z wyraźnie wyodrębnioną podstawą (ryc. 250,5) oraz ułamek partii środkowej zdobiony równoległymi bruzdami wykonanymi narzędziem grzebykowatym (ryc. 250,2). Do naczyń cienkościennych (ryc. 250,6) oprócz mało charakterystycznych ułamków należy fragment kołankowatego ucha. Nr kat. 1950/2102.

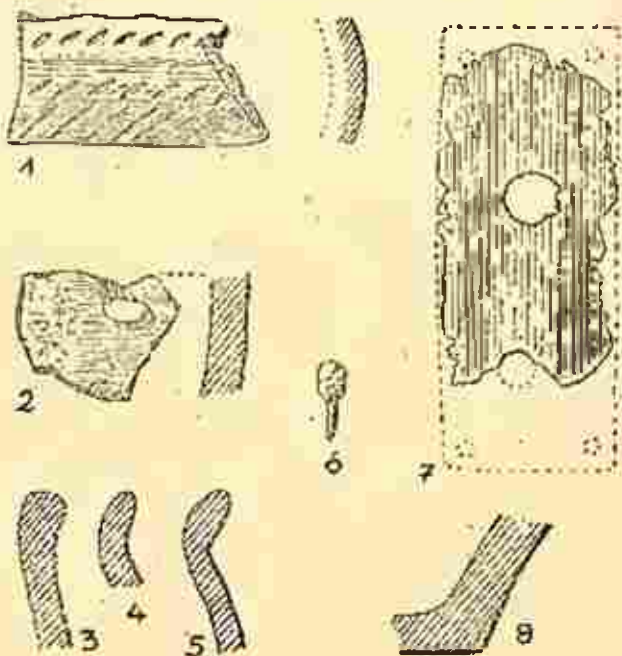
2. Ułamek kościanego grzebienia zdobionego poziomymi bruzdami (ryc. 250,3). Nr kat. 1950/2105.

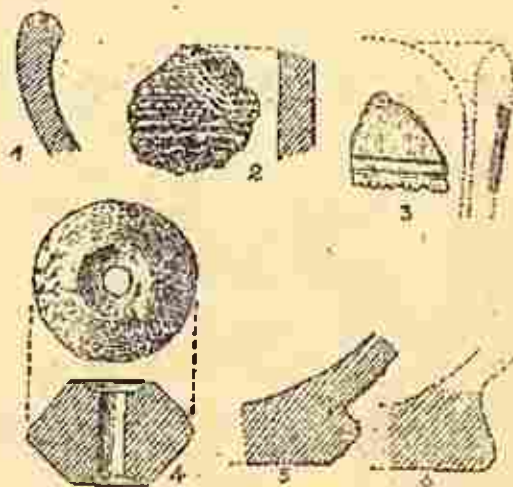
Ryc. 248. Profil jamy grobowej 144. — Fig. 248. Coupe de la tombe No 144.

3. Dwustożkowy przesłik gliniany z lekko wygiętymi zagłębieniami przy otworach. Powierzchnia spękana, przepalona. Wymiary: śred. 4 cm, wys. 2,5 cm, śred. otw. 0,7 cm, ryc. 250,4). Nr kat. 1950/2104.

4. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/2103.

Ryc. 249. Zawartość grobu 144. 1—5 i 8. Ułamki naczyń, 6. Gwóźdź żel., 7. Fragment okucia żel. ($\frac{2}{3}$ w. n.). — Fig. 249. Contenu de la tombe No 144. 1—5 et 8. Fragments de vases, 6. Clou en fer, 7. Ferrure de serrure en fer $\frac{2}{3}$ gr. nat.

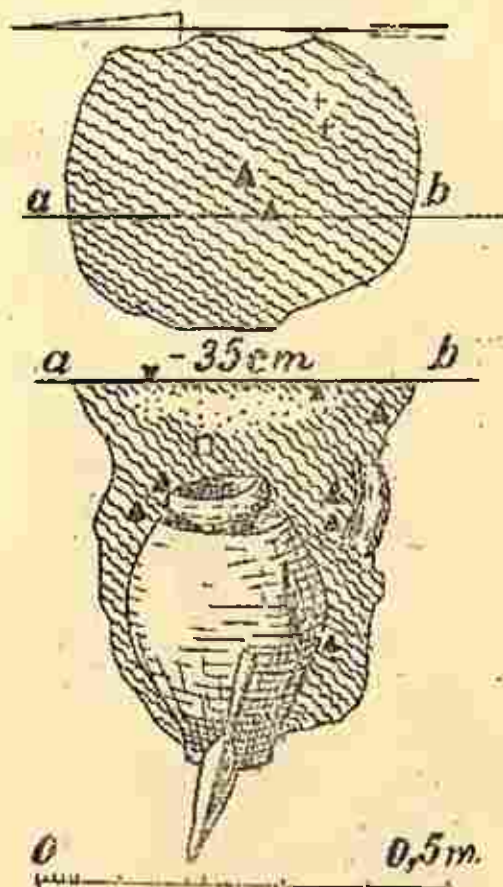

Ryc. 250. Zawartość grobu 145. 1—2, 5—6. Ułamki naczyń, 3. Część kościanego grzebienia, 4. Przesłik gliniany. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 250. Contenu de la tombe No 145. 1—2 et 5—6. Fragments de vases, 3. Fragment d'un peigne, 4. Fusaiole en argile. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Grób 146 (popielnicowy) — ar 62.

Na głębokości 35 cm pod powierzchnią wspólnie z rysunkiem zarysowała się kolista jama o średnicy około 40 cm. Na powierzchni jamy występowały ułamki naczyń

czyn i kości zachowane w bardzo drobnych ułamkach. Zabarwienie wypełniska było ciemno-popielate. W przekroju pionowym zaobserwowano jamę w kształcie wydłużonego trapezu (ryc. 251). Jamę wypełniała ciemno-popielata ziemia przemieszana z piaskiem i popiołem. Na spodzie jamy spoczywała popielnica otoczona w górnej partii uławkami naczyń i drobnymi uławkami spalonych kości. Wokół popielnicy rozmieszczone były również przedmioty żelazne, mianowicie nóż i grot oszczepu. Wewnątrz popielnicy wśród kości spoczywała osetka kamienna. Ogólna głębokość jamy wynosiła 45 cm.

Ryc. 251. Plan i przekrój grobu 146. — Fig. 251. Plan et coupe de la tombe No 146.

Inwentarz:

1. Popielnica jajowata ze słabo wyodrębnioną podstawą i z prostym brzegiem, nachylonym do wnętrza, powierzchnia szorstka, z wyjątkiem partii brzęgowej, barwy szaro-brunatnej, brzusiec pokryty jest ukośnie krzyżującymi się bruzdami. Wymiary: śred. 27 cm, wys. 30 cm, śred. otw. 20,2 cm, dno 11,3 cm (ryc. 252,3). Nr kat. 1950/2109

2 Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/2115.

3. Waza ostro profilowana na stożkowej podstawie, ze zwężającą się szyjką i dwoma małymi, kolankowatymi uchami poniżej krawędzi. Szyjka zdobiona poziomym pasem dołeczków i pasmem złożonym z grup ukośnych kresek, brzusiec grupami ukośnych żłobków. Powierzchnia gładka, barwy jasno-brunatnej. Wymiary: śred. 29,6 cm, wys. 18 cm, śred. otw. 26,5 cm, dno 10 cm (ryc. 252,6). Nr kat. 1950/2106.

4. Czarka na stożkowej podstawie, z ostrym załomem brzuśca, zwężającą się szyjką i prostym brze-

giem, przepalona i spękana. Wymiary: wys. 13,6 cm, dno 7 cm (ryc. 252,2). Nr kat. 1950/2106.

5. Ostro profilowana czarka ze słabo wyodrębnioną podstawą i prostym brzegiem, powyżej załomu zdobiona poziomą bruzdą, przepalona i zdeformowana. Wymiary: śred. 13 cm, wys. 10,6 cm, śred. otw. 12 cm, dno 7,2 cm (ryc. 252,4) Nr kat. 1950/2117.

6. Fragmenty ostro profilowanej czarki z prostą, nie wyodrębnioną podstawą; silnie spękana, uzupełniana gipsem, przepalona. Wymiary: dno 6,2 cm, (ryc. 252,1). Nr kat. 1950/2119.

7. Mała czarka z półkulistym brzuścem i wgniecionym do wnętrza dnem, szyjka wyodrębniona, brzeg wychylony nieco na zewnątrz, powierzchnia gładka, barwy jasno-brunatnej; uszkodzona. Wymiary: śred. 10 cm, wys. 4,6 cm, śred. otw. 10 cm, dno 3 cm (ryc. 252,12). Nr kat. 1950/2108.

8. Fragment małej czarki z półkulistym brzuścem, nie wyodrębnionym dnem, zwężającą się szyjką i brzegiem wychylonym na zewnątrz; przepalona, spękana. Wymiary: śred. —, wys. ok. 4 cm, (ryc. 252,11). Nr kat. 1950/2118.

9. Ułamki naczyń glinianych: a) dużego naczynia grubościennego (dno i części brzuśca), zdobionego ukośnie krzyżującymi się bruzdami (ryc. 252,13). Wymiary: śred. dna 12 cm, b) brzeg naczynia z kolankowatym uchem (ryc. 252,15) i części środkową ostro profilowanej czarki. Nr kat. 1950/2120.

10. Żelazny grot oszczepu z liściowatym ostrzem i ostrym żoberkiem; tulejka długa, smukła, zwężająca się ku ostrzu, posiada przekrój kolisty. Grot jest zniszczony przez rdzę. Wymiary: dług. 31,8 cm, szer. 4,5 cm, śred. tulejki 1,8 cm, (ryc. 252,10). Nr kat. 1950/2113.

11. Nóż żelazny z krótką, szeroką głownią i trzpieciem silnie wyodrębnionym od strony tyłca. Wymiary: dług. 9 cm, 1,8 cm (ryc. 252,7). Nr kat. 1950/2122.

12. Kulki stopionego brązu. Nr kat. 1950/2122.

13. Szydło kościarne z odlamanym końcem pracującym, zaopatrzone w otwór. Wymiary: dług. zachowana 5 cm, szer. 0,6 cm (ryc. 252,8). Nr kat. 1950/2110.

14. Fragmenty jednopłytkowego grzebienia złożonego z kilku części łączonych nitami żelaznymi o czworograniastym przekroju. Wymiary: dług. 7 cm, (ryc. 252,14). Nr kat. 1950/2111.

15. Osetka w kształcie nieregularnego graniastosłupa wykonana z łupku piaskowego, nosi ślady użytkowania. Wymiary: dług. 7,4 cm, szer. 2,7 cm (ryc. 252,9). Nr kat. 1950/2114.

16. Spaczona w ogniu czarka dwustozkowata, z wyodrębnioną nóżką i poziomą linią powyżej załomu (ryc. 252,5).

Grób 147 (jamowy) — ar 62.

Na głębokości 37 cm pod powierzchnią współczesną znaleziono kości a pod nimi, na głębokości 40 cm zarysowała się jama o nieregularnych zarysach i nie-wyraźnych granicach. Powierzchnia jamy pokryta była jasno-popielatą, piaszczystą ziemią. W przekroju pionowym ukazała się płytka jama o największej głębokości wynoszącej 36 cm. Kształt jamy przypominał nieckę. Jamę wypełniała jasno-popielata ziemia przemieszana z węgielkami drzewnymi. Ułamki naczyń i kości nie tworzyły żadnych skupień w obrębie

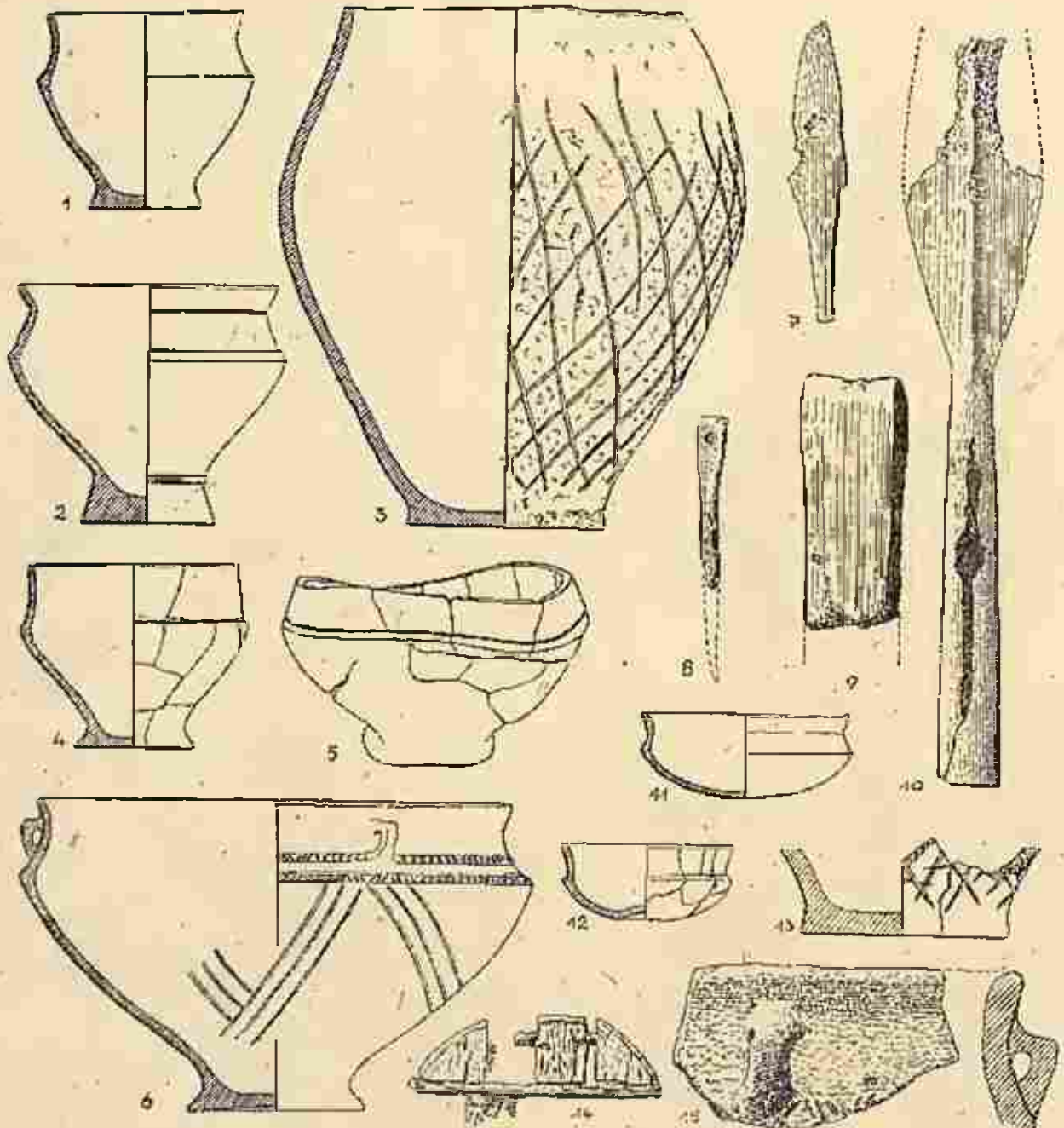
jamy. Omawiana jama była zapewne spodnią częścią zniszczonego grobu jamowego.

Inwentarz:

1. Kilka drobnych ułamków naczyń, na ogół przepalonych i niejednokrotnie zniekształconych, naczynia grubościennie wykonane z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku (ryc. 253,4,7) reprezentują m. in. ułamek dna naczynia zdobionego ukośnie krzyżują-

fragmenty naczynia zdobionego pionowymi kreskami ujętymi dwustronnie poziomymi bruzdami (ryc. 253,1) i ułamek naczynia zdobionego pionowymi, wygładzonymi żłobkami (ryc. 253,5). Jeden z ułamków pochodzi od naczynia toczzonego na kole, barwa powierzchni szarawo-popielata (ryc. 753,10). Nr kat. 1950/2122.

2. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/2121.

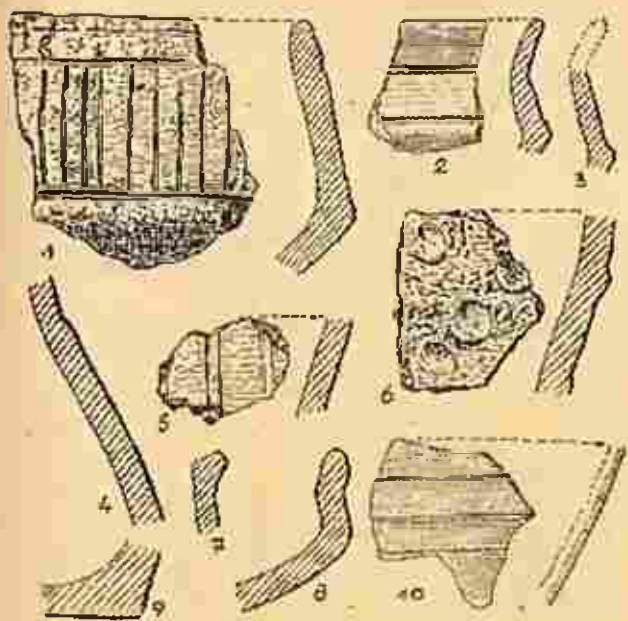

Ryc. 252. Zawartość grobu 146. 1—2, 4—6, 11—13 i 15. Naczynia i ułamki naczyń, 3. Popielnica, 7. Nóż żel., 8. Sztyko kościany, 9. Osełka z hupku, 10. Żel. gróń oszczepu, 14. Ułamki grzebienia kościanego. 1—6 i 11—13 w 1/4, reszta w 1/2 w. n., — Fig. 252. Contenu de la tombe No 146. 1—2, 4—6, 11—13 et 15. Vases et fragments de vases. 3. Urne cinéraire, 7. Couteau en fer, 8. Alêne en os, 9. Aiguiseur en ardoise, 10. Pointe de lance en fer, 14. Fragments d'un peigne en os. 1—6 et 11—13 en 1/4, le reste en 1/2 gr. nat.

cymi się bruzdami i ułamek naczynia zdobionego dolkami wykonanymi paznokciami (ryc. 253,8). Naczynia miały chropowatą powierzchnię, jasno-brunatnej barwy. Z naczyń cienkościennych pochodzą ułamki ostro profilowanych czarek (ryc. 2, 3, 8, 9),

Grób 146 (jamowy) — ar 62.

Niewyraźnie zarysowana jama, wypełniona jasno-popielatą ziemią zmieszana z piaskiem, wystąpiła na głębokości 45 cm pod powierzchnią współczesną. Po

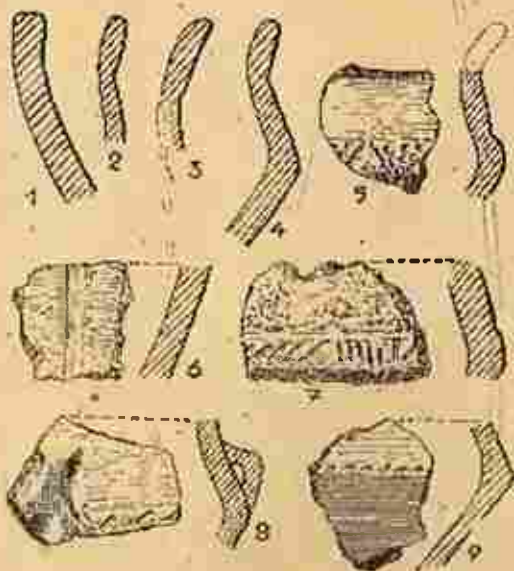

Ryc. 253. Ułamki naczyń z grobu 147. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 253. Fragments de vases de la tombe No 147. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

wykonaniu przekroju pionowego wyodrębniono płytko, nieckowatą jamę o największej głębokości około 30 cm. Wypełnisko jamy stanowiła jasno-popielata ziemia, przemieszana z drobnymi węgielkami i spalonymi kośćmi. Zarówno kości, jak i ułamki naczyń nie stanowiły wyraźnego skupienia. Jama była zapewne dnem zniszczonego grobu jamowego.

Inwentarz:

1. Kilkanaście ułamków naczyń, w tym również przepalone i zniekształcone. Naczynia grubościennie wykonane są z gliny z domieszką gruboziarnistą, reprezentuje je brzeg słabo wychylony i nieco zgrubiały (ryc. 254,1) i ułamki zdobione pionowymi, wygładzonymi żłobkami (ryc. 254,6). Do naczyń cienkościennych należą ułamki licznych ostro profilowanych czarek (ryc. 254,2—4) również zdobione (ryc. 254,7,9); jedna z czarek była zaopatrzona w małe kołankowate

Ryc. 254. Ułamki naczyń z grobu 148. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 254. Fragments de vases de la tombe No 148. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

uszko, rozszerzone u nasady (ryc. 254,8). Posiadają one gładką powierzchnię, jasno-brunatnej barwy, z wyjątkiem jednego brzegu naczynia o gładkiej, lśniącej powierzchni, barwy czarnej (ryc. 254,5). Nr kat. 1950/2123.

2. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/2123.

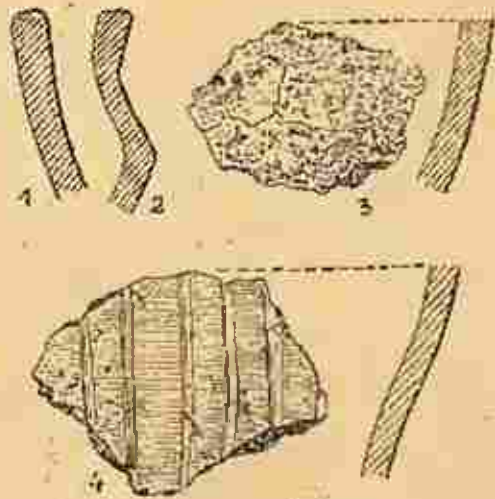
Grób 149 (jamowy) — ar 62.

Na głębokości 45 cm pod powierzchnią współczesną znaleziono płytką (5 cm głęb.) jamę wypełnioną ciemno-popielatą ziemią. W jamie kolistego kształtu znaleziono ułamki naczyń, węgielki drzewne oraz nieznacznie spalone kości. Jama była prawdopodobnie pozostałością zniszczonego grobu jamowego.

Inwentarz:

1. Kilkanaście ułamków naczyń, bardzo silnie przepalonych i zniekształconych. Można wyróżnić ułamki naczyń grubościennych, m. in. brzeg z lekko zgrubiałą krawędzią (ryc. 255,1), fragment zdobiony pionowymi, wygładzonymi żłobkami (ryc. 255,4) oraz ułamek o powierzchni chropowatej (ryc. 255,3). Ułamki naczyń cienkościennych pochodzą w większości wypadków od ostro profilowanych czarek (ryc. 255,2). Nr kat. 1950/2126.

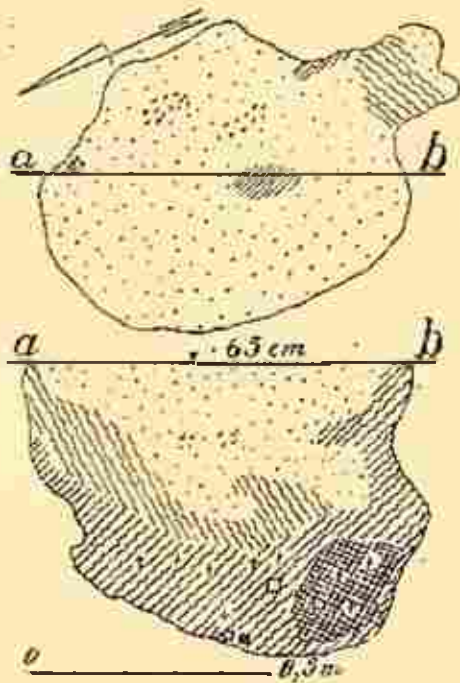
2. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/2125.

Ryc. 255. Ułamki naczyń z grobu 149. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 255. Fragments de vases de la tombe No 149. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Grób 150 (jamowy) — ar 63.

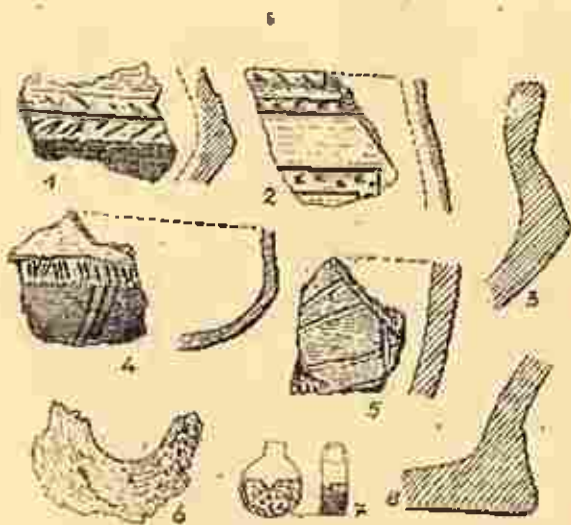
Na głębokości 65 cm pod powierzchnią współczesną znaleziono owalną jamę o wymiarach 90×59 cm, wypełnioną piaskiem. Po wykonaniu przekroju pionowego ukazała się jama w kształcie trapezowatym sięgająca do 81 cm poniżej powierzchni grobu. Górną część jamy zajmował biały piasek, ciemno-popielata ziemia, na dnie spoczywała warstwa o ciemno-brunatnym zabarwieniu (ryc. 256). Na samym spodzie znajdowała się warstwa spalenizny przemieszana ze skorupami, spalonymi kośćmi i węgielkami-drzewnymi. W grobie znaleziono również brzytwę, nóż, stopione przedmioty brązowe oraz fragmenty innych przedmiotów metalowych.

Ryc. 256. Plan i przekrój grobu 150. — Fig. 256. Plan et coupe de la tombe No 150.

Inwentarz:

1. Kilkanaście ułamków naczyń, w większości przepalonych i zmieszkalonych. Naczynia grubościennie wykonane z gliny z domieszką gruboziarnistą reprezentuje m. in. ułamek zdobiony ukośnie krzyżującymi się bruzdami (ryc. 257,5). Grupę naczyń cienkościennych stanowią przede wszystkim ułamki ostro profilowanych czarek (ryc. 257,3,8) m. in. fragment stożkowej podstawy zdobiony przy dolnej krawędzi poziomym pasmem ukośnych kresek i poziomą bruzdą oraz zdobiony dwoma poziomymi pasmami ukośnych kresek (ryc. 257,1). Ułamki naczyń łagodnie profilowanych zdobione były meandrem (ryc. 257,2). Czarki

Ryc. 257. Zawartość grobu 150. 1—5 i 8. Ułamki naczyń. 6. Fragment brzytwy żel. 7. Fragment wisiora kapsułkowatego. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 257. Contenu de la tombe No 150. 1—5 et 8. Fragments de vases, 6. Fragment d'un rasoir, 7. Fragment d'un pendeloque en forme de capsule. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

z półkulistym brzuścem reprezentował fragment zdobiony pasmem ukośnych kresek i grupami pionowych bruzd (ryc. 257,4). Nr kat. 1950/2129.

2. Fragment silnie zniszczonej przez rdzę brzytwy żelaznej (ryc. 257,6). Nr kat. 1950/2130.

3. Fragment wisiora kapsułkowatego (?) (ryc. 257,7). Nr kat. 1950/2130.

4. Fragment okucia żelaznego w postaci cienkiej blaszki z resztką nitu. Nr kat. 1950/2130.

5. Kulka stopionego brązu. Nr kat. 1950/2130.

6. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/2128.

Grób 151 (jamowy) — ar 63.

Na głębokości 50 cm pod powierzchnią współczesną ukazała się jama o niewyraźnie zarysowanych konturach. Po wykonaniu przekroju pionowego ukazała się jama w przybliżeniu lejkowata o największej głębokości 80 cm (ryc. 258). Wypełnisko jamy stanowiła

Ryc. 258. Profil jamy grobowej 151. — Fig. 258. Coupe de la tombe No 151.

jasno-popielata ziemia przemieszana ze spalenizną. Na dnie jamy znajdowała się ciemno-popielata ziemia, a w niej główne skupienie kości i ułamków naczyń glinianych. W środkowej części jamy znaleziono fragmenty przedmiotów żelaznych oraz stopionych brązowych.

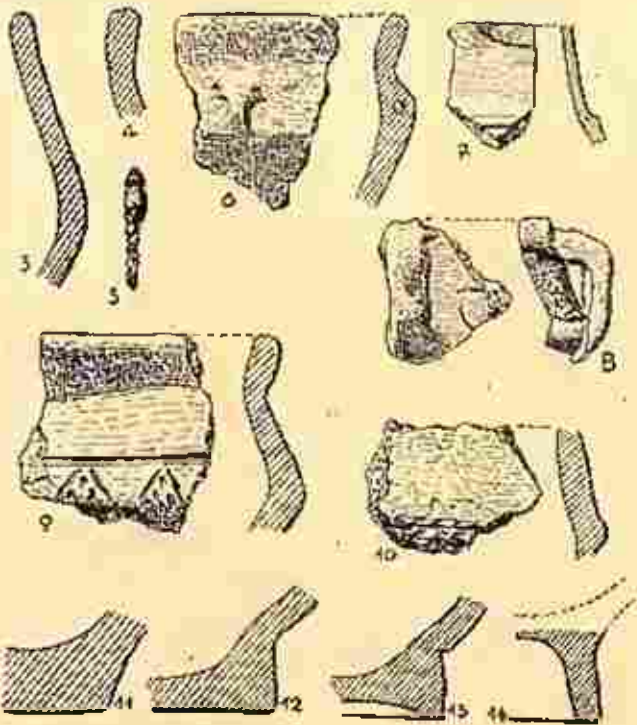
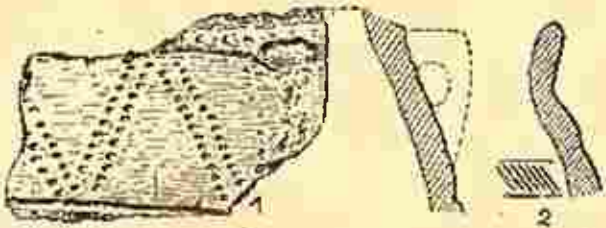
Inwentarz:

1. Kilkanaście ułamków naczyń, w większości przy-
padków przepalonych i zdeformowanych. Wyróżniają się trzy grupy a) lepienie ręcznie, grubościennie wykonane z domieszką gruboziarnistego piasku, o powierzchni chropowatej (ryc. 259,3 i 4), ułamek środkowej części naczynia pokrytego ornamentem paznokciowym i fragment płaskiego, grubego dna naczynia. Wymiary: śred. ok. 12 cm, grub. ścianki 1,4 cm (ryc. 259,11), b) lepienie ręcznie, cienkościennie ułamki pochodzą od ostro profilowanych czarek na stożkowej lub pierścieniowatych podstawach (ryc. 259,12—14), zaopatrzonych niekiedy w małe, kolankowate uszka (ryc. 259,6,8); niektóre z nich zdobione są trójkątami wypełnionymi makluciami (ryc. 259,9), poziomymi pasmami ukośnych nakłuc lub poziomymi listwami z ukośnymi nacięciami (ryc. 259,10). Pozostałe ułamki tej grupy pochodzą od czarek z półkulistym brzuścem i wgniecionym do środka dnem, zdobionych pionowymi grupami żłobków. Jeden ułamek posiada ornament w postaci zygzakowatego pasma złożonego z dwóch linii nakłuc (ryc. 259,1), c) trzy ułamki naczyń toczonych na kole, zdobionych na zalomieniu

brzuśca poziomym pasmem nacięć (ryc. 259,7). Nr kat. 1950/2133.

2. Fragment żelaznego nitu. Wymiary: dług. 3,1 cm (ryc. 259,5). Nr kat. 1950/2132.

3. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/2131.

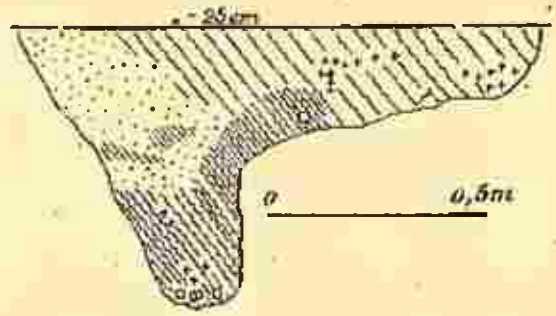
Ryc. 259. Zawartość grobu 151. 1—4 i 6—14. Ułamki naczyń, 5. Fragment przedmiotu żel. 1/2 w. n. — Fig. 259. Contenu de la tombe No 151. 1—4 et 6—14. Fragments de vases, 5. Fragment d'un objet de fer. 1/2 gr. nat.

Grób 152 (jamowy) — ar 62.

Jama zarysowała się na głębokości 25 cm pod powierzchnią współczesną. Zarysy jej konturów były nieuchwytnie. W przekroju pionowym kształt jamy był lejkowaty. Największa głębokość jej wynosiła 66 cm. Wypełniako jamy składało się z warstewek białego piasku i popielatej ziemi zmieszanej z węgielkami. Na spodzie grobu zalegała warstwa ciemno-popielatej ziemi oraz skupisko spalonych kości. Ułamki naczyń rozmieszczone były w różnych miejscach jamy. Na dnie jamy znaleziono ostrogę żelazną, okucie końca pasa, sprzączkę do pasa oraz inne przedmioty metalowe.

Inwentarz:

1. Kilkanaście ułamków naczyń, w tym przepalone i zniekształcone. Naczynia grubościennie reprezentowały ułamki brzegu dwustożkowego naczynia (ryc. 261,2) i fragment wyodrębnionej szyjki (ryc. 261,3) naczynia o wygładzonej powierzchni barwy jasno-

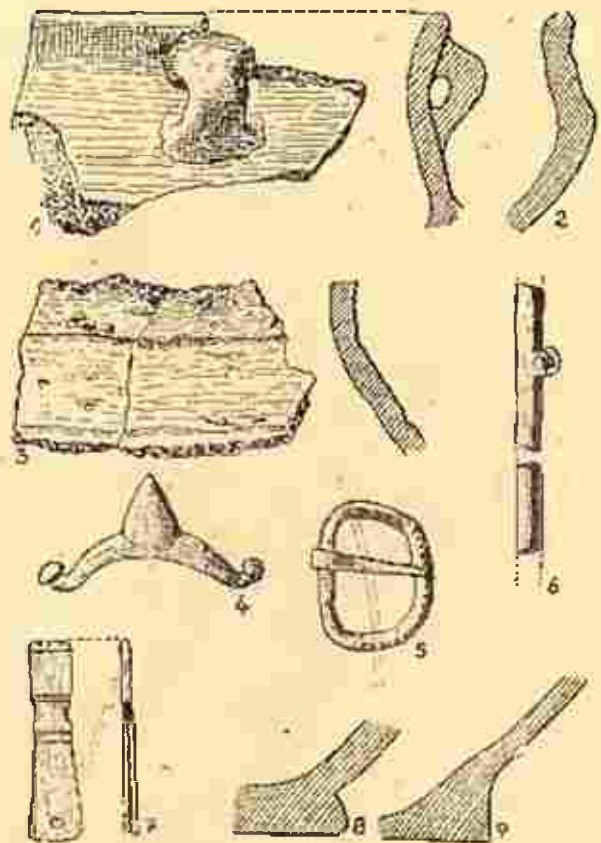

Ryc. 260. Profil jamy grobowej 152 — Fig. 260. Coupe de la tombe No 152.

brunatnej. Naczynia cienkościennie reprezentują ułamki ostro profilowanych czarek, m. in. zaopatrzonych w kolankowato zgięte ucho (ryc. 261,1). Nr kat. 1950/2137.

2. Fragmenty rynienkowato zgiętych okuc wykonanych z blachy żelaznej. Okucia były przytwierdzane nitami umieszczanymi na jeżyczkowatych występach. Wymiary: dług. 5 i 2 cm (ryc. 261,6). Nr kat. 1950/2140. Okucie tarozy (?).

3. Ostroga żelazna z lukowatym kabląkiem z końcami odgiętymi na zewnątrz, zakończonymi półkolistymi zaczepami. Stożkowaty, pełny kołec jest facelowany. Wymiary: rozpiętość ramion 5,4 cm, szer.

Ryc. 261. Zawartość grobu 152. 1—3 i 8—9. Ułamki naczyń, 4. Ostroga żel., 5. Sprzączka żel. do pasa, 6. Ułamki żel. okucia tarczy, 7. Skuwka do pasa. 1/2 w. n. — Fig. 261. Contenu de la tombe No 152. 1—3 et 8—9. Fragments de vases, 4. Éperon en fer, 5. Boucle de ceinture en fer, 6. Fragments de ferrure en fer du bouclier, 7. Ferrure du bout de ceinture. 1/2 gr. nat.

1,4 cm, wys. 1,8, średnica guzka 0,75 cm (ryc. 261,4).
Nr kat. 1950/2136.

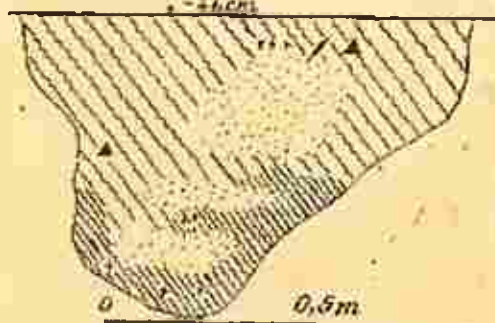
4. Półkolista sprzączka do pasa wykonana z romboidalnej w przekroju sztabki żelaznej, zdobiona karbowaniem. Wymiary: dług. 3,4 cm, szer. 2,8 cm (ryc. 261,5). Nr kat. 1950/2135.

5. Okucie końca pasa wykonane ze zgiętej pod kątem 130° taśmy żelaznej, złączonej nitami, zdobione poprzecznymi żłobkami i karbowaniem krótszych krawędzi. Wymiary: dług. 5 cm, szer. 1,1 cm (ryc. 261,7). Nr kat. 1950/2134.

6. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/2138.

Grób 153 (jamowy) — ar 63.

Na głębokości 46 cm pod powierzchnią współczesną znaleziono jamę grobową o zarysie nieregularnym i nieregularnych granicach. Po dokonaniu przekroju znaleziono na głębokości 45 cm skupienie ułamków naczyń. Jama lejkowatego kształtu, posiadała wypełnisko składające się góra z jasno-popielatej ziemi a dołem z ziemi ciemno-popielatej, przemieszanej ze spalonymi kośćmi i ułamkami naczyń. Głębokość jamy wynosiła 79 cm (ryc. 262). W grobie znaleziono ułamki naczyń i nóż żelazny.

Ryc. 262. Profil jamy grobowej 153. — Fig. 262. Coupe de la tombe No 153.

Inwentarz:

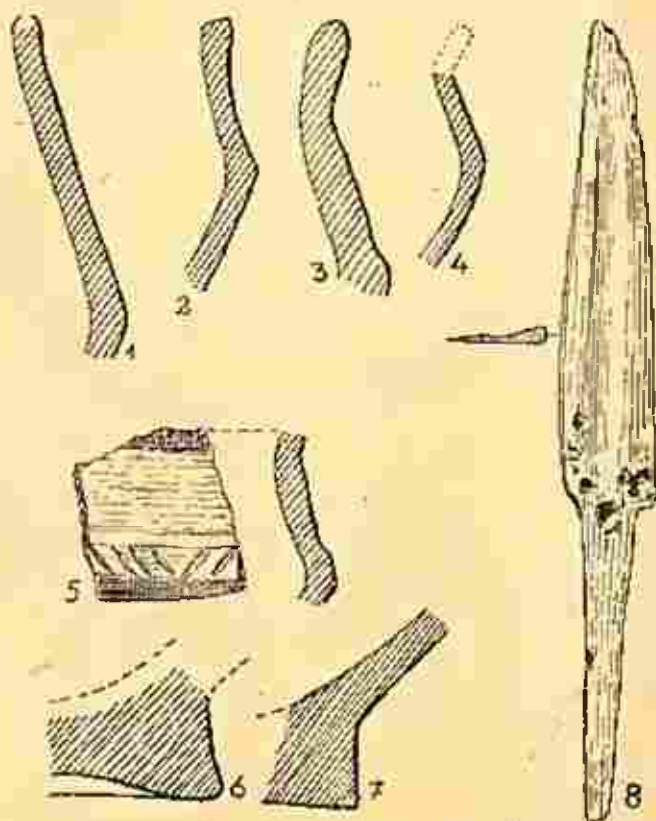
1. Kilka ułamków naczyń a) grubościennych wykonanych z gliny z domieszką gruboziarnistą, o chropowatej powierzchni, barwy brunatnej, m. in. ułamek mniejszego, dwustożkowego w przybliżeniu naczynia (ryc. 263,2) oraz fragment brzegu naczynia o nierównej powierzchni (ryc. 263,1), b) ułamki ostro profilowanych szerek (ryc. 263,3 i 4) o niewyodrębnionych podstawach (ryc. 263,6 i 7). Na jednym ułamku ornament w postaci poziomego pasma przeciwstawnych ukośnych kresiek (ryc. 263,5). Nr kat. 1950/2143.

2. Nóż żelazny z główką z lekko łukowatym tyłcem, szeroką strudzią i dwustronnie wyodrębnionym trzpieniem. Wymiary: dług. 14,3 cm, szer. 1,7 cm (ryc. 263,8). Nr kat. 1950/2142.

3. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/2141.

Grób 154 (jamowy) — ar 62.

Na głębokości 50 cm pod powierzchnią współczesną znaleziono ślady zarysowującej się niewyraźnie jamy grobowej. Zaobserwowano występowanie w tym miejscu skupienia spalonych kości. W przekroju pio-

Ryc. 263. Zawartość grobu 153. 1—7. Ułamki naczyń. 8. Nóż żel. $\frac{2}{3}$ w. n. — Fig. 263. Contenu de la tombe No 153. 1—7. Fragments de vases, 8. Couteau en fer. $\frac{2}{3}$ gr. nat.

nowym udało się uchwycić dwie, połączone ze sobą jamy o głębokości: północna 62 cm, południowa 86 cm (ryc. 264). Wypełnisko jamy stanowiła jasno-popielata ziemia. Główne skupienie kości mieściło się na dnie oraz przy południowym brzegu jamy południowej. Ułamki naczyń tworzyły wyraźne skupienie w południowej jamie, tutaj też spoczywała sprzączka żelazna, brzytwa, fragment zapinki żelaznej oraz fragment rynienkowatego okucia. W jamie znaleziono wyłącznie ceramikę. Ceramika i kości nie zostały wyróżnione ze względu na przynależność do jam. Wszystkie przedmioty metalowe pochodzą z jamy południowej.

Inwentarz:

1. Kilkadziesiąt ułamków naczyń, przeważnie przepalonych i zniekształconych. Można tutaj wyróżnić: a) ułamki naczyń grubościennych wykonanych z gliny z domieszką gruboziarnistą, m. in. fragment pro-

Ryc. 264. Profil jamy grobowej 154. — Fig. 264. Coupe de la tombe No 154.

słego, zgrubiałego brzegu z krawędzią ukośnie ściętą na zewnątrz (ryc. 205,1), ułamek części środkowej z powierzchnią obmazywaną i wygładzoną (ryc. 265,8), ułamek brzusca zdobiony nacięciami wykonanymi paznokciem oraz fragment dolnej części naczynia o niewyodrębnionej podstawie (ryc. 265,9), b) ułamki ostro profilowanych czarek (ryc. 265,2 i 3) na stożkowatych, wyodrębnionych podstawach (ryc. 265,11). Naczynia są zdobione m. in. listwą poziomą i dwoma pasmami ukośnych kresek przedzielonych poziomą bruzdą (ryc. 265,4). Nr kat. 1950/2147.

2. Fragmenty rynienkowego okucia brzegu tarczy (ryc. 265,6). Nr kat. 1950/2146.

3. Sprzączka do pasa złożona z ramy i trapezowego okucia końca pasa. Zachowana fragmentarycznie, zniszczona w konserwacji. Nr kat. 1950/2146.

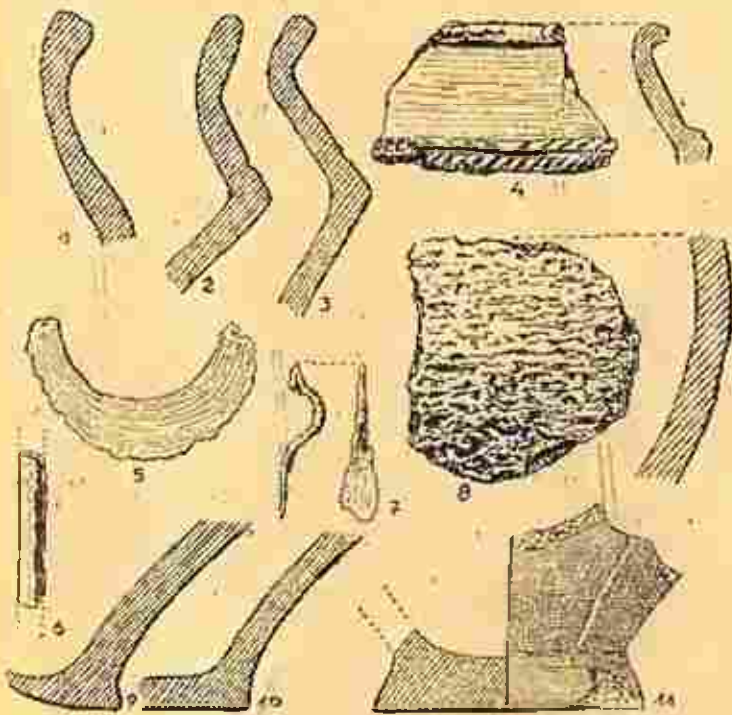
4. Półkolista brzytwa żelazna z tępo ściętymi końcami. Wymiary: rozp. 5,6 cm, szer. 1,6 cm (ryc. 265,5). Nr kat. 1950/2148.

5. Fragment żelaznej zapinki z szeroką, płaską nóżką (ryc. 265,7). Nr kat. 1950/2146.

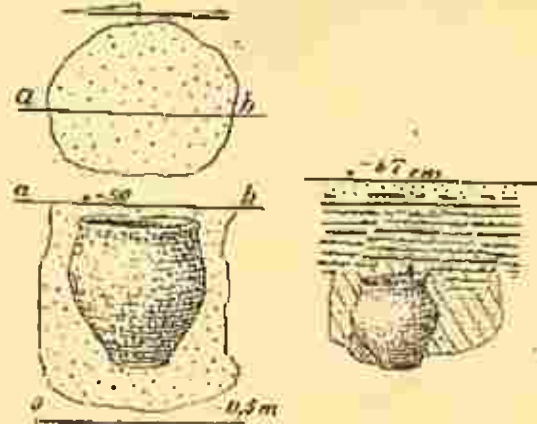
6. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/2145.

Grób 155 (popielnicowy) — ar 61.

Na głębokości 50 cm pod powierzchnią współczesną ukazała się mała, kolista jama zawierająca biały piasek. Po wykonaniu przekroju pionowego odkryto jamę workowatego kształtu, na dnie grobu stała popielnica. Głębokość jamy wynosiła 38 cm (ryc. 266). Popielnica wypełniona była spalonymi kośćmi, na których spoczywały ułamki naczyń, okucia żelazne

Ryc. 265. Zawartość grobu 154. 1-4 i 8-11. Ułamki naczyń, 5. Brzytwa żel., 6. Ułamek okucia brzegu tarczy, 7. Fragment zapinki żel. w. n. — Fig. 265. Contenu de la tombe No 154. 1-4 et 8-11. Fragments de vases, 5. Rasoir en fer. 6. Fragments de ferrure en fer d'un bouclier, 7. Fragment d'une fibule en fer. 1/2 gr. nat.

Ryc. 266. Plan i przekrój grobu 155. Ryc. 267. Przekrój grobu 156. — Fig. 266. Plan et coupe de la tombe No 155. — Fig. 267. Coupe de la tombe No 156.

oraz prostokątna, żelazna sprzączka do pasa. Obok popielnicy znajdowało się okucie zamka szkatułki z tkwiącym w nim kluczem.

Inwentarz:

1. Naczynie (popielnica) w przybliżeniu workowate, z płaską nie wyodrębnioną podstawą i z prawie prostym brzegiem. Powierzchnia naczynia chropowata i obmazywana palcami, barwa powierzchni jasnobrunatna. Wymiary: śred. 32 cm, wys. 34,5 cm, śred. otw. 29,5 cm, dno 15 cm (ryc. 268,1). Nr kat. 1950/2151.

2. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/2154.

3. Ułamki naczyń cienkościennych: a) ostro profilowanej czarki na stożkowej podstawie, zdobionej na załomie pionowymi, krótkimi nacięciami, poniżej krawędzi czarka posiada małe, kolankowate uszko (ryc. 268, 2), b) ostro profilowanej czarki zdobionej powyżej załomu trójkątami wypełnionymi małymi dotęczkami, a poniżej załomu brzusca grupami pionowych i poziomych bruzd (ryc. 268,6). Nr kat. 1950/2152.

4. Żel. sprzączka do pasa z prostokątną ramą, której końce zwinięte są naokoło osi. Kolec i okucie pasa, w postaci zgiętej podwójnie blaszki złączonej dwoma nitami, zawieszono były na osi. Wymiary: dług. 4,2 cm, szer. 2,6 cm (ryc. 268,9). Nr kat. 1950/2150.

5. Fragmenty okucia zamka szkatułki, sprężyny i klucza wykonanych z żelaza. Wymiary: dług. klucza (w zachowanym stanie) 12,2 cm, szer. 0,4 cm, dług. sprężyny 4,7 cm, szer. 0,6 cm (ryc. 268,8 i 10). Nr kat. 1950/2156.

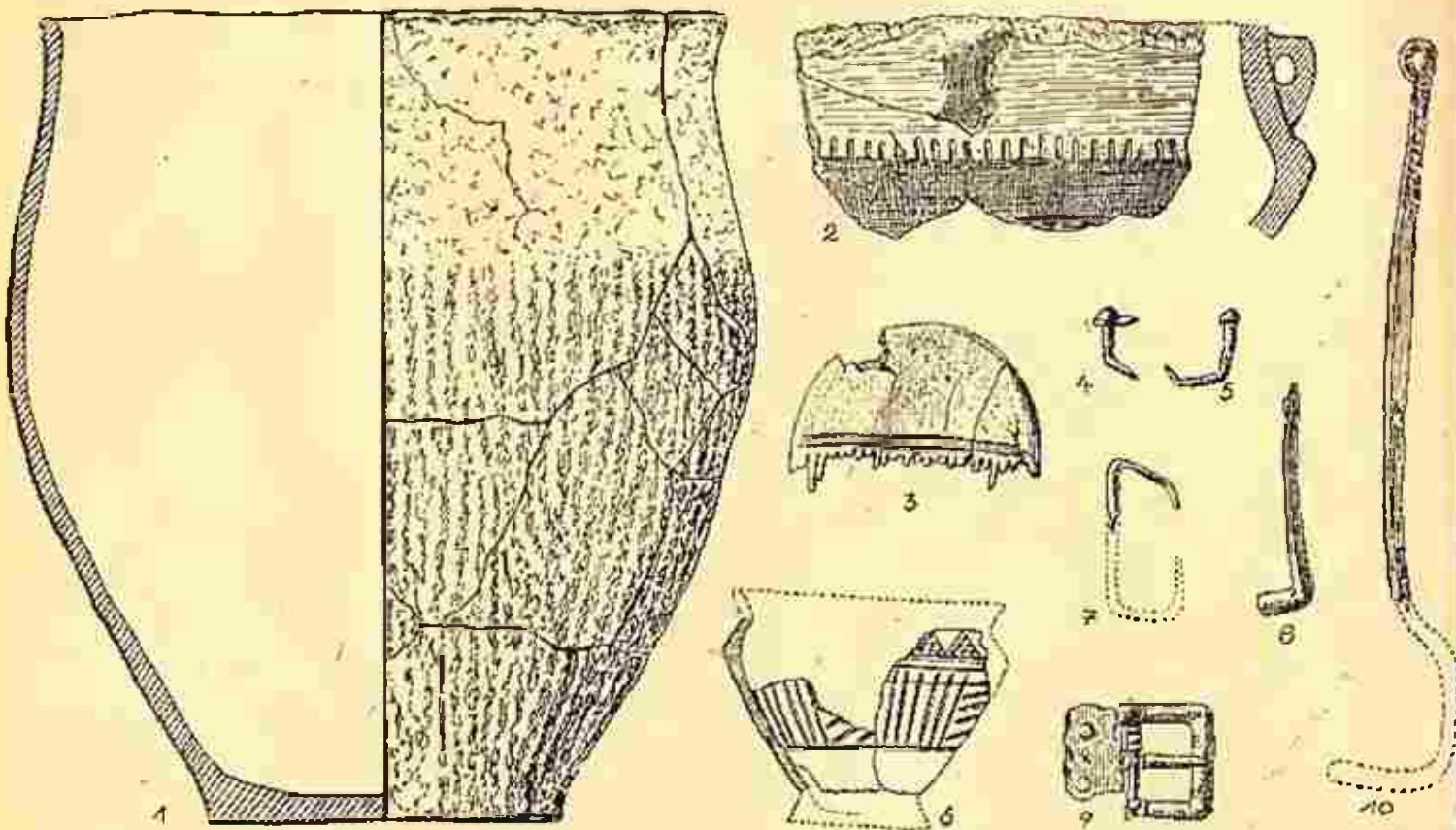
6. Fragmenty okucia w kształcie taśmy żelaznej zgiętej w prostokąt oraz dwóch nitów żelaznych (ryc. 268,4,5,7). Wymiary: dług. nitów: 1) ok. 3 cm, 2) 8 cm. Nr kat. 1950/2155.

7. Grzebień kościany, jednocześnie z półkolistym grzebieniem, zdobiony dwoma równoległymi, poziomymi żłobkami. Wymiary: dług. 5,2 cm, szer. 2,8 cm (ryc. 268,3). Nr kat. 1950/2149.

8. Stopione paciorki szklane barwy seledynowej. Nr kat. 1950/2156a.

Grób 156 (popielnicowy) — ar 61.

Na głębokości 67 cm pod powierzchnią współczesną ukazał się brzeg popielnicy. Ślady jamy grobowej za-

Ryc. 268. Zawartość grobu 155. 1. Popielnica, 2. Ułamek czarki, 3. Grzebień kościany, 4—5. Nity żel., 6. Ułamki naczyńia zdobionego, 7—8. Części okucia zamka, 9. Żel. sprzączka do pasa, 10. Klucz żel. 1 i 6 w $\frac{1}{4}$, reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 268. Contenu de la tombe No 155. 1. Urne cinéraire, 2. et 6. Fragments de vases, 3. Peigne en os, 4—5. Clous en fer, 7. Ferrure en fer, 8. Ressort en fer, 9. Boucle en fer, 10. Clef en fer. 1 et 6 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

znaczyły się bardzo słabo. Wypełnisko jamy stanowił jasno-popielaty piasek (ryc. 267). Wewnątrz popielnicy spoczywały kości, a na nich leżała igła brązowa. Powyżej popielnicy znaleziono odwrócone dnem do góry naczynie i skupisko kości, kilka grudek stopionego szkła oraz zapinkę żelazną.

Inwentarz:

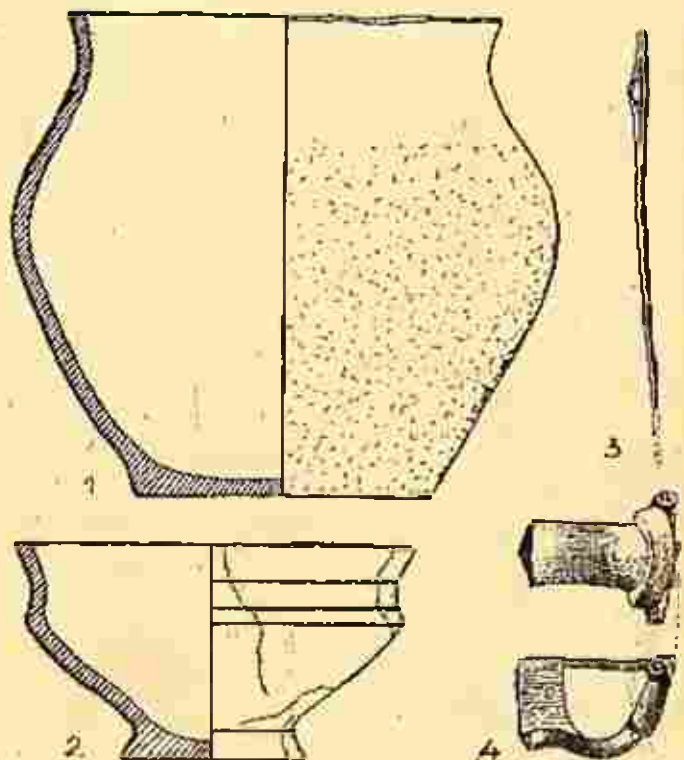
1. Popielnica o łagodnym załamie i największej średnicy w połowie wysokości, z płaską, niewyodrębnioną podstawą oraz wychylonym na zewnątrz brzegiem. Powierzchnia brzuśca chropowata, natomiast szyjki, brzegu i pasa przydennego gładka, barwy jasno-brunatnej. Wymiary: śred. 19,5 cm, wys. 17,6 cm, śred. otw. 15,8 cm, dno 10,8 cm (ryc. 268,1). Nr kat. 1950/2160.

2. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/2158.

3. Ostro profilowana czarka na stożkowej podstawie z wychylonym na zewnątrz brzegiem o powierzchni gładkiej, barwy jasno-brunatnej. Wymiary: śred. 12 cm, wys. 8 cm, śred. otw. 12,3 cm, dno 6,6 cm (ryc. 269,2). Nr kat. 1950/2161.

4. Zapinka żelazna z szerokim, osowatym, w przekroju łukowatym kabłąkiem oraz grzebieniem na główce. Dwunastozwojowa sprężyna nawinięta jest na oś, cięciwa zawieszona na haczyku, pochewka na szpilę wąską i wysoka. Wymiary: dług. 2,8 cm, wys. 1,8 cm, szer. 2,4 cm (ryc. 269,4). Nr kat. 1950/2157.

5. Brązowa igła z przerwanym uszkiem i odlamanym ostrzem. Wymiary: dług. zachowana 6,9 cm (ryc. 269,3). Nr kat. 1950/2159.

Ryc. 269. Zawartość grobu 156. 1. Popielnica, 2. Czarka, 3. Igła brązowa, 4. Zapinka żelazna. Nr 1—2 w $\frac{1}{4}$, reszta w $\frac{2}{3}$ w. n. — Fig. 269. Contenu de la tombe No 156. 1. Urne cinéraire, 2. Vase rituel, 3. Aiguille en bronze, 4. Fibule en fer. 1—2 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{2}{3}$ gr. nat.

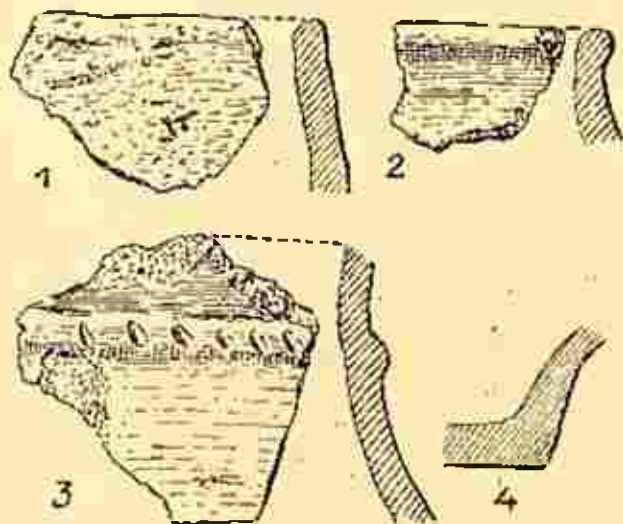
6. Fragment stopionego okucia brązowego. Nr kat. 1950/2161a.

Grób 157 (jamowy) — ar 53.

Grób znajdował się w jamie zalegającej na głębokości 16 cm pod współczesnym poziomem. Jama o głębokości 36 cm wypełniona była jasno-popielatą ziemią przemieszaną z piaskiem. W górnej części jamy znajdowano liczne, drobne węgielki drzewne, na dnie skupiały się spalone kości. Skorupy rozrzucone były w różnych częściach jamy.

Inwentarz:

1. Ułamki naczyń w większości przepalonych i zde-

Ryc. 270. Ułamki naczyń z grobu 157. $\frac{2}{3}$ w. n. — Fig. 270. Fragments de vases de la tombe No 157. $\frac{2}{3}$ gr. nat.

formowanych, pochodzą od: a) naczyń grubościennych, wykonanych z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku (ryc. 270,1,2), b) naczyń cienkościennych, m. in. zdobionych poziomą karbowaną ukośnie listwą (ryc. 270,3), c) naczyń toczonych na kole (dwa ułamki) o gładkiej powierzchni, barwy szarej. Nr kat. 1950/2164.

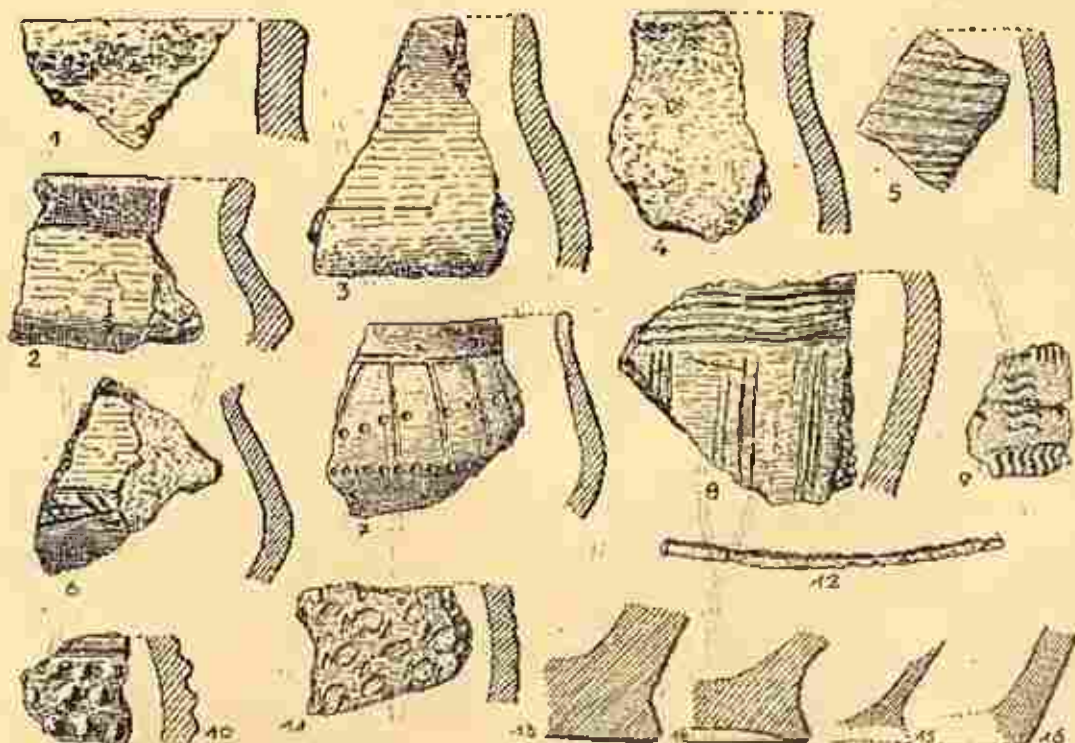
2. Fragment silnie zardzewiałego przedmiotu żelaznego. Nr kat. 1950/2163.

Grób 158 (jamowy) — ar 53.

Jama grobowa spoczywała 12 cm pod powierzchnią współczesną. Wypełnisko stanowiła jasno-popielata ziemia przemieszana z piaskiem. Kości i skorupy oraz węgielki drzewne były rozrzucone w jamie bez wyraźnego układu. We wschodniej części jamy znajdowała się fragmentarycznie zachowana czarka z półkulistym brzusem, w środkowej części znaleziono nit żelazny od grzebienia kościanego oraz ułamki blaszki żelaznej.

Inwentarz:

1. Kilkanaście ułamków naczyń, w tym większość pochodzących od okazów grubościennych, wykonanych z gliny z domieszką gruboziarnistą, m. in. ułamki brzegów (ryc. 271,1,3,4) i części środkowych, wśród nich jeden ułamek zdobiony pasmem bruzd wykonanych narzędziem grzebykowatym (ryc. 271,8), a drugi pokryty ornamentem paznokciowym (ryc. 271,11) oraz ułamki przydennych części naczyń (ryc. 271,13,16). Naczynia cienkościenne reprezentuje m. in. ułamek brzegu ostro profilowanej czarki (ryc. 271,2), brzeg małego naczynia zdobionego poziomymi pasmami dółków (ryc. 271,7), ułamek zdobiony pasmem ukośnych nacięć (ryc. 271,6) i ułamek naczynia „jeżowa-

Ryc. 271. Zawartość grobu 158. 1—8, 10—11 i 13—16. Ułamki naczyń, 9. Blaszka żel. 12. Nit żel. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 271. Contenu de la tombe No 158. 1—8, 10—11 et 13—16. Fragments de vases, 9. Plaque en fer, 12. Rivet en fer. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

togo" (ryc. 271,10). Jeden ułamek pochodził od naczynia toczonego na kole (ryc. 271,5). Nr kat. 1950/2165.

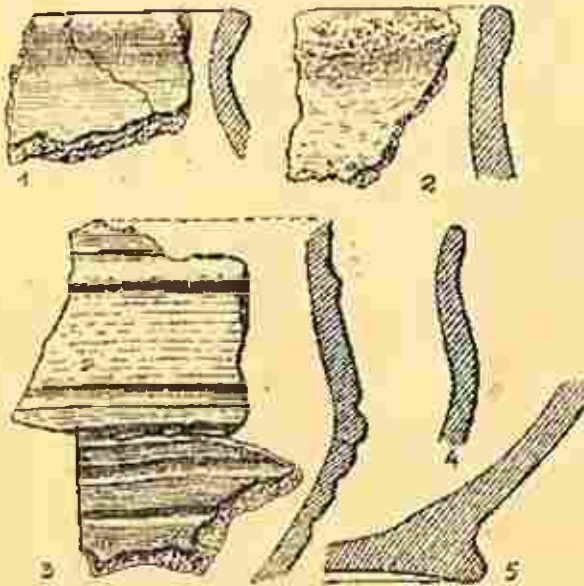
2. Dwa kawałki blaszki żelaznej z wyciskanymi wzorami i małymi guzkami (ryc. 271,9). Nr kat. 1950/2167.

3. Nit żelazny od grzebienia kościanego w kształcie czworograniastej w przekroju sztabki. Wymiary: dług. 8 cm (ryc. 271,12). Nr kat. 1950/2168.

4. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/2166.

Grób 159 (jamowy) — ar 53.

Jama grobowa wypełniona była popielatą ziemią przemieszaną z piaskiem. Od strony zachodniej stykała się z warstwą spalenizny, przepalonego piasku i czarno-fioletowej, tłustej ziemi. W środkowej części, prawie przy dnie jamy, której maksymalna głębokość wynosiła 70 cm, znaleziono dno naczynia glinianego. Skarupy i kości oraz węgielki występowały w różnych częściach jamy.

Ryc. 272. Fragmenty naczyń z grobu 159. $\frac{1}{3}$ w. n. — Fig. 272. Fragments of vases from the tomb No 159. $\frac{1}{3}$ gr. nat.

Inwentarz:

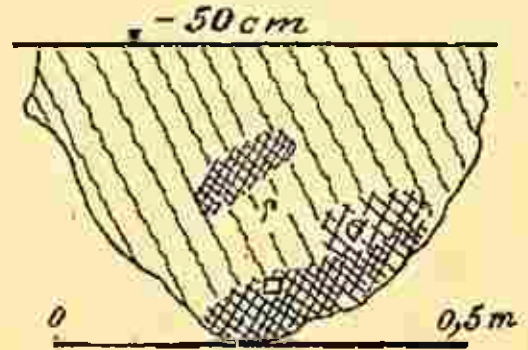
1. Kilkanaście ułamków naczyń, często przepalonych i zniekształconych. Naczynia grubościennie reprezentuje poza paru mniej charakterystycznymi ułamekami, lekko zgrubiały brzeg (ryc. 272,2) i wyodrębniona podstawa naczynia (ryc. 272,5). Do grupy cienkościennych naczyń należą: ułamki wychylonego na zewnątrz brzegu naczynia o gładkiej, lśniącej, czernionej powierzchni (ryc. 272,1), ułamki naczynia o gładkiej powierzchni jasno-brunatnej, zdobione poziomymi listwami i żłobkami (ryc. 272,3) oraz ułamek małego, dwustożkowego naczynia (ryc. 272,4). Nr kat. 1950/2169.

2. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/2170.

Grób 160 (jamowy) — ar 62.

Jama grobowa wystąpiła na głębokości 50 cm pod powierzchnią współczesną. W rzucie poziomym zarys

jamy posiadał kształt w przybliżeniu kołisty i słabo udcinał się od otoczenia. W przekroju pionowym zarys jamy zbliżony był do półkola (ryc. 273). Największa głębokość wynosiła 37 cm. Jama wypełniona była jasno-popielatym piaskiem, na spódzie zaś przepaloną, czarną ziemią. Inwentarz grobu rozrzucony był w różnych miejscach jamy.

Ryc. 273. Profil jamy grobowej 160. — Fig. 273. Coupe de la tombe No 160.

Inwentarz:

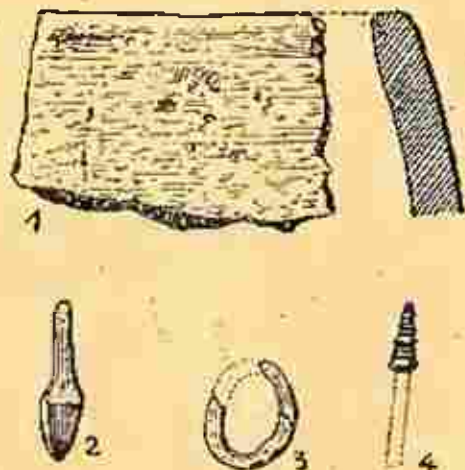
1. Fięc ułamków naczyń o szorstkiej powierzchni, barwy jasno-brunatnej, w tym ułamek brzegu o płasko-ściętej krawędzi (ryc. 274,1) oraz ułamek zdobiony ornamentem grzebykowym. Nr kat. 1950/2175.

2. Rama malej, owalnej sprzączki do pasa wykonanej z płaskiej taśmy żelaznej. Wymiary: dług. 2 cm, szer. 1,5 cm (ryc. 274,3). Nr kat. 1950/2172.

3. Żelazny tłoczek (?) z częścią pracującą w kształcie ostrosłupa na kwadratowej podstawie, trzpień o przekroju prostokątnym. Wymiary: dług. 2,9 cm, szer. 0,6 cm, szer. trzpienia 0,2 cm (ryc. 274,2). Nr kat. 1950/2171.

4. Główka szpili kościanej zdobiona poprzecznymi żeberkami tworzącymi tzw rzymski profil. Wymiary: dług. zachowana 0,7 cm, śred. 0,2 cm (ryc. 274,4). Nr kat. 1950/2173.

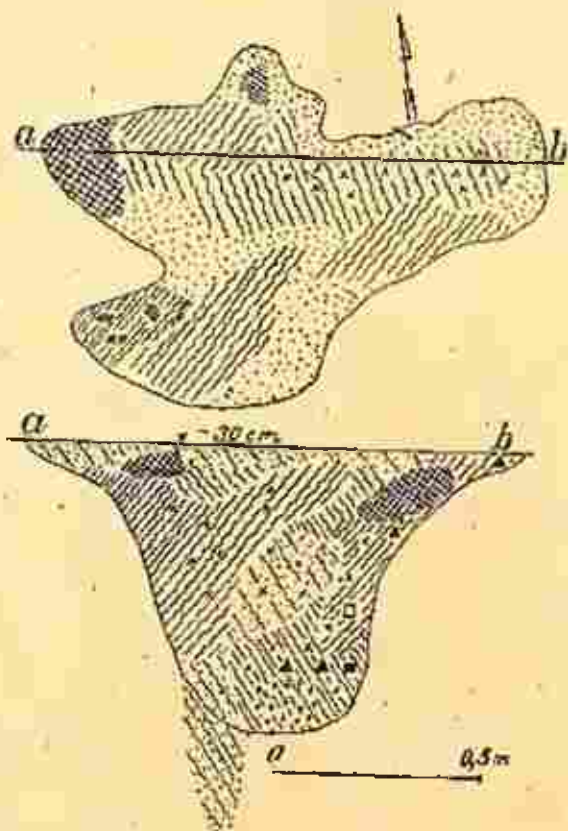
5. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1950/2174.

Ryc. 274. Zawartość grobu 160. 1. Ułamek brzegu, 2. Część tłoczka żelaznego, 3. Rama sprzączki żelaznej, 4. Główka szpili kościanej. $\frac{2}{3}$ w. n. — Fig. 274. Contenu de la tombe No 274. 1. Fragment of vase, 2. Point of an iron buckle, 3. Fragment of an iron buckle, 4. Head of a bone pin. $\frac{2}{3}$ gr. nat.

Grób 161 (jamowy) — ar 105.

Nieregularny zarys jamy ukazał się na głębokości 30 cm poniżej powierzchni współczesnej. W przekroju pionowym jama posiadała kształt workowaty (ryc. 275), silnie rozszerzony w górnej partii. Największa głębokość jamy wynosiła 70 cm. Jama wypełniona była piaszczystą, brunatną i szarą ziemią, przemie-

Ryc. 275. Plan i przekrój grobu 161. — Fig. 275. Plan et coupe de la tombe No 161.

szaną z węgielkami drzewnymi. Na dnie jamy znajdowały się resztki stosu o ciemnym zabarwieniu, ze znaczną zawartością węgielków drzewnych. Tutaj również skupiały się spalone kości i przepalone fragmenty naczyń. Zabarwienie jamy w stosunku do innych grobów było znacznie intensywniejsze. Poniżej dna jamy zaznaczył się ślad jak gdyby po wbitym tam ongiś paliku, oznaczającym miejsce grobu.

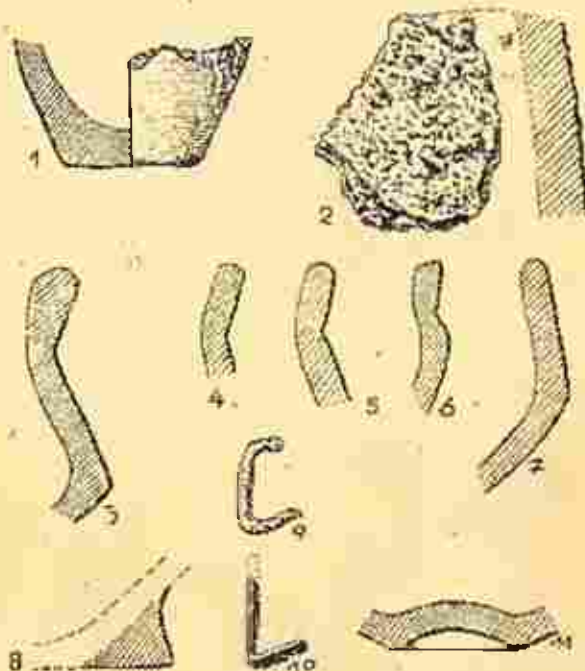
Inwentarz:

1. Ułamki kilku przepalonych naczyń, wśród nich wyróżnić można: a) ułamki grubościennego naczynia wykonanego z gliny z domieszką gruboziarnistą, o powierzchni chropowatej, barwy brunatnej (ryc. 276,2), b) fragmenty ostro profilowanej czarki o powierzchni gładkiej, barwy czarnej (ryc. 276,3); c) skorupy głębokiej czarki o ostrym zakmie brzuśca i gładkiej, jasno-brunatnej powierzchni (ryc. 276,7), d) ułamki czarki z wgniecionym do środka dnem i półkulistym brzuścem (276,11), e) ułamek naczynia zdobionego pasmem ukośnych nacięć, f) dno miniaturowego, grubościennego naczynia, o szorstkiej powierzchni barwy jasno-brunatnej (ryc. 276,1) ułamki małych, cienkościennych naczyń (ryc. 276,4,5,6) i dno ostro profilowanej czarki (ryc. 276,8). Nr kat. 1950/1600.

2. Ułamki sprężynki żelaznej do zamka szkatułki drewnianej (ryc. 276,10). Nr kat. 1950/1601.

3. Fragment przedmiotu brązowego w postaci drutu o końcach zgiętych pod kątem prostym (ryc. 276,9). Nr kat. 1950/1602.

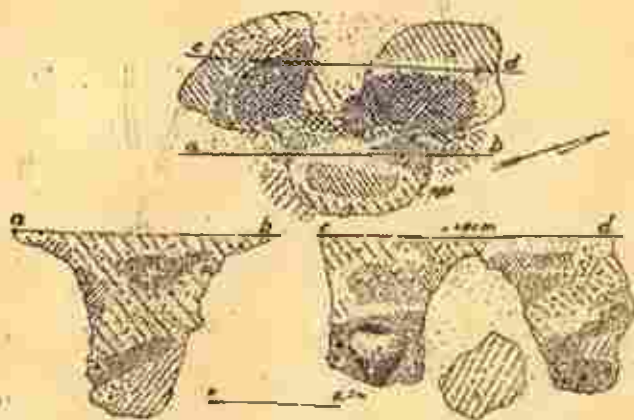
4. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/1603.

Ryc. 276. Zawartość grobu 161, 1—8 i 11. Ułamki naczyń, 9. Ułamek przedmiotu brązowego, 10. Ułamek żel. sprężyny od zamka $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 276. Contenu de la tombe No 161. 1—8 et 11. Fragments de vases, 9. Fragment de ressort en fer. $\frac{1}{2}$ gt. nat.

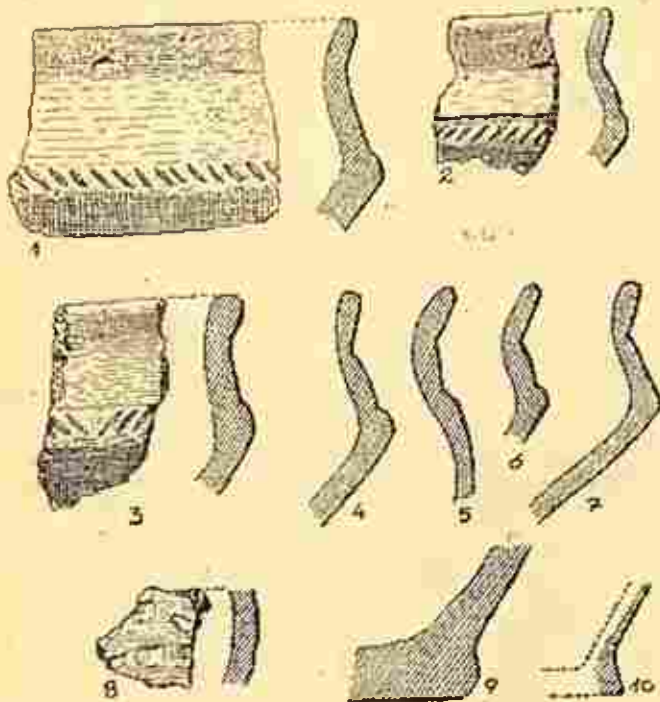
Grób 162, potrójny, jamowy (a i b) i popielnicowy (c) — ar 72.

Na głębokości 40 cm pod powierzchnią współczesną ukazał się zarys trzech kolistych, połączonych z sobą jam (ryc. 277). Jamy przecięto w kilku płaszczyznach pionowych. Na rycinie przedstawiono jedynie pierwszą i ostatnią fazę. Pierwszy przekrój wykonano po-

Ryc. 277. Plan i przekroje grobu 162a—c. — Fig. 277. Plan et coupes de la tombe No 162a—c.

przez jamę a, położoną na wschód od pozostałych, ostatni poprzez jamę b i c. Jama a posiadała w przekroju kształt w przybliżeniu lejowaty. Największa głębokość jamy wynosiła 77 cm. Wypełnisko jej stanowiła jasno-brunatna, piaszczysta ziemia, przemieszana z piaskiem i popiołem. Na dnie jamy występowało skupienie węgielków drzewnych, spalonych kości i skorup. Jama b położona była na północ od pozostałych. W przekroju pionowym kształt jamy zbliżony był do trapezu. W górnej części jama łączyła się z jamą a. Największa głębokość jamy wynosiła 63 cm. Dolną część jamy wypełniała ciemno-brązowa ziemia piaszczysta, górną natomiast piasek zmieszany z popiołem. Dno jamy zajmowało skupienie kości i skorup oraz węgielków drzewnych. W środkowej części odkryto większe fragmenty naczyń glinia-

Ryc. 278. Ułamki naczyń z grobu 162a. $\frac{1}{4}$ w. n. — Fig. 278. Fragments de vases de la tombe No 162a. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

nego. Jama c posiadała w przekroju zarys w przybliżeniu prostokątny, w górnej partii łączyła się z jamą a i b. Największa głębokość jamy wynosiła 57 cm. Na spodzie jej spoczywała popielnica obsypana szczątkami stosu. Górną część jamy wypełniała jasno-brunatna ziemia z węgielkami i drobnymi kostkami. Obok popielnicy znaleziono skupisko kości i skorup przepalonych w ogniu oraz okucie z taśmy żelaznej.

Inwentarz z grobu 162a:

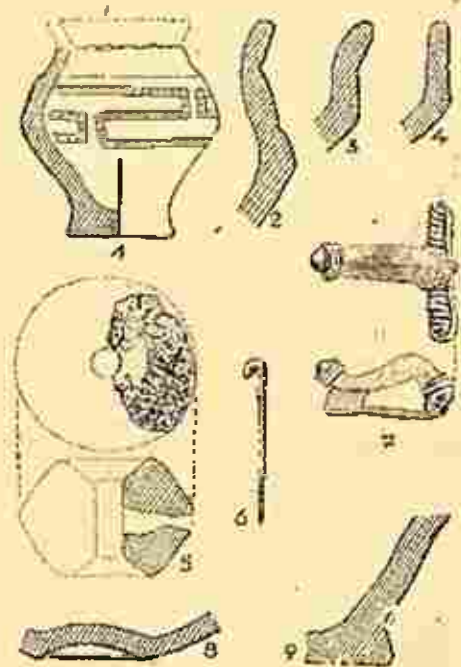
1. Ułamki kilku przepalonych naczyń, wśród których wyróżnić można: a) fragmenty naczyń grubościennego, wykonanego z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku, o powierzchni chropowatej, barwy brunatnej, m. in. ułamek dna (ryc. 278,9), b) ułamek podobnego naczyń pokrytego ornamentem paznokciowym (ryc. 278,8), c) ułamki ostro profilowanych czarek (ryc. 278,1,2,4,5,6,7 i 10), z których dwie zdobione są poziomym pasmem ukośnych nacięć (ryc. 278,1 i 2) oraz ułamki innych profilowanych naczyń (ryc. 278,3). Nr kat. 1950/1604.

2. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1950/1605.

Inwentarz grobu 162b:

1. Ułamki kilku przepalonych naczyń, w tym: a) fragmenty grubościennego naczyń o chropowatej powierzchni i wyodrębnionej podstawie (ryc. 279,9), b) ułamki ostro profilowanej czarki (ryc. 279,2) i innych podobnych naczyń (ryc. 279,3 i 4), m. in. wgniecione do środka dno czarki z półkulistym brzuścem (ryc. 279,8). Nr kat. 1951/1610.

2. Miniaturowe naczynie baniaste ze stożkowato wyodrębnioną podstawą, brzeg nie zachował się. Naczynie zdobione meandrem złożonym z dwóch linii i nakładem narzędziem dwuzębnym. Wymiary: śred. ok. 4,5 cm, wys. ok. 4,5 cm, dno 2,4 cm (ryc. 279,1). Nr kat. 1951/1610.

Ryc. 279. Zawartość grobu 162b. 1. Naczynie miniaturowe, 2—4 i 8—9 Profile brzegów i części przydennych naczyń, 5. Prześlik gliniany, 6. Szpila żel., 7. Zapinka brązowa. 1 w $\frac{1}{3}$, reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 279. Contenu de la tombe No 162b. 1. Vase en miniature, 2—4 et 8—9. Fragments de vases, 5. Fusaïole en argile, 6. Épingle en fer, 7. Fibule en bronze, 1 en $\frac{1}{3}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

3. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1951/1611.

4. Zapinka żelazna z esowato wygiętym kabłąkiem; z grzebieniem na główce i na nóżce oraz wielozwojową sprężyną z górną cięciwą przytrzymywaną haczykiem. Wymiary: wys. 1,8 cm, dług. 3,5 cm (ryc. 279,7). Nr kat. 1951/1612.

5. Mała szpila żelazna z główką łukowato wygiętą i trzpieniem skręcanym wokół osi. Wymiary: dług. 4,4 cm (ryc. 279,6). Nr kat. 1951/1613.

6. Ułamki dwustozkowego przesłika glinianego z łeczkowatymi zagłębieniami przy otworze (ryc. 279,5). Nr kat. 1951/1614.

Inwentarz grobu 162c:

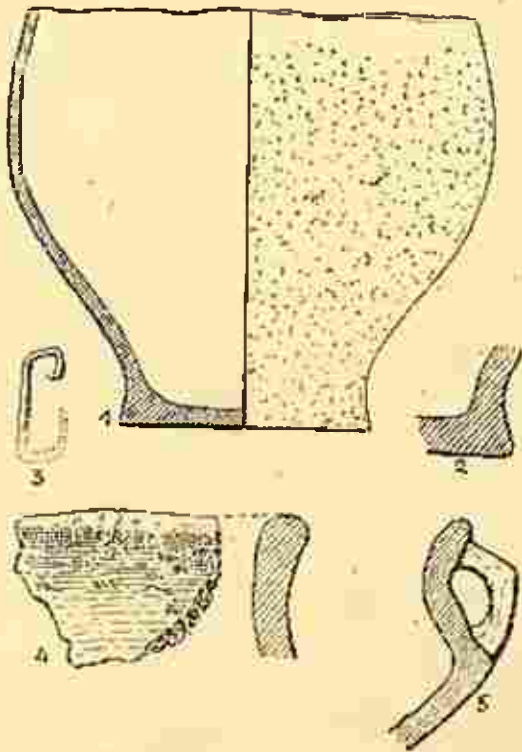
1. Popielnica szerokoobwrowa z wydętym brzuścem i słabo wyodrębnioną podstawą, dno płaskie, p^o

wierzchnia szorstka, barwy brunatno-szarej. Wymiary: wys. 20,0 cm, śred. otw. 21,2 cm, dno 12 cm (ryc. 280,1). Nr kat. 1951/1606.

2. Silnie przepalone i zniekształcone ułamki naczyń, m. in. dobrze zachowany ułamek brzegu naczynia grubościennego o nierównej powierzchni barwy jasno-brunatnej (ryc. 280,4) i fragmenty dużej, ostro profilowanej czarki z uszkiem (ryc. 280,5). Nr kat. 1951/1607.

3. Ułamek prostokątnego okucia wykonanego z taśmy żelaznej (ryc. 280,3). Nr kat. 1951/1608.

4. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1951/1609.

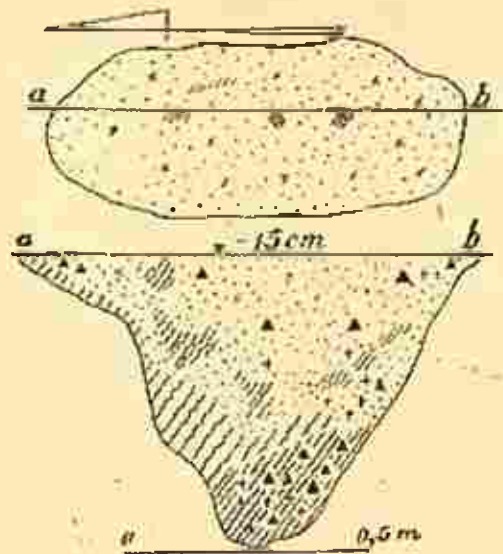
Ryc. 280. Zawartość grobu 162c. 1. Popielnica, 2,4-5. Ułamki naczyń, 3. Fragment okucia. Ryc. 1 w 1/4, reszta w 1/2 w. n. — Fig. 280. Contenu de la tombe No 162 c. 1. Urne cinéraire, 2 et 4-5. Fragments de vases, 3. Fragment de serrure en fer. 1 en 1/4, le reste en 1/2 gr. nat.

Grób 163 (jamowy) — ar 105.

Grób odkryto w zniszczonej części cmentarzyska na głębokości 15 cm pod powierzchnią współczesną. Zarys jamy zbliżony był do elipsy (rozmiary jamy około 86×36 cm). Grób był wkopany w warstwę marglu. W przekroju pionowym jama grobowa posiadała kształt zbliżony do trójkąta równoramiennego. Największa głębokość jamy wyniosła 60 cm. Jama wypełniona była w dolnej części jasno-brunatną i popielatą ziemią piaszczystą wymieszaną ze skorupami, kośćmi i węgielkami drzewnymi. Górną część jamy wypełniał piasek z domieszką popiołu (ryc. 281).

Inwentarz:

1. Ułamki przepalonych naczyń, w tym: a) grubościennego, wykonanego z gliny z domieszką gruboziarnistą, o powierzchni chropowatej, barwy jasno-brunatnej. Brzusiec posiadał ostry załom, podstawa była wyodrębniona (ryc. 282,2), b) ułamki łagodnie

Ryc. 281. Plan i przekrój grobu 163. — Fig. 281. Plan et coupe de la tombe No 163.

profilowanej wazy z uchem, zdobionej poziomym pasmem ukośnych nacięć i pasmem zygzakowatym wypełnionym nakłuciami w kształcie litery V (ryc. 282,1), c) ułamki małego naczynia o ostrym załomie brzuśca, zdobionego ukośnymi nacięciami (ryc. 282,3). Nr kat. 1951/1615.

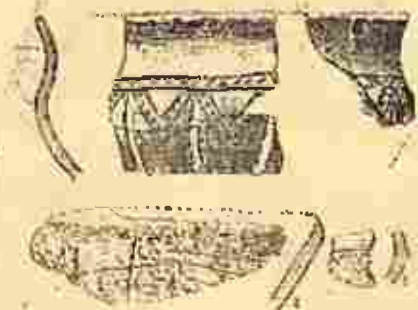
2. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1951/1616.

Grób 164 (jamowy) — ar 72.

Kolista w zarysie jama grobowa znajdowała się 15 cm pod powierzchnią współczesną (wymiary 62×50 cm). W przekroju pionowym jama posiadała kształt workowaty i silnie rozszerzała się w części górnej. Największa głębokość wynosiła 52 cm. Na spodzie jamy znajdowała się warstewka piasku a nad nią intensywnie czarna ziemia, zmieszana ze skorupami, węgielkami drzewnymi i kośćmi. Górna część jamy wypełniona była piaszczystą ziemią o zabarwieniu brunatnym. Drugie skupienie kości i skorup wystąpiło tuż pod powierzchnią jamy (ryc. 283).

Inwentarz:

1. Kilkanaście ułamków naczyń, częściowo przepalonych. Na uwagę zasługuje kilka większych ułamków dna grubościennego naczynia o chropowatej powierzchni, barwy jasno-brunatnej (ryc. 284,5,6) oraz

Ryc. 282. Ułamki ceramiki z grobu 163. 1/3 w. n. — Fig. 282. Fragments de vases de la tombe No 163. 1/3 gr. nat.

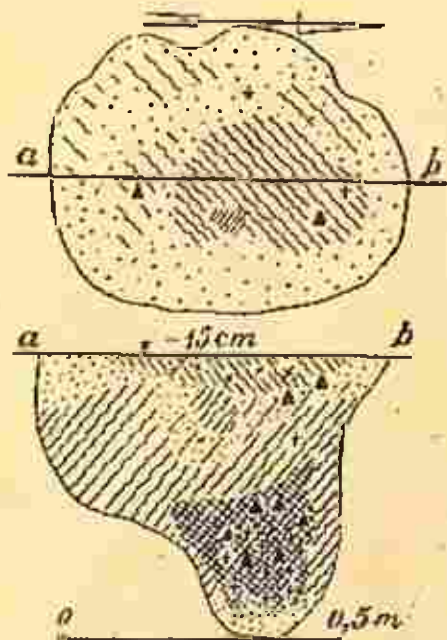
fragmenty brzegów naczynia grubościennego (ryc. 284,1) i naczynia profilowanego (ryc. 284,2). Poza tym znaleziono ułamki naczyń cienkościennych (ryc. 284,3) i fragment uchątko kubka (ryc. 284,4). Nr kat. 1951/1618.

2. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1951/1618.

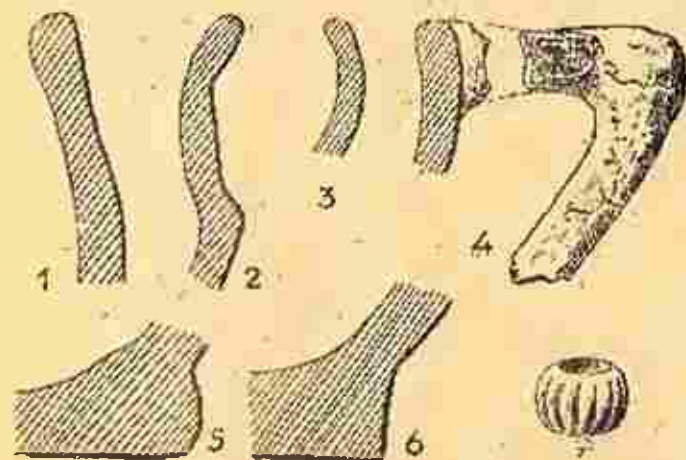
3. Pięć stopionych paciorków z kolorowego szkła: a) 3 melonowate, barwy ślodynowej (ryc. 284,7), 2) silnie zniszczony (melonowaty) z niebieskiego szkła i 3) ze szkła czerwonego. Nr kat. 1951/1619.

Grób 165 (popielnicowy) — ar 95.

W rzucie poziomym jama grobowa zawierająca popielnicę nie odcinała się od otoczenia. Grób znajdował się 15 cm pod powierzchnią współczesną. W prze-

Ryc. 283. Plan i przekrój grobu 164. — Fig. 283. Plan et coupe de la tombe No 164.

Ryc. 284. Zawartość grobu 164. 1—6, Ułamki naczyń, 7. Paciorek melonowaty. $\frac{2}{3}$ w. n. — Fig. 284. Contenu de la tombe No 164. 1—6 Fragments de vases, 7. Perle en verre. $\frac{2}{3}$ gr. nat.

kroju pionowym jama również nie odcinała się od otoczenia. Jedynie wokół popielnicy występowało blado-brunatne zabarwienie piasku (ryc. 285). Kości znajdowały się wyłącznie w popielnicy, wśród nich znaleziono szereg przedmiotów metalowych.

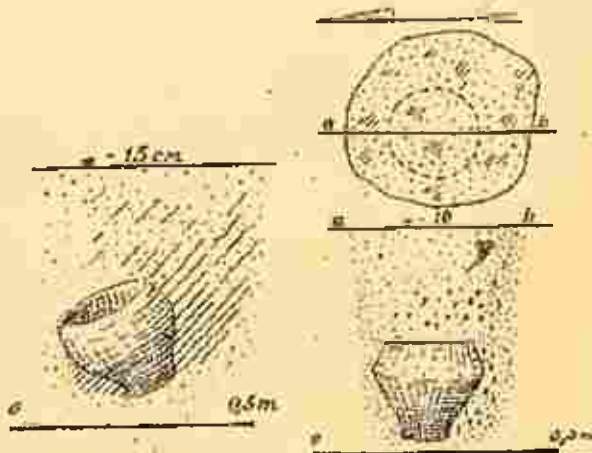
Inwentarz:

1. Popielnica szerokokotworowa z brzuścem w przybliżeniu kulistym, nachylnym do wnętrza brzegiem i wyodrębnioną podstawą o powierzchni gładzonej, barwy żółto-brunatnej. Wymiary: śred. otw. 20,4 cm, wys. 20,0 cm, śred. 25,2 cm, dno 13,0 cm (ryc. 287,1). Nr kat. 1951/1620.

2. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1951/1621.

3. Szczątki okucia zamka szkatułki drewnianej (ryc. 287,6), sprężynka do zamka zaopatrzona w gwóźdź do umocowania (ryc. 287,5), klucz żelazny (ryc. 287,2). Wszystkie przedmioty zachowane fragmentarycznie. Nr kat. 1951/1622.

4. Dwa okucia w kształcie dwóch prostokątnych płytek połączonych nitami. Wymiary 1) dług. 9,7 cm, szer. 2 cm; 2) dl. 3,5 cm, szer. 1,2 cm (ryc. 287,3 i 9). Nr kat. 1951/1623.

285

286

Ryc. 285. Plan grobu 165. Ryc. 286. Profil grobu 165. Fig. 285. Coupe de la tombe No 165. Fig. 286. Plan et coupe de la tombe No 166.

5. Dwa prostokątne okucia z wąskiej taśmy żelaznej. Zniszczone w ogniu i przez rdzę. Wymiary: dług. 4,5 cm, szer. 1,5 cm (ryc. 287,10). Nr kat. 1051/1624.

6. Zapinka żelazna z esowatym kształtem, z szerokim grzebykiem na głowce i wysoką pochewką. Sprężyna z górną cięciwą, nawinięta na oś. Szpila i sprężyna wykonane były z brązu. Wymiary: wys. 1,9 cm, dług. 3,1 cm (ryc. 287,7). Nr kat. 1951/1625.

7. Stopiony brąz. Nr kat. 1951/1626.

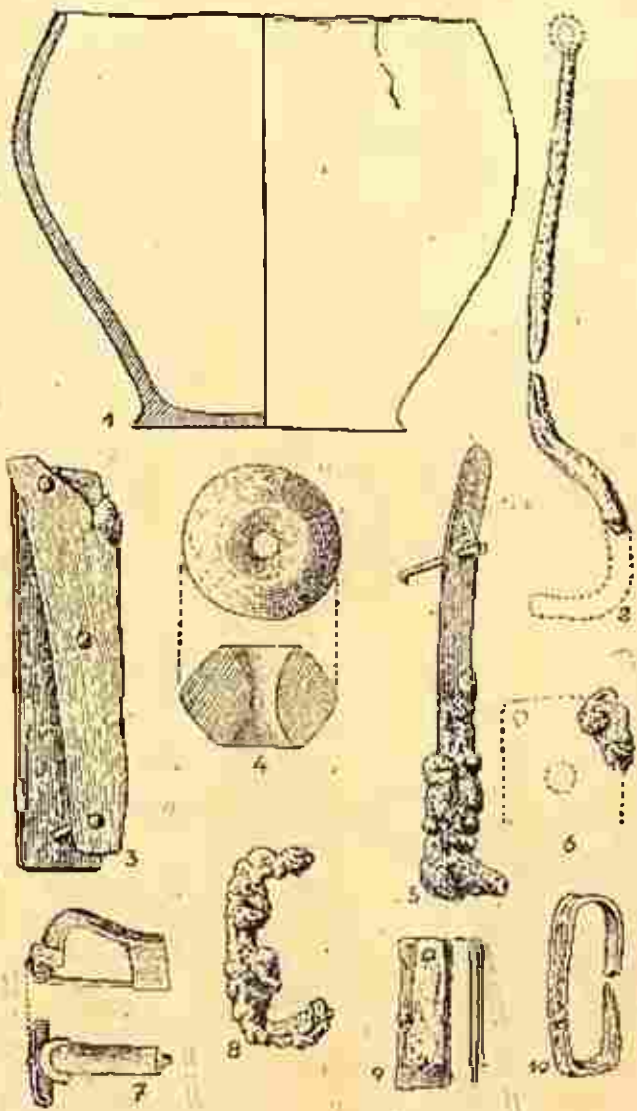
8. Ułamek sprzączki (?) żel. (ryc. 287,8).

9. Dwustożkowy przesłik gliniany z głębokimi, lejkowatymi zagłębieniami przy otworze. Wymiary: śred. 3,7 cm, wys. 2,5 cm (ryc. 287,4). Nr kat. 1951/1627.

Grób 166 (popielnicowy obsypany stosem) ar 105

Jama grobowa odcinała się jaśniejszym zabarwieniem od otoczenia, które stanowiła warstwa marglu. Kolista w zarysie jama wystąpiła na głębokości 10 cm pod współczesną powierzchnią (ryc. 286). W prze-

kroju pionowym jama posiadała kształt w przybliżeniu prostokątny. Największa głębokość jamy wynosiła 45 cm. Wypełnisko jej stanowił żółty piasek zmieszany z brązową ziemią. Na dnie jamy stała popielnica obsypana spalonymi kośćmi i popielatą ziemią. Kości wypełniające popielnicę ułożone były w porządku anatomicznym. Na krawędzi popielnicy spoczywały grot oszczepu, szydło i nóż. W popielnicy znaleziono krzesiwo i sprzączkę do pasa.

Ryc. 287. Zawartość grobu 165. 1. Popielnica 2. Klucz żel. 3. Okucie żel. 4. Prześlik glin. 5. Żel. sprężyna do zamka, 6. Ułamek żel. okucia zamka szkatułki, 7. Zapinka żel., 8. Fragment sprzączki (?), 9. Okucie żel. Ryc. 1 w 1/4, reszta w 1/2 w. n. — Fig. 287. Contenu de la tombe No 165. 1. Urne cinéraire, 2. Clef en fer, 3 et 9—10. Ferrures en fer. 4. Fusairole en argile, 5. Ressort en fer. 6. Fragment de fermeture de serrure, 7. Fibule en fer, 8. Fragment d'une boucle de ceinture (?). 1 en 1/4, le reste en 1/2 gr. nat.

Inwentarz:

1. Popielnica dwustożkowata, szcrokoolworowa z wyodrębnioną podstawą. Powierzchnia naczynia nieostannie gładzona, poniżej zalomu zdobiona poziomymi i ukośnymi pasmami wykonanymi grzebieniowym narzędziem. Na zalomie brzuśca cztery guzki. Barwa powierzchni brunatno-szara. Wymiary: śred.

23,0 cm, wys. 17,4 cm, śred. otw. 20,0 cm, dno 9,3 cm (ryc. 288,1). Nr kat. 1951/1628.

2. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1951/1629.

3. Żelazny grot oszczepu o ostrzu liściowatym z wyraźnym zaznaczonym żeberkiem i długą tulejką. Wymiary: dług. 22,0 cm, szer. 3,5 cm (ryc. 288,6). Nr kat. 1951/1630.

4. Prosty nóż żelazny z obustronnie wyodrębnionym trzpieniem, krawędzie karbowane. Wymiary: dług. 12,7 cm, szer. ok. 1,7 cm (ryc. 288,4). Nr kat. 1951/1631.

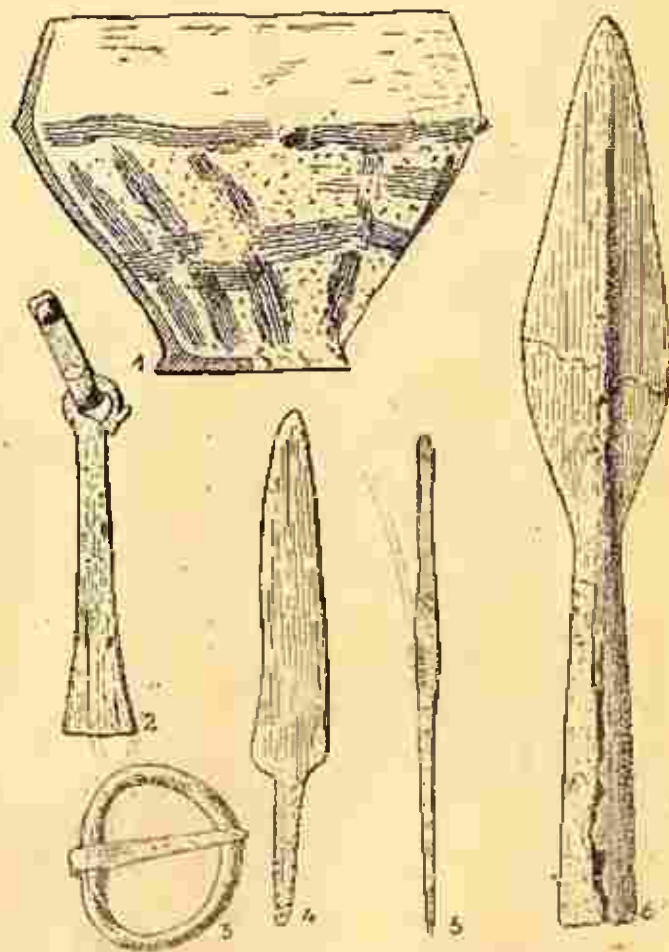
5. Długie, żelazne szydło z karbowanymi krawędziami. Wymiary: dług. 12,0 cm, szer. ok. 0,4 cm (ryc. 288,5). Nr kat. 1951/1632.

6. Krzesiwo żelazne w kształcie trapezowatej płytki, z końcem zwiniętym w ucho, w którym tkwi zawieszka z nitom. Wymiary: dług. 8,7 cm, szer. ok. 1,5 cm (ryc. 288,2). Nr kat. 1951/1633.

7. Półkolista sprzączka do pasa wykonana z lukowatej w przekroju sztabki. Wymiary: dług. 4,6 cm, szer. 4,2 cm (ryc. 288,3). Nr kat. 1951/1634.

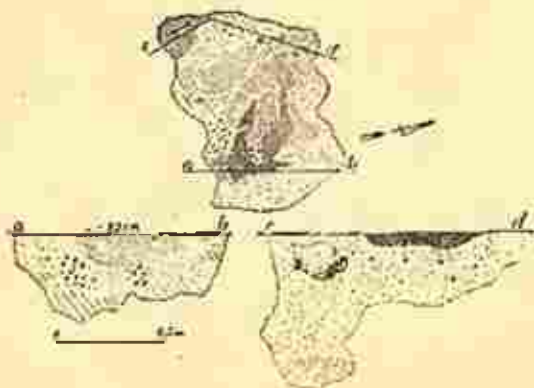
Grób 167 (potrójny, jamowo-popielnicowy) — ar 72.

Grób, posiadający w rzucie poziomym zarys w przybliżeniu prostokątny, wystąpił na głębokości 25

Ryc. 288. Zawartość grobu 166. 1. Popielnica 2. Krzesiwo żel. 3. Żel. sprzączka do pasa, 4. Szydło żel., 6. Żel. grot oszczepu. Ryc. 1 w 1/4, reszta w 1/2 w. n. — Fig. 288. Contenu de la tombe No 166. 1. Urne cinéraire, 2. Briquet en fer, 3. Boucle de ceinture en fer, 4. Couteau en fer, 5. Alêne en fer, 6. Pointe de lance en fer, 1 en 1/4, le reste en 1/2 gr. nat.

cm pod powierzchnią współczesną. Rozmiary jamy w rzucie poziomym wynosiły 93×66 cm. Wykonano cztery profile grobu, na rycinie 289 przedstawiono jedynie pierwszy i ostatni. Poszczególne jamy oddzielone były od siebie jedynie w najgłębszych par-

Ryc. 289. Plan i przekroje grobu 167. — Fig. 289. Plan et coupes de la tombe No 167.

tiach, górą zaś były rozwleczone, przypuszczalnie wskutek orki co utrudniało wyróżnienie inwentarza zabytkowego. Jama a, kształtu w przybliżeniu nieckowatego, sięgała w najgłębszym miejscu do ponad 40 cm. Wypełniona była żółtym piaskiem przemie-

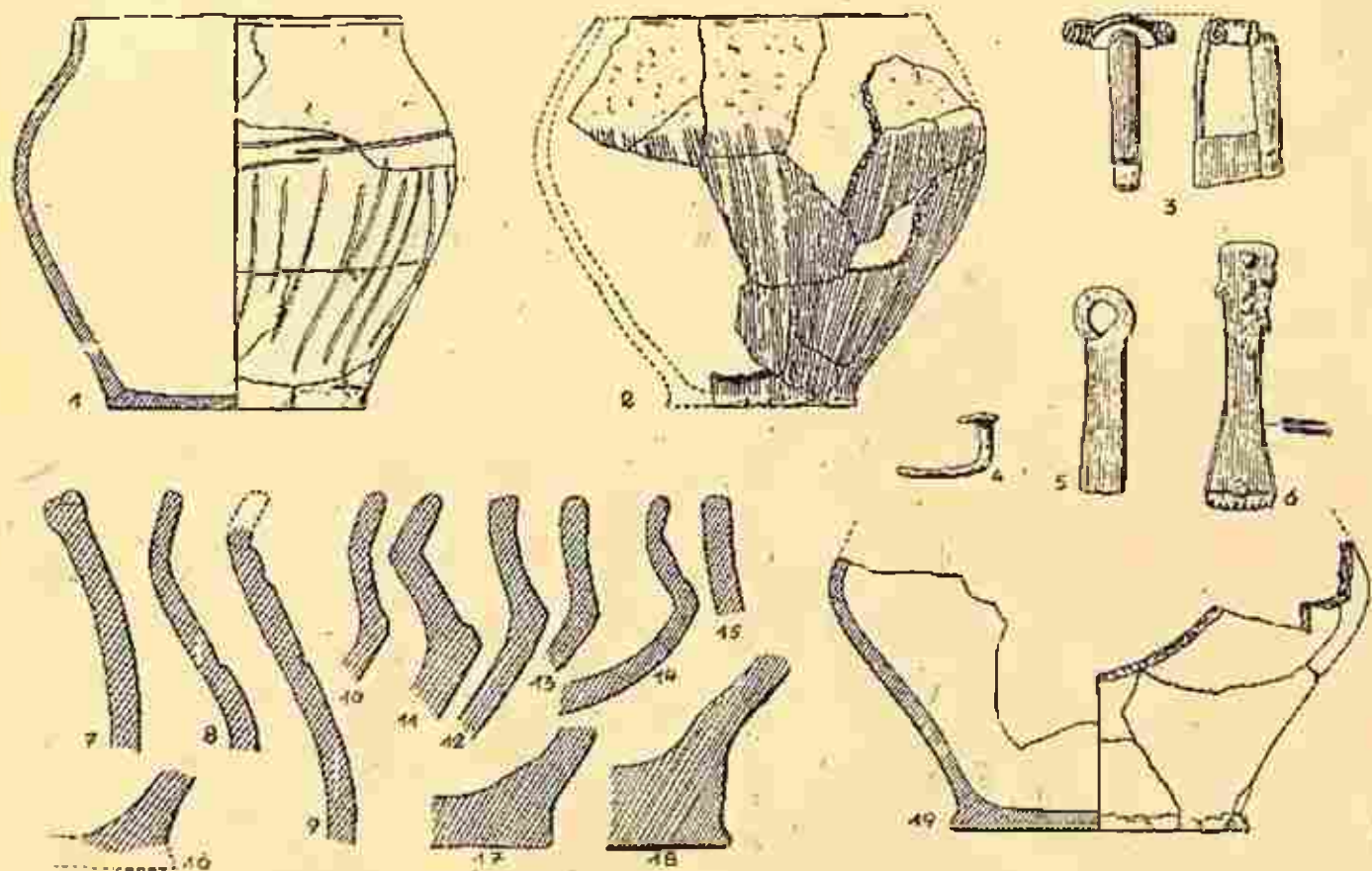
szanym z popiołem. Największe skupienie skorup kości i węgielków drzewnych znajdowało się w połowie wysokości jamy. Jama b posiadała w przekroju nieregularne kształty, głębokość wahała się około 40 cm. Na dnie jamy znajdowała się szara, piaszczysta ziemia z węgielkami. Jama c miała kształt workowaty, głębokość jej wynosiła około 70 cm. Na dnie jamy spoczywała warstewka brunatnej ziemi przemieszanej z piaskiem i spalonymi, drobnymi kostkami. W jamie b znaleziono fragment naczynia, krzesiwo żelazne, fragment okucia żelaznego i nit żelazny. W jamie c znaleziono rozbitą popielnicę, fragmenty naczyń oraz nit żelazny.

Inwentarz:

1. Naczynie (popielnica) z jamy c) o największej wydatności brzuśca w $\frac{2}{3}$ wysokości, z wyodrębnionym dnem, powierzchnia gładzona, barwa brunatno-szara, zdobiona bruzdami pionowymi i jedną poziomą. Wymiary: śred. 21,3 cm, wys. 10,5 cm, śred. otw. 15,6 cm, dno 12,6 cm (ryc. 290,1). Nr kat. 1951/1635.

2. Fragment naczynia dwustożkowatego o gładzonej powierzchni zdobionej pionowymi pasmami wykonanymi narzędziem grzebykowatym (ryc. 290,2). Wymiary: śred. 21,0 cm, wys. 20,3 cm, śred. otw. 16,0 cm, dno 9,0 cm. Nr kat. 1950/1636 (jama b).

3. Ułamki dwustożkowatego naczynia z wyodrębnioną podstawą o powierzchni gładzonej, barwy szaro-brunatnej. Wymiary: śred. 25,8 cm, wys. zach. 13,0 cm, dno 14,6 cm (ryc. 290,19). Nr kat. 1951/1637.

Ryc. 290. Zawartość grobu 167. 1. Popielnica, 2, 7—19. Naczynia i ułamki naczyń, 3. Zapinka żel., 4. Nit żel., 5. Krzesiwo żel., 6. Okucie końca pasa. 1—2, 19 w $\frac{1}{4}$ w. n., reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 290. Contenu de la tombe No 167. 1. Urne cinéraire, 2 et 7—19. Vases et fragments de vases, 3. Fibule en fer, 4. Rivet en fer, 5. Biquet en fer, 6. Ferrure du bout de la ceinture, 1—2 et 19 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

4. Ułamki naczyń grubościennych oraz fragmenty ostro profilowanych czarek (ryc. 290,10, 11, 12, 13) zdobionych niekiedy ukośnymi nacięciami, ułamki czarek z półkulistym brzuścem (ryc. 290,14) i naczyń z wyodrębnioną szyjką, wychylonym na zewnątrz brzegiem o gładzonej, lśniącej powierzchni, barwy czarnej (ryc. 290,8 i 9). Nr kat. 1951/1638.

5. Małe krzesiwo wykonane ze sztabki z końcem zwiniętym w uszko. Wymiary: dług. 5,2 cm (ryc. 290,5). Nr kat. 1951/1639 (jama b).

6. Okucie końca pasa złożone z dwóch blaszek żelaznych złączonych nitami, końce karbowane. Wymiary: dług. 6,5 cm (ryc. 290,6). Nr kat. 1951/1640.

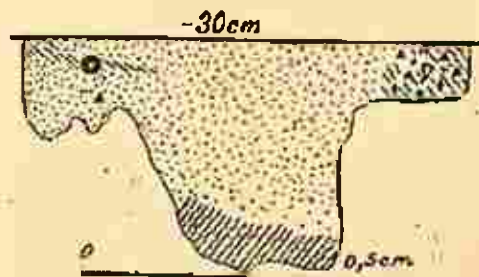
7. Zapinka żelazna z prostym, sztabkowatym kabłąkiem, dużym grzebieniem przy główce i sprężyną z górną cięciwą. Wymiary: wys. 2,4 cm, dług. 4,2 cm (ryc. 290,3). Nr kat. 1951/1641.

8. Nit żelazny ze zgiętym trzonem i z płaską, kolistą główką (ryc. 290,4). Nr kat. 1951/1642.

9. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1951/1643.

Grób 168 (jamowy) — ar 72.

Zarys jamy grobowej w rzucie poziomym odcinał się wyraźnie od otoczenia. Grób wystąpił na głębokości 30 cm pod powierzchnią współczesną. Kształt jamy w przekroju zbliżony był do trapezu, w górnej części rozszerzał się pod kątem prostym (ryc. 291). Głębokość jamy wynosiła 43 cm. Na spodzie jamy spoczywała warstwa brunatno-szarej ziemi, ponad nią piasek zmieszany z kośćmi, które skupiały się przede wszystkim pod wierzchem jamy w części północno-wschodniej.

Ryc. 291. Profil jamy grobowej 168. — Fig. 291. Coupe de la tombe No 168.

Inwentarz:

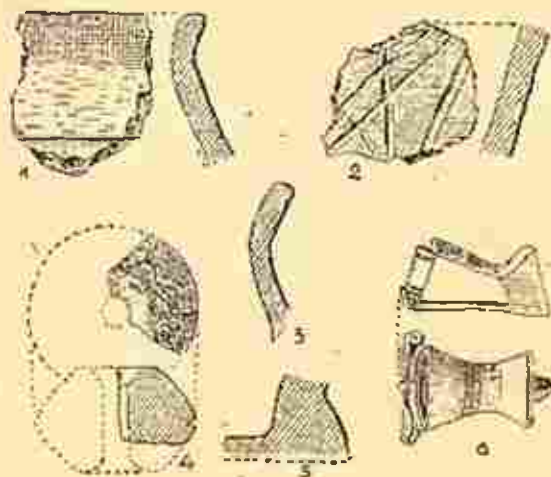
1. Drobne ułamki kilku przepalonych w ogniu naczyń, m. in. grubościennych, w tym dwa ułamki zdobione ukośnie krzyżującymi się bruzdami (ryc. 292,2) oraz ułamki ostro profilowanych czarek o gładkiej, jasno-brunatnej powierzchni (ryc. 292,1, 3, 5). Nr kat. 1951/1644.

2. Zapinka żelazna z kolankowatym kabłąkiem i rozszerzoną trapezowato nóżką, przy główce grzebienie zdobiony dwiema poziomymi bruzdami, kabłąk zdobiony poprzecznymi bruzdami. Sprężyna z górną cięciwą zaczepiona o haczyk przy główce. Wymiary: wys. 1,8 cm, dług. 3,6 cm (ryc. 292,6) Nr kat. 1951/1645.

3. Fragment dwustożkowatego przezłiska glinianego

z zagłębieniami przy otworze (ryc. 292,4). Nr kat. 1951/1646.

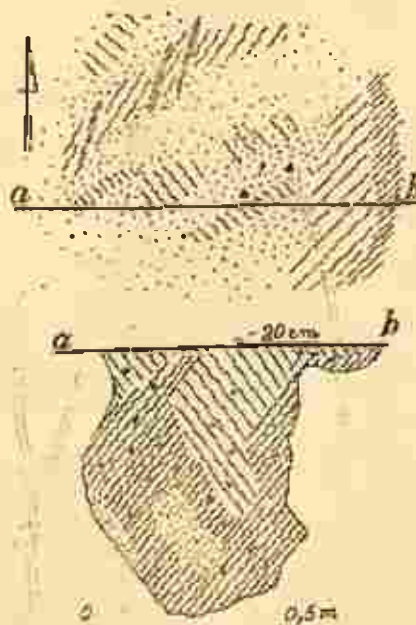
4. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1951/1647.

Ryc. 292. Zawartość grobu 168. 1—3 i 5 Ułamki naczyń, 4. Fragment przezłiska glinianego, 6. Zapinka żelazna. 1/2 w. n. — Fig. 292. Contenu de la tombe No 168. 1—3 et 5. Fragments de vases, 4. Fragment d'une fusaiole en argile, 6. Fibule en fer. 1/2 gr. nat.

Grób 169 (jamowy) — ar 72.

Jama grobowa kolistego kształtu, odcinająca się jaśniejszym zabarwieniem od otoczenia, wystąpiła na głębokości 20 cm poniżej współczesnej powierzchni. W przekroju pionowym posiadała kształt workowaty (ryc. 293), głębokość jej wynosiła ok. 65 cm. Wypełnisko jamy stanowiła ciemno-brunatna ziemia, spalniczna, szary piasek i węgielki drzewne. Kości występowały w różnych miejscach, tworzyły niewielkie skupienia ze skorupami.

Ryc. 293. Plan i przekrój grobu 169. — Fig. 293. Plan et coupe de la tombe No 169.

Inwentarz:

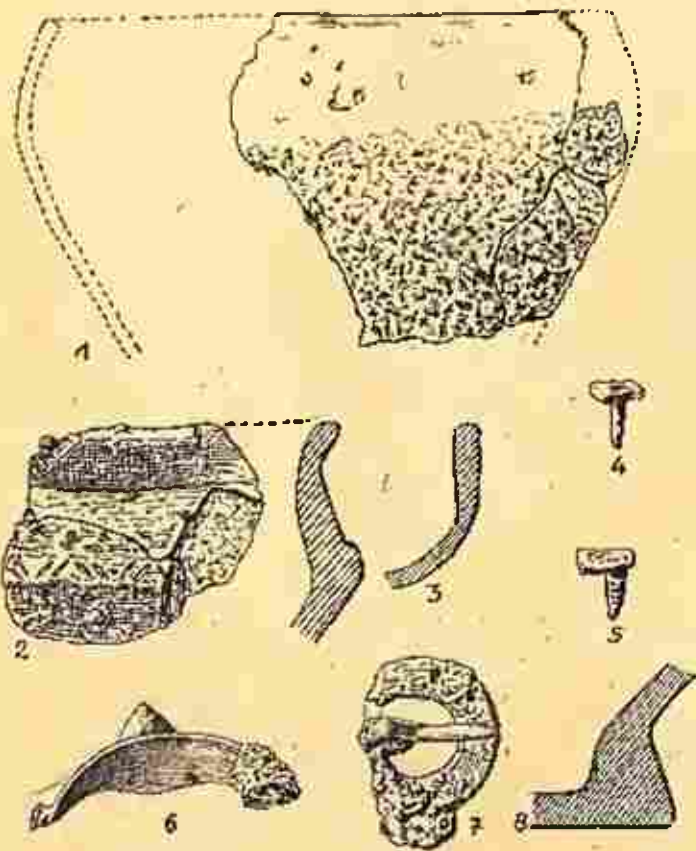
1. Ułamki kilku częściowo przepalonych naczyń, w tym fragment dwustożkowatego naczynia z prostym brzegiem o powierzchni chropowatej (ryc. 294,1) oraz ułamki dwustożkowatych czarek o gładkiej powierzchni, barwy jasno-brunatnej (ryc. 294,2 i 8) i czarki z półkulistym brzuścem (ryc. 294,3). Nr kat. 1951/1648.

2. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1951/1649.

3. Ostroga żelazna z szerokim, łukowato wygiętym kablakiem, krótkim, pełnym kołcem, zaczepy odłamane. Wymiary: rozpiętość zach. 5,2 cm (ryc. 294,6). Nr kat. 1951/1650.

4. Półowalna sprzączka do pasa z szerokiej, płaskiej taśmy żelaznej, kołec czworoboczny, w przekroju ostro zakończony. Wymiary: 3,3×2,7 cm, szer. taśmy 0,8 cm (ryc. 294,7). Nr kat. 1951/1651.

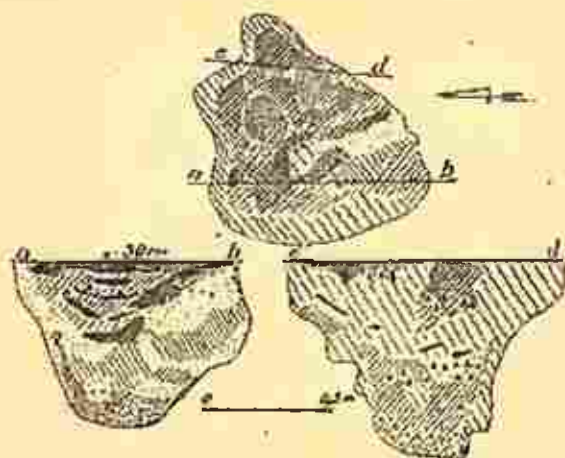
5. Dwa nity żelazne z krótkimi trzonami i czworobocznymi, płaskimi łóbkami (ryc. 294,4 i 5). Nr kat. 1951/1652.

Ryc. 294. Zawartość grobu 160. 1—3 i 8. Ułamki naczyń, 4—5. Nity żel., 6. Ostroga żel., 7. Sprzączka żel. 1/2 w. n. — Fig. 294. Contenu de la tombe No 169. 1—3 et 8. Fragments de vases, 4—5. Clous en fer, 6. Eperon en fer, 7. Boucle de ceinture en fer. 1/2 gr. nat.

Grób 170 (jamowy) — ar 72.

Zarys jamy grobowej ukazał się na głębokości 30 cm pod powierzchnią współczesną. Rozmiary w rzucie poziomym wynosiły około 80×85 cm. Na powierzchni jamy znaleziono węgielki drzewne i drobne kostki. W przekroju pionowym kształt jamy grobowej był workowaty (ryc. 295), największa jej głębokość

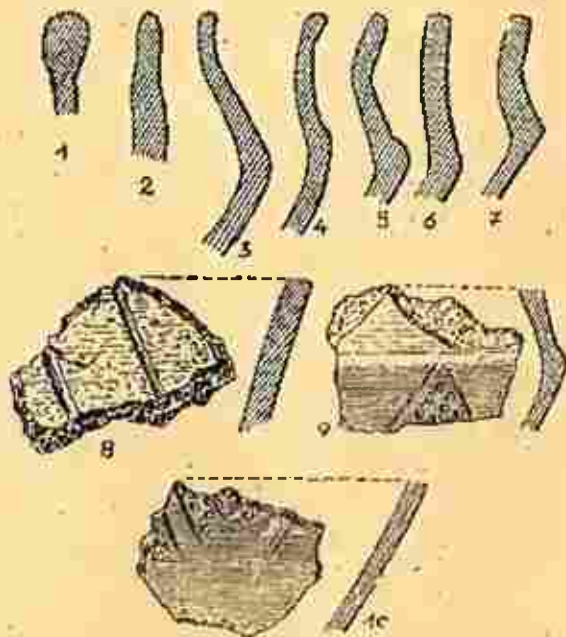
Ryc. 295. Plan i przekroje grobu 170. — Fig. 295. Plan et coupes de la tombe No 170.

wynosiła 80 cm. Wypełnisko jamy stanowiła ciemno-brunatna ziemia spoczywająca na dnie jamy oraz zalegające powyżej warstewki piasku zmieszanego z popiołem i spalenizną. Fragmenty naczyń glinianych występowały pod powierzchnią jamy oraz w połowie jej głębokości. Kości skupiały się głównie na dnie jamy, tutaj też znaleziono bardzo silnie zardzewiałe przedmioty żelazne, m. in. fragment ostrogi (?).

Inwentarz:

1. Kilkadziesiąt ułamków naczyń przepalonych i zdeformowanych. Występują tutaj ułamki naczyń grubościennych wykonanych z gliny z domieszką gruboziarnistą, o powierzchni chropowatej, barwy brunatnej (ryc. 296,1, 2, 8) oraz ułamki naczyń cienkościennych (ryc. 296,3—7, 9 i 10) z powierzchnią gładką, niekiedy zdobioną (ryc. 296,9 i 10). Nr kat. 1951/1653.

2. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1951/1654.

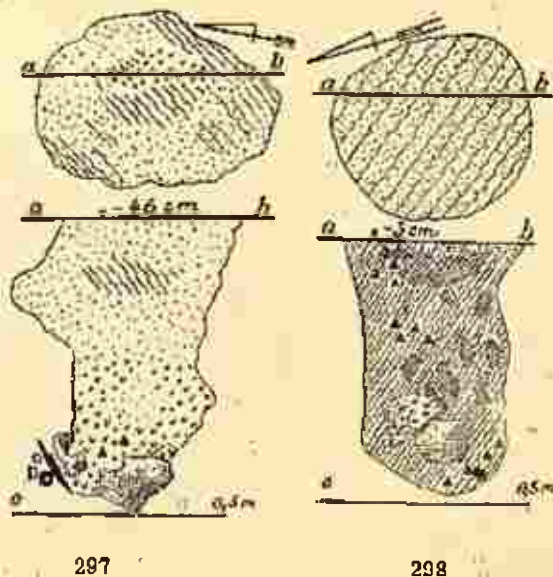
Ryc. 296. Ułamki ceramiki z grobu 170. 1/2 w. n. — Fig. 296. Fragments de vases de la tombe No 170. 1/2 gr. nat.

Grób 171 (popielnicowy obsypany szczątkami siosu) — ar 105.

Zarys jamy w rzucie poziomym posiadał kształt zbliżony do elipsy; wymiary wynosiły 56×23 cm. Grób znajdował się 46 cm pod powierzchnią współczesną. W przekroju pionowym jama nie miała regularnych kształtów, głębokość jej wyniosła 60 cm (ryc. 297). Na spodzie jamy spoczywała popielnica zawierająca nieznaczną ilość kości. Obok popielnicy znajdowało się skupisko licznych przedmiotów metalowych i glinianych. Jama wypełniona była piaskiem, jasno-brunatną ziemią i warstewkami przepalanej piaszczystej ziemi przemieszanej z węgielkami drzewnymi. Na dnie jamy, naokoło popielnicy rozsypane były drobne, przepalone kości.

Inwentarz:

1. Profilowana waza (popielnica) o łagodnym załamie brzuśca, wyodrębnionej, stożkowatej podstawie i wychylonym na zewnątrz brzegu. Poniżej brzegu małe, kolankowate ucho. Powierzchnia naczynia gładka, barwy szarej, zdobiona powyżej załomu ornamentem meandrowym (ryc. 299,3). Wymiary: śred. 23,8 cm, wys. 18,0 cm, śred. otw. 20,4 cm śred. dna 10,6 cm. Nr kat. 1951/1655.

297

298

Ryc. 297. Plan i przekrój grobu 171. Ryc. 298. Plan grobu i przekrój 173. — Fig. 297. Plan et coupe de la tombe No 171. Fig. 298. Plan et coupe de la tombe No 173.

2. Fragmenty licznych naczyń, wśród których wyróżnić można ułamki okazów grubościennych (ryc. 299, 9, 10), wśród nich jednego zdobionego ornamentem paznokciowym (ryc. 299,15) i drugiego z ornamentem ukośnie krzyżujących się bruzd (ryc. 299,12). Ułamki naczyń cienkościennych reprezentują: a) fragmenty naczynia dwustożkowatego o gładkiej, brązowej powierzchni zdobionego ornamentem meandrowym (ryc. 299,1), b) fragmenty dwustożkowatego naczynia zdobionego pionowymi bruzdami wykonanymi grzebykiem (ryc. 299,4), c) fragment zdobiony ornamentem meandrowym (ryc. 299,2), d) fragment naczynia dwustożkowatego zdobionego powyżej załomu trójkątami wypełnionymi nakłuciami oraz pionowymi bruzdami (ryc. 299,5), e) fragment naczynia zdo-

bionego pionowymi żeberkami (ryc. 299,6). Do naczyń cienkościennych należy również fragment ostro profilowanej czarki z uchem pod krawędzią (ryc. 299,11), fragment dna naczynia (ryc. 299,13), ułamek pustej wewnątrz nóżki dużego naczynia (ryc. 299,14) oraz mała czarka z półkulistym brzuścem (ryc. 299,7.) Wymiary: śred. 9,2 cm, wys. 4,2 cm. Nr kat. 1951/1656.

3. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1951/1657.

4. Prosty nóż żelazny z obustronnie wyodrębnionym trzpieniem (ryc. 299,24). Wymiary: dług. 14,4 cm. Nr kat. 1951/1658.

5. Żelazna sprężynka do zamka szkatułki, koniec uszkodzony. Wymiary: dług. zach. 7,0 cm (ryc. 299,21) oraz taśmowaty klucz żelazny (ryc. 299,23). Wymiary: 15 cm. Nr kat. 1951/1659.

6. Okucia żelazne: dwa złożone z blaszek złączonych trzema nitami oraz dwa taśmowate, zgięte w czworobok (ryc. 299,16, 17 i 18, 19). Wymiary: dług. 4,3 cm, szer. 1,7 cm; dług. nitów ok. 0,7 cm; dług. 2,0 cm, szer. 0,8 cm. Nr kat. 1951/1660.

7. Skręcany naokoło osi trzon szpili żelaznej. Wymiary: dług. 3,0 cm (ryc. 299,20). Nr kat. 1951/1661.

8. Przepalony dwustożkowaty przęślik gliniany z lekko wklęsłymi zagłębieniami przy otworze. Wymiary: śred. 4,8 cm, wys. 2,5 cm (ryc. 299,22). Nr kat. 1951/1662.

Grób 172 — (popielnicowy) — ar 105.

Grób znajdował się tuż pod powierzchnią współczesną i był bardzo silnie zniszczony. W płytkiej jamie, wokół popielnicy znaleziono rozsypane, spalone kości ludzkie i węgielki drzewne oraz kilka naczyń glinianych i przedmiotów metalowych. Wypełniską jamy grobowej stanowiła brunatna ziemia. Grób rozwleczony był na przestrzeni około metra kwadrato-

Inwentarz:

1. Ostro profilowana waza (popielnica) ze stożkowatą podstawą i dwoma uchami pod krawędzią, powierzchnia gładka, lśniąca, czerniona, powyżej załomu występuje poziome pasmo ornamentu złożonego z trójkątów, ukośnych nacięć i linii zygzakowatych. Wymiary: śred. 28,6 cm, wys. 20,0 cm, dno 11,4 cm (ryc. 300,4). Nr kat. 1951/1663.

2. Ostro profilowana czarka z podstawą stożkowato wyodrębnioną, powierzchnia gładzona, czerwono-brunatna, powyżej załomu pasmo ukośnych kresek i trójkątów. Podobne trójkąty umieszczono również na nóżce naczynia (ryc. 300,1). Wymiary: śred. 14,0 cm, wys. 11,5 cm, śred. otw. 13,4 cm, dno 7,0 cm Nr kat. 1951/1664.

3. Ostro profilowana czarka ze stożkowatą podstawą, powierzchnia gładzona, jasno-brunatna, spękana i zniekształcona. Wymiary: wys. 12,0 cm, śred. otw. 19,4 cm, dno 7 cm (ryc. 300,2). Nr kat. 1951/1665.

4. Ostro profilowana czarka zniekształcona w ogniu z wysoką, stożkowato wyodrębnioną podstawą, pod krawędzią umieszczono kolankowate uszko, powierzchnia gładzona, barwy czerwono-brunatnej. Wymiary: wys. 11,7 cm, śred. otw. 15,0 cm, dno 7,0 cm (ryc. 300,3). Nr kat. 1951/1666.

5. Mała, przepalona czarka z półkulistym brzuścem, cylindryczną szyjką i wgniecionym do wnętrza

dnem, o powierzchni gładzonej, czerwono-brunatnej. Wymiary: wys. 4,0 cm, śred. otw. 10,0 cm, dno 3,0 cm (ryc. 300,5). Nr kat. 1951/1667.

6. Mała czarka z półkulistym brzuścem i wgniecionym do środka dnem o powierzchni gładzonej, jasno-brunatnej, zniekształcona w ogniu. Wymiary: śred. 12,0 cm, wys. 4,0 cm (ryc. 300,6). Nr kat. 1951/1668.

7. Ułamki kilku przepalonych czarék (ryc. 300,7 i 8). Nr kat. 1951/1669.

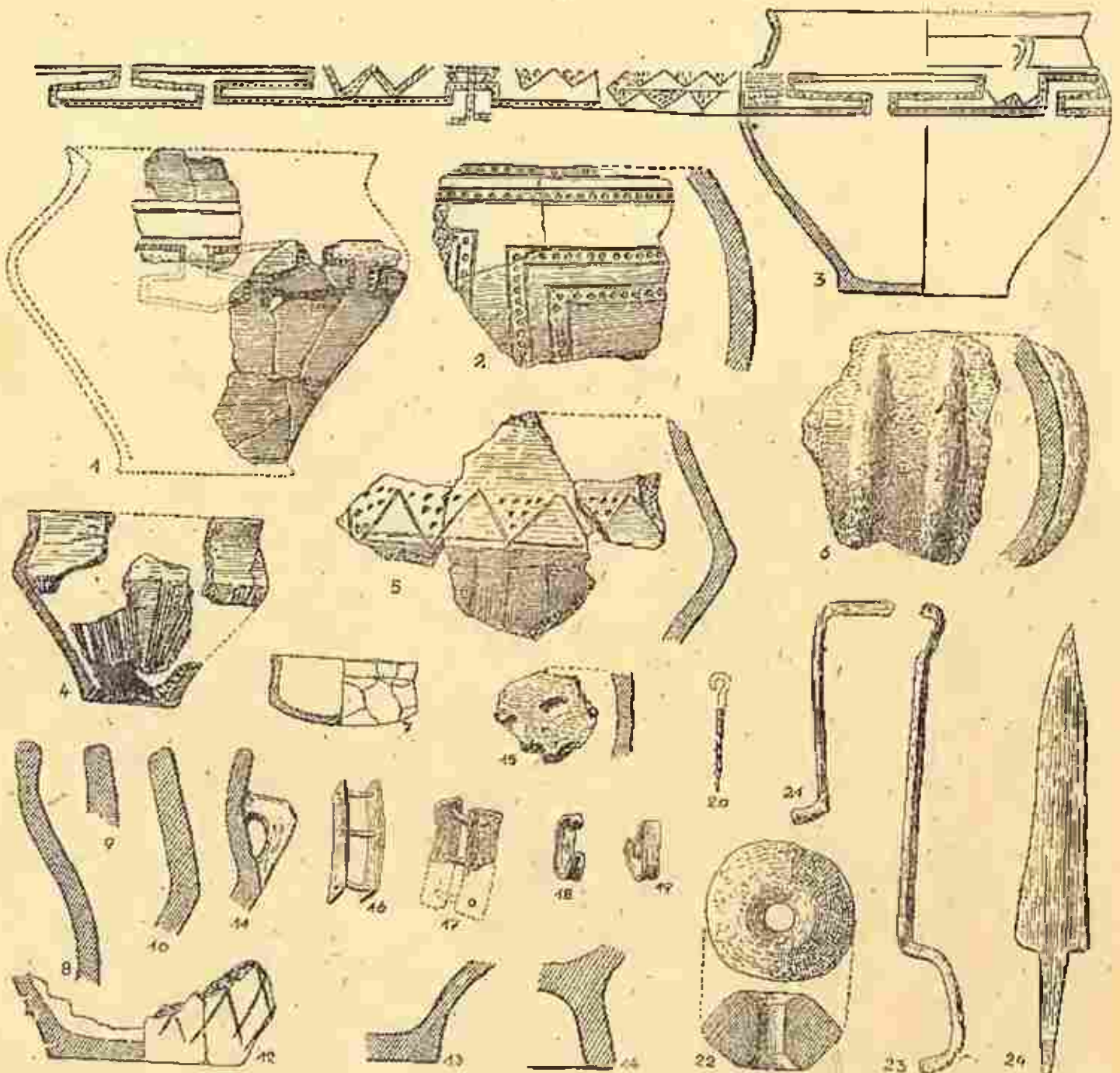
8. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1951/1670.

9. Zamek szkatułki drewnianej złożony z prostokątnego okucia, sprężynki taśmowatej oraz klucza

wykonanego z sztabki żelaznej. Wymiary: dług. okucia 11,5 cm, dług. sprężynki 16,5 cm, dług. klucza 17 cm (ryc. 300,10—12). Nr kat. 1951/1671.

10. 19 gwoździ żelaznych ze zgiętymi trzonami i płaskimi główkami (ryc. 300,14—18). Nr kat. 1951/1672.

11. Dwie zapinki brązowe z krótkim, esowatym kablątkiem, dużym grzebieniem przy główce i przy nóżce zakończonej kulistym guzkiem. Sprężynka ukryta jest w żelaznym cylindrze. Grzebienie zdobione są srebrnym filigranem. Jedna zapinka jest

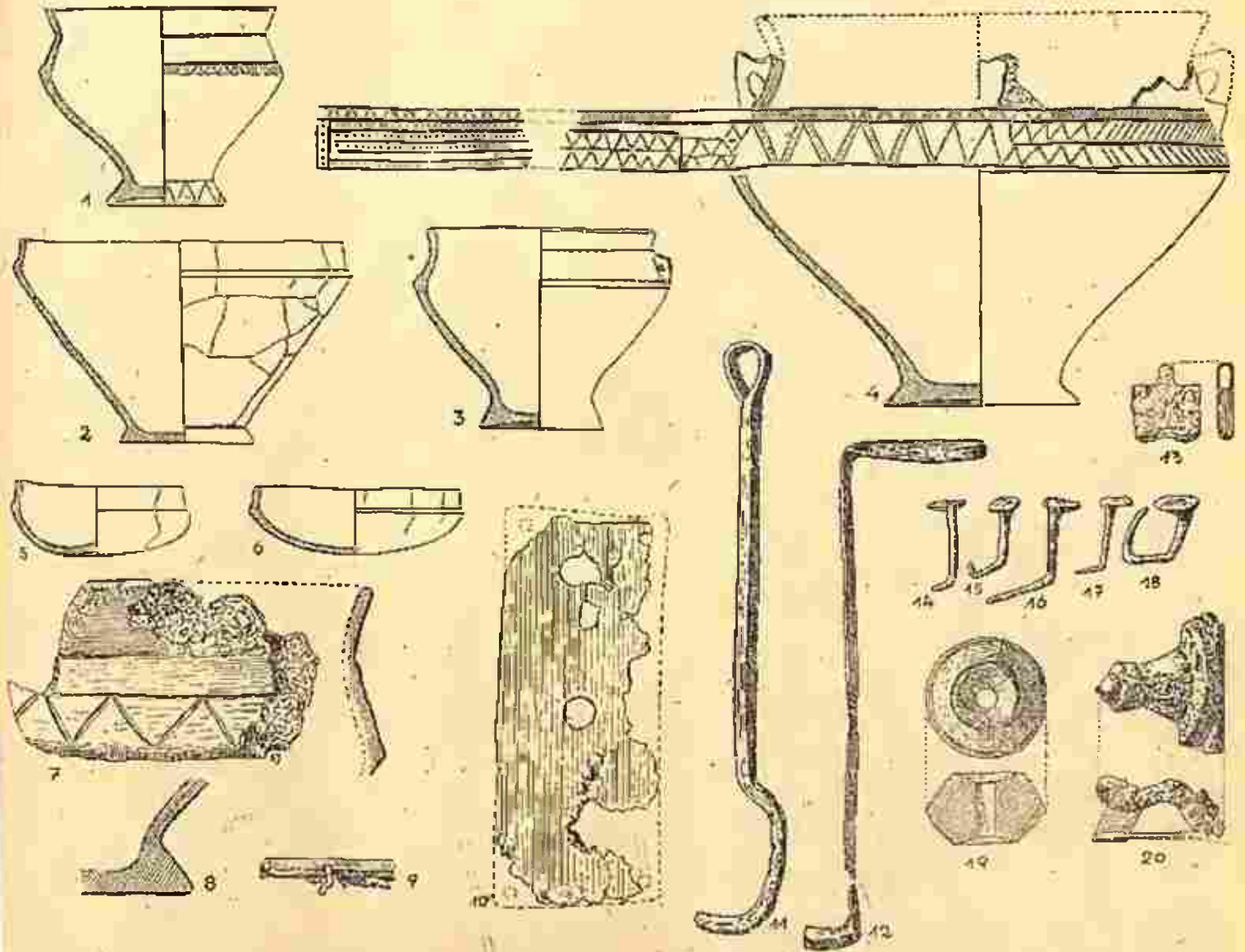
Ryc. 289. Zawartość grobu 171. 1—2 i 4—15. Naczynia i ułamki naczyń, 3. Popielnica, 16—19. Okucie żel., 20. Szpilka żel., 21. Żel. sprężyna, 22. Przędzlik gliniany, 23. Klucz, 24. Nożyk żel. 1,3—4, 7, 12 w $\frac{1}{4}$ w. n., reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 289. Contenu de la tombe No 171. 1—2 et 4—15. Vases et fragments de vases, 3. Urne cinéraire, 16—19. Ferrures en fer, 20. Épingle en fer, 21. Ressort en fer, 22. Fusairole en argile, 23. Clef en fer, 24. Couteau en fer. 1,3—4, 7 et 12 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

uszkodzona w ogniu, druga zupełnie stopiona. Wymiary: dług. 3,7 cm, wys. 2,0 cm (ryc. 300,9 i 20). Nr kat. 1951/1673.

12. Płaski, prostokątny wisiołek torbkowaty. Wymiary: wys. 2,2 cm, szer. 2,0 cm (ryc. 300,13). Nr kat. 1951/1674.

13. Przepalony, dwustożkowy przęślik gliniany z wgłębieniami przy otworze, zdobiony przy krawę-

wierzchnią (5 cm). Zarys jamy w rzucie poziomym kolisty, średnica jej wynosiła 40 cm, (ryc. 298). Górna część jamy była wypełniona piaskiem zmieszany z jasno-brunatną ziemią. Grób był wkopany w warstwę szaro-popielatego marglu. W przekroju pionowym jama posiadała kształt workowaty. Głębokość jamy wynosiła ponad 70 cm. Wypełnisko składało się z ciemno-brunatnej, piaszczystej ziemi

Ryc. 300. Zawartość grobu 172. 1-3 i 5-8. Naczynie i ułamki naczyń, 4. Popielnica, 9. Ułamek zapinki żel., 10. Zamek szkatułki drewnianej, 11. Kluczek żel., 12. Sprężynka żel., 13. Wisiołek kapsułkowy, 14-18. Gwoździe żel., 19. Przęślik żel., 20. Zapinka brąz. 1-6 w $\frac{1}{4}$ w. n., reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 300. Contenu de la tombe No 172. 1-3 et 5-8. Vases et fragments de vases, 4. Urne cinéraire, 9. Fragment d'une fibule en fer, 10. Ferrure en fer d'une cassette, 11. Clef en fer, 12. Ressort en fer, 13. Pendeloque en fer, 14-18. Clous, 19. Fusatoile en argile, 20. Fibule en bronze. 1-6 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

dziach i załomie bruzdami. Powierzchnia jasno-brunatna. Wymiary: śred. 3,6 cm, wys. 2,2 cm (ryc. 300,19). Nr kat. 1951/1675.

14. Stopione szkło z paciorków melonowatych. Nr kat. 1951/1676.

Grób 173 (popielnicowy obsypany szczątkami kości) — ar 95.

Grób mieścił się w zniszczonej części cmentarzyska na nieznaczącej głębokości pod współczesną po-

zmięszanej ze spalenizną i węgielkami drzewnymi. Górna część jamy zajmowała brązowa ziemia zmieszana z popiołem oraz warstewka spalenizny. Spód jamy zajmowały fragmenty naczyń glinianych, ponad nimi spoczywała popielnica o gładkiej, lśniącej powierzchni. Od strony północno-zachodniej popielnicę zakrywało naczynie zdobione ornamentem paznokciowym. Ponad popielnicą rozrzucone były drobniejsze ułamki naczyń oraz przepalonych kości i węgielków drzewnych.

Inwentarz:

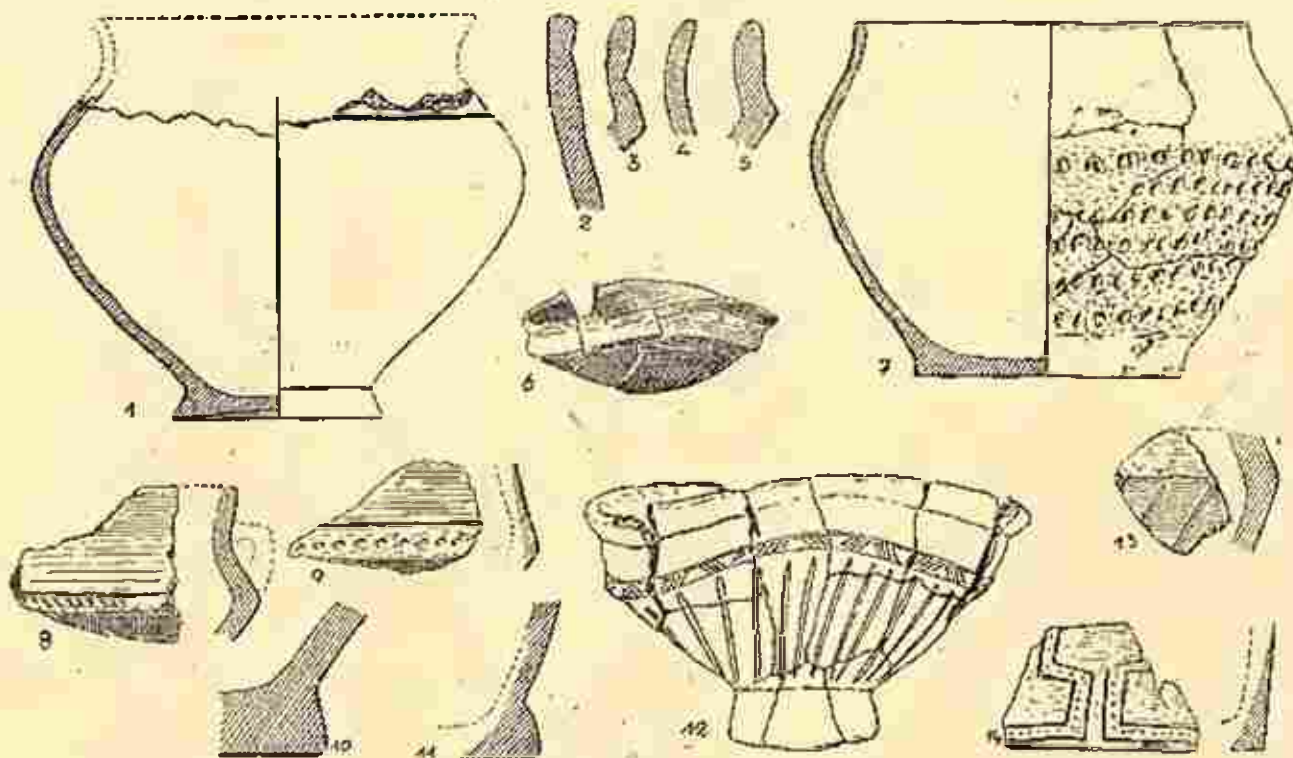
1. Waza (popielnica) z łagodnym załosem brzuśca i stożkowato wyodrębnioną podstawą, górnej części naczynia brak, powierzchnia czarna, lśniąca. Wymiary: śred. 24,0 cm, wys. zach. 16,0 cm, dno 9,8 cm (ryc. 301.1). Nr kat. 1951/1677.

2. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1951/1678.

3. Naczynie szerokootworowe z załosem powyżej połwy wysokości, powierzchnia zdobiona szeregiem dołków wykonanych paznokciem. Wymiary: śred. 24 cm, wys. 17,5 cm, śred. otw. 19,2 cm, dno 12,5 cm (ryc. 301,7). Nr kat. 1951/1679.

Grób 174 (jamowy) — ar 105.

Jama grobowa, w rzucie poziomym posiadająca kształt kolisty o średnicy 50 cm, ukazała się na głębokości 10 cm pod powierzchnią współczesną. Górną jej część zajmował piasek zmieszany z popiołem. W przekroju pionowym kształt jamy był workowaty (ryc. 302). Największa głębokość wynosiła 97 cm. Wypełnisko jamy stanowił piasek przemieszany z popielatą-brunatną ziemią. W grobie znaleziono nieliczne, drobne kostki spalone i kilka niewielkich ułamków naczyń. Skorupy i kości spoczywały przeważnie na spodzie jamy.

Ryc. 301. Ceramika z grobu 173. (ryc. 1, 6—7 i 12 w $\frac{1}{4}$ w. n., reszta w $\frac{1}{8}$ w. n.). — Fig. 301. Vases et fragments de vases de la tombe No 173. 1, 6—7 et 12 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{8}$ gr. nat.

4. Zniekształcona w ogniu, ostro profilowana czaraka z wyodrębnioną stożkowato podstawą i pierścieniowatym dnem, powyżej załosem grupy na przemian ukośnych krcsek, brzusiec zdobiony pionowymi złobkami. Wymiary: wys. 11,0 cm, śred. 21,0 cm, dno 7,5 cm (ryc. 301,12). Nr kat. 1951/1680.

5. Mała czaraka z półkulistym brzuścem, silnie zniekształcona w ogniu. Wymiary: wys. 4,4 cm, dług. 12,6 cm (ryc. 301,6). Nr kat. 1951/1681.

6. Ułamki kilku splekanych w ogniu, ostro profilowanych czarek zdobionych różnorodnie (ryc. 301,3, 5, 8, 9), ułamki naczynia zdobionego meandrem (ryc. 301,14) i fragment naczynia z ostrym załosem brzuśca zdobiony ukośnymi bruzdami (ryc. 301,13). Naczynia grubościennie reprezentowane są przez ułamki brzegów (ryc. 301, 2 i 4), partii środkowych i den (ryc. 301,10 i 11). Nr kat. 1951/1682.

7. Stopiony brąz. Nr kat. 1951/1683.

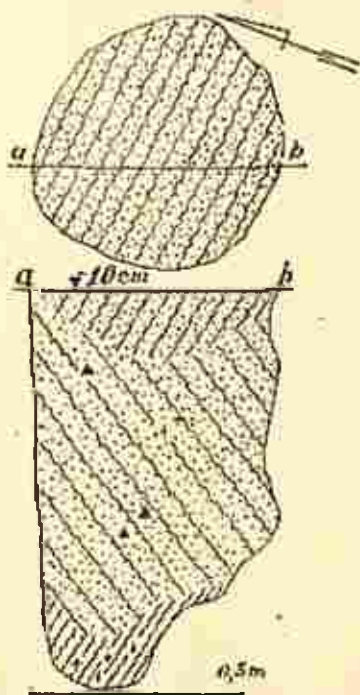
Inwentarz:

1. Drobne, mało charakterystyczne ułamki grubościennych naczyń wykonanych z gliny z domieszką gruboziarnistą o powierzchni chropowatej, barwy brunatnej. Nr kat. 1951/1684.

2. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1951/1684.

Grób 175 (jamowy) — ar 95.

Grób znaleziono w zniszczonej części cmentarzyska na głębokości 5 cm pod powierzchnią współczesną. Kształt jamy w rzucie poziomym nie posiadał regularnych zarysów, wymiary wynosiły 143×102 cm. Zabarwienie wypełniska było bardzo różnorodne, nie intensywne. W przekroju pionowym jama posiadała kształt w przybliżeniu nieckowaty (ryc. 303). Głębokość jej wahała się około 50 cm. Wypełnisko stanowiła ciemno-brunatna, piaszczysta ziemia i spaleniźna oraz warstewki piasku przemieszanego z szarą

Ryc. 302. Plan i przekrój grobu 174. — Fig. 302. Plan et coupe de la tombe No 174.

i ciemno-brunatną ziemią. Największe skupienie kości i ułamków naczyń mieściło się na spodzie jamy. W północnej części jamy, w skupisku kości znaleziono zapinkę żelazną i fragmenty przedmiotów brązowych.

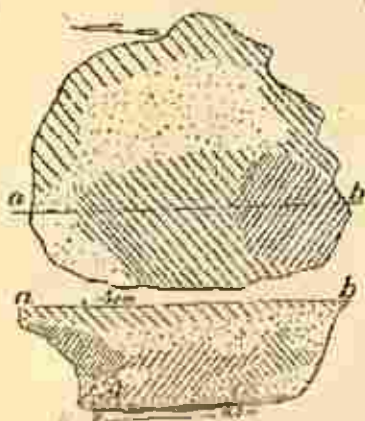
Inwentarz:

1. Ułamki większego grubościennego naczynia wykonanego z gliny z domieszką gruboziarnistą o powierzchni chropowatej, barwy jasno-brunatnej (ryc. 304,1). Nr kat. 1951/1685.

2. Ułamki brzegów (ryc. 304,2, 3) i fragmenty den (ryc. 304,12) pochodzące od naczyń grubościennych. Nr kat. 1951/1685.

3. Ułamki kilku przepalonych, ostro profilowanych czarok na stożkowato wyodrębnionych podstawach (ryc. 304,5, 6, 7, 10, 11). Część z nich jest zdobiona (ryc. 304,7, 8, 9). Nr kat. 1951/1686.

4. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1951/1687.

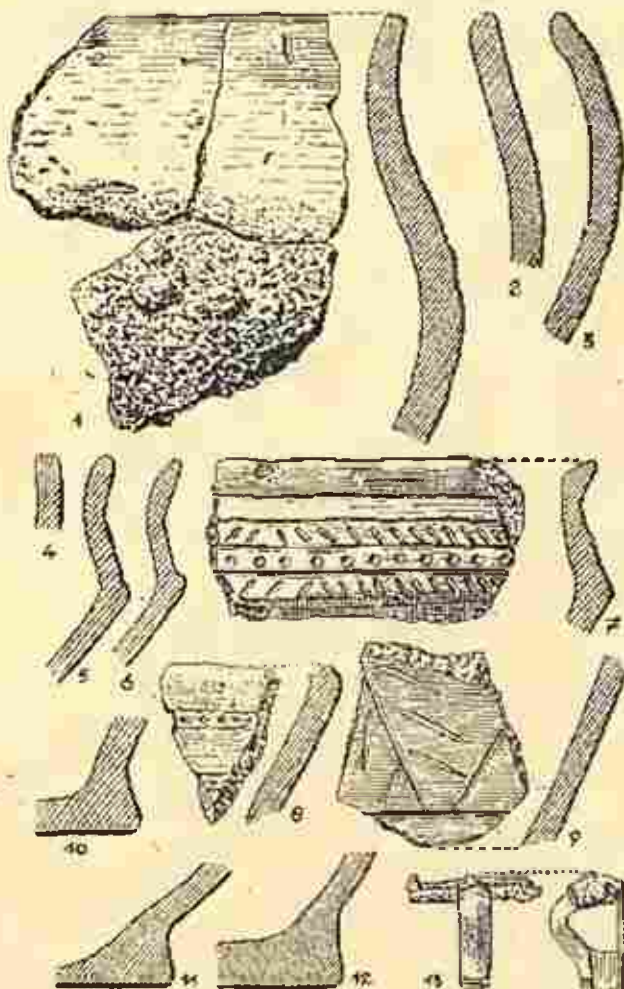
Ryc. 303. Plan i przekrój grobu 175. — Fig. 303. Plan et coupe de la tombe No 175.

5. Zapinka żelazna z esowatym kablakiem i długą sprężynką, uszkodzona w ogniu. Wymiary: dług. 2,6 cm, wys. 1,8 cm (ryc. 304,13). Nr kat. 1951/1688.

6. Stopione przedmioty brązowe. Nr kat. 1951/1689.

Grób 176 (jamowy) — ar 105.

Grób odkryto na głębokości 45 cm pod powierzchnią współczesną. W rzucie poziomym trudno wyznaczyć granicę jamy, rozmiary jej wynosiły ok. 53×55 cm. W przekroju pionowym jama posiadała kształt

Ryc. 304. Zawartość grobu 175. 1—12. Ułamki naczyń, 13. Zapinka żel. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 304. Contenu de la tombe No 175. 1—12. Fragments de vases, 13. Fibule en fer. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

workowaty (ryc. 305), głębokość jej wynosiła 98 cm. Grób przecinał warstwę popielato-szarego marglu i zagłębiał się w warstwę białawego piasku. Wypełnisko jamy stanowiła szaro-brunatna ziemia z piaskiem i popiołem oraz z węgielkami drzewnymi. Największe skupienie kości spalonych i ułamków naczyń występowało na dnie jamy. Grób zawierał również przedmioty metalowe, groty żelazne, znalezione na spodzie jamy, zapinki w środkowej partii oraz sprzączki w północnej części, prawie pod wierzchem jamy.

Poza tym w obrębie jamy, w części południowo-wschodniej, na głębokości 60 cm od powierzchni grobu, znaleziono płaskokulisty przęślik gliniany.

Inwentarz:

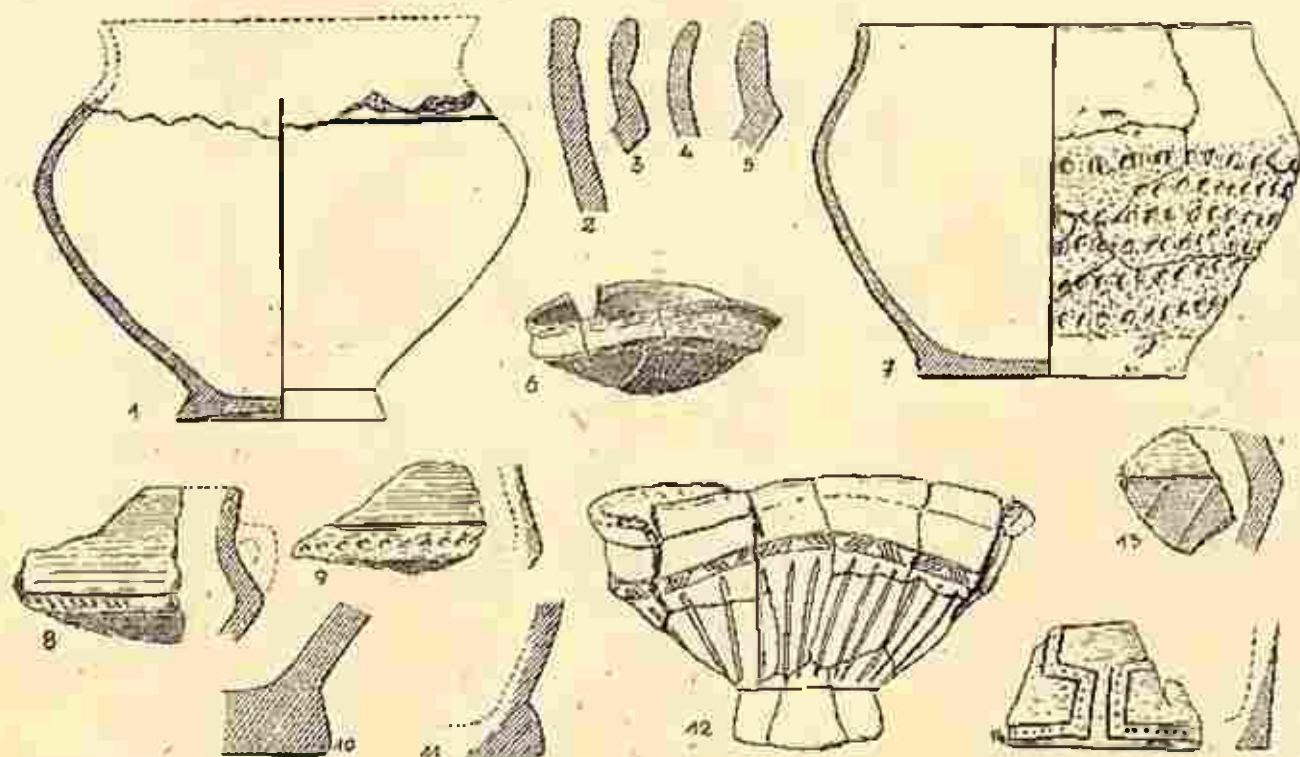
1. Waza (popielnica) z łagodnym załomem brzuśca i stożkowato wyodrębnioną podstawą, górnej części naczynia brak, powierzchnia czarna, lśniąca. Wymiary: śred. 24,0 cm, wys. zach. 16,0 cm, dno 9,8 cm (ryc. 301,1). Nr kat. 1951/1677.

2. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1951/1678.

3. Naczynie szerokootworowe z załomem powyżej połowy wysokości, powierzchnia zdobiona szeregiem dołków wykonanych paznokciem. Wymiary: śred. 24 cm, wys. 17,5 cm, śred. otw. 19,2 cm, dno 12,5 cm (ryc. 301,7). Nr kat. 1951/1679.

Grób 174 (jamowy) — ar 105.

Jama grobowa, w rzucie poziomym posiadająca kształt kolisty o średnicy 50 cm, ukazała się na głębokości 10 cm pod powierzchnią współczesną. Górna jej część zajmował piasek zmieszany z popiołem. W przekroju pionowym kształt jamy był workowaty (ryc. 302). Największa głębokość wynosiła 97 cm. Wypełnisko jamy stanowił piasek przemieszany z popielatą-brunatną ziemią. W grobie znaleziono nieliczne, drobne kostki spalone i kilka niewielkich ułamków naczyń. Skorupy i kości spoczywały przeważnie na spodzie jamy.

Ryc. 301. Ceramika z grobu 173. (ryc. 1, 6—7 i 12 w $\frac{1}{4}$ w. n., reszta w $\frac{1}{2}$ w. n.). — Fig. 301. Vases et fragments de vases de la tombe No 173. 1, 6—7 et 12 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

4. Zniekształcona w ogniu, ostro profilowana czarka z wyodrębnioną stożkowato podstawą i pierścieniowatym dnem, powyżej załomu grupy na przemian ukośnych kresek, brzusiec zdobiony pionowymi żłobkami. Wymiary: wys. 11,0 cm, śred. 21,0 cm, dno 7,5 cm (ryc. 301,12). Nr kat. 1951/1680.

5. Mała czarka z półkulistym brzuścem, silnie zniekształcona w ogniu. Wymiary: wys. 4,4 cm, dług. 12,6 cm (ryc. 301,6). Nr kat. 1951/1681.

6. Ułamki kilku spękanych w ogniu, ostro profilowanych czarek zdobionych różnorodnie (ryc. 301,3, 5, 8, 9), ułamki naczynia zdobionego meandrem (ryc. 301,14) i fragment naczynia z ostrym załomem brzuśca zdobiony ukośnymi bruzdami (ryc. 301,13). Naczynia grubościennie reprezentowane są przez ułamki brzegów (ryc. 301, 2 i 4), partii środkowych i den (ryc. 301,10 i 11). Nr kat. 1951/1682.

7. Stopiony brąz. Nr kat. 1951/1683.

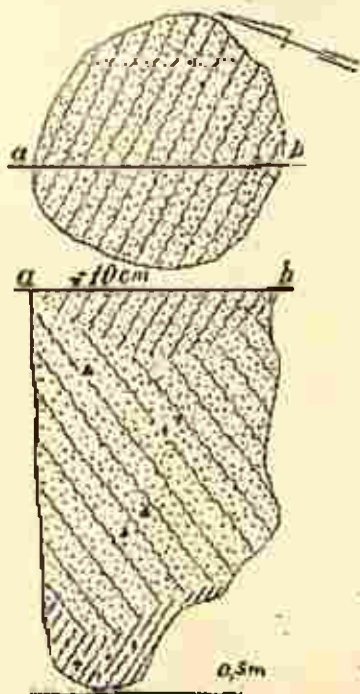
Inwentarz:

1. Drobne, mało charakterystyczne ułamki grubościennych naczyń wykonanych z gliny z domieszką gruboziarnistą o powierzchni chropowatej, barwy brunatnej. Nr kat. 1951/1684.

2. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1951/1684.

Grób 175 (jamowy) — ar 95.

Grób znaleziono w zniszczonej części cmentarzyska na głębokości 5 cm pod powierzchnią współczesną. Kształt jamy w rzucie poziomym nie posiadał regularnych zarysów, wymiary wynosiły 143X102 cm. Zabarwienie wypełniska było bardzo różnorodne, nie intensywne. W przekroju pionowym jama posiadała kształt w przybliżeniu nieckowaty (ryc. 303). Głębokość jej wahała się około 50 cm. Wypełnisko stanowiła ciemno-brunatna, piaszczysta ziemia i spalona oraz warstewki piasku przemieszanego z szarą

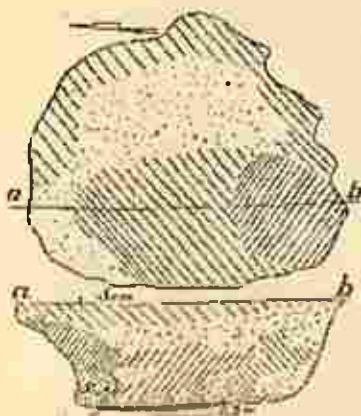

Ryc. 302. Plan i przekrój grobu 174. — Fig. 302. Plan et coupe de la tombe No 174.

i ciemno-brunatną ziemią. Największe skupienie kości i ulamków naczyń mieściło się na spodzie jamy. W północnej części jamy, w skupisku kości znaleziono zapinkę żelazną i fragmenty przedmiotów brązowych.

Inwentarz:

1. Ułamki większego grubościennego naczynia wykonanego z gliny z domieszką gruboziarnistą o powierzchni chropowatej, barwy jasno-brunatnej (ryc. 304,1). Nr kat. 1951/1685.
2. Ułamki brzegów (ryc. 304,2, 3) i fragmenty den (ryc. 304,12) pochodzące od naczyń grubościennych. Nr kat. 1951/1685.
3. Ułamki kilku przepalonych, ostro profilowanych czarek na stożkowato wyodrębnionych podstawach (ryc. 304,5, 6, 7, 10, 11). Część z nich jest zdobiona (ryc. 304,7, 8, 9). Nr kat. 1951/1686.
4. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1951/1687.

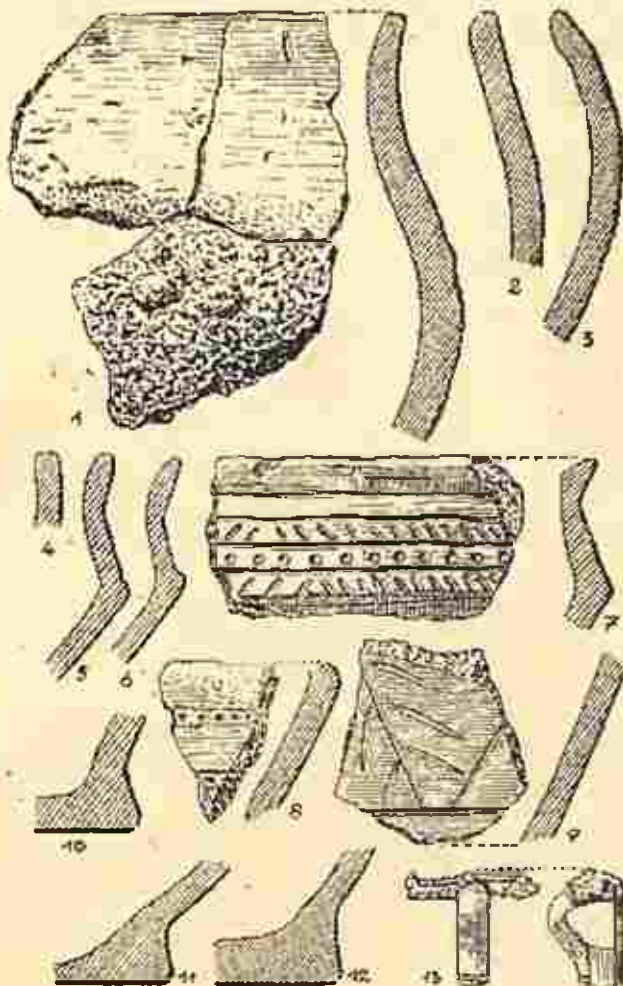
Ryc. 303. Plan i przekrój grobu 175. — Fig. 303. Plan et coupe de la tombe No 175.

5. Zapinka żelazna z esowatym kabiakiem i długą sprężynką, uszkodzona w ogniu. Wymiary: dług. 2,6 cm, wys. 1,8 cm (ryc. 304,13). Nr kat. 1951/1688.

6. Stopione przedmioty brązowe. Nr kat. 1951/1689.

Grób 176 (jamowy) — ar 105.

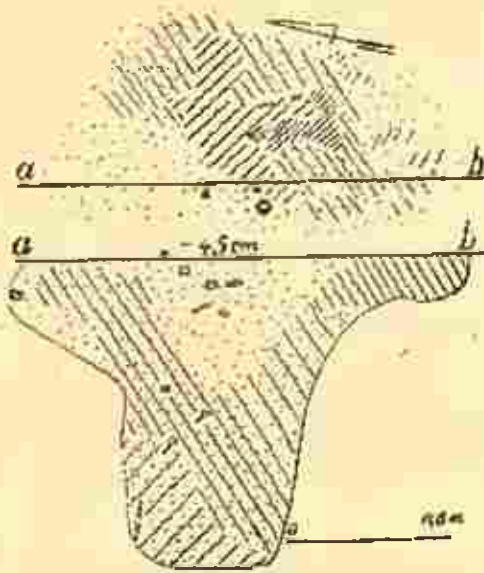
Grób odkryto na głębokości 45 cm pod powierzchnią współczesną. W rzucie poziomym trudno wyznaczyć granicę jamy, rozmiary jej wynosiły ok. 53×55 cm. W przekroju pionowym jama posiadała kształt

Ryc. 304. Zawartość grobu 176. 1—12. Ułamki naczyń, 13. Zapinka żel. 1/2 w. n. — Fig. 304. Contenu de la tombe No 176. 1—12. Fragments de vases, 13. Fibule en fer. 1/2 gr. nat.

workowaty (ryc. 305), głębokość jej wynosiła 98 cm. Grób przecinał warstwę popielato-szarego marglu i zagłębiał się w warstwę białawego piasku. Wypełnisko jamy stanowiła szaro-brunatna ziemia z piaskiem i popiołem oraz z węgielkami drzewnymi. Największe skupienie kości spalonych i ulamków naczyń występowało na dnie jamy. Grób zawierał również przedmioty metalowe, groty żelazne, znalezione na spodzie jamy, zapinki w środkowej partii oraz sprzączki w północnej części, prawie pod wierzchem jamy.

Poza tym w obrębie jamy, w części południowo-wschodniej, na głębokości 60 cm od powierzchni grobu, znaleziono płaskokulisty przęślik gliniany.

Ryc. 305. Plan i przekrój grobu 176. — Fig. 305. Plan et coupe de la tombe No 176.

Inwentarz:

1. Ułamki kilku przepalonych naczyń, m. in. grubościennego z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku, o powierzchni chropowatej, barwy brunatnej, zdobionego odciskami paznokci (ryc. 306,1) oraz naczynia o gładkiej, czernionej powierzchni zdobionej trójkątami pokrytymi nacięciami (ryc. 306,4) i ułamki czarek ostro profilowanych (ryc. 306,5,8,11,12) zdobionych pasmami ukośnych nacięć (ryc. 306,3). Nr kat. 1951/1690.

2. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1951/1691.

3. Grot oszczepu z wąskim ostrzem i żeberkiem zaznaczonym do $\frac{3}{4}$ długości (ryc. 306,17). Wymiary: dług. 18,4 cm, szer. 3,4 cm. Nr kat. 1951/1692.

4. Grot oszczepu z ostrzem o wyraźnie zaznaczonym żeberku, z krótką, grubą tulejką (ryc. 306,15). Wymiary: dług. 16,5 cm, szer. 3,0 cm. Nr kat. 1951/1693.

5. Półkolista, żelazna sprzączka do pasa silnie uszkodzona w ogniu. Wymiary: 3,2×3,5 cm (ryc. 306,16). Nr kat. 1951/1694.

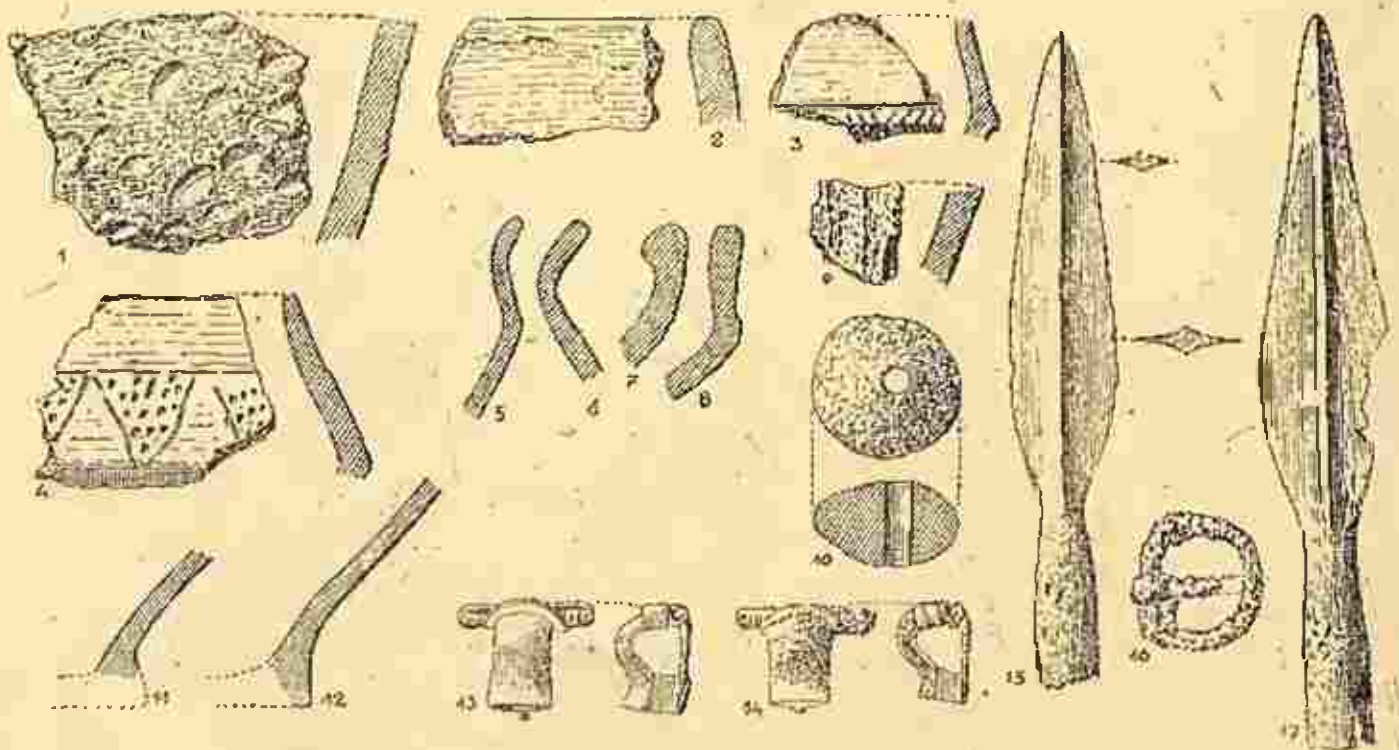
6. Dwie zapinki żelazne jednakowego kształtu i rozmiarów z szerokim, grubym grzebykiem przy główce, kilkunastojową sprężynką na osi i haczykiem na cięciwę (ryc. 306,13 i 14). Wymiary: dług. 2,7 cm, wys. 2,0 cm. Nr kat. 1951/1695.

7. Stopiony przedmiot brązowy. Nr kat. 1951/1697.

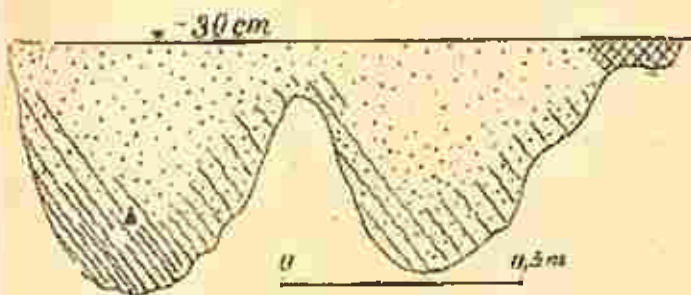
8. Płaskokulisty przęślik gliniany, przepalony. Wymiary: śred. 3,6 cm, wys. 2,2 cm (ryc. 306,10). Nr kat. 1951/1696.

Grób 177 (jamowy) — nr 115.

Grób znajdował się 30 cm poniżej współczesnej powierzchni i nieznacznie wyróżniał się od otaczającej go warstwy szaro-popielatego marglu. W przekroju pionowym ukazały się dwie jamy, w przybliżeniu lejkowate, połączone ze sobą w górnej części (ryc. 307). Głębokość obu była mniej więcej równa, wynosząc około 50 cm. Jamy wypełniał piasek przemieszany z brunatno-szarą ziemią i węgielkami drzewnymi. Wyżej zalegała warstwa piasku przemieszanego z węgielkami. W południowej jamie (prawa strona ryciny 307) na krawędzi mieściła się warstewka spalenizny

Ryc. 306. Zawartość grobu 176. 1—9 i 11—12. Ułamki i profile naczyń. 10. Przęślik gliniany, 13—14. Zapinki żel., 15 i 17. Żel. groty oszczepów, 16. Sprzączka żel. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 306. Contenu de la tombe No 176. 1—9 et 11—12. Fragments de vases, 10. Fusairole en argile, 13—14. Fibules en fer, 15 et 17. Pointes de lance en fer, 16. Boucle de ceinture en fer. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

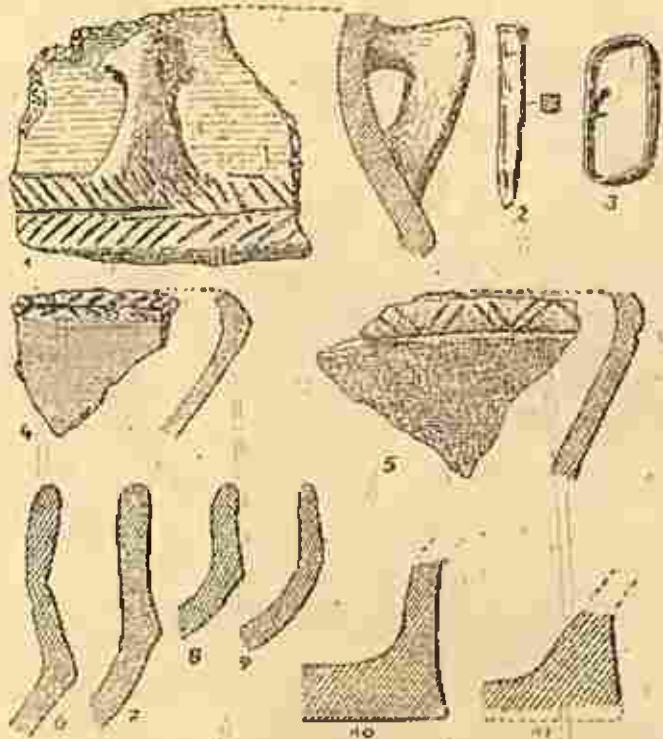

Ryc. 307. Profil jamy grobowej 177. — Fig. 307. Coupe de la tombe No 177.

zmieszanej z węgielkami. Jama północna (a) posiadała intensywniejsze zabarwienie niżeli jama południowa (b). Znalezione w niej liczne, przepalone ułamki naczyń, spalone kości oraz węgielki drzewne, skupiające się na spodzie jamy. Jama b posiadała wypełnisko o słabszym zabarwieniu niżeli poprzednia; znaleziono w niej liczne fragmenty naczyń glinianych, okucie z żelaza, tłoczek oraz kości i węgielki drzewne.

Inwentarz:

1. Ułamki kilku przepalonych i zniekształconych naczyń grubościennych wykonanych z gliny z domieszką gruboziarnistą, o powierzchni chropowatej oraz naczyń cienkościennych (ryc. 308,10), m. i. fragmenty ostro profilowanych czarek (ryc. 308,6,7,11), w jednym wypadku z uchem (ryc. 308, 1), niejednokrotnie zdobionych ukośnymi kreskami (ryc. 308,1,5) i ornamentem jodełkowym (ryc. 308,4), oraz ułamki czarek z półkulistym brzuścem (ryc. 308,8 i 9). Nr kat. 1951/1698.

Ryc. 308. Zawartość grobu 177. 1. 4—11. Ułamki naczyń, 2. Tłoczek żel., 3. Okucie żel. 1/2 w. n. — Fig. 308. Contenu de la tombe No 177, 1 et 4—11. Fragments de vases, 2. Poignée en fer, 3. Ferrure en fer. 1/2 gr. nat.

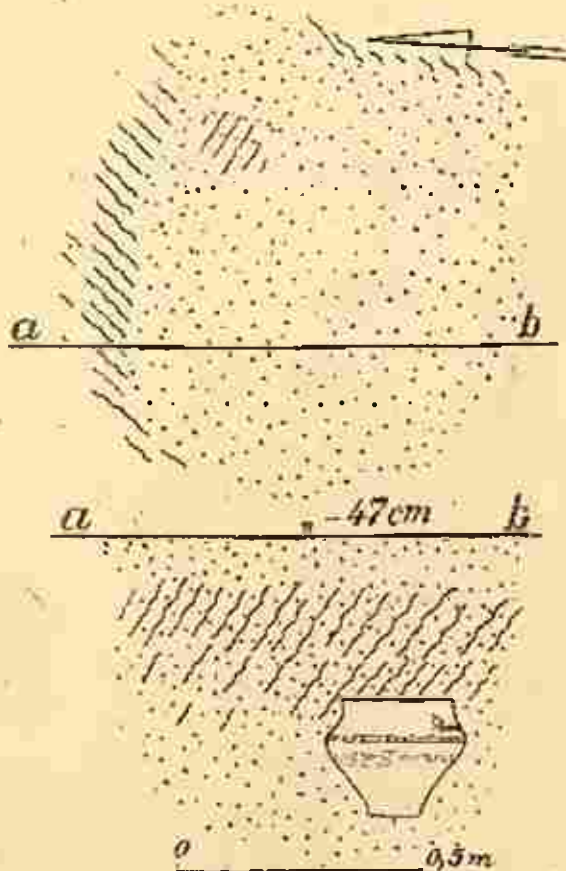
2. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1951/1699.

3. Taśmowate okucie żelazne zgięte w kształcie prostokąta. Wymiary: dług. 3,6 cm, szer. 1,2 cm (ryc. 308,3). Nr kat. 1951/1700.

4. Tłoczek żelazny (?) o czworobocznym przekroju. Wymiary: dług. 4,3 cm (ryc. 308,2). Nr kat. 1951/1701.

Grób 178 (popielnicowy obsypany stosem) — ar 105.

Grób wystąpił na głębokości 47 cm pod powierzchnią. W rzucie poziomym posiadał kształt nieregularnego czworoboku i słabo odcinał się od otoczenia. W górnej części jamy spoczywała warstwa żółtego piasku z bardzo słabą domieszką brunatnej ziemi.

Ryc. 309. Plan i przekrój grobu 178. — Fig. 309. Plan et coupe de la tombe No 178.

Jama w przekroju pionowym posiadała niewyraźnie zarysowane kontury; głębokość jej wynosiła 67 cm. Jamę wypełniała warstwa piasku przemieszana z szaro-brunatną ziemią, a powyżej niej zalegała warstewka żółtego piasku z niewielką domieszką brunatnej ziemi (ryc. 309). Na spodzie jamy spoczywała popielnica wypełniona kośćmi. Powyżej popielnicy spoczywało kilka drobnych ułamków naczyń.

Inwentarz:

1. Waza z łagodnym załomem brzuśca, słabo wyodrębnioną podstawą i wychyloną na zewnątrz brzegiem, zaopatrzona w małe, kolankowato zgięte uszko umieszczone poniżej krawędzi (ryc. 310,1a).

U podstawy szyjki poziomy wałek zdobiony ukośnymi kreskami, na załamie brzuśca pasmo ornamentu meandrowego i trójkątów wypełnionych punktami. (ryc. 310,1b). Powierzchnia naczynia gładka, lśniąca, czarnej barwy. Wymiary: śred. 30,0 cm, wys. 22,4 cm, śred. otw. 25,8 cm, dno 10,8 cm. Nr kat. 1951/1702.

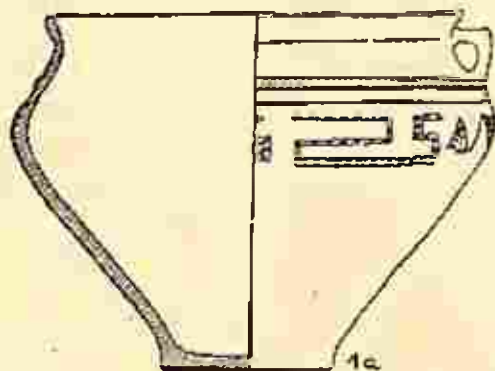
2. Kilka drobnych ułamków naczyń. Nr kat. 1951/1703.

3. Fragment zapinki brązowej w postaci cylindra na cięciwę sprężynki. Wymiary: dług. 3,2 cm (ryc. 310,2). Nr kat. 1951/1704.

4. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny, Nr kat. 1951/1705.

Grób 179 (jamowy) — ar 105.

Grób spoczywał na głębokości 48 cm pod powierz-

Ryc. 310, Zawartość grobu 178. 1. Popielnica, 2. Ułamek z zapinki brązowej. 1 w $\frac{1}{4}$, 2 w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 210: Contenu de la tombe No 178. 1. Urne cinéraire, 2. Fragment d'une fibule en bronze. 1. en $\frac{1}{4}$, 2 en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

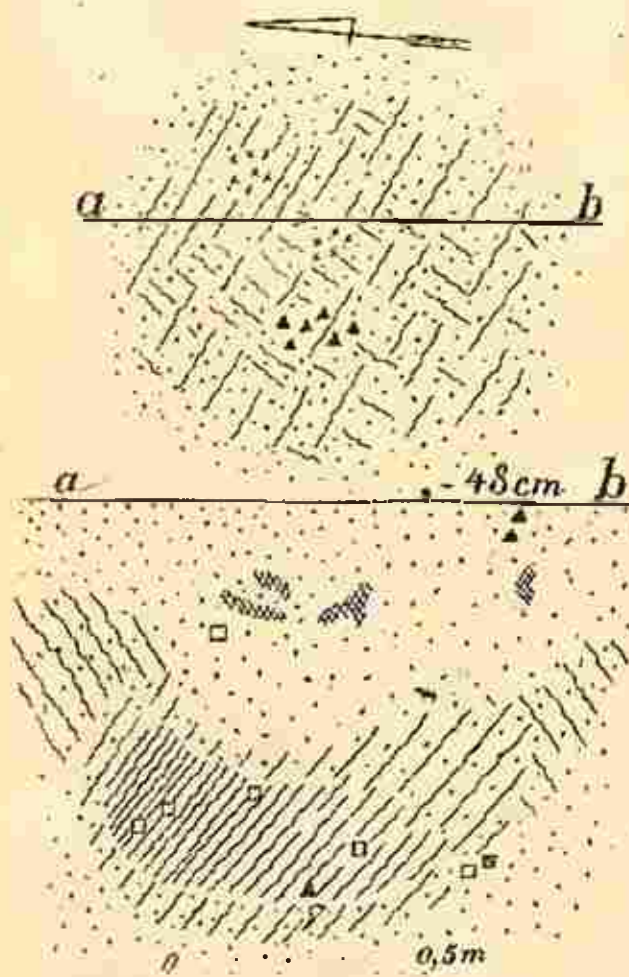
chnią współczesną. Zarys jamy grobowej w przybliżeniu prostokątny, nie posiada regularnych kształtów, rozmiary jej wynosiły 77×55 cm. Górną część jamy wypełniał piasek (przemieszany z brunatno-szara ziemią). W przekroju pionowym jama grobowa posiadała kształt niecki, głębokość wynosiła 93 cm (ryc. 311). Na dnie jamy zalegała warstwa brunatnej ziemi, a powyżej piasku przemieszanego z węglkami. W jamie znaleziono dwie zapinki, ułamki naczyń, okucie zamka szkatułki, spalone kości i węgielki drzewne. Kości i zabytki skupiały się głównie w dolnych partiach jamy.

Inwentarz:

1. Ułamki ostro profilowanego naczynia zdobionego meandrem, o powierzchni lśniącej, gładkiej, czarnej (ryc. 312,14,30). Nr kat. 1951/1706.

2. Czarka z półkulistym brzuścem, wyodrębnionym brzegiem i dnem wgniecionym do środka; brzusiec zdobiony grupami pionowych kresiek, u nasady szyjki przebiega poziome pasmo ukośnych nacięć. Wymiary: śred. 12,0 cm, wys. 5,0 cm (ryc. 312,19). Nr kat. 1951/1707.

3. Ułamki kilku przepalonych i zniekształconych naczyń szerokotworowych, grubościennych, wykonanych z gliny z domieszką gruboziarnistą. Powierzchnia chropowata, z wyjątkiem brzegu i wyodrębnionej partii przydennej, barwy jasno-brunatnej (ryc. 312,1—3,6,7,23,25), pokryta niekiedy ornamentem paznokciowym (ryc. 312,21). Ułamki naczyń cienkościennych (ryc. 312,24), ostro profilowanych czarek (ryc. 312,4,8,15,18,20,26,27) zdobionych ukośnymi nacięciami (ryc. 312,16), trójkątami wypełnionymi odciśkami różnego kształtu, poziomymi i pionowymi grupami kresiek (ryc. 312,18,22), wreszcie poziomymi bruzdami (ryc. 312,20), ułamki czarek z półkulistym brzuścem (ryc. 312,5 i 12), zdobionych poziomymi

Ryc. 311. Plan i przekrój grobu 179. — Fig. 311. Plan et coupe de la tombe No 179.

paszami ukośnych nacięć i pionowych żłobków (ryc. 312,12).

4. Silnie zniszczona w ogniu zapinka z trąbkowatą główką, z żelaznym kablakiem i brązowymi sprężynką oraz kolcem. Wymiary: dług. 4,4 cm (ryc. 312,29). Nr kat. 1951/1709.

5. Zapinka żelazna z esowatym kablakiem z grzebieniem przy główce, sprężyna z górną cięciwą umocowana na haczyku, silnie zniszczona w ogniu i przez rdzę (ryc. 312,13). Nr kat. 1951/1710. Wymiary: dług. 3,4 cm, wys. 2,0 cm.

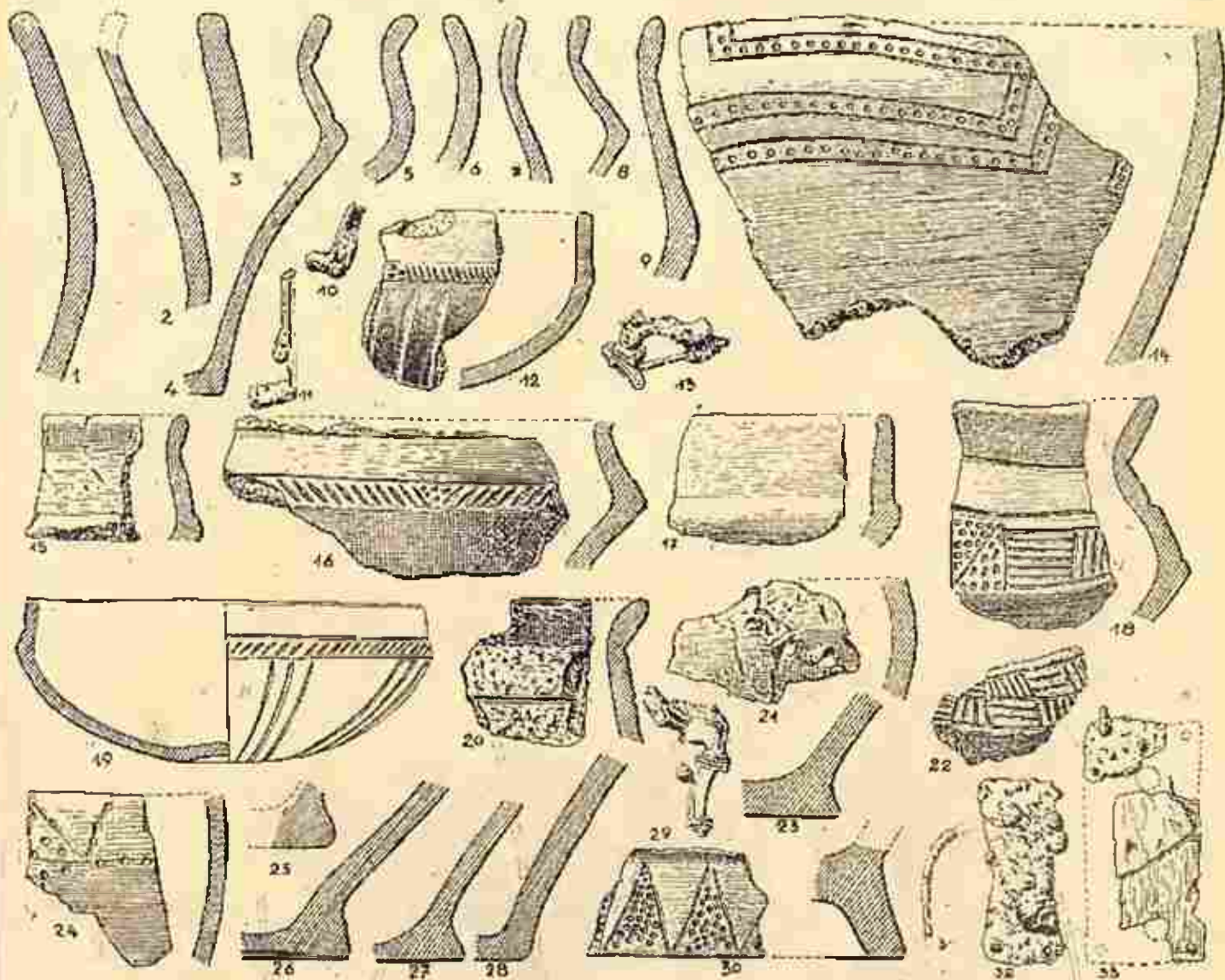
6. Dwa zniszczone żelazne okucia zamków szka-

8. Fragment zgiętego łukowato drutu brązowego (ułamek igły lub kolca zapinki?) (ryc. 312,31). Wymiary: dług. 3,3 cm. Nr kat. 1951/1713.

9. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1951/1714.

Grób 180 (jamowy) — ar 105.

Z grobu zachowało się jedynie dno, odkryte je na poziomie 30 cm poniżej współczesnej powierzchni. Jama grobowa odcinała się od otoczenia jaśniejszym zabarwieniem. W przekroju pionowym jama nie posiadała wyraźnych kształtów w związku ze zniszcze-

Ryc. 312. Zawartość grobu 179. 1—9, 12, 14—28 i 30. Naczynie i ułamki naczyń glinianych, 10—11. Fragmenty sprężyn żel., 13, 29. Zapinki żel., 31. Fragment drutu brąz., 32—33. Okucia zamków żel. 1/2 w. n. — Fig. 312. Contenu de la tombe No 179. 1—9, 12, 14—28 et 30. Vase et fragments de vases. 10—11. Fragments de ressorts en fer, 13 et 29. Fragments de fibules en fer, 31. Fragment de fil de bronze, 32—33. Ferrures de serrures, 1/2 gr. nat.

łulek drewnianych, pierwsze (ryc. 312,32) posiada w narożnikach ślady brązowych nitów. Wymiary: dług. 5,4 cm, szer. 2,4 cm. Drugie jest bardzo silnie zniszczone (ryc. 312,33). Nr kat. 1951/1711.

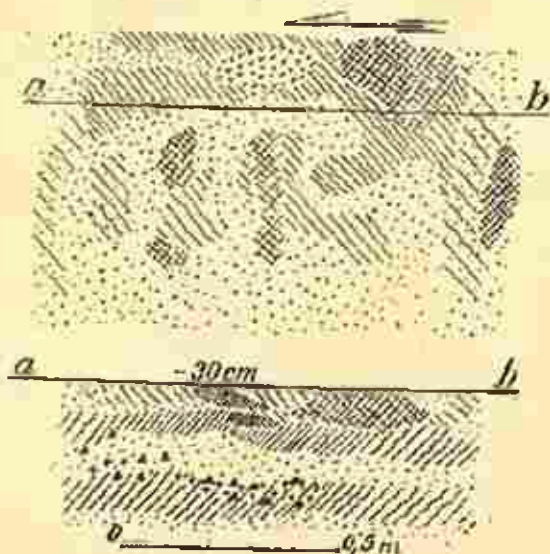
7. Dwa ułamki (noski) sprężyn żelaznych od zamków szkatulek drewnianych (ryc. 312,10,11). Nr kat. 1951/1712.

niem grobu. Zawartość grobu rozwleczone była na znacznej przestrzeni (ryc. 313).

Inwentarz:

1. Naczynie doniczkowatego kształtu o powierzchni gładzoncej, ciemno-szarej. Wymiary: wys. 6,8 cm, śred. otw. 11,8 cm, dno 7,4 cm (ryc. 314,13). Nr kat. 1951/1715.

2. Ułamki kilku naczyń przepalonych i lekko zdeformowanych, m. in. grubościennych, wykonanych z gliny z domieszką gruboziarnistą (ryc. 314,9,10,12,15). Niektóre ułamki zdobione ornamentem paznokciowym (ryc. 314,6), grzebykowym (ryc. 314,3, 5)

Ryc. 313. Plan i przekrój grobu 180. — Fig. 313. Plan et coupe de la tombe 180.

i głębokimi, rytymi bruzdami. Ułamki naczyń cienkościennych (ryc. 314,1,2,11), m. in. ostro profilowanych czarek (ryc. 314,7,8,14). Nr kat. 1951/1716.

3. Mała zapinka żelazna z osowatym kablakiem i długą sprężyną z górną cięciwą podtrzymaną haczykiem. Wymiary: dług. 1,1 cm, wys. 1,0 cm (ryc. 314,4). Nr kat. 1951/1717.

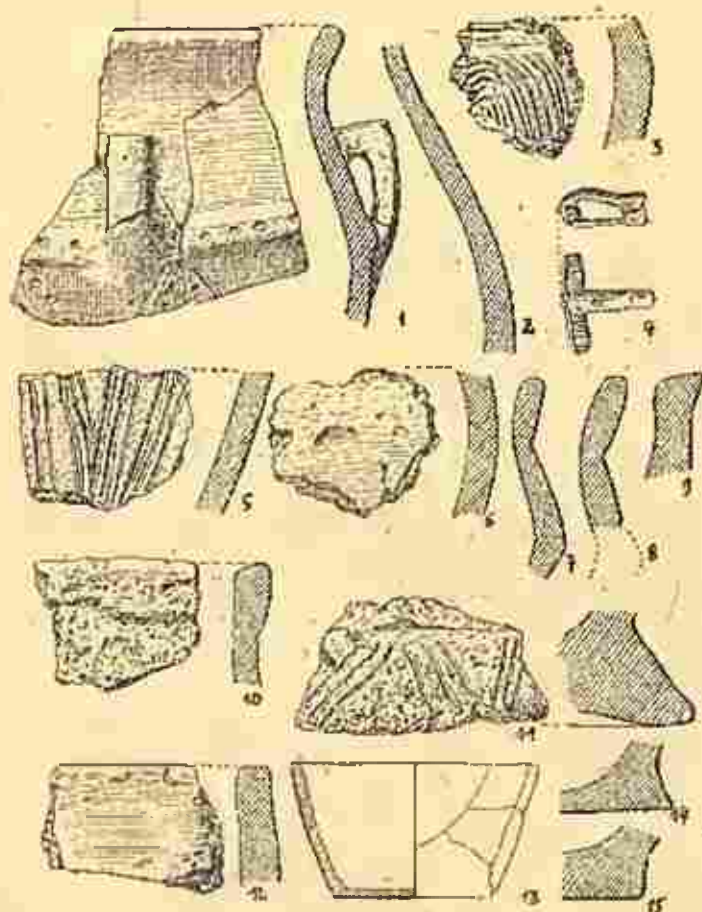
4. Spalane kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1951/1718.

Grób 181 (jamowy) — ar 105.

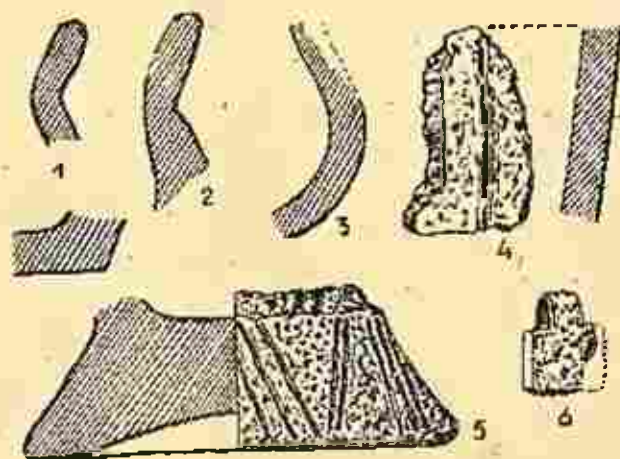
Zarys jamy grobowej wystąpił na głębokości 53 cm pod powierzchnią współczesną. Kształt jamy był nieregularny, a jej granice niewyraźne. W przekroju pionowym głębokość jamy wynosiła 15 cm, wypełnisko stanowił ciemno-szary piasek przemieszany z węgielkami drzewnymi. Ułamki naczyń tworzyły wraz z kawałkami spalonych kości skupisko na spodzie jamy. Pewna ilość ułamków naczyń była rozwleczona w promieniu około 1 m poza jamą grobową.

Inwentarz:

1. Ułamki kilku naczyń przepalonych i zniekształconych, wykonanych z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku, o powierzchni chropowatej, niekiedy zdobionej przy pomocy narzędzia grzebykowego

Ryc. 314. Zawartość grobu 180. 1—3 i 5—15. Naczynia i skorupy, 4. Zapinka żel. Nr. 13 w $\frac{1}{4}$, reszta $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 314. Contenu de la tombe No 180. 1—3 et 5—15. Vase et fragments de vases, 4. Fibule en fer. 13 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Ryc. 315. Zawartość grobu 181. 1—5. Ułamki naczyń glinianych, 6. Wisiorok żelazny. $\frac{2}{3}$ w. n. — Fig. 315. Contenu de la tombe No 181. 1—5 Fragments de vases, 6. Pendeloque en fer. $\frac{2}{3}$ gr. nat.

(ryc. 315,4) oraz ułamki naczyń cienkościennych o gładkiej powierzchni, w tym ostro profilowanych czarek (ryc. 315,1,2,5). Nr kat. 1951/1719.

2. Dwa ułamki zniszczonego, żelaznego wisioroka torebkowatego (ryc. 315,6). Nr kat. 1951/1790.

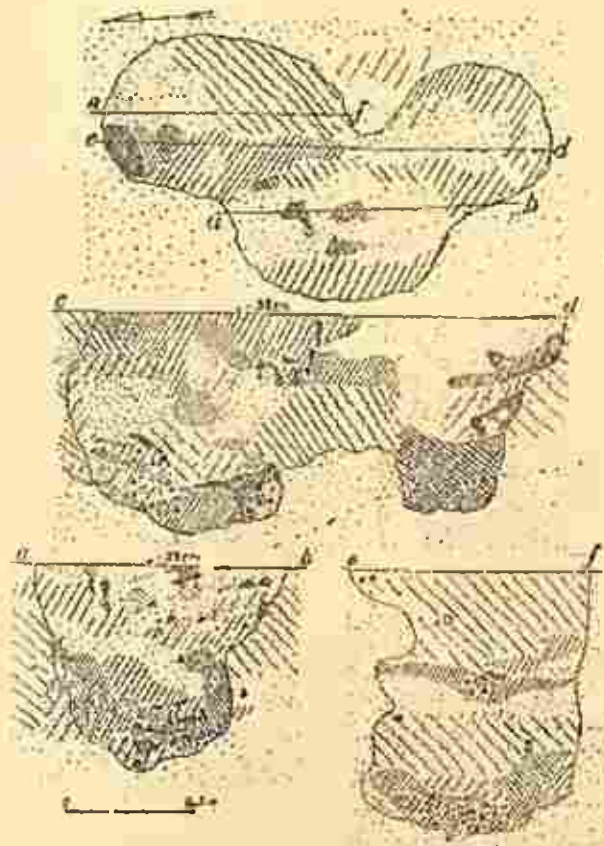
3. Spalane kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1951/1721.

Grób 182 (jamowy — potrójny) — ar 105.

Zarys jamy ukazał się na głębokości 38 cm pod powierzchnią współczesną, w rzucie poziomym jama miała kształt trzech połączonych, kolistych plam (ryc. 316). Zabarwienie wypełniska na powierzchni jam było czarne, ciemno-brązowe i żółte. Przekrój pionowy wykonano w kilku miejscach. Na rycinie 316 podano tylko trzy przekroje. Jama a (przekrój

a-b) posiadała głębokość 82 cm. Kształt jej był nieregularny, workowaty, a średnica przewyższała głębokość. Wypełnisko jamy stanowiło brązowa ziemia przemieszana z piaskiem, ziemia przemieszana z popiołem, czarna, przepalona ziemia zmieszana z węglkami. Na spodzie jamy spoczywała ciemno-brązowa ziemia przemieszana z licznymi nagromadzonymi kośćmi i ułamkami naczyń.

Jama b (północna część grobu — przekrój c-d i e-f) o średnicy na linii przekroju wynoszącej około

Ryc. 316. Plan i profile grobu 182. — Fig. 316. Plan et coupes de la tombe No 182.

80 cm i głębokości ponad 100 cm. Kształt jamy w przekroju pionowym był workowaty. Wypełnisko stanowiła ciemno-brązowa ziemia przemieszana z piaskiem i spalenizną. Na spodzie jamy skupiały się ułamki naczyń i spalone kości. W przekroju e-f zaobserwowano nieznaczne zwiększenie głębokości jamy. Udało się też zauważyć warstwę piasku zalegającą w połowie wysokości jamy. Warstwa oddzielała górną część jamy od dolnej. W górnej części, w brunatnej ziemi znaleziono skupisko skorup i spalonych kości. Górną część jamy określono jako b₁, a pochodzący z niej materiał wyodrębniono.

Jama c (południowa część grobu — przekrój c-d) o głębokości wynoszącej 70 cm, miała kształt dość nieregularny. Uderza płaskie dno (ryc. 319, przekrój c-d) i znacznie mniejsza średnica od dwóch pozostałych. Wypełnisko stanowił piasek przemieszany w niektórych partiach z brązową ziemią i ze spalenizną. Warstwa piasku zalegająca w górnej części jamy sięgała do 2/3 głębokości, poniżej zalegała warstwa spalenizny. Tutaj też wystąpiło największe skupienie

kości i ułamków naczyń. Jama c, jak na to wskazuje profil, została wkopana później aniżeli dwie poprzednie. Układ warstwek w obrębie jam a-b jest bardzo nieregularny, co pozwala przypuścić, iż stratygrafia uległa zakłóceniu.

Inwentarz jamy a:

1. Ułamki naczyń przepalonych i zniekształconych, a) naczynia grubościenne, wykonane z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku, o powierzchni najczęściej chropowatej, barwy jasno-brunatnej (ryc. 317,6,7), b) naczynia cienkościenne wykonane z gliny z domieszką drobnoziarnistego piasku o powierzchni gładkiej, barwy jasno-brunatnej reprezentowały fragmenty ostro profilowanych czarek (ryc. 317,4, 13,35). Nr kat. 1951/1729.

2. Krzesiwo żelazne w kształcie trapezu z górnym końcem zwiniętym w ucho. Wymiary: dług. 9,0 cm (ryc. 317,31). Nr kat. 1951/1723.

3. Ościłka z łupku kształtu trapezowatego, powierzchnia nosi ślady zużycia. Wymiary: dług. 7,6 cm, szer. 2,2 cm (ryc. 317,28). Nr kat. 1951/1716.

4. Brązowa zapinka z grzebykiem na główce i rozszerzającą się trapezowato nóżką, pochewka na szpilę wysoka i długa. Kabłąk zdobiony trzema szeregami punkcików, nóżka poprzecznymi ibruzdami. Zapinka nie posiada szpili i sprężyny. Wymiary: dług. 3,1 cm (ryc. 317,26). Nr kat. 1951/1725.

5. Dwa okucia żelazne: a) płytką prostokątną z dwoma nitami o płaskich główkach (ryc. 317,19), b) taśmowate, zgięte w kształt prostokąta (zniekształcone) (ryc. 317,40). Nr kat. 1951/1724.

6. Dwustożkowaty przęślik gliniany z lejkowatymi zagłębieniami przy otworze. Wymiary: śred. 3,2 cm, wys. 2,2 cm (ryc. 317,30). Nr kat. 1951/1717.

7. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1951/1728.

Inwentarz jamy b:

1. Ułamki naczyń grubościennych o chropowatej powierzchni, barwy brunatnej (ryc. 317, 1,2), zdobione ornamentem grzebykowym (ryc. 317,9) i ornamentem paznokciowym (ryc. 317,10). Naczynia cienkościenne o gładkiej powierzchni, barwy jasno-brunatnej reprezentują fragmenty dużej zdobionej misy (ryc. 317,11), ostro profilowanych czarek (ryc. 317,15,) czarek z półkulistym brzuścem (ryc. 317,16,34) oraz fragment pustej wewnątrz nóżki (ryc. 317,37) i kołankowato zgięte ucho, rozszerzające się u nasady (ryc. 317,14).

2. Żelazna sprzączka do pasa z ramą prostokątną wykonaną z płaskiej taśmy i profilowanym kołcem. Wymiary: dług. 3,7 cm, szer. 2,2 cm (ryc. 317,23). Nr kat. 1951/1731.

3. Żelazna sprężyna do zamka szkatułki drewnianej, uszkodzona, zniszczona przez rdzę. Wymiary: dług. 10 cm (ryc. 317,32). Nr kat. 1951/1732.

4. Górna część żelaznej igły do szycia. Wymiary: dług. zach. 3,5 cm (ryc. 317,33). Nr kat. 1951/1733.

5. Dwustożkowaty przęślik gliniany z płytkimi zagłębieniami przy otworze. Wymiary: śred. 3,7 cm, wys. 2,0 cm (ryc. 317,29). Nr kat. 1951/1736.

6. Nit żelazny z półkulistą główką i czworograniastym trzpieniem. Wymiary: dług. ok. 2,5 cm (ryc. 317,25). Nr kat. 1951/1734.

7. Ułamek brązowej sprężynki, kawałek drutu

i kulki stopionego brązu, zapewne resztki zapinki (?).
Nr kat. 1951/1735.

8. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1951/1737.

Inwentarz jamy b:

1. Naczynia grubościennie o chropowatej powierzchni jasno-brunatnej barwy reprezentowane są przez kilka ułamków (ryc. 317,3), naczynia cienkościennie występowały w postaci kilku ułamków (ryc. 317,39), m. i. zdobionej czarki z półkulistym brzuścem (ryc. 317,20). Nr kat. 1951/1731.

2. Zapinka żelazna z kolankowato zgiętym kabłąkiem, odgiętą ku górze nóżką i prostokątną płytką

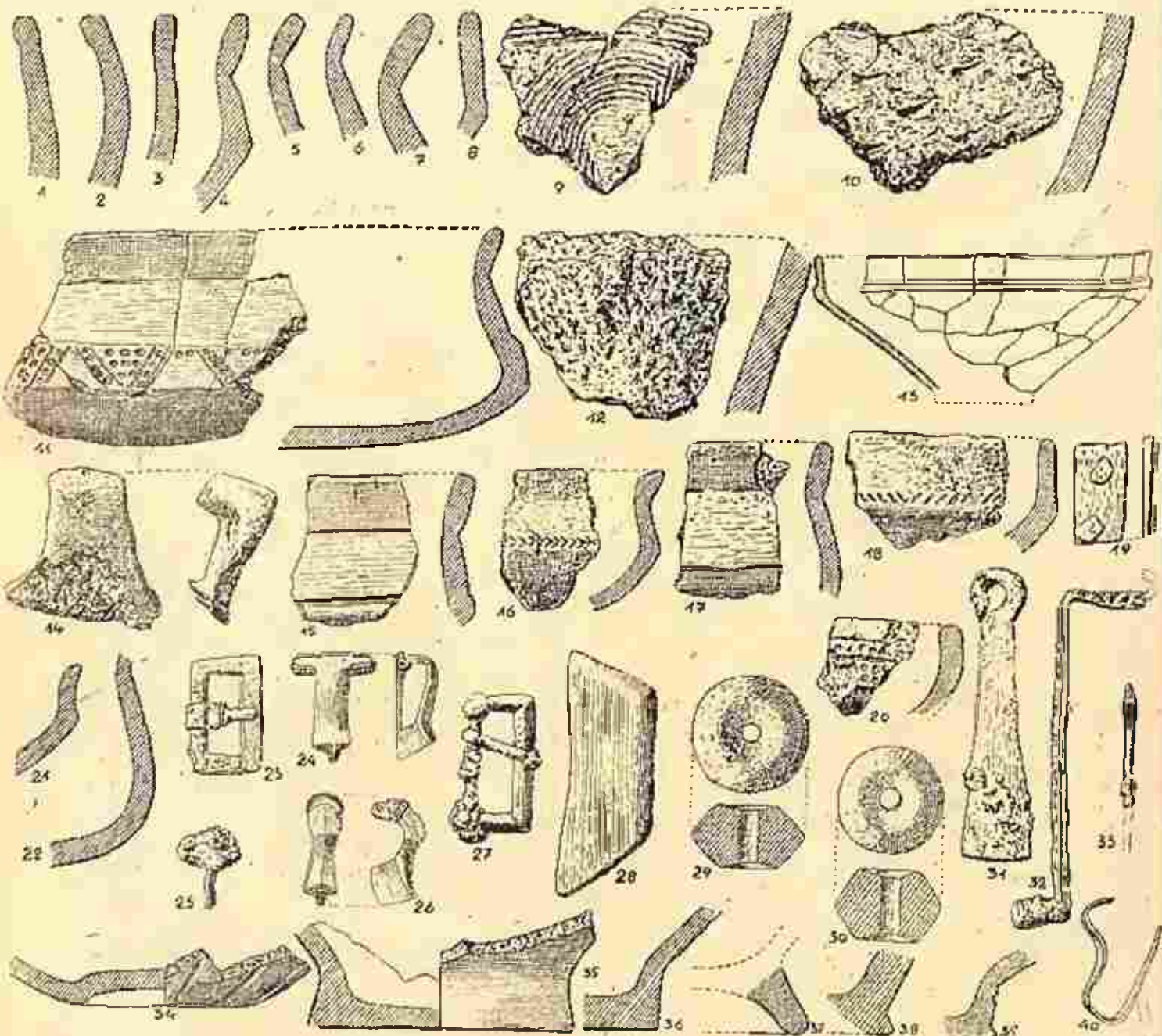
przy główce. Do płytki jest przymocowana po stronie wewnętrznej cięciwa sprężyny. Wymiary: dług. 3,4 cm, wys. 1,5 cm (ryc. 317,24). Nr kat. 1951/1730.

3. Żelazna sprzączka do pasa o prostokątnej ramie wykonanej ze sztabki o daszkowatym przekroju. Wymiary: dług. 4,4 cm, szer. 2,2 cm (ryc. 317,27). Nr kat. 1951/1731.

4. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1951/1731.

Inwentarz jamy c:

1. Ułamki naczyń grubościennych o powierzchni chropowatej, barwy brunatnej (ryc. 317,12,38) oraz naczyń cienkościennych (ryc. 317, 22) w tym ostro

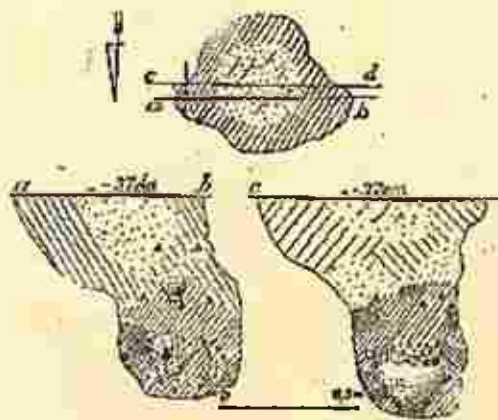
Ryc. 317. Zawartość zniszczonego grobu 182 a—c. 1—18, 20—22 i 34—39. Ułamki naczyń, 19 i 40. Okucia żel., 23 i 27. Sprzączki żel., 24 i 26. Zapinki brązowe, 25. Nit żel., 28. Osetka z lupku, 29—30. Przędziki gliniane, 31. Kez-siwo żel., 32. Żel. sprężyna do zamka, 33. Fragment igły żel. 13 w $\frac{1}{4}$, reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 317. Contenu de la tombe détruite No 182 a—c. 1—18, 20—22 et 34—39. Fragments de vases, 19 et 40. Fermetures en fer, 23 et 27. Boucles de ceinture en fer, 24 et 26. Fibules en bronze, 25. Clou en fer, 28. Aiguiseur en ardoise, 29—30. Fusaioles en argile, 31. Briquet en fer, 32. Ressort en fer, 33. Fragment d'aiguille en fer. 13 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

profilowanych czarek (ryc. 317,17,18,36) i czarek z półkulistym brzuścem.

2. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1951/1739.

Grób 183 (popielnicowy obrzucony stosem) — ar 82.

Zarys nieregularnie kolistej jamy grobowej zaobserwowano na głębokości 37 cm pod powierzchnią współczesną. Wypełnisko jamy w górnej części stanowiła ciemno-brunatna ziemia otaczająca kolistą plamę piasku (ryc. 318). W przekroju pionowym jama nie posiadała regularnych kształtów. Wyrażną jamę udało się uchwycić jedynie w dolnych partiach mniej więcej od połowy głębokości. Wyżej zalegające war-

Ryc. 318. Plan i przekroje grobu 183. — Fig. 318. Plan et coupes de la tombe No 183.

stwy piasku nie posiadały wyraźnych granic. Na dnie jamy (głębokość 80 cm) spoczywała popielnica obsypana szczątkami stosu. Wokół popielnicy ułożone były umbo żelazne, imacz, grot oszczepu, noże, sprzączka, szydło i różne okucia.

Inwentarz:

1. Popielnica o esowatym profilu, brzusiec chropowaty, szyjka i partia przydenna wygładzana, barwy brunatnej. Wymiary: śred. 23,8 cm, wys. 20,0 cm, śred. otw. 20,0 cm, dno 11,6 cm (ryc. 319,1). Nr kat. 1951/1740.

2. Małe naczynko o kulistym brzuścu z krótką, cylindryczną szyjką, zniekształcone w ogniu. Wymiary: śred. 6,6 cm, wys. 8,4 cm, śred. otw. 5,4 cm (ryc. 319,11). Nr kat. 1951/1741.

3. Fragment szerokootworowego, słabo profilowanego naczynia z brzuścem zdobionym pionowymi bruzdami ujętymi górą bruzdą poziomą, o powierzchni szorstkiej, barwy ceglastej (ryc. 319,2). Nr kat. 1951/1742.

4. Ułamki i większe fragmenty przepalonych czarek i mis. Nr kat. 1951/1743.

5. Stożkowate umbo tarczy, z wysokim, tępo ściętym kółcem, na krąweździ zachowane 3 nity z pleśkimi główkami. Wymiary: śred. 15,4 cm, wys. 13 cm (ryc. 319,3). Nr kat. 1951/1744.

6. Żelazny imacz tarczy o daszkowatym przekroju z prostokątnymi płytami do umocowania. Imacz przytwierdzony był do tarczy dwiema parami nitów z płaskimi główkami; zachowały się dwa nity.

Imacz wykazuje ślady naprawy. Wymiary: dług. 23,4 cm (ryc. 319,12). Nr kat. 1951/1745.

7. Żelazny grot oszczepu z ostrym żeberkiem, nie dochodzącym do końca liścia. Tulejka posiada czworograniasty przekrój. Grot zdobiony dwiema półkulistymi grupami krótkich nacięć po obu stronach żeberka. Wymiary: dług. zachowana 18,8 cm, szer. 3,4 cm (ryc. 319,5). Nr kat. 1951/1746.

8. Żelazny grot oszczepu z liściowatym ostrzem i słabo zaznaczonym żeberkiem biegnącym przez całą prawie długość liścia. Wymiary: dług. 19,2 cm, szer. 3,4 cm (ryc. 319,6). Nr kat. 1951/1747.

9. Prosty nóż żelazny z dwustronnie wyodrębnionym trzpieniem. Wymiary: dług. 17,0 cm, szer. 2,3 cm (ryc. 319,8). Nr kat. 1951/1748.

10. Żelazny nóż z końcem łukowato wygiętym ku górze; z trzpieniem dwustronnie wyodrębnionym. Wymiary: dług. 12,6 cm (ryc. 319,9). Nr kat. 1951/1749.

11. Żelazna sprzączka do pasa złożona z czworobocznej ramy wykonanej ze sztabki o daszkowatym przekroju i okucia końca pasa; rama, kołec i okucie osadzone na osi. Wymiary: dług. 3,0 cm, szer. 3,5 cm, (ryc. 319,13). Nr kat. 1951/1750.

12. Szydło żelazne, silnie zniszczone przez rdzę. Wymiary: dług. 7,5 cm (ryc. 319,10). Nr kat. 1951/1751.

13. Haczyk żelazny przymocowany do trójkątnej w przybliżeniu blachy zaopatrzonej w nit o płaskiej główce. Wymiary: dług. 3,5 cm, szer. 3,0 cm (ryc. 319,7). Nr kat. 1951/1752.

14. Taśmowate okucie żelazne, jeden koniec odłamany. Wymiary: dług. 5,8 cm (ryc. 319,4). Nr kat. 1951/1753.

15. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1951/1754.

Grób 184 (jamowy) — ar 95.

Głębokość zalegania grobu wynosiła 70 cm od powierzchni współczesnej. Zarys jamy był w przybliżeniu owalny. Wymiary: 68×44 cm. W przekroju pionowym kształt jamy zbliżony był do niecki (ryc. 320), a jej głębokość wynosiła 40 cm. Jamę wypełniała brunatno-szara ziemia przemieszana z piaskiem i węglakami drzewnymi. Nie zaobserwowano skupisk kości i skorup; spoczywały one w różnych miejscach jamy. Przedmioty metalowe i przęślik gliniany znaleziono w centralnej partii grobu.

Inwentarz:

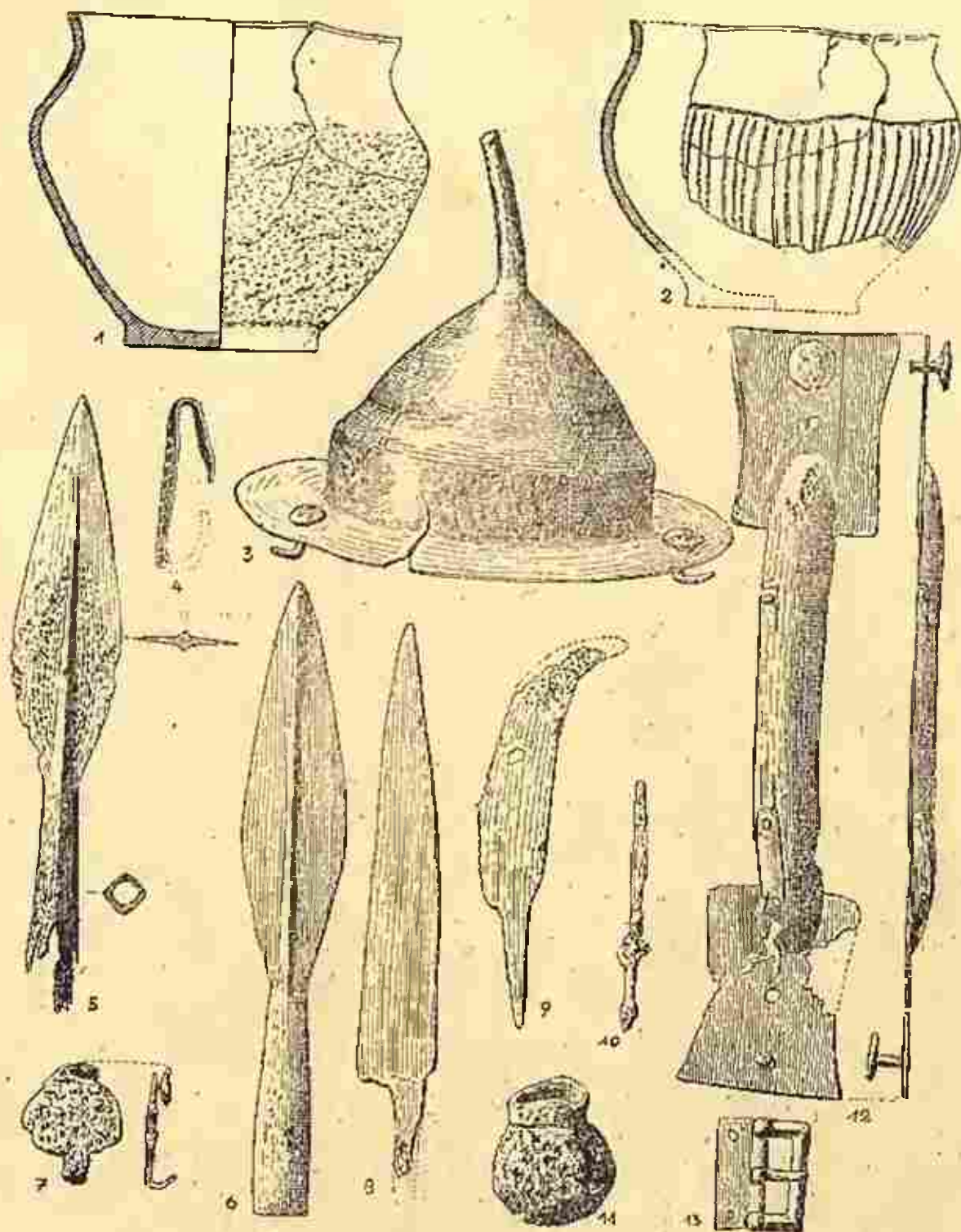
1. Kilkanaście ułamków naczyń, w tym fragmenty grubościennego naczynia z gliny z domieszką gruboziarnistą, o powierzchni chropowatej, barwy szarej, dno wyraźnie wyodrębniono, brzusiec pokryty ornamentem paznokciowym (ryc. 321,1 i 6). Naczynie cienkościennie reprezentuje kilka ułamków profilowanych czarek (ryc. 321,2). Nr kat. 1951/1755.

2. Półowalna sprzączka żelazna do pasa ze sztabki o łukowatym przekroju (ryc. 321,4). Wymiary: dług. 3 cm, szer. 2,5 cm. Nr kat. 1951/1756.

3. Ułamki zniszczonych w ogniu i przez rdzę okuć (ryc. 321,5) i nieokreślonych przedmiotów żelaznych. Nr kat. 1951/1757.

4. Dwustożkowaty przęślik gliniany z lekko wygiętymi wgłębieniami przy otworze. Wymiary: śred. 3,9 cm, wys. 2,3 cm (ryc. 321,3). Nr kat. 1951/1758.

5. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1951/1759.

Ryc. 319. Zawartość grobu 183. 1. Popielnica, 2 i 11. Naczynia glin., 3. Umbo żel., 4. Okucie żel. 5—6. Groty oszczepów, 7. Haczyk żel., 8—9. Noże żel., 10. Szydło żel., 12. Żel. imacz farchy, 13. Żel. sprzączka do pasa. (1—2, 11 w $\frac{1}{4}$ w. n., reszta w $\frac{1}{2}$ w. n.) — Fig. 319. Contenu de la tombe 183. 1. Urne cinéraire, 2 et 11. Vases rituels, 3. Umbo de bouclier, 4. Ferrure en fer, 7. Croc en fer. 8—9. Couteaux en fer, 10. Alêne en fer, 12. Poignée en fer, 13. Boucle de ceinture en fer. 1—2 et en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

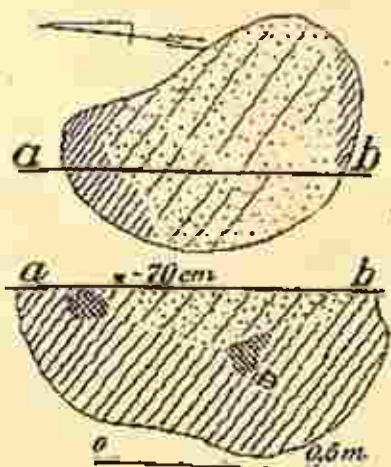
Grób 185 (jamowy) — ar 85.

Zarys jamy grobowej w rzucie poziomym był eliptyczny, wystąpił na głębokości 68 cm. Granice jamy odcinały się słabo od otoczenia, które stanowił popielaty margiel. Wymiary wynosiły w rzucie poziomym 68×42 cm. W przekroju pionowym jama miała nieregularny, workowaty kształt, głębokość jej dochodziła do 60 cm. Wypełniła ją brunatna, piaszczy-

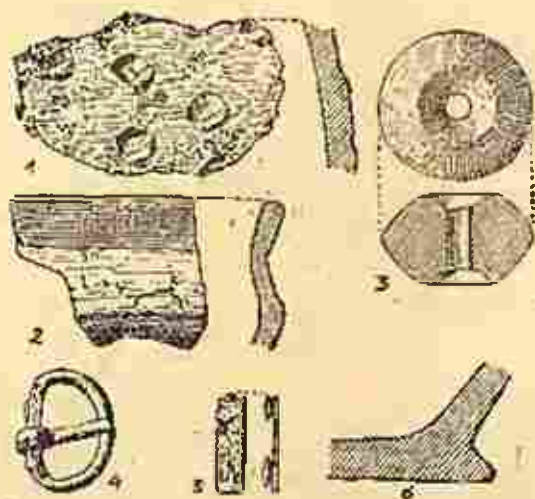
sta ziemia i piasek w części górnej; w dolnej natomiast zalegała brunatna ziemia i popiół ze spalinami. Na spodzie jamy znaleziono żelazną zapinkę (ryc. 322).

Inwentarz:

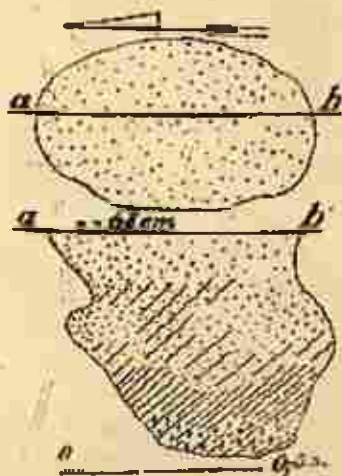
1. Kilka ułamków naczyń przepalonych, m. in. naczynia grubościennego wykonanego z gliny z dużą mieszka gruboziarnistą o powierzchni chropowatej barwy jasno-brunatnej, zdobionego nacięciami wy-

Ryc. 320. Plan i przekrój grobu 184. — Fig. 320. Plan et coupe de la tombe No 184.

Ryc. 321. Zawartość grobu 184. 1—2 i 6. Ułamki naczyń glin., 3. Przędzlik glin., 4. Żel. sprzączka do pasa, 5. Okucie żel. 1/2 w. n. — Fig. 321. Contenu de la tombe No 184. 1—2 et 6. Fragments de vases, 3. Fusaióle en argile, 4. Boucle de ceinture en fer, 5. Ferrure en fer, 1/2 gr. nat.

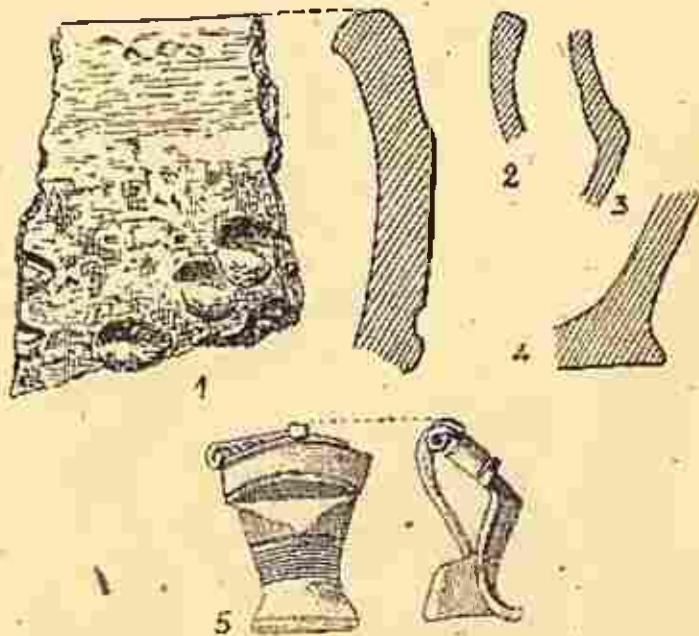

Ryc. 322. Plan i przekrój grobu 185. — Fig. 322. Plan et coupe de la tombe No 185.

konanymi paznokciem (ryc. 323,1), fragmenty naczyńia dwustożkowego, o niestarannie wygładzanej powierzchni, barwy jasno-brunatnej (ryc. 323,2) i ułamki dolnych części naczyńia z wyodrębnioną podstawą (ryc. 323,4). Naczynia cienkościennie reprezentowane są przez nieliczne ułamki (ryc. 323,3). Nr kat. 1951/1760.

2. Zapinka żelazna z dużym grzebieniem przy główce, kolankowato zgiętym kablakiem, zdobionym poprzecznymi kreskami. Wymiary: długość 3,6 cm (ryc. 323,5). Nr kat. 1951/1761.

3. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1951/1762.

Ryc. 323. Zawartość grobu 185. 1—4. Profile brzegów naczyń i profil dna. 5. Zapinka żel. 1/2 w. n. — Fig. 323. Contenu de la tombe No 185. 1—4. Fragments de vases, 5. Fibule en fer, 1/2 gr. nat.

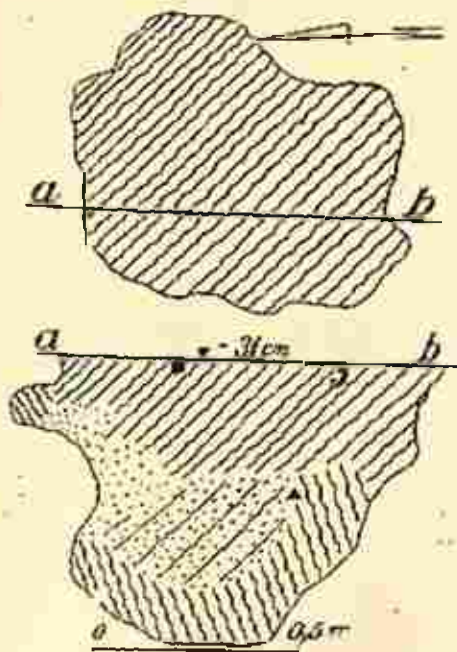
Grób 186 (jamowy) — ar 105.

Jama grobowa o nieregularnym zarysie ukazała się na głębokości 31 cm pod powierzchnią współczesną; wymiary wynosiły 80×65 cm. W przekroju pionowym kształt jamy był workowaty (ryc. 324), a głębokość wynosiła 70 cm. Wypełnisko jamy stanowiła szaro-brunatna ziemia przemieszana z piaskiem, skorupy i kości nie tworzyły żadnych skupień.

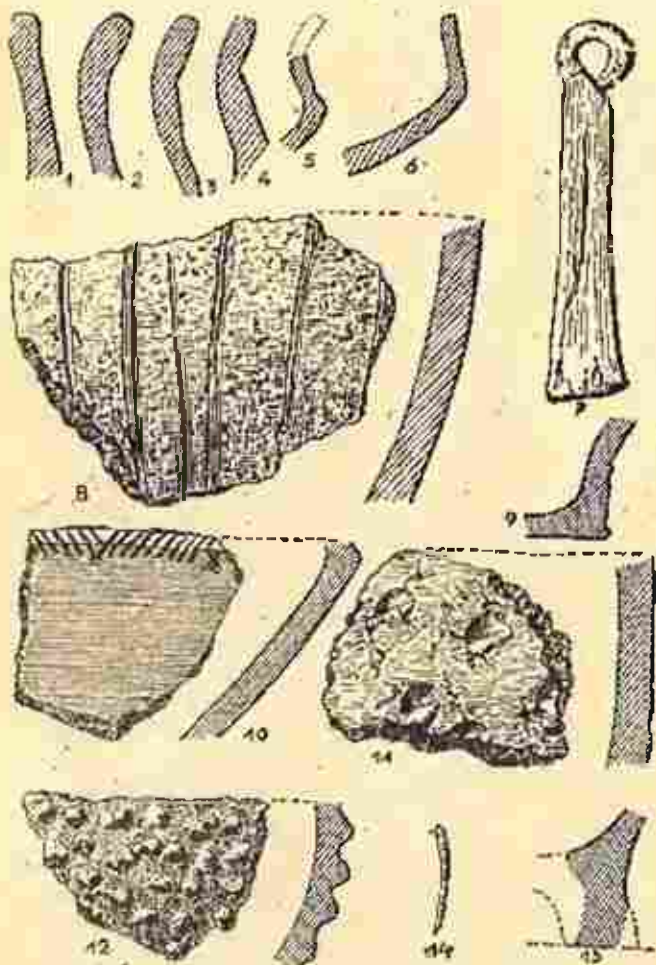
Inwentarz:

1. Kilkadziesiąt ułamków naczyń, w większości przepalonych, wśród których wyróżnić można: a) grubościennie, wykonane z gliny z domieszką gruboziarnistą, o powierzchni chropowatej, barwy jasno-brunatnej, zdobione pionowymi bruzdami (ryc. 325,8) i odciskami paznokcia (ryc. 325, 11), b) cienkościennie ostro profilowane czarki (ryc. 325,3 i 4), czarki z półkulistym brzuścem (ryc. 325,5 i 6) oraz fragmenty naczyńia jeżowatego (ryc. 325,12), c) ułamek naczyńia toczonego na kole (ryc. 325,10). Nr kat. 1951/1763.

2. Trapezowate żelazne krzesiwo z górnym koncem zwiniętym w uszko. Wymiary: długość 2,3 cm (ryc. 325,7). Nr kat. 1951/1764.

Ryc. 324. Plan i przekrój grobu 186. — Fig. 324. Plan et coupe de la tombe No 186.

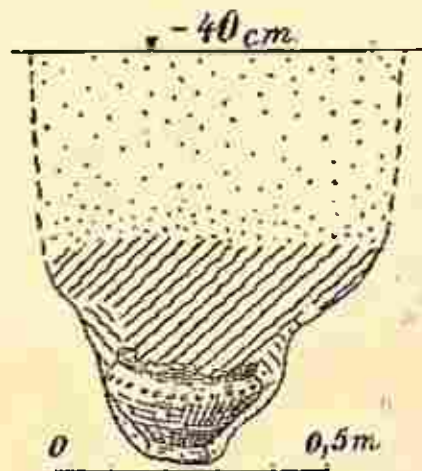

Ryc. 325. Zawartość grobu 186. 1—6 i 8—13. Ułamki naczyń, 7. Krzesiwo żel., 14. Fragment kolca zapinki. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 325. Contenu de la tombe No 186. 1—6 et 8—13. Fragments de vases, 7. Brûquet en fer, 14. Fragment de fibule. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

3. Fragmenty kolca zapinki lub igły żelaznej (ryc. 325,14). Wymiary: dług. 2,5 cm. Nr kat. 1951/1765.
4. Stopiony przedmiot brązowy. Nr kat. 1951/1766.
5. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1951/1767.

Grób 187 (popielnicowy obsypany szczątkami stosu) — ar 105.

W rzucie poziomym grób odcinał się bardzo słabo od otoczenia. Pierwsze ślady jamy wystąpiły na głębokości 40 cm pod powierzchnią współczesną. W przekroju pionowym jama posiadała kształt lejkiowaty (ryc. 326), a głębokość jej wynosiła około 75 cm. Na

Ryc. 326. Profil jamy grobowej 187. — Fig. 326 Coupe de la tombe No 187.

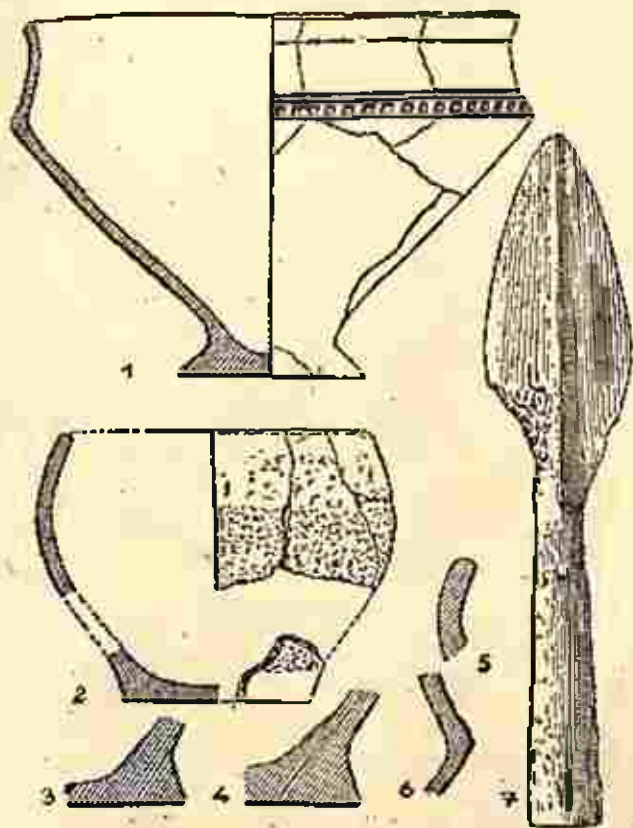
dnie jamy spoczywała popielnica obsypana ciemno-brunatną ziemią przemieszaną z drobnymi ułamkami kości i przykryta ułamkami rozbitego naczynia. W popielnicy obok kości znaleziono grot oszczepu. Górna część jamy wypełniał żółtawy piasek.

Inwentarz:

1. Ostro profilowane naczynie wazowate (popielnica) z podstawą stożkowato wyodrębnioną, powyżej zalomu zdobione pasmami wyciskanych, czworobocznych dołeczków, powierzchnia gładzona czarna. Wymiary: śred. 26,0 cm, wys. 18,0 cm, śred. otw. 25,0 cm, dno 9,3 cm (ryc. 327,1). Nr kat. 1951/1768.
2. Fragment szerokootworowego naczynia z brzuścem w przybliżeniu kulistym i prostym, nie wyodrębnionym, do wnętrza wychylnym brzegiem; powierzchnia szorstka, barwy brunatnej (ryc. 327,2); kilka ułamków innych naczyń grubościennych oraz cienkościennych, ostro profilowanych czarek (ryc. 327,3,4,5,6). Nr kat. 1951/1769.
3. Żelazny grot oszczepu z krótkim, szerokim, liściowatym ostrzem i żeberkiem biegnącym przez całą długość liścia, tulejka długa. Wymiary: dług. 17,3 cm, szer. 3,7 cm (ryc. 327,7). Nr kat. 1951/1770.
4. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1951/1771.

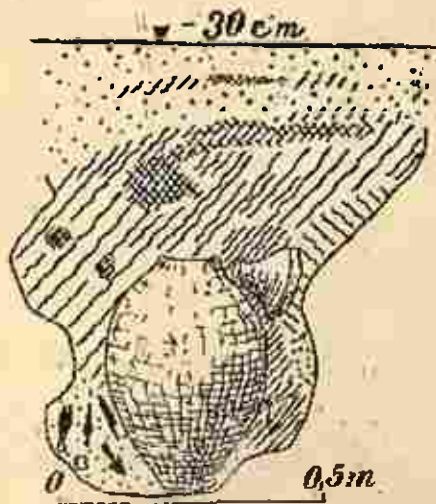
Grób 188 (popielnicowy, obsypany szczątkami stosu) — ar 105.

W rzucie poziomym grób rysował się bardzo słabo, wystąpił w głębokości 30 cm pod powierzchnią współczesną. Zarys jamy w rzucie poziomym był ko-

Ryc 327. Zawartość grobu 187. 1. Popielnica, 2—6. Ułamki naczyń glin., 7. Żelazny grot oszczepu. 1 w $\frac{1}{4}$, 2. w $\frac{1}{8}$, reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 327. Contenu de la tombe No 187. 1. Urne cinéraire, 2—6. Fragments de vases, 7. Pointe de lance en fer. 1 en $\frac{1}{4}$, 2 en $\frac{1}{8}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

listy. W przekroju pionowym kształt był nieregularny (ryc. 328). Głębokość wynosiła 74 cm. Na dnie jamy spoczywała popielnica a wokół niej przystawki oraz nożyce, nóż, groty oszczepu i dzirytu, i ułamek okucia brązowego. Wewnątrz popielnicy znaleziono m. in. ostrogę, półkolistą sprzączkę, fragmenty szpili kościanej i paciorki ze szkła. Wypełnisko jamy stanowiła ziemia brunatna, przemieszana z piaskiem,

Ryc. 328. Profil jamy grobowej 188. — Fig. 328. Coupe de la tombe No 188.

spalenizną i węgielkami drzewnymi. Naokoło popielnicy występowały również drobne ułamki przepalonych naczyń.

Inwentarz:

1. Naczynie (popielnica) odwrótnie gruszkowate ze zgrubiałym brzegiem, wychylonym na zewnątrz. Powierzchnia szorstka w górnej części gładzona, barwa szaro-brunatna. Wymiary: śred. 35,5 cm, wys. 42 cm, śred. otw. 18,5 cm, dno 18 cm (ryc. 329,2). Nr kat. 1951/1772.

2. Ostro profilowana czarka ze stożkowato wyodrębnioną podstawą, o powierzchni gładzonej brunatno-szarej. Wymiary: śred. 19,5 cm, wys. 11,5 cm, śred. otw. 18,5 cm, dno 9 cm (ryc. 329,1). Nr kat. 1951/1773.

3. Duży czerpak z płaskokulistym brzusem, zdobiony poniżej wyodrębnionej szyjki pasmem na przemian ukośnie kreskowanymi trójkątami wypełnionych dołeczkami; szereg dółeczek przebiega również dołem, powierzchnia gładzona, szaro-brunatna. Wymiary: śred. 17,0 cm, wys. 8,7 cm (ryc. 329,3). Nr kat. 1951/1774.

4. Fragmenty kilku przepalonych naczyń m. in. grubościennych, wykonanych z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku, o powierzchni chropowatej, barwy brunatnej; niektóre zdobione odciskami paznokcia i narzędziem grzebykowatym; ułamki ostro profilowanych czarek; w tym jednej zdobionej pasmem ukośnych nacięć na krawędzi oraz fragmenty innych naczyń cienkościennych (ryc. 329,4—7). Nr kat. 1951/1775.

5. Stożkowate umbo żelazne z niską podstawą i wąskim brzegiem posiadało prawdopodobnie 5 nitów. Wymiary: śred. 14,0 cm, wys. 6,0 cm (ryc. 329,9). Nr kat. 1951/1776.

6. Żelazny grot dzirytu z długą, wąską tulejką. Wymiary: dług. 24,0 cm (ryc. 329,12). Nr. kat. 1951/12.

7. Mały, żelazny grot oszczepu z wąskim ostrzem. Wymiary: dług. 14,0 cm (ryc. 329,13). Nr kat. 1951/1778.

8. Tulejka małego, żelaznego grotu oszczepu. Wymiary: dług. zach. 7,0 cm. Nr kat. 1951/1779 (ryc. 329,8).

9. Żelazna ostroga z łukowato wygiętym kablakiem o nierównych ramionach zakończonych guzkami. Stożkowaty kolec posiada u nasady dwa żeberka poziome. Wymiary: rozpiętość ramion 6,7 cm (ryc. 329,10). Nr kat. 1951/1780.

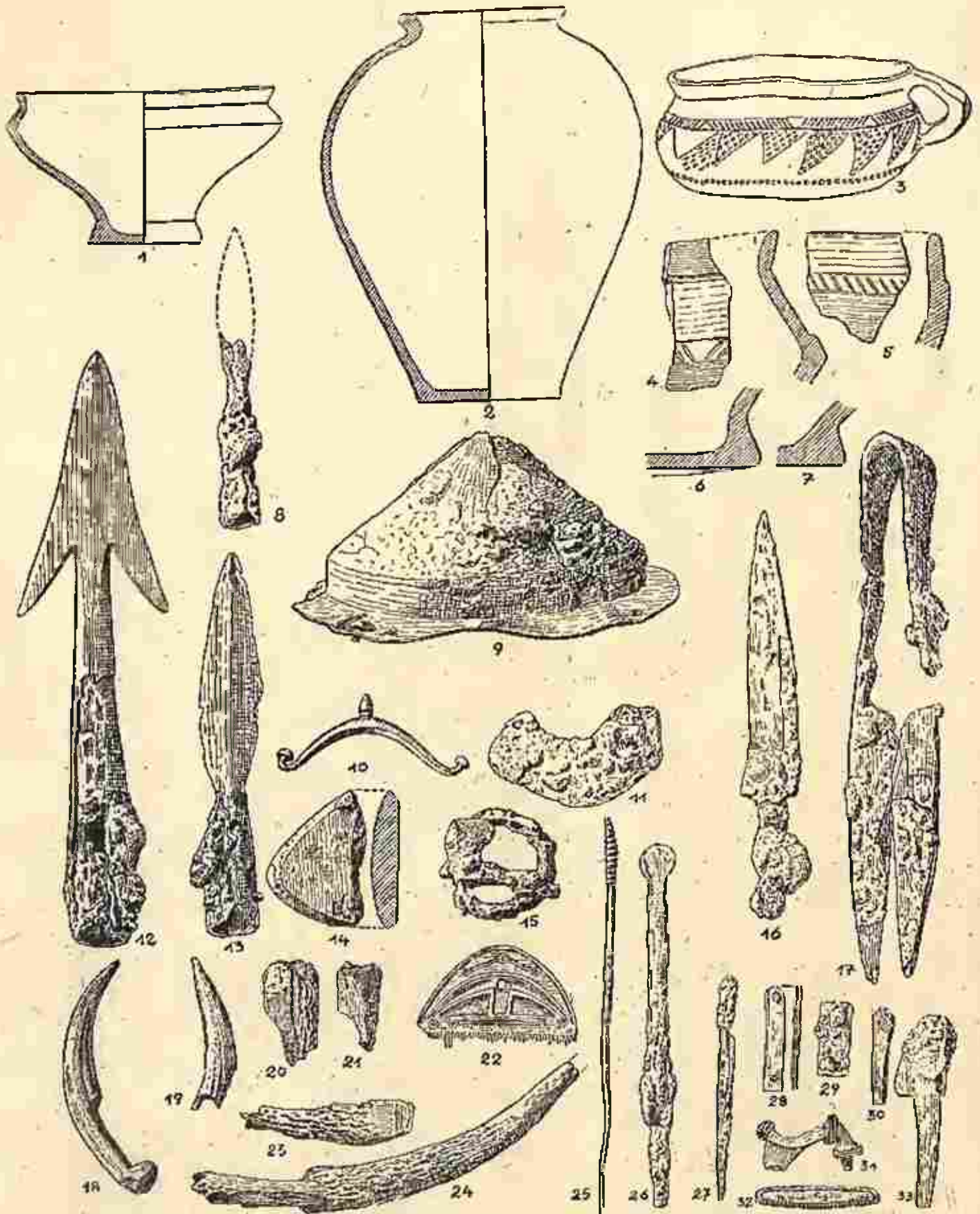
10. Fragmenty nożyce żelaznych z szerokim kablakiem (ryc. 329,17). Nr kat. 1951/1781.

11. Prosty nóż żelazny z obustronnie wyodrębnionym trzpieniem. Wymiary: dług. 14,8 cm (ryc. 329,16). Nr kat. 1982.

12. Fragment noża żelaznego z obustronnie wyodrębnionym trzpieniem i łukowato wygiętym tyłcem. Wymiary: dług. zach. 7,2 cm (ryc. 329,33). Nr kat. 1951/1783.

13. Fragment półkolistej brzytwy żelaznej z prosto ściętymi końcami. Wymiary: rozpiętość 2,2 cm, szerokość 2,5 cm (ryc. 329,11). Nr kat. 1951/1784.

14. Krótkie szydło żelazne z czworograniastym kolcem dla osadzenia rękojeści. Wymiary: dług. ok. 8,1 cm (ryc. 329,27). Nr kat. 1951/1785.

Kyc. 329. Zawartość grobu 188^a : 1. Przystawki, 2. Popielnica, 4-7. Ułamki naczyń glin., 8. i 13. Żel. groły oszczepów, 9. Umbo żel., 10. Ostroga żel., 11. Brzytwa żel., 12. Nóż żel., 13-19. Przedmioty rogowe. 20-21 i 23-24. Ułamki przepalonych rogów, 22. Grzebień kościany, 25. Szpila kościana, 26. Narzędzie żel., 27. Szydło żel., 28-29. Okucia żel., 30. Ułamek sztabki żel., 31-32. Zapinka brąz., 33. Ułamek noża żel. 1 i 3 w $\frac{1}{4}$, 2 w $\frac{1}{6}$, reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 329. Contenu de la tombe No 188. 1 et 3. Vases rituels, 2. Urne cinéraire, 4-7. Fragments de vases, 8 et 13. Pointes de lance en fer, 9 Umbo de bouclier en fer, 10. Eperon en fer, 11. Rasoir en fer, 12. Pointe de javelot 14 Fragment d'aiguillon en pierre, 15. Boucle de ceinture en fer, 16. Couleau en fer, 17. Cisieux en fer, 18-19. Objets en corne, 20-21 et 23-24. Fragments de cornes brûlés, 22. Peigne en os, 25. Épingle en os, 26. Outil en fer, 27. Alène en fer, 28-29. Ferrures en fer, 30. Fragment de fer, 31-32. Fibule en bronze, 33. Fragment d'un couteau en fer. 1 et 3 en $\frac{1}{4}$, 2 en $\frac{1}{6}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

15. Narzędzie żelazne, prawdopodobnie rylec, z ośmiobocznym trzonem, zakończonym tarczką. Wymiary: dług. 13,2 cm (ryc. 329,26). Nr kat. 1951/1786.

16. Żelazna sprzączka do pasa z półkolistą ramą wykonaną ze sztabki o przekroju romboidalnym. Wymiary 42×3,4 cm (ryc. 329,15). Nr kat. 1951/1787.

17. Ułamek sztabki żelaznej, w przybliżeniu trójkątnej w przekroju. Wymiary: dług. 3,4 cm, szer. 3,0 cm (ryc. 329,30). Nr kat. 1951/1788.

18. Brązowa zapinka z esowatym kabląkiem i 3 półkolistymi grzebykami: przy trąbkowatej główce, na kabląku i na nóżce zakończonej guzkiem. Pochevka wysoka, sprężyna wielozwojowa z górną cięciwą, ukryta w cylindrze. Wymiary: dług. 4,2 cm (ryc. 239, 31, 32). Nr kat. 1951/1789.

19. Fragmenty okuć brązowych (ryc. 329, 28, 29), stopiony brąz, stopione paciorki szklane. Nr kat. 1951/1790.

20. Łukowaty grzebień kościany zdobiony wycinanymi żeberkami i ornamentem złożonym z kółek. Wymiary: dług. 5,5 cm (ryc. 329,22). Nr kat. 1951/1791.

21. Ułamek szpili kościanej z wrzecionowatą, poprzecznie karbowaną główką (ryc. 329,25). Nr kat. 1951/1792.

22. Łukowato wygięty przedmiot rogowy z jednym końcem ostrym, z drugim ściętym prosto i przewierconym wzdłuż osi otworem; po stronie wewnętrznej łuku, przy końcu ściętym prosto, znajduje się wycięcie ok. 2 cm dług. Wymiary: dług. około 9 cm (ryc. 329,18), b) ułamek podobnego przedmiotu (ryc. 329,19). Nr kat. 1951/1793.

23. Ułamki przepalonych rogów noszących ślady nacięć i obróbki (ryc. 329, 20—21 i 23—24). Nr kat. 1951/1794.

24. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1951/1795.

25. Fragment oselki kamiennej (ryc. 329,14). Nr kat. 1951/1791.

Grób 189 (jamowy) — ar 82.

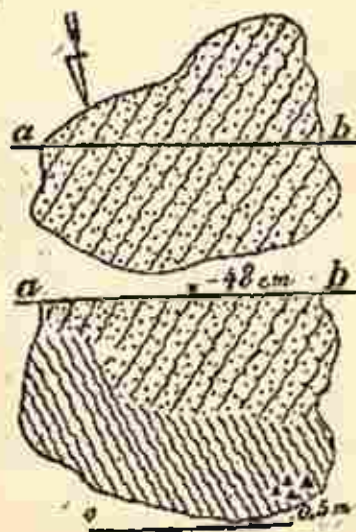
Zarys jamy w rzucie poziomym nieregularny (ryc. 330) wystąpił na głębokości 48 cm pod powierzchnią współczesną; wymiary wynosiły około 68×62 cm. W przekroju pionowym kształt jamy był nieckowaty, głębokość jamy wynosiła 55 cm. Dolna część jamy wypełniona była brunatno-szarą ziemią zmieszaną z marglem, w górnej części jamy zalegała brunatna ziemia przemieszana z piaskiem. Skorupy skupione były w dolnej części jamy przy północnej ścianie. W różnych częściach jamy znaleziono skupiska węgli, kości i skorup.

Inwentarz:

1. Ułamki naczyń przepalonych i częściowo zniekształconych, m. in. ułamki naczyń grubościennych z domieszką średnioziarnistą o powierzchni chropowatej, barwy brunatnej (ryc. 331, 2; 15, 16, 18); wśród nich na podkreślenie zasługują fragmenty naczyń o baniastym brzuścu z płasko ściętym, zgrubiałym brzegiem, poniżej brzegu umieszczono dwie poziome bruzdy (ryc. 331,4). Spośród pozostałych naczyń wyróżnić można: a) ostro profilowane czarki (ryc. 331,12—13) na stożkowatych podstawach (ryc. 331,17),

b) czarki z półkulistym brzuścem (ryc. 331,14), jedna powyżej załomu brzuśca zdobiona poziomym pasmem ukośnych nacięć c) znajdują się tutaj również fragmenty dwóch czerpaków uchatek o półkulistym brzuścu, (ryc. 331,1 i 19); jeden z nich zdobiony ornamentem meandrowym, posiada wydrążony w uchu kanalik (ryc. 331,1). Nr kat. 1951/1706.

2. Kawałki węgla drzewnego i spalone kości ludzkie. Nr kat. 1951/1797.

Ryc. 330. Plan i przekrój grobu 189. — Fig. 330. Plan et coupe de la tombe No 189.

Grób 190 (popielnicowy obsypany szczątkami stosu) — ar 95.

Grób znaleziono w zniszczonej części cmentarzyska na głębokości 6 cm pod powierzchnią współczesną. Zarys jamy był wydłużony, w przybliżeniu owalny (ryc. 332). Na powierzchni jamy zaobserwowano skupisko skorup i kości. Wymiary: 61×52 cm. Przekrój pionowy odsłonił workowatego kształtu jamę o głębokości 59 cm. Jamę wypełniał jasno-żółty piasek przemieszany ze skorupami i ułamkami kości. Popielnica spoczywała w połowie wysokości jamy, dookoła niej ulczone były groty oszczepów, nożyce, umbo i imacz tarczy a wewnątrz popielnicy znalazł się nóż żelazny, brzytwa i sprzączka.

Inwentarz:

1. Duże szerokokotworowe naczynie (popielnica) z łagodnym załomem brzuśca i nachylonym do wnętrza prostym brzegiem; podstawa wyodrębniona, powierzchnia chropowata, barwy jasno-brunatnej. Wymiary: śred. 29 cm, wys. 22,2 cm, śred. otw. 23 cm, dno 14,5 cm (ryc. 333,1). Nr kat. 1951/1798.

2. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1951/1799.

3. Ułamki kilku przepalonych naczyń, m. in. fragmenty ostro profilowanej wazy uchatej (ryc. 333,2) i naczyń z ornamentyką paznokciową (ryc. 333,10). Nr kat. 1951/1800.

4. Silnie uszkodzone umbo żelazne ze stożkiem opartym na wysokim kolnierzu i długim, tępo ściętym kolcem; brzeg wąski. Wymiary: śred. 16,5 cm, wys. 14,0 cm (ryc. 333,5). Nr kat. 1951/1801.

5. Zniszczony w ogniu imacz żelazny z rączką o przekroju daszkowatym i końcami w kształcie prostokątnych płytek. Wymiary: dług. 19,0 cm, (ryc. 333,6). Nr kat. 1951/1802.

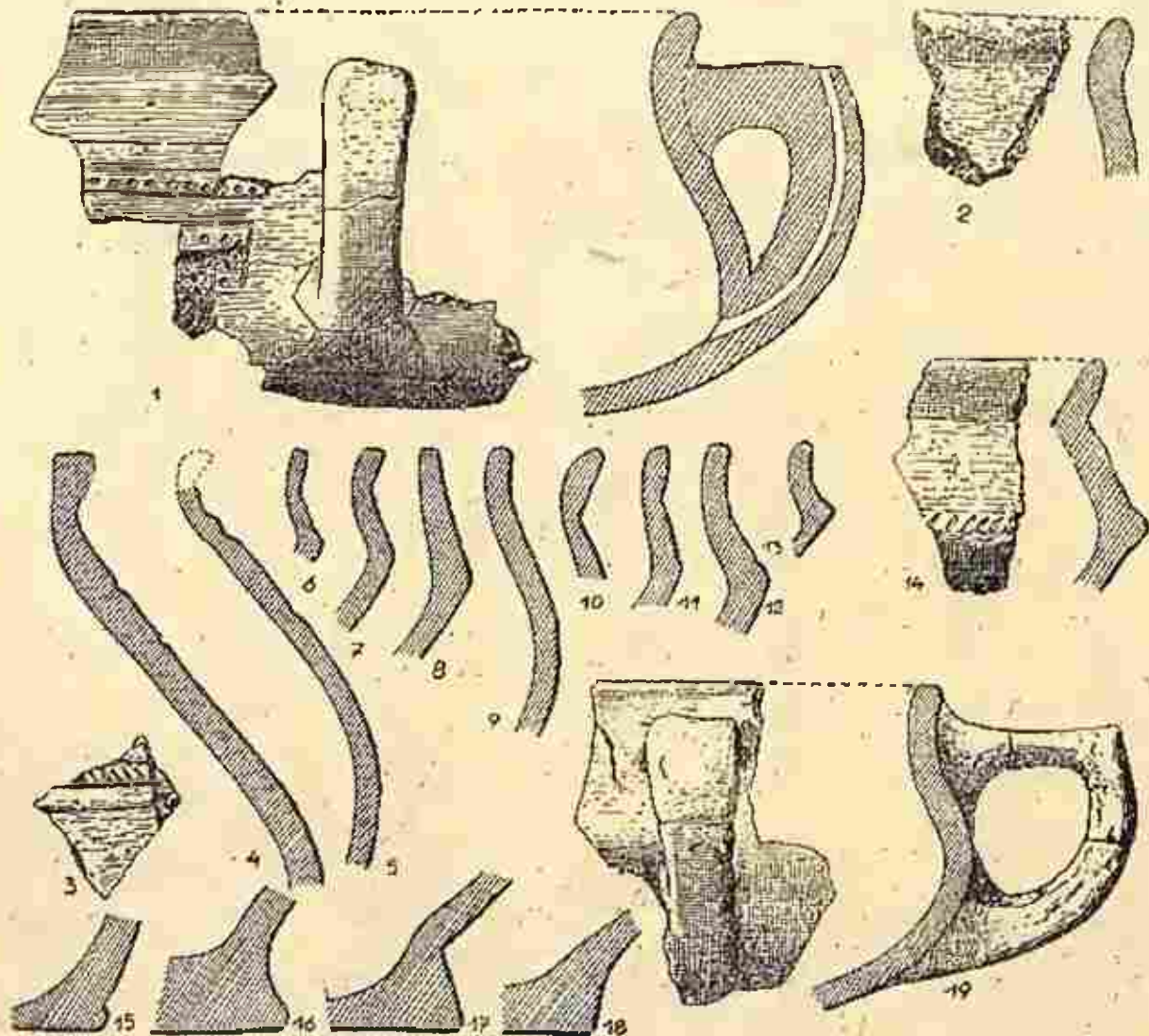
6 Duży, żelazny grot włóczni z bardzo smukłą, długą tuleją, ostrze lekko zgięte. Wymiary: dług. 13,0 cm, szer. 7,8 cm (ryc. 333,4). Nr kat. 1951/1803.

7. Żelazny grot oszczepu z ostrym żeberkiem środkowym i długą tulejką. Wymiary: dług. 19,3 cm, szer. 3,4 cm (ryc. 33,9). Nr kat. 1951/1804.

z ramy, kolca i okucia końca pasa umieszczonych na wspólnej osi. Wymiary: 3,5 cm (ryc. 333,3). Nr kat. 1951/1808.

Grób 191 (jamowy) — ar 105.

Jama grobowa, nieregularna w rzucie poziomym, wystąpiła na głębokości 40 cm pod powierzchnią współczesną. Wymiary wynosiły 70×60 cm. W przekroju pionowym jama posiadała kształt workowaty, silnie rozszerzała się w górnej partii (ryc. 334). Głęb.

Ryc. 331. Ceramika z grobu 189, $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 331. Fragments de vases de la tombe No 189. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

8. Żelazne nożyce z rozszerzonym, taśmowatym kablakiem, głownie łagodnie wyodrębnione od ramion. Wymiary: dług. 18,5 cm (ryc. 333,11). Nr kat. 1951/1805.

9. Nóż żelazny z obustronnie wyodrębnionym trzpieniem. Wymiary: dług. 15,3 cm, szer. 3,0 cm (ryc. 333,7). Nr kat. 1951/1806.

10. Półkolistą brzytwa żelazna ze zwiężającymi się końcami. Wymiary: rozpiętość ramion 7 cm (ryc. 333,8). Nr kat. 1951/1807.

11. Prostokątna żelazna sprzączka do pasa złożona

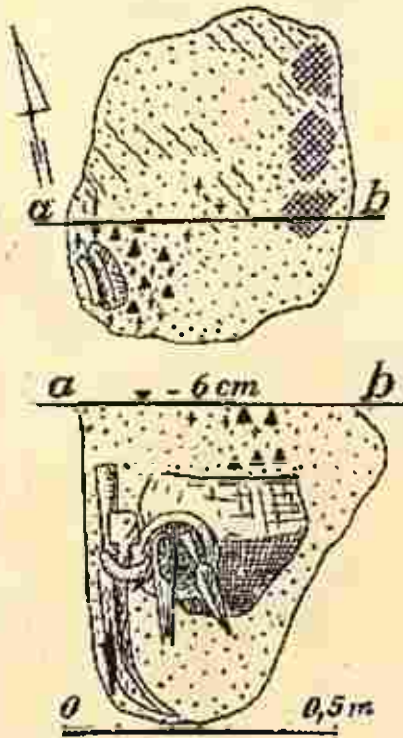
bokosć jamy sięgała do 80 cm. Wypełniła ją nowiła piaszczysta ziemia brudno zabarwiona. W jamie znaleziono ułamki naczyń, nieco kości i gielków drewnianych. W górnej partii obserwowano ślady zniszczenia grobu.

Inwentarz:

1. Kilka ułamków przepalonych naczyń, m. in. grubościennych wykonanych z gliny z domieszką boziarnistą o powierzchni chropowatej, barwy brązowej (ryc. 335,3) oraz ułamki naczyń cienkościennych, m. in. ostro profilowanych czarek (ryc. 335,1, 4).

w jednym wypadku z ornamentem dolków kolistych (ryc. 335,4). Pozostałe ułamki pochodzą od czarki z półkulistym brzuścem (ryc. 335,5) oraz od wyodrębnionej, pustej wewnątrz nóżki (ryc. 335,6). Nr kat. 1951/1810.

2. Żelazne okucie końca pasa złożone z dwóch trapezowatych płytek złączonych nitami. Wymiary: dług. 7,4 cm. Nr kat. 1951/1810.

Ryc. 332. Plan i przekrój grobu 190. — Fig. 332. Plan et coupe de la tombe No 190.

3. Nit żelazny, z dużą, płaską, kolistą główką i czworobocznym trzpieniem zgiętym pod kątem prostym. Wymiary: dług. 3,2 cm. Nr kat. 1951/1811.

4. Skuwka brązowa złożona z dwu blaszek zgiętych pod kątem 180° i połączonych nitami, blaszki umieszczone na kółku. Nr kat. 1951/1812.

5. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1951/1813.

Grób 192 (jamowy) — ar 95.

Kolistą w rzucie poziomym jama o średnicy 45 cm wystąpiła na głębokości 62 cm pod powierzchnią współczesną. W przekroju pionowym jama posiadała kształt workowaty i płaskie dno (ryc. 336). Głębokość jamy wynosiła 64 cm. Wypełnisko stanowiła brunatno-szara ziemia oraz ułamki naczyń, przepalone kości, węgielki drzewne i przedmioty metalowe.

Inwentarz:

1. Ułamki kilku przepalonych i zniekształconych naczyń, ostro profilowanych czarek, w tym zdobionych trójkątami pokrytymi dolkami (ryc. 337,1), ornament ten mieści się również na stożkowatych podstawach (ryc. 337,9), czarki z półkulistym brzuścem (ryc. 337,6), fragmenty naczyń cienkościennych (ryc. 337,2 i 7) i fragment dna naczynia grubościennego (ryc. 337,8). Nr kat. 1951/1814.

2. Fragment żelaznego okucia końca pasa o długości zachowanej ok. 5,8 cm (ryc. 347,3), fragment okucia (ryc. 337,5) i nit żelazny (ryc. 337,4) z płaską główką. Nr kat. 1951/1814a.

3. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1951/1815.

Grób 193 (popielnicowy obsypany szczątkami stosu) — ar 105.

Jama grobowa zarysowała się na głębokości 58 cm pod współczesną powierzchnią i posiadała zarys w przybliżeniu rombowski (ryc. 338). W przekroju pionowym miała kształt w przybliżeniu nieckowaty, a głębokość jej sięgała zaledwie 28 cm. W jamie spoczywała popielnica odwrócona dnem do góry. Wewnątrz popielnicy znaleziono nieliczne spalone kości. Wypełnisko jamy stanowiła brunatno-szara, piaszczysta ziemia przemieszana ze spalonymi kośćmi. Na powierzchni jamy występowała spalenizna oraz liczne węgielki drzewne i spalone kości ludzkie.

Inwentarz:

1. Ułamki szerkokotworowej wazy o łagodnym profilu (popielnica); z wyodrębnioną szyjką i wychylnym na zewnątrz brzegiem. Powierzchnia naczyńia gładka, barwy czarnej (ryc. 339). Nr kat. 1951/1816.

2. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny Nr kat. 1951/1817.

Grób 194 (popielnicowy) — ar 72.

Zarys owalnej w przybliżeniu jamy ukazał się na głębokości 43 cm (ryc. 340). Wypełnisko jamy stanowiła szaro-brunatna, piaszczysta ziemia. W jamie spoczywała, ukośnie pochylona popielnica zawierająca spalone kości.

Inwentarz:

1. Naczynie (popielnica) o łagodnym załamie brzuśca wychylnym na zewnątrz brzegu i ściętej poziomo krawędzi, zdobione poniżej załomu brzuśca pionowymi pasmami wykonanymi narzędziem grzebnykowatym oraz podobnym, poziomym pasmem umieszczonym na załamie brzuśca (ryc. 341). Powierzchnia chropowata, barwy jasno-brunatnej. Wymiary: śred. 23,2 cm, wys. 19,5 cm, śred. otw. 20 cm, dno 11 cm. Nr kat. 1951/1818.

2 Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1951/1819.

Grób 195 (popielnicowy obsypany szczątkami stosu) — ar 95.

Kolistą jama grobowa o niewyraźnych konturach ukazała się na głębokości 52 cm pod powierzchnią współczesną. W górnej partii jamy występowała spalenizna i ułamki naczyń. W przekroju pionowym jama posiadała prawie prostokątny zarys, średnica jamy (68 cm) przekraczała jej głębokość (ok. 50 cm). Na spodzie jamy spoczywała popielnica, obok niej przedmioty metalowe i ułamki naczyń. Spalone kości znajdowały się w popielnicy i obok niej. Wypełnisko jamy stanowiła brunatna ziemia ze spalenizną i węgielkami drzewnymi (ryc. 342).

Inwentarz:

1. Dwustożkowata popielnica z ostrym załamem brzuśca i wychylnym na zewnątrz brzegiem, powierzchnia naczyńia wygładzona, barwy czarnej. Wy-

miary: śred. 23,5 cm, wys. 19,5 cm, śred. otw. 18,0 cm, dno 10,5 cm (ryc. 343,1). Nr kat. 1951/1820.

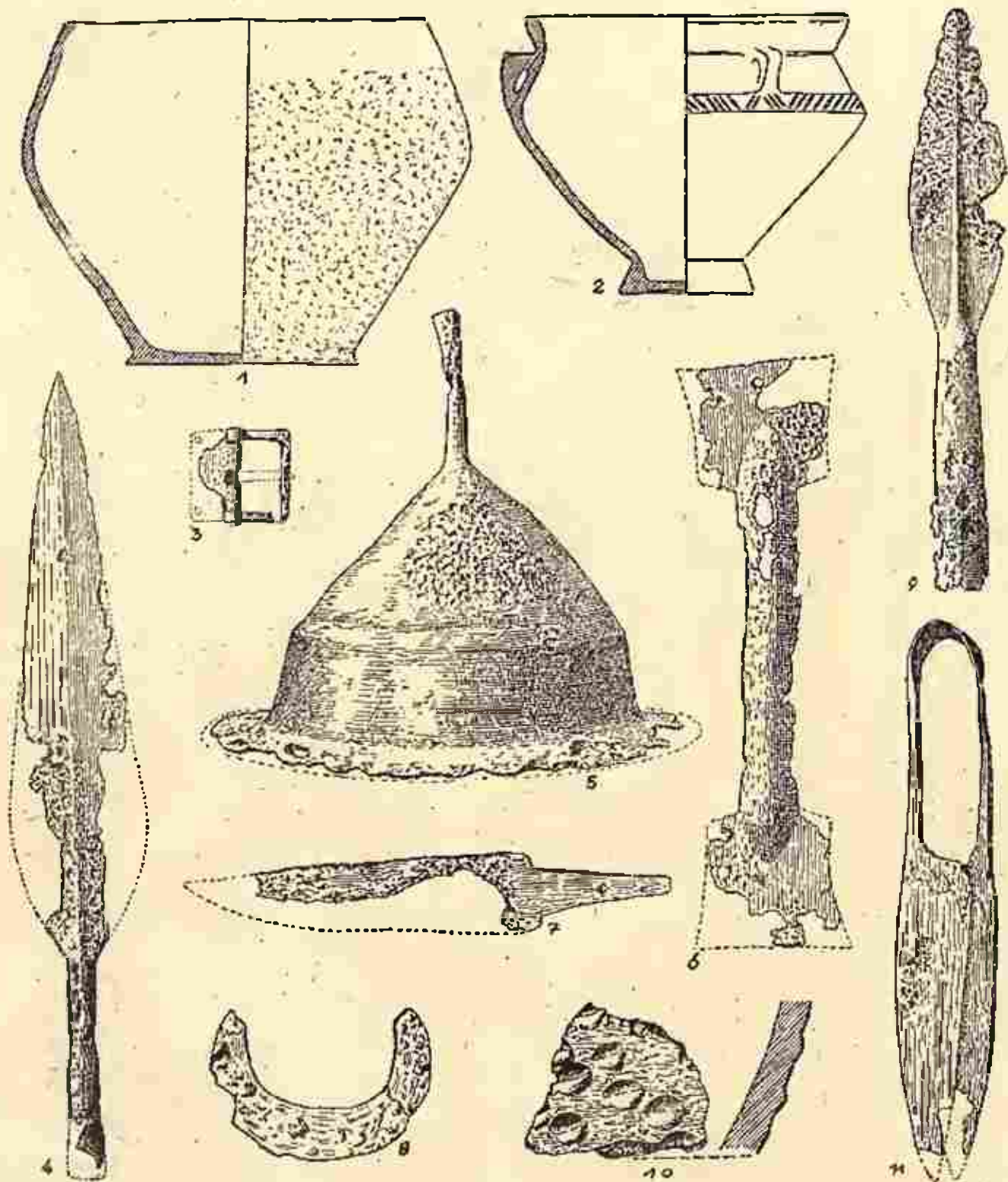
2. Ostro profilowana czarka zniekształcona w ogniu. Wymiary: śred. 19,0 cm, wys. 9 cm, śred. otw. 19,0 cm, dno 8 cm (ryc. 343,2). Nr kat. 1951/1821.

3. Ostro profilowana czarka zniekształcona i zrekonstruowana. Wymiary: śred. ok. 20,0 cm, wys. 11

cm, śred. otw. 20,0 cm, dno 7,5 cm (ryc. 343,3). Nr kat. 1951/1822.

4. Ułamki przepalonych, ostro profilowanych czarek na stożkowatych, wyodrębnionych podstawach (ryc. 343,4 i 5) m. in. zdobionych poziomym jodełkowym pasmem (ryc. 343,6). Nr kat. 1951/1823.

5. Żelazny grot oszczepu z długim, liściowatym

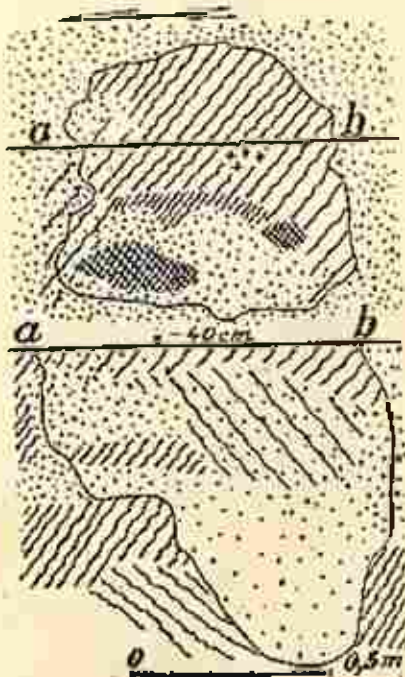
Ryc. 333. Zawartość grobu 190. 1. Popielnica glin., 2. Ostro profilowana waza glin., 3. Żel. Sprzączka do pasa, 4 i 9. Żel. groty oszczepów, 5. Umbo żel., 6. Żel. imacz tarczy, 7. Fragment noża żel., 8. Brzytwa żel., 10. Ułamek naczynia, 11. Nożyce żel. Ryc. 1—2 w $\frac{1}{4}$, 4 w $\frac{1}{3}$ w. n., reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 333. Contenu de la tombe No 190. 1. Urne cinéraire, 2. Vase rituel, 3. Boucle de ceinture en fer, 4 et 9. Pointes de lance en fer, 5. Umbo de bouclier en fer, 6. Poignée en fer, 7. Fragment d'un couteau en fer, 8. Rasoir en fer, 10. Fragment de vase, 11. Cisieux en fer. 1—2 en $\frac{1}{4}$, 4 en $\frac{1}{3}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

ostrzem zaopatrzonym w żeberko środkowe, z tulejką krótką z zachowanym nitem, Wymiary: dług. 21,5 cm, szer. 2,8 cm (ryc. 343,11). Nr kat. 1951/1824.

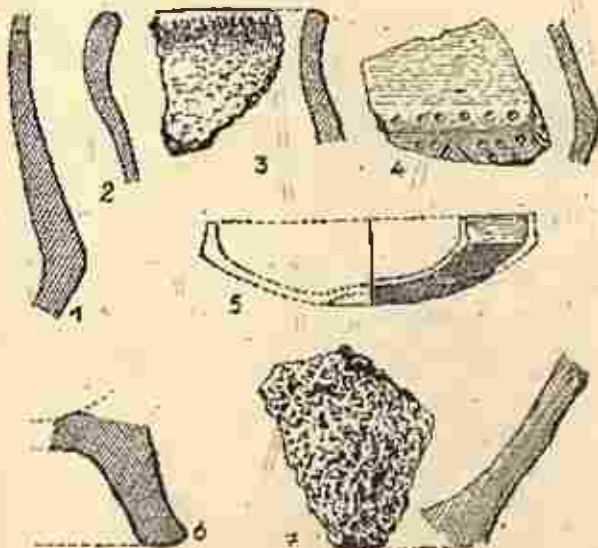
6. Żelazne nożyce sprężynujące z szerokim kabląkiem, głównie silnie wyodrębnione. Wymiary: dług. 16,2 cm (ryc. 343,10). Nr kat. 1951/1825.

7. Prosty nóż żelazny o obustronnie, silnie wyodrębnionym trzpieniem; ostrze nosi silne ślady używania. Wymiary: dług. 14,7 cm, szer. 2 cm (ryc. 343,9). Nr kat. 1951/1826.

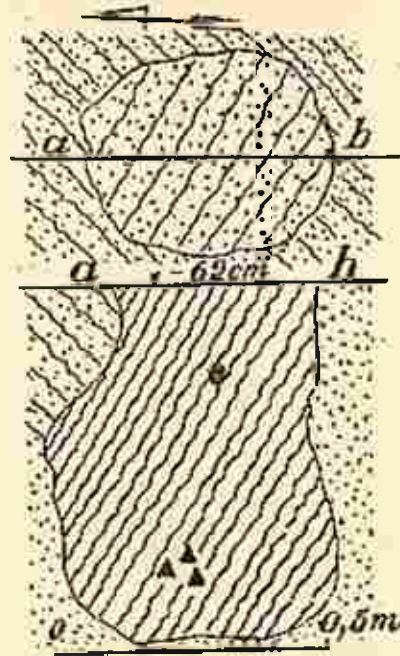
8. Dwa nity żelazne z półkulistymi główkami, jeden posiada zgięty koniec trzpienia, przy drugim

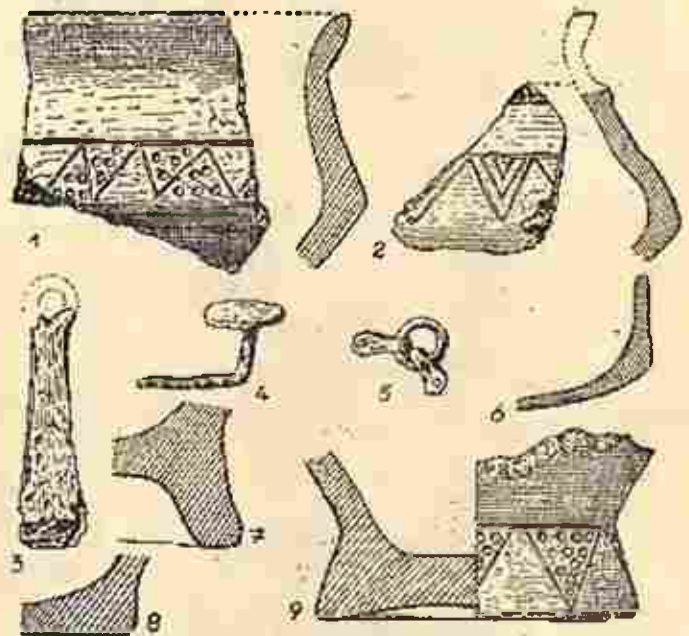
Ryc. 334. Plan i przekrój grobu 191. — Fig. 334. Plan et coupe de la tombe No 191.

Ryc. 335. Ceramika z grobu 191. 5 w $\frac{1}{4}$, reszta w $\frac{1}{2}$ w. n.
Fig. 335. Fragments de vases de la tombe No 191. 5 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Ryc. 336. Plan i przekrój grobu 192. — Fig. 336. Plan et coupe de la tombe No 192.

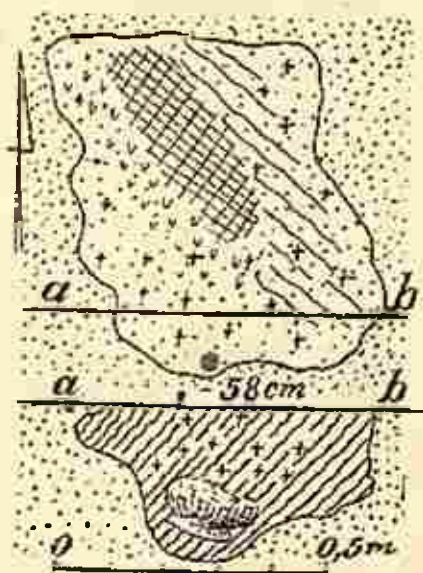

Ryc. 337. Zawartość grobu 192. 1—2, 6—9. Ułamki naczyń glin. 3. Kształeczek żel., 4. Nit żel., 5. Okucie żel. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 337. Contenu de la tombe No 192. 1—2 et 6—9. Fragments de vases, 3. Briquet en fer, 4. Rivet en fer, 5. Ferrure en fer. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

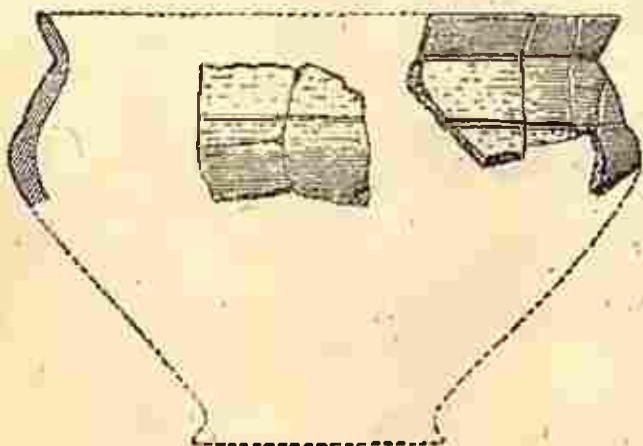
trzpienia brak. Wymiary: dług. 4,2 cm (ryc. 343,13, 14). Nr kat. 1951/1827.

9. Fragment szydła żelaznego. Wymiary: dług. zachowana 6,3 cm, szer. 0,5 cm (ryc. 343,8). Nr kat. 1951/1828.

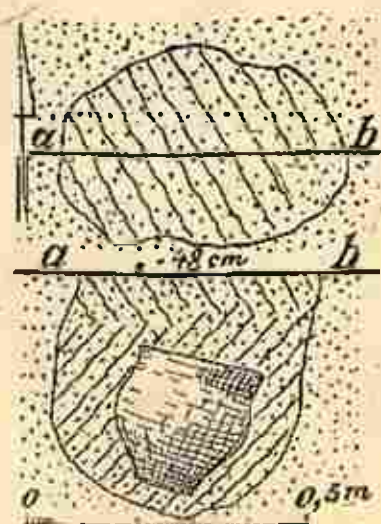
10. Półkulista sprzączka żelazna do pasa wykonana ze sztabki o romboidalnym przekroju. Wymiary: szer. 3 cm, dług. 3,7 cm (ryc. 343,12). Nr kat. 1951/

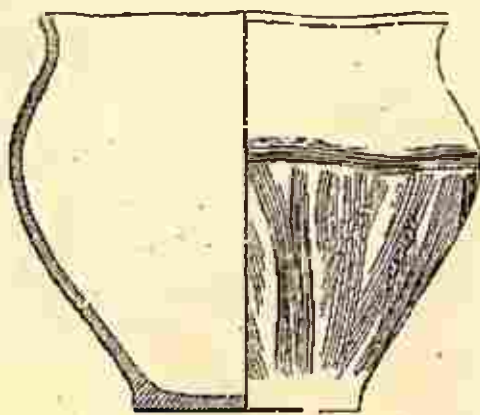
Ryc. 338. Plan i przekrój grobu 193. — Fig. 338. Plan et coupe de la tombe No 193.

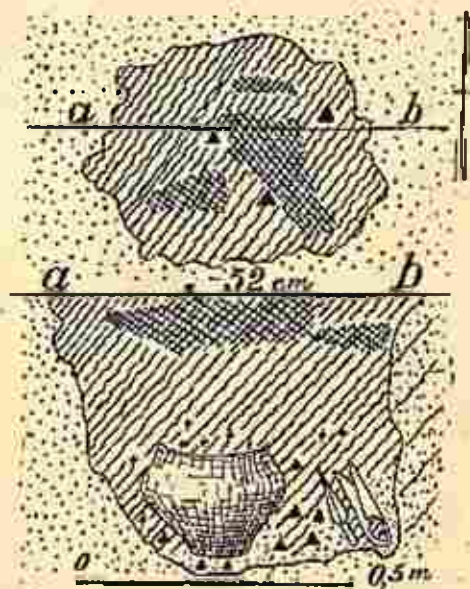
Ryc. 339. Ułamki popielnicy z grobu 193 $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 339. Fragments de l'urne cinéraire de la tombe No 193. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Ryc. 340. Plan i przekrój grobu 194. — Fig. 340. Plan et coupe de la tombe No 194.

Ryc. 341. Popielnica z grobu 194. $\frac{1}{4}$ w. n. — Fig. 341. Urne cinéraire de la tombe No 194. $\frac{1}{4}$ gr. nat.

Ryc. 342. Plan i przekrój grobu 195. — Fig. 342. Plan et coupe de la tombe No 195.

11. Krzesiwo żelazne w kształcie sztabki z końcem zwiniełym w uszko. Wymiary: dług. 10,4 cm, szer. 0,9 cm (ryc. 343,7). Nr kat. 1951/1830.

12. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1951/1831.

Grób 196 (jamowy) — ar 95.

Jama odcinała się wyraźnie od otoczenia, wymiary jej wynosiły 93×54 cm. Głębokość grobu pod powierzchnią współczesną wynosiła 62 cm. W przekroju pionowym jama posiadała kształt głębokiej niecki (54 cm). Średnica jamy przekraczała jej głębokość. Wypełnisko jamy stanowił szaro-żółty piasek przemieszany z węgielkami drzewnymi. Na głębokości 40 cm poniżej powierzchni jamy znajdowały się duże fragmenty grubociennego naczynia, na spodzie jamy występowało również skupisko skorup i spalonych kości (ryc. 344).

Inwentarz:

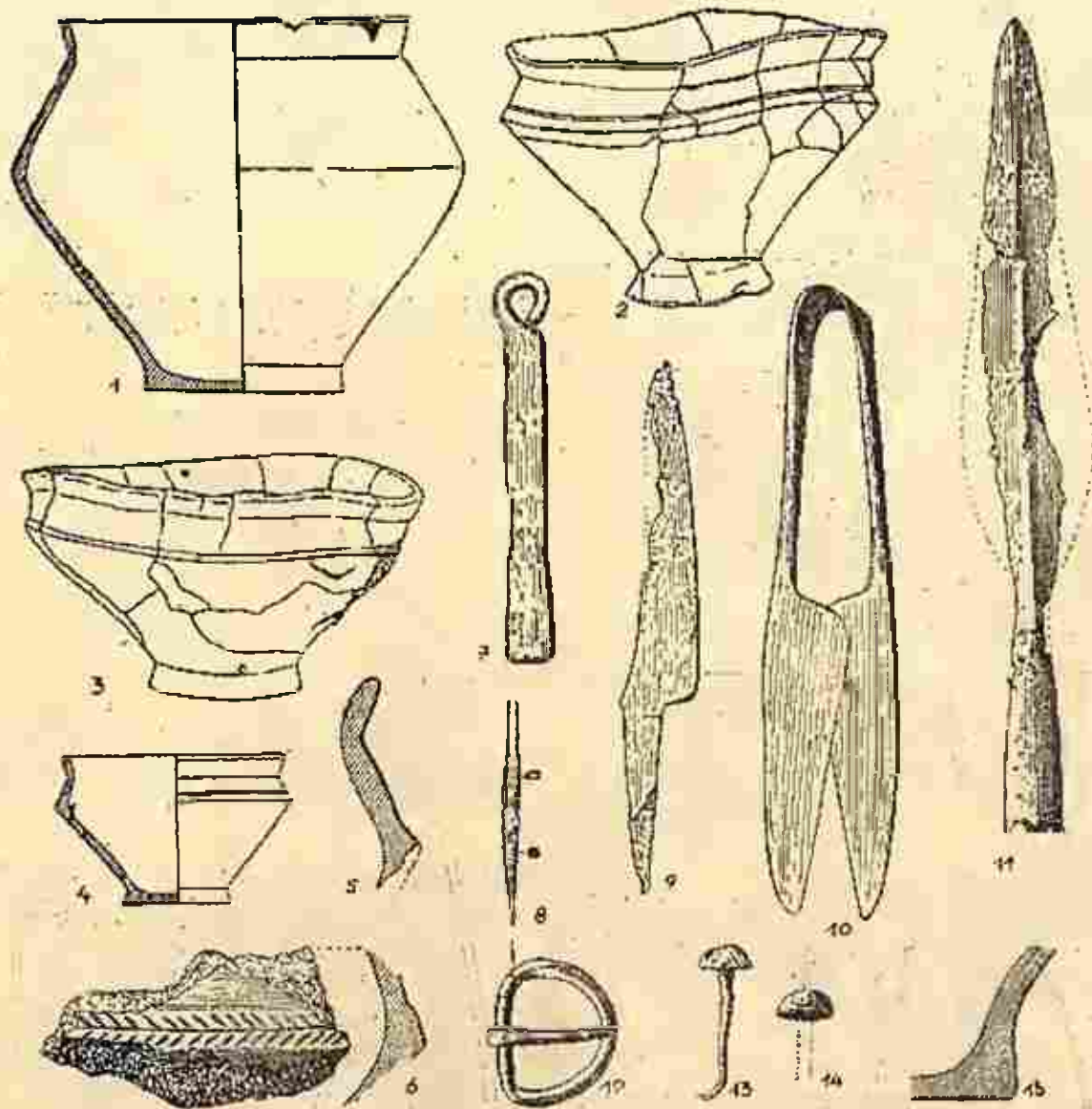
1. Fragment niskiego, szerokootworowego naczynia z prostym niewyodrębnionym brzegiem, po-

wierzchnia chropowata, z wyjątkiem brzegu i części przydennej, barwy jasno-brunatnej. Naczynie zdobione pionowymi brzdami wykonanymi narzędziem grzebykowatym oraz podobnym, poziomym pasmem umieszczonym tuż powyżej zalomu. Wymiary: śred. 29,5 cm, wys. 14,0 cm, śred. otw. 27,5 cm, dno 11,5 cm (ryc. 345,1). Nr kat. 1951/1832.

2. Ułamki kilku przepalonych naczyń m. in. grubościennego wykonanego z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku, o powierzchni chropowatej, bar-

Grób 197 (jamowy) — ar 82.

Jama grobowa o zarysie półkolistym ukazała się na głębokości 35 cm pod powierzchnią współczesną, średnica wynosiła 60 cm. W przekroju pionowym kształt jamy był w przybliżeniu lejkiowaty (ryc. 346), głębokość jej wynosiła około 48 cm. Wypełnisko stanowiła żółto-szara i brunatna ziemia przemieszana z węglakami drzewnymi. Największe skupienie spalonych kości zaobserwowano w połowie wysokości jamy. Obok

Ryc. 343. Zawartość grobu 195. 1. Popielnica, 2-6 i 15. Naczynia i ułamki naczyń glin. 7. Krzesiwo żel. 8. Szydło żel., 9. Nóż żel. 10. Nożyce żel., 11. Żel. grót oszczepu, 12. Żel. sprzączka do pasa, 13-14. Nity żel., 1-4 $\frac{1}{4}$ w. n., reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 343. Contenu de la tombe No 195. 1. Urne cinéraire, 2-6 et 15. Vases et fragments de vases. 7. Briquet en fer, 8. Alène en fer, 9. Couteau en fer, 10. Ciscaux en fer, 11. Pointe de lance en fer, 12. Boucle de ceinture en fer, 13-14. Rivets en fer, 1-4 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

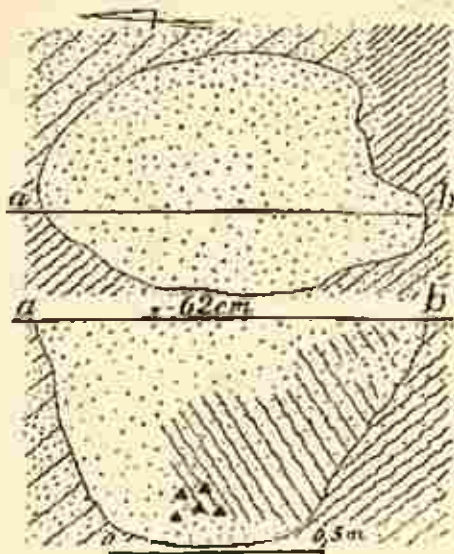
wy brunatnej, z brzegiem prostym (ryc. 345,2), ułamek naczynia zdobiony krzyżującymi się ukośnie brzdami (ryc. 345,5) oraz ułamek ostro profilowanej szarki i innych naczyń (ryc. 345,3, 4, 6). Nr kat. 1951/1833.

3. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1951/1834.

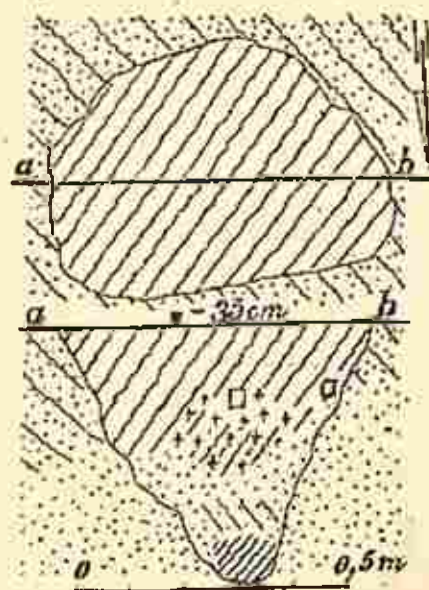
ułamków naczyń w jamie znaleziono przedmioty metalowe oraz oselkę.

Inwentarz:

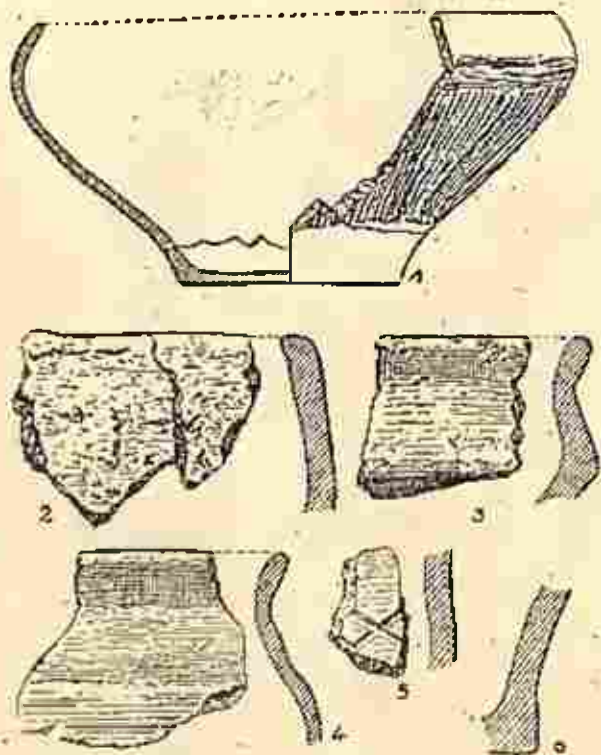
1. Ułamki kilku naczyń, w tym: a) grubościennych wykonanych z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku o powierzchni chropowatej, barwy brunatno-szarej (ryc. 347,1-3. 5) oraz b) ostro profilowanych

Ryc. 344. Plan i przekrój grobu 296. — Fig. 344. Plan et coupe de la tombe No 296.

Ryc. 345. Plan i przekrój grobu 197. — Fig. 346. Plan et coupe de la tombe No 197.

Ryc. 345. Ułamki naczyń z grobu 196. 1 w $\frac{1}{4}$, reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 345. Fragments de vases de la tombe No 196. 1 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

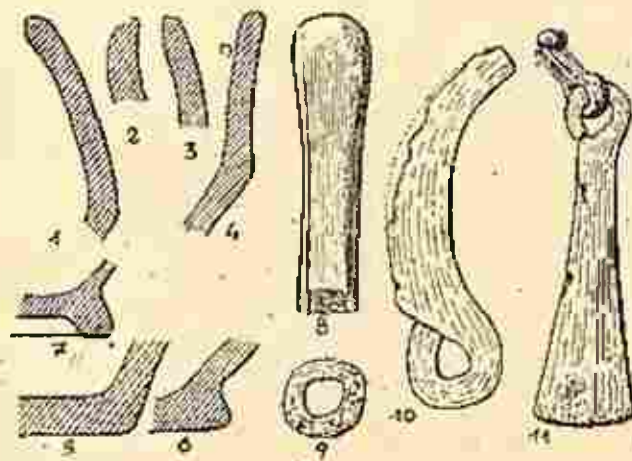
czarek na stożkowatych, wyodrębnionych podstawach (ryc. 347,4, 6, 7). Nr kat. 1951/1835.

2. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1951/1836

3. Siempikowato wygięty nożyk żelazny z końcem zwiniętym w uszko. Wymiary: dług. 9 cm (ryc. 347,10). Nr kat. 1951/1837.

4. Krzesiwo wykonane z trapezowatej sztabki żelaznej. Wymiary: dług. 8,5 cm (ryc. 347,11). Nr kat. 1951/1838.

5. Kółko żelazne silnie zniszczone przez rdzę. Wymiary: śred. ok. 8 cm (ryc. 347,9). Nr kat. 1951/1839.

Ryc. 347. Zawartość grobu 197. 1-7. Profile brzożów i den naczyń glin. 8. Osełka kam. 9. Kółko żel. 10. Nożyk żel. 11. Krzesiwo żel. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 347. Contenu de la tombe No 197. 1-7. Fragments de vases, 8. Aiguillon en pierre, 9. Anneau en fer, 10. Couteau en fer, 11. Briquet en fer. $\frac{1}{2}$ w. n.

6. Fragment oselki o czworobocznym przekroju wykonanej z drobnokrystalicznego piaskowca. Wymiary: dług. 7 cm (ryc. 350,8). Nr kat. 1951/1840.

Grob 198 (jamowy) — ar 82.

Owalny zarys jamy grobowej ukazał się na głębokości 29 cm pod powierzchnią współczesną. Na powierzchni jamy, w szaro-brązowej, piaszczystej ziemi występowały fragmenty rozbitych naczyń oraz liczne ułamki spalonych kości. Przekrój pionowy wykazał, że zachowała się tylko 20 cm głęboka, dolna część jamy.

Inwentarz:

1. Fragmenty smukłego naczynia z łagodnym załamaniem brzośca, słabo wyodrębnionym dnem i brunatną powierzchnią, z wyjątkiem wygładzonej partii przy-

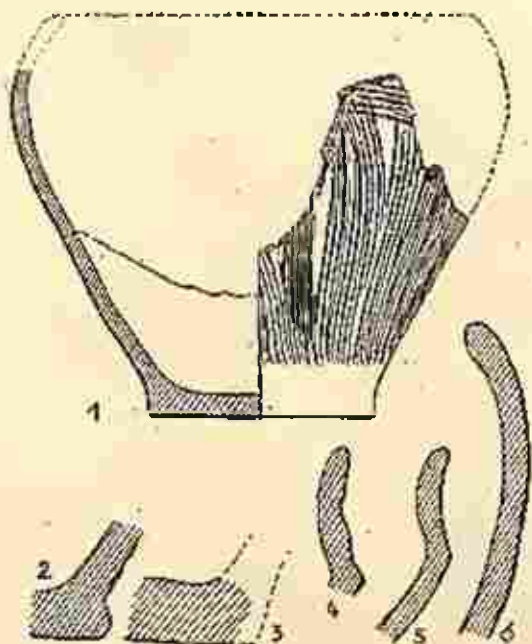
dennej, chropowatą i pokrytą pionowymi bruzdami wykonanymi grzebykiem. Wymiary: śred. ok. 25 cm, wys. ok. 23,0 cm, dno 11,0 cm (ryc. 348,1). Nr kat. 1951/1841.

2. Ułamki przepalonych naczyń; grubościennych (ryc. 348,2, 3, 6) i profilowanych czarek (ryc. 348,4 i 5). Nr kat. 1951/1842.

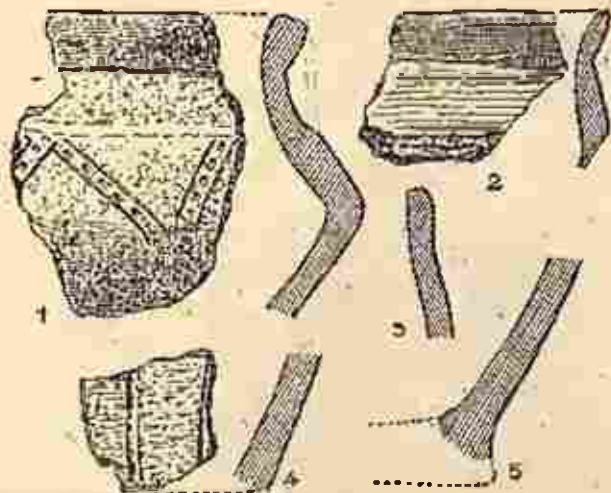
3. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1951/1843.

Grób 199 (jamowy) — ar 95.

Grób znaleziono na głębokości 54 cm pod powierzchnią współczesną; zarys jamy był nieregularny o wymiarach 61×110 cm. W przekroju pionowym zarysy były bardzo słabo uchwytnie. Wypełnisko stanowiła brunatna ziemia przemieszana z piaskiem i wę-

Ryc. 348. Ceramika z grobu 199. 1 w 1/4, reszta w 1/2 w. n. — Fig. 348. Fragments de vases de la tombe No 199. 1 en 1/4, le reste en 1/2 gr. nat.

Ryc. 349. Ułamki naczyń z grobu 199. 1/2 w. n. — Fig. 349. Fragments de vases de la tombe No 199. 1/2 gr. nat.

gietkami drzewnymi. W jamie znaleziono nieliczne ułamki naczyń i spalone kości.

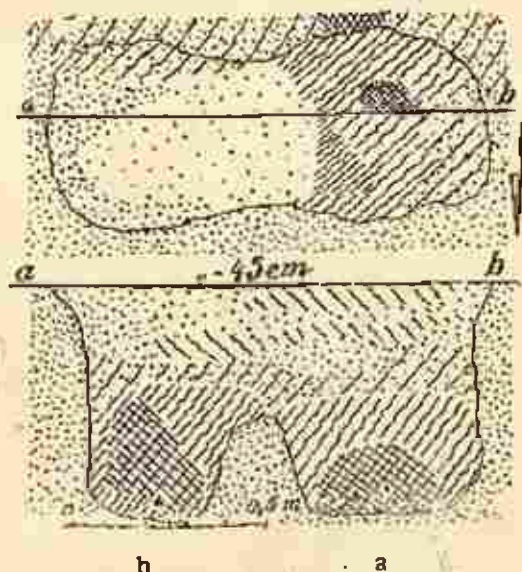
Inwentarz:

1. Kilka ułamków przepalonych naczyń: a) grubościennych (ryc. 349,3, 4 5) w dwóch wypadkach zdobionych pionowymi, rzadko rozmieszczonymi bruzdami (ryc. 349,4) oraz b) ostro profilowanych czarek (ryc. 349,2) i naczynia zdobionego pasmem zygzakowatym z dwóch równoległych linii wypełnionym nakłuciami (ryc. 349,1). Nr kat. 1951/1844.

2. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1951/1845.

Grób 200 (podwójny: a—b, jamowy) — ar 82.

Na głębokości 45 cm pod powierzchnią współczesną ukazał się zarys dwóch kolistych, łączących się z sobą jam, o średnicy mniej więcej jednakowej (około 45 cm). Na powierzchni występowały ułamki naczyń i węgielki drzewne. W przekroju pionowym ukazały się dwie jamy jednakowej głębokości około 60 cm (ryc. 350). Jama a (zachodnia) miała kształt workowaty i wypełniona była brunatną ziemią i piaskiem. Na dnie jamy spoczywało skupienie kości i skorup w warstwie intensywnie czarnej spalenizny. Jama b (wschodnia) posiadała również worko-

Ryc. 350. Plan i przekrój grobu 200a—b — Fig. 350. Plan et coupe de la tombe No 200a—b.

waty kształt, lecz jej średnica była mniejsza od jamy a. Na wypełnisko składał się szaro-żółty piasek, przepalona ziemia oraz spalenizna. W jamie b znaleziono liczne ułamki naczyń, kości, przedmioty metalowe. Ponieważ ułamki kilku naczyń spotykano kilkakrotnie w jednej i drugiej jamie, nie pozwoliło to na pewne określenie całkowitego inwentarza każdego grobu.

Inwentarz z grobu 200 a:

1. Ułamek grubościennego naczynia jajowatego kształtu; powierzchnia brzuśca chropowata, brzeg wygładzony, barwa brunatna (ryc. 351,1); ułamek grubościennego naczynia zdobionego narzędziem

grzebykowanym; fragment naczynia zdobionego ornamentem paznokciowym (fragmenty tego naczynia znaleziono również w jamie b). Nr kat. 1951/1846.

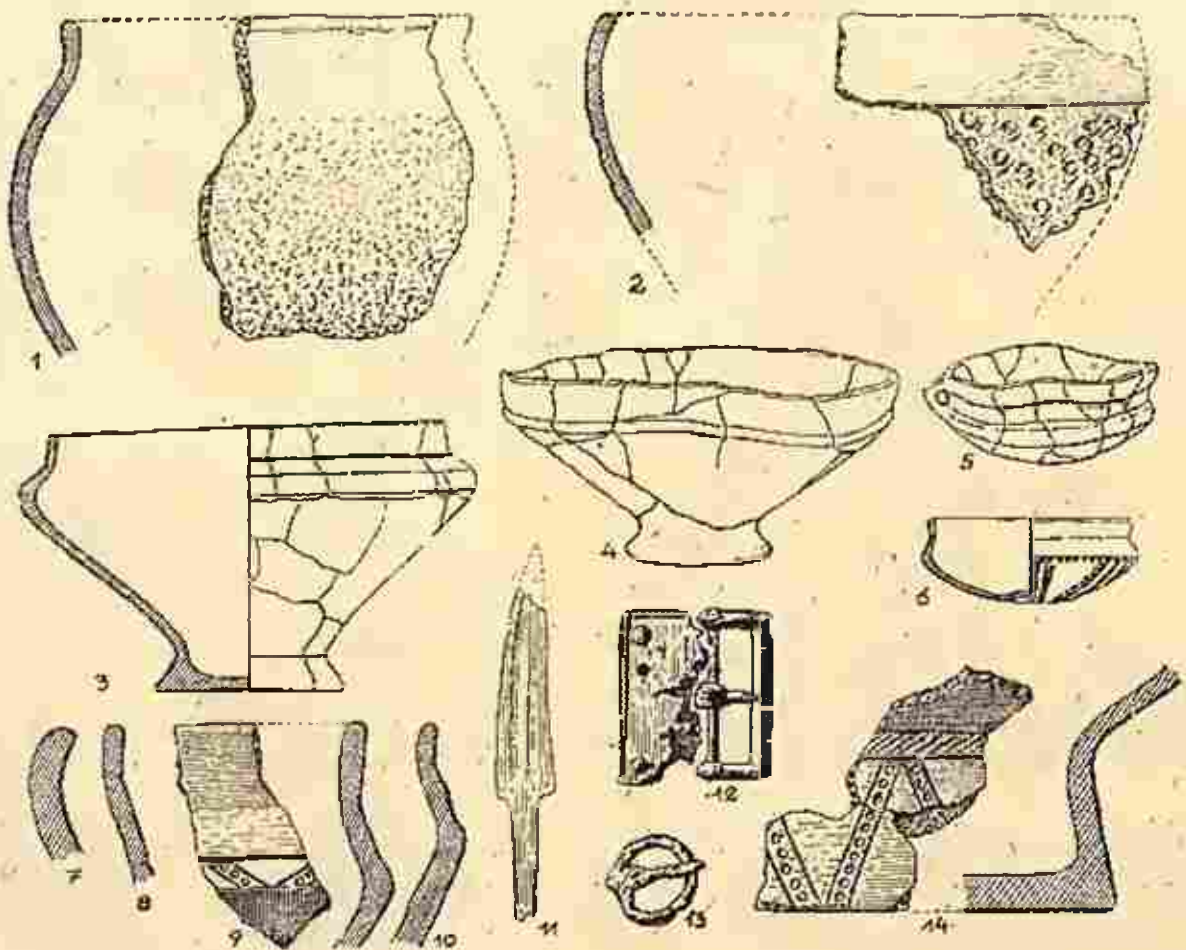
2. Ostro profilowana czarka z cylindrycznym brzegiem i stożkową podstawą. Wymiary: śred. 19,5 cm, wys. 8,6 cm, dno 7,2 cm (ryc. 352,4). Nr kat. 1951/1843.

3. Czarka z półkulistym brzuścem i wgniecionym do środka dnem, zdobiona pionowymi żłobkami i pasmami dolków. Wymiary: śred. 10,4 cm, wys. 3,8 cm, śred. otw. 10,0 cm, dno 2,8 cm (ryc. 351,6). Nr kat. 1951/1846.

bionych (ryc. 351,9) oraz fragmenty naczynia na puście, wyodrębnionej, zdobionej podstawie (ryc. 351,14) Nr kat. 1951/1846.

3. Ostro profilowana czarka z cylindryczną, niską szyjką i stożkowato wyodrębnioną podstawą, powierzchnia gładzona, szaro-brunatna. Wymiary: śred. 23 cm, wys. 11 cm, śred. otw. 19 cm, dno 9,5 cm (ryc. 351,3). Nr kat. 1951/1842.

4. Mała, profilowana czarka z półkulistym brzuścem i uchem umieszczonym pod krawędzią, powierzchnia gładka, barwa popielato-szara. Wymiary: śred. ok. 10 cm (ryc. 351,5). Nr kat. 1951/1845.

Ryc. 351. Zawartość grobu 200. 1—10 i 14. Naczynia i ułamki naczyń glin. 11. Nóż żel. 12—13. Sprzączki żel. 1—6 w $\frac{1}{4}$, reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 351. Contenu de la tombe No 200. 1—1 et 14. Vases et fragments de vases, 11. Couteau en fer, 12—13 Boucles de ceinture en fer. 1 i 6 w $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

4. Przepalone ułamki naczyń grubościennych. Nr kat. 1951/1846.

5. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1951/1847.

Inwentarz z grobu 200 b:

1. Ułamki naczyń grubościennych wykonanych z gliny z domieszką gruboziarnistą, m. in. fragment dużego szerokootworowego naczynia zdobionego ornamentem paznokciowym (ryc. 351,2), fragment zdobiony narzędziem grzebykowanym, ułamki innych naczyń grubościennych (ryc. 351,7).

2. Ułamki naczyń cienkościennych, w tym: a) ostro profilowanych czarek (ryc. 351,8, 9, 10), niekiedy zdo-

5. Nożyk żelazny z prostym, dwustronnie wyodrębnionym trzpieniem. Wymiary: dług. 9,5 cm (ryc. 351,11). Nr kat. 1951/1848.

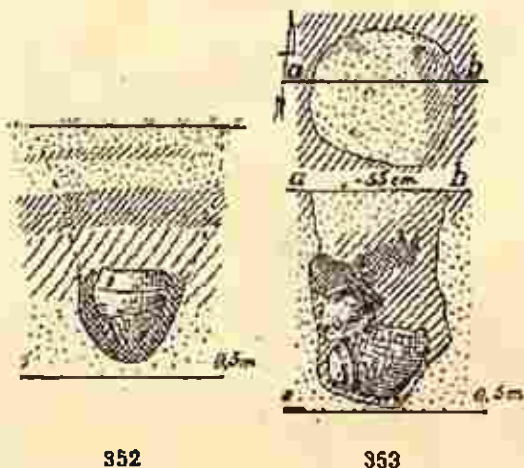
6. Prostokątna sprzączka żelazna wykonana z sztabki o trójkątnym przekroju, z kołcem osadzonym na osi, zaopatrzona w okucie pasa złączone dwoma nitami i zdobione ukośnym karbowaniem na krawędziach. Wymiary: dług. 4,2 cm, szer. 3,6 cm (ryc. 351,12). Nr kat. 1951/1849.

7. Mała, kolista sprzączka żelazna. Wymiary: śred. 2,3 cm (ryc. 351,13). Nr kat. 1951/1850.

8. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1951/1847.

Grób 201 (popielnicowy, obsypany stosem) — ar 105.

Popielnica znajdowała się 37 cm pod współczesną powierzchnią ziemi. Śladów jamy ponad popielnicą nie zaobserwowano. W przekroju pionowym udało się wyróżnić niewielką jamę o zaokrąglonym dnie, jama wypełniona była spalenizną przemieszaną ze skrupami i kośćmi rozrzuconymi wokół popielnicy. Popielnica, wypełniona spalonymi kośćmi spoczywała kilka centymetrów powyżej dna jamy (ryc. 352).

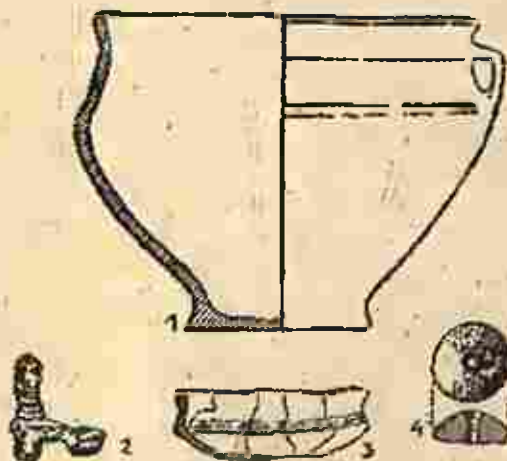
352

353

Ryc. 352. Profil jamy grobowej 201. Ryc. 353. Plan i przekrój grobu 202. — Fig. 352. Coupe de la tombe No 201. Fig. 353. Plan et coupe de la tombe No 202.

Inwentarz:

1. Szerokootworowe naczynie (popielnica) o łagodnym załamie brzuśca, z podstawą stożkowato wydłużoną i poniżej brzegu umieszczonym kolankowato zgiętym uchem. Powierzchnia naczynia gładka, barwy czarnej. Wymiary: śred. 20,5 cm, wys. 15,5 cm, śred. otw. 19,2 cm, dno 8,8 cm (ryc. 354,1). Nr kat. 1951/1851.

Ryc. 354. Zawartość grobu 201. 1) Popielnica glin., 2) Fragment zapinki z żel. kablakiem i brąz. sprężyną, 3) Czarka glin., 4) Krążek z kości. 1 i 3 w $\frac{1}{4}$, 2 w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 354. Contenu de la tombe No 201. 1. Urne cinéraire, 2. Fragment d'une fibule en fer avec ressort en bronze, 3. Vase rituel en argile, 4. Disque en os. 1 et 3 — 4 en $\frac{1}{4}$, 2 en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

2. Mała czarka z półkulistym brzuścem i lekko wgniecionym do wnętrza dnem, zdobiona ukośnymi nacięciami umieszczonymi poniżej krawędzi. Wymiary: śred. 9,6 cm, wys. 4 cm (ryc. 354,3). Nr kat. 1951/1852.

3. Ułamki silnie zniszczonych przedmiotów żelaznych. Nr kat. 1951/1853.

4. Fragment zapinki z kablakiem żelaznym i brązową sprężynką (ryc. 354,2). Nr kat. 1951/1854.

5. Krążek z kości z przewierconym otworem. Wymiary: śred. 1,9 cm, wys. 0,8 cm, śred. otw. 0,5 cm (ryc. 354,4). Nr kat. 1951/1855.

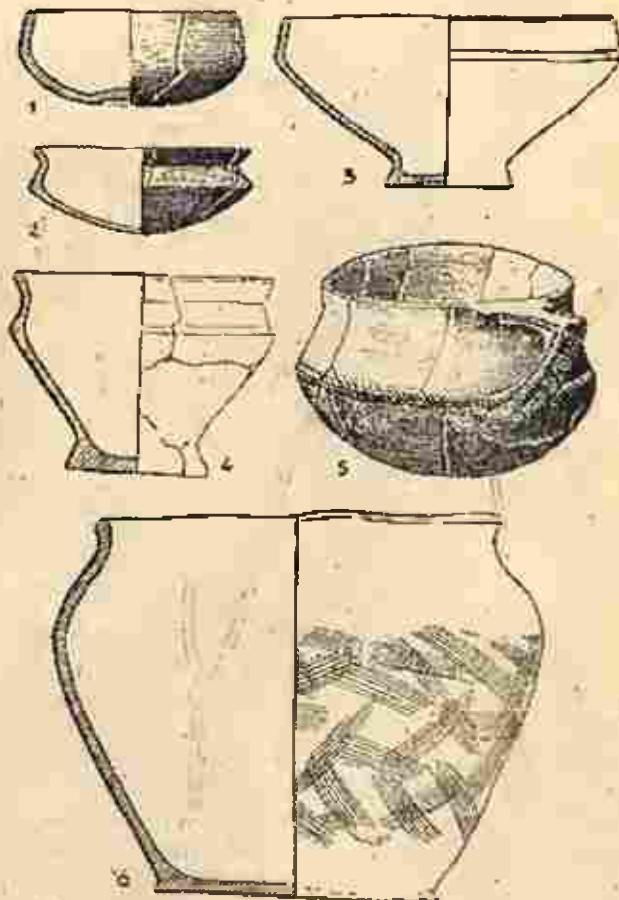
6. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1951/1856.

Grób 202 (popielnicowy obrzucony stosem) — ar 95.

Okolo 50 cm poniżej powierzchni współczesnej odkryto jamę o kolistym zarysie. W górnej części jamy mieściła się warstwa piasku. Średnica jamy wynosiła 30 cm. Przekrój pionowy umożliwił zaobserwowanie jej kształtu, był on workowaty (ryc. 353). Głębokość jamy wynosiła okolo 54 cm. Spoczywała w niej ukośnie ustawiona popielnica, a przy jej północnej stronie znajdowały się mniejsze naczynia. Popielnica obsypana była ciemno-brunatną ziemią przemieszaną z węgielkami i kośćmi.

Inwentarz:

Szerokootworowe naczynie (popielnica) z zaokrąglonym załamem brzuśca umieszczonym powyżej $\frac{1}{2}$

Ryc. 355. Ceramika z grobu 202. $\frac{1}{4}$ w. n. — Fig. 355. Vases en argile de la tombe No 202. $\frac{1}{4}$ gr. nat.

wysokości. Brzeg krótki i słabo wychylony, podstawa wyodrębniona. Powierzchnia szorstka, barwy brązowo-szarej. Brzusiec pokrywany nieregularnie krzyżujące się, ukośne pasma wykonane narzędziem grzebykowatym. Wymiary: śred. 26,5 cm, wys. 19,8 cm, śred. otw. 20,2 cm, dno 14,2 cm (ryc. 355,0). Nr kat. 1951/1857.

2. Ostro profilowana czarka na stożkowatej podstawie z niewyodrębnionym brzegiem, nachylonym do środka, powierzchnia gładzona, barwy brązowo-szarej. Wymiary: śred. 17,5 cm, wys. 8,6 cm, śred. otw. 16,5 cm, dno 6,5 cm (ryc. 355,3). Nr kat. 1951/1858.

3. Ostro profilowana czarka ze stożkową podstawką, powierzchnia gładzona, barwy brązowej. Wymiary: śred. 13 cm, wys. 10 cm, śred. otw. 13 cm, dno 7,2 cm, (ryc. 355,4). Nr kat. 1951/1859.

4. Kubek z półkulistym brzuścem, zaopatrzone w kolankowate ucho, szyjka przewężona, powierzchnia gładka, barwy szaro-brązowej. Nasada szyjki i krawędzie ucha zdobione ornamentem jodełkowym, grzbiet ucha zdobiony dolkami ujętymi w bruzdy równoległe, brzusiec pięcioma pionowymi żłobkami. Wymiary: śred. 13 cm, wys. 9,2 cm, śred. otw. 12,5 cm, dno 4 cm (ryc. 355,5). Nr kat. 1951/1860.

5. Czarka z wgniecionym do środka dnem oraz z prostym pochyłonym nieco do wnętrza brzegiem. Wymiary: śred. 10,2 cm, wys. 4,8 cm, śred. otw. 10,4 cm, dno 3,5 cm (ryc. 355,1). Nr kat. 1951/1861.

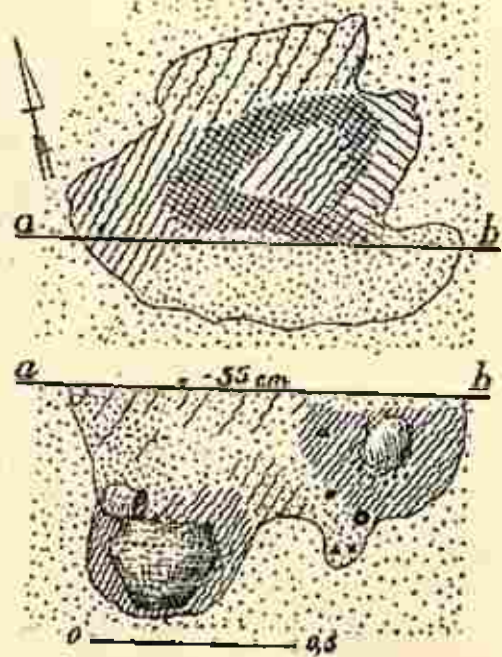
6. Płytko, ostro profilowana czarka o gładzonej powierzchni, barwy brązowo-szarej. Wymiary: śred. 11 cm, wys. 4,5 cm, (ryc. 355,2). Nr. kat. 1951/1862.

7. Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1951/1863.

Grób 203 (podwójny popielnicowy i jamowy) — ar 105.

Na głębokości 55 cm pod powierzchnią współczesną ukazała się jama o nieregularnych zarysach. Rozmiary jamy w rzucie poziomym wynoszą 75×100 cm. W przekroju pionowym udało się uchwycić zarysy dwóch jam nie posiadających regularnych kształtów. Głębokość zachodniej jamy, zawierającej popielnicę, wynosiła 58 cm, wschodniej zaś około 45 cm. Jama a (zachodnia) wypełniona była w dolnej części ciemno-brązową ziemią, w górnej zaś piaskiem przemieszany z ziemią popielatą i węgielkami. W dolnej części grobu stała popielnica obrzucona spalenizną, kośćmi i węgielkami (ryc. 356). Ponad popielnicą spoczywały mniejsze naczynia: ostro profilowana czarka, miniaturowe naczynie zdobione meandrem, czarka półkulista i profilowane naczynie zdobione pionowymi bruzdami. Wśród naczyń i ułamków spoczywających nad popielnicą znaleziono naczynie „jeżowate“. Popielnica wypełniona była kośćmi, wśród których znaleziono dwa płaskie, dwustożkowe przęśliki, okucia zamka szkatułki, inne okucia żelazne, zapinki, szpilę kościaną, sprzączkę do pasa i nożyk żelazny. Poza tym wśród kości znaleziono stopione paciorki szklane i kości ptaka.

Jama b (wschodnia) wypełniona była ciemno-brązową ziemią zmieszana z margle. Na głębokości 27 cm znajdowało się w jamie skupisko ułamków naczyń, a nad nimi skupisko kości; poniżej spoczywał dwustożkowy przęślik gliniany oraz igła brązowa.

Ryc. 356. Plan i przekrój grobu 203. — Fig. 356. Plan et coupe de la tombe No 203.

Inwentarz z jamy a: 1. Naczynie szerokootworowe z baniastym brzuścem (popielnica), z przewężoną szyjką i wychylonym na zewnątrz brzegiem, o powierzchni szaro-brązowej, chropowatej; w miejscu największej średnicy ornament w postaci pasma dolków. Wymiary: śred. 26,6 cm., wys. 19,2 cm., śred. otw. 22,6 cm., dno 13,4 cm. (ryc. 357,1). Nr. kat. 1951/1864.

1a Spalone kości ludzkie. Nr. kat. 1951/1864a.

2. Naczynie jeżowate z kulistym brzuścem, wyodrębnioną stożkowato podstawą i wywiniętym na zewnątrz brzegiem, barwy brązowej. Wymiary: śred. 13,6 cm., wys. 13,2 cm., śred. otw. 9,1 cm., dno 6,4 cm. (ryc. 357,5). Nr. kat. 1951/1865.

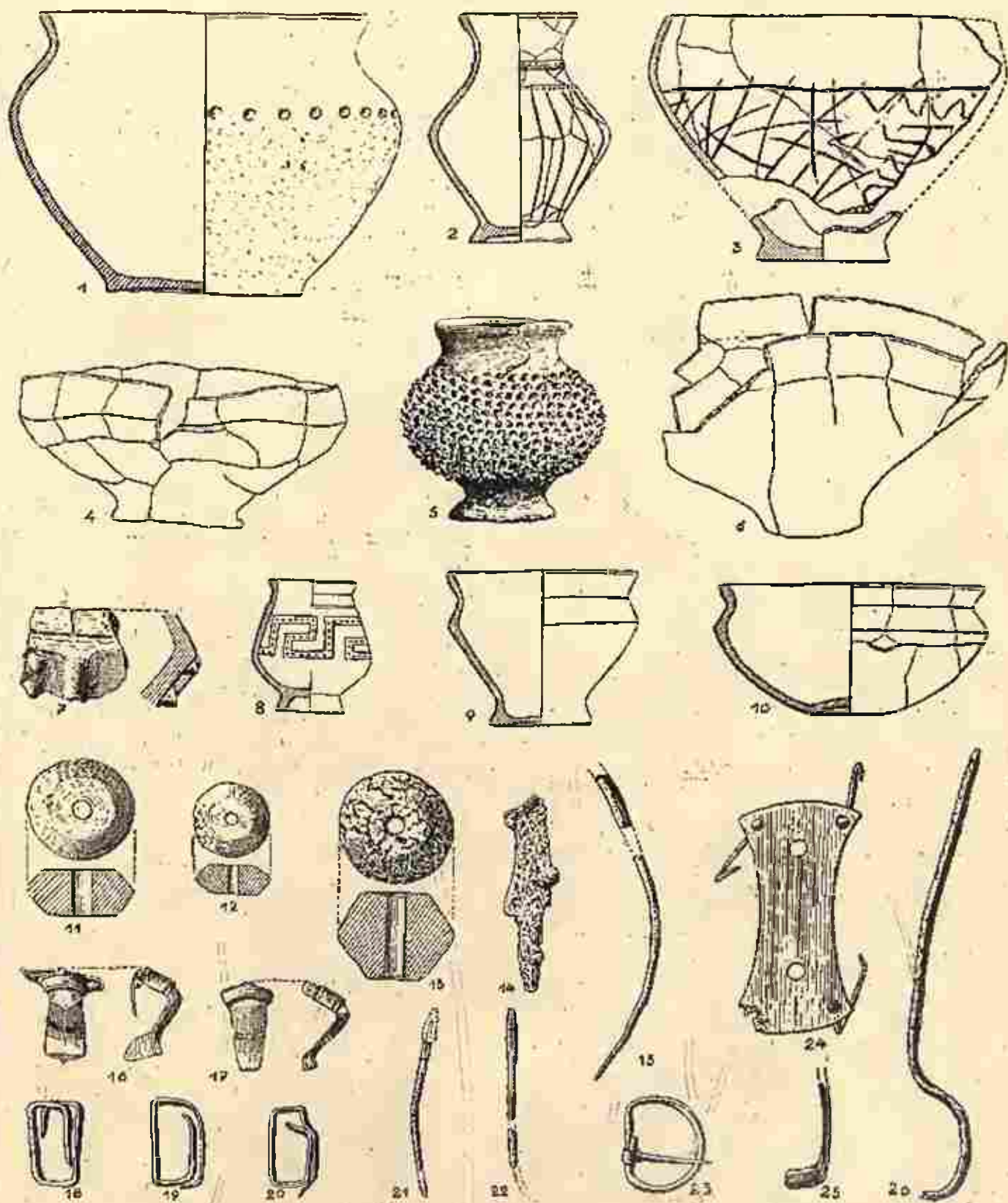
3. Czarka z półkulistym brzuścem i dnem wgniecionym do środka z brzegiem wychylonym na zewnątrz, przepalona. Wymiary: śred. 18,5 cm., wys. 9 cm., śred. otw. 18 cm., dno 5 cm. (ryc. 357,10). Nr. kat. 1951/1867.

4. Głęboka, ostro profilowana czarka na stożkowato wyodrębnionej podstawie, o powierzchni gładkiej, barwy szaro-brązowej. Wymiary: śred. otw. 12,9 cm., wys. 10,4 cm., dno 6,8 cm. (ryc. 357,9). Nr. kat. 1951/1869.

5. Pucharek gliniany z baniastym brzuścem wsparty na pustej nóżce, z brzegiem lekko wychylonym na zewnątrz. Górna część brzuśca zdobiona meandrem. Wymiary: śred. 8 cm., wys. 9 cm., śred. otw. 5,8 cm., dno 4,5 cm. (ryc. 357,8). Nr. kat. 1951/1870.

6. Fragmenty profilowanego pucharka na stożkowatej podstawie, zdobionego pionowymi żłobkami i poziomym pasmem dolków. Wymiary: wysokość 15,6 cm., dno 6,8 cm. (ryc. 357,2). Nr. kat. 1951/1872.

7. Żelazne okucie zamka szkatułki drewnianej

Ryc. 357. Zawartość grobu 203. 1—10. Naczynia i ułamki naczyń glin., 11—13. Przędziki glin., 14. Nóż żel., 15—20. Okucie żel., 21. Igła żel., 22. Igła brąz., 23. Sprzączka żel. 24. Okucie zamka, 25. Sprężyna żel., 26. Klucz żel., 1—6 i 8—10 w $\frac{1}{4}$ w. n., reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 357. Contenu de la tombe No 203. 1—10. Vases et fragments de vases, 11—13. Fusaioles en argile, 14. Couteau en fer, 15. Épingle en os, 16—17. Fibules en fer, 18—20. Ferrures en fer, 21. Aiguille en fer, 22. Aiguille en bronze, 23. Boucle de ceinture en fer, 24 Ferrure d'une serrure en fer, 25. Ressort en fer, 26. Clef en fer. 1—6 et 8—10 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

z łukowato wciętymi dłuższymi bokami i zaokrąglonymi krótszymi. Wymiary: dług. 8,5 cm., szer. 5 i 2,5 cm. (ryc. 357,24). [Nr. kat. 1951/1874.

8. Klucz żelazny wykonany ze sztabki o prostokątnym przekroju. Wymiary: dług. 17,5 cm. (ryc. 357,26). Nr. kat. 1951/1875.

9. Fragment żelaznej sprężyny do zamka. Wymiary: dług. zachowana 5 cm. (ryc. 357,25). Nr. kat. 1951/1876.

10. Dwie żelazne zapinki z esowatym kabłąkiem na główce; sprężyna z górną cięciwą zawieszona na haczyku. Zardzewiałe, przy jednej brak sprężyny i szpili. Wymiary: dług. 3,2 cm, wys. 1,5 cm, (ryc. 357,16 i 17). Nr. kat. 1951/1878.

11. Żelazna sprzączka półkolista z kolcem. Wymiary: dług. 3,5 cm., wys. 2,7 cm., (ryc. 357,23). Nr. kat. 1951/1878.

12. Trzy żelazne okucia z taśmy zgiętej w kształt prostokąta, silnie zardzewiałe. Wymiary: dług. ok. 3 cm. szer. ok. 1,5 cm. (ryc. 357,18—20). Nr. kat. 1951/1879.

13. Nóż żelazny z trzpieniem wyodrębnionym silnie od strony ostrza i zaopatrzonym w taśmowate okucie. Wymiary: dług. 10,8 cm. (ryc. 357,14). Nr. kat. 1951/1880.

14. Ułamki przedmiotów żelaznych, Nr. kat. 1951/1881.

15. Fragment igły żelaznej. Wymiary: ok. 7,6 cm. (ryc. 357,21). Nr. kat. 1951/1883.

16. Fragment szpili kościanej. Wymiary: dług. 7,5 cm., (ryc. 357,15). Nr. kat. 1951/1884.

17. Dwa dwustożkowate, niskie przęśliki gliniane. Wymiary: 1. śred. 3,5 cm, wys. 1,6 cm, (ryc. 357,11), 2. śred. 2,5 cm., wys. 1,1 cm. (ryc. 357,12). Nr. kat. 1951/1885.

18. Stopione paciorki szklane barwy niebieskawej. Nr. kat. 1951/1886.

19. Spalone kości ptaka. Nr. kat. 1951/1887.

Inwentarz jamy b: I. Fragmenty szerokootworowego, dwustożkowego naczynia grubościennego, zdobionego nieregularnie rozrzuconymi bruzdami, o powierzchni barwy żółtej. (ryc. 357,3). Nr. kat. 1951/1873.

2. Ostro profilowana czarka ze stożkową podstawą, zniekształcona w ogniu i zrekonstruowana. Wymiary: średn. 21,8 cm., wys. 9,6 cm., dno 8,9 cm. (ryc. 357,4). Nr. kat. 1951/1880.

3. Fragment ostro profilowanej czarki na podstawie o małej średnicy, przepalony i zdeformowany w ogniu. Wymiary: śred. 18 cm., wys. zach. 17 cm., dno 7 cm. (ryc. 357,6). Nr. kat. 1951/1868.

4. Czarka z półkulistym brzuścem zdobiona na zalomie brzuśca ukośnymi kreskami. Powierzchnia szorstka, barwy jasno-brunatnej. Wymiary: śred. otw. 9,6 cm., wys. 3,4 cm., dno 4,8 cm. Nr. kat. 1951/1871.

5. Fragment igły brązowej. Wymiary: dług. 5 cm., (ryc. 357,22). Nr. kat. 1951/1882.

6. Dwustożkowaty przęślik gliniany, przepalony

w ogniu. (ryc. 357,13). Wymiary: śred. 4,1 cm., wys. 2,8 cm., Nr. kat. 1951/1885.

7. Spalone kości ludzkie. Nr. kat. 1951/1888.

Grób 204 (jamowy) — ar 95.

Na głębokości 55 cm. pod powierzchnią współczesną, w zniszczonej części ementarzyska, zaznaczyła się kolista jama grobu. W przekroju pionowym ukazała się jama o głębokości 20 cm, wypełniona żółtym piaskiem.

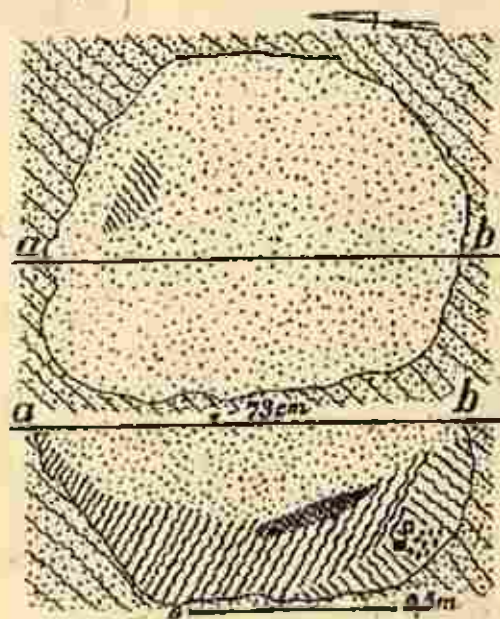
Inwentarz: 1. Na dnie jamy znaleziono kilka drobnych ułamków kości i kilka mało charakterystycznych ułamków naczyń.

Grób 205 (jamowy) — ar 96.

Na głębokości 73 cm. pod powierzchnią współczesną zarysowała się półkolista w przybliżeniu jama o średnicy 92 cm. Na powierzchni znaleziono fragmenty dużego, grubościennego naczynia oraz fragmenty metalowych przedmiotów. Na podstawie przekroju pionowego stwierdzono, że jama miała kształt nieckowaty (ryc. 358), o największej głębokości 46 cm. i była wypełniona w górnej części piaskiem, w dolnej brunatną, przepaloną ziemią. Na głębokości około 31 cm. znaleziono w niej skupienie kości i ułamków naczyń.

Inwentarz:

1. Ułamki dużego naczynia grubościennego o gładkiej części przydennej i obrzuconej gliną części brzuścowej, barwy brunatnej (ryc. 359,1), ułamki szeroko-otworowego (ryc. 359,6), dwustożkowego naczynia o powierzchni obrzuconej gliną (ryc. 359,5) i ułamki profilowanych naczyń cienkościennych (ryc. 359, 7, 8, 13), w tym także ostro profilowanych czarek (ryc. 359,10). Nr. kat. 1951/1089.

Ryc. 358. Plan i przekrój grobu 205. — Fig. 358. Plan et coupe de la tombe No 205.

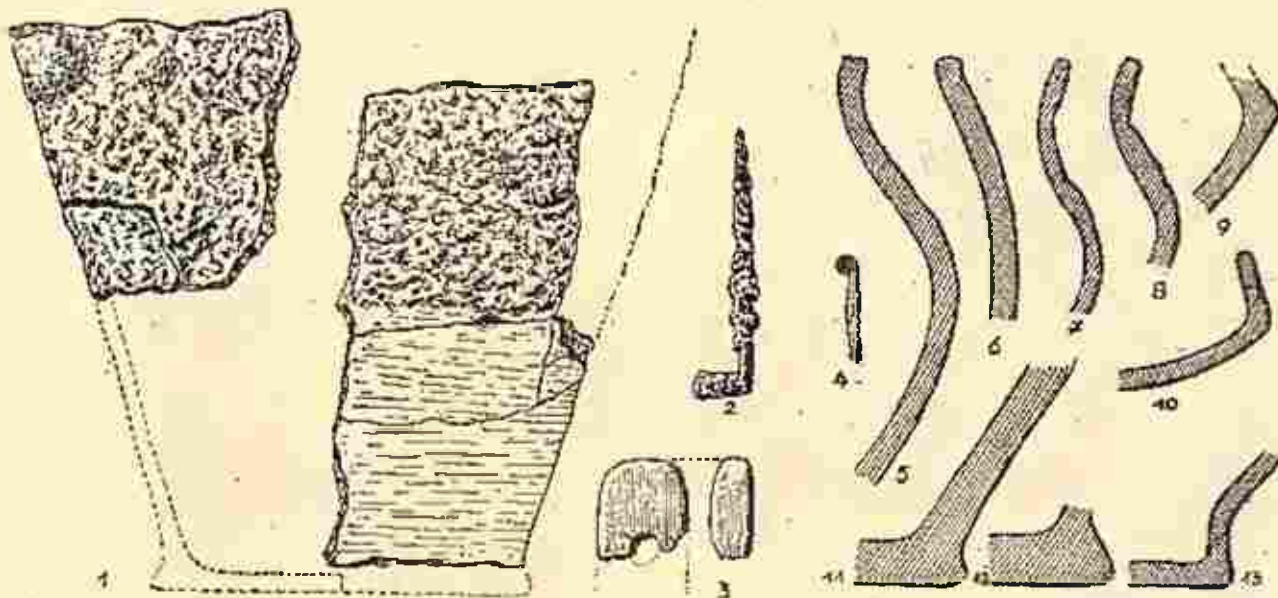
2. Fragment sprężynki i kolca od zapinki brązowej. (ryc. 359,4). Nr. kat. 1951/1890.

3. Żelazna sprężyna do zamka szkatułki drewnianej. Wymiary: dług. 6,5 cm., (ryc. 359,2). Nr. kat. 1951/1891.

4. Fragment oselki z piaskowca z ciworem. Wymiary: dług. 2,6 cm., szer. 2,1 cm., (ryc. 359,3). Nr. kat. 1951/1892.

5. Spalone kości ludzkie i węgielki drzewne. Nr. kat. 1951/1893.

kroju pionowym wystąpiła popielnica z wierzchu przysypana szczątkami stosu. Wokół popielnicy nie zaobserwowano wyraźnych śladów jamy. Ponad popielnicą spoczywały fragmenty spalonego naczynia i zapinka z grzebykiem. Wewnątrz popielnicy znaleziono kości a na głębokości 5 cm. grot strzały, dwustozłkwaty przęślik oraz okucie zamka szkatułki. Około 20 cm. poniżej dna popielnicy natrafiono na drugą popielnicę przesuniętą w stosunku do wyżej zalegającej około 12 cm. w kierunku płd-wsch. Ślady

Ryc. 359. Zawartość grobu 205. 1 i 5—13. Ułamki naczyń glin., 2. Żel. sprężyna do zamka, 3. Fragment oselki, 4. Fragment sprężynki zapinki brąz. 1 w $\frac{1}{4}$, reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 359. Contenu de la tombe No 205. 1 et 5—13. Fragments de vases, 2. Ressort en fer, 3. Fragment d'un aiguiloir en pierre, 4. Fragment d'une fibule en bronze, 1 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Grób 206 (jamowy-zniszczony). — ar 95.

Na głębokości 70 cm. pod powierzchnią współczesną wystąpiła nieregularnych kształtów jama wypełniona brunatną ziemią. W przekroju pionowym jama także nie posiadała regularnych kształtów i była bardzo słabo widoczna. Głębokość jamy wynosiła około 32 cm. Wypełnisko jamy stanowiła popielata i brązowa, piaszczysta ziemia. (ryc. 360). Na głębokości 18 cm. znaleziono fragment przedmiotu żelaznego a na spodzie jamy skupisko ułamków naczyń i kości.

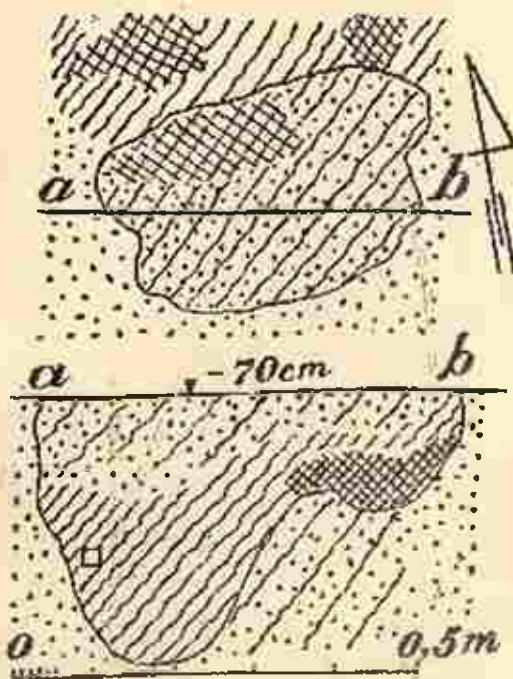
Inwentarz:

1. Kilkanaście fragmentów grubościennych naczyń m. in. zdobionego krzyżującymi się bruzdami (ryc. 361,1) oraz drobne ułamki naczyń cienkościennych. (ryc. 361,2). Nr. kat. 1951/1894.

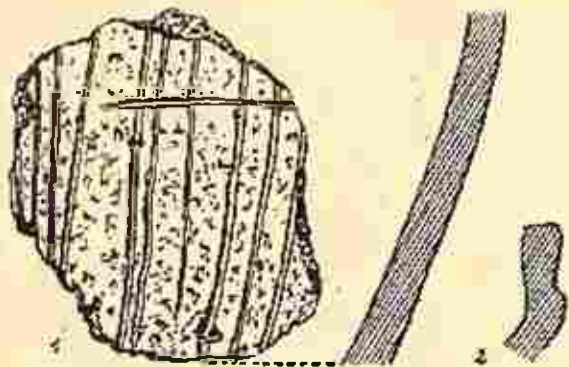
2. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr. kat. 1951/1895.

Grób 207 (popielnicowy potrójny) — ar 106.

Na głębokości 70 cm. pod współczesną powierzchnią odkryto jamę kolistą wypełnioną przepaloną brunatną ziemią. Średnica jamy wynosiła 43 cm. W prz-

Ryc. 360. Plan i przekrój grobu 206. — Fig. 360. Plan et coupe de la tombe No 206.

Ryc. 361. Ułamki naczyń glin. z grobu 206. $\frac{1}{2}$ w. n. —
— Fig. 361. Fragments de vases de la tombe No 206.
 $\frac{1}{2}$ gr. nat.

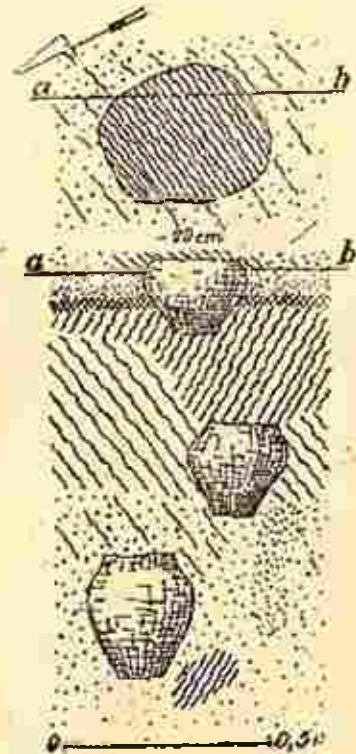
wkopu są widoczne (ryc. 362). Popielnica była obrzucona szczątkami stosu, nad krawędzią popielnicy leżało przepalone naczynie, niżej zaś okucie zamka szkatułki. W popielnicy znaleziono obok kości nóż żelazny i fragment przedmiotu żelaznego. Kilkanaście centymetrów poniżej dna drugiej popielnicy znaleziono trzecią przesuniętą w kierunku północno-zachodnim. Wokół popielnicy nie występują ślady obrzucania stosem. Wewnątrz popielnicy znaleziono obok kości przedmiot żelazny, okucie, przęślik i klucz. Popielnice tworzą trzy prawie bezpośrednio nad sobą umieszczone, piętra. (ryc. 362).

Inwentarz grobu 207a:

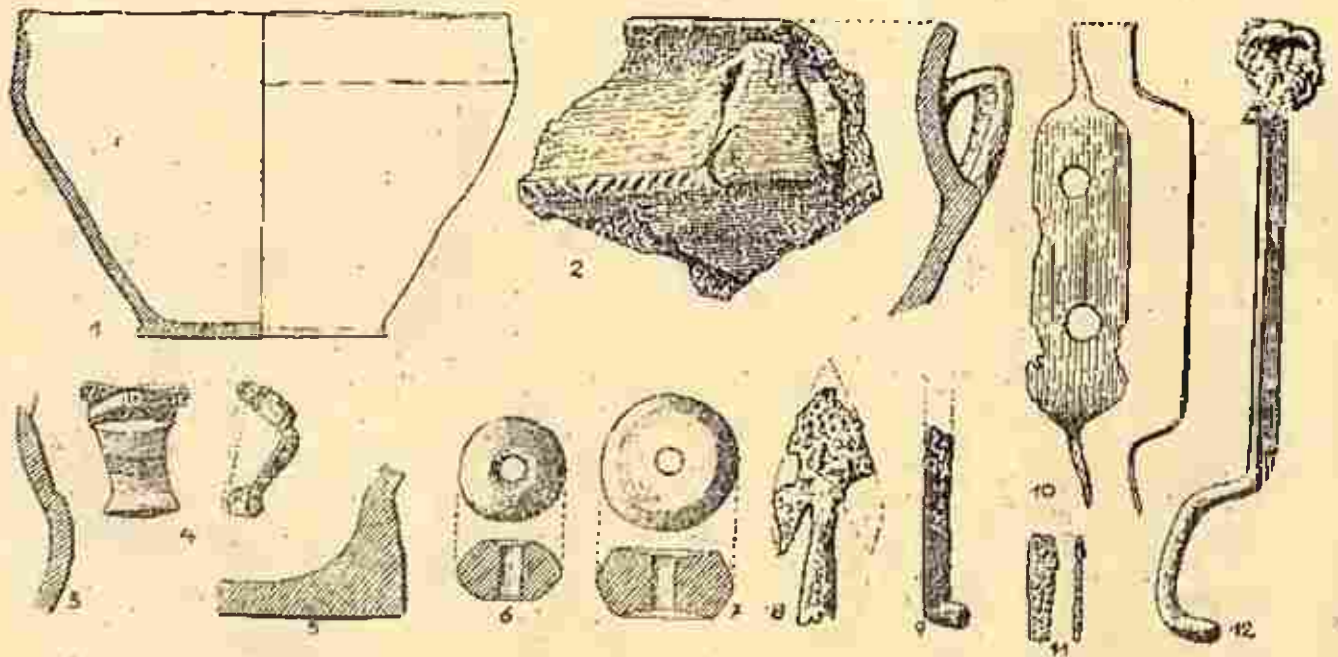
Szerckootworowe naczynie (popielnica) z wyodrębnioną podstawą, o powierzchni niestarannie gładzo-

nej, barwy szarobrunatnej. Wymiary: wys. 16,0 cm., śred. otw. 23 cm., dno 12,0 cm., (ryc. 363,1). Nr. kat. 1951/1896.

2. Ułamki kilku ostro profilowanych czarek, niekiedy na stożkowatych podstawach (ryc. 363,5), z tych

Ryc. 362. Plan i przekrój grobu 207 a—c. — Fig. 362. Plan et coupe de la tombe No 207 a—c.

Ryc. 363. Zawartość grobu 207a. 1—2, 3 i 5. Naczynie i ułamki naczyń glin., 4. Zapinka żel., 6—7. Przęśliki glin., 8. Żel. groc strzały, 9. Ułamki sprężynki żel., 10. Okucie zamka szkatułki, 11. Fragment okucia, 12. Klucz żel. 1 w $\frac{1}{4}$, reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 363. Contenu de la tombe No 207a. 1, Urne cinéraire; 2—3 et 5. Fragments de vases; 4. Fibule en fer, 6—7. Fusaioles en argile, 8. Pointe de flèche en fer, 9. Fragment de ressort en fer, 10. Ferrure en fer d'une cassette, 11. Fragment de ferrure en fer, 12. Clef en fer. 1 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

jedna z kolankowato zgiętym uchem na załomie brzuśca zdobiona poziomym pasmem ukośnych kresek (ryc. 363,2). Nr. kat. 1951/1897 oraz fragment cienkościennego naczynia o zaokrąglonym załomie brzuśca (ryc. 363,3).

3. Klucz żelazny z taśmowatym trzonkiem i kółkiem do zawieszania. Wymiary: dług. ok. 15,5 cm. (ryc. 363,12). Nr. kat. 1951/1898.

4. Ułamki żelaznej sprężynki do zamka skrzynki drewnianej, (ryc. 363,9). Nr. kat. 1951/1899.

5. Prostokątne żelazne okucie zamka skrzynki drewnianej, zaopatrzone w dwa okrągłe otwory; przymocowane było do skrzynki przy pomocy dwóch języczkowatych występow służących jako nity (ryc. 363,10). Wymiary: dług. 7,5 cm., szer. 2,4 cm. Nr. kat. 1951/1200.

6. Żel. grot strzały (?) — silnie zardzewiały. Wymiary: dług. ok. 7 cm., szer. 2,3 cm., (ryc. 363,8). Nr. kat. 1951/1901.

7. Zapinka żelazna z esowato wygiętym kabłąkiem, zdobionym poprzecznymi bruzdami, nóżka trapezowata przy główce grzebień. 14 zwojowa sprężyna z górną cięciwą umocowana jest haczykiem. Wymiary: dług. 3,5 cm wys. 2,3 cm. (ryc. 363,4). Nr. kat. 1951/1902.

8. Fragment silnie zniszczonych w ogniu okuć żelaznych, (ryc. 363,11). Nr. kat. 1951/1903.

9. Dwustożkowaty przesłik gliniany z lejkowatymi zagłębieniami przy otworze. Wymiary: śred. 3,3 cm., wys. 1,5 cm., (ryc. 363,7). Nr. kat. 1951/1904.

10. Przesłik gliniany o łagodnym załomie, powierzchnia starannie gładzona, jasno-brunatna. Wymiary: śred. 2,5 cm., wys. 1,7 cm., (ryc. 363,6). Nr. kat. 1951/1905.

11. Spalone kości ludzkie. Nr. kat. 1951/1906.

Inwentarz grobu 207b:

1. Dwustożkowate, szerokootworowe naczynie (popielnica) z wyodrębnioną podstawą; poniżej załomu zdobiona ukośnie krzyżującymi się, głębokimi bruzdami. Wymiary: śred. 24,5 cm., wys. 18,2 cm., śred. otw. 19,0 cm., dno 11,0 cm. (ryc. 364,1). Nr. kat. 1951/1907.

2. Kubek przepalony w ogniu z półkulistym brzuścem i wyodrębnionym brzegiem, w miejscu największej wydatości brzuśca ornament złożony z pół nakłuwanych. Wymiary: śred. 17,0 cm., wys. 9,0 cm., śred. otw. 15 cm., (ryc. 364,8). Nr. kat. 1951/1908.

3. Ułamki kilku przepalonych w ogniu naczyń, m. in. ostro profilowanych czarek (ryc. 364,3). Nr. kat. 1951/1909.

4. Prosty nóż żelazny z trzpieniem wyodrębnionym dwustronnie. Wymiary: dług. 10,8 cm., (ryc. 364,2). Nr. kat. 1951/1910.

5. Prostokątne, żelazne okucie zamka szkatułki drewnianej z czterema nitami w narożnikach oraz dwoma okrągłymi otworami na klucz i sprężynę. Wymiary: dług. 7,2 cm., (ryc. 364,7). Nr. kat. 1951/1911.

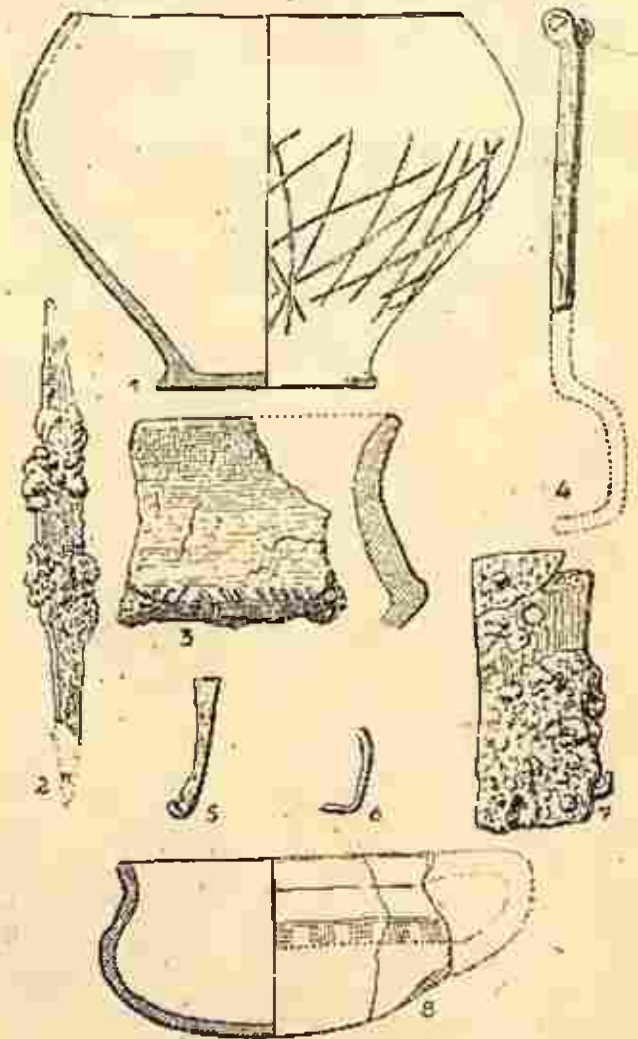
6. Fragment taśmowatego trzonu klucza żelaznego

zaopatrzonego w kółko. Wymiary: dług. 7,0 cm., (ryc. 364,4). Nr. kat. 1951/1912.

7. Silnie zniszczona żelazna sprężyna do zamka szkatułki (ryc. 369,5). Nr. kat. 1951/1913.

8. Ułamki okuć żelaznych. Nr. kat. 1951/1914.

9. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr. kat. 1951/1915.

Ryc. 364. Zawartość grobu 207b. 1. Popielnica glin., 2. Nóż żel., 3. Ułamki czarki glin., 4. Fragment klucza, 5. Sprężynka do zamka, 7. Okucie żel. zamka, 6. Fragment gwoźdźcia, 8. Kubek uchaty. 1 8 w 1/4, reszta w 1/2 w. n. — Fig. 364. Contenu de la tombe No 217b. 1. Urne cinéraire, 2. Couleau en fer, 3. Fragment de vase, 4. Fragment d'un clef en fer, 5. Fragment de ressort en fer, 6. Fragment d'un clou en fer, 7. Ferrure de serrure en fer, 8. Vase 1 et 8 en 1/4, le reste en 1/2 gr. nat.

Inwentarz grobu 207c:

1. Wazowate naczynie (popielnica) kształtu odwróconej gruszki, z dnem wyodrębnionym, szyjką przewężoną, brzegiem zgrubiałym, wygiętym na zewnątrz, zdobione głębokimi, pionowymi bruzdami; powierzchnia gładzona, barwy jasno-brunatnej. Wymiary: wys. 28,0 cm., śred. otw. 20,0 cm., dno 17 cm., (ryc. 365,1). Nr. kat. 1951/1916.

2. Fragment silnie zniszczonego noża żelaznego (ryc. 356,6) oraz fragmenty klucza i sprężynki (ryc. 365,3 i 4). Nr. kat. 1951/1917.

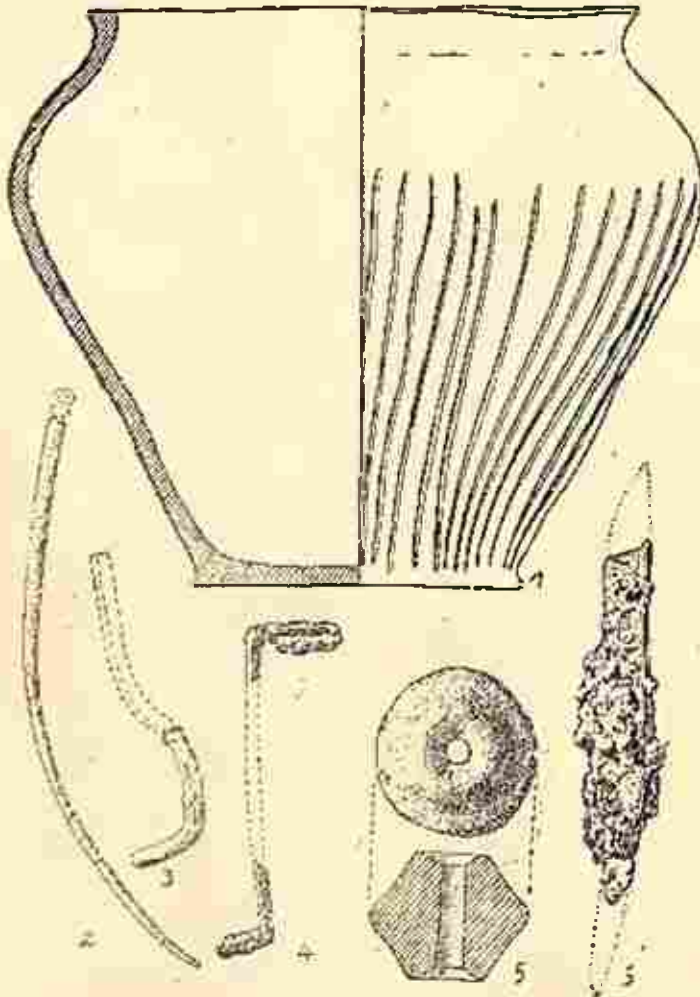
3. Dwustożkowy przęślik gliniany z wgłębieniem przy otworze. Przepalony i uszkodzony. Wymiary: śred. 3,6 cm., wys. 2,8 cm., (ryc. 365,5). Nr. kat. 1951/1918.

4. Stopione przedmioty brązowe. Nr. kat. 1951/1919.

5. Drobne ułamki szpili kościanej. Nr. kat. 1951/1921. (ryc. 365,2).

6. Stopione paciorki ze szkła barwy seledynowej. Nr. kat. 1951/1920.

7. Spalone kości ludzkie. Nr. kat. 1951/1922.

Ryc. 365. Zawartość grobu 207c. 1. Popielnica glin., 2. Drobne ułamki szpili kościanej, 3 i 4. Fragmenty klucza i sprężynki, 5. Przęślik glin., 6. Nóż żel. 1 w $\frac{1}{4}$, reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 365. Contenu de la tombe No 207c. 1. Urne cinéraire, 2. Épingle en os, 3—4. Fragments d'un clef et d'un ressort en fer, 4. Fusaiole en argile, 6. Couteau en fer. 1 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

G r ó b 208 (szkieletowy) — ar 82.

Grób wystąpił na głębokości około 1 m. pod powierzchnią współczesną. Jama grobowa posiadała w rzucie poziomym kształt w przybliżeniu prostokątny i zorientowana była w kierunku północ-południe. Na głębokości 50 cm. poniżej pierwszych śladów wkopu ukazała się plama szarozółtej ziemi a w niej naczynie. W jamie grobu znaleziono kilka ułamków naczyń. Poniżej, na głębokości 1 m. zna-

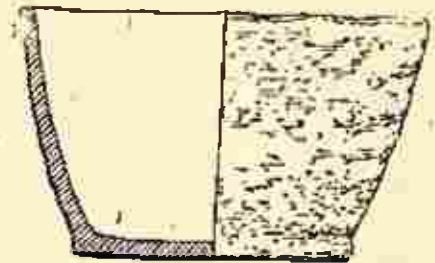
leziono czaszkę i ślady szkieletu ułożonego na prawym boku, w pozycji skurczonej. Głowa szkieletu zwrócona była na południe. Na podstawie ekspertyzy antropologa można było jedynie ustalić, że szkielet należał do osobnika w wieku około 25 lat, płci prawdopodobnie męskiej, odznaczającego się dość długą czaszką. Dokładniejsze pomiary były uniemożliwione wskutek złego stanu zachowania kości.

Inwentarz:

1. Doniczkowate naczynie ze słabo wyodrębnioną podstawą, o powierzchni niestarannie gładzonej, barwy szarobrunatnej. Wymiary: śred. otw. 5,0 cm., wys. 9 cm., dno 10 cm., (ryc. 366). Nr. kat. 1951/1923.

2. Kilka drobnych ułamków przepalonych naczyń Nr. kat. 1951/1924.

3. Ułamki czaszki ludzkiej i innych kości. Nr. kat. 1951/1925.

Ryc. 366. Naczynie glin. z grobu 208. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 366. Vase en argile de la tombe No 208. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

G r ó b 209 (jamowy) — ar 95.

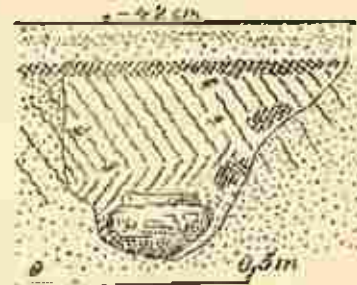
Zarys jamy grobowej w rzucie poziomym był nieuchwytny, wypełnisko jamy stanowiła spalenizna i czerwony piasek. Jama zalegała 45 cm. pod powierzchnią współczesną. Po dokonaniu przekroju pionowego wyraźnych konturów jamy nie udało się uchwycić, największa głębokość jamy nie przekraczała 8 cm. W obrębie jamy znaleziono jedynie dużą ilość spalonych kości ludzkich.

Inwentarz:

1. Spalone kości ludzkie. Nr. kat. 1951/1926.

G r ó b 210 (popielnicowy) — ar 96.

W rzucie poziomym zarys jamy nie był uchwytny. Zasięg jamy ustalono w oparciu o przekrój pionowy. Głębokość zalegania grobu pod współczesną po-

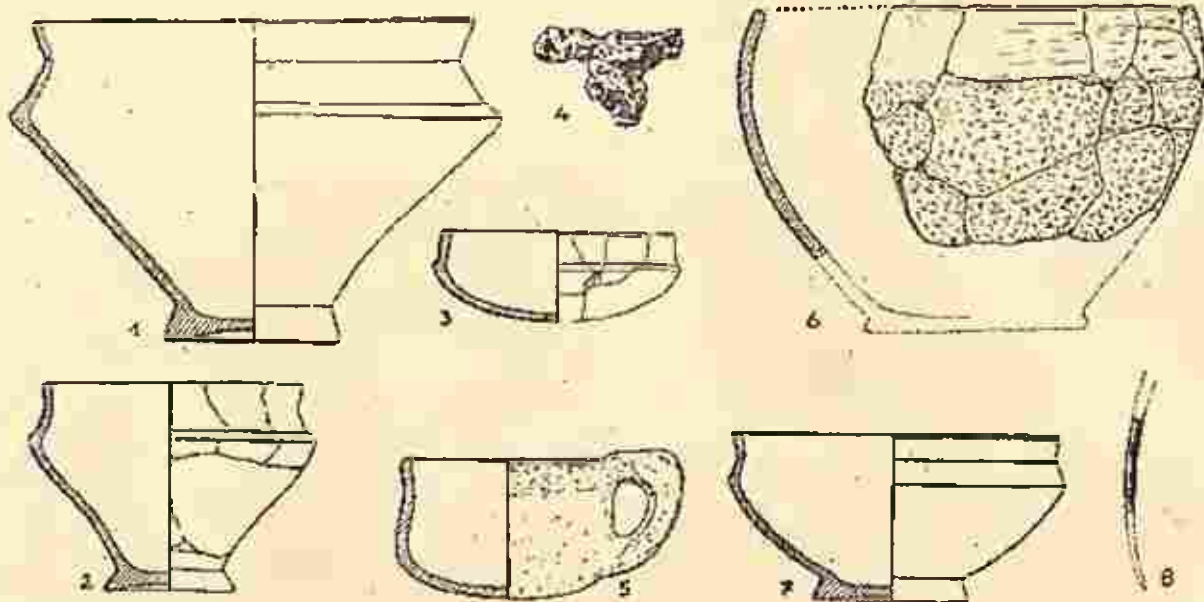
Ryc. 367. Profil jamy grobowej 210. — Fig. 367. Coupe la tombe 210.

wierzchnią wynosiła 42 cm, średnica jamy w górnej części około 62 cm., w dolnej około 30 cm. Popielnica spoczywała na dnie jamy, której wypełnisko stanowiła popielata i brunatna ziemia zmieszana ze spalenizną. Popielnica obłożona była kilkoma małymi naczyniami cienkościnnymi (ryc. 367).

Inwentarz:

1. Ostro profilowana waza z podstawą stożkowato wyodrębnioną, powierzchnia gładzona, czarna. Wymiary: śred. 23 cm., wys. 16,5 cm., śred. otw. 21,8 cm., dno 8,7 cm. (ryc. 368,1). Nr. kat. 1951/1927.

2. Fragment szerokootworowego naczynia o powierzchni gładzonej, czerwono-brunatnej, nieprzepalony (popielnica). (ryc. 368,6). Nr. kat. 1951/1928.

Ryc. 368. Zawartość grobu 210. 1—3 i 5—7. Naczynia glin. 4. Fragment zapinki żel. 8. Część szpili kościanej. 1—3, 5—6 i 7 w $\frac{1}{4}$ w. n., reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 368. Contenu de la tombe No 210. 1—3 et 5—7. Vases en argile, 4. Fragment d'une fibule en fer, 8. Fragment d'une épingle en os. 4 et 8 en $\frac{1}{2}$, le reste en $\frac{1}{4}$ gr. nat.

3. Przepalone, ostro profilowane naczynie z wyodrębnioną podstawą, o powierzchni gładzonej, barwy szarej i brunatnej. Wymiary: śred. otw. 12,0 cm., wys. 10,5 cm., dno 6,5 cm., (ryc. 368,2). Nr. kat. 1951/1929.

4. Kubek z zaokrąglonym dnem, przewężoną szyjką i grubym uchem, o powierzchni szorstkiej, barwy szaro-brunatnej. Wymiary: wys. 7,0 cm., śred. otw. 11 cm., (ryc. 368,5). Nr. kat. 1951/1930.

5. Miserzka z półkulistym brzuścem i cylindryczną szyjką, o powierzchni gładzonej, szaro-brunatnej. Wymiary: wys. 4,5 cm., śred. otw. 11,5 cm., (ryc. 368,3). Nr. kat. 1951/1931.

6. Ułamek przepalonego naczynia ostro profilowanego (ryc. 368,7). Nr. kat. 1951/1932.

7. Zapinka żelazna bardzo silnie zniekształcona przez ogień i rdzę, (ryc. 368,4), Nr. kat. 1951/1933.

8. Ułamek cienkiej szpili kościanej. Nr. kat. 1951/1934, (ryc. 368,8).

9. Spalone kości ludzkie. Nr. kat. 1951/1935.

Grób 211 (popielnicowy obsypany szczątkami stosu) — ar 96.

Na głębokość 20 cm pod powierzchnią współczesną natrafiono na ciemno zabarwioną plamę, kolistej kształtu o średnicy około 35 cm. W przekroju pionowym ukazała się nieckowata jama wypełniona piaskiem i brunatną ziemią. Głębokość grobu wynosiła około 32 cm., (ryc. 369). Wokół popielnicy znaleziono liczne, drobne kości przepalone, z których większość spoczywała w popielnicy. Pod kośćmi znaleziono paciorki melonowate i stopione szkło.

Inwentarz:

1. Wazowate, szerokootworowe naczynie (popielnica) z łagodnym załosem brzuśca, wyodrębnioną

szyjką i podstawą oraz brzegiem wygiętym na zewnątrz; powierzchnia szyjki gładzona, brzuśca chropowata, barwy szarej. Wymiary: śred. otw. 18,5 cm., wys. 16,0 cm., dno 9,6 cm., (ryc. 371,1). Nr. kat. 1951/1936.

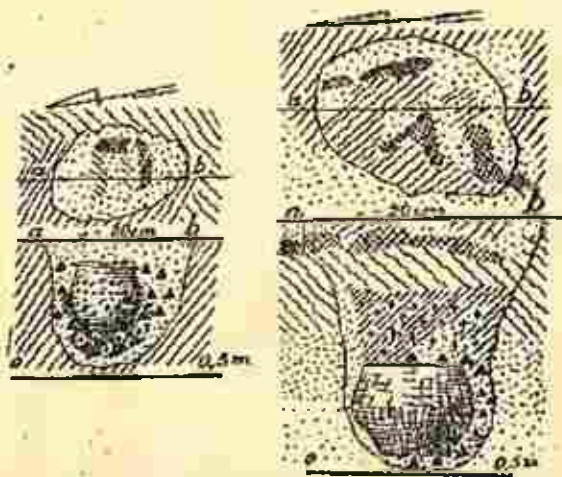
2. Sześć paciorków melonowatych z seledynowego szkliwa i stopione, niebieskie szkło, (ryc. 371,2—7). Nr. kat. 1951/1937.

3. Spalone kości ludzkie. Nr. kat. 1951/1938.

Grób 212 (popielnicowy obsypany szczątkami stosu) — ar 106.

W przybliżeniu kolista jama grobowa ukazała się na głębokości około 30 cm. pod współczesną powierzchnią, średnica jej wynosiła około 50 cm. Na powierzchni jamy występowała ziemia o brązowym zabarwieniu przemieszana ze spalenizną i kośćmi. W przekroju pionowym zarysowała się wcrkowata jama o głębokości 72 cm. Wypełnisko jamy stanowiła w górnej części ziemia jasno-brązowa, niżej

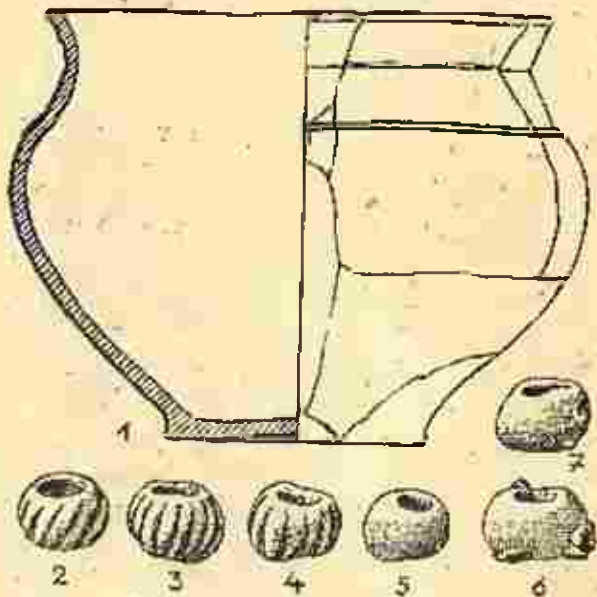
ciemno-brunatna a w dolnej części ziemia zmieszana ze spalenizną. W górnej części jamy występowały drobne kości i ułamki naczyń oraz węgielki drzewne. W dolnej partii jamy ułamki naczyń oraz kości tworzyły wyraźne skupienie (ryc. 370). Na dnie jamy spoczywała popielnica wypełniona i obsypana kośćmi. Obok popielnicy znajdowały się naczynia i fragmenty naczyń. W jednym z nich znaleziono kilkanaście drobnych ułamków kości. Naczynie to wstawione było do wazowatego naczynia stojącego obok popielnicy. Przy popielnicy i głównym skupieniu kości znaleziono przedmioty metalowe; okucia zamka szkatułki, sprzączkę, zapinkę oraz igłę.

369

370

Ryc. 369. Plan i przekrój grobu 211. Ryc. 370. Plan i przekrój grobu 212. — Fig. 369. Plan et coupe de la tombe No 211. Fig. 370. Plan et coupe de la tombe No 212.

Ryc. 371. Zawartość grobu 211. 1. Popielnica glin., 2—7. Paciorki melonowate. 1 w $\frac{1}{3}$, reszta w $\frac{2}{3}$ w. n. — Fig. 371. Contenu de la tombe No 211. 1. Urne cinéraire, 2—7. Perles en verre. 1 en $\frac{1}{3}$, le reste en $\frac{2}{3}$ gr. nat.

Inwentarz:

1. Szerokootworowa waza ostro profilowana na cylindrycznej podstawie, o powierzchni gładzonej, barwy czarnej, zdobiona grupami dołeczków (popielnica, zachowana w ułamkach). Nr. kat. 1951/1939.

2. Wazowate naczynie ostro profilowane na stożkowatej podstawie, z uszkiem przy brzegu, z załamem zdobionym naktuciami, o powierzchni gładzonej, jasno-czerwonawej; przepalona. Wymiary: śred. 23,2 cm., wys. 16,5 cm., śred. otw. 21,7 cm., dno 9 cm. (ryc. 372,2). Nr. kat. 1951/1940.

3. Ostro profilowana czarka z wyodrębnioną stożkowato nóżką i wygiętym brzegiem, o powierzchni gładzonej, barwy szarej; przepalona. Wymiary: wys. 12,2 cm., śred. otw. 16,5 cm., dno 6,3 cm., (ryc. 372,1). Nr. kat. 1951/1941.

4. Czarka z półkulistym brzuścem i zwiężającą się szyjką, o powierzchni gładzonej, barwy szarej. Wymiary: śred. 9,6 cm., wys. 4,5 cm., śred. otw. 9,0 cm., (ryc. 372,6). Nr. kat. 1951/1942.

5. Smukłe, dwustozkowate naczynie z cylindrycznym brzegiem i wyodrębnioną podstawą, o powierzchni gładzonej, barwy brunatnej. Wymiary: śred. 6,0 cm., wys. 7,2 cm., śred. otw. 4,7 cm., dno 4,0 cm., (ryc. 372,11). Nr. kat. 1951/1943.

6. Głęboka czarka z płaskim, niewyodrębnionym dnem, zdobiona na załamie brzuśca podwójnym pasmem nacięć, brzusiec zdobiony pionowymi bruzdami. Wymiary: śred. 16 cm., wysokość 8 cm., śred. dna 7,4 cm., (ryc. 372,5). Nr. kat. 1951/1944.

7. Ułamki grubościennych naczyń dwustozkowatych (ryc. 372,8) i okazów z wyodrębnioną podstawą (ryc. 372,12) oraz ułamki naczyń cienkościennych (ryc. 372,3—4 i 13—14), w tym również zdobionych (ryc. 372,3).

8. Ułamki zniszczonego okucia zamka szkatułki drewnianej, klucza i sprężynki, (ryc. 372,16). Nr. kat. 1951/1946.

9. Prosty nóż żelazny z obustronnie wyodrębnionym trzpieniem. Wymiary: dług. 8,5 cm., (ryc. 372,15). Nr. kat. 1951/1947.

10. Półowalna, płaska sprzączka żelazna do pasa uszkodzona w ogniu. Wymiary: dług. 3,0 cm., szer. 3,8 cm., (ryc. 372,18). Nr. kat. 1951/1948.

11. Szczątki zapinki żelaznej z esowatym, szerokim kabląkiem. Nr. kat. 1951/1949. (ryc. 372,7).

12. Dwa małe, zagięte gwoździe żelazne ze zgrubiałymi łebkami, (ryc. 372,15). Nr. kat. 1951/1950.

13. Fragment zapinki brązowej z żebrowanym w przekroju kolistym kabląkiem i z dolną cięciwą (ryc. 372,10). Nr. kat. 1951/1951.

14. Ułamek brązowej igły do szycia zaopatrzonej w uszko (ryc. 372,9). Nr. kat. 1951/1952.

15. Główna szpili kościanej zdobionej poprzecznym żłobkowaniem, (ryc. 372,17). Nr. kat. 1951/1953.

16. Stopione paciorki barwy seledynowej i czerwonej. Nr. kat. 1951/1954.

17. Spalone kości ludzkie. Nr. kat. 1951/1945.

Grób 213 (popielnicowy obsypany szczątkami stosu) — ar 96.

Owalna w przybliżeniu jama wypełniona jasno żółtym piaskiem ukazała się na głębokości 20 cm. pod powierzchnią współczesną, średnica jej wynosiła 30

cm. (ryc. 373). W przekroju pionowym kształt jamy zbliżony był do głębokiej niecki (30 cm). Wypełnisko jamy stanowił jasnożółty piasek. Popielnica stojąca kilka centymetrów powyżej dna jamy otoczona była warstewką spalenizny, ułamkami naczyń, węglkami drzewnymi i spalonymi kośćmi. Wewnątrz popielnicy, pod kośćmi, znaleziono stopione szkło.

Inwentarz:

1. Naczynie o esowatym profilu, zdobione dużymi dołkami wykonanymi paznokciem, szyjka gładzona, powierzchnia barwy szaro-żółtej. Wymiary: śred. 17,0 cm., wys. 16,0 cm., śred. otw. 14,5 cm., dno 9,7 cm., (ryc. 375,1). Nr. kat. 1951/1955 (popielnica).

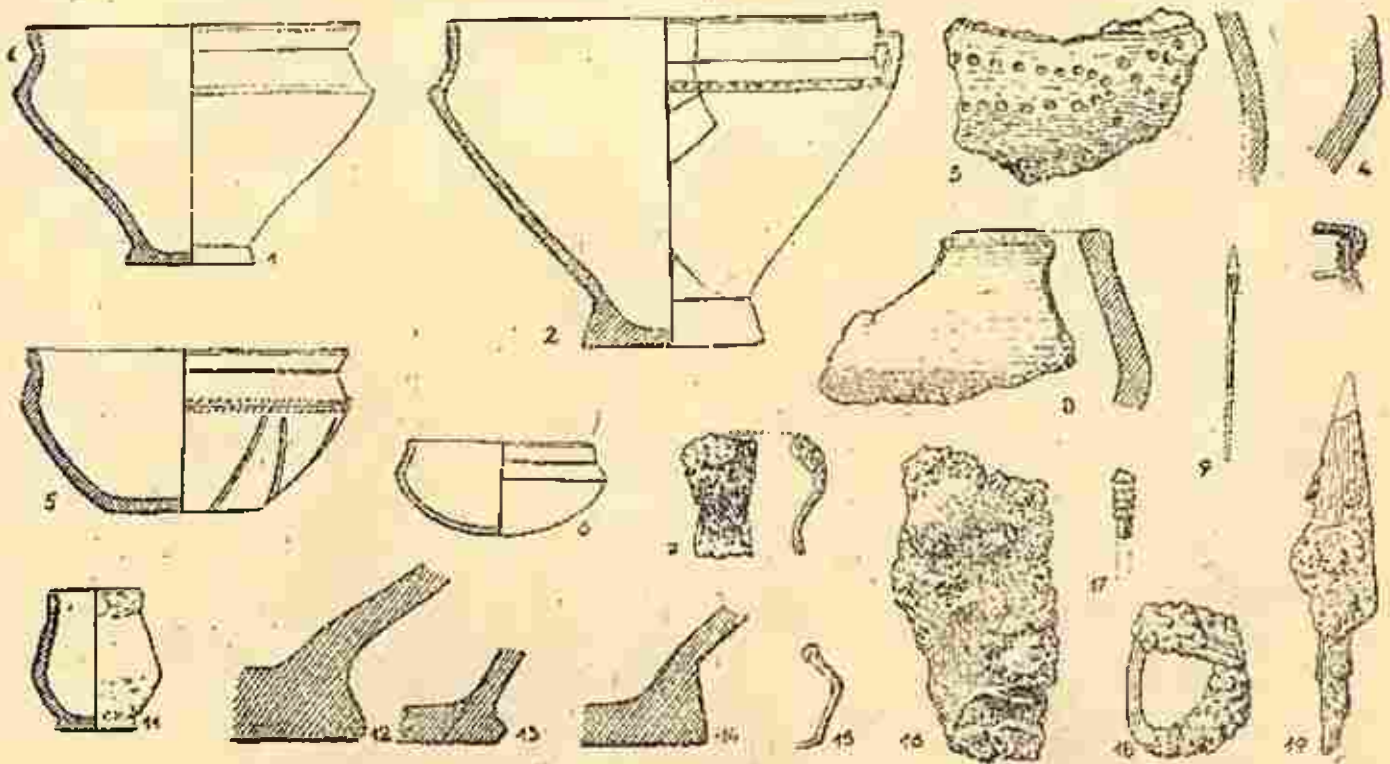
5. Ułamki dwóch zniszczonych w ogniu naczyń o powierzchni gładzonej barwy czerwono-brunatnej: a) fragmenty ostro profilowanej czarki (ryc. 375,4, b) naczynia na stożkowatej, pustej wewnątrz półce (ryc. 375,5). Nr. kat. 1951/1959.

6. Stopione paciorki szklane i stopiony brąz. Nr. kat. 1951/1960.

7. Spalone kości ludzkie. Nr. kat. 1951/1961.

Grób 214 (popielnicowy obrzucony stosem) — ar 96.

Na głębokości 20 cm. pod współczesną powierzchnią ukazała się w przybliżeniu owalna jama o średnicy

Ryc. 372. Zawartość grobu 212. 1—6, 8 i 11—14. Naczynia i ułamki naczyń glin., 7. Szczątki zapinki żel., 9. Ułamek igły brąz., 10. Ułamek zapinki brąz., 15. Gwóźdź żel., 16. Okucie zamka żel., 17. Główna szpili kościana, 18. Sprzączka żel., 19. Nóż żel., 1—2, 5—6, i 11 w 1/4, reszta w 1/2 w n. — Fig. 372. Contenu de la tombe No 212. 1—6, 8 et 11—14. Vases et fragments de vases, 7. Fragment d'une fibule en fer, 9. Fragment d'une aiguille en bronze, 10. Fragment d'une fibule en bronze, 15. Clou en fer, 16. Ferrure d'une serrure en fer, 17. Tête d'une épingle en os, 18. Boucle de ceinture en fer, 19. Couteau en fer. 1—2, 5—6 et 11 en 1/4, le reste en 1/2 gr. nat.

2. Mała, ostro profilowana czarka z wyodrębnioną podstawą i małym uszkiem poniżej krawędzi, powierzchnia gładzona, barwy brunatno-szarej. Wymiary: wys. 7,5 cm., śred. otw. 11,5 cm., dno 5,5 cm., (ryc. 375,6). Nr. kat. 1955/1956.

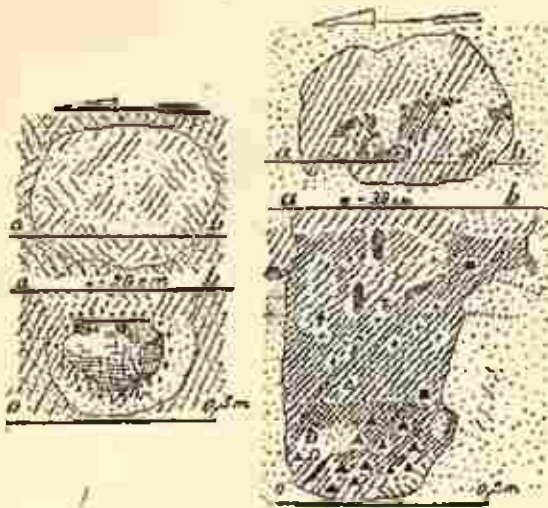
3. Czarka z cylindryczną szyjką i wyodrębnioną stożkowatą podstawą, o powierzchni gładzonej, barwy brunatno-szarej. Wymiary: wys. 6,0 cm., śred. otw. 11,0 cm., dno 4,4 cm., (ryc. 375,2). Nr. kat. 1951/1957.

4. Czarka z półkulistym brzuścem i wgniecionym do środka dnem, z szyjką wyodrębnioną, o powierzchni gładzonej, barwy szaro-brunatnej. Wymiary: wys. 3,4 cm., śred. otw. 8,0 cm., dno 2,4 cm., (ryc. 375,3). Nr. kat. 1951/1958.

okolo 55 cm. W górnej partii jamy zalegata brązowa ziemia ze smugami spalenizny i jasno-żółtego piasku. W przekroju pionowym jama posiadała kształt lejki. Głębokość jej wynosiła 58 cm. Wypełnisko jamy stanowiła brunatna ziemia przemieszana z węglkami drzewnymi i spalonymi kośćmi. Popielnica spoczywała kilka centymetrów ponad dnem jamy. Wokół popielnicy rozrzucone były naczynia oraz ułamki naczyń, wśród których znaleziono również igłę żelazną, (ryc. 374). W obrębie popielnicy występowały spalone kości oraz okucia szkatułki drewnianej, nóż żelazny i przesłiki gliniane.

Inwentarz:

1. Szerokokotworowe naczynie (popielnica) z baniastym brzuścem, wyodrębnionym dnem i cylin-

373

374

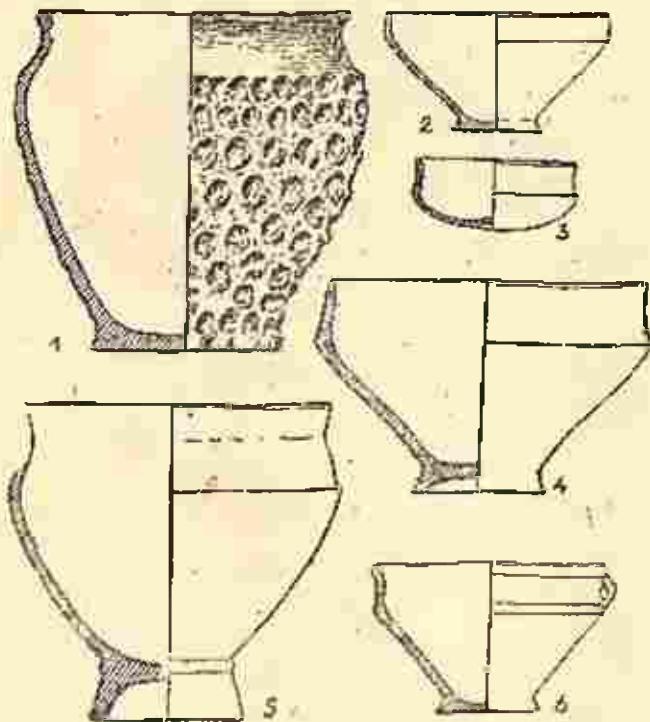
Ryc. 373. Plan i przekrój grobu 213. Ryc. 374. Plan i przekrój grobu 214. — Fig. 373. Plan et coupe de la tombe No 213. Fig. 374. Plan et coupe de la tombe No 214.

dryczną szyjką. Powierzchnia szorstka z wyjątkiem szyjki i pasa przydennego (gładzone). Wymiary: śred. 29,0 cm., wys. 21,5 cm., śred. otw. 24,0 cm., dno 14,0 cm., (ryc. 376,2).

2. Fragmenty ostro profilowanej czarki z cylindryczną podstawą (ryc. 376,1). Nr. kat. 1951/1963.

3. Czarka z półkulistym brzuścem i przewężoną szyjką. Wymiary: wys. 3,4, śred. otw. 9,6 cm., (ryc. 376,5). Nr. kat. 1951/1964.

4. Ułamki kilku przepalonych i wypaczonych w ogniu naczyń (ryc. 376,3—4, 6, 15). Nr. kat. 1951/1965.

Ryc. 375. Naczynia z grobu 213. 1/4 w. n. — Fig. 375. Vases de la tombe No 213. 1/4 gr. nat.

5. Zniszczone w ogniu i przez rdzę prostokątne okucie do zamka i klucz żelazny, (ryc. 376,11 i 12). Nr. kat. 1951/1966.

6. Prosty móż żelazny z obustronnie wyodrębnionym trzpieniem. Silnie zardzewiały. Wymiary: dług. ok. 9,7 cm., (ryc. 376,13). Nr. kat. 1951/1967.

7. Silnie zniszczona kolista żelazna sprzączka do pasa. Wymiary: śred. 3 cm., (ryc. 376,7). Nr. kat. 1951/1968.

8. Ułamki żelaznej igły do szycia. (ryc. 376,10). Nr. kat. 1951/1969.

9. Silnie zniszczony żelazny wisior kapsułkowy. (ryc. 376,8). Nr. kat. 1951/1970.

9a. Ułamki kilku taśmowatych okuć żelaznych i kilka gwoździ. Nr. kat. 1951/1971.

10. Stopiony brąz. Nr. kat. 1951/1972.

11. Dwa przęsłiki gliniane a) dwustożkowy i b) dwustożkowy z wgłębieniem przy otworze. Wymiary: a) śred. 3,1 cm., wys. 1,6 cm., b) śred. 3,5 cm., wys. 2 cm., (ryc. 376,14, 16). Nr. kat. 1951/1973.

12. Ułamki szpili kościanej z otworem w główce, zdobionej ukośnymi nacięciami, (ryc. 376,9). Nr. kat. 1951/1974.

13. Spalone kości ludzkie. Nr. kat. 1951/1975.

Grób 215 (popielnicowy obrzucony stosem) — ar 96.

Nieregularnie zarysowana jama grobowa wypełniona piaskiem wystąpiła na głębokości 5 cm. pod współczesną powierzchnią. Średnica jamy wynosiła około 36 cm. W przekroju pionowym jama miała kształt wkrętowy. Głębokość jamy wynosiła 48 cm. Wypełnisko jamy stanowił piasek zmieszany ze spalenizną, węgielkami drzewnymi i drobnymi ułamkami kości. Popielnica spoczywała w dolnej części jamy, kilka centymetrów poniżej dna i obsypana była kośćmi i obłożona naczyniami. (ryc. 377).

Inwentarz:

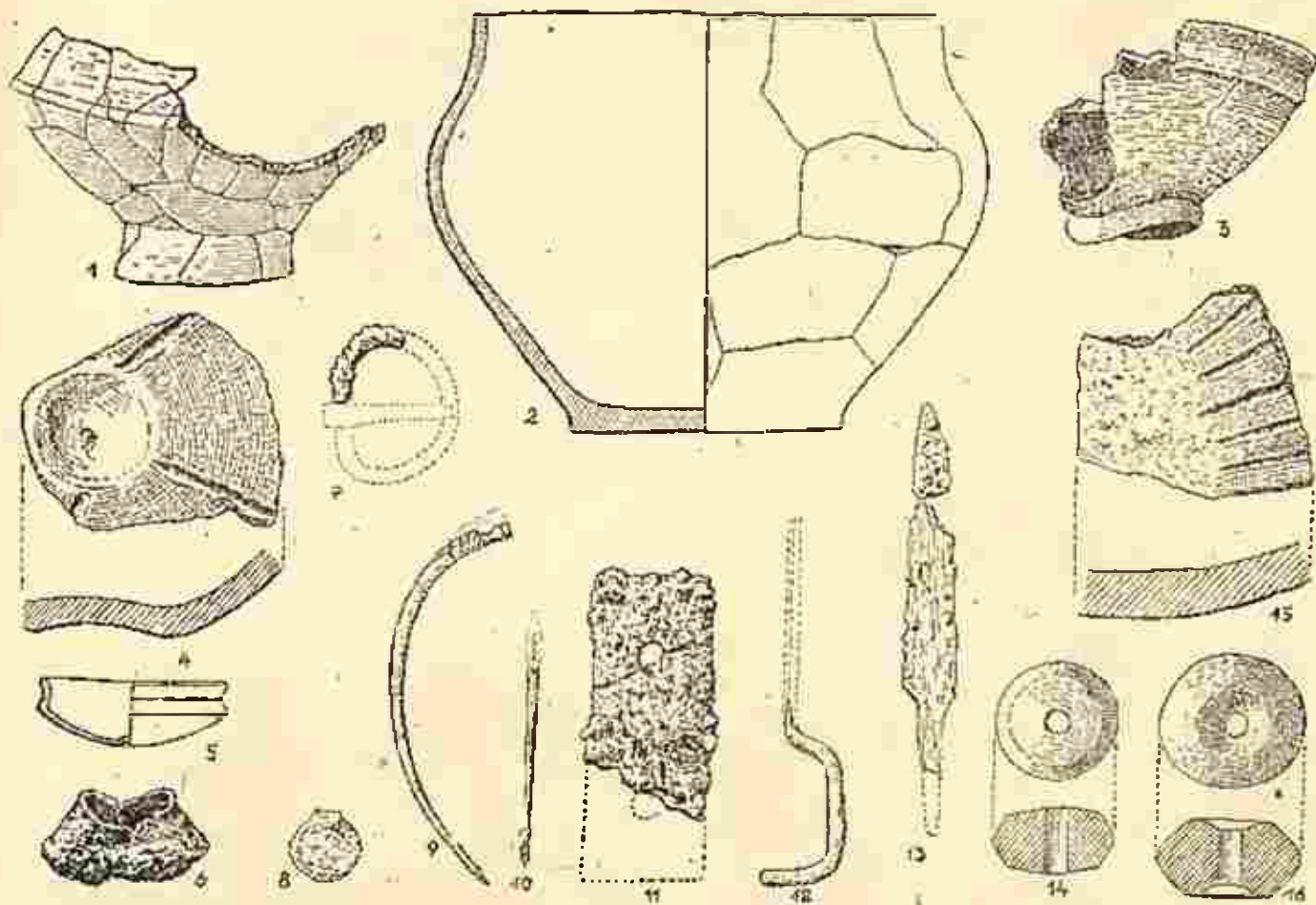
1. Naczynie szerokostworowe kształtu w przybliżeniu jajowatego z wyodrębnioną podstawą. Powierzchnia chropowata, zdobiona pionowymi i skośnymi bruzdami. Wymiary: śred. 21,4 cm., wys. 17,5 cm., śred. otw. 18,0 cm., dno 12,5 cm., (ryc. 378,1). Nr. kat. 1951/1976.

2. Czarka z półkulistym brzuścem i profilowanym brzegiem, tuż przy brzegu małe, kolankowate uszko. Brzusiec zdobiony grupami pionowych bruzd i dołeczkami, powyżej karbowana listwa. Powierzchnia gładzona, barwy czerwono-brunatnej. Wymiary: wys. 10,0 cm., śred. otw. 21,0 cm., dno 1,6 cm., (ryc. 378,6). Nr. kat. 1951/1977.

3. Czarka z cylindryczną szyjką i podstawą, o powierzchni gładzonej, barwy szarej; przepalona. Wymiary: śred. 16,0 cm., wys. 9,5 cm., dno 6,6 cm., (ryc. 378,5). Nr. kat. 1951/1978.

4. Ostro profilowana czarka z podstawą stożkowato wyodrębnioną, o powierzchni gładzonej, barwy szaro-brunatnej; przepalona. Wymiary: wys. 8,0 cm., śred. otw. 12,6 cm., dno 6,0 cm., (ryc. 378,4). Nr. kat. 1951/1979.

5. Silnie przepalone naczynie workowatego kształtu z wyodrębnionym brzegiem, (ryc. 378,3). Wymiary: śred. 8,5 cm., wys. 8,5 cm., dno 6,5 cm. Nr. kat. 1951/1980.

Ryc. 376. Zawartość grobu 215. 1—6 i 15. Naczynia i ułamki naczyń glin. 7. Fragment żel. sprzączki do pasa, 8. Wisiorok żelazny, 9. Ułamki szpili kościanej, 10. Fragmenty żelaznej igły, 11—12. Żel. okucia do zamka i klucz, 13. Nóż żel., 14, 16. Przędziki gliniane. Ryc. 1—3 i 5—6 w $\frac{1}{4}$, reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 376. Contenu de la tombe No 215. 1—6 et 15. Vases et fragments de vases, 7. Fragment d'une boucle de ceinture en fer, 8. Pendeloque en fer, 9. Fragment d'une épingle en os, 10. Fragment d'une aiguille en fer, 11. Ferrure de serrure en fer, 12. Fragment d'une clef en fer, 13. Couteau en fer, 14 et 16. Fusaioles en argile. 1—3 et 5—6 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

6. Spaczone w ogniu naczynko, zdobione powyżej załomu. Wymiary: śred. 7,0 cm., wys. 5,5 cm., (ryc. 376,2). Nr. kat. 1951/1981.

7. Stopiony brąz. Nr. kat. 1951/1982.

8. Spalone kości ludzkie. Nr. kat. 1951/1983.

G r ó b: 216 (popielnicowy) — ar 106.

Na głębokości 5 cm. pod powierzchnią współczesną ukazał się duży kamień o rozmiarach 40×35 cm. Kamień znajdował się dokładnie nad grobem; 40 cm. poniżej kamienia ukazała się kolistą jamą wypełnioną, żółtym piaskiem. Średnica jamy wynosi 30 cm. W przekroju pionowym ukazała się (jama niewyraźnie zarysowanych konturach, głęboka 88 cm., (ryc. 379). Nad popielnicą ułożone były rozbite naczynia, obok popielnicy tkwiły grot oszczepu i nóż żelazny.

Inwentarz:

1. Szerokotworowe naczynie (popielnica) z wyodrębnionym dnem i brzegiem nachylonym do środka. Powierzchnia szorstka, barwy żółto-szarej. Wymiary: śred. 26,4 cm., wys. 22,0 cm., śred. otw. 23,0 cm., dno 12,0 cm., (ryc. 381,1). Nr. kat. 1951/1948.

2. Większe fragmenty trzech naczyń grubościennych o powierzchni chropowatej (ryc. 381,2—3 i 6). Nr. kat. 1951/1985.

3. Silnie zniszczony, żelazny grot oszczepu z liściowatym ostrzem. Wymiary: dług. 26,0 cm., (ryc. 381,7). Nr. kat. 1951/1986.

4. Żelazne krzesiwo wykonane z prostej sztabki z końcem zwiniętym w ucho. Wymiary: dług. 10,5 cm., (ryc. 381,5). Nr. kat. 1951/1987.

5. Uszkodzony przez rdzę nóż sierpikowaty z trzpieniem wyodrębnionym od strony ostrza. Wymiary: dług. 7,5 cm., (ryc. 381,4). Nr. kat. 1951/1988.

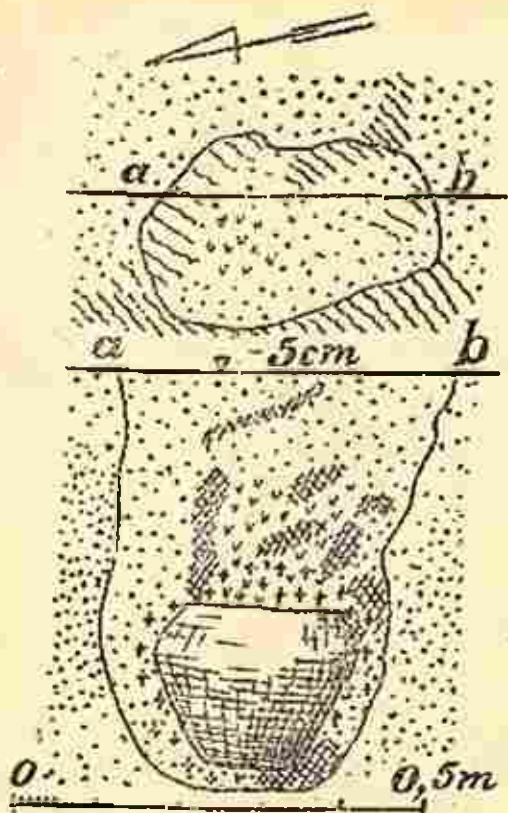
6. Spalone kości ludzkie. Nr. kat. 1951/1989.

G r ó b 217. (popielnicowy) — ar 106.

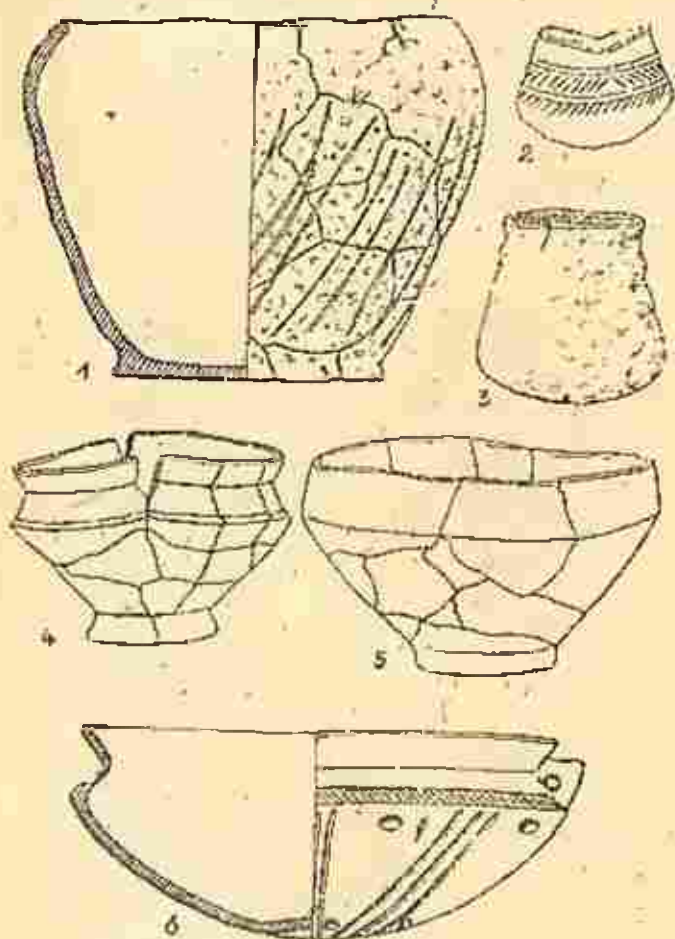
Jama grobowa kolistego kształtu wystąpiła na głębokości 35 cm. pod powierzchnią współczesną, średnica wynosiła 42 cm. Po wykonaniu przekroju pionowego ukazała się jama workowata o głębokości wynoszącej 53 cm. Popielnica spoczywała kilka centymetrów powyżej dna jamy i przykryta była fragmentami naczyń (ryc. 380).

Inwentarz:

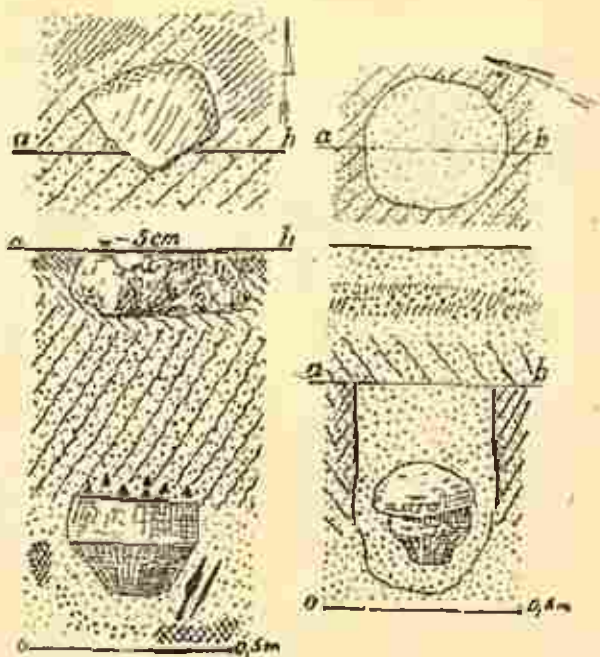
1. Szerokotworowe naczynie wazowate, ostro

Ryc. 377. Plan i przekrój grobu 215. — Fig. 377. Plan et coupe de la tombe No 215.

Ryc. 378. Naczynia z grobu 215. $\frac{1}{4}$ w. n. — Fig. 378. Vases de la tombe No 215. $\frac{1}{4}$ gr. nat.

379

380

Ryc. 379. Plan i przekrój grobu 216. Ryc. 380. Plan i przekrój grobu 217. — Fig. 379. Plan et coupe de la tombe No 216. Fig. 380. Plan et coupe de la tombe No 217.

profilowane, na stożkowej podstawie; na szyjce występuje karbowana listwa, pod krawędzią kolankowato zgięte ucho, powierzchnia gładzona, barwy czarnej (popielnica). Wymiary: śred. 29,7 cm., wys. 20,3 cm., śred. otw. 27,0 cm., dno 11,0 cm., (ryc. 382,1). Nr kat. 1951/1990.

2. Spalone kości ludzkie. Nr. kat. 1951/1991.

3. Fragmenty baniastego w przybliżeniu naczynia z wyodrębnioną, stożkową szyjką, o powierzchni gładzonej, barwy żółtawo-szarej. Wymiary: 22,5 cm., wys. 24 cm., śred. otw. 20,5 cm., dno 12,0 cm., (ryc. 382,2). Nr. kat. 1951/1992.

4. Fragmenty dwóch naczyń o powierzchni szorstkiej, (ryc. 382,3). Nr. kat. 1951/1993.

Grób 218 (popielnicowy) — ar 96.

Na głębokości 30 cm. pod powierzchnią współczesną ukazała się kolista jama grobowa o średnicy 36 cm. W przekroju pionowym głębokość grobu wynosiła 40 cm., a kształt zbliżony był do głębokiej niecki, (ryc. 383). W dolnej części jamy, nieco powyżej dna spoczywała popielnica okryta od góry i po bokach fragmentami naczyń i małymi naczyniami. Wypełnisko jamy stanowiła szaro-brunatna ziemia. Wewnątrz popielnicy, wśród kości, znaleziono dwie żelazne zapinki.

Inwentarz:

1. Naczynie wazowate (popielnica) z podstawą stożkową, łagodnym załomem brzuśca, listwą u nasady szyjki i wygiętym na zewnątrz brzegiem; poniżej brzegu umieszczono małe kolankowate ucho. Powierzchnia gładzona, barwy czarnej. Wymiary: śred. 21,7 cm., wys. 16,5 cm., śred. otw. 19,5 cm., dno 9,0 cm., (ryc. 384,1). Nr. kat. 1951/1994.

2. Spalone kości ludzkie. Nr. kat. 1951/1995.

3. Fragment naczynia szerokootworowego z

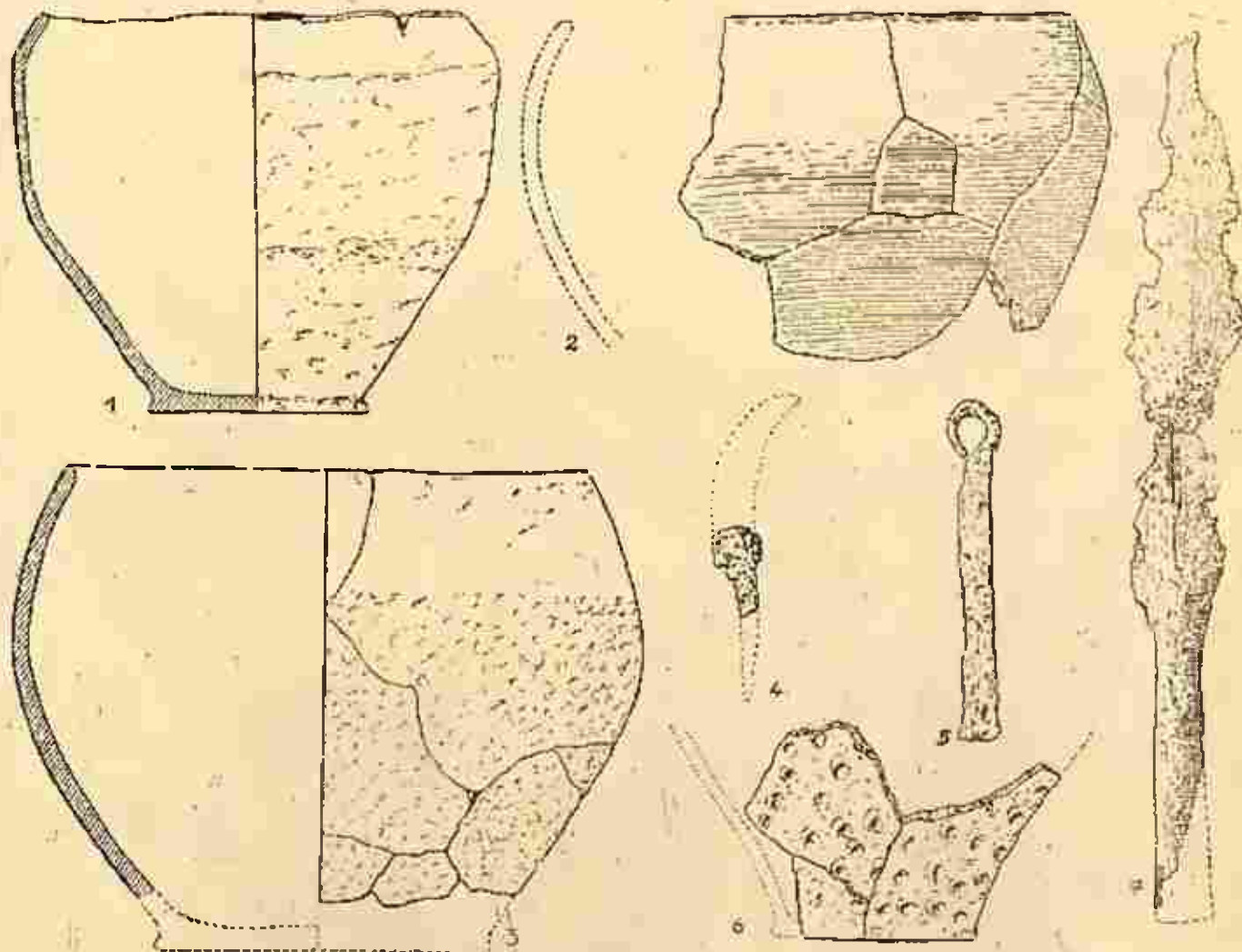
odrębnioną podstawą, z brzuścem zdobionym krzyżującymi się pasmami wykonanymi wieloczębnym narzędziem. Wymiary: śred. 23,0 cm., wys. zachowana 12,0 cm., dno 10,5 cm., (ryc. 384,13). Nr. kat. 1951/1998.

4. Czarka z półkulistym brzuścem i zwężoną szyjką, z wgniecionym do wnętrza dnem. Powierzchnia gładzona, barwy szarej, przepalona. Wymiary: wys. 4,5 cm., śred. otw. 13,5 cm., dno 5,4 cm., (ryc. 384,12). Nr. kat. 1951/1998.

7. Miniaturowe naczynko dwustozkowe z wygiętym brzegiem; zdobione na całej powierzchni motywami meandra, trójkątów i ornamentem blankowym; na dnie posiada wygniatane dołeczki. Powierzchnia gładzona, barwy jasno-brunatnej. Wymiary: śred. 4,5 cm., wys. 4,5 cm., śred. otw. 3,0 cm., dno 2,5 cm., (ryc. 384,2). Nr. kat. 1951/2001.

8. Ułamki kilku przepalonych misek i czarek. (ryc. 384,5—8). Nr. kat. 1951/2002.

9. Zapinka żelazna z taśmowatym, esowato wy-

Ryc. 381. Zawartość grobu 216. 1—3 l.l. Naczynia i ułamki naczyń glin., 4. Uszkodzony nóż sierpikowaty, 5. Krzesiwo żel., 7. Żel. grot oszczepu. 1—3 i 6 w $\frac{1}{4}$ w. n., reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 381. Contenu de la tombe No 216. 1—3 et 6. Vases et fragments de vases, 4. Fragment de couteau en fer, 5. Briquet en fer, 7. Pointe de lance. 1—3 et 6 en $\frac{1}{4}$ le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

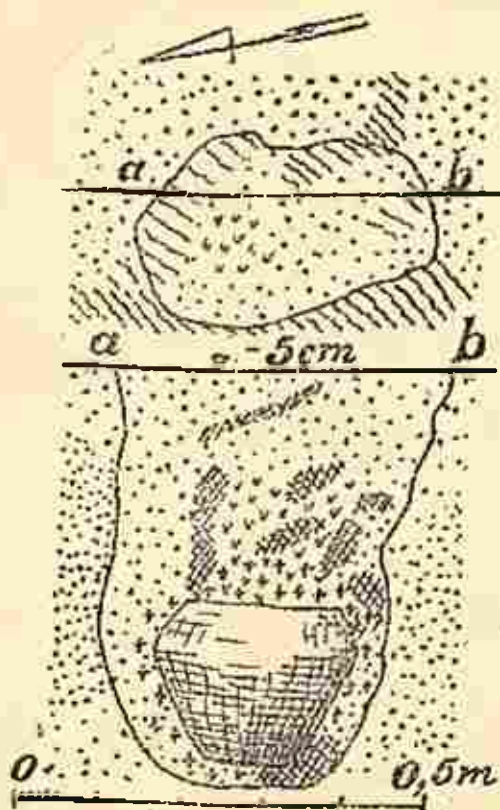
5. Kubek z ostrym załomem brzuśca umieszczonym na $\frac{1}{3}$ wysokości, z długim uchem o czworobocznym przekroju, o powierzchni gładzonej, barwy szarej. Wymiary: śred. 8,4 cm., wys. 5,3 cm., śred. otw. 7,8 cm., dno 5,0 cm., (ryc. 384,10). Nr. kat. 1951/1999.

6. Głęboka, mała czarka z przewężoną szyjką, z brzuścem zdobionym ukośnymi żłobkami, na dnie znajduje się mała szybka szklana. Powierzchnia naczynia gładzona, barwy jasno-brunatnej. Wymiary: wys. 5,0 cm., śred. otw. 7,7 cm., (ryc. 384,11). Nr. kat. 1951/2000.

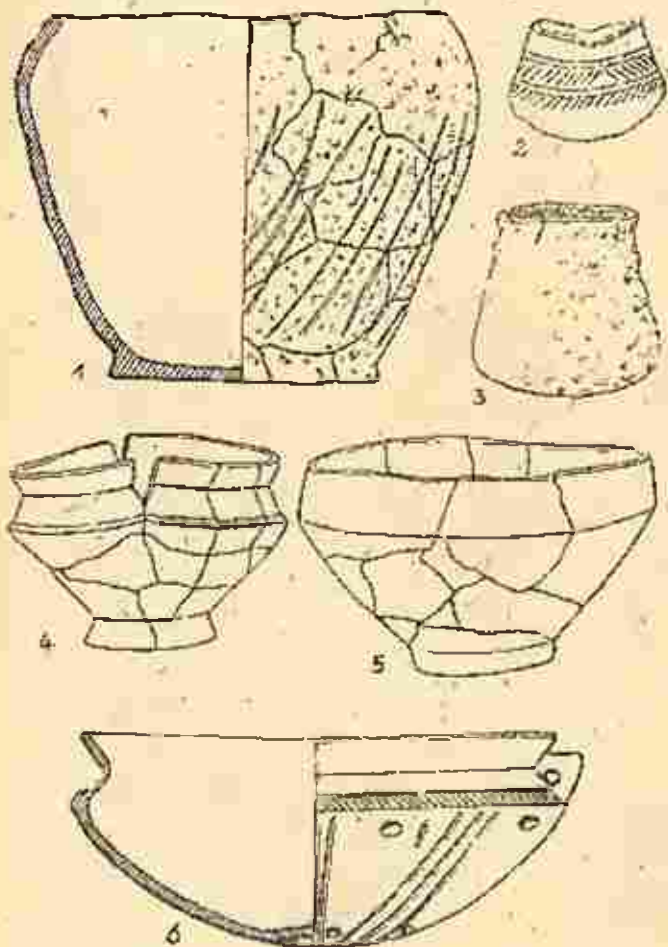
giętym kablakiem z szerokim grzebieniem na głowce; sprężynka wielozwojowa z górną cięciwą przytrzymaną naczyniem. Kabłak zdobiony poprzecznymi kreskami. Wymiary: wys. 2,1 cm., dług. 3,5 cm., (ryc. 384,9). Nr. kat. 1951/2005.

G r ó b 219 (popielnicowy) — ar 106.

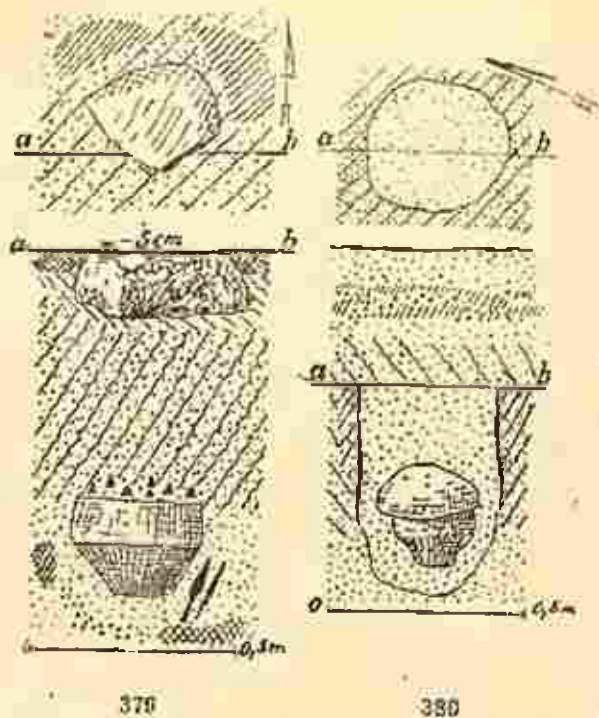
Na głębokości 40 cm. pod powierzchnią współczesną ukazała się kolista jama o średnicy ponad 40 cm; W przekroju pionowym ukazała się cylindryczna jama grobowa o głębokości 60 cm. wypet-

Ryc. 377. Plan i przekrój grobu 215. — Fig. 377. Plan et coupe de la tombe No 215.

Ryc. 378. Naczynia z grobu 215. $\frac{1}{4}$ w. n. — Fig. 378. Vases de la tombe No 215. $\frac{1}{4}$ gr. nat.

Ryc. 379. Plan i przekrój grobu 216. Ryc. 380. Plan i przekrój grobu 217. — Fig. 379. Plan et coupe de la tombe No 216. Fig. 380. Plan et coupe de la tombe No 217.

profilowane, na stożkowej podstawie; na szyjce występuje karbowana listwa, pod krawędzią kolankowato zgięte ucho, powierzchnia gładzona, barwy czarnej (popielnica). Wymiary: śred. 29,7 cm., wys. 20,3 cm., śred. otw. 27,0 cm., dno 11,0 cm., (ryc. 382,1). Nr kat. 1951/1990.

2. Spalone kości ludzkie. Nr. kat. 1951/1991.

3. Fragmenty baniastego w przybliżeniu naczynia z wyodrębnioną, stożkową szyjką, o powierzchni gładzonej, barwy żółtawo-szarej. Wymiary: 22,5 cm. wys. 24 cm., śred. otw. 20,5 cm., dno 12,0 cm., (ryc. 382,2). Nr. kat. 1951/1992.

4. Fragmenty dwóch naczyń o powierzchni szorstkiej, (ryc. 382,3). Nr. kat. 1951/1993.

Grób 218 (popielnicowy) — ar 96.

Na głębokości 30 cm. pod powierzchnią wspólną ukazała się kolista jama grobowa o średnicy 36 cm. W przekroju pionowym głębokość grobu wynosiła 40 cm., a kształt zbliżony był do głębokiej niecki, (ryc. 383). W dolnej części jamy, nieco powyżej dna spoczywała popielnica okryta od góry i po bokach fragmentami naczyń i małymi naczyniami. Wypełnisko jamy stanowiła szaro-brunatna ziemia. Wewnątrz popielnicy, wśród kości, znaleziono dwie żelazne zapinki.

Inwentarz:

1. Naczynie wazowate (popielnica) z podstawą stożkową, łagodnym załamem brzośca, listwa u nasady szyjki i wygiętym na zewnątrz brzegiem; poniżej brzegu umieszczono małe kolankowate ucho. Powierzchnia gładzona, barwy czarnej. Wymiary: śred. 21,7 cm., wys. 16,5 cm., śred. otw. 19,5 cm., dno 9,0 cm., (ryc. 384,1). Nr. kat. 1951/1994.

2. Spalone kości ludzkie. Nr. kat. 1951/1995.

3. Fragment naczynia szerokootworowego z wy-

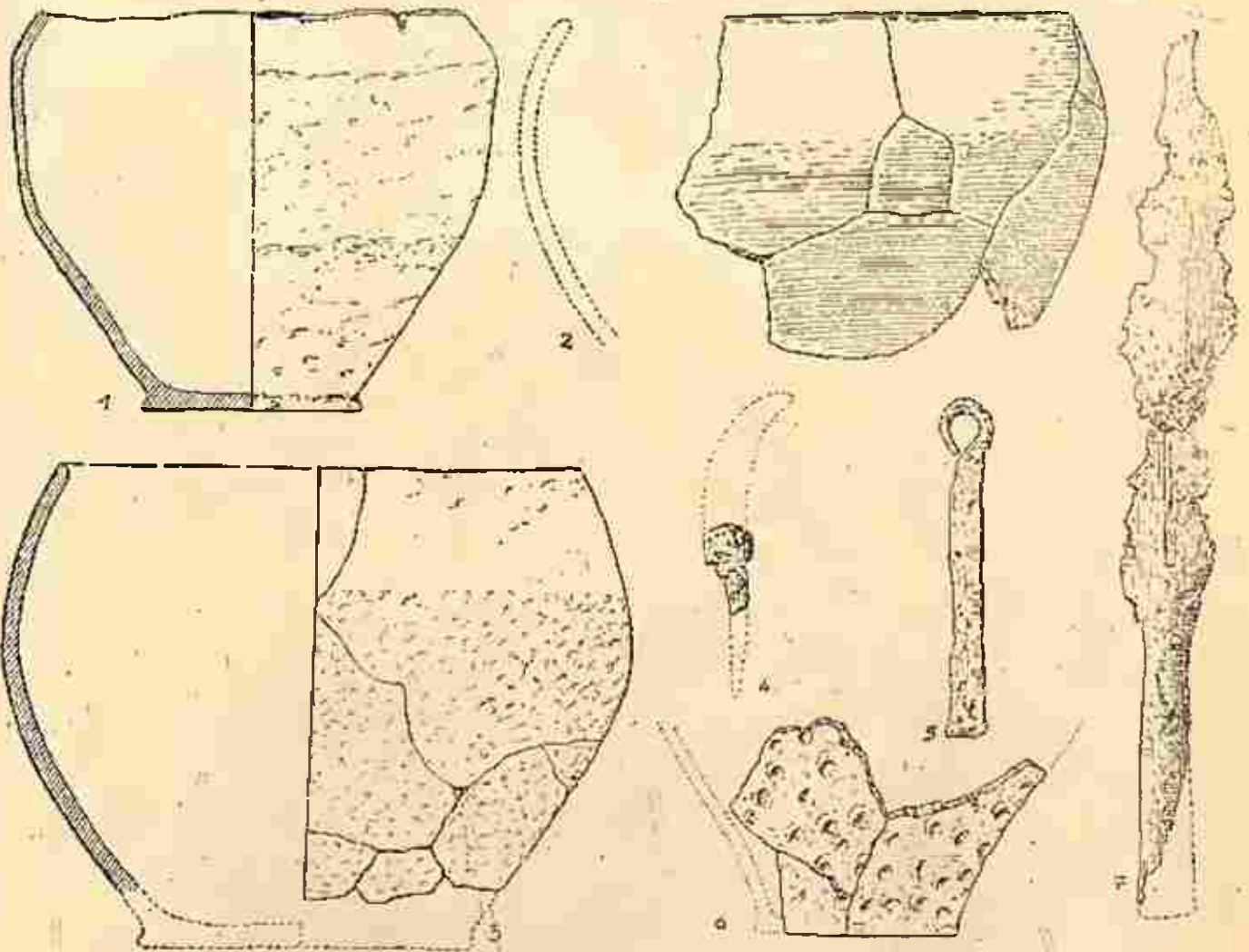
odrębnioną podstawą, z brzuścem zdobionym krzyżującymi się pasmami wykonanymi wieloczębnym narzędziem. Wymiary: śred. 23,0 cm., wys. zachowana 12,0 cm., dno 10,5 cm., (ryc. 384,13). Nr. kat. 1951/1996.

4. Czarka z półkulistym brzuścem i zwężoną szyjką, z wgniecionym do wnętrza dnem. Powierzchnia gładzona, barwy szarej, przepalona. Wymiary: wys. 4,5 cm., śred. otw. 13,5 cm., dno 5,4 cm., (ryc. 384,12). Nr. kat. 1951/1998.

7. Miniaturowe naczynko dwustożkowane z wygiętym brzegiem; zdobione na całej powierzchni motywami: meandra, trójkątów i ornamentem blankowym; na dnie posiada wygniatane dołeczki. Powierzchnia gładzona, barwy jasno-brunatnej. Wymiary: śred. 4,5 cm., wys. 4,5 cm., śred. otw. 3,0 cm., dno 2,5 cm., (ryc. 384,2). Nr. kat. 1951/2001.

8. Ułamki kilku przepalonych misek i czarek. (ryc. 384,5—8). Nr. kat. 1951/2002.

9. Zapinka żelazna z taśmowatym, csowato wy-

Ryc. 381. Zawartość grobu 216. 1—3 i 1. Naczynia i ułamki naczyń glin., 4. Uszkodzony nóż, sierpikowaty, 5. Krzesiwo żel., 7. Żel. grot oszczepu. 1—3 i 6 w $\frac{1}{4}$ w. n., reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 381. Contenu de la tombe No 216. 1—3 et 6. Vases et fragments de vases, 4. Fragment de couteau en fer, 5. Briquet en fer, 7. Pointe de lance. 1—3 et 6 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

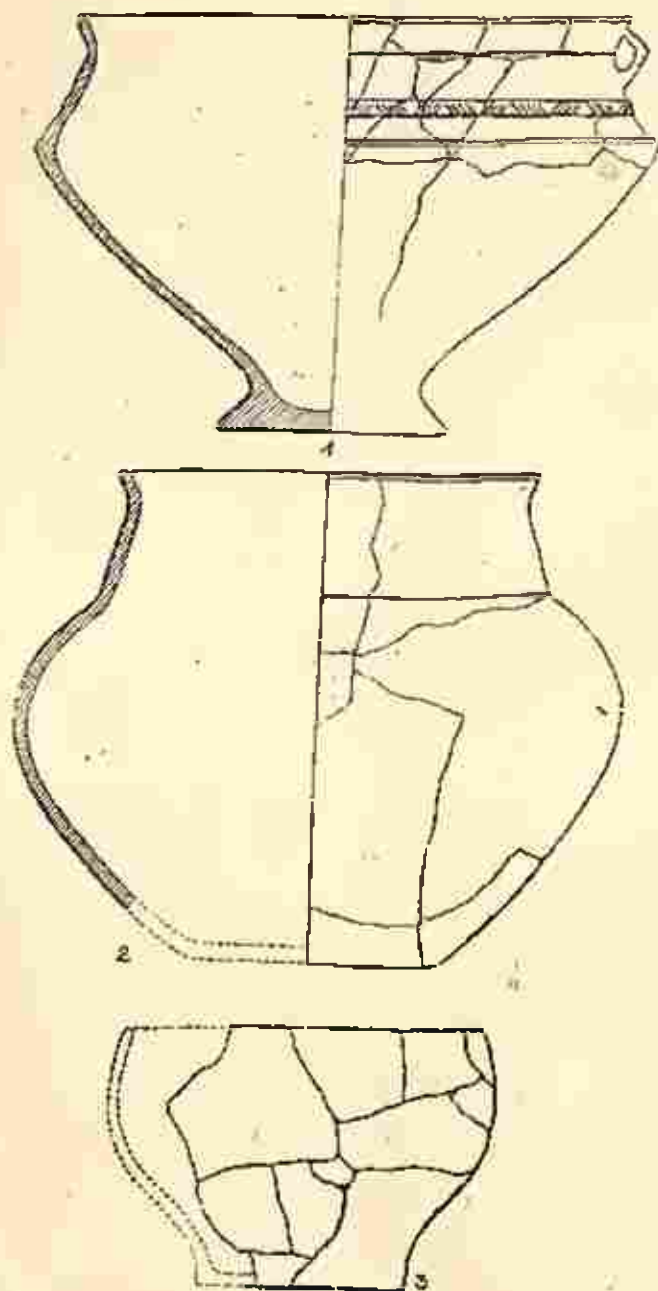
5. Kubek z ostrym załomem brzuśca umieszczonym na $\frac{1}{3}$ wysokości, z długim uchem o czworobocznym przekroju, o powierzchni gładzonej, barwy szarej. Wymiary: śred. 8,4 cm., wys. 5,3 cm., śred. otw. 7,8 cm., dno 5,0 cm., (ryc. 384,10). Nr. kat. 1951/1999.

6. Głęboka, mała czarka z przewężoną szyjką, z brzuścem zdobionym ukośnymi żłobkami, na dnie znajduje się mała szybka szklana. Powierzchnia naczynia gładzona, barwy jasno-brunatnej. Wymiary: wys. 5,0 cm., śred. otw. 7,7 cm. (ryc. 384,11). Nr. kat. 1951/2000.

giętym kabląkiem z szerokim grzebieniem na główce; sprężynka wielozwojowa z górną cięciwą przytrzymałą naczynkiem. Kabląk zdobiony poprzecznymi kreskami. Wymiary: wys. 2,1 cm., dług. 3,5 cm., (ryc. 384,9). Nr. kat. 1951/2005.

Grób 219 (popielnicowy) — ar 106.

Na głębokości 40 cm. pod powierzchnią współczesną ukazała się kolista jama o średnicy ponad 40 cm. W przekroju pionowym ukazała się cylindryczna jama grobowa o głębokości 60 cm. wypeł-

Ryc. 382. Naczynia z grobu 217. $\frac{1}{4}$ w. n. — Fig. 382. Vases de la tombe No 217 $\frac{1}{4}$ gr. nat.

niona żółtym piaskiem (ryc. 385). Nieco powyżej dna jamy spoczywała popielnica obłożona ułkami naczyń. Wewnątrz popielnicy wśród kości, znaleziono fragmenty silnie zniszczonego umba żelaznego, dwa groty żelazne, nóż, nożyce, krzesiwo i sprzączkę do pasa.

Inwentarz:

1. Fragmenty zniszczonego naczynia (popielnicy) o gładkiej czernionej powierzchni, zdobionej meandrem (ryc. 387,1). Nr. kat. 1951/2005.

2. Fragmenty dwóch grubościennych naczyń o chropowatej powierzchni; a) dużego, z wyodrębnioną podstawą i prostym nachylonym do wnętrza brzegiem. (ryc. 387,4). Wymiary: śred. ok. 45,0 cm., dno 18,0 cm., b) dwustożkowatego naczynia z załomem umieszczonym w połowie wysokości, z wychylonym na zewnątrz brzegiem i wyodrębnioną pod-

stawą (ryc. 387,5). Wymiary: śred. ok. 21 cm., śred. otw. ok. 18 cm. Nr. kat. 1951/2005.

3. Spalone kości ludzkie. Nr. kat. 1951/2006.

4. Ułamki nożyce żelaznych z taśmowatym, rczszarżonym kabląkiem. Wymiary: dług. 19,0 cm., (ryc. 387,11). Nr. kat. 1951/2007.

5. Grot włóczni z szerokim, płaskim ostrzem i wyraźnie zaznaczonym żeberkiem, tulejka niedokuta. Wymiary: dług. 18,5 cm., szer. 4,6 cm., (ryc. 387,10). Nr. kat. 1951/2008.

6. Krótki, żelazny grot oszczepu z krótką tulejką i wąskim, w przekroju daszkowatym ostrzem. Wymiary: dług. 14,0 cm., szer. 2,5 cm., (ryc. 387,9). Nr. kat. 1951/2009.

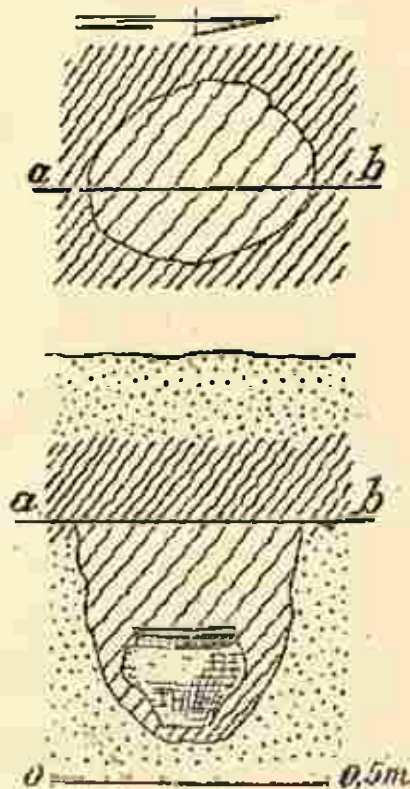
7. Fragment krzesiwa żelaznego z końcem zwiniętym w uszko. Wymiary: dług. zach. 7,0 cm., (ryc. 387,7). Nr. kat. 1951/2010.

8. Ułamki silnie zniszczonego, prostego noża żelaznego z obustronnie wodrgnionym trzpieniem. Wymiary: dług. zach. ok. 6,8 cm., (ryc. 387,6). Nr. kat. 1951/2011.

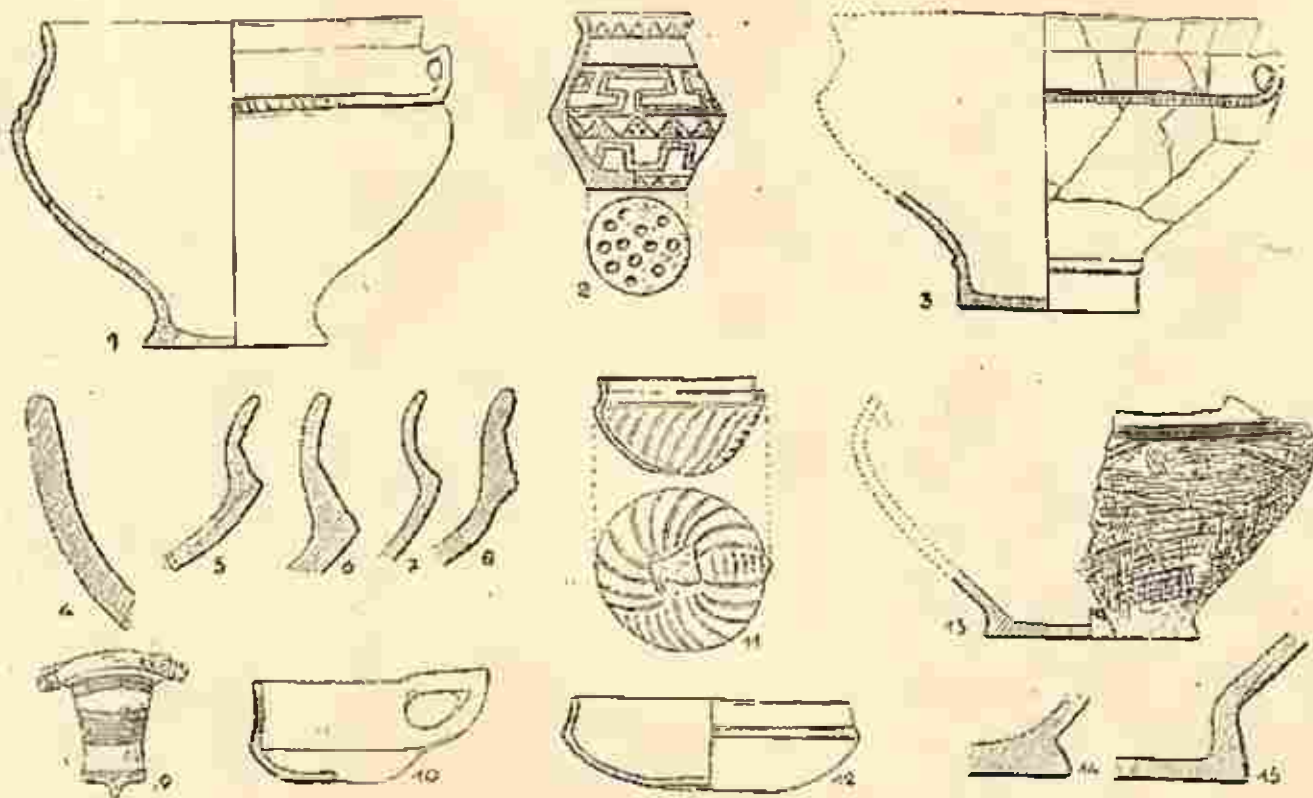
9. Fragmenty przedmiotów żelaznych (ryc. 387,8), m. in. fragmenty silnie zniszczonego umba stożkowatego i sprzączki do pasa (ryc. 387,2, 3). Nr. kat. 1951/2012.

Grób 220 (jamowy) — ar 106.

Na głębokości 30 cm. pod powierzchnią współczesną wystąpiła nieregularna w zarysie jama grobowa. Na powierzchni zaobserwować można było skupiska ułamków naczyń i kości. W przekroju pionowym odkryto grób o niewyraźnie zaznaczonych konturach. Na głębokości ok. 80 cm. wystąpiło największe skupienie ułamków naczyń a wśród nich również

Ryc. 383. Plan i przekrój grobu 218. — Fig. 383. Plan et coupe de la tombe No 218.

Ryc. 384. Zawartość grobu 218. 1—8 i 10—15. Naczynia i ulamki naczyń glin., 9. Zapinka zel., 1, 3 i 10—13 w $\frac{1}{4}$ w. n., reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 384. Contenu de la tombe No 218. 1—8 et 10—15. Vases et fragments de vases, 9. Fibule en fer, 1, 3 et 10—13 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

spalone kości ludzkie, (ryc. 386).

Inwentarz:

1. Fragmenty silnie przepalonych naczyń: a) grubościennych (ryc. 388,4 5, 8, 11), m. in. zdobionych ornamentem paznokciowym (ryc. 388,1), b) cienkościennych (ryc. 388,2, 3, 10), m. in. ostro profilowanych czarck (ryc. 388,6, 7, 9), niekiedy zdobionych (ryc. 388,2). Nr. kat. 1951/2013.

2. Spalone kości ludzkie. Nr. kat. 1951/2014.

Grób 221 (popielnicowy obsypany szczątkami stosu) — ar 106.

Na głębokości 52 cm. pod powierzchnią współczesną ukazała się w przybliżeniu owalna jama o średnicy 25 cm. Przekrój pionowy odsonił głęboką jamę o kształcie niecki. Wypelnisko stanowiła ciemnobrązowa ziemia przemieszana z nielicznymi drobnymi kosteczkami. Na głębokości 8 do 15 cm. pod powierzchnią grobu spoczywały ulamki rozbitych naczyń, a pod nimi przepalone naczynie zawierające drobne, spalone kości ludzkie. (ryc. 389). Głębokość jamy wynosiła 28 cm.

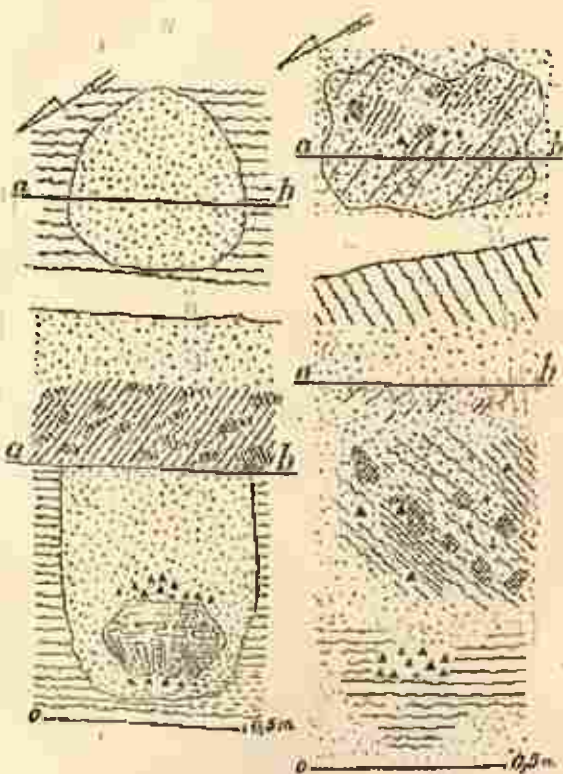
Inwentarz:

1. Ułamki kilku przepalonych naczyń, m. in. fragmenty pucharka z nóżką (ryc. 390,1), miski (ryc. 390,2) oraz dolnych części grubościennego naczynia o chropowatej powierzchni (ryc. 390,3). Nr. kat. 1951/2015.

2. Spalone kości ludzkie. Nr. kat. 1951/2016.

3. Fragmenty stopionej zapinki brązowej. Nr. kat. 1951/2017.

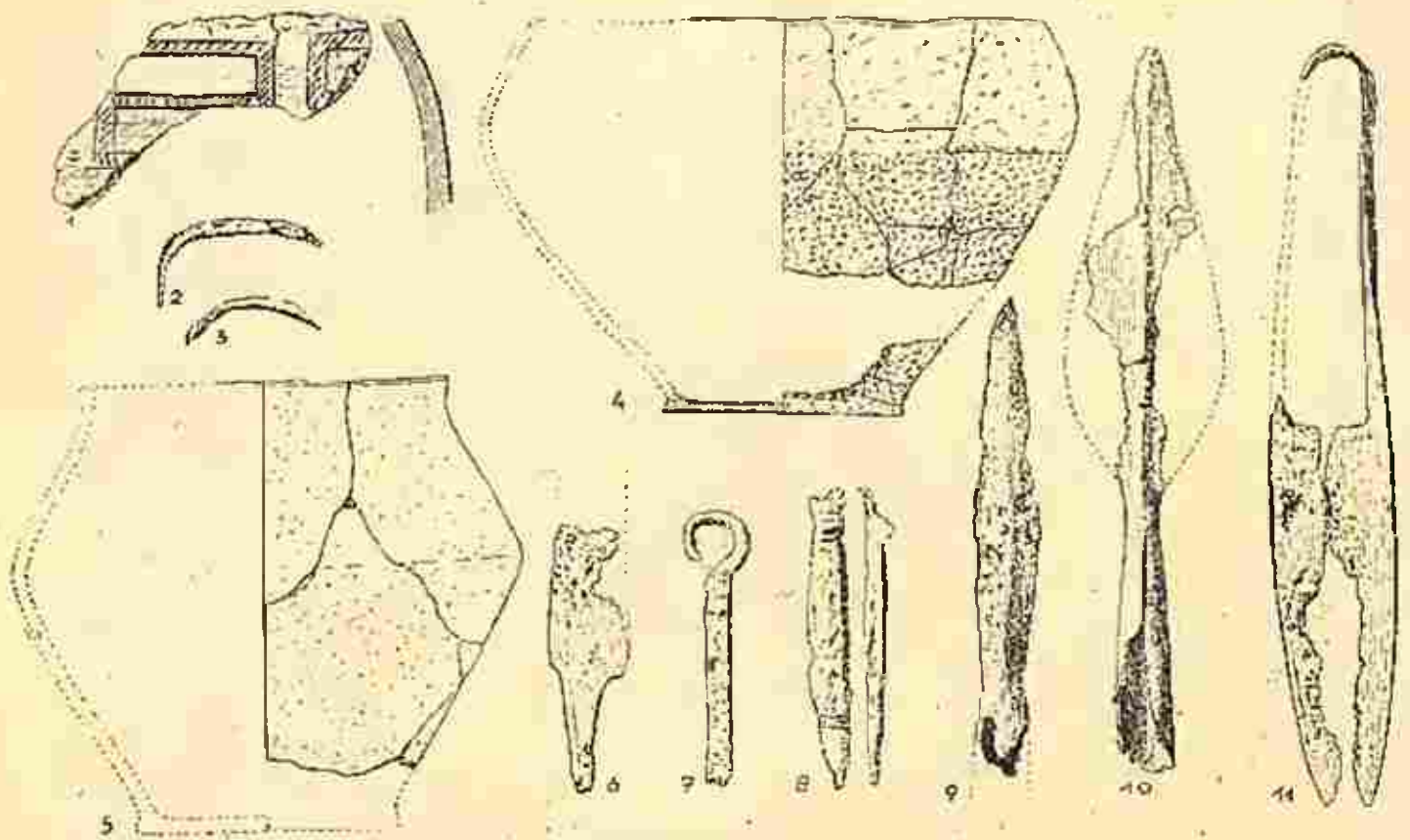
4. Fragmenty szpili brązowej, (ryc. 390,4). Nr. kat. 1951/2017.

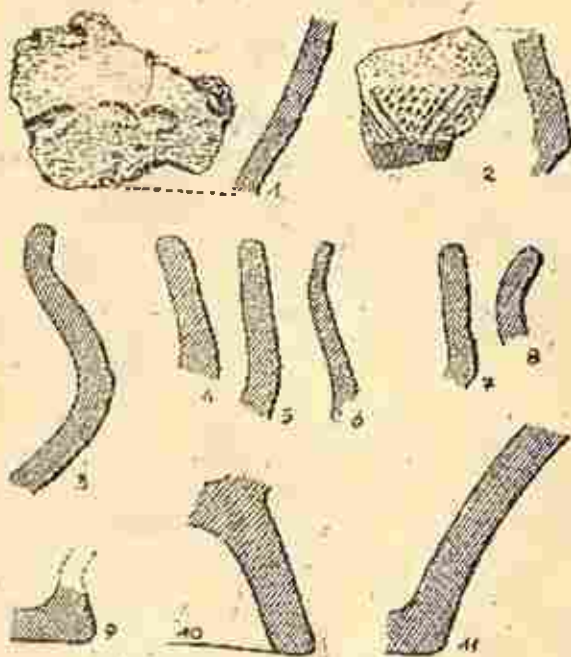
385

386

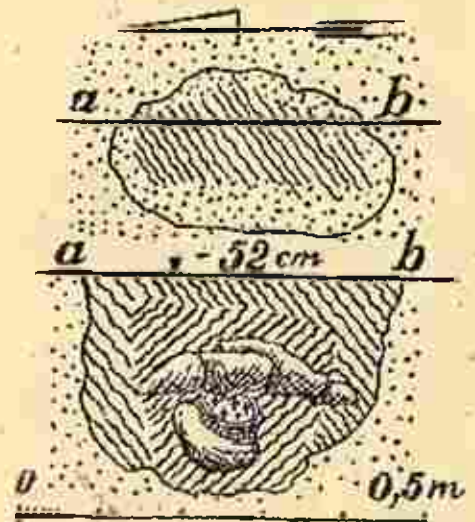
Ryc. 385. Plan i przekrój grobu 219. Ryc. 386. Plan i przekrój grobu 220. — Fig. 385. Plan et coupe de la tombe No 219. Fig. 386. Plan et coupe de la tombe No 220.

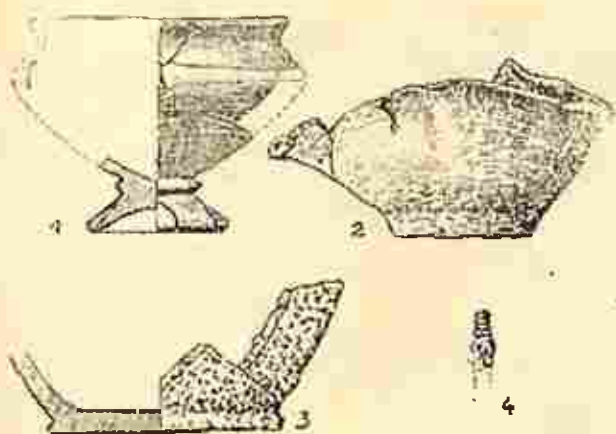
Ryc. 387. Zawartość grobu 219. Ułamek naczynia zdobionego meandrem, 2—3 i 8. Fragmenty przedmiotów żel., 4—5. Fragmenty naczyń, 6. Zniszczony nóż żel., 7. Krzesiwo żel., 9—10. Żel. groty oszczepów, 11. Nożyce żel. 4, 5 w $\frac{1}{2}$, reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 387. Contenu de la tombe No 219. 1 et 4—5. Fragments de vases, 2—3. Fragments d'un objets de fer, 6. Fragment d'un couteau en fer, 7. Briquet en fer, 9—10. Pointes de lance en fer, 11. Ciseaux en fer. 4—5 en $\frac{1}{2}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Ryc. 388. Ułamki naczyń z grobu 220. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 388. Fragments de vases de la tombe No 220. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Ryc. 389. Plan i przekrój grobu 221. — Fig. 389. Plan et coupe de la tombe No 221.

Ryc. 390. Zawartość grobu 221. 1—3, Ułamki naczyń glin., 4. Fragment szpili brąz. 1—2 w $\frac{1}{4}$, reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 390. Contenu de la tombe No 221. 1—3. Fragments de vases, 4. Fragment d'une épingle en bronze. 1—2 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Grób 222 (popielnicowy) — ar 85.

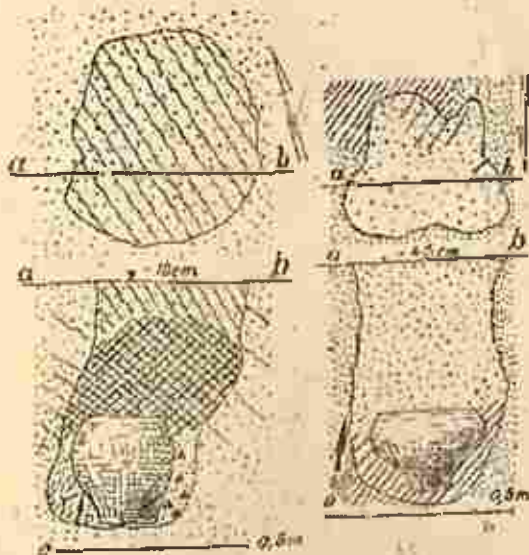
Na głębokości 10 cm. pod powierzchnią współczesną uchwycono kolistą w przybliżeniu jamę o średnicy około 50 cm. (ryc. 391). Popielnica spoczywała w grobie na dnie i otoczona była ułamkami naczyń oraz przedmiotami metalowymi (grot oszczepu, ostroga, okucie żelazne). Nad popielnicą spoczywała warstwa spalonizny przemieszana z węgielkami drzewnymi. Wewnątrz popielnicy wśród kości znaleziono krzesiwo, nóż żelazny i sprzączkę do pasa.

Inwentarz:

1. Ułamki szerokootworowej popielnicy o powierzchni chropowatej, barwy brązowej, (ryc. 393,1). Nr. kat. 1951/2018.

2. Spalone kości ludzkie. Nr. kat. 1951/2019.

3. Spękana i zniekształcona w ogniu profilowana czarka z uszkami i stożkową, zdobioną podstawą (ryc. 393,2). Nr. kat. 1951/2030.

Ryc. 391. Plan i przekrój grobu 222. Ryc. 392. Plan i przekrój grobu 223. — Fig. 391. Plan et coupe de la tombe No 222. Fig. 392. Plan et coupe de la tombe No 223.

4. Ostro profilowana czarka ze stożkową podstawą, zniekształcona w ogniu. Wymiary: wys. 8,5 cm., śred. otw. 11,0 cm., dno 5,8 cm., (ryc. 393,11). Nr. kat. 1951/2021.

5. Czarka z półkulistym brzuścem i przewężoną szyjką, brzusiec zdobiony dośrodkowo biegnącymi żłobkami. Wymiary: wys. 5,2 cm., śred. otw. 12,6 cm., (ryc. 393,10). Nr. kat. 1951/2022.

6. Mała czarka z półkulistym brzuścem i nieco zwężonym brzegiem, przepalona. Wymiary: wys. 3,6 cm., śred. otw. 10,0 cm., (ryc. 393,8). Nr. kat. 1951/2023.

7. Czarka z półkulistym brzuścem, cylindryczną szyjką i małym, wgniecionym do środka dnem, przepalona. Wymiary: wys. 3,5 cm., śred. otw. 7,0 cm., dno 1,8 cm., (ryc. 393,6). Nr. kat. 1951/2024.

8. Ułamki kilku silnie przepalonych naczyń (ryc. 393,3, 4, 5, 7, 9). Nr. kat. 1951/2025.

9. Żelazny grot oszczepu z szerokim płaskim ostrzem i wyraźnie zaznaczonym żeberkiem. Wymiary: dług. 19,5 cm., szer. 4,0 cm., (ryc. 393,16). Nr. kat. 1951/2026.

10. Ułamki noża żelaznego z obustronnie wyodrębnionym trzpieniem. Wymiary: ? . Nr. kat. 1951/2027.

11. Fragmenty zniszczonego krzesiwa żelaznego z końcem zwiniętym w uszko (ryc. 393,15). Nr. kat. 1951/2088.

12. Ułamki silnie zniszczonego przez rdzę szydła żelaznego. Nr. kat. 1951/2023 (ryc. 393,14).

1. Dwie małe ostrogi żelazne z płaskim, łukowatym kablakiem z guzkowatymi zaczepami i z małym, stożkowym kolcem. Jedna z ostróg bardzo silnie zniszczona. Wymiary: rozpiętość ramion 5,5 cm., wys. kolca ok. 1 cm., (ryc. 393,12). Nr. kat. 1951/2030.

13. Silnie zardzewiała sprzączka do pasa. (ryc. 393,13). Nr. kat. 1951/2031.

Grób 223 (popielnicowy) — ar 82.

Nieregularna w zarysie jama grobowa ukazała się na głębokości około 45 cm. pod powierzchnią współczesną, wymiary jamy w rzucie poziomym wynosiły 40×38 cm. W przekroju pionowym zarysowała się workowata jama o głębokości 65 cm. (ryc. 392). Na dnie jamy spoczywała popielnica obsypana brązową ziemią, ponad popielnicą aż do wierzchu jama wypelniona była żółtym piaskiem. Obok popielnicy tkwił pionowo w ziemi grot oszczepu. W popielnicy obok kości znaleziono płytkę żelazną, sprężynę i klucz oraz fragment prostokątnej sprzączki do pasa.

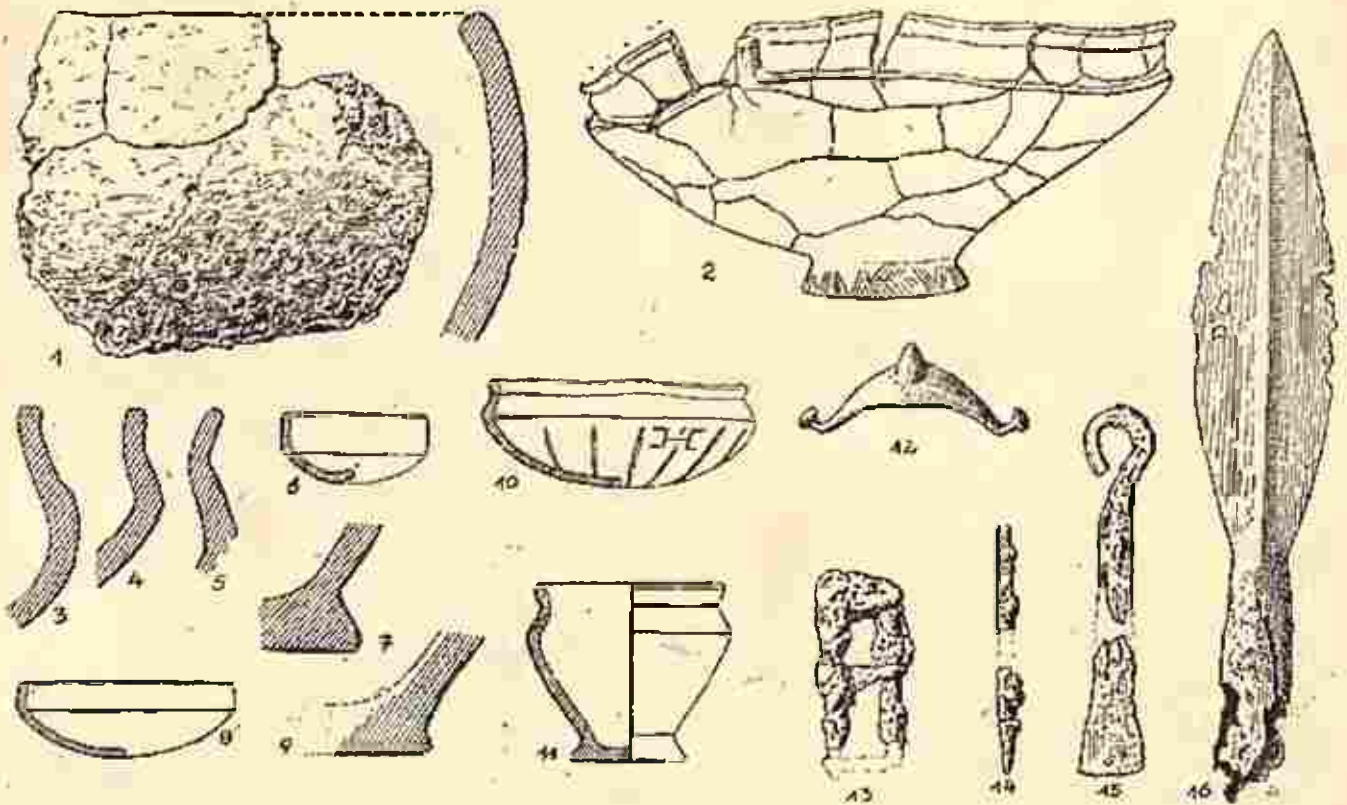
Inwentarz:

1. Naczynie szerokootworowe (popielnica) z zaokrąglonym załomem brzuśca umieszczonym w $\frac{2}{3}$ wysokości naczynia, z silnie przewężoną częścią dolną, dnem wyodrębnionym o powierzchni szorstkiej, zdobiona pionowymi i ukośnymi bruzdami. (ryc. 394,1). Wymiary: śred. 25,5 cm., wys. 18,5 cm., śred. otw. 20,0 cm., dno 10,0 cm. Nr. kat. 1951/2032.

2. Spalone kości ludzkie. Nr. kat. 1951/2033.

3. Małe, niecharakterystyczne ułamki naczyń (ryc. 394,3). Nr. kat. 1951/2034.

4. Uszkodzony, żelazny grot oszczepu z długą tuleją i ostrzem zaopatrzonym w żeberko. Wymiary: dług. 18,0 cm., szer. 3,1 cm., (ryc. 394,7). Nr. kat. 1951/2035.

Ryc. 393. Zawartość grobu 222. 1—11. Naczynia i ułamki naczyń glin., 12. Ostroga żel., 13. Żel. sprzączka do pasa, 14. Zniszczone szydło żel., 15. Krzesiwo żel., 16. Żel. grot oszczepu. 2, 6, 8 i 10—11 w $\frac{1}{4}$, reszta w $\frac{1}{2}$ w n. — Fig. 393. Contenu de la tombe No 222. — 1—11. Vases et fragments de vases, 12. Éperon en fer, 13. Boucle de ceinture en fer, 14. Fragment d'une alène en fer, 16. Pointe de lance en fer. 2, 6, 8 et 10—11 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

5. Silnie uszkodzone żelazne, prostokątne okucie zamka szkatułki drewnianej z dwoma otworami i z nitami po bokach. Wymiary: dług. 5,5 cm., szer. 3,8 cm., (ryc. 394,4). Nr. kat. 1951/2036.

6. Silnie uszkodzony, żelazny klucz taśmowaty z końcem zwiniętym w uszko. Wymiary: dług. 12 cm., szer. 0,3 cm., (ryc. 394,6). Nr. kat. 1951/2037.

7. Silnie uszkodzona, żelazna sprężynka do zamka. Wymiary: dług. zach. 7,3 cm., (ryc. 394,5). Nr. kat. 1951/2038.

8. Fragmenty prostokątnej, żelaznej sprzączki do pasa (ryc. 394,2) oraz nicokreślonych przedmiotów żelaznych. Nr. kat. 1951/2039.

9. Stopione przedmioty brązowe. Nr. kat. 1951/2040.

Grób 224 (popielnicowy obsypany szczątkami stosu) — ar 106.

Okolo 40 cm. pod powierzchnią współczesną ukazała się kolista jama o średnicy 30 cm. Na powierzchni, w ciemno-brunatnej ziemi znajdowano ułamki naczyń. Przekrój pionowy wykonano w dwóch równoległych płaszczyznach. Największa głębokość jamy wynosiła 45 cm. Kształt jamy był workowaty. Wypełnisko jamy stanowiła ciemno-brunatna ziemia przemieszana ze spalenizną, węglakami drzewnymi i kośćmi. W górnej części grobu spoczywało fragmentarycznie zachowane naczynie a pod nim rozrzucone ułamki przepalonych kości. Na dnie stała ukośnie pochylona popielnica (ryc. 395). Tuż nad krawędzią popielnicy leżało małe naczynie. Przy krawędzi popielnicy, od strony zachodniej spo-

czywał przesłik dwustożkowy. Wewnątrz popielnicy, obok kości, znaleziono małe naczynie, okucie zamka szkatułki, nóż, fragment szpili kościanej, żelazną zapinkę i fragment przedmiotu brązowego.

Inwentarz:

1. Szerokootworowe naczynie (popielnica) z baniastym brzuścem, i cylindrycznym brzegiem. Powierzchnia szorstka, z wyjątkiem pasa przydennego i szyjki. Wymiary: śred. 28,8 cm., wys. 18,0 cm., śred. otw. 2,0 cm., dno 13,5 cm., (ryc. 396,1). Nr. kat. 1951/2041.

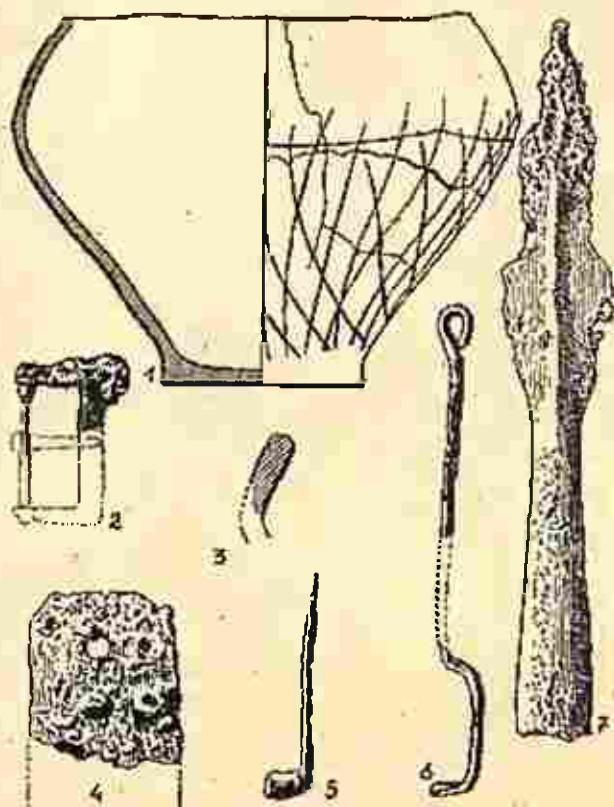
2. Spalane kości ludzkie. Nr. kat. 1951/2042.

3. Zniekształcone w ogniu naczynie z baniastym brzuścem i wyodrębnioną szyjką. Brzeg wygięty na zewnątrz, poniżej krawędzi umieszczono kolankowato zgięte ucho, na załamie brzuśca występuje ornament meandrowy, na szyjce listwa na przemian ukośnie karbowana. Powierzchnia gładzona. Wymiary: śred. 25,5 cm., wys. 19,3 cm., dno 12,0 cm., (ryc. 396,20). Nr. kat. 1951/2043.

4. Ostro profilowana czarka z łagodnie wyodrębnioną podstawą, o powierzchni gładzonej, barwy szaro-brunatnej. Wymiary: śred. 16,0 cm., wys. 10,5 cm., śred. otw. 15,0 cm., dno 7,0 cm., (ryc. 396,6). Nr. kat. 1951/2044.

5. Ostro profilowana czarka z podstawą łagodnie wyodrębnioną, o powierzchni gładzonej, brunatno-szarej: śred. 15,5 cm., wys. 10,0 cm., śred. otw. 14,0 cm., dno 7,5 cm., (ryc. 396,5). Nr. kat. 1950/2045.

6. Zniekształconą w ogniu ostro profilowaną czarką z podstawą stożkowato wyodrębnioną. Per-

Ryc. 394. Zawartość grobu 223. 1. Popielnica glin., 2. Fragment żel. sprzączki do pasa, 3. Profil brzegu naczynia glin., 4. Uszkodzone okucie zamka, 5. Żel. sprężyna do zamka, 6. Klucz żel., 7. Żel. grot oszczepu. 1 w $\frac{1}{4}$, reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 394. Contenu de la tombe No 223. 1. Urne cinéraire, 2. Fragment d'un vase en fer, 3. Fragment d'un vase en fer, 4. Fragment d'une ferrure en fer, 5. Fragment d'un ressort de fer, 6. Clef en fer, 7. Pointe de lance en fer. 1 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

wierchnia gładzona, barwy szaro-brunatnej. Wymiary: śred. 10,0 cm., wys. 11,0 cm., śred. otw. 9 cm., dno 6,7 cm., (ryc. 396,7). Nr. kat. 1951/2046.

7. Ostro profilowana czarka z podstawą stożkowato wyodrębnioną i małym uszkiem poniżej kręwdzi, przepalona. Wymiary: śred. 19,5 cm., wys. 11,5 cm., śred. otw. 20,5 cm., dno 8,0 cm., (ryc. 396,2). Nr. kat. 1951/2047.

8. Kubek z baniastym brzuścem i wyodrębnioną szyjką, silnie przepalony. Wymiary: śred. 12,0 cm., wys. 7,5 cm., dno 5,0 cm., (ryc. 396,11). Nr. kat. 1951/2048.

9. Czarka z półkulistym brzuścem, wgniecionym do wnętrza dnem i wyodrębnioną szyjką, zdobiona lukowatymi żłobkami. Powierzchnia gładka, brunatnoceglasta. Wymiary: śred. 10,0 cm., wys. 5,0 cm., śred. otw. 10,0 cm., dno 4,5 cm., (ryc. 396,3). Nr. kat. 1951/2049.

10. Miniaturowe naczynko ze stożkowato wyodrębnioną podstawą i cylindryczną szyjką, silnie przepalone. Wymiary: śred. 5,0 cm., wys. 5,2 cm., śred. otw. 3,0 cm., dno 2,4 cm., (ryc. 396,4). Nr. kat. 1951/2050.

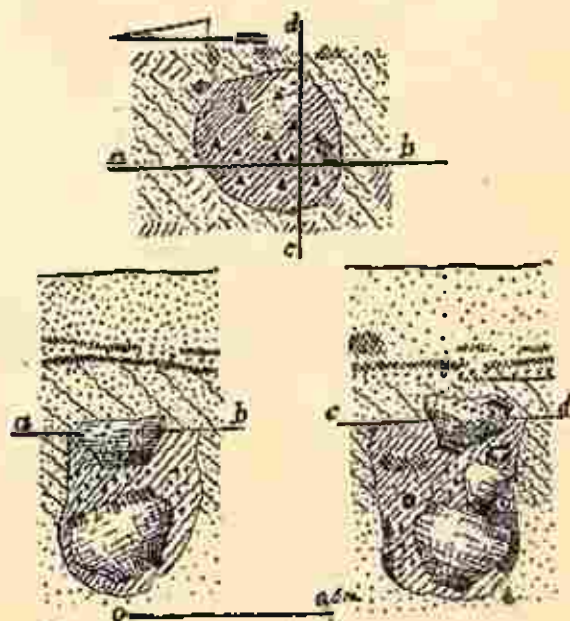
11. Ułamki należące do kilku zniszczonych w ogniu naczyń (ryc. 396,9, 10). Nr. kat. 1951/2051.

12. Prosty nóż żelazny z wyodrębnionym od strony tyłca trzpieniem, uszkodzony przez rdzę. Wymiary: dług. 11,0 cm., (ryc. 396,18). Nr. kat. 1951/2052.

13. Taśmowaty klucz żelazny z kółkiem do zawieszania oraz część prostokątnego okucia zamka z zachowanymi trzema gwoździami. Wymiary: dług. 17,5 cm., szer. 1 cm., (ryc. 396,19). Nr. kat. 1951/2053.

14. Dwa gwoździe z płaskimi łóbkami, silnie zniszczone przez rdzę, (ryc. 396,8). Nr. kat. 1951/2054.

15. Mała zapinka żelazna z esowatym, w przekroju płasko-wypukłym kabląkiem, dużym grzebieniem przy główce i wielozwojową sprężyną z gór-

395

395a

Ryc. 395. Plan i przekroje grobu 224. — Fig. 395. Plan et coupes de la tombe No 224.

ną cięciwą. Kabłąk zdobiony poprzecznymi kreskami. Wymiary: dług. 2,6 cm., (ryc. 396,15).

15a. Fragment zapinki brązowej z trzema grzebieniami i z małym guzkiem na nóżce, (ryc. 396,14). Nr. kat. 1951/2055.

16. Dwa kapturki żelazne cylindrycznego kształtu dla sprężynek zapinek brązowych oraz stopiony brąz. Wymiary: dług. 3,3 cm., (ryc. 396,12 i 13). Nr. kat. 1951/2056.

17. Fragment trzonu szpili kościanej. Wymiary: dług. zach. 6,7 cm., (ryc. 396,16). Nr. kat. 1951/2057.

18. Dwustożkowy przęślik gliniany z wgłębieniami przy otworze, przepalony, barwa szara. Wymiary: śred. 4,2 cm., wys. 1,8 cm., (ryc. 396,17). Nr. kat. 1951/2058.

Grób 225 (Jamowy) — ar 82.

Na głębokości 52 cm. pod powierzchnią współczesną ukazała się jama nieregularnego kształtu o wymiarach 52×42 cm. W przekroju pionowym kształt jamy był workowaty. Głębokość jamy wynosiła 60 cm. Wypełnisko stanowiła ciemno-brunatna ziemia zmieszana ze spalenizną. W górnej i środkowej części występowało skupienie kości i ułamków naczyń (ryc. 397).

Inwentarz:

1. Kilka ułamków przepalonych naczyń. Nr. kat. 1951/2059.
2. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr. kat. 1951/2060.

Grób 226 (popielnicowy) — ar 85.

Na głębokości 10 cm. pod powierzchnią współczesną ukazała się jama owalnego kształtu o wymiarach 28×20 cm., wypełnisko jej stanowiła w górnej partii ciemno-brązowa ziemia. W przekroju pionowym kształt jamy był workowaty, głębokość wynosiła 40 cm. Na dnie spoczywała popielnica zawierająca kości. Część kości znajdowała się poza

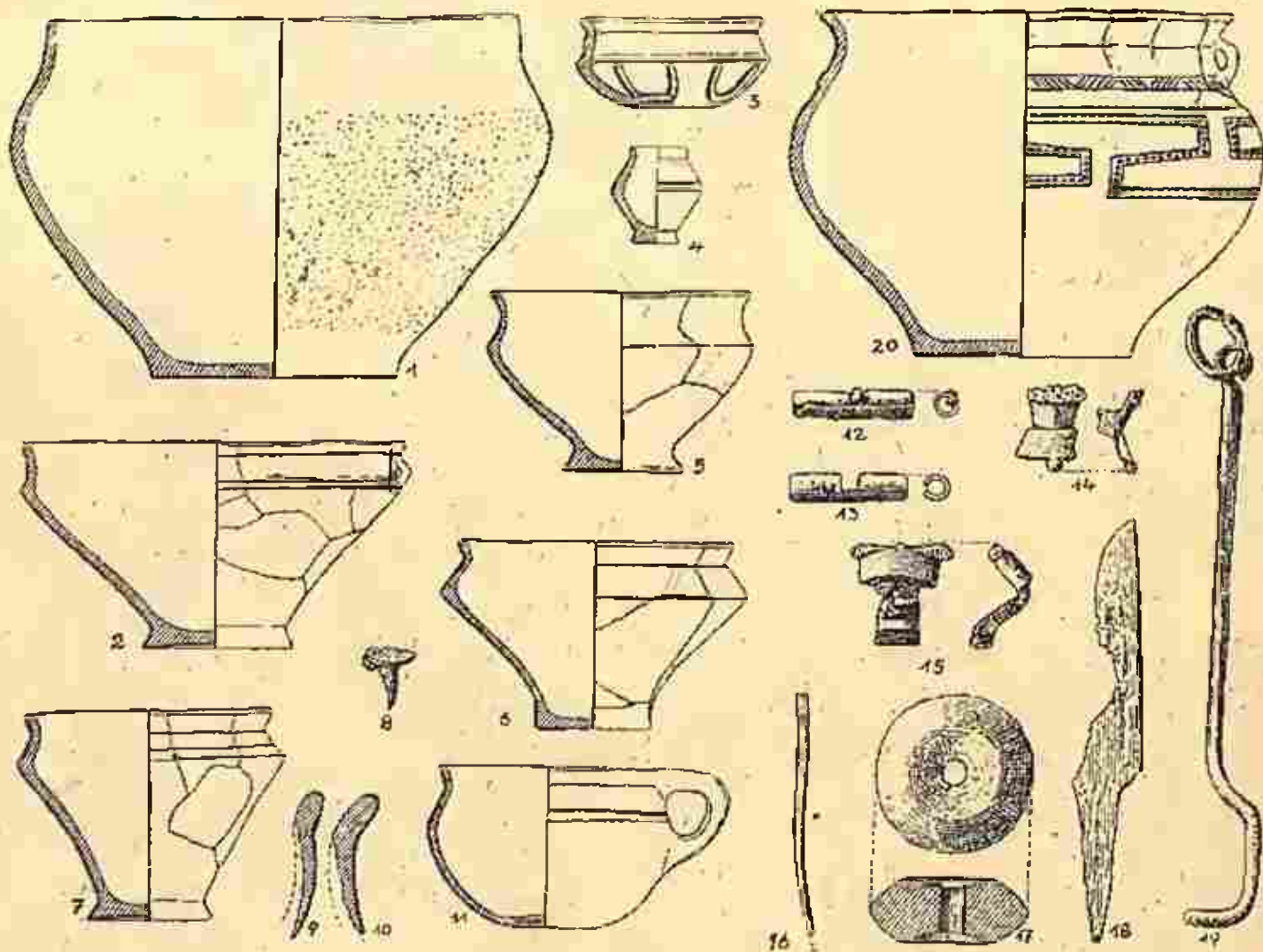
szorstka, zdobiona ukośnymi bruzdami. Wymiary: śred. 22,0 cm., wys. 19,4 cm., śred. otw. 16,0 cm., dno 11,0 cm. (ryc. 399,1). Nr. kat. 1951/2061.

2. Spalone kości ludzkie. Nr. kat. 1951/2062.

3. Ułamki kilku przepalonych naczyń grubociennych (ryc. 399,7, 8, 11) i profilowanych czarek (ryc. 399,2, 3, 5, 6) oraz czarki z półkulistym brzuścem (ryc. 399,4). Nr. kat. 1951/2063.

Grób 227 (popielnicowy obsypany szczątkami siosu) — ar 85.

Na głębokości 9 cm. pod powierzchnią współczesną ukazała się w przybliżeniu prostokątna jama o wymiarach 45×50 cm. Górną część jamy zalegała

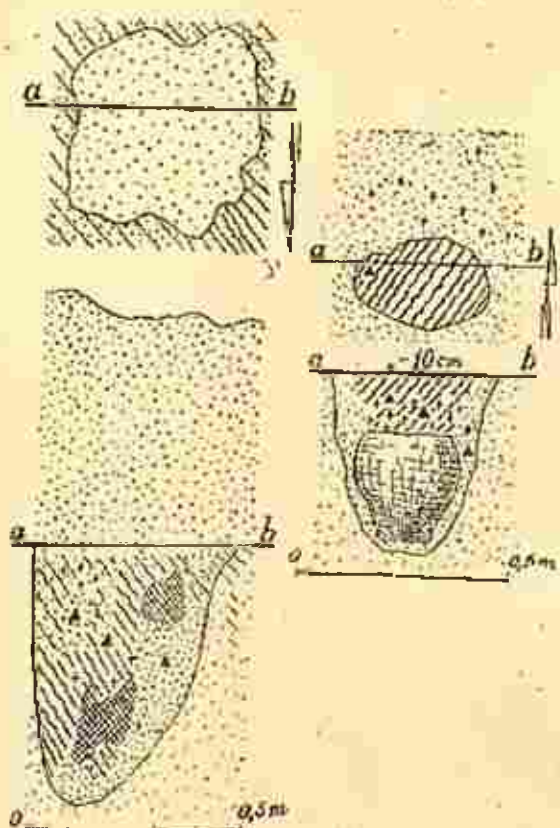
Ryc. 398. Zawartość grobu 224. 1—7, 9—11 i 20. Naczynia i profile naczyń glinianych. 8. Gwóźdź żel., 12—13. Kapturki na sprężyny zapinek, 14—15. Zapinka żel. oraz fragmenty zapinki, 16. Szpila kościana, 17. Przesełk glin., 18. Nóż żel., 19. Klucz żel. 1—7, 11 i 20 w 1/4 reszta w 1/2 w. n. — Fig. 398. Contenu de la tombe No 224. 1—7, 9—11 et 20, Vases et fragments de vases, 8. Clou en fer. 12—13. Fragments de fibules, 14—15. Fibulle en fer, 16. Épingle en os, 17. Fusairole en argile, 18. Couteau en fer, 19. Clou en fer, 1—7, 11 et 20 en 1/4, le reste en 1/2 gr. nat.

popielnicą. W górnej części jamy znaleziono ułamki różnych naczyń. (ryc. 398).

Inwentarz:

1. Szerokootworne naczynie (popielnica) z prostym, niewyodrębnionym, nachylonym do wnętrza brzegiem i zaokrąglonym brzuścem. Powierzchnia

szaro-brązowa ziemia przemieszana ze spalenizną. Kształt jamy w przekroju pionowym był workowaty, głębokość wynosiła 45 cm. Na dnie spoczywała popielnica przykryta profilowaną misą. Wokoło popielnicy rozmieszczone były ułamki naczyń i przedmioty metalowe, węgielki drzewne oraz kości. Wy

397

398

Ryc. 397. Plan i przekrój grobu 225. Ryc. 398. Plan i przekrój grobu 226. — Fig. 397. Plan et coupe de la tombe No 225. Fig. 398. Plan et coupe de la tombe No 226.

pełnisko jamy stanowiła piaszczysta ziemia przemieszana ze spalenizną. (ryc. 400).

Inwentarz:

1. Naczynie szerokootworowe (popielnica) o łagodnym załomie brzuśca, z prostym, nachylonym do wnętrza brzegiem, zdobiona odciskami paznokcia. Powierzchnia szorstka, przy szyjce i podstawie wygładzana. Wymiary: śred. 21,7 cm., wys. 13,7 cm., śred. otw. 18,0 cm., dno 10,0 cm., (ryc. 401,1). Nr. kat. 1951/2064.

2. Spalone kości ludzkie. Nr. kat. 1951/2065.

3. Ostro profilowana czarka o powierzchni gładzonej, czerwono-brunatnej, zrekonstruowana. Wymiary: śred. 18,3 cm., wys. 8,0 cm., dno 8,0 cm., (ryc. 401,2). Nr. kat. 1951/2066.

4. Kubek z czworobocznym w przekroju, kolanekowato wygiętym uchem, zdobionym rzędami nakładki paznokciem. Powierzchnia gładzona, barwy szaro brunatnej (ryc. 401,7). Wymiary: śred. 11,6 cm., wys. 8,6 cm., śred. otw. 8,6 cm., dno 5,6 cm. Nr. kat. 1951/2067.

5. Fragmenty przepalanej i zniekształconej, ostro profilowanej czarki (ryc. 401,4). Nr. kat. 1951/2068.

6. Dwie zapinki brązowe, częściowo stopione, taśmowatym kabłąkiem zacpatrzonym w półkolisty grzebień, wielozwojowa sprężyna ujęta jest w kapturek (ryc. 401,8 i 9). Wymiary: dług. ok. 5 cm. Nr. kat. 1951/2069.

7. Kulki stopionego brązu i ułamki stopionych przedmiotów brązowych. (ryc. 401,6). Nr. kat. 1951/2070.

8. Dwustożkowaty prześlik gliniany z wgłębieniami przy otworze, przepalony. Wymiary: śred. 4,0 cm., wys. 2,7 cm., (ryc. 401,5). Nr. kat. 1951/2071.

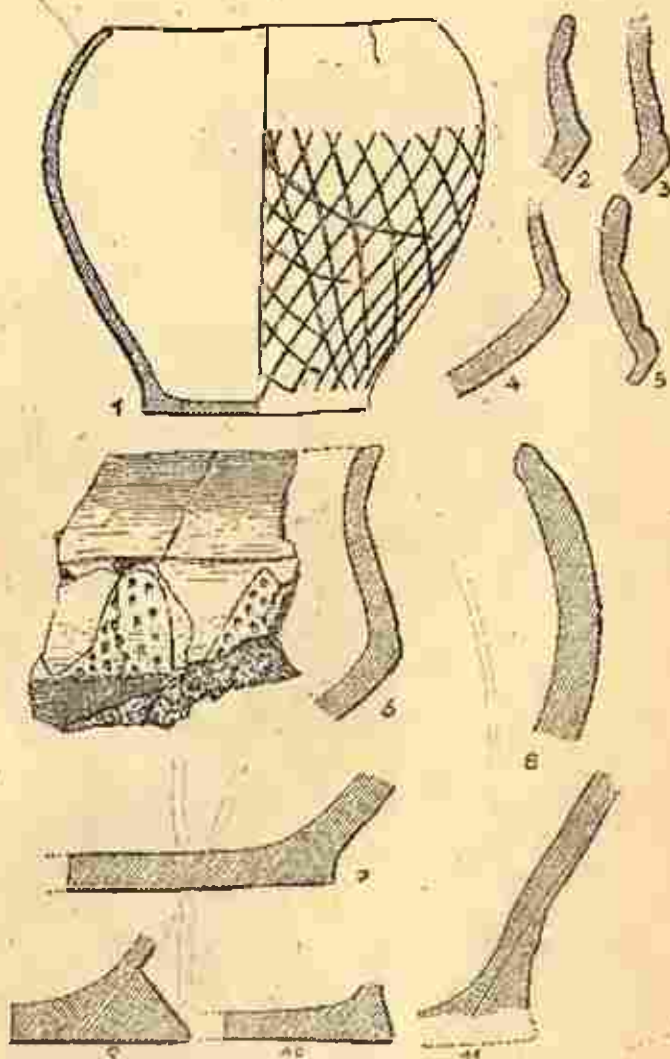
Grób 228 (popielnicowy obsypany szczątkami stosu) — ar. 82.

Jama grobowa wystąpiła na głębokości 38 cm. pod powierzchnią współczesną, zarys posiadała w przybliżeniu kolisty, wymiary wyniosły 32×48 cm. W przekroju pionowym kształt jamy przypominał nieckę, głębokość sięgała 32 cm, (ryc. 402). Wypełniała ją intensywnie czarna ziemia przemieszana z węgielkami drzewnymi. Na dnie jamy stała popielnica lekko ukośnie pochylona. Pod popielnicą znaleziono ułamki naczyń, wśród nielicznych kości znaleziono mały wisiołek gruszkowaty.

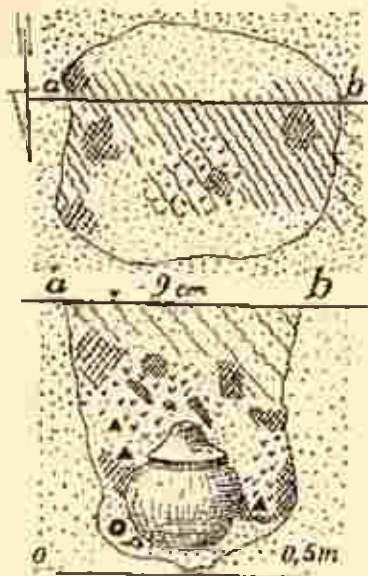
Inwentarz:

1. Ostro profilowana czarka (popielnica) z podstawą stożkowato wyodrębnioną, o powierzchni łagodzonej, szaro-brunatnej. Wymiary: wys. 10,2 cm., śred. otw. 13,0 cm., dno 6,2 cm, (ryc. 404,1). Nr. kat. 1951/2072.

2. Czerpak cylindryczny z dnem nieco wypukłym,

Ryc. 399. Ceramika z grobu 226, 1 w 1/4, reszta w 1/2 w. n. — Fig. 399. 1. Urne cinéraire, 2—11. Fragments de vases de la tombe No 226. 1 en 1/4, le reste en 1/2 gr. nat.

Ryc. 400. Plan i przekrój grobu 227. — Fig. 400. Plan et coupe de la tombe No 227.

uszek utracony, przepalony, zrekonstruowany. Wymiary: wys. 5,0 cm, śred. otw. 9,0 cm. (ryc. 404,4). Nr kat. 1951/2073.

3. Miseczka z brzuścem półkulistym i zwiężającą się szyjką, przepalona.

Wymiary: śred. 8,4 cm., wys. 3,8 cm., śred. otw. 7,0 cm., (ryc. 404,2). Nr. kat. 1951/2074.

4. Wisiorek gruszkowaty stopiony ze szkliwem czerwonej barwy oraz z małymi ogniwkami żelaznymi. (ryc. 404,3). Nr. kat. 1951/2076.

Grób 229 (jamowy) — ar 82.

Jama o owalnym zarysie ukazała się 32 cm. pod powierzchnią współczesną. Przekrój pionowy ukazał jamę w kształcie wydłużonego trapezu, z płaskim dnem. Głębokość wynosiła 62 cm (ryc. 403). Wypełnisko jamy w dolnej części stanowiła brązowa ziemia przemieszana ze spalenizną. W jamie znaleziono nieliczne ułamki naczyń, węgielki drzewne i spalone kości ludzkie.

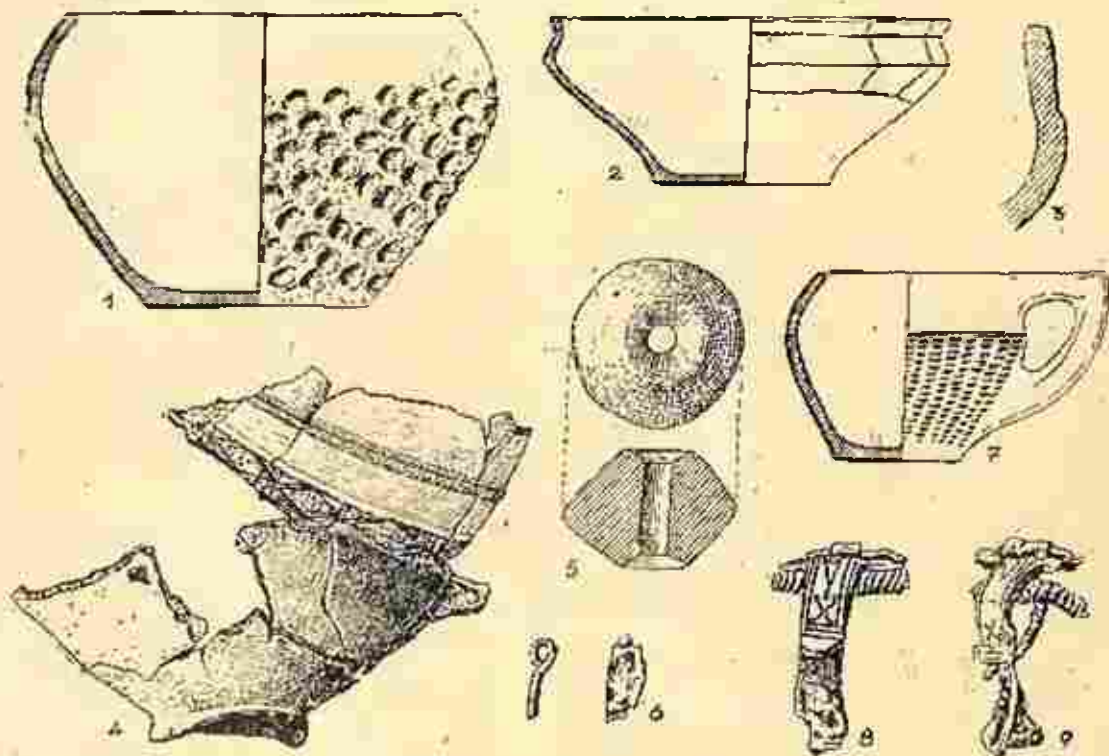
Inwentarz:

1. Ułamki kilku zniekształconych w ogniu naczyń, w tym grubościennych, niekiedy zdobionych (ryc. 405,1) oraz naczyń cienkościennych (ryc. 405,4—7) pochodzących od ostro profilowanych czarek (ryc. 405,2) i czarek z półkulistym brzuścem (ryc. 405,4).

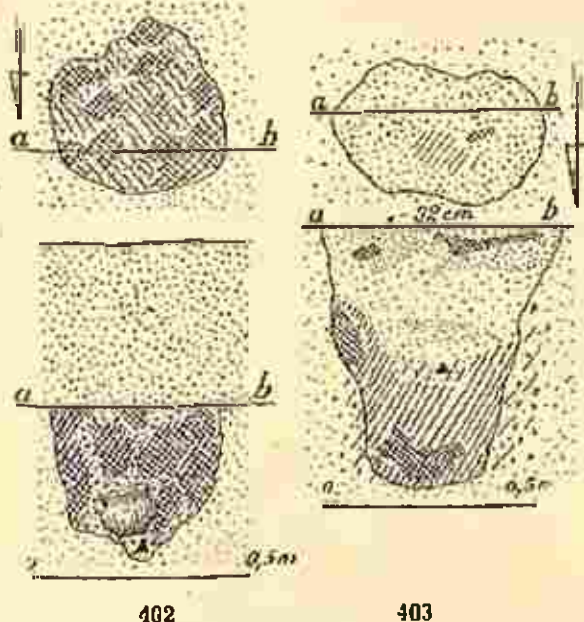
2. Spalone kości ludzkie. Nr. kat. 1951/2078.

Grób 230 (popielnicowy) — ar 82.

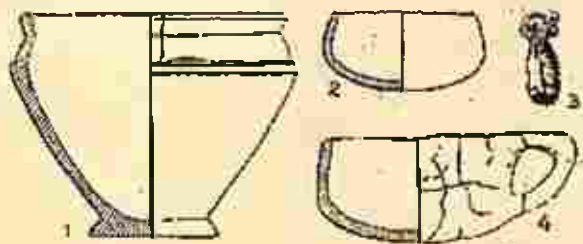
Na głębokości około 50 cm. pod powierzchnią współczesną ukazała się nieregularnie zarysowana jama o niewyraźnych konturach. Na powierzchni znaleziono ułamki naczyń oraz węgielki drzewne i ułamki kości. W przekroju pionowym zarysowała się workowata jama o głębokości 75 cm. Wypełnisko jamy stanowiła ziemia zmieszana z piaskiem i ze spalenizną. W całej jamie rozrzucone były węgielki

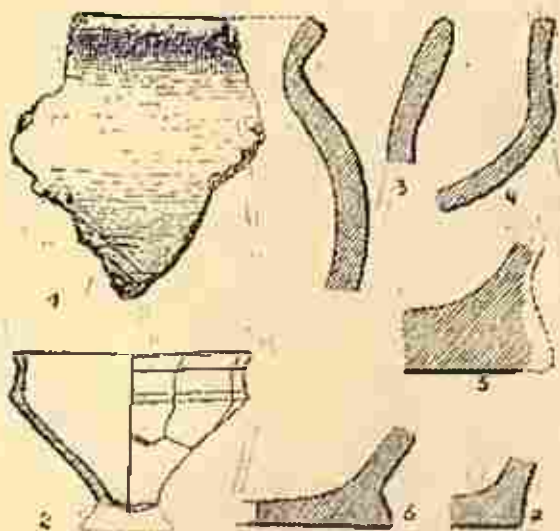
Ryc. 401. Zawartość grobu 227. 1. Popielnica gliniana. 2 i 4. Czarki gliniane, 3. Ułamki czarki z półkulistym brzuścem, 5. Przęślik gliniany, 6. Ułamek przedmiotu brązowego, 7. Kubek uchaty, 8—9. Zapinki brązowe. 1—2, 4 i 7 w $\frac{1}{4}$ w. n., reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 401. Contenu de la tombe No 227. 1. Urne cinéraire, 2—4 et 7 Vases rituels. 5. Fusaïole en argile, 6. Fragment de bronze, 8—9. Fibules en bronze. 1—2, 4 et 7 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

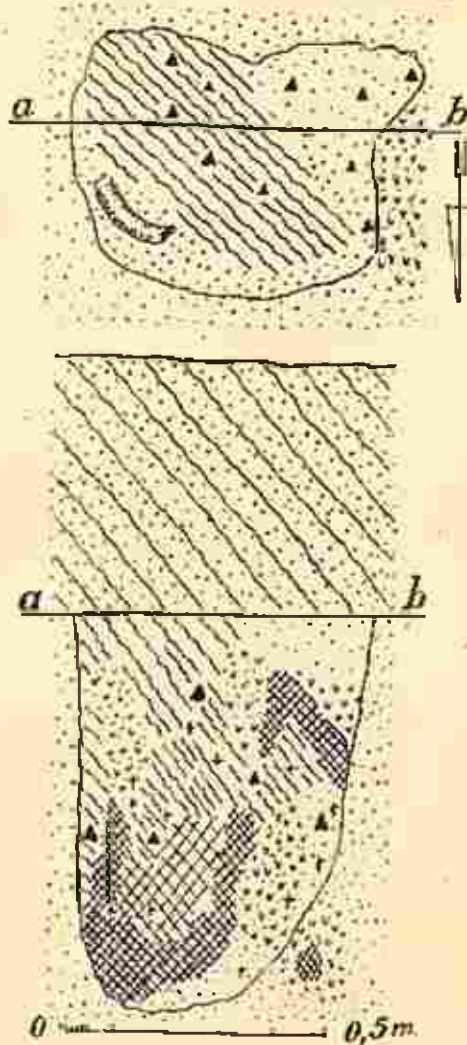
Ryc. 402. Plan i przekrój grobu 228. Ryc. 403. Plan i przekrój grobu 229. — Fig. 402. Plan et coupe de la tombe No 228. Fig. 403. Plan et coupe de la tombe No 229.

Ryc. 404. Zawartość grobu 228. 1—2, 4. Naczynia gliniane. 3. Wisiorek gruszkowaty. 1—2 i 4 w $\frac{1}{4}$, reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. Fig. 404. Contenu de la tombe No 228. — 1—2 et 4. Vases en argile. 3. Pendeloque piriforme. 1—2 et 4 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Ryc. 405. Ceramika z grobu 229. 2 w $\frac{1}{4}$, reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. Fig. 405. Vase et fragments de vases de la tombe No 229. 2 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Ryc. 406. Plan i przekrój grobu 230. — Fig. 406. Plan et coupe de la tombe No 230.

drzewne, spalone kości ludzkie i ułamki naczyń. (ryc. 406).

Inwentarz:

1. Ułamki profilowanego naczynia o powierzchni czarnej, gładzonej. (ryc. 407,4), fragmenty naczynia zdobionego pasmami wykonanymi grzebieniowatym narzędziem (ryc. 407,2) i ułamki innych przepalonych naczyń, m. in. zdobionego pionowymi bruzdami (ryc. 407,1), grubościennego, zaopatrzonego w ucho (ryc. 407,3), grubościennych z nachylnymi do wnętrza brzegami (ryc. 407,7 i 8). Ułamki naczyń cienkościennych (ryc. 407,5, 6, 9, 11, 12), w tym czarek ostro profilowanych (ryc. 407,6) i czarek z półkulistym brzuścem (ryc. 407,5). Nr. kat. 1951/2080.
2. Spalone kości ludzkie. Nr. kat. 1951/2079.

Grób 231 — ar 106.

Na głębokości 20 cm. pod powierzchnią współczesną zarysowała się niewielka jama kolistego kształtu o szarym zabarwieniu. Średnica jamy wynosiła 20 cm. Na wierzchu jamy występowały ułamki spalonych kości. W przekroju pionowym jama grobowa posiadała kształt nieckowaty o głębokości około 10 cm. Jama wypełniona była kośćmi i ciemno-szarą ziemią. Kości tworzyły zbitą masę.

Inwentarz:

1. Spalone kości ludzkie. Nr. kat. 1951/2081.

Grób 232 (jamowy) — ar 82.

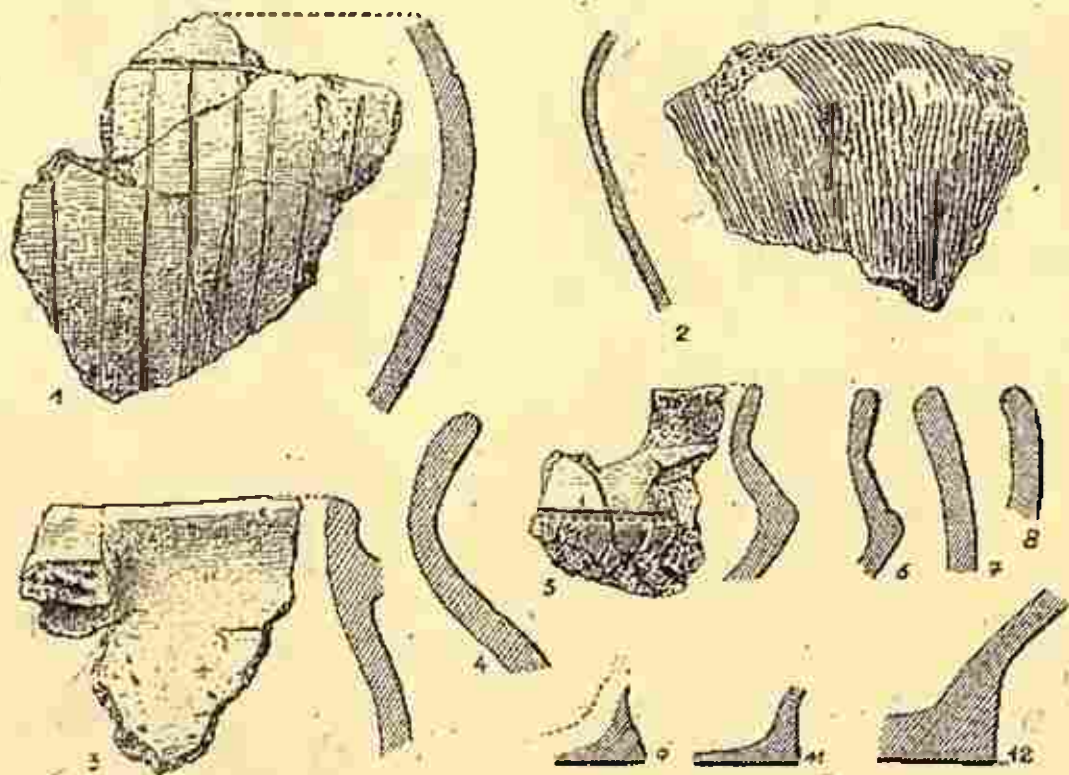
Jama grobowa o nieregularnym zarysie ukazała się na głębokości 32 cm. pod powierzchnią współczesną. Wymiary wynosiły 70×50 cm. Na powierzchni występowały wśród brązowej ziemi ułamki spalonych kości oraz węgielki drzewne i fragmenty naczyń. W przekroju pionowym ukazała się jama nieckowata, wypełniona brunatną ziemią, przemie-

szaną z popielatym piaskiem. Na dnie jamy mieściło się skupisko ułamków naczyń oraz kości. Podobne skupisko mieściło się w połowie wysokości jamy. Głębokość jamy wynosiła 51 cm. (ryc. 408).

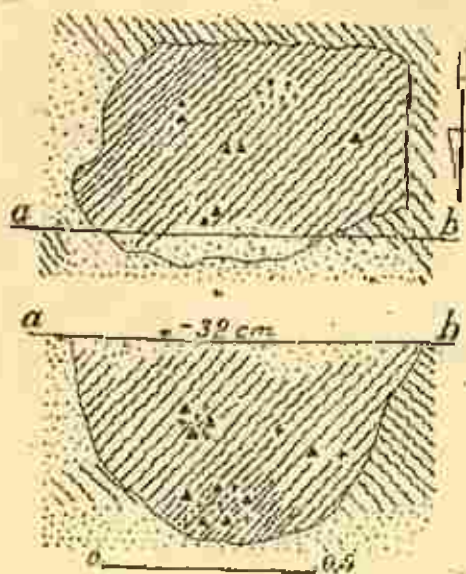
Inwentarz:

1. Ułamki kilku przepalonych naczyń cienkościennych zdobionych (ryc. 409,1 i 2), m. i. meandrem (ryc. 409,1), czarek z półkulistym brzuścem (ryc. 409,3) i ostro profilowanych (ryc. 409,4). Nr. kat. 1951/2082.

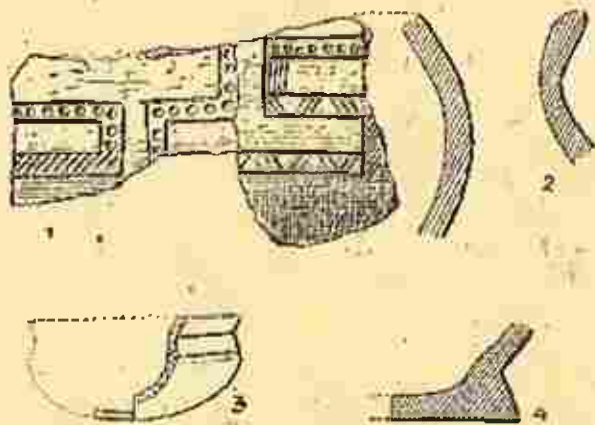
2. Spalone kości ludzkie. Nr. kat. 1951/2083.

Ryc. 407. Zawartość grobu 230. Ułamki naczyń glinianych. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 407. Contenu de la tombe No 230. Fragments de vases. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

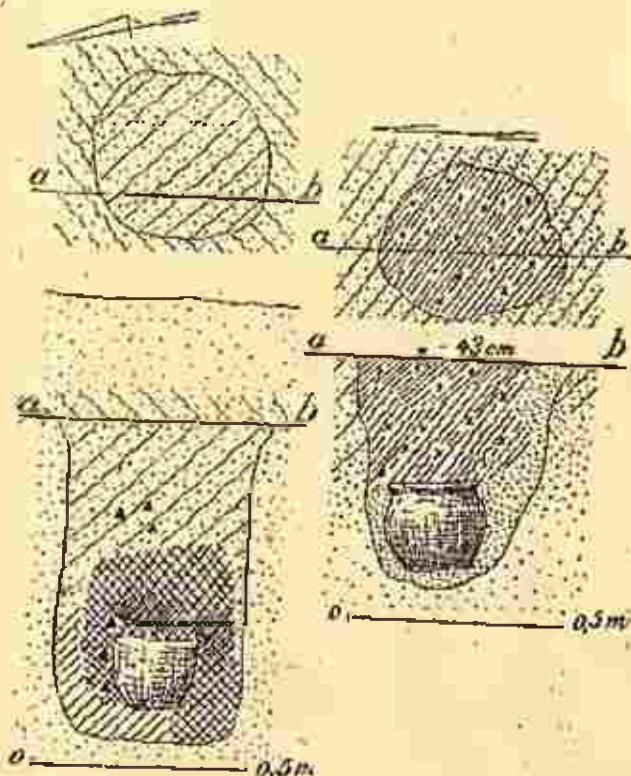
Ryc. 408. Plan i przekrój grobu 232. — Fig. 408. Plan et coupe de la tombe No 232.

Ryc. 409. Ceramika z grobu 232. (Ryc. 3 w $\frac{1}{4}$ w. n., reszta w $\frac{1}{2}$ w. n.) — Fig. 409. Fragments de vases de la tombe No 232, 3 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Grób 233 (popielnicowy) — ar. 106.

Kolistą jamę o średnicy około 35 cm ukazała się na głębokości 30 cm pod powierzchnią współczesną. W przekroju pionowym odsłonięto cylindryczną jamę o płaskim dnie i głębokości sięgającej 75 cm. Wypełnisko jamy stanowiła brunatna, piaszczysta ziemia, w dolnej części występowała ziemia brunatna i spalenizna przemieszana z węgielkami drzewnymi, ułamkami naczyń i kośćmi. Kilka centymetrów powyżej dna jamy stała popielnica przykryta i otoczona mniejszymi naczyniami i ułamkami naczyń (ryc. 410). Wewnątrz popielnicy znaleziono przedmioty metalowe i przeszliki gliniane.

410

411

Ryc. 410. Plan grobu 233. Ryc. 411. Plan grobu 234. —
Fig. 410. Plan et coupe de la tombe No 233. Fig. 411. Plan
et coupe de la tombe No 234.

Inwentarz:

1. Ułamki skruszałej popielnicy wykonanej z gliny o zawartości gruboziarnistego piasku i tuczonego kamienia o powierzchni chropowatej (ryc. 412,6). Nr. kat. 1951/2084.
2. Fragmenty szerokootworowego, wazowatego naczynia o ostrym załamie z wyodrębnioną podstawą i małym, kolankowatym uchem pod krawędzią. Na załamie brzusca umieszczono pasmo ukośnych nacieków. Wymiary: śred. 28,0 cm., wys. 16,0 cm., (ryc. 412,2).
3. Ostro profilowana czarka na stożkowej podstawie częściowo zrekonstruowana. Wymiary: śred. 20 cm., wys. ok. 10 cm., (ryc. 412,5). Nr. kat. 1951/2084a.
4. Czarka z cylindrycznym brzegiem i cylindryczną podstawą. Wymiary: śred. ok. 18,0 cm., wys. 11,0 cm.,

śred. otw. 18,0 cm., dno 8 cm., (ryc. 412, 3). Nr. kat. 1951/2084a.

5. Dwustożkowate naczynie z wyodrębnioną, stożkową podstawą i wychylonym na zewnątrz brzegiem, zdobione ukośnymi bruzdami na brzuscu. Wymiary: wys. ok. 9 cm., śred. ok. 10 cm., (ryc. 412,1). Nr. kat. 1951/2084b.

6. Półkulista czarka z przewężoną szyjką i wgniecionym do środka dnem. Wymiary: śred. 11,4 cm., wys. 5,2 cm. (ryc. 412,4). Nr. kat. 1951/2084c.

7. Ułamki kilku przepalonych czarek ostro profilowanych (ryc. 412,13, 15) i czarek z półkulistym brzegiem, wśród nich ornamentowane (ryc. 412,9). Nr. kat. 1951/2084d.

8. Spalone kości ludzkie. Nr. kat. 1951/2085.

9. Zamek szkatułki drewnianej złożony z prostokątnego okucia, zdobionego klucza i sprężynki. Wymiary: dług. klucza 11,7 cm., (ryc. 412,21, 22). Nr. kat. 1951/2086.

10. Prosty nóż żelazny z trzpieniem obustronnie wyodrębnionym, silnie uszkodzony przez rdzę. Wymiary: 10,0 cm., (ryc. 412,20). Nr. kat. 1951/2087.

11. Ułamki przedmiotów żelaznych i brązowych (ryc. 412,11 i 19). Nr. kat. 1951/2088.

12. Taśmowate skuwki żelazne, zniszczone przez rdzę (ryc. 412,10; 18). Nr. kat. 1951/2089.

13. Trzy częściowo stopione zapinki brązowe z szerokim kablukiem zdobionym przy główce wsuwanyymi kątami i szerokim grzebieniem, wielozwycjowa sprężynka ukryta w kapturku. Wymiary: dług. ok. 4 cm., (ryc. 412,7, 8, 12). Nr. kat. 1951/2090.

14. Ułamek przedmiotu brązowego, (ryc. 412,11). Nr. kat. 1951/2091.

15. Stopione i skruszałe paciorki z błękitnego szkła. Nr. kat. 1951/2092.

16. Dwustożkowaty przeszliki gliniany z zagłębieniami przy otworze. Wymiary: śred. 3,4 cm., wys. 2,0 cm., (ryc. 412,16). Nr. kat. 1951/2094.

17. Ułamek szpili kościanej (ryc. 412,17).

Grób 234 (popielnicowy obsyp. stosem — ar. 106.

Na głębokości 43 cm. pod powierzchnią współczesną ukazała się owalna jama grobu. Rozmiary w rzucie poziomym wynoszą 42×25 cm. W przekroju pionowym ukazała się jama o głębokości 45 cm, kształtu lejcowatego. Wypełnisko jamy stanowiła brązowa i szara ziemia przemieszana z popiołem, ułamkami naczyń i węgielkami drzewnymi. W dolnej partii grobu spoczywała popielnica, ponad nią odkryto fragmenty mniejszych naczyń. Wewnątrz popielnicy znaleziono dwie identyczne zapinki, przeszliki oraz wisiorzek wiaderkowaty. (ryc. 411).

Inwentarz:

1. Szerokootworowe naczynie z wygiętym brzegiem, zdobione dółkami wykonanymi paznokciem, powierzchnia szorstka (popielnica). Wymiary: śred. 19,5 cm., wys. 13,5 cm., dno 11,2 cm., (ryc. 413,1). Nr. kat. 1951/2096.
2. Spalone kości ludzkie. Nr. kat. 1951/2097.
3. Naczynie z nachylonym do wnętrza brzegiem, i wyodrębnioną podstawą, o powierzchni szorstkiej, barwy żółto-brunatnej. (ryc. 413,2). Nr. kat. 1951/2095.
4. Ostro profilowana czarka z wyodrębnioną, stożkową podstawą, zniekształcona w ogniu. Wymiary:

śred. ok. 18,0 cm., wys. 11,6 cm., śred. otw. 18 cm., dno 7,2 cm., (ryc. 413,3). Nr. kat. 1951/2098.

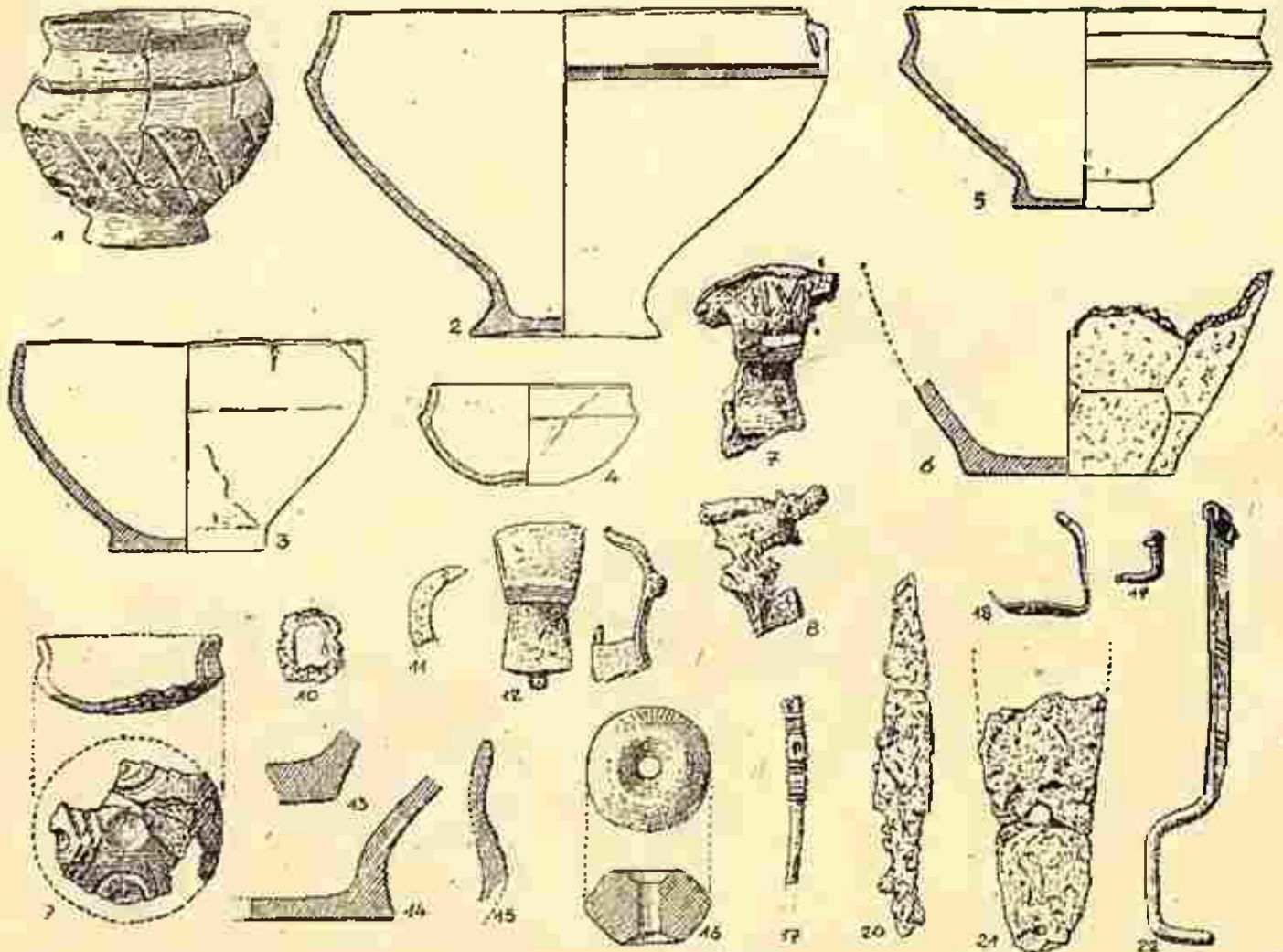
5. Ostro profilowana czarka ze stożkową podstawą, zniekształcona w ogniu, zrekonstruowana. Wymiary: śred. 14,0 cm., wys. 10,6 cm., dno 7,5 cm., (ryc. 413,6). Nr. kat. 1951/2099.

6. Smukłe, dwustozkowe naczynie z wyodrębnioną

cm. śred. otw. 9,6 cm., (ryc. 413,4). Nr. kat. 1951/2102.

9. Fragmenty profilowanej, przepalanej czarki oraz ułamki innych naczyń, (ryc. 413,9). Nr. kat. 1951/2103.

10. Dwie zapinki żelazne z taśmowatym kablakiem i prostokątną płytką przy główce. Po stronie we-

Ryc. 412. Zawartość grobu 233. 1—6, 9, 13—15. Naczynia i ułamki naczyń glinianych, 7—8, 12. Zapinki brązowe, 10. Fragment sprzączki, 11. Ułamek przedmiotu brązowego, 16. Przęślik gliniany, 17. Górna część szpili kościanej, 18. Fragment okucia, 19. Nić żelazny, 20. Nóż żelazny, 21—22. Okucie skrzynki drewnianej i klucz żelazny. 1—6 i 9 w $\frac{1}{4}$, reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 412. Contenu de la tombe No 233. 1—6, 9 et 13—15. Vases et fragments de vases, 7—8 et 12. Fibules en bronze, 10. Fragment d'une boucle de ceinture en fer, 11. Fragment de bronze, 16. Fusaiole en argile, 17. Tête d'une épingle en os, 18. Fragment de ferrure en fer, 19. Clou en fer, 20. Couteau en fer, 21 Ferrure en fer d'une cassette, 22. Clef en fer. 1—6 et 9 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

podstawą i wygiętym brzegiem, brzusec zdobiony nieregularnie wykonanym ornamentem meandrowym. Wymiary: śred. 12,6 cm., wys. 19,2 cm., śred. otw. 7,0 cm., dno 7,0 cm., (ryc. 413,5). Nr. kat. 1951/2101.

7. Głęboki przepalony kubek z przewężoną szyjką i kolankowato zgiętym, czworobocznym w przekroju uchem. Powierzchnia gładzona, szara. Wymiary: wys. 7,5 cm., śred. otw. 11,0 cm., dno 6,0 cm., (ryc. 413,8). Nr. kat. 1951/2101.

8. Mała czarka z półkulistym brzuścem, małym, wgniecionym do środka dnem i przewężoną szyjką, zdobioną pionowymi żłobkami. Wymiary: wys. 3,5

wewnętrznej umieszczona jest wielozwojowa sprężyna, której cięciwa przechodzi na zewnątrz płytki. Drugi okaz identycznego kształtu jest silnie uszkodzony. Wymiary: dług. 2,8 cm., wys. 1,8 cm., (ryc. 413,11, 12). Nr. kat. 1951/2104.

11. Wisiorek wiaderkowy wykonany z blachy żelaznej. Wymiary: śred. 1,0 cm, wys. 1,2 cm., (ryc. 413,7). Nr. kat. 1951/2105.

12. Dwustozkowy przęślik gliniany z wgłębieniami przy otworze, przepalony i spękany. Wymiary: śred. 3,4 cm., wys. 2,3 cm., (ryc. 413,10). Nr. kat. 1951/2106.

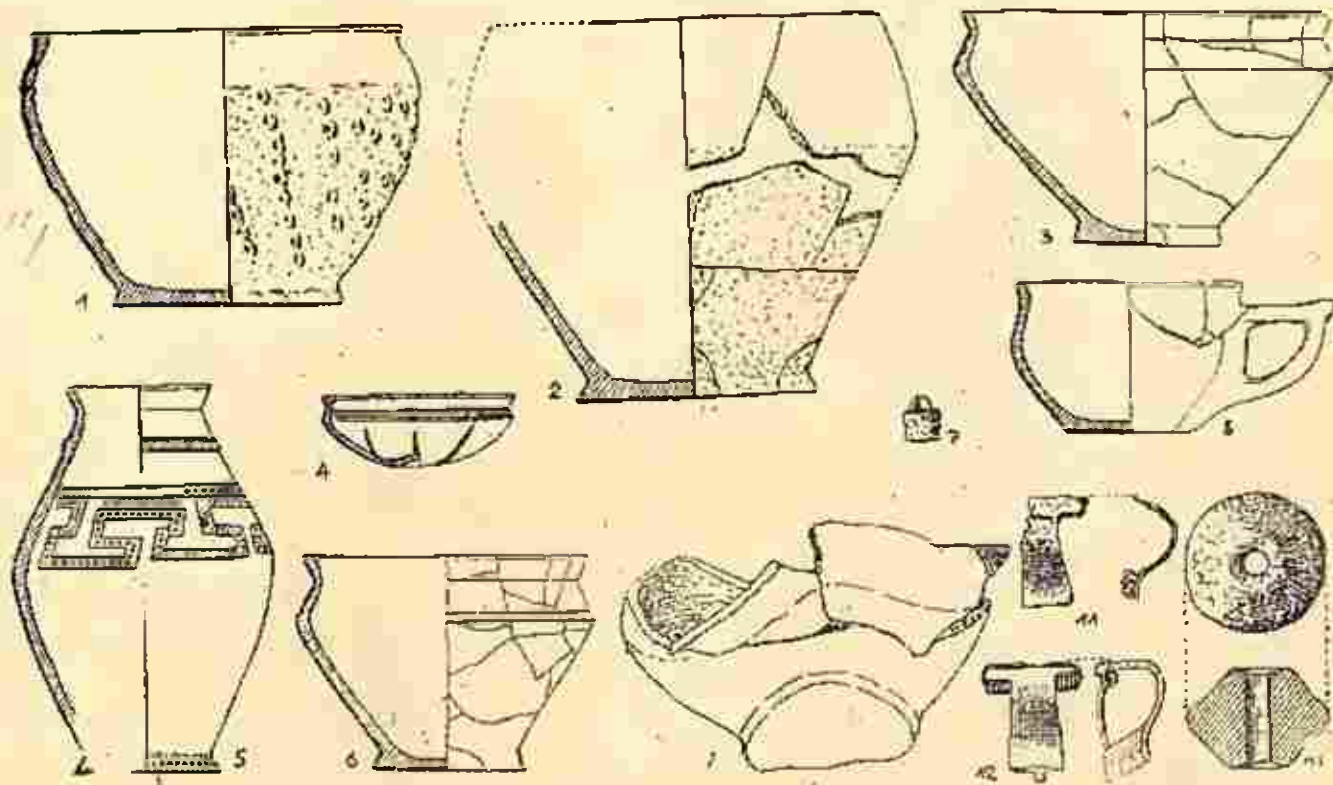
Grób 235 (jamowy) — ar 82.

Grób wystąpił na głębokości 41 cm pod powierzchnią współczesną. Jama grobowa posiadała w rzucie poziomym kształt w przybliżeniu owalny, o wymiarach 46×47 cm. W przekroju pionowym kształt jamy był nieregularny, głębokość wynosiła ok. 52 cm. Wypełnisko jamy stanowiła przepalona, brunatno-

Inwentarz:

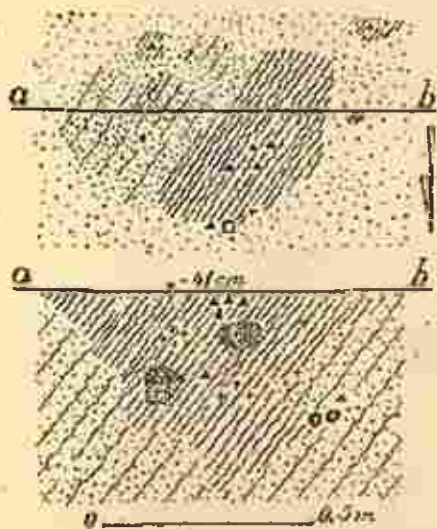
1. Ułamki kilku przepalonych i zniekształconych w ogniu naczyń (ryc. 415, 1 2, 5—9. 12—14). Nr. kat. 1951/2107.

2. Miniaturowe naczynko dwustożkowe z nieco wygiętym brzegiem, brzusiec powyżej załomu zdobiony zygzakiem, powierzchnia gładzona. Wymiary:

Ryc. 413. Zawartość grobu 234. 1—6, 8—9. Naczynia gliniane, 7. Wisiorok wiaderkowy, 10. Przędzic gliniany, 11—12. Zapinki żelazne. 1—6 i 8—9 w $\frac{1}{4}$, reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 413. Contenu de la tombe No 234. 1—6 et 8—9. Vases en argile, 7. Pendeloque en fer en forme de seau, 10. Fusairole en argile, 11—12. Fibules en fer. 1—6 et 8—9 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

szara ziemia przemieszana z węgielkami (ryc. 414), kośćmi i ułstkami naczyń. W obrębie jamy znaleziono małe naczynie, przędzic i sprzączkę żelazną.

Ryc. 414. Plan i przekrój grobu 235. — Fig. 414. Plan et coupe de la tombe No 235.

śred. 4,5 cm., wys. 3,8 cm., śred. otw. 2,8 cm, ryc. 415,10). Nr. kat. 1951/2108.

3. Półowalna sprzączka do pasa z ramą wykonaną z romboidalną w przekroju sztabki i profilowanym kolcem, uszkodzona przez rdzę. Wymiary dług. 3,5 cm, szer. 2,8 cm (ryc. 415,11). Nr. kat. 1951/2110.

4. Gliniany przędzic dwustożkowy (ryc. 415,3).

5. Gliniany przędzic stożkowy ze ściętą podstawą i wgłębieniami przy otworze. Wymiary: śred. 3,4 cm, wys. 2 cm (ryc. 415,4). Nr. kat. 1951/2111.

6. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr. kat. 1951/2112.

Grób 236 (jamowy) — ar 82.

Na głębokości 34 cm pod powierzchnią współczesną natrafiono na jamę w przybliżeniu prostokątną o wymiarach 66×58 cm. W przekroju pionowym jama miała kształt trapezowaty i była wypełniona ziemią brunatno-szarą, przemieszaną z węgielkami (ryc. 416). Wewnątrz grobu znaleziono ułamki naczyń, gliniany przędzic oraz okucie żelazne.

Inwentarz:

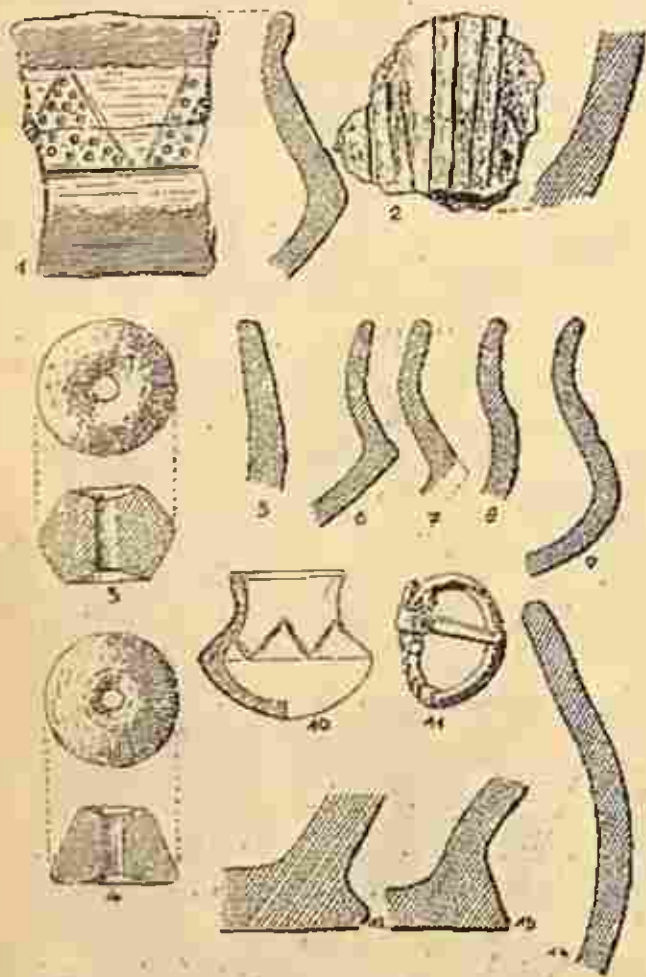
1. Ułamki kilku naczyń: a) smukłego, o powierzchni czernionej oraz b) zdeformowanych w ogniu (ryc. 417, 1—7, 7, 10). Nr. kat. 1951/2113.

2. Dwustożkowy przesłik gliniany z dużymi wgłębieniami przy otworze, silnie przepalony. Wymiary: śred. 3,6 cm., wys. 2,5 cm., (ryc. 417,8). Nr. kat. 1951/2114.

3. Okucie żelazne z prostokątnej blaszki i nitu z płaskim nieforemny łebkiem. Wymiary: dług. 2,5 cm., szer. 1,0 cm., (ryc. 417,9). Nr. kat. 1951/2115.

4. Stopiony paciorek z szaro-niebieskiego szkła. Nr. kat. 1951/2116.

5. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr. kat. 1951/2117.

Ryc. 415. Zawartość grobu 235. 1—2, 5—10 i 12—14. Ułamki naczyń glinianych, 3—4. Przesłiki gliniane. 11. Sprzączka do pasa. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 415. Contenu de la tombe No 235. 1—2, 5—10 et 12—14. Fragments de vases, 3—4, Fusaïoles, 11. Boucle de ceinture en fer, $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Grób 237 (jamowy) — ar 82.

Kolistą jamę zarysowała się na głębokości około 60 cm. pod powierzchnią współczesną, wymiary wynosiły 40×30 cm. W przekroju pionowym jama posiadała kształt nieckowaty, głębokość wynosiła 40 cm. Wypełnisko stanowiła ciemno-brunatna ziemia przemieszana ze spalenizną, kośćmi i ułamkami naczyń. Poza tym w jamie, znaleziono przesłik, nit i klucz żelazny, (ryc. 418).

Inwentarz:

Fragmenty ostro profilowanego naczynia o powierzchni czarnej, gładzonej, (ryc. 420,1). Nr. kat. 1951/2118.

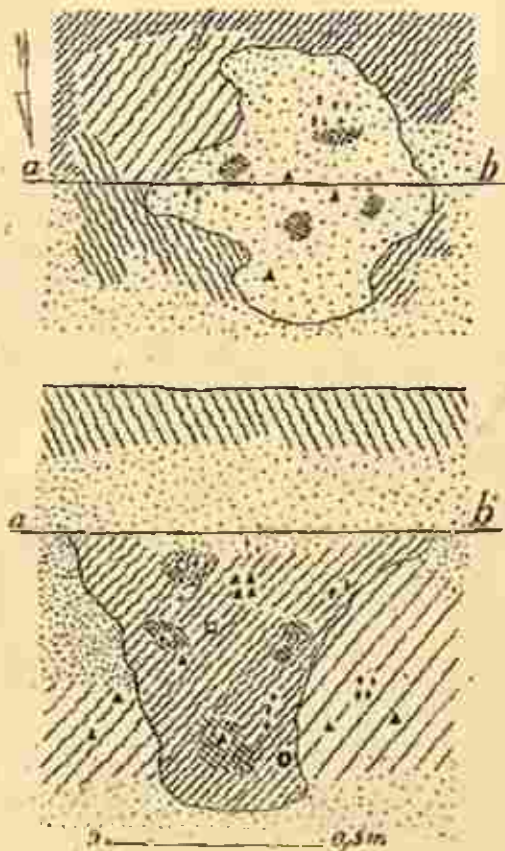
2. Prosty klucz żelazny z kółkiem do zawieszania.

Wymiary: dług. 17,0 cm, (ryc. 420,4). Nr. kat. 1951/2119.

3. Pręt żelazny o czworobocznym przekroju, zapewne nit od grzebienia kościanego (?). Wymiary: dług. 8,0 cm, (ryc. 420,2). Nr. kat. 1951/2120.

4. Dwustożkowy przesłik gliniany z wgłębieniami przy otworze, silnie przepalony. Wymiary: śred. 4,0 cm., wys. 2,0 cm., (ryc. 420,3). Nr. kat. 1951/2121.

5. Spalone kości ludzkie. Nr. kat. 1951/2122.

Ryc. 416. Plan i przekrój grobu 236. — Fig. 416. Plan et coupe de la tombe No 236.

Grób 238 (jamowy) — ar 82.

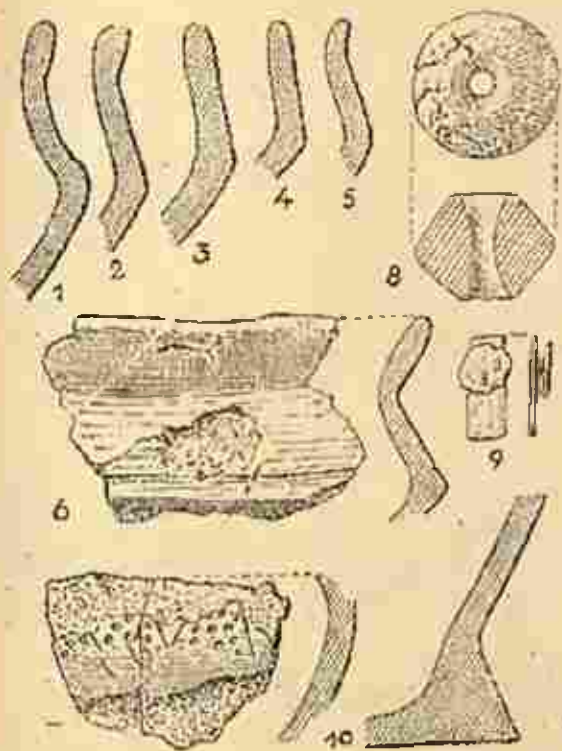
Jama grobowa o nieregularnym zarysie ukazała się na głębokości 40 cm. pod powierzchnią współczesną, wymiary wynosiły 33×60 cm. Na powierzchni jamy występowały węgielki drzewne, ułamki naczyń i kości. W przekroju pionowym jama posiadała nieregularny kształt, głębokość wynosiła 66 cm. Wypełnisko stanowiła brunatno-szara ziemia przemieszana z węgielkami drzewnymi. Z luźnych przedmiotów znaleziono fragment żelaza (ryc. 421).

Inwentarz:

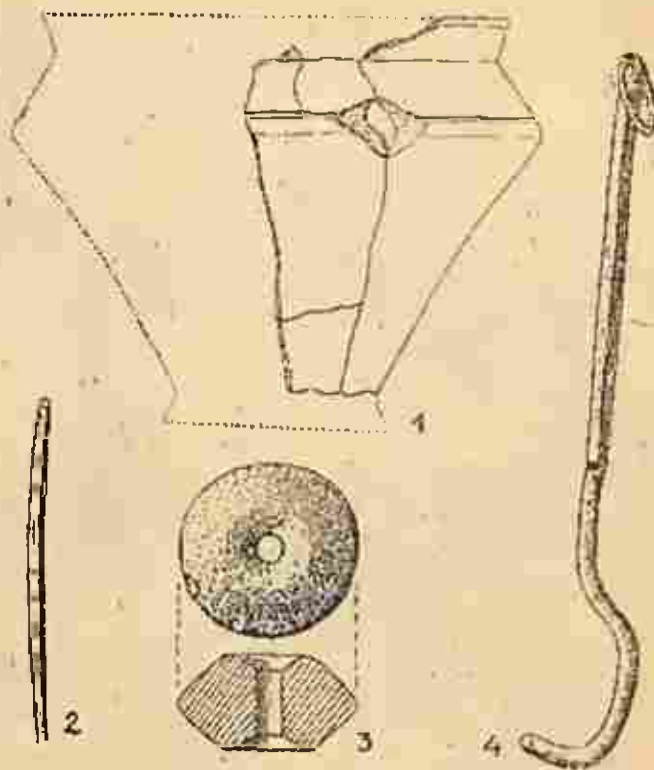
1. Ułamki kilku, przepalonych i zdeformowanych w ogniu naczyń ostro profilowanych z wyodrębnioną nóżką, baniastych, zdobionych bruzdami (ryc. 422,1a, 1b, 2, 3, 5—8, 10—13). Nr. kat. 1951/2123.

2. Okucia żelazne: a) małe okucie owalnie wygięte. Wymiary: dług. 2,6 cm, (ryc. 422,9), b) uszkodzone okucie z jednym końcem zgiętym, w drugim resztką nitu. Wymiary: dług. zach. ok. 4,2 cm, (ryc. 422,4). Nr. kat. 1951/2124.

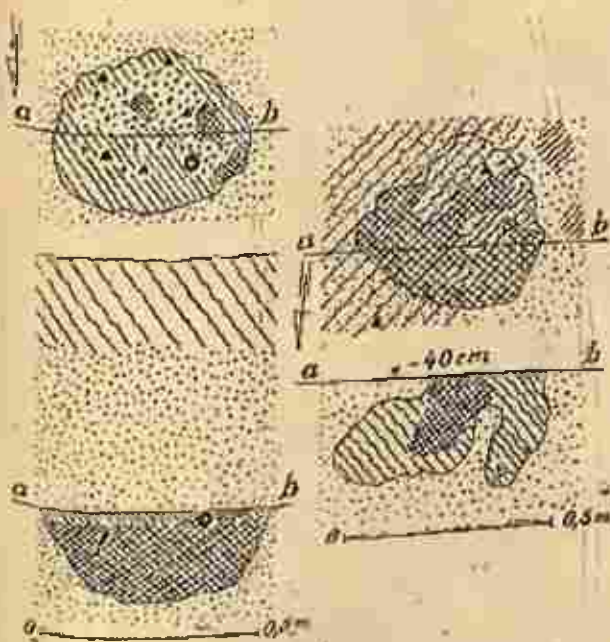
3. Spalone kości ludzkie. Nr. kat. 1951/2125.

Ryc. 417. Zawartość grobu 236. 1—7 i 10. Ułamki naczyń
złotych, 8. Przędlik gliniany, 9. Okucie żelazne. $\frac{1}{2}$ w. n.
— Fig. 417. Contenu de la tombe No 236. 1—7 et 10. Frag-
ments de vases, 8. Fusaiole en argile, 9. Ferrure en fer.
 $\frac{1}{2}$ gr. nat.

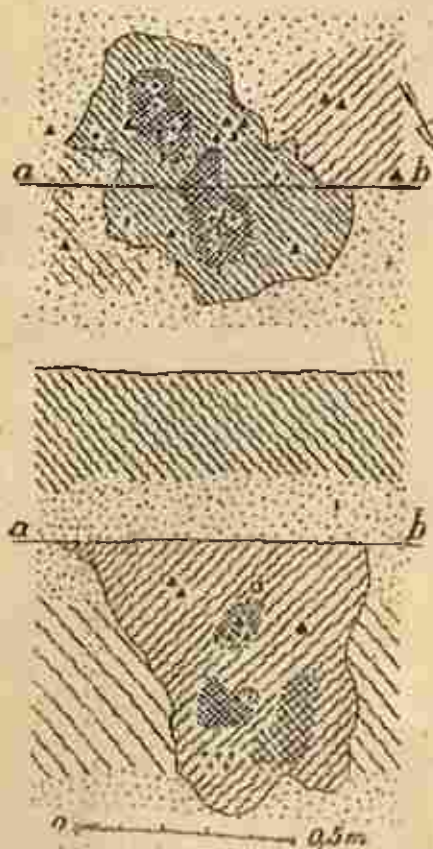

Ryc. 420. Zawartość grobu 237. 1. Fragment ostro profilo-
wanego naczynia, 2. Pręt żelazny (nit?), 3. Przędlik gli-
niany, 4. Klucz żelazny. 1 w $\frac{1}{4}$, reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. —
Fig. 420. Contenu de la tombe No 237. 1. Fragment de
vase en argile, 2. Barre en fer (rivet?), 3. Fusaiole en
argile, 4. Clef en fer. 1 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

418

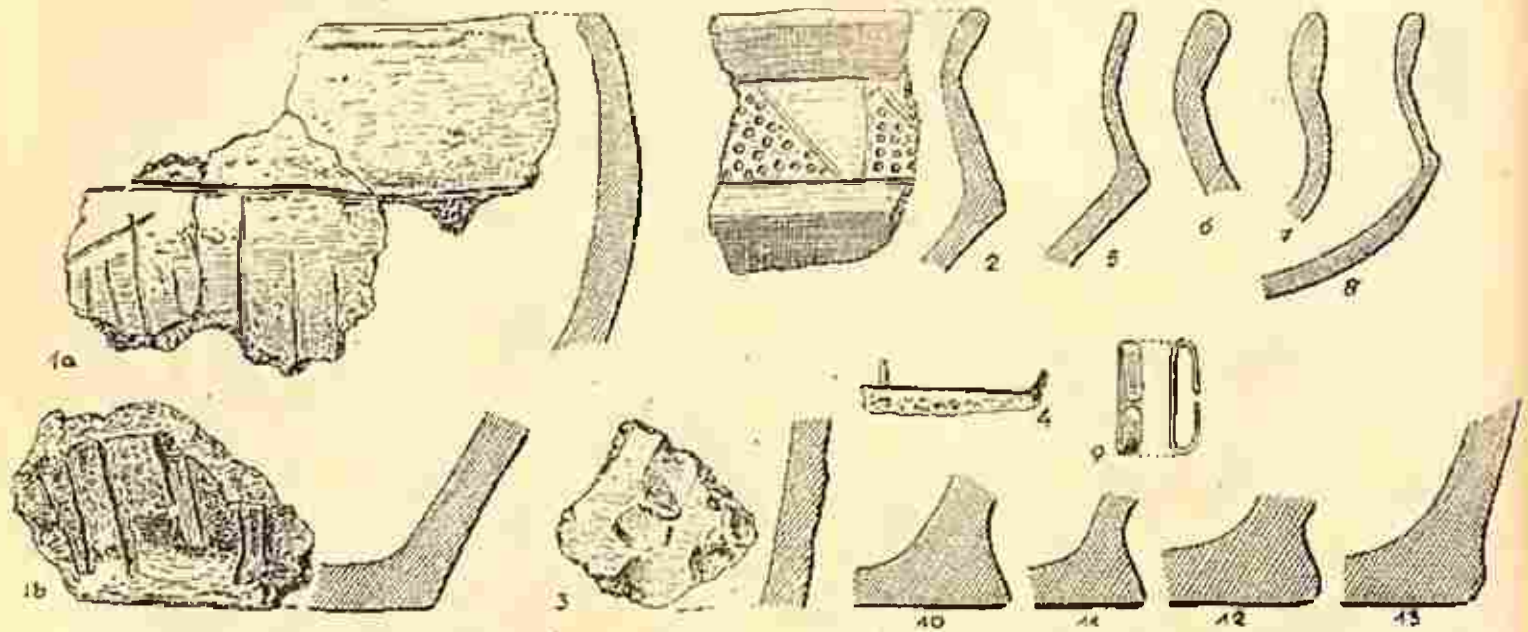
419

0.5m

Ryc. 418. Plan i przekrój grobu 237. Ryc. 419. Plan i prze-
kroj grobu 239. Fig. 418. Plan et coupe de la tombe
No 237. Fig. 419. Plan et coupe de la tombe No 239.

Ryc. 421. Plan i przekrój grobu 238. — Fig. 421. Plan et
coupe de la tombe No 288.

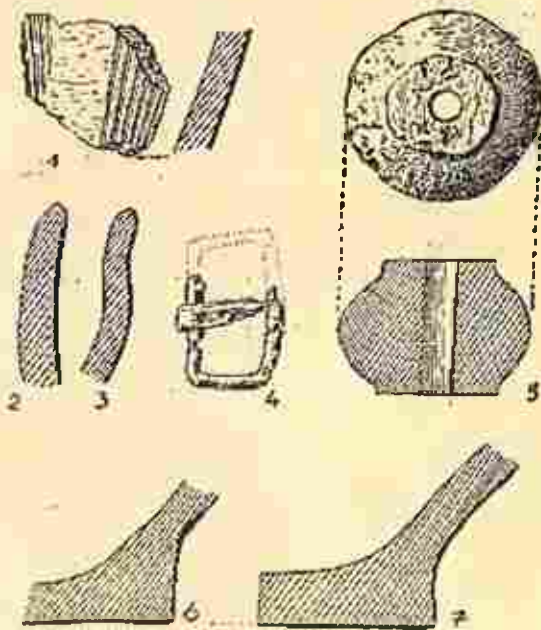
Ryc. 422. Zawartość grobu 238. 1—3, 5—8, 10—13. Ułamki naczyń glin., 4 i 9. Okucla żel. $\frac{1}{2}$ w. n.
— Fig. 422. Contenu de la tombe No 238. 1—3, 5—8 et 10—13. Fragments de vases, 4 et 9. Ferrures en fer. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Grób 239 (jamowy) — ar 82.

Na głębokości 40 cm pod powierzchnią współczesną ukazała się jama w przybliżeniu owalna o wymiarach 37×45 cm. Przekrój pionowy ukazał jamę o głębokości 29 cm. w kształcie nieregularną. Wypełnisko stanowiła ziemia ciemno-żółta przemieszana z kośćmi, węgielkami i skorupkami (ryc. 419). Na głębokości 25—41 cm. pod powierzchnią grobu spoczywał przesłik i sprzączka do pasa.

Inwentarz:

1. Ułamki kilku silnie przepalonych naczyń, m. in.

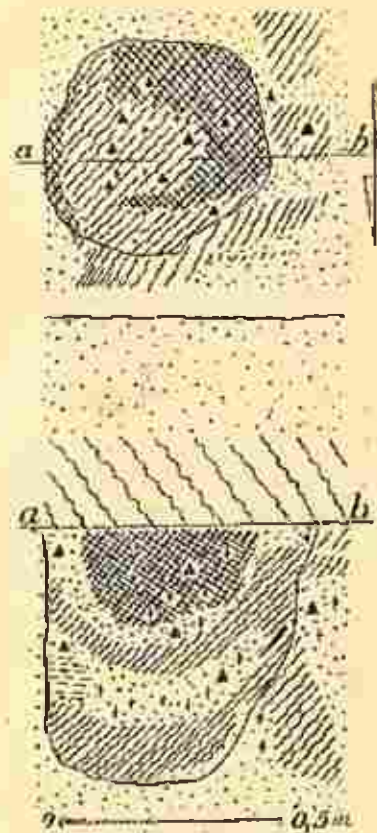

Ryc. 423. Zawartość grobu 239. 1—3, 6—7. Ułamki naczyń glinianych, 4. Fragment sprzączki do pasa, 5. Przesłik z gliny. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 423. Contenu de la tombe No 239. 1—3 et 6—7. Fragments de vases, 4. Fragment d'une boucle de ceinture en fer, 5. Fusaiole en argile. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

ostro profilowanej czarki z cylindryczną podstawą (ryc. 423, 1—3, 6—7). Nr. kat. 1951/2126.

2. Spalone kości ludzkie. Nr. kat. 1951/2127.

3. Żelazna sprzączka do pasa, złożona z czworobocznej ramy i taśmowatego kolca, zniszczona w ogniu i przez rdzę. Wymiary: wys. 3,2 cm, szer. 2,2 cm, (ryc. 423, 4). Nr. kat. 1951/2128.

Ryc. 424. Plan i przekrój grobu 240. — Fig. 424. Plan et coupe de la tombe No 240.

4. Kulisty przęślik gliniany z wyodrębnionymi płaszczyznami przyotworowymi, zniekształcony w ogniu. Wymiary: śred. 4,4 cm, wys. 3,0 cm. (ryc. 423,5). Nr kat. 1951/2129.

Grób 240 (jamowy) — ar 82.

Na głębokości 47 cm. pod współczesną powierzchnią odkryto kolistą w przybliżeniu jamę o wymiarach 70×65 cm. W przekroju pionowym odsonięto jamę workowatego kształtu o głębokości 67 cm. Zawartość grobu obok ułamków naczyń, kości i szydła żelaznego stanowiła ziemia ciemno-brunatna (ryc. 424).

Inwentarz:

1. Przepalane ułamki kilku naczyń, m. in. grubościennych (ryc. 425,2) zdobionych pionowymi bruzdami (ryc. 425,4) lub ornamentem paznokciowym (ryc. 425,5, 7). Naczynia cienkościennie reprezentują ułamki zdobione ornamentem meandrowym wykonanym kółkiem zębatym (ryc. 425,6), ułamki czarek z półkulistym brzuścem (ryc. 425,8) i kilku czarek ostro profilowanych (ryc. 425,3, 9, 10). Nr. kat. 1951/2130.

2. Spalone kości ludzkie. Nr. kat. 1951/2131.

3. Szydło żelazne ze zgrubieniem na granicy przejścia trzpienia w ostrze, kilka razy złamane i zniszczone w ogniu i przez rdzę. Wymiary dług. 9,6 cm. (ryc. 425,11). Nr. kat. 1951/2132.

Grób 241 (popielnicowy obsypany szczątkami ofosu — ar 106.

Nieregularna w zarysie jama grobowa ukazała się 63 cm. pod powierzchnią współczesną, o wymiarach w rzucie poziomym 45×55 cm. W przekroju pionowym zarysowała się jama workowatego kształtu o głębokości 40 cm., (ryc. 426). Na dnie jej spoczywała popielnica obsypana ciemno-brązową ziemią i żółtym piaskiem. Zawartość popielnicy stanowiła czarna ziemia, zmieszana z kośćmi i ułamkami naczyń. Obok kości w popielnicy znajdował się fragment grzebienia, sprężyna od szkatułki, okucie szkatułki, klucz, nóż i przęślik gliniany.

Inwentarz:

1. Smukłe naczynie szerokootworowe z załomem w $\frac{2}{3}$ wysokości, o powierzchni niestarannie gładzonej, szaro-żółtej. Wymiary: śred. 26,0 cm., wys. 25,0 cm., śred. otw. 23,0 cm., dno 12,8 cm. (ryc. 427,1). Nr. kat. 1951/2133.

2. Dwie czarki ostro profilowane i ułamki podobnych czarek (ryc. 427,2 i 7—8). Nr kat. 1951/2134.

3. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr. kat. 1951/2135.

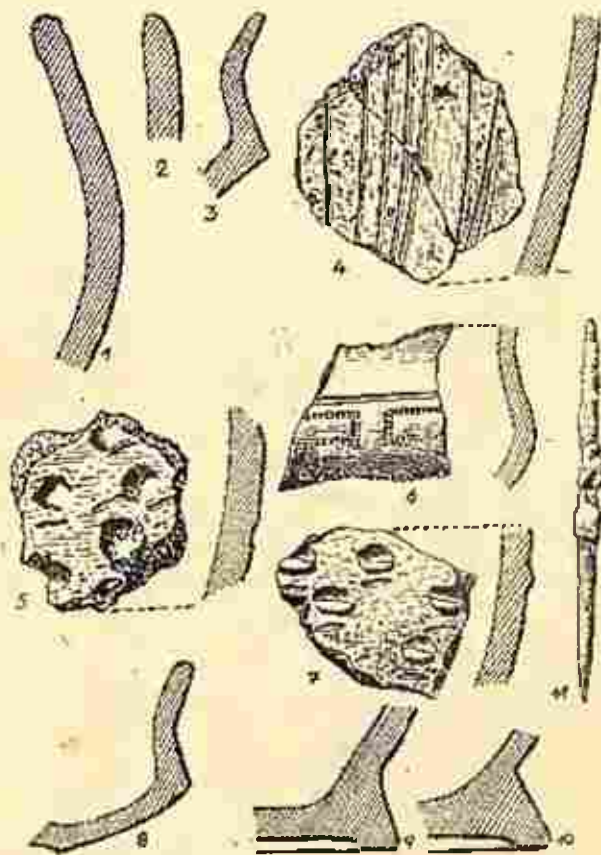
4. Zamek szkatułki drewnianej złożony z prostokątnego okucia z dwoma otworami, przymocowanego dwoma gwoździami, taśmowatego klucza i dobrze zachowanej sprężynki (ryc. 427,3—5). Nr kat. 1951/2136.

5. Prosty nóż żelazny z obustronnie wyodrębnionym trzpieniem, uszkodzony w ogniu. Wymiary: dług. 12 cm. (ryc. 427,6). Nr. kat. 1951/2137.

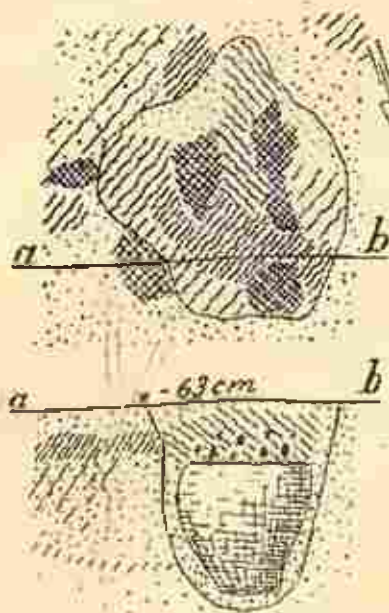
6. Wisiorek (?) kapsułkowaty silnie zniszczony przez rdzę. Nr. kat. 1951/2138.

7. Stopione przedmioty brązowe. Nr. kat. 1951/2139.

8. Fragmenty trzyczęściowego grzebienia z półkulistym grzbietem i dwoma poprzecznymi nitami żelaznymi. Wymiary: dług. 5,5 cm, (ryc. 427,9). Nr. kat. 1951/2140.

Ryc. 425. Zawartość grobu 240. 1—10. Ułamki naczyń glinianych, 11. Szydło żelazne. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 425. Contenu de la tombe No 240. 1—10. Fragments de vases, 11. Alêne en fer. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Ryc. 426. Plan i przekrój grobu 241. — Fig. 426. Plan et coupe de la tombe No 241.

9. Dwustożkowy przęślik gliniany z wgłębieniami przy otworze. Wymiary: śred. 3,6 cm. wys. 2,0 cm, (ryc. 427,10). Nr. kat. 1951/2141.

Grób 242 (jamowy) — ar 82.

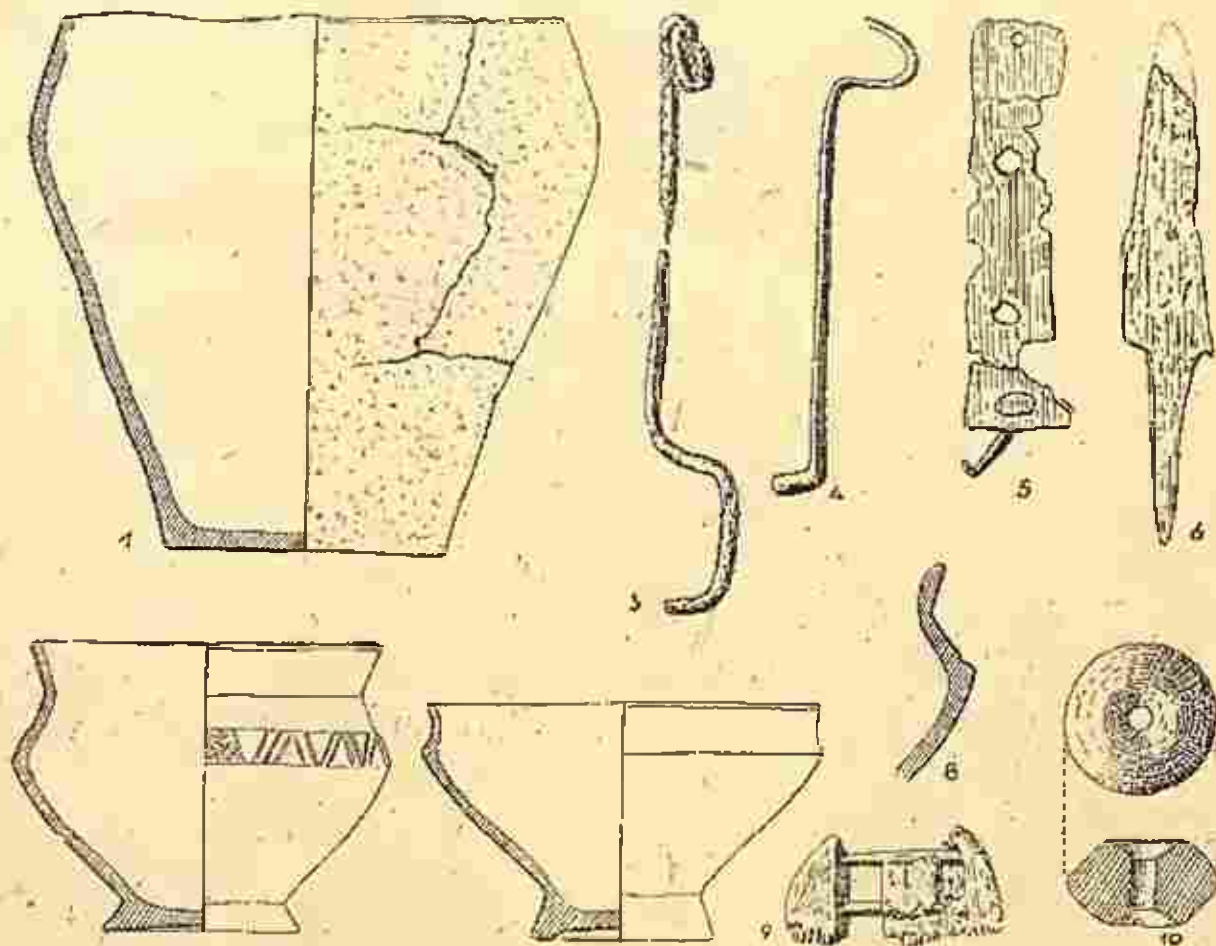
Około 35 cm. pod powierzchnią współczesną ukazała się nieregularna jama o średnicy 50 cm. W przekroju pionowym jama posiadała kształt nieckowaty, głębokość 40 cm. Wypełnisko jamy stanowiła ciemno-brunatna piaszczysta ziemia, skorupy naczyń glinianych, kości spalone, i węgielki drzewne (ryc. 428).

szaro-żółta ziemia z brunatnymi soczewkami przemieszana z kośćmi, węgielkami drzewnymi i fragmentami naczyń.

Inwentarz:

1. Kilka ułamków przepalonych naczyń, m. in. grubościennych z prostymi brzegami o zaokrąglonych (ryc. 430,2) lub zgrubiałych (ryc. 430,3) krawędziach, brzusiec jednego z naczyń zdobiony był ornamentem paznokciowym (ryc. 430,1). Nr. kat. 1951/2145.

2. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr. kat. 1951/2146.

Ryc. 427. Zawartość grobu 241. 1. Popielnica gliniana, 2 i 7. Czarki gliniane, 3—5. Okucia szkatułki i klucz, 6. Nóż żelazny, 8. Ułamek czarki glinianej, 9. Grzebień kościany, 10. Przęślik gliniany. 1—2 i 7 w $\frac{1}{4}$, reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 427. Contenu de la tombe No 241. 1. Urne cinéraire, 2 et 7—8. Vases rituels, 3. Clef en fer, 4. Ressort en fer, 5. Ferrure de serrure, 6. Couteau en fer, 9. Peigne en os, 10. Fusaiote en argille. 1—2 et 7 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Inwentarz:

1. Ułamki większego naczynia grubościennego (ryc. 429,1) i ułamki kilku przepalonych, ostro profilowanych czarek (ryc. 429,2—4). Nr. kat. 2142.

2. Ułamek brzegu umba z nitom o łebku półkolistym. (ryc. 429,6). Nr. kat. 1951/2143.

3. Spalone kości ludzkie. Nr. kat. 1951/2144.

Grób 243 (jamowy) — ar 116.

Około 40 cm. pod powierzchnią współczesną ukazała się jama grobowa, w przekroju pionowym nieckowata o głębokości 35 cm. Wypełnisko stanowiła

Grób 244 (jamowy) — ar 110.

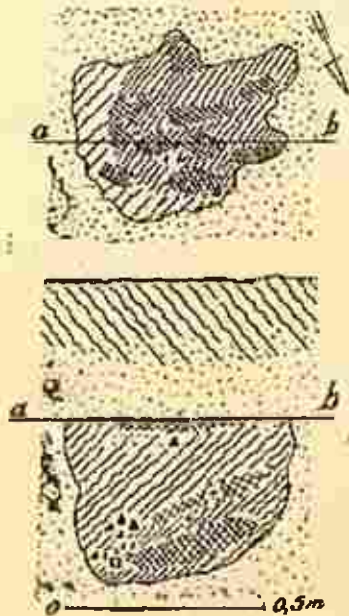
Jama grobowa wystąpiła na głębokości 38 cm. pod powierzchnią współczesną, zarys jamy był nieregularny, wymiary wynosiły 90×85 cm. W przekroju pionowym miała ona kształt niecki, głębokość sięgała 34 cm. Wypełnisko jamy stanowiła ziemia brunatno-szara przemieszana z żółtym piaskiem, węgielkami drzewnymi, kośćmi oraz ułamkami naczyń (ryc. 431).

Inwentarz:

1. Kilka drobnych ułamków przepalonych naczyń, przeważnie cienkościennych, m. in. ostro profilowanych

wanych czarek ze stożkowato wyodrębnionymi podstawami (ryc. 432,1 i 2). Nr. kat. 1951/2147.

2. Spalone kości ludzkie i duża ilość węgla drzewnego. Nr. kat. 1951/2148.

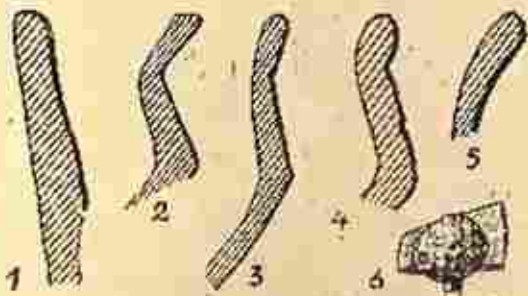
Ryc. 428. Plan i przekrój grobu 242. — Fig. 428. Plan et coupe de la tombe No 242.

Grób 245 (jamowy) — ar 116.

Na głębokości 40 cm. pod powierzchnią wspólną ukazała się warstwa piasku zabarwiona szaro-żółto, przemieszana z drobnymi węgielkami drzewnymi. W przekroju pionowym nie udało się wyodrębnić granic jamy, zaobserwowano jedynie warstwę ciemnej ziemi o niejednakowej miąższości. Znalaziono tutaj liczne węgielki, kości i skorupy oraz sprężynę led zamka.

Inwentarz:

1. Ułamki kilku naczyń. grubościennych z prostymi brzegami (ryc. 433,2), zdobionych ornamentem paznokciowym (ryc. 433,1) oraz cienkościennych pochodzących od ostro profilowanych czarek (ryc. 433,3—6, 8—10). Nr kat. 1951/2149.

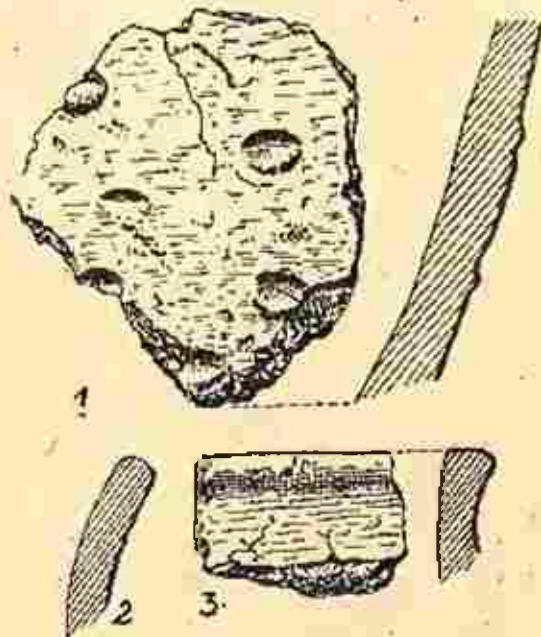
Ryc. 431. Plan i przekrój grobu 244. — Fig. 431. Plan et coupe de la tombe No 244.

Grób 246 (jamowy) — ar 83.

Jama grobowa o nieregularnym zarysie, wymiary wynosiły ok. 84×75 cm. Na powierzchni jej wśród brązowej ziemi ukazały się fragmenty naczyń.

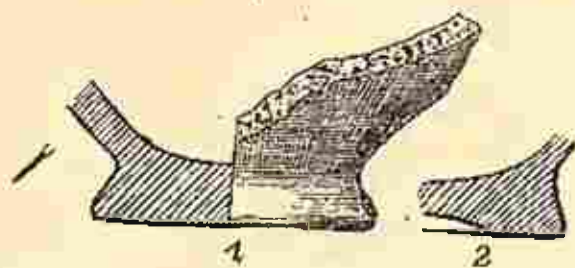
2. Duża sprężynka zamka do szkatułki z szerokiej taśmy żelaznej. Wymiary: dług. 13,0 cm. (ryc. 433,7). Nr. kat. 1951/2150.

3. Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr. kat. 1951/2151.

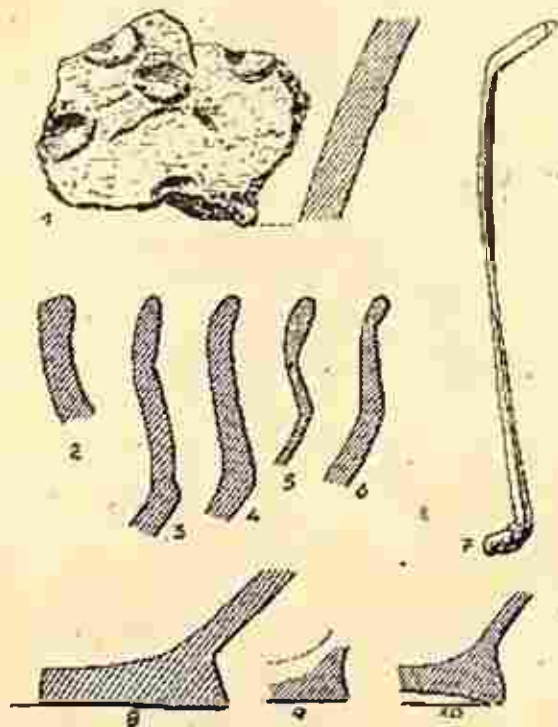

Ryc. 430. Ułamki naczyń z grobu 243. 2/3 w. n. — Fig. 430. Fragments de vases de la tombe No 243. 2/3 gr. nat.

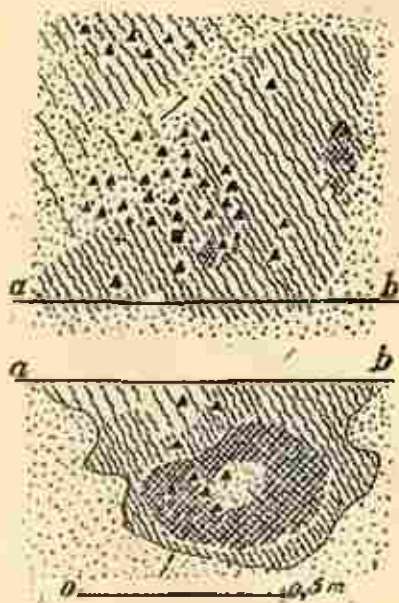
Ryc. 429. Zawartość grobu 242. 1—5. Profile brzegów naczyń glinianych, 6. Fragment blachy żelaznej z nitami. 2/3 w. n. — Fig. 429. Contenu de la tombe No 242. 1—5. Profiles of pottery rims, 6. Fragment of an iron plate with a clasp. 2/3 gr. nat.

Ryc. 432. Fragmenty naczyń glinianych z grobu 244. $\frac{2}{3}$ w. n. — Fig. 432. Fragments de vases de la tombe No 244. $\frac{2}{3}$ gr. nat.

Ryc. 433. Zawartość grobu 245. 1—6 i 8—10. Ułamki naczyń glinianych. 7. Sprężynka do zamka. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 433. Contenu de la tombe No 245. 1—6 et 8—10. Fragments de vases, 7. Ressort en fer. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Ryc. 434. Plan i przekrój grobu 246. — Fig. 434. Plan et coupe de la tombe No 246.

W przekroju pionowym ukazała się jama workowatego kształtu wypełniona jasno- i ciemno-brunatną ziemią. W środkowej części mieści się warstwa spalenizny. Zawartość jamy grobowej stanowiły fragmenty naczyń, kości i igła żelazna. Głębokość jamy wynosiła 47 cm (ryc. 434).

Inwentarz:

1) Ułamki i większe fragmenty kilku naczyń o powierzchni gładzonej i chropowatej (ryc. 435,1, 18), czarek ostro profilowanych (ryc. 435,2—3, 7—8, 11, 13, 20, 21), kubków (ryc. 435,9, 10, 17, 19) oraz większych naczyń bez uch ze zgrubiałymi brzegami (ryc. 435,4—6, 14—16). Nr kat. 1951/2152.

2) Stopiony przedmiot brązowy (zapinka?), ułamek silnie zniszczonej igły żelaznej (ryc. 435,12). Nr kat. 1951/2153.

3) Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1951/2154.

Grób 247 (jamowy) — ar 83.

Jama grobowa w rzucie poziomym posiadająca kształt w przybliżeniu owalny, wystąpiła na głębokości 25 cm pod powierzchnią współczesną. Wymiary jej wynosiły 35×46 cm. W przekroju pionowym jama posiadała kształt nieckowaty (ryc. 436). Głębokość jamy sięgała do 18 cm. Wypełniło ją brunatno-szara ziemia przemieszana ze skorupami i kośćmi.

Inwentarz:

1) Kilka drobnych ułamków naczynia o powierzchni gładzonej brunatnej. Nr kat. 1951/2155.

2) Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1951/2156.

Grób 248 (jamowy) — ar 93.

Jama grobowa w przybliżeniu prostokątna o wymiarach 45×55 cm. W przekroju pionowym jama posiadała kształt workowaty a głębokość jej sięgała 35 cm. Wypełniło ją szaro-brunatna ziemia, zmieszana z kośćmi i skorupami (ryc. 437). W jamie znaleziono dwa przesłiki gliniane, trzy kamyki i ułamki przedmiotu brązowego.

Inwentarz:

1) Ułamek brzegu większego naczynia ostro profilowanego o powierzchni czerwonej (ryc. 438,2), część brzegu i dna naczynia o powierzchni chropowatej z gliny posiadającej domieszkę gruboziarnistego piasku i tłuczonego kamienia (ryc. 438,1,5) oraz fragmenty ostro profilowanej czarki (ryc. 438,3). Nr kat. 1951/2157.

2) Dwa przesłiki gliniane: a) dwustożkowy z płasko ściętymi końcami. Wymiary: śred. 3,6 cm, wys. 2,0 cm (ryc. 438,6), b) dwustożkowy silnie zniszczony w ogniu (ryc. 438,9). Nr kat. 1951/2159.

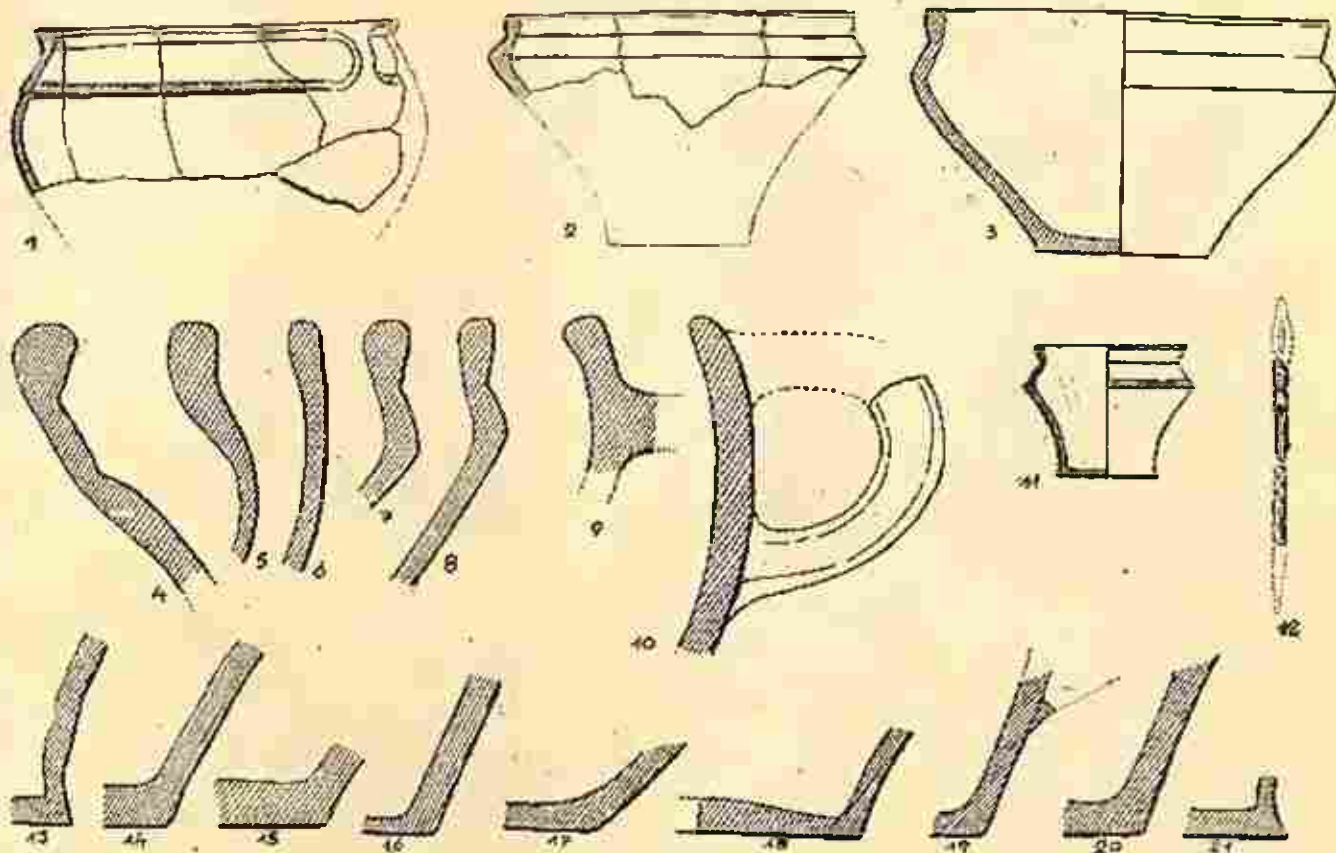
3) Stopione przedmioty brązowe. Nr kat. 1951/2158.

4) Trzy okrągłe kamyki, z tego jeden z drobnoziarnistego piaskowca (ryc. 438,7), a dwa dalsze z krzemienia, przepalone, spękane (ryc. 438,8). Nr kat. 1951/2160.

5) Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1951/2161.

Grób 249 (jamowy) — ar 83.

Jama grobowa nieregularnego kształtu ukazała się na głębokości 38 cm pod powierzchnią współczesną. Wymiary jej wynosiły 63×37 cm. W przekroju pionowym

Ryc. 435. Zawartość grobu 246. 1—11, 13—21. Ceramika, 12. Fragmenty igły żelaznej. 1—3 i 11 w 1/4, reszta w 1/2 w. n. — Fig. 435. Contenu de la tombe No 246. 1—11 et 13—21. Fragments de vases, 12. Fragments d'une aiguille en fer. 1—3 et 11 en 1/4, le reste en 1/2 gr. nat.

nowym jama posiadała kształt nieregularny, a głębokość jej sięgała 27 cm (ryc. 439). Wypełnisko składało się z szaro-żółtej i brunatnej ziemi, kości, ułamków naczyń oraz węgielków drzewnych. Przedmioty metalowe reprezentowały nóż żelazny i zapinka.

Inwentarz:

- 1) Kubek beczułkowaty o zgrubiałej krawędzi, z małym uchem pod krawędzią (ryc. 440,1).
- 2) Fragmenty naczyń cienkościennych, m. in. zdobionego trójkątami wypełnionymi małymi dołkami (ryc. 440,2) oraz ułamki nie wyodrębnionych den (ryc. 440,4). Nr kat. 1951/2162.
- 5) Prosty nóż żelazny z obustronnie wyodrębnionym trzpieniem (ryc. 440,5). Wymiary: dług. 15,5 cm, szer. 2,1 cm. Nr kat. 1951/2163.
- 3) Zapinka żelazna z wygiętym kablakiem, w krótkiej sprężynie z dolną cięciwą, silnie zniszczona (ryc. 440,3). Nr kat. 1951/2164.
- 4) Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1951/2165.

Grób 250 (jamowy) — ar 83.

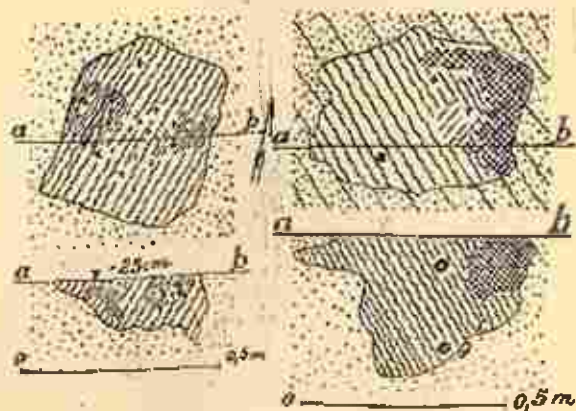
Jama grobowa o dość wyraźnych konturach zajmowała obszar 55×35 cm. W górnej części jamy zalegała ziemia szaro-brunatna. W przekroju pionowym jama posiadała kształt nieckowaty, głębokość jej wynosiła 22 cm. Wypełnisko jamy stanowiła szaro-brunatna ziemia zmieszana z ułamiakami naczyń, kośćmi i węgielkami drzewnymi (ryc. 441).

Inwentarz:

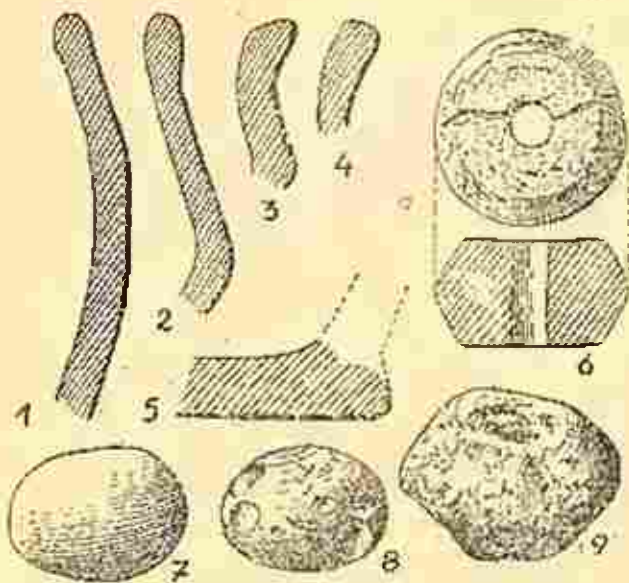
- 1) Ułamki naczyń silnie przepalonych i zniekształconych. Nr kat. 1951/2166.
- 2) Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1951/2166a.

Grób 251 (popielnicowy obsypany szczątkami stosu) — ar 115.

W przybliżeniu owalna jama ukazała się na głębokości 40 cm pod powierzchnią współczesną, wymiary wynosiły 50×60 cm. W przekroju pionowym

Ryc. 436. Plan i przekrój grobu 247. Ryc. 437. Plan i przekrój grobu 248. — Fig. 436. Plan et coupe de la tombe No 247. Fig. 437. Plan et coupe de la tombe No 248.

Ryc. 438. Zawartość grobu 248. 1—5. Profile brzegów naczyń i den, 6 i 9. Przekłiki gliniane, 7—8. Kamyki. $\frac{2}{3}$ w. n. — Fig. 438. Contenu de la tombe No 248. 1—5. Fragments de vases, 6 et 9. Fusaïoles en argile, 7—8. Caillous. $\frac{2}{3}$ gr. nat.

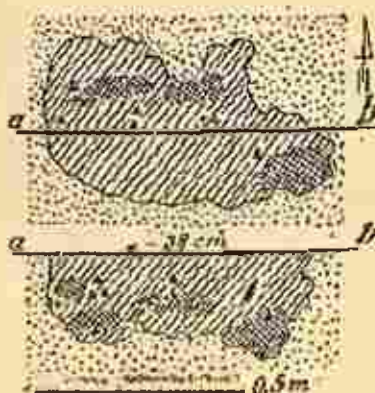
jama posiadała kształt nieckowaty (ryc. 442), a głębokość wynosiła 30 cm. Kilka centymetrów nad dnem grobu spoczywała popielnica obsypana uławkami naczyń. Na wierzchu popielnicy znajdował się fragment grotu oszczepu. Obok popielnicy znaleziono gról strzały, krzesiwo żelazne, okucie drzewca oszczepu oraz miecz i fragment okucia pochwy.

Inwentarz:

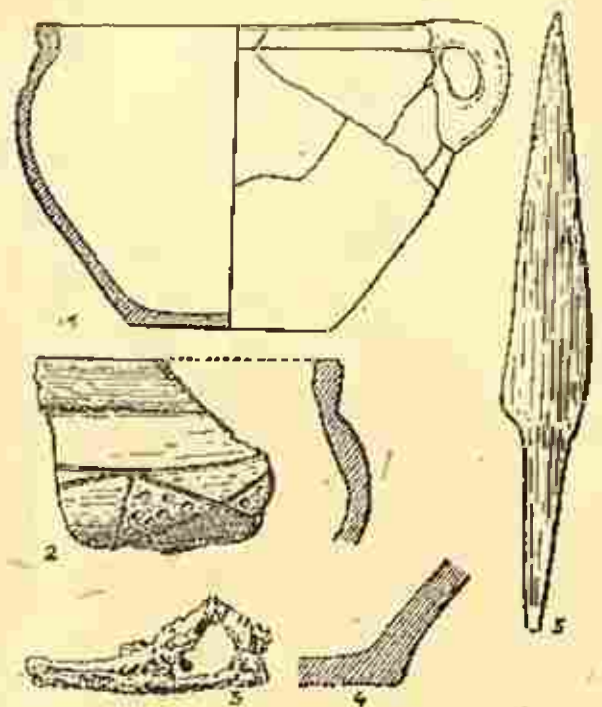
1) Naczynie (popielnica) z wysoko umieszczonym załomem brzuśca i wychylonym na zewnątrz brzegiem. Powierzchnia powyżej załomu gładzona, na załamie i aż do podstawy chropowata, pas przydenny wygładzony. Wymiary: śred. 28,0 cm, wys. 22,5 cm, śred. otw. 14,5 cm, dno 10,0 cm (ryc. 443,1). Nr kat. 1951/2167.

2) Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1951/2168.

3) Ułamki kilku silnie przepalonych naczyń, m. in. kubka (ryc. 443,9) oraz ostro profilowanych czarek (ryc. 443,3 i 4). Nr kat. 1951/2169.

Ryc. 439. Plan i przekrój grobu 249. — Fig. 439. Plan et coupe de la tombe No 249.

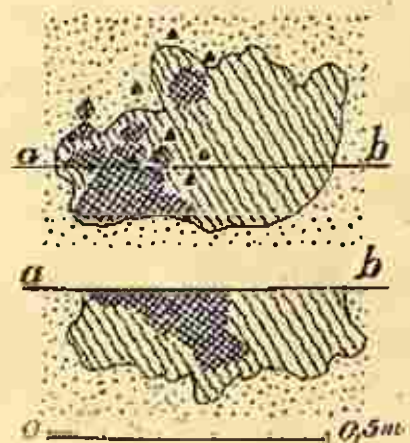
Ryc. 440. Zawartość grobu 249. 1. Kubek, 2 i 4. Ułamki naczyń, 3. Zapinka żel., 5. Nóż żel. 1 w $\frac{1}{4}$, reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 440. Contenu de la tombe No 249. 1. Gobelet en argile, 2 et 4. Fragments de vase, 3. Fibule en fer, 5. Couteau en fer. 1 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

4) Ułamki rytualnie pogiętego żelaznego miecza jednosiecznego z resztkami okuć pochwy. Miecz był połamany na kilka części i silnie zniszczony przez rdzę i ogień. Nr kat. 1951/2170.

5) Mały gról oszczepu z długą tulejką, silnie rdzewiały i zniszczony (ryc. 443,6). Wymiary: długość 12,5 cm, szer. 2,6 cm. Nr kat. 1951/2171a.

6) Tulejkowaty gról oszczepu, silnie zniszczony. Wymiary: długość 5,0 cm, śred. 1,8 cm (ryc. 443,8). Nr kat. 1951/2171b.

7) Gról strzały z liściowatym ostrzem i wąską, niedokutą tulejką, zachowany fragmentarycznie. Wymiary: długość 8,3 cm (ryc. 443,7). Nr kat. 1951/2172.

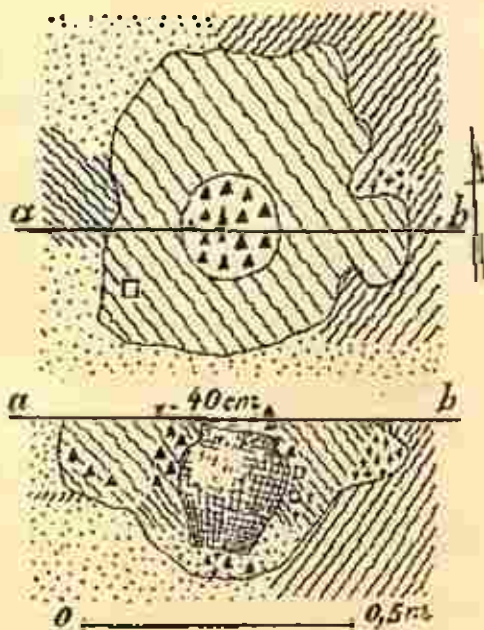

Ryc. 441. Plan i przekrój grobu 250. — Fig. 441. Plan et coupe de la tombe No 250.

8) Fragment okucia pochwy. Wymiary: dług. 8,0 cm (ryc. 443,5). Nr kat. 1951/2173.

9) Ułamek krzesiwa żelaznego z końcem zwiniętym w uszko (ryc. 443,2). Wymiary: dług. zach. 7 cm. Nr kat. 1951/2172.

10) Ułamki półowalnej, żelaznej sprzączki do pasa. Nr kat. 1951/2175.

Ryc. 442. Plan i przekrój grobu 251. Fig. 442. Plan et coupe de la tombe No 251.

Grób 252 (popielnicowy) — ar 83.

Zarys jamy w rzucie poziomym prawie prostokątny (ryc. 444), występował na głębokości 29 cm pod powierzchnią współczesną, wymiary wynosiły około 47×38 cm. W przekroju pionowym kształt jamy był prostokątny, głębokość jamy wynosiła około 45 cm. Wypełnisko jej stanowiła brunatno-szara ziemia przemieszana z kośćmi, węgielkami i ułamkami naczyń. W jamie znaleziono również sprzączkę żelazną, fragment zapinki i ułamki przedmiotów brązowych.

Inwentarz:

1) Ułamki kilku naczyń: a) wazy ostro profilowanej z uszkiem, o powierzchni gładkiej, lśniącej, barwy czarnej (ryc. 446,3), b) ułamki przepalonych naczyń mniejszych rozmiarów, przede wszystkim czarek i ułamek naczynia grubościennego (ryc. 446,2). Nr kat. 1951/2176.

2) Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1951/2177.

3) Półowalna sprzączka do pasa wykonana z taśmy żelaznej, kołec i rama poprzecznie karbowane. Wymiary: dług. 3,7 cm, szer. 3,1 cm (ryc. 446,4). Nr kat. 1951/2178.

4) Stopione ułamki przedmiotów brązowych. Nr kat. 1951/2179.

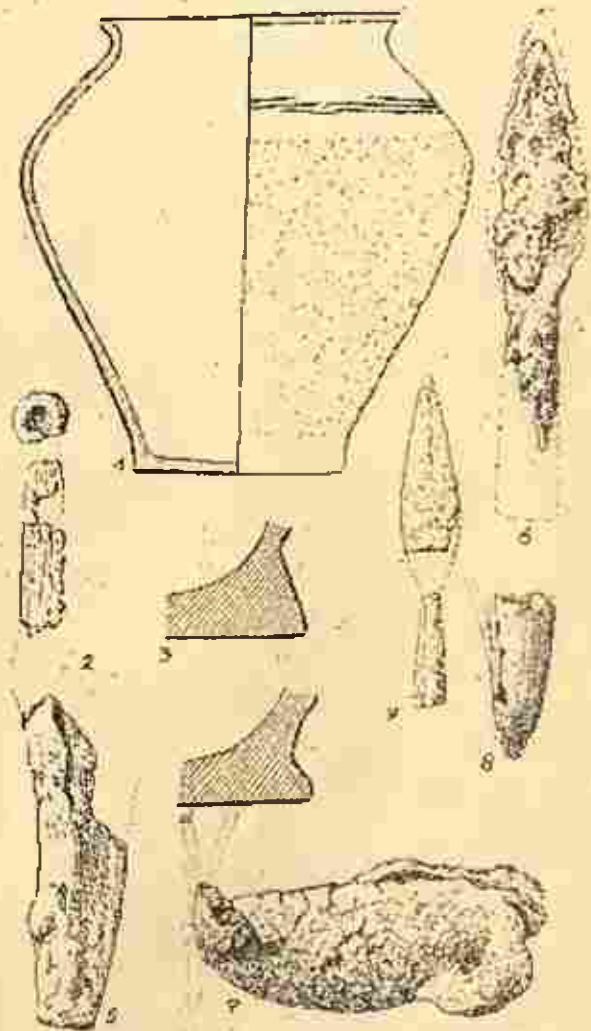
5) Fragmenty uszkodzonych przedmiotów żelaznych (ryc. 446,1). Nr kat. 2180.

Grób 253 (popielnicowy obsypany szczątkami słońsu) — ar 97.

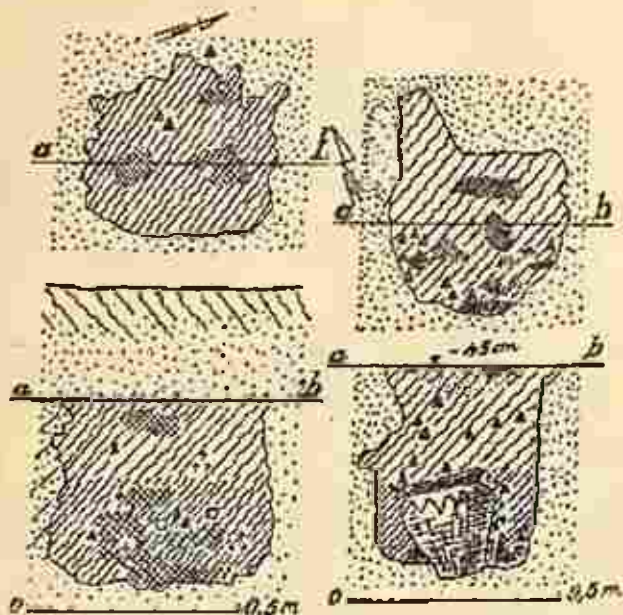
Jama grobowa o nieregularnym kształcie ukazała się na głębokości 45 cm pod powierzchnią współczesną, wymiary jej wynosiły 55×45 cm. W przekroju pionowym jama posiadała kształt workowaty (ryc. 445), głębokość jej wynosiła około 47 cm. W jamie spoczywała popielnica, której dolna część zagłębiała się poniżej dna jamy. Wypełnisko jamy stanowiła ciemno-brunatna ziemia zmieszana z węgielkami drzewnymi, fragmentami kości i ułamkami naczyń. Obok popielnicy znaleziono grzebień kościany, nit żelazny, dwa gwoździe, okucie szkatułki, nóż żelazny oraz przęślik gliniany.

Inwentarz:

1) Szerokotworowe naczynie (popielnica) z załosem brzuśca powyżej połowy wysokości, brzeg wychylony na zewnątrz, poniżej niskiej, wyodrębnionej szyjki umieszczono zygzakowatą linię, powyżej której powierzchnia jest gładzona, poniżej zaś szorstka,

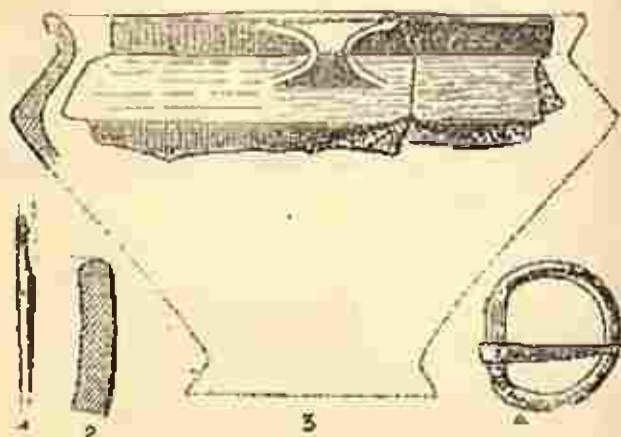
Ryc. 443. Zawartość grobu 251. 1. Popielnica glin., 2. Krzesiwo żel., 3—4. Ułamki naczyń glin., 5. Ułamek przedmiotu metalowego, 6. Żel. grót oszczepu, 7. Żel. grót strzały, 8. Dolne okucie drzewca włóczni, 9. Kubek. 1, 9 w 1/2, reszta w 1/2 w. n. — Fig. 443. Contenu de la tombe No 251. 1. Urne cinéraire, 2. Briquet en fer, 3—4. Fragments de vases, 5. Fragment en fer, 6. Pointe de lance en fer, 7. Pointe de flèche en fer, 8. Talon de lance en fer, 9. Gobelet en argile. 1 et 9 en 1/2, le reste en 1/2 gr. nat.

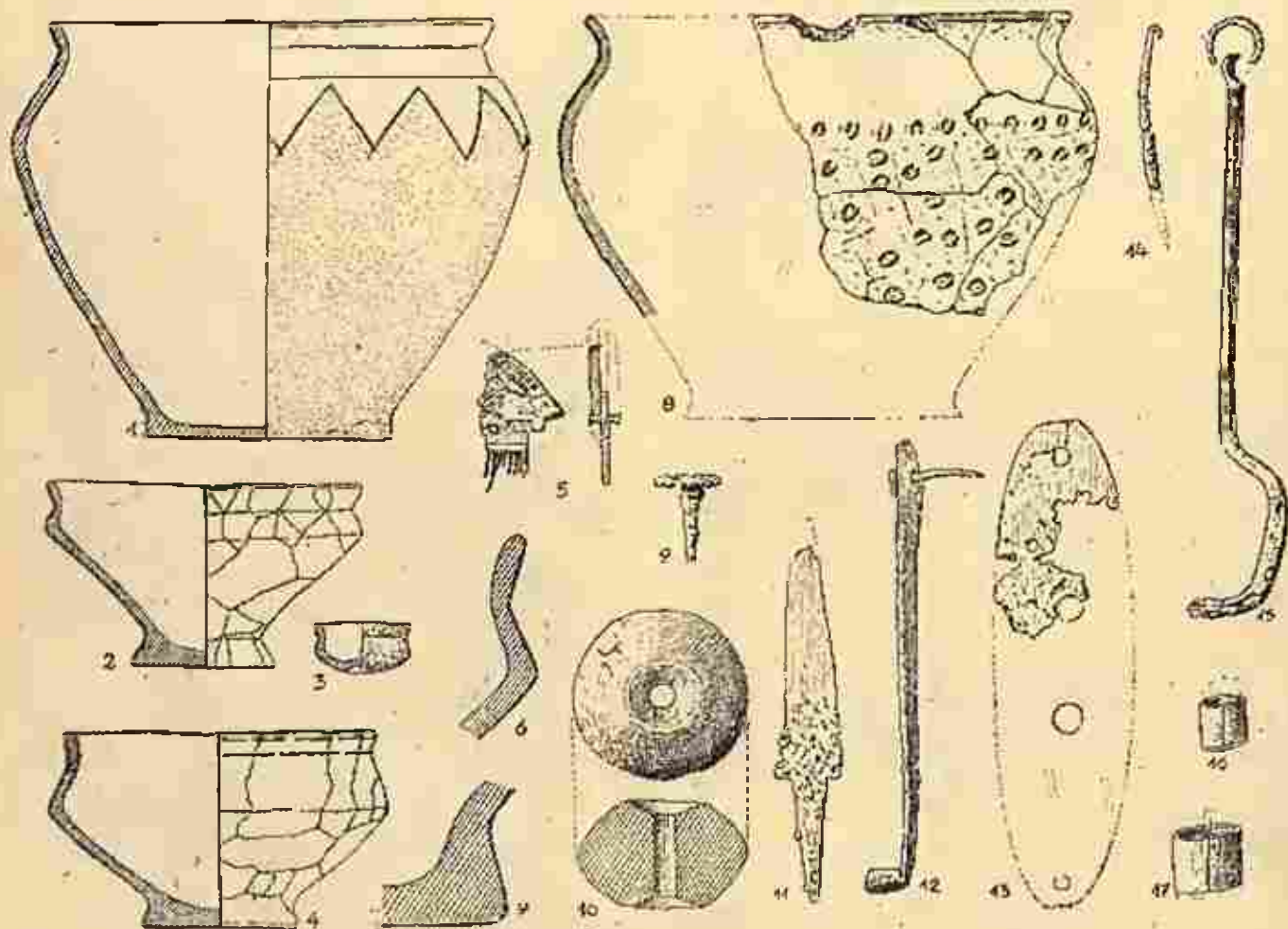
444

445

Ryc. 444. Plan i przekrój grobu 252. Ryc. 445. Plan i przekrój grobu 253. — Fig. 444. Plan et coupe de la tombe No 252. Fig. 445. Plan et coupe de la tombe No 253.

Ryc. 446. Zawartość grobu 252. 1. Fragment przedmiotu żel., 2—3. Ułamki naczyń glin., 4. Żel. sprzączka do pasa. 3 w $\frac{1}{4}$, reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 446. Contenu de la tombe No 252. — 1. Fragment d'un objet en fer, 2—3. Fragments de vases, 4. Boucle de ceinture en fer. 3 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Ryc. 447. Zawartość grobu 253. 1—4, 6—8. Naczynia i ułamki naczyń glin., 5. Część grzebienia kościanego. 9. Nit żel., 10. Przędzilk glin., 11. Nóż żel., 12—13 i 15. Zamki żel. od szkatułki, 14. Szpila żel., 16—17. Żel. wisiorki wiewiórkowate. 1—4, 6 w $\frac{1}{4}$, reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 447. Contenu de la tombe No 253. 1—4 et 6—8. Vases et fragments de vases, 5. Fragment d'un peigne en os, 9. Rivet en fer, 10. Fussole en argile, 11. Couteau en fer, 12. Ressort en fer, 13. Fragment de ferrure de serrure en fer, 14. Épingle en fer, 15. Clef en fer, 16—17. Pendeloques en fer en forme de scou. 1—4 i 8 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

dno słabo wyodrębnione. Wymiary: śred. 26,4 cm, wym. 22,0 cm, śred. otw. 22,5 cm, dno 12,7 cm (ryc. 447,1). Nr kat. 1951/2184.

2) Fragmenty kilku silnie przepalonych i zniekształconych naczyń, m. in. fragment większego naczynia, zdobionego na całej powierzchni ornamentem paznokieciowym (ryc. 447,8). Nr kat. 1951/2182.

3) Ostro profilowane czarki ze stożkowato wyodrębnioną podstawą, zniekształcone w ogniu. Wymiary: a) śred. 16,0 cm, wys. 10,0 cm, dno 7,5 cm (ryc. 447,2), b) śred. 17,0 cm, wys. 10 cm, dno 8 cm (ryc. 447,4) oraz fragmenty innych czarek (ryc. 447,6 i 7). Nr kat. 1951/2183.

4) Miniaturowa czarka z przewężoną szyjką, półkolistym brzuścem i wgniecionym do środka dnem, powierzchnia szara, bardzo silnie przepalona. Wymiary: śred. 5,0 cm, wys. 2,5 cm (ryc. 447,3). Nr kat. 1951/2184.

5) Żelazny zamek szkatułki drewnianej mianowicie a) okucie łódkowatego kształtu z 2 otworami dla klucza i nitów. Wymiary: dług. 13,5 cm, szer. 4,0 cm (ryc. 447,13), b) żelazny klucz wykonany z taśmy, zakończony uszkiem. Wymiary: dług. 15,0 cm (ryc. 447,15), c) taśmowata sprężynka żelazna przymocowana nitami zamiast haczyka. Wymiary: dług. 12,0 cm (ryc. 447,12). Nr kat. 1951/2185.

6) Prosty nóż żelazny z trzpieniem obustronnie wyodrębnionym. Wymiary: dług. 8,6 m, szer. 1,5 cm (ryc. 447,11). Nr kat. 1951/2186.

7) Fragmenty igły silnie zniszczonej przez rdzę. Nr kat. 1951/2187!

8) Ułamki nitu żelaznego z płaskim łobkiem i kolistym w przekroju trzpieniem (ryc. 447,9). Nr kat. 1951/2188.

9) Ułamki szpili żelaznej z haczykowato zgiętą główką. Wymiary: dług. zachowana 4,3 cm (ryc. 447,14). Nr kat. 1951/2189.

10. Dwa wisiorki wiaderkowate: a) Wymiary: wys. 1,5 cm, śred. 1,5 cm (ryc. 447,16), b) zachowały się tylko ścianki, brak dna i kabląka. Wymiary: wys. 7 cm, śred. 2,1 cm (ryc. 447,17). Nr. kat. 1951/2190.

11) Dwustożkowaty przesłik gliniany z wgłębieniem przy otworze. Wymiary śred. 4,6 cm, wys. 2,8 cm (ryc. 447,10). Nr kat. 1951/2191.

12) Ułamki przepalonego grzebienia kościanego złożonego z trzech płytek połączonych poprzecznymi nitami brązowymi; płytka zewnętrzna zdobiona kółeczkami wykonanymi cyrklem (ryc. 447,5). Nr kat. 1951/2192.

13) Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1951/2193.

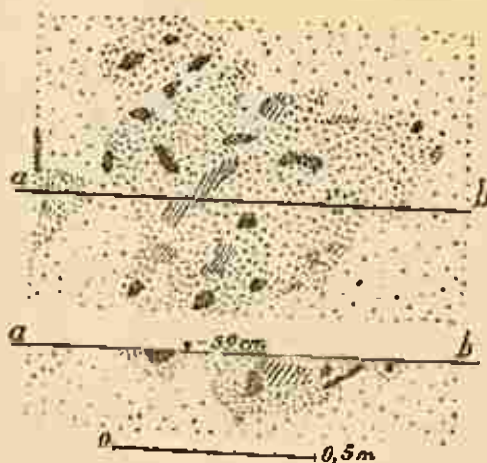
Grób 254 (jamowy) — ar 97.

Jama grobowa o niewyraźnych zarysach ukazała się na głębokości 59 cm pod powierzchnią współczesną, rozmiary jej wynosiły 77x72 cm. W przekroju pionowym jama posiadała kształt nieekowaty. Wyściółką stanowiła ziemia brunatna przemieszana z piaskiem, kośćmi i ułamkami naczyń (ryc. 448).

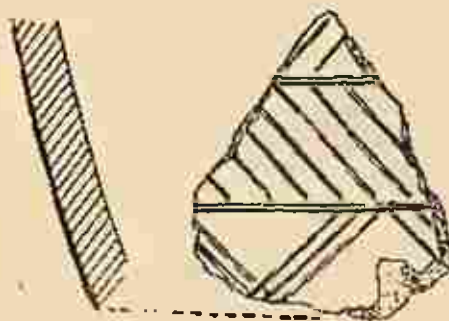
Inwentarz:

1) Kilka silnie przepalonych skrup oraz ułamek zdobionego naczynia o powierzchni czarnej, lśniącej (ryc. 449). Nr kat. 1951/2194.

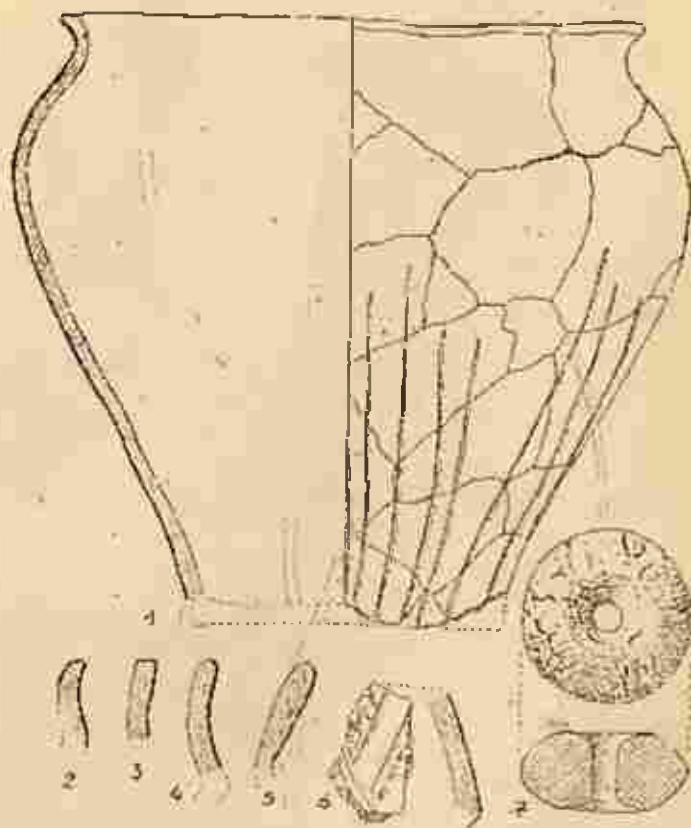
2) Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1951/2195.

Ryc. 448. Plan i przekrój grobu 254. — Fig. 448. Plan et coupe de la tombe No 254.

Ryc. 449. Ułamek zdobionego naczynia z grobu 254. W. n. — Fig. 449. Fragment de vase de la tombe 254. Gr. nat.

Ryc. 450. Zawartość grobu 255. 1. Popielnica glin., 2-6. Profile ułameków naczyń 7. Przesłik glin. 1 w 1/4, reszta w 1/2 w. n. — Fig. 450 Contenu de la tombe No 255. 1. Urne cinerairc, 2-6. Fragments de vases, 7. Fusatole en argile. 1 en 1/4, le reste en 1/2 gr. nat.

Grób 255 (jamowy) — ar 98.

W przekroju pionowym jama grobowa miała kształt workowaty. Wypełnisko jej stanowiła ziemia barwy brunatnej. W grobie znaleziono fragmenty naczyń, przślik gliniany oraz przedmiot żelazny. Grób uległ zniszczeniu.

Inwentarz:

1) Szerokokotworowe naczynie z baniastym brzuścem z największą wydatnością powyżej połowy wysokości, brzeg silnie wychylony na zewnątrz, powierzchnia szara i brunatna, zdobiona głębokimi bruzdami pionowymi. Wymiary: śred. 33,6 cm wys. 29,7 cm, śred. otw. 29,0 cm, dno 15,6 cm (ryc. 450,1). Nr kat. 1951/2196.

2) Fragmenty cienkościennych naczyń, m. in. ostro profilowanych czarek (ryc. 450,2—6). Nr kat. 1951/2199.

3) Dwa ułamki przedmiotów żelaznych silnie zniszczonych przez rdzę. Nr kat. 1951/2197.

4) Płaski, dwustokowaty przślik gliniany z wgłębieniami przy otworze. Wymiary: śred. 4,4 cm, wys. 2,9 cm (ryc. 450,7). Nr kat. 1951/2198.

5) Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1951/2200.

Grób 256 (warstwowy) — ar 114.

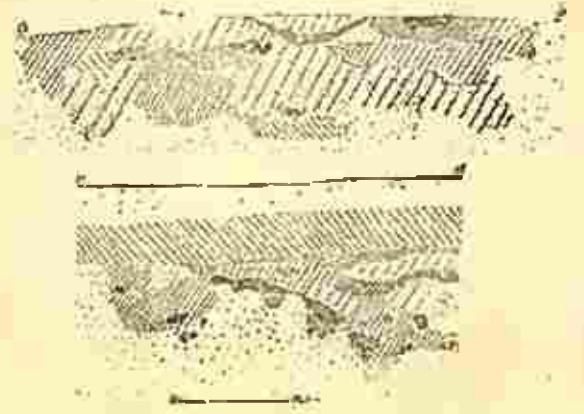
Górna część grobu ukazała się na głębokości około 20—30 cm pod powierzchnią współczesną. Głębokość grobu nie była jednolita, wahała się na ogół między 15 a 20 cm, sięgając w najgłębszym miejscu do około 30 cm. Kształt jamy w rzucie poziomym zbliżony był do owalu. Wymiary wynosiły 230×260 cm. W przekroju pionowym kształt jamy zbliżony był do rozległej, płytkiej nieszki, w obrębie której zaobserwowano kilka głębszych miejsc o kształcie workowatym i lejkwatym. Materiał zabytkowy z tych miejsc wyróżniono i podano osobno. Wypełnisko jamy stanowiła jasno-brązowa ziemia zmieszana z piaskiem (ryc. 451). Intensywność zabarwienia wzrastała w centrum jamy, przechodząc w zabarwienie czarno-fioletowe. W miejscach wykazujących najintensywniejsze zabarwienie skupiały się również największe ilości kości spalonych, węgielków drzewnych i ułamków naczyń. W grobie obok ułamków naczyń znaleziono kubek gliniany z zaokrąglonym załomem brzuśca i uchem odgiętym ku dołowi. Grób mieścił się w narożnikach arów 114, 115, 104 i 105.

Inwentarz jamy 1:

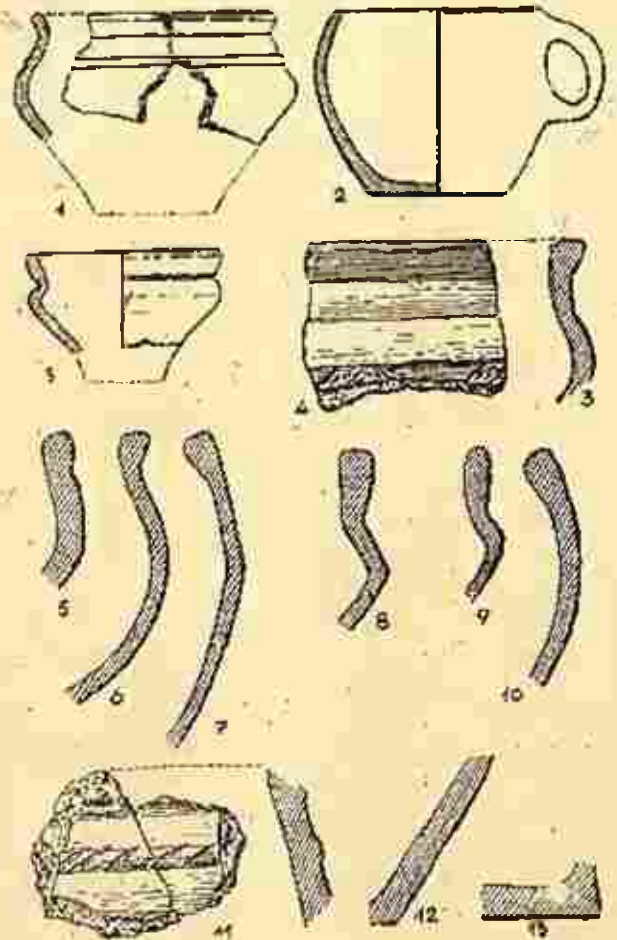
1) Ułamki kilku naczyń: większego o powierzchni gładzonej i czernionej (ryc. 452,1), ostro profilowanych czarek z podstawą niewyodrębnioną (ryc. 452,3,4,8,9) i kubków (ryc. 452,10). Nr kat. 1951/2201.

2) Kubek półbeczulkowaty z dużym, czworobocznym w przekroju uchem, o powierzchni gładzonej, bruno-czarnastej. Wymiary: śred. 11,6 cm, wys. 9,0 cm, śred. otw. 10,0 cm, dno 6,7 cm (ryc. 452,2), oraz fragmenty innych naczyń (ryc. 452,5—7,11—13). Nr kat. 1951/2203.

3) Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1951/2202.

Ryc. 451. Plan i przekrój grobu 256. — Fig. 451. Plan et coupe de la tomb No 256.

Ryc. 452. Ułamki naczyń z grobu 256, jama 1. 1—3 w $\frac{1}{4}$, reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 452. Fragments de vases de la tombe No 256, fosse 1. 1 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Inwentarz jamy 2:

1) Kilkanaście ułamków różnych naczyń (ryc. 453, 2—4, 7—9), niekiedy zdobionych (ryc. 453,1, 5, 6). Nr kat. 1951/2204.

2) Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1951/2205.

Inwentarz jamy 3:

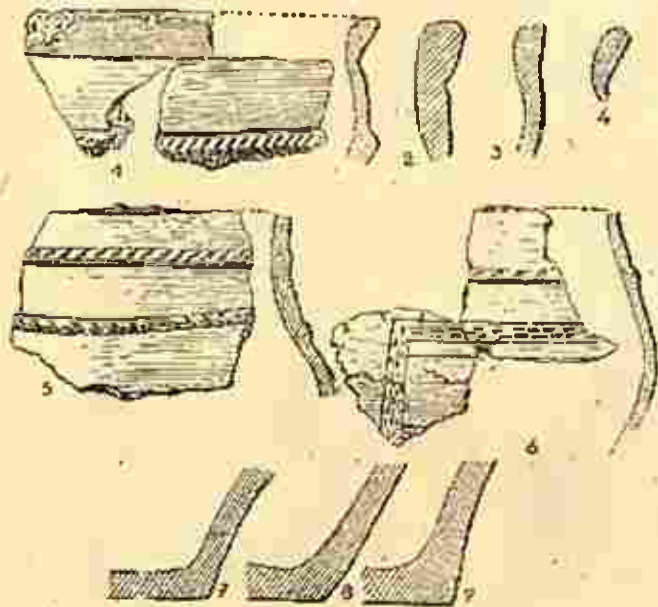
1) Kilka ułamków naczyń o powierzchni gładzonej i czernionej. Nr kat. 1951/2206.

2) Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1951/2206.

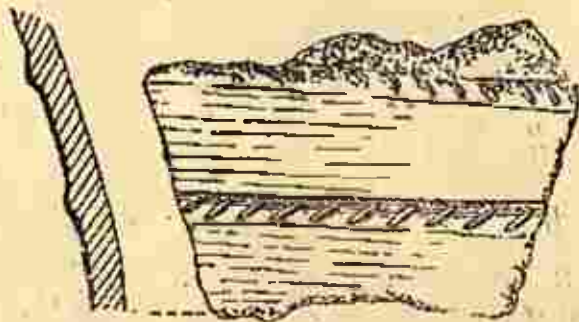
Inwentarz jamy 4:

1) Kilka przepalonych ulamków naczyń, m. in. zdobionych poziomymi listwami, o powierzchni gładzonej, ceglastej (ryc. 454). Nr kat. 1951/2207.

2) Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1951/2208.

Ryc. 453. Ułamki naczyń z grobu 256, jama 2. $\frac{1}{2}$ w. n. —
Fig. 453. Fragments de vases de la tombe No 256, fosse 2.
No 256 (fosse 4). Gr. nat.

Ryc. 454. Fragment zdobionego naczynia z grobu 256,
jama 4. W. n. Fig. 454. Fragment d'un vase de la tombe
No 256 (fosse 4). Gr. nat.

Grób 257 (popielnicowy, obsypany szczątkami słosu) — ar 114.

Jama grobowa o zarysie owalnym ukazała się na głębokości 20 cm pod powierzchnią współczesną, wymiary jamy wynosiły 80×65 cm. W przekroju pionowym kształt jamy był w przybliżeniu miedkowaty. Wypełnisko jamy stanowiła intensywnie czarna ziemia o fioletowym odcieniu, piasek zabarwiony brązowo oraz glina. Na dnie jamy spoczywała popielnica, nad nią zaś skupiły się fragmenty naczyń. Obok popielnicy w gronie znaleziono macz żelazny, dwie ostrogi żelazne, zapinkę oraz sprzączkę do pasa (ryc. 455).

Inwentarz:

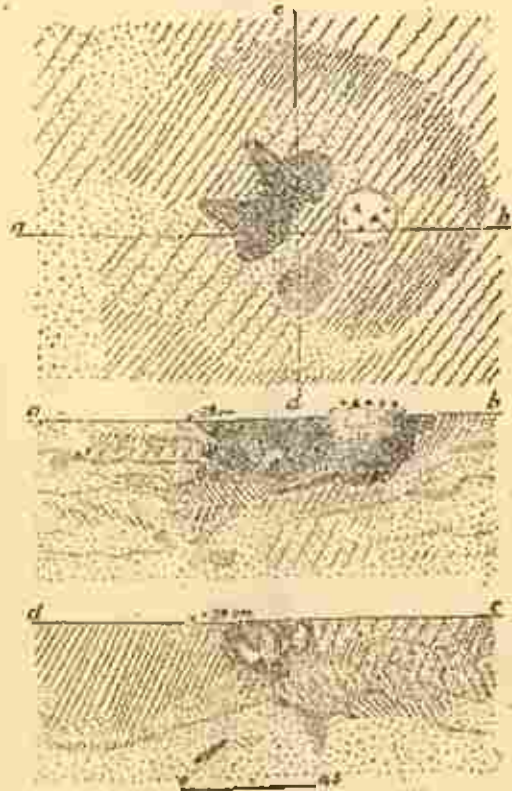
1) Naczynie (popielnica) z baniastym brzuścem, wyodrębnioną szyjką i górną częścią uszkodzoną. Powierzchnia gładzona, czerniona. Wymiary: śred. 28,5 cm, wys. zachowana 27,0 cm, dno 13,0 cm (ryc. 456,1). Nr kat. 1951/2209.

2) Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat. 1951/2225.

3) Naczynie z baniastym brzuścem, zgrubiałym, wychylonym na zewnątrz brzegiem; na szyjce dwa poziome żeberka, powierzchnia gładzona, szarozółta. Wymiary: śred. 16,0 cm, wys. 18,0 cm, śred. otw. 11,0 cm, dno 7,2 cm (ryc. 456,8). Nr kat. 1951/2210.

4) Ostro profilowana czarka z nieco wyodrębnioną podstawą, o powierzchni gładzonej i czernionej. Zrekonstruowana. Wymiary: śred. otw. 19,5 cm, wys. 10,5 cm, dno 8,5 cm (ryc. 456,9). Nr kat. 1951/2211.

5) Ostro profilowana czarka o powierzchni gładzonej, szaro-brunatnej, zrekonstruowana. Wymiary:

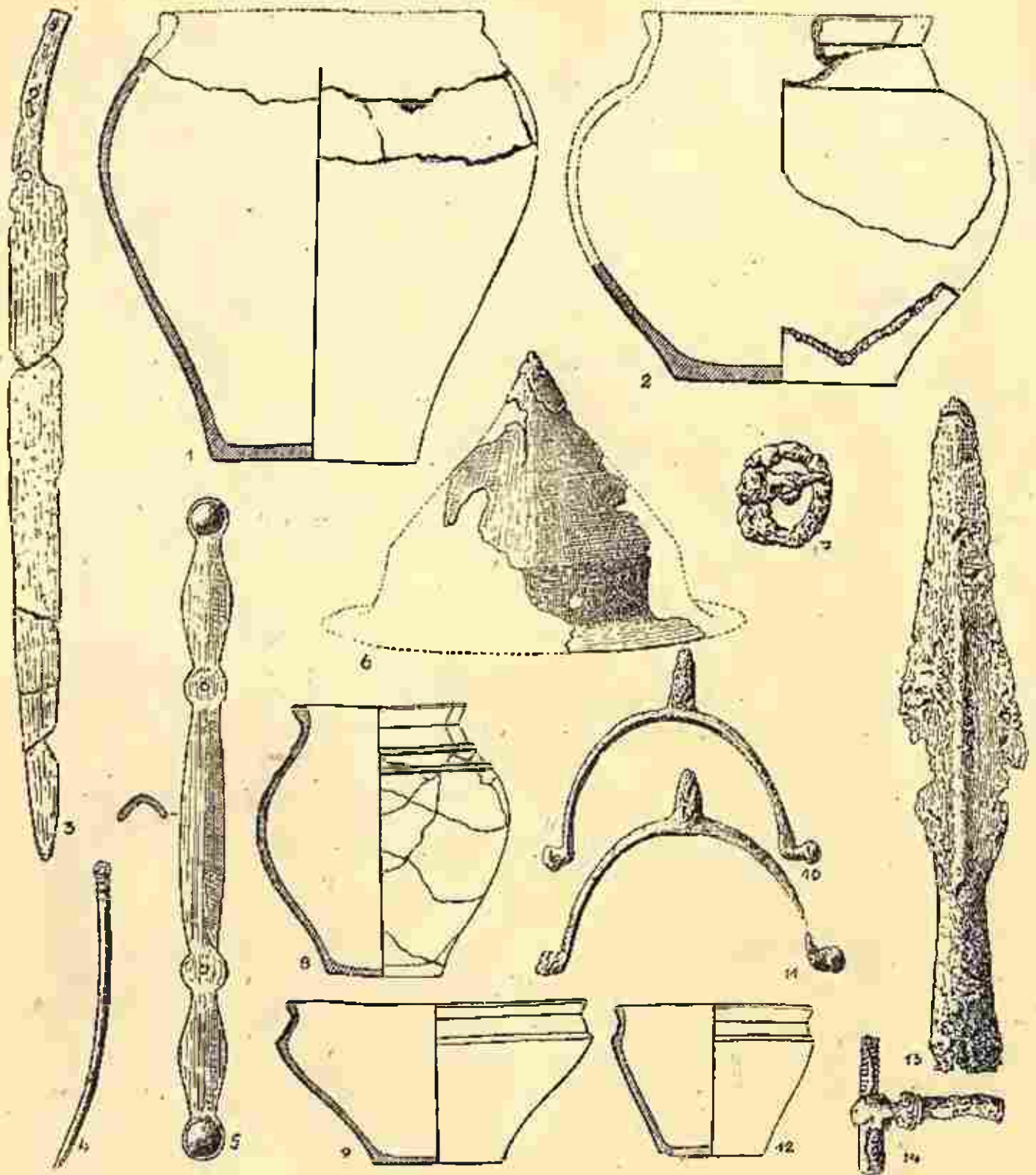

Ryc. 455. Plan i przekroje grobu 257. — Fig. 455. Plan et
coupes de la tombe No 257.

śred. otw. 13,0 cm, wys. 9,8 cm (ryc. 456,12). Nr kat. 1951/2212.

6) Ułamki większego naczynia z baniastym brzuścem, wyodrębnioną szyjką i zgrubiałym brzegiem, o powierzchni szorstkiej, brunatno-szarej (ryc. 456,2). Nr kat. 1951/2213.

7) Jednosieczny miecz żelazny z rękojeścią łukowato zgiętą, wyodrębnioną od strony ostrza, wewnętrzna krawędź rękojeści i karbowana, okładziny przymocowane były czterema nitami. Silnie zniszczony przez rdzę, połamany. Wymiary: dług. 56,0 cm, dług. rękojeści 11,5 cm, szer. 3,6 cm (ryc. 456,3). Nr kat. 1951/2214.

Ryc. 456. Zawartość grobu 257. 1. Popielnica glin., 2, 8, 9 i 12. Naczynia glin., 3. Miecz żel., 4. Szpila kościana, 5. Żel. imacz tarczy, 6. Zniszczone umbo żel., 7. Żel. sprzączka do pasa, 10—11. Ostrogi żel., 13. Żel. grot oszczepu, 14. Zapinka żel., 1, 2, 3, 8, 9 i 12 w $\frac{1}{4}$, reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 456. Contenu de la tombe No 257. 1. Urne cinéraire, 2, 8—9 et 12. Vases rituels, 3. Épée en fer, 4. Épingle en os, 5. Poignée en fer, 6. Fragment d'un umbo de bouclier en fer, 7. Boucle de ceinture en fer, 10—11. Éperons en fer, 13. Pointe de lance en fer, 14. Fibule en fer. 1—2, 8—9 et 12 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

8) Żelazny grot oszczepu z ostrzem nieco przewężonym w środku, z żeberkiem środkowym, silnie zniszczony przez rdzę. Wymiary: długość 23,0 cm, szerokość 4,5 cm (ryc. 456,13). Nr kat. 1951/2215.

9) Stożkowate umbo żelazne z kolcem słabo wyodrębnionym, silnie zniszczone i połamane. Wymiary: średnica 14,0 cm, wysokość 9,0 cm (ryc. 456,6). Nr kat. 1951/2216)

10) Wąski imacz żelazny z rynienkowatą rękojeścią i profilowanymi końcami, z zachowanymi tylko dwoma nitami z półkulistymi łebkami, uszkodzony w ogniu. Wymiary: dług. 21,5 cm (ryc. 456,5). Nr kat. 1951/2217.

10) Dwie ostrogi żelazne z łukowatymi asymetrycznymi kablakami zakończonymi guziczkowatymi zaczepami i z stożkowatymi, smukłymi kolcami, uszkodzone w ogniu. Wymiary: rozpiętość ramion 7,5 cm, wys. 9,2 cm (ryc. 456,10 i 11). Nr kat. 1951/2218.

11) Prosty nóż żelazny z trzpieniem obustronnie wyodrębnionym (odłamany), silnie zniszczony w ogniu. Wymiary: dług. zachowana 12,5 cm. Nr kat. 1951/2220.

12) Nieokreślone ułamki przedmiotów żelaznych, silnie zniszczonych w ogniu. Nr kat. 1951/2221.

13) Zapinka żelazna z trąbkowato ukształtowaną główką, kolistym grzebieniem na zgięciu kablaka i wielozwojową sprężynką na osi z cięciwą owiniętą wokół nasady główki. Nóżka i kolec odłamane, silnie zniszczona przez rdzę. Wymiary: wys. 2,7 cm, dług. 5,4 cm (ryc. 456,14). Nr kat. 1951/2222.

14) Żelazna sprzączka do pasa złożona z kolistej ramy i kolca, silnie zniszczona przez rdzę. Wymiary: śred. 3,5 cm (ryc. 456,7). Nr kat. 1951/2223.

15) Ułamki szpili kościanej z profilowaną główką z otworem (ryc. 456,4). Nr kat. 1951/2224.

Grób 258 (popielnica) — ar 97.

Grób mieścił się w rozwianej części cmentarzyska, na arze 97. Był on zniszczony w górnej partii, podobnie jak i popielnica spoczywająca w jamie. W popielnicy mieściły się liczne spalone kości. Popielnica otoczona była ułamiakami innych naczyń. W północnej części jamy zaobserwowano poniżej załomu popielnicy płaszczystą ziemię zmieszaną z węgielkami. Górna część jamy rozwleczona była częściowo wokół popielnicy (ryc. 457).

Inwentarz:

1) Szerokotworowe naczynie z zaokrąglonym załomem brzośca, wyodrębnioną podstawą, wyodrębnioną szyjką i wychyloną na zewnątrz brzegiem, poniżej szyjki umieszczono ornament regularnego meandry, powierzchnia gładzona, czerniona. Wy-

miary: śred. 31,5 cm, wys. 18,7 cm, śred. otw. 27,5 cm, dno 14,0 cm (ryc. 458,1). Nr kat. 1951/2227.

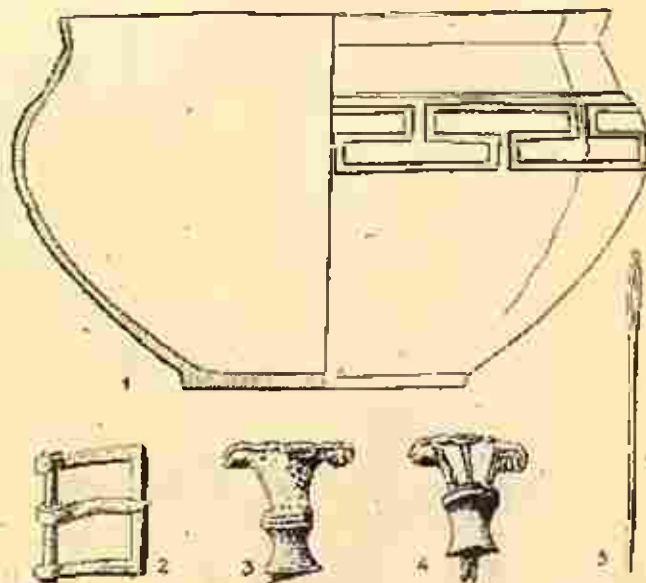
2) Kilka przepalonych ułameków naczyń. Nr kat. 1951/2227.

3) Trzyczęściowa żelazna sprzączka do pasa złożona z czworobocznej ramy, kolca i osi. Wymiary: dług. 3,2 cm, szer. 2,8 cm (ryc. 458,2). Nr kat. 1951/2228.

4) Brązowa igła do szycia z dużym uszkiem, dobrze zachowana. Wymiary: 8,2 cm (ryc. 458,5). Nr kat. 1951/2229.

5) Dwie zapinki jednakowego kształtu z brązowym, szerokim kablakiem zdobionym przy główce żłobkami, z grzebykiem na kablaku i trapezowato rozszerzoną nóżką z wysoką pochewką. Sprężynka i kolec z żelaza, żelazna cięciwa otoczona była brązowym kapłurkiem. Silnie uszkodzone w ogniu. Wymiary: dług. 3 cm (ryc. 458,3,4). Nr kat. 1951/2230.

2) Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1951/2233.

Ryc. 458. Zawartość grobu 258. 1. Czarka o półkulistym brzoścu, 2. Sprzączka żel., 3, 4. Zapinki brązowe, 5. Igła żel. 1 w $\frac{1}{2}$, reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 458. Contenu de la tombe No 258. 1. Vase en argile, 2. Boucle de ceinture en fer, 3—4. Fibules en fer, 5. Aiguille en fer. 1 en $\frac{1}{2}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Grób 259 (jamowy) — ar 87.

Grób mieścił się w zniszczonej części cmentarzyska. Był to zniszczony grób, prawdopodobnie jamowy. Zachowały się jedynie rozwlezione szczątki zawartości jamy, ułamki naczyń oraz kości.

Inwentarz:

1) Ułamki kilku przepalonych naczyń (ryc. 459, 1—3), nr kat. 1951/2232.

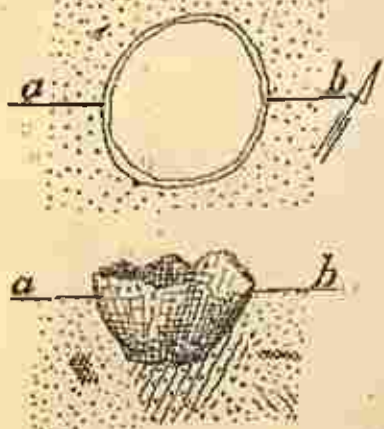
2) Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1951/2233.

Grób 260 (popielnicowy) — ar 114.

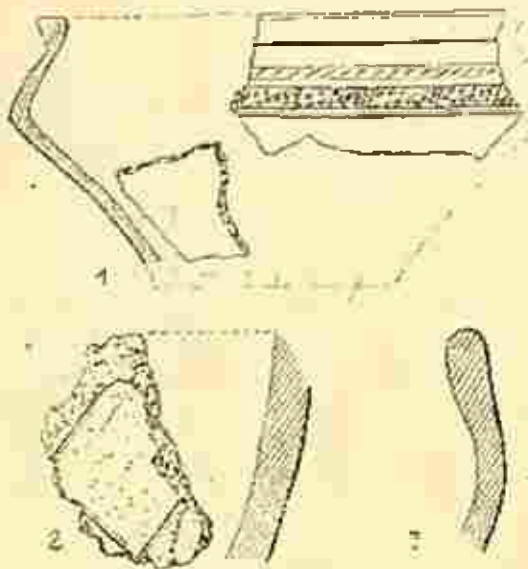
Był to zniszczony grób popielnicowy. Nieznaczną głębokość zalegania grobu ok. 15 cm pod powierzchnią współczesną naraziła go na zniszczenie. Z grobu zachowała się jedynie część dolna a górna była rozwleczona.

Inwentarz:

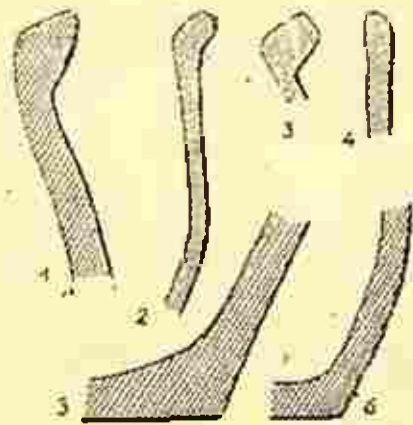
1) Ułamki popielnicy o powierzchni lśniącej czarnej

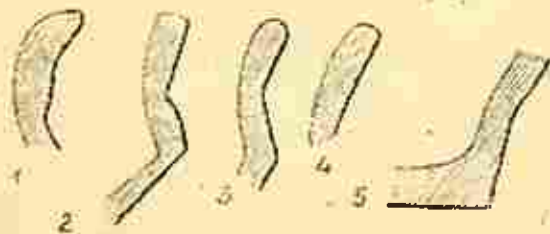
Ryc. 457. Plan i przekrój grobu 258. — Fig. 457. Plan et coupe de la tombe No 258.

Ryc. 459. Ułamki naczyń z grobu 259. $\frac{2}{3}$ w. n. — Fig. 459
Fragments de vases de la tombe No 259. $\frac{2}{3}$ gr. nat.

Ryc. 461. Ułamki naczyń z grobu 261. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 461
Fragments de vases de la tombe No 261. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Ryc. 460. Ułamki naczyń z grobu 260. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 460
Fragments de vases de la tombe No 260. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

oraz kilku silnie przepalonych naczyń (ryc. 460,1—5).
Nr kat. 1951/2231.

2) Spalone kości ludzkie i węgiel drzewny. Nr kat.
1951/2235.

Grób 261 (popielnicowy) — ar 114.

Był to grób popielnicowy płytko wykopany w gliniastą warstwę spoczywającą bezpośrednio pod zmieszaną z humusem warstwą piasku zalegającą na powierzchni. Płytkie zaleganie grobu spowodowało jego zniszczenie w górnej części.

Inwentarz:

1) Ułamki popielnicy o powierzchni gładzonej czarnej i fragmenty kilku przepalonych w ogniu naczyń (ryc. 461,1—6). Nr kat. 1951/2236.

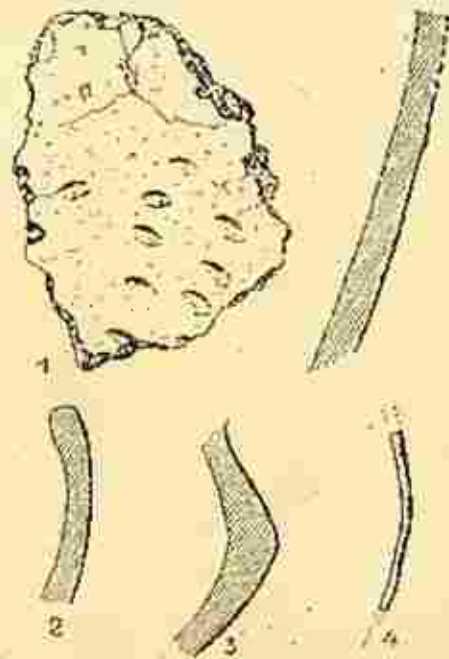
2) Fragmenty prostego noża żelaznego zniszczonego w ogniu Nr. kat. 1951/2237.

Grób 262 (zniszczony) — ar 114.

Grób ten podobnie jak i pozostałe zalegające w tej części cmentarzyska uległ dewastacji zapewne wskutek płytkiego umieszczenia. Szczątki zawartości jamy grobowej rozwleczone były wokół dna i jamy grobu.

Inwentarz:

1) Ułamki kilku przepalonych naczyń (ryc. 462,2—3), m. in. naczynia zdobionego ornamentem paznokciowym (ryc. 462,1). Nr kat. 1951/2239.

Ryc. 462. Zawartość grobu 262 1—3. Ułamki naczyń.
4. Fragment trzonu szpili kościanej. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 462
Contenu de la tombe No 262. — 1—3. Fragments de vases.
4. Fragment d'une épingle en os. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

2) Fragment trzonu szpili kościanej, zgiętej wskutek przepalenia (ryc. 462,4). Nr kat. 1951/2240.

3) Spalone kości ludzkie. Nr kat. 1951/2241.

Grób 263 (zniszczony) — ar 97.

Grób ten odkryto w zniszczonej części cmentarzyska w roku 1952. Z grobu zachowały się tylko dno oraz rozwleczone szczątki zawartości górnej części jamy. Był to zapewne grób popielnicowy.

Inwentarz:

1) Popielnica z brzuścem jajowatym, z wyodrębnioną podstawą i prostym, cylindrycznym brzegiem. Powierzchnia chropowata, z wyjątkiem wygładzonej części przydennej, śred. otw. 30,0 cm, śred. 40,0 cm, dno 18,0 cm, wys. 32,0 cm (ryc. 463,1).

2) Fragmenty dwustożkowatego, grubościennego

naczynia o chropowatej powierzchni. Wymiary: śred. otw. 10,0 cm, wys. 16,0 cm, dno 12,0 cm (ryc. 463,4).

3) Czarka profilowana z wychylonym brzegiem i brzuścem zdobionym ukośnie biegnącymi żeberkami (ryc. 463,3).

4) Fragment żelaznego imacza tarczy (ryc. 463,2).

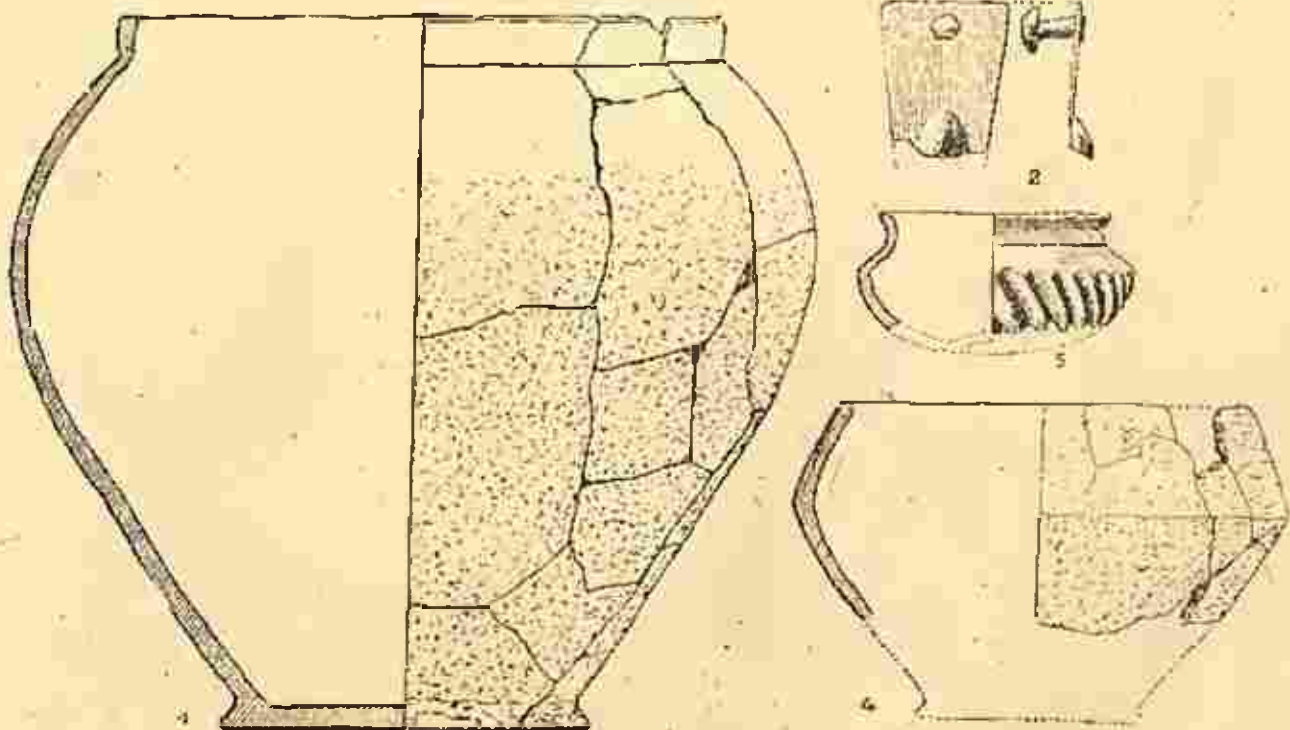
Opis znalezisk luźnych

Całość przedstawionego niżej materiału pochodzi z północnej, zniszczonej partii cmentarzyska. Zabytki odkryte na współczesnej powierzchni rozrzucone były

o powierzchni chropowatej i o niewyodrębnionej podstawie. Wymiary: śred. dna 13 cm (ryc. 464,4). Nr kat. 1951/2334.

3) Naczynie z jajowatym brzuścem, niewyodrębnioną szyjką i wychylonym na zewnątrz brzegiem. Podstawa słabo wyodrębniona. Powierzchnia gładka barwy brunatnej. Wymiary: śred. 28,4 cm, wys. 28,8 cm, śred. otw. 11 cm, śred. dna 13 cm (ryc. 464,11). Nr kat. 1951/2324.

5) Naczynie z zaokrąglonym załomem brzuśca, wyodrębnioną, stożkową szyjką, wychylonym na zewnątrz brzegiem i bardzo słabo wyodrębnionym

Ryc. 463. Zawartość grobu 263. 1. Popielnica gliniana, 2. Fragment imacza, 3. Zdobiona czarka gliniana, 4. Ułamek naczynia glinianego. 1, 3 i 4 w $\frac{1}{4}$, reszta w $\frac{1}{2}$ w. n.— Fig 463. Contenu de la tombe No 263. 1. Urne cinéraire, 2. Fragment d'une poignée en fer, 3—4. Fragments de vases. 1 et 3—4 en $\frac{1}{4}$. 2 en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

na przestrzeni odpowiadającej powierzchni kilku arów. Nie tworzyły w zasadzie żadnych wyraźnych skupisk, chociaż występowały bardzo gęsto. Spośród bardzo licznie znalezionych ułamków naczyń udało się zrekonstruować kilka okazów.

1) Szerokootworowe naczynie z zaokrąglonym załomem, wyodrębnioną szyjką i nie wyodrębnioną podstawą. Powierzchnia szorstka, barwy szarobrunatnej. Wymiary: śred. 43 cm, wys. 21 cm, śred. otw. 29 cm, dno 16 cm (ryc. 464,2). Nr kat. 1949/511.

2) Fragmentarycznie zachowane grubościennie naczynie dwustojkowe z wysoko umieszczonym załomem i lekko wychylonym na zewnątrz brzegiem. Na załomie brzuśca umieszczone są małe guzki. Powierzchnia naczynia chropowata, barwy brunatnej. Wymiary: średn. 32,8 cm, śred. otw. 28,8 cm (ryc. 464,1). Nr kat. 1951/2322.

3) Fragment grubościennego naczynia jajowatego

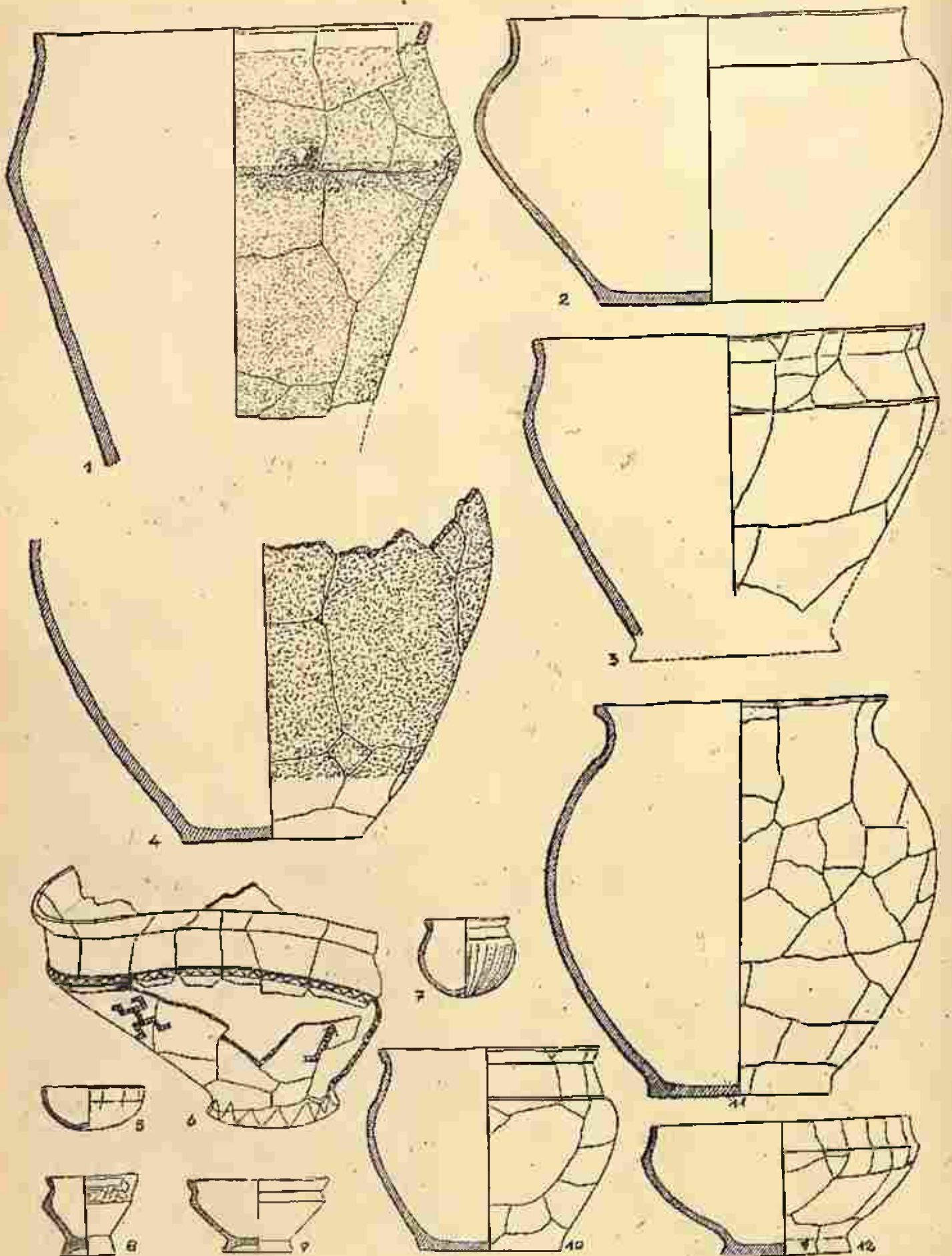
dnem. Powierzchnia naczynia gładzona, barwy szarobrunatnej. Wymiary: śred. 18,2 cm, wys. 15,0 cm, śred. otw. 18,0 cm, dno 10,2 cm (ryc. 464,10). Nr kat. 1951/2333.

6) Duża ostro profilowana czarka z wychylonym na zewnątrz brzegiem, zachowana fragmentarycznie. Wymiary: śred. 30,4 cm, śred. otw. 28,2 cm (ryc. 464,3).

7) Profilowana, rekonstruowana czarka z wyodrębnioną, stożkową nóżką, zwężającą się szyjką i niewyodrębnionym brzegiem. Wymiary: śred. 20,0 cm, wys. 10,0 cm, śred. otw. 18,8 cm, dno 9,6 cm (ryc. 464,12). Nr kat. 1951/2336.

8) Fragmenty ostro profilowanej czarki, przepalanej i silnie zniekształconej, zdobionej linią zygzakowatą umieszczoną na podstawie oraz różnorodnym ornamentem na brzuścu. Podobną linię zygzakowatą zaobserwowano na załomie brzuśca (ryc. 464,6).

9) Ostro profilowana czarka ze stożkową i pustą

Ryc. 464. Naczynia i fragmenty naczyń zrekonstruowane z ułamków luźno znalezionych. $\frac{1}{4}$ w. n.
 — Fig. 464. Vases et fragments de vases. Trouvailles isolées. $\frac{1}{4}$ gr. nat.

nóżka. Wymiary: śred. 10,0 cm, wys. 5,6 cm, śred. otw. 10,4 cm, dno 5,2 cm (ryc. 464,9). Nr kat. 1951/2337. 1951/2337.

10) Ostro profilowana, smukła czarka z wyodrębnioną, pustą nóżką i z kolankowato zgiętym uchem. Wymiary: śred. 6,4 cm, wys. 6 cm, śred. otw. 5,6 cm, dno 3,8 cm (ryc. 464,8). Nr kat. 1951/2340.

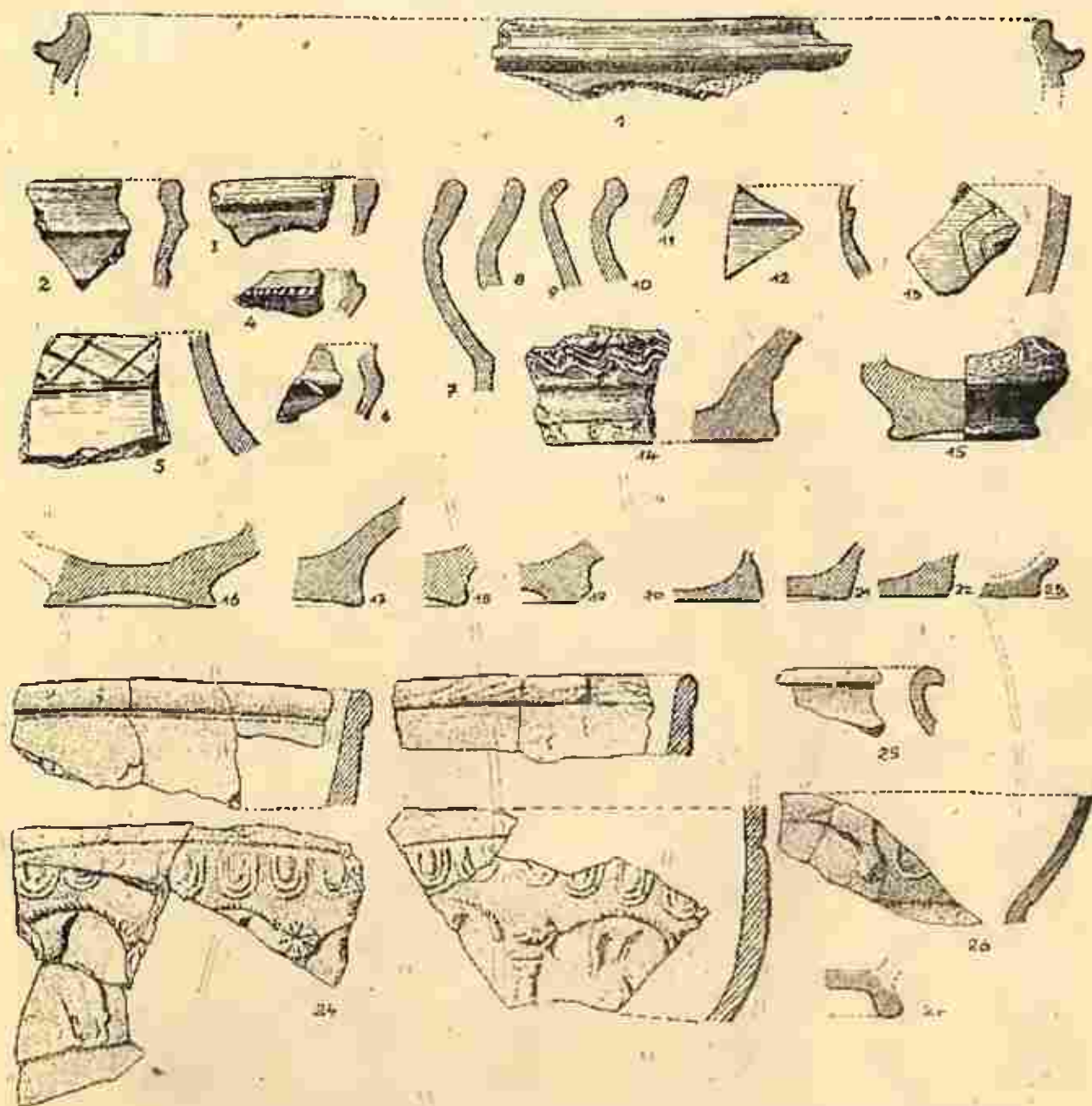
11) Mała czarka z kulistym brzuścem i wgniecionym do środka dnem, szyjka wyodrębniona, stożkowata, brzeg wychylony, brzusiec zdobiony pionowymi bruzdami i pasmami nakłuc. Wymiary: śred. 7,0 cm, wys. 5,6 cm, śred. otw. 6 cm, dno ok. 1 cm (ryc. 464,7). Nr kat. 1951/2339.

12) Półkulista czarka z wgniecionym do środka dnem. Wymiary: śred. otw. 7,6 cm, wys. 3,2 cm, dno 0,6 cm (ryc. 464,5). Nr kat. 1951/2338.

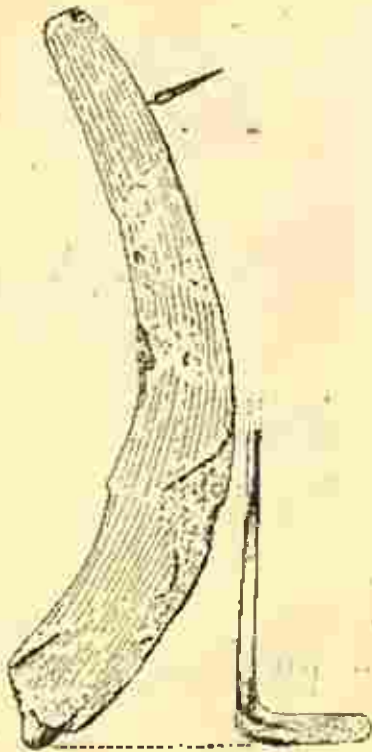
13) Liczne ułamki naczyń toczonych na kole, w tym fragmenty naczyń wytłaczanych „terra sigillata” (ryc. 465,24—27) i dużego naczynia zaopatrzonego w listwę umieszczoną pod krawędzią (ryc. 465,1), fragmenty naczyń zdobionych ukośną kratą (ryc. 465,5), linią falistą (ryc. 465,14) i innych (ryc. 465,2—13 i 15—23).

14) Łukowato wygięty sierp żelazny z trzpieniem do osadzenia rękojści, odgiętym prostopadle w stosunku do jego płaszczyzny. Wymiary: rozpiętość sierpa: 18,2 cm, szer. od strony rękojści 2,5 cm, szer. przy końcu ostrza 1,3 cm, dług. trzpienia 2,3 cm (ryc. 466).

15) Cztery trapezowate krzesiwa żelazne z końcami zwiniętymi w uszka. Jeden okaz nosi ślady zużycia (ryc. 467,4). Wymiary: 1) dług. zach. 8,9 cm, szer.

Ryc. 465. Ułamki naczyń toczonych na kole i ułamki terra sigillata. Luźno znalezione. $\frac{1}{4}$ w. n.
— Fig. 365. Trouvailles isolées. Fragments de vases faites au tour de potier et fragments de vases en terre sigillée. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

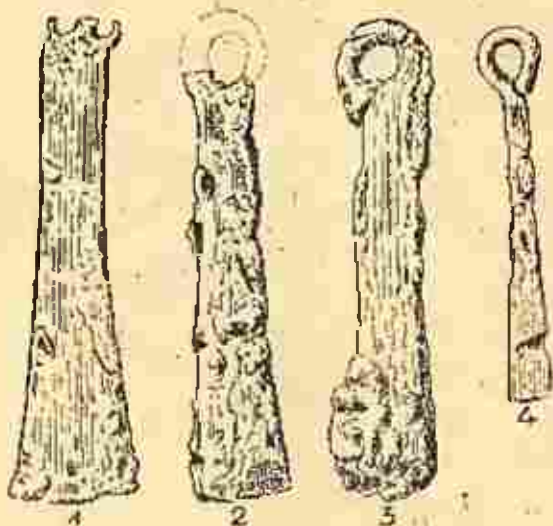

Ryc. 466. Żelazny siępek szerokokabłąkowy, luźno znaleziony. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 466. Faucille en fer, trouvée isolément. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

2,5 cm (ryc. 467,1), 2) dług. zach. 7,8 cm, szer. 1,8 cm (ryc. 467,2), 3) dług. 8,9 cm, szer. ok. 1,8 cm (ryc. 457,3), 4) dług. 7,0 cm, szer. 0,7 cm (ryc. 467,4).

16) Dwadzieścia osiem noży żelaznych różnych ukształtowanych i różnych rozmiarów. Dwa noże były zdobione, jeden podwójną linią zygzakowatą (ryc. 468,25), m. in. noże z łukowato wygiętą głównią (ryc. 468,16,17,28). Wymiary: dług. od ok. 8 cm, do ok. 15 cm; szer. od ok. 1 cm, do ok. 2,8 cm (ryc. 468,1—10,12—29).

17) Żelazny nóż prostokątny. Wymiary: dług. 7,7 cm, szer. 4,2 cm (ryc. 468,30).

Ryc. 467. Krzesiwa żelazne luźno znalezione. $\frac{2}{3}$ w. n. — Fig. 467. Briquets en fer, trouvailles isolées. $\frac{2}{3}$ gr. nat.

18) Długi nóż bojowy z łagodnie wyodrębnionym trzpieniem zaopatrzonym w nił do przytwierdzenia rękojeści (ryc. 468,26). Wymiary: dług. 31,8 cm, szer. 2,5 cm.

19) Mała brzytwa żelazna, półkolista z prosto ściętymi końcami ramion (ryc. 468,11). Wymiary: rozpiętość 5,2 cm., szer. 1,3 cm.

20) Nożyce żelazne z taśmowatym kabłąkiem, silnie rozszerzonym w miejscu załamania i z wyodrębnionymi pod kątem prostym główkami. Wymiary: 1) dług. 23,4 cm., szer. 1,8 cm., (ryc. 468,42); 2) dług. 17,9 cm, szer. ok. 1,6 cm, (ryc. 468,41). Nr kat. 1949/515.

21) Tłoczek żelazny w kształcie graniastostłupa, z lekko zaokrągloną pracującą częścią, zdobiony u nasady trzpienia. Wymiary: dług. 10,0 cm., szer. 0,7 cm., (ryc. 468,34).

22) Tłoczek żelazny w kształcie niskiego ostrosłupa o kwadratowej podstawie z długim, czworobocznym, silnie wyodrębnionym trzpieniem. Wymiary: dług. 7,2 cm., szer. 0,5 cm., (ryc. 468,45).

23) Pięć szydeł żelaznych różnych kształtów i rozmiarów, w tym okaz posiadający z boku kółko do zawieszania. Wymiary: dług. od 6,8 cm., — 14 cm., (ryc. 468,32,33,38,39,40).

24) Szczypcy zaopatrzone w kółko do zawieszania. Wymiary: 1) dług. 5,7 cm., szer. 1,0 cm., (ryc. 468,37), 2) dług. 6,2 cm., szer. 1,0 cm., (ryc. 468,36), oraz silnie uszkodzone (ryc. 468,35).

25) Klucz żelazny z końcem zwiniętym w ucho. Wymiary: dług. 15,0 cm., (ryc. 468,44).

26) Fragment igły. Wymiary: dług. zach. 3 cm, (ryc. 468,43).

27) Fragment oselki kamiennej. Wymiary: dług. zach. ok. 6,8 cm. (ryc. 468,31).

28) Liczne okucia żelazne i zawieszki (ryc. 469,1—18,25—28,35) oraz nity (ryc. 469,22—24, 29—34) i gwóźdź (ryc. 469,19—21, 36—50).

29) Wisioriki wiaderkowate (ryc. 470,1—2 i 4—5) i jeden kulisty (ryc. 470,2).

30) Szpile żelazne i brązowe z łukowato wygiętą główką i skręcanym trzonem (ryc. 470,13—18).

31) Fragment szpili kościanej (ryc. 470,19).

32) Paciorek melonowaty z gliny (ryc. 470,10).

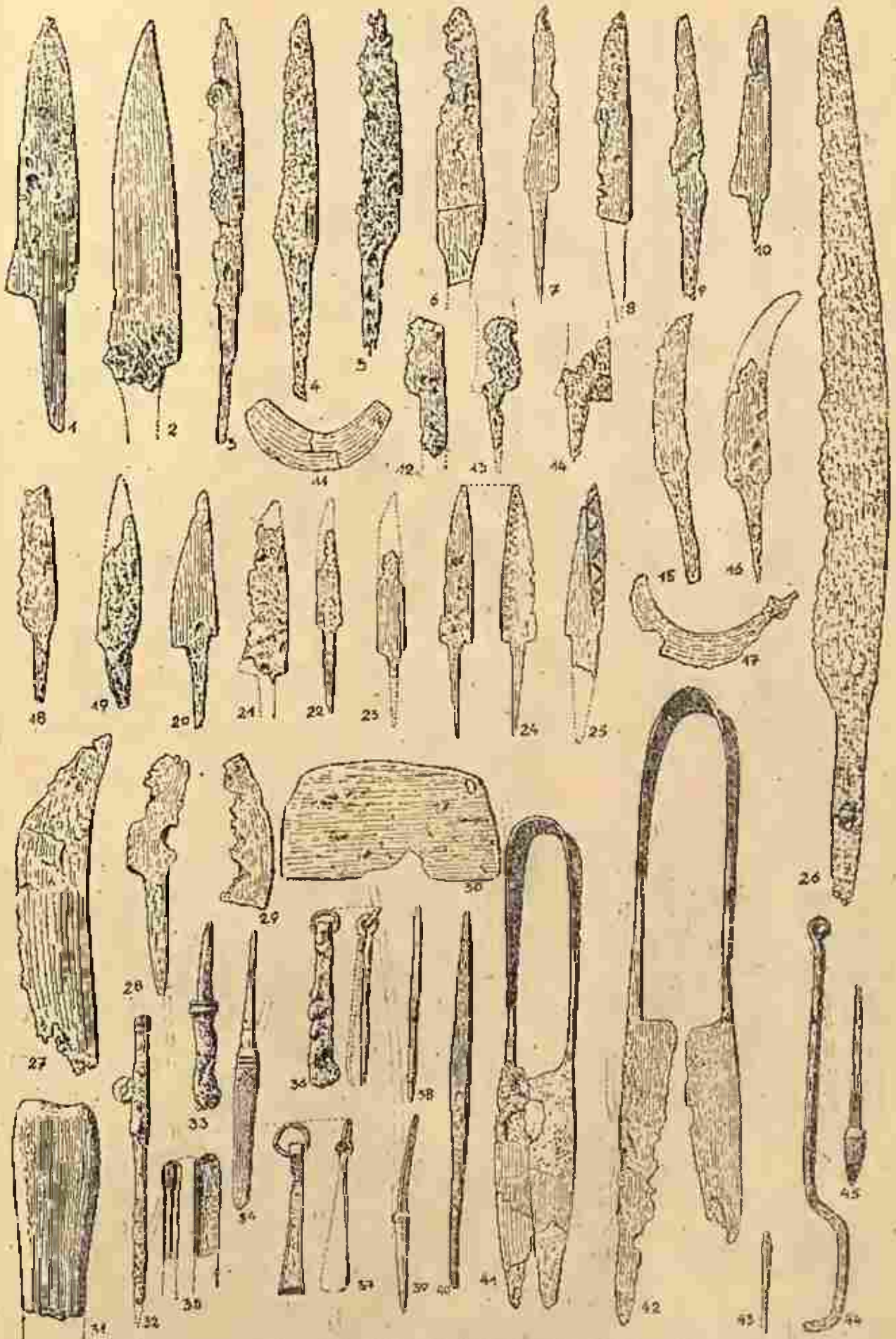
33) Fragment stożkowatego przeszlika wykonanego ze szkła (ryc. 470,12).

34) Fragment kółka kościanego zdobionego kółkami koncentrycznymi (ryc. 470,20).

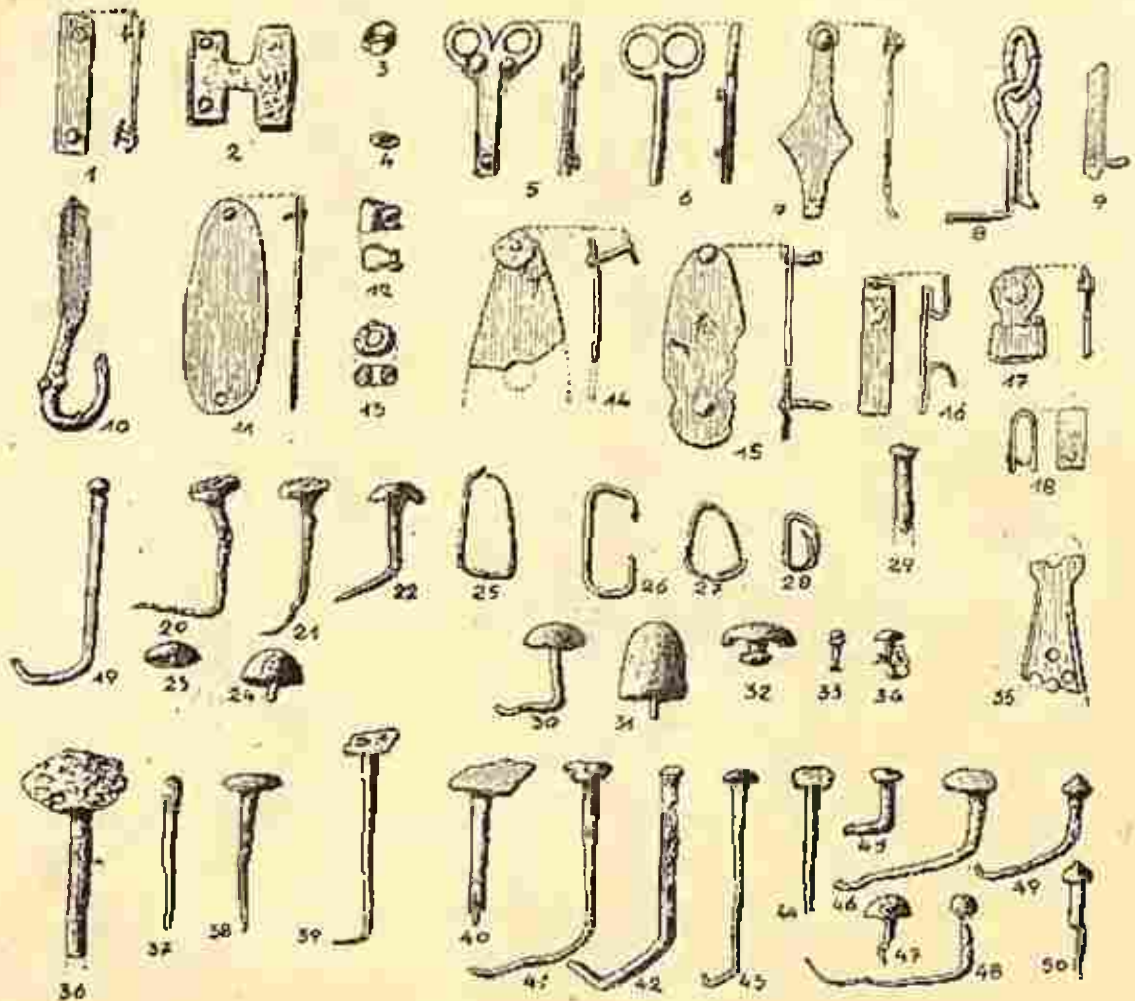
35) Fragmenty ozdób z żelaza, brązu i szkła (ryc. 470,7—9, 11).

36) Fragmenty grzebieni kościanych złożonych z płytek łączonych czworograniastymi w przekroju nitami żelaznymi (ryc. 470,21, 22).

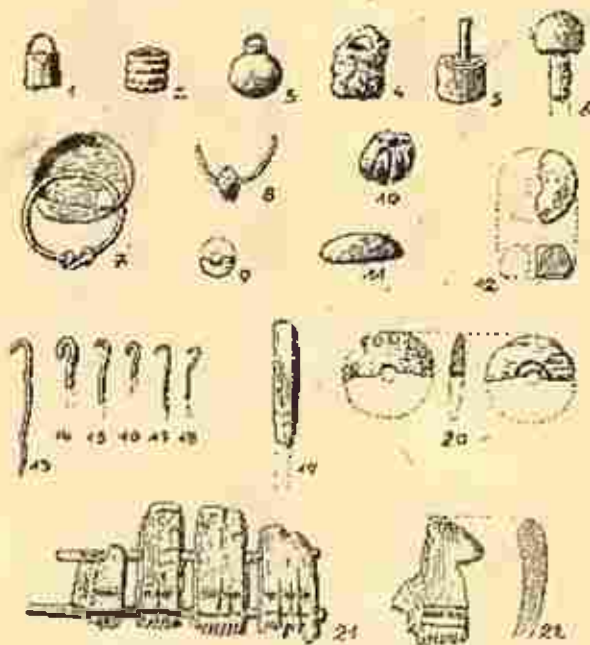
37) 28 okazów zapinek często fragmentarycznie zachowanych, w tym: a) brązowe, z ażurową nóżką (ryc. 471,1) oraz fragment podobnej zapinki (ryc. 471,2), b) brązowe z kapturkiem na sprężynie i z grzebykiem na kabłąku (ryc. 471,3,4,5), c) brązowa z trzema grzebykami i nóżką zakończoną guzkiem (ryc. 471,6), d) dwie identyczne zapinki żelazne z grzebykiem na główce; i ostro załamany zdobiony kabłąkiem, silnie zwiężającym się w stronę nóżki, odgiętej ku górze, ryc. 471,7—8), e) dwie zapinki z kabłąkiem silnie wygiętym o przekroju kołowym, z nóżkami zakończonymi guzkiem (ryc. 471,9).

Ryc. 466. Osłok kamienna (31) i różne przedmioty żelazne lubo znalezione. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 466. Aiguiloir en pierre et différents objets en fer. Trouvailles isolées. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Ryc. 469. Okucia, gwoździe i nity żelazne luźno znalezione. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 469 Ferrures, clous et rivets en fer. Trouvailles isolées. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

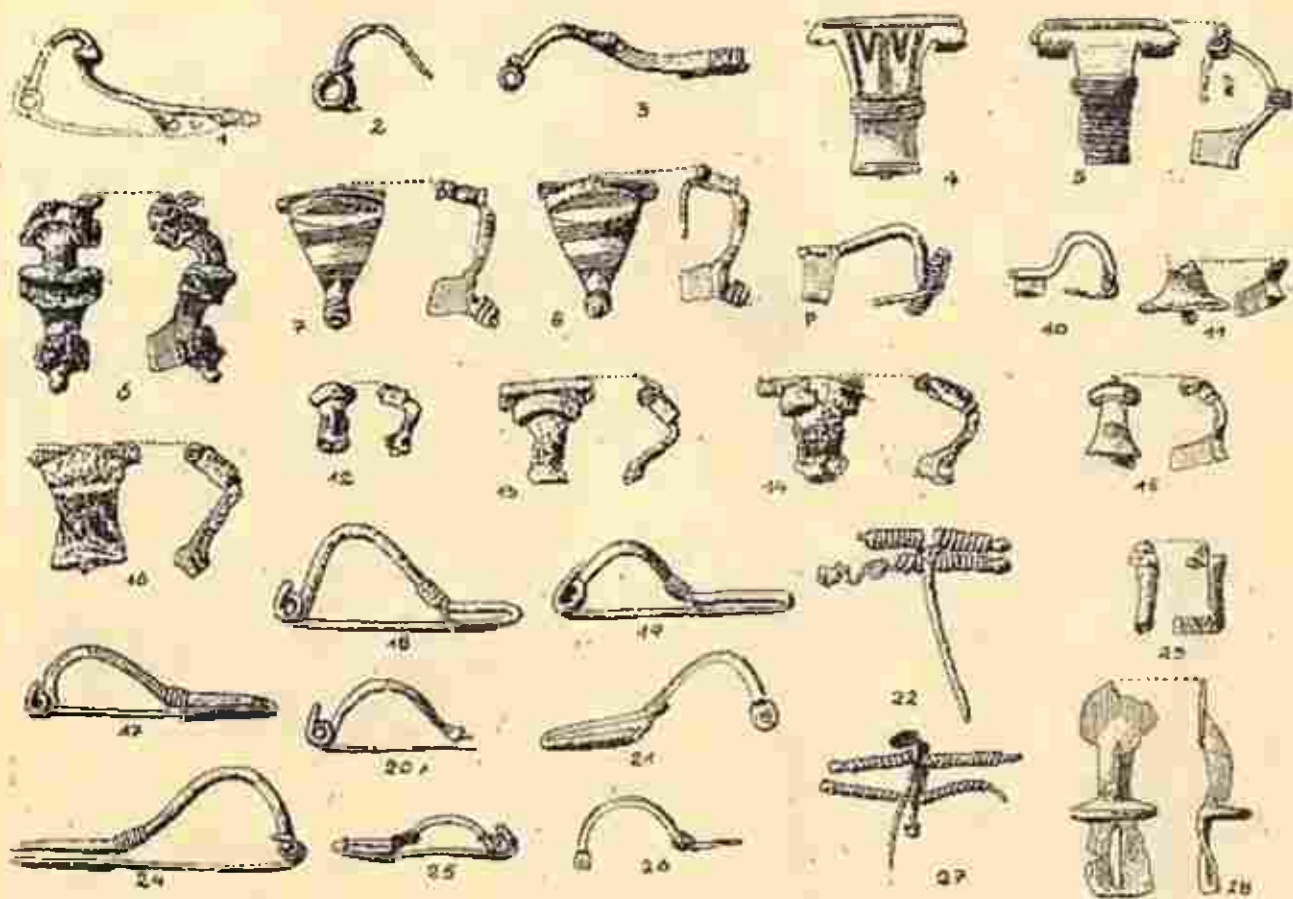
Ryc. 470. Przedmioty metalowe, szklane, gliniane i kościane luźno znalezione. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 470. Objets en metal, en verre, en argile et en os. Trouvailles isolées. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

10), f) 5 zapinek z grzebykiem na główce (ryc. 471,12—16), g) zapinka z kolankowato zgiętym kabłąkiem (ryc. 471,23), h) 8 zapinek z podwiniętą nóżką (ryc. 471,17—20, 24—26) w tym okazy dwuczęściowe (ryc. 471,21, 22), i) fragmenty zapinek żelaznych (?) z dwiema sprężynami (ryc. 471,22, 27), j) fragment kabłąka zapinki (ryc. 471,28) i fragment nóżki zapinki (ryc. 471,11).

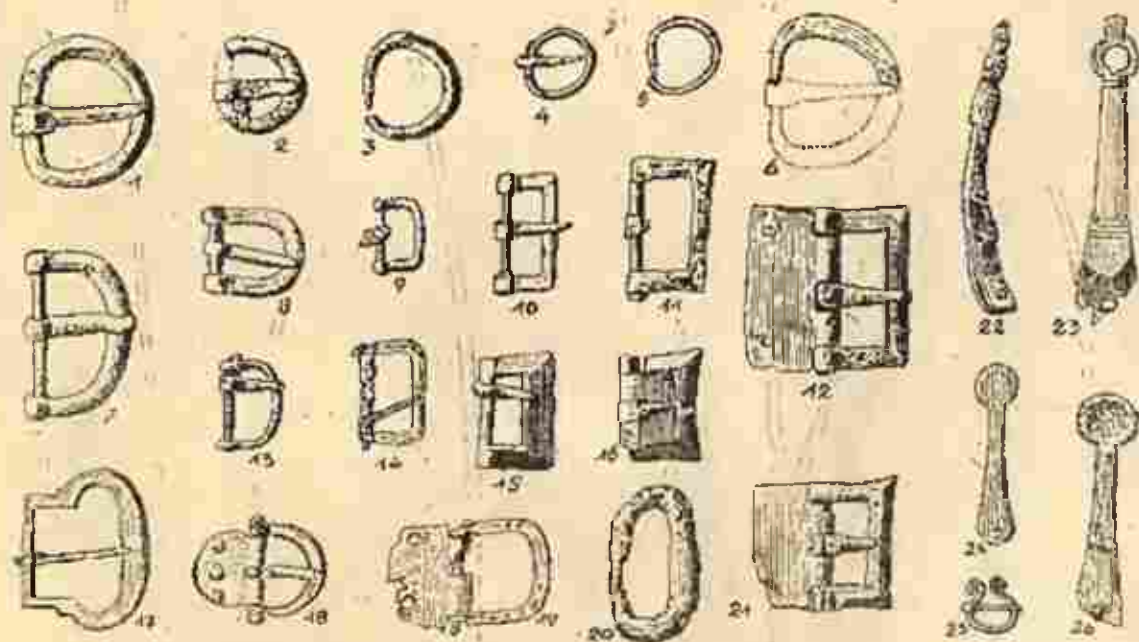
38) 22 sprzączki do pasa, w tym: koliste (ryc. 472,4), półkoliste ryc. 472,1—3, 5 6,); półkoliste z końcami zawiniętymi na osi (ryc. 472,7—8 i 13), prostokątne z odrębną osią (ryc. 472,9, 10, 11, 14), prostokątne złożone z jednej sztabki (ryc. 472,15), podobne okazy ze skuwką (ryc. 472,12, 16 i 2f), półkoliste lub prostokątne ze skuwką zawieszoną na osi (ryc. 472,8, 19), jedna owalna wykonana z sztabki żelaznej (ryc. 472,17), inna owalna wykonana z płasko wypukłej taśmy (ryc. 472,20), i jeden okaz kolisty wykonany z drutu z końcami zwinętymi spiralnie. Wymiary: śred. 1,2 cm (ryc. 472,25).

39) Cztery okucia końca pasa, dwa zakończone kolistymi płytkami (ryc. 472,24,26), jedno zakończone kółkiem (ryc. 472,23), jedno z profilowanym końcem (ryc. 472,22).

40) 7 grotów oszczepów, niektóre zachowane

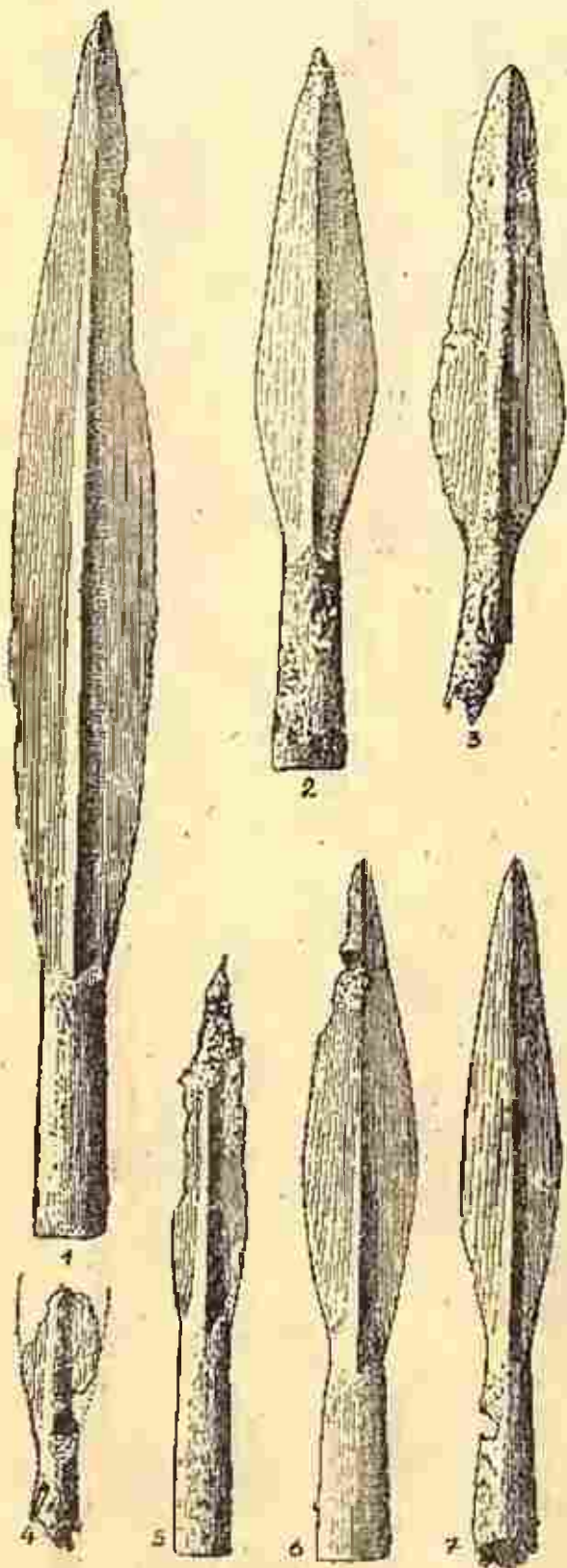

Ryc. 471. Zapinki żelazne i brązowe luźno znalezione. 1/2 w. n. — Fig. 471. Fibules en fer et en bronze. Trouvailles isolées. 1/2 gr. nat.

Ryc. 472. Żelazne i brązowe sprzączki do pasa i okucia końców pasa, znalezione luźno. 1/2 w. n. — Fig. 472. Boucles de ceinture en fer et en bronze et ferrures du bout des ceintures. Trouvailles isolées. 1/2 gr. nat.

fragmentarycznie. Liściowate ostrza zaopatrzone w żeberka, tulejki krótkie o kolistym przekroju. Jeden z grotów wyróżniał się znacznymi rozmiarami. Wymiary: dług. 31,6 cm., szer. 3,6 cm., (ryc. 473,1), pozostałe posiadają wymiary mniej więcej jednakowe (wymiary: dług. 18,5 cm., szer. ok. 3 cm., (ryc. 473,2—7).

41) Fragment głowni miecza żelaznego (?), obosiecznego (ryc. 474,13). Wymiary: dług. zach. 14,4 cm., szer. ok. 2,5 cm.

42) 4 fragmentarycznie zachowane umby żelazne w tym: a) stożkowate z krótkim, ostrym kolcem. Wymiary: śred. ok. 15,5 cm., wys. ok. 12,0 cm., (ryc. 474,2), b) stożkowate z niskim kołnierzem i długim kolcem, na końcu płasko rozklepanym, nity posiadały wypukłe główki (ryc. 474,1). Śred. ok. 14 cm., c) stożkowate, wysokie, z nitami o małych wypukłych główkach i z kolcem krępy, tępo ściętym. Wymiary: śred. ok. 15 cm. (?), wys. ok. 17 cm., dług. kolca ok. 7 cm., (ryc. 474,4), d) stożkowate, wysokie, z kolcem tępo ściętym, przewężonym i z nitami o płaskich, kolistych główkach. Wymiary: śred. ok. 14,5 cm., wys. ok. 16 cm., dług. kolca ok. 8 cm (ryc. 473,3).

43) Imacze żelazne zachowane fragmentarycznie: a) o daszkowatym przekroju, zakończony kolistymi płytkami (ryc. 474,11). Wymiary: dług. ok. 14 cm., szer. ok. 12 cm., b) o lukowatym przekroju, rozszerzający się trójkątnie ku końcom, nity z lebkami kolistymi, płaskimi (ryc. 474,12). Wymiary: dług. ok. 20 cm., szer. ok. 2 cm., c) dwa podobne o lukowatym przekroju i trapezowato rozszerzonych końcach. Wymiary: dług. ok. 20 cm., (ryc. 474,5,6).

44) Ostrogi żelazne reprezentuje pięć okazów: a) ostroga z wąskim kabląkiem zakończonym małymi guzkami, kolce facetowany, wewnątrz pusty. (ryc. 474,14). Wymiary: rozpiętość kabląka 6 cm., wysokość kolca ok. 1,5 cm., b) Dwie ostrogi identycznego kształtu, zaopatrzone w kolce stożkowate, spoczywające na dość wysokiej szyjce. Kabląk szeroki, z haczykiem na środku, ramiona zakończone małymi guzkami, (ryc. 474,9,10). Wymiary: rozpiętość ramion 7,7 cm., wysokość kolca 2 cm., wysokość szyjki 0,5 cm., c) Dwie ostrogi zaopatrzone w kolce osadzone bezpośrednio na kabląku, kabląk silnie rozszerzony w miejscu osadzenia kolca, ramiona zakończone małymi guzkami (ryc. 474,7,8). Wymiary: rozpiętość kabląka 7 cm., wysokość kolca 2 cm.

45) Fragment przedmiotu żelaznego wykonanego z drutu i kilkunastu ogniwek (ryc. 474,15). Wymiary: dług. ok. 3,5 cm.

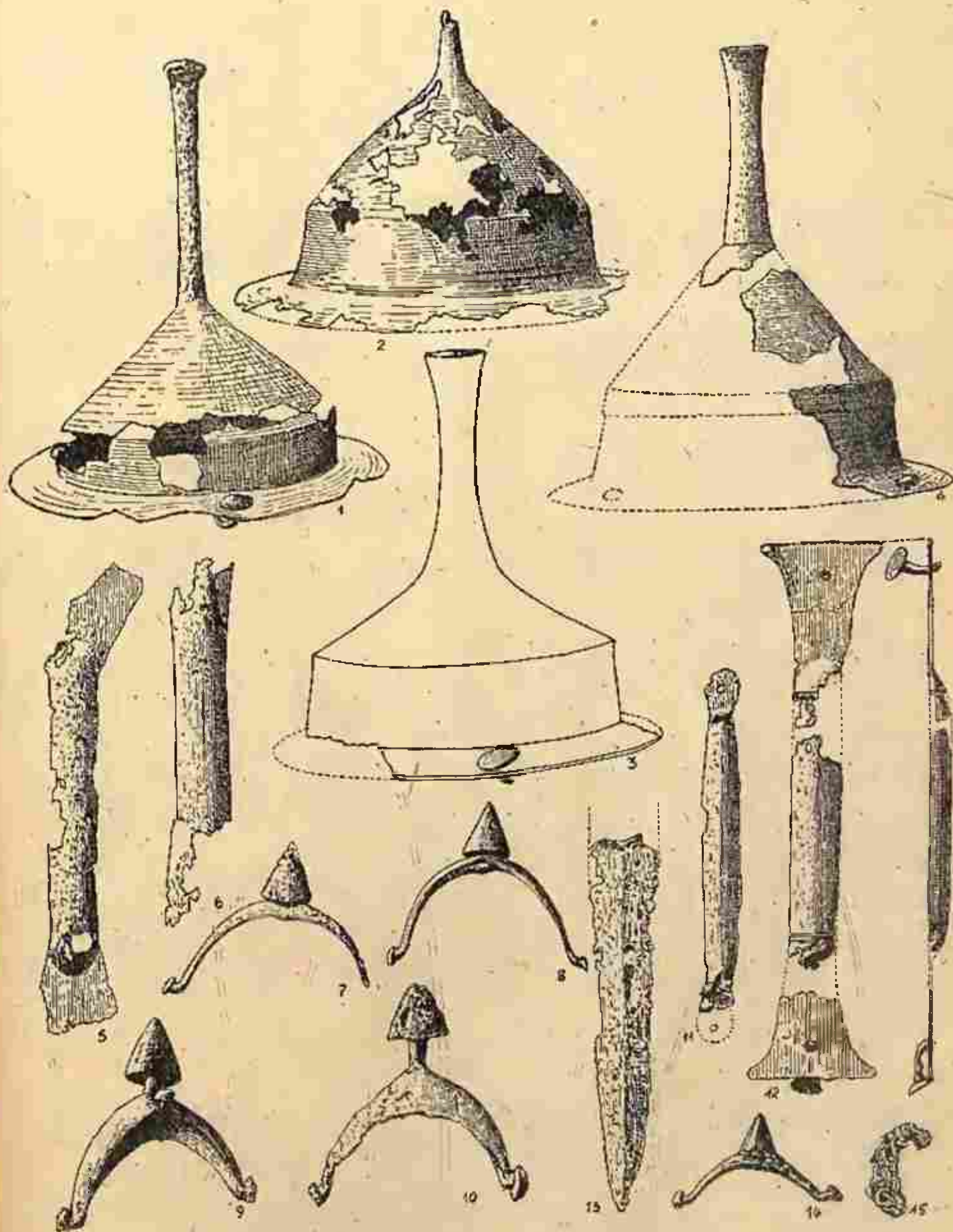
46) 30 pręślików glinianych, często przepalonych i zniszczonych. Występują wśród nich formy stożkowate (ryc. 475,24,26,30), dwustożkowate ryc. 475,1—18,20—23; 27—29), płaskie (ryc. 475,25) oraz beczkowate (ryc. 475,19). Pręśliki posiadały przeważnie zagłębienia przy otworze. W kilku wypadkach pręśliki były zdobione (ryc. 475,9, 14, 26, 30). Wymiary: średnica od ok. 1,6 cm do ok. 4,2 cm, wys. ok. 0,8 cm do ok. 2,8 cm.

III. ANALIZA MATERIAŁU

A. Narzędzia

1. Tłoczki reprezentowane są przez dwa okazy wykonane z żelaza. Okaz z grobu 177 kwalifikuje się na podstawie kształtu do pierwszej grupy tłoczków wyróżnionych przez T. Malinowskiego⁴⁾, natomiast okaz z grobu 160 do grupy drugiej wyróżnionej przez tegoż autora. Tłoczek grupy pierwszej

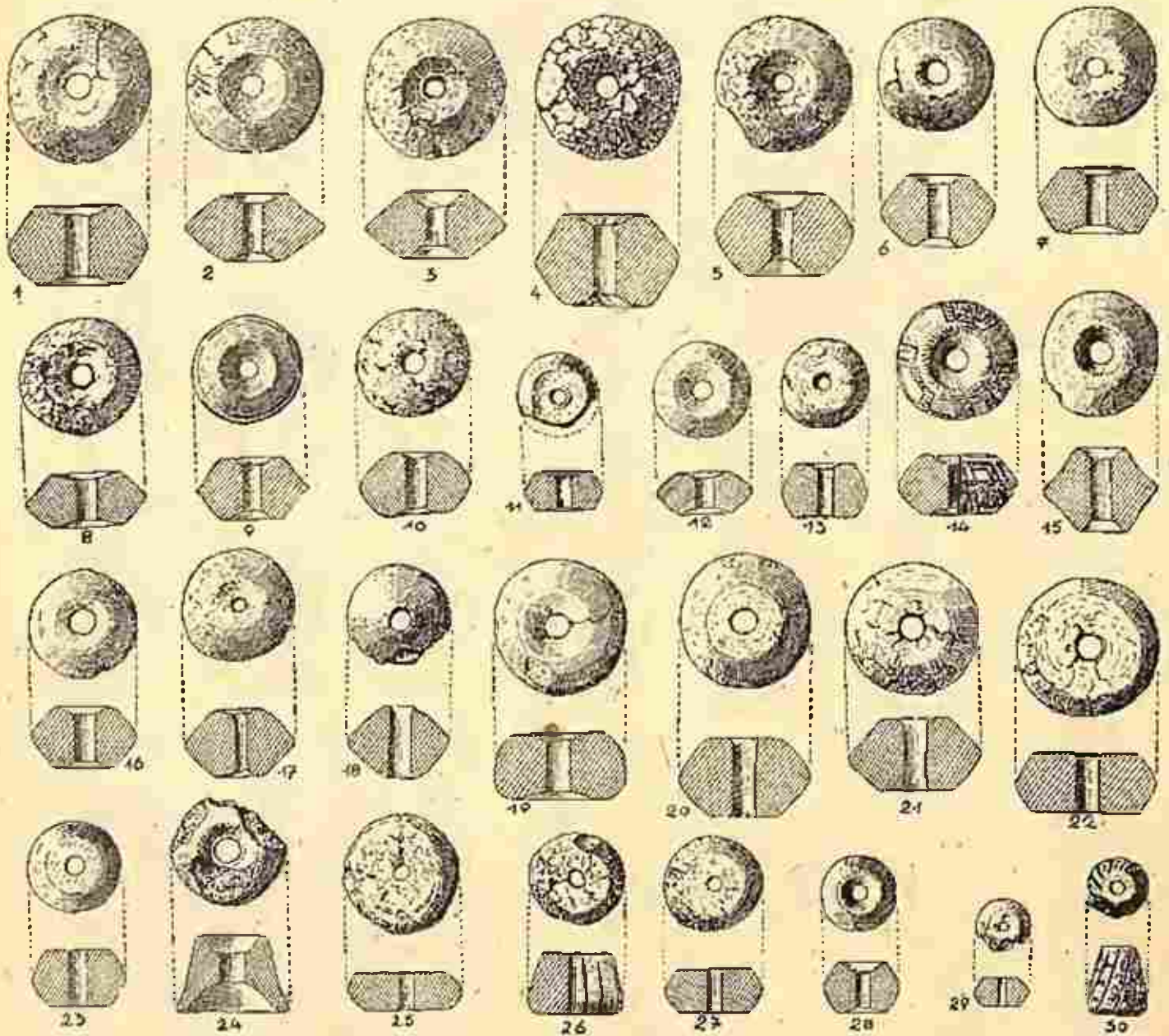
Ryc. 473. Żelazne grotły oszczepów znalezione luźno. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 473. Pointes de lance en fer. Trouvailles isolées. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Ryc. 474. Umba żelazne, imarce tarczy, fragment miecza i ostrogi żelazne luźno znalezione.
 1/2 w. n. — Fig. 474. Umbos en fer, polgnées en fer, fragment d'une épée en fer et éperons en fer.
 1/2 gr. nat.

ma kształt czworograniastej sztabki, część pracująca jest stępiona, przeciwstawny koniec jest lekko rozplaszczony, co pozwala stwierdzić, że tloczek nie posiadał żadnej oprawki (ryc. 308,2). Tloczek z grobu 160 (II grupa) charakteryzuje się bardzo silnym wyodrębnieniem piramidalnie ukształtowanej części pracującej od krótkiego trzpienia (ryc. 274,2).

Wsi w pow. wrocławskim może być datowany na czas około r. 200⁹⁾. Również zespół grobowy (176) z Konina, gdzie znaleziono podobny okaz, można odnieść do czasów około 200, jak na to wskazują brązowa zapinka z kapturkiem oraz prostokątna sprzączka do pasa⁷⁾. Nasz okaz występował razem z małą, półkolistą sprzączką żelazną wykonaną z płaskiej

Ryc. 475. Przędziki gliniane znalezione luźno. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 475. Fusatoles en argile. Trouvailles isolées. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Okaz należący do grupy I może być datowany w oparciu o zespół przedmiotów, z którymi występował, na drugą połowę II wieku. Inne okazy należące do tej grupy, pochodzące z Wymysłowa i Domaradzic pochodzą z zespołów datowanych na I i II wiek⁶⁾. Okaz grupy II w oparciu o analogie z Nowej

tałmy. Analogiczne sprzączki z Konina datują

skiego i rzymskiego w Wymysłowie, pow. Gostyń. *Fontes Præhistorici*. Vol. III, Poznań 1951, s. 259 i B. Kostrzewski, *Cmentarzysko z okresu późno-lateńskiego i rzymskiego w Domaradzicach pow. Rawicz*. *Fontes Archaeologici Posnanienses*. Vol. IV, Poznań 1963, s. 263.

⁶⁾ Ch. Pescheck, *Die frühwandalische Kultur in Mittelschlesien (100 vor bis 200 nach Christus)*. Leipzig 1939, s. 63.

⁷⁾ B. Kostrzewski, *Cmentarzysko z okresu rzymskiego w Koninie*. *Przegląd Archeologiczny*, t. VII, Poznań 1946—1947, s. 263.

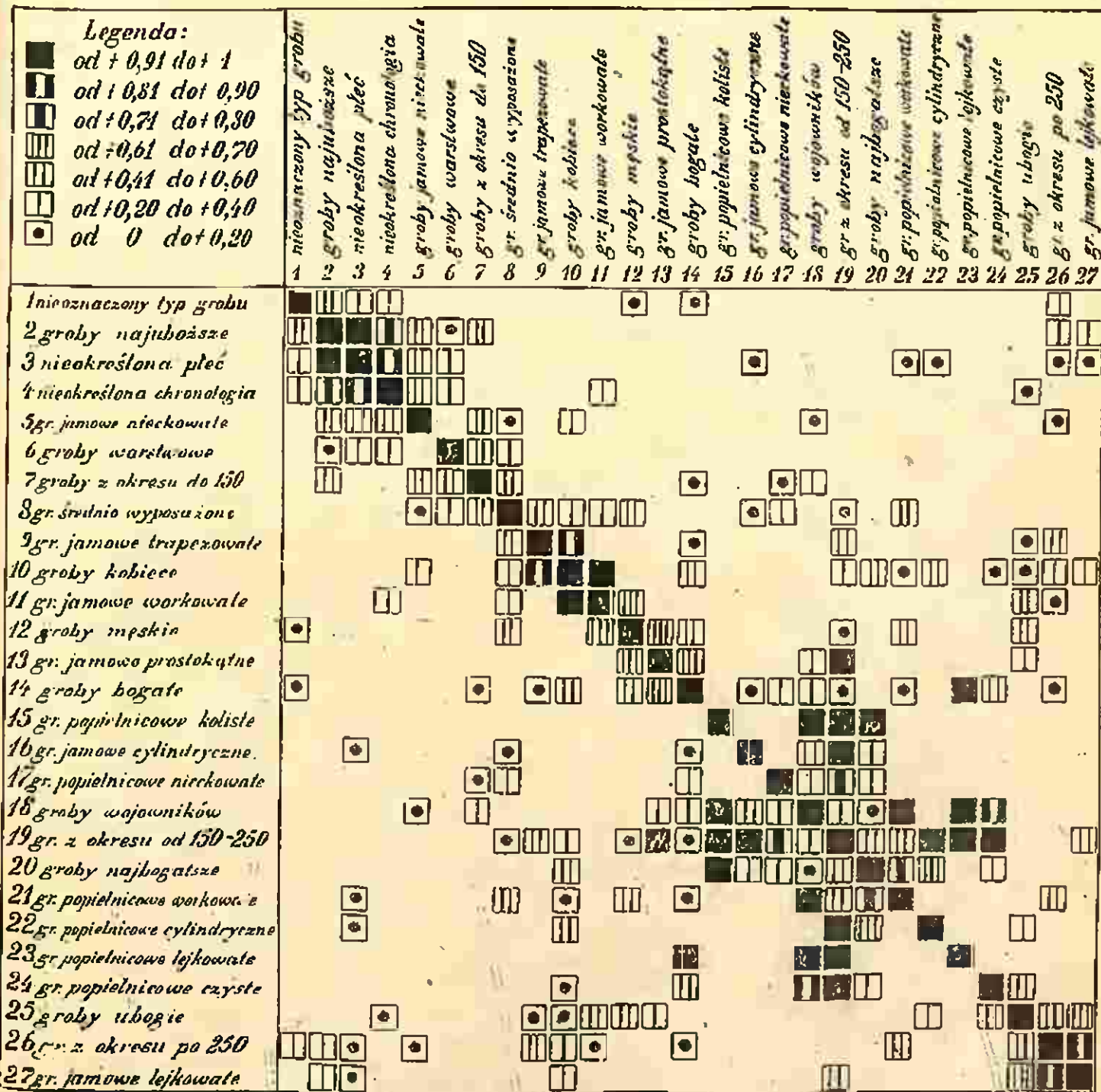
⁹⁾ T. Malinowski, *Narzędzia kowalskie okresu późno-lateńskiego i rzymskiego w Polsce*. *Przegląd Archeologiczny*, t. IX, Poznań 1951—1952, s. 266.

⁶⁾ St. Jasnosz, *Cmentarzysko z okresu późno-lateń-*

T A B E Z I K O W I E

	1	21	22	23	24	25	26	27
1. Nieoznaczony typ grobu	+1	-1	-1	-1	-1	-0,01	+0,21	-1
2. Groby najuboższe	+0,46	-0,50	-1	-1	-1	-1	+0,21	+0,40
3. Pochówki nieoznaczone co do płci	+0,26	+0,03	+0,08	-1	-1	-0,03	+0,07	+0,06
4. Groby o nieokreślonej chronologii	+0,26	-1	-1	-1	-1	+0,07	-1	-1
5. Groby nieckowate, jamowe	-1	-1	-1	-1	-1	-0,02	+0,15	-1
6. Groby warstwowe	-1	-1	-1	-1	-1	-0,07	-0,14	-1
7. Groby z okresu do 150 n. e.	-0,52	0	-1	-1	-1	-0,23	-1	-1
8. Groby średnio wyposażone	-0,58	+0,44	-1	-1	-1	-1	-1	-1
9. Groby trapezowate jamowe	-1	-1	-1	-1	-1	+0,08	+0,56	-1
10. Groby kobiece	-0,01	+0,04	+0,53	-1	+0,03	+0,19	+0,39	-0,21
11. Groby jamowe, workowate	-1	-1	-1	-1	-1	+0,42	+0,15	-1
12. Groby męskie	+0,18	+0,47	-1	-1	-1	+0,55	-1	-1
13. Groby jamowe, prostokątne	-1	-1	-1	-1	-1	+0,48	-1	-1
14. Groby bogato wyposażone	+0,09	+0,20	-0,03	+1	+0,44	-1	+0,01	-1
15. Groby popielnicowe, koliste	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1	-1
16. Groby jamowe, cylindryczne	-1	-1	-1	-1	-1	-0,03	-1	-1
17. Groby popielnicowe, nieckowate	-1	-1	-1	-1	-1	-0,10	-0,34	-1
18. Groby wojowników	-0,74	+1	-1	+1	+0,84	-0,82	-1	-1
19. Groby z okresu 150-250 n. e.	-0,04	+0,54	+1	+1	+1	-0,12	-1	+0,44
20. Groby najbogatsze	-0,41	+0,73	+0,69	-1	+0,32	-1	-0,37	-1
21. Groby popielnicowe, workowate	-1	+1	-0	-1	-1	-0,68	+0,55	-1
22. Groby popielnicowe, cylindryczne	-1	-1	+1	-1	-1	+0,32	-1	-1
23. Groby popielnicowe, lejkwate	-1	-1	-1	+1	-1	-1	-1	-1
24. Groby popielnicowe, czyste	-1	-1	-1	-1	+1	+1,41	-1	-1
25. Groby ubogo wyposażone	-0,01	-0,68	+0,32	-1	+0,41	+1	+0,44	+0,85
26. Groby z okresu po 250 n. e.	+0,21	+0,55	-1	-1	-1	+0,44	+1	+0,87
27. Groby jamowe, lejkwate	-1	-9	-1	-1	-1	+0,65	+0,87	+1

Ryc. 476. Symetryczny diagram zależności cech występujących na cmentarzysku w Młodzikowie.
 — Fig. 476. Diagramme des convergences des traits caractéristiques des tombes du cimetiére de Młodzikowo.

Ranki na drugą połowę II wieku²⁾. Dalsze okazy łopatek znaleziono w dużym materiale. Jeden z nich zaliczyć należy do grupy II (ryc. 418,45), drugi zdobiony u nasady trzpienia, posiada, zaokrągloną część pracującą.

2. Rylce: do tej grupy narzędzi należą dwa okazy: pierwszy z grobu 88, w kształcie pręta okrągłym przekroju, z częścią pracującą ostro zakończoną, a przeciwnym końcem zakończonym kółkiem; drugi okaz z grobu 188 zachowany frag-

mentaryczne wykonany jest z sztabki w przekroju ośmiograniastej i ma część pracującą udłamaną, natomiast przeciwny koniec zaopierzony jest w płaską, lodistą płytkę. Okaz z grobu 188 można datować na podstawie chronologii zespołu na czas około r. 100 n. e. Drugi rylce z grobu 88 pochodzi z pierwszej połowy II wieku, na co wskazuje liściowaty gróń oszczepu, o przekroju daszkowatym. Formy takie najczęściej występują od końca I wieku do około 200 n. e.³⁾ Podobne okazy rylców znane

²⁾ B. Kostrzewski, op. cit. ibid. s. 240 (por. ryc. 160).

³⁾ M. Jahn, Die Bewaffnung der Germanen in der älteren Eisenzeit etwa von 700 n. Chr. bis 200 n. Chr. Mannus-Bibliothek nr 16. Würzburg 1916, s. 80.

są z Wymysłowa w pow. gostyńskim¹⁰⁾ z zespołu, który datować można na II wiek n. e. oraz z Wrocławia-Popielowic¹¹⁾, z zespołu datowanego około 200 n. e.

3. Szydła. Na ogólną liczbę czternastu okazów trzynastcie wykonanych jest z żelaza a jeden tylko z kości. Okazy żelazne posiadają część pracującą w przekroju okrągłą, a trzpień zazwyczaj o przekroju kwadratowym, w jednym zaś wypadku (grób 195) — prostokątnym. Niektóre spośród szydła posiadają karbowane krawędzie trzpieni (z grobów 74, 79, 166). Szydła z grobów 74a, 78 i 240 (ryc. 130,8, ryc. 139,5, ryc. 288,5) różnią się od pozostałych okazów odrębnym ukształtowaniem części środkowej między częścią pracującą a trzpieniem. Partie te mianowicie stanowią wyraźnie wyodrębnione graniastosłupy o kwadratowym przekroju. Wyjątkowym zjawiskiem jest również szydło z grobu 132a, przy którym zachowała się kościana oprawka (ryc. 226,10). Oprawka jest częściowo zniszczona działaniem ognia. Oprawki kościane szydła znane są z Domaradzie z grobu 111¹²⁾ a także z grobu I z Nosocin w pow. głogowskim¹³⁾. Tamte jednak okazy są krótsze i nieco inaczej ukształtowane. Długość szydła waha się od 8,3 cm (grób 195) aż do 12 cm (groby 73, 166), najczęstsze jednak są szydła o długości 9 cm. Kilka okazów jest bardzo silnie zniszczonych.

Szydła są zjawiskiem pospolitym zarówno na cmentarzyskach okresu późno-lateńskiego jak i rzymskiego i występują z reguły w grobach męskich. Na naszym cmentarzysku znaleziono je w grobach datowanych począwszy od I wieku n. e. (grób 49) aż do III. wieku n. e. (grób 79). Pięć podobnych szydła żelaznych znaleziono wśród luźnych materiałów (ryc. 468,32, 33, 38—40). Na podkreślenie zasługuje okaz posiadający z boku kółko do zawieszania.

Szydło kościane z odłamanym ostrzem posiada przewiercony otwór przy końcu uchwytu (ryc. 252,8). Zachowana długość wynosi 5 cm. Podobny okaz datowany na I w. n. e. podaje Ch. Pescheck¹⁴⁾. Uderza fakt, że wszystkie szydła podane przez Peschecka nie są młodsze niż I w. n. e.¹⁵⁾ podczas gdy nasz okaz może być datowany na drugą połowę II wieku n. e.

4. Haczyk do wędki z jednym zadziorem wykonany był z żelaznego drutu, a miejsce zaczepu powstało przez płaskie rozklepanie końca haczyka. Żelazne haczyki do wędek znane są począwszy od okresu lateńskiego¹⁶⁾. Nasz okaz pochodzi z grobu wojownika datowanego na III wiek n. e. (grób 79).

5. Igiły reprezentowane są przez 30 okazów wykonanych w 25 przypadkach z żelaza, a w 5 z brązu. Długość igieł wynosiła na ogół około 10 cm, chociaż w kilku wypadkach przekraczała tę wielkość. Dwa-

dzieścia egzemplarzy igieł należało do inwentarzy grobów kobiecych, dalsze występowały w grobach wojowników lub w grobach, które można zakwalifikować jako męskie. Chronologicznie występowanie igieł zamyka się między drugą połową II wieku a końcem III wieku n. e. Igiły brązowe występują przeważnie w grobach kobiecych lub w grobach o nieokreślonej płci pochówku. Jedną igię odkryto luźno w zniszczonej części cmentarzyska (ryc. 468,43).

6. Ogólna liczba przęślików znalezionych na naszym cmentarzysku w zwartych zespołach grobowych wyniosła 77 egzemplarzy, przy czym w dziewięciu grobach występowały po dwa przęśliki, w trzech po trzy, w jednym zaś nawet czternaście. Wszystkie przęśliki były wykonane z gliny. Pod względem kształtu podzielić je można na dwustożkowate i płaskokuliste. Przęśliki dwustożkowate stanowią większość, ogólna ich liczba wynosi bowiem 62 okazy, podczas gdy płaskokulistych jest tylko 15.

Przęśliki występowały w zespołach grobowych, które nie zawierały przedmiotów wskazujących na przynależność do pochówków męskich jak broń, narzędzia, czy też takie przedmioty jak np. krzesiwo. Jedyny wyjątek stanowi tutaj grób 203, w którym obok przęślika znaleziono grot strzały.

Najstarszy przęślik z naszego cmentarzyska pochodzi z pierwszej połowy II wieku n. e. (grób 43). Najwięcej przęślików znaleziono w grobach datowanych na pierwszą połowę III wieku n. e. Również wśród luźnych materiałów spotyka się często przęśliki, nie odbiegają one jednak pod względem wymiarów i formy od okazów pochodzących z zespołów zwartych.

7. Nożyce występowały pojedynczo w dziewięciu grobach. Wszystkie okazy należą do tzw. nożyce sprężynujących, wykonanych z żelaza. Ich cechą charakterystyczną jest silne rozszerzenie łasnowatego kabłąka w miejscu zgięcia ramion kabłąka. Przeciętna długość nożyce wynosiła ok. 15 cm. Spośród 10 okazów nożyce niektóre są bardzo fragmentarycznie zachowane (grób 55). Większość z nich (7) znaleziono w grobach męskich wyposażonych w broń. Grób 188 datowany na czas około roku 100 n. e. wyposażony był oprócz nożyce w dwa groty oszczepów i grot dzirytu, okucia tarczy, ostrogę i jedną zapinkę. Natomiast inne groby, datowane po pierwszej połowie II wieku nie posiadały już zapinek z wyjątkiem grobu 138, gdzie obok nożyce i ceramiki znajdowały się zapinki. Dopiero w pierwszej połowie III wieku n. e. w wyposażeniu grobów znajdują się okucia tarczy, w jednym zaś wypadku również ostrog (por. tabelę zbiorczą). Najciekawszym jednak przypadkiem jest grób 132b, posiadający wyposażenie typowe dla grobów kobiecych, a mianowicie przęślik, okucia zamka szkatułki drewnianej oraz klucze. Obok tych przedmiotów znaleziono nożyce. Możliwość przypadkowego umieszczenia nożyce w tym grobie należy odrzucić, gdyż grób nie jest zniszczony, a sąsiedni grób o typowym dla wojownika wyposażeniu (132a) również zawierał nożyce żelazne. Odnosnie do grobu 55, który zawierał także przęślik, możliwość przypadkowego znajdowania się w nim fragmentu nożyce żelaznych jest do przyjęcia, gdyż był on częściowo zniszczony. Dalsze dwie pary no-

¹⁰⁾ St. Jasnosz, op. cit. ibid., s. 191 i 257.

¹¹⁾ Ch. Pescheck, cit. s. 315, ryc. 173,2 i tabl. 1,132, oraz tabl. 26,1.

¹²⁾ B. Kostorzewski, Cmentarzysko... w Domaradziech... s. 218—219 i s. 222 ryc. 120, 10—11.

¹³⁾ K. Tackenberg, Die Wandalen in Niederschlesien. Berlin 1925, s. 28—30, tabl. 12, rys. 19, 19a.

¹⁴⁾ Ch. Pescheck, op. cit. s. 91 i ryc. 86, a.

¹⁵⁾ J. c.

¹⁶⁾ Począwszy od okresu lateńskiego haczyki do wędek wykonywane są z żelaza. Reallexikon der germanischen Altertumskunde, t. I. Strassburg 1911—1913, s. 85.

życe pochodzą z luźno znalezionych materiałów (ryc. 468, 41, 42).

Nożyce żelazne znane są na terenie Wielkopolski z cmentarzysk już od okresu późnolateńskiego¹⁷⁾. Z reguły obecność nożyc obserwuje się w grobach męskich i to w grobach należących do grupy najzasobniej wyposażonych¹⁸⁾.

Funkcja nożyc nie została dotychczas w zadawalający sposób wyjaśniona. Jednakże przypuścić można, że mogły one mieć zastosowanie w hodowli owiec. Charakterystycznym faktem jest występowanie nożyc obok bogatego inwentarza grobów wojowników, co może być następstwem sytuacji, w której właściciel stada był równocześnie jedynym jego obrońcą. Nożyce mogły więc pełnić rolę narzędzi pracy. W oparciu o fakt współwystępowania nożyc z bronią w grobach męskich, zaliczają nożyce do przyborów toaletowych¹⁹⁾.

8. Narzędzia reprezentuje również sierp żelazny (ryc. 466). Przedmiot ten, który mógłby świadczyć o zajęciach ludności używającej naszego cmentarzyska, nie może być w pełni wykorzystany jako źródło interpretacji, został bowiem znaleziony luźno w zniszczonej części cmentarzyska. Nie znamy więc ani jego chronologii, ani pozycji społecznej właściciela sierpa.

B. Przedmioty związane z ubiorem

1. Zapinki

Zapinki wystąpiły na naszym cmentarzysku w 106 egzemplarzach wykonanych z żelaza i brązu. Zapinki w 51 wypadkach znaleziono w grobach pojedynczo, w 19 wypadkach podwójnie, w 3 wypadkach po trzy, a w 2 po cztery zapinki²⁰⁾. Najliczniejsze występowanie zapinek obserwuje się do połowy III wieku. W młodszych grobach na naszym cmentarzysku zapinki występują już tylko sporadycznie. Naliczone reprezentowane są także zapinki w grobach wyposażonych w broni. Najliczniej wyposażone w zapinki są groby kobiece, a groby męskie zaopatrzone są jedynie w jedną zapinkę (49, 77, 107, 180). Relacja między obrządkiem pogrzebowym a występowaniem zapinek nie wykazuje żadnej uderzającej prawidłowości.

Najstarszą formę zapinek na naszym cmentarzysku reprezentuje jedna zapinka żelazna (typ O J. Kostrzewskiego) z kabląkiem drucikowatym silnie wygiętym. Na przejściu do nóżki umieszczono płaski guzek. Zapinkę typu O znaleziono w grobie jamowym (24), który w oparciu o wyposażenie nie może być ściśle zakwalifikowany pod względem przynależności płciowej pochowanego. Poza zapinką inwentarz grobu stanowiły fragmenty sześciu naczyń.

Chronologię tego typu zapinek ustala się zgodnie

na czas od drugiej połowy I wieku p. n. e. do początków I w. n. e.²¹⁾.

Z zapinek typu O rozwinęły się zapinki o silnie wygiętym, drucikowatym kabląku z małym guzkiem, z ażurową pochawką i dolną cięciwą. Zapinki o tych cechach zalicza O. Almgren do najstarszych form rzymskich, które rozwinęły się z form późnolateńskich²²⁾. Ch. Pescheck zapinki tego typu datuje na czas około początku nowej ery²³⁾. Nasze okazy wykonane są z brązu (grób 31 i 49) lub z żelaza (249).

Na cmentarzysku w Młodzikowie wystąpiło 6 okazów tego typu zapinek. Dwie z nich znaleziono w grobie (31) popielnicowym. Do inwentarza grobu poza zapinkami należała także ceramika (pierwotnie pięć naczyń). Dalszą zapinkę znaleziono w grobie jamowym (249), w którym obok niej znajdował się nóż żelazny oraz fragmenty dwóch naczyń. Czwarta zapinka należała do grobu 49 zawierającego pochówek męski. Był to grób jamowy, wyposażony obok zapinki w szydło oraz ułamki naczyń glinianych. Pozostałe dwie zapinki pochodzą z luźnych materiałów (ryc. 471, 1, 2). Zapinki omówionego typu znajdowano też na cmentarzyskach w Wymysłowie i Domaradzicach²⁴⁾.

Silnie profilowane zapinki reprezentowane są przez fragment okazu wykonanego z brązu, znaleziony w grobie podwójnym, popielnicowym (51 a i b), w części gdzie złożono popioły kobiety. Obok fragmentu zapinki na wyposażenie grobu złożyły się fragmenty przedmiotów brązowych, naczynie cienkościennie i czarki płaskokuliste. Zapinki tego typu, według ogólnie przyjętych poglądów należy umieszczać w I wieku n. e. Na cmentarzyskach wielkopolskich występują w Wymysłowie i w Domaradzicach, przy czym okazy zachowane w całości są zjawiskiem dość rzadkim²⁵⁾.

Z zapinek silnie profilowanych rozwinęły się zapinki z trąbkowatą główką²⁶⁾. Zapinki tego typu występują zasadniczo w czasie między połowę I wieku n. e. a początkiem II wieku²⁷⁾, chociaż obserwuje się i późniejsze ich występowanie. Omawiane cmentarzysko dostarczyło czterech tego typu zapinek różniących się jedynie ukształtowaniem nóżki i materiałem, z którego zostały wykonane. Z wyjątkiem brązowej zapinki z grobu 188 pozostałe wykonane z żelaza, a jedynie okaz z grobu 179 posiada brązową szpilę i sprężynkę. Zapinka z grobu 257 posiada prostą, trójkątną w przekroju nóżkę i grzebyk na kabląku, podczas gdy trzy dalsze za-

²¹⁾ Ch. Pescheck, op. cit. s. 23; R. Hachmann, Das Gräberfeld von Ronsden (Rządź). Kreis Graudenz (Grudziądz) und die Chronologie der Spätlatenezeit im östlichen Mitteleuropa. Archaeologia Geographica, t. 4, Hamburg 1950/51, s. 89; J. Kostrzewski, Die ostgermanische Kultur der Spätlatenezeit. Mannus-Bibliothek 18—19. Leipzig—Würzburg 1918—1919, s. 134; St. Jasnosz, op. cit. ibid. s. 264.

²²⁾ O. Almgren, Studien über nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provincialrömischen und südrussischen Formen. Leipzig 1923, s. 3.

²³⁾ Ch. Pescheck, op. cit. s. 23.

²⁴⁾ St. Jasnosz, op. cit. ibid. s. 264; B. Kostrzewski, op. cit. ibid. s. 266.

²⁵⁾ Kostrzewski, l. c. i St. Jasnosz, l. c.

²⁶⁾ J. Kostrzewski, op. cit. s. 175—176.

²⁷⁾ Ch. Pescheck, op. cit. s. 32.

¹⁷⁾ J. Kostrzewski, Wielkopolska w czasach przedhistorycznych. [3 wyd. Poznań 1923, s. 164.

¹⁸⁾ B. Kostrzewski, op. cit. ibid. s. 262.

¹⁹⁾ J. Kostrzewski, op. cit. s. 164.

²⁰⁾ W wypadku liczniejszego występowania zapinek w jednym grobie przynajmniej dwie należą do jednego typu lub są całkowicie identyczne.

piniki posiadają grzebykowany guzek na końcu nóżki, a zapinka z grobu 32 jest zdobiona poprzecznymi bruzdami na nóżce i części kabłąka²⁹⁾. Znaczne różnice w stosunku do pozostałych okazów obserwujemy u zapinki z grobu 188. Posiada ona mianowicie silnie zgrubiałą dolną partię główki, zdobioną kilkoma poziomymi bruzdami, tworzącą rodzaj grzebienia (ryc. 329,31).

Omawiane zapinki należą do IV grupy Almgrena. Dwudzielne formy tej grupy występują w zespołach z zapinkami grupy V³⁰⁾. Tę odmianę zapinek z trąbkowatą główką reprezentują okazy z grobów 32, 179 i 188, podczas gdy zapinka z grobu 257 należy do wcześniejszych jednoczęściowych form rozwojowych. Zapinkę tę znaleziono w grobie popielnicowym obsypanym stosem, o wyposażeniu typowym dla grobów wojowników. Obok zapinki w grobie znajdowała się sprzączka do pasa, szpila kościana, nóż, grot oszczepu, miecz jednosieczny typowy dla I wieku n. e. oraz okucia tarczy i dwie ostrogi, które można datować podobnie. Również zapinka z grobu 188 mimo, że podobne okazy B. Svoboda kwalifikuje jako młodsze formy rozwojowe³⁰⁾, znalazła się w grobie, którego wyposażenie pozwala umieścić ten zespół w starszym okresie rzymskim. Zapinkę z grobu 32 znaleziono wraz z zapinką z płytkowatą główką, którą można datować na drugą połowę i koniec II wieku. W grobie 179 obok zapinki z trąbkowatą główką odkryto okaz o esowatym, wąskim kabłąku z grzebieniem na główce, należący do wcześniejszych form rozwojowych tego typu zapinek. Pozwala to datować cały zespół na drugą połowę II wieku. Tylko jedna zapinka pochodzi z grobu jamowego (179), pozostałe zaś z grobów popielnicowych obsypanych stosem. Dwa spośród czterech grobów zawierały pochówki kobiece (32 i 179), a dwa dalsze pochówki wojowników (188 i 257). Wszystkie zaś groby odznaczają się bogatym wyposażeniem (por. tabelkę).

Fragment brązowej zapinki z grobu 30 należy do grupy zapinek z „oczkami”. Nóżka tej zapinki zaopatrzona jest w trzy pary koncentrycznych „oczek”. Umieszczenie oczek na nóżce wskazuje, że mamy do czynienia z fragmentem zapinki z młodszych form rozwojowych tej grupy³¹⁾. Pierwsze zapinki tego typu pojawiły się około r. 100 n. e.³²⁾. Natomiast fragment zapinki z grobu 30 nawiązuje do okazu znanego z Zubrzy, w pow. górnowskim (na Śląsku). Okaz ten według Ch. Pescheck'a pochodzi z czasów około 200 n. e.³³⁾. Według O. Almgrena najstarsze formy tej grupy (III, 57—58) datowane są na dwa pierwsze wieki n. e. Jednakże zapinki podobne do naszego okazu (III, 60—61) zalicza się do drugiej części starszego okresu rzymskiego. Należy także podkreślić, że nieznane są przypadki występowania zapinek grupy III z zapinkami grupy VI i VII, a więc w III wieku n. e.³⁴⁾.

²⁹⁾ Analogiczny okaz znany jest z Domaradzie pow. Rawicz z grobu 59 (ryc. 55,3), gdzie jest datowany na drugą połowę II wieku. B. Kostrzewski, op. cit. ibid. s. 267.

³⁰⁾ O. Almgren, op. cit. s. 44—45 i 47.

³¹⁾ B. Svoboda, Cechy a Fimecké Imperium. Praha 1948, s. 66.

³²⁾ O. Almgren, op. cit. s. 31 i n.

³³⁾ O. Almgren, l. c.

³⁴⁾ Ch. Pescheck, op. cit. s. 27—28.

³⁵⁾ O. Almgren, op. cit. s. 32.

Zapinki brązowe z dwoma kapturkami dla sprężynki reprezentowane są na naszym ementarzysku przez sześć okazów, przeważnie zachowanych fragmentarycznie. Kabłąk tych zapinek posiada lekko esowaty profil, dwa kapturki kryjące sprężynkę oraz grzebyk u nasady nóżki. Kabłąk zapinek zdobiony jest trzema równoległymi pasmami nakłuć, z których dwa rozmieszczone są na skrawędziach kabłąka, a jeden pośrodku. Zapinki te należą do grupy II O. Almgrena. Starsze formy tej grupy (II, 39) pochodzą z wczesnego okresu rzymskiego, młodsze zaś z okresu przejściowego od starszego do młodszego podokresu. Najmłodsze okazy spotyka się jeszcze w początkach młodszego okresu rzymskiego³⁵⁾.

Zapinki znaleziono w grobach: 36, popielnicowym, w którym złożono szczątki kobiety wyposażonej w 2 przęśliki, okucia szkatułki drewnianej, paciorki szklane oraz naczynia grubościennie i czarki, w grobie 40, popielnicowym, kobiecym wyposażonym obok 2 fragmentów omawianych zapinek, w zapinkę VII grupy O. Almgrena, którą odnieść należy do III wieku n. e. (ryc. 40,11), przęślik, nóż, okucia szkatułki drewnianej, paciorki szklane oraz pięć naczyń; w grobie 233, popielnicowym, również kobiecym wyposażonym poza trzema zapinkami omawianej grupy w przęślik, szpile kościane, nóż żelazny, okucie szkatułki drewnianej, paciorki szklane oraz w naczynia gliniane, wreszcie w popielnicowym grobie kobiecym (43), gdzie obok zapinki wystąpiły przęślik, dwie sprzączki do pasa, nóż żelazny, okucia żelazne skrzynki drewnianej oraz naczynia gliniane.

Inną nieco odmianę zapinek z dwoma kapturkami stanowi okaz brązowy z grobu 258 z kabłąkiem zdobionym dwoma równoległymi pasmami nakłuć oraz dwoma punktami stanowiącymi wierzchołki trójkątów przedzielonych podobnym pasmem. Niezdobiona nóżka zapinki oddzielona jest również poprzecznym pasmem nakłuć. Zapinka ta pochodzi z grobu popielnicowego zawierającego fragment innej zapinki, igłę, sprzączkę żelazną do pasa oraz naczynia gliniane. Podobny okaz datuje Pescheck na czas około 200 n. e.³⁶⁾.

Dalsze dwie zapinki z kapturkami na sprężynę i ze zwięzającą się trójkątną w przekroju nóżką, zakończoną guzkiem zdobionym poprzecznymi bruzdami należy datować podobnie jak inne formy zapinek z dwoma kapturkami na drugą połowę II wieku. Dwa okazy wykonane z brązu z grobu 44 popielnicowego, zawierającego pochówek kobiecy wystąpiły obok okucia szkatułki, grzebienia, noża żelaznego, wisiora wiaderkowego i naczyń glinianych.

Dwie zapinki z grobu popielnicowego obrzuconego stosem (nr 227), zawierającego obok zapinek przęślik i naczynia gliniane, wykonane z brązu posiadają wąski kabłąk i mały grzebień na kabłąku. Podobne okazy Ch. Pescheck umieszcza w czasie około r. 100 n. e.³⁷⁾.

Brązowe zapinki z kapturkami na sprężynę i z grzebykiem na kabłąku znaleziono również w zniszczonej części ementarzyska (ryc. 471,3—5).

Fragmenty zapinek z trzema grzebykami wykonan-

³⁵⁾ O. Almgren, op. cit. s. 18—19.

³⁶⁾ Ch. Pescheck, op. cit. s. 26.

³⁷⁾ Porównaj tabl. 1 w cytowanej pracy Ch. Pescheck'a.

nych z brązu z nóżką zakończoną guzkiem znaleziono w grobie 113 i 224. Zapinki takie należą do grupy V, 96 Almgrena; można je datować na drugą połowę II wieku³⁵⁾. Zapinki te rozwinęły się z form silnie profilowanych³⁶⁾ i występują według Almgrena u schyłku okresu wczesnorzymskiego i na początku młodszego okresu, gdyż spotyka się ten typ zarówno z zapinkami z dwoma kapturkami na sprężynę, jak i z zapinkami z podwiniętą nóżką⁴⁰⁾.

Nasze okazy znajdowały się w dwóch grobach kobiecych popielnicowych: w gr. 113 wyposażonym obok zapinek w igłę, przęślik, sprzączkę do pasa, nóż, paciorek szklany oraz dwa naczynia gliniane i w grobie 224, wyposażonym w przęślik, szpilę kościaną, nóż, klucz, 9 fragmentów naczyń glinianych oraz obok omówionej zapinki w dwie zbliżone do typu 127 grupy V Almgrena.

Fragment podobnej zapinki z trzema grzebykami znaleziono wśród materiałów odkrytych na powierzchni zniszczonej części cmentarzyska (ryc. 471,6).

Zapinki z taśmowatym, esowato profilowanym kabląkiem wystąpiły w naszym materiale jedynie w jednym, fragmentarycznie zachowanym egzemplarzu wykonanym z żelaza (grób 133). Zapinki tego typu (148 — grupy V) datować można na II wiek n. e.⁴¹⁾ O. Almgren umieszcza je w młodszej części starszego okresu rzymskiego⁴²⁾. Podobne zapinki znajdujemy na cmentarzysku w Słapanowic, pow. Szamotuły w grobach datowanych na koniec II wieku i na III wiek n. e.⁴³⁾

W grobie 133 obok tej zapinki znaleziono trzy inne — dwie o szerokim kabląku, datowane na drugą połowę II wieku oraz zapinkę datowaną na początek III wieku⁴⁴⁾, dalej szpilę kościaną, grzebień, stopione paciorki szklane oraz naczynia gliniane. Nasza zapinka wystąpiła w grobie popielnicowym, zawierającym pochówek kobiecy.

Liczną grupę stanowią zapinki z grzebykami, wśród nich wyróżnić można zapinki o wąskim, esowatym kabląku z małym grzebykiem na główce, wykonane z żelaza. Zapinki tego typu reprezentowane są przez 9 okazów grupy V, 120-126 Almgrena i należą do młodszych serii fibul starszego okresu rzymskiego. Niektóre okazy występowały z zapinkami grupy VII, 196, a więc pochodzą z końca II wieku i początku III⁴⁵⁾. Analogiczne zapinki znane są z cmentarzysk w Domaradzicach⁴⁶⁾, w Koninie⁴⁷⁾ i Wymysłowie⁴⁸⁾.

Zapinki te znaleziono w 4 wypadkach w grobach popielnicowych (grób 77, 138, 175, 176) i w 5 wypad-

kach w grobach jamowych (groby 78, 136, 156, 165 i 179) zawierających zarówno pochówki męskie jak i kobiece.

W jednym z grobów kobiecych znaleziono dwa egzemplarze takich zapinek (grób 78), a obok nich sztyldo, przęślik, grzebień, nóż, okucia szkatułki, okucia wiadra, wisiołek wiaderkowy oraz dwie inne zapinki (grupy V, z szerokim kabląkiem i grzebykiem na główce) i naczynia gliniane.

W pozostałych grobach uderza ubóstwo wyposażenia. Inwentarz ogranicza się do zapinki i jednego lub dwóch przedmiotów metalowych w grobach męskich (por. tabelkę), liczniejszy inwentarz posiadają groby wyposażone w przęśliki (por. tabelkę). W grobie 136 obok zapinki omawianego typu znaleziono zapinkę z płytkowatą główką, a w grobie 179 zapinkę z trąbkowatą główką. Podobnie ukształtowane zapinki, lecz bez grzebienia spotykamy w grobie 71 (brązowa) i 124 (żelazna). Zapinka brązowa z grobu jamowego kobiecego (71), znalazła się w towarzystwie fragmentu zapinki żelaznej oraz igły, przęślika, szpili kościanej, okucia szkatułki i ceramiki. Zapinka żelazna z grobu 124 (popielnicowego) wystąpiła obok fragmentu zapinki z cylindrem na sprężynę i naczyń glinianych.

Do grupy zapinek z grzebieniem należy 15 okazów wykonanych z żelaza. Zapinki te posiadają szeroki esowaty kabląk o łukowatym przekroju. Grzebień umieszczone na główce są wysokie, półkoliste, niekiedy zdobione poziomymi bruzdami. Zapinki zaopatrzone są przeważnie w wysokie wąskie pochwki na szpile. Ciężki zawieszony jest na haczyku, w jednym zaś wypadku (grób 138, ryc. 237,7) sprężynę okrywał żelazny cylinder. Na niektórych kabląkach występują grupy poprzecznych bruzd (np. ryc. 138,11 i 12), na dwóch okazach umieszczone jest na nóżce żeberko (ryc. 71,2 i 3). Dwa dalsze okazy posiadają węższy nieco kabląk, zdobiony na przejściu między kabląkiem i nóżką zbiegającymi się ukośnie bruzdami (ryc. 203,16 i 17).

Zapinki te należą do V grupy O. Almgrena, której starsze formy (jak typ 120) występują już we wczesnym okresie rzymskim wraz z zapinkami z dwoma kapturkami na sprężynę, natomiast późniejsze z grupą IV; formy typu 127—130, zbliżone do naszych okazów występują w tym samym czasie co grupa V, typ 96 (z trzema grzebykami). Często występują także z najwcześniejszymi formami grupy VI i VII należącymi już do młodszego podokresu⁴⁹⁾.

Zapinki tego typu przypadają na drugą połowę II wieku. przy czym starsze formy reprezentują okazy z grobu 78 (ryc. 138,11 i 12). W naszym jednak wypadku pochodzą z końca II wieku, gdyż występują wraz z zapinkami o wąskim, esowatym kabląku z grzebieniem na główce datowanymi na koniec II wieku. Młodsze formy reprezentują okazy z grobu 203. Ten typ zapinek datuje Ch. Pescheck na koniec II wieku⁵⁰⁾.

Zapinki omawianego typu w pięciu wypadkach występują w grobach w 2 egz. (por. tabelkę zbiorczą), w pozostałych zaś pojedynczo. Z wyjątkiem jednego grobu (138 jamowego) pozostałe groby wyposażone w zapinki z grzebykiem były grobami popiel-

³⁵⁾ B. Kostrzewski, Cmentarzysko... w Koninie... s. 283; O. Almgren, op. cit. s. 50—51.

³⁶⁾ O. Almgren, op. cit. s. 48.

³⁷⁾ O. Almgren, op. cit. s. 51.

³⁸⁾ O. Almgren, op. cit. s. 64—65.

³⁹⁾ O. Almgren, l. c.

⁴⁰⁾ K. Przewoźna, Osada i cmentarzysko z okresu rzymskiego w Słapanowic pow. Szamotuły. *Fontes Archaeologici Posnanienses*, Vol. 1955, s. 99—100, 126, 188.

⁴¹⁾ Porównaj uwagi odnośnie zapinek z grzebykami.

⁴²⁾ O. Almgren, l. c.

⁴³⁾ B. Kostrzewski, Cmentarzysko... w Domaradzicach... s. 202—203 (grób 90).

⁴⁴⁾ B. Kostrzewski, Cmentarzysko... w Koninie... s. 209—210 (grób 26).

⁴⁵⁾ St. Jasnosz, op. cit. ibid. s. 283.

⁴⁹⁾ O. Almgren, op. cit. s. 61.

⁵⁰⁾ Ch. Pescheck, op. cit. s. 35.

nicowymi, siedem z nich zawierało szczątki kobiet, dwa dalsze wojowników (15 i 138), a jeden jest nieokreślony. Groby są na ogół zaopatrzone w dość liczny inwentarz (por. tabelkę zbiorczą) z wyjątkiem grobów 127 i 218, które poza zapinkami zaopatrzone były tylko w paciorki szklane (grób 127) i ceramikę.

Podobne zapinki znaleziono również na cmentarzysku w Wymysłowic, w pow. gostyńskim (grób 165 i 179), gdzie również datowane są na drugą połowę II wieku⁵¹).

Odmianę tego typu zapinek stanowią dwa okazy z szerokim kabląkiem zaopatrzone w masywny grzebień ma główce i na nóżce zakończonej małym guzkiem. Sprężyna zapinek ukryta jest w cylindrze. Zapinki wykonane są z brązu i zdobione srebrną inkrustacją. Podobne okazy wykonane z żelaza bez grzebienia na nóżce znane są z Wymysłowa (grób 179) i Konina⁵²). Zapinki nasze pochodzą z kobiecego grobu popielnicowego (172), gdzie znaleziono również przęślik, okucia szkatułki oraz wisiołek kapsułkowy i naczynia gliniane.

Zapinki żelazne o szerokim kabląku, zwężającym się ku nóżce odgiętej silnie ku górze, z grubym, półkolistym grzebieniem przy główce reprezentowane są na naszym cmentarzysku przez cztery okazy (groby 133, 168, 185 i 207). Zapinka z grobu 133 wystąpiła wraz z dwiema zapinkami datowanymi na koniec II wieku (por. wyżej) oraz z zapinką o wąskim, płaskim, taśmowatym kabląku. Analogiczne zapinki znane są z grobu 97—98 z Wymysłowa, w pow. gostyńskim i są datowane na początek III wieku⁵³). Z wyjątkiem grobu 133 inne groby zawierały po jednej zapince. Zapinki znaleziono w grobach popielnicowych (133, 207a) oraz w grobach jamowych (168 i 185).

W trzech spośród tych grobów wystąpiło wyposażenie właściwe pochówkom kobiecym (groby 133, 168, 207a), w jednym zaś typowe dla pochówku męskiego (grób 185). Groby nie są zbyt zasobne w dary grobowe (por. tabelkę zbiorczą), na podkreślenie zasługuje wyposażenie grobu 207a, gdzie obok przęślika i okuć szkatułki znaleziono żelazny grót strzały.

Zapinki z grzebykiem reprezentowane są również przez kilka okazów znalezionych luźno w zniszczonej części cmentarzyska.

Zapinki kolankowate ograniczają się do dwóch okazów wykonanych z żelaza. Kolankowato zgięty kabląk przebiega w linii prostej do nóżki zaopatrzonej w wysoką pochewkę, przy główce mieści się niski, półkolisty grzebień. Jedna zapinka pochodzi z jamowego grobu męskiego (167) wyposażonego poza zapinką w krzesiwo i ceramikę. Drugi okaz odkryto w zniszczonej części cmentarzyska. Zapinki tego typu pojawiają się już około 100 n. e. i występują wraz z zapinkami z trąbkowatą główką⁵⁴). Ch. Pescheck podobnie jak Almgren młodsze okazy tego typu datuje na czas około 200 n. e.⁵⁵

⁵¹) St. Jasnosz, op. cit. ibid. s. 273.

⁵²) St. Jasnosz, op. cit. ibid. 265 oraz B. Kostrzewski, op. cit. ibid. s. 195, ryc. 29.

⁵³) St. Jasnosz, cit. ibid. s. 285; porównaj również J. Kostrzewski, op. cit. s. 198.

⁵⁴) O. Almgren, op. cit. s. 64.

⁵⁵) Ch. Pescheck, op. cit. s. 36—37; porównaj również O. Almgren, op. cit. s. 70 oraz R. Jankó, Cmentarzysko w Kopkach (pow. niski) na tle okresu rzymskiego

Oryginalną odmianę zapinek stanowi grupa złożona z siedmiu okazów. Jej charakterystyczną cechą jest płytkowata, prostokątna tarczka umieszczona przy główce. Po wewnętrznej stronie płytki znajdowała się sprężyna, której cięciwa umocowana jest w wycięciach wykonanych na bokach płytki. Kabląk zapinek jest esowaty o przekroju łukowatym, a w dwóch wypadkach (grób 234, ryc. 413, 11 i 12) płaskim. Ten typ zapinek Ch. Pescheck datuje na koniec II wieku i uważa za formę norweską⁵⁶). Na tym samym stanowisku stoi Almgren⁵⁷). Jednak St. Jasnosz wskazuje na możliwość nawiązań południowych, ponieważ zapinki tego typu są dość częstym zjawiskiem w Czechach⁵⁸).

Zapinki z płytkowatą główką występowały z wyjątkiem grobu 234 pojedynczo lub z okazami innych typów (grób 32 — z zapinką z trąbkowatą główką, 136 — z okazem z wąskim kabląkiem i grzebykiem na główce, 182 — z zapinką odpowiadającą typowi 120 Almgrena). Z wyjątkiem dwóch wypadków (grób 139 i 182) pozostałe okazy pochodzą z grobów popielnicowych lub popielnicowych obsypanych szczątkami stośu (grób 234). W trzech wypadkach (groby 32, 126 i 234) zapinki pochodzą z grobów kobiecych, w jednym (139 jamowy) z grobu wojownika, w jednym z grobu męskiego bez broni (182 jamowy) oraz z grobu 136, który nie pozwala określić płci pochowanego. Groby zawierające zapinki tego typu wyposażone były przeważnie bardzo skromnie, nie zawierały bowiem poza ceramiką i jedną lub dwiema zapinkami innych przedmiotów (np. grób 136, 139).

Młodsze formy zapinek reprezentuje zapinka z podwiniętą nóżką znaleziona w grobie 4. Okazy ten należy do VI grupy Almgrena, której najstarsze przedstawicielki znane są z końca II wieku i trwają do czasów około połowy III wieku⁵⁹). Wczesniejsze okazy są jednocześnie i posiadają dolną cięciwę, późniejsze natomiast charakteryzują się dwudzielną budową i kuszowatym ukształtowaniem cięciwy. W grobie 4 obok zapinki znaleziono grót oszczepu oraz popielnicę.

Drugą podobną zapinkę odkryto w jamowym grobie 85. Silne zniszczenie zapinki nie pozwala na jej pewne zakwalifikowanie typologiczne. W grobie 85 poza zapinką znaleziono ułamki dwóch cienkościennych naczyń. Dalsze zapinki tego typu znane z materiałów znalezionych w północnej, zniszczonej części cmentarzyska (ryc. 471, 17—20, 24, 25).

Do form rozwiniętych z zapinek z podwiniętą nóżką należą okazy znalezione w grobie 40 i 162c. Posiadają one wysoki, wąski kabląk, guziczek na nóżce oraz wysoką, wąską pochewkę. Zapinka z grobu 40 zaopatrzona jest w bardzo długą sprężynę.

Takie zapinki należą do I serii VI grupy według O. Almgrena⁶⁰). Można ją ogólnie biorąc datować na wcześniejszą część młodszego okresu rzymskiego (III wiek)⁶¹). Zapinki podobne do naszych okazów

w Małopolsce zachodniej. Przegląd Archeologiczny; t. V, zes. 1, Poznań 1933—1934, s. 46.

⁵⁶) Ch. Pescheck, op. cit. s. 37.

⁵⁷) O. Almgren, op. cit. s. 66.

⁵⁸) St. Jasnosz, op. cit. ibid. s. 285.

⁵⁹) O. Almgren, op. cit. s. 85.

⁶⁰) O. Almgren, op. cit. s. 91—93.

⁶¹) O. Almgren, op. cit. s. 98.

datowane są na III wiek⁴²⁾, nie występują jednak już w IV wieku⁴³⁾.

Zapinka z grobu 162c występowała pojedynczo obok przęślika glinianego, szpili żelaznej i ceramiki. Natomiast zapinka z grobu 40 wystąpiła obok dwóch fragmentów brązowych zapinek z kapturkami na sprężynę, które występują jeszcze w początkach III wieku⁴⁴⁾. Obie zapinki (z grobu 162c i 40) znalezione w popielnicowych grobach kobiecych. Grób 162c jest wyposażony podobnie jak grób 40, posiada bowiem obok jednej zapinki igłę, szpilę żelazną oraz naczynia gliniane.

Podobne okazy zapinek znalezione też luźno na naszym cmentarzysku.

Zapinka żelazna z grobu 180 (ryc. 314,4) należy do form, które rozwinęły się z zapinek o kolankowato zgiętym kabląku⁴⁵⁾. Nieznane są jednak ogniwa pośrednie i przypuszczenie to nie jest zupełnie pewne. Datowanie tej zapinki waha się pomiędzy końcem II a początkiem III wieku.

Nasz okaz znaleziono w grobie jamowym, w którym obok zapinki wystąpiły fragmenty kilku naczyń glinianych.

Żelazna zapinka z grzebieniem na główce z grobu 182 jest zbliżona do typu 120 grupy V Almgrena, który występuje z zapinkami z dwoma kapturkami na sprężynę, a więc już we wczesnym podokresie rzymskim. Nasz okaz znaleziono obok zapinki z płytkową główką należącą do typu datowanego na naszym cmentarzysku na koniec II i początek III wieku.

Fragment żelaznej zapinki (zachowana główka z częścią kabląka, sprężyna i część szpili) z grobu 212 (ryc. 372,10) posiada analogię z cmentarzyska w Harsleben datowaną na początek IV wieku n. e. B. Svoboda wysuwa przypuszczenie, iż zapinki tego typu należy umieszczać w III wieku i to w drugiej jego połowie⁴⁶⁾. Nasza zapinka znajdowała się w grobie popielnicowym obsypanym stosem o typowym wyposażeniu dla pochówków kobiecych. Obok powyższego okazu znaleziono fragment zniszczonej zapinki żelaznej o szerokim, esowatym kabląku, zasadniczo typowej dla końca II wieku⁴⁷⁾.

W grobie poza zapinkami znaleziono igłę żelazną, sprzączkę do pasa, szpilę kościaną, nóż żelazny, okucia skrzynki drewnianej, paciorki szklane oraz 5 naczyń glinianych.

Zapinka z grobu 93 należy do zapinek emaliowanych, prowincjonalno-rzymskich (ryc. 165,8). Według Almgrena ten typ fibul występuje licznie od II wieku, n. e. Okazy tego typu pochodzą z Nadrenii, a do Polski przedstawiły się przez terytoria dzisiejszych Węgier i Rumunii⁴⁸⁾. Ścisłych analogii do naszej zapinki nie posiadamy. Znaleziono ją w kobiecym grobie jamowym. Obok niej znaleziono przęślik oraz fragmenty grubościennego naczynia glinianego, fragmenty ostro profilowanych czarek oraz fragmenty na-

czynia toczonego na kole. Na podstawie znalezienia ułamka naczynia toczonego na kole można ustalić chronologię grobu na drugą połowę III wieku⁴⁹⁾.

Dalsze dwadzieścia okazów zapinek zachowało się w stanie szczątkowym, nie pozwalającym na ich typologiczne sklasyfikowanie. Dziesięć fragmentów pochodzi od zapinek brązowych (groby 38, 60, 67, 72, 86, 103, 104, 112, 118, 221 i 246) przyczem fragmenty zapinek z grobów 86, 104, 112 i 118 posiadały zachowane częściowo lub całkowicie cylindry na sprężynę, a w jednym wypadku (grób 112) fragment grzebienia. Fragmenty te pochodzą zapewne od zapinek brązowych z dwoma kapturkami i cylindrem na sprężynę (grupa IV Almgrena), datowanych orientacyjnie na II wiek n. e.

Dziesięć fragmentów (groby 53, 70, 81, 101, 107, 124, 186, 201, 210, 212) pochodzi od zapinek żelaznych lub od okazów wykonanych głównie z żelaza a posiadających pewne części wykonane z brązu (groby 70, 201). Fragmenty zapinek z grobów 70, 81 i 124 posiadały cylindry na sprężynę i pochodziły zapewne od okazów z grzebykiem na główce, co pozwalałoby umieścić je w czasie między 150 n. e. a 200 n. e.

Fragment zapinki z grobu 107 pochodzi zapewne od zapinki z podwiniętą nóżką i to od młodszej, dwudzielnej wersji tych zapinek. Pozwalałoby to datować nasz okaz około 250 n. e.⁵⁰⁾

2. Sprzączki

Pasy stanowiły dość często składnik ubioru w okresie rzymskim. Zachowały się do naszych czasów ich części metalowe, a więc sprzączki i okucia. Sprzączki ulegające stałym przemianom, stwarzają podstawę czasowego różnicowania ich form. Sprzączki na naszym cmentarzysku wykonane są przeważnie z żelaza. Ramy sprzączek posiadają kształty koliste, półkoliste i prostokątne.

Do najstarszych form należą sprzączki z ramą kolistą i luźno umocowanym kolcem. Formy takie występują już od okresu późnolatońskiego⁵¹⁾ a trwają aż do III wieku. Ta grupa sprzączek reprezentowana jest przez cztery okazy wykonane z taśmy żelaznej o okrągłym przekroju. Sprzączki z ramą kolistą występują w grobach 38, 43, 57 i 132b. Były to wszystko groby popielnicowe o wyposażeniu typowym dla pochówków kobiecych.

W grobie 38 znaleziono fragment zapinki brązowej, szpilę kościaną, nóż żelazny, nożyk sierpikowaty, okucia szkatułki, okucia wiadra oraz naczynia gliniane. Grób 43 zawierał fragment zapinki brązowej z dwoma kapturkami, przęślik, nóż żelazny, okucia szkatułki, naczynia gliniane oraz oprócz omawianej sprzączki również okaz z ramą półkolistą. Zespół ten można datować na drugą połowę II wieku w oparciu o zapinkę. W następnym grobie 57 znaleziono obok innych ułamki naczyń toczonych na kole, igłę, dwa fragmenty zapinek, trzy klucze oraz fragment ozdoby z połączonych ogniwek. Zespół ten datować można na III wiek n. e. Grób 132b obok sprzączki

⁴²⁾ O. Almgren, op. cit. s. 97.

⁴³⁾ O. Almgren, op. cit. s. 98.

⁴⁴⁾ Porównaj opracowanie zapinek z dwoma kapturkami

⁴⁵⁾ O. Almgren, op. cit. s. 250.

⁴⁶⁾ B. Svoboda, op. cit. s. 162.

⁴⁷⁾ Ch. Pescheck, op. cit. s. 35.

⁴⁸⁾ M. Śmiszko, Kultury wczesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego w Małopolsce Wschodniej. Lwów 1932, s. 102.

⁴⁹⁾ R. Jamka, op. cit. ibid. s. 207--208.

⁵⁰⁾ J. Kostrzewski, op. cit. s. 199--200.

⁵¹⁾ J. Kostrzewski, Die ostgermanische Kultur... s. 68.

zawierał zapinkę, igłę, przęślik, grzebień, nóż żelazny, okucia szkatułki oraz naczynia gliniane.

Drugą grupę sprzączek stanowią okazy żelazne i brązowe z ramą półkolistą i ruchomym kołcem. Sprzączki wykonane są bądź z taśmy płaskiej (7 okazów; groby 79, 87, 140, 160, 169, 212 i 257) czy z taśmy o przekroju kolistym (6 okazów: groby 43, 73, 110, 132, 166 i 200), bądź wreszcie z taśmy o przekroju prostokątnym lub rombowałym, których jest najwięcej, bo 19 okazów (groby 14, 15, 22, 45, 74b, 78, 94, 100, 105, 111, 113, 152, 184, 188, 195, 203, 214, 235, 252).

Na naszym cmentarzysku sprzączki z ramą o płaskim przekroju występują w czterech wypadkach w grobach wojowników (groby 79, 169, 140 i 257), w jednym wypadku w grobie męskim bez broni (grób 160), płci pochowanego w grobie 87 nie udało się określić. Trzy okazy znaleziono w grobach popielnicowych (79, 140 i 257), trzy dalsze w grobach jamowych (87, 160 i 169). Zarówno w grobach popielnicowych jak i jamowych brak zupełnie zapinek, wyjątek stanowi grób 257, datowany na czas około 100 n. e., gdzie znaleziono jedną zapinkę z trąbkowatą główką oraz bogate wyposażenie wojownika. Na podkreślenie zasługuje sprzączka z grobu 87 zdobiona szeregiem kółek koncentrycznych (ryc. 153,8). Sprzączki półkoliste z ramą o przekroju płaskim posiadają analogie w Słapanowie w grobie 1 i 23⁷²⁾, które umieścić można w drugiej połowie II wieku, podobnie datowane są okazy tego typu z Konina⁷³⁾.

Nasze okazy można zapewne na tych podstawach datować na drugą połowę II wieku.

Sprzączki z ramą półkolistą o przekroju okrągłym posiadają ruchomy, płaski kołec. Końce sztabki, z jakiej wykonano sprzączki, zachodzą na siebie i są lekko rozklepane. W czterech wypadkach sprzączki pochodziły z grobów wojowników (grób 73, 110, 132a i 166), w jednym wypadku z grobu kobiecego (grób 43), w pozostałym zaś wypadku z grobu o nieokreślonej płci pochowanego. Groby 73 i 200 należały do jamowych, pozostałe cztery do grobów popielnicowych, przyczym grób 166 był obsypany szczątkami stosu. Sprzączki pochodzą z grobów, które można datować na drugą połowę II wieku (grób 43) i początek wieku III (np. grób 132a), co odpowiada ogólnie przyjętemu datowaniu⁷⁴⁾. Na ten mniej więcej okres czasu datować można zapewne pozostałe okazy.

Sprzączki z ramą półkolistą o przekroju prostokątnym lub rombowałym posiadają, podobnie jak wyżej omówione okazy, ruchomy, płaski kołec. Większość z nich, bo 13 okazów występuje w grobach popielnicowych (groby 74b, 100, 105, 113, 203, 252) lub popielnicowych obsypanych szczątkami stosu (groby 14, 15, 78, 111, 188, 195, 224), pozostałe pochodzą z grobów jamowych (22, 45, 94, 152, 184, 235). Groby kobiece (14, 45, 78, 113, 184, 203, 214 i 235) posiadały wyposażenie dość skromne ograniczające się do przęślików, okuć szkatułki i igieł. Wyjątek stanowią groby 78, 203 i 214. Dalszych 9 okazów znaleziono w grobach wojowników (12, 22, 74b, 94, 100, 111, 152, 188 i 195) a jeden okaz w ubogim wyposażonym grobie zawiera-

jącym szczątki osobnika o nieznacznej płci (252). Groby zawierające broń nie są na ogół bogato wyposażone, wyjątek stanowią groby 100 i 188. Groby zawierające ten typ sprzączek wyposażone są tylko w pięciu wypadkach w zapinki.

Na podstawie zapinek można omawiane sprzączki na cmentarzysku w Młodzikowie datować od około r. 100 n. e. (grób 188) do początków III wieku n. e. (grób 78).

Na podkreślenie zasługują trzy sprzączki zdobione. Sprzączka z grobu 113 posiada ornament w postaci ukośnych nacięć (ryc. 199,5). Sprzączka pochodzi z grobu datowanego na drugą połowę II wieku. Drugą zdobioną sprzączkę znaleziono w grobie 152, krawędź jej posiada szereg karbów obejmujących półkolistą część. Sprzączka z grobu 252 zdobiona jest punktami.

Sprzączki o ramie prostokątnej dzielą się na dwie grupy: z kołcem przesuwalnym i z kołcem nieprzsuwalnym. Sprzączki z kołcem przesuwalnym wykonane są z taśmy płaskiej lub o przekroju wielokątnym. Końce ramy sprzączek obejmują oś, na której zawieszony jest swobodnie przesuwany kołec (ryc. 122,21). Sprzączek tego typu odkryto na naszym cmentarzysku 5 okazów (groby 70, 94, 182, 222 i 258). Występowanie takich sprzączek datuje się zasadniczo od III wieku, chociaż nie wykluczone jest też ich wcześniejsze występowanie⁷⁵⁾. Nasze okazy pochodzą w trzech wypadkach z grobów wojowników (94, 182, 222), w jednym wypadku z grobu kobiecego (70), wyposażenie pozostałego grobu nie pozwala określić płci pochowanego. Trzy okazy pochodzą z grobów popielnicowych (70, 222, 258), a dwa z grobów jamowych (94 i 182). Nasze okazy pochodzą z grobów datowanych przez zapinki na koniec II i początek III wieku.

Fewną odmianę tego typu stanowi sprzączka z grobu 182, różniąca się od wyżej omówionych okazów brakiem osi, którą stanowi również rama sprzączki. Taśma jest zupełnie płaska i wyjątkowo szeroka (ok. 0,5 cm (ryc. 317,23). Kołec tej sprzączki w miejscu zawieszenia na osi posiada dość znaczną szerokość i zdobią go dwie poprzeczne bruzdy. Sprzączkę tę, w oparciu o zespół, datować można na koniec II wieku.

Fragment sprzączki z grobu 239 posiada podobną budowę do wyżej omówionej, różnicę stanowi rama wykonana z okrągłego w przekroju drutu oraz kołec nieznacznie rozszerzony w miejscu zawieszenia na osi. Sprzączka ta pochodzi z grobu jamowego o wyposażeniu typowym dla grobów kobiecych.

Sprzączki o ramie prostokątnej z kołcem nieprzsuwalnym mają podobnie ukształtowane ramy. Końce ramy obejmują oś, na której zawieszono było okucie końca pasa. Okucie stanowiła blaszka obejmująca oś i zgięta pod kątem 180°, przeważnie spojona dwoma nitami. Okucie na osi posiadało trzy wycięcia na końce ramy oraz na kołec sprzączki, który dzięki temu nie mógł poruszać się wzdłuż osi. Takie sprzączki reprezentuje 8 okazów (groby 35, 55, 66, 115, 183, 190, 200). Wszystkie okazy pochodzą z grobów popielnicowych lub popielnicowych obsypanych

⁷²⁾ K. Przewoźna, op. cit. ibid. s. 127.

⁷³⁾ B. Kostrzewski, op. cit. ibid. s. 240 (grób 160).

⁷⁴⁾ K. Tackenberg, op. cit. s. 89.

⁷⁵⁾ R. Jamka, op. cit. ibid. s. 46, tam dalsza literatura.

stosem (groby 183, 190). Wyjątek stanowi sprzączka z jamowego grobu 200. Sprzączki pochodzą przeważnie z grobów męskich, w dwóch wypadkach z grobów kobiecych (115 i 126). Sprzączki z kołcem nieprzesuwalnym datować można tak jak sprzączki bez ckuć na wiek III. Okaz z grobu 126 datowany jest zapinką z płytkowatą główką na czas około 200 n. e. Jedna ze sprzączek (z grobu 200) posiada karbowane krawędzie okucia pasa.

Do młodszych form rozwojowych należy sprzączka z grobu 35 różniąca się od poprzednio omówionych rozdwojonym, widelkowatym kołcem. Formy takie typowe są dla Wielkopolski i Śląska⁷⁰⁾. Chronologia ich nie jest jednak zbyt precyzyjnie ustalona⁷¹⁾. Sprzączka pochodzi najwcześniej z początków III wieku⁷²⁾. Okaz ten znaleziono w grobie popielnicowym posiadającym wyposażenie typowe dla pochówku wojownika (m. in. okucia tarczy).

Sprzączka żelazna z grobu 107 wykonana jest podobnie jak okazy z nieprzesuwalnym kołcem, jednakże rama sprzączki nie jest prostokątna lecz półowałna. Podobny okaz wykonany z brązu, podaje J. Kostrzewski jak pochodzący z młodszego okresu rzymskiego⁷³⁾. Nasz okaz pochodzi z kobiecego grobu, jamowego, datowanego zapinką z podwiniętą nóżką na pierwszą połowę III wieku n. e.

Fragmenty sprzączek z grobów 3 i 5 wykonane z cienkiego drutu żelaznego posiadały w przybliżeniu kwadratowy zarys, przy czym jeden z boków jest łagodnie wygięty na zewnątrz, a sąsiednie narożniki lekko zaokrąglone. Oba okazy pochodzą z grobów kobiecych, grób 3 należał do jamowych, a grób 5 do popielnicowych obsypanych stosem. Groby były wyposażone dość skąpo. Okaz z grobu 3 datują ułamki naczyńia łączącego na kole na drugą połowę III wieku.

Zgola odmienny kształt posiada półowałna sprzączka wykonana z brązowego drutu, którego końce owinięte są naokoło obręczy. Podobny przedmiot brązowy, lecz znacznie mniejszych rozmiarów i kolistej kształtu znany jest z cmentarzyska w Kopkach, pow. nizański (grób 1), gdzie jest sklasyfikowany jako pierścionek⁷⁴⁾. Przedmiot pochodzący z naszego cmentarzyska posiada rozmiary i kształt odpowiadający sprzączkom o ramie półkolistej. Sprzączka (?) z grobu 52 pochodzi z grobu jamowego o wyposażeniu typowym dla pochówków kobiecych.

Sześć sprzączek zachowanych jest w stanie nie pozwalającym na ich typologiczne sklasyfikowanie. Kilka okazów znamy z dużych materiałów, znalezionych w północnej części cmentarzyska.

3. Okucia końca pasa

Okucia pasa reprezentowane są przez osiem okazów, w tym dwa zachowane fragmentarycznie (groby 115 i 191). Przedmioty te wykonane są z blaszek żelaznych. Cztery (groby 152, 165, 167 i 188) zbliżone są do siebie kształtem i ornamentem, na który składają się poprzeczne bruzdy oraz karby na jednej

z węższych krawędzi (np. ryc. 152 i ryc. 167). Podobne okazy, wykonane również z żelaza znamy z innych cmentarzysk wielkopolskich (np. z Wymysłowa w grobach 170 i 180)⁷⁵⁾. E. Blume tego typu okucia uważa za formy pochodzenia północnego⁷⁶⁾. Nasze okazy pochodzą z grobów datowanych w oparciu o zespół od około r. 100 n. e. do początku III wieku n. e. Groby zawierały pochówki męskie i jeden kobiecy (165). Należały do grobów jamowych (167 i 152) i popielnicowych (165 i 188).

Dwa okucia pasa z grobu 35 i 192 posiadały kształt wydłużonego trapezu, zakończonego na węższym końcu kółkiem. Okucia takie występują w Wymysłowie w towarzystwie wczesnych sprzączek i sprzączek z przełomu II na III wiek n. e.⁷⁷⁾. Nasze okazy znaleziono w grobach popielnicowych o wyposażeniu typowym dla pochówków męskich. Grób 35 można datować w oparciu o zespół na II wiek n. e., a 195 na pierwszą połowę II wieku.

Cztery dalsze okucia końców pasa znaleziono na powierzchni zniszczonej części cmentarzyska.

4. Szpile

Szpile reprezentowane są na naszym cmentarzysku przez 37 okazów, z czego 8 wykonanych jest z żelaza, 2 z brązu oraz 27 z kości. Szpile kościane są przeważnie połamane i pogięte w ogniu. Bogato profilowane główki szpil kościanych wykazują znaczną różnorodność kształtów. Spotyka się zarówno zupełnie prosto uformowane (grób 19 i 37), niekiedy zdobione ukośnie krzyżującymi się nacięciami (grób 70) jak i poprzecznymi żłobkami (grób 9, 13, 90, 103, 132b, 212). Trzy okazy zaopatrzone są w otwórki (grób 207c, 214, 257). Kilka szpil posiada główki złożone z różnych kombinacji graniastosłupów, kul, karbów i nacięć (groby 81, 160, 188, 233). Pięć okazów pochodzi z grobów jamowych o wyposażeniu typowym dla pochówków kobiecych (6, 9, 13, 19, 71), a 14 z grobów popielnicowych (38, 42, 70, 90, 132b, 133, 162c, 171, 207c, 210, 212, 214, 224, 233). Z męskich grobów jamowych pochodzi jeden okaz (grób 37). W grobach popielnicowych znaleziono natomiast dwa okazy (groby 188, 257). Część grobów nie posiadała typowego wyposażenia. Należały tutaj groby zarówno jamowe (81, 87, 103, 160) jak i popielnicowe (221).

Szpile kościane znaleziono w grobach datowanych od r. około 100 n. e. (188, 257) do około 250 n. e. (212), przy czym najczęściej występowały w grobach datowanych na drugą połowę i koniec II wieku.

Szpile żelazne reprezentowane są przez okazy z lukowatą wygiętą główką (groby 5, 52, 70, 253). Wśród nich dwa były skręcane naokoło własnej osi (5, 70). Pozostałe zachowane są fragmentarycznie. Szpile skręcane wokół własnej osi znamy z Wielkopolski z Konina⁷⁸⁾ i Wymysłowa, w pow. gostyń-

⁷⁰⁾ I. c.

⁷¹⁾ I. c.

⁷²⁾ J. Kostrzewski, *Wielkopolska...* II wyd. s. 201.

⁷³⁾ J. Kostrzewski, op. cit. s. 202, ryc. 720 i s. 323.

⁷⁴⁾ R. Jamka, op. cit. ibid. s. 27.

⁷⁵⁾ St. Jasnosz, op. cit. ibid. s. 269.

⁷⁶⁾ E. Blume, *Die germanischen Stämme und die Kulturen zwischen Oder und Passarge zur römischen Kaiserzeit*, „Mannus-Bibliothek nr. 8“ I Teil: Text. Würzburg 1912, s. 57.

⁷⁷⁾ St. Jasnosz, op. cit. ibid. s. 269.

⁷⁸⁾ B. Kostrzewski, op. cit. ibid. s. 200, tam również podano zestawienie innych szpil tego typu.

skim⁸⁵). Występują one w grobach kobiecych i jak wykazuje znalezisko w Odrach, pow. Chojnice służyły zapewne do spinania włosów⁸⁶).

Na naszym cmentarzysku szpile tego typu można datować w oparciu o zespoły na koniec II i III wiek n. e. (groby 70, 253).

Szpile brązowe reprezentowane są przez dwa bardzo małe fragmenty (groby 81 i 90). Groby te są datowane między końcem II wieku a drugą połową III. Jeden okaz (grób 81) pochodzi z grobu jamowego, drugi natomiast z grobu popielnicowego.

C. Przedmioty codziennego użytku

1. Grzebienie

Grzebienie kościane lub ich części znaleziono w dziewiętnastu grobach. Wszystkie grzebienie są dość silnie zniszczone w ogniu stosu. Większość grzebieni składa się z kilku części łączonych nitami (6, 15, 32, 44, 60, 66, 132b, 146, 241). Grzebień trzypłytowy znany tylko jeden (grób 253), a jednocześnie z półkolistym grzbietem w sześciu okazach (groby 13, 37, 106, 133, 155, 188), pozostałe zachowane są w bardzo małych fragmentach (nit, ząb itp.). Grzebienie kościane pojawiają się dopiero w okresie rzymskim⁸⁷) i występują jeszcze w III wieku⁸⁸).

Grzebienie jednoczęściowe z półkolistym grzbietem reprezentują formy typowe zasadniczo dla starszej części okresu rzymskiego⁸⁹). Na naszym cmentarzysku znalazły się w grobach datowanych na czas około r. 100 n. e. (grób 188) oraz około r. 200 n. e. (groby 37, 106, 133). Grzebienie pochodzą w jednym wypadku z kobiecego grobu popielnicowego (155), w drugim z kobiecego grobu jamowego (grób 6), w dwóch dalszych z męskich grobów popielnicowych (106 i 188), w ostatnim wreszcie z męskiego grobu jamowego (grób 37). Tylko dwa okazy zachowały się dość dobrze, a mianowicie grzebień zdobiony kółkami koncentrycznymi z grobu 37 i grzebień o bogatej, plastycznej ornamentyce z bardzo bogato wyposażonego (por. tabelkę) grobu wojownika nr 188.

Grzebienie złożone z kilku płytek łączonych długimi czworobocznymi nitami żelaznymi pochodzą z grobów datowanych na drugą połowę II wieku (15, 32, 44 i 146) lub pierwszą połowę III wieku (60, 66, 132b, 241). Na późniejsze występowanie tego typu grzebieni wskazuje nit grzebienia wieloczęściowego pochodzący z grobu 158 datowanego na drugą połowę III wieku.

Grzebienie te składają się z najmniej trzech części (np. groby 44, 132b), lecz występują okazy złożone nawet z sześciu (grób 60). Długość grzebieni wynosiła około 8 cm. Pochodzą one w większej części z typowych grobów kobiecych, popielnicowych

(5 okazów: 32, 44, 60, 132b, 241) lub jamowych (1 okaz: grób 6), w trzech zaś tylko wypadkach z grobów męskich popielnicowych wyposażonych w broń (groby 66 i 146) i w ostrogi (grób 15).

Grzebienie wieloczęściowe zdobione są z reguły skromnie kilkoma poziomymi bruzdami.

Jeden fragment (z grobu 253) pochodzi od grzebienia złożonego z trzech płytek związanych krótkimi nitami poprzecznymi. Grzebień był zdobiony kółkami (ryc. 447,5) na płytach okładzinowych. Grzebienie tego typu J. Kostrzewski umieszcza w młodszej części okresu rzymskiego⁹⁰). Nasz okaz pochodzi z popielnicowego grobu kobiecego datowanego na III wiek n. e. Pozostałe fragmenty grzebieni zachowały się w stanie szczątkowym nie pozwalającym na ich bliższe opracowanie.

2. Noże

Na naszym cmentarzysku odkryto ogółem 60 noży lub ich fragmentów. Wszystkie wykonane są z żelaza. Wyróżnić wśród nich można noże proste (54 okazy) i sierpikowate (6 okazów). Rozmiary noży wynoszą najczęściej około 12 cm, chociaż występują również krótsze niż 10 cm i dłuższe niż 20. Szerokość głowni wynosi około 1,5 cm.

Różnice w kształcie noży polegają na wyodrębnieniu trzpienia, jego długości oraz na uformowaniu tyła.

Zasadnicze różnice w stosunku do pozostałych wykazuje kształt ~~noża~~ z grobu 249. Posiada on trzpień wyodrębniony tylko od strony ostrza, a tyłec wygięty w łagodny łuk przechodzi bezpośrednio w trzpień. Nóż ten dość wyraźnie nawiązuje do form późnolateńskich, posiada też wymiary zbliżone do ich przeciętnej a mianowicie 15,6 cm.

Nasz okaz pochodzi z grobu jamowego datowanego zapinką z ażurową nóżką na drugą połowę I wieku (grób 249).

Zbliżony kształtem do noża z grobu 249 jest okaz z grobu 207b. Zasadniczą różnicę stanowi jego znacznie mniejsza szerokość. Nóż ten pochodzi z grobu popielnicowego o wyposażeniu typowym dla pochówków kobiecych. Ten potrójny grób jamowy datuje zapinka na pierwszą połowę III wieku.

Wśród pozostałych noży wyróżnić można okazy z łagodnie wyodrębnionym trzpieniem (grób 14, 40, 66, 74a, 78, 113, 129, 132b, 195, 203) i z wyodrębnionym wyraźniej jak na przykład u noży z grobów: 6, 12, 23, 41, 43, 52, 74b, 190, 200). Od strony ostrza prawie wszystkie noże posiadają trzpień wyraźnie wyodrębniony. Wyjątek stanowią noże z grobów 43 i 146.

Pośród całej grupy noży wyróżniają się okazy z grobu 6 — z trzpieniem łukowato odgiętym ku górze (z grobów 12, 38 i 183) i z łukowato wygiętym tyłcem (por. ryc. 12,9). Okaz z grobu 60 — odznaczał się znaczną szerokością głowni, z grobu 74 b — natomiast długim, cienkim trzpieniem. Trzy noże z grobu 111, 133 i 200 o typowych w zasadzie kształtach posiadają żłobki biegnące przez cała prawie długość głowni. Żłobki te pełniły zapewne rolę stru-

⁸⁵) St. Jasnosz, op. cit. ibid, s. 266.

⁸⁶) J. Kostrzewski: Kurhany i kręgi kamienne w Odrach w pow. chojnickim na Pomorzu (Muzeum Wielkopolskie w Poznaniu, roczn. III 1928 s. 70, tabl. I, 15).

⁸⁷) J. Kostrzewski, op. cit. s. 188.

⁸⁸) St. Jasnosz, op. cit. ibid, s. 270 oraz grób 78.

⁸⁹) J. Kostrzewski, Wielkopolska w pradziejach. Warszawa—Wrocław 1955, s. 230 oraz ryc. 688.

⁹⁰) J. Kostrzewski, op. cit. s. 208, oraz ryc. 760.

dziny²¹. Noże tego typu występowały na terenie Wielkopolski od I do IV wieku n. e.²²

Nóż z grobu 190 posiadał na trzpieniu ślady dwóch nitów świadczące, iż nóż zaopatrzony był w dwudzielną okładzinę rękojeści. Nóż z grobu 166, posiadał dwustronnie karbowane krawędzie trzpienia.

Większość noży, bo 22 okazy, występowała w kobiecych grobach popielnicowych datowanych od drugiej połowy II w. do drugiej połowy III wieku. W grobach jamowych kobiecych znaleziono trzy okazy, które mogą być datowane podobnie jak popielnicowe.

Również okazy należące do zespołów typowych dla pochówków męskich występowały w większości wypadków w grobach popielnicowych (17 wypadków, w tym jeden grób nie wyposażony w broń) a tylko cztery groby jamowe posiadały wyposażenie typowe dla pochówków męskich, przyczym trzy zawierały broń. Groby powyższe datować można od około r. 100 n. e. do połowy III wieku n. e.

Noże sierpikowate charakteryzują się bardzo silnie łukowatym tyłcem oraz prostym lub lekko ku dołowi udgiętym trzpieniem (grób 14). Jeden okaz posiada trzpień zwinięty w uszko (grób 197). Noże sierpikowate występują w okresie późnolateńskim zasadniczo w grobach kobiecych²³, w okresie rzymskim spotykamy je jednak również w grobach męskich (132a, 188, 199, 216), przeważnie popielnicowych. Wyjątek stanowi jamowy grób 197. Groby te można datować między końcem I wieku a początkiem III. Dwa okazy, w tym jeden zachowany fragmentarycznie, pochodzą z grobów kobiecych. Jeden z grobów należy do grupy popielnicowych (grób 14), drugi zaś do jamowych (grób 150). Oba zespoły grobowe należy umieścić w III wieku.

3. Oselki

Oselki wykonane z miękkiego piaskowca lub z łupku. Ogółem znaleziono 12 przedmiotów tego rodzaju, przyczym tylko pięć zachowało się w całości. Oselki zasadniczo posiadają kształt nieregularnego graniastosłupa, wyjątek stanowią okazy z grobu 188 i z grobu 205.

Wszystkie oselki pochodzą z grobów męskich, przyczym siedem pochodzi z grobów, w których znaleziono także broń. Oselki na naszym cmentarzysku można w oparciu o zespoły datować między końcem I wieku (grób 188), a pierwszą połową III wieku (np. grób 111).

4. Krzesiwa

Krzesiwa żelazne posiadały kształt wydłużonej, prostokątnej lub częściej w przybliżeniu trapezowatej sztabki o prostokątnym przekroju. Węższa część krzesiwa o kolistym przekroju zwinięta jest w uszko. Krzesiwa reprezentuje dziewiętnaście okazów, noszących w kilku wypadkach ślady silnego zużycia (grób 37, 76, 100, 216, 219). Cztery krzesiwa (grób 35, 137, 166, 197) zaopatrzone są w żelazne okucia, złożone ze skuwki i nitu, zawieszane na

kółku. Okucia te służyły zapewne do przymocowania krzesiwa do pasa. Jeden z okazów wyróżnia się nieznacznie w stosunku do szerokości długością i dużymi rozmiarami kółka (grób 167).

Większość okazów pochodzi z grobów wyposażonych w broń (35, 51a, 79, 100, 166, 195, 216, 219, 222, 251) z wyjątkiem jednego grobu jamowego (grób 37). W ośmiu wypadkach krzesiwa znaleziono w grobach męskich, bardzo ubogo wyposażonych, gdzie brak zasadniczo broni. Są to w dwóch wypadkach groby popielnicowe (74a, 76) i w pozostałych sześciu — jamowe (134, 137, 167, 185, 197).

Krzesiwa datowane są na ogół na III wiek²⁴ lub początek II wieku²⁵. Jednakże na naszym cmentarzysku znaleziono krzesiwo w grobie datowanym na podstawie zapinki silnie profilowanej na czas około r. 100 n. e.

Cztery dalsze krzesiwa znaleziono wśród luźnych materiałów w północnej części cmentarzyska (ryc. 467,1—4).

5. Brzytwy

Brzytwy, zachowane w dość dobrym stanie, wykonane z żelaza, posiadały kształt półkolisty. Ostrze ich znajdowało się na zewnątrz łuku. Na cmentarzysku w Młodzikowie znaleziono ogółem cztery okazy, wśród których można wyróżnić dwa typy. Do pierwszego należą 2 okazy półkoliste z grobu 100 i 188 o jednakowej szerokości i prosto ściętych końcach. Pozostałe dwa okazy reprezentują typ półksiężycowaty z łagodnie zaokrąglonymi końcami (grób 154 i 190). Wszystkie okazy znaleziono w grobach męskich, w trzech wypadkach popielnicowych (100, 188, 190), w jednym zaś jamowym (154). Z wyjątkiem grobu jamowego zespoły te zawierały broń. Zespoły zawierające brzytwy datowane są od około r. 100 n. e. do pierwszej połowy III wieku n. e.

Obok wyżej przedstawionych brzytew znaleziono luźno jeszcze jeden okaz małej półkolistej brzytwy z prosto ściętymi końcami (ryc. 468,11).

6. Szczypce

Szczypce brązowe (?) wykonane ze sztabki zgiętej pod kątem 180°. W miejscu zgięcia uformowało się uszko. Końce szczypiec są płaskie, a część przy zgięciu posiada przekrój okrągły. Podobne szczypce znamy z grobu 348 z Wymysłowa, w pow. gostyńskim, gdzie występują w towarzystwie maczyn o facetowanych brzegach²⁶. Okaz z naszego cmentarzyska znaleziono w grobie jamowym (nr. 97) wyposażonym w broń. Zespół ten datować można na III wiek n. e.

Trzy okazy żelazne odkryto w zniszczonej części cmentarzyska (ryc. 468,35—37).

7. Okucia zamków

Okucia zamków z szkatulek drewnianych, klucze i sprężynki.

Przedmioty związane ze szkatułkami drewnianymi znaleziono w 48 grobach. Były to albo komplety

²¹) St. Jasnosz, op. cit. ibid. s. 256.

²²) R. Jamka, op. cit. ibid. s. 58.

²³) Porównaj St. Jasnosz, op. cit. ibid. s. 256.

²⁴) K. Tackenberg, op. cit. s. 188.

²⁵) Ch. Pescheck, op. cit. s. 84.

²⁶) St. Jasnosz, op. cit. ibid. s. 228, grób 348.

składające się z okucia zamka, sprężyny i klucza lub też niektóre tylko elementy. Obok tych przedmiotów o dość oczywistej funkcji w grobach znajdowano różnego kształtu okucia prawie wyłącznie żelazne, które miały zapewne wzmacniać konstrukcję szkatułki (np. ryc. 109, 18—21).

Okucia zamka występują w 33 wypadkach, jednak w dobrym stanie zachowania znajduje się stosunkowo niewiele okazów. Najczęstszym typem okuć zamków są prostokątne formy zaopatrzone w dwa otwory oraz cztery nity lub gwoździe w narożnikach. Nity posiadają małe zaokrąglone główki. Rozmiary tego typu wahały się od 4,8 cm długości i szerokości 2 cm (grób 128) do długości 11,5 cm i szerokości 5 cm (grób 172). Takie okucia znaleziono w grobach jamowych w trzech wypadkach (groby 20, 128, 144) i w popielnicach również w trzech wypadkach (groby 172, 207, 214). Okucie o podobnej formie znaleziono również w popielnicowym grobie 223, gdzie obok okucia szkatułki znaleziono grot oszczepu.

Zbliżone kształtem do powyższych jest okucie z popielnicowego grobu 36 różniące się prostokątnym kształtem otworów okucia.

Dwa okucia z grobów 40 i 241 posiadały podobnie prostokątny kształt i różniły się od omówionych poprzednio znacznie większą długością w stosunku do szerokości.

Drugą co do liczebności grupą okuć (5 okazów) stanowią okazy o łukowato wciętych dłuższych bokach. Należą tu okazy z grobów 22, 44, 60, 132b i 179. Rozmiary okuć wahały się od 5,5 cm długości i 2,5 cm szerokości (grób 179) do 13,5 cm długości i 5 cm szerokości (grób 60). Okucie z grobu 60 różni się od pozostałych półkulistym kształtem nitów i ich większymi rozmiarami.

Następne dwa okazy zbliżone są kształtem do okucia z grobu 60. Posiadają mianowicie również wcięte łukowato krawędzie, jednakże są one znacznie krótsze. Długość ich wynosiła 7,5 cm (grób 43 i 78), szerokość zaś 6 cm (grób 43) i 4,5 cm (grób 78).

Podobnie ukształtowany okaz z grobu 203 posiadał łukowato wcięte dłuższe krawędzie, przy czym krótsze krawędzie były łukowato wygięte na zewnątrz. Długość okazu wynosiła 8 cm, a szerokość 4 cm. Okucie to pochodziło z grobu popielnicowego.

Jeden tylko okaz posiada kształt trapezu i zaopatrzone jest w dwa otwory. W narożnikach umieszczone są gwoździe o małych półkulistych główkach. Rozmiary okucia wynoszą 8 cm, szerokość dłuższego boku 5,3 cm, krótszego boku 3 cm. Okucie to pochodzi z grobu popielnicowego.

Dwa okazy posiadają kształt „łódkowaty”. Takie formy zaopatrzone są również w dwa otwory i są umocowane dwoma nitami. Okazy te zachowane są fragmentarycznie. Znaleziono je w grobach popielnicowych (233 i 253).

Okucie z popielnicowego grobu 207a zbliżało się kształtem do prostokąta. Było podobnie jak poprzednie zaopatrzone w dwa otwory. Natomiast w miejsce nitów okaz ten posiadał dwa kolce, stanowiące całość z blaszką, służące do przymocowania do szkatułki (ryc. 365, 10). Podobne okucie pochodzące z grobu datowanego na II wiek podaje Ch. Pescheck⁹⁷⁾.

⁹⁷⁾ Ch. Pescheck, op. cit. s. 88 oraz ryc. 83, 7.

Klucze do szkatulek reprezentowane są przez 29 okazów, przy czym 3 okazy znaleziono w tym samym grobie (grób 57). Kształtem klucze zbliżone są do siebie, a odchylenia polegają na różnicach w ukształtowaniu piór i uszka, w którym umieszcza się kółko do zawieszania. Długości kluczy wahały się między 10 cm (grób 128) a 24,5 cm (grób 60). Najczęstsza jednak długość wynosi około 13 cm. Niektóre okazy są zdobione karami na krawędziach (grób 40), ukośnie krzyżującymi się nacięciami (grób 57) i poprzecznymi bruzdami (grób 60 i 78) oraz pasmem złożonym z trzech poprzecznych bruzd występujących na przemian z ukośnie krzyżującymi się bruzdami (grób 233). Z wyjątkiem trzech kluczy znalezionych w grobach jamowych (13, 128, 237) pozostałe odkryto w grobach popielnicowych.

Ogólna suma sprężyn znalezionych na cmentarzysku wynosiła 28 okazów, przy czym poważna ilość jest bardzo silnie zniszczona. Zasadniczy kształt sprężyn przedstawiają okazy z grobów 40, 60, 179 i 241. Różnice w kształcie wykazują sprężyny z grobów 165 i 253, które umocowane były przy pomocy gwoźdźca w przeciwieństwie do pozostałych zaopatrzonych w tym celu w kolce. Sprężyny występowały w ośmiu wypadkach w grobach jamowych (groby 6, 59, 71, 89, 161, 182, 205, 245), w pozostałych wypadkach znalazły się w grobach popielnicowych.

Okucia szkatulek drewnianych występowały w grobach datowanych począwszy od drugiej połowy II wieku (np. groby 126, 166, 165, 179 i 182) aż do drugiej połowy III wieku (grób 212). Z tego okresu znane są również okucia szkatulek w Wymysłowie, w pow. gostyńskim⁹⁸⁾. Według M. Jahna szkatułki drewniane są zjawiskiem typowym od II wieku n. e.⁹⁹⁾.

8. Wiadra

8. Wiadra drewniane reprezentowane są przez okucie żelazne w formie sztabki z rozwidlonym końcem. Okucie zaopatrzone jest w otwory na gwoździe.

Dotychczas poznane okucia wiader z okresu rzymskiego wykonane są z żelaza¹⁰⁰⁾. Podobne do naszego okucia znane są z Rządza, w pow. grudziądzkim, z Grudyni Malej, z Sobociska i Nosowa na Śląsku oraz z Wymysłowa i są datowane na starszy przedokres rzymski¹⁰¹⁾. Do okuć z młodszego podokresu zaliczyć zapewne należy okucia z grobu 9¹⁰²⁾.

D. Uzbrojenie

Przedmioty służące do prowadzenia walki podzielić można na dwie główne grupy, a mianowicie takie, które służyły do zadawania ciosów oraz takie, które pozwalały odeprzeć ciosy przeciwnika. Do pierwszej grupy zaliczamy, według częstotliwości

⁹⁸⁾ St. Jasnosz, op. cit. ibid. s. 260.

⁹⁹⁾ M. Jahn, Die Gliederung der wandalischen Kultur in Schlesien. Schlesiens Vorzeit. NF. t. VIII, s. 28.

¹⁰⁰⁾ J. Zeman, Dřevěná věděrka doby římské a otázka jejich dalšího vývoje. Památky Archeologické, r. XLVII, 1956, s. 88.

¹⁰¹⁾ I. c.

występowania, broń drzewcową służącą do walki wręcz lub do rzucania na odległość. Do walki wręcz służyła włócznia, do rzucania zaś — oszczep. Jednakże broń ta nie podlegała różnicowaniu na terenie Polski jeszcze we wczesnym średniowieczu¹⁰³⁾. M. Jahn uważał, że do rzucania służyły tylko groty z zadziarami tzw. „dziuryty“¹⁰⁴⁾. A Nadolski obok groków, z zadziarami umieszcza niewielkie formy¹⁰⁵⁾ groków liściowatych, których używano zapewne w tym samym celu. Przepuszczenie to można z dużym prawdopodobieństwem przenieść na stosunki panujące w okresie rzymskim. Dodatkowych danych do zagadnienia przeznaczenia różnego typu groków dostarczą z pewnością przyszłe studia nad tym problemem. W chwili obecnej uderza już różnorodność form groków, co wiązać zapewne należy z różną ich funkcją. Z włóczni i oszczepów zachowały się jedynie żelazne części, to znaczy groty oraz, bardzo rzadko, okucia dolnej partii drzewca — tuki.

Do broni służącej do walki na odległość zaliczyć należy również łuki, których ślady spotykamy na cmentarzyskach okresu rzymskiego¹⁰⁶⁾.

Rzadkim zjawiskiem są miecze, które w okresie rzymskim, zależnie od typu, służyły do rąbania lub klucia.

W walce używano również noży bojowych, o czym świadczą pokaźne rozmiary niektórych okazów oraz takie cechy jak „strudżyny“.

Do uzbrojenia ochronnego należą w okresie rzymskim przede wszystkim tarcza. Z pozostałymi elementami: hełmem i pancerzem stykamy się bardzo rzadko¹⁰⁷⁾. Zadaniem tarczy jest osłonięcie walczącego przed ciosami przeciwnika. Tarcze zachowały się częściowo w postaci żelaznych umb, imaczy i niekiedy okuć krawędzi tarczy. Pozostałe części wykonane z drzewa, może obite skórą, niszczały w ogniu. Podstawy do ich rekonstrukcji dają rozmiary okuć krawędzi tarczy oraz długość nitów i gwoździ.

Z uzbrojeniem łączą się także przedmioty nie będące bronią, lecz służące do usprawnienia walki i działań wojennych. Są to ostrogi i rząd koński. Koń we wczesnych fazach okresu rzymskiego nie był wprawdzie używany bezpośrednio w walce, pełnił jednak zapewne funkcję środka szybkiego przemieszczania zbrojnych oddziałów. Dzięki stosowaniu konia możliwe było zaskoczenie przeciwnika i ucieczka w razie niepowodzenia akcji.

Wielką rolę odgrywał koń również w gospodarce tego okresu. Wiązało się to z zajęciami hodowlanymi. Opieka nad stadami wymagała szybkiego poruszania się w terenie, co umożliwiał koń. Koni dośiadałi zapewne właściciele stad, ludzie zamożni, o czym świadczy bogate wyposażenie grobów zawierających ostrogi w broń, ozdoby itp.

1. Groty oszczepów

Najliczniejszą grupę broni stanowią groty oszczepów. W sumie znaleziono ich 41 w dwudziestuśmiu grobach, przyczym w trzynastu występowały podwójnie, a w piętnastu pojedynczo.

Groty dzielą się zasadniczo na okazy o przekroju daszkowatym i okazy z ostrym żeberkiem.

Wśród okazów o przekroju daszkowatym (18 okazów) wyróżnić można pięć zasadniczych grup różniących się między sobą proporcjami długości i szerokości oraz ukształtowaniem grotu i tulei.

Groty z grobów 188 i 219 odznaczają się niewielkimi rozmiarami liścia w stosunku do tulejki umocowanej na drzewcu przy pomocy nitu (ryc. 329,12, 13 i ryc. 387,9). Groty te pochodziły według wszelkiego prawdopodobieństwa od oszczepów służących wyłącznie do rzucania. Długość groków waha się między 9,5 cm a 14 cm. Wszystkie groty pochodzą z groków popielnicowych, przyczym grób 188 był wyjątkowo bogato wyposażony, gdyż obok 2 groków oszczepów znaleziono grót „dziurytu“, okucia tarczy i in. W grobie 188 znaleziono zapinkę z trąbkowatą główką, która datuje zespół na czas około 100 n. e.

Dwa groty z grobu popielnicowego nr. 51a zbliżone były kształtem do omówionych. Różnicę stanowiły krótsze tuleje i smuklejszy przy ostrzu liść jednego z groków (ryc. 89,5). Także długość jednego z nich (ryc. 89,4) jest nieco większa niż groków z grobu 188). W grobie 51a obok groków znaleziono miecz jednosieczny. Zespół jest datowany przez silnie profilowaną zapinkę na I wiek n. e.

Groty z grobów 4, 22, 58, 79 i 251 posiadały długości wynoszące około 12 cm, a szerokość liścia około 2,5 cm. Tuleje tych groków w stosunku do liścia są dość krótkie o dużej średnicy przekroju. Z wyjątkiem groków z grobów 22 i 58 wszystkie groty pochodzą z grobów popielnicowych. Groty tego typu znaleziono bez wyjątku pojedynczo. W jednym grobie (grób 4) znaleziono obok grotu oszczepu zapinkę z podwiniętą nóżką datującą zespół na pierwszą połowę III wieku.

Groty z grobów 111 i 132a posiadają daszkowaty przekrój liścia oraz tulejki wyraźnie dłuższe niż poprzednia grupa (ryc. 196,7, ryc. 226,16). Długość groków wynosiła 18,5 cm (grób 111) oraz 21 cm (grób 132a), szerokość zaś 3,2 cm (grób 111) i 3,8 cm (grób 132a). Groty wystąpiły obok nieco krótszych okazów z ostrym żeberkiem nie dochodzącym do czubka lancetowatego liścia. Grób 132a w oparciu o zespół występujących w nim przedmiotów można datować na pierwszą połowę III wieku.

Następna grupa składająca się z czterech okazów wyróżnia się znaczną długością sięgającą lub przekraczającą 25 cm. Tulejki tych groków są również dość długie, a szerokość ostrza przekracza 3 cm (groby 74b, 88, 190, 210). Wyjątkiem wśród tych grobów jest okaz z grobu 190 odznaczający się długą, cienką tulejką. Średnica przekroju nie przekracza bowiem 1 cm, a szerokość liścia grotu wynosi ok. 4,5 cm. Obok grotu oszczepu znaleziono w tym grobie drugi grót z żeberkiem biegnącym przez oś długość liścia (ryc. 333,9), dalej okucia tarczy, nożyce, nóż brzytwy i prostokątną sprzączkę żelazną. Zespół z grobu 190 datowany na pierwszą połowę III wieku n. e. W grobie 74b znaleziono również dwa groty. Obok

¹⁰³⁾ J. Zeman, op. cit. ibid. s. 91, ryc. 4,4.

¹⁰⁴⁾ A. Nadolski, Studia nad uzbrojeniem polskim w X, XI i XII wieku. Łódź, 1954, s. 51.

¹⁰⁵⁾ M. Jahn, Die Bewaffnung... s. 49.

¹⁰⁶⁾ A. Nadolski, l. c.

¹⁰⁷⁾ Groty strzał znaleziono również na cmentarzyskach w Koninie (B. Kostrzewski, Cmentarzysko... w Koninie... s. 288) i w Wymysłowie pow. Gostyń (St. Jasnosz, op. cit. ibid. s. 262).

¹⁰⁸⁾ M. Jahn, op. cit. s. 208.

omawianego grotu wystąpił okaz o lancetowatym liściu z ostrym żeberkiem, dalej nóż oraz sprzączka, zapewne półkolista. W dalszych dwóch grobach (88 i 216) grotły występowały pojedynczo obok nielicznych przedmiotów metalowych jak krzesiwo (grób 216) czy rylec (grób 88). Groty takie na naszym cmentarzysku na podstawie zespołów datować można na drugą połowę II wieku n. e.

Ostatnim wreszcie okazem grotu o daszkowatym przekroju jest okaz z grobu 66. Przy ogólnej długości wynoszącej 8,4 cm, długość liścia równa się prawie długości tulei, a szerokość liścia jest niewiele większa niż jej średnica. W grobie 66 obok omawianego grotu znaleziono drugi, dłuższy z ostrym żeberkiem, okucia tarczy, nożyce i prostokątną sprzączkę do pasa.

Podobny okaz znaleziono na cmentarzysku w Wymysłowie w pow. gostyńskim w grobie 55a, który można datować na koniec II i początek III wieku¹⁰⁹⁾. Podobnie należy też datować zespół z grobu 66 z Młodzikowa.

Grotły z żeberkiem reprezentowane są przez 23 okazy, wśród których wyróżnić można pięć grup różniących się rozmiarami oraz ukształtowaniem liścia i tulejki.

Do najstarszych form grotów z żeberkiem należy okaz z grobu 219. Grot posiada liść zaopatrzony w ostre żeberko, dość szeroki i silnie zwięzający się w stronę ostrza oraz smukłą, niezbyt długą tuleją. Proporcje grotu, jego kształt i wymiary pozwalają nawiązać go do form późnolateńskich¹¹⁰⁾. Omawiany grot występuje obok grotu z małym, daszkowatym w przekroju liściem (ryc. 387,10).

Podobne grotły z małym, daszkowatym liściem występowały w grobie 188 datowanym około r. 100 n. e. Znalezienie w zespole grobu 219 krzesiwa, które występuje zasadniczo w pierwszej połowie II wieku n. e.¹¹¹⁾, nie przeszkadza datować tego zespołu również na czas około 100 n. e. tym więcej, że w innym grobie z Młodzikowa (grób 51a), datowanym również na czas około 100 n. e., znaleziono także krzesiwo żelazne.

Grupa grotów z grobów 100, 176, 183 i 257 posiadała mniej więcej równe wymiary, wynoszące około 18—22 cm długości i około 3—4 cm szerokości. Proporcje pomiędzy długością tulejki i liścia oszczepu kształtują się mniej więcej jak 1:2. Liście oszczepu są najszersze w części dolnej, w pobliżu tulejki. Przekrój liścia w pobliżu tulejki posiadał wyraźnie zaznaczone żeberko, w pobliżu ostrza liście posiadały przekrój daszkowaty. Jeden z grotów (z grobu 183) posiadał czworograniastą tuleję. Dwa grotły z grobu 100 i 183 były zdobione w centralnej partii liścia krótkimi nacięciami ułożonymi w dwa półkola po obu stronach żeberka (ryc. 179,13, 319,5). Zdobienie tego typu występuje według M. Jahna sporadycznie już w II wieku¹¹²⁾. Natomiast G. Kossinna zdobione grotły z okresu rzymskiego umieszcza w III i IV wieku n. e.¹¹³⁾.

Z wyjątkiem grotu z grobu 257 pozostałe grotły wystąpiły obok drugiego grotu i okucia tarczy (groby 100, 183, 257) oraz ostróg (groby 100, 257). Podobny okaz grotu znany jest z Wymysłowa z grobu 23, gdzie wystąpił w zespole, który datować należy na starszą część wczesnego okresu rzymskiego¹¹⁴⁾. Na naszym cmentarzysku grot tego typu znaleziono w grobie 257, który datować należy na I wiek n. e. Grotły z grobu 100 i 183 wyznaczają górną granicę występowania tego typu grotów na czas około 200 n. e. Zbliżony kształtem do powyższych grotów jest okaz z grobu 195, który datować można w oparciu o zespół na wiek II n. e.

Drugą grupę stanowią grotły z grobów 66, 111, 140, 190, 176, 189 i 222. Długość ich wynosiła od około 15 cm do około 22 cm, szerokość zaś około 3 do 4 cm. Grotły tej grupy posiadają dość szeroki liść, zaopatrzony w żeberko biegnące od tulejki aż do ostrza. Tulejki zaś były niejednakowej długości. Dłuższe tulejki posiadały grotły z grobów 140 i 190. Grotły z wyjątkiem okazu z grobu 222 wystąpiły w towarzystwie drugiego grotu, niekiedy wraz z okuciami tarczy i ostrzami. Z wyjątkiem grotu z grobu 176 okazy nasze pochodzą z grobów popielnicowych. Podobny grot oszczepu znany jest z Wymysłowa, pow. Gostyń z grobu 79¹¹⁵⁾, gdzie wystąpił w towarzystwie zapinki z podwiniętą nożką. Na cmentarzysku w Koninie grotły takie występują w kilku egzemplarzach w grobach, które można datować na w. II i początek III wieku¹¹⁶⁾.

Następna, trzecia grupa grotów, którą reprezentuje pięć okazów z grobów 132a, 140, 166, 187 i 223 różni się od wyżej opisanej stosunkiem długości liścia oszczepu do jego tulejki. Dla okazów tej grupy charakterystyczny jest krótki, szeroki liść grotu i stosunkowo długa tuleja. Najbardziej zaakcentowane są te cechy w grobie z grobu 187. Grotły tej grupy, z wyjątkiem okazu z grobu 140, występowały pojedynczo. Groby, w których się znalazły nie zawierały innej broni. Grób 166 wyposażony był poza tym w szydło, sprzączkę, nóż i krzesiwo. Na szczególne podkreślenie zasługuje jednak grób 223, gdzie obok grotu odkryto okucia zamka szkatułki drewnianej oraz klucz i sprężynę. Okaz podobny do omawianej grupy znaleziono w grobie 23 w Koninie. Grób ten można datować na wiek III n. e.¹¹⁷⁾.

Czwartą i ostatnią grupę stanowią okazy pochodzące z grobów 35, 74b, 100 i 132a. Okazy należące do tej grupy charakteryzują się długim, wąskim liściem z ostro zaznaczonym żeberkiem nie dochodzącym do końca ostrza. Długość grotów przekraczała 20 cm, a u okazu z grobu 35 nawet 30 cm. Szerokość liści grotów wynosiła około 4 cm. Grotły występowały w towarzystwie drugiego grotu, okucia tarczy (z wyjątkiem grobu 74b), a w jednym wypadku ostróg (grób 100).

Cechy charakterystyczne dla omawianej grupy występują według M. Jahna w II/III wieku n. e.¹¹⁸⁾.

¹⁰⁹⁾ St. Jasnosz, op. cit. ibid. s. 34—35 (grób 65a).

¹¹⁰⁾ St. Jasnosz, op. cit. ibid. s. 66, ryc. 76, oraz Ch. Pescheck, op. cit. s. 60 i ryc. 57.

¹¹¹⁾ Ch. Pescheck, op. cit. s. 84.

¹¹²⁾ M. Jahn, op. cit. s. 90.

¹¹³⁾ G. Kossinna, Über verzierte Eisenanzenspitzen als Kennzeichen der Ostgermanen. Zeitschrift für Ethnologie, v. 37. Berlin 1905, s. 369—370.

¹¹⁴⁾ St. Jasnosz, op. cit. ibid. s. 13—14, ryc. 15, 1 s. 261—262.

¹¹⁵⁾ St. Jasnosz, op. cit. ibid. s. 49, ryc. 56,7 (grób 79).

¹¹⁶⁾ B. Kostrzewski, Cmentarzysko... w Koninie... s. 202, 222, 224 (groby 9, 46, 50).

¹¹⁷⁾ B. Kostrzewski, op. cit. ibid. s. 207, ryc. 21, 10.

¹¹⁸⁾ M. Jahn, op. cit. s. 81.

Grot z grobu 132a datują również zapinki znalezione w związanym z nim grobie 132b, na czas około 200 n. e. Ponieważ formy umbb znalezione z grobami tej grupy odnoszą się również do tego czasu, więc chronologia grobów przypadać będzie około r. 200 n. e.

Grot z grobu 110 zbliżony jest najbardziej do okazu z grobu 35 (ryc. 195,10), różni się jednak od niego delikatniejszą budową oraz dłuższą i smuklejszą tuleją. Omawiany okaz wystąpił pojedynczo obok półkolistej sprzączki do pasa typu, którego górna granica występowania nie przekracza początków III wieku n. e. Poza wyżej przedstawionymi grobami oszczepów znaleziono w zniszczonej części cmentarzyska 6 luźnych okazów (ryc. 473,1—7).

2. Grot dziirytu

Grot „dziirytu“ reprezentował formy przytłoczonego okresu późnolateńskiego występujące jeszcze w I wieku n. e.¹¹⁶⁾ Omawiany okaz pochodzi z popielnicowego grobu 188 wyposażonego poza tym w dwa groty oszczepu, okucia tarczy, ostrogę i inne przedmioty typowe dla grobów męskich. Grób 188 datowany jest około r. 100 n. e.

3. Groty strzał

Groty strzał reprezentują trzy okazy z grobów 94, 207 i 251 wykonane z cienkiej blachy. Liść posiada daszkowaty przekrój i smukłą niedoludką tulejkę. Groty strzał pojawiają się w początkach III wieku¹¹⁶⁾. Na cmentarzysku w Wymysłowie, pow. Gostyń groty strzał znaleziono w zespole datowanym na koniec II wieku¹¹⁶⁾. Groby zawierające groty strzał należały w dwóch wypadkach do typu popielnicowego (207 i 251), a w jednym wypadku do typu jamowego (94). W grobie 94 obok grotu strzały znaleziono ostrogę żelazną i sprzączkę do pasa. W grobie 251 obok grotu strzały spoczywał grot oszczepu o daszkowatym przekroju liścia i dolne okucie drzewca oszczepu. W grobie 207a grot strzały wystąpił wraz z okuciem szkatułki drewnianej, przęślikami glinianymi i zapinką z grzebykiem na główce, która datuje zespół na pierwszą połowę III wieku.

4. Miecze

Miecze na cmentarzysku w Młodzikowie reprezentują trzy okazy znalezione w popielnicowych grobach 51a, 251 i 257. Omawiane miecze należą do formy jednosiecznych, które występują od okresu późnolateńskiego^{116a)}. Miecze jednosieczne w pierwszym i drugim wieku n. e. są krótsze niż wcześniejsze okazy późnolateńskie¹¹⁷⁾. Ten typ miecza trwa jeszcze według Jahna około roku 200 n. e.¹¹⁷⁾.

Miecze z grobu 51a i 257 posiadają mniej więcej jednakowe wymiary — około 55 cm długości oraz około 4 cm szerokości. Ukształtowanie główki u obu okazów jest mniej więcej jednakowe. Wyraźne różnice obserwujemy w ukształtowaniu rękojeści.

U okazu z grobu 51a rękojeść stanowi proste przedłużenie tyłca główki i zaopatrzona jest w dwa nity (ryc. 89,3), a u okazu z grobu 257 rękojeść jest węższa i lukowato wygięta (ryc. 443,3). Okładziny rękojeści przytrzymywały trzy nity. Krawędzie rękojeści zdobione są ukłósnymi nacięciami. W grobie 51a znaleziono obok miecza dwa groty o daszkowatym przekroju oraz krzesiwo żelazne. Zespół datować można na czas około 100 n. e. Grób 257 był wyposażony poza mieczem w grot oszczepu, okucia tarczy, ostrogę, sprzączkę do pasa. Grób datowany jest na koniec I wieku i początek II wieku przez jednodzielną zapinkę trąbkowatą.

Miecz z grobu 251 zachowany był fragmentarycznie. Należał on także do typu mieczy jednosiecznych. Obok miecza znaleziono grot o daszkowatym przekroju i drugi grot prawdopodobnie włóczni oraz krzesiwo żelazne. Grób 251 pochodzi z pierwszej połowy III wieku.

Okucia pochwy miecza znaleziono w grobie popielnicowym 51a i w grobie jamowym 21. Grób 51a wyposażony w brzoń zawierał cztery taśmowate okucia owalnego kształtu, jedno z nich złączone jest dwoma nitami. Pozostałe okucia z grobu 21, owalnego kształtu, wykonane jest z taśmy żelaznej o półkolistym przekroju.

5. Umba

Na cmentarzysku w Młodzikowie znaleziono w zespołach grobowych ogółem 7 umbb. Jak wiadomo, zmiany formy umbb następują w nieznacznych odstępach czasu, co czyni z nich ważny element datujący. Nasze okazy należą w dwóch wypadkach do typu 5 według Jahna¹¹⁸⁾ nawiązującego do okresu późnolateńskiego. Stożkowate umbba tego typu posiadały średnicę około 14—15 cm i wysokość wahającą się od 7 do 11 cm. Umbo z grobu 188 posiadało wysokość 7 cm i średnicę 13,5 cm, drugie umbo z grobu 257 posiada średnicę 13,8 cm i wysokość wyższą od pierwszego o 3 cm. Oba okazy były przytwierdzone do tarczy przy pomocy nitów o wypukłych główkach. Umba typu piątego występują najczęściej w pierwszej połowie I wieku i trwają jeszcze do początków II wieku¹¹⁹⁾. Wraz z umbbem z grobu 257 znaleziono profilowany imacz z czterema płytkami na nity należący do typu 6¹²⁰⁾. Imacz należący do umbb z grobu 188 zachował się fragmentarycznie. Oba okazy znaleziono w towarzystwie zapinek z trąbkowatą główką, przy czym zapinka z grobu 257 należy do starszych form tego typu, a zapinka z grobu 188 do młodszych form. Oba jednak zespoły pochodzą z czasów około r. 100 n. e.

Umbo z grobu 100 zbliżone jest kształtem i proporcjami do omówionych wyżej. Różnicę stanowi wyodrębnione, spiczaste zakończenie stożkowatej pokrywy. Także wymiary tego okazu zbliżone są do wyżej opisanego; wysokość wynosi bowiem 10,8 cm, a średnica 14 cm. Omawiany okaz przytwierdzony był do tarczy nitami o kwadratowych główkach. Umbo znaleziono w towarzystwie imacza, będącego formą rozwojową typu 9. Zarówno kwadratowe

¹¹⁶⁾ M. Jahn, op. cit. s. 87—88.

^{116a)} M. Jahn, op. cit. s. 87.

^{116b)} St. Jasnosz, op. cit. s. 262.

^{116c)} M. Jahn, op. cit. s. 145.

¹¹⁷⁾ M. Jahn, l. c.

^{117a)} M. Jahn, op. cit. s. 145.

¹¹⁸⁾ M. Jahn, op. cit. s. 149.

¹¹⁹⁾ M. Jahn, op. cit. s. 170.

¹²⁰⁾ M. Jahn, op. cit. s. 177.

główek nitów występujące w III wieku¹²⁶⁾ jak i imacz typu pojawiającego się masowo w III wieku¹²⁷⁾ wskazują, iż mamy do czynienia z umbem należącym do typu 6, do którego nawiązuje nasz okaz poręciami¹²⁸⁾. Typ 6 występujący najczęściej około roku 100 n. e. pojawia się już w pierwszej połowie I wieku, a młodsze jego formy trwają według Jahna do końca II wieku¹²⁹⁾. Zespół znaleziony w grobie 100 wskazuje, że formy tego typu są jeszcze w użyciu w początkach III wieku n. e.

Do typu 7a należy umbo z grobu 66, dość silnie zniszczone. Umbo zaopatrzone jest w tępo ścięty kołec przewężony w partii środkowej. Wysokość umba wynosiła około 13,5 cm, a średnica około 12,8 cm. Typ 7a charakteryzuje się wysokością przekraczającą średnicę umba. Najczęstsze występowanie form tego typu obserwuje się w drugiej połowie II wieku n. e.¹³⁰⁾ Umbo występowało w towarzystwie imacza, zbliżonego do typu 8, który najczęściej występuje w drugiej połowie II wieku n. e.¹³¹⁾

Pozostałe trzy umba z grobów 132a, 183 i 190 zbliżone są do typu 7b, który charakteryzuje się większą średnicą aniżeli wysokością oraz bardzo wysokim kołnierzem, którego wysokość jest niejednokrotnie większa aniżeli szerokość brzegu¹³²⁾. Stożkowate pokrywy umb zakończone są dość długimi, smukłymi, tępo ściętymi, prostymi kołcami. Umba były przytwierdzone do tarczy nitami o główkach prostych, krążkowatych. Ilość nitów nie jest znana, ponieważ brzegi zachowane są fragmentarycznie. Formy typu 7b pojawiają się w drugiej połowie II wieku i występują jeszcze w III wieku n. e.¹³³⁾ Omówione okazy występują z imaczami odpowiadającymi typowi 9 wyróżnionemu przez M. Jahna¹³⁴⁾, jedynie okaz z grobu 183 wystąpił z imaczem nawiązującym do typu 8, dwie pary nitów tego okazu posiadały wypukłe główki.

W omawianej grupie umb najstarszą formę reprezentuje okaz z grobu 183, posiada on także niższy kołnierz (2 cm) aniżeli pozostałe okazy (3 cm). Umba z grobu 132a i 190 należy datować na pierwszą połowę III wieku, a okaz z grobu 183 na koniec II lub sam początek III wieku.

6. Imacze tarczy

Cmentarzysko dostarczyło 8 egzemplarzy imaczy żelaznych, przyczym jeden jest zachowany fragmentarycznie (grób 263).

Najstarszym okazem jest imacz z grobu 257, profilowany i zaopatrzone w cztery płytki na nity. Imacz był przymocowany do tarczy nitami o wypukłych główkach. Zaliczyć go można do 6 typu wyróżnionego przez M. Jahna, który spotykany jest najpóźniej w I wieku n. e., a którego, młodsze formy wy-

stępują wprawdzie bardzo rzadko jeszcze w początkach II wieku¹³⁵⁾.

Imacz z grobu 183 posiadał prawie kwadratowe wyodrębnione płytki na nity i rękojęć o łukowatym przekroju. Jest to wspólna cecha wszystkich pozostałych imaczy. Płytki posiadały dwa otwory na nity, co każe widzieć w imaczu formę pośrednią między typem 8 a 9 i umieścić go w czasie około r. 200 n. e.¹³⁶⁾. Na podkreślenie zasługują ślady reparacji imacza, której świadectwem jest przynitowany kawałek taśmy żelaznej (ryc. 319,12).

Dwa dalsze imacze z grobu 132a i 190, nawiązujące bardzo ściśle formą do opisanego wyżej, posiadały jedynie dwa otwory na nity. Formy te odnieść należy do III wieku, na co wskazują również znalezione obok nich umba typu 7b.

Następne cztery okazy nawiązujące do ryc. 220 M. Jahna¹³⁷⁾ należą również do typu 9. Jednakże słabiej wyodrębnione płytki na nity, w stosunku do wyżej opisanych form oraz fakt występowania jednego z nich (grób 66), w towarzystwie umba datowanego na drugą połowę II wieku, a drugiego (grób 100) datowanego na początek III wieku, nakazuje uznać omawiane imacze za wcześniejsze od form poznanych w grobach 132a i 190. Omawiane formy z grobów 35, 66, 100 i 263 datować można na koniec II i początek III wieku n. e.¹³⁸⁾ Do tego typu należy zapewne fragment imacza z grobu 99.

Umba i imacze występowały w grobach popielnicowych wyposażonych w komplety broni, niekiedy ostrogi (100, 180 257) i nożyce (66, 100, 132a, 188, 190).

Umba i imacze reprezentowały, poza wyżej przedstawionymi, okazy znalezione luźno w zniszczonej, północnej części cmentarzyska. Zespoły, z których pochodzą, nie są znane i dlatego przedmioty te nie przedstawiają większej wartości. Umba reprezentują ryc. 474,1—4, a imacze ryc. 474,5, 6, 11, 12.

7. Okucia brzegów tarczy

Okucia brzegów tarczy znaleziono w trzech grobach (94, 152, 154). Miały one kształt rynienkowaty i były zaopatrzone w językowate występy, w których umieszczano nity. Grubość tarczy na krawędziach była mniejsza niż 1 cm. W wielu grobach, w których wystąpiły umba i imacze, nie znaleziono okuć brzegów tarczy.

Okucia brzegów tarczy pochodzą z grobów jamowych. W jednym z grobów (94) wystąpiły ślady umba i imacza, grób służył oraz ostroga. Poza tym ostrogę znaleziono także w grobie 152.

8. Ostrogi

Na cmentarzysku w Młodzikowie odkryto ogółem 15 ostróg wykonanych z żelaza.

Najstarsze formy reprezentuje para ostróg pochodząca z grobu 257. Kabłąk ich jest półkolisty, a kołec krótki, facetowany. Końce kabłąka odgięte na zewnątrz zaczepione są w guzki kuliste. Ostrogi

¹²⁶⁾ M. Jahn, op. cit. s. 188, ryc. 206 oraz 190.

¹²⁷⁾ M. Jahn, op. cit. s. 181.

¹²⁸⁾ M. Jahn, op. cit. s. 192.

¹²⁹⁾ M. Jahn, op. cit. s. 192.

¹³⁰⁾ Porównaj tabelkę na s. 172 pracy M. Jahna, Die Bewaffnung...

¹³¹⁾ M. Jahn, Die Bewaffnung... s. 178.

¹³²⁾ l. c.

¹³³⁾ M. Jahn, op. cit. s. 191.

¹³⁴⁾ M. Jahn, op. cit., s. 173.

¹³⁵⁾ M. Jahn, op. cit., s. 178.

¹³⁶⁾ M. Jahn, op. cit., s. 192.

¹³⁷⁾ M. Jahn, op. cit., s. 192.

¹³⁸⁾ M. Jahn, op. cit., s. 189.

takie znane mi są z cmentarzyska z Siemianic¹³⁹⁾ w pow. kępińskim i z Nosocic¹⁴⁰⁾, w pow. głogowskim, datowane są na podstawie zespołu na I w.

Młodszą formę przedstawia okaz z grobu 188 o słożkowatym, małym kolcu (dl. 0,8 cm) z łukowato wygiętym, wysokim kabląkiem, z nierównymi ramionami zakończonymi małymi, kulistymi guzkami. Do tego okazu nie znaleziono żadnej analogii, można go jedynie datować na podstawie zespołu na czas około roku 100 n. o.

Ostroga z grobu 94 posiada długi kolec, charakterystyczny dla II wieku, do niego zaś od strony wewnętrznej przynitowane są ramiona kabląka. Obok ostrogi znaleziono grot strzały, co wskazywałoby na powstanie zespołu w III wieku n. e. Jednakże forma ostrogi zanikająca przy końcu II wieku¹⁴¹⁾ nie pozwala górnej granicy datowania grobu przesunąć dalej niż na lata około 200 n. e.

Zbliżone formy posiadają ostrogi z grobu 73. Mają one charakterystyczne, długie kolce o wielokątnym przekroju, słabo wygięte ramiona kabląka oraz płaskie guzki odgięte pod kątem prostym na zewnątrz. Ten typ ostróg pochodzi zdaniem M. Jahna z II wieku. Pusty wewnątrz kolec jednej z ostróg oraz wielokątny przekrój koleców pozwala umieścić nasze okazy około r. 200 n. o.¹⁴²⁾ Ostrogi znaleziono w towarzystwie półkolistej sprzączki do pasa wykonanej ze sztabki o kolistym przekroju.

Długie facetowane kolce posiada również para ostróg z grobu 15, której kabląki są silnie rozszerzone w pośrodku i zakończone zaczepami pałeczkowatymi. Ostrogi z pałeczkowatymi zaczepami pojawiają się w II wieku¹⁴³⁾. Zaczepy i kabląk nawiązują do form ostróg występujących w III wieku, kolce przypominają formy II wieku. Zapinki z grzebykiem datują ostrogi na koniec II wieku.

Ostroga z grobu 152 posiadała niesymetrycznie umieszczony facetowany kolec, krótszy aniżeli u poprzednio omówionych okazów. Kabląk ostrogi rozszerza się w części środkowej i tworzy ostre występy. Zaczepy ostróg mają kształt guziczków. Analogiczny okaz pochodzi z grobu 100 w Choruli, w pow. strzeleckim na Śląsku opolskim; można go datować na początek III wieku n. e. Naszą ostrogę znaleziono w towarzystwie półkolistej sprzączki o romboidalnym przekroju.

Pozostałe sześć ostróg (groby 100, 106, 169, 222)

¹³⁹⁾ J. Szembekówna, Sprawozdania z poszukiwań archeologicznych odbytych ostatnimi latami w Siemianicach (powiat kępiński). Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego, t. XXIX, Poznań 1902, s. 63—64 i 71, ryc. 20. Z. Szembekówna, Sprawozdanie z poszukiwań archeologicznych odbytych w latach 1902 i 1903 w Siemianicach (powiat kępiński). Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego, t. XXX, Poznań, s. 148, ryc. 6. — Z. Szembekówna, Sprawozdanie z poszukiwań archeologicznych w Siemianicach (powiat kępiński) odbytych w r. 1904. Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego, Poznań 1909, s. 303, ryc. 54.

¹⁴⁰⁾ Ch. Pescheck, Zwei neue Germanenfunde aus dem Kreise Glogau. Altshlesische Blätter, Breslau 1936, s. 185—188.

¹⁴¹⁾ M. Jahn, Der Reitersporn, seine Entstehung und früheste Entwicklung. Mannus-Bibliothek Nr 21. Leipzig 1921, s. 48.

¹⁴²⁾ M. Jahn, op. cit., s. 49.

¹⁴³⁾ M. Jahn, op. cit., s. 65.

posiada krótkie, słożkowate kolce długości od 1,1 cm do 2 cm. Kabląki tego typu ostróg są smuklejsze i wyższe niż w poprzednim typie, rozpiętość kabląka wynosi około 6 cm. Ramiona ostróg zakończone są zaczepami w kształcie pałeczek (grób 100, ryc. 179,4) lub guzków wypukłych (grób 100, ryc. 179,5, 106, ryc. 187,16 i ryc. 169, ryc. 294,6).

Ostrogi tego typu występują w zespołach datowanych na początek III wieku (grób 100, 222) i na koniec II wieku (grób 169). Podobne ostrogi datowane na ten czas znamy z Wymysłowa, w pow. gostyńskim z grobu 174, z Konina z grobu 50, z Tarnowa Opolskiego na Śląsku (127) i z Nosocic, w pow. głogowskim z grobu 29¹⁴⁴⁾.

Ostrogi znaleziono w siedmiu wypadkach w grobach popielnicowych (15, 100, 106, 188, 222 i 257), przy czym w czterech występowały po dwa egzemplarze (15, 100, 222 i 257).

Dalsze pięć ostróg pochodzi z grobów jamowych (73, 94, 152 i 169). Z wyjątkiem grobu 73 wszystkie okazy występowały pojedynczo.

Wyposażenie grobów zawierających ostrogi wykazywało dość znaczne różnice zarówno pod względem ilościowym jak i jakościowym. Najbogatszy inwentarz posiadały groby 100, 188 i 257. W tych grobach znaleziono komplety broni, w dwóch wypadkach nożyce (groby 100 i 188), a w dwóch zapinki z trąbkowatą główką (groby 188 i 257). Pozostałe groby są skromnie wyposażone, w jednym wypadku w zapinki (grób 15), w dalszych dwóch wypadkach w okucia tarczy (groby 73 i 152), wreszcie w czterech grobach spotykamy takie narzędzia jak szydła i rylice (groby 73, 152, 188 i 222). Pozostałe groby (106 i 169) nie posiadały poza ostrogami, sprzączkami i ceramiką innego wyposażenia. Obok wyżej podanych ostróg znaleziono 5 okazów poza zespołami. Są to ostrogi przedstawione na ryc. 474,7—10 i 14.

E. Ozdoby

Do ozdób zaliczamy jedynie te przedmioty, które poza upiększeniem stroju nie pełniły innej funkcji, a więc paciorki szklane i wisioriki.

1. Paciorki szklane

Paciorki szklane znaleziono w 37 grobach. Dokładnej ich ilości nie można ustalić, ponieważ wiele uległo stopieniu w płomieniach stosu.

Większość stanowią paciorki melonowate, wykonane ze szkła zabarwionego na kolor jasno-zielony lub seledynowy. Paciorki te zdobione są pionowymi żłobkami, co nadaje im kształt melonu. Paciorki melonowate pochodzą z prowincji rzymskich nad Renem, gdzie począwszy od II wieku rozwija się wytwórczość szkła¹⁴⁵⁾. Datowane są w Wielkopolsce na przełom II/III wieku oraz na wiek III¹⁴⁶⁾, na Śląsku

¹⁴⁴⁾ St. Jasnosz, op. cit. ibid., s. 114—115; ryc. 153,8, 9; B. Kostrzewski, op. cit. ibid., s. 224 i 225, ryc. 50, 7, 8; K. Tackenberg, op. cit. s. 31 i 114 (grób 29).

¹⁴⁵⁾ H. Preidel, Die germanischen Kulturen in Böhmen und ihre Träger, Kassel-Wilhelmshöhe, 1930, s. 316.

¹⁴⁶⁾ St. Jasnosz, op. cit., s. 267 i K. Przewoźna, op. cit. ibid., s. 127.

zaś występują począwszy od II wieku¹⁴⁷⁾. Na naszym cmentarzysku paciorki te znaleziono tylko w dwóch wypadkach w grobach jamowych, w pozostałych zaś 10 wypadkach w grobach popielnicowych. Ten typ ozdoby nie występuje w grobach wyposażonych w przedmioty związane z pochówkiem mężczyzny. Spotyka się również groby wyposażone tylko w ceramikę i paciorki lub groby zawierające obok paciorków i ceramiki bardzo ubogie wyposażenie.

Na cmentarzysku w Młodzikowie paciorki melonowate znajdowane są z zapinkami z drugiej połowy II wieku (grób 44) oraz z zapinkami występującymi w pierwszej połowie III wieku (grób 32).

Poza paciorkami melonowatymi znaleziono małe, płaskokuliste paciorki z czerwonego, żółtego i białego szkła. Występowały w sześciu grobach, m. i. w jednym grobie zawierającym także paciorki melonowate. Podobne paciorki znaleziono na cmentarzysku w Wymysłowie, w pow. gostyńskim¹⁴⁸⁾. Na naszym cmentarzysku paciorki tego typu występują w trzech wypadkach w grobach popielnicowych (groby 42, 57 i 133), pozostałe pochodzą z grobów jamowych (3, 6 i 145). Są to groby znacznie zasobniejsze w zabytki aniżeli groby zawierające paciorki melonowate. Zapinki znalezione w grobach obok paciorków pochodzą z drugiej połowy II wieku (grób 42) i z pierwszej połowy III wieku (grób 133).

Poza przedstawionymi tutaj okazami paciorków znaleziono w kilku innych grobach stopione grudki i bryły szkła, przeważnie seledynowej barwy, pochodzące zapewne ze stopionych kuli szklanych.

2. Wisioriki

Wisioriki wykonane z blachy żelaznej posiadały różnorodne kształty zbliżone do wiaderka, torebki kapsułki i gruszki.

a) Wisioriki wiaderkowate reprezentowane przez osiem okazów występowały w siedmiu grobach, z wyjątkiem grobu 253, pojedynczo. Wisioriki tego typu posiadały cylindryczną ściankę, dno i łukowaty, przymocowany od wewnątrz kabłąk. Rozmiary wisiorików wynosiły około 1 cm średnicy i 1,5 cm wysokości. Wszystkie okazy pochodziły z grobów kobiecych; z wiatkiem jamowego grobu 82 znajdowano je w grobach popielnicowych (44, 60, 78, 117, 234, 253). Wisioriki wiaderkowate pojawiają się pod koniec II wieku i najliczniej występują w III wieku m. e.¹⁴⁹⁾, na naszym cmentarzysku są również datowane zapinkami na drugą połowę II wieku (grób 44) oraz na początek III wieku (np. grób 78). Obserwujemy występowanie wisiorików wiaderkowatych zarówno w zespołach ubogo wyposażonych jak i w grobach z liczniejszym inwentarzem (np. grób 82) (np. grób 60).

b) Wisioriki torebkowate wykonane z blach trapezowego lub prostokątnego kształtu i zaopatrzone w taśmowaty kabłąk reprezentowane są na naszym cmentarzysku przez pięć okazów występujących w grobach pojedynczo. Rozmiary wynosiły około 3 cm wysokości i 2,6 cm długości. Wszystkie okazy znale-

zione w grobach kobiecych, trzy z nich w popielnicowych (groby 42, 172, 241), a dwa w grobach jamowych (groby 13 i 181). Wisioriki torebkowate datują zapinki od połowy II wieku do połowy wieku III (groby 78 i 172). Groby zawierające ten typ wisiorików są skromnie wyposażone.

c) Wisioriki kapsułkowate wykonane z dwóch kolistych blaszek złączonych taśmą posiadają szerokie, taśmowate uszko, umieszczone równolegle do kolistych płytek. Większość wisiorików jest fragmentarycznie zachowana. Średnica wisiorików wynosi około 2 cm. Wszystkie okazy (w ilości 4), występowały pojedynczo w grobach kobiecych. Tylko jeden znalazł się w grobie popielnicowym (214), pozostałe zaś trzy okazy wystąpiły w grobach jamowych (groby 86, 107, 150). Wisioriki kapsułkowate z końcem II wieku najliczniej spotykamy w dorzeczu dolnej Wisły¹⁵⁰⁾.

Wisioriki kapsułkowate z naszego cmentarzyska znaleziono w grobach datowanych zapinkami na drugą połowę II wieku (grób 85) aż po połowę III wieku (grób 107).

d) Silnie zniszczony wisiorik gruszkowaty wykonany z cienkiej blachy żelaznej (?) znaleziono w kobiecym grobie popielnicowym (grób 228). Wisioriki tego typu umieszcza się w młodszej części okresu rzymskiego¹⁵¹⁾.

F. Naczynia gliniane

Naczynia gliniane występujące na cmentarzysku w Młodzikowie są lepiące ręcznie z wyjątkiem kilku naczyń toczonych na kole, zachowanych w drobnych ułamkach. Ceramika reprezentowana jest przez przeszło 1100 okazów zachowanych w całości, zrekonstruowanych lub będących w stanie pozwalającym na określenie ich typu.

Glina użyta do wykonania naczyń wykazywała różnicę w zawartości piasku i drobno tłuczonego kamienia, łączyło się to z formą i przeznaczeniem naczyń. Z gliny z domieszką gruboziarnistego piasku i drobnotłuczonego kamienia wykonywano naczynia grubościennie o chropowatej powierzchni. Posiadały one proste, nieskomplikowane profile i mało zróżnicowaną ornamentyką ograniczającą się do ukośnych lub pionowych bruzd a także odcisków paznokcia.

Glina o nieznacznej domieszce piasku służyła do produkcji naczyń cienkościennych różnej wielkości, bardzo starannie wykonanych. Powierzchnia tych naczyń jest gładka, w wielu wypadkach czerniona, a u mniejszych naczyń brunatna lub żółtawa. Naczynia cienkościennie odznaczają się zróżnicowanymi profilami i bardzo bogatą, urozmaiconą ornamentyką.

1. Naczynia odwrótnie gruszkowate należą do wykonanych z gliny bez domieszki gruboziarnistej. Barwa gładkiej powierzchni jest jaśnie-brunatna. Największe wybrzuszenie umieszczone jest w górnej części, dolna natomiast jest smukła. Szyjki naczyń są krótkie, a brzoża facetowane. Ten typ reprezentowany jest przez jedno całe naczynie z grobu 188 oraz przez dwa fragmenty z grobu 49 i 246. Naczynia tego typu datują zapinki z ażurową nóżką¹⁵²⁾

¹⁴⁷⁾ Ch. Pescheck, Die frühwandalische Kultur..., s. 43.

¹⁴⁸⁾ St. Jasnosz, op. cit. ibid., s. 267.

¹⁴⁹⁾ E. Blume, der germ. Stamme..., s. 98.

¹⁵⁰⁾ J. Kostrzewski, Wielkopolska... [T] wyd., s. 182.

¹⁵¹⁾ J. Kostrzewski, op. cit., s. 201.

I wiek n. e. (grób 49) i okazy z trąbkowatą główką na koniec I wieku (grób 188).

2. Naczynia dwustożkowate o łagodnym załomie, z wychylonym lekko na zewnątrz brzegiem, posiadały gładką, lśniąca powierzchnię, przeważnie czernioną. W górnej części umieszczone były dwa lub trzy płaskie żeberka, a niekiedy także ornament meandrowy (grób 171). Naczynia takie są typowym zjawiskiem dla I wieku i należą do form rozwojowych naczyń późnolatańskich¹⁵²⁾. Te formy naczyń spotykamy dość licznie na cmentarzyskach w Wymysłowie, w pow. gostyńskim¹⁵³⁾ i w Domaradzicach, w pow. rawickim¹⁵⁴⁾.

Na naszym cmentarzysku znaleziono w całości jedno takie naczynie (grób 171; ryc. 289,1) oraz w pięciu dalszych grobach (grób 49, 51b, 102, 167 i 189) fragmenty tych naczyń.

Datowanie oprócz można na zespołach z grobu 49, gdzie znaleziono zapinkę z ażurową nóżką odpowiadającą I wiekowi n. e. oraz z grobu 51b zawierającego fragment silnie profilowanej zapinki z drugiej połowy I wieku. O możliwości trwania tego typu naczyń do drugiej połowy II wieku mówi zespół grobowy 167, datowany przez zapinkę kolankowatą.

3. Naczynia wazowate stanowią jedną z najliczniejszych grup naczyń na naszym cmentarzysku. Cechy charakterystyczne tej grupy to szeroki otwór, dwustożkowaty brzusiec z załomem powyżej połowy wysokości i brzegi naczyń wygięte na zewnątrz, a podstawy dość często stożkowato wyodrębnione, wewnątrz puste.

Naczynia te należą do grupy cienkościennej, a powierzchnia ich jest gładka, barwy brunatnej lub żółtawo-czerwonej, bardzo często czarnej.

Wśród naczyń wazowatych obserwuje się duże zróżnicowanie form. Zasadniczą linię podziału przeprowadzić można między naczyniami z ostrymi załamaniami profilu a naczyniami z łagodnymi załamaniami. Zarówno wśród pierwszych jak i wśród drugich występują również okazy uchate.

a) Wazy profilowane, dwustożkowate posiadają wyodrębnione podstawy. Reprezentowane są jedynie przez cztery naczynia z grobów: 187, 210, 237 i 259. Do tego typu należeć mogą również liczne fragmenty naczyń ostro profilowanych, stan zachowania nie pozwala jednak na zdecydowane zaszeregowanie.

Nasze naczynia zdobione są pasmami mieszczącymi się powyżej załomu i składającymi się z kwadratowych nakłuc (ryc. 327,1) lub pasm ukośnych kresiek i pasm trójkątów wypełnionych dołczkami (ryc. 259,1). Na cmentarzysku w Wymysłowie, w pow. gostyńskim¹⁵⁵⁾ naczynia tego typu występowały w grobach datowanych od I wieku n. e. (328) aż po początek III wieku (grób 175, 289).

Szerokootworowe wazy o łagodnym załomie brzuśca posiadają przeważnie wyodrębnioną stożkowato pod-

stawę, zwązającą się szyjkę i wychylony na zewnątrz brzeg. Naczynia zdobione są niekiedy meandrem (groby 136; ryc. 234,5; ryc. 171,1 i 258; ryc. 456, rys. 1) i pasmami ukośnych nacięć (grób 241; ryc. 241, rys. 2) lub trójkątów. W dwóch wypadkach ornament występuje również na brzuścu naczyń (grób 26; ryc. 41,1 i grób 134; ryc. 230,2). Ogólna liczba tych naczyń na naszym cmentarzysku wynosi 18, spoczywały w grobach 14, 26, 33, 40, 54, 74b, 79, 105, 132a, 134, 136, 171, 173, 193, 211, 241, 256 i 258. Naczynia tego typu pochodzą zasadniczo z drugiej połowy I i z II wieku. Na naszym cmentarzysku jednak takie formy trwają jeszcze w początkach III wieku (np. grób 132a).

Wśród szerokokotworowych, wazowatych naczyń zaopatrzonych w ucha znajdujemy ostro profilowane oraz o łagodnym załomie brzuśca. Grupa naczyń z ostrym załomem brzuśca posiada niekiedy pasmo ornamentu powyżej załomu w postaci ukośnych kresiek, dołków lub trójkątów wypełnionych kreskami albo dołkami. Ucha, kolankowato zgięte, występują niekiedy w ilości trzech i rozszerzają się u nasady. Jedno z naczyń (grób 41, ryc. 70,1) zaopatrzone jest w ucho w kształcie odwróconego „T”, jest ono bardzo bogato zdobione.

Spośród 12 naczyń 8 występowało w siedmiu grobach popielnicowych (groby 41, 106, 132b, 190, 212, 217 i 252), cztery zaś w grobach jamowych.

Groby zawierające naczynia uchate wazowate o ostrym załomie pochodzą z czasów między połową II wieku (groby 177, 181 i 252) a połową III wieku (np. groby 106 i 130). Młodszy jest zespół z grobu 212, bowiem datować go można najwcześniej na połowę III wieku.

Analogiczne naczynia pochodzące z cmentarzyska z Wymysłowa pow. Gostyń datowane są przez zapinkę silnie profilowaną (grób 291) oraz zapinkę o esowatym, taśmowatym kabłąku (grób 173)¹⁵⁶⁾.

Formy podobne do wyżej omówionych naczyń reprezentuje trzynaście okazów o łagodnym załomie brzuśca (groby 12, 15, 89, 146, 171, 172, 178, 201, 218, 224 i 233 przy czym w grobach 172 i 218 znaleziono po dwa naczynia) zaopatrzonych w jedno lub kilka uch. Prawie wszystkie naczynia były zdobione, w czterech przypadkach meandrem (15, 171, 178 i 224), pasmami ukośnych kresiek, dołków i trójkątów wypełnionych dołkami, w jednym zaś wypadku pasmem nakłuc wykonanych prostokątnym w przekroju narzędziem (grób 12, ryc. 22, rys. 1). Naczynia posiadały wyodrębnione, stożkowate lub cylindryczne podstawy oddzielone od brzuśca poziomym żeberkiem (grób 218). Formy uch są różnorodne: od kolankowatych aż do taśmowatych.

Jedynie dwa naczynia znaleziono w grobach jamowych (groby 12 i 89). Większość grobów wyposażonych w ten typ naczyń datują zapinki na drugą połowę II wieku, jedynie grób 172 może pochodzić z początków III wieku.

Podobne naczynia pochodzące z cmentarzyska w Wymysłowie, w pow. gostyńskim datowane są na starszą część okresu rzymskiego¹⁵⁷⁾, m. in. importowanymi naczyniami brązowymi z II wieku n. e.¹⁵⁸⁾

¹⁵²⁾ Porównaj ss. 114 i 196 oraz opracowanie zapinek na s. 264 w cytowanej pracy St. Jasnosza.

¹⁵³⁾ St. Jasnosz, op. cit. ibid., s. 272.

¹⁵⁴⁾ St. Jasnosz, op. cit. ibid., s. 278.

¹⁵⁵⁾ J. Kostrzewski, Od mezolitu do okresu wędrowek ludów. Prehistoria Ziemi Polskiej. PAU-Encyklopedia Polska, tom IV, część I — dział V, Kraków 1939—1948 s. 300.

¹⁵⁶⁾ St. Jasnosz, op. cit. ibid., s. 271.

¹⁵⁷⁾ B. Kostrzewski, Cmentarzysko... w Domaradzicach... s. 168—170, 171, 192—195 (porównaj groby 14, 17, 70).

¹⁵⁸⁾ St. Jasnosz, op. cit. ibid., s. 272.

Odrębne formy reprezentują dwa naczynia z grobu 31 z wyodrębnioną szyjką, zdobione u jej nasady poziomym pasmem dcłków. Naczynia datowane są zapińką z ażurową nóżką na I wiek n. e.

4. Naczynia grubościennie o chropowatej powierzchni. Naczynia tej grupy wykonane są z gliny z domieszką gruboziarnistej piasku. Powierzchnia ich jest chropowata, barwy brunatno-żółtej i szarej. Wyróżniają się zasadniczo dwie podgrupy: pierwsza łagodnie profilowana, a druga z ostrym załomem, przeważnie dwustożkowatego kształtu. Są to w większości naczynia szerokościerowe.

Dna naczyń są płaskie, słabo wyodrębnione, partie przybrzeżne i przydenne często są wygładzane, brzusca chropowate. Powierzchnia naczyń zdobiona jest niekiedy ornamentem paznokciowym, grzebykowym lub głęboko rytymi brzdami.

a) Do naczyń najliczniej reprezentowanych na naszym cmentarzysku należą szerokościerowe okazy z bruscem w przybliżeniu kulistym i niewyodrębnionym, nachylnym do wnętrza brzegiem. Podstawa naczyń jest niejednokrotnie wyodrębniona. Brzusiec naczyń jest chropowaty, natomiast część przybrzeżna i przydenna dość często wygładzana. Bardzo rzadkim zjawiskiem są uchwyty-guzki zastępujące uszka, umieszczone na załomie brzusca (np. grób 5, ryc. 10,1). Wśród naczyń tego typu spotykamy również okazy zdobione ornamentem paznokciowym, grzebykowym i głęboko rytymi brzdami. Ogólna liczba naczyń oraz fragmentów tego typu wynosi 73, przy czym większość pochodzi z grobów jamowych. Okazy z grobów popielnicowych służyły przeważnie za popielnice.

Najliczniej reprezentowane są naczynia tego typu w grobach datowanych na II wiek (np. groby 37, 87, 137, 138, 139, 160, 165, 222), występują jednakże jeszcze w III wieku (grób 212). Podobnie datowano są takie naczynia na cmentarzysku w Wymysłowie, w pow. gostyńskim¹⁵⁹), gdzie występują w grobach datowanych od około 100 n. e. (grób 328) do około 200 n. e. (groby 23, 136, 171).

Zbliżone formy przedstawiają naczynia z grobów 35, 66, 128, 207, 218, 227 i 255. Kształt ich zbliżony jest do kuli, podstawa u niektórych okazów jest niewyodrębniona (np. grób 227). Naczynia zdobione są ornamentem w postaci dcłków pokrywających całą powierzchnię brzusca (grób 227), ukośnie krzyżujących się głębokich brzd (grób 207) i ornamentem grzebykowym (grób 218). Naczynia wyżej omówione pochodzą z grobów datowanych od około 100 n. e. (grób 251) do pierwszej połowy III wieku (np. grób 227).

Starsze formy tych naczyń nie posiadają wyodrębnionej podstawy, jak to zaobserwować można na przykładzie naczyń z grobu 227 i grobów 319 i 328 z Wymysłowa, pow. Gostyń¹⁶⁰).

Do naczyń szerokościerowych o łagodnym załomie brzusca należą okazy z grobu 111 i 196. Brzeg naczyń jest gładki, brzusiec zdobiony grzebykiem. Naczynie

z grobu 111 datowane jest przez zespół na pierwszą połowę III wieku.

b) Do naczyń szerokościerowych należą również okazy z prostym niewyodrębnionym brzegiem, dwustożkowatego kształtu, z wysoko umieszczonym ostrym załomem. Powierzchnia jest chropowata i niezdobiona. Podstawy naogół nieznacznie wyodrębnione (np. groby 32, 104, 110, 126, 207 i 263). Naczynia tego typu występują przeważnie w grobach popielnicowych. W oparciu o datowanie zespołów, w których znaleziono emawiane naczynia, pochodzą one z drugiej połowy II i pierwszej połowy III wieku n. e.

Odmianę tego typu stanowią naczynia dwustożkowe z wysoko umieszczonym, ostrym załomem brzusca i wyraźnie zaznaczonym, wychylnym na zewnątrz brzegiem. Podstawy naczyń przeważnie są wyodrębnione. Powierzchnia jest chropowata, niekiedy zdobiona głęboko rytymi brzdami (grób 32) lub ornamentem grzebykowym (grób 88). Spotyka się je zarówno w grobach popielnicowych jak i jamowych, datowanych od połowy II do drugiej połowy III wieku n. e. (grób 90). Naczynia tego typu występują np. w grobach 32, 36, 60, 66, 78, 88, 90, 116, 127, 166, 171 i 195.

c) Naczynia profilowane o łagodnych załomach dzielą się na okazy z esowatym profilem i naczynia ze stożkowato wyodrębnioną szyjką. Pierwsze posiadają grube ścianki, wychylony na zewnątrz brzeg i wyodrębnioną podstawę. Powierzchnia naczyń jest chropowata, części przybrzeżne i przydenne są wygładzone. Niektóre naczynia zdobione są pionowymi pasmami brzd wykonanych grzebykiem (np. grób 149). Ten typ naczyń datowany jest na naszym cmentarzysku od drugiej połowy II wieku (grób 139 i 156) do drugiej połowy III wieku n. e. (grób 194). Naczynia takie występowały np. w grobach 54, 55, 139, 142, 145, 154, 159, 173, 183, 189, 194, 200, 203, 205, 213, 214, 230 i 263.

Drugi typ naczyń posiada wysoko umieszczony, łagodny załom brzusca, stożkowatą szyjkę, wychylny na zewnątrz brzeg i niewyodrębnioną podstawę. Średnica naczyń przekracza zawsze ich wysokość, a nieznaczne wcięcie dolnych części naczyń stwarza wrażenie przysadzistości (np. groby 55, 58, 111, 217). Inna odmiana tego typu posiada prosty brzeg zlewający się ze stożkowatą szyjką (np. grób 167 i 163). Wśród okazów tego typu występują także naczynia z bardzo krótką, lekko rozchylną szwią i niewyodrębnioną lub słabo zaznaczoną podstawą (groby 112, 127). Ornament naczyń ograniczał się do pionowych lub krzyżujących się ukośnie głębokich brzd i nacięć paznokciem (groby 112, 167 i 173). Naczynia tego typu na naszym cmentarzysku pochodziły z grobów datowanych od II wieku (np. grób 112) do drugiej połowy III wieku (np. grób 173).

d) Słabo profilowane naczynia grubościennie reprezentowane są przez nieliczne okazy o chropowatej powierzchni zdobionej ornamentem paznokciowym (grób 44) lub pionowymi brzdami (grób 155). Pochodzą one z grobów datowanych na III wiek n. e.

e) Zdecydowanie odrębne formy reprezentują dwa grubościennie naczynia o chropowatej powierzchni jasno-brunatnej barwy. Są to naczynia w kształcie odwróconego ściętego stożka (doniczkowate), z prostym, niewyodrębnionym brzegiem i słabo zaznaczoną

¹⁵⁹) St. Jasnosz, op. cit. ibid. ss. 13—15, 81—82, 110, 217—220.

¹⁶⁰) St. Jasnosz, op. cit. ibid., ss. 155, 210—211, 217—220.

podstawą. Jedno naczynie pochodzi z grobu jamowego (180) datowanego na drugą połowę II wieku, a drugie z grobu szkieletowego (208).

Analogiczne naczynie datowane na III wiek n. e. znamy z grobu 1077 z Garbina w pow. braniewskim¹⁶¹). Naczynia tego typu właściwe są wg. R. Schindlera dla północnej grupy kultury grobów jamowych, chociaż pokrewne formy występują również na terenach południowych, m. i. również na Śląsku¹⁶²).

5. Czarki profilowane. Czarki występują bardzo licznie w grobach zarówno popielnicowych jak i jamowych w charakterze przystawek. Wykazują duże zróżnicowanie w ukształtowaniu brzuśca, brzegu i podstawy. Wykonywano je z gliny z domieszką drobnopiękistego lub miążkiego piasku, powierzchnia tych naczyń jest gładka, barwa brązowa w różnych odcieniach. Czarki są niejednokrotnie zdobione, przy czym ornament wykazuje znaczne zróżnicowanie.

Czarki profilowane, w przybliżeniu dwustożkowate z wysoko umieszczonym ostrym załomem brzuśca posiadają niski, wychylony na zewnątrz brzeg i łukowato wygiętą do wnętrza dolną część brzuśca. Czarki tego typu nie posiadają wyodrębnionej podstawy (np. grób 49, ryc. 85, rys. 2,3,8). Niektóre z nich zdobione są ornamentem meandrowym. Podobne kształty posiadała czarka z grobu 55 (ryc. 98,4). Inną nieco formę reprezentuje czarka z grobu 49 (ryc. 85,5) z niskim brzegiem, silnie wciętą dolną partią brzuśca i niewyodrębnioną podstawą. Typ ten reprezentują okazy z jamowego grobu 49; datowanego przez zapinkę z ażurową nóżką na I wiek n. e. Czarki tego typu znajdujemy w Wymysłowie, w pow. gostyńskim (grób 83, 103) i Domaradzicach w pow. rawickim (np. grób 6), gdzie datowane są przez zespoły na I i II wiek n. e.^{163a}).

Czarki profilowane z wychylonym na zewnątrz brzegiem, z ostrym, wysoko umieszczonym załomem brzuśca i stożkowato ukształtowaną nóżką (np. grób 60, ryc. 108,1 i grób 72, ryc. 126,1) należą do najczęściej spotykanych na naszym cmentarzysku. Posiadają niekiedy ornament w postaci pasm złożonych z ukośnych nacięć, trójkątów ukośnie kreskowanych lub wypełnianych dołeczkami, wreszcie odcisków prostokątnych. Na jednej z czarek występował ornament w postaci trójkątów nie tylko powyżej załomu brzuśca, lecz także na nóżce (grób 172, ryc. 300,1). Czarki tego typu spotyka się na cmentarzysku w Młodzikowie już na przełomie I i II wieku (grób 188) i szczególnie licznie w II i w pierwszej połowie III wieku, trwają jednak jeszcze w drugiej połowie III wieku (grób 212). Czarki z wychylonym na zewnątrz brzegiem zaopatrzone są nieraz w mało uszko poniżej krawędzi. Spośród kilkunastu okazów znalezionych na naszym cmentarzysku większość pochodzi z drugiej połowy II wieku, jednakże znajdujemy je jeszcze w grobach z drugiej połowy III wieku (grób 212).

¹⁶¹) R. Schindler, Die Besiedlungsgeschichte der Goten und Gepiden im unteren Weichselraum auf Grund der Tongefäße. (Quellenschriften zur ostdeutschen Vor- und Frühgeschichte. Band 6, Leipzig 1940, s. 60.

¹⁶²) l. c.

^{163a}) St. Jasnosz, op. cit. ibid., s. 63, 64, 272; B. Kostrzewski, Cmentarzysko... w Domaradzicach... s. 162, 259—260.

Podobnie datowane są również okazy z cylindryczną szyjką i prostym brzegiem zaopatrzone w wyodrębnione, cylindryczne lub stożkowate podstawy. Występują one najczęściej w pierwszej połowie III wieku (groby 32, 66., 132a i b, 200). Takie naczynia spotyka się bardzo licznie na cmentarzysku w Wymysłowie, w pow. gostyńskim¹⁶³), w Domaradzicach, w pow. rawickim¹⁶⁴) i w Koninie¹⁶⁵).

Odrębne formy posiadała czarka z grobu 221, której nóżka oddzielona była od brzuśca żeberkiem, czarka zaś była znacznie smuklejsza od zazwyczaj spotykanych.

Czarka z grobu 112 oddznaczająca się przewagą wysokości w stosunku do średnicy posiadała cylindryczną szyjkę, zwężającą się ku podstawie brzuśca, cylindryczną podstawę oraz małe uszko u nasady szyjki. Naczynie to pochodzi z grobu datowanego na czas około 200 n. e. Posiada ona swój odpowiednik na cmentarzysku w Koninie w grobie 28¹⁶⁶).

W grobie 66 (ryc. 66, rys. 3) znaleziono czarkę na cylindrycznej podstawie, dwustożkową z niską częścią dolną i wychylonym na zewnątrz brzegiem. Powyżej załomu brzuśca przebiega pozioma, głęboko ryta bruzda. Naczynie pochodzi z grobu datowanego na pierwszą połowę II wieku.

6. Czarki z półkulistym brzuścem i misy. Naczynia tego rodzaju występują znacznie rzadziej niż poprzednio omówione czarki profilowane. Spotykamy wśród nich znaczne zróżnicowanie form. Najczęściej spotykamy profilowane okazy z brzegiem odchylonym na zewnątrz i ostrym załomem oraz dnem płaskim lub wgiętym do wnętrza (grób 12, ryc. 22,2). Są one również niejednokrotnie zdobione dołkami, żłobkami i bruzdami w różnych konfiguracjach (grób 57, ryc. 102,9). Spotykamy też formy bardzo płytkie z pierścieniową podstawą i zgrubiałym brzegiem (grób 44, ryc. 75,8) lub wgiętym do środka dnem z brzegiem słabo wyodrębnionym (grób 134, ryc. 230,5) albo wychylonym na zewnątrz (grób 36, ryc. 62,19). Liczne czarki pokryte są w dolnej partii żłobkami lub żeberkami naśladującymi analogiczne zdobienia na czarkach szklanych.

Głębsze, profilowane okazy występują dość rzadko i różnią się od siebie dość znacznie. Spotykamy czarki z wychylonym na zewnątrz brzegiem i stożkowato ukształtowaną dolną częścią brzuśca, bez wyraźnie zaznaczonej podstawy (groby 67, ryc. 117,1; 202, ryc. 355,1). Podobnie ukształtowane naczynka z wgiętym do wnętrza dnem znane są z grobów 33, 53, 90, 100, 171, 233 i 263. Posiadają one w kilku wypadkach brzuśce pokryte ukośnymi bruzdami. W kilku wypadkach zaobserwowano występowanie czarek i miseczek z brzuścem w kształcie odcinka kuli z niewyodrębnionym dnem (z wyjątkiem jednego okazu z pierścieniową podstawą, grób 57, ryc. 102,10), z brzegami prostymi, niewyodrębnionymi (groby 57, 222, 228) lub wychylonymi na zewnątrz (groby 53, 54, 67, 232).

Omówione czarki i misy z naszego cmentarzyska pochodzą prawie wyłącznie z grobów datowanych na

¹⁶³) St. Jasnosz, op. cit. ibid., s. 273.

¹⁶⁴) B. Kostrzewski, op. cit. ibid., s. 259—260.

¹⁶⁵) B. Kostrzewski, Cmentarzysko... w Koninie, s. 278.

¹⁶⁶) B. Kostrzewski, op. cit. ibid., s. 211 (i grób 8).

III wiek n. e., np. groby 32, 78, 110, 132, 200, 233 pochodzą z pierwszej połowy III wieku a groby 57, 90 i 212 z drugiej połowy III wieku n. e. Czarki i misy z półkulistym brzuścem występują często z ostro profilowanymi czarkami, szczególnie w grobach datowanych na początek III wieku n. e.

7. Kubki i czerpaki. Ten rodzaj naczyń jest na cmentarzysku w Młodzikowie reprezentowany przez kilkanaście zaledwie okazów zachowanych w większości wypadków w całości.

Najstarsze formy reprezentują okazy z grobu 249 i fragmentarycznie zachowane z grobu 246. Są to naczynia beczułkowatego kształtu z prostym, niewyodrębnionym brzegiem i dość dużym facetowanym uchem (grób 246) lub ze zgrubiałym brzegiem i małym uchem pod krawędzią (grób 249). Wykonane są z gliny z domieszką drobnoziarnistego piasku i posiadają gładką powierzchnię barwy brunatnej. Kubki te pochodzą z grobów datowanych na I wiek n. e.

Drugą, liczniejszą grupę kubków stanowią okazy z grobów 31, 48, 50, 227 i 256. Posiadają one łukowato wygięte ścianki i długie, wałeczkowate lub łasnowate ucha umieszczone poniżej krawędzi. Kubki posiadają dość gładką powierzchnię i są wykonane z gliny z domieszką średnioziarnistego piasku, barwa powierzchni jest brunatna. Pochodzą z grobów datowanych na I i początek II wieku. Analogiczne kubki znane są z cmentarzysk w Wymysłowie, w pow. gostyńskim¹⁰⁷⁾ i Domaradzie, w pow. rawickim¹⁰⁸⁾, gdzie datowane są przede wszystkim na dwa pierwsze wieki n. e. Pozostałe kubki posiadają profil esowaty i niewyodrębnioną podstawę (groby 53, 62, 100, 210) lub łukowato wgiętą do środka część górną i półkulistą, niską część dolną. Te ostatnie posiadają ostry załom brzuśca i płaskie dno (groby 33, 55, 218). Zarówno jeden jak i drugi typ posiada duże ucha o czworobocznym przekroju. Ten typ kubków występuje w grobach datowanych na drugą połowę II wieku i pierwszą połowę III wieku n. e.

Czerpaki są płytsze od kubków, posiadają półkuliste dna i ucha, sięgające prawie do podstawy (groby 188, 189, 207b, 224 i 228). Wyjątek stanowią tutaj bogato zdobione okazy z grobu 202 i 253. Znaleziono zostały w grobach datowanych od około 100 n. e. do pierwszej połowy III wieku.

Pozostałe okazy pochodzą z III wieku i ze względu na swój kształt stanowią formy pośrednie między czerpakami a kubkami (groby 55 i 78). Zarówno późniejsze okazy kubków jak i czerpaki wykonane są z gliny z domieszką gruboziarnistą, a powierzchnia ich jest chropowata, barwy brunatnej. Jeden okaz zdobiony jest nacięciami wykonanymi paznokciem podobnie jak czerpak z Domaradzie, w pow. rawickim z grobu 122¹⁰⁹⁾. Na podkreślenie zasługuje fragment zapewne czerpaka, bogato zdobiony. Naczynie posiadało ucho z wydrążonym kanałkiem biegnącym wewnątrz ucha od szczytu aż do wnętrza naczynia (ryc. 189,1).

8. Naczynia miniaturowe. Do tej grupy zaliczono niewielkie, bo około 6—7 cm wysokie na-

czynia, przeważnie baniastego kształtu, niekiedy profilowane. Wykonane są często niestarannie, chociaż występują tutaj również naczynka o gładkiej, czernionej i zdobionej powierzchni (np. grób 235). Naczynia miniaturowe znaleziono w grobach 53, 57, 60, 84, 90, 132b, 183, 186, 215, 218, 224, 233, 235. Fragmenty pochodzące zapewne od takich naczyń znaleziono także w kilku innych grobach. Znaleziono je prawie wyłącznie w grobach kobiecych, datowanych począwszy od drugiej połowy II wieku aż w głąb III wieku n. e.

Zbliżone kształtem, lecz większe naczynia pochodzą z grobów 32, 114, 203, 213 i 234. Pierwsze posiada kulisty brzusiec, wyodrębnioną podstawę i wychylony brzeg a poniżej brzegu małe, kolankowate uszko. Naczynie zdobione jest linią zygzakowatą, drugie podobnego kształtu odznacza się wyższą, wyodrębnioną szyjką i u jej nasady posiada kolankowate uszka. Pozostałe naczynia są profilowane i smukłe, jedno z nich posiada wysoką, pustą wewnątrz nóżkę (grób 213), dalsze dwa są zdobione pionowymi bruzdami na brzuścu (grób 203) i ornamentem meandrowym (grób 234). Naczynie z grobu 203 posiada analogię w okolicy z grobu 179 w Wymysłowie, w pow. gostyńskim¹¹⁰⁾ datowanym zapinkami na czas około 200 n. e.

9. Naczynia jeżowate reprezentowane są na naszym cmentarzysku przez jeden okaz zachowany kompletnie (grób 203) i fragment drugiego (grób 158). Podobne naczynie znamy z grobu 176 z Wymysłowa, w pow. gostyńskim¹¹¹⁾, gdzie może być datowane na czas około 200. Zestawienie miejscowości, w których znaleziono naczynia jeżowate, podaje St. Jasnosz¹¹²⁾. Według J. Kostrzewskiego ten typ naczyń występuje w Wielkopolsce w młodszej części okresu rzymskiego¹¹³⁾.

10. Naczynia toczono na kole reprezentowało ponad 30 fragmentów, występujących w siedemnastu grobach prawie wyłącznie jamowych i skromnie wyposażonych (groby 3, 70, 84, 90, 91, 93, 96, 98, 107, 109, 119, 142, 144, 147, 148; 151; 157; 159). Ułamki pochodziły od profilowanych naczyń, przeważnie z ostrym załomem, często zdobionych poziomymi listwami, linią falistą i wygładzаныmi żłobkami. Naczynia były wykonane z gliny z domieszką miążkiego piasku, powierzchnia była gładka i posiadała ślady ciągów. Były one bardzo silnie wypalone, barwa ich była szaro-popielata, w kilku wypadkach czerwona. Omawiane fragmenty należą do tzw. ceramiki siwej, toczonoj na kole, która na terenie Polski zachodniej występuje w zespołach grobowych datowanych na czas ok. 250 n. e. i na drugą połowę III wieku¹¹⁴⁾. Na naszym cmentarzysku występuje w dwóch wypadkach z zapinkami datującymi grób na drugą połowę III wieku (grób 99 i 107).

Inne naczynia.

a) Półkuliste, głębokie naczynko gliniane z małym uszkiem, z brzuścem zdobionym ukośnymi bruzdami.

¹⁰⁷⁾ St. Jasnosz, op. cit. ibid., s. 127.

¹⁰⁸⁾ St. Jasnosz, op. cit. ibid., s. 274.

¹⁰⁹⁾ l. c.

¹¹⁰⁾ J. Kostrzewski, op. cit., s. 197.

¹¹¹⁾ R. Janicka, Ceramika siwa w świetle zespołów grobowych odkrytych na obszarze Polski środkowej, zachodniej i południowo-zachodniej. Wiadomości Archeologiczne t. XVI, Warszawa 1939—1948 (reedycja), s. 208 i tabl. XXIX.

¹⁰⁷⁾ St. Jasnosz, op. cit. ibid., s. 273.

¹⁰⁸⁾ B. Kostrzewski, Cmentarzysko... w Domaradzie... s. 260.

¹⁰⁹⁾ l. c.

Dno naczynia stanowi mała szybka z zielonkawego szkła. Naczynie znaleziono w grobie 218 datowanym na czas około 200 n. e. Należy ono do grupy małych naczyń, zaopatrzonych w szybki szklane mieszczące się w dnie lub ścianie naczynia. Analogiczne naczynia zaopatrzone w szybki w dnach reprezentowane są przez szereg okazów występujących na dość znacznych przestrzeniach Europy wschodniej i północnej¹⁷⁵⁾. Datuje się je na czas od II do V w. n. e.¹⁷⁶⁾.

b) Szczątki dwóch stopionych naczyń szklanych pochodzące z grobów 111 i 113 nie są możliwe do określenia wskutek silnego stopienia.

c) Fragmenty zniszczonego przedmiotu brązowego z grobu 60, zapewne naczynia, uniemożliwiają jakkolwiek sklasyfikowanie ze względu na stan zachowania.

IV. ANALIZA OBRZĄDKU POGRZEBOWEGO

A. Formy grobów

Groby odkryte na cmentarzysku w Młodzikowie należą z wyjątkiem jednego grobu szkieletowego (nr 208) do grupy ciałopalnych. Wśród grobów ciałopalnych wyróżniają się dwa zasadnicze typy, a mianowicie z jednej strony groby jamowe stanowiące największy odsetek, z drugiej strony groby popielnicowe stanowiące około $\frac{1}{3}$ wszystkich grobów. Zarówno groby jamowe jak i popielnicowe reprezentowane są przez kilka odmian. Najliczniej występują groby nieckowate (około 20%) i workowate (również około 20%) wśród grobów jamowych. Groby workowate i nieckowate wśród grobów popielnicowych stanowią mniej liczną grupę (pierwsze poniżej 15%, a drugie około 10%). Pozostałe odmiany reprezentują nieliczne inne groby. Stosunkowo często pojawiały się groby o znacznej średnicy w stosunku do ich głębokości. Można je na tej podstawie zaszeregować do grobów warstwowych.

Charakteryzując przedstawione co dopiero odmiany grobów podkreślić należy, że obok właściwego danej odmianie kształtu swoiste były także proporcje między średnicą a głębokością jamy. Jamowe groby nieckowate posiadały zarys w rzucie poziomym najczęściej owalny o nieregularnych zarysach, w przekroju natomiast zbliżony do półkola. Średnica tej odmiany grobów przewyższa zawsze ich głębokość. Średnica ich waha się najczęściej między ok. 1 m — 1,5 m, a głębokość między około 40 a 70 cm.

Druga, licznie występująca na naszym cmentarzysku odmiana grobów jamowych to groby workowate. Zarys ich w rzucie poziomym był na ogół niewyraźny, a kształt zbliżony do form poprzedniej odmiany. W przekroju pionowym kształt jamy był nieregularny, dno było zawsze nieckowate a górne partie jamy nie wykazywały w zasadzie jednorodności form. Głębokość była zawsze większa od średnicy, czyli odwrotnie niż u poprzedniej odmiany. Średnica jamy grobowej przekraczała często, szczególnie w górnej

partii, wymiary 1 metra, głębokość zaś sięgała od około 70 cm do ponad 1 metra.

Groby jamowe o kształcie zbliżonym do trapezu były stosunkowo nieliczne. Proporcje i rozmiary tej odmiany zbliżone były do spotykanych wśród grobów workowatych. Charakterystyczną cechą grobów trapezowatych jest płaskie dno jamy i ściany zwięzające się regularnie ku dnu.

Groby, które określić można jako cylindryczne posiadają jamę o jednakowej średnicy, i to zarówno w górnej jak i w dolnej części oraz płaskie dno. Głębokość jamy przekraczała zdecydowanie wymiary średnicy, która stanowiła od około $\frac{1}{2}$ do $\frac{2}{3}$ głębokości jamy. Większą średnicę jamy w stosunku do głębokości posiadały groby jamowe, które na podstawie zarysu przekroju można określić jako prostokątne. Wyjątkowym zjawiskiem były groby przypominające, w przekroju pionowym trójkąt równoramienny. Stosunek między głębokością a średnicą przy krawędzi jamy był u tych grobów podobny do grobów workowatych.

Ciekawą odmianę grobów jamowych stanowią groby, których średnica przekracza kilkakrotnie głębokość. Zarys jamy w przekroju był często nieregularny, podobnie jak i rzut poziomy.

Groby popielnicowe posiadały podobne kształty jak groby jamowe. Różnicę stanowiły jedynie mniejsze rozmiary jam grobów popielnicowych oraz ich regularniejsze kształty. Groby nieckowate posiadały w zarysie poziomym koliste kształty a w przekroju pionowym kształt półkolisty. Podobnie groby workowate miały znacznie regularniejsze kształty niż to miało miejsce w grobach typu jamowego, a zarys w rzucie poziomym zbliżony był do koła lub owalu. Wśród grobów workowatych zaobserwowano kilka przykładów, które w przekroju pionowym przypominały rodzaj niszy, a mianowicie popielnica spoczywająca na dnie jamy była przesunięta nieco w bok w stosunku do osi pionowej jamy.

Nieliczne groby popielnicowe nie wykazywały śladów istnienia jam. Popielnice były wykopywane w takich wypadkach bezpośrednio w warstwę piasku. Inny grób popielnicowy (15) różnił się od poprzedniej odmiany tzw. grobów popielnicowych czystych występowaniem ciemnej warstwy spalenizny obejmującej popielnicę w części dolnej. Powyżej tej warstwy nie stwierdzono śladów jamy. Osobną grupę grobów stanowiły groby (np. 231) reprezentowane przez dwa przykłady. Jamy ich wypełnione były tylko czystymi, ściśle zbitymi kośćmi spalonymi. Groby tego rodzaju występują częściej na terenie zajęтым przez kulturę przeworską w młodszym okresie rzymskim¹⁷⁷⁾.

Jedyny na cmentarzysku grób szkieletowy odznaczał się szczególnie ubogim wyposażeniem. Spoczywający w grobie szkielet młodego człowieka był silnie zniszczony i ułożony na prawym boku, z nogami podkurczonymi.

Na uwagę zasługuje występowanie na cmentarzysku grobów piętrowych, zarówno wśród grobów popielnicowych jak i grobów jamowych. Grób popielnicowy (nr 207) składał się z trzech popielnic umieszczonych ponad sobą z pewnymi przesunięciami w stosunku do osi pionowej. Odstęp między popiel-

¹⁷⁵⁾ Buttel-Reepen, Über Fensterurnen. Oldenburger Jahrbuch des Vereins für Altertumskunde und Landesgeschichte. XXIX (48 Band) Oldenburg i. O., 1925, s. 331.

¹⁷⁶⁾ Buttel-Reepen, op. cit. ibid., s. 380, tam również informacje o poglądach na funkcje tych naczyń i dalsza literatura.

¹⁷⁷⁾ J. Kostrzewski, Od mezolitu do okresu wędrówek ludów..., s. 343.

nicami wynosiły w pionie od 10 do 20 cm. Otoczenie grobów nie wykazywało istnienia jam. W rzucie poziomym, ponad najwyższą położoną popielnicą, mieścił się ślad kolistego wkopu, niżej zaś śladów jamy grobowej nie zaobserwowano. Podobne groby piętrowe znane są z Wymysłowa w pow. gostyńskim (np. grób 68),¹⁷⁸⁾ a częściej występują wśród grobów kultury „łużyckiej” np. w Czarnkowie¹⁷⁹⁾ lub w Wilmersdorf, powiat Bescow-Storkow w Brandenburgii¹⁸⁰⁾.

Grób jamowy, który zaliczyć można do grobów piętrowych, stanowi jedna z trzech jam grobu 182 (ryc. 319, przekrój e—f). Workowata jama tego grobu posiada dwie warstwy zawierające szczątki ciałopalenia i wyposażenia. Jedna z nich spoczywała na dnie jamy, a druga w połowie wysokości. Warstwy oddzielone były od siebie czystym piaskiem. Analiza stratygraficzna pozwala przypuszczać, że grób wyżej położony wkopano później aniżeli zawartość każdej z pozostałych trzech jam.

Wśród wszystkich grobów, zarówno jamowych jak i popielnicowych, występują groby podwójne lub nawet potrójne. Jako groby podwójne określa się takie, których jamy rozmieszczone są obok siebie i połączone ze sobą w mniejszym lub większym stopniu. Groby podwójne stanowią około 5% ogólnej sumy przypadków. Spotykało się także groby podwójne, gdzie obok grobu popielnicowego występował grób jamowy.

Rozmieszczenie zabytków w grobach jamowych różniło się znacznie od grobów popielnicowych. W grobach jamowych kości umieszczone były przede wszystkim na dnie jamy, chociaż spotykało się również kości rozprzestrzenione w wyższych częściach jamy. Ułamki naczyń występowały na ogół w skupieniach mieszczących się w różnych punktach jam, najczęściej jednak w okolicach dna. Natomiast węgielki drzewne rozproszono były pod wierzchem jam a niejednokrotnie przemieszane z drobnymi uławkami kości. Inne przedmioty znajdowane w jamach grobowych nie wykazywały zasadniczo stałego układu. Stwierdzić jedynie można, iż większe przedmioty metalowe spoczywały w dolnej części, a przedmioty o drobniejszych rozmiarach zalegały w wyższych partiach, chociaż nie stanowi to reguły.

W grobach popielnicowych centralne miejsce zajmowało zwykle naczynie zawierające kości. Zaobserwować było można pewne różnice w umiejscowieniu popielnicy. Nierzadko spotykało się groby, których dolna część sięgała zaledwie do połowy wysokości naczynia lub tylko niewiele niżej. Popielnicę otaczały w takich przypadkach spalenizna i drobne kostki oraz kawałki rozbitych naczyń. Częstszym zjawiskiem były groby popielnicowe, w których dno popielnicy spoczywało na spodzie jamy lub nieco wyżej. W takich grobach otoczenie popielnicy odznaczało się większą intensywnością zabarwienia i zawierało więcej spalenizny. Należy podkreślić, że trudność stanowiło

przeprowadzenie zdecydowanej granicy między grobami popielnicowymi czystymi a grobami popielnicowymi obrzuconymi szczątkami stosu. Zdecydowanie różniły się od pozostałych grobów popielnicowych jedynie nieliczne przypadki, u których granice wkopu grobowego nie były uchwytnie, a bezpośrednio otoczenie popielnicy nie różniło się od warstw otaczających grób. Niektóre popielnice umieszczone były w jamach grobowych ukośnie. Kości wewnątrz popielnicy nie wykazywały zasadniczo wyraźnego układu anatomicznego. Ponad jednym z grobów popielnicowych umieszczono duży kamień, który miał zapewne za zadanie oznaczenie położenia grobu (grób 216). Podobnie oznaczane były niektóre groby na cmentarzysku z okresu rzymskiego w Koninie¹⁸¹⁾. Rozmieszczenie zabytków w jamach grobów popielnicowych wykazywało pewne stałe cechy charakterystyczne. Nad popielnicą znajdowano często ułamki naczyń lub dno większego naczynia zakrywające otwór popielnicy. W kilku jedynie wypadkach znaleziono kompletne naczynia odwrócone dnem do góry pełniące funkcję pokryw. Ułamki naczyń lub niewielkie naczynia spoczywały wokół popielnicy. Kości skupiały się przeważnie w obrębie popielnicy, jednak drobne ułamki w niezbyt wielkiej ilości zalegały niekiedy nad popielnicą lub też wokół niej. Węgielki drzewne spotykane były tylko sporadycznie. Rozmieszczenie innych przedmiotów w grobach popielnicowych wykazywało w zasadzie pewne prawidłowości. Przedmioty codziennego użytku, przedmioty związane z ubiorem i ozdoby prawie zawsze spoczywały wewnątrz popielnicy, nierzadko zaś były przemieszane z kośćmi. Inne przedmioty jak broń, czy też, w grobach kobiecych, okucia szkatułek drewnianych, w grobach wyposażonych w większą liczbę okazów, były rozmieszczone przeważnie na zewnątrz popielnicy lub rzadziej spoczywały na jej krawędziach. Umba spoczywała u podnóża popielnicy, a niekiedy zakrywała otwór naczynia. Groty oszczepów tkwiły przeważnie ostrzem w ziemi. Miecze były zgięte rytualnie (grób 251) lub też tkwiły ukośnie wbite w dno jamy (grób 51a). Poza tym zginanie broni prawie nie występowało.

Wśród kości ludzkich obserwowano występowanie kości ptasich. Kilka uławków takich kości znaleziono w grobie popielnicowym z wyposażeniem właściwym dla grobów kobiecych oznaczonym numerem 60 i w grobie 203. Kości ptasie występowały też w grobach na cmentarzysku w Wymysłowie w pow. gostyńskim¹⁸²⁾ oraz na cmentarzysku szkieletowym w Leuna¹⁸³⁾.

Rozmieszczanie grobów wykazuje pewne prawidłowości. Na cmentarzysku wyróżnić można kilka skupisk, przy czym dwa stanowią najliczniejsze, wyraźnie odcinające się grupy. Pierwszą, większą grupę stanowi skupisko w południowo-zachodniej części cmentarzyska, mieszczące się na arach 52—53, 62—65, 72—75 i 82—83. Drugie, mniejsze skupisko mieści się

¹⁷⁸⁾ St. Jasnosz, op. cit. ibid., s. 244.

¹⁷⁹⁾ L. J. Łuka, Cmentarzysko kultury łużyckiej w Czarnkowie z IV—V okr. epoki brązu. *Fontes Praehistorici*. Vol. I. (1950), Poznań 1951, s. 111.

¹⁸⁰⁾ H. Busse, Das Urnenfeld bei Wilmersdorf Kreis Bescow—Storkow. *Nachrichten über deutsche Altertumsfunde*, Berlin 1901, s. 5.

¹⁸¹⁾ B. Kostrzewski, Cmentarzysko... w Koninie. s. 293.

¹⁸²⁾ St. Jasnosz, op. cit. ibid., s. 248.

¹⁸³⁾ W. Schulz, Leuna, ein germanischer Bestattungsplatz der spätrömischen Kaiserzeit. *Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Schriften der Sektion für Vor- und Frühgeschichte*, Band I. Berlin 1953, s. 85—89.

na arach 95—96 i 105—106 w północno-zachodniej części cmentarzyska. Trudno stwierdzić natomiast, w jakim stosunku do tych dwóch skupisk pozostawało zgrupowanie zniszczonych jeszcze przed badaniami z 1949 roku grobów mieszczących się w północnej części cmentarzyska na arach 97—98 i 87—88. Pomiedzy grobami zaobserwowano występowanie płytkich jam (głębokość do 10 cm) o dość dużych rozmiarach wynoszących ok. 2 m długości i od 1 m do 1,5 m szerokości. Wypełnisko jam stanowiła przepalona ziemia i piasek przemieszany z licznymi kawałkami węgielków drzewnych, wyjątkowo znajdowano także w tych miejscach nieliczne, drobne ułamki spalonych kostek oraz drobne fragmenty naczyń. Tego typu jamy są prawdopodobnie pozostałością miejsc, w których palono zwłoki zmarłych. O istnieniu takiego zjawiska na cmentarzysku z okresu rzymskiego w Wymysłowie w pow. gostyńskim dowiadujemy się z oprowania tego cmentarzyska¹⁶⁴). O miejscach palenia wspomina również Ch. Pescheck, w monografii poświęconej wczesnemu podokresowi rzymskiemu na Śląsku Środkowym¹⁶⁵).

Najliczniej skupione były groby jamowe w południowo-zachodniej części cmentarzyska, przy czym poważny odsetek stanowiły tu groby nieekowate i workowate. W północno-wschodniej części skupiają się natomiast prawie wyłącznie groby popielnicowe, a groby jamowe stanowią jedynie nieliczny odsetek. Na peryferiach największego skupienia grobów, w południowo-zachodniej części, grupującego największą ilość grobów jamowych, zaobserwowano mniejszą grupę grobów usytuowaną w głównej mierze na arze 82. W tej grupie również przeważały groby jamowe. Należy jednak podkreślić, że zarówno w obrębie jednego, jak i drugiego zgrupowania grobów wyodrębnić można mniejsze skupienia obejmujące od kilku do kilkunastu grobów. Między oboma wielkimi grupami stwierdzono dość znaczną przestrzeń, gdzie znaleziono tylko małą ilość grobów (ary 84 i 85). Również mniejsze skupiska grobów, szczególnie w obrębie południowo-zachodniego zgrupowania, oddzielone są od siebie pustymi pasami. Szerokość takich pasów wynosi od 2 do 5 m. W obrębie tych małych skupień nie stwierdzono, aby łączyły się z któryś typem grobu. Odległości między grobami zgrupowanymi w mniejszych skupieniach nie wykazywały stałych wielkości i wahały się od około 0,5 m do 2 m i więcej. Na peryferiach zgrupowania odległości między poszczególnymi grobami sięgały kilku metrów. Głębokość zalegania grobów nie wykazywała zasadniczych, stałych wielkości. Różnice w wiekowości wypadków uzależnione były od położenia grobów w stosunku do ukształtowania powierzchni na terenie cmentarzyska. Najgłębsze położenie grobów wynosiło ponad 1 metr, jednakże najczęściej wahało się między około 50 a 60 cm. Płytko położone groby spotykało się w tych częściach cmentarzyska, których powierzchnia uległa rozmyciu przez wodę a następnie rozwianiu przez wiatr. Dotyczy to przede wszystkim północnej części cmentarzyska i północno-wschodniej grupy grobów. Płytkie położenie grobów wiązało się również z ich

występowaniem na najwyższych punktach cmentarzyska, jak np. na arach 53 i 105. Głębiej położone groby usytuowane były w niższych miejscach cmentarzyska. Różnice w głębokości zalegania grobów jamowych i popielnicowych nie zaobserwowano.

Chronologicznie rzecz biorąc zdecydowaną większość stanowią groby, które datować można na czas między r. 150 n. e. a 250 n. e., groby wcześniejsze i późniejsze, mniej więcej jednakowo liczne, stanowią w stosunku do grobów z czasów od r. 150 do 250 n. e. około 1/4. Groby grupy północno-wschodniej pochodzą po większej części z okresu między r. 150 a 250 n. e. Zaledwie cztery groby i to przeważnie położone na peryferiach tej grupy pochodzą z przed połowy II wieku n. e. Groby młodsze niż połowa III wieku reprezentowane są przez dwa przykłady. Większe zróżnicowanie chronologiczne wykazuje południowo-zachodnia grupa, natomiast w części północnej cmentarzyska należy się liczyć z występowaniem przeważającej liczby grobów datowanych na pierwszą połowę III wieku. Wskazują na to licznie znajdowane w tej części cmentarzyska, wśród szczątków rozbitych grobów, zapinki z podwinętą nóżką (por. ryc. 471, 17—27). W centralnej części południowo-zachodniej grupy zaobserwowano skupienie blisko dwudziestu grobów, dość rzadko rozmieszczonych na przestrzeni równej powierzchni ponad 100 metrów² datowanych na I wiek i pierwszą połowę II wieku n. e. To najstarsze na cmentarzysku skupienie grobów otoczone było od strony południowej, zachodniej i północno-wschodniej, kilkoma mniejszymi grupami z rzadka rozmieszczonych grobów występujących na pograniczu pustych pasów, datowanych bez wyjątku na czas od 150 do 250 n. e. Z wyjątkiem południowo-zachodniego skraju cmentarzyska, gdzie zaobserwowano najgęstsze występowanie grobów, wieniec otaczający najstarsze groby składał się z obiektów pochodzących z czasów między 150 a 250 n. e. Na południowo-zachodnim skraju cmentarzyska usytuowana była większość grobów pochodzących z czasów późniejszych aniżeli połowa III wieku n. e. Rozmieszczenie tych grobów w stosunku do grobów starszych sprzed połowy III wieku nie wykazywało wyraźniejszych skupień.

B. Wyposażenie grobów

Przystępując do analizy wyposażenia grobów na cmentarzysku w Młodzikowie, nawet po pobieżnym przejrzaniu materiału pod tym kątem widzenia, możemy przeprowadzić podział na pięć grup. Do pierwszej grupy zaliczyć można te groby, których inwentarz ograniczał się wyłącznie do naczyń glinianych lub ułamków naczyń. Materiał ceramiczny pochodzący z takich grobów był przeważnie nieliczny i z reguły mało zróżnicowany. Do drugiej grupy należą według tego podziału groby, których inwentarz obok naczyń lub ułamków stanowiły jeden lub dwa przedmioty codziennego użytku. Do trzeciej grupy włączono groby, które obok przedmiotów właściwych dla dwóch pierwszych grup zawierały jeszcze przedmioty związane z ubiorem lub ozdobą. Czwarta grupa posiadała w inwentarzu dodatkowo narzędzia pracy lub takie przedmioty, jak okucia zamka szkatułki albo jeden element uzbrojenia. Ostatnią wreszcie,

¹⁶⁴) St. Jasnosz, op. cit. ibid., s. 248—249.

¹⁶⁵) Ch. Pescheck, Die frühwandalische Kultur...

piątą grupę charakteryzowało wyposażenie kilku elementami uzbrojenia lub takimi przedmiotami, jak np. ostrogi w przypadku grobów wojowników a w przypadku grobów kobiecych licznymi przedmiotami związanymi z ubiorem, ozdobami i okuciami szkatulek. Pierwszą grupę, określoną jako groby najuboższe, oznaczono cyfrą „I”, drugą jako ubogie oznaczono cyfrą „II”, trzecią grupę jako groby średnio wyposażone określano cyfrą „III”, groby czwartej grupy zakwalifikowano jako bogate a jako ich symbol przyjęto cyfrę „IV”, a ostatnią, piątą grupa skupiała groby najbogatsze odpowiadające cyfrze „V”. Największą liczebnie grupę stanowiły groby najuboższe (I), których ogółem było 79, co stanowi około 30% wszystkich grobów. Drugą co do liczebności grupę tworzyły groby najbogatsze (V) reprezentowane przez 54 wypadki, stanowiące przeszło 20% ogólnej liczby grobów. Pozostałe groby ubogie (II) w liczbie 46 (17,5%), groby bogate (IV) w liczbie 43 (około 16%) i groby średnio wyposażone (III) reprezentowane przez 41 przypadków (blisko 16%) zajmowały co do liczebności pośrednią pozycję. W sumie trzy ostatnie grupy skupiały połowę ogólnej liczby przypadków. Nie zapominamy jednak przy tym o fakcie, że obraz, jaki uzyskano na podstawie analizy przedstawionego w tej pracy materiału, nie może być pełnym odzwierciedleniem rzeczywistego stanu, bowiem znaczna część grobów (może około 1/2 przedstawionego materiału) uległa zniszczeniu przed rozpoczęciem badań. Należy liczyć się z możliwością, że całość materiału zmieniałaby obraz na korzyść niektórych z przedstawionych tu grup wyposażenia, chociaż dość znaczna liczba zachowanych, mimo zniszczenia cmentarzyska grobów pozwala przyjąć, iż uzyskany obraz nie odbiega w zasadniczych zarysach od stanu pierwotnego.

Po naszkicowaniu tych kilku uwag wstępnych przejdziemy z kolei do zbadania, jakie zachodzą zbieżności między stopniem wyposażenia: płcią pochowanego, jego pozycją społeczną, typem i odmianą grobu oraz chronologią. Starać się również będziemy uchwycić, w miarę możliwości, stosunek tych cech do przestrzennego usytuowania grobów. Wszechstronne uchwycenie zachodzących zależności między podanymi cechami nastęrcza znaczne trudności wobec znacznej liczebności przypadków (263 groby). W dążeniu do pełnego ujęcia interesujących nas zależności posłużyć się należy taką metodą badawczą, która spełnić mogłaby postulaty wszechstronnego i równoczesnego zaobserwowania zależności między przedstawionymi powyżej cechami. Poszukiwaną metodą jest metoda diagnozy różniczkowej często stosowana przez antropologów¹⁸⁰⁾. Poprzez stosowanie tej metody uzyskuje się podstawy do stworzenia diagramu będącego graficznym ujęciem istotnych tendencji zbieżności badanych cech. Metodę diagnozy różniczkowej do badania materiałów archeologicznych zastosowano ostatnio w trzech przypadkach. Po raz pierwszy L. Leciejewicz w pracy p. t. „Cmentarzysko w Birce. Próba interpretacji społecznej”¹⁸¹⁾

stosował metodę diagnozy różniczkowej w celu uchwycenia grup majątkowych i społecznych rysujących się na cmentarzysku w Birce. Metodę tę zastosowała również H. Zollówna¹⁸²⁾ przy opracowaniu cmentarzysk wczesnośredniowiecznych Małopolski. W trzecim wreszcie przypadku metoda ta znalazła zastosowanie w pracy K. Godłowskiego¹⁸³⁾ poświęconej interpretacji społecznej zespołów grobowych z II do V w. n. e. odkrytych w dorzeczu Odry i Wisły. W odróżnieniu od tych trzech prac, w których zastosowano interesującą nas metodę do badania w głównej mierze zbieżności między elementami wyposażenia, w niniejszej pracy metodę diagnozy różniczkowej zastosowano do badania zbieżności między czterema podstawowymi zespołami cech grobów.

Uwagi na temat znaczenia, zalet jak również i wad zastosowania diagnozy różniczkowej do materiałów archeologicznych omówił szerzej w cytowanej wyżej pracy L. Leciejewicz¹⁸⁴⁾.

Badanie zależności i rozbieżności współwystępowania pewnych cech przy pomocy współczynnika zbieżności Yule'a¹⁸⁵⁾ pozwala wykryć zasadnicze tendencje współwystępowania cech i przy pomocy zastosowania diagramu zbieżności cech ułatwia przedstawienie badanego materiału, mimo pewnego uproszczenia prawdziwego obrazu, trudne do zrealizowania bezpośrednio drogą opisu. Wartości współczynników przedstawiono w tabeli zbieżności cech występujących na naszym cmentarzysku. Dalej zgrupowano wokół siebie cechy wykazujące największe między sobą zbieżności. Następnym etapem było graficzne przedstawienie bezwzględnych wartości współczynników zbieżności cech wyróżnionych w naszym materiale. Diagram uzyskany w wyniku badania zachodzących zbieżności pomiędzy typem grobu, jego wyposażeniem, płcią pochowanego i chronologią musiał ulec pewnym, aczkolwiek niewielkim zniekształceniom wskutek oddzielnego potraktowania niektórych odmian grobów występujących na naszym cmentarzysku w bardzo niewielkiej liczbie. Mimo to diagram odzwierciedla zasadnicze, podstawowe tendencje syntetyzując interesujący nas obraz¹⁸⁶⁾.

Analiza diagramu symetrycznego pozwala stwierdzić, że w badanym materiale wyodrębniają się trzy podstawowe skupienia wiążących się z sobą cech zbieżnych. Skupienia te łączą się w dość wyraźny sposób z cechami chronologicznymi. Tak więc groby datowane na okres przed rokiem 150 n. e. skupiają wokół siebie takie cechy jak średnie wyposażenie

¹⁸⁰⁾ H. Zoll, Cmentarzyska wczesnośredniowieczne Małopolski. (Poznań 1925, praca magisterska).

¹⁸¹⁾ K. Godłowski, Próba interpretacji zespołów grobowych jako źródła do poznania stosunków społecznych w dorzeczu Odry i Wisły od połowy II do V wieku n. e. (praca przygotowana do druku).

¹⁸²⁾ L. Leciejewicz, op. cit. ibid., s. 146—151.

¹⁸³⁾ G. U. Yule, Wstęp do teorii statystyki. Warszawa 1921, s. 30—47. Współczynnik obliczono według następującego wzoru:

$$\frac{(AB) \cdot (a\beta) - (A\beta) \cdot (aB)}{(AB) \cdot (a\beta) + (A\beta) \cdot (aB)}$$

gdzie AB oznacza współwystępowanie obu cech, aβ — brak obu cech, Aβ — obecność pierwszej cechy przy braku drugiej, aB — brak pierwszej i obecność drugiej.

Współczynnik posiada wartość +1, jeżeli wszystkie cechy A występują zawsze z cechami B i wszystkie cechy B występują zawsze z cechami A.

¹⁸⁴⁾ J. Czekański, Zagadnienia antropologii. Zarys antropologii teoretycznej. Toruń 1948, s. 63—66.

¹⁸⁵⁾ L. Leciejewicz, Cmentarzysko w Birce. Próba interpretacji społecznej. Archeologia, t. VI, s. 141—159.

grobow, a jeśli chodzi o typ grobu to jamowy — nieckowaty i warstwowy. Zgrupowanie cech wokół grobów datowanych na okres od 150 do roku 250 n. e. nie przedstawia się tak wyraźnie. Stosunkowo wyraźnie wiążą się z nimi jednak cechy odpowiadające grobom najbogatszym, grobom wojowników, nieckowatym grobom popielnicowym, cylindrycznym grobom jamowym, popielnicowym grobom workowatym i popielnicowym grobom cylindrycznym. Do tej samej grupy cech należy grupa oznaczająca koliste i cylindryczne groby popielnicowe. Pośrednią pozycję między cechami nawiązującymi do cech właściwych dla grobów datowanych około r. 250 n. e. a cechami grobów datowanych na okres po roku 250 n. e. zajmują groby o cechach grobów ubogo wyposażonych.

Z drugiej strony, w stosunku do cech grobów pochodzących z przed r. 150 n. e. i grobów pochodzących z okresu między r. 150 a 250 n. e., pośrednią pozycję zajmuje grupa cech wiążących się m. in. z pośrednim stopniem wyposażenia. Skrajną pozycję w tej grupie pośredniej wykazują groby bogate nawiązujące zarówno do grupy pośredniej jak i do grupy cech odpowiadających okresowi między 150 a 250 n. e. Przeciwną, skrajną pozycję zajmują groby średnio wyposażone wiążące się ściśle z cechami właściwymi grobom pochodzącym z okresu z przed 150 n. e. oraz z grupą cech pośrednich. Do tych ostatnich należą jamowe groby trapezowate, groby zawierające wyposażenie typowe dla grobów kobiecych, jamowe groby workowate, groby o wyposażeniu typowym dla pochówków męskich oraz jamowe groby prostokątne. Grupa cech wiążących się z grobami z okresu do r. 150 n. e. nawiązuje do grupy takich cech jak nieoznaczony typ grobu, najuboższe wyposażenie, nieokreślona płęć pochowanego, nieokreślona chronologia grobu oraz nieckowaty grób jamowy.

Analizując przestrzenne rozmieszczenie przedstawionych poprzednio cech nie można zaobserwować zasadniczych prawidłowości. Stopień wyposażenia grobów wiąże się przede wszystkim z ich chronologiczną przynależnością, rozmieszczenie nie jest tutaj czynnikiem decydującym.

V. UWAGI OGÓLNE

A. Typ cmentarzyska

Cmentarzysko w Młodzikowie, jak sądzić można na podstawie poznanych grobów, należało do typu cmentarzysk płaskich, skupiających groby nie oznaczone trwale na powierzchni. Wyjątek stanowić tutaj może grób 216, na jego powierzchni spoczywał bowiem duży kamień.

¹⁰²⁾ Znaki stosowane w diagramie graficznym odpowiadają: pełne czarne pole wartości od $+0,91$ do $+1$ czyli całkowitej zbieżności, to znaczy takiemu przypadkowi, kiedy wszystkie cechy A występują z cechami B, a wszystkie cechy B z cechami A; pole z dwoma czarnymi słupkami po bokach odpowiada wartości od $+0,81$ — $+0,90$; pole z jednym czarnym słupkiem — wartości od $+0,71$ do $+0,80$. Wartości od $+0,61$ — $+0,70$ odpowiada znak w postaci pola z trzema cienkimi, pionowymi kreskami, następnej wartości $+0,41$ — $+0,60$ pole z dwiema cienkimi kreskami, pole z jedną cienką kreską odpowiada wartości od $+0,21$ do $+0,40$. Ostatnią grupę najmniejszych

Formy obrządku grzebalnego

Wśród zasadniczo jednorodnych grobów, ciałopalnych występuje wyjątkowo grób szkieletowy (nr. 208). Groby ciałopalne wykazują różnicowanie na dwa typy: jamowe i popielnicowe, przy czym przeważają liczebnie na cmentarzysku groby jamowe.

B. Zasięg w przestrzeni

Groby występowały na przestrzeni odpowiadającej 15—20 aom. Do tej powierzchni dolieżyć należy około 10 grób wykazujących ślady zniszczonych grobów. Groby tworzyły dwa zgrupowania mieszczące się na lekkim wzniesieniu terenu, wynoszącym około 2 m w stosunku do otaczającego poziomu, biegnącym lekkim łukiem z południowego-zachodu na północny-wschód. Na północno-wschodnim krańcu mieściło się mniej liczne zgrupowanie grobów, a na przeciwległym najliczniejsze, wykazujące powien, aczkolwiek nie zbyt wyraźny, chronologiczny układ grobów. Na północ od tego wzniesienia rozciągał się teren zajęty przez zniszczone groby. Nie stwierdzono w zasadzie żadnej prawidłowości w rozmieszczeniu grobów ze względu na ich formę, bogactwo wyposażenia i płęć pochówku.

C. Chronologia cmentarzyska

Na podstawie analizy inwentarzy grobowych ustalić można, iż cmentarzysko używane było począwszy od pierwszej połowy I wieku n. e. (grób 24) aż po drugą połowę III wieku (np. grób 212 i groby zawierające ułamki naczyń łoczonych na kole). Należy się liczyć wobec tego z używaniem cmentarzyska na przestrzeni 200—250 lat. Najintensywniejsze wykorzystywanie cmentarzyska przypadło na czas między połową II wieku a połową III wieku, z tego bowiem okresu pochodzi największa liczba grobów wyrażająca się liczbą 189. Groby wcześniejsze, dla których powstania górną granicę stanowi połowa II wieku reprezentowane są przez 25 obiektów, podczas gdy najmłodsza grupa grobów, datowana począwszy od połowy III wieku obejmuje jedynie 18 przykładów. Pewna liczba grobów (31) nie została schronologizowana a to z tej przyczyny, że nie zawierały one charakterystycznych przedmiotów pozwalających datować je dokładniej aniżeli na okres rzymski.

E. Przynależność kulturowa cmentarzyska

Cmentarzysko młodzikowskie należało, w oparciu o materiały zabytkowe, do cmentarzysk grupy przeworskiej kultury grobów jamowych. Posiada ono jednak szereg cech wskazujących na obecność wpływów grupy oksywskiej. Należą do nich m. in. zapinki z oczkami¹⁰³⁾, zapinki z grzebykami i kapturkami na sprężynie¹⁰⁴⁾, okucia końców pasa, i wisioriki: gruszkowaty i kapsułkowate¹⁰⁵⁾. Pewne nawiązania obserwuje się również w ceramice oraz w formach pochówków, a mianowicie cechy takie posiada grób szkieletowy (nr. 208)¹⁰⁶⁾, a także groby zawierające ostrogi a nie zawierające bronie (nr. 15, 106, 152, wartości dodatnich od 0 do $+0,20$ ilustruje pole z jedną czarną kropką pośrodku.

¹⁰³⁾ J. Kostrzewski, op. cit., s. 329.

¹⁰⁴⁾ i. c.

¹⁰⁵⁾ J. Kostrzewski, op. cit., s. 320 i 342.

¹⁰⁶⁾ J. Kostrzewski, op. cit., s. 330.

169)¹⁹⁷). O istnieniu wpływów prowincjonalno rzymskich świadczą: zapinka emaliowana¹⁹⁸), fragmenty naczyń typu terra sigillata znalezione wśród luźnych zabytków pochodzących ze zniszczonych grobów a także czarki gliniane naśladowane importowane pierwocztery szklane oraz liczne importowane paciorki melonowate¹⁹⁹).

Współwystępowanie obcych cech obok podstawowej masy elementów właściwych grupie przeworskiej wskazuje na charakterystyczny dla okresu rzymskiego proces ujednoczenia kulturowego pod wpływem ożywionych kontaktów z prowincjami i rdzennymi terenami Imperium Rzymskiego²⁰⁰).

F. Charakter wyposażenia w aspekcie chronologicznym

W okresie między I wiekiem i drugą połową III wieku n. e. zaobserwować można pewne przemiany. Mianowicie w czasie od połowy II wieku spotykamy dość znaczny odsetek (36%) grobów o nieokreślonej przynależności płciowej pochówku²⁰¹), groby tego rodzaju łączą się z najuboższym wyposażeniem. Mimo, iż przeciętnie biorąc pochówki tego okresu zajmują pośrednią pozycję pod względem stopnia wyposażenia (III grupa), to jednak groby wojowników należą do najbogatszych. Wyjątek stanowią dwa groby, które datować można na pierwszą połowę II wieku (nr 22 i 86). Wśród grobów pochodzących z drugiej połowy II wieku i pierwszej połowy III wieku występują groby należące do najbogatszych, a groby bogate i średnio wyposażone łącznie z najbogatszymi posiadają bezwzględną przewagę liczebną. Pochówków wojowników nie spotyka się zupełnie wśród grobów datowanych na czas po połowie III wieku. Wśród grobów z tego czasu przeważają wyposażone najubożej i ubogo. Groby te stanowią bezwzględną większość. Brak grobów wojowników łączyć się może z przejawiającą się już poprzednio tendencją do niewyposażenia grobów wojowników w broń.

¹⁹⁷) J. Kostrzewski, op. cit., s. 328.

¹⁹⁸) J. Kostrzewski, op. cit., s. 338.

¹⁹⁹) l. c.

²⁰⁰) K. Majewski, Importy rzymskie na ziemiach słowiańskich. Wrocław, s. 27—28.

H. Łowmiański, Podstawy gospodarcze formowania się państw słowiańskich. Warszawa 1953, s. 10.

²⁰¹) Określenie przynależności płciowej osobników pochowanych w badanych grobach opierało się w wypadku grobu szkieletowego na ekspertyzie antropologicznej, w pozostałych przypadkach grobów ciałopalnych na zawartości grobów. Ten sposób postępowania uniemożliwił określenie poważnej liczby 123 grobów (46,7%), które posiadały skąpe wyposażenie bez elementów charakterystycznych dla grobów kobiecych lub męskich. Pod względem przynależności płciowej szczątków osobników złożonych w grobach udało się sklasyfikować jedynie 140 grobów, a więc nieco ponad 53% ogólnej liczby grobów. Z tej liczby charakterystyczne dla wojowników wyposażenie zawierało 41 grobów, licząc w tym również cztery groby zawierające jedynie ostrogi. Groby zawierające narzędzia takie jak szydła, tłoczki itp. określono jako zawierające szczątki męczyzn. Ogólna liczba tych grobów wyniosła 15 czyli 5,7% ogólnej liczby grobów. Groby zawierające takie przedmioty jak przęśliki, okucia szkatulek czy też ozdoby określano jako zawierające szczątki kobiet. Są one reprezentowane przez 84 przykłady a więc około 32% ogólnej sumy grobów. Wśród ogólnej liczby 140 grobów, w których można określić płeć osoby pochowanej stanowią groby kobiece 60% (84 groby) a męskie 40% (56 grobów).

Wyposażenie jako odbicie zajęć ludności

O zajęciach ludności na podstawie wyposażenia grobów nie można zbyt wiele powiedzieć. Podkreślono już poprzednio, że poważny odsetek grobów bardzo ubogo wyposażonych nie pozwala zaliczyć ich ani do grobów kobiecych ani do grobów męskich. Wśród grobów kobiecych nie obserwuje się, prócz różnic w bogactwie wyposażenia, takich cech, które świadczyłyby o różnorodnych zajęciach kobiet. Groby męskie zawierające niejednokrotnie narzędzia nie wskazują jednak na oddawanie się wyłącznie zajęciom rzemieślniczym, gdyż nie są to narzędzia pozwalające wnosić o istnieniu jakiegoś specjalisty wśród pochowanych męczyzn. Częstym zjawiskiem jest występowanie takich prostych narzędzi jak szydła. Występują one obok broni a niekiedy wraz z nożycami. Nożyce należeć mogą do narzędzi, które w bardzo ścisły sposób łączyły się z zajęciami, przynajmniej części ówczesnych męczyzn, a mianowicie z hodowlą zwierząt. Na rolę hodowli w życiu gospodarczym ówczesnych mieszkańców ziem polskich zwracano już poprzednio uwagę w literaturze²⁰²). Na zajęcia grupy ludzi korzystającej z cmentarzyska rzuca snop światła znaleziony luźno szerokokabłąkowy sierp żelazny. Ten typ sierpu łączono ostatnio z przemianami w technice uprawy roli, które w owym czasie miały miejsce. Sierpy szerokokabłąkowe miałyby według tych opinii umożliwiać ścinanie zboża tuż przy ziemi, co być może pozwalało na zastosowanie nie wykorzystanej dotąd słomy w gospodarstwie rolnym²⁰³). Aby w sposób dokładniejszy i pełniejszy odtworzyć zajęcia ludności, którą grzebano na cmentarzysku młodzikowskim, należałoby zbadać osadę (lub osady) związaną z tym cmentarzyskiem. Zbadanie tego obiektu (czy obiektów) pozwoliłoby zapewne na pewniejsze zrekonstruowanie także liczebności grupy ludzi korzystającej z cmentarzyska. Podbudować by to mogło prawdopodobną sugestię K. Godłowskiego opartą o szacunkowe obliczenia i umieszczającą te liczebności w granicach od 20 do 100 ludzi na jedno pokolenie użytkowników cmentarzyska²⁰⁴).

Odkryta w bezpośrednim sąsiedztwie osada²⁰⁵), jak wykazują znalezione tam zabytki, może być datowana już na starszą część okresu rzymskiego, natomiast emaliowana zapinka mówi, że osada istniała jeszcze w III wieku n. e. Rozmiary tej osady nie są jeszcze znane, bowiem dotychczas w rezultacie prac badawczych odkryto zaledwie jedną chatę oraz kilka jam. Wyniki uzyskane w trakcie badań wykazały, że używana w osadzie ceramika nie różni się od złożonej w grobach stosunkiem starannie wyko-

²⁰²) W. Hensel, Poznań w starożytności i w wczesnym średniowieczu. Przegląd Zachodni. Poznań 1953, nr 6/8, s. 56. K. Majewski, op. cit., s. 29; H. Łowmiański, op. cit., s. 39.

²⁰³) J. Wielowiejski, Zagadnienie przelomu w technice uprawy roli w pierwszym tysiącleciu n. e. na ziemiach polskich. Kwartalnik Historii Kultury Materialnej. R. III, zesz. 1, Warszawa 1955, s. 160.

²⁰⁴) K. Godłowski, Kilka uwag o stosunkach społecznych okresu późnolatańskiego i rzymskiego w świetle materiałów grobowych. Dawna Kultura, r. III, zesz. 3(11). Wrocław 1956, s. 200.

²⁰⁵) St. Jasnosz, Tymczasowe wyniki prac badawczych w Młodzikowie pow. Środa. Z Otchłani Wieków. r. XXI, s. 181—183.

nanych naczyń cienkościennych do naczyń o powierzchni szorstkiej i chropowatej. Na powierzchni terenu objętego przez osadę obserwowano liczne występowanie żużli żelaznych. Żużel taki znaleziono również w pobliżu odkrytego i zbadanego domu w skupisku czerwono wypalanej gliny. Trudno na tej podstawie wyciągnąć wnioski o istnieniu w osadzie produkcji metalurgicznej, jednakże możliwości tej odrzucać nie należy, tym więcej, że bryły żużla znaleziono także w zniszczonej części cmentarzyska.

Wiązanie już obecnie opracowanego cmentarzyska z okolicznym, współczesnym mu osadnictwem mijaloby się z celem. Albowiem poznane dotychczas stanowiska okresu rzymskiego położone w okolicy naszego cmentarzyska i pobliskiej osady nie są dostatecznie przebadane i tym samym nie pozwalają na właściwe odtworzenie obrazu stosunków zachodzących między nimi.

LE CIMETIÈRE DE LA PÉRIODE ROMAINE DE MŁODZIKOWO, DISTR. DE ŚRODA.

(avec 475 figures en texte, 1 table et le plan du cimetière)

Aleksander Dymaczewski

Résumé

Le cimetière de Młodzikowo, distr. de Środa, voïevodie de Poznań, fut découvert au printemps 1949 et soumis à des fouilles systématiques au cours de trois saisons successives, c'est à dire de 1949 à 1951. La récolte archéologique fut importante puisqu'elle livra jusqu'à 264 tombes dont les limites chronologiques s'enferment entre le I-er et le III-e siècle de notre ère. Ces sépultures constituèrent le $\frac{2}{3}$ du total des tombes qui avaient formé primitivement un cimetière beaucoup plus grand. Les investigateurs furent en effet en mesure de retrouver des traces de tombes complètement détruites et de définir ainsi la superficie du cimetière entier qui couvrait 25 arés environ. Le Musée Archeologique de Poznań, sous les auspices duquel les travaux à Młodzikowo avaient été opérés, y délèga successivement ses assistants L. J. Łuka, E. Dąbrowski, St. Kurnatowski et A. Dymaczewski. Le matériel recueilli au cours des investigations a été déposé dans les magasins du Musée à Poznań.

Le cimetière exploité était situé dans la vallée de la Warta à une distance d'à peu près 1,5 km du lit actuel de la rivière. Les tombes avaient été creusées dans des couches sablonneuses qui formaient une légère élévation du terrain par rapport aux champs qui l'environnaient. A 150 m en direction sud-est du cimetière fut découvert, mais insuffisamment investigué encore, l'établissement qui lui avait été contemporain.

Les constatations chronologiques faites au cours de l'exploration des 263 tombes ont prouvé que 25 parmi elles appartenaient au I-er et à la première moitié du II-e siècle de notre ère, que 189 doivent être datées entre les années 150 et 250 et que 18 se placent à la seconde moitié du III-e siècle environ. Il en reste 31 qui n'ont pu être assignées qu'à la

période romaine en général puisque leur mobilier funéraire trop indigent n'avait pas permis de fixer pour elles une date plus précise.

Trois types distincts de sépultures se manifestèrent dans le cimetière exploré: les dépôts cinéraires sans urne constituant les $\frac{2}{3}$ du total, les tombes à urnes et une seule tombe à squelette. Nous avons découvert des tombes doubles et même triples composées de deux ou trois fosses communiquant entre elles.

Passant au mobilier funéraire, il faut mentionner le matériel céramique en premier lieu, celui-ci étant représenté par une variété de récipients en argile et par des tessons de tout genre. Les vases sont presque tous façonnés à la main, exception faite d'une quantité modeste de débris céramiques travaillés au tour du potier et de quelques tessons en terre sigillée gisant éparpillés isolément dans le secteur endommagé du cimetière. Ce matériel apparut associé à de très nombreuses pièces d'armes, à des fibules et différents autres objets de parure.

Dans la partie sud-ouest du cimetière s'étaient concentrées les sépultures les plus anciennes qu'entouraient en cercle les tombes plus récentes. Une telle disposition des enterrements semble n'avoir eu aucune relation avec le genre du mobilier qu'ils contenaient. Pourtant il nous fut possible de les examiner au moyen de la méthode quantitative et qualitative et de distinguer cinq catégories par rapport à leur mobilier funéraire. L'auteur nous soumet en plus dans un abrégé synthétique le diagramme symétrique qui résume sur base de la méthode de la diagnose différentielle la corrélation entre le mobilier funéraire et le sexe du mort, les occupations auxquelles il s'adonnait au cours de sa vie, le type de la tombe et la chronologie. Consultant donc ce diagramme nous apercevons que les sépultures à mobilier médiocre sont typiques pour la période d'avant l'an 150 après J.-C., lorsque prédominent les tombes sans urnes avec tous les restes du bûcher déposés directement dans des fosses creusées en forme de pétrin ou de sac. Au cours de la période suivante, entre l'an 150 et 250, apparaissent plus souvent les sépultures exhibant des offrandes très riches ainsi que celles qu'un mobilier spécial dénote comme tombes de guerriers. Nous rencontrons maintenant aussi fréquemment des sépultures à urne.

Vers la moitié du III-e siècle semblent dominer plutôt comme typiques les tombes qui se distinguent par l'appauvrissement des offrandes. C'est également la période marquée par la disparition graduelle des sépultures de guerriers. En ce qui concerne les tombes féminines, elles semblent n'avoir modifié qu'insensiblement le genre de leur mobilier au cours de toute la période en question.

Les divers objets recueillis dans le cimetière de Młodzikowo ne nous révèlent pas seulement le niveau de la culture matérielle des décedés, mais ils nous livrent simultanément une contribution intéressante par rapport aux occupations de la population. Celle-ci semble avoir gagné ses moyens de subsistance surtout en cultivant les champs et en élevant les animaux domestiques; les investigations opérées dans le village contemporain tout proche avaient signalé des traces caractéristiques témoignant d'une industrie métallurgique locale.

Gemma międzyrzecka

La gemme de Międzyrzecz

Jesienią roku 1954 Muzeum Archeologiczne w Poznaniu prowadziło prace wykopaliskowe na terenie średniowiecznego zamku w Międzyrzeczu Wielkopolskim. Tam, podczas badań przeprowadzanych wewnątrz zamku przy północnym murze obwodowym, w warstwie osadniczej datowanej według dotychczasowych spostrzeżeń na drugą połowę XIV w., a więc następującej bezpośrednio po czasach budowy kazimierzowskiego zamku murowanego, znaleziono na podwórzu rzymską gemmę portretową. Okres ten kończy się dużym pożarem, na karb którego — zdaje się — należy położyć fakt zagubienia kosztownej gemmy. Pożaru tego niestety nie udało się dotąd zsynchronizować z wydarzeniami znanymi ze źródeł pisanych. W warstwie III 2 (XIV wieku) na podwórzu zamkowym znaleziono srebrne monety bite przez margrabiów w Szpandawie (1326—1369 r.). Kasztelania międzyrzecka była ważnym punktem wojskowym, obronnym.

Gemma znaleziona została wprawdzie w warstwie XIV-wiecznej, ale jest niewątpliwie rzymska, jak świadczą o tym kształt gemmy, przedstawienia, technika, materiał i oprawa (ryc. 1):

Ryc. 1. Międzyrzecz. Gemma z karneolu. Awers i rewers. 3/2 w. n. — Fig. 1. Międzyrzecz. Gemme en cornaline. Avers et revers. 3/2 gr. nat.

Kształt: typowy dla późnorzymskich gemm, kształt szerokiego owalu o awersie płaskim, o bokach lekko ściętych ukośnie, o rewersie lekko wypukłym.

Wymiary i stan zachowania: 25×28 cm. Gemma jest dwustronna. Była oprawna jako „oko” pierścienia lub medalionu, z których została przemocą wydarta, o czym świadczą uszkodzenia dwustronne: a) na awersie; awers płaski ozdobiony po-

pierstem rzymskiego cesarza z wieńcem laurowym związanym wstęgami. Płytką awersu jest płaska, ale oglądana od strony tylnej (rewers) jest nieczarna; w części górnej, tam gdzie w awersie występuje twarz cesarza, z tyłu poza twarzą jest cieńsza, w części dolnej płytką jest grubsza (ryc. 2). Na awersie lekki odprysk u dołu portretu.

b) na rewersie podwójne uszkodzenie: 1) odprysk podobny jak u dołu głowy cesarza ponad głową Niki, i 2) duże wyłamanie u stóp bogini Fortuny.

Przedstawienia: A. Awers, próba oddania rzeźby krągłej: popiersia młodzieńczego.

B. Rewers, naśladowanie płaskorzeźb rewersów monet rzymskich.

Awers. Portret przedstawia popiersie młodzieńca w wieku lat około 14—15 (?): głowa utrzymana w czystym profilu, popiersie widziane od strony prawej, od strony pleców, tak, iż silnie występuje plastyka popiersia. Postać odziana w paludamentum i pancerz. Paludamentum spięte na prawym ramieniu odsłania nasadę ramienia tuniki, na szyi torques, na plecach widać głębokie fałdy płaszcza zarzucanego od tyłu, od przodu widać fałd niewiele.

Głowa: czoło łukowate, nos prosty, krótki, grzbiet nosa szeroki, nos tępo zakończony; wargi pełne oddane wałeczkowato, podbródek silnie wysunięty do przodu. Oczy: brwi oddane prostą, łukowatą kreską; oczy (tęczówki i źrenice) oddane silnym wgłębieniem umieszczonym w poprzek gałki ocznej tak, iż światło w oczach rzeźby się łamie. Włosy: na głowie widać włos krótko przy głowie ucięty, krótka grzywka nad czołem, przed uszami małe „baczki”, wąsów niema.

Głowa potraktowana płasko, popiersie trójwymiarowo, silny wpływ plastyki portretowej. Twarz silnie polerowana, włosy na głowie mało wydobyte kreskami wgłębionymi; charakterystyczna jest wypukłość warstwy włosów oddana kreskami wgłębionymi. Nacisk położony na światłocień (twarz, włosy), zwłaszcza w fałdach płaszcza, co naśladuje manierę antonińską. Kontrast światła i cieni uwydatnia się w głowie gemmy międzyrzeckiej: polerowana mocno twarz, a włos oddany wgłębieniami matowymi w kontraście z polerowaną twarzą.

Rewers. Rewers w przeciwieństwie do awersu pozostaje pod wpływem rewersów monet, jest słabo wypukły, wykonany pobieżnie liniami (tzw. Schneidezeiger) i artystycznie od awersu znacznie słabszy.

Pole rewersu wypełniają dwie postacie:

a) Nike (nadchodzi) wyprostowana, słuszną, szczupłą, z tyłu długie po kolana skrzydła. Jest przyodziana w szatę długą z odrzutką sięgającą poza biodra, z licznymi fałdami, przepasaną pod piersiami; prawa ręka odsłonięta trzyma wieniec laurowy z wstęgami, który wznosi w górę, by go włożyć na głowę postaci stojącej naprzeciw; ręka lewa trzyma liść palmowy oparty o ramię; dokoła bioder owinięty ukośnie cienki, przejrzysty himation. Włosy na głowie roz-

tem mały modius. Tak bywa przedstawiana bogini Fortuna. Kotwica, modius, róg obfitości to atrybuty Fortuny.

Rewers komponowany „ad hoc”: bogini zwycięstwa Nike wieńczy boginię powodzenia: Fortunę. Skomponowanie rewersu niezdarne, linie palmy i kotwicy prawie się stykają. Twarze obu postaci kobiecych niezdarne, postać Niki hellenistyczna, ręce Fortuny i Niki oddane grubymi rytami. Rewers to niewątpliwie sztuka prowincjonalna.

Ryc. 2. Międzyrzecz. Odlew gipsowy gemmy w powiększeniu. Awers. 3/1 w. n. — Fig. 2. Międzyrzecz. Plâtre de l'avvers de la gemme. 3/1 gr. nat.

czesane na boki, dokoła twarzy — zdaje się — wałek, z tyłu głowy włosy ujęte w siatkę, twarz długa, długi nos, wydatne usta.

b) Naprzeciw, żywym ruchem, nadchodzi postać kobieca w długim, cienkim chitonie, z odsłoniętymi ramionami; liczne, cienkie fałdy, szata przepasana pod piersiami, dokoła bioder cienki płaszcz przewinięty przez kiść ręki lewej, trzymającej róg obfitości, i to niezdarne; z prawej kiści spadają fałdy płaszcza. Ręka prawa niedbale trzyma zwisającą ku dołowi kotwicę (?), której końcowa tylna część niknie z tyłu, bo tu gemma jest uszkodzona wskutek wylamania z oprawy.

Głowa jak u poprzedniej postaci: twarz, nos, usta duże, wykonane niedbale, z tyłu mały kok włosów, głowa od tyłu owinięta chustą, u góry nad czo-

Material i technika. Gemma wykonana jest z kamienia barwy pomarańczowej, lekko tylko przesiwiecającego. Jest to kamień w starożytności zwany sardem (greck. *σάρδιον*, łac. *sarda*), co odpowiada nowoczesnemu karneolowi; był to w starożytności materiał na gemmy najbardziej rozpowszechniony. Teofrast, *De lapidibus*, V. 39 wyróżnia dwie odmiany: męską i żeńską; męska była barwy ciemnej, ciemnoczerwonej, koloru wina, mniej lub więcej nieprzezroczysta, żeńska przesiwiecająca, barwy od jasnoczerwonej do jasno-żółtej. Nazwa sard przejęta została od miasta Sardes w Lydii, gdzie minerał ten znajdowano, jakkolwiek w czasach rzymskich najlepsze pochodziły z Indii. Ze względu na małą przejrzystość naszej gemmy jest ona raczej tzw. męska.

Płytką naszą o tyle jest niezwykła, że jest grubości

niejednolitej. Jak zaznaczono wyżej, gdzie na awersie jest twarz, tam płytka jest cieńsza, tam gdzie na awersie przypada popiersie — jest grubsza, tak że wyraźnie idzie tu o oddanie krągłej rzeźby i naśladowanie popiersi rzeźbionych.

Technika. Awers wykonany tzw. „Schneidezeiger“ bardzo głębokim; ostrze narzędzia, którym glyptyk się posługuje, ma kształt płytki o ostrych brzegach. Dobrze jest to zrobione w faldach płaszcza Cesarza. Zasadniczo technika jest jedna a zmienia się tylko zakończenie ostrza: większość głowy cesarza jest wykonana wspomnianą płytką, włosy — mało głębokimi i krótkimi nacięciami, do ust i nosa posługuje się artysta tzw. Flachzeiger (ostrze raczej cylindrowate), do torquesu używa tzw. Rundperl, który daje wgłębienie przypominające kulę.

Datowanie. Ważne jest, że nasza gemma to gemma-portretowa z głową władcy i to gemma dobra, co nam pozwala ją datować dość dokładnie, posługując się zwłaszcza typami fryzur, których wiek ustalili się przy pomocy monet.

Pod tym względem gemma międzyrzecka nie naręcza większych trudności. Uczesanie jej, tj. włosy krótko przycięte i gładko przyczesane, każe nam szukać władcy wśród cesarzy wieku III-go. Popiersia tak bardzo trójwymiarowo oddane jak w naszej gemmie, występują wprawdzie już w II-im wieku n. e. (od Trajana) i to przez cały II wiek, ale obok popiersi w paludamentum jak nasze częściej są popiersia obnażone na sposób grecki, natomiast charakterystyczne dla II wieku są uczesania z bujnym zarostem, bujnymi kędziorami, występujące od Hadriana do Karakalli, przy czym nacisk kładzie się na światłocień używany przy pomocy otworów wykonywanych świrdrem we włosach, w których to otworach światło się załamuje, co jest zjawiskiem charakterystycznym dla rzeźby antonińskiej. To nastawienie stylowe trwa do Commodusa (rok. 193 n. e.): Podobne nastawienie spotykamy potem za dynastii Sewerów (193—217 n. e.), po czym władza przechodzi w ręce krewnego Sewerów, Heliogabala, syryjskiego kapłana, który nosi jeszcze włosy nieco przedłużone (Cohen V, str. 325, 336, 348 i i.). Już jednak za jego kuzyna, Alexandra Sewera (222—235 n. e.) życie staje się nieco surowsze i pojawiają się fryzury krótko przycinane (Cohen IV, str. 411, 414, 421 i i.).

Od jego następcy, Maksymina do Dioklecjana włącznie (305 n. e.) panują uczesania z włosami krótko przyciętymi, o charakterze raczej wojskowym, co pozostaje w związku z charakterem epoki, kiedy szybko się zmieniają, obwoływani przez swe armie imperatorami efemeryczni władcy, często zresztą kończący swe rządy gwałtowną śmiercią, aż w r. 305 n. e. Dioklecjan okres ten kończy abdykacją. Dopiero od Konstantyna W. i następców wchodzi w modę grzywkę przedłużoną, gładko zaczesaną na czoło, a miejsce wieńców laurowych zajmują diademy z drogich kamieni. Gemma międzyrzecka pochodzi zatem z wieku III (235—305 n. e., a raczej 284, data wyboru Dioklecjana cesarzem, ze względu bowiem na bardzo odmiennie rysy sam Dioklecjan tu w grę nie wchodzi). Gemmę możemy jednak oznaczyć jeszcze dokładniej. Odpada identyfikacja z Gallienem (253—268 n. e.), u którego występują włosy nieco podłużone (Cohen V, str. 348 nr 10, str. 366 nr 207) i z Dioklecjanem,

jak zaznaczyłam wyżej, ze względu na wielką różnicę rysów twarzy. Jako cecha najbardziej charakterystyczna pozostaje wiek młodzieńczy i rysy twarzy, którym, wedle monet, odpowiada tylko Gordian III. Wedle autora jego życiorysu (Scriptores historiae Augustae, tom II, Gordianus tertius) cesarzem został wedle jednych w wieku lat jedenastu, wedle innych trzynastu, wedle Juniusa Cordusa szesnastu. Po trzech miesiącach umierają obaj jego współcesarze, Pupienus i Balbinus i imperatorem zostaje Gordianus sam jeden. U autora jego życiorysu mamy wzmiankowanych

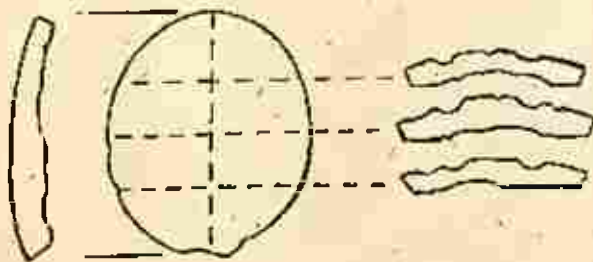

Ryc. 3. Międzyrzeccz. Odlew gipsowy gemmy w powiększeniu. Rewers, 3/1 w. n. — Fig. 3. Międzyrzeccz. Plâtre du revers de la gemme, 3/1 gr. nat.

szereg cech^{*)}, że był otoczony miłością senatu, ludu i wojska, że był kochany za zasługi dziadka i stryja, którzy w obronie senatu i ludu rzymskiego przeciw Maksyminowi śmierć znaleźli. Rządził lat 6 (238—243 n. e.). Z początku jego panowania przypada w Afrycc

^{*)} Scriptores... tom III str. 48 „Obwoławszy więc Filipa princepsiem i ogłoszwszy go cesarzem (senat) zaliczył młodzieńca Gordiana w poczet bogów. Gordian rządził 6 lat. Był wesołym, pięknym i godnym miłości młodzieńcem, dla wszystkich sympatycznym, miłym w obęjściu, wykształconym, tak że niczego zgola prócz wieku nie brakowało mu jako władcy. Do czasu powołania stronnictwa Filipa kochał go lud, senat i żołnierze jak żadnego z cesarzy. Cordus powiada, że wszyscy żołnierze zwali go synem; cały senat mówił o nim jak o synu, a cały lud nazywał Gordiana swoją rozkoszą. Wreszcie Filip, choć go zgładził, podobizni jego nie usuwał, posągów nie burzył, ani imieniu jego nie uwalczwał, lecz zawsze „boskim“ go mniając, oddawał mu cześć z powagą i cudzoziemską chytrością nawet wobec tych żołnierzy, którzy byli jego (Filipa) stronnikami.

powstanie Sabiniana przeciw Gordianowi i trzęsienie ziemi, potem wyrusza on na wyprawę przeciw Persom, którzy zaatakowali Mezopotamię, a nawet zagrozili samej Italii. Po drodze nad Dunajem wojska rzymskie odrzuciły od granicy barbarzyńców, którzy wtargnęli w granice cesarstwa. Na znak wojny z Persami cesarz każe otworzyć w Rzymie świątynię Janusa. Z wielkim wojskiem i dużymi zasobami złota cesarz idzie przez Mezję, Syrię, do Antiochii, którą wtedy trzymali już Persowie. Zwycięza króla Satora, zdobywa Artaxatę, Antiochię, Carrhae i Nisibis, które wszystkie były już pod władzą Persów. Zwycięski pochód Gordiana załamuje się w r. 243 n. e. w głębi Azji, w następstwie knowań zdradzieckiego prefekta pretorianów, późniejszego Filipa Araba, który o śmierć przyprawił teścia Gordiana a zarazem jego najlepszego doradcę, wojsko zaś o trudności z wyżywieniem, w fałszywym kierunku skierowując okręty z żywnością, a żołnierzy w strony, gdzie nie mogli być w żywność zaopatrzeni. Na tym tle wybu-

Ryc. 4. Międzyrzecz m. p. Przekrój podłużny i przekroje poprzeczne gemmy. W. n. — Fig. 4. Międzyrzecz. Coupe longitudinal et coupes transversales de la gemme. Gr. nat.

chają rozruchy żołnierzy, podsycane intrygami Filipa. A jednak o wielkim przywiązaniu wojska do Gordiana świadczy, że mimo wszystkich swych intryg Filip ciągle się obawia, że przywiązanie żołnierzy znów może się zwrócić ku Gordianowi.

Wedle wzmiankowanego życiorysu Filip każe Gordiana usunąć z widoku i zabić, sam zaś kłamliwie zawiadamia senat, że Gordian zmarł z choroby, a jego — Filipa — imperatorem wybrali żołnierze i przeprowadza deifikację Gordiana. Padł Gordian ofiarą intryg Filipa wśród żołnierzy, co zresztą było zjawiskiem raczej przejściowym, bo wedle wzmiankowanego autora sam Filip nawet nie kazał po jego śmierci usuwać jego podobizn, nie burzył posągów ani imieniu jego nie uwłaczał i zawsze wobec żołnierzy „boskim” go nazywał. Według tegoż autora Gordianowi żołnierze wzniesli grobowiec na perskich terenach, „apud Circessum castrum” z napisem po łacinie, grecku, persku, hebrajsku i egipsku, by go wszyscy czytać mogli. „Boskiemu Gordianowi, zwycięzcy Persów, zwycięzcy Gotów, zwycięzcy Sarmatów, uśmiechnięteliowi walk wewnętrznych w Rzymie, zwycięzcy Germanów, lecz nie zwycięzcy Filipów”.

Za identyfikację naszej gemmy z Gordianem przemawia jego młodość, wdzięk, wiek (większość cesarzy III-go wieku to ludzie starsi), przywiązanie społeczeństwa, w III-cim wieku wyjątkowe, podobień-

stwo rysów twarzy na gemmie do monet Gordiana i przede wszystkim — rewers.

Po Gordianie przychodzą czasy bardzo niespokojne. Obliczył Beauvais, że Aurelian od swoich pierwszych sukcesów militarnych za czasów Gordiana III do obwołania go cesarzem w r. 270 n. e. (w wieku lat 63) widział 48 ludzi noszących miano cesarza, w tym jedni mianowani byli cesarzami legalnie, a inni jako pretendenci. Że na gemmie mamy wizerunek Gordiana, za tym przede wszystkim przemawia rewers; bogini zwycięstwa wieńczy Fortunę, grupa nowo skomponowana, wyrażająca nastrój społeczeństwa przez Gordiana uwolnionego od groźnego niebezpieczeństwa perskiego. Z tym już nie spotkalibyśmy się w czasach późniejszych. Gordian zwycięża Satora, ale już w r. 260 cesarz Walerian dostaje się do niewoli Satora, który go każe żywcem obedrzeć ze skóry. Te nastroje zwycięstwa nad Satorrem odbijają się na naszym rewersie. Ponieważ tamże w Persji ginie Gordian zdradziecko zabity przez Filipa, nasza gemma przypuszczalnie powstaje w r. 243 n. e.

Gdzie ta gemma powstała? Wskazówek pewnych może nam dostarczyć rewers. Victoria (Nike) z liściem palmowym i wieńcem laurowym w ręku przygotowuje się uwieńczyć Fortunę, co wskazuje na związek zachodzący między dobrobytem a zwycięstwem, przy czym nacisk położony jest na dobrobyt, jak na to wskazuje nagromadzenie symboli Fortuny: modius, róg obfitości, kotwica. To zdaje się odnosić do wspomnianych wyżej zwycięstwo Gordiana nad Persami. Jak wyżej zaznaczyłam, Persowie zagrozili byli nawet samej Italii i zdobyli Antiochię — gemma musiała zatem powstać w tej części państwa, która szczególnie mocno dobrodziejstwa zwycięstwa odczuła, a że jak zaznaczyłam, mamy tu do czynienia ze sztuką prowincjonalną, mielibyśmy zatem do czynienia z krajami, które mocno były wojną dotknięte. Autor życiorysu Gordiana wspomina, że „fecit iter in Moesiam”, że co było wrogów w Tracji „delevit, fugavit, expulit atque summavit” i że stamtąd przez Syrię przybywa do Antiochii, którą posiadali już Persowie.

Znamy i drugą gemmę, którą też należy odnieść do czasów Gordiana, to gemma serpentynowa w Muz. Brytyjskim, podana w katalogu Waltersa pod nr 1663 tab. XXII. Gemma także dwustronna, z jednej strony głowa kobieca w zasłonie, subtelnej roboty, według Waltersa przypomina głowę żony Gordiana, Tranquiliny, stylowo podobna do naszej głowy Gordiana. Na głowie przedstawiona góra Argaios, którą spotykamy na głowie Cezarei kappadockiej na monetach tegoż miasta z czasów cesarstwa (bliższe szczegóły: Walters, katalog gemm Muz. Bryt. nr 1663). Tu mamy tylko refleks rzeźby oficjalnej czasów cesarstwa. Na rewersie Helios (?) na kwadrydze w szacie rozwianej. Technika zbliżona do techniki rewersu gemmy międzyrzeczkiej. Mielibyśmy do czynienia i tu z gliktyką prowincjonalną. Jest to gemma prywatna, jak wskazuje napis: ΕΥΡΟΥΣ ΡΟΖΟΥΡ. Cztery konie rydwanu stylowe przypominają rewersy monet Gordiana (cf. Walters, Catal. tabl. XXII nr 1663. Cohen V, str. 38, nr 172). Podobne są do siebie twarze duże, barbarzyńskie, na gemmie naszej i na rewersie gemmy kappadockiej. Zresztą rzuca to światło na poziom gliktyki prowincjonalnej: w gemmie międzyrzeczkiej naślado-

wanie rewersów monet z II wieku w postaci Victorii, w szatach i uczesaniu Fortuny i Victorii, naśladowanie monet z Cezarei z czasów Gordiana w głowic kobiecej, personifikacji Cezarei i rewersów monet z czasów Gordiana w oddaniu kwadrygi. Podobne jest oddanie Heliosa i kwadrygi (Cohen str. 38 nr 172).

Wreszcie ostatnie przed nami staje zagadnienie, skąd się w XIV wieku znalazła w międzyrzeckim zamku ta gemma z III wieku i to gemma roboty prowincjonalnej, wschodnio-rzymskiego pochodzenia, wydana z oprawy medalionu czy pierścienia, a więc okaz, który już gdzieś uprzednio musiał być zrabowany.

Może ją sprowadzono z Zachodu — może ją tam zakupił kasztelan międzyrzecki, który wtedy musiał należeć do możnych ludzi. Może ją jeszcze zrabowano, gdy krzyżowcy Konstantynopol zdobyli w czwartej wyprawie krzyżowej i jak opowiada kronikarz wyprawy, Villets Ardonic, zdobyli tam zarazem ogromne ilości gemm, a w liczbie krzyżowców było sporo francuskich rycerszy. Ale też może to dar kupców dla kasztelana, bo wtedy szły drogi handlowe a znano nawet i wtedy symbole Niki i Fortuny; może skusiło ich, by to dać kasztelanowi ze względu na znaczenie tych symbolów.

Co nam daje gemma międzyrzecka? Przede wszystkim pewną datę i to dla najsłabszej, najmniej znanej epoki glyptyki, tj. wieku III n. e. Gemmę oznaczyć możemy na 243 r. n. e. Pozwala stwierdzić stosunek zachodzący wtedy między glyptyką oficjalną dworską, a prowincjonalną i prywatną. Gemma pozwala stwierdzić rodzące się nowe tendencje w sztuce prowincjonalnej przez porównanie awersów i rewersów wzmiankowanych dwu gemm.

ZRÓDŁA

H. B. Walters, *Catalogue of the engraved gems and cameas Greek, Etruscan and Roman in the British Museum*, Londyn 1926.

Scriptores Historiae Augustae ab Hadriano ad Numinum. Henricus Jordan et Franciscus Eysenhardt recensuerunt, vol. II. Berolini apud Weichmannos 1864.

H. Cohen, *Description historique des monnaies frappées sous l'empire romain, communément appelées Médailles Impériales* par Henry Cohen, II-ème édition. Lipsk 1930, Gustav Fock G. M. B. H.

N. A. Maszkin, *Historia starożytnego Rzymu*, Warszawa 1950, Ludwik Piotrowicz, *Dzieje rzymskie*, Warszawa 1934, *Wielka Historia Powszechna* tom III.

Mieczysława Ruxerówna

LA GEMME DE MIĘDZYRZECZ

Les fouilles archéologiques initiées en 1954 par le Musée Archéologique de Poznań à l'intérieur du château médiéval de Międzyrzecz (Grande Pologne) ont mené à la découverte d'une trouvaille des plus rares, notamment d'une gemme romaine à portrait. De forme ovale, cette gemme à double face est exécutée dans cornaline qui porte sur l'avers la tête gravée d'un empereur romain couronnée de lauriers et sur le revers les personifications de la Fortune et de la Victoire — Nike — se préparant à poser la couronne de lauriers sur la tête de la Fortuna. Par son style nettement défini la tête de l'empereur rappelle celles des empereurs du IIIe siècle de notre ère, tandis que le revers montre par sa sculpture plate une affinité proche avec les revers de monnaies du même siècle. Au point de vue du style la gemme réunit tout aussi bien les reminiscences de l'art grec que les éléments propres aux traits barbares, livrant ainsi l'exemple d'une manifestation primitive de la glyptique provinciale, s'exprimant nettement surtout dans les mains et les têtes des figures du revers.

La gemme de Międzyrzecz doit être considéré comme objet d'art très intéressant surtout grâce au fait qu'elle représente le type d'une gemme-portrait; elle porte l'effigie de l'empereur Gordien III qui avait régné à peine 6 ans (238—243) et dont les traits se trouvent confirmés sur des monnaies de la même période. Si nous considérons attentivement la scène sur le revers du bijou, nous verrons qu'elle se rapporte au dernière année du règne de ce souverain (243) et qu'elle nous fournit en conséquence une date absolument précise — phénomène inoui dans l'histoire de la glyptographie antique de cette période qui se caractérise par une chronologie confuse et obscurcie. La valeur tout à fait exceptionnelle de la gemme devient pour le glyptographe d'autant plus grande, qu'elle lui révèle pour une courte période de quelques années à peine le niveau qu'avait atteint non seulement la glyptique officielle (tête de Gordien) mais aussi la glyptique provinciale. Si nous tirons une parallèle entre elle et les monnaies contemporaines nous serons frappés par le fait intéressant qu'il s'agit ici d'une glyptique privée, que la scène du revers se rapporte à la relation qui existe entre la victoire et la fortune matérielle et que ce soit là une glyptique originaire d'une des provinces romaines. Pour cette phase chronologique la relation entre la glyptique officielle (tête de Gordien) et la glyptique provinciale s'exprime le plus clairement dans les visages et les mains de la Fortune et de la Victoire.

Il serait évidemment chose tentante pour nous de découvrir la province d'origine de la gemme. En attendant cependant nous sommes portés à croire qu'elle provient d'une région à laquelle les victoires de l'empereur Gordien avaient rendu la prospérité.

Wykaz nabytków Muzeum Archeologicznego w Poznaniu w roku 1955

Nouvelles acquisitions du Musée Archéologique de Poznań en 1955.

I. EPOKA KAMIENNA

- Arild*, Dania. Stan. nieznaczone. Krzem. grot strzałowy typu lyngbijskiego. Ep. kam. Dar ob. Marciniaka, kier. szkoły w Parzęczewie, pow. Kościan. Nr inw. 1955 : 165, nr kat. 1955 : 348 (ryc. 2,1).
- Biernatki*, pow. Śrem. Stan. nieznaczone. Odłupki, wióry, narzędzia krzem., skorupa. Ep. kam. Bad. pow. ¹⁾ St. Jasnosza i Koła Hist. Lic. Pedagog. w Poznaniu. Nr inw. 1955 : 76, nr kat. 1955 : 181.
- Bojanowo Stare*, pow. Kościan. Stan. 2. Narzędzia, rdzenie i odłupki krzem., skorupy. Mł. ep. kam., m. inn. kult. puch. lejk. Bad. pow. St. Jasnosza. Nr inw. 1955 : 46, nr kat. 1955 : 101.

Ryc. 1. Lubiechowo, pow. kościański. Dłuto krzemienne. $\frac{2}{3}$ w. n. — Fig. 1. Lubiechowo, distr. de Kościan. Ciseau en silx. $\frac{2}{3}$ gr. nat.

- Borowo*, pow. Środa. Stan. 4. Pole piaszczyste na połd.-wsch. od b. folwarku Borowo, na połd. od lasu i punktu 69,2. Skrobacz, nóż półtylcowy, wiórki, rdzenie, odłupki. Ep. kam. Bad. pow. J. Kostrzewskiego i A. Lipińskiej. Nr inw. 1955 : 177, nr kat. 1955 : 369—373 (ryc. 2,27—31).

¹⁾ Skrótly: Bad. pow. oznacza Badania powierzchniowe, Bad. plan. = Badania planowe, Bad. ról. = Badania rastunkowe.

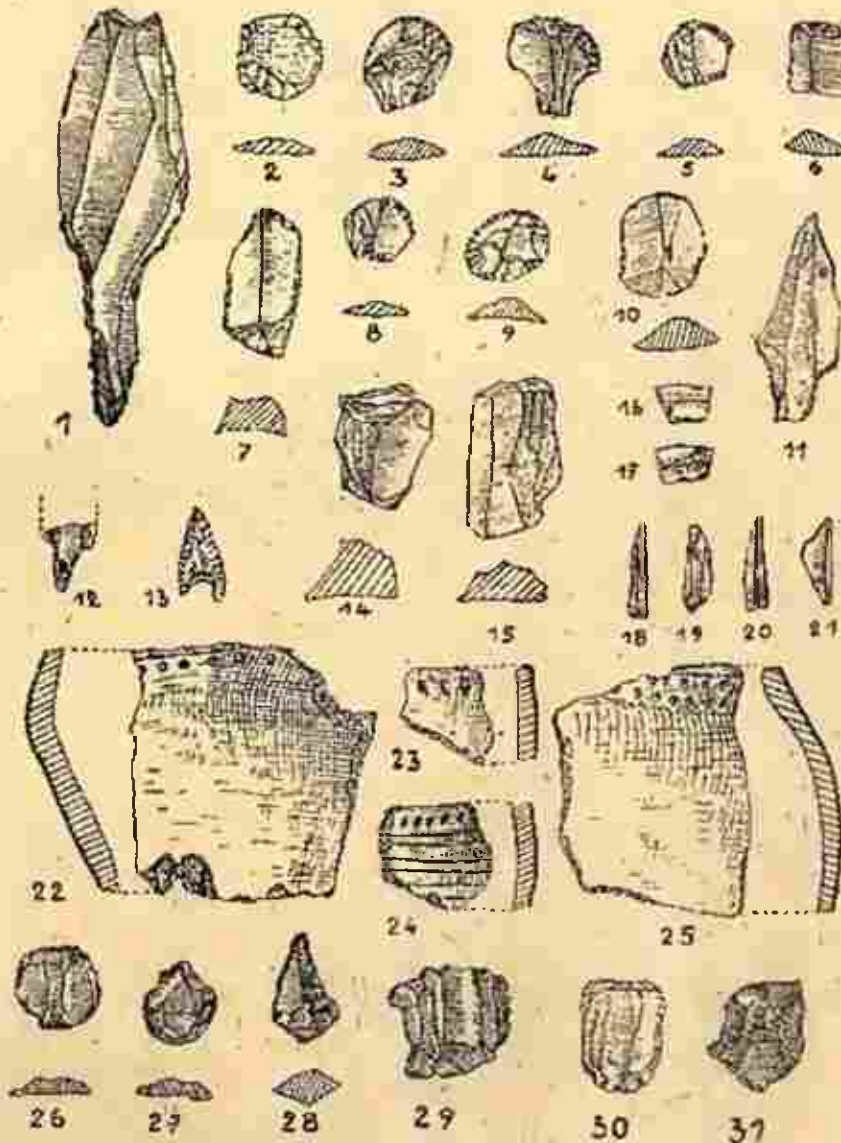
- Budzyń*, pow. Chodzież. Stan. 1. Siekierka kam., skrobacz, wióry, skorupy. Neolit. kult. puch. lejk. Dar M. Piaszykowej. Nr inw. 1955 : 3, nr kat. 1955 : 3—7 (ryc. 4,4).
- Czarnków*, m. p. Stan. 3. Odłupki krzem. Mł. ep. kam. Bad. pow. St. Jasnosza. Nr inw. 1955 : 11, nr kat. 1955 : 23.
- Dakowy Mokre*, pow. Nowy Tomyśl. Stan. 2. Skorupy, fragm. płytki do polerowania, krzemienie. Ep. kam., kult. puch. lejk. Bad. pow. J. Kostrzewskiego i W. Smigielskiego. Nr inw. 1955 : 90, nr kat. 1955 : 206—208.
- Dakowy Mokre*, pow. Nowy Tomyśl, Stan. 2. Piaśnica. Rozeieracz kam., uł. naczyń, odłupki krzem. Dar J. Janekowskiego, kier. Oddz. Kultury Prez. PRN w Nowym Tomyślu. Nr inw. 1955 : 167, nr kat. 1955 : 351—353.
- Dzierawy*, pow. Koło. Stan. 1. Wydma na półn.-wsch. od Dzieraw. Wióry, odłupki. Ep. kam. Dar W. Ziemiackiego z Koła. Nr inw. 1955 : 34, nr kat. 1955 : 68—69.
- Gębice*, pow. Czarnków. Stan. 1. Dwa rdzenie, odłupki, część kamienia ze śladami używania, skorupy. Mł. ep. kam. Dar W. Bromskiego z Poznania. Nr inw. 1955 : 40, nr kat. 1955 : 83—86.
- Gębiczyn*, pow. Czarnków. Stan. 1. Rdzenie, wióry, odłupki, narzędzia krzem. Bad. pow. St. Jasnosza. Nr inw. 1955 : 35, nr kat. 1955 : 70—75.
- Gębiczyn*, pow. Czarnków, Stan. 3. Siekierka krzem. Mł. ep. kam. Bad. pow. St. Jasnosza. Nr inw. 1955 : 39, nr kat. 1955 : 82.
- Gołaszewo*, pow. Wągrowiec. Stan. 1. Wydma na prawo od drogi z Gołaszewa do Janówca. Skorupy z ornam. szturową, grocik sercowaty skrobacz, wióry, odłupki krzem., rdzenie, luszczyki, fragm. kamienia do polerowania. Neolit. kult. cer. sznur. Bad. pow. St. Jasnosza i Zb. Pieczyńskiego. Nr inw. 1955 : 212, nr kat. 1955 : 467—475.
- Gorzkiepole*, pow. Poznań. Stan. 1. Zagajenie między Borowym młynem a Jerzynkiem. Skorupy i odłupki krzem. Ep. kam. Bad. pow. J. Kostrzewskiego, M. Piaszykowej, A. Lipińskiej. Nr inw. 1955 : 203, nr kat. 1955 : 430—431.
- Herburtowo*, pow. Piła. Stan. 1. Duża wydma na połd. od wsi. Rdzenie, wióry, odłupki, skrobacz, grociki igielkowate i trapezowate, wióry zaszczerbione, ułamki kamieni ze śladami wygładzania.

Środek i mł. ep. kam. Bad. pow. Z. Pawłowskiej i St. Jasnosza. Nr inw. 1955 : 141, nr kat. 1955 : 307—312.

Kaliska, pow. Międzychód. Stan.: koło leśniczówki. Wiór i odłupki krzem. Ep. kam. Dar M. Czekalskiej z Poznania. Nr inw. 1955 : 124, nr kat. 1955 : 278—279.

Lubiechowo, pow. Kościan. Stan.: przy kopaniu żwiru. Dłuto krzem. Ep. kam. Dar Szkoły Podst. w Parzęczewie, pow. Kościan. Nr inw. 1955 : 126, nr kat. 1955 : 282.

Łąki Małe, pow. Kościan. Stan.: kurhan III. Skorupy. Z nasypu i jamy pod kurhanem. Neolit. Bad. plan. Muzeum Archeolog. w Poznaniu (mgr mgr M.

Ryc. 2. 1. Arild, Danja. Grot strzały, 2—25. Ruszków, pow. kolski, 2—10. Skrobacze, 11—13, 16—21. Groty strzał, 14—15. Rdzenie, 22—25. Ceramika, 26. Młodzikowo, pow. średzki. Skrobacz, 27—31. Borowo, pow. średzki, 27—28. Skrobacze, 29—31. Rdzenie. $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 2. Arild, Danemark. Pointe de flèche, en silex. 2—25. Ruszków, distr. de Koło. 2—10. Grattoirs, 11—13 et 16—21. Pointes de flèche en silex, 14—15. Nucléus, 22—25. Tessons, 26. Młodzikowo, distr. de Środa. Grattoir, 27—31. Borowo, distr. de Środa. 27—28. Grattoirs, 29—31. Nucléus. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Keszyce, pow. Ostrów. Stan. 1. Skorupa, rdzenie wióry, odłupki krzem. Mł. ep. kam. Bad. pow. St. Jasnosza. Nr inw. 1955 : 64, nr kat. 1955 : 140.

Latowice, pow. Ostrów. Stan. 3. Rdzenie, wióry, odłupki krzem. Mł. ep. kam. Bad. pow. St. Jasnosza. Nr inw. 1955 : 62, nr kat. 1955 : 137.

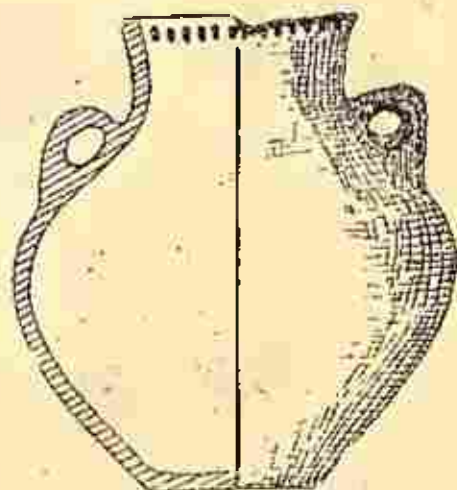
Lipnica, pow. Szamotuły. Stan. 1. Na polu położ. niedaleko szkoły. Skorupa. Neolit. Kult. puch. lejk. Dar Kółka Archeologicznego Domu Dziecka w Lipnicy. Nr inw. 1955 : 195, nr kat. 1955 : 420.

Piaszykowa, A. Lipińska, W. Ziemińska). Nr inw. 1955 : 236, nr kat. 1955 : 707.

Łąki pow. Gniezno. Stan. 1. Rdzenie i odłupki krzem. Ep. kam. (mezolit) Bad. pow. J. Kostrzewskiego, M. Piaszykowej, St. Jasnosza. Nr inw. 1955 : 157, nr kat. 1955 : 336—337.

Michorzewo, pow. Nowy Tomyśl. Stan.: przy drodze z Michorzewa do Głuponi. Siekierka kam. Ep. kam. Dar Szkoły Podstaw. w Parzęczewie, pow. Kościan. Nr inw. 1955 : 131, nr kat. 1955 : 288

- Miękowo**, pow. Poznań. Stan. 2. Pole nad Wartą, na półn. od potoczku przy granicy Owińsk. Skrobacz z odłupka, rdzeń, odłupki. Ep. kam. Bad. pow. J. Kostrzewskiego, M. Piaszykowej, A. Knapowskiej-Mikołajczykowej. Nr inw. 1955 : 16, nr kat. 1955 : 28—30.
- Miękówko**, pow. Poznań. Stan. 3. Między fabryką a Wartą, na półn. od potoczku płynącego z Miękówka. Skrobacz z odłupka, odłupki krzem. Ep. kam. Bad. pow. J. Kostrzewskiego, M. Piaszykowej, A. Knapowskiej-Mikołajczykowej. Nr inw. 1955 : 22, nr kat. 1955 : 39—40.
- Młodzikowo**, pow. Środa. Stan. 1. Wiórki i odłupki krzem. Mezolit. Bad. pow. J. Kostrzewskiego i A. Lipińskiej. Nr inw. 1955 : 183, nr kat. 1955 : 383—384.
- Młodzikowo**, pow. Środa. Stan. 3. Skrobacz krzem. krążkowaty, wiórki, odłupki. Mezolit. Bad. pow. J. Kostrzewskiego i A. Lipińskiej. Nr inw. 1955 : 179, nr kat. 1955 : 375—377 (ryc. 2,26).
- Pasieki Patrzykowskie**, pow. Radomsko. Stan.: nie oznaczone. Wióry. Ep. kam. Z Muzeum w Wieluniu. Nr inw. 1955 : 101, nr kat. 1955 : 226.
- Parzęczewo**, pow. Kościan. Stan.: nie oznaczone. Siekierka kam. Ep. kam. Dar Szkoły Podstawowej w Parzęczewie. Nr inw. 1955 : 129, nr kat. 1955 : 285 (ryc. 4,3).
- Popowo**, pow. Szamotuły. Stan.: nad Wartą (bliżej nie oznaczone). Toporek kam., siekiera kam., miniaturowy toporek (?) kam., fragm. szydła kościanego. Neolit. Dar Szkoły Podstawowej nr 1 we Wronkach, pow. Szamotuły. Nr inw. 1955 : 69, nr kat. 1955 : 152—155.
- Przylep**, pow. Zielona Góra. Stan.: nie oznaczone. Toporek kam. Neolit. Dar K. Kłeszkówny z Zielonej Góry. Nr inw. 1955 : 27, nr kat. 1955 : 45 (ryc. 4,2).
- Raciborowice**, pow. Chełm Lubelski. Stan.: pole gosp. Stadnika. Ul. naczynia. Kult. puch. lejk. z wpływami kult. dolk.-grzebyk. Dar F. Elsnera z Poznania. Nr inw. 1955 : 25, nr kat. 1955 : 43.
- Ruszków II**, pow. Koło. Stan. 1. Ul. siekierki gładzonej, rdzenie, wióry, grociki trzoneczkowe, grocik dłutowy, skrobacze, rylce, żeberko, 2 skorupki, odłupki. Środk. i mł. ep. kam. Dar W. Ziemackiego z Koła. Nr inw. 1955 : 33, nr kat. 1955 : 58—67.
- Ruszków II**, pow. Koło. Stan. 1. Wydmy oraz pole koło wału nad Wartą ok. 1 km na wsch. od Ruszkowa II. Skrobacze, grociki igielkowate, grocik trzoneczkowy, grociki trapezowate, rdzenie, narzędzia nie określone, wióry, odłupki, wióry półtylcowe, skorupy. Mezolit i neolit (kult. puch. lejk. i kult. cer. sznur.). Dar W. Ziemackiego z Koła. Nr inw. 1955 : 57, nr kat. 1955 : 121—130 (ryc. 2,2—12 i 14—25).
- Ruszków II**, pow. Koło. 1,5 km od mostu wzdłuż wału, naprzeciw Ruszkowa II. Stan. 3. „Kurnatowski”, wydma I przy wale. Grociki strzał, wiórki, odłupki, skrobacze, narzędzia krzem. rdzenie, „zeberka” itp., skorupy. Ep. kam. Dar W. Ziemackiego z Koła. Nr inw. 1955 : 71, nr kat. 1955 : 166.
- Ruszków II**, pow. Koło. Stan. 3. „Kurnatowski”, wydma I. Grocik igielkowaty, grocik sercowaty, wiórki, odłupki. Mezolit i neolit. Dar W. Ziemackiego z Koła. Nr inw. 1955 : 143, nr kat. 1955 : 315—318 (ryc. 2,13).
- Ruszków II**, pow. Koło. Stan. 4. Wydma II przy wale, „Kurnatowski”. Narzędzia, wióry, odłupki krzem. skorupy. Ep. kam. Dar W. Ziemackiego z Koła i had. pow. J. Kostrzewskiego, W. Armona i W. Śmigielskiego. Nr inw. 1955 : 83, nr kat. 1955 : 195—198c.
- Ruszków II**, pow. Koło. Stan. 4. Wydma przy wale, „Kurnatowski”. Odłupki, wióry, rdzenie, narzędzia krzem. Ep. kam. Dar W. Ziemackiego z Koła. Nr inw. 1955 : 100, nr kat. 1955 : 221—225.
- Ruszków II**, pow. Koło. Stan. 4. Wydma II przy wale. Skorupy, odłupki krzem. Neolit. Kult. puch. lejk. Bad. pow. J. Kostrzewskiego, W. Armona i W. Śmigielskiego. Nr inw. 1955 : 118, nr kat. 1955 : 267.
- Ruszków II**, pow. Koło. Stan. 6. Na półd. od stan. 1 (koniec wydmy). Ułamek skrobacza, wiórki, odłupki. Środkowa ep. kam. Bad. pow. J. Kostrzewskiego, W. Armona i W. Śmigielskiego. Nr inw. 1955 : 121, nr kat. 1955 : 272—274.
- Stępca**, pow. Konin. Stan. 3. Grociki igielkowate i dłutowate, odłupki krzemienne. Środkowa ep. kam. Bad. urząd. T. Malinowskiego. Nr inw. 1955 : 232, nr kat. 1955 : 643—645.

Ryc. 3. Sobota, pow. poznański, Stn. 3. Amfora gliniana z torfowiska. $\frac{1}{3}$ w. n. — Sobota, distr. de Poznań. Amphore trouvée dans une tourbière. $\frac{1}{3}$ gr. nat.

Sobota, pow. Poznań. Stan. 2. Pole piaszczyste na półn. od drogi z Bytkowa do Soboty, na wsch. od Samicy. Skrobacz wiórowy i ulam. naczynia. Neolit. Kult. puch. lejk. Bad. pow. J. Kostrzewskiego i St. Jasnosza. Nr inw. 1955 : 134, nr kat. 1955 : 292—293.

Sobota, pow. Poznań. Stan. 3. Torfowisko na zach. od cmentarza. Amfora i rozcieracz kam. Neolit. Kult. puch. lejk. Dar GS „Samopomoc Chłopska”. Nr inw. 1955 : 132, nr kat. 1955 : 289—290 (ryc. 3).

Sopel, pow. Wiclun. Stan. I. Rdzeń i wióry krzem. Ep. kam. Bad. J. Kostrzewskiego w 1927 r. Z Muzeum w Wieluniu. Nr inw. 1955 : 102, nr kat. 1955 : 227—228.

Spiennes, Francja. Stan.: Camp à Cayaux. Oskard

kam. Neolit. Dar Musée Archéologique (Musée du Centenaire) Jardin du Mayeux, Mons. Nr inw. 1955 : 45, nr kat. 1955 : 97.

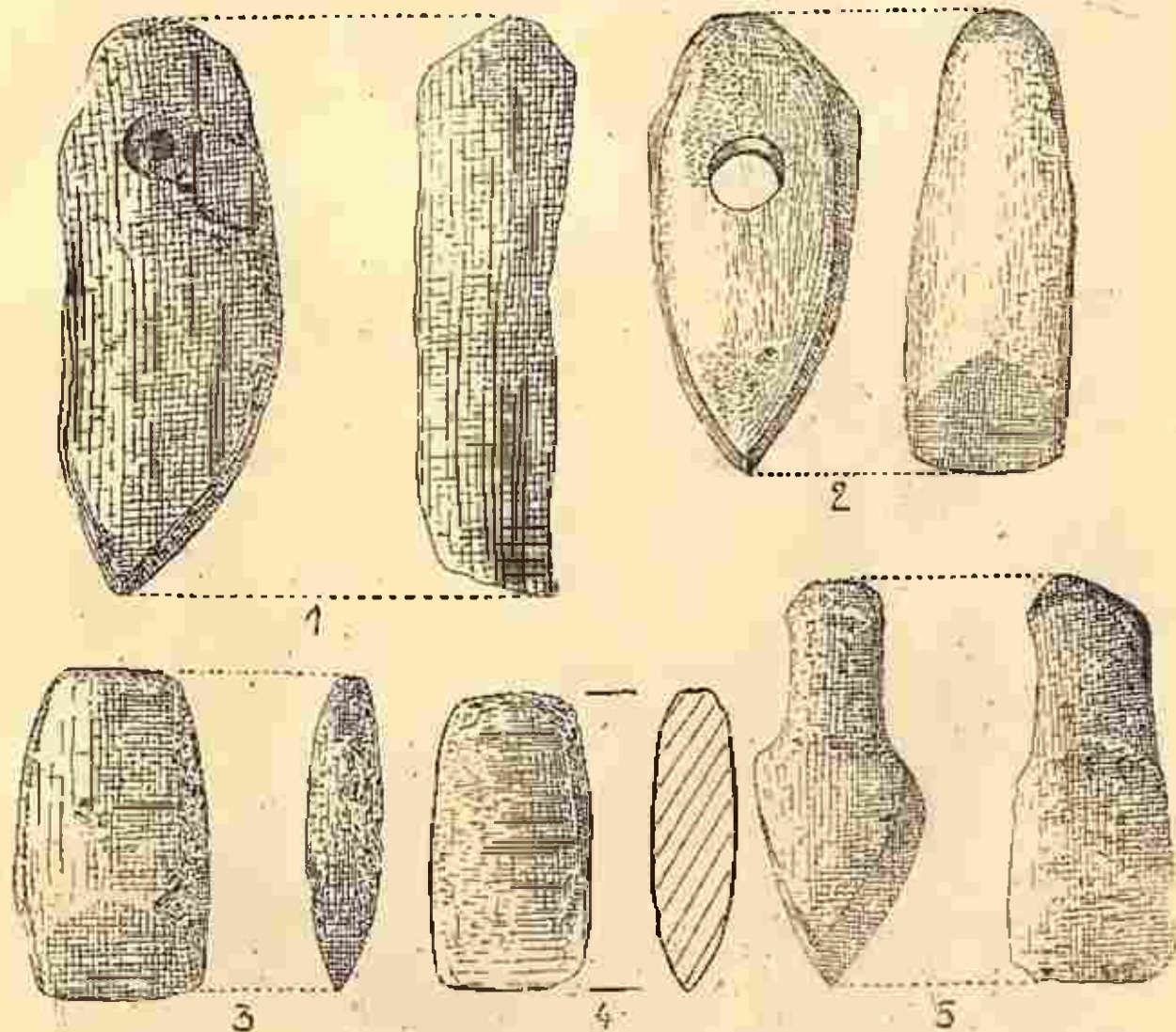
Tatry, pow. Nowy Targ. Stan.: grotta Magury. Kości niedźwiedzia jask. Paleolit (?) Dar K. Walskiej, stud. Hist. Kult. Mat. U. P. Nr inw. 1955 : 61, nr kat. 1955 : 136.

Wiekowo, pow. Gniezno. Stan. 1. Wiórek krzem. Ep. kam. Bad. pow. J. Kostrzewskiego, M. Piaszykowej, St. Jasnosza, Nr inw. 1955 : 146, nr kat. 1955 : 321.

Wielichowo, pow. Kościan. Stan.: przy drodze z Wielichowa do Proch. Toporek kam. Ep. kam. Dar Szkoły Podst. w Parzęczewie, pow. Kościan. Nr inw. 1955 : 128, nr kat. 1955 : 284 (ryc. 4,1).

Wronki, pow. Szamotuły. Stan. 2. Na półn. od p. 49, 5, na półn.-wsch. od miasta na terenie cmentarzy-ska lużyckiego. Grociki igielkowate, wiórki, rdzenie, odlupki, skorupy. Ep. kam. Bad. pow. J. Kostrzewskiego, M. Piaszykowej i W. Śmigiełskiego. Nr inw. 1955 : 184, nr kat. 1955 : 385—389.

Wronki-Zamoście, pow. Szamotuły. Stan. nie okre-

Ryc. 4. Toporki i siekierki kamienne. 1. Wielichowo, pow. kościański, 2. Przylep, pow. zielonogórski, 3. Parzęczewo, pow. kościański, 4. Budzyń, pow. chodzieski, 5. Michorzewo, pow. nowotomyski, 5 w $\frac{1}{4}$ w. n., reszta w $\frac{1}{2}$ w. n. — Fig. 4. Haches-marteaux et haches en pierre. 1. Wielichowo, distr. de Kościan, 2. Przylep, distr. de Zielona Góra, 3. Parzęczewo, distr. de Kościan, 4. Budzyń, distr. de Chodzież, 5. Michorzewo, distr. de Nowy Tomysl. 5 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Wiekowo, pow. Gniezno. Stan. 2. Wiór i odlupek krzem. Ep. kam. Bad. pow. J. Kostrzewskiego, M. Piaszykowej i St. Jasnosza. Nr inw. 1955 : 149, nr kat. 1955 : 324—325.

Wiekowo, pow. Gniezno. Stan. 4. Odlupek krzem i skorupa. Neolit. Bad. pow. J. Kostrzewskiego, M. Piaszykowej i St. Jasnosza. Nr inw. 1955 : 163, nr kat. 1955 : 329—330.

Skorupy, wiórki, odlupki. Neolit. Dar p. Dreckiej, naucz. z Wronek. Nr inw. 1955 : 220, nr kat. 1955 : 550—552.

Zielecín, pow. Kościan. Stan. 2. Odlupki, wiór, narzędzia krzem. Mł. ep. kam. Bad. pow. St. Jasnosza. Nr inw. 1955 : 31, nr kat. 1955 : 54—56.

Zielonagóra, pow. Szamotuły. Stan. nie oznaczone. Toporek kam. Mł. ep. kam. Dar A. Roszkiewicza,

naucz. z Zielonejgóry. Nr. inw. 1955 : 9, nr kat. 1955 : 18.

Ziółkowo, pow. Gostyń. Stan. 1. Piaśnica koło zabud. gosp. Nowaka. Skorupy. Neolit. Kult. puch. lejk. Dar M. Piaszykowej. Nr inw. 1955 : 2, nr kat. 1955 : 2.

II. WCZESNY I STARSZY (I i II) OKRES EPOKI BRĄZOWEJ

Borowo, pow. Środa. Stan. 4. Pole piaszczyste na pld-wsch. od b. folwarku Borowo, na pld. od lasu i punktu 69,2. Skorupy. Kultura przedłużycka. Bad. pow. J. Kostrzewskiego i A. Lipińskiej. Nr inw. 1955 : 178, nr kat. 1955 : 374.

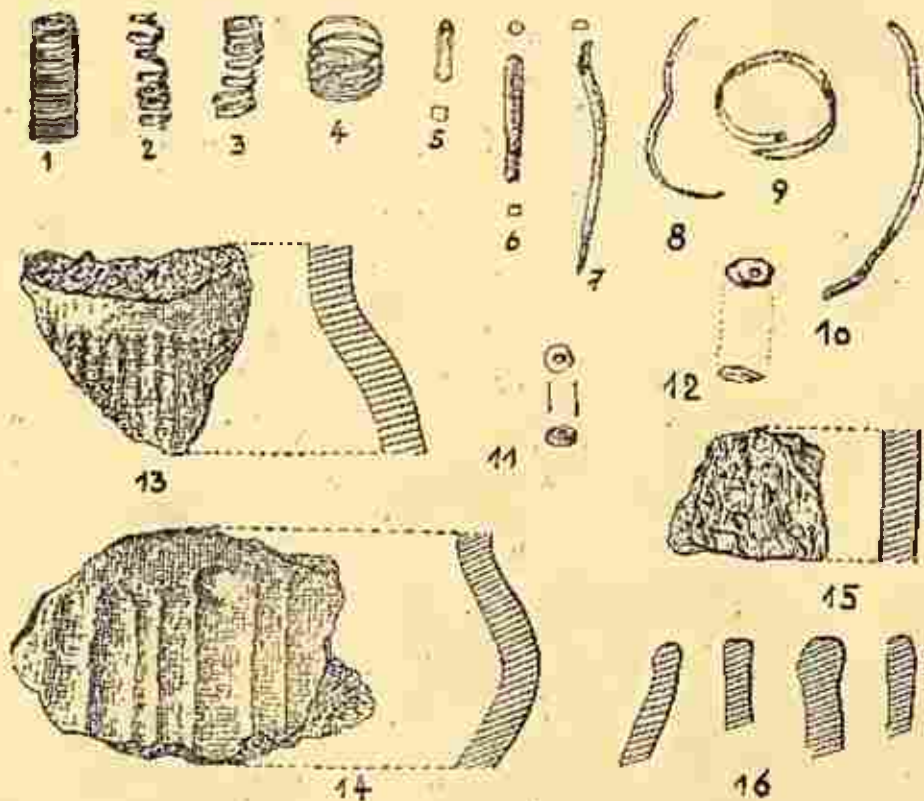
br. Bad. plan. Muzeum Archeologicznego w Poznaniu (mgr mgr M. Piaszykowa, A. Lipińska, W. Ziemińska). Nr inw. 1955 : 235, nr kat. 1955 : 695—706.

Mechnac, pow. Międzybóże. Stan.: w ogrodzie Z. Dziubaka. Siekierka brąz. I okr. ep. br. Dar Z. Dziubaka z Mechnacza. Nr inw. 1955 : 1, nr kat. 1955 : 1.

Prosna, pow. Chodzież. Stan. I. Fragm. ozdób brąz. St. okr. ep. br. Dar M. Piaszykowej. Nr inw. 1955 : 4, nr kat. 1955 : 8.

Ruszków II, pow. Koło. Stan. 1. Wydmy. Ułamki naczyń, spiralka z drutu brąz. II okr. ep. br. Kult. przedłuż. Dar W. Ziemińskiego z Koła. Nr inw. 1955 : 56, nr kat. 1955 : 120.

Ruszków II, pow. Koło. Stan. 3. 1 1/2 km od mostu

Ryc. 5. Ruszków II, pow. kolski, stan. 3. Kultura przedłużycka. 1—4. Spiralki brązowe, 5. Ułamek łoczka, 6—7. Fragmenty szpil brązowych, 8—10. Połamane spiralki brązowe, 11—12. Paciorki bursztynowe, 13—16. Ceramika, 1—3 i 11—12 w w. n., reszta w 1/2 w. n. — Ruszków II, distr. de Koło, station 3. Civilisation prélusacienne. 1—4. Spirales en bronze, 5. Fragment d'un ciselet en bronze, 6—7. Fragments des épingles en bronze, 8—10. Fragments de spirales. 11—12. Perles en ambre jaune, 13—16. Tessons, 1—3 et 11—12 en gr. nat., le reste en 1/2 gr. nat.

Gołaszewo, pow. Wągrowiec. Stan. I. Ułamki naczyń, częściowo z listwami i ornam. plecionkową. II okr. ep. br. Kult. przedłuż. Bad. pow. St. Jasnosa i Zb. Pieczyńskiego. Nr inw. 1955 : 213, nr kat. 1955 : 476.

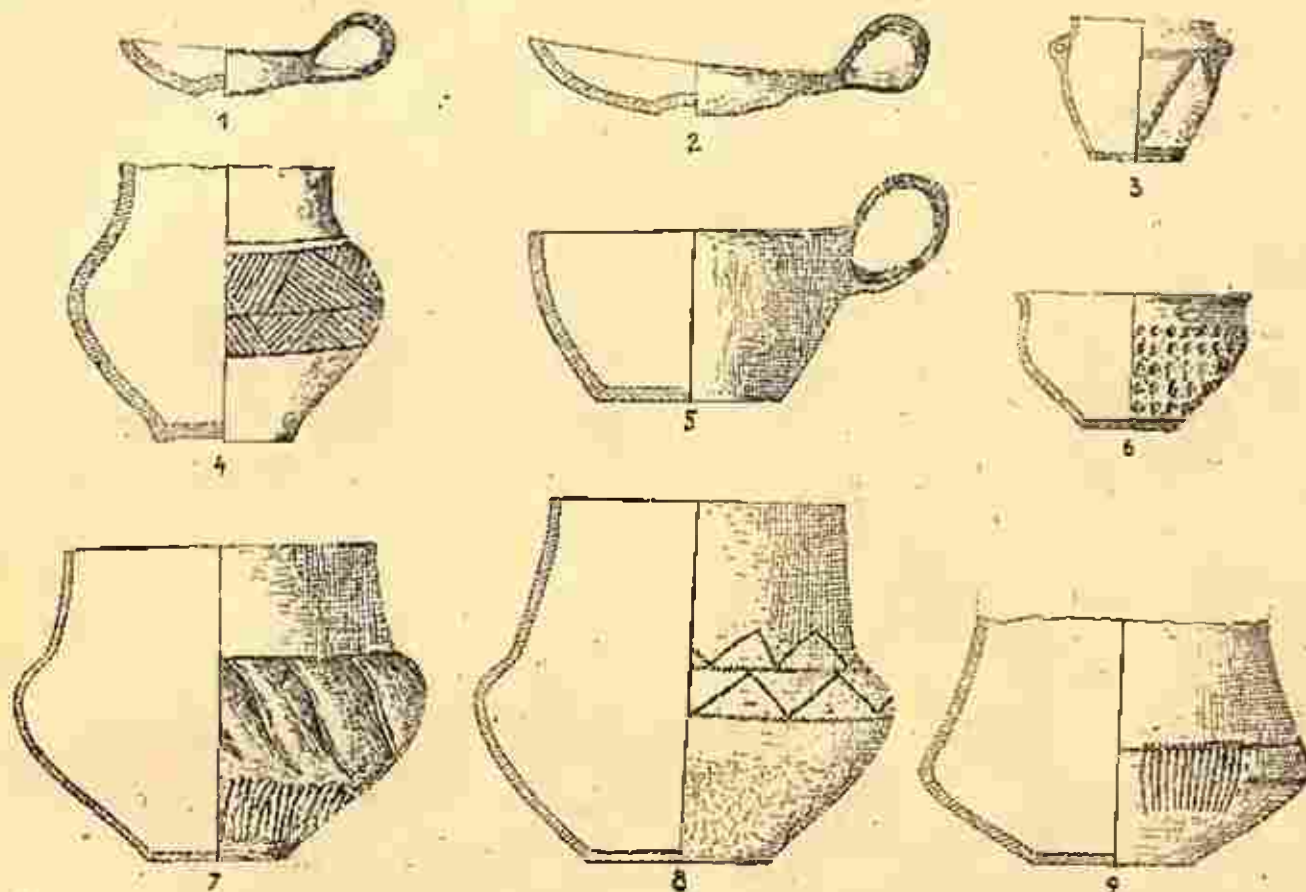
Herbertowo, pow. Piła. Stan. 1. Duża wydma na pld. od wsi. Skorupy, grocik krzem. Wczesna ep. br. Bad. pow. Z. Fawłowskiej i St. Jasnosa, nr inw. 1955 : 142, nr kat. 1955 : 313—314.

Łęki Małe, pow. Kościan. Stan.: kurhan. III. Ceramika, 2 szpile brązowe, 2 złote spiralki, paciorek bursztyn., kości ludzkie i zwierz., węgielki. Z. grobu central., bocznego i nasypu. I okr. ep.

wzdłuż wału, naprzeciw Ruszkowa II, „Kurnatowski”, wydma I. Skorupy, spiralki i ułam. brąz. paciorki bursztyn. i fajansowe. Kult. przedłuż. Dar W. Ziemińskiego z Koła i bad. pow. J. Kostrzewskiego, W. Armona i W. Śmigieńskiego. Nr inw. 1955 : 72, nr kat. 1955 : 167—168a (ryc. 5).

III. ŚRODKOWY, MŁODSZY I NAJMŁODSZY OKRES EPOKI BRĄZOWEJ, OKRES HALSZTACKI, WCZESNY I ŚRODKOWY OKRES LATENSKI. KULTURA ŁUŻYCKA

Biernatki, pow. Śrem. Stan. nie oznaczone. Fragm. większego naczynia i ułamki kilku naczyń. Okr.

Ryc. 6. Stare Bojanowo, pow. kościański. Stan. 2. Naczynia. 1—2 i 4—5 w $\frac{1}{3}$ w. n., reszta w $\frac{1}{6}$ w. n. — Stare Bojanowo, distr. de Kościan, Station 2. Vases en argile. 1—2 et 4—5 en $\frac{1}{3}$, le reste en $\frac{1}{6}$ gr. nat.

halsztacki. Bad. rat. St. Jasnosza i Kola Historycznego Liceum Pedagog. w Poznaniu. Nr inw. 1955 : 77, nr kat. 1955 : 182—183.

Bnin, pow. Śrem. Stan.: grodzisko. Skorupy. Bad. pow. St. Jasnosza. Nr inw. 1955 : 94, nr kat. 1955 : 212.

Bojanowo Stare, pow. Kościan. Stan. 2. Zawartość grobu ciałopalnego (popielnica i 5 przystawek) i skorupy luźno znal. Późna ep. brązu. Bad. rat. St. Jasnosza. Nr inw. 1955 : 47, nr kat. 1955 : 102—105a.

Bojanowo Stare, pow. Kościan. Stan. 2. Naczynia. Bad. rat. S. Jasnosza. Nr inw. 1955 : 188, nr kat. 1955 : 393—399 (ryc. 6).

Bojanowo Stare, pow. Kościan. Stan. 2a. Skorupy, rozcieracz kam. Późna ep. brązu. Bad. pow. St. Jasnosza. Nr inw. 1955 : 49, nr kat. 1955 : 107—108.

Ciszęcin, pow. Wieluń. Stan.: ementarzysko luź. Naczynia. Bad. J. Kostrzewskiego w 1927 r. Z Muzeum w Wieluniu. Nr inw. 1955 : 113, nr kat. 1955 : 262.

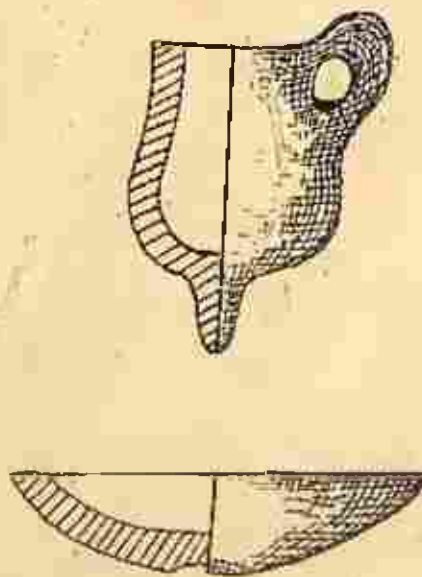
Chrzypsko Wielkie, pow. Międzychód. Stan.: wyspa na jeziorze. Skorupy. Dar Technikum Rybackiego w Sierakowie, pow. Międzychód. Nr inw. 1955 : 224, nr kat. 1955 : 558.

Czarnków, m. p. Stan. 3. Skorupy. Mł. okr. ep. br. Bad. pow. St. Jasnosza. Nr inw. 1955 : 12, nr kat. 1955 : 24.

Czarnowice, pow. Gubin. Stan. 1. Piaśnica przy dro-

dze do Kopców. Naczynia i skorupy. Mł. ep. br. Bad. rat. Stan. Jasnosza. Nr inw. 1955 : 189, nr kat. 1955 : 400—404 (ryc. 7).

Czarnowice, pow. Gubin. Stan. nie oznaczone. Dwa małe naczynka glin. Dar K. Kłęskówny z Zielonej Góry. Nr inw. 1955 : 6, nr kat. 1955 : 15.

Ryc. 7. Czarnowice, pow. gubiński, stan. 1. Naczynia gliniane. W. n. — Czarnowice, distr. de Gubin. Vases en argile. Gr. nat.

Czarnożyły, pow. Wieluń. Stan.: piasznica na brzegu lasu przy szosie. Naczynie. Z Muzeum w Wieluniu. Nr inw. 1955 : 117, nr kat. 1955 : 22.

Dakowy Mokre, pow. Nowy Tomyśl. Stan. 2. Skorupy. Dar J. Jankowskiego, kier. Oddz. Kultury Prez. PRN w N. Tomyślu. Nr inw. 1955 : 168, nr kat. 1955 : 354.

Dakowy Mokre, pow. Nowy Tomyśl. Stan. 2. Skorupy. Bad. pow. J. Kostrzewskiego i W. Śmigiełskiego. Nr inw. 1955 : 91, nr kat. 1955 : 209.

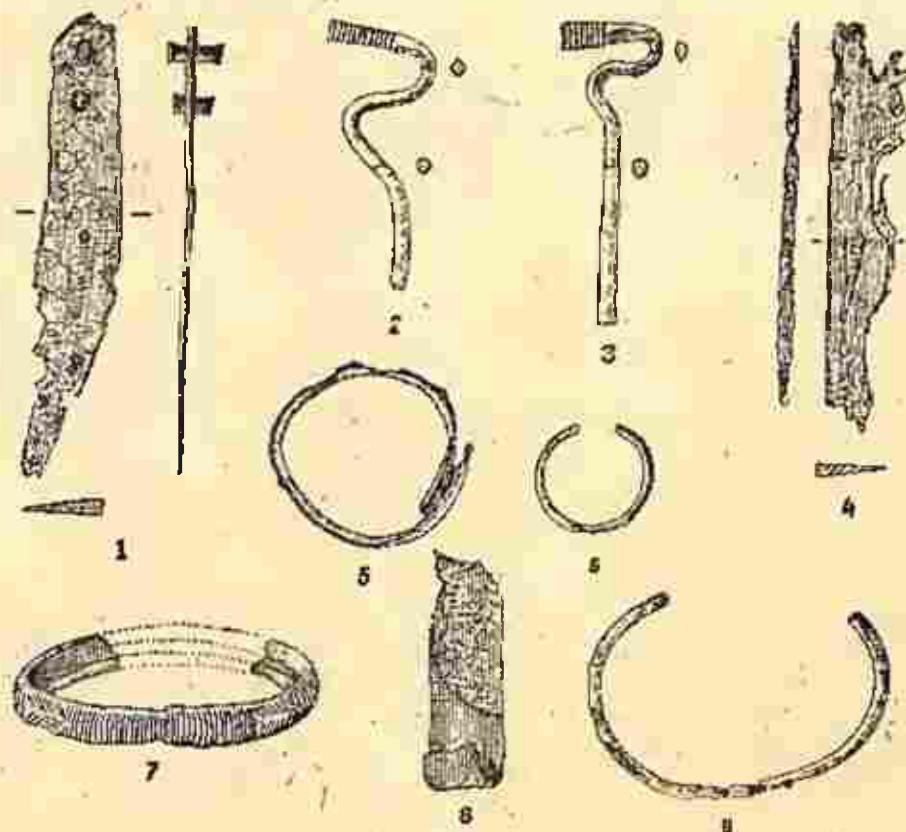
Dąbrowa, pow. Wieluń. Stan. 2. Naczynia, przedmioty żel., ułamki brąz. bransolet i szpil. Okr. halszacki. Bad. K. Jazdzewskiego w 1927 r. Z Muzeum w Wieluniu. Nr inw. 1955 : 103, nr kat. 1955 : 103, nr kat. 1955 : 229—241 (ryc. 8).

Głogowiec, pow. Mogilno. Stan. 1. Skorupy. Bad. pow. T. Wiślańskiego. Nr inw. 1955 : 105, nr kat. 1955 : 244.

Gołaszewo, pow. Wągrowiec. Stan. I. Ułamki naczyń (m. inn. uł. cedzidla), uł. toporka kam. pięciobocznego, kości spal. Bad. pow. St. Jasosza i Zb. Pieczyńskiego. Nr inw. 1955 : 214, nr kat. 1955 : 477—479 (ryc. 13,3).

Goździchowo, pow. Kościan. Stan.: przy kopaniu piasku na „Głapiej Górze”. Naczynie. III okr. ep. brązu. Dar Szkoły Podstawowej w Parzęczewie, pow. Kościan. Nr inw. 1955 : 127, nr kat. 1955 : 283.

Kamieniec, pow. Kościan. Stan. 1. Grodzisko. Skorupy. Bad. pow. J. Kostrzewskiego, M. Piaszy-

Ryc. 8. Dąbrowa, pow. wieluński, stan. 2. 1 i 4. Noże żel., 2—3. Szpile brązowe, 5. Kółko żelazne, 6. Kółko brązowe, 7 i 8. Bransolety brązowe, 8. Żelazna klamra do pasa. $\frac{1}{2}$ w. n. — Dąbrowa, distr. de Wieluń. Station 2. 1 et 4. Couteaux en fer, 2—3. Épingles en bronze, 5. Anneau en fer, 6. Anneau en bronze, 7 et 8. Bracелеts en bronze, 8. Agrafe de ceinture en fer. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Dąbrowa, pow. Wieluń. Stan. 2(?). Ułamki naczyń. Bad. K. Jazdzewskiego w 1927 r. (?). Z Muzeum w Wieluniu. Nr inw. 1955 : 174, nr kat. 1955 : 365.

Drużyn, pow. Nowy Tomyśl. Stan. 2. Skorupy. Wcz. ep. żel. Bad. pow. J. Kostrzewskiego i W. Śmigiełskiego. Nr inw. 1955 : 93, nr kat. 1955 : 211.

Felinów, pow. Wieluń. Stan.: między Wartą a drogą pod lasem (?). Naczynie. Z Muzeum w Wieluniu. Nr inw. 1955 : 114, nr kat. 1955 : 263.

Felinów, pow. Wieluń. St. r. nie oznaczone. Naczynie. Z Muzeum w Wieluniu. Nr inw. 1955 : 173, nr kat. 1955 : 364.

Gębiczyn, pow. Czarnków. Stan. 1. Ułamki naczyń. Mł. ep. br. Bad. pow. St. Jasosza. Nr inw. 1955 : 36, nr kat. 1955 : 76.

kowej, A. Lipińskiej, A. Mikołajczykowej. Nr inw. 1955 : 181, nr kat. 1955 : 343.

Klempicz, pow. Czarnków. Stan. 1. Wydma w lesie na prawo od drogi do Czarnkowa, za wsią. Naczynie, skorupy, kości spalone. Dar p. Paulusa, naucz. w Klempiczu. Nr inw. 1955 : 211, nr kat. 1955 : 455—466.

Kórnik, pow. Śrem. Stan. 1. Fragm. toporka kam. Bad. pow. St. Jasosza. Nr inw. 1955 : 97, nr kat. 1955 : 215.

Kórnik, pow. Śrem. Stan.: pole szpitalne. Skorupy. Bad. St. Jasosza. Nr inw. 1955 : 96, nr kat. 1955 : 214.

Krzętle, pow. Wieluń. Stan.: na półn. od Osjakowa, przy drodze pod lasem. Naczynie. Z Muzeum w Wieluniu. Nr inw. 1955 : 111, nr kat. 1955 : 259.

Kubaczn, pow. Nowy Tomysł. Stan. 1. Skorupy. Bad. pow. J. Kostrzewskiego i W. Śmigielkiego. Nr inw. 1955 : 92, nr kat. 1955 : 210.

Lipie, pow. Kępno. Stan.: cmentarzysko przy drodze z Łęki do Szalonki blisko toru kolej. z Kępna do Kluczborka. Naczynia, skorupy, kości spal., uł. bransolety brąz. Dar J. Czeremaja, kier. szkoły w Łęce Opatowskiej, pow. Kępno i bad. rat. W. Śmigielkiego. Nr inw. 1955 : 215, nr kat. 1955 : 480—503 z 3 (ryc. 9).

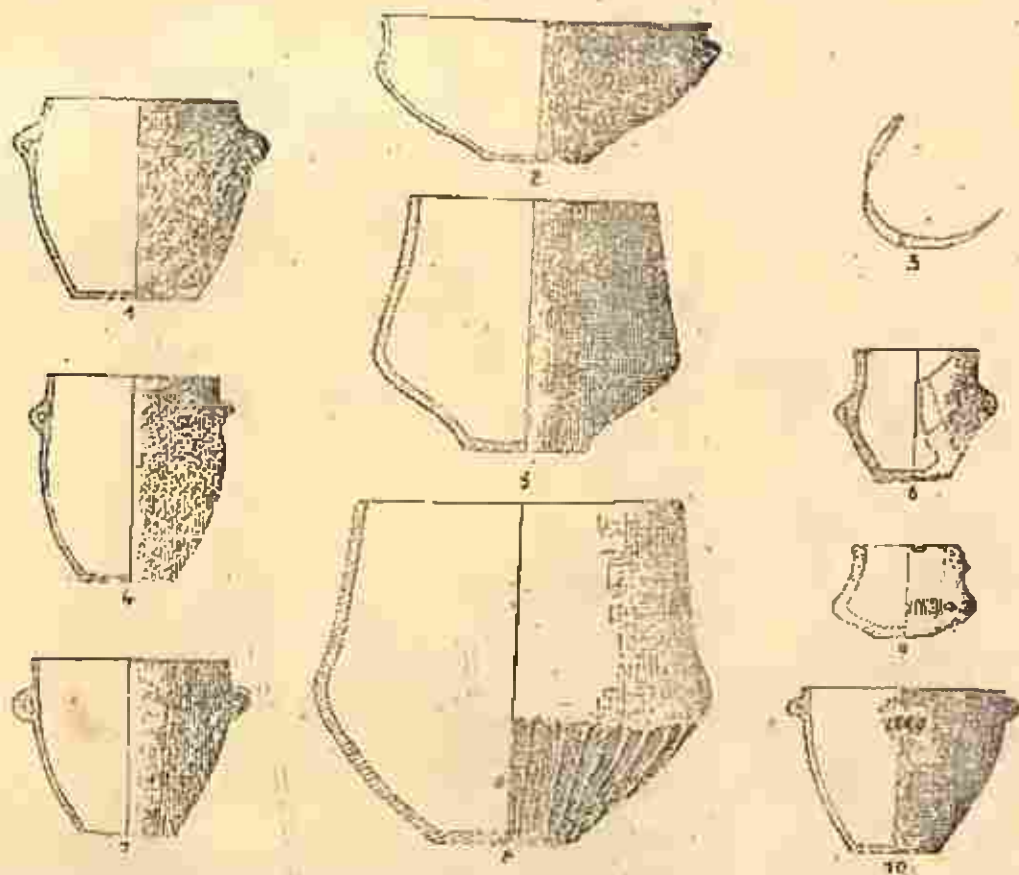
Lipnica, pow. Szamotuły. Stan. 1. Pole w pobliżu tzw. „Kocięgo Borku“. Skorupy. Dar Kółka Archeologicznego Domu Dziecka w Lipnicy. Nr inw. 1955 : 191, nr kat. 1955 : 416.

przeciwko tzw. „Małpiego Borku“. Skorupy. Dar Kółka Archeologicznego Domu Dziecka w Lipnicy. Nr inw. 1955 : 197, nr kat. 1955 : 422.

Lubiechowo, pow. Kościan. Stan. 1. Piaśnica przy wiatraku. Naczynia i ułamki naczyń, kości, okrągła tarczka brązowa. Dar ob. Marciniaka, kier. szkoły w Parzęczewie, pow. Kościan. Nr inw. 1955 : 158, nr kat. 1955 : 338—342 (ryc. 10).

Lubiechowo, pow. Kościan. Znal. przy kopaniu żwiru. Naczynia. Dar Szkoły podst. w Parzęczewie, pow. Kościan. Nr inw. 1955 : 125, nr kat. 1955 : 280—281.

Łęki Małe, pow. Kościan. Stan.: kurhan III. Skorupy. Z nasypu. Bad. plan. Muzeum Archeologicznego

Ryc. 8. Lipie, pow. kępiński. 3. Fragment bransolety brązowej, 1—2 i 4—10. Naczynia. 1—2, 4—5 i 7—10 w $\frac{1}{4}$ w. n., 3, 6 i 9 w $\frac{1}{2}$ w. n. — Lipie, distr. de Kępno. 3. 1—2 et 4—10. Vases en arile, 3. Fragment de bracelet en bronze. 1—2 et 4—10. Vases, 1—3, 4—5 et 7—10 en $\frac{1}{4}$, le reste en $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Lipnica, pow. Szamotuły. Stan. 3. Niedaleko szkoły, na polu przy lasku brzożowym. Skorupy. Dar Kółka Archeologicznego Domu Dziecka w Lipnicy. Nr inw. 1955 : 193, nr kat. 1955 : 418.

Lipnica, pow. Szamotuły. Stan. 4. Na polu położonym niedaleko szkoły. Skorupy. Dar Kółka Archeologicznego Domu Dziecka w Lipnicy. Nr inw. 1955 : 194, nr kat. 1955 : 419.

Lipnica, pow. Szamotuły. Stan. 5. Przy szosie, na przeciwko stan. 4. Skorupy. Dar Kółka Archeologicznego Domu Dziecka w Lipnicy. Nr inw. 1955 : 196, nr kat. 1955 : 421.

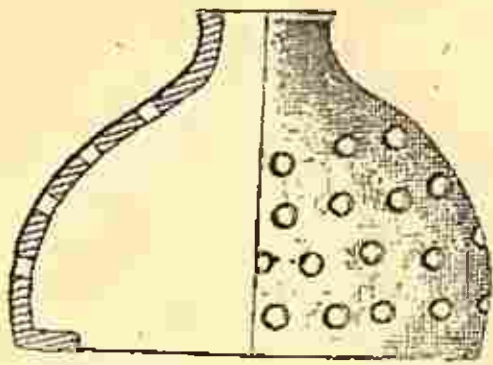
Lipnica, pow. Szamotuły. Stan. 6. Pole nie daleko Strugi Otorowskiej, przy drodze do Półka, na-

w Poznaniu (mgr mgr M. Piaszykówna, A. Lipińska, W. Ziemińska). Nr inw. 1955 : 237, nr kat. 1955 : 708.

Miejscowość nieznaną, pow. Wieluń. Stan. nie oznaczone. Ułamki brązowych bransolet i szpil, żuźle. Okr. halszacki. Z Muzeum w Wieluniu. Nr inw. 1955 : 104, nr kat. 1955 : 242—243.

Miękowo, pow. Poznań. Stan. 3. Na pld. od potoczku, między Wartą a torem kolej. Prześlik, skorupa. Bad. pow. J. Kostrzewskiego, M. Piaszykowej, A. Knapowskiej-Mikołajczykowej. Nr inw. 1955 : 18, nr kat. 1955 : 32—33.

Miękówko, pow. Poznań. Stan. 2. Skorupy i odlupek krzem. Bad. pow. J. Kostrzewskiego. M. Piaszy-

Ryc. 10. Lubiechowo, pow. kościański. Cedzidło gliniane. $\frac{1}{3}$ w. n. — Lubiechowo, distr. de Kościan. Couloire en argile. $\frac{1}{3}$ g. nat.

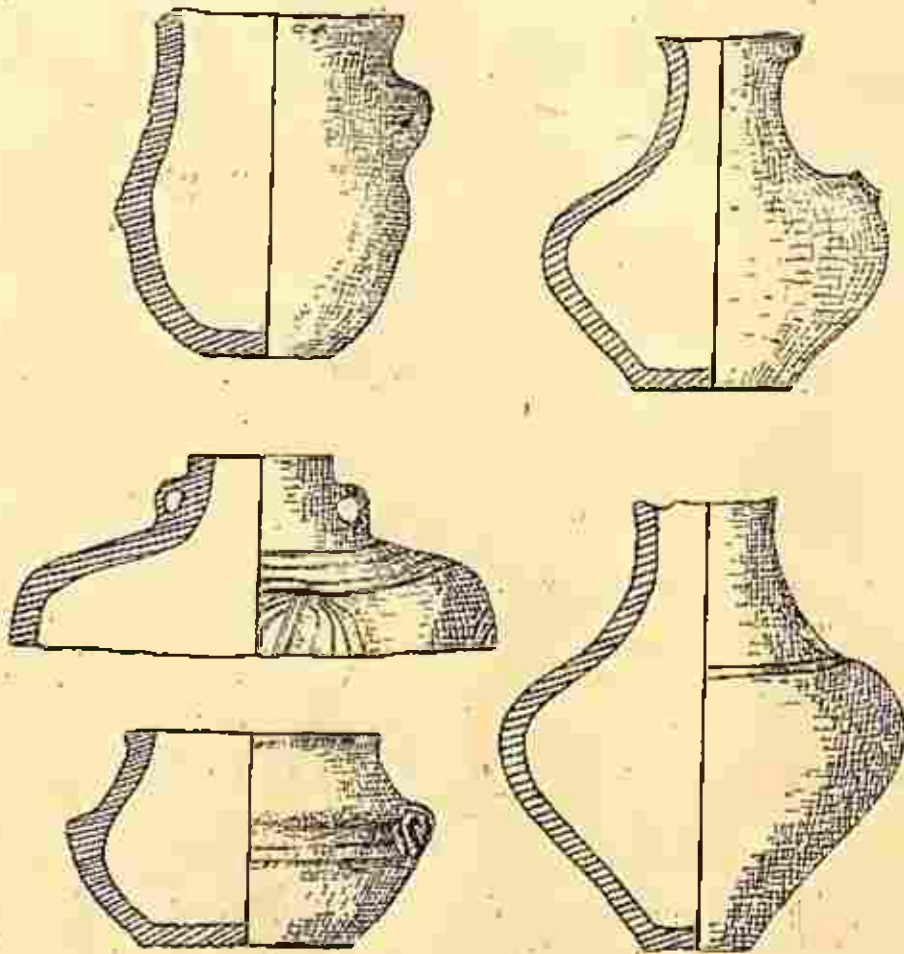
Okalew, pow. Wieluń. Stan. 2. Naczynia. Bad. J. Kostrzewskiego w 1926 i 1927 r. Z Muzeum w Wieluniu. Nr inw. 1955 : 112, nr kat. 1955 : 260—261.

Okalew, pow. Wieluń. Stan. 2. (?) Naczynia. Z Muzeum w Wieluniu. Nr inw. 1955 : 172, nr kat. 1955 : 363.

Okolice Brześcia Kujawskiego, pow. Włocławek. Stan. nie oznaczone. Amfora zdobiona półkolistymi żeberkami na brzusku. Mł. okr. ep. br. Dar J. Jarochowskiego z Poznania. Nr inw. 1955 : 123, nr kat. 1955 : 227.

Okolice Przebędowa, pow. Oborniki. Stan. nie oznaczone. Naczynie. Dar S. Piwońskiej, kier. Szkoły Podst. w Przebędowie. Nr inw. 1955 : 227, nr kat. 1955 : 562 (ryc. 12).

Ostrowo, pow. Gostyń. Stan.: grodzisko. Skorupy. Okr.

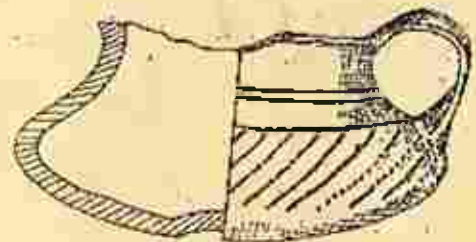

Ryc. 11. Pieńsk, pow. zgorzlecki. Naczynia gliniane. $\frac{2}{3}$ w. n. — Pieńsk, distr. de Zgorzelec. Vases en argile. $\frac{2}{3}$ gr. nat.

kowej, A. Knapowskiej-Mikołajczykowej. Nr inw. 1955 : 20, nr kat. 1955 : 35—36.

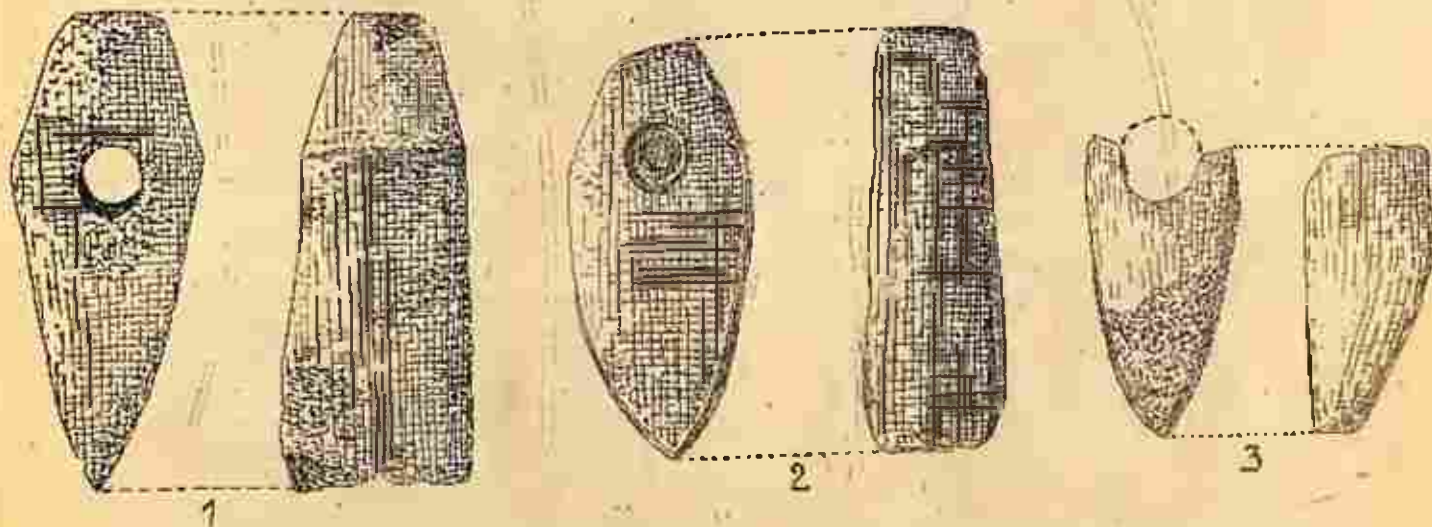
Miękowska, pow. Poznań. Stan. 3. Między fabryką a Wartą, na płn. od potoczka płynącego z Miękówka. Skorupy, polepa. Bad. pow. J. Kostrzewskiego, M. Piaszykowej, A. Knapowskiej-Mikołajczykowej. Nr inw. 1955 : 21, nr kat. 1955 : 37—38.

Mokrsko Poduchowne, pow. Wieluń. Stan. 3. Naczynia, pokrywy popielnic. Bad. J. Kostrzewskiego w 1926 r. Z Muzeum w Wieluniu. Nr inw. 1955 : 110, nr kat. 1955 : 252—258a.

Ryc. 12. Okolice Przebędowa, pow. obornicki. Naczynie gliniane. $\frac{2}{3}$ w. n. — Environs de Przebędowo, distr. d'Oborniki. Vase en argile. $\frac{2}{3}$ gr. nat.

- halsztacki (na złożu wtórnym). Bad. pow. St. Jasnosza. Nr inw. 1955 : 75, nr kat. 1955 : 178.
- Owińska, pow. Poznań. Stan. 3. Pole nad Wartą na zach. od punktu 69,2. Skorupy. Bad. pow. J. Kostrzewskiego, M. Piaszykowej, A. Knapowskiej-Mikolajczykowej. Nr inw. 1955 : 14, nr kat. 1955 : 26.
- Parzęczewo, pow. Kościan. Stan. nie oznaczone. Toporki kam. Dar Szkoły Podst. w Parzęczewie. Nr inw. 1955 : 130, nr kat. 1955 : 286—287 (ryc. 13,1—2).
- Pieńsk, pow. Zgorzelec. Stan. nie oznaczone. Naczynia i skorupy. Dar H. Kubiakowej z Poznania. Nr inw. 1955 : 206, nr kat. 1955 : 434—444a (ryc. 11).
- Poznań-Wilda, pow. Poznań m. Stan.: ul. Saperska, przy ogródkach działkowych (dawn. cmentarz). Ułamki naczyń. Kult. łuzicka (?). Bad. rat. T. Malinowskiego. Nr inw. 1955 : 53, nr kat. 1955 : 116.
- Praszka, pow. Wieluń. Stan. 2, grób. 2. Naczynia. Bad. J. Kostrzewskiego w 1926 r. Z Muzeum w Wieluniu. Nr inw. 1955 : 171, nr kat. 1955 : 360—362.
- Praszka, pow. Wieluń. Stan. 2 (?). Naczynie. Bad. Kostrzewskiego w 1926 r. Z Muzeum w Wieluniu. Nr inw. 1955 : 115, nr kat. 1955 : 264.
- Ruszków II, pow. Koło. Stan. 1. Wielka wydma. Skorupy. Dar W. Ziemackiego z Koła. Nr inw. 1955 : 145, nr kat. 1955 : 320.
- Ruszków II, pow. Koło. Stan. 3. „Kurnatowski”, wydma I. Skorupy (m. inn. ul. cedzidla). Dar W. Ziemackiego z Koła. Nr inw. 1955 : 144, nr kat. 1955 : 319.
- Ruszków II, pow. Koło. Stan. 4. Wydma II przy wale „Kurnatowski”. Skorupy. Wcz. okr. żel. Dar W. Ziemackiego z Koła. Nr inw. 1955 : 84, nr kat. 1955 : 199.
- Ruszków II, pow. Koło. Stan. 5. Wydma przy wale przeciwpowodziowym. Skorupy, rozcieracz kam., wiórki krzem. Bad. pow. J. Kostrzewskiego, W. Armona i W. Śmigiełskiego. Nr inw. 1955 : 120, nr kat. 1955 : 269—271.
- Skoki, pow. Wągrowiec. Stan.: nad jez. Budziszewskim. Skorupy. Dar A. Kowalskiego, dyr. Muzeum w Międzyrzeczu. Nr inw. 1955 : 85, nr kat. 1955 : 200.
- Skulsk, pow. Konin. Stan. nie określone. Skorupy. Okr. halsztacki. Dar mgra Pęcherskiego, kier. Muzeum PTTK w Koninie. Nr inw. 1955 : 80, nr kat. 1955 : 192.
- Stupca, pow. Konin. Stan. 1 (grodzisko). Ułamki naczyń, kości zwierzęce, szczątki roślinne, polepa, fragmenty ciężarków tkackich, figurka zwierzęca, sierp żel., szpila żel., rogowe groty oszczepów, gładziki łyżwowate, odpadki i półwytwory rogowe i kościane, fragm. bransolety brąz., fragm. przedmiotów brąz., tzw. „haczyk” do łowienia ryb, fragm. rogowego grotu strzały, ul. paciorka bursztyn. miniaturowy toporek kam., fragm. przedmiotu skórzanego. żarna i rozcieracze kam. Hallstatt D. Bad. plan. Muzeum Archeologicznego w Poznaniu (mgr T. Malinowski). Nr inw. 1955 : 229, nr kat. 1955 : 565—630.
- Stupca, pow. Konin. Stan. 2 (grobla). Ułamki naczyń, kości zwierzęce, polepa, fragm. ciężarków tkackich, ul. toporków kam., rozcieracz kam., gładziki kam., naczynie miniaturowe. Hallstatt D. Bad. plan. Muzeum Archeologicznego w Poznaniu (mgr T. Malinowski). Nr inw. 1955 : 231, nr kat. 1955 : 632—642.
- Stupca, pow. Konin. Stan. 3 (osada). Ułamki naczyń, kości zwierzęce, szczątki roślinne, węgle drzewne, fragm. ciężarków tkackich, przesiłki glin., sierp żel., paciorki glin., wisiorek brąz., rozcieracz kam., ul. naczynka miniaturowego, fragm. toporka kam. Hallstatt D. Bad. plan. Muzeum Archeologicznego w Poznaniu (mgr T. Malinowski). Nr inw. 1955 : 233, nr kat. 1955 : 646—693.
- Stupca, pow. Konin. Stan. 6 (na torfowisku). Kościany grot strzały. Hallstatt D. Bad. T. Malinowskiego. Nr inw. 1955 : 234, nr kat. 1955 : 694.
- Sobota, pow. Poznań. Stan. 1. Wzniesienie na pld. od drogi z Bytkowa do Soboty. Skorupy. Bad. pow. J. Kostrzewskiego i St. Jasnosza. Nr inw. 1955 : 136, nr kat. 1955 : 295.
- Spicymierz, pow. Turek. Stan. 2. Cmentarzysko na

Ryc. 13. 1—2. Toporki kamienne z Parzęczewa, pow. kościański, 3. Ułamki toporka kamiennego z Gołaszewa, pow. wągrowiecki. w. n — Hachet-marteaux en pierre du premier âge du fer. 1—2. Parzęczewo, distr. de Kościan, 3. Gołaszewo, distr. de Wągrowiec. $\frac{1}{2}$ gr. nat.

- półd. od wsi. Skorupy. Bad. pow. St. Jasnosza. Nr inw. 1955 : 140, nr kat. 1955 : 306.
- Sulęcinek*, pow. Środa. Stan. 1. Ułamki naczyn, spal. kości ludzkie. Bad. pow. J. Kostrzewskiego i A. Lipińskiej. Nr inw. 1955 : 176, nr kat. 1955 : 367—368a.
- Terespotockie*, pow. Nowy Tomyśl. Stan. 1. Ułamki naczyń, kości spalone. Bad. pow. J. Kostrzewskiego. Nr inw. 1955 : 170, nr kat. 1955 : 358—359.
- Wiekowo*, pow. Gniezno. Stan. 1. Skorupy. Bad. pow. J. Kostrzewskiego, M. Piaszykowej i St. Jasnosza. Nr inw. 1955 : 147, nr kat. 1955 : 322.
- Wiekowo*, pow. Gniezno. Stan. 2. Skorupy. Bad. pow. J. Kostrzewskiego, M. Piaszykowej i St. Jasnosza. Nr inw. 1955 : 150, nr kat. 1955 : 326.
- Wiekowo*, pow. Gniezno. Stan. 4. Skorupy. Bad. pow. J. Kostrzewskiego, M. Piaszykowej i St. Jasnosza. Nr inw. 1955 : 154, nr kat. 1955 : 331.
- Wierzno*, pow. Konin. Stan. 1. Ułamki naczyń. Bad. pow. St. Jasnosza. Nr inw. 1955 : 7, nr kat. 1955 : 16.
- Wilkowiska*, pow. Wieluń. Stan. nie oznaczone. Naczynie. Z Muzeum w Wieluniu. Nr inw. 1955 : 116, nr kat. 1955 : 265.
- Wronki*, pow. Szamotuły. Stan. 2. Na półn. od p. 49,5, na półn.-wsch. od miasta. Skorupy, kości spal. Okr. halsztacki. Bad. pow. J. Kostrzewskiego, M. Piaszykowej, W. Śmigielskiego. Nr inw. 1955 : 185, nr kat. 1955 : 390—390a.
- Wronki*, pow. Szamotuły. Stan. 4. Na półd. od drogi do Obrzycka, na przeciwko gosp. Michalaka. Skorupy. Bad. pow. J. Kostrzewskiego, M. Piaszykowej, W. Śmigielskiego. Nr inw. 1955 : 186, nr kat. 1955 : 391.
- Wronki*, pow. Szamotuły. Stan. 5. Między więzieniem a Wartą. Skorupy. Bad. pow. J. Kostrzewskiego, M. Piaszykowej, W. Śmigielskiego. Nr inw. 1955 : 187, nr kat. 1955 : 392.
- Wronki*, pow. Szamotuły. Stan.: cmentarzysko nad Wartą, w kierunku Borku. 5 naczyń glin., 2 kamienie do gładzenia. Dar Szkoły Podst. nr 1 we Wronkach. Nr inw. 1955 : 67, nr kat. 1955 : 144—149.
- Wronki-Zamoście*, pow. Szamotuły. Znal. luźne. Kamień wygładzony. Dar p. Drekiej, naucz. z Wronek. Nr inw. 1955 : 223, nr kat. 1955 : 557.
- Zagórow*, pow. Konin. Stan.: piasznica na polu. A. Jackowskiego, 1¹/₂ km na zach. od rynku w Zagórowie. Naczynie, przepal. kości. Dar A. Jackowskiego. Nr inw. 1955 : 89, nr kat. 1955 : 204—205.
- Zielęcín*, pow. Kościan. Stan. 1. Ułamki naczyń, polepa. Bad. pow. St. Jasnosza. Nr inw. 1955 : 29, nr kat. 1955 : 47—48.
- Zielęcín*, pow. Kościan. Stan. 2. Skorupy. Bad. pow. St. Jasnosza. Nr inw. 1955 : 32, nr kat. 1955 : 57.
- bu 3, 1930 r.). Kult. pom. Dar p. Witkowskiej z Poznania (ze zbiorów w Pile). Nr inw. 1955 : 24, nr kat. 1955 : 42.
- Gębice*, pow. Czarnków. Stan. 1. Skorupy. Kult. pom. Dar W. Bromskiego z Poznania. Nr inw. 1955 : 41, nr kat. 1955 : 87.
- Gębice*, pow. Czarnków. Stan. 1. Ułamki naczyń. Okr. wczesnolatański. Kult. pom. Dar W. Bromskiego z Poznania. Nr inw. 1955 : 59, nr kat. 1955 : 132.
- Gębice*, pow. Czarnków. Stan. 2. Ułamki naczyń. przepal. kości ludzkie i ul. przedm. żelaznych. Kult. pom. Dar W. Bromskiego z Poznania. Nr inw. 1955 : 60, nr kat. 1955 : 133—135.
- Grzybowice*, pow. Wągrowiec. Stan. I. Ceramika i palone kości ludzkie. Kult. pom. Bad. rat. St. Jasnosza. Nr inw. 1955 : 5, nr kat. 1955 : 9—13 (ryc. 14,2 i 4).
- Kórnik*, pow. Śrem. Stan.: pole szpitalne. Grob kłoszowy: część kłosza, resztki popielnicy, misa, stopione paciorki szklane, kości spal. Kult. grobów kłosz. Bad. rat. S. Jasnosza i Koła Hist. Liceum Pedagog. w Poznaniu. Nr inw. 1955 : 78, nr kat. 1955 : 180—188.
- Miejscowość nieznana*, pow. Wągrowiec. Stan.: nad jez. Rościno. Skorupy kult. pom. Dar A. Kowalskiego, dyr. Muzeum w Międzyrzeczu. Nr inw. 1955 : 87, nr kat. 1955 : 202.
- Miękowo*, pow. Poznań. Stan. 2. Pole nad Wartą na półn. od potoczku przy granicy Owińsk. Skorupy. Kult. pom. Bad. pow. J. Kostrzewskiego, P. Piaszykowej, A. Knapowskiej - Mikołajczykowej. Nr. inw. 1955 : 17, nr kat. 1955 : 31.
- Mściszewo*, pow. Oborniki. Stan.: piasznica w rozwidleniu dróg. polnych. Murowana Goślina — Złotoryjsko. Ułamki naczyń. Kult. grobów kłosz. Dar. F. Szafrąńskiego, stud. biologii U. P. Nr inw. 1955 : 58, nr kat. 1955 : 131.
- Mylin*, pow. Międzychód. Stan. 1. Ułamki kilku naczyń ze zniszczonego grobu skrzynkowego. Kult. pom. Bad. rat. St. Jasnosza. Nr inw. 19 : 44, nr kat. 1955 : 96a—96g.
- Niestronno*, pow. Mogilno. Stan.: pagórki piaszczyste (wys. 115,8 m) o 2 km na wsch. od kościoła w Niestronnie. Zawartość grobu kłoszowego (popielnica — bez kości, misa — nakrycie popielnicy, fragmenty kłosza), część zawartości grobu skrzynkowego (popielnica z kośćmi, misa — nakrycie popielnicy) oraz skorupy (m. śm. fragm. pokrywy) z otoczenia grobu kłosz. i skrzynk. Kult. grobów kłosz. i pom. — cmentarzysko. Dar. Pom. Zakładów Przem. Wapienniczego w Piechcinie i bad. rat. T. Malinowskiego. Nr inw. 1955 : 43, nr kat. 1955 : 96A—99.
- Pamiętkowo*, pow. Szamotuły. Stan. 5. Między stacją a przejazdem. Popielnica i przepal. kości. Kult. pom. Bad. rat. T. Malinowskiego. Nr inw. 1955 : 228, nr kat. 1955 : 563—564.
- Trojanowo*, pow. Oborniki. Stan. 1. Za folwarkiem, pod zagajnikiem, blisko zbiegu dróg polnych. Popielnica ze spal. kośćmi ze zniszczonego grobu. Kult. pom. Dar S. Piwońskiej, kier. Szkoły Podst. w Przebądowie, pow. Oborniki. Nr inw. 1955 : 226, nr kat. 1955 : 560—561 (ryc. 14,1 i 3).
- Wronki-Stróżki*, pow. Szamotuły. Stan.: piasznica. Ułamki naczyń, kości spal. Kult. pom. Dar p. Dre-

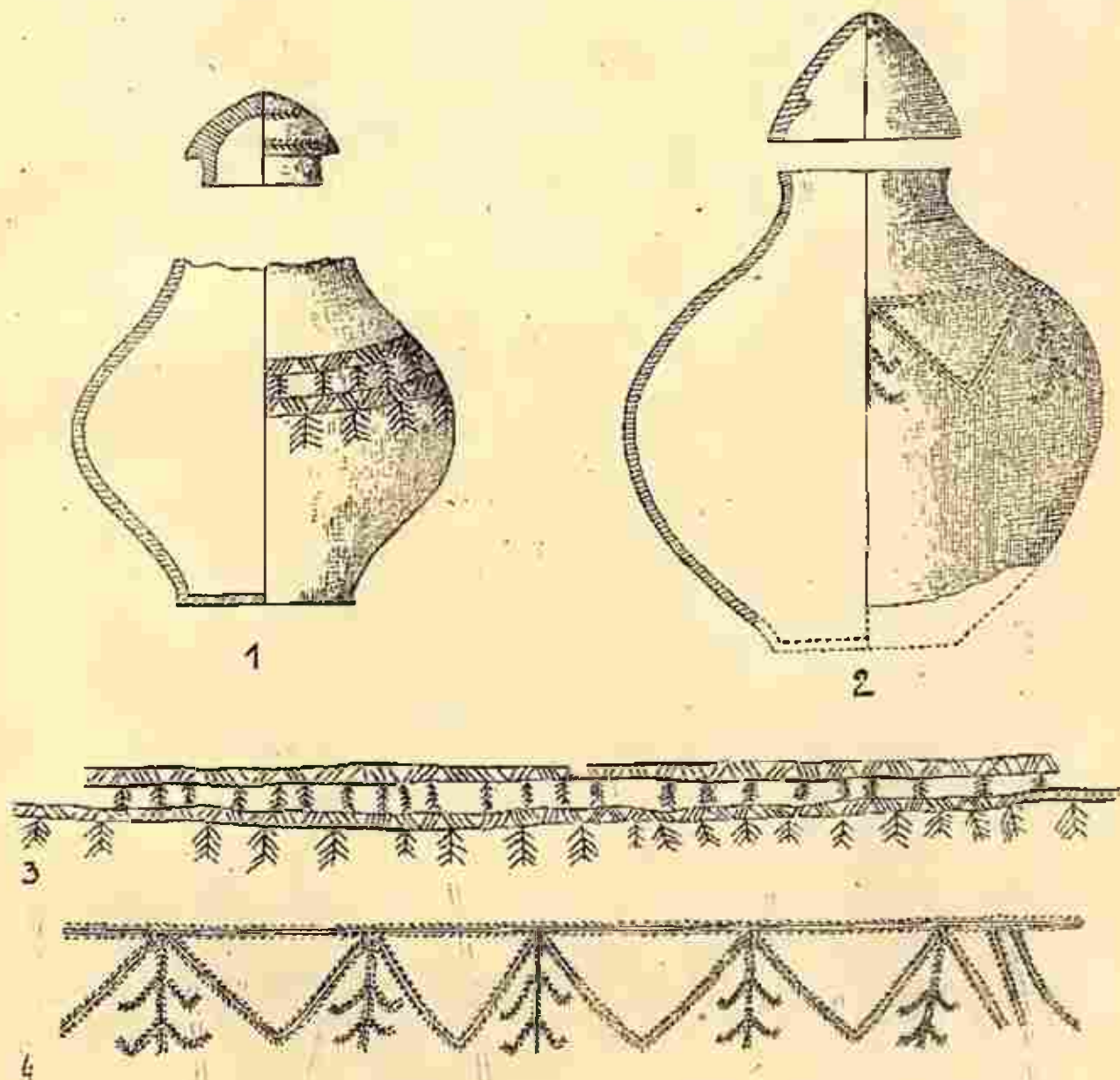
IV. KULTURA POMORSKA I GROBÓW KŁOSZOWYCH

- Dębno*, pow. Poznań. Stan. nie oznaczone. Ułamki naczynia. Kult. pom. Dar Prez. GRN w Stęszewie, pow. Poznań. Nr inw. 1955 : 175, nr kat. 1955 : 366.
- Dolnik* (d. Wittemburg), pow. Złotów. Stan. nie oznaczone. Lekko otłuczony kubek uchaty (z gro-

ckiej z Wroniek. Nr inw. 1955 : 163, nr kat. 1955 : 345—346.

Złotniczeki, pow. Poznań. Stan. 4. Między jez. Jerzyńskim a drogą ze Złotniczek do Jerzyna. Skorupy, polepa. Kult. pom. Bad. pow. J. Kostrzewskiego. M. Piaszykowej i A. Lipińskiej. Nr inw. 1955 : 201, nr kat. 1955 : 428—428a.

lat. Bad. rat. M. Piaszykowej i W. Ratajczaka. Nr inw. 1955 : 138, nr kat. 1955 : 297—303 (ryc. 15).
Gębice, pow. Czarnków. Stan. 1. Skorupy, żużel żel. Okr. rzymski. Dar W. Bromskiego z Poznania. Nr inw. 1955 : 42, nr kat. 1955 : 88—89.
Gębica, pow. Czarnków. Stan. 1. Ułamki naczyń, żużle żel., polepa. Okr. rzymski. Bad. pow. St.

Ryc. 14. 1. Trojanowo, pow. obornicki. Popielnica. 2. Grzybowice, pow. wągrowiecki. Popielnica. 3—4. Rozwinięty ornament obu popielnic. $\frac{1}{4}$ w. n. — 3. Trojanowo, distr. de Oborniki. Urne cinéraire. 3—4. Ornaments de ces deux urnes. $\frac{1}{4}$ gr. nat.

V. OKRES PÓZNOLATEŃSKI I RZYMSKI

Brójce, pow. Międzyrzecz. Stan. nie oznaczone. Naczynie. Okr. rzymski. Dar Muzeum w Międzyrzeczu. Nr inw. 1955 : 106, nr kat. 1955 : 245 (ryc. 17,2).

Dębno, pow. Poznań. Stan. 7. Zawartość grobu ciała: miecz żel., nóż żel., fragm. naczyń. Okr. późno-

Jasnosza. Nr inw. 1955 : 37, nr kat. 195 : 77—79. Kęszyce, pow. Ostrów. Stan. 1. Skorupy. Okr. rzymski (?). Bad. pow. St. Jasnosza. Nr inw. 1955 : 65, nr kat. 1955 : 141.

Koło, m. p. Stan.: na ul. Żelaznej przy kopaniu studni. Naczynie toczone na kole. Okr. rzymski. Dar W. Ziemiańskiego z Koła. Nr inw. 1955 : 23, nr kat. 1955 : 41.

Las Kórnicki, pow. Śrem. Stan.: w lesie między Bninem a Radzewem. Naczynia, kości spal. Mł. okr. rzymski. Dar inż. Bartkowiaka z Bnina. Nr inw. 1955 : 79, nr kat. 1955 : 189—191.

Lubiechowo, pow. Kościan. Stan. 1. Piaśnica przy wiatraku. Nóżka naczynia. Okr. rzymski. Dar ob. Marciniaka, kier. szkoły w Parzęczewie, pow. Kościan. Nr inw. 1955 : 159, nr kat. 1955 : 341. Ryc. 17,1.

Ryc. 15. Dębno, pow. poznański, stan. 7. Miecz żelazny. $\frac{1}{3}$ w. n. — Dębno, distr. de Poznań, station 7. Épée en fer. $\frac{1}{3}$ gr. nat.

Lęki Małe, pow. Kościan. Stan.: kurhan III. Fragm. ceramiki i węgielki. Z jamy „y”. Okr. rzymski. Bad. plan. Muzeum Archeologicznego w Poznaniu (mgr mgr M. Piaszykowa, A. Lipińska, W. Ziemińska). Nr inw. 1955 : 238, nr kat. 1955 : 709—713.

Miejscowość nieznaną. Znal. Luźne. Moneta brąz. Okr. rzymski. Dar H. Kubiakowej z Poznania. Nr inw. 1955 : 217, nr kat. 1955 : 544.

Międzyrzecz, m. p. Znal. luźno nad wodą, niedaleko grodziska. Moneta brąz. Okr. rzymski. Dar A. Bałuta, ucz. kl. VIIc 34 Szk. Podst. TPD w Poznaniu. Nr inw. 1955 : 218, nr kat. 1955 : 545.

Młodzikowo, pow. Środa. Stan. 1. Ułam. umba żel. i skorupy. Okr. rzymski. Bad. pow. J. Kostrzew-

skiego i A. Lipińskiej. Nr inw. 1955 : 182, nr kat. 1955 : 381—382.

Młodzikowo, pow. Środa. Stan. 3. Skorupy i zżużony kawałek żelaza. Okr. rzymski. Bad. pow. J. Kostrzewskiego i A. Lipińskiej. Nr inw. 1955 : 180, nr kat. 1955 : 378—379.

Pieńsk, pow. Zgorzelec. Stan. nie oznaczone. Nożyce żel. Okr. rzymski. Dar H. Kubiakowej z Poznania. Nr inw. 1955 : 207, nr kat. 1955 : 445 (ryc. 16).

Poznań. Znal. luźno w Poznaniu, na terenie parku Kasprzaka od rogu ulicy Wyspiańskiego i Jarochowskiego ok. 100 m na połd.-zach. monety brąz. rzymskie. Dar E. Świątkiewicza, ucz. kl. IVa 34 Szk. Podst. TPD w Poznaniu. Nr inw. 1955 : 219, nr kat. 1955 : 546—549.

Poznań-Wilda, pow. Poznań m. Stan.: ul. Saperska, przy ogródkach działkowych (d. cmentarz). Ułamki naczyń. Okr. późnolat. Bad. rat. T. Malinowskiego. Nr inw. 1955 : 52, nr kat. 1955 : 115.

Poznań, pow. Poznań m. Znal. luźno w parku Kasprzaka u wylotu ul. Śniadeckich. Moneta brąz.

Ryc. 16. Pieńki, pow. zgorzelecki. Nożyce żelazne. $\frac{1}{3}$ w. n. — Fig. 16. Pieńki, distr. de Zgorzelec. Ciseaux en fer. $\frac{1}{3}$ gr. nat.

(dupondius Faustyny Młodszej). Okr. rzymski. Dar W. Piotra, ucz. kl. V 34. Szk. Podst. TPD w Poznaniu. Nr inw. 1955 : 205, nr kat. 1955 : 433.

Ruszków II, pow. Koło. Stan. 6. Na połd. od stan. 1 (koniec wydmy). Skorupy, żużel żel. Okr. rzymski (?) Bad. pow. J. Kostrzewskiego W. Armona i W. Smigielskiego. Nr inw. 1955 : 122, nr kat. 1955 : 275—276.

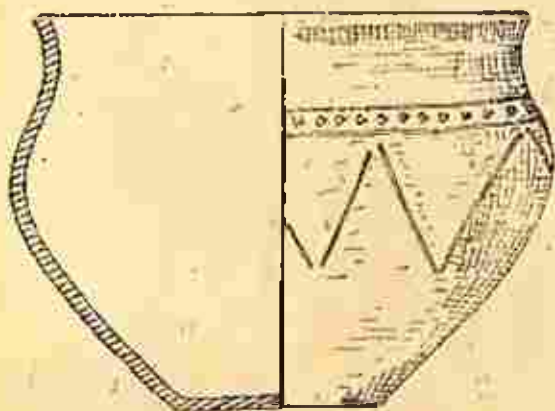
Skutśc, pow. Konin. Stan. nie określone. Skorupy. Okr. rzymski. Dar mgra Pęcherskiego, kier. Muzeum PTTK w Koninie. Nr inw. 1955 : 81 nr kat. 1955 : 193.

Stępca, pow. Konin. Stan. 5. Pole ob. Nowickiej przy ul. Gajowej. Fragmenty naczyń, ul. przedmiotu żel. polepa, przedmioty przepalone (ze-

- szklone) — skorupy (?). Okr. rzymski. Dar J. Młokosiewicza ze Słupcy. Nr inw. 1955 : 10, nr kat. 1955 : 19—22.
- Sobota, pow. Poznań. Stan. 2. Pole piaszczyste na półn. od drogi z Bytkowa do Soboty, na wsch. od Samicy. Skorupy. Okr. późnolat. i rzymski. Bad. pow. J. Kostrzewskiego i St. Jasnosza. Nr inw. 1955 : 133, nr kat. 1955 : 291.
- Wierzbno, pow. Konin. Stan. 2. Ułamki naczyń. Okr. rzymski. Bad. pow. St. Jasnosza. Nr inw. 1955 : 8, nr kat. 1955 : 17.
- Wronczyn, pow. Poznań. Stan. 2. Przy drodze z Wronczyna do Złotniczek, ok. 100 m na półn. od brzegu jez. Wronczyńskiego. Z jamy. Skorupy, polepa, żuźle żel., spal. kości, węgielki. Okr. rzymski. Bad. pow. J. Kostrzewskiego, A. Lipińskiej, W. Ziemińskiej i W. Śmigieńskiego. Nr inw. 1955 : 209—210, nr kat. 1955 : 448—454.

1.

2.

Ryc. 17. 1. Lubiechowo, pow. kościański. Nóżka naczynia glinianego $\frac{2}{3}$ w. n., 2. Brójtce, pow. międzyrzeczki. Naczynie gliniane, $\frac{3}{4}$ w. n. — Fig. 17. 1. Lubiechowo, distr. de Kościan, Pied d'un vase, 2. Brójtce, distr. de Międzyrzecz. Vase en argile. 1 en $\frac{2}{3}$, 2 en $\frac{3}{4}$ gr. nat.

VI. Wczesny i późny okres średniowieczny

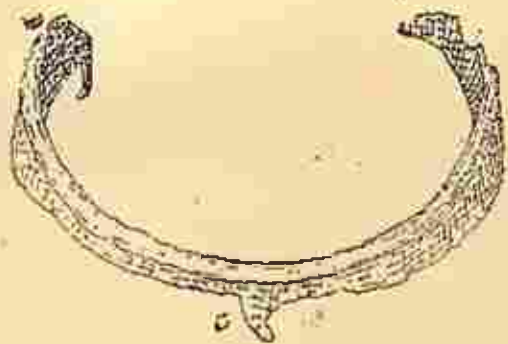
- Bnin, pow. Śrem. Stan.: grodzisko. Skorupy, polepa. Okr. wczesnośredniow. Bad. pow. St. Jasnosza. Nr inw. 1955 : 95, nr kat. 1955 : 213.
- Bojanowo Stare, pow. Kościan. Stan. 2. Ułamki naczyń, żuźle żelazne. Okr. wczesnośredniow. Bad. pow. St. Jasnosza. Nr inw. 1955 : 48, nr kat. 1955 : 106a—106b.
- Bojanowo Stare, pow. Kościan. Stan. 2a. Skorupy. Okr. wczesnośredniow. Bad. pow. St. Jasnosza. Nr inw. 1955 : 50, nr kat. 1955 : 109.
- Chrzypsko Wielkie, pow. Międzychód. Stan.: wyspa na jeziorze. Skorupy. Okr. wczesnośredniow. Dar Dyr. Technikum Rybackiego w Sierakowie. Nr inw. 1955 : 225, nr kat. 1955 : 559.
- Czarnków, m. p. Stan. 3. Skorupy. Okr. wczesnośredniow. Bad. pow. St. Jasnosza. Nr inw. 1955 : 13, nr kat. 1955 : 25.
- Dakowy Mokre, pow. Nowy Tomyśl. Stan. 1 (grodzisko wczesnośredniow.). Skorupy i kości zwierz. Okr. wczesnośredniow. Bad. pow. J. Kostrzewskiego. Nr inw. 1955 : 166, nr kat. 1955 : 349—350.
- Dakowy Mokre, pow. Nowy Tomyśl. Stan. 2. Skorupy, polepa, kości zwierz. Osada wczesnośredniow. Dar J. Jankowskiego z Nowego Tomysła. Nr inw. 1955 : 169, nr kat. 1955 : 355—357.
- Falkowo, pow. Gniezno. Stan. 1. Skorupa, polepa. Okr. wczesnośredniow. Bad. pow. J. Kostrzewskiego. Nr inw. 1955 : 108, nr kat. 1955 : 247.
- Gębiczyn, pow. Czarnków. Stan. 2. Ułamki naczyń, żuźle żel. Okr. wczesnośredniow. Bad. pow. St. Jasnosza. Nr inw. 1955 : 38, nr kat. 1955 : 80—81.
- Jawarek, pow. Gostyń. Stan.: grodzisko. Skorupy, kość. Okr. wczesnośredniow. Dar R. Głowackiego. Nr inw. 1955 : 98, nr kat. 1955 : 216—217.
- Kamieniec, pow. Kościan. Stan. 1. Grodzisko. Skorupy. Okr. wczesnośredniow. Bad. pow. J. Kostrzewskiego, M. Piaszykowej, A. Lipińskiej i A. Mikołajczykowej. Nr inw. 1955 : 162, nr kat. 1955 : 344.
- Kępno, m. p. Stan.: grodzisko zw. „Kopiec”. Ułamki naczyń (m. inn. fragmenty brzegów i pokrywy) oraz 2 fragm. kafli glin. polewanych. Średniowiecze (XIII—XIV w.). Bad. pow. T. Malinowskiego. Nr inw. 1955 : 28, nr kat. 1955 : 46.
- Kęszyce, pow. Ostrów. Stan. 1. Skorupy, żuźle żel. Okr. wczesnośredniow. Bad. pow. St. Jasnosza. Nr inw. 1955 : 66, nr kat. 1955 : 142—143.
- Klenie, pow. Zielona Góra. Stan.: grodzisko. Skorupy. Okr. wczesnośredniow. Dar K. Klęskówny z Ługowa, pow. Zielona Góra. Nr inw. 1955 : 137, nr kat. 1955 : 296.
- Latowice, pow. Ostrów. Stan. 3. Skorupy. Okr. wczesnośredniow. Bad. pow. St. Jasnosza. Nr inw. 1955 : 63, nr kat. 1955 : 138.
- Lipnica, pow. Szamotuły. Stan. 1. Pole w pobliżu tzw. „Kocięgo Borku”. Skorupy. Okr. wczesnośredniow. Dar Kółka Archeologicznego Domu Dziecka w Lipnicy. Nr inw. 1955 : 192, nr kat. 1955 : 417.
- Lubiechowo, pow. Kościan. Stan. 1. Piaśnica przy wiatraku. Osełka kam. z otworem. Okr. wczesnośredniow. Dar ob. Marciniaka, kier. szkoły w Parzęczewie, pow. Kościan. Nr inw. 1955 : 160, nr kat. 1955 : 342.
- Łęki Małe, pow. Kościan. Stan.: kurhan III. Skorupy, raki żel., osełka, węgielki. Z jamy „X” i z próchnicy. Okr. wczesnośredniow. Bad. plan. Muzeum Archeologicznego w Poznaniu (mgr mgr M. Piaszykowa, A. Lipińska, W. Zielińska). Nr inw. 1955 : 293, nr kat. 1955 : 714—720.
- Miejscowość nieznana, pow. Wągrowiec. Stan.: nad jez. Rościnną. Skorupy. Okr. wczesnośredniow. Dar dyr. A. Kowalskiego z Międzyrzecza. Nr inw. 1955 : 88, nr kat. 1955 : 203.

Ruszków II, pow. Kolo. Stan. 3. 1½ km od mostu, wzdłuż wału, naprzeciw Ruszkowa II, „Kurnatowski”, wydma II. Skorupy. Okr. wczesnośredniow. Bad. pow. J. Kostrzewskiego, W. Armona, W. Śmigielskiego. Nr inw. 1955 : 73a, nr kat. 1955 : 170.

Ruszków II, pow. Kolo. Stan. 4. Wydma II przy wale. Skorupy, kość zwierzęca. Okr. wczesnośredniow. Bad. pow. J. Kostrzewskiego, W. Armona, W. Śmigielskiego. Nr inw. 1955 : 119, nr kat. 1955 : 268.

Ruszków II, pow. Kolo. Stan. nie oznaczone. Ułamki naczyń. Okr. wczesnośredniow. Dar W. Ziemiańskiego z Kola. Nr inw. 1955 : 55, nr kat. 1955 : 118.

Skoki, pow. Wągrowiec. Stan.: nad jez. Budziszewskim. Skorupy. Okr. wczesnośredniow. Dar dyr. A. Kowalskiego z Międzyrzecza. Nr inw. 1955 : 86, nr kat. 1955 : 201.

Ryc. 20. Ruda, pow. wieluński. „Rak” żelazny. $\frac{3}{4}$ w. n.
— Ruda, distr. de Wieluń. Ferrure de chaussure en fer.
 $\frac{1}{2}$ gr. nat.

Ślupca, pow. Konin. Stan. 1. Ułamki naczyń. Średniowiecze. Bad. T. Malinowskiego. Nr inw. 1955 : 230, nr kat. 1955 : 631.

Sobota, pow. Poznań. Stan. 1. Wzniesienie na pold. od drogi z Bytkowa do Soboty. Skorupy. Okr. wczesnośredniow. Bad. pow. J. Kostrzewskiego, i St. Jasnosza. Nr inw. 1955 : 135, nr kat. 1955 : 294.

Spicymierz, pow. Turek. Stan. 1. Grodzisko. Skorupy i polepa. Okr. wczesnośredniow. Bad. pow. St. Jasnosza. Nr inw. 1955 : 139, nr kat. 1955 : 304—305.

Strączno, pow. Walcz. Z grodziska. Skorupy. Okr. wczesnośredniow. Dar A. Wędzkiego z Poznania. Nr inw. 1955 : 198, nr kat. 1955 : 423.

Strączno, pow. Walcz. Stan.: półwysp na wsch. od grodziska. Skorupy. Okr. wczesnośredniow. Dar A. Wędzkiego z Poznania. Nr inw. 1955 : 199, nr kat. 1955 : 424.

Sren, m. p. Stan.: grodzisko nad odnogą Warty. Ułamki naczyń. Okr. wczesnośredniow. Bad. pow. W. Filipowiaka. Nr inw. 1955 : 54, nr kat. 1955 : 117.

Wiekowo, pow. Gniezno. Stan. 1. Skorupy. Okr. wczesnośredniow. Bad. pow. J. Kostrzewskiego, M. Piaszykowej, St. Jasnosza. Nr inw. 1957 : 149, nr kat. 1955 : 323.

Wiekowo, pow. Gniezno. Stan. 2. Skorupy. Okr. wczesnośredniow. Bad. pow. J. Kostrzewskiego, M. Piaszykowej, St. Jasnosza. Nr inw. 1955 : 151, nr kat. 1955 : 327.

Wiekowo, pow. Gniezno. Stan. 3. Skorupy. Okr. wczesnośredniow. Bad. pow. J. Kostrzewskiego, M. Piaszykowej, St. Jasnosza. Nr inw. 1955 : 152, nr kat. 1955 : 328.

Wiekowo, pow. Gniezno. Stan. 4. Skorupy i kości. Okr. wczesnośredniow. Bad. pow. J. Kostrzewskiego, M. Piaszykowej, St. Jasnosza. Nr inw. 1955 : 155, nr kat. 1955 : 332—333.

Wiekowo, pow. Gniezno. Stan. 5. Skorupy i odupek. Okr. wczesnośredniow. Bad. pow. J. Kostrzewskiego, M. Piaszykowej, St. Jasnosza. Nr inw. 1955 : 156, nr kat. 1955 : 334—335.

Wronki, pow. Szamotuły. Stan.: koło nadleśnictwa, przy stawie. 2 naczynia glin. (w tym 1 miniatur.). Średniowiecze (XIII—XIV w.). Dar Szkoły Podst. we Wronkach. Nr inw. 1955 : 68, nr kat. 1955 : 150—151.

Wronki — Zamoście, pow. Szamotuły. Stan. nie oznaczone. Skorupy, polepa. Okr. wczesnośredniow. Dar p. Dreckiej, naucz. z Wronek. Nr inw. 1955 : 222, nr kat. 1955 : 555—556.

Zielęcín, pow. Kościan. Stan. 1. Skorupy, żużel żel., ułam. przeszlika, nóż żel. (?), grudka szklawa. Okr. wczesnośredniow. Bad. rat. St. Jasnosza. Nr inw. 1955 : 30, nr kat. 1955 : 49—53 (ryc. 19.3).

Złotniczki, pow. Poznań. Stan. 4. Między jez. Jerzyńskim a drogą ze Złotniczek do Jerzyna. Skorupy i kości. Okr. wczesnośredniow. Bad. pow. J. Kostrzewskiego, M. Piaszykowej, A. Lipińskiej. Nr inw. 1955 : 202, nr kat. 1955 : 429—429a.

VIII. CHRONOLOGIA NIE OKREŚLONA

Łęki Małe, pow. Kościan. Stan.: kurhan III. Rozcieracz kam. Z powierzchni. Bad. plan. Muzeum Archeologicznego w Poznaniu (mgr mgr M. Piaszykowa, A. Lipińska, W. Ziemińska). Nr inw. 1955 : 240, nr kat. 1955 : 721.

Milkowo — leśnictwo, pow. Czarnków. Znal. luźno na ter. torfiarni „Elźbiecin”. Ucięty róg jelenia. Dar ob. Pawlika, kier. torfiarni. Nr inw. 1955 : 204, nr kat. 1955 : 432.

Oborniki, m. p. Stan.: nad Wełną, obok lecznicy zwierząt. Bransoleta brąz. Dar M. Szymańskiego z Obornik. Nr inw. 1955 : 82, nr kat. 1955 : 194.

Wronki, pow. Szamotuły. Stan.: przy budowie mostu, nad Wartą, na głęb. ok. 3—4 m. Rogowy grot oszczepu (?). Dar Szkoły Podst. nr 1 we Wronkach. Nr inw. 1955 : 70, nr kat. 1955 : 156.

